

Հայրենի երգ.

Գր. Ե. Ե.

Հայրենի երգ.

Հայրենի երգ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગતરાત્રી કોમ્પ્યુટર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૨૮૦ નર્મલ,

પુસ્તકનું નામ ચમત્કૃતિ સા-૧૬૩૬૬
પદ્યો

વિષય ૧૨

ત્રિકાળદર્શક દર્પણનું
(વાદ્યુમ બીજ)

શ્રીયમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

કિંવા

આકર્ષક સુખ સિદ્ધિદાયક જ્ઞાન ભંડાર

આ પુસ્તકના લેખક

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે કૃત લોકપ્રિય પુસ્તકો

કાયદાનો શિક્ષક—ફોજદારી રેવન્યુ અને દીવાની કાયદાઓનું જુથ ૩ ૧૫)
 જીવિષ્યવેત્ત—જુત જીવિષ્ય અને વર્તમાનકાળનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવનાર ૩ ૫)
 ધનવાન—(વૈદ્યુમ ૧ હું) ધન આપનાર હજારો પ્રયોગો કી. ૩. ૧૦)
 ધનવાન—(વૈદ્યુમ ૨ જું) ધનપ્રાપ્તિના માર્ગો—હુન્નર ઉદ્યોગ શિક્ષક ૩. ૮
 ભારતર ઓફ નૉલેજ—અંગ્રેજી, બંગાળી, મરાઠી, હિંદી, સંસ્કૃત, શિક્ષક ૩. ૭)
 હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા—આખા હિંદનાં ધામેની સંપૂર્ણ હકીકત ૩૭)
 રૂપધર્મનિષ્ઠ દેવીજીવન ધર્મનિષ્ઠ ૧૫૦ મહાન પુરુષોનાં જીવન ૩ ૬
 ત્રિકાળદર્શક દર્પણ—(વો. ૧ હું) કિંવા પ્રેતાવાહન વિદ્યા ૩. ૫)
 ત્રિકાળદર્શક દર્પણ—(વૈદ્યુમ બીજું) થોટરીડીંગ, ચે. ગવિદ્યા, મેસ્મેરીઝમ, ૩૫)
 સ્ત્રીહિત શિક્ષક—અંદ્રાંતાની આત્મકથા ૩૫ ૧૫૦ સ્ત્રીઓનાં જીવન ૩. ૪)
 શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય—ચરીત્ર કિંવા શંકર દિગ્વિજય-સંપૂર્ણ જીવનચરીત્ર ૩. ૩)
 શ્રીચરકસંહિતા—વો. ૧ હું. મૂળસંહિત ભાષાંતર વૈદકોના પુરાતની ગ્રંથ ૩. ૫)
 મહાત્મા ગાંધી—અને હિંદના નવ નરરત્નોનાં જીવનચરીત્રો ૩. ૧-૮
 સરવૈદ્યવન્યુ અને ફોજદારી—૨૦ કાયદાઓનો સંગ્રહ ચોથી આવૃત્તિ ૩. ૪
 વાહુ ઠંકુરાણી-ટાગોરકૃત નવલકથા ૩ ૧૧૧ રાજર્ષિ-ટાગોરકૃત નવલકથા ૩. ૧૧૧
 ગૃહિણી રત્નમાળા—ભાગ ૧ લો અને બીજો—કૌમુદિનીની આત્મકથા ૩. ૨૧૧
 પદ્મિન્યન નાદટસ—અંબીયનનાદટસ જેવીજી રસલી વાતોનો સંગ્રહ ૩. ૧૧
 એકાગ્રતા અને દિવ્ય શક્તિ—અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવનાર ૩ ૧)
 આત્મજ્યોતિ—કિંવા ક્ષણદર્શન—તરવજ્ઞાન સંબંધી ઉત્તમ પુસ્તક ૩. ૧)
 વિનોદચંદ્ર—રસીક સ્ત્રીઉપયોગી નવલકથા ૩ ૧
 સુખી દરપત્તિ—ન્યાદેવીની આત્મકથા સ્ત્રીઉપયોગી રસાલી વાર્તા ૩. ૧
 સુખીગૃહ સંસાર—સુજ્ઞાની કુટુંબકથા સ્ત્રીઉપયોગી નવલકથા ૩. ૧)
 ધરનો વૈદ—વૈદકનું ધરગતું ઉપયોગ બતાવનાર પુસ્તક ૩. ૧)
 વૈદ અને વૈદક—ભાગ ૧ લો—વૈદકોના વનરપતિ સંબંધી વિભાગ ૩ ૧-૧૨
 વૈદ અને વૈદક—ભાગ ૨ જો—રસાયન વિભાગ અનેક દવાઓનો સંગ્રહ ૦-૧૨
 દેશી વૈદ—શસ્ત્રિય દવાઓની બનાવટના અનેક પ્રયોગો અને ઉપયોગ ૩. ૧)
 રવગીય સુખ—મહાન પુરુષોનાં દર્શાતો સાથે રવગીનું સુખ આપનાર ૩ ૧
 હુન્નર વિજ્ઞાન—હુન્નર ઉદ્યોગના વિષયો ચર્ચાતું માસીક લવાજમ ૩ ૪)
 જાગ્યોદય—આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના વિષયો ચર્ચાતું માસીક લવાજમ ૩ ૩)
 માલીક—દવે કાંમસી અને જાગ્યોદય ઓફીસ—અમદાવાદ.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

કિંવા

આકર્ષક ગુપ્ત સિદ્ધિદાયક જ્ઞાનનો ભંડાર

ત્રિકાળદર્શક દર્પણ અને પ્રેતાવાહન વિરાનું
વોટયુમ બીજું

જેમાં યોગવિદ્યા, બ્રહ્મયોગવિદ્યા, આકર્ષણ ગુપ્ત સિદ્ધયોગ, આત્મ-
શક્તિ માનસ સંદેશ વિદ્યા, સંકલ્પસિદ્ધિ, આત્માની દિવ્યદષ્ટિ,
પ્રેતાત્મ તત્ત્વનિરુપણ, પુનર્જન્મ સિદ્ધિયોગ, પ્રારબ્ધ પુરુ-
ષાર્થયોગ, નામ્પત્ય વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર, દંપતિ ગુપ્ત રહસ્ય
વિજ્ઞાન, સુપ્રજનનશાસ્ત્ર, આરોગ્યશાસ્ત્ર, મંત્રયોગ,
યંત્રયોગ, તંત્રવિદ્યા, ભુતવિદ્યા, વિષવિદ્યા, સંપત્તિ
શાસ્ત્ર [વગેરે વિદ્યાઓનો સમાવેશ છે.

લેખક અને પ્રકાશક

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે

તંત્રી ભાગ્યોદય અને હુન્નરવિજ્ઞાન

કર્તા: કાયદાનો શિક્ષક, ધનવાન, બવિધ્યવેત્તા, સ્ત્રીહિતશિક્ષક, હિંદુ-
સ્થાનની તીર્થયાત્રા, માસ્તર ઓફ નોલેજ, સ્વધર્મનિષ્ઠ દૈવીજ્ઞાન,
ધનપ્રાપ્તિના માર્ગો, ત્રિકાળદર્શક દર્પણ, ગૃહિણી રત્નમાળા,
દેશી વૈદ્ય, ચરકસંહિતા વિ.

આલીક

શ્રી ભાગ્યોદય પ્રેસલિટર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ અને દવે કમીક્લ એન્ડ
આયુર્વેદિક ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસઃ અમદાવાદ.

(સર્વાધિકાર સ્વાધીન)

સને ૧૯૨૮

સંવત ૧૯૮૪

આષ્ટિ ૧ લી

પ્રત ૧૨૦૦

પ્રકાશક

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે વૈદ્ય

ભાગ્યોદય ઓફીસ: અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૨૮૦

(આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ મુજબ તેમજ સને ૧૮૧૩
ના નવા કૉપીરાઈટ એક્ટ મુજબ રજીસ્ટર્ડ કરાવ્યું છે માટે
કોઈએ તેને છપાવવું નહિ, તથા ખીજી ભાષામાં
ભાષાંતર કરી છાપવું નહિ.)

શ્રી ભાગ્યોદય ઇલેક્ટ્રિક પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
જેઠાલાલ દેવશંકર દવેએ
પોતાને માટે છાપીને પ્રસિદ્ધ કર્યું.
ખાડીયા: અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.

આજકાલ લોકોને અનેક પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા તો ઘણી હોય છે. જ્ઞાનનાં પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં રહ્યાં અને પ્રજા તેના લાભ ઓછો લઈ શકે છે તેથી તેમજ કેટલાંક પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં ને બીજી ભાષામાં હોવાથી લોકોને પુરતો લાભ મળતો નથી. આથી અમે એવાં જ્ઞાનનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાનું ધાર્યું છે.

આવીજ જાતનું પુસ્તક ‘ત્રિકાળદર્શક દર્પણ’ અમે સને ૧૯૨૧ની સાલમાં છપાવ્યું, તેની ત્રણ આવૃત્તિ જોત-જોતામાં ખપી ગઈ. એટલે તેના બીજા ભાગરૂપે આ પુસ્તક અમે લખી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

આ પુસ્તકમાં ઘણા જ વિષયો આવી જાય છે. જેમકે યોગવિદ્યા, બ્રહ્મયોગવિદ્યા, આકર્ષક ગુપ્ત સિદ્ધિયોગ, આત્મ-શક્તિ, વિલાપાવર સિદ્ધ કરવાની કળા, માઈન્ડરીડીંગ કિંવા બીજાના મનની વાત જાણવાની વિદ્યા, પ્રેતાત્મશાસ્ત્ર, પુનર્જન્મયોગ, પ્રારબ્ધ પુરુષાર્થયોગ, હાંમ્પત્ય વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર, પ્રજ્ઞેત્પત્તિશાસ્ત્ર, સુપ્રજનનશાસ્ત્ર, મંત્રવિદ્યા, યંત્રવિદ્યા, તંત્ર-વિદ્યા, આરોગ્યશાસ્ત્ર, આયુષ્ય અને ઊદ્ધિવર્ધક યોગ, વિષ-વિદ્યા, ભુતવિદ્યા, સંપત્તિશાસ્ત્ર વિગેરે ઉપયોગી વિષયોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કર્યો છે.

આ પુસ્તકથી ઘણું જાણવાનું અને શીખવાનું મળી આવશે અને કોઈ નવીજ જાતનો પ્રકાશ વાંચનારના મનમાં જાગ્રત થશે. આવા ઉપયોગી સાહિત્યનો જનસમૂહમાં વધુ ફેલાવો થાય તેમ પ્રજા સંસ્કારી, ધર્મશીલ અને જ્ઞાનસંપન્ન થશે, સ્ત્રીપુરૂષો પોતપોતાની ફરજ સમજશે, સુયોગ્ય સંતતી પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો આયુર્વેદશાસ્ત્ર અનુસાર જાણી શકશે.

યોગવિદ્યા, બ્રહ્મવિદ્યા, આકર્ષણવિદ્યા જેવા ઉપયોગી વિષયોથી મનુષ્ય ઉચ્ચ ચારિત્ર્યશીલ બની ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવા પ્રેરાશે. આત્મભળ મેળવવા યત્નશીલ થશે, પ્રેતાત્મવિદ્યા, પ્રારબ્ધ પુરુષાર્થયોગ વાંચી ઘણું બાણી શકશે અને ચારિત્ર્ય ઉચ્ચ બનાવશે એવી આશા છે.

વોટરીડોંગ, અન્યના મનની વાત બાણવાની વિદ્યા, પૂર્વજન્મ સિદ્ધ છે, પુરુષાર્થ એ પ્રારબ્ધનું જ ફળ છે, જેથી મનુષ્યે પુરુષાર્થ તો કરવોજ એ વિષયો મનુષ્યને આગળ વધવા ઉત્સાહ આપશે. વળી મંત્ર, યંત્ર, તંત્રશાસ્ત્ર તો છેજ ઉપરાંત આરોગ્યશાસ્ત્ર, સો વર્ષનો આયુષ્ય થાય, મનુષ્યે માંદા જ ન પડતું, આરોગ્ય, બુદ્ધિ વધારવાના માર્ગો, સંપત્તિશાસ્ત્ર એ વિગેરે વિષયોથી મનુષ્યને ઘણું બાણવાનું, શિખવાનું અને આચારમાં ઉતરવાનું મળી શકશે.

અમે અમારા પુસ્તકની લીધેલી કિંમત કરતાં તેના ગ્રાહકને કાંઈક વધુ મળે એવી ઇચ્છા રાખીએ છીએ. આ પુસ્તક પહેલેથી છેક છેવટ સુધી વાંચનારને જણાયા વગર નહિંજ રહે કે તેની કિંમત રૂ. ૫—૦ કરતાં કાંઈક વધુ લાભ મેળવ્યો છે. અનેક વિદ્યાઓના સંગ્રહરૂપ આ પુસ્તકથી જનસમાજને સારો લાભ થશે એવી અમને આશા છે અને ત્રિકાળદર્શક દર્પણ માફકજ આ પુસ્તકનો સારો લાભ લેવાશે એવી અમને આશા છે.

ભાગ્યોદય ઓફીસ
અમદાવાદ.
આવૃત્તિ શુદ્ધ પૂર્ણિમા
સંવત ૧૯૮૪
સને ૧૯૨૮ સપ્ટેમ્બર

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે.
અંતઃકર્તા.

વિષયાનુક્રમણિકા

ભાગ ૧ લો.

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	યોગ વિદ્યા.	૧
૨	હઠયોગ	૧
૩	આસન, સિદ્ધાસન, પદ્માસન	૨
૪	પ્રા. ૨. ષડ્યક નિરૂપણ	૪
૫	પ્રા. ૩ દમ્ભનાડો વર્ણન	૮
૬	પ્રા. ૪ ચન્દ્રપા ગાયત્રી મંત્ર	૧૧
૭	મહામુદ્રા વિધી	૧૪
૮	ખેચરીમુદ્રા	૧૫
૯	ઉડિપાન બંધ	૧૮
૧૧	જલબંધ બંધ	૨૦
૧૧	મહાબંધ મુદ્રા	૨૧
૧૨	વિપરિત કરણી મુદ્રા	૨૨
૧૩	વજ્રોલી મુદ્રા	૨૩
૧૪	ચીની વજ્રોલી મુદ્રા	૨૪
૧૫	શકિત આલન મુદ્રા	૨૫
૧૬	પ્રા. ૪ પ્રણવાબ્યાસ	૨૬
૧૭	પ્રા. ૫ પ્રાણાયામ પ્રકાર	૨૭
૧૬	પટકર્મ	૩૦
૧૭	અસ્તિ, નેતિ, ત્રાટક	૩૧
૧૮	નૌલી, કપાલભાતી, ગજ- કરણી મુદ્રા	૩૨
૧૯	પ્રા. ૬ પ્રાણાયામ	૩૩
૨૦	કુબક પ્રાણાયામ	૩૪
૨૧	સમાધિતું સ્વરૂપ	૩૫
૨૨	પ્રા. ૭ પ્રત્યાહાર	૩૭
૨૩	પ્રા. ૮ ધારણાનો વિસ્તાર	૪૨
૨૪	આકાશ તત્વની ધારણા	૪૩

નંબર.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૨૫	પ્રા. ૯ ધ્યાન	૪૪
૨૬	પ્રા. ૧૦ સમાધિ વિધિ	૪૭
૨૭	પ્રા. ૧૧ યોગવિદ્યાના સમ સાધન	૫૧
૨૮	પટકર્મો, ધૌતિ,	૫૧
૨૯	અંતર ધૌત, વાતસાર, વન્દિસાર	૫૨
૩૦	અગ્નિસાર, અહિષ્કૃત ધૌતિ, પ્રક્ષાલન	૫૨
૩૧	અહિષ્કૃત ધૌતિ	૫૩
૩૨	જ્વલવામૂળ શોધન, કૃષ્ણ ધૌતિ	૫૩
૩૩	હૃદયોતી, વમન ધૌતિ મુળ શોધન	૫૪
૩૪	પ્રા. ૧૨ અસ્તિઆદિ સાધનોપપ	
૩૪	જલઅસ્તિ, રથજાઅસ્તિ, નેતિ અસ્તિ	૫૫
૩૫	ત્રાટક વિધિ	૫૫
૩૬	ભુતક્રમ, શીતક્રમ કપાળ- ભાતિ	૫૫
૩૭	પ્રા. ૧૩. મુદ્રાઓ	૫૬
૩૮	નમોમુદ્રા, ઉડિપાનબંધ મુલબંધ	૫૭
૩૯	વિપરિત કરણી મુદ્રા	૫૮
૪૦	ચોનિમુદ્રા પ્રજ્વેલીમુદ્રા	૫૯
૪૧	તડાંગીમુદ્રા	૬૦
૪૨	મીઠુકીમુદ્રા, શાંભવીમુદ્રા	૬૧
૪૩	પૃથ્વીધારણા, અભાસી ધારણા	૬૧
૪૪	અગ્નેયમુદ્રા, વાયવી ધારણ મુદ્રા	૬૨

૪૫ અકાશી ધારણા	૬૨
૪૬ અશ્વનિમુદ્રા, કાકીમુદ્રા, માતંગીનીમુદ્રા	૬૩
૪૭ ભૂંજગીનીમુદ્રા	૬૩
૪૮ પ્રા. ૧૪ પ્રત્યાહાર— પ્રાણાયમ પ્રયોગ	૬૪
૪૯ બીજમંત્રો	૬૬
૫૦ પ્રા. ૧૫ પ્રાણાયમ	૬૭
૫૧ સગર્ભ પ્રાણાયમ	૬૮
૫૨ નીગર્ભ પ્રાણાયમ	૬૮
૫૩ સુર્ભેદક પ્રાણાયમ	૬૯
૫૪ પાંચરાણુ	૬૯
૫૫ ઉજ્જ્વળી, શીતલી કુંભક	૭૦
૫૬ ભસ્ત્રિકા કુંભક, આમરી કુંભક	૭૦
૫૭ મુર્છા કુંભકનિધિ, કેવલી— કુંભક	૭૧
૫૮ પ્રા. ૧૬ ધ્યાન.	૭૨
૫૯ સ્થુલ ધ્યાનની વિધિ	૭૨
૬૦ જ્યોતિ ધર્વાનિર્વાધ	૭૩
૬૧ સુક્ષ્મધ્યાન	૭૪
૬૨ પ્રા. ૧૭ યોગસમાધિ	૭૪
૬૩ સમાધિ બેદ	૭૫
૬૪ ધ્યાન સમાધિ, નાદયોગ સમાધિ વિધિ	૭૫
૬૫ રસાનંદ સમાધિ વિધિ	૭૫
૬૬ લયસિદ્ધિ સમાધિ વિધિ	૭૬
૬૭ ભક્તિયોગ સમાધિ વિધિ	૭૬
૬૮ રાજયોગ સમાધિ, સમાધિ યોગ ફળ	૭૬
ભાગ ૨ નો	
૬૯ પ્રા. ૧૮ બ્રહ્મયોગ	૭૭

૭૦ મૃત્યુઉપર જય મેળવતો	૮૪
૭૧ આકાશ ગમન સિદ્ધિઓથી રીતે મળે	૮૫
૭૨ આધિઓને વ્યાધિઓ કેવા ઉપાયથી નાશ પામે છે ?	૮૯
૭૩ વ્યાધિ એ પ્રકારનો છે	૮૯
૭૪ મંત્રોથી વ્યાધિઓ નાશ પામે છે	૯૦
૭૫ સિદ્ધિઓ શી રીતે મળે	૯૦
૭૬ પહેલી સિદ્ધિ ગીરીયા	૯૦
૭૭ આકાશ ગમન	૯૧
૭૮ સિદ્ધ પુરુષોનાં દર્શન કેવી રીતે થાય	૯૧
૭૯ પારકામાં પ્રવેશ	૯૧
૮૦ અણિમાદિ સિદ્ધિઓ મેળવવા ઉપાય	૯૪
૮૧ અણિમાદિસિદ્ધિઓ જ્ઞાનથી શી રીતે પ્રાપ્ત થાય	૯૫
૮૨ પ્રા. ૧૯ બંધ અને મોક્ષ	૯૭
૮૩ જીવનનાં ત્રણ રૂપ	૯૮
૮૪ પ્રા. ૨૦ યોગનું શુદ્ધ રહસ્ય અને વિધિ	૯૯
૮૫ પ્રા. ૨૧ યોગનો અભ્યાસ ક્રમ-સંપ્તભૂમિકા	૧૦૨
૮૬ યોગની સાત ભુમિકાઓનો અભ્યાસ	૧૦૨
૮૭ વિચારણા	૧૦૩
૮૮ અસંગ કિંવા અસંસકૃત	૧૦૩
૮૯ ચોથી ભૂમિકા જ્ઞાન	૧૦૪
૯૦ પાંચમી ભૂમિકા સુષુપ્ત	૧૦૫
૯૧ છઠી ભુમિકા તૂર્પ	૧૦૫
૯૨ સાતમી ભૂમિકા-વિદેહમુક્ત	

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ.
૪૩	પ્રા. ૨૨ શરીરમાંની નાડી- ચેતે ચક્ર... .. ૧૦૭	
૯૪	પ્રા. સુપ્રાણપાનની મતિ	૧૦૯
૯૫	પ્રાણાયમ ઉપાસન	૧૦૯
૯૬	પ્રા. ૨૪ ઝલુ મહાવ્રત	૧૧૩
૯૭	પ્રા. ૨૫ સમાધિ	૧૧૫
૯૮	પ્રા. ૨૬ અભ્યાસથી સર્વ સિદ્ધિ થાય છે	૧૧૯
૯૯	૩૬નું સ્વરૂપ	૧૨૦
૧૦૦	પ્રા. ૨૭ શિવશક્તિના ૨૩૩૫નું વર્ણન	૧૨૦
૧૦૧	૪૬થિયોનું સ્વરૂપ	૧૨૧
૧૦૨	પ્રા. ૨૮ જીવન મુક્તનાં લક્ષણ	૧૨૨
૧૦૩	તત્વજ્ઞની દશા	૧૨૨

ભાગ ૩ નો

આકર્ષક ગુપ્ત સિદ્ધિ યોગ આ- કર્ષણ વિદ્યા-સિદ્ધ કરવાની યાવી.	
૧૦૪ પ્રા. ૨૯ વિચાર શક્તિનું મહાત્મ્ય	૧૨૫
૧૦૫ પ્રા. ૩૦ મગજ સ્થિતિ	૧૨૭
૧૦૬ પ્રા. ૩૧ શાંત થવાનું મહાત્મ્ય	૧૩૧
૧૦૭ પ્રા. ૩૦ માનસિક ટેલીફોન	૧૩૬
૧૦૮ પ્રા. ૩૧ વિચારની આકર્ષણ શક્તિ એકત્ર કરવાની કળા	૧૪૩
૧૦૯ પ્રા. ૩૨ આખની આકર્ષણ શક્તિ... ..	૧૪૭
૧૧૦ પ્રા. ૩૩ દષ્ટિ સ્થિર કરવા ત્રાટક સિદ્ધિ	૧૫૧
૧૧૧ નેત્રોનું બળ	૧૫૧
૧૧૨ પ્રા. ૩૪ વાણીનું બળ	૧૫૯

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧૧૩	વચન સિદ્ધિ	૧૫૯
૧૧૪ પ્રા. ૩૫ મનની આત્મામાં એકાગ્રતા સિદ્ધિ કરવાની કળા		૧૬૨
૧૧૫ પ્રા. ૩૬ ભાવનાની સિદ્ધિ		૧૬૪
૧૧૬ પ્રા. ૩૭ મણિપુર ચક્ર		૧૬૭

ભાગ ૪ થો.

૧૧૭ આત્મશક્તિ વિલપાવર સિદ્ધ કરવાની કળા	૧૭૭
૧૧૭ પ્રા. ૩૮. આત્મ સંગ્રેશન એટલે શું	૧૭૭
૧૧૮ આત્મઘોતન એટલે શું	૧૭૮
૧૧૯ આત્મઘોતનનો પ્રકાર	૧૭૯
૧૨૦ મનનું અદ્ભુત સામર્થ્ય	૧૮૧
૧૨૧ મનની અમર્યાદ સત્તા	૧૮૧
૧૨૨ શારીરિક આરોગ્ય	૧૮૨
૧૨૩ ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય થશે કે ?	૧૮૩
૧૨૪ ચિત્તથી ૫જી ચિંતા વધારે તાપ દાયક	૧૮૩
૧૨૫ જન્મ પામેલો દરેક જલુ ક્યારે મરવાનોજ	૧૮૫
૧૨૬ ચિંતા છોડ એમ કહેવાથી શું	૧૮૫
૧૨૭ દવા કે ઔષધો	૧૮૬
૧૨૮ પ્રા. ૩૯ ભાવના વિચાર અને આચાર	૧૮૬
૧૨૯ એકાગ્રતાપુર્વક વિચાર કરતાં	૧૮૭
૧૩૦ શ્રદ્ધાપુક્ત ભાવનારાખો	૧૮૭
૧૩૧ કુદરતી રીતેજ સંગતિ પ્રિય હોય છે.	૧૮૮

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૩૨	એકલી ભાવના એકલો વિચાર ૧૮૮	
૧૩૩	રોગ દુઃખ તથા સંકટની ભાવના ... ૧૮૯	
૧૩૪	મનના મળ્યાના ખેલ ૧૯૦	
૧૩૫	આવિશ્વવ્યાપી પ્રચંડસત્તા ૧૯૧	
૧૩૬	પ્રા. ૪. અંતર આત્માનો સ્થુલની સાથે સંબંધ ૧૯૨	
૧૩૭	બધુંઓ મારેજ આરોગ્ય સાચવો ... ૧૯૨	
૧૩૮	આરોગ્યવાનનું નશીબ ઉત્તમ હોય છે ૧૯૩	
૧૩૯	માનસિક પ્રદેશ એકાલ્પનિક પ્રાંત છે ... ૧૯૩	
૧૪૦	માનસ શાસ્ત્ર વેત્તઓ અને યોગકલા પ્રવીણા ૧૯૩	
૧૪૧	સ્થુલનો અને અંતરાત્મા ૧૯૪	
૧૪૨	મોટા લોકોની વર્તણૂક વિચિત્ર ... ૧૯૫	
૧૪૩	અત્યંત મહત્વની બાબત ૧૯૬	
૧૪૪	અંતરાત્મા સાથે ખુલ્લેથી વાત ૧૯૬	
૧૪૫	એકાંત તથા મૌનવિધિ ૧૯૬	
૧૪૬	સંતાકુકડીનો ખેલ ૧૯૭	
૧૪૭	અંતરાત્મા સામે પીઠ ફેરવવી ૧૯૮	
૧૪૮	ધ્વનિ રહિત શબ્દ શ્રવણ ૧૯૮	
૧૪૯	પ્રા. ૪૧ વ્યક્તિગત ઓળસ કિંવા પર્સનલ મેન્ડે ટીઝમ ૧૯૯	
૧૫૦	એકનુંજ અધિક થવું ૧૯૯	
૧૫૧	આવી વિપરિત પરિસ્થિતી ૨૦૦	
૧૫૨	અંતરાત્માનું જંગમસ્વરૂપ ૨૦૦	

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૫૩	પ્રસન્નતા અને આકર્ષણ ૨૦૧	
૧૫૪	કલહનો વિનાશ એટલે સુખનો લ અદિન ૨૦૨	
૧૫૫	મહાનભાગ્યપાની ઉત્તમ મંગલ સિદ્ધિ છે ૨૦૪	
	ભાગ ૫ મો.	
	માઇન્ડ રીડીંગ	
૧૫૬	પ્રા. ૪૨ બીજાના મનના વિચાર જાણવાની કળા ૨૦૫	
૧૫૭	પ્રા. ૪૩ ધારેલી ઇચ્છા સિદ્ધ કરવી ૨૦૬	
	ભાગ ૬ ઠો	
	ભૂત, ભવિષ્યને વાંચાન-	
	કાળની વાત જાણવી	
૧૫૮	પ્રા. ૪૪ આત્મશક્તિની દિવ્ય દ્રષ્ટિ ૨૧૨	
૧૫૯	પ્રા. ૪૫ ભવિષ્યની વાત જાણવાની કળા ૨૧૫	
	ભાગ ૭ મો.	
	પ્રેતાત્મશાસ્ત્ર	
૧૬૧	પ્રા. ૪૭ પ્રેતલોક-સિદ્ધિ યોગ ૨૧૮	
૧૬૨	પ્રા. ૪૮ મૃત્યુ પછી પ્રેતરૂપે પ્રત્યક્ષ દેખાયાં ૨૨૭	
૧૬૩	લોડ લુહમ ૨૨૦	
૧૬૪	પ્રા. ૪૯ દિશ્વારની કહાણી ૨૨૯	
૧૬૫	પ્રા. ૫૦ ત્રિલેલન ૨૩૨	
૧૬૬	પ્રા. ૫૧ પ્રેમનું મહાત્મ્ય ૨૩૯	
૧૬૭	પ્રા. ૫૨ આત્મકહાણી ૨૪૦	
૧૬૮	પ્રા. મૃત્યુપછીની સ્થિતિ ૨૪૬	
૧૬૯	આત્માની શાન્તિ ૨૪૭	
૧૭૦	પ્રા. ૫૪. માઇકેલનો આત્મા ૨૫૦	

ભાગ ૮ મો.

પુનર્જન્મ યોગ.

- ૧૭૧ પ્રા. ૫૫. હાલમાં કેટલાક
બાળકોએ પુર્વજન્મની કહેલી સત્ય
વાતો ૨૫૮
- ૧૭૨ જગદીશચન્દ્રનું વૃત્તાંત ૨૫૯
- ૧૭૩ પૂર્વજન્મની વિચિત્રવાર્તા ૨૬૦
- ૧૭૪ પ્રા. ૫૬ પૂર્વજન્મની સત્યતા ૨૬૫
- ૧૭૫ વિશ્વનાથનું વૃત્તાંત ૨૬૫
- ૧૭૬ પ્રા. ૫૭. હિરાકુંવરીનું
વૃત્તાંત ૨૬૯
- ૧૭૭ પ્રા. ૫૮ સુન્દરલાલના પૂર્વ-
જન્મનું વૃત્તાંત ૨૭૧
- ૧૭૮ પ્રા. ૫૯ ચમેલીનું વૃત્તાંત ૨૭૩
- ૧૭૯ પ્રા. ૬૦ વ્રજચંદ્ર શરણનું
વૃત્તાંત ૨૭૪
- ૧૮૦ પ્રા. ૬૧ બજરંગ બહાદુરનું
વૃત્તાંત ૨૭૫

ભાગ ૯ મો.

પ્રારબ્ધ-પુરુષાર્થ યોગ.

- ૧૮૧ પ્રા. ૬૨ સત્પથું.—
- ૧૮૨ પ્રા. ૬૩ પુરુષાર્થ પ્રબળ છે ૨૮૧
- ૧૮૩ પ્રા. ૬૪ પ્રત્યનજ સર્વ સિદ્ધ
કરાવનાર છે ૨૮૫
- ૧૮૪ પ્રા. ૬૫ કર્મની શ્રેષ્ઠતા ૨૮૭

ભાગ ૧૦ મો.

દાર્શનિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર.

- ૧૮૬ પ્રા. ૬૬ ગૃહસ્થાશ્રમની શ્રેષ્ઠતા
૨૯૧
- ૧૮૭ પ્રા. ૬૭ પતિવ્રતાનું મહાત્મ્ય
૨૯૫
- ૧૮૮ કૌશિક અને પતિવ્રતા ૨૯૬

નંબર વિષય. પૃષ્ઠ

- ૧૮૯ પ્રા. ૬૮ પ્રતિવશ કરવાનો
મહામંત્ર ૨૯૮
- ૧૯૦ દ્રૌપદિએ સત્યભાગાને કહેલો
મંત્ર ૨૯૯
- ૧૯૧ પ્રા. ૬૯ પતિનું ચિત્ત આ-
કર્ષણ કરવાનો માર્ગ ૩૦૧
- ૧૯૨ પ્રા. ૭૦ સ્ત્રિઓનો જાતિ
સ્વભાવ ૩૦૨
- ૧૯૩ પ્રા. ૭૧ સ્ત્રીપ્રશંસા ૩૦૫
- ૧૯૪ પ્રા. ૭૨ સ્ત્રીધર્મ ૩૦૭
- ૧૯૫ પ્રા. ૭૩ સ્ત્રીધર્મ નીતિ ૩૦૮
- ૧૯૬ પ્રા. ૭૪ પુત્રનો ધર્મ ૩૧૩
- ૧૯૭ માળાપર્ન સેવાનું મહાત્મ્ય ૩૧૩

ભાગ ૧૧ મો.

પ્રજોત્પતિ શાસ્ત્ર

- ૧૯૮ પ્રા. ૭૫ દંપતિ વિનોદ ૩૧૦
- ૧૯૯ પ્રજોત્પતિ કલા ૩૨૦
- ૨૦૦ પ્રા. ૭૬ સ્ત્રી પુરુષના પ્રેમનું
મહાત્મ્ય ૩૨૪
- ૨૦૨ પ્રા. ૭૮ પ્રજોત્પતિ ૩૩૦
- ૨૦૧ પ્રા. ૭૭ પ્રેમનું મહાત્મ્ય ૩૨૬
- ૨૦૩ પ્રા. ૭૯ રજનું સ્થાન ૩૩૧
- ૨૦૪ ગર્ભાશય ૩૩૨
- ૨૦૫ પ્રા. ૮૦ રજોધર્મ ૩૩૨
- ૨૦૬ રજ સ્વભાવ સ્ત્રીઓનું કાર્ત્તવ્ય ૩૩૩
- ૨૦૭ પ્રા. ૮૧ વન્ધ્યાન હોવાનું
કારણ ૩૩૫
- ૨૦૮ પ્રા. ૮૨ મેદ રોજ ૩૩૭
- ૨૦૯ યોનિરોગ ... ૩૩૮
- ૨૧૦ પ્રદર રોગ ... ૩૩૯
- ૨૧૧ ઉપદંશ ... ૩૩૯

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૨૧૨	પ્રા. ૮૩ ગર્ભાધાનની પવિત્ર ક્રિયા	૩૪૦
૨૧૩	ગર્ભાધાનનો સમય	૩૪૦
૨૧૪	ચર રાત્રિઓ નિષિધ છે	૩૪૧
૨૧૫	વધુ નિષિધ રાત્રિઓ	૩૪૩
૨૧૬	પ્રા. ૮૪ પુત્ર, પુત્રી ધાર્પા પ્રમાણે જન્મે	૩૪૪
૨૧૭	ધૃત્વાનુસાર પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી	૩૪૫
૨૧૮	યુનાની મત	૩૪૬
૨૧૯	પ્રા. ૮૫ ગર્ભાધાન વિત્રિ	૩૫૩
૨૨૦	ચોરાસી આસન	૩૫૩
૨૨૧	ગર્ભ શો રીને રહે છે	૩૫૪
૨૨૨	પ્રા. ૮૬ ગર્ભ રહ્યાના લક્ષણ	૩૫૬
૨૨૩	પ્રા. ૮૭ બાળક ઉપર માબાપની અસર	૩૫૭
૨૨૪	કેટલાંક દૃષ્ટાંતો	૩૫૮
૨૨૫	માબાપના વિચારની ગર્ભ-પર થતી અસર	૩૬૨
૨૨૬	જોડકાં બાળક થવાનું કારણ	૩૬૩
૨૨૭	પ્રા. ૮૭ ખેડવાળા બાળક થવાનું કારણ	૩૬૩
૨૨૮	પ્રા. ૮૮ જિને ગર્ભ રહ્યાનું લક્ષણ	૩૬૫
૨૨૯	પ્રા. ગર્ભમાં શું છે તેની પરિક્ષા	૩૬૬
૨૩૦	ગર્ભમાં પુત્ર, પુત્રી જાણી શકાય	૩૬૬
૨૩૧	ગર્ભમાં બે બાળક હોય તેની પરિક્ષા	૩૬૭

૨૩૨	પ્રા. ૯૦ માબાપના ક્રયા અંશથી શરીર રચાય	૩૬૯
ભાગ ૧૨ મો		
સુપ્રજન શાસ્ત્ર		
૨૩૩	પ્રા. ૯૧ સારી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની વિદ્યા	૩૭૦
૨૩૪	શ્વિપુરુષેન્નથવાનીવાતો	૩૭૦
૨૩૫	સાત્વિક ગુણો	૩૭૦
૨૩૬	રાજસ ગુણો	૩૭૦
૨૩૭	તામસ ગુણો	૩૭૦
૨૩૮	ઉત્તમ પ્રજા	૩૭૦
૨૩૯	સુધ્ધ વિર્ય	૩૭૧
૨૪૦	રજસ્વળા સ્ત્રીએ પાળવાના નિયમો	૩૭૭
૨૪૧	પ્રા. ૯૨ પુત્રની ધૃત્વા હોય તો શું કરવું	૩૭૨
૨૪૨	રજસ્વલા સાથે સંગ ન કરવો	૩૭૩
૨૪૩	ગર્ભ રહ્યાહોય તેને નસ્ય	૩૭૪
૨૪૪	રૂપાળા આયુષ્યાવાળા પુત્ર જન્મે	૩૭૪
૨૪૫	ગર્ભનું કાળરૂપ થવાનું કારણ	૩૭૪
૨૪૬	ગર્ભની આંખોમાં વિકાર થવાનું કારણ	૩૭૫
૨૪૭	જોડકાંબાળક થવાનું કારણ	૩૭૫
૨૪૮	નપુષક બાળક થવાનું કારણ	૩૭૫
૨૪૯	અદાર વિહારના ગર્ભ ઉપર થતી અસર	૩૭૫
૨૫૦	વિર્ય અને રજનું સ્વરૂપ	૩૭૫
૨૫૧	ગર્ભનું આવરણ	૩૭૬

૨૫૨ ગર્ભ ન રહે ૩૭૭
 ૨૫૩ પુત્રકેપુત્રી થવાના નિયમો ૩૭૭
 ૨૫૪ ગર્ભ રહ્યાની પરીક્ષા ૩૭૮
 ૨૫૫ ગર્ભવંતીએ પાળવાના
 નિયમો ... ૩૭૮
 ૨૫૬ ગર્ભવંતીની ઇચ્છા પુરી
 પાડવાનું કારણ ૩૭૮
 ૨૫૭ પિતાથી ઉત્પન્ન થતા
 અવયવો ... ૩૭૯
 ૨૫૮ માતાથી ઉત્પન્ન થતા
 અવયવો ... ૩૭૯
 ૨૫૯ ગર્ભમાં પુત્રી કે નપુષક
 છે તેની પરીક્ષા ૩૮૦
 ૨૬૦ પુત્ર થવાની પરીક્ષા ૩૮૦
 ૨૬૧ પુત્રી થવાની પરીક્ષા ૩૮૦
 ૨૬૧ નપુષક થવાની પરીક્ષા ૩૮૦
 ૨૬૨ માતાના ધર્મીયરણીની ગર્ભ
 ઉપર થતી અસર ૩૮૦
 ૨૬૩ પ્રાણુ... ૩૮૧
 ૨૬૪ ગર્ભાશય ... ૩૮૧
 ૨૬૫ ગર્ભવંતીએ પાળવાના
 નિયમો... ૩૮૩
 ૨૬૬ પ્રા. ૯૩ પુત્ર કે પુત્રી જન્મશે
 તેની પરીક્ષા... ૩૮૬
 ૨૬૭ બાળકનો પ્રસવક્યારે થાય ૩૮૬
 ૨૬૮ મનમાં ઇચ્છે તે પ્રમાણે પુત્ર
 પુત્રીનો જન્મ ... ૩૮૭
 ૨૬૯ સ્ત્રી પ્રસંગ કરવાના નિયમો ૩૮૮
 ૨૭૦ પ્રા. ૯૫ સુયોગ્ય પ્રજા થવાના
 ઉપાયો ... ૩૯૦
 ૨૭૧ ગર્ભની ઉત્પત્તિ... ૩૯૨
 ૨૭૨ પ્રસવનો સમય... ૩૯૪
 ૨૭૩ ગર્ભ ધારણ ઉપાય ... ૩૯૫

૨૭૪ ગર્ભ નેકાની પહોચાડનારનો
 ત્યાગ ... ૩૯૬
 ૨૭૫ પ્રા. ૯૬ અયોગ્ય સંતાન
 થવાના કારણો ૩૯૬
 ૨૭૬ ગર્ભવંતીએ ઉત્તમ બાળક
 માટે પાળવાના નિયમો ૩૯૭
 ૨૭૭ ગર્ભવંતીને ચોથા માસે વહેતી
 રત્ન બંધ કરવી ૩૯૮
 ૨૭૮ ગર્ભનું છોડ્યથું-તેના ઉપાયો ૩૯૮
 ૨૭૯ પ્રસવ થવાનો વખત ૩૯૯
 ૨૮૦ જલ્દી પ્રસવનો મંત્ર ૩૯૯

ભાગ ૧૩ મો.

યંત્રશાસ્ત્ર

૨૮૧ પ્રા. ૯૭ યંત્ર વિદ્યા ૪૦૦
 ૨૮૨ અદ્ભુત ગુણ યુક્ત તારીજ ૪૦૦
 ૨૮૩ બાળકના રક્ષણેના યંત્ર ૪૦૦
 ૨૮૪ રોગ મટાવાનો યંત્ર ૪૦૧
 ૨૮૫ સ્મરણ શક્તિનો યંત્ર ૪૦૧
 ૨૮૬ શુદ્ધિરક્ષાનો યંત્ર ૪૦૧
 ૨૮૭ ધારેલી ઇચ્છા પુરી થવાનો
 યંત્ર ... ૪૦૧
 ૨૮૮ માતનુરક્ષણ કરવાનો યંત્ર ૪૦૧
 ૨૮૯ પ્રેમ થવાનો યંત્ર ૪૦૨
 ૨૯૦ પંદરો યંત્ર (ત્રણે જાતના) ૪૦૨
 ૨૯૧ અમલદારનો પ્રેમ વધે ૪૦૨
 ૨૯૨ સુખી પ્રસવ યંત્ર ૪૦૨
 ૨૯૩ બાળકના સર્વ પ્રકારના રોગ ૪૦૨
 ૨૯૪ અત્યાચારીને વશ કરવો ૪૦૨
 ૨૯૫ બાળક રડતું બંધ રહે ૪૦૩
 ૨૯૬ બપૂર થાય... ૪૦૩
 ૨૯૭ શ્રીતળાનો યંત્ર... ૪૦૩
 ૨૯૮ સુખ પ્રસવ યંત્ર... ૪૦૩
 ૩૦૦ ત્રીસો યંત્ર ... ૪૦૩

ભાગ ૧૪ મો.

મંત્ર શાસ્ત્ર.

૩૦૧ પ્રા. ૯૫ મંત્ર વિદ્યા ૪૦૪
૩૦૨ ભૂતકાકળુ જવાનો મંત્ર ૪૦૪
૩૦૩ તાવ જારવાનો મંત્ર ૪૦૪
૩૦૪ ભૂત જવાનો મંત્ર ૪૦૪
૩૦૫ મને રથસિદ્ધિથવાનો મંત્ર ૪૦૪
૩૦૬ વશીકરણ મંત્રા..... ૪૦૫
૩૦૭ તાવ જવાનો મંત્ર ૪૦૫
૩૦૮ આકર્ષણનો મંત્ર... ૪૦૫
૩૦૯ આસરાનું આકર્ષણ ૪૦૫
૩૧૦ શરીર રક્ષાનો મંત્ર ૪૦૬
૩૧૧ કાર્ય સિદ્ધિનો મંત્ર ૪૦૬
૩૧૨ યક્ષીબી સાધન..... ૪૦૬
૩૧૩ કુબેરજીનો મંત્ર..... ૪૦૭
૩૧૪ મહાક્ષિણી સાધન ૪૦૭
૩૧૫ સુરસુન્દરી યક્ષિણીનું સાધન ૪૦૭
૩૧૬ મનોહરી દેવી સાધન ૪૦૭
૩૧૭ કનકાવળીનો મંત્ર... ૪૦૮
૩૧૮ કામેશ્વરીનું સાધન ૪૦૮
૩૧૯ રતિ પ્રિયાક્ષિણી... ૪૦૮
૩૨૦ પદ્મિનીનો મંત્ર... ૪૦૮
૩૨૧ નટીનો મંત્ર... ૪૦૮
૩૨૨ અનુરાગીનો મંત્ર... ૪૦૮
૩૨૩ વિશ્વાલાયક્ષિણીનું સાધન ૪૦૯
૩૨૪ ચન્દ્રિકા સાધન... ૪૦૯
૩૨૪ લક્ષ્મીદેવીની સિદ્ધિનો મંત્ર ૪૦૯
૩૨૫ શાલના સિદ્ધિ... ૪૦૯
૩૨૬ મદનાની સિદ્ધિ... ૪૦૯
૩૨૭ નૃસિંહ મંત્ર... ૪૧૦
૩૨૮ કાર્ય સિદ્ધિનો મંત્ર ૪૧૦

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૩૨૯	સર્વોપરિદ્ધતાત્રેય મંત્ર ૪૧૦	
૩૩૦	દૈવિ વિદ્યાનો લાભનો મંત્ર	
૩૩૧	વશીકરણ મંત્ર	૪૧૦
૩૩૨	નારી સૌભાગ્ય પ્રાપ્તિનો મંત્ર ૪૧૦	
૩૩૩	ગુરુદર્શન મંત્ર ... ૪૧૧	
૩૩૪	ત્રીકાળદર્શી થવાનો મંત્ર ૪૧૧	
૩૩૫	પશુઓના શબ્દનું જ્ઞાન થાય ૪૧૧	
૩૩૬	અન્નપૂર્ણા દેવીનો મંત્ર ૪૧૧	
૩૩૭	દુર્ગાદેવીનો મંત્ર... ૪૧૧	
૩૩૮	વાગેશ્વરી દેવીનો મંત્ર ૪૧૧	
૩૩૯	ભૂવનેશ્વરી દેવીનો મંત્ર ૪૧૧	
૩૪૦	ઢોરેવી મંત્ર ૪૧૧	
૩૪૧	બગલા કુખીનો મંત્ર ૪૧૧	
૩૪૨	કમળા મંત્ર ૪૧૨	
૩૪૩	વિજયાદેવીનો મંત્ર ... ૪૧૨	
૩૪૪	વિજયાદેવીનો બીજો મંત્ર ૪૧૨	
૩૪૫	ભૂતપ્રેત સિદ્ધિ ... ૪૧૨	
૩૪૬	ભૂતબળ ૪૧૩	
૩૪૭	સુખ પ્રસવ મંત્ર ... ૪૧૩	
૩૪૮	હંસક પશુનું સ્તંભનો મંત્ર ૪૧૩	
૩૪૯	અગ્નિ સ્તંભન મંત્ર ૪૧૩	
૩૫૦	સ્તંભન મંત્ર ... ૪૧૪	
૩૫૧	આકર્ષણ મંત્ર ... ૪૧૪	
૩૫૨	પ્રપન્ક મૃત્યુબળ મંત્ર ૪૧૪	
૩૫૩	રોગ મટે ૪૧૪	
૩૫૪	ગાયત્રી મંત્ર ... ૪૧૪	

ભાગ ૧૫ મો.

તંત્ર વિદ્યા.

૩૫૫ પ્રા. ૯૬ તંત્ર ૪૧૬

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૩૫૬	વીંછી જાય	૪૧૬
૩૫૭	સાપનો જાય જાય	૪૧૬
૩૫૮	મચ્છર જાય	૪૧૬
૩૫૯	સાપ ઉતરે... ..	૪૧૬
૩૬૦	વંધ્યાને પુત્ર થાય	૪૧૭
૩૬૧	મૃતવ સા	૪૧૭
૩૬૨	કાકવન્ધ્યા	૪૧૭
૩૬૩	સ્ત્રીના દોષની શાંતિનો મંત્ર	૪૧૬
૩૬૪	આપત્તિનું નિવારણથાય	૪૧૮
૩૬૫	રાજા થાય	૪૧૭
૩૬૬	મોહન વિદ્યા... ..	૪૧૭
૩૬૭	સ્તંભન વિદ્યા	૪૧૮
૩૬૮	શાસ્ત્ર સ્તંભન...	૪૧૮
૩૬૯	ગર્ભ સ્તંભન	૪૧૮
૩૭૦	ઉચ્ચાટન વિદ્યા	૪૧૮
૩૭૧	વશીકરણ વિદ્યા... ..	૪૧૮
૩૭૨	સ્ત્રી વશીકરણ	૪૧૯
૩૭૩	પુરૂષ વશીકરણ	૪૧૯
૩૭૪	આકર્ષણ મંત્ર	૪૧૯
૩૭૫	વીંછી બતાવવાનું કૌતુક	૪૧૯
૩૭૬	અગ્નિ સમાન લુગડુ	૪૧૯
૩૭૭	ભૂખ તરસ ન લાગે	૪૧૯
૩૭૮	વધુ જમાય	૪૧૯
૩૮૦	નિતિ દર્શન	૪૨૦
૩૮૧	જપ થાય	૪૨૦
૩૮૨	બળવાન થવાય	૪૨૦
૩૮૩	ધાતુ સ્તંભન ...	૪૨૦
૩૮૪	ભૂત જાય	૪૨૧
૩૮૫	ડાકળુને જાય જાય	૪૨૧

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૩૮૬	અગ્નિનો જાય જાય	૪૨૧
૩૮૭	ચોરનો જાય જાય	૪૨૧
૩૮૮	મૃત સંજીવનની વિદ્યા	૪૨૧
ભાગ ૧૬ મો		

સો વર્ષ જીવવાના ઉપાયો

૩૮૯ પ્રા.૯૭ શરીરનું આરોગ્ય ૪૨૩
૩૯૦ વાયુ. પિત્તને કદના ગુણ

દોષો... .. ૪૨૩

૩૯૧ રસો ૪૨૩

૩૯૨ આહાર... .. ૪૨૪

૩૯૩ પ્રા.૯૮ આરોગ્યના નિયમો ૪૨૪

૩૯૪ સ્વચ્છ વસ્ત્રો ૪૨૫

૩૯૫ મન અને શરીરના દોષો ૪૨૬

૩૯૬ પ્રા.૯૯ રૂપથી આરોગ્ય

પર થતી અસર... ૪૨૭

૩૯૭ આદાન કાળમાં અસર ૪૨૭

૩૯૮ વિસર્ગ કાળ... .. ૪૨૮

૩૯૯ શિશિર રૂપ ૪૨૮

૪૦૦ હેમન્ત રૂપ વસન્ત રૂપ ૪૨૮

૪૦૧ ગીષ્મ, વર્ષા, શરદ... ૪૨૯

૪ ૨ વમન, વિરેચન, શિરો

વિરેચન... .. ૪૩૦

૪૦૩ પ્રા. ૧૦૦ શરીરના વેગો

રોકવા નહિ... .. ૪૩૦

૪૦૪ વ્યાયામ... .. ૪૩૧

૪૦૫ પ્રા. ૧૦૧ વધેલા દોષો

ફર કરવા ૪૩૫

૪૦૭ ૧૦૨ રોગી પુરૂષો... ૪૩૨

૪૦૮ મેદ વધતો અટકાવે ૪૩૩

૪૦૯ કૃપ મનુષ્ય ૪૩૩

નંબર વિષય પુટ

૪૧૦ નિંદ્રાની આરોગ્ય ઉપર

થતા અસર ૪૩૪

૪૧૧ દહાડે ઉંઘવું ૪૩૪

૪૧૨ રાત્રે નિંદ્રા જલ્દી આવે ૪૩૫

૪૧૩ પ્રા. ૧૦૩ અહાર વિહારના

પદાર્થો ... ૪૩૫

૪૧૪ રસાયનો... ૪૩૬

૪૧૫ ભોજન... ૪૩૭

૪૧૬ ખટ સના ગુણો ૪૩૭

૪૧૭ ખારો, ખાટો, તીખો રસ ૪૩૮

૪૧૮ કડવો, તુગ, મધુર રસ ૪૩૮

૪૧૯ વિશ્ધ અહાર વિહારનો

ત્યાગ... ૪૩૮

૪૨૦ પા. ૦૪ વાત પિત્તાદિ

પ્રકૃતિના ગુણ ૪૪૦

૪૨૧ વાત, પિત્તને કફ પ્રકૃતિના

લક્ષણો... ૪૪૧

૪૨૨ આદ્યસારથી પીડા ૪૪૨

૪૨૩ લોહિની શુદ્ધિ ૪૪૩

૪૨૪ લોહિ, માંસ બગડે ૪૪૪

૪૨૫ વધુ અહારથી હાની ૪૪૪

૪૨૬ દ્રવ્યનો પ્રભાવ ૪૪૪

૪૨૭ રોગન થાય તેની કાળજી ૪૪૫

ભાગ ૧૭ મો.

મૃત્યુ ઉપર જય

૪૨૮ પ્રા. ૧૦૫ આરોગ્યને બળ

વધારનાગ પ્રયોગો ૪૪૬

૪૨૯ શરીરને બળવાન બનાવનાર

૪૪૬

ભાગ ૧૮ મો.

રસાયન વિદ્યા

નંબર વિષય પુટ

૪૩૦ પ્રા. ૧૦૬ શુદ્ધિ વધારવાના

ઉપાયો ... ૪૪૮

૪૩૧ લાંબા કાળ જીવાની રૂઠ ૪૪૮

૪૩૨ વાવડીગના પ્રયોગો ૪૪૯

૪૩૩ બાવચીનો પ્રયોગ ૪૪૯

૪૩૪ આહિનો સ્વરસ ૪૫૦

૪૩૫ આહિ ધી... ૪૫૦

૪૩૬ પાંચમાવષ નં આયુષ્યવધે ૪૫૧

૪૩૭ શુદ્ધિને આયુષ્ય વધારનાર

ઉપાયો ... ૪૩૮ થી ૪૫૧

ભાગ ૧૯ મો.

અમતકૃતિ જ્ઞાનદર્શક યોગ

૪૩૮ પ્રા. ૧૦૭ તંત્ર... ૪૫૨

૪૪૦ ભૂતપ્રેત જય... ૪૫૨

૪૪૧ ત્રિલોક વશ થય ... ૪૫૨

૪૪૨ સ્ત્રી વશી ભુત થાય... ૪૫૨

૪૪૩ સોભ ગ્યશર્લો રહેવું... ૪૫૨

૪૪૪ વલીલત જય... ૪૫૩

૪૪૫ શાસ્ત્રમણીક રૂપ... ૪૫૩

૪૪૬ અકયા રૂપ... ૪૫૩

૪૪૭ અદ્ય નિધિ જાણાય ૪૫૩

૪૪૮ સ્તન રૂપ થાય... ૪૫૩

૪૪૯ પતિવશ થાય... ૪૫૩

૪૫૦ સ્ત્રી વશીકરણ... ૪૫૩

૪૫૧ બળવાન થવાય ... ૪૫૪

૪૫૨ તાવનો મંત્ર... ૪૫૪

૪૫૩ યોધીઓ તાવ જય ૪૫૪

૪૫૪ નસ્ય ... ૪૫૪

૪૫૫ તુર્ત યો તાવ જય ૪૫૪

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૪૫૬	કરમીયા નય	૪૫૫
૪૫૭	હેડકી મટે, ઉલટી મટે	૪૫૫
૪૫૮	અપરમાર-મૃગીવાયુ	૪૫૫
૪૫૯	માયુ દુઃખતુ મટે, વીંછી ઉતરે	૪૫૫
૪૬૦	હાડકાળયા કુતરાનું ઝેર	૪૫૫
૪૬૧	સાપનું ઝેર નય	૪૫૫
૪૬૨	વીંછીનું ઝેર ઉતરે	૪૫૫
૪૬૩	ઉંદરનું ઝેર નય	૪૫૬
૪૬૪	હાડકાયા કુતરાનું ઝેર	
૪૬૫	ગર્ભપ્રસવ જલદી થાય	૪૫૬
૪૬૬	બાળકનો તાવ નય	૪૫૬
૪૬૭	સાપ કરડ નહિ	૪૫૬
૪૬૮	સાપનું ઝેર ઉતરે	૪૫૬

ભાગ ૨૦ મો.

કાલ મૃત્યુનું જ્ઞાન

૪૬૯	પ્રા. ૧૦૮ મૃત્યુ થવાના લક્ષણ જાણવા	૪૫૭
૪૭૦	સ્વપ્ન કળ	૪૫૮
૪૭૧	સ્વપ્નમાં જુદી જુદી વસ્તુ દેખાય	૪૬૧
૪૭૨	રોગીનું પરિણામ જાણવું	૪૬૧

ભાગ ૨૧ મો.

વિષ વિદ્યા.

૪૭૩	પ્રા. ૧૦૯ સર્પ, વીંછી, ઉંદરનું ઝેર ઉતારવાની વિદ્યા	૪૬૩
૪૭૪	ઝેર ઉતારનાર દવા	૪૬૪
૪૭૫	ઉંદર, કુ રાતું, વિછીનું, ઝેરની દવા	૪૬૪
૪૭૬	સર્પ-વિષ	૪૬૫
૪૭૭	મહાગદ	૪૬૫

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૪૭૮	અજીત અગદ	૪૬૫
૪૭૯	તાદર્ય વિષ	૪૬૫
૪૮૦	ઝંઘલ અગદ	૪૬૫

ભાગ ૨૨ મો.

ભુતવિદ્યા

૪૮૧	પ્રા. ૧૧૦ ભુતપ્રેત, વરગજ દુર કરવા	૪૬૬
૪૮૨	દેત્ય	૪૬૬
૪૮૩	ગાંધર્વ	૪૬૬
૪૮૪	યક્ષ, પિતૃ નાગ, રાક્ષસ	૪૬૭
૪૮૭	પિશાચ,	૪૬૭
૪૮૮	વળગાડ થવાના સમયો	૪૬૭
૪૮૯	ભુતના વળગાડના ઉપાયો	
૪૯૦	ભુતવાગાને ધુપ દેવો	૪૬૮
૪૯૧	વળગાડ મટે	૪૬૯
૪૯૨	ઉન્માદને અપરમાર મટે	૪૬૯
૪૯૩	સિદ્ધધર્મક	૪૬૯

ભાગ ૨૩ મો.

સંપત્તિ શાસ્ત્ર.

૪૯૪	પ્રા. ૧૧૧ સંપત્તિ મેળવવાના ગુપ્ત નહરયો.	૪૭૦
૪૯૫	પ્રા. ૧૧૨ ખીંચપાયાં વિદેશ નય છે.	૪૭૩
૪૯૬	ચાંદી, લોહું, પોલાદને સીસું	૪૭૩
૪૯૭	એલ્યુમીનીયમ સાંખાણો	૪૭૪
૪૯૮	ગાસનેલ-માટીનું તેજ	૪૭૪
૪૯૯	મેગ્નેટ, મેગ્નેટ સાધન	૪૭૪
૫૦૦	નિકલ, કે.યલાની ખાણો	૪૭૪
૫૦૧	અચ્ચક, કલાર્થ	૪૭૫
૫૦૨	ધન મેળવી આપનાર પ્રયોગો	૪૭૬
૫૦૩	સંગ્રહણીની દવા	૪૭૬
૫૦૪	કલ્પલતાવટી	૪૭૬

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ	પૃષ્ઠ	વાદળી રંગ	૪૯૨
૫૦૫	મીઠક સુગર બનાવવી	૪૭૬	૫૩૬	પીળો પાકો રંગ	૪૪૩
૫૦૬	છાકરામાટેમીઠા બીસકુટો	૪૭૬	૫૩૭	વાળ ઉપર છાંટવાની ભુકી	૪૯૩
૫૦૭	ફીરંગ બીસકીટ	૪૭૭	૫૩૮	શેવીંગ પાપડર	૪૯૩
૫૦૮	પરતના બીસકીટ	૪૮૭	૫૩૯	રંગ ચઢાવવાની ક્રીયા	૪૯૩
૫૦૯	માણસના દુધ જેવું દુધ બનાવવું	૪૭૮	૫૪૦	ક.ગળનોભુકો કેમકરવો	૪૯૪
૫૧૦	સરતી કાફી બનાવવી	૪૭૮	૫૪૧	આંખોના દવા	૪૯૪
૫૧૧	જનવરો માટે મસાલો	૪૭૮	૫૪૨	આંખમાં પાડવાના ટીપાં	૧૯૫
૫૧૨	સીંગોડામાંથી સ્ટાર્ચ કાઢવો	૪૭૯	૫૪૩	બનાવટી માણેક બનાવવા	૪૯૫
૫૧૩	લીલા સીંગોડામાંથી સ્ટાર્ચ કાઢવો	૪૮૦	૫૪૪	વનસ્પતિના તેલનોઉપયોગ	૪૯૫
૫૧૪	નારંગીની મીઠક	૪૮૦	૫૪૫	ક્રિમ ચામડા ઉપર ચો-પડવાનું	૪૯૬
૫૧૫	જલે ટાઇન બનાવવું	૪૮૧	૫૪૬	શું સેકરેન ઝેર છે ?	૪૯૬
૫૧૬	સોનેની રંગની ભુકી બનાવવી.	૪૮૨	૫૪૭	મોતી ઝરોને ચઢા	૪૯૭
૫૧૭	દેશી કેળાનો લોટ બનાવવો	૪૮૩	૫૪૮	સાકરથી બે ભાન	૪૯૭
૫૧૮	કેળાના લોટનો ઉપયોગ	૪૮૪	૫૪૯	સમુદ્રનો રંગ	૪૯૮
૫૧૯	૮ કણુખાનો નરમ સાબું	૪૮૫	૫૫૦	સર્વથા બચાવક વીષ	૪૯૮
૫૨૦	કપડાં ધોવાનો સુગંધી સાબું	૪૮૫	૫૫૧	રખતની સડક	૪૯૯
૫૨૧	હોળને કેવી રીતે કાપવો	૪૮૬	૫૫૨	વાસ સુકાવનાર વાયુ	૪૯૯
૫૨૨	છીપોનાં બટન બનાવવાં	૪૮૮	૫૫૩	વાયરલેસનો ચમકાર	૪૯૯
૫૨૩	કોસ્ટીક સોડા બનાવવાની રીત	૪૮૯	૫૫૪	ટંકણથી મૃત્યુ	૫૦૦
૫૨૪	વેજીટેબલ વેક્સ	૪૯૦	૫૫૫	શરીરમાં વિદ્યુત ધારા	૫૦૦
૫૨૫	ફીંગ વેક્સ મીણબત્તી	૪૯૧	૫૫૬	ફુંગની ગંધ	૫૦૦
૫૨૬	માર્બલ વેક્સ	૪૯૪	૫૫૭	મધુપ્રમેહનો નવો ઉપાય	૫૦૦
૫૨૭	રંગ ચઢાવવાનો દુનર	૪૯૨	૫૫૮	મનુષ્યના ખોરાકની વાંદરા ઉપર થતી અસર	૫૦૧
૫૨૮	ફીફા કન્થાઇ રંગ	૪૯૧	૫૫૯	ક્ષયરોગને લસણ	૫૦૨
૫૨૯	કેફી કે છીંકણી જેવો રંગ	૪૯૨	૫૬૦	કાળાના ગોરા બનાવવાની ક્રિયા	૫૦૫
			૫૬૧	કોલેરાનો ઉપાય	૫૦૮
			૫૬૨	સંજીવની વટી	૫૦૮
			૫૬૩	પિયુષિન્દુ	૫૦૮
			૫૬૪	અહિરનાસવ	૫૦૮
			૫૬૫	એલાદિ ચુર્ણ	૫૦૮

૫૬૧ અર્કપુષ્પાદિ ચુષ્ક	૫૦૮
૫૬૨ હિંગવાદિ વટિકા	૫૦૮
૫૬૩ કપુર વટિકા	૫૦૯
૫૬૪ ચામડામાંથી ડાઘા કાઢવા	૫૦૯
૫૬૫ રાળનો સાચુ	૫૧૦
૫૬૬ તેલમાંથી ગંધીસેરાધન કાઢવા નિષે	૫૧૧
૫૬૭ ચગતી બ્લેડાંગ	૫૧૧
૫૬૮ નાના વ્ઝાપારોને હુલરો	૫૧૧
૫૬૯ અગ્નિ બુઝવનાર દવા	૫૧૧
૫૭૦ વાળી સાફ કરવાના રોત	૫૧૧
૫૭૧ પારામાંથી સોનું બનાવવું	૫૧૨
૫૭૨ હુન્નરના પ્રયોગો	૫૧૨
૫૭૩ માથામાં નાખવાના તેલનો રંગ કરવો	૫૧૨
૫૭૪ વેજીટેબલ ધી	૫૧૨
૫૭૫ સોનાનું કદ	૫૧૩
૫૭૬ ઝવેરાતને ધોવાની ક્રિયા	૫૧૩
૫૭૭ સ્કેટની પેનો બનાવવી	૫૧૩
૫૭૮ હુન્નર સંગ્રહ	૫૧૩
૫૭૯ કાથો	૫૧૩
૫૮૦ એલ્યુમીનીયમ કરવા નિષે	૫૧૪
૫૮૧ રૂપું તાંબાને મિશ્રણ કરવા નિષે	૫૧૪
૫૮૨ હિન્દુસ્તાનનું સાસપિરિલા	૫૧૫
૫૮૩ બાટમેલીમાંથી રંજોલ	૫૧૫
૫૮૪ તેલ ધોવા વિષે	૫૧૫
૫૮૫ ઇલેક્ટ્રીક પોલીસ પાવડર	૫૧૫
૫૮૬ ઇલેક્ટ્રીક પાવડર બનાવવાની રીત	૫૧૬
૫૮૭ ટોપલેટ પાવડર	૫૧૬
૫૮૮ મેન્થોલદુથ પાવડર	૫૧૬
૫૮૯ સીવવાના મશીનનું આધલ	૫૧૭
૫૯૦ પાચનક્રિયાની શુદ્ધિ બનાવવી	૫૧૮

૫૯૧ કુલોને ફર્નિચ કરવાની વસ્તુઓ	૫૧૮
૫૯૨ જંતુઓ નાશ કરવા વિષે	
૫૯૩ વહેર અને છોડીયમાંથી ખાતર બનાવવું	૫૧૯
૫૯૪ ધરમાં ઉછેરો શકાય તેવા છોડનું ખાતર	૫૧૯
૫૯૫ કાચપરકલાઈ કરવા વિષે	૫૧૯
૫૯૫ કેમ્ફર આઇસ	૫૨૦
૫૯૭ ફરનીયર પોલીસ કરવું	૫૨૦
૫૯૮ સ્પીરીટ કેમ્ફર બના.	૫૨૦
૫૯૯ ઓક્સીસના ઉપયોગ માટે ગુંદર	૫૨૦
૬૦૦ સ્ટાઇલોઝી શીમાટે શાહી	૫૨૧
૬૦૧ શીલાછાપમાટેની શાહી	૫૨૧
૬૦૨ બનાવટી સોનું	૫૨૧
૬૦૩ સાઇટ્રીક એસીડ બનાવવો	૫૨૧
૬૦૪ ફેલોપમ સાઇટ્રેટ	૫૨૨
૬૦૫ તેજને સ્વચ્છ કરવાની રીત	૫૨૨
૬૦૬ લહેજતદાર તમકુ	૫૨૨
૭૦૭ ચરબીવાળા ડાઘ કાઢવા	૫૨૨

ભાગ ૨૪ મો

રસાયનની વિદ્યા.

૬૦૮ પ્રા ૧૧૩ મું. સોનું બનાવ- વાના પ્રયોગો	૫૨૩
૬૦૯ ચાંદી બનાવવાના પ્રયોગો	૫૨૪
૬૧૦ સોનાની ભસ્મ કરવી	૫૨૬
૬૧૧ ચાંદીની ભસ્મ બનાવવી	૫૨૭
૬૧૨ રૂપાના વરખ બનાવવા	૫૨૭
૬૧૩ ઉત્તમ રસોની બનાવટ	૫૨૭
૬૧૪ ઉન્નત ભૈરવ રસ	૫૨૮
૬૧૫ કફકુંજર રસ	૫૨૮
૬૧૬ ગોરક્ષવટી	૫૨૮

ત્રિકાળદર્શક દર્પણ માટે અભિપ્રાય

૧ ઘાંટવડ (કાડીનાર)થી સૈયદ આબમમીયાં આલમમીયાં લખે છે કે આપનું ત્રિકાળદર્શક દર્પણ નામનું પુસ્તક વાંચી હું ખરેખર ખુશી થયો છું આપ ખરેખર લેખક જ છો. ઉપરના પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૩, પાંચ ધણીજ ઓછી છે એમ મારી માન્યતા છે. આપને હું ધન્યવાદ આપું છું આપ ખરેખર ચમત્કારીક વિદ્યાઓના ભંડાર રૂપી છો. વાંચનાર ભાષ્ટને ભલામણ કરે છું કે આ પુસ્તક ખુશીથી ખરીદ કરી મનને દદ બનાવો.

૨ સુખાધથી નાગાણ મેઘાણ લખે છે. કે: આપનું ત્રિકાળદર્શક દર્પણ અમો વાંચીને આપને સર્ટીફિકેટ આપીએ છીએ કે એની અંદર ગુપ્ત વિદ્યાઓ એટલી અસરકારક છે કે લાખો રૂપીઆ પાણીની માફક ખરાબ કરવાથી પણ મહામુશિબતે એ વિદ્યાઓ શીખવે તે આ પુસ્તક ઉપરથી ફક્ત આઠ દીવસની અંદર શીખાય તે માટે હું તમારો ધણો આભાર માનું છું અને દરેક બંધુને તે લેવા ભલામણ કરું છું.

૩ ઇટાડી (મોડાસા)થી કરસનદાસ રેવાલ ઇ પટેલ જણાવે છે કે: આપનું ત્રિકાળદર્શક દર્પણ નામનું પુસ્તક વાંચીને બહુ મોહ પામ્યો છું. આપે લોકોની જાણ માટે પુસ્તક જુગ કિંમતમાં બહાર પાડ્યું છે તો તે માટે આપનો ઉપકાર માનું છું.

૪ નાગરેળથી સુલેમાન જમાલ લખે છે કે-તમારું પુસ્તક નામે ત્રિકાળદર્શક દર્પણ વચી ઘણાજ ખુશી થયો છું અને તમારા શ્રમને ધન્યવાદ આપવો ઠટે છે.

૫ કેશરાણ ફકીરજી બારમુવાડાથી લખે છે કે: ત્રિકાળદર્શક દર્પણ મેં વચ્યુ, તેમાંથી માત્ર એકજ મંત્ર મેં સિદ્ધ કર્યો છે તેનાથી મને ફાયદો થયો છે તેથી આ પુસ્તક સાચું માનવામાં આવે છે.

૬ દ્રાલથી બા શ્રી બાજી રાજબા મહેરવાલા લખે છે કે તમારી મોટલેલ ચોપડીઓ ભવિષ્યવેત્તા અને ત્રિકાળદર્શક દર્પણ મળેલ છે પ્રથમ કરતાં જા. પુસ્તકમાં ઘણો સુધારો વધારો કરી છપાવેલ છે. મહેન સ્નાનનો વિધિ લખી જણાવશે એટલે પુરૂષની સાથે સ્ત્રીઓનો પણ આશીર્વાદ મેળવશે.

૭ મે:સી સાદથ આફ્રીકા ટાંગાનીકી ટેરીટરીથી મીઝી લીખા-ભાઈ ખુશાલભાઈ લખે છે કે આપનું મોકલેલ પુસ્તક ત્રિકાળદર્શક દર્પણ વાંચી ઘણાજ આનંદ થયો છે. આપનો જેટલો ઉપકાર માનીયે તેટલોજ ઓછો છે. આપ મહાન વિદ્વાન પુરૂષ છો તો તમોને તથા તમારી મહેનતને ધન્યવાદ આપું છું. તા. ૨૫-૫-૨૫

ધનવાન માટે અભિપ્રાય

મસ્તકલંદથી લાલશંકર દામજી લખે છે કે તમારું ધનવાન પુસ્તક આવ્યું તે સંભાળી લીધું છે તે વાંચીને ધણો આનંદ થયો છે. ખરેખર ધનવાન તે ધનવાનજ છે. પુસ્તકના પ્રમાણે તેવા યુક્તો તેમાં છે જો કાંઈ પણ માણસ તેમાંથી એકાદ બે પ્રયોગો હાથ કરે તો તે માણસને નાદરીના મોહ રહેતો નથી, મેં તેમાંથી એક પ્રયોગ હાથ કર્યો છે જેમાં હું ફતેહમંદ નીવડ્યો છું,

સુરતથી એક પારસી શુદ્ધરથ જણાવે છે કે તમોએ ધનવાન નામનું પુસ્તક જહાર પાડ્યું તે અમારા વાંચવામાં આવ્યું છે તેમાંથી ફટલીએક ચીજો અમારા ધંધાના અર્થે ઘણી ઉપયોગી થઈ પડી છે તે માટે આપનો ધણો ઉપકાર માનીએ છીએ કારણ કે એવી યુક્ત છપાવનાર હિંદુસ્તાનમાં કાંઈકસી માણસ હશે.

ધંધુકાથી શાહ મજીદ લ ગોરધનદાસ લખે છે કે, તમારું ધનવાન પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી છે તે સરળ અને સહેલી ભાષામાં લખાયેલું હોવાથી દરેકને સમજણ પડે તેવું તથા કાર્ય કરી શકાય તેવું છે.

મુંબઈથી શાવડશા ખુરશેદજી કાંગા લખે છે કે, આપનું ધનવાન નામનું પુસ્તક અમો વાપરીએ છીએ અને આપની દુવાથી હાલ હું તેમાંથી કોલન વેટર અને સાણુઓ બનાવતાં હું શીખ્યો છું

સુત ગોપીપુત્રથી અકબરભાઈ એ આરસીવાલા લખે છે કે તમારું ધનવાન નામનું પુસ્તક મેં મંગાવેલ તેમાંથી ઘણા હુન્નો જહુ સારા છે અને તેની મદદથી હરેક માણસ સુખી થાય એમ છે. તમોએ આ પુસ્તક બનાવ્યું છે તેના શ્રમ માટે પરમાત્મા તમને મદદ કરે તથા મારતર એક નોલેજ પણ ઘણું સારું અને સહેલી રીતેથી લખી શકાય તેવું છે તે ઘણા માણસોને ઉપયોગનું છે તો મારા સરનામે બજા બે નકલો મોકલી આપશો.

મોસી સાઉથ અફ્રીકા રંગની કાટેરીથી મીસ્ત્રી ભીખાભાઈ ખુશાલભાઈ લખે છે કે, આપનું મોડેલ પુસ્તક પહોંચ્યું છે, ધનવાન વાંચી ધણો આનંદ થયો છે આપને જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો આજો જે આપ મહાન વિદ્વાન પુરૂષ છો, તો તમોનો તથા મહેનતનો ધન્યવાદ આપું છું.

ધંધુકાથી શા મણીલાલ ગોરધનદાસ લખે કે: તમરું ધનવાન પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી છે. તે સરળ અને સહેલી ભાષામાં લખાયેલું હોવાથી દરેકને સમજ પડે તેવું તથા કાર્ય કરી શકાય તેવું છે.

અમારાં પુસ્તકોના સંબંધમાં વિકાનો શું કહે છે.

વડોદરા રાજ્યના વરીષ્ટ-હાઈકોર્ટ જડજ સાહેબ, પણ હાલ નાયબ દિવાન સાહેબ મે. આ. ગોવીંદલાઈ હાથીલાઈ ફેસાઈ બી. એ. એલ. એલ. બી. લખે છે કે:

રા. રા. જોડાલાલ દેવશંકર દવે કૃત “કાયદાનો શિક્ષક” એ નામના પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તી મારા જોવામાં આવી હતી તેમ હાલમાં નવીન આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તે પણ મારા જોવામાં આવી છે. આ પુસ્તક દરેક માણસને કાયદાની સાધારણ રીતે વ્યવહારોપયોગી માહિતી મેળવવાનું એક સાધન પુરું પાડે એવું છે અને તેથી તે દરેક જણે પોતાના ઘરમાં રાખવા જેવું છે. એકજ પુસ્તકમાં દિવાની ફાજદારી તથા મુલકી સંબંધી તમામ માહિતી મળે એવું ગુજરાતી ભાષામાં આ એકજ પુસ્તક છે. અને સાધારણ બાબતોમાં વકીલને ઘેર જ રાખી તરતી ન લેતાં દરેક માણસ જરૂરી કાયદા સંબંધી માહિતી મેળવી શકે એવું ઉપયોગી છે.

મુંબાઈ હાઈકોર્ટના સોલીસીટર શ્રી પૂર્ણાનંદ મહાનંદ લાલ બી. એ. એલ. એલ. બી. લખે છે કે:—

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા એ પુસ્તક વાંચી મને ઘણું આનંદ થયો છે. ગુજરાતી પ્રજા ધર્મીક લાલચે છે ને તીર્થયાત્રા એ દરેક ગુજરાતી પોતાની જાંઘળીમાં એક વખત તો જઈ આવે છે આ લોકોને દરેક જગ્યાએ શું જોવાનું છે અને ત્યાં કયે રસ્તે થઈને જવું અનુકૂળ પડશે એવી માહિતી નહિ હોવાથી ધર્મી અડચણ પડે છે. મો. દવેએ આ પુસ્તક બહાર પાડી ગુજરાતી પ્રજાને ઘણું લાભ કરી આપ્યો છે. હિંદુસ્તાનની રેલ્વેનો નકશો પણ તેમાં છે તેમાં બધી રેલ્વેઓ અને સ્ટેશનો બતાવ્યા છે. દરેક તીર્થની તથા જળવા લાયક સ્થળોની સંપૂર્ણ હકીકત આ પુસ્તકમાં લખી છે. દરેક યાત્રાળુ આ પુસ્તક જોઈ યાત્રાએ જાય તો તેને કોઈ જાતની હરકત પડ નહિ તેમજ દરેક સ્થળે સારી રીતે જોઈને આવે દરેક ગુજરાતીએ આ પુસ્તક પોતાના ઘરમાં રાખવું આવશ્યક છે.

મુરતના મે. ડીસ્ટ્રીક્ટ અને સેશન્સ જડજ મે. ચીમનલાલ એન મહેતા. એમ. એ. એલ. એલ. બી. લખે છે કે: તમારું પુસ્તક કાયદાનો શીક્ષક મળ્યું તેમાં તમામ ઉપયોગી કાયદાઓના સમાવેશ કરેલો છે તેમાં હિન્દુ અને મુસલમાન લોકો છે. તેથી ગુજરાતી જાણનાર વર્ગ માટે તમે એક લાંબા વખતની ખોટ પુરી પાડી અને મહત્વનું કાર્ય કર્યું છે. તે પુસ્તક ગુજરાતી જાણનાર વકીલો, માજિસ્ટ્રેટો, રેવન્યુ ઓફીસરો અને જડજોને કાયદાના અભ્યાસીઓને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે. કિં. રૂ. ૧૫-૦-૦

જોડાલાલ દેવશંકર દવે, લાગ્યોદય ઓફીસ—અમદાવાદ

(ત્રકાળદર્શક દર્પણનું)

(બીજું વાલ્યુમ)

શ્રી ચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

કિંવા

આકર્ષક ગુપ્ત સિદ્ધિદાયક જ્ઞાન ભંડાર

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧ લો

યોગવિદ્યા

પ્રકરણ ૧ હું.

હઠયોગ

હઠયોગ—હ ઝેટલે સુર્ય અને હ ઝેટલે ચંદ્ર, એ બેનો યોગ થવો એ હઠયોગ છે. આનંદ એ અહ્મતું રૂપ છે. નિર્વિકલ્પ આનંદ-મય થવું એ જ મુક્તિ છે. જ્યારે અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે ત્યારે અહ્મનો અનુભવ થાય છે. જ્યારે કર્મ અને ભક્તિથી ચિત્ત શુદ્ધ થાય છે ત્યારે તે યોગવિદ્યા શીખવાને અધિકારી થાય છે. પૂર્વે ગોરક્ષનાથે ગોરક્ષસંહિતા નામે યોગવિદ્યાનો ગ્રંથ રચ્યો છે. જે અત્રે આપવનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

યોગાભ્યાસથી મન વિષય ભોગમાંથી પાછું વળી ઈશ્વરમાં આસક્ત થવા લાગે છે. અને આત્માની સાથે એકાગ્રતા સાધી શકે છે. જ્યારે યોગી કાલમૃત્યુને જીતી, જરા, મૃત્યુને જીતી મુક્તિના પંથે વળે છે. વેદરૂપી કલ્પવૃક્ષના ફળ રૂપ આ યોગ સેવન કરવાથી સંસારના ત્રિવિધ તાપ ટળી જાય છે.

યોગમા પ્રથમ યમ, નિયમ પાળી આરિચ્ય શુદ્ધ કરવાનું છે. તે પછી આસન સિદ્ધ કરી, પ્રાણાયામ પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, સમાધિ એ છ યોગનાં અંગોનો અભ્યાસ કરવાનો હોય છે. સર્વથી પ્રથમ યમ નિયમનું બરોબર રીતે પાલન કરી પાચો મન્યુત કરવો તે પછી આસનાદી ક્રમપૂર્વક સાધનો સિદ્ધ કરવાં જેથી સમાધિ સિદ્ધ થાય છે. જેથી નિર્વિકલ્પ સમાધિથી રાજયોગ સિદ્ધ થાય છે.

આસન

યમ અને નિયમ એ એ અંગો પ્રથમ સિદ્ધ કરવાં તેને માટે આત્મજ્યોતિ કિંવા બ્રહ્મદર્શન એ નામનું અમારું પુસ્તક જેવું. યોગશાસ્ત્રમાં ૮૪ જાતનાં આસનો છે. તેમાં યોગવિદ્યા સિદ્ધ કરવા ઇચ્છનાર માટે એ આસન મુખ્યકે. ૧. સિદ્ધાસન અને ૨. પદ્માસન.

સિદ્ધાસન—સ્વસ્થ ચિત્તે બેસી ડાબા પગની એડી ગુદા અને ઉપરથી વચ્ચેના સ્થાન પાસે રાખી. અને જમણા પગની એડી ઉપરથી ઉપર રહે તેવી રીતે બન્ને પગ એડીયો ઉપર નીચે બરાબર રહે તેમ બેસવું તેથી ગુદા અને ઉપરથી એ બે ઇન્દ્રિય રોકાઈ જાય છે, તે પછી હૃદયથી ચાર આંગળ ઉપર દાઢી સ્થિર કરી સમસ્ત ઇન્દ્રિયોથી મનને પાનું વાળી ચિત્તની એકાગ્રતા કરી. બન્ને નેત્રોથી અલયપણે બહારી નરક જોઈ રહેવું. આ મોક્ષ રૂપી દારનાં કમાડને બોલી મોક્ષ માર્ગ બતાવનાર છે. જે ઇંગ્લિતીથી રોકાયલું સુપુરુષા દ્વાર છે તે ઉપર સુપુરુષાદ્વાર મોક્ષસ્થાન સહઅદ્વલ ક્રમવ્રમાં નિવાસેલા પરમાત્મા સાથે એકાગ્રતા સાધી શકાવનાર આ સિદ્ધાસન છે.

પદ્મ પદ્માસન—ડાબી જાગ પર જમણો પગ રાખવો તથા જમણી જાગ ઉપર ડાબો પગ રાખી, ડાબા હાથને પીઠ પાછળ કરવી જમણા પગનો અંગુઠો પકડવો. અને દાઢી છાતી સાથે રાખવી. બન્ને નેત્રોને નાસિકાના અગ્ર ભાગ સામે સ્થિર રાખવાં એ સમસ્ત રોગને નાશ કરનાર અદ્ય પદ્માસન છે.

પદ્માસન—ઉપર પ્રમાણે જમણી જાગ ઉપર ડાબો, અને ડાબી જાગ ઉપર જમણો પગ રહે તેવી રીતે પલાંડીવાળી બન્ને સીધા પગની એડીયો ઉપર નીચે ડાબો અને ઉપર જમણો હાથ રહે તેમ રાખી દ્રષ્ટિ નાસિકાના અગ્ર ભાગ ઉપર નિશ્ચલ રાખવી. દાઢીને છાતિથી ચાર આંગળ ઉપર રાખવી એ મત્સ્યેન્દ્રનાથે બતાવેલું પદ્માસન છે. તે સંપૂર્ણ રોગને મટાડનાર છે આ આસનોને સિદ્ધ કરવાં.

શ્રી રામકૃષ્ણ

(સાધના)

જા મને રાખા પામ્યા નહીં તો વિષદ મન રાખા
 ને કાળ પડના ના જાણી રાખા રોકતે
 હૃદય ની નજીવી રાખા દુઃખ પાસે રાખી
 દેસકરો દિવાની રાખા નહીં થાય છે.

હવે શુભળ પદારામ સર્વ કાકે છે.

ત્રિકાળદર્શક દર્પણ માટે અભિપ્રાય.

વડોદરાથી સુથાર ચીમનલાલ પરસોતમદાસ લખે છે કે ત્રિકાળ દર્શક દર્પણ તથા આસ્તર એક નોલેજ બે પુસ્તકો વાંચ્યાં તે બધું જ ઉપયોગીનું સારું છે.

કચ્છથી અંબારથી વલમજી ભાજીજી લખે છે કે, આપનું ત્રિકાળદર્શક દર્પણ પુસ્તક મળ્યું વચ્ચે બહોળા જ્ઞાન રચે છે તેમાં ઘણીજ ઉપયોગી જાણતો સમાવેશ કરેલો છે અને તેથી આપનો આભાર માનું છું.

અમરામંથી કાળીદાસ શ્રીધાનજી લખે છે કે; આપનું ત્રિકાળ-દર્શક દર્પણ પુસ્તક ખરીદવાયા તરીકે ધન્યવાદ દાખવેલો થયો છે.

સુબાઈથી સુશાંતરામ કાળાદાસ લખે છે કે; આપનું ત્રિકાળદર્શક દર્પણ પુસ્તક ઘણુંજ ઉપયોગી છે. દરેક કુટુંબમાં રાખવા યોગ્ય છે એ પુસ્તક પ્રકટ કરવાના તમારા અમન માટે ધન્યવાદ આપવો પડે છે.

પુનાથી શા. મોતીલાલ શુભાવચંદ લખે છે કે આપનું ત્રિકાળ દર્શક પુસ્તક વાંચતાં તથા અજમાવતાં તરીકે અંદરની મંત્રવિદ્યા સાચી છે તત્ત્રવિદ્યા પણ નાચી છે, તથા ડોકશાસ્ત્ર પણ જે વાંચ્યું છે તે બહુજ યાદ કરે છે. વળી ધનવાન નામની છોક નંગ ત્રણ વી.પી.થી રવાના કરશેજી. વળી ધનવાન તે ધનવાનજી છે. આ પુસ્તક ખરીદવાને હું દરેક ભાઈને ભલામણ કરું છું.

ધનવાન રાધનપુરથી એચ. બી. દસાડીઆ લખે છે. ધનવાનમાં ખતાવેલા કેટલાક ઉપાયોમાં હું સારી રીતે ફતેહમંદ પામ્યો છું.

ચીમકાણાથી અખ્યાસઅલી શેખ ઇબ્રાહીમજી લખે છે કે આપના ધનવાન પુસ્તકથી મને સારો લાભ થયો છે. આ હિસ્તીએ તેની કીંમત રૂ. ૨૫ રાખી હોત તો પણ ઓછીજ હતી. ગરીબ વર્ગને માટે આ પુસ્તક ઘણુંજ લાભદાયક છે. અને તેથી આ પુસ્તક ખરીદવા દરેકને મારી ભલામણ છે. પુસ્તકની કીં. રૂ. ૧૦-૦-૦

શાકવાળા ખુરશીદજી કાંગા લખે છે કે, -આપનું ધનવાન નામનું પુસ્તક અમે વાપરીએ છીએ અને આપની દુવાથી હાલ હું તેમાંથી 'બામ' 'કાલનવોદર' અને સાચુઓ ખનાવતાં શીખ્યો છું.

પ્રકરણ ૨ જી

પદ્યક્રમનિરૂપણ

વિષયવાસનાથી મન ચંચળ રહે છે, મનને સ્થિર કર્યા વગર યોગસાધ્ય થતી નથી. મનનો નિરોધ કરવા માટે છ ચક્ર, સોળ આધાર, એ લક્ષ્ય, પાંચ આકાશ એ ચાર પ્રકારનો ભેદ છે.

છ ચક્ર—મૂલાધાર, સ્વાધિષ્ઠાન, મણિપુર, અનાહત, વિશુદ્ધ અને આજ્ઞા ચક્ર એ છ ચક્ર છે.

આધાર સોળ છે—પ્રથમ આધાર પગનો અંગુઠો છે. તેના ઉપર એકાગ્ર દ્રષ્ટિ કરવાથી સ્થિર થાય છે. બીજો આધાર મૂલાધાર છે તેને પગની એડીથી અચેતન કરવાથી અગ્નિ દીપ્ત થાય છે; ત્રાજી ગુદાદ્વાર છે, તેનો સંકોચ વિકાસ કરવાનો અભ્યાસ કરવાથી અપાનવાયુ ફરીને વજ્રગર્ભ નાડીમાં પ્રવેશ કરી બિંદુચક્રમાં જાય છે. જેથી શુક્ર સ્તંભન અને વજ્રોલી મુદ્રા—અર્થાત વીર્યમાં યોનિનું પતન થયા પછી પાછું ખેંચી વજ્રોલીદ્વારા નાડી બિંદુસ્થાનમાં પ્રાપ્ત કરવાનું સામર્થ્ય મળે છે. ૫ ઉડીયાનબંધ એ પાંચમું આધાર છે. પશ્ચિમતાન આસન કરી ગુદાને સંકોચવાથી મલમુત્ર અને ધૂમિનો નાશ થાય છે. છઠું નાભિ મંડલાધાર છે. જેમાં ચૈતન્યજ્યોતિ સ્વરૂપ આત્માનું ધ્યાન કરવાથી અને પ્રણવના જપથી નાદ ઉત્પન્ન થાય છે. ૭ હૃદયાધાર છે. તેમાં પ્રાણવાયુનો રોધ કરવાથી હૃદય કમલ વિકસિત થાય છે, આઠમું કંઠાધાર છે જેમાં દાદી હૃદય સાથે રાખી ધ્યાન કરવાથી ઇડા પિંગ્લામાં વહન કરતો વાયુ સ્થિર થાય છે. નવમું કુદરૂટિકાધાર કંઠમૂલ છે. તેમાં જે એ લિંગાકાર ઉપરથી લટકે છે ત્યાં સુધી જીભ પહોંચાડે તો બ્રહ્મરંદ્રમાં ચંદ્ર મંડલમાંથી વહેતા અમૃતરસની પ્રાપ્તિ થાય છે, ૧૦ જીહ્વામૂલાધાર છે તેમાં ખેચરી મુદ્રાના પ્રકારથી જીહ્વાગ્રથી મથન કરે તો ખેચરી મુદ્રા સિદ્ધ થાય છે. અગીઆરમું જીહ્વાનું અથો ભાગાધાર છે. જેમાં જીહ્વાગ્રથી મથન કરવાથી દિવ્ય કાવ્ય શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. બારમું કિર્લીદંત મુદ્રાધાર છે. જેમાં જીહ્વાગ્ર સ્થાપન કરવાનો અભ્યાસ કરે તો રોગની શાન્તિ થાય છે તેરમું નાસિકાગ્રાધાર છે જેમાં દ્રષ્ટિ સ્થિર કરવાથી મન સ્થિર થાય છે. ચૌદમું નાસિકા મુદ્રાધાર છે. જેમાં દ્રષ્ટિ સ્થિર કર-

વાથી છ મહિના રોજ અભ્યાસ કરે તો જ્યોતિમાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય છે. પંદરમું બ્રૂમધ્યાધાર છે, જેમાં દાષ્ટ અચલ દષ્ટિ ગાખવાના અભ્યાસ કરવાથી સૂર્ય કિરણો સમાન જ્યોતિ પ્રકાશિત થાય છે. તે અભ્યાસ દઠ થતાં સૂર્યાકાશમાં મનનો લય થાય છે. સોળમું નેત્રાધાર છે જેના મુળમાં વર્તુલાકાર બિંદુસમાન દ્વિધનુષ સમાન રંગની જ્યોતિ છે, એ જ્યોતિને જોવાના અભ્યાસ કરવાથી જ્યોતિ પ્રત્યક્ષ થાય છે. એ સોળ આધાર છે. અથવા ૧ મુલાધાર, સ્વાધિષ્ઠાન; ૩ મણિપુર, ૪ અનાહત, ૫ ત્રિશુલ, ૬ આજાત્યક, ૭ બિંદુ, ૮ અર્ધચંદ્ર, ૯ રોધિની, ૧૦ નાદ, ૧૧ નાદાંત. ૧૨ શક્તી, ૧૩ વ્યાપિકા; ૧૪ સમની; ૧૫ રોધિની; અને ૧૬ દ્રુવમંડલ એ સોળ આધાર છે.

બ્રહ્મ હું જ છું. એવી ભાવના કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

લક્ષ્ય એ છે. એક બાહ્ય તથા આભ્યંતર એમ બે પ્રકારનાં છે. નાસિકા તથા બ્રમધ્ય એ બાહ્ય બે લક્ષ્ય છે અને મુલાધાર ચક્ર તથા હૃદયકમળ એ આભ્યંતર બે લક્ષ્ય છે.

પાંચ આકાશ--પ્રથમ શ્વેતવર્ણ જ્યોતિરૂપ આકાશ છે, તેની અંદર રક્તવર્ણ જ્યોતિરૂપ પ્રકાશ છે; જેની અંદર ધૂત્રવર્ણનું જ્યોતિરૂપ મહાકાશ છે, તેની અંદર નીલવર્ણનું જ્યોતિસ્વરૂપ તત્ત્વાકાશ છે. તેની અંદર ત્રિવૃત્તના વર્ણનું જ્યોતિસ્વરૂપ સૂર્યાકાશ છે. એ યોગ શિખવા ઇચ્છનારે ઓળખવાં જોઈએ.

શરીર સ્થાંભરૂપી ગૃહ છે, તેમાં સકલ વાસનાઓનો આશ્રમ મન છે. જેમાં ૧ મુખ ૨ નેત્ર ૨ કાન ૧ ગ્રુદા અને ૧ ઉપસ્થ એ નવદ્વાર છે. તથા પૃથ્વી, જલ તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વોનાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, ઇશ્વર, સદાશિવ એ અધિદેવતા છે. એવા શરીર રૂપી ગૃહને યોગાભ્યાસીએ જાણી યોગસિદ્ધિ કરવી જોઈએ.

પડચક્રોનું વર્ણન--પ્રથમ મુલાધાર ચક્ર ગ્રુદાદ્વારમાં પીળા રંગનું, અષોમુખ કમલ છે, જેના ચાર દળમાં વ, જ, ષ, સ, એ બીજ શોભે છે. આઠ દિશામાં આઠ શ્લોથી વેષિત પીત્ત વર્ણની મધ્યકર્ણિકામાં ચતુષ્કોણ ભૂમંડલની અંદર હાથી ઉપર આરૂઢ જેની બગલમાં છ બીજ છે, એવા ચાર હાથ તથા ચાર મુખવાળા બ્રહ્મા કોટિ સૂર્ય સમાન પ્રકાશમાન અને ડાકિની શક્તિ સહિત છે. તે

દેહીમ્યમાન ત્રિકોણાકાર કામાખ્ય પીઠ છે, તેના મધ્યમાં પશ્ચિમમુખ સ્વયંભુ લિંગ છે, તેની વચમાં વિજળી સમાન ચમકતી સાદા ત્રણ આંટાવાળી સુપુર્યના દારને રોટીને સુતેલી સર્પિણી જેવી કુંડલિની મહાશક્તિ છે. જેમ પૃથ્વીના આધાર રૂપ શેષ ભગવાન છે તેમ શરીરના આધારરૂપ આ કુંડલિની છે. તેને જાણ્યા વગર યોગવિદ્યા શીખવી નકામી છે.

૨ સ્વાધિષ્ઠાન ચક્ર - એ બીજું ચક્ર લિંગમુલમાં રક્તવર્ણ-વાળું ઉર્ધ્વ મુખવાળું ૫૬ (છ) દલવાળું બ, બ, મ, ય, ર. લ, એ છ વર્ણોથી શોભિત કમલ છે. શુકલવર્ણ કર્ણિકામાં અર્ધ ચન્દ્રાકાર જલમંડલ છે તેની મધ્યમાં (વ) બીજ છે જેની બગલમાં શ્રીવત્સ કૌસ્તુભ પીતાંબર વનમાલાઓથી, શોભિત ચતુર્ભુજ વિષ્ણુશાકિની શક્તિ સહિત છે.

ત્રીજું મણિપુર ચક્ર—નાભિ (હંટી તળે) મુળમાં નીલવર્ણનું ઉર્ધ્વ મુખવાળું દશ દલવાળું કમળ ૩, ૬, જુ, ત, થ, ૬, ધ, ન, પ, ફ, એ ૧૦ વર્ણોથી શોભે છે. તેની મધ્ય કર્ણિકામાં સ્વસ્તિકાકાર તેજોમંડલ છે. તેના મધ્યમાં સૂર્ય સમાન તેજવાળું મેષવાહન (રંગ) બીજ ચતુર્ભુજ છે. તેના પાર્શ્વમાં રક્તવર્ણની, વિભુતિના ભુષણવાળા, નીલ વર્ણના ચતુર્ભુજ શાકિની શક્તિ સહિત મહાદ્ર છે.

ચોથું અનાહત ચક્ર—હૃદયમાં છે. તે દ્વાદશ દળવાળા કમળ જેવું ઉર્ધ્વ મુખવાળું ૬, ખ, ગ, ઘ. ડં, ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ટ, ઠ, એ ૧૨ બીજોથી શોભિત છે. તેની કર્ણિકામાં ધૃત્રવર્ણવાળું, પટકોણુ વાયુ મંડલની મધ્યમાં ધૃત્રવર્ણવાળા, ચતુર્બાહુ, કૃષ્ણ મૃગના વાહન-વાળું (ચ) બીજ છે. તેના પાર્શ્વમાં અહ્ય મુદ્રા, ધારણ કરીને કામની શક્તિ સહિત ધૃત્ર છે. કાર્ણિકાના ત્રિકોણમાં સુર્વર્ણ વર્ણનું આણ્લિંગ છે. એ પૂર્ણાંગિરી પીઠ કહેવાય છે.

• પાંચમું વિશુદ્ધ ચક્ર--કંઠ સ્થાનમાં રક્તવર્ણવાળું, ઉર્ધ્વ મુખવાળું, પોડશદલ કમલ અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, જી, ઋ, ઋ, લૃ, લૃ, એ એ, ઓ, ઓ, અં, અઃ આ સોળ વર્ણોથી શોભે છે. સ્ફટિકવર્ણ કર્ણિકામાં વર્તુલાકાર આકાશમંડલ, જેમાં નિષ્કલંક પૂર્ણ ચન્દ્રમા છે, તેના મધ્યમાં ચેત હાથી વાહન, પાશ, અહ્ય, વર, અંકુશ ધાવણ કરતું આકાશ બીજ (હં) તેના પાર્શ્વમાં શાકિની શક્તિ સહિત સદાશિવ છે. આ જલધર પીઠ છે.

છટું અંશા ચક્ર--ભુમધ્ય (બ્રહ્મટિ મધ્ય) માં શ્વેત વર્ણવાળુ ઉર્ધ્વ સુખવાળું દ્વિલ હ્રાથ એ બે બીજોથી શોભિત કમળ છે. તેની કર્ણિકામાં ડાકિની શક્તિ સહિત શિવ છે, કર્ણિકાનાં ત્રિકોણમાં ઇતરાલંગ નામા શિવલિંગ છે એ મનનું સ્થાન છે, ઉદ્ધીમાન પશુ તેને કહે છે. તેના ઉપર સહસ્રદલ કમલ અક્ષરવ્રતમાં શ્વેત વર્ણનું પૂર્ણચન્દ્ર સમાન સુખવાળા પરમાનંદ સ્વરૂપ હ, ણ, ક્ષ, એ ૩ વર્ણોથી શોભે છે. ત્રિકોણ કર્ણિકામાં પૂર્ણચન્દ્ર મન્ડલ જેના મધ્યમાં વિજળી સમાન ચમકીલું પરમાનંદરૂપ દેહીપ્યમાન જ્યોતિ છે, તેમાં ચિદાનંદ સ્વરૂપ પરમ શિવ વિરાજમાન છે, તેના પાર્શ્વમાં સહસ્ર સૂર્ય સમાન તેજ ધારી પ્રભોધ સ્વરૂપ અર્ધચન્દ્રાકાર નિર્વાણકલા વિરાજમાન છે તેની વચ્ચમાં કરોડા સૂર્યસમાન તેજ ધારી, રોમ સરખા સૂક્ષ્મ નિર્વાણ શક્તિ વિરાજમાન છે. તેની મધ્યે મન તથા વચનથી અગમ્ય કેવળ યોગથી ગમ્ય ચિદાનંદ સ્વરૂપથી પર અતિ પરમ શિવપદ છે. જેને પરબ્રહ્મપદ કહે છે તે વિરાજે છે. જેના નિષેખાન્તેષ અર્થાત આંખ ઉઘાડ મીંચ થાય તેટલા સમયમાં, સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઇ નષ્ટ થઇ શકે છે.

મૂલાધાર અને સ્વાધિષ્ઠાન એ બે ચક્રોની વચ્ચમાં યોનિસ્થાન છે, એ કામ રૂપ પીઠ છે, એર્થાત મૂલાધારની કર્ણિકામાં કામરૂપ પીઠ છે. મૂલા ધારમાં જે ચતુર્દલ કમલ વિખ્યાત છે તેની મધ્યમાં ત્રિકોણાકાર યોનિ છે. જેની વંદના સમસ્ત સિંધજન કરે છે તે પચાસ વર્ણથી બનેલી કામાખ્યપીઠ કહેવાય છે.

એ ત્રિકોણાકાર યોનિમાં સુપુમણ્યાદારની સંસુખ સ્વયંભુ નામનું જે મહાલિંગ છે તેના મથાળે મણિના સરખું દેહીપ્યમાન બિંબ છે, એ કુંડલીની જીવના આધારરૂપ શરીરના આધારરૂપ મોક્ષદાર છે. તેને જે સમ્યક પ્રકારથી જાણે છે તેને યોગવિત કહે છે. મેદુ (લિંગસ્થાન)ની નીચે મૂલાધાર કર્ણિકામાં રહેલ, તપેલા સુવર્ણ સમાન વર્ણનું અને વિજળી સમાન ચમક વાળો જે ત્રિકોણ છે તે કાલાગ્નિનું સ્થાન છે.

એ ત્રિકોણ વિષય સમાધિમાં અનંત વિશ્વમાં વ્યાપ્ત પરમજ્યોતિ પ્રદ થાય છે તે કાલાગ્નિનું રૂપ છે જ્યારે યોગિ, ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ કરીને એ જ્યોતિશનાં દર્શન કરે છે ત્યારે તેને ફરી જન્મ અરણુ આવતાં નથી. અર્થાત તે અજરામર થાય છે.

સ્વશબ્દ પ્રાણ (હંસ) નો બોધક છે, તેનું આશ્રમસ્થાન સ્વા-
ધિષ્ઠાન છે, પ્રાણનું અધિષ્ઠાન હોવાથી તેને મેદૂ (લિંગસ્થાન) કહે છે.

મણિપુર ચક્ર

નાભિમાં એક કંદ છે, જેમાંથી સર્વાંગ વ્યાપિની શિર (નાડી)
નાકળે છે, જેમાંથી ૧૦ નાડી ઉપર જાય છે જે શબ્દ રસ, ગંધ,
સ્વાસ, બગાસ, ભુખ, તૃષ્ણા, ઓડકાર તેત્રદાષ્ટ ધારણા, (મગજ-
શક્તિ) એ દસ કામો પાત પાતાના સ્થાનોમાં કરાવે છે. તથા ૧૦
નાડી નીચે જાય છે. જે વાત, સુત્ર, મળ, શુક્ર, અન્ન, પાન, રસને
નીચે પહોંચાડવાનું કામ કરે છે. અને ચાર નાડીની વાંકી ગતિ છે,
જેમાંની બે જમણી બગલમાં અને બે ડાબી બગલમાં થઈ અગણિત
સૂક્ષ્મ શાખા રૂપે બનીને સર્વ શરીરમાં જાળાની માફક રોમે રોમ
પ્રતિ જાય છે, તેના મુખ દ્વારા પરશેવો શરીરની બહાર રોમ દૂપો
(વાળના છિદ્ર)માં થઈ નીકળે છે. તેમ તેજ માર્ગો દ્વારા લેપ, મર્દનાદી
પદ્ધતિ અંદર પ્રવેશ કરે છે એ પ્રકારનો નાભિ કંદ જેમ સુતરમાં
મણિ પ્રેરોવેલો રહે તેમ સુષુમ્ણા નાડીમાં પ્રેરોવેલો. તેને નાભીમંડલસ્થ
મણિપુર ચક્ર કહે છે.

અનાહત ચક્ર

હૃદયમાં દ્વાદશ દલવાળું અનાહત ચક્ર છે, જેમાં તત્વાતીત
જીવનો નિવાસ છે. તે ગુણાતીત હોવાથી પુણ્ય પાપથી રહિત છે, પણ
જીવ તત્વનું ઓળખાણ યોગાભ્યાસથી થાય છે ત્યારે એ ગુણ જીવમાં
આવે છે. તત્વજ્ઞાન વગર જીવ આ સંસારમાં ભટક્યાં કરે છે.

શ્રી ચરકસંહિતા.

મૂળસંહિત ગુજરાતી ભાષાંતર-પ્રથમ ભાગ. કીંમત રૂ. ૫--૦
જેમાંથી અનેક ગ્રંથો ઉત્પન્ન થયા છે. તેમાં એવી નવા જુની શોધો
અને દવાઓ છે કે જે આપણે જાણતા ન હોવાથી, ઘણી પાશ્વ-
માત્ર શોધોથી અંજલિએ છીએ. પરંતુ હાલની તેવા ઘણી શોધોને
આ પુસ્તકમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. દરેક ડોક્ટર હકીમ અને
વૈદોએ આ પુસ્તક રાખવું કીં.રૂ.૩.૫-૦ વૈદોને ભાગ્યેદયના ગ્રાહકો પાસે
માત્ર રૂ. ૩-૦ લેવાશે. પાન લગભગ ૭૦૦ ઉપર.

શ્રી ભાગ્યેદય ઓફીસ, રીચીરોડ-અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૩ જી.

દસ નાડી વર્ણન

લિંગ મૂલથી ઉપર નાભિથી કાંધક નીચે કંદના સરખું સઘળા નાડીયોનું મૂળ ઉત્પત્તિ સ્થાન પક્ષીના ઇંડા જેવા આકારવાળું છે. તેમાંથી બેતેર હજાર નાડીયો ઉપર, નીચે, આડી અવળી થઇ આખા શરીરમાં વ્યાપ્ત છે.

એ બેતેર હજાર નાડીયોમાં મુખ્ય નાડી બેતેર છે. તેમાં પ્રાણવાહિની તો મુખ્ય દસ નાડીજ છે. ૧ ઈંડા ૨ પિંગલા ૩ સુષુમ્ણા, ૪ ગંધારી, ૫ હસ્તિ જીહ્વા, ૬ પુષા ૭ યશસ્વિની ૮ અલંબુષા. ૯ કુહું, ૧૦ શંખીની, એ મુખ્ય દસ નાડીયોનાં નામ છે. એ નાડી-મય ચક્ર યોગાબ્યાસીએ જરૂર જાણવા યોગ્ય છે. તે પછી એ નાડી-યોમાં આસતા વાયુને જાણવા, ત્યારે પ્રાણાયામથી નાડી શોધન થાયછે.

નાસિકાના ડાબા ભાગમાં ઇંડા, દક્ષિણ ભાગમાં પિંગલા નાડી વહે છે, એ બેતી મધ્યમાં સુષુમ્ણા નાડી રહે છે. એ ત્રણેનું મુળ મુલાધાર ચક્રના કર્ણિમાનું ત્રિકોણ છે. તેના ડાબા ખુણામાંથી ઇંડા, દક્ષિણ ખુણામાંથી પિંગલા અને પશ્ચિમ ખુણામાંથી સુષુમ્ણા નાડી ઉત્પન્ન થઇ છે. એ ત્રણે નાડીઓ ચક્રમાંથી નીકળી પોતપોતાની નાસિકા છિદ્ર દ્વારા વહે છે. મધ્યે સુષુમ્ણા મુલાધારથી અક્ષરંદ્ર પર્યંત છે. બીજી નાડીઓ તે ચક્રમાં કંદમાંથી ઉત્પન્ન થઈ પ્રત્યેક રંદ્રમાં (છિદ્રમાં) છે. જેમકે ડાબા નેત્રમાં ગંધારી, જમણા નેત્રમાં હસ્તિજીહ્વા, જમણા કાનમાં પુષા, ડાબા કાનમાં યશસ્વિની મુખમાં, અલંબુષા છે. લિંગ દેશમાં કુહું. સુવસ્થાનનાં શંખીની, એ બે એ કંદથી અધોમુખ થઇ નીચે ગઇ છે. અને ઉર્ધ્વમુખ થઇ ઉપર જાય છે. એ દસ નાડી પ્રાણવાયુના એકે માર્ગનો આશ્રય કરીને સ્થિત છે.

દસ પ્રાણ

ચંદ્રમા, સૂર્ય અને અગ્નિ એ અનુક્રમે ઇંડા, પિંગલા અને સુષુમ્ણા દેવ છે. એ ત્રણ નાડી પ્રાણ વાયુના માર્ગ રૂપે છે, ૧ પ્રાણ, ૨ અપાન, ૩ સમાન, ૪ ઉદાન, ૫ વ્યાન. એ મુખ્ય પાંચ પ્રાણ છે. અને ૬ નાગ; ૭ કુર્મ, ૭ કૃકલ. ૯ દેવદત્ત. ૧૦ ધનંજય. એ પાંચ પ્રાણ મળી એકંદરે દસ પ્રાણ છે.

પ્રાણવાયુ હૃદયમાં રહીને શ્વાસને બહાર કાઢે છે તથા અંદર લે છે, તથા અન્ન પાનાદીને પચાવેછે. ૨ અપાન વાયુ મુલાધારમાં રહીને મલ તુત્રને બહાર કાઢવાનું કામ કરે છે. ૩ સમાનવાયુ નાભિમાં રહી શરીરને શુષ્ક અર્થાત યથાસ્થાન રાખવાનું કામ કરે છે. ૪ ઉદાન વાયુ કંઠમાં રહી શરીરની વૃદ્ધિ કરે છે. ૫ વ્યાન વાયુ સર્વ શરીરમાં રહી લેવું ત્યાગ કરવું, વિગેરે શરીરમાં કાર્ય કરાવે છે, પ્રાણ અર્થાત વાયુતો દસ છે પણ તેમાં આ પાંચ જ મુખ્ય છે. શિવ યોગ શાસ્ત્રના મતથી મુખ, નાસિકા, હૃદય, નાભિકા કુંડલીની ચારે તરફ તથા પગના અંગુઠામાં પ્રાણ વાયુ રહે છે. ૨ ગુદા, લિંગ, ઉદ્ જનુ ઉદર પેડુ, કંઠે, અને નાભિમાં અપાનવાયુ રહે છે. ૩ કાન. નેત્ર, કંઠ, નાક, મુખ, કપાળ, મણિબંધમાં વ્યાન વાયુ રહે છે, ૪ સર્વ સાંધાઓમાં તથા હાથ પગમાં ઉદાન વાયુ રહેછે. ૫ અને ઉદરાગ્નિથી કધ્માથી તે સર્વાંગમાં સમાન વાયુ રહેછે, એથી પ્રાણદિ પાંચ વાયુ મુખ્ય છે. નાગાદિ બીજા પાંચ વાયુનાં કર્મ જે ચામડીમાં તથા હાડકામાં રહીને કરે છે. તે આગળ કહીએ છીએ.

ઓડકાર આવવો એ નાંગ વાયુનું કામ છે, આંખોના પલ્કારા (ઉધાડમીંચ કરવી) મારવા એ કર્મ વાયુનું કામ છે, છીંક ખાવી એ ફૂકર વાયુનું કામ છે. બગાસુ ખાતું તે દેવદત્ત વાયુનું કામ છે. ધનંજય વાયુ આખા શરીરમાં વ્યાપેલો રહે છે તે મર્યા પછી પણ મૃત શરીરમાં રહે છે. અર્થાત મરી ગયા પછી પણ ચાર થડી પર્યંત તે શરીરમાં રહે છે. એ પ્રકારે એ દસ વાયુ પોતે યોગના અભ્યાસથી કલ્પિત રૂપે સુખ દુઃખનો સબંધ જીવને કરાવે છે.

હું સુખી છું; હું દુઃખી છું ઇત્યાદિ વ્યવહારમય જીવની ઉપાધિ લિંગ શરીરમાં થવાથી પોતે જીવન રૂપ બનીને સમસ્ત નાડી-યોમાં ફર્યા કરે છે જે કે અવિદ્યવચ્છિન્ન ચેતન્ય જીવજ છે તેા તેનું આમ ફરવું અસંભવીત છે, તથાપિ જેમ ચંદ્રમા જાતે કંપાયામન થતો નથી પણ તેનું પ્રતિબિંબ જળમાં જે વખતે પડે છે. તે વખતે તે જળ હલાવવાથી તેમાં પડેલું ચંદ્રબિંબ હાલતું જણાય છે, એવી રીતે વ્યવહારમાં આ દસ વાયુનું ફરવું તથા તેની જ ઉપાધિ જીવ ચેતન્યનાં આરોપિત કરે છે.

જેમ રખતરનો દડો હાથમાં લઇ જમીન ઉપર અક્ષાળવાથી તે પાછો સામો ઉછળે છે, તેવી જ રીતે પ્રાણવાયુના સ્નાન-હૃદયમાં

અપાનવાયુ તથા અપાન વાયુના સ્થાન (ગુદા) માં પ્રાણવાયુ જતી અપાનવાયુ જીવનું આકર્ષણ કરીને એકત્ર સ્થિત રહેવા દેવો નથી જેમ દોઢ રમનારાના વશમાં દોડે રહે છે. એવી જ રીતે આ વિદ્યા (માયા) ના વશમાં જીવ રહે છે.

જે કારણથી જીવાત્મા પ્રાણ અપાનવાયુને આધિન છે એજ કારણથી તે ઇડા અને પિંગલા નાડીદ્વારા નીચે મુખાધાર પર્યંત અને ઉપર મુખ નાસિકાના હિદ્ર પર્યંત ફર્યા કરે છે. તે અતિ ચંચળ હોવાથી પ્રાણાપાન વાયુના સાધન વિના વાયુને જીતાતો નથી, અને તેને જીત્યા વગર હૃદય ધ્યાન થઈ શકતું નથી.

જેમ બાજ પક્ષિના પગમાં દોરી બાંધીને હલાવીને છોડી દેવાથી તે ઉડે છે. ખરૂં પણ દોરી ખેંચતા તે પાંખું હાથમાં આવી જાય છે, એવી જ રીતે માયાના અંશ સત્વ, રજઃ તમોગુણ રૂપી વાસનાથી જીવ બંધાયેલો જીવ બુદ્ધિ લીન થતાં ઉપાધી રહિત શુદ્ધ બ્રહ્મ થઈ જવા છતાં પણ પ્રાણાપાનવાયુ કરીને પાછો ખેંચાઈ શકાય છે. જાગ્રત અવસ્થામાં પાછો પ્રબુદ્ધ થતાં વૃત્ત વિષયમાં પુનઃ જીવભાવને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

ઉપરથી આજ્ઞાયકગત પ્રાણવાયુ નીચે મુલાધાર સ્થિતિ અપાન વાયુને તથા મુલાધાર અપાન ગતવાયુ આજ્ઞાયકસ્થ પ્રાણવાયુને પરસ્પર પોત પોતાની તરફ આકર્ષણ કરે છે; યોગાભ્યાસી પુરૂષ પ્રાણાયામ દ્વારા એ બેને જોડવાની જે ક્રિયા કરે છે. તેને યોગ કહે છે. એ યોગ-જોડવાનું હૃદયોગ કહે છે. જે સૂર્ય ચંદ્રમાનું એક્ય કહેવાય છે.

વૈદ યાને વૈદક ભાગ ૧ હો અને ૨ નો

આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં તમામ રોગ મટે એવાં ઔષધો અને વનસ્પતિશાસ્ત્ર આપવામાં આવ્યાં છે. બીજા ભાગમાં દરેક ધાતુ તથા વિષનું શોધન કરી ભસ્મો બનાવવાની રીત તથા તેની આત્રાઓ રસો વીગેરે છે. બન્ને ભાગની કીંમત રૂ. ૧-૮-૦

ભાગ્યોદય ઑફીસ, રીચીરોડ—અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૪ યુ.

અજપા ગાયત્રી મંત્ર

પ્રાણવાયુ સાશ્વતને પ્રાપ્ત થઈ ચિદાભાસ જીવ હકાર કરીને સ્વાધિષ્ઠાન ચક્રમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને સકાર કરીને સુલાધારાદિ ચક્રમાં પ્રવેશ કરે છે. એ પ્રકારે હંસમંત્ર (અજપા ગાયત્રી)નો જપ જીવ નિત્ય કરતો રહે છે. અર્થાત્ શ્વાસ બહાર નીકળવામાં હકાર અને અંદર પ્રવેશ કરવામાં સકારનો ઉચ્ચાર થાય છે, સુર્યોદયથી તે સૂર્યાસ્ત પર્યંત ૬૦ ઘડીમાં આ મંત્રની જપ સંખ્યા ૨૧૬૦૦ થાય છે. એટલા જપ જીવ સ્વતઃ કરે છે.

એ યોગીએને મોક્ષ આપનારી અજપા નામ ગાયત્રી (હંસ) મંત્ર છે. એના સંકલ્પ માત્રથી યોગી સમસ્ત પાપોથી મુક્તિ જાય છે.

આ અજપા સમાન જીવજ્ઞાનો અભેદ કરનારો બીજો કોઈ મંત્ર નથી. એ અસ્પૃશ્યથી ઉત્તમ ફળ આપનાર છે. તેના સમાન બીજો જપ નથી, કેમકે પ્રાતઃકાળે સંકલ્પ માત્ર કરવો, અને તે પછી ખાતાં, પીતાં, ચાલતાં, ઉડતાં, બેસતાં, સુતાં, સર્વદા સર્વ અવસ્થાઓમાં આ જપ એની મેળે થયાં કરે છે, અને અદૃતાનુભવ કરાવનાર તેના સમાન અન્ય કોઈ જ્ઞાન શાસ્ત્ર પહેલાં પણ નહિં હતું અને હવે પછી થનાર પણ નથી.

કુંડલિની મહાશક્તિથી ઉત્પન્ન થઈ છે તથા પ્રાણવાયુને ધારણ કરનારી આ અજપા ગાયત્રી છે. જીવાત્માની શક્તિ પ્રાણવિદ્યા સ્વરૂપ પણ એ છે એ કારણથી મહાવિદ્યા પણ એને કહે છે, એને જે યોગી ઓળખી શકે છે તેજ યોગશાસ્ત્રાભ્યાસનું તાત્પર્ય જાણી શકે છે.

હવે કુંડલિનો ભેદ બોલવા માટે અને તેની અધિકતા પ્રકટ કરવા માટે કુંડલિનીનું બીજા પ્રકારનું પણ સ્થાન છે. સમસ્ત ૭૨૦૦૦ નાડીયોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન પૂર્વોક્ત કંદ છે. તેના ઉપર મણિપુરચક્ર કંઈકામાં આઠ વૃત્તથી વેષ્ટિત થઈ કુંડલીની શક્તિ અક્ષરવ્રદારના સુખને રોકીને સર્વદા રહે છે. જે માર્ગદારા જન્મમરણ દુઃખ હરણ કરનાર અખંડ અજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થાય છે. એ માર્ગને રોકીને સુતેલી કુંડલિની પ્રાણવાયુને ઉત્તેજન કરવાથી કાલાગ્નીની જ્યોતિના સંબંધમાં

પ્રમુદ્ધ થઈ મન અને પ્રાણવાયુ સહિત સુષુમ્ણા નામની મધ્ય નાડી-
દ્વાર ઉપર જાય છે જેવી રીતે સોયમાં પરોવેલા દોરા સહિત સોય
વસ્ત્રના અનેક સુત્રોની મધ્યમાં પ્રાપ્ત થાય છે, તેવી રીતે પોતે સૃષ્ટિ
ઉત્પન્ન કરીને પૃથ્વી તથા તેના દેવતાઓ વિગેરે સકલ પ્રપંચને
ઉદ્ધાર કરીને ઉપર સહસ્રદલ કમલ સન્મુખ જાય છે.

સુતેલા સર્પની માદક કુંડલિની અપાનવાયુથી ધમિત જે મુલા-
ધારમાં રહેનારી કાલાગ્નિ જ્યોતિના સંબંધથી પ્રબોધ થઈ અતિ
વેગથી ચાલતા સર્પસમાન કુટિલ ગતિ થઈ કમલ નાલના તંતુસમાન
સૂક્ષ્મ જ્યોતિર્મય સ્વરૂપ થઈ સુષુમ્ણા માર્ગે ઉપર જાય છે. જેવી
રીતે કુંડાળી તાળું ઉઘડતાં કપાટ ઉઘડે છે તેવી રીતે કુંડલિનીને
જગત કરતાં મોક્ષદાર સુષુમ્ણા મુખને યોગીએ અભ્યાસથી ખોલવું.
જેથી કુંડલિનીને જગત કર્યા વિના કુંડલીનીનું દ્વાર ઉઘડવું નથી.

શક્તિ ચાલન મુદ્રા બંને હાથ સંપુટિત કરીને બંને ખાડુના
અધ્યમાગને હૃદયમાં દૃઢ સ્થાપન કરીને પદ્માસન કરવું દાઢી હૃદય
પાસે રાખવી. અર્થાત જલધર બંધ કરીને જ્યોતિ સ્વરૂપનું ધ્યાન
કરવું. કેવળ કુંભક પ્રાણાયામ અધોદ્વાર રોકીને કરવો. પ્રાણાયામથી
કુંભિત વાયુને અપાનવાયુથી એકત્ર કરીને યથાશક્તિ કુંભક કરવો.
આ પ્રકારે કુંડાલનીનું ઉત્થાન થાય છે અને યોગીને અપરિમીત જ્ઞાન
મળે છે. કુંડલિનીનું ઉત્થાન કરનારી શક્તિચાલન મુદ્રા એજ હોય
છે પણ પ્રાણાયામના અભ્યાસથી પ્રાણાપાન વાયુને વશ કરીને આ
મુદ્રાનો ખડુજ કાલ પર્યંત અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

શક્તિચાલન મુદ્રાના અભ્યાસીના નિયમ-પ્રાણાયામાદિ કરવાથી
શરીરમાં જે પરસેવો આવે છે તેથી શરીર ચોળવું. મીઠું અને ખાટું
એ બે રસ ન ખાવા, માત્ર દૂધ અને ભાત ખાય. ભોજન પણ
પ્રમાણસર એક વખત કરવું. બ્રહ્મચર્ય પાળવું. કામક્રોધાદિથી રહિત
રહેવું, ત્યાગવાળા થવું. યોગાભ્યાસનો વળી અભ્યાસ કરવો. આ
પ્રકારે નિયમ પાળીને યોગાભ્યાસ કરતાં શક્તિ ચાલનમુદ્રાનો અભ્યાસ
કરવો એક વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરવાની કુંડલિનીનું ઉત્થાન કરવાનું.
સામર્થ્ય આવે છે આંધી સિદ્ધિ મળે છે. કે નહિ એવો સંદેહ
કરવો નહિ. અભ્યાસથી જરૂર સિદ્ધિ મળે છે.

મિતાહારનાં લક્ષણ-સ્નિગ્ધ (ચીકણવાળાં) મીઠું ભોજન ન

ખાલુ' બે ભાગ અન્ન અને એક ભાગ જળ લેવું એથો ભાગ ઉદરમાં વાયુ સંચારને માટે ખાલી રાખવો. દેવને ધરાવીને દૂધ ભાત ખાવાં આ પ્રકારે વિધિથી જમનાર યોગી મિતાહારી છે.

કંદની ઉપર મણિકપુરચક્રની કર્ણિકામાં ૮ આંટા મારી કુંડ-લાકરે કુંડલિની શક્તિ છે એ સૂર્ય જનોને વારંવાર જન્મમરણરૂપ બંધન આપે છે. અને યોગાભ્યાસ જાણનારને શક્તિ ચાલનને અભ્યાસ જન્મમરણરૂપ બંધન છોડાવી મોક્ષ આપે છે

શક્તિચાલનનું ગ્રંથાંતર મતથી કાંઈક વિશેષ-ગંગા, યમુનાની વચ્ચે તપસ્વીની બાલરંડા બલાતકાર કરીને કુંડલીને ગ્રહણ કરે તો વિષ્ણુના પરમપદો પ્રાપ્ત કરે છે. ધડા ભાગવતી વામશ્વાસા નાડી ઐશ્વર્યાદિ સંપન્ન ગંગા, દક્ષિણશ્વાસા પિંગલા નામની યમુના છે, એની મધ્યમાં સુષુમ્ણા બાલરંડા છે. મુલ સ્થાનની વિતસ્તી માત્ર ઉપર નાભી અને મેઢની મધ્યમાં નવ આંગળ વિસ્તારમાં ચાર આંગળ આયામ પક્ષીના અંડાકારે ચેતરંગ કોમલ વસ્ત્ર વેષ્ટિત જેવો કંદ છે. વજાસન કરીને હાથથી પગની એડી પકડી કંદ સ્થાનમાં દૃઢ લગાવી પીડન કરે યોગી વજાસનમાં એસી કુંડલીનીને શક્તિચાલન મુદ્રાથી ચલાયમાન કરે ત્યારે ભસ્ત્રા નામ કુંભક કરી કુંડલિની શક્તિને શીઘ્ર પ્રબોધિત કરે છે.

નાભિસ્થાન (સૂર્ય) ને સંકુચિત કરી કુંડલીનીને ચલાવે તેના અભ્યાસ સિદ્ધ થઈ જાય તો મૃત્યુના મુખમાં પડી ગયો હોય તો બચુ મૃત્યુ થતું નથી.

ચાર ઘડી પર્યાંત નિર્ભય થઈ શક્તિ ચાલન કરેતો કુંડલિની કાંઈક સુષુમ્ણામાં ઉપર જાય છે. જેથી કુંડલિની સુષુમ્ણાના દ્વારને છોડી દેછે. ત્યારે પ્રાણવાયુ પોતે જ સુષુમ્ણામાં પ્રવેશ કરે છે. એથી રોજ સુષુમ્ણા દ્વારમાં સુતેલી કુંડલિનીને ચલાવે તો યોગી સર્વ જોગથી બચી જાય છે.

જે યોગીએ શક્તિચાલન કરી તે અણિમાદિ સાધ્ધ્યોને પાત્ર થાય છે. અને વિશેષ મહાત્મ્ય તો શું પણ કાળને સહજમાં જીતી લે છે જે રોજ કુંડલીનીને ચલાવી ભસ્ત્રા કુંભકનો વિશેષ કરીને અભ્યાસ કરે છે તો તેને યમનો ભય થતો નથી. યોગિયોના પદાભ્યાસથી આસન પ્રાણાયામ મહાસુદ્રાદિ કરીને મધ્યનાડી સુષુમ્ણા સરલ થઈ જાય છે.

મહાસુદ્રા—મહાસુદ્રા, ખેચરી સુદ્રા, ઉડીયાન બંધ, જલધર, મૂલ બંધ, એ પાંચ કરી શક્તિ ચાલન કરે તો યોગી મુક્તિ ભાજન થાય છે. શક્તિ ચાલી કે નહિં તેનું જાણવાનું પ્રમાણ એ છે કે જોવી રીતે શરીર પર ઠીડી ચઢે તો તેની ગતિથી તેનું જ્ઞાન થાય છે. કે કાંઈક શરીર ઉપર ચઢ્યું છે, એવી રીતે સુષુપ્ત્યામાં વાયુ જ્યારે ચાલવા લાગે તો શક્તિ ચલાયમાન થઈ ગઈ એમ સમજવું. શક્તિ ચાલન સુદ્રાની પછી ઉપરની પાંચ સુદ્રા કરવી યોગ્ય છે.

મહા સુદ્રાની વિધી—હૃદય પાસે દાઢી રાખવી, ડાબા પગની એડીથી યોનિસ્થાનને અત્યંત દૃઢ કરીને અચેતે જમણા પગ લાંબો કરીને બંને હાથવડે પગનો મધ્ય ભાગ પકડીને પગ પણ રોકવો, તે વખતે પેટમાં પૂરક વિધિથી વાયુ ભરીને કાંઈક વખત સુધી યથા-શક્તિ કુંભક કરીને મંદ મંદ વાયુનું રેચન કરવું એ યોગી જનને માટે સમસ્ત રોગનાશક મહાસુદ્રા કહી છે. *

આ મહાસુદ્રાના અભ્યાસમાં પ્રથમ ડાબા અંગથી અભ્યાસ કરીને પછી જમણા અંગથી કરવો તેવી રીતે પ્રાણાયામ પણ કરતા રહેવું. જ્યારે બંને તરફના અભ્યાસથી પ્રાણાયામની માત્રા ભરોબર થઈ જાય ત્યારે સુદ્રા છોડવી ત્યાં સુધી એ અભ્યાસ કરતા રહેવું.

જ્યારે મહાસુદ્રાનો અભ્યાસ દૃઢ થઈ જાય તો પથ્યાપથ્યનો વિચાર કાંઈ રહેતો નથી. ગજુ, ખાડ, તીખું વિગેરે સ્વાદ કાંઈ રહે તો નથી જેમ જે સયોગ વિરૂદ્ધ વસ્તુ વા ઘેર વિષ પણ ખાય તો અમૃતની માફક પચી જાય છે. તથા ઉદાવર્ત, ગુલ્મ, અજીર્ણ, ક્ષય, ક્રોધ આદિ રોગ સમસ્ત શાંત થઈ જાય છે. તેના અભ્યાસીને મહા સિદ્ધ દેનારી આ મહા સુદ્રા કહી છે. એને ઘણા યતનથી ગુપ્ત રાખવી. પ્રકાશ કરવાથી સામર્થ્ય હીન થઈ જાય છે. એથી અનધારી, અયોગ્ય પુરૂષ, શઠ, દાંભિક આદિ જેવા તેવાને તે ન આપવી.

બીજી રીત—ડાબા પગની એડીથી ગુદા અને શિશ્નના મધ્યમાં યોનિ સ્થાનને રોકીને જમણા પગ જમીન સાથે સીધો રહે અને પગની એડી જમીન સાથે રહે અને આંગળીયા ઉંચી ઢંગની માફક રહે તેવી રીતે લાંબો કરવો. ત્યારે હાથોના અંગુઠા અને તર્જનીથી જમણા પગનો અંગુઠો પકડી રાખવો, તે પછી કંઠમાં જલધરબંધ કરીને વાયુને ઉપર સુષુપ્ત્યામાં ધારણ કરે એથી મુલબંધ પણ

થાય છે. જ્યાં યોનિ સ્થાનને પીડન અને જીજ્ઞાસા કરીને મૂલમંધ થઈ જાય છે, જેવી રીતે સાપ દંડના પ્રહારથી દંડાકાર થઈ જાય છે. એવી રીતે કુંડાલની શક્તિ પણ કુટિલતાને છોડી આ મુદ્રાથી સરલ થઈ જાય છે અને કુંડલિનીના ઉત્થાનથી સુષુમ્ણામાં વાયુનો પ્રવેશ થાય છે, ત્યારે યોનિના પ્રાણના વિયોગથી ઇડા પિંગ્લા જેના આશ્રય રૂપ છે તે મરણાવસ્થા દૂર થાય છે. તે પછી વારંવાર રેચક કરે, વેગથી કરવાથી બળની હાની થાય છે. એથી મહામુદ્રા આદિનાથાદિ મહા સિદ્ધાએ બતાવી છે. એના અભ્યાસથી મહા કંથેશ, અવિદ્યા, રાગદ્વેષાદિક શોકમોહાદિ દોષ ક્ષીણ થાય છે. તથા જરા મરણાદિ પણ થતાં નથી એથી જ્ઞાનીજનો એને મહામુદ્રા કહે છે.

તેનો ક્રમ એવો છે કે ડાબા ભાગથી અભ્યાસ કરી, જમણા ભાગમાં અભ્યાસ કરવો અને ડાબા ભાગના અભ્યાસની પછી જ્યાં સુધી વામાંગમાં કુંભકની સંખ્યા સમાન થાય ત્યાં સુધી અભ્યાસ કરવો, જ્યારે સંખ્યા સમાન થાય ત્યારે મહામુદ્રાનું વિસર્જન કરવું. તેમાં એ ક્રમ છે કે ડાબા પગની એડીને યોનિસ્થાનમાં લગાવી જમણા પગ લાંબો કરી તેના અંગુઠાને હાથના અંગુઠા અને તર્જની વડે પકડી અભ્યાસ કરવો. એ વામાંગાભ્યાસ છે. એથી પુરિત જે વાયુ વામાંગમાં યથાસ્થિત રહેશે. પછી જમણા પગને ટુંકો કરી તેની એડી યોનિમાં લગાવી ડાબો પગ લાંબો કરી તેના અંગુઠાને હાથના અંગુઠા અને તર્જનીથી પકડી અભ્યાસ કરવો એ દક્ષિણાંગાભ્યાસ છે. તેથી પુરેલો વાયુ દક્ષિણ અંગમાં રહે છે.

કહે છે કે: મહામુદ્રાના અભ્યાસમાં પથ્યાપથ્યનો વિચાર નથી, કડવું ખાટું વિગેરે સમસ્ત રસાદિક જે ખાય તે પચી જાય છે. નીરસ વાસી સર્વ પચે છે. જે દુર્જર ધોર વિષ વિગેરે પણ અમૃત સમાન પચી જાય છે. જે પુરૂષ મહામુદ્રાનો અભ્યાસ કરે છે તેને ક્ષય રોગ, કુષ્ટરોગ, ગુસ્મરોગ, અજીર્ણ, જવર, પ્રમેહ, ઉદરસ રોગ વિગેરે કદી થતાં નથી. અને આ અભ્યાસીને અણિમાદિ મહા સિદ્ધિ આપનારી આ મહામુદ્રા કહે છે. એને ગુપ્ત રાખવી અર્થાત અનધિકારીને ન આપવી.

ખેચરીમુદ્રા—ખેચરી મુદ્રાની વિધિ એ છે કે: જીભને ઉલટી ફેરવીને કંઠમુલમાં જે છિદ્ર અથવા શુદ્ધ ઘાંટકા છે તેમાં પ્રવેશ કરાવવો તે પછી ભૂમધ્યમાં નિશ્ચલ દૃષ્ટિ સ્થિર કરવી એને ખેચરી

મુદ્રા કહે છે. જે યોગી ગુરુપદિષ્ટ માર્ગે છેદન, દોહન, ઘર્ષણ પ્રકારથી ખેચરી મુદ્રાને બહુજ કાલ પશ્ચેત અભ્યાસ કરે છે તેના રોગ, નિદ્રા-શુધા, તૃષ્ણા, મુર્છા, અને મરણતુલ્ય કષ્ટ દૂર થાય છે. જે યોગી ખેચરી મુદ્રાનું જ્ઞાન મેળવી તેના અભ્યાસ કરીને તેને સિદ્ધ કરે છે. તે શોકથી પીડા પામતો નથી, કર્મનાં ફળનું તેને અંધન હોતું નથી, અને કાળ મૃત્યુ આદિથી તેને કાંઈ વિધિ દુઃખ થતું નથી કારણ કે ત્યાં પરબ્રહ્મ વિષે એકાગ્ર મન બુદ્ધિ ચિત્ત શુન્ય વિષે ફરે છે તથા જીભ પણ કંઠમુળ છિદ્રાકાશમાં રહી અક્ષરબ્રહ્મમાં સ્થિત ચંદ્રકલામૃતનું પાન કરે છે. એ હેતુથી મન બુદ્ધિને વિષયના અંધનથી નિવારણ કરનારી ખેચરીમુદ્રા સમસ્ત સિદ્ધિઓથી અત્યંત પૂર્ણનિય છે.

શરીરનું મુળ કારણ બિંદુ છે એથી શરીરનું રક્ષણ થાય છે. પગથી માથા સુધી સમસ્ત નાડી જળ બિંદુથી સેચન થઈ રહેલું છે એ હેતુથી એ નાડી સજીવ સ્વકર્મ સામર્થ્ય રહે છે. અર્થાત સમસ્ત નાડીયો બિંદુના આધારમાં છે.

જે યોગીએ કંઠનાલના છિદ્રલંબિકાની ઉપર આકાશ વિષે ખેચરી મુદ્રાથી રોટી લીધું તો ચંદ્રામૃત રોકવાથી તે યોગીને કામિની (સ્ત્રી) આલિંગન કરે તો પણ તેનું મન ચલાયમાન થતું નથી તથા બિંદુ ગરતું નથી. જ્યાં સુધી શરીરમાં, બિંદુ (વીર્ય) સ્થિર છે. ત્યાં સુધી મૃત્યુનો ભય હોતો નથી. બિંદુનું સ્થાન વ્યોમચક્ર છે. ત્યાં કાલની ગતિ નથી. જ્યાં સુધી ખેચરી મુદ્રા દૃઢ છે. ત્યાં સુધી બિંદુ વ્યોમચક્રથી ગરતું નથી એના સ્વસ્થાનમાં રહેવાથી કાલનું જોર ચાલતું નથી.

કદાચિત એકાગ્ર ન થવાથી બિંદુ ઉતરીને નાભિસ્થાન સુર્ય મંડળમાં પહોંચી જાય તો ચોનિ મુદ્રા કરીને કુંડલીની શક્તિને ઉપર ચઢાવી તેની આધાતથી એ બિંદુ ફરી ઉપર ચઢી પોતાના સ્થાનમાં પ્રાપ્ત થઈ સ્થિર રહે છે. એ બિંદુ એ પ્રકારનું છે. એક તો પાંડુ-વર્ણનું જેને શુક્ર કહે છે, બીજું લાલ વર્ણનું જેને મહારાજ કહે છે. તેલ મેળવેલા સિંદુરના રસના જેવું રજ સુર્ય સ્થાન નાભિ મંડ-લમાં રહે છે. તથા બિંદુ (વીર્ય) ચંદ્રમાના સ્થાન કદેશ પોડપાદ્ય-કમાં સ્થિર રહે છે. એ બેનું ઐક્ય થવું અત્યંત દુર્લભ છે.

બિંદુ ૧૫ થયે, રજ શક્તિ ૩૫ છે. એ બિંદુ અને રજના એક થવાથી યોગ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ પરમપદપ્રાપ્ત થાય છે. ચંદ્ર

અને સુર્યને ઐક્ય કરવા એ હઠયોગ પદનો અર્થ છે. પ્રાણવાયુ અપાન વાયુનો અને જીવાત્મા પરમાત્માનું ઐક્ય કરવું એજ યોગનું રહસ્ય છે.

શક્તિચાલન વિધિથી વાયુ કરીને જ્યારે રજા ખિંદુની સાથે ઐક્યને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે શરીર દિવ્ય થઈ જાય છે અર્થાત તે પછી તે શરીર અગ્નિથી બળતું નથી કે શસ્ત્રથી કપાતું નથી. જેમ શુક્ર ખિંદુરૂપ થઈ ચંદ્રમા મળે અને રજા રક્તરૂપ થઈ સૂર્યને મળે એના સમ રસૈકરૂપ ચંદ્ર સૂર્ય સ્વરૂપ ખિંદુ રજા સમરસત્વને જે યોગી જાણે છે તે યોગવિત કહેવાય છે, ચંદ્રમા અને સૂર્યના યોગને યોગ કહે છે.

નાડીબળના શોધનથી એમાં રહેનારા વાત, પિત્ત, કફાદિ રોગોનો નાશ થાય છે. ચંદ્ર સૂર્યના ચાલનથી એના એકત્ર હોવાથી ખાધેલું અન્ન અને પીધેલું જળ એનું શોષણ થાય છે એવું મહા-મુદ્રાનું ફલ છે. અર્થાત એ મુદ્રા કરીને નાડી બલનું શોધન ચંદ્ર સૂર્યના ચાલન હસોતું શોષણ થાય છે.

ખેચરી—અર્થાતરેક ખેચરી મુદ્રા વિધિ-છેદન, ચાલન-દોહન કર્મથી જીભ વધે છે. છેદન આગળ કહીશું, ચાલન એ છે કે: અંગુષ્ઠ અને તર્જની વડે જીભને હલાવ્યા કરવી. દોહન—ખંતે હાથથી અંગુઠા અને તર્જનીથી જેમ ગાયને દુધે તેમ ખેચી ખેચીને જીભને લાંબી કરવી જ્યાં સુધી જીભ બહારથી શ્રકુટીનો સ્પર્શ ન કરે ત્યાં સુધી આ વિધિ કરતા રહેવી. છેદન થુવરનાં પાન સમાન અતિ તીવ્રણ. સચીકણ, નિર્મલ શાસ્ત્રથી જીભની નીચેની નસને રોમ માત્ર છેદન કરવું.

ખેચરી મુદ્રા—ચાલુજીહ્વાની નીચેની નસને એ પ્રમાણે રોમ રોમ માત્ર (વાળ જેટલો ભાગ) છેદન કરી, તે ભાગ ઉપર સિંધાલુણ અને હરડેનું ચુર્ણ ચોપડવું. પણ યોગીઓએ સિંધાલુ-ણને બદલે કાથો ચોપડવો, એવી રીતે સવાર સાંજ સાત દિવસ સુધી કરી પછી આગળ કહ્યા પ્રમાણે રોમ માત્ર છેદન કરવું, ફરી ઉપરની દવા લગાવવી એવી રીત છ માસ પર્યંત નિત્ય યુક્તિથી કરે તો જીહ્વાના મુળની નાડી જે જીહ્વાને કપાલ કુહુરમાં પહોંચતાં રોકે છે તે સુખ પુર્વક કપાઈ જાય છે. જીભને પાછી વાળાને ત્રણે નાડિયોનો માર્ગ જે કપાલ છિદ્ર, તેમાં યોજે તો તે ખેચરી મુદ્રા છે. તેને વ્યોમચક્ર પણ કહે છે.

તાળવા ઉપરના છિદ્રમાં જીલ્લા પ્રવેશ કરીને એક ઘડી માત્ર ખેચરી મુદ્રા સ્થિર રહે તો યોગિને ૨૫ વિંછી આદિનું વિષ ચઢતું નથી. અને ઘડપણ, રોગ, મૃત્યુને જીતી શકે છે. વલી-પલિત-અર્થાત આમડીની કન્ઝોલીઓ પડતી નથી તેમ જાથે પળીયાં આવતાં નથી. તાલુલા ઉપર છિદ્રની સન્મુખ જીલ્લા રાખીને સ્થિર કરી બ્રૂમધ્યગત ચંદ્રમાંથી નીકળતા અમૃતનું પાન જે યોગી કરે તે એક પખવાડીયામાં મૃત્યુને નિઃસંદેહ રીતે જીતી લે છે. એ નિશ્ચય છે. અને જે યોગીનું શરીર નિત્ય આ ચંદ્રામૃતથી પૂર્ણ થઈ જાય તો તેને તક્ષક નામ જે ડસે તો પણ તેને ઝેર ચઢતું નથી. અને તે દુખી થતો નથી.

જેમ અગ્નિ કાષ્ટને અને દીવો તેજ વાળી બત્તીને છોડતો નથી તેમ ચંદ્રામૃત પુરિત દેહને જીવ કદાપિ છોડતો નથી. આચાર્ય કહે છે; કે જે યોગી આ ચંદ્રામૃતનું રોજ પાન કરે છે. તેજ ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયો સમજવો. નહિ તો તે કુલ નાશ કરનાર છે. જીલ્લાને કપાલના છિદ્રોમાં પ્રવેશ કરાવી ચંદ્રામૃતનું પાન કરાવવું એ મહા પાતકોનો નાશ કરનાર છે.

તાળવાના ઉપરના છિદ્રમાં જીભનો પ્રવેશ થતાં ગરમીથી બ્રૂ-ટિની અંદર ડાખા ભાગમાં રહેલું ચંદ્રામૃત દ્રવિત થઈ જીલ્લામાં પ્રાપ્ત થાય છે. તેને અમર વાણી પાન કહે છે. જ્યારે ઉપર પ્રમાણે જીભને ખેચરી મુદ્રાથી વધારી ઉપર કહેલી વિધિથી ચંદ્રામૃતનું પાન કરવામાં આવે છે. ત્યારે ખાંડ, તીખું, ખાટું, ગાંધું આદિનો સ્વાદ જણાય છે. ત્યારે યોગીના રોગ તથા વૃદ્ધાવસ્થાનો નાશ થાય છે. શાસ્ત્રનું નિવારણ થાય છે. આઠે સિદ્ધિ મળે છે. અને દેહ પ્રાપ્ત થાય છે. સિદ્ધાંગનાઓનું આકર્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે.

જીલ્લાને કપાલ છિદ્રમાં લગાવી મુખ વિપરીત કરણીની માફક હંચુ નીચું કરી કુંડલીથી ધ્યાન સહિત પ્રાણાપામથી, બ્રુકટીથી દ્વિદલ કમળની નીચે કંઠસ્થ પાડેશ દલકણમાં હૃદયયોગથી પ્રાપ્ત જે નિર્મલ ધારામય તરંગ સહિત ચંદ્રામૃત રસ છે તેને યોગી પાન કરે, તો તેને જવરાદિ રોગ થતા નથી, તથા કમળના ગાળા જેવું કામલ શરીર બની ઘણા કાલ પર્યંત તે જીવી શકે છે.

મેરૂ પર્વત જેવી સર્વથી ઉંચી સુષુમ્ણાના ઉપરના ભાગમાં સ્થિત ચંદ્રામૃતરૂપ જેમાં સ્થિત છે એવા છિદ્રમાં સર્વ ગુણાત્મક

શુદ્ધિ રૂપે આત્મતત્ત્વ અને ગંગા, યમુના, સરસ્વતી, નર્મદા સંસ્તના ઇડા પિંગલા, સુષુમ્ણા, ગાંધારી આદિનાડીયોના વિવરમાં તે મુખ છે. એથી પ્રથમ કહેવામાં આવ્યું કે: સુકરણ નામે ખેચરી મુદ્રા કરીને ચંદ્રામૃત વ્યર્થ સ્પર્શિત નહિ થવા દેવાથી મૃત્યુ આવતું નથી. આ મુદ્રા વગર દેહની સિદ્ધિ લાવણ્ય; બલ, વજ્ર સમાન દૃઢ શરીર થતું નથી.

ઇડા, પિંગલા, સુષુમ્ણા, ગાંધારી, હસ્તિજીવ્હા; એ નાડીયોના પ્રવાહ ઉપલી તરફ છે. તેના પ્રવાહ સંયુક્ત આત્માને સાક્ષાત પ્રકટ રાખનાર તે વિવર છે, એ વિવરમાં ખેચરી મુદ્રા સ્થિત થવાથી અવિદ્યા અને અવિદ્યાનું કાર્ય શેષ, મોહથી દૂર થાય છે.

સમસ્ત બીજોમાં મુખ્ય એક સૃષ્ટિ સત બીજ છે. બધા દેવોમાં ભગવાન મુખ્ય છે, તેમજ સમસ્ત મુદ્રાઓમાં ખચેરી મુદ્રા મુખ્ય છે.

ઉડિયાન બંધ—જે કારણથી ઉડિયાન બંધથી રોકાએલો પ્રાણવાયુ કંઈ પણ વિશ્રામ ન લેતાં ઉડીને જેમ સુષુમ્ણામાં ગતિ કરે છે. તે કારણથી ત્યાં મૃત્યુ રૂપી હાથીની ઉપર સિંહ જેવો આ બંધ કહેવાય છે. ઉડિયાન બંધનું સ્થાન—ઉદરની પશ્ચિમ બાજુ અને નાભિની નીચે આ બંધન સ્થાનનું યોગીઓ કહે છે. એથી આ બંધ આ સ્થાનમાં કરવો.

અન્ય ચંચળો આધાર—નાભીનો ઉપરનો તથા નીચેનો ભાગ ઉદરને—પેટને અડકે એવી રીતે પેટને પાછું અંદર ખેંચવું એને ઉડિયાન બંધ કહે છે. આ બંધ મૃત્યુરૂપ હાથીને નિવૃત્ત કરવા માટે સિંહ સમાન છે. ઉત્તમ ગુરૂ પાસેથી અભ્યાસ કરીને આ બંધનો નિરંતર અભ્યાસ કરવાથી વૃદ્ધ પણ જીવાન થાય છે.

નાભી (હુંટી) ના ઉર્ધ્વાર્ધ્ધ ભાગોને ખેંચીને પાછળ પીઠ સાથે અડકે ત્યાં સુધી અંદર ખેંચવી. (પેટ પોચું કરવું) એવે આ બંધનો ૭ માસ સુધી રોજ અભ્યાસ કરે તો મૃત્યુ જતાય છે. બધા બંધોમાં ઉડિયાન બંધ ઉત્તમ છે. તે દૃઢ ઘટ જાય તે સ્વભાવ સિદ્ધિ મુક્તિ થાય છે. આ બંધનો અભ્યાસ કરવાથી પક્ષિ યોના જેવી ગતિથી સુષુમ્ણા દ્વારા પ્રાણ મસ્તકમાં બ્રહ્મરંધ્રમ સ્થિત થતાં સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને સમાધિ થતાં મોક્ષ થાય છે એ સ્વભાવિક મુક્તિ છે.

જલધર બંધ—જલધર બંધ કંઠ સ્થાનમાં થાય છે. તે અનેક રોગોને હરે છે. શરીરના નાડી જલનું બંધન કરે છે. વ્યોમ ચક્રસ્થ ચંદ્રકલામૃતને કપાલ કુહરથી નીચે પડવા દેતું નથી એ કારણથી તેને જલધર બંધ કહે છે.

કંઠનું સંક્રાંચન કરીને પ્રાણવાયુની ગતિને રોકવી એ જલધર બંધ છે. એથી ચંદ્રકલામૃત નીચે ઢળીને સૂર્ય રૂપ અગ્નિમાં પડતું નથી અને વાયુ કદાચિત વિરૂદ્ધ થતો નથી.

અન્ન ગ્રંથનો આધાર—કંઠ નીચે હૃદયની ચાર આંગળ ઉપર દાઢી રાખીને દૃઢ સ્થાપન કરવી તે જલધરબંધ વૃદ્ધાવસ્થા તથા મૃત્યુનો નાશ કરનાર છે. કંઠના દ્રઢ સુકાચન માત્રથી ઇંડા પિંગલા બંને નાડી સ્તંભિત થાય છે. કંઠ સ્થાનમાં જે વિશુદ્ધિ નામે ચક્ર છે. તે અંગુષ્ઠાદિ બહારગ્રાંત ષોડશ આધારોનું મધ્યમ ચક્ર છે. આ ૧૬ આધારોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

નાભીને પશ્ચિમ તાન રૂપ ઉડ્ડિયાન બંધ કરે (નાભીને પાછી બરડે અડે તેવી સંક્રાંચવી) અને કંઠ નમાની જલધરબંધથી ઇંડા પિંગલા નાડીયોને સ્તંભન કરે, તે પછી પશ્ચિમ માર્ગે સુપુમ્ણામાં પ્રાણવાયુને પૂરવો. આ વિધિથી વાયુની ગતિ બંધ થતાં પ્રાણવાયુ સ્થિર થઇ બહારગ્રંથમાં સ્થિર છે. એને પ્રાણુલય કહે છે. એથી મૃત્યુ જરા રોગ, દેહની ત્રિવલી. શ્વેત રોગમાં મર્છા, આજસ વિગેરે આવતા નથી.

૧ મૂળબંધ, ૨ ઉડ્ડિયાન બંધ અને ૩ જલધર બંધ એ ત્રણ બંધ શ્રેષ્ઠ છે. માર્ચેન્દ્રાદિ મહા સિદ્ધો વસિષ્ઠાદિ મુનિઓ તેનું સેવન કરતા. હઠના ઉપાયોથી સિદ્ધિ પ્રગટ થાય છે, જેથી ગોરક્ષાદિ સિદ્ધો એ જાણતા હતા. તાલુના મુળમાં સ્થિત દિવ્યરૂપ ચંદ્રમામાંથી અમૃત અવિત થાય છે. તેને નાભિમાં સ્થિત અગ્નિરૂપ સૂર્ય ગ્રાસ કરી લે છે, તેથી દેહને વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે. આ પ્રકરણમાં એ સૂર્યના મુખ વચ્ચના અર્થાત જેથી ચંદ્રામૃત સૂર્યના મુખમાં ન પડે એ યુક્તિ કહી છે તથા વિપરીત કરણીમુદ્રા (જેનું વર્ણન આગળ આવશે) પણ આમાં ઉપયોગી છે. એ સર્વના અભ્યાસ ગુરુમુખથી સર્વ વિધિ જાણી ગુરુ સન્મુખ કરવો. યોગવિદ્યાનો અભ્યાસ? ૩ વગર કરવો નહિ.

મુલબંધ—અપાનવાયુને ઉપર ખેંચીને પ્રાણવાયુની સાથે યોજવો, ગતી એડીથી ગુદા અને લિંગના મધ્યે આવેલ યોની સ્થાનને દંડ બાવવું. ગુદાદ્વારને દંડ સંકુચિત કરવું જેથી અપાન વાયુ બહાર નીકળે એને મુલબંધ કહે છે. અપાનવાયુ અને પ્રાણવાયુને અંકયારી જે નિરંતર મુલબંધનો અભ્યાસ કરે છે તેનાં મલમુત્રનો ક્ષય થાય છે અને વૃદ્ધ પણ જવાન થાય છે.

ગોરક્ષસંહિતામાં દસ મુદ્રાઓમાં ૧ મહામુદ્રા, ૨ ખેચરી, ૩ કેટ્ટીયાનબંધ, ૪ જલધરબંધ, ૫ મુલબંધ એ પાંચ મુદ્રાઓનું વર્ણન ઉપર કરવામાં આવ્યું છે.

બાહીની પાંચમાં ૧ મહાબંધ, ૨ મહાવેધ, ૩ વિપરીતકરણી, ૪ જોલી; ૫ અને શક્તિચાલન એ પાંચ છે. તેનો સાધારણ પ્રકાર પહેલાં કહેલો છે. તથાપિ વિશેષ પ્રકારે અન્ય ગ્રંથાંતર મતથી અન્ન તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

મહાબંધ મુદ્રા—ડાબા પગની એડીથી યોનીસ્થાનને ડાબી જમણેા પગ ડાબા પગ ઉપર સ્થાપન કરવો અર્થાત મુલબંધ રીતે પછી જલધરબંધ કરીને વાયુને પુરી મનને મધ્ય નાડી સુષુમ્ણામાં પ્રવૃત્ત કરી યથાશક્તિ કુંભક કરીને મંદ મંદ રેચન કરવો. એવી રીતે વામાંગમાં અભ્યાસ કરી બંને અંગેના અભ્યાસની સંખ્યા સરખા કરવી, આ સમસ્ત નાડીયોની ઉપરની ગતિરોધક મહાસિધ્ધિદાયક મહાબંધ છે. તે મૃત્યુપાશને કાપનાર છે. ઇડા, િંગલા, સુષુમ્ણા ત્રણેનો સંગમ [ત્રીવેણી સંગમ] ધારણ કરી મનને બ્રહ્મીમાં શિવ-સ્થાનમાં સ્થિત કરવું. જેમ કાંતિ, ગુણ, શોભાયુક્ત સ્ત્રી એ પુરુષ વગર વ્યર્થ છે, એવી રીતે મહાવેધ વિના મહામુદ્રા અને મહાબંધ નિષ્ફલ છે. એથી હવે મહાવેધ મુદ્રાનું વર્ણન કરીએ છીએ.

મહાવેધ મુદ્રા—એકાગ્ર યુધ્ધિથી યોગીએ મહાવેધમુદ્રા આ પ્રકારે કરવી. નાસાપુટથી (નાકનાં છિદ્રથી) પૂરક કરીને (અંદર વાયુને પૂરવો) જલધરબંધ કરી વાયુની ઉર્ધ્વ ગતિને રોકી કુંભક કરવો. બંને હાથની હથેળી જમીન ઉપર મૂકી પગની એડીને યોનીસ્થાનમાં દબાવી હાથના ઉપર આધાર રાખી શરીર જમીનથી કાંઇક ઉંચુ કરવું. આ વખતે મુલબંધ મુદ્રા રાખવી. પછી મંદ મંદ રીતે પોતાના શરીરાસનથી પૃથ્વીને અડવું વળી ઉંચા થવું. એથી વાયુ ઇડા, પિ

ગલાનું ઉદ્ધવન કરીને સુષુમ્ણામાં જાય છે. આ મુદ્રામાં સ્વાનુભવથી તથા હરિગુરુપદ્ધિ માર્ગથી કહું છું કે: શરીર પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન કરી ફરી જમીનને અડાડવાથી આ મુદ્રા દૃઢ રહેતી નથી. કદાચ બળથી રાખે તો મુલબંધ રહેતો નથી. એથી સુગમ તો એ છે કે પદ્માસનથી આ કાર્ય સુખપૂર્વક થાય છે. અને વળી સરળતા એ થાય છે કે: હાથના જોરથી શરીર ઉઠાવવાથી મુલબંધ સુગમતાથી થાય છે.

આ વિધિથી સૂર્ય ચંદ્રમા અન્યાત્મા ઇડા પિંગલા સુષુમ્ણાનો સંયોગ મોક્ષના હેતુ રૂપ છે. એમ થવાથી નાસિકાપુટમાંથી મંદ મંદ રેચન કરવો. આ મહાવેધના અભ્યાસથી અશ્વિમાદિ અષ્ટસિદ્ધિ મળે છે. વલ્લિપલીત, કંપ થતાં નથી.

આ મહામુદ્રા, મહાબંધ, મહાવેધ મુદ્રાઓ ગોપ્ય (ગુપ્ત) છે. વૃદ્ધાવસ્થા તથા મૃત્યુને દુર કરે છે અને જહરાગ્નિને વધારે છે. અષ્ટસિદ્ધિ આપે છે. આઠ પહોરમાં આઠ વાર આનો અભ્યાસ કરવો એ પુણ્યને વધારે છે, પાપના સમુદન વળ સમાન કાપે છે. યોગીઓએ આ પ્રકારે રોજ થોડો થોડો વખત અભ્યાસ કરવો.

વિપરીત કરણી મુદ્રાની વિધિ—ઉપર નાભિ આવે અને નીચે તાળવું રાખવાથી નાભિસ્થ સૂર્ય ઉપર અને બ્રહ્મકુટિમાં રહેલ ચંદ્રમા નીચે આવી જાય છે. જેથી ચંદ્રામૃત સૂર્યરૂપ અગ્નિમાં પડતું નથી એ વિપરીતકરણી મુદ્રા છે. આ મુદ્રામાં માથું નીચે અને પગ ઉંચા રાખવામાં આવે છે. બંને પગ પદ્માસન વાળી બંને હાથ અને માથુ જમીન ઉપર રાખી બંને પગ ઉંચે રાખવા અભ્યાસ વધતાં પદ્માસન છોડી પગ ઉંચા કરવા અથવા ફરી પદ્માસન વાળવું. હાથ અને માથાના આધારે ઉંધા ઉભા રહેવું તેથી આ મુદ્રા થાય છે. અભ્યાસથી સુગમ પડે છે. પ્રથમ માથુ જમીન ઉપર મૂકી બીંતની સહાયથી પગ ઉંચા કરવા, અથવા કોઇ માણસ પાસે પગ ઉંચા કરાવવા માથા નીચે પોચું ઉસીકું કે લુધકું રાખવું, અભ્યાસ થતાં બીંતની સહાય લેવાની કે માણસની સહાય લેવાની જરૂર નહિ પડે. ઘણાએ ખેલમાં મદારી લોકો અને કસરત કરનારા લોકોને નીચે માથું અને પગ ઉપર રાખી ઉભા રહેતાં જોયા હશે.

આ વિપરિત કરણી મુદ્રાનો રોજ અભ્યાસ કરવાથી જહરાગ્નિ વધે છે, તેને જમવાનું વધુ જોઈએ છીએ ભૂખ ઘણી લાગે છે. જે

આ મુદ્રાનો અભ્યાસ કરનાર ઓછું જામે તો જઠરાગ્નિ પ્રજ્વલિત થઈ તેના દેહને સુકવી દે છે. પહેલે દિવસે માત્ર થોડી વારજ માથું જમીન ઉપર રાખી પગ ઉંચા રાખવા, પછી રોજ થોડી થોડી મિનીટ વધારતા જવું. એવી રીતે ધીમે ધીમે અભ્યાસ કરવાથી મુદ્રા સિદ્ધ થતાં વલીપવિત છ મહિનામાં દૂર થાય છે. જે દરરોજ એક પ્રહર સુધી આ મુદ્રાનો અભ્યાસ વધારી સ્થિર રહી શકે તો તે કાલમૃત્યુને જીતે છે. આ સંબંધમાં લાઘોદયમાં શિર્ષાસન સંબંધી આવેલા લેખમાં વાંચી ખુલાસો મેળવવો.

વજ્રોલી મુદ્રા—જે વજ્રોલી મુદ્રા સિદ્ધ કરે છે તેને અશ્વિમા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, આ મુદ્રામાં બે વસ્તુની જરૂર હોય છે, સ્ત્રી સંગ પશ્ચાત દુગ્ધ પાન કરવું. અને પોતાને વશ વર્તનારા સ્ત્રી હોવી જોઈએ. આ વજ્રોલી મુદ્રામાં સંગમ કર્યા પછી મંદ મંદ ક્ષરિત થયેલા વીર્યને ઇન્દ્રિય સંકોચન કરીને ઉપર ખેંચવાનો અભ્યાસ સિદ્ધ કરવો તેથી વજ્રોલી મુદ્રાની સિદ્ધિ થાય છે. આ મુદ્રા સિદ્ધ કરતા પહેલા ૧૪ આંગળની ચાંદીની કે કાચની છિદ્રવાળી ભુંગળા બનાવવી જે ૧૨ આંગળ સીધી અને બે આંગળ ત્રાંસી રહે. એ ભુંગળા લિંગ છિદ્રમાં રોજ બે આંગળનો પ્રવેશ કરાવી એક માણુથી ડુંકીને વાયુનો પ્રવેશ કરાવવો એમ કરતાં કરતાં ૧૪ આંગળ પ્રવેશ કરાવવાથી ઇન્દ્રિય માર્ગ શુદ્ધ થાય છે. ત્યારે આ માર્ગથી જલનું આકર્ષણ કરવાનો અભ્યાસ કરવો. અભ્યાસ સિદ્ધ થયા પછી વીર્યનું આકર્ષણ કરે તો સિદ્ધ થાય છે. જેને ખેચરી મુદ્રા અર્થાત પ્રાણજન્ય સિદ્ધ હોય તેને વજ્રોલીની સિદ્ધિ થાય છે.

આ મુદ્રામાં સ્ત્રી સંયોગથી જ્યારે બિંદુ (વીર્ય) શરીરમાંથી ચલાયમાન થતાં તેને વજ્રોલી મુદ્રાથી ઉપર ખેંચીલે અથવા ગરેલા બિંદુને સ્ત્રીના રજસહીત આકર્ષણ કરી ઉપર ચડાવી સ્થાપન કરી શકે છે. આ પ્રકારે જે બિંદુની રક્ષા કરે છે તે યોગી મૃત્યુને જીતી શકે છે. બિંદુના પતનથી મૃત્યુ અને તેની રક્ષાથી અમરત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. એથી આ વિધિથી બિંદુને યોગી સ્થિર કરી શકે છે. આ અભ્યાસથી શરીરમાં બિંદુ ધારણથી સુગંધિ પ્રકટ થાય છે. જ્યાં સુધી શરીરમાં બિંદુ સ્થિત છે ત્યાં સુધી કાલનો બય હોતો નથી.

વીર્ય ચિત્તને આધીન છે. ચિત્તના ચલાયમાન થવાથી વીર્ય ચલાયમાન થાય છે. અને ચિત્તની સ્થિરતાથી બિંદુ સ્થિર રહે છે.

એવી રીતે શુક્ર અર્થાત વીર્યને આધિન જીવિત છે એથી વીર્યની સ્થિરતાથી જીવિત સ્થિર અને ચલાયમાન હોવાથી મરણ થાય છે. એથી શુક્ર અને મનની રક્ષા કરવી એ મુખ્ય છે.

એવી રીતે રજ્જેવતી સ્ત્રીના રજ્જને બિંદુ સહિત આકર્ષણ કરીને ઉપર ખેંચીને સ્થાપન કરનાર એવા વજ્રોલીના સહજોલી અને અમરોલી એ બે ભેદ પણ છે, વજ્રોલીનું કૃણ એજ સહજોલી તથા અમરોલીનું પણ છે.

ગાયના છાણાંની ભસ્મ ખનાવી તે જળમાં મિશ્રિત કરી વજ્રોલી પદ્મ્યાત તે ભસ્મ સ્ત્રી પુરૂષે શરીરે ચોપડવી તે સહજોલી છે. આ સાધનાઓમાં ભોગ સહિત મોક્ષ પણ મળે છે. જે યોગી પુણ્યવાન ધૈર્યવાન, તત્વદર્શી અને નિર્ભત્સરી છે તેને સિદ્ધ થાય છે જે ભત્સરી અર્થાત અન્યનું શુભ જ્ઞેષ દ્વેષ કરનારા છે તેમને સિદ્ધિ મળતી નથી.

અમરોલી કાપાલિક—અર્થાત કાન ફટે જોગીઓને વિશેષ રીતે ધ્યાન છે જે પુરૂષો અંદ્રામૃતનું પાન કરી નાસ પણ તેના લે છે તથા વજ્રોલીના અભ્યાસ કરે છે તે કાપાલિકની અમરોલી છે.

સ્ત્રીની વજ્રોલી મુદ્રા—જે સ્ત્રી અભ્યાસથી પુરૂષના બિંદુને ખેંચી પોતાના રજ્જની વજ્રોલી મુદ્રા કરી રક્ષા કરે છે તે પણ યોગિની છે. વજ્રોલી મુદ્રાથી તેના રજ્જનો નાશ થતો નથી તથા શરીરમાં નાદ પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અંદ્રરૂપ બિંદુનો સુર્ય રૂપ રજ્જની સાથે બહાર સંયોગથી સૃષ્ટિ અર્થાત ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે અભ્યાસથી અંદર જ એ જોના યોગ થાય છે. તો યોગ સિદ્ધિ થાય છે. પરમપદ મળે છે, અને એ જોના અંદર સંયોગથી સમસ્ત દેવતા સ્થિર રહે છે. રજ્જ બિંદુ વજ્રોલીના અભ્યાસથી દેહમાં પ્રાપ્ત થતાં સર્વ સિદ્ધિ મળે છે. જે સ્ત્રી રજ્જને ઉપર શરીરમાં ચઢાવી રક્ષા કરે છે તે યોગિની છે. ભુત ભવિષ્ય અને વર્તમાન જાણે છે અને અંત. રક્ષિથી વચ્ચે રહેવાની વૈમાનિક ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

વજ્રોલીના અભ્યાસથી રૂપ લાવણ્ય, ખલ વજ્રસંહનન ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે આ યોગ પુણ્ય આપનાર અને સંસારીને વિષય ભોગ ભોગવતાં પણ મુક્તિ આપનાર છે.

શક્તિચાલન મુદ્રા—આ મુદ્રાનું વર્ણન પ્રથમ અજપા ગાય-
ત્રીના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે. આ મુદ્રા આદિનાથ શિવે કહેલી
છે. એમાં આ મુદ્રા યોગીને અશ્વિમાદિ સિદ્ધિ આપનાર છે. આ
મુદ્રાઓનું ગુરૂ પરંપરા પ્રાપ્ત જ્ઞાનથી વર્ણન કરેલું છે. તેનું જ્ઞાન
જે ગુરૂ આપે છે તે સદગુરૂ, સ્વામી અને સાક્ષાત ઇશ્વર છે.

જે શિષ્ય પોતાને ઉપદેશ આપનાર સદગુરૂના આસન, કુંભક,
આહાર, વિહાર એવાદિ વાક્યોને આદરપૂર્વક ગ્રહણ કરવા તત્પર રહે
છે તે અશ્વિમાદિ સિદ્ધિઓને જીતી કાલ મૃત્યુને જીતે છે.

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા. [સચિત્ર.]

અને મુસાફરીના ભોમીઓ. (ખીજી આવૃત્તિ)

આ પુસ્તક હમણાં જ બહાર પડ્યું છે, તેની અદર
હિંદુસ્તાનમાં આવેલાં હિન્દુ, મુસલમાન જૈનો, વીગેરેના યાત્રાઓનાં
સ્થળો, ત્યાં કયે કયે રસ્તે જવાય છે તે, ત્યાં દર્શન કરવાનાં મંદિરો
વીગેરે, તેનું શાસ્ત્ર પ્રમાણેનું મહાત્મ્ય; ઐતિહાસીક માહિતી, ખીજી
જેવા લાયક સ્થળો, ત્યાંની વેપારની કદ કદ વસ્તુઓ દેશવર જાય
છે. વીગેરે ઉપયોગી બાબતો અપેલી છે. જેની અંદર આયુરોડ,
અંબાજી, અજમેર, પુષ્કરતીર્થ, હાંગળાજી માતા, ઉંપુર, જોધપુર,
ખીકાનેર, જેસલમીર, શ્રીનાથદ્વારા, કાંકરોલી, ઉજ્જન, ઝોંકારેશ્વર,
ઇદેર, મથૂરા, આગ્રા, દીલી હરદ્વાર, લાહોર, અમૃતસર, પઝાબ,
બદ્રિકેદારનાથ, શ્રીનગર-કાશ્મીર, લખનૌ, અયોધ્યા, કાશી, ગયા,
શ્રીસમેતશખર, વૈજનાથ મહાદેવ, કલકત્તા, જમનાથપુરી, મદ્રાસ,
શ્રી સેતબંધુરામેશ્વર, શ્રીરંગજી, શીવકાંચી વિષ્ણુકાંચી, સાક્ષીગોપાળ,
કોચીન, હુબલી, નાસીક, ત્રાવંક, પુના. મુંબાઇ ચાણોદ, શુકલતીર્થ,
ડાકાર, દારકા, પ્રભાસપાટણ, ગીરનારપર્વત, પાલીતાણા વ. યાત્રાનાં
સ્થળોનું વર્ણન, ત્યાં શું શું યાત્રા કરવાનું ધામ છે. શું જેવા લાયક
જગ્યાઓ છે. વેપારની કદ કદ ચીજો છે. ત્યાં ઉતરવાની શી વ્યવ-
સ્થા છે, ગાડી ક્યાં બહલાય છે વીગેરે ઉપયોગી સંપૂર્ણ માહિતીનો
આ પુસ્તકમાં સમાવેશ છે. જાડા એક કાગળ. પાકું પુઠું પૃષ્ઠ ૮૫૦
કો. રૂ. ૭)

ભાગ્યોદય ઑફીસ, રીચીરોડ—અમદાવાદ

પ્રકરણ ૪ થું.

પ્રણવાભ્યાસ

હવે પ્રણવના અભ્યાસની વિધિ કહીએ છીએ. એકાંત સ્થળમાં બેસી દૃઢ પદ્માસન વાળીને ઘરેર કંઈ, માથુ સીધાં ટટાર કરીને ના-સામ દષ્ટિ નરંતર રાખી પ્રણવના જપ કરવા.

પ્રણવના અકાર, ઉકાર, તથા મકાર એ ત્રણ વર્ગમાં ભુર. ૨ ભુવ. ૩ સ્વઃ એ લોક. ૧ ચંદ્રમા, ૨ સુર્ય, ૩ અગ્નિ એ ત્રણ દેવતા રહે છે. તે પ્રણવ પરમકારણ ૩૫ જ્યોતિર્ભય ચૈતન્ય ૐ કાર સ્વરૂપ છે. પ્રણવમાં ભુત, વર્તમાન બવિષ્ય એ ત્રણ કાલ, રૂક, યજ્ઞ, સામ એ ત્રણ વેદ, સ્વર્ગ, મૃત્યુ, અને પાતાલ એ ત્રણ લોક, ઉદાત્ત અનુદાત્ત, સરસ્વતિ એ ત્રણ સ્વર, બ્રહ્મા. વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રણ દેવતા રહે છે. એ પ્રણવ સ્વરૂપ પરંબ્રહ્મ જ્યોતિર્નૃપ છે.

પ્રણવના અ, ઉ, મ, એ ત્રણ માત્રા અ, માં ક્રિયા, ઇચ્છા, અને જ્ઞાન શક્તિના બેદે કરીને બ્રહ્માણી, રૂદ્રણી, અને વૈષ્ણવી એ ત્રણ શક્તિયો રહે છે. તે પ્રણવ ૐ કાર સ્વરૂપ પરંબ્રહ્મજ્યોતિ છે ત્રિલોકાત્મા અકાર, ઉકાર અને ત્રિંદુસ્વરૂપ મકાર એ ત્રણ માત્ર જોમાં રહે છે એવા બ્રહ્મ જ્યોતિસ્વરૂપ પ્રણવ છે.

એ પ્રણવને આ સમગ્ર વિશ્વના કારણભુત માનીને મુખથી બોલીને જપ કરવા, (વાચક જપ કરવા) શરીરથી સિદ્ધાસનાદીથી સગુણ બ્રહ્મની ભાવના કરીને પ્રણવનો અર્થ સમજવા અભ્યાસ કરવો. તથા મનથી પરંબ્રહ્મ સ્વરૂપ પ્રકાશ ચૈતન્ય સમજીને સર્વદા સ્મરણ કર્યાં કરવું.

જે યોગી બાહ્યાંતર પવિત્ર થઈને અથવા તે બાહ્ય શુદ્ધિ માન કરીને જે રીતે બની શકે તે રીતે પ્રણવનો અર્થ સમજી અભ્યાસ પુર્વક જપ કરે છે. તેના શરીરના પાપ નષ્ટ થાય છે. જેમ કન્યાદલ જલમાં રહે છે. પણ જલ તેના પાનને સ્પર્શ કરી શકતું નથી એવી રીતે આ વિધિથી પ્રણવાભ્યાસ કરનાર પણ નિર્લેપ રહી શકે છે.

પ્રકરણ ૫ મું

પ્રાણાયામ પ્રકાર

પ્રાણવાયુના નિશ્વાસોશ્વાસ થયા કરવાથી ખિંદુ પણ ચલાયમાન થાય છે જે પ્રાણાયામથી પ્રાણવાયુ સ્થિર થઇ જાય તો યોગી ચિર-કાળ યોગાભ્યાસથી સમર્થ થઇ શકે છે. દીર્ઘજીવી થઇ દશ ભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી યોગીએ વાયુનો નિરોધ કરવો જોઇએ જ્યાં સુધી શરીરમાં વાયુ સ્થિર રહે છે ત્યાં સુધી જીવ શરીરને છોડતો નથી; જ્યારે પ્રાણવાયુ શરીરમાંથી નીકળી જાય છે ત્યારે તે અવસ્થાને મરણ કહે છે. જીવન મરણ પ્રાણવાયુને આધીન છે જેથી પ્રાણવાયુનો નિરોધ જરૂર યોગ્ય વિધિથી કરવો જોઇએ.

જ્યાં સુધી ત્રણ વાયુ કુંભકથી દેહમાં સ્થિર હોય છે. તથા જ્યાં સુધી ગુપ્ત વિષય વાસનાને ત્યાગી અંતઃકરણ ઇશ્વરાકાર નિર્વિકાર રહે છે. અને જ્યાં સુધી બ્રૂમધ્યમાં દષ્ટિ નિશ્ચલ રહે છે ત્યાં સુધી કાલનો ભય રહેતો નથી. જે કારણથી જીવન મરણ પ્રાણવાયુને આધીન છે. તે હેતુથી બ્રહ્મા અને જનકાદિ સિદ્ધો દત્તાત્રેય આદિ મુનિ પ્રાણાયામના સાધનમાં તત્પર રહે છે. અન્ય યોગીયોને પણ આ અભ્યાસથી કાલનો ભય રહેતો નથી. એ હેતુથી પ્રાણાયામનું સાધન કરવું યોગ્ય છે.

પ્રાણવાયુ અને અપાનવાયુરૂપ હંસ ઇંડા પિંગલાના માર્ગથી છત્રીસ આંગળ બહાર નીકળે છે. એ હેતુથી ‘बहिः प्रमाणं कुरुते प्राणः’ એ વાયુ પ્રાણ કહેવાય છે. પ્રાણાયામ વાયુરૂપ હંસ છે. જ્યારે શરીરના મળથી વ્યાપ્ત નાડી જલ, નાડી શોધન પ્રાણાયામના પ્રભાવથી શુદ્ધ થઇ શુદ્ધ નિર્મળ થાય છે ત્યારે યોગાભ્યાસને ઉપ-યોગી પ્રાણવાયુને રોકવાનું-(કુંભક કરવાનું) સામર્થ્ય યોગીનામાં આવે છે. નહિ તો આવતું નથી.

નાડીશોધન પ્રાણાયામ વિધિ

નાડીનું શોધન કરનારા પ્રાણાયામની વિધિ કડીએ છીએ. એ-કાંતમાં સ્થુલ અને કૌમલ આસને બેસી પદ્માસન વાળી તથ્યર થવું. પછી ચન્દ્ર નાડી (નાસિકાના ડાબા છિદ્ર) દ્વારા ૧૨ વખત પ્રણવનો

જપ કરતા મંદ મંદ શ્વાસને અંદર ખેંચી પૂરક કરવો. પછી ૧૬ વખત પ્રણવનો જપ કરતા સુધી પ્રાણુને અંદર રોકી રાખવો અર્થાત કુંભક કરવો. આ વખતે ચન્દ્રમંડલનું ધ્યાન કરવું. પછી ૧૦ સંખ્યા પ્રણવનો જપ કરતાં કરતાં સૂર્ય નાડી (પિંગલા-અર્થાત નાસિકાના જમણા છિદ્ર) દ્વારા પ્રાણુને મંદ મંદ રેચન કરવો, એટલે વાયુને બહાર કાઢવો. આ ચન્દ્રાંગ એટલે વામાંગ પ્રાણુયામ છે.

ચન્દ્રાંગ પ્રાણુયામમાં દુધ, દહીં, સમાન અતિ શુકલ વર્ણ અમૃતસ્વરૂપ ચન્દ્રમાનું કંઠ તથા નાભિમાં ધ્યાન કરવાથી આનન્દનો અનુભવ થઇ સુખ મળે છે.

સૂર્ય નાડી (પિંગલા નાડી અર્થાત નાસિકાના જમણા છિદ્ર) દ્વારા પ્રાણુવાયુને પ્રણવનો ૧૨ વખત જપ કરતાં ધીમે ધીમે પૂરક કરવો અથવા શ્વાસને અંદર લેવો. પછી ૧૬ વખત પ્રણવનો જપ કરતાં સુધી વાયુને અંદર રોકી રાખી નાભિમંડળની અંદર આદિત્ય-મંડળનું ધ્યાન ધરવું અને પ્રણવના ૧૦ જપ કરતાં કરતાં ચન્દ્રનાડી (ઇડાનાડી અર્થાત નાસિકાના ડાબા છિદ્ર) દ્વારા પ્રાણુનું મંદ મંદ રેચન કરી શ્વાસને બહાર કાઢવો એ દક્ષિણાંગ અર્થાત સૂર્યાંગ પ્રાણુયામ છે. સૂર્યાંગ પ્રાણુયામમાં કુંભક સમયે જન્યવત્યમાન અગ્નિજ્વાલા સમુદાય સમાન અગ્નિમય સૂર્ય મંડલનું પેતાના નાભિ કમલમાં ધ્યાન કરી જે યોગી પ્રાણુયામ કરે છે. તે આનંદને પામે છે.

ઉપરના વિષયનું સ્પષ્ટ વિવેચન કરીએ છીએ: જે પ્રાણુવાયુને ડાબી નાસિકાના છિદ્ર દ્વારા ૧૨ પ્રણવ મંત્ર જપતાં જપતાં અંદર પુરી પુરક કરવો. અંદર ૧૬ પ્રણવ મંત્રનો જપ કરતાં ચન્દ્રમંડલમાં ધ્યાન ધરી કુંભક કરવો. અર્થાત શ્વાસને રૂંધી રાખવો. અને ૧૦ પ્રણવ મંત્રનો જપ કરતાં સૂર્ય નાડી દ્વારા રેચન કરવો તે એક પ્રાણુયામ થયો, ફરી નાસિકાના જમણા છિદ્ર દ્વારા પ્રણવના ૧૨ જપ કરતાં શ્વાસને અંદર પુરવો, તે પુરક, પ્રણવના ૧૬ જપ કરતાં સુધી અંદર સૂર્ય મંડલના ધ્યાન સહિત રોકી પ્રાણુને કુંભક કરવો, અને પ્રણવ મંત્રના ૧૦ જપ કરવા નાસિકાના ડાબા છિદ્રદ્વારા શ્વાસને બહાર કાઢવો તે રેચન. એ બીજો પ્રાણુયામ થયો ફરી ડાબી બાજુથી શ્વાસ પૂરક, કુંભક કરી જમણા છિદ્રથી રેચક કરવો તે ત્રીજો પ્રાણુયામ થયો આ પ્રકારે ચન્દ્રાંગ પૂરકના કુંભકમાં ચન્દ્રબિંબ

પ્રાણવાયુ સ્વરૂપનું અને સુર્યાંગ પુરકના કુંભકમાં સુર્યાબિંબ અપાન વાયુ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરનારા યોગીનાં સમસ્ત નાડી જાલ ત્રણ મહિના ઉપરાંત સિદ્ધ અર્થાત નિર્મલ થાય છે.

આ નાડી શોધનનો ઉત્તમ પ્રકાર છે. જે સંયમમાં રહી ધોતિ નેતી, નોલી, બસ્તી, ત્રાટક, બસ્ત્રા એ ષટ કર્મનો પરિશ્રમ ન કરે તો પણ આ પ્રાણાયામોના અભ્યાસથી તેમનું નાડીશોધનનું તે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

કથું છે કે:

પ્રાણાયમૈરેવ સર્વે પ્રશુશ્યન્તિ મલાઈતિ

આચાર્યાણાં તુ કેષાં ચિદન્યત્કર્મન સંમતમ્ ॥

અર્થાત પ્રાણાયામથી નાડીમલ શુદ્ધ થઈ જાય છે, જેથી યાસ-વલ્ક્યાદિયોને અન્દ્ર ધોતિ આદિ ષટકર્મ સંમત નથી.

અન્ય ગ્રંથનો આધાર—અશ્વોદયથી સુર્યોદય પર્વત ૩ ઘડી પ્રાતઃકાલ દિવસના પાંચ વિભાગ કરી મધ્ય ભાગ તે મધ્યા-નહકાલ, સુર્યાસ્તથી ૩ ઘડી આગળ પાછળ સાયંસંધ્યાકાલ, અને અર્ધ રાત્રિમાં બે મુહુર્ત નિશીથકાલ કહેવાય છે. એ ચારે કાલમાં દરેક કાલમાં ૮૦, ૮૦ પ્રાણાયામ કરવા. અર્ધ રાત્રે ન કરી શકે તો ત્રણ કાલમાં તો જરૂર અભ્યાસ કરવો જોઈએ, ચારે વખત મળી ૩૨૦, અને ૩ વખત કરે તો ૨૪૦ પ્રાણાયામ થાય છે.

જે પ્રાણાયામ કરતાં પરસેવો વળે તે કનિષ્ઠ પ્રાણાયામ ગણાય છે. જેમાં કંપ થાય તે મધ્યમ અને જેમાં વાયુ બહારંધ્રમાં જઈ શકે તે ઉત્તમ ગણાય છે. જેથી યોગીએ નિરંતર પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવો.

૪૨ વિપલ કુંભક રહે તે કનિષ્ઠ, ૮૪ વિપલ સુધી કુંભક રહે તે મધ્યમ અને ૧૨૫ વિપલ કુંભક રહી શકે તો તે ઉત્તમ પ્રાણાયામ ગણાય છે. જ્યારે પ્રાણાયામ સ્થિર થઈ જાય છે. ત્યારે બાહ્ય બહારંધ્રમાં જઈ શકે છે. ત્યાં ૩૫ વિલાસ સ્થિર રહે ત્યારે પ્રત્યાહાર ૨૫ પલ પર્યંત રહેલાં ધારણા તથા ૬ ઘડી પર્યંત રહેલો ધ્યાન અને બાર દિવસ સુધી સ્થિર રહે તો સમાધિ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રાણાયામ કરતાં જો પરસેવો થાય તો તેને સુર્વાંગમાં ખુબ મસળવો એથી ગાત્ર લઘુ અને દૃઢ થાય છે. અર્થાત જડતા મટે છે. અભ્યાસ વખતે દૂધ ધીનું બોજન કરવું જ્યારે કેવળ કુંભકનો અભ્યાસ દૃઢ થઇ જાય ત્યારે આ નિયમનો પછી આગ્રહ રહેતો નથી

જ્યારે નાડીની શુદ્ધિ થાય છે ત્યારે બહારના ચિન્હમાં દેહ કૃશ થઇ કાંતિ વધે છે. બહુ કાલ પર્યાંત કુંભક ધારણ કરવાથી જહરાગ્નિ પ્રદિપ્ત થઇ નાદ પ્રકટે છે. અને નિરોગતા પ્રાપ્ત થાય છે. એ સર્વ નાડી શુદ્ધિના ગુણ છે.

નાડી શોધન થતાં પછી મંત્ર, જપ, અમુક કાલ પર્યાંત પ્રાણ-વાયુની ધારણાનું સામર્થ્ય આવેછે. ઉદરાગ્નિ પ્રદિપ્ત થઇ, સ્પષ્ટ રીતે નાદનું શ્રવણ થાય છે અને આરોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે.

ષટ્કર્મ—જોને મેદ અને કદ વધુ હોય તેને અત્યંત કઠીનતાથી પણ પ્રાણાયામનો અભ્યાસ સિદ્ધ થતો નથી જેથી તેણે પ્રથમ ષટ્કર્મ કરી પછી પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ.

પહેલાં કલ્પે કે ઘોતી વિગેરે ષટ્કર્મનું કાર્ય પ્રાણાયામથી થઇ જાય છે. જેથી તે ન કરે તો પણ ચાલે પણ ફેટલાક આચાર્યોના એવો મત છે કે તે કરવાં.

ઘોતિ, અસ્તિ, નેતિ, ત્રાટક, નૌલિ, કપાલ ભાતિ, એ છ ષટ્કર્મ ગણાય છે.

ઘોતિ—ચાર આગળ પહોળો, પંદર હાથ લાંબો, સ્વચ્છ ઝીણા મલમલનો લાંબો કકડો [પાધડી પને] લઇ તેને થોડા ગરમ પાણીમાં પલાળી મુખથી પ્રથમ દિવસે એક હાથ, બીજે દિવસે બે હાથ, ત્રીજે દિવસે ત્રણ હાથ અને ક્રમથી પંદર દિવસે પૂરેપૂરો ગુરૂએ ઉપદેશ કરેલી રીતે ગળી જવો, તે વચ્ચેના પાછલો છોડો દાંતોથી દબાવી હોઠને અડકાડી પછી નૌલી કર્મ કરવું, જેથી છાતીમાં થઇ તે વચ્ચે ઉદરમાં જઇ આંતરડાંને પણ સાફ કરે છે. ત્યાર પછી ધીમે ધીમે તે વચ્ચે બહાર ખેંચવું એ ઘોતિકર્મ છે. આ ક્રિયાથી ખાંસી શ્વાસ, પ્લીહા, કુષ્ટાદિ, વિષ રોગ, વિસ પ્રકારના ક્ષરોગ, એ ઘોતિ કર્મના પ્રભાવથી નિઃસંદેહ નાશ થાય છે.

અસ્તિ—કુંટી સુધી પાણીમાં ઉત્કટાસને બેસી છ આંગળ લાંબી, અને એક આંગળ અંદરથી પોલી એવી વાંસની નળી લઇ

તે ચાર આંગળ ગુદામાં પ્રવેશ કરાવી ગુદા સંકોચવાથી પેટમાં પાણી ચઢે છે. તે પાણી અંદર નોલી કર્મ કરીને બહાર કાઢી નાખવું એ અસ્તિ કર્મ છે. ઘેતિ અસ્તિ બોજન કરીને તરત કરવાં નહિ, તથા તે કર્મ થઈ રહ્યા પછી તરત જમવું એ ઉત્તમ છે.

હાલમાં રખજરની લાંબી લાલ નળી વાળાં અસ્તિકર્મને માટે વિલાયતી ચંત્રા બજારમાં મળે છે. તેનાથી અસ્તિકર્મ સુગમતાથી થઈ શકે છે. આ ક્રિયાથી ગોળો ચઢવો. પ્તીહા, જલોદર, વાતપિત્ત કફથી ઉત્પન્ન થયેલ સર્વ રોગનાશ પામે છે.

જળમાં અસ્તિ કર્મ કરવાના અભ્યાસથી શરીરની સમ ધાતુ રસ, રૂધિર, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા, શુક્ર તથા પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પાંચ કર્મેન્દ્રિય, અને ચાર અંતઃકરણ—મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અહંકાર, તાપ, વિક્ષેપ, શોકાદિ મોહ, ગોરવ, આવરણ, દીનતા, રાજસ તામસના ધર્મ સર્વ નિવૃત્ત થાય છે. પ્રસન્નતા, કાંન્તિ, વધે છે, જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે. વાતાદિ સમસ્ત દોષો દૂર થઈ નિરોગિતા પ્રાપ્ત થાય છે.

નેતિ—એક રેશમનો ગાંઠ વગર સુંવાળો દોરો લઈ તેનો એક છેડો નાસિકાના એક છિદ્રમાં પ્રવેશ કરાવી બીજો છિદ્રને બંધ કરી ખસડ કરવો, જ્યારે તે દોરાનો છેડો ઉપર ચઢે ત્યારે મુખથી શ્વાસ બહાર કાઢી તે સુતરનો છેડો મુખમાં આવે ત્યારે તે છેડો એક હાથ વડે બહાર ખેંચી અને નાકના છિદ્રવાળો એક છેડો બીજા હાથ વડે ઝાલી વારંવાર ખેંચવો જે નેતિકર્મ છે. આ ક્રિયાથી કપાળ તથા નાસિકાના મળ દૂર થઈ સૂક્ષ્મ પદાર્થદર્શી દિવ્યદ્રષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને કન્દમૂળના સ્થાનથી ઉપરના સમસ્ત રોગ સમૂહને જઘ્ઘી શાંત કરે છે.

ત્રાટક—એકાગ્ર દૃષ્ટિથી કોઈ સૂક્ષ્મ વસ્તુને જ્યાં સુધી નેત્રામાં પાણી ન આવે ત્યાં સુધી જોયા કરવી, આંખમાં પાણી આવે તે પછી બંધ કરવી, એને મત્સ્યેન્દ્રાદિ ત્રાટક કહે છે. કેટલાક પ્રથમ નાશાગ્ર સ્થાનમાં જોવાનો અભ્યાસ કરી ભૂમધ્ય કિંવા બકુટી જોવનો અભ્યાસ કરે તે તેથી પણ ત્રાટક સિદ્ધ થાય છે. ત્રાટકનો અભ્યાસ હંમેશાં કરવાથી દ્રષ્ટિ સ્થિર થાય છે, આ પ્રમાણે ત્રાટક કરવાથી નેત્ર રોગ મટે છે, નેત્રનું બળ વધે છે, આજ્ઞા નિદ્રા ઉપર જય થાય છે, તંદ્રા એને તમોગુણી ચિત્તવૃત્તિના કોષાદિ દૂર થાય છે. જેવી રીતે સુવર્ણના બંડારને કાળથી ગુપ્ત રાખવામાં આવે છે તેવી રીતે આ ક્રિયાને પણ ગુપ્ત રાખવી.

નૌલિ—ખંને ખભા નીચા નમાવી ઉદરને જમણી તરફ તથા ડાબી તરફ હલાવી અંદરના જળને લમરની માફક હલાવ્યા કરવું તેને સિદ્ધિ લોકો નૌલિ કહે છે. દક્ષિણ તથા ડાબી તરફ હલાવાનો અભ્યાસ કરી નીચે તથા ઉપર પશુ ચરખાની માફક પશુ પેટના નળને હલાવવા જોઈએ. આ ક્રિયા મંદાગ્નિને વધારી ભોજન કરેલા અન્નાદિને જલ્દી પચાવે છે. સમસ્ત વાતાદિ રોગોને મટાડનાર, આનંદ આપનાર, ધોતિ આદિ સર્વ કર્મમાં દોષ છે. ધોતિ યસ્તિ એ બે ક્રિયાઓમાં નૌલિ કરવાનું વિધાન છે એથી તે વિધિ અહીં બતાવી છે.

કપાલ ભાતિ—લવારની ધમણની માફક જલ્દી જલ્દી રેચન અને પૂરક કરવા તે કપાલ ભાતિ છે. એથી વીસ પ્રકારના કફ રોગ મટે છે.

આ ષટકર્મો કરવાથી સ્થુલ ભાવ, કફરોગ મળ પિત્તાદી દૂર થાય છે ત્યાર પછી પ્રાણાયામ કરે તો વગર શ્રમે યોગ સિદ્ધિ થાય છે.

ગજકરણી મુદ્રા—અપાન વાયુને કંઈ નળીમાં ચઢાવી ઉદરગત ભુક્તપિત્ત, અત્ર જલાદિને બહાર કાઢવાં આ અભ્યાસથી રાખી નાડી-ચક્ર પોતાને આધિન થાય છે એને હંદ્રત યોગી ગજકરણી કહે છે.

ઉપર પ્રમાણે નાડી શોધન થયા પછી પશુ યમ, નિયમ આસન સાધીને ષટચક્ર પોડશા ધારની ક્રિયા જાણી નાડિજ્ઞાન, નાડિગત વાયુનું જ્ઞાન મેળવી ચંદ્રતારાનું કુલ શુભદિન, શુભ મહુર્તમાં લગ્ન નવાંશાદિ શુભ જોઈને એકાંત સ્થળમાં શ્રી ગુરુ, ગણેશનું પૂજન, મંગલ પાઠ, સ્વસ્ત્યયન કરાવી યોગાભ્યાસનો ઉપદેશ કરનાર શ્રી ગુરુને આરાધનાથી સંતુષ્ટ કરીને તેમને આજ્ઞાથી યોગાભ્યાસનો આરંભ કરવો.

ધરનો વૈદ—આ એક ઉત્તમ વૈદકનું પુસ્તક છે. જેના દશ ભાગ છે. તેમાં લગભગ ૫૭ પ્રકરણો છે. કી. ૩.૦-૧૨

દેશીવૈદ—હિંદુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત વૈદો જે જે દવાઓ બનાવી વાપરે છે, તેમાં કાર્મસીઓ જે જે દવાઓ બનાવે છે તે સઘળી દવાઓની બનાવટ આ પુસ્તકમાં આપેલી છે. કી. ૨. ૧

વિનોદય—એક અતરસમય અને બોધક વાર્તા છે. આ પુસ્તકમાં સત્યનો જય અને અસત્યનો ક્ષય છે. કી. ૩.૧-૦.

પરશીયન નાઈટસ—અરેબીયન નાઈટસ જેવી જરસીક અને બોધક વાર્તાઓ આ પુસ્તકમાં છે.

પ્રકરણ ૬ કું.

પ્રાણાયામ

હવે પ્રાણાયામનો વિસ્તાર કહીએ છીએ. પ્રાણવાયુ જે દેહમાં સ્થિત છે અને મૂલાધાર સ્થિત અપમાન વાયુને ઉપર ચઢાવી નિરોધ કરી એક જ સ્વાસમાં કુંડાલિની રોકાયેલા સુષુપ્ત્યાદ્યારને ઉઘાડી સુષુપ્ત્યા નાડીની ચિદાકાશમાં ઉર્ધ્વ ગતિ કરાવે છે તે પ્રાણાયામ સુગમ છે.

રેચક, પૂરક, કુંભકના ભેદે કરીને પ્રાણાયામ ત્રણ પ્રકારના છે. બહારના વાયુને અંદર પ્રવેશ કરાવે તો પૂરક; વાયુને અંદર રોકવો તે કુંભક, રોકેલા વાયુને બહાર કાઢવો તે રેચક છે. પ્રણવનું સ્મરણ કરનાર પ્રાણાયામ છે. બ્રાહ્મણને પ્રણવનો, ક્ષત્રિય વૈશ્યને એકાક્ષર મંત્ર જપનો અધિકાર છે. પૂરકમાં અકાર સ્મરણપૂર્વક ૧૨ પ્રણવ જપ કરતાં ચંદ્ર નાડી (નાસીકાના ડાબુ છિદ્ર) થી પૂરક કરી ઉકારના સ્મરણપૂર્વક ચન્દ્રમન્ડલનું પ્રણવના ધ્યાન સહિત સોળ પ્રણવ જપ કરતાં સુધી કુંભક કરી પછી મકારના ધ્યાન પૂર્વક ૧૦ પ્રણવ જપ કરતાં સુધીમાં ધીમેથી રેચક કરવો. એ એક પ્રાણાયામ છે.

પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં જે સંયમ પુરો ન થાય તો નાડી મલીન થઈ જાય છે. એથી ફરી નાડીશોધન પ્રાણાયામ કહીએ છીએ. ચંદ્રાંગ, સૂર્યાંગ, પ્રાણાયામ, પ્રાણાપાન વાયુ, સંયુક્ત ૧૨ પ્રણવ માત્રા કરીને પુરક ચંદ્રમન્ડલ સૂર્યમન્ડલ ધ્યાનયુક્ત ૧૬ માત્રા કરીને કુંભક અને ૧૦ માત્રાથી રેચક કરીને ચંદ્ર સૂર્ય નાડીમલને નાશ કરે છે એવા યોગિઓને જાણવા.

પૂરકમાં ૧૨, કુંભકમાં ૧૫, રેચકમાં ૧૦ માત્રા પ્રણવની થાય તે પ્રાણાયામ કનિષ્ઠ છે. એથી બમણી અર્થાત પુરકમાંજ ૨૪, કુંભકમાં ૩૨, અને રેચકમાં ૨૦, એ મધ્યમ અને પુરકમાં ૩૬, કુંભકમાં ૪૮ અને રેચકમાં ૩૦ માત્રા પ્રણવની થાય એ ઉત્તમ પ્રાણાયામ છે.

કનિષ્ઠ પ્રાણાયામમાં પરશેવો થાય છે. મધ્યમાં કંપ થાય છે. ઉત્તમમાં યોનિનો આધાર ઉઠે છે. એથી પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવો એ મુખ્ય છે.

પ્રાણાયામની વિધી—સ્થાન એકાંત સ્થળમાં મોટા દળવાળા,

કામલકાંબળી વિગેરેના પવિત્ર આસન ઉપર પદાસન વાળીને બેસવું. પછી શ્રી ગુરૂ અને શિવને પ્રણામ કરી જેમથી અમૃત અવિત થઈ રહ્યું છે એવા ચંદ્રબિંબનું ધ્યાન ભુમધ્યમાં કરતાં બંને દષ્ટિ ભુમધ્યમાં સ્થાપન કરવી. તે પછી બ્રાહ્મણ પ્રણવનો ક્ષત્રિય, વૈશ્યે એકાક્ષર મંત્રનો ઉપર પ્રમાણે માત્રાના પ્રકારથી પુરક, કુંભક, રેચક પ્રાણાયામ, ચંદ્રાંગ, સુર્યાંગ પ્રકારે નિરંતર કરતા રહેવું. મુલાધારના સંક્રાંત્યનપુર્વક અપાનવાયુને ઉપર ચઢાવી પ્રાણવાયુની સાથે એકથ કરવો. તેથી અપાનવાયુની સાથે બળેલા પ્રાણવાયુને શક્તિચાલન મુદ્રાથી સુતેલી કુંડલીને સુશુભ્ણા માર્ગે ઉપર ચઢાવવી. આ વિધિ કરવાથી યોગિ સમસ્ત પાપોથી મુક્ત થાય છે.

કુંભક પ્રાણુ યામ—પણ્ડુખી કરીને પૂરક વાયુથી ઉદર પુણ્ડુ કરીને ઉપરના ૭ અને નીચેના ૨ એ નવ દ્વારોને રોકી મુલાધારગત કાલાગ્નિ અપાનવાયુ સહિત શક્તિચાલન પ્રકારથી પ્રભુધ્વ રહેલી કુંડલિનીને ઉપર ચઢાવી આજ્ઞા ચક્રથી ઉપર યુક્ત વાયુથી પૂર્ણ કરીને સ્થિર કરી સહસ્ત્રદલ કમલમાં રહેલા પરમાત્માના ધ્યાનથી જ્યોતિ પ્રત્યક્ષ કરીને યાવતકાલ સમયોગી નિશ્ચિત થઈ પરમાત્માનું ધ્યાન કરે છે. એ કાળ એ યોગિને માટે મોક્ષ સરખો છે. આત્મધ્યાન તત્પર યોગીશ્વર સિદ્ધ આવા યોગિની ધન્યવાદપુર્વક સ્તુતિ કરે છે એ પરમ ફલ યોગનું છે.

આ પ્રકારે નિત્ય નિરંતર અભ્યાસ પૂર્વક પ્રાણાયામ કરવાથી અનેક પાપ રૂપી કાષ્ટને ભસ્મ કરી નાંખનાર અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. સંસાર રૂપી સમુદ્રમાંથી તારનાર મહાસેતુ રૂપ યોગીજનોને માટે આ પ્રાણાયામ ગણાય છે.

પશ્ચિમતાન આદિ આસનોથી શરીરના અશેષ રોગ નાશ પામે છે. પ્રાણાયામથી સમસ્ત પાતક અને પ્રત્યાહારથી માનસિક અનેક વિકાર નષ્ટ થાય છે. ધારણાથી મનમાં ઘેર્ય વધવાથી ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, ધ્યાનથી અદ્ભુત ચેતન્ય સર્વ શારિરીક જ્ઞાન મળે છે. અને સમાધિથી જીવાભિમાનનો ત્યાગ થઈ જેથી પુણ્યપાપ લિપ્ત થતાં નથી. એવો કેવલ્ય મોક્ષ મળે છે.

બાર પ્રાણાયામ કરીને પ્રત્યાહારનું ફળ આપનાર પ્રત્યાહાર, (૧૨૧) પ્રત્યાહાર (૧૪૪ પ્રાણાયામ) થી ધારણાનું ફળ આપનાર ધારણા; (૧૨) ધારણા (૧૭૨૮ પ્રાણાયામ) થી પ્રાણાયામ

૩૫ ધ્યાન (૧૨) ધ્યાન (૨૦૭૩૬ પ્રાણાયામ) થી પ્રાણાયામ
૩૫ સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

સમાધિનું ૨૧૩૫— મુલાધારકચક્ર ચતુર્દલ કમલ કર્ણિકામાં
સુષુમ્ણાદ્વારની સંમુખ ૨૧૫૦૦ લિંગના શીરમાં બિંદુસ્વરૂપ કુંડ
લિનીનું દેદિપ્યમાન બિંબ છે. એ દિપ્યમાન બિંબ સમાધિના અંતે
મળનાર સમસ્ત જગતમાં વ્યાપ્ત કરનારી ઉત્તમ જ્યોતિ કાલાગ્નિસ્વરૂપે
પ્રકટ થાય છે. તેનાં દર્શન સમાધિ દ્વારા થતાં જન્મમરણ આવતાં
નથી કર્મમાં લિપ્ત થવાનું નથી અને કૈવલ્યનો અનુભવ થાય છે.

સમાધિની પ્રક્રિયા—પ્રથમ સિદ્ધાસનવાળી બંને હાથના
અંગુલી બંને કાનમાં છિદ્ર તર્જની આંગળીઓની બંને, નેત્ર
મધ્યમાથી નાસિકા, અને અનામિકા તથા કાનિષ્ઠાથી મુખ બંધ
કરીને અધિમુખ દ્વારથી પારત કરીને મૂલાધારમાં રહેનાર અગ્નિ
તથા અપાનવાયુ સહિત પ્રાણવાયુને હૃદયકમલમાં ધારણ કરી ઉપર
ચઢાવી સહસ્ત્રલ કમલમાં ધારણ કરવો એ પ્રકારે સમાધિનો અભ્યાસ
કરનાર યોગી અપાનવાયુ સંમિલિત પ્રાણવાયુમય થઈ સર્વ ઘટ્ટા
સાક્ષિભૂત અંતરાત્માની તુલ્યતાને પ્રાપ્ત થાય છે.

એ પ્રકારે જ્યારે પ્રાણવાયુ સહસ્ત્રલ કમલમાં પ્રાપ્ત થાય
છે ત્યારે ઘટ્ટા, નગારાં, આદિ વાદ્યોનો ધ્વનિ પ્રકટે છે. એ ચીન્હ
જણાય તો યોગ સિદ્ધિ સમિપ છે એમ જાણવું, તથા યોગ્ય
નિરંતર પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવાથી સર્વ રોગ ક્ષય પામે છે.
એવી જ રીતે અવિધિ વિચ્છિન્નાભ્યાસાદ પ્રાણાયામથી અનેક રોગ
ઉત્પન્ન થાય છે. આરોગ્ય પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવાથી વાયુ
વિરૂદ્ધ થઈને હિયકી કાસ, શ્વાસ, માથાની પીડા; કાનનું શુળ
નેત્રની વ્યથા એ સર્વ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

જેમ સિંહ, વાઘ, હાથી છત્યાદિ દુષ્ટ પશુઓ મંદ મદ કરીને
તેને અનુક્રમ ક્રમથી વશ કરવાથી તે પોતાના પાલકને વશ રહે
તે તથાપિ કોઈક વખતે જરા પણ તેની સાથે વિરોધ થતાં પોતાના
પાલકને પણ મારી નાંખે છે તેવી રીતે પવન પણ યોગ અભ્યાસથી
વશ થાય છે અને અયોગ્ય અભ્યાસથી રોગાદિ ઉત્પન્ન કરીને તેના
અભ્યાસિનું અનિષ્ટ પણ કરે છે.

વાયુનું વારંવાર રેચન કરવું, જેમ નાકના છિદ્ર સામે ૩૫
પુમકું રાખ્યું હોય અને તે ઉડે તેવી રીતે વારંવાર પુરક પણ કરવો.
તેથી કરીને ચિત્તમાં ઉદ્વેગ ન થાય, શ્વાસ લેતાં મુકતાં ગભરામણ

ન થાય, એવી રીતે થોડા થોડા યોગ ક્રમથી જેમ જેમ સહન થઈ શકે તેમ તેમ પુરક કુંભકની માત્રા વધારતા જવું. એવી રીતે ધીમે ધીમે અભ્યાસ વધારવાથી સિદ્ધિ નજીક સમજવી.

પ્રાણને રોકવો એ પ્રાણાયામ છે. તેના રેચક, પુરક કુંભક એમ ત્રણ ભેદ છે. શરીરની અંદરના વાયુને નાક દ્વારા બહાર કાઢવો એ રેચક છે, બહારના વાયુને અંદર પૂરવો એ પૂરક છે અને અંદર પૂરી રાખેલા વાયુને અંદર રોકી રાખવો એ કુંભક છે. કુંભકના કેવલ અને સહિત એવા બે ભેદ તો કેવલ કુંભક એ યોગીઓને સંમત છે, અને સહિત પણ બે પ્રકારના છે, એક રેચકપૂર્વક અને બીજો કુંભકપૂર્વક. પ્રથમ રેચક પ્રાણાયામથી બીજો પૂરક પ્રાણાયામથી બિન્ન નથી. તેના પૂરા પ્રકાર પ્રાણાયામવાળા પ્રકરણથી જાણવા.

જ્યાં સુધી કેવલ કુંભકની સિદ્ધિ થાય ત્યાં સુધી સહિત કુંભક સુર્યાંગ પ્રાણાયામથી કરીને સુષુમ્ણાને ભેદી પછી તેની અંદર ઘડાના જેવો શબ્દ થાય, ત્યારે કેવલ કુંભક સિદ્ધ થાય છે. તે પછી દસદસ માત્રા વધારી ૯૦ પર્યંત કરવાનું સામર્થ્ય થાય ત્યારે વધુ કરવો અને રેચક તથા પુરક છોડી વાયુ ધારણ કરવો એને કેવલ કુંભક કહે છે.

પ્રાણાયામનાં શુદ્ધ પ્રાણાયામ તો કેવલ કુંભક જ છે. બીજી જાતના પ્રાણાયામ તો નાડી શોધનાર્થે છે. રેચક પુરક સહિત કેવલ કુંભકના સિદ્ધિ થવાથી યોગીને ત્રણ લોકમાં કાંઈ પણ દુર્લભ નથી. જ્યારે કેવલ કુંભક કરવાનું સામર્થ્ય આવે ત્યારે ઇચ્છા પ્રમાણે વાયુને ધારણ કરવો. આ વિધિથી નીઃસંદેહ રાજ-યોગપદ પ્રાપ્ત થાય છે. કુંભકના અભ્યાસથી આધાર શક્તિ (કુંડ-લીની) જન્યત થાય છે. એથી નિદ્રા આગસ વિગેરે મટે છે. અને સુષુમ્ણાના કફાદિ મળ દૂર થાય છે, ત્યારે હઠ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. હઠયોગ વિના રાજયોગ અને રાજયોગવગર હઠયોગની સિદ્ધિ થતી નથી એથી એ બંનેનો અભ્યાસ કરવો.

કુંભકથી પ્રાણનો સરોદ કરવાથી અત્યે ચિત આશ્રય રહિત થઈ આ પ્રકારે યોગનો અભ્યાસ કરવામાં રાજયોગપદ પ્રાપ્ત થાય છે. હઠ યોગની જ્યારે સિદ્ધિ થાય છે. ત્યારે દેહમાં કૃશતા મુખમાં પ્રસન્નતા. નાહની પ્રકટતા, મનની નિર્જળતા, નિરોગતા, ધાતુનો જય ઉરમાં જઠરાગ્નિની વૃદ્ધિ, નાડીઓની શુદ્ધિ એ લક્ષણ થાય છે.

પ્રકરણ ૭ મું

પ્રત્યાહાર.

પ્રત્યાહારનું વર્ણન—રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, શબ્દ એ પાંચ વિષય છે. તેમાં ચક્ષુ, શ્રુતિ, કાન, ચામડી, નાક એ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના પાંચ વિષય છે. આસન અને પ્રાણાયામની સિદ્ધિ કરીને જે ઇન્દ્રિયોના જે વિષય છે, તેની બીજાને સમીપ લાવના કરી ક્રમશઃ વારંવાર ત્યાગ કરવો, અર્થાત ઇન્દ્રિયો દ્વારા તેના વિષયોનો અનુભવ કરીને પછી ઇન્દ્રિયોને વિષયથી જુદી પાડવી એ પ્રત્યાહાર છે.

દિવસમાં પ્રાતઃ મધ્યાહ્ન અને સાયં એ ત્રણ ભાગના ત્રણ કાલ છે, જેવી રીતે ત્રીજા સાયંકાલ સુમાર્મ પોતાની પ્રભા-કાંતિનો ક્રમશઃ ત્યાગ કરે છે. એવી જ રીતે યોગી પણ બીજા અંગ (૧ આસન ૨ પ્રાણાયામ ૩ પ્રત્યાહાર) પ્રત્યાહારમાં માનસ વિકાર કિંવા વિષયોમાંથી મનને પાછું વાળી દે છે. અર્થાત વિષય સંબંધથી ચિત્તને છુટું પાડે છે. જેમ કાચબો પોતાનું માથું પગ, આદિ સંકેતો પોતાની અંદર જ છુપાવી દે છે, અંગે તે તેના અંદર જ હોય છે છતાં બહારથી તે ન હોય એમ જણાય છે. તેવી જ રીતે યોગીએ પણ ઇન્દ્રિયોને વિષયોથી વિમુક્ત કરી આત્મામાં તેની વૃત્તિઓને જોડી દેવી. અર્થાત ઇન્દ્રિયોને તેના વિષયોમાં પ્રવૃત્ત થવા ન દેવી. વિષયોથી તૃપ્ત થએલી ઇન્દ્રિયોને પોતાના હૃદયગુહામાં રહેલા અંતરાત્મામાં આસક્ત કરવી.

કાનથી જેમ કંઠોર કે પ્રિય વાણી સંભળાય છે તેવી રીતે મન પણ કાનદ્વારા શબ્દોમાં આસક્ત થાય છે. યોગી જોતો તે શબ્દોને પણ એ પણ આત્મા જ છે, એમ સમજી તેવો મનમાં નિશ્ચય કરી મનને તે શબ્દ વિષયથી પ્રત્યાહારણ કરવું.

અર્થાત શબ્દને વિષય માનીને જે મનમાં સંત્રિપ્ત શબ્દ સંભળવાનો ભ્રમ થાય છે. તે ભ્રમને મિથ્યા જાણી મનને તેનાથી દૂર રાખવું. જેવી રીતે દોરડાંમાં સર્પની અંત ઝાડના ફુંદામાં મનુષ્ય કે જૂતની ખાતિ થાય છે તેવી રીતે અખંડાનંદ સ્વરૂપ આત્મચૈતન્યમાં સંસાર અર્થાત દેહ છે કહી મુદ્ધિની ખાતિની કલ્પના કરે છે, વસ્તુતઃ આત્મતત્વથી બીજું કંઈ નથી. એ કારણથી સંપૂર્ણ જગત આત્મ-

સ્વરૂપ છે. એવી જ રીતે શબ્દાદિ ઉક્ત વિષયોને પણ આત્માજ છે, એવી ભાવના પૂર્વક નિશ્ચય કરીને બહારને અંદર અદ્વૈતાનંદ સ્વરૂપ આત્માથી અન્ય કોઈ નથી, એવી ધારણા સ્થિર કરીને શબ્દાદિ વિષયોને ચક્રાયમાન હોવા છતાં પણ તેને આત્મા માનો, વિષય ન માનવા નાકથી સુગંધ કે દુર્ગંધ જે સુધે છે તે આત્મા જ છે, એવો નિશ્ચય કરીને નાકની વ્રાત્ત ગંધદ્વારા મનને લોભાવી ભ્રમમાં નાંખે છે. તેને પાછી વાળી નેત્રેન્દ્રિયથી જે જે પવિત્ર વા અપવિત્ર પદાર્થ જ્ઞેવામાં આવે તેને પણ આત્મા જ છે એવો નિશ્ચય કરી રૂપ વિષયનો મિથ્યા ભ્રમ છોડી નેત્રેન્દ્રિય વૃત્તિને તે વિષયથી હઠાવી ત્વગિન્દ્રિયથી મૃદુ વા કઠોર તપ્ત વા શિત વિગેરે જે જે પદાર્થનો સ્પર્શ કરે છે તેને પણ આત્મા જ છે, એવી ભાવનાનો નિશ્ચય કરી ત્વગિન્દ્રિય પ્રવૃત્તિ જે સ્પર્શ સુખમાં મનને લોભાવે છે તેને પાછી વાળવી.

જીભથી ખાર, ખાટું, ગળ્યું, તીખું વિગેરે જે જે રસો ચાખવામાં આવે છે, તેને આત્મા સમજીને વૃત્તિને પાછી વાળવી, એ પ્રકારે યોગી પ્રત્યાહારના અભ્યાસથી પંચેન્દ્રિય વૃત્તિઓને પોતાના વિષયોમાંથી પાછી વાળી આત્મતત્ત્વમાં સ્થિર કરવી. જ્યારે પ્રત્યાહાર સિદ્ધ થાય છે ત્યારે યોગી કાનથી સાંભળેલાને મધુર શબ્દ જેવા માને છે. કોઈ પણ તેના ચિત્તને પોતાની તરફ વાળી શકતું નથી. એવી જ રીતે નેત્રોથી, દેવતા, પિશાચ, મનુષ્ય, કુતર, ખાહણ, ચંડાલ ગાય અને ગધેડું વિગેરેને સરખાં જુએ છે. નાકથી કરતુરી, આદિ સુગંધી પદાર્થો કે દુર્ગંધિવાળા પદાર્થોને સરખા માને છે, ચામડીથી અગ્નિ જળ કે પોડદી સ્ત્રી, કે તરવારની ધાર આદિના સ્પર્શથી સરખું સુખ માને છે, જીભથી મીઠું, કડવું, ઉતું, ઠંડું, તીખું દૂધ, માટી, કાદવ મીઠાઈ સર્વ સરખાં સ્વાદિષ્ટ માને છે.

પ્રત્યાહારની કેવલ હઠયોગથી જ વિધિ કહેવામાં આવે છે કે: પોડશદલ કમલકર્ણિકા સ્થિત ચંદ્રખિન્નથી જે અમૃતધારા ગરે છે તેને નાભિ કમલ સ્થિત સૂર્ય ગ્રાસ કરી લે છે. તો તે ધારાને વિપરિતકરણિ મુદ્રા કરીને સૂર્યમાં ન પરતાં પોતાના મુખમાં પાડે એ પ્રત્યાહાર કહેવાય છે.

કંઠસ્થાનગત ચંદ્રમામાંથી અમૃતધારા વરસે છે. તે અમૃતધારા કંઠ અને નાભિગત ચંદ્ર સૂર્યથી ભોગ કરે છે તેને ત્રીજી સ્વયં

વિપરીતકરણી મુદ્રા કરીને તે ચંદ્ર સૂર્યથી બચાવી બોગ કરે તો અન્નરામર થાય છે.

અગ્નિમય એક સૂર્ય નાભિમાં નિવાસ કરે છે. અમૃતાત્મક ચંદ્રમા વિશુદ્ધચક્રમાં રહે છે. વિશુદ્ધચક્રમાં રહી અધોમુખ ચંદ્રમા અમૃતધારા વર્ષાવે છે, તે ધારાને નાભિમાં સ્થિત ઉર્ધ્વમુખ સૂર્ય પીવે છે. યોગી તે સૂર્યને ન પીવા દેતાં તે અમૃતધારાને જોવા પોતાના મુખમાં પ્રાપ્ત કરે છે તેને વિપરીત કરણી જાણવી.

જે નાભિગત સૂર્યને ઉપર વિશુદ્ધગત ચંદ્રમાને નીચે આ વિપરીત કરણી મુદ્રાનું જ્ઞાન ગુરુ ઉપદેશથી જ જાણી શકાય છે. લખવા વાંચવાથી તેનું જ્ઞાન થતું નથી, પણ યોગીઓએ જાણવું જોઈએ કે આ મુદ્રા પ્રાણાયામ, યોગ અને ખેચરી મુદ્રાના સાધન ઉપરાંત આથી જ સુગમ થઈ જાય છે.

જેમ વૃષભને જંગલોરડાથી ત્રણ આંટી નાંખી બાંધી દેવાથી પરાધીન થઈ ખૂમો પાડ્યા કરે છે તેવી રીતે અનાહત ચક્રમાં સત્વ, રજ, તમેગુણ સ્વરૂપ માયા વિષે પ્રતિબિંબિત થઈ ગયેલો જીવ પરા-પશ્યંતિ-મધ્યમાના ક્રમથી હૃદય મધ્યમાં નાદ સહિત નિરંતર શબ્દ કરે છે. તેનો અનાહતચક્રમાં હૃદયમાં યોગીજનો અનુભવ કરે છે. ખેચરી મુદ્રા કરીને અમૃતપાનની સુચના કરવામાં આવે છે કે: પ્રાણાપાન વાયુને એકત્ર કરી મણિપુરક અનાહતચક્રનું ઉદ્ભવન કરીને મહાપદ્મ (અહસ્થાન)ને પ્રાપ્ત કરીને યોગીનું શરીર ઉક્તામૃત પાનથી અમૃતમય બને છે.

એ પ્રકારે અહસ્થાન પર્યંત પ્રાણવાયુને પૂર્ણ કરીને યોગી અસ્તકમાં રહેલા સહસ્ત્રલક્ષમળથી વિશુદ્ધચક્રમાં ગરતી વેળા પ્રાણવાયુને ઉપર ચઢાવી નાસિકા ઉર્ધ્વવિવરમાં પ્રાપ્ત કરી, ઉર્ધ્વવિવરમાં જીહ્વા પ્રવેશ કરાવી, મુખપણુ ઉપર ઉંચું કરીને સહસ્ત્રલક્ષમલમાં પ્રાણવાયુ સહિત પ્રાપ્ત થયેલી કુંડલિનીનું ધ્યાન કરતાં કુંડલિનીનો સહસ્ત્રલક્ષમાં પ્રવેશ થતાં જે અમૃતાકાર તરંગ નીકળે છે. તેનું લેશ માત્ર અતિ નિર્મળ જીહ્વાના મંથનથી નીકળેલા અમૃતનું પાન કરે તો તે યોગી અતિ સુકુમાર શરીર પામી સમસ્તરોગ દુઃખોથી રહિત થઈ ચણા કાળ પર્યંત જીવે છે.

પ્રાણવાયુને અપાનવાયુની સાથે અંકય કરનારા પ્રકારથી કાગ-

ડાની ચાંચ માફક મુખ કરી બહારના શીતલ વાયુને જે રોગી પૂરક કરે છે તે વૃદ્ધાવસ્થાથી રહિત થાય છે. અને સર્વદા યુવાન જ રહે છે.

જીવ્હાની સહાયથી તાણુ મૂળમાં જે છિદ્ર છે, ત્યાં રાખી જે યોગી પ્રાણુવાયુનો પૂરક કરે છે તેને છ મહિનાના અભ્યાસથી સમરત રોગો મટી જાય છે. પાંચમું જે વિશુદ્ધચક્ર જે કંઠમાં છે તેમાં ચંદ્રકલામૃતનું ધ્યાન કરીને ક્રમથી ઉપર હરણુ કરનારા સુર્યના મુખને વંચન કરી યોગીના મુખમા તે ચંદ્રાકલામૃત ગળે છે એ પ્રકારે જીભદ્વારા ઉદરમાં પ્રાપ્ત થઈ યોગીના જઠ રોગાદિને મટાડે છે.

વિ શબ્દ હંસનો અને શુદ્ધ શબ્દ નિર્મલનો બોધક છે. કંઠથી અત્યંત નિર્મલ વિશુદ્ધ નામનું જે ચક્ર છે તે સર્વોત્કૃષ્ટ છે. તેને ચક્રના તત્વ જાણનાર યોગી જાણે છે. વિશુદ્ધ ચક્રસ્થ ચંદ્રકલામૃતને અપાનવાયુ સહિત પ્રાણુવાયુને ઉપર ચઢાવી લાંબિકા ઉર્ધ્વવિવરમાં પ્રવેશ કરીને ક્રમથી નાસિકાના ઉપર વિવરમાં પહોંચાડવાથી સુર્યનું મુખ બંધ કરીને ઉકતામૃત ઉદરમાં અન્નની માફક પહોંચી જાય છે.

કંઠની ઉપર નિર્મલ ચંદ્રકલામૃતને પૃથોક્ત વિધિથી રોકીને નાકના ઉર્ધ્વ વિવરમાં પૂરક કરે ત્યારે સર્વ દારોને આજ્ઞાચક્રમાં પ્રાણુપાનવાયુ સહિત પૂરક કરીને ઉર્ધ્વ મુખ થઈ ભૂમિમાં ઉંધા માથે પગને ઉંચા કરીને જીતેન્દ્રિય થઈ ઉક્ત ચંદ્રામૃતનું પાન કરવું જે યોગિ નિરંતર આ વિધિને કરે છે તેનું મૃત્યુ થતું નથી.

જીભને ઉપર લાંબી કરીને ઉપલી બાજુ સ્થિર કરીને જે યોગી અમૃતનું પાન કરે છે તેને અભ્યાસથી એક જ પક્ષમાં મૃત્યુ જીતવાનું સામર્થ્ય આવે છે. તેમા સંદેહ નથી, જે યોગીએ મૂલબંધ અર્થાત મૂલદ્વાર રોક્યું તેણે જરામરણાદિ વિઘ્નનો નાશ કર્યો સમજવું. એ હેતુથી જરામરણુ યુક્ત દેહમાં આત્મભાવનો ત્યાગ કરી જરામરણુ રહિત શુદ્ધ આત્મભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. જેવી રીતે પંચવક્ સદાસિવ દેહાહંકાર જરામરણાદિ રહિત વિરાજમાન છે. તેવી રીતે એ અભ્યાસથી પણ થાય છે.

જે જીવ્હામૃદથી રાજદંતબીજ અર્થાત રંધ્રને અચેતન કરી અમૃતમયી વાગીશ્વરી દેવીનું ધ્યાન કરવાનો અભ્યાસ કરે છે તે અભ્યાસ સિદ્ધ થતાં છ મહિનામાં વચિત્ર કવિતા કરવાના સામર્થ્યવાળો કવિ થાય છે. જીવ્હામૃદથી પીડન કરીને રાજદંતના છિદ્રને રોકવાથી

સમસ્ત નાડિયોનાં મુખ રોકાઈ જાય છે. ઉપરથી રોકવાથી અમૃતધારા ગરતા ખીજે પડતી નથી. પંચ ધારણાના અભ્યાસી યોગીને પણ જેમ તેમાં ચંદ્રમાથી નિસ્સરીત અમૃતનું હરણુ પ્રત્યાહાર કરેલું છે, તેવી જ રીતે અમૃતને લંબિકાના ઉર્ધ્વવિવરમાં ધારણા કરવી એથી પણ ધારણા થાય છે.

જીવહાના લંબિકાને નિરંતર ચુંબનભ્યાસ કરનારા યોગીને કદી ખારો, કદી ખાટો, કદી દુધ જેવો, કદી મદ જેવો કે ધી જેવો સ્વાદ જીભમાં જણાય છે. એ લક્ષણ જ્યારે અભ્યાસ સિદ્ધ થતાં જણાય ત્યારે યોગીના વ્યાધિ નાશ થાય છે. વૃદ્ધાવસ્થાનું નિવારણ થાય છે. શાસ્ત્રનાં વ્યાખ્યાન કરવાનું સામર્થ્ય વગર ભણે આવે છે, અમૃતમય શરીર થઈ અષ્ટ સિદ્ધિ મળે છે. સ્મરણ માત્રથી સિદ્ધિ ગંધર્વ, નાગાદિ કન્યાઓનું આકર્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે.

એ પ્રત્યાહારનું ફળ કહીએ છીએ કે: એ પ્રકારથી અમૃતથી પરિપૂર્ણ જ્યારે દેહ યોગીનો થઈ જાય છે. ત્યારે એ ત્રણ વર્ષના અભ્યાસથી વીર્ય (અને સ્ત્રીનું રેત) ઉપર ચઢી જાય છે, ઉર્ધ્વરેતા થઈ કદાચિત વિચ્છેદ સ્ખલિત થતું નથી અને અણિમાદિ સિદ્ધિયોના ઉદ્ભવ થાય છે. જેવી રીતે અગ્નિ સુકા કાષ્ટને દીવાની દીવેટની માફક બાળી ભસ્મ કર્યા વગર છોડતો નથી તેવી રીતે જીવાત્મા પણ ચંદ્ર-કલામૃતથી પૂર્ણ થઈ યોગીના શરીરને કદાપિ છોડતો નથી જે યોગીનું શરીર નિત્ય સોમકલામૃતથી પૂર્ણ રહે છે, તેને તક્ષક નાગ પણ ડંસ કરે તો પણ ઝેર ચઢતું નથી.

શ્રીમદ શંકરાચાર્ય અને શંકરાદિવિજય

શ્રી આદ્યશંકરાચાર્યનું વિગૃહ જીવનચરિત્ર, જેમાં—શ્રી શંકરાચાર્યે કરેલા ત્રિગિવિજયની વિસ્તારસહોત હકીકત આપેલી છે. ઈ. ૩.૪)

સુખી દંપત્તિ—અને જ્યાદેવીની આત્મકથા—આ પુસ્તકમાં સ્ત્રી દુષયોગી ૧૫ પ્રકરણો છે. જેમાંકુટ્ટા સ્ત્રીઓથી ચતિને પડતો ત્રાસ, પતિપત્નીની ફરજો, વગેરે વિષયો છે. ઈ. ૩. ૧—૦

શ્રી ભાગ્યોદય ઓફીસ, રીચીરોડ—અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૮ મું

ધારણાનો વિસ્તાર

આસનનું સાધન, પ્રાણાયામનું સાધન, પ્રત્યાહારનો અભ્યાસ સ્થિર કરીને ઇન્દ્રિય વૃત્તિયોને રોકવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે ધારણાનો અભ્યાસ કરવો.

હૃદયમાં અને પ્રાણુવાયુને નિશ્ચલ કરીને પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ, આકાશ એ પાંચભૂતની પૃથક પૃથક ધારણા કરવી એ ધારણા છે.

પ્રથમ પૃથ્વીની ધારણા એવી રીતે કરવી હરતાલ અથવા સુવર્ણ સમાન રમણીયવર્ણ અધિષ્ટાતા દેવતા, બ્રહ્મ સહિત ચતુષ્કોણાકાર મધ્યમાં (લં) બીજા યુક્ત છે. એ પૃથ્વીતત્ત્વનું હૃદયમાં ધ્યાન કરીને ભાવના કરવી. અને એ ભૂમંડલમાં આપણે પણ લીન થઈ ચિત્ત સહિત પ્રાણુને લીન કરીને પાંચ ઘડી પર્યંત સ્તંભન કરનારી ધારણા કરવી. આ ધારણાના રોજ અભ્યાસ રાખવાથી મૃત્યુતત્ત્વ આપણને વશ થાય છે.

જલતત્ત્વની ધારણા એવી રીતે કરવી કે: અર્ધ ચંદ્રાકાર કુંદ પુષ્પ સમાન શ્વેત વર્ણ અમૃતરૂપ (ચં) બીજા મધ્ય સહિત અધિષ્ટાતા દેવતા વિષ્ણુ સહિત જલ તત્ત્વને વિશુદ્ધયક્રમાં ધ્યાન ધરી એ જલતત્ત્વમાં આપણે પણ લીન થઈ ચિત્ત સહિત પ્રાણુને લીન કરી પાંચઘડી પર્યંત ધારણા કરવી. એ જલસ્તંભન કરનારી જલતત્ત્વની કિંવા વારુણી ધારણા છે. તેનો સદા અભ્યાસ કરવાથી કાલઙ્કટ વિષ પણ ભષ્મ થઈ જાય છે. અર્થાત વિષની શરીરમાં અસર થતી નથી.

અગ્નિતત્ત્વની ધારણા--એવી રીતે કરવી કે: ઇંદ્રગોપ ના જેવી રક્તવર્ણની ત્રિકોણાકાર પ્રભેલ સમાન રમણીય તેજ રૂપ (રં) બીજા મધ્ય શોભીત અધિષ્ટાતા દેવતા રૂદ્ર સહિત અગ્નિ તત્ત્વને તાલુસ્થાનમાં ભાવના કરીને એ અગ્નિતત્ત્વમાં પોને પણ લિન્ન થઈ ચિત્ત સહિત પ્રાણુને લીન કરી પાંચ ઘડી પર્યંત તન્મય થવું તેને વૈશ્વાનરી ધારણા કહે છે. તેનું સર્વદા સેવન કરવાથી યોગી અગ્નિને છતનાર થાય છે. અગ્નિ તેને દગાડી શકતો નથી.

વાયુતત્ત્વની ધારણા એવી રીતે કરવી કે વર્તુલાકાર કબ્જલના

પુંજ સમાન અતિ નીલવર્ણ (ય) બીજ સહિત અધિષ્ઠાતા દેવતા ધ્રુવ સહિત વાયુતત્વની બ્રમધ્યમાં ધ્યાન ધરી એ વાયુતત્વમાં પોતે પણ લીન થઇ ગયાં ચિત્ત સહિત પ્રાણને લીન કરી પાંચ ઘડી પર્યંત સ્થિર રાખવો એ વાયુતત્વની ધારણા છે. એ ધારણાનો નિત્ય અભ્યાસ કરવાથી આકાશમાં ગતિ થઇ શકે છે.

આકાશતત્વની ધારણા એવી રીતે કરવી કે: વર્તુલાકાર નિર્મલ જલસમાન વર્ણ (હ) બીજ સહિત અધિષ્ઠાતા દેવતા સદાશિવ સહિત આકાશતત્વને અહરંદ્રમાં ધ્યાન કરીને આ તત્વમાં પોતે પણ લીન થઇ ચિત્ત સહિત પ્રાણને લીન કરી પાંચ ઘડી સુધી સ્થિર રહેવું એ નભોધારણા કિંવા આકાશતત્વની ધારણા છે. એ નભોધારણા મોઝ રૂપી દ્વારને ઉઘાડવામાં અતુર છે. તેનો રોજ અભ્યાસ કરવાથી મોક્ષનાં દ્વાર ઉઘડી જાય છે.

પૃથ્વી ધારણાનો અભ્યાસ દૈન્યે થતાં જલ પવનાદિ સ્તંભન તરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જ્વલતત્વની ધારણાનો અભ્યાસ દૈન્યે થતાં સમસ્ત દ્રવ્ય પાત્રને દ્રવ (જલ) સમાન કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે અને અગ્નિતત્વની ધારણા સિદ્ધ થતાં વસ્તુ માત્ર કિંવા સમસ્ત જગતને ફેરવી શકવાનું સામર્થ્ય આવે છે. આકાશતત્વની ધારણાથી સર્વ શોષણ સામર્થ્ય આવે છે. એ પાંચ ધારણાઓની સાધારણ ક્રિયાઓ છે.

જેઓ કર્મ (અનુષ્ઠાન) થી, મનના ચિંતનથી, વચનશાસ્ત્રનાં પ્રમાણુ માનવાથી નિરૂણુ કરી પાંચ ધારણાઓનો સ્થિર અભ્યાસ કરે છે તે સમસ્ત દુઃખોથી મુક્ત થાય છે.

ભાગ્યોદય અને હુન્નરવિજ્ઞાન.

શરીર. મન અને આત્માની ઉત્પત્તિ કરાવનાર, આર્થિક ઉન્નતિ થાય તેવા, તત્ત્વજ્ઞાનના, હુન્નરના, વૈદકના વિષયો અને રસમય વાર્તાઓ, મહા પુરૂષાનાં જીવનચરીત્રો, સ્ત્રી અને બાળકો કેળવણી તેવા વિષયો આ ખાસીકમાં આવે છે. દરવર્ષે ૧૫૦ પાનની ઉત્તમ બેટ મળે છે. વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૪-૦-૦ નમુનાનો અંક મફત, આજેજ માહક થાય.

શ્રી ભાગ્યોદય ઓપ્રીસ, રીચીરોડ-અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૯ મું

ધ્યાન

સ્મૃ એ ધાતુ ચિંતા સામાન્ય વાક્ય છે. જે ચિત્તમાં યોગ શાસ્ત્રોક્ત પ્રકારથી નિમ્નલ અંતર કરીને આત્મતત્ત્વનું સ્મરણ કરવું. એને ધ્યાન કહે છે; એ ધ્યાન સગુણ, નિર્ગુણ, બેદથી બે પ્રકારનું છે. જેમ કે સ્યામ વર્ણ, ચાર બાહુવાળા, વનમાલા, મુકુટ કુંડલ પીતાંબર ધારી વિષ્ણુ ભગવાનનું ધ્યાન કરવું એ સગુણ ધ્યાન છે. એકાંત પવિત્ર સ્થાનમાં બેસી પદ્માસન કે સિદ્ધાસન બેસી શરીર સરલ બનાવી આધારાદિ ચક્રમાં અંતઃકરણને અર્થાત મનને જોડી નાસાત્ર દ્રષ્ટિ રાખી નિશ્ચલ એકાગ્ર થઈ કુંડલીની સહિત ધ્યેય વસ્તુનું ધ્યાન કરવું. જેથી યોગી સમસ્ત પાપોથી નિર્મુલ થાય છે તેને ધ્યાનમુદ્રા કહે છે.

યોગી જનોને ધ્યાન કરવા યોગ્ય વન ઉપવનનાં સ્થાન છે. તેમાં પ્રથમ મૂલાધારચક્ર સુવર્ણવર્ણનું ચતુર્દલ કમલ છે, તેની કર્ણિકામાં સ્વયં બુલિંગના શિરમાં બિંબાકાર સંડા ત્રણ વૃત્ત વેષિત થઈ રહેલી કુંડલિની સહિત એ ચક્રનું ધ્યાન કરવાથી સમસ્ત પાપોથી નિર્મુક્ત થાય છે.

ખીજું સ્વાધિષ્ઠાનચક્ર રક્તવર્ણ પદ્મલ કમલ કર્ણિકામાં સગુણ વા નિર્ગુણ જ્યોતિસ્વરૂપ આત્માને નાસાત્ર દ્રષ્ટ કરીને ધ્યાન કરવાથી યોગી આનંદાવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે.

ત્રીજું મણિપુરચક્ર હૃદય થતાં સૂર્ય મંડલસમાન રક્તવર્ણના કમલ કર્ણિકામાં સગુણ વા નિર્ગુણ જ્યોતિરૂપ આત્માનું નાસાત્ર દ્રષ્ટિ રાખીને ધ્યાન કરવાથી યોગી સમસ્ત જગત્ક્ષોષમ કરવાનું સામર્થ્ય મેળવે છે.

ચોથું હૃદયરૂપ અનાહતચક્ર કર્ણિકામાં રહેલા પ્રચંડ તેજવાળા સૂર્ય સમાન તેજસ્વી બાણુલિંગ (શિવ) નું ધ્યાન નાસાત્ર દ્રષ્ટિ રાખીને કરવાથી યોગી બ્રહ્મમય થાય છે.

એવીજ રીતે વિજળી સમાન પ્રભાવાળું હૃદય કમલકર્ણિકામાં એજ પ્રકારે નાસાત્ર દ્રષ્ટિ રાખીને સગુણ વા નિર્ગુણ જ્યોતિ સ્વરૂપ આત્માનું ધ્યાન ધારવાથી યોગી બ્રહ્મમય જીવન-મુક્ત થાય છે.

પાંચમું કંઠસ્થાનમાં દીપજ્યોતિ સમાન કાંતિવાળું વિશુદ્ધચક્ર-

માં નાસાત્ર દષ્ટિ રાખી સગુણ વા નિર્ગુણ જ્યોતિસ્વરૂપ આત્માનું ધ્યાન ધરવાથી યોગી અમર થાય છે.

સાતમું જ્ઞાનધ્યમાં આજ્ઞાત્યકમાં મણિકની શિખા સમાન રકતવર્ણવાળા આત્માનું નાસાત્ર દષ્ટિ રાખીને ધ્યાન ધરવાથી સમસ્ત દુઃખ સહિત આનંદ થાય છે. આજ્ઞાત્યકમાં નીલવર્ણના શિવ પરમાત્માનું પ્રાણાયામપૂર્વક ધ્યાન ધરવાથી યોગી જીવાત્મા પરમાત્માના ઐક્યનો અનુભવ કરે છે.

આ જ્ઞાનત્યકમાં નિર્ગુણ રૂપ શાંત વિશ્વવ્યાપક શિવનું નાસાત્ર દષ્ટિ રાખીને ધ્યાન કરવાથી જીવભાવને આપનાર ગુણધર્મથી રહિત બને છે, અર્થાત જીવભાવનું તેને સ્મરણ પણ રહેતું નથી. જે તત્ત્વમાં નાદ પ્રકટ થાય છે. એવા આકાશતત્ત્વ મનનું સ્થાન છે. તેને જ જ્ઞાનધ્યમાં આજ્ઞાત્યક કહે છે. તેમાં રહેલા સદાશિવ રૂપ આત્માનું ધ્યાન કરવાથી યોગી કેવલ્ય મુક્તિને પામે છે.

આજ્ઞાત્યક ઉપર શૂન્ય સ્થાનમાં કરવા યોગ્ય ધ્યાન એવી રીતે કરવું કે: સ્વરૂપને આચ્છાદિત કરનારા, માલીન સંનિધથી રહીત. આકાશ સમાન એકાકાર સર્વ વ્યાપક પ્રકાશ માન તેજ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવાથી યોગી મુક્તિને પામે છે.

ધ્યાન કરવા યોગ્ય નવલસ્થાનોનું પુનઃ સ્મરણ કરીએ છીએ કે: ગુદા (મૂળાધાર) મેઢ (સ્વાધિષ્ઠાન) ૩ નાભિ (મણિપુર ૪ હૃદય (અનાહત) ૫ કંઠ (વિશુદ્ધ) ૬ ઘંટિકાનું મૂલ ૭ લઘિકાનું સ્થાન ૮ જ્ઞાનકુટિ (આજ્ઞાત્યક) તેની ઉપર મૂર્ધામાં (સહસ્રરૂપ) એ શૂન્ય સ્થાન એ રીતે નવ ધ્યાન કરવા યોગ્ય સ્થાન છે.

યોગીએને એ નવ સ્થાન ધ્યાનોપયોગી કહ્યાં છે, તેને ઉપાધિ અર્થાત પૃથ્વી જલ તેજ વાયુ આકાશ એ પાંચ તત્ત્વોસહિત ધ્યાન કરવાથી અભિમાદિ અષ્ટ સિદ્ધિયોનો ઉદય થાય છે, એ નવ સ્થાનોમાં સર્વોત્કૃષ્ટ શિવ અનાહત આજ્ઞાત્યકોમાં એ પ્રકારથી સાકારથી સગુણ સ્વરૂપને અથવા નિરાકાર નિર્ગુણ બ્રહ્મની ભાવના કરી એ સ્થાનોમાં ધ્યાન કરવાથી યોગી સંસારમાંથી મુક્ત થઈ પૂર્ણમ અમર રૂપ સંતાપથી છુટે છે. એ ગૌરક્ષનાથ પ્રતિજ્ઞા કરીને કહે છે. તેમાં સંશય ન માનવો.

ચિત્ત (અંતઃકરણ) ને મણિપુરચક્રમાં સ્થિર કરીને અપાન-
દ્વારને પ્રયત્નથી સંકોચ વિનાશ કરી અપાનવાયુની અધોગતિને
રોકી ઉપર ચઢાવા મન અને પ્રાણવાયુની સાથે ઐક્ય કરી સૂત્રની
સમાન સૂક્ષ્મ અગ્નિ સમાન દેહીપ્યમાન જ્યોતિ સ્વરૂપનું એ પ્રકાર
ઐક્ય વિષયથી ચિંતન કરવાથી એ જ્યોતિ નાભિચક્રનું વેધન
કરી હૃદય કમલમાં પહોંચાડે છે. પુનઃ અભ્યાસ સિદ્ધ થતાં હૃદય-
કમલને વેધી અક્ષરંદ્રમાં પહોંચે છે. એ વિધિથી યોગીઓના શરીર
ત્યાગ સમયે તે જ્યોતિ સ્વરૂપ અક્ષરંદ્રનું ભેદન કરી પરમ શિવ
શુન્યાકાર ચિદાકાશમાં પ્રવેશ કરી પરબ્રહ્મમાં લીન થઈ જાય છે.

મણિપુરચક્રમાં શુક્લવર્ણના કમલનાં ચિંતન પૂર્વક તેની
મધ્યમાં નિર્મલ સૂર્ય મંડલનું ધ્યાન કરવું. એ મંડલની મધ્યમાં
નાભિમાં જ તમ ત્રિશુભુ રૂપ ઉપાધિ ભેદથી ત્રણ પ્રકારને પ્રાપ્ત થઈ
રહેલી સુષુમ્ણા નાડીના દ્વારમાં સંસારના કારણરૂપ ત્રેલોક્યને
ઉત્પત્ત કરનારી જન્મમરણોપાધિઘ્રસ્ત મનુષ્યોને ઉપાસના માર્ગથી
મોક્ષ રૂપ પરમ ધર્મ આપનારી શુભ રૂપ થઈ રહેલી જ્ઞાન સ્વરૂપિણી
જેની સ્તુતિ બ્રહ્માદિ દેવતા સનકાદિ કરે છે, તથા યોગ માત્રથી
ગમ્યા જ્ઞાન માત્ર ઉપાધિથી થઈ રહેલી છિન્નમસ્તા ધાડી સ્વરૂપ
બાસમાન થઈ રહેલી કુંડલિની સ્તુતિ કરે છું એ પ્રકારે યોગી
છિન્ન મસ્તા મહાવિદ્યા સ્વરૂપ કુંડલીની વંદના કરે છે.

સદસ્રો અશ્વમેધ, સેંકડો વાજપેય યજ્ઞોનું ફળ કેવલ સાત્ત્વિક
એક ધ્યાનાવસ્થાના સોળમાં અંશ સમાન નથી અર્થાત યજ્ઞાદિ
સાધનોમાં પણ ક્રાંત ધ્યાન યોગ્ય છે.

તપસ્વી રાજકુમાર—આ કુરુક્ષેત્ર વાયવાથી અનેક ઐનિહા-
સીકળનાવો માણસોને આલાળનાવી
દેહ બોધ આપનાર આ નવલકથા છે. કી. ૩. ૧૧

મહાત્માજીની વાતો—જેમાં ૧ સત્યવાન અને શીવદયા-
ળની વાત, ૨ જીવનદોરી કિવા

દેવદત્તની વાત ૩ પ્રેમા પટેલની વાત; કીંવા માણસ કેટલી
જમીન? માલીક હોઈ અને ૪ મુરખરાજ અને તેના બે બાપઓની
વાત, એ રીતે ૪ સુબોધક વાતોનો સંગ્રહ છે. કી. ૩. ૧)

બાગ્યોદય ઓફીસ, રીચીરોડ-અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૧૦ મું

સમાધિ વિધિ

આત્માનો પ્રકાશ જેને થાય છે તેને ઉપાધિ તથા આત્મચૈત-
ન્યને તત્વ કહે છે. ઉપાધિ અને તત્વ એ બંને મુખ્ય વિચારવા યોગ્ય
છે. ઉપાધિ પ્રભુવરૂપ વર્ણુ જીવ છે, તત્વને આત્મા કહે છે. ઉપાધિથી
યથાર્થ વિષય ભાગવનાર અન્ય છે. ઉપાધિથી અર્થાત્ બોધક છે.
જેમકે સ્ફટિક તેા સ્વચ્છ અને સફેદ છે. પણ તે જેમ લાલ, પીળા
લીલા વિગેરે રંગીન પદાર્થોના સંગથી રંગીત જણાય છે. તેવીજ
રીતે શરીરમાં નિર્વિકાર શુદ્ધ આત્મા વિષય વાસનાઓના સંસર્ગથી
' હું સુખી છું ' ' હું દુઃખી છું ' વિગેરેનો ભાસ થાય છે. જ્યારે
પોતાની ભુધિ, નિર્મળ થાય છે ત્યારે ઉપાધિને જુદી માને છે,
ત્યારે આત્મસ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે, જેમ લાલ વિગેરે રંગને
લીધે સ્ફટિક પણ તેવો રંગીત જણાય છે; પણ બુદ્ધિથી વિચાર
કરતાં સમજાય છે કે સ્ફટિકતો ઘોળો જ છે. પણ રંગ રૂપ ઉપા-
ધિઓના વિકારને લીધે તે મિથ્યા રંગવાળો જણાય છે. તેની જ
રીતે ઇન્દ્રિયધર્મોથી આત્માના યથાર્થજ્ઞાનથી અદ્વૈતાનંદ સ્વરૂપ છે. સુખ
દુઃખનો તેને સંબંધ નથી, એવું જ્ઞાન યોગાભ્યાસથી થાય છે, ત્યારે
યોગી ઉપાધિની જાણ તોડી નાંખવાને સમર્થ બને છે.

ધ્યાન અને સમાધિનો અવસ્થાભેદ આ પ્રમાણે છે. ધ્યાનાવ-
સ્થામાં સ્થિર યોગીને કણ્ઠાદિ ઇન્દ્રિયો વિષે શબ્દાદિ વિષયોનો સૂક્ષ્મ
ભાગ જ્યાં સુધી ઉપલબ્ધમાન થાય છે. ત્યાં સુધી ધ્યાનાવસ્થા કહે-
વાય છે, જ્યારે આત્મામાં પચૈન્દ્રિયવૃત્તિયો લીન થઈ જાય છે, ત્યારે
આત્મામાં અર્થભાવનું જ્ઞાન રહે એવી અવસ્થા થાય છે તેને સ-
માધિ કહે છે.

ધ્યાન, ધારણા અને સમાધિનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે. પ્રાણ-
વાયુનો વ્યાપાર પાંચ ઘડી પર્યંત રોકવો તે ધારણા કહેવાય છે.

• એવીજ રીતે ૬૦ ઘડી પર્યંત પ્રાણવાયુનો વ્યાપાર રોકાય
અર્થાત્ શ્વાસોશ્વાસ બંધ થઈ કુંભક થાય તેને ધ્યાન અને બાર અ-
હોરાત્ર પર્યંત કુંભક રહે અને પ્રાણવાયુનો વ્યાપાર નિરંતર રોકાય
તેને સમાધિ કહે છે.

બૂખ, તરસ, ટાઢ, તાપ, સુખ, દુઃખ ઇત્યાદિ દુઃખ કહેવાય છે. તેની પીડા ન થવી તથા તેથી પોતાને ઉદ્ધેગ ન થાય એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જીવાત્મા પરમાત્માના કારણ માત્ર રૂપથી ઐક્ય અનુભવાય; અને સાંપ્રત માનસિક તરંગોથી રહીત થવાય ત્યારે સમાધિ થાય છે. જીવાત્મા અને પરમાત્માનું તથા આત્મા અને મનનું ઐક્ય ન થાય ત્યાં સુધી સિદ્ધિ મળતી નથી જેમકે પાણીમાં સિંધાલુણ નાંખવાથી બન્ને એક રૂપ મળી જાય છે, તેવી રીતે મન આજી વિષયોથી વિમુખ થઈ અંતર્મુખ થઈ, આત્માકારક વૃત્તિ થાય ત્યારે આત્મા અને મનનું ઐક્ય થાય છે. એ પ્રકારે જીવાત્મા અને પરમાત્માનું ઐક્ય થાય તેને સમાધિ કહે છે.

મન અને પ્રાણને એકત્ર કરી સ્થિર થઈ આત્મસ્વરૂપની બાવના કરનારા યોગીનો પ્રાણુવાયુ જ્યારે આત્મામાં જ લિન્ન થાય છે ત્યારે અંતઃકરણ પણુ લીન થાય છે. જળ તથા સિંધવના જેવીજ જીવાત્મા અને પરમાત્માની ઐક્યતા થાય છે, તેને સમાધિ કહે છે.

જે યોગી સમાધિમાં એકતાનો અનુભવ કરે છે, તેની સર્વ ઇન્દ્રિયો મનમાં લિન્ન થઈ ગંધ, રસ, રૂપ, સ્પર્શ શબ્દ એ પાંચ વિષયોને બૂલી જાય છે. કોઈ વસ્તુ માત્ર પોતાની કે પારકી એવું જ્ઞાન રહેતું નથી, જીવાત્માને પરમાત્માથી જુદા માનતા નથી, પણ એ બન્નેને એક જ માને છે. એ પ્રકારે ધ્યાનમાં એકાગ્ર થવાથી બીજા કોઈ પ્રકારનું જ્ઞાન રહેતું નથી. ત્યારે યોગી આ વિધિયા સમાધિ ચઢાવે છે, ત્યારે તે સમસ્ત શાસ્ત્રોથી અભેદ (શાસ્ત્રો તેને તીર્ધી શક્તાં નથી) થાય છે, મનુષ્યો હિંસક પશુઓ-સિંહ વાઘ વિગેરે તેની હિંસા કરી શક્તાં નથી. મંત્ર, યંત્ર, મારણ મોહનાદિ જાદુઈ પ્રયોગો પણ તેના ઉપર અસર કરતાં નથી. અર્થાત તે અજ-રામર થઈ જાય છે. તેના ઉર કાળનું જોર ચાલતું નથી, કર્મ બંધનાથી તે લિપ્ત થતો નથી. તેને અન્ય કોઈ વિષયવાસનાઓમાં જોડી શકતું નથી.

આવા યોગી મિતાહારી રહી વ્યવહારમાં સમસ્ત વિહિત કર્મો પણ કરે છે. નિદ્રા પણ લે છે, જાગે છે પણ ખરા, અને કોઈ પણ અયોગ્ય કાર્ય કરવા પ્રવૃત્ત થતા નથી. દરેક કાર્યમાં સંવધાન રહે છે, તેના યોગ દુઃખનાશક છે, આવા યોગી જ્યારે સમાધિમાં સ્થિર થાય છે. ત્યારે પરમતત્ત્વ કે જોને જન્મ મરણ કે આદિ

અંત નથી, કોનું આલંબન નથી. માયા આદિ કોઇનો પણ આશ્રય નથી, દ્વેષની કલ્પના પણ નથી. જન્મમરણાદિ દુઃખ પણ નથી એવ જીવાત્મા પરમાત્માનું ઐક્ય સાધિ આત્મસ્વરૂપ તત્વને હાં અનુભવ કરે છે

નિર્મલ, નિશ્ચય, નિત્ય, નિષ્ક્રિય, નિર્ગુણ, મહત વ્યોમ (ચિદાકાશ સ્વરૂપ) વિજ્ઞાન, આનંદબ્રહ્મ, અદ્વૈતાનંદ સ્વરૂપ, બ્રહ્મને બ્રહ્મવિત યોગી જાણી શકે છે. સાક્ષાત્કારને માટે હેતુ અને દષ્ટાંતથી રહિત તથા મન અને બુદ્ધિથી અગમ્ય ચિદાકાશ સ્વરૂપ, બોધ સ્વરૂપ અદ્વૈતાનંદ સ્વરૂપ, તત્વને બ્રહ્મજ્ઞાની યોગી જાણી શકે છે.

યોગાભ્યાસી પુરૂષ પડંગ સંયોગને પુર્વોક્ત વિધિથી અભ્યાસ કરીને જન્મમરણાદિ દુઃખનો સ્પર્શ ન થનારા અવલંબન રહિત અને જ્ઞેને કોઇનો આધાર નથી, એવા અનિર્વચનીય રોગદિ રહિત પરબ્રહ્મમાં લીન થાય છે. અર્થાત સાયુજ્યપદને પ્રાપ્ત થાય છે.

જેવી રીતે ધીમાં ધી મેળ વથી ધી બને છે, તથા દુધમાં દુધ મેળવવાથી દુધ જ રહે છે તેવી જ રીતે તત્ત્વસ્વરૂપ પરબ્રહ્મમાં યોગાભ્યાસી બનીને લીન થનારા યોગી પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ સાયુજ્યને પ્રાપ્ત થાય છે. તત્પર્યં કે જીવ અને પરબ્રહ્મની સંસારિક દિશામાં ઉપાધિથી ભેદ હોવા છતાં પણ ઉપાધિ નષ્ટ થઇ બંને સુખ થઇ ઐક્યતાનો અનુભવ કરે છે.

જેવી રીતે દુધમાં દુધ, ધીમાં ધી, દીવામાં દીવો મેળવતાં એક રૂપ થઇ જાય છે. તેવી જ રીતે યોગી આત્મા પરબ્રહ્મમાં લીન થઇ પરબ્રહ્મમય થઇ જાય છે. આત્મા પરમાત્મા એક જ છે. પણ ઉપાધી ભેદથી જુદા જણાય છે. જ્યારે અભ્યાસથી ઉપાધી રહિત થાય છે. ત્યારે તેની ઐક્યતા પોતાની મેળે જ પ્રકટ થાય છે.

યોગાભ્યાસ જન્મમરણાદિ ભયને નિવૃત્ત કરનાર છે. મુક્તિ માર્ગને પ્રાપ્ત કરાવનાર અને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આપનાર છે. યોગી શુદ્ધના ઉપદેશ પ્રમાણે તેમની પાસે રહી યોગ સાધવો જોઇએ.

યમ નિયમને સાધી બ્રહ્મચર્ય બરોબર પાળી, આસન પ્રાણાયામ સિદ્ધ કરી યોગાભ્યાસ કરવો. વ્યવહાર અને પરમાર્થની સિદ્ધિ અર્પનાર યોગવિદ્યા ગોરક્ષનાથે બતાવેલી છે, ચારિત્ર્ય શુદ્ધિ વગર.

યોગાભ્યાસ સિદ્ધ થતો નથી, માટે ચારિત્ર્ય ઉચ્ચ બનાવવું. ગુરુ સેવા કરવી અને એવા સિદ્ધ યોગીને ગુરુ કરી તેમની પાસે રહી યોગાભ્યાસ સાધવા પ્રયત્ન કરવો.

યોગવિદ્યા સંબંધી ઘણા અંશો છે. ત્રિકાળદર્શક દર્પણમાં યોગવિદ્યા સંબંધી ઘણું કહેવામાં આવ્યું છે. તેને વિશેષ સ્પષ્ટ રીતે કરવા યોગ વિદ્યાનો વિષય અહીં આપ્યો છે. આપણે જાણીએ છીએ કે જે જે મહાપુરુષોએ યોગને સિદ્ધ કર્યો હોય છે. તેવા યોગી સિદ્ધ પુરુષો પોતાની સિદ્ધિના બળે કોઈ પણ અસંભવિત કાર્ય પણ સંભવિત બનાવી શકે છે. યોગાભ્યાસીઓને ઉપયોગી થઈ પડે છે માટે આ વિષય લખાવવામાં આવ્યો છે.

યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે સંસારમાં લપટાવનારી માયા છે. માયા વશ મનુષ્ય જીવું બોલતાં શરમાતો નથી, માયા સમાન બીજી પાપ નથી. અને યોગ વિદ્યાથી મળતું બળ સર્વોત્તમ છે, તે બળ આગળ સર્વ બળ નકામ છે. જ્ઞાનથી કોઈ વધુ તેજસ્વી બળ નથી અને મનુષ્યને માટે અહંકાર સરખો બીજો કોઈ તેનો શત્રુ નથી. યોગનો અભ્યાસ કરવાથી તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

મનુષ્ય જેવાં સારાં કે નરસાં કામ કરે છે તેનું ફળ તેને મળે છે; અને ગત જન્મનાં કરેલાં કર્મનાં ફળ તે જન્મમાં ભોગવવાનાં આપી રહ્યાં છે. તે આ જન્મમાં ભોગવવાં પડે છે. અને તેના કર્માનુસાર આ જન્મ લેવો પડે છે. અને એવી રીતે જીવને સંસારની ઘટમાળમાં ફરવું પડે છે. જ્યાં સુધી તે કર્મ રૂપ કોડી કુટતી નથી ત્યાં સુધી જન્મમરણ તો છેજ. આ મનુષ્ય શરીર કાચા ઘડા જેવું છે, જેમ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવાથી તે ગળી જાય છે તેવી રીતે મનુષ્ય શરીર પણ નાશવંત છે. પણ અગ્નિમાં પકવેલા ઘડા છતાં તે ઘડો ગળી જતો નથી તેમ આ શરીરને યોગરૂપી અગ્નિથી તપાવવાથી તે તવાઈ મોક્ષરૂપ ફળને મેળવી જીવન્મુક્તિનો અનુભવ કરે છે પછી તેને જન્મ મરણની ઘટમાળમાં ફરવું પડતું નથી.

યોગવિદ્યાનાં સમ સાધન

યોગાભ્યાસ કરનાર માટે શરીરનાં સાત સાધન છે. પ્રથમ તે શરીરને શુદ્ધ કરી તેનું શોધન કરવું, બીજું શરીરને દૃઢ બનાવવું, ત્રીજું હંમેશાં એક સરખી રીતે શરીરને સ્થિર કરી રથૈયને ધારણ કરવું. ૪ કોમ્પ પણ વખતે બચ ધર. ૫ નહિ, વિપત્તિથી ગમરાવું નહિ. એ વખતે ધૈર્યને ધારણ કરવું, શરીરને હલકુ ટુકડા જેવું બનાવી, ઝટ હરી ફરી શકે તેવું સ્ફુર્તિવાળુ રાખવું, જેમાં જડતા ન આવી જાય તેવું બનાવવું, આંખ, વિગેરે ઈન્દ્રિયોથી જોવું, સ્પર્શ કરવો તેમજ સર્વ વ્યવહાર કરવો પણ તે સર્વથી અલગ રહેવું. એટલે તેમાં મમત્વ ન રાખતાં નિર્લસ રહેવું. આ પ્રમાણે યોગાભ્યાસીએ શરીરના આ સાત સાધનો સિદ્ધ કરવાં ઘટે છે.

શોધન વિધિ—શરીરનું શોધન અર્થાત શુદ્ધિ ૭ કર્મોથી થઈ શકે છે. ૧ આસનો સિદ્ધ કરવાથી દૃઢતા આવે છે. ૨ મુદ્રાઓ સિદ્ધ કરવાથી સ્થિરતા આવે છે. ૩ પ્રત્યાહારથી ધૈર્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૪ પ્રાણ્યાયામથી હલકાપણું પ્રાપ્ત થાય છે, ૫ ધ્યાનથી પોતાના આત્મા ની ઇચ્છાનુસાર જે ધારે તેને પ્રત્યક્ષ કરી શકે છે. આ પ્રકારે એ સાધનોના અંતે જરૂર મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં કશો સંશય નથી.

ષટ્કર્મો

હવે એ સાત સાધનોમાં પ્રથમ સાધન જે ૭ કર્મોથી થાય છે એ ષટ્કર્મોનું વર્ણન કરીએ છીએ. જે ૭ કર્મોથી શોધન થાય છે. તે કર્મો આ છે. ૧ ધૌતી. ૨ અસ્તિ ૩ નેતિ, ૪ લાઙ્ગક, ૫ ત્રાટક, ૬ કમાલભાતિ.

ધૌતિ

ધૌતિ—ચાર પ્રકારની છે. એકનો અંતર ધૌત અર્થાત શરીરની અંદરની શુદ્ધિ કરવી, બીજી દંત ધૌતિ અર્થાત દાંતોને સ્વચ્છ કરવા; ત્રીજી હૃદય ધૌતિ—એટલે હૃદયને નિર્મળ કરવું. ચોથી મુળ શોધન—એટલે નાભિની શુદ્ધિ કરવી, આ પ્રકારની ધૌતથી શરીર નિર્મળ કરવું જોઈએ.

અંતર ધૈતી—પણ ચાર પ્રકારની છે. એકતો વાતસાર એટલે વાયુનો ત્યાગ કરવો, બીજી વારિસાર એટલે જ નો ત્યાગ કરવો, ત્રીજી વન્હિસાર, ચોથી બહિષ્કૃત તેનું વર્ણન આગળ આવશે એવી રીતે શરીરને નિર્મળ એટલે શુદ્ધ કરનારી એ ચાર પ્રકારની અંતર ધૈતિ છે. તેમાં પ્રથમ વાતસારનું વર્ણન કરીએ છીએ

વાતસાર—આપણા મોંને કાગડાની ચાંચના આકારે કરી અર્થાત બંને હોઠને સંકોચીને ધીરે ધીરે વાયુને અંદર પેટમાં લેવો. પછી અંદર વાયુને ફેરવવા પછી ધીરેથી તેને મોં દ્વારા બહાર કાઢવો તે વાતસાર છે. આ વાતસારની ક્રિયા અત્યંત ગૌરવ્ય એટલે ગુપ્ત છે, તે શરીરને નિર્મળ કરનારી છે. સર્વ રોગનો ક્ષય કરનારી છે. અને શરીરના અગ્નિને વધારનારી છે.

વન્હિસાર—મુખથી ધીરે ધીરે કંઠ સુધી પાણી પીને પછી તેને પેટમાં હલાવવું અને તેને શુદ્ધ દ્વારા બહાર કાઢવું તેને વન્હિસાર કહે છે. આ વન્હિસાર પણ અત્યંત ગુપ્ત છે. તે શરીરને નિર્મળ કરનારી છે. તેનું યતનપૂર્વક શોધન કરવાથી દેવતુલ્ય દેવ પ્રાપ્ત થાય છે.

અગ્નિસાર—નાભી (કુંડી) ને અંદર ખેંચી કરોડની સાથે જોડવી એ પ્રકારે સોવાર કરવું એટલે પેટને એટલું અંદર ખેંચવું (પોચું કરવું કે નાભિ અંદર) પીઠના હાડકા સાથે અડે. એ ક્રિયાને અગ્નિસાર ધૈતિ કહે છે. એ યોગિયોને સિદ્ધિ આપનારી છે, તે પેટના રોગો દૂર કરે છે અને જઠરાગ્નિને વધારે છે. આ ધૈતિ બહુજ ગુપ્ત છે અર્થાત દેવને પણ દુર્લભ છે, અર્થાત કેવળ આ ધૈતિના સાધન માત્રથી દેવ તુલ્ય દેહ થઈ જાય છે.

બહિષ્કૃત ધૈતિ—પ્રથમ પોપટની ચાંચની માફક મુખ કરી એવી રીતે શ્વાસને અંદર લેવો કે જેથી પેટ ભરાઈ જાય, પછી તે પવનને દેહ કલાક પેટમાં રાખી પછી શુદ્ધ દ્વારા બહાર કાઢવો એ પણ ધૈતિ બહુ કઠણ છે તે જાહેર કરવી નહિ.

પ્રક્ષાલન—કોઈ તળાવ કે નદીમાં ઘુટી સુધી પાણીમાં ડુબે તેટલા ઊંડા જળમાં જઈ અગ્નિ નાડી (ગીવલી)ને બહાર કાઢી જ્યાં સુધી મળ દૂર ન થાય ત્યાં સુધી બહુ જ ધોવી, શુદ્ધ થયા પછી બધી પેટને અંદર પાણીમાં રાખવું, આ પ્રક્ષાલનન વિધી પણ કઠીન છે, તે દેવને પણ દુર્લભ છે. આ જળધૈતિ માત્રથી દેવતુલ્ય દેહ થાય છે.

અહિંકૃત ધૌતિ—જ્યાં સુધી સાધક અર્ધા પહોર સુધી સ્વાસ ન રોકી શકે ત્યાં સુધી તેણે આમ હાથ ધૌતિને ધારણ ન કરવી કેમકે એ શક્તિ વગર અધમ થવાનો લાભ થાય છે.

દંત ધૌતિ—દંત ધૌતિ પાંચ પ્રકારની છે જેવીકે દાંતોના મૂળને ધોવા, જીભના મૂળને ધોવું, કાનના ખંને હિંદ્રોને ધોવા, તથા કપાળનાં છેદને ધોવું.

દંત મૂળ ધૌતિ—ખેરના ઝાડના રસથી અથવા ચોખ્ખી સુકી માટીથી કે દંતમાં નથી દાંતોના મૂળને ખૂબ ધસીને સ્વચ્છ કરવા જ્યાં સુધી મેલ ન જાય ત્યાં સુધી ધસી ધસીને સ્વચ્છ કરવા આદિની દંત મૂળ ધૌતિ સર્વથી ઉત્તમ કામ આપે છે, તેના યોગને જાણનારા મનુષ્યે રોજ સવારે દાંતોના રક્ષણને માટે આ પ્રકારે દાંતથી કરવાની વિધિ કરવી.

જીભવા શોધન—દંત સાફ કર્યા પછી જીભનું શોધન કરવું. જીભની શુદ્ધિ કરવાથી જીભ લાંબી થાય છે અને તે ક્રિયા કરનારનાં જરાવસ્થા એટલે વૃદ્ધાવસ્થા વાંચેરે રોગો દૂર થાય છે.

જીભવા મૂળ શોધન—અંગુઠા પાસેની તર્જની આંગળી-તેની જોડેની મધ્યમાં-વચ્ચેની આંગળી, અને તેની જોડેની અને છેલ્લી આંગળીની વચ્ચેની અનામિકા આંગળી એ ત્રણ આંગળીયો ગગાની અંદર જીભના મૂળ સુધી નાખીને વારંવાર ધસવું. જેથી ધીરે ધીરે જે કાંઈ કફનો દોષ હશે તે નીકળશે અને કફના દોષ મટશે. પછી જીભને માખણ ધસીને રોજ વારંવાર ધોવી અને પછી લોખંડના ચીપીયાથી કે હાથે જીભનો આગળનો ભાગ પકડીને ધીરે ધીરે રોજ ખેંચવાનો અભ્યાસ કરવો. રોજ સૂર્ય ઉદય થતા પહેલાં અને અસ્ત થતી વખતે એ ધૌતીનો અભ્યાસ કરવો. આ પ્રમાણે આ વિધિ કરવાથી જીભ લાંબી થાય છે.

કણ્ઠ ધૌતિ—તર્જની અને અનામિકા એ બે આંગળીયોથી કાનનાં ખંને હિંદ્રોને રોજ શુદ્ધ કરવાં જેથી એક પ્રકારનો વિશુદ્ધ અનન્દ પ્રગટ થાય છે.

કપાલ રંધ્ર શોધન—જમણા હાથના અંગુઠા વડે દરરોજ ઉંઘમાંથી ઉઠ્યા પછી અને ભોજન કરી રહ્યા પછી, તેમ સર્વાસ્થ સમયે કપાલરંધ્ર અર્થાત માથાની વચ્ચમાં જે ખાડો છે તેને જગથી

સાફ કરવું અને આ પ્રકારના અભ્યાસથી અંદરનો કફ અને તેના દોષ નાશ પામે છે.

હૃદયૌતિ—અર્થાત હૃદયને નિર્મળ કરવાની વિધિ ત્રણ પ્રકારની છે. દંડ ધૌતિ, વમન ધૌતિ અને વાસ ધૌતિ. કેળની વચમાં જે સરખા ભાગ હોય છે તેના ઘાંડા વતી અથવા હરડેના ઘાંડા વતી કે ચીકણા નેતરનો દંડો બનાવીને તેને હૃદયની વચ્ચે ધીરે ધીરે પ્રવેશ કરાવવો પછી ધીરે ધીરે બહાર કાઢવો તેને હૃદય ધૌતી કહે છે.

દંડ ધૌતિ—આ દંડ ધૌતિ કરવાથી કફ અને પિત્ત તથા ક્ષેદ (ગભરામણ-ઉકળાટ) વગેરે વિકાર-મગ્ન મુખ દ્વારા હૃદયમાંથી નીકળી બહાર આવે છે. જેથી હૃદયના તમામ રોગ જરૂર મટી જાય છે.

વમન ધૌતિ જુદિમાન મનુષ્યે જમ્યા પછી કંઠ સુધી જળ પી લેવું, પછી થોડીવાર સુધી ઉંચું મોં કરી જોષ રહેવું. પછી થોડીવારે તે જળને ઉલ્ટી કરી બહાર કહાડવું અને વમન ધૌતિ કહે છે, આ વમન ધૌતિને પ્રતિદિન અભ્યાસ કરે છે. તેના કફ અને પિત્તના દોષો દૂર થાય છે.

વાસ ધૌતિ—ચાર આંગળ પહોળું અને ઓઠામાં ઓછું પાંચ હાથ મંદરપાટનું કપડું લઈ તેને સ્વચ્છ કરી ધીરે ધીરે મુખ દ્વારા થઈ ગાંઠમાં ઉતારવું. છંડો બહાર રાખવો પછી તેને ધીરે ધીરે બહાર કાઢવું એ વાસ ધૌતિ છે, આ ક્રિયાનો અભ્યાસ કરવાથી ગુલ્મ રોગ, જવરરોગ, પ્લીહા રોગ, કુષ્ઠ રોગ તથા તેવા રોગો નાશ પામે છે, શરીર પુષ્ટ થઈ જાય વધે છે.

• મુગ શોધન.

જ્યાં સુધી મુગ શોધન અથવા ગુદાનું દાર સાફ થતું નથી ત્યાં સુધી અપાનની કુન્તા અર્થાત ગુદાનો વાયુ કષ્ટથી નીકળે છે; એથી સર્વ પ્રકારના યત્નથી મુગ શોધન કરવું જોઈએ.

કાચી હરડેની જડથી અથવા મધ્યમાં આંગળીથી વારંવાર યત્ન કરી જળવડે ગુદા દાર સાફ કરવું જોઈએ. મુગ શોધન દ્વારા કેઠાની કઠીનતા એટલે પેટની અંદરનું કઠીનપણું અને આમની અજીર્ણતા દૂર થાય છે. અને કાંતિ તેજ થાય છે. શરીર પુષ્ટ થાય છે અને જડ-રાગિન વધે છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું

અસ્તિ આદિ સાધનો

અસ્તિ કર્મ એ પ્રકારનું છે જળ અસ્તિ અને શુષ્ક-સુકી અસ્તિ, જલ અસ્તિ પાણીથી થાય છે. અને શુષ્ક અસ્તિ જગ વગર પણ થઇ શકે છે.

જલ અસ્તિ—કુંડી કુંપી જળ એટલા જળમાં કિટકટ આસને એસવું. કિટકટ આસનની વિધિ આગળ આવી છે. પછી યુગને સંક્રાન્તી અને ધ્રુવાવતી એને જળઅસ્તિ કહે છે. જેથી પ્રમેહ રોગ, વિઠવર્ત રોગ, દુર વાયુ દુર થાય છે અને શરીર આપણા પોતાના કાળુમાં રહે છે. અને કામદેવ સમાન રૂપાળુ થાય છે.

સ્થળ અસ્તિ—જમીન ઉપર પીઠ તરફ ઉંધા વળી સુષ્ક રહેવું અને કર્મનાં ગુદા દ્વારને અથડી મુદ્રા (જેવું વર્ણન આગળ આ શે) માદક સંક્રાન્તિ અને વિકસવતું એમ કરવાથી સ્થળ અસ્તિ થાય છે. એવી કાઠાના દોષ, વાતપિત્ત કફાદિ દૂર થાય છે. અને આમવાત રોગનો નાશ થાય છે.

નેતિ નિઘ્ન—વેંત લાંબો સુદૃઢ રેશ્મનો દોરો નાકના છિદ્રમાં ઘાલીને પછી તેને ગુખવાટે બહાર કહાડવો તેને નેતિકર્મ કહે છે. નેતિકર્મનું સાધન કરવાથી ખેવરીની (આકાશમાં ઉડવાની શક્તિ) સિદ્ધિ મળે છે અને કફના દોષોનો નાશ થાય છે. તેમ દિવ્ય દષ્ટિ (અર્થાત્ ન દેખાતી વસ્તુ પણ દેખી શકાય) પ્રાપ્ત થાય છે.

નોલી—અતિ પ્રબલ વેગથી પેટને બંને બાજુ હલાવ્યાં કરવું તેનું નામ નોલિહી યોગ છે. આ સર્વ પ્રકારના રોગનો નાશ કરે છે અને દેહમાં જે જઠરાગ્નિ છે તેને વધારે છે અને અભને પચાવે છે.

ત્રાટકવિધી—આંખોના પલકારા ન મારનાં કોઇ જીણી વસ્તુની સામે એવી નજરે જોઇ રહેવું. જ્યાં સુધી આંખમાંથી આંસ ન નીકળે ત્યાં સુધી આંખ ઉઘાડીને ક્યાં વગર એકાદસે તે વસ્તુ સામે સ્થિરદષ્ટિ રાખીને જોઇ રહેવું તેને બુદ્ધિમાનો ત્રાટકયોગ કહે છે, એ પ્રકારે ત્રાટકનો અભ્યાસ કરવાથી શાંભવીમુદ્રા સિદ્ધ થાય છે અને નેત્રના સર્વ રોગનો નાશ થાય છે તેમ દિવ્યદષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે.

કપાલભ્રાતિ—કપાલભ્રાતિયોગ ત્રણ પ્રકારના છે. વાતકમ, વ્યુત્કમ

અને શીતક્રમ એ ત્રણ સાધનથી કદના સર્વ રોગ નાશ પામે છે.

વાતક્રમ-કપાલભાતિ-છડાનાડી અર્થાત નાકના ડાબા છિદ્રદ્વારા પવનને ખેંચીને અંદર પુરવો અને પિંગ્લાનાડી અર્થાત નાકના જમણા છિદ્રદ્વારા તે પવનને બહાર કાઢવો. આ પ્રકારે નાકના જમણા છિદ્રદ્વારા પવનને અંદર પુરી પછા ડાબા છિદ્રદ્વારા બહાર કાઢવો એ વાત ક્રમ કપાલભાતિ છે. જ્યારે પુરક કરે અર્થાત શ્વાસને અંદર ખેંચવામાં આવે તેમ રેચક કરે અર્થાત શ્વાસને બહાર કાઢવામાં આવે ત્યારે બહુ ઉતાવળ ન કરવી પણ ધીમે ધીમે શ્વાસ અંદર લેવો તથા બહાર કાઢવાનો અભ્યાસ કરવો, આનો અભ્યાસ કરવા પી કદના દોષ દુર થાય છે.

વ્યુત્ક્રમ કપાલભાતિ-અન્ને નાકના છિદ્ર દ્વારા પાણીને અંદર ખેંચી પછી મોઢારા તે પાણીને બહાર કાઢવું અને મુખદ્વાર પાણી પીને પછી તે જલ નાકદ્વારા બહાર કાઢે તેને વ્યુત્ક્રમ કપાલભાતિ કહે છે. આ ક્રિયાથી કદના સઘન દોષો મટી શકે છે.

શીતક્રમ કપાલભાતિ-મુખથી શીતકરો બોલાવીને પાણી પીવું અને તેને નાકદ્વારા બહાર કાઢવું તેને શીતક્રમ કપાલભાતિ કહે છે. આ પ્રકારે યોગાભ્યાસ કરવાથી મનુષ્ય કામદેવ સમાન કાંતિવાળો થાય છે અને વૃદ્ધાવસ્થાની નિર્જાતા શરીરમાં આવતી નથી અને શરીર પોતાના કાણુમાં રહે છે તેમ કદના સર્વ દોષો મટી જાય છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું

મુદ્રાઓ

મહામુદ્રા, નભોમુદ્રા, ઉદ્દિયાન, જલધરઅંધ, મુલઅંધ, મલાઅંધ, મહાવેધ, ખેચરી, વિપરીત કરણી, યોનિમુદ્રા, વજ્રેળી, શક્તિધારિણી, તડાગી, માંડવી, શાંભવી, ધારણા (ધરણ્યમુદ્રા પાંચ પ્રકારની છે, જેવી કે પાર્થિવ ધારણા, આમ્બસી ધારણા, વૈશ્વાનરી ધારણા, વાયવી ધારણા, નભો ધારણા) અને તે પછી અશ્વિની, પાંશિની, કાકી, માતંગી, જુજંગીની એ મુદ્રાઓ છે.

મુદ્રાને સિદ્ધ કરનારને સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ મળે છે. આ મુદ્રાઓ યોગીએને પરમ પ્રીતિ આપનારી છે.

મહામુદ્રાવિધી—ગુદાના મુળને ડાબા પગની એડીથી બરાબર

હાવાવી જમણા પગને લાંબો કરી પગનો અંગુઠો પકડવો પછી કંઠને સંકોચી બ્રહ્મી મધ્યે ધ્યાન જોડવું તેને મહામુદ્રા કહે છે.

આ મુદ્રાને વારંવાર કરવાથી ક્ષયની ખાંસી ગુણવર્ત, તાવ, બરેણ અને જીજીવર તથા સર્વ પ્રકારના રોગ મટે છે.

નલોામુદ્રા—જ્યારે જ્યારે યોગી કાંઈ કામમાં જોડાય ત્યારે તારે સર્વદા ઉપરના તરફ જીમ રાખીને કુંભકવડે સ્થિર થઈ પવનને ધારણ કર્યા કરે. આ અભ્યાસ સદા રાખવાથી યોગીયોના સમસ્ત રોગ નિવૃત્ત થાય છે.

ઉડ્ડીયાનખંધ—નાભીના ઉપરના ભાગ પશ્ચિમદારને ઉદરના સમભાવમાં પાછળ સંકોચવું અર્થાત ઉદરનો મધ્યમ ભાગમાં ગુલાદિ ચક્રસ્થિત નાડી સમુહને નાભીની અંદર સંકોચવી, ટુલાવવી અર્થાત પેટ પોચું કરી નાભીને દરોડ તરફ સંકોચવી તેને ઉડ્ડીયાનખંધ કહે છે. આ ઉડ્ડીયાનખંધ ગજરૂપ મૃત્યુને જીતવામાં સિંહ સમાન છે. આ ઉડ્ડીયાનખંધના સાધનથી આપેઆપ મુક્તિ આવી જાય છે.

જલધરખંધ—કંઠનો સંકોચ કરીને છાતીપર દાઢી અડાડવી તે જલધરખંધ છે તેનું સાધન કરવાથી સોળ પ્રકારનો આધારખંધ થયા કરે છે એ મરણને જીતે છે.

આ જલધરખંધ રચ્ય સિદ્ધ છે તે યોગીઓને સિદ્ધિ આપનાર છે. જે શુદ્ધિમાન છ મહિના સુધી તેનું સાધન કરે છે તે જરૂર સિદ્ધિ મેળવે છે તેમાં સંશય નથી.

મુલખંધ—રાખા પગની એડીથી શુદ્ધને સંકોચવી પછી કુંટીને કોડ તરફ સંકોચવી અને ઉપરથી જમણા પગની એડાથી મળખુત ડાબાવી રાખે તો તેને મુલખંધ કહે છે. આ મુદ્રા વૃદ્ધાવસ્થાને દુર કરે છે.

જે મનુષ્ય સંસારસાગરથી પાર થવાની ઇચ્છા કરે તેણે એકાન્ત સ્થાનમાં ગુપ્તભાવથી આ મુદ્રાનો અભ્યાસ કરવો. આ મુલખંધના અભ્યાસથી વાયુની સિદ્ધિ થાય છે જે ની સાધકે આગસને ઘાડી મૌન થઈ ચતુર્વર્ક આ સાધન સાધવું.

મહાખંધનું ફલ—આ મહાખંધમુદ્રા સર્વ મુદ્રાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે અને વૃદ્ધાવસ્થા તેમ મોતનો નાશ કરે છે. આ મહાખંધના પ્રસાદથી સર્વ મનોરથ પુર્ણ થાય છે.

મહાવેધમુદ્રા વગર મુક્ત્યંધ તથા મહાઅંધ પણ કંઈ શમનાં રહેતાં નથી. પ્રથમ મહાઅંધ મુદ્રા કરી પછી ઉડ્ડીયાનઅંધ મુદ્રા કરી કુંભક પ્રાણાયામથી વાયુનો નિરોધ કરવો તેને મહાવેધમુદ્રા કહે છે. આ મુદ્રા મહાવેધદ્વારા યોગીજનો સર્વ સિદ્ધિને પામે છે.

જે માધક દરરોજ આ મહાવેધની સાથે મહાઅંધ અને મુક્ત-અંધનું સાધન સાધે છે, તેજ યોગીઓમાં ઉત્તમ યોગવિદ્યાના જાણુ-વાવાળા કહેવાય છે. મરણ વૃદ્ધ વસ્થા તેની પાસે કદી આવતાં નથી. આ મુદ્રા પરમગુપ્ત રાખવા યોગ્ય છે.

ખેચરીમુદ્રા—જીભની નીચે જીભના મૂળ અને જીભ એ બંન્નેને જે નાહી જોડી રાખે છે તેને કાપવી અને રોજ જીભના અગ્રભાગ અને જીભની નીચે સદા ચલાવ્યાં કરે અને જીભને માખણથી દોહોવી અને લોહાના ચમકાથી આગળ ખેંચતા જવું. આ પ્રકારે રોજ કરવાથી જીભ લાંબી થાય છે. આ પ્રકારે રોજ અન્ય સ કરતાં કરતાં જીભને ઝેટલી લાંબી કરવી કે જેથી બંને બ્રમ્ધ્યની વચ્ચે અટકે તેટલી વધારવી પછી તે જીભને કમપૂર્વક તાલુની વચ્ચે લઈ જવી. તાળવાના મધ્યસ્થ ખાડાને કપાલકુહર કહે છે. જીભને ઉઠી વાળીને તાળુ પ્રદેશના તે ખાડા સુધી પ્રવેશ કરાવવો તે પછી બંને બ્રકુટીના મધ્યભાગ સામે દષ્ટિ નાખ્યાં કરવી એ ખેચરીમુદ્રા છે. જે મનુષ્ય ખેચરીમુદ્રાનું સાધન કરે છે તેને મજા, ભૂખ, તરસ અને આળસ હોતાં નથી, રોગ થતો નથી, વૃદ્ધાવસ્થા આવતી નથી, મરણને જીતે છે અને દેવ જેવી તેની કાયા થાય છે. તેને અગિર બાળી શકતો નથી, પવન સુકાવી શકતો નથી, પાણી ગાળી શકતું નથી તથા સાપ કરડી શકતો નથી.

વિપરીતકરણી મુદ્રા—શરીરમાં નાભિના મૂળસ્થાનમાં સૂર્ય કિંવા સૂર્યનાડનો વાસ છે આ મુખના તાળવાના મૂળમાં ચંદ્રમા ચંદ્રનાડીનો વાસ છે. બ્યારે નાભિમંડળના મૂળમાં રહેલો સૂર્ય પોતાના તેજને ખેંચી શરીરમાં રહેનાર અમૃતનો ગ્રાસ કરી લે છે ત્યારે મનુષ્યનું મોત થાય છે, જેથી નીચેના સૂર્યને ઉપર ઉંચો કરવો અને ચંદ્રમાને નીચે લઈ જવો તેને વિપરીત કરણીમુદ્રા કહે છે. એ સર્વ તંત્રામાં ગુપ્ત છે, તેની વિધિ એવી છે કે પૃથ્વી ઉપર માથું નીચે રાખી બંને હાથ જમીન ઉપર રાખી પગને ઉંચા ઉઠાવી સાવા ઉમા

કરવા અને પુરક પ્રાણાયામથી પવન ખેંચી કુંભકવડે અંદર જ્યાં સુધી પવન રહી શકે ત્યાં સુધી રાખવો, તેને વિપરીત કરણીમુદ્રા કહે છે.

જે મનુષ્ય આ મુદ્રાનું રોજ સાધન કરે છે તે વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુથી બચે છે. પછી સર્વ લોકોમાં સિદ્ધ થાય છે. પ્રલય થવા છતાં પણ નિર્ભય રહે છે.

યોનિમુદ્રા—પ્રથમ સિદ્ધાસન વાળી બેસવું પછી કાન, આંખ, નાક, મુખ એ ચારે દ્વારોને અંગુઠા, તર્જની, મધ્યમા, અનામિકા એ આંગળીઓથી ઢાંકી દેવાં અર્થાત કાનનાં બન્ને છિદ્રોને બન્ને અંગુઠાની, બાંન તર્જનીથી બંને નાકનાં છિદ્રોને, બન્ને મધ્યમા આંગળીઓથી મુખને, બંને અનામિકાથી રાખી પછી આ મુદ્રા કરી પ્રાણાયામ કરે પ્રથમ પ્રાણને અંદર ખેંચ્યા પછી તેને અપાનવાયુમાં મેળવી દધ પછી શરીરમાં પટ (૬ ચંક્ર) છે તેનું ધ્યાન કરે તે વખતે સોહંમ મંત્રનો અર્થાત 'હ્રુહંસ' આ બે મંત્રોથી લુન્ગિનીરૂઢ કુંડલિની દેવીને જગાડે તથા જીવાત્મ સહિત વા કુંડલિનીને સહજ કમલમાં જગાડીને લઘ જાય તે વખતે તે સાધકે આ પ્રમથ્થે ભાવના કરવી કે હું રક્તિતમય થઇ રાવ (આનંદ) ના સંગે પ્રસંગમાં આસકત થઇ પરમ આનંદભોગ અને વિહાર કરું છું તથા શિવશક્તિના સયોગથા હું આનંદમય (હું બ્રહ્મ) છું એવી ભાવના કરવી તેને યોનિમુદ્રા કહે છે. આ મુદ્રાને એક વર પણ જે કોઇ સાધે તો સાધનાર પુરુષ સિદ્ધ થઇ જાય. તેનાવડે ઘણી જ જલ્દીથી સમાધિ પ્રાપ્ત થઇ જાય છે.

જે યોનિમુદ્રાને સાધે છે તે સર્વ પાપોને નષ્ટ કરી શકે છે.

વજ્રમુદ્રા—બંને હાતીની હથેળીયો જમીન ઉપર રાખી બંને ધમને ઉપર ડાંગ્યા કરે અને માથું પણ આકાશ તરફ ડાંગ્યું રાખે. માત્ર હાથ ઉપર જ ઉભો રહે ને વજ્રમુદ્રા કહે છે. આ મુદ્રાના અભ્યાસથી શરીરમાં શક્તિ આવે છે અને સદા જય મળે છે અને અમર થવાય છે.

આ મુદ્રા સાધનાર પેગમાં સર્વ યોગોમાં ઉત્તમ છે. યોગીયોને મુક્તિનું કારણ છે. આ યોગથી કર્માસદ્ધિ, વીર્યનું સ્તંભન થાય છે. વીર્યનું સ્તંભન થતાં સર્વ તિદ્ધિ મળે છે.

શક્તિચાલીનીમુદ્રા—નાભી નીચે મુલાધાર ચક્રમાં અત્મશક્તિ કુંડલિની સર્પાકારે સાડત્રણ આંટાનું ગુંચળું વળી સુધ રહેલી છે.

શ્રી ચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

૧. સુધી તે સુતેલી રહે છે ત્યાં સુધી જીવ પશુની માફક અજ્ઞાન છે અને સત્ય તથા અસત્ય તે ન કાંઈ સમજતું નથી. ત્યાં સુધી પ્રાણિ પ્રકારે અભ્યાસ કરે પણ સત્ય જ્ઞાન થતું નથી, જેથી જેમ ગાયી બધ કરેલું કમાડ, કુંચીથી તાળુ ઉઘાડી ઉઘાડવાથી બારણું ડી અંદર જઈ શકાય છે, તેવી રીતે કુંડલિની કે જે બ્રહ્મદ્વારમાં બે બારણું બંધ કરી સુતેલી છે તેને જગાડવાની રીત બાણવાથી મદાર ઉઘડે છે, અને સત્ય જ્ઞાન થઈ શકે છે.

એક વજ્ર નાભી દબાય તેમ ઉપર બાંધી જેમ કેટલે પગે બાંધે કે કેડ બાંધે છે તેમ વજ્ર કંઠથી બાંધવું પછી ગુપ્ત મકાનમાં બેસી કેતયાલીની મુદ્રાનો અભ્યાસ કરવા પણ નાગ થઈને કે બહારના ગમાં રહીને ચેતનું સાધન કરવું હિ. એક આંગળ લાંબે અને ૨ આંગળ હોળા કોમળ અને ઘોળા કપડાના કડકાથી ન બિર આવે તેમ ૬૮ બાંધવી નાભી દબાય તેવી રીતે કેડ બાંધવી. શ્રી શરીર ઉપર વિભૂતિ આંગળી અને સિદ્ધાન્ત વાળી બેસવું પછી કના બંને હિંદ્રાદારા બહારના પ્રાણીયને અંદર બેંચવો અને બળથી પાનવાયુની સાથે મેળવવો જ્યાં સુધી વાયુ સુપુચ્છ નાડીની અંદર ૬ પ્રકાશિત બળથી ન થાય ત્યાં સુધી અધિનીમુદ્રા દ્વારા ધીરે રે ગુફને સંકેચવી.

આ પ્રકારે શ્વાસને રોગી કુંભક પ્રાણાયામ ધરણ કરે તો વધુ અભ્યાસ થઈ જીવિની જીજ્ઞાસાર કુંડલિના શક્તિ બળીને ઉપરની હિંદ્રા જાય છે અને સહસ્ત્રલક્ષમલ સ્થિત પરમાત્મા મળી જાય છે. આ બાલન મુદ્રાનો અભ્યાસ કર્યા વગર ચોરિનમુદ્રા કદી પણ સિદ્ધ થઈ શકતી નથી જેથી પ્રથમ શક્તિચાલીની મુદ્રાનો અભ્યાસ કરવો પછી ચોરિનમુદ્રાનો અભ્યાસ કરવો.

આ શક્તિચાલીની મુદ્રાનો ચતુર્થા રોજ અભ્યાસ કરવો અને અભ્યાસ કરવાની વાત ગુપ્ત રાખવી, પ્રસિદ્ધ ન કરવી. આ મુદ્રાથી ધ્યાવરથા અને મૃત્યુ નષ્ટ થઈ જાય છે તેના સિદ્ધિના ઇચ્છનાર શ્રીએ જરૂર અભ્યાસ કરવો, જે ચોગી આ મુદ્રાનો રોજ અભ્યાસ કરે છે તેના હાથમાં હિંદ્રા આવી જાય છે અને તે જે કોઈ કામ કરે છે તે ઝડપુ થઈ શકે છે, તેના રોગ દુર થાય છે.

તડગામુદ્રા—છતા સ્થાન જતું પછી પેટને પોયું કરી તળાવની

માફક પેટમાં ખાડો કરવો અને કુંભક પ્રાણાયામ કરવો તેને તડાગી-મુદ્રા કહે છે. આ મુદ્રાથી પણ વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણ જીતાય છે.

માંડુકીમુદ્રા—મુખને બંધ કરી જીભને ઉઠાવી તાળવાની ઉપરની તરફ લપ્પ જવો અને ધીર ધીરે સહસ્રદલ કમળમાં રહેલા ચંદ્રના અમૃતનું પાન કરવું તે માંડુકીમુદ્રા છે. આ મુદ્રાનો જે રોજ અભ્યાસ કરે તે તે વલિપલિત દૂર થાય છે (ઘોળા વાળ કાળા થાય છે, શરીરની કચલી મટે છે) તથા માંસ ગળીને હાડકાં માત્ર રહ્યાં હોય તો પણ સદા જીવન બને છે. મરણ આવતું નથી વાળ ઘોળા થતા નથી.

શાંભવીમુદ્રા—બંને નેત્રોને સ્થિર રાખી એકાગ્રદિથી કોઈ પણ સામેની વસ્તુ તરફ એકી ટસે જોઈ રહેવું અને મનને એકાગ્ર કરી આત્મારામ ન ચંદર બંધા નેત્ર ઉઘાડી રહે અને સ્થિર રહે પણ ધ્યાન અંતરમાં પરમાત્માનું થાય અને હૃદયસ્થ સચ્ચિદાનંદને જોયા દરી તેમાં વૃત્તિયોને તદ્દલીન કરવી તે શાંભવીમુદ્રા કહે છે. આ શાંભવીમુદ્રા સ્થિત કરી હોય તે આદિનાથ છે, તેજ સ્વયં નારાયણ સ્વરૂપ થઈ શકે છે તે મુર્તિમાન પરમ આત્મા છે.

પાંચસાધારણમુદ્રા—પાંચસાધારણમુદ્રા પાંચ પ્રકારની છે જે ૨. પાંચ મુદ્રાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેને સર્વ સિદ્ધિ થાય છે, તે પાંચ પાર્થિવી, આબસી, વાયવી, આગ્નેયી અને આકાશી એ પાંચ મુદ્રાઓ છે.

પાર્થિવી ધારણા—પૃથ્વીતત્વનો વર્ણ હરતાલ જેવે પીંગો છે. પૃથ્વીતત્વનું બીજ લક્ષણ છે તેનું આકાર ચોખ્ખું છે. તેના દેવતા બ્રહ્મા છે. યોગના પ્રભાવથી એ સર્વ બીજો સહીત હૃદયમાં ધ્યાન ધરે એ વખતે પ્રાણવાયુનું બેચી કુંભકદ્વારા પાંચ ધડી મન નડગાવતાં એકાગ્રચિત્તે ધારણા કરે. આ શ્વાસન સ્થિર રાખવાવાળી ક્રિયાને પાર્થિવી ધારણા કહે છે. તેનું બીજું નામ અધોધારણ પણ છે. આ ધારણા સિદ્ધ થતાં પૃથ્વી જીતાય છે એટલે પૃથ્વી સંબંધી કાંઈ પણ હરકત આવે તે વખતે આ ધારણા કરવાથી કાંઈ પણ વિદ્વન આવતાં નથી.

જે મનુષ્ય રોજ આ પાર્થિવી ધારણાને કરે છે તે જાતે મૃત્યુનંય થાય છે અર્થાત મૃત્યુના ઉપર જ્ય મેળવે છે તે સિદ્ધ થઈ જમીન ઉપર વિચર્યાં કરે છે.

આબસી ધારણા—જલતત્વનો વર્ણ શંખ તથા ચંદ્રમા તુલ્ય વિમલ અને કુંઘપુષ્પની માફક ઉજ્જ્વલ છે અને શાબન છે, તેની સંજ્ઞા

અમૃત છે અને ચક્રાર તેનું બીજ છે અને વિષ્ણુ તેના દેવતા છે. યોગના પ્રભાવથી હૃદયના વચ્ચેમાં એ જલતત્વના સમુદાયનું ધ્યાન ધરે અને ન સમયે પ્રાણવાયુને અંદર ખેંચી પાંચ ઘડી સુધી ચિત્ત સ્થિર રાખીને કુંભક પ્રાણાયામમાં સ્થિર રહે તેને આભસી ધારણા મુદ્રા કહે છે. આ મુદ્રા મહા દુઃસહ તાપત્રય તથા પાપનો નાશ કરે છે. જો આ મુદ્રાને જાણે છે તે યોગરિત છે તે જો મહા ભયાનક અને ગંભીર પાણીમાં જો પડે તોપણ મરતો નથી અર્થાત શ્વાસ સાધનથી પાણીમાં ડુબી પણ જતો નથી.

આગ્નેયમુદ્રા—જ્વિતત્વનું સ્થાન નાભિસ્થાનમાં છે, તેનો રંગ ગોકળગયના જવો લલ છે તેનું બીજ રત્ન છે તેના આકાર ત્રિકોણ છે, તેના દેવતા રૂદ્ર છે, એ તત્વ તેજના બંડારૂપ છે, એ દ્વિષ્મિમાન અને સિદ્ધિદાયક છે, યોગ્યત્રયી એ અગ્નિતત્વનો ઉદય કરાવી એકાગ્રચિત્ત થઈ પાંચ ઘડી સુધી કુંભક પ્રાણાયામમાં પ્રાણવાયુને અંદર ધારણ કરે તેનું નામ આગ્નેય ધારણા છે. એની ધારણાથી સંસારનો ભય મટે છે અને અગ્નિદ્વાર સાધકનું મૃત્યુ કદી પણ થતું નથી.

આ મુદ્રા કરનાર સાધક સગંગતા અગ્નિમાં પડે તોપણ તે આગ્નેય ધારણા મુદ્રાના પ્રાદેશી જીવતો રહે છે, કદી મૃત્યુ પામતો નથી.

વાયવી ધારણામુદ્રા—વાયુતત્વનો રંગ ધુમાડા જેવો છે તેનું બીજ ચક્રાર છે અને હૃદય તેના દેવતા છે એ તત્વ સ્તવશુભ્રમ છે. યોગના પ્રભાવથી આ વાયુતત્વને ઉદ્ધિત કરી એકાગ્રચિત્ત થઈ પ્રાણવાયુને ખેંચી કુંભક પ્રાણાયામ દ્વારા પાંચ ઘડી સુધી ધારણ કરે તેનું નામ વાયવીમુદ્રા છે. એ મુદ્રાનું સાધન કરનાર વાયુથી કદી પણ મૃત્યુ થતું નથી અને સાધકમાં આકાશમાં જવા આવવાનું સામર્થ્ય આવે છે. આ મુદ્રા વૃદ્ધાવર અને મરણનો નાશ કરે છે. અને સિદ્ધ કરનાર વાયુના કોપથી મરતો નથી, આ મુદ્રા આકાશગમનનું સામર્થ્ય આપવ વાળો છે.

સૂર્ય અને ભક્તિ વગરના મનુષ્યો આવી વાનો સા જી શકતા નથી.

આકાશી ધારણા—આકાશ તત્વનો રંગ મુદ્રાન વિશુદ્ધ જગતી મહક પ્રકાશિત થાય છે. સદાચિત્ત તેના દેવતા છે હકાર તેનું બીજ છે. એ આકાશતત્વનું સદાશિવરૂપિત યોગપ્રભાવથી ઉદ્ધિત એકાગ્રમન થઈ ધ્યાન કરે અને તે વખતે પ્રાણવાયુને ખેંચી કુંભક પ્રાણાયામથી

પાંચ ધી સુધી વાયુનું ધારણ કરે તેને આકાશી ધારણા કહે છે, એ મુદ્રા મોક્ષને આપનારી છે.

જે મનુષ્ય આનારમુદ્રાને જાણે છે તે યોગને જાણવાવાળો છે, તે મૃત્યુ ઉપર જય મેળવે છે. પ્રલયમાં પણ તે જીવી શકે છે, એ પાંચધારણા મુદ્રાના પાંચ લેહ જાણ્યા.

અશ્વિનીમુદ્રા—સાષ્ટક વારંવાર પોતાની ગુદાના મુખને સંકોચવું અને વિકસાવવું—(ધમણની માફક) તેને અશ્વિનીમુદ્રા કહે છે, આ મુદ્રા શક્તિને વધારનારી છે એથી ગુદાના રોગ મટે છે, બળ અને પુષ્ટિ વધે છે અને અકાલ મરણને હરનાર છે.

પાશિનીમુદ્રા—વિચિત્ર—બંને પગ ગળાની પાછળ લપ્કવા. જેમ પાશથી બાંધામાં આવે તેમ દૃઢજળથી બાંધે એને પાશિનીમુદ્રા કહે છે, એ પણ શક્તિને વધારે છે. આ પાશિનીમુદ્રા બળ, પુષ્ટિ તથા સિદ્ધિની પ્રમુખ રાખનાર માધ્યક જરૂર સાધવી.

કાકીમુદ્રા—પોતાના મુખને કાગડાની ચાંચના જેવી બનાવી ધીરે ધી વાયુ અંદર પીવે તેનું નામ કાકીમુદ્રા છે એ સર્વ પ્રકારના રોગ દૂર કરે છે એ કાકીમુદ્રા ઉત્તમ છે જેથી મનુષ્ય કાગડાની માફક રોગરહીત થાય છે.

માતંગિનીમુદ્રા—પાણીમાં ગળા સુધી પાણી આવે તેવી રીતે બેસી પ્રથમ નાકથી પાણીને અંદર ખેંચી મુખથી બહાર કાઢવું. પછી મુખથી પાણી અંદર ખેંચી પાછું નાકમાં બંને છાત્રોથી બહાર કાઢવું એ પ્રકારે વારંવાર ખેંચવું. વારંવાર કહાડવું તેને માતંગીની મુદ્રા કહે છે. એ મુદ્રા વૃદ્ધાવસ્થા અને મોતનો નાશ કરે છે. આ મુદ્રા સિદ્ધ કરનાર હાથીની માફક બળવાન થાય છે. આ મુદ્રા સિદ્ધ કરનાર યોગી જ્યાં જ્યાં રિયત રહે ત્યાં ત્યાં તેને બહુ સુખ મળે છે.

ભુજંગિનીમુદ્રા—મુખને કાંઇક ઉઘાડી મુખદ્વારા વાયુને પીવા કરે. ગળામાં પવનનો ધક્કો જોરથી વાગે તેમ વાયુ અંદર ખેંચવો તેને ભુજંગીની મુદ્રા કહે છે તે વૃદ્ધાવસ્થા તથા મોતને જીતે છે. જેટલા હૈરરોગ છે તથા અજીર્ણ છે તેને આ ભુજંગીની મુદ્રા જલ્દી દૂર કરે છે.

આ મુદ્રાઓ જે ઉપર કહેવામાં આવી તે વૃદ્ધાવસ્થા અને મોતનો નાશ કરે છે.

જે મુખ અને ભક્તિહીન હોય અર્થાત જે ભક્તિવાન ન હોય તેને

આ મુદ્રાઓ બતાવવી નહિં એવું શાસ્ત્રકાર કહે છે. સર્વ મુદ્રાઓ ભોગ, મોક્ષ અને આપનારી છે. સર્વ રોગનો નાશ કરે છે અને જે તેના નિત્ય અભ્યાસ કરે છે તેની જહરાગ્નિ વધી જાય છે. વૃધ્ધા-વસ્થા અને મરણને છોડે છે, તેને અગ્નિની, જળ, પવન કથાની બંધી રહેતી નથી.

મુદ્રાનું સાધન સિદ્ધ કરવાથી કાસ, શ્વાસ, પ્લીહા, કોહ, કફરોગ મટે છે. આ મુદ્રાઓ જેવી બીજી કોઇ વસ્તુ સિદ્ધિ દેનારી નથી.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

પ્રત્યાહાર-પ્રાણાયામ પ્રયોગ.

પ્રત્યાહારના જ્ઞાનથી મમાદિ વેરી નાશી જાય છે; જેને વિષયમાં મન ચંચળ થઇને ભ્રમણ કર્યા કરે છે, તે તે વિષયમાં મનને પાછું વાળી પ્રત્યાહારથી આપણે વશ કરવું તે પ્રત્યાહાર છે. ગમ તેવા સ્થાન કે ખોટા વિષયમાં મનને આપણી મજબૂત વગર બમવા દેવું નહિં પણ આપણે પોતાને વશ રાખવું જેવાના, સંભળવામાં, સુગંધ દુર્ગંધમાં મનને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે જોડાવા ન દેવું પણ પોતાને વશ કરવું. ખારા ખાટા ગળ્યા પીગેરે છએ રસોપ્રતિ મન દોડે તો ત્યાંથી પાછું ફેરવી મનને આત્મામાં જોડવું તેનું નામ પ્રત્યાહાર છે.

પ્રાણાયામ માટે પ્રથમ સ્થાન નક્કી કરવું જેઇએ, પછી વખત નક્કી કરવો જેઇએ, પછી નિયમસર ભોજન કરવું. પછી પ્રાણાયામ કરવો. દૂર દેશમાં, અરણ્યમાં રાજ્યદ્વારમાં, ધણા માણસો હોય ત્યાં પ્રાણાયામનું સાધન કરવાથી સિદ્ધ થતું નથી. દૂર દેશમાં અવિશ્વાસ રહે, વનમાં શરીરનું રક્ષણ થઇ શકે નહિં, શહેરમાં ધણા ધોંધાટ હોય તેવી જગાઓમાં યોગની સિદ્ધિ ઇચ્છનારે પ્રાણાયામ સાધવા નહિ.

ઉત્તમ દેશમાં, ધર્મિષ્ઠ રાજાના રાજ્યમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં ભોજન થતાં હોય ત્યાં, જ્યાં કાંઇ પણ ઉપદ્રવ ન હોય તેવી જગામાં એક પર્થકુટી બનાવી તેની ચારે બાજુ ભીંતો ચણી લેવી, અંદર પાણીનું સાધન હોય અથવા નજીકમાં વાવ, કુવો કે તળાવ હોય તેવી જગામાં, તે જગ્યા બહુ ઊંચી ન હોય કે બહુ નીચી ન જેઇએ, કોઇ જનવર અંદર આવે શકે નહિં તેવી બનાવી અંદર માથના છાંયથી લીધી

સ્વચ્છ બનાવવી આવી જગે જાહેરમાં ન હોય તેવ જગ્યાએ પસંદ કરવી પછી ત્યાં પ્રાણાયામનું સાધન સધવું.

હેમંતઋતુ, શિશિરઋતુ, ગ્રીષ્મઋતુ અને વર્ષાઋતુમાં જે યોગનો આરંભ કરવામાં આવે તો રાગ પેદા થાય છે એટલે એ રૂતુઓમાં યોગનો આરંભ કરવો નહિ. જેથી વસંતઋતુ કે શરદઋતુમાં યોગનો આરંભ કરવો. તેમાં જે યોગારંભ કરે તો યોગની સિદ્ધિ થઇ સર્વ પ્રકારના રોગ જરૂર મટે છે.

ચૈત્રથી ફાગણ માસના અંત સુધીમાં આરંભમાં છે રૂતુઓ છે તથા મહાથી ફાગણના અંત સુધીમાં જે રૂતુઓ છે. એમ બંને મહીનામાં અડેક રૂતુ રહે છે. ફાગણ અને ચૈત્ર વસંતરૂતુ છે, વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ ગ્રીષ્મઋતુ છે, જેમાં ગરમી ધણી પડે છે. અશાઢ અને શ્રાવણ, વર્ષા ભાદ્રપદ અને આસો શરદઋતુ । અનુભવ થાય છે કાતક, માગશર હેમંતરૂતુ અને પોષ, મગમાં શિશિરરૂતુનો અનુભવ થાય છે.

વસંતરૂતુમાં અથવા તો શરદરૂતુમાં યોગનો આરંભ કરવાથી વગર પરિશ્રમે યોગની સિદ્ધિ મળે છે એવું યોગીઓ કહે છે.

યોગમાં મિતાહાર લેવો, જે લોકો મિતાહાર સેવતા નથી કોઇ વખત વધુ તો કોઇ વખત થોડું જમે છે તેઓ યોગનો આરંભ કરે છે તો બહુ રોગોના ભોગ થઇ પડે છે અને નમતે યોગની સિદ્ધિ મળતી નથી. યોગનો આરંભ કરવા ઇચ્છનારાએ ચોખ્ખા, જવની નાટથી ધઉંની રોટલી, રાગ અડદ કે ચણાની ઘણા જાડેલી હોય તેવી રાધીને ભોજન કરવું. પરવળ, ફણસ કંકોડાં, કારેલાં, કાકડી, કેળાં, ઉમરડાં, ચીલની ભાજી વિગેરેનાં શાક ખાવાં, ફેરી કાચી કે પાકી, કેળના ફાંડ, રીંગણ એનું શક ખાવું. શાક કાચી વસ્તુઓનું તેમજ પાકી વસ્તુઓનું બનાવવું. પરવળનાં પાનનું શાક યોગીઓને હોતકર છે.

સ્વચ્છ, મીઠાં, ચીકણાં ભોજન, થોડું પેટ ઉણુ રહે તેવી રીતે જમવું, પેટ ભરીને જમવું નહિ તે મિતાહાર છે. અર્ધું પેટ ભરાય તેટલું જમવું, ત્રીજા ભાગનું પાણી પીવું અને ચોથો ભાગ પેટમાં પવનની હરફર કરવા માટે ખાલી રાખવો. કડવું, ખાડું, ખાંડ, તીખું, દહીં, દહીંને મઠો, સાગનું શાક, મખ, ફણસ કળથી, મસુરની ઘણ, કોળાનું શાક ભોંયકોળું, તુંબડી, ખીત્રી ખાખરા, કદંબનાં ફુલ, મેઠાં લીંચુ, વાંસ, લસણ, વિષ, કમરખ, ડુંગળી, હોંગ, શેમળા એટલી

વસ્તુઓ યોગીઓએ ખાવામાં ન વાપરવી, તેની ચળી પાળવી, તેમજ પરસ્પરી અને અગ્નિનું સેવન ન કરવું બ્રહ્મચર્ય પાળવું.

માખણુ, ધી, ખીર, ગેળ, સાકર વિગેરે ગળી ચીજો, પાંચ પ્રકારનાં કેળાં, દાડમ, વિદ્યારી, દ્રાક્ષ, અંબળાં ખાટા રસ સેવવા નહિ.

હલાયચી જવંત્રી, લવીંગ, યજ્ઞ આપનારી દવા, જાંબુ, પાર-સજાંબુ, હરડે, ખજુર એ વસ્તુઓનો યોગીએ ભોજનમાં ઉપયોગ કરવો. જલ્દી પાકી શકે તેવી, મનને પ્રિય હોય તેવી ચીકણવાળા અને ધાતુને ચોપણુ આપે તેવી જે મનને સારી લાગે તેવી વસ્તુઓનો યોગીએ ભોજનમાં ઉપયોગ કરવો.

કઠણુ પદાર્થ, ખરાબ, પાપ થાય તેવી, સડેલી, વાસી, તથા બહુ ઠંડી, તેમ બહુ ગરમ એવી વસ્તુઓનો યોગીએ ભોજનમાં ઉપ-યોગ ન કરવો; સવારમાં સ્નાન કરવું.

ઉપવાસ કરવા નહિ. શરીરને દુઃખ આપે તેવું કામ કરવું નહિ, વિધિરહીત વર્તવું નહિ એક વખત ખાવું અથવા ન ખાવું, જમ્યા પછી એક પ્રહર પછી જમવું નહિ.

આ પ્રમાણે નિધીપૂર્વક પ્રાણાયામ કરવા. પ્રથમ પ્રાણાયામ કરી પછી દુધ ધી રોજ ભોજન વખતે ખાવું જોમએ અને બગેરે તથા સંધ્યાકાળે એ બે વખતે યોગીએ ભોજન કરવું જોમએ.

નાડી શુદ્ધિ--પ્રાણાયામનું સાધન કરતા પહેલાં નાડીની શુદ્ધિ કરી લેવી, પછી પ્રાણાયામ કરવા. પુર્વ તરફ કિંવા ઉત્તર તરફ મુખ રાખીને દક્ષિણ કે મૃગશીર કે વાધાંજર કે કામળીનું આસન પાથરી તે ઉપર બસવું. નાડી શુદ્ધિ બે પ્રકારે થઈ શકે છે, એક તો સમનુ અને બીજી નિર્મનુ એ બે રીત છે. સમનુ તો બીજમંત્રના જપથી નાડીની શુદ્ધિ કરવામાં આવે છે તે અને ધૌતિકર્મથી જે નાડીની શુદ્ધિ કરવામાં આવે છે તે નિર્મનુ કહેવાય છે.

બીજમંત્ર

પ્રથમ છ કર્મના સાધનમાં ધૌતિકર્મ કહેવામાં આવ્યું છે તે રીતે નાડીની શુદ્ધિ કરવી. પછી યોગીએ પદ્માસન વાળીને બેસવું અને ગુરુ આદિના બતાવેલા માર્ગે ન્યામ કરી પછી નાડીની શુદ્ધિ કરી પછી પ્રાણાયામ કરવા પછી ધ્યાન કરવું. વાયુ બીજ (ચ) છે, તેનો રંગ ધુમાડા જેવો તેજ સહિત છે, એ મંત્રને સોળવાર

જપતાં સુધીમાં નાકના ડાયા છિદ્રમાંથી શ્વાસ અંદર લેવો. પછી એ મંત્રને ૬૪ વાર જપતાં સુધી પવનને અંદર રોકી રાખી કુંભક કરવો, અને તે મંત્રને ૩૨ વાર જપતાં સુધીમાં જમણા છિદ્રાટે પવનને બહાર કાઢવો.

નાભિનું મૂળ એ અગ્નિતત્ત્વની જગ્યા છે, ત્યાં તેનું ધ્યાન કરી તેને દીપ્ત કરવો, પછી પૃથ્વીતત્ત્વને તેમાં મેળવી પછી અગ્નિની જ (રં) મંત્ર છે, તેનો ૧૬ વાર જપ કરતાં સુધીમાં નાકના જમણા છિદ્રમાંથી પવનને અંદર ખેંચવો, પછી ૬૪ વાર તેજ રં મંત્રનો જપ કરતાં સુધી પવનને અંદર રાખવો. આ વખતે નાકનાં બંને છિદ્રો ડાયાની રાખવાં પછી વાયુ મંત્ર ચં ને ૩૨ વાર જપતાં સુધીમાં પવનને નાકના ડાયા છિદ્રમાંથી બીમેથી બહાર કાઢવો.

પછી નાકના અગ્રભાગે કિરણો સહિત ચંદ્રનું ધ્યાન કરતાં હં બીજનો ૧૬ વાર જપ કરતાં સુધીમાં નાકના ડાયા છિદ્રદ્વારા પવનને અંદર બીમે બીમે પૂરવો અને ૬૪ વાર ચં બીજ મંત્રનો જપ કરતાં સુધી પવનને અંદર રોકી રાખવો; તે વખતે નાકનાં બંને છિદ્રો ડાયાની રાખી નાકના અગ્ર ભાગમાં ચંદ્ર પ્રિયમાંથી જાણે અમૃત શ્રવણું હોય અને તેનાથી શરીરની સવળી નાડી ધોવાની હોય તે પ્રકારે ધ્યાન ધરવું. પછી હં બીજમંત્રનો ૩૨ વાર જપ કરતાં સુધીમાં પવનને નાકના જમણા છિદ્રમાંથી બહાર કાઢવો.

આ પ્રકારે નાડી શુદ્ધિ થઈ શકે છે, તેવી રીતે નાડી શુદ્ધિ કરી મજજુતીથી આસન વાળીને પછી પ્રાણ્યાયામનો અભ્યાસ કરવો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

પ્રાણ્યાયામ

પ્રાણ્યાયામ--આઠ પ્રકારના કુંભક પ્રાણ્યાયામ છે. સુર્યબેદી, ઉન્નયની શીતલી, ભસ્ત્રિકા, બ્રામરી, મૂર્છા અને કેવલી.

તે પ્રાણ્યાયામ બે પ્રકારના છે એક સગર્ભ અને બીજો નિગર્ભ. જો કુંભકમાં બીજ મંત્ર બોલ ને રાધન કરવામાં આવે તે સગર્ભ કહેવાય છે અને જોમાં બીજમંત્ર ન બોલવામાં આવે તે નિગર્ભ કહેવાય છે.

સગર્ભ પ્રાણાયામ—પ્રથમ કહોએ છીમે. પુર્વ તરફ કે ઉતર તરફ સુખ રાખી સુખાસને બેસી અને પછી બ્રહ્માનું—રમેગુણ સક્તિ લાલ રંગ છે તેને અવર્ણ સ્વરૂપ જાણી ધ્યાન ધરવું નાકના ડાબા છિદ્રમાંથી આ મંત્રને સોળવાર જપતાં વાયુને અંદર ખેંચવો અને તે સમયે ઊઠીયાનખંધ ધરવો. પછી સત્વગુણમય હરિ શ્રી વિષ્ણુનું ધ્યાન કરી ઉ કારણ જેનો ક જોરંગ છે તેવા ઉ મંત્રનો ૬૪ વખત જપ મનમાં જપતાં સુધી નાકનાં બંને છિદ્રોને બંધ કરીને પવનને અંદર રોકી રાખવો પછી તમે ગુણુ શિવ-મહાદેવજીનું ધ્યાન ધરી અને મ કાર—નનો સફેદ રંગ છે તે મંત્રને ૩૨ વાર જપતાં સુધીમાં નાકના જમણા છિદ્રદ્વારા પવનને ધીમે ધીમે બહાર કાઢવો પછી નાકના જમણા છિદ્રદ્વારા વાયુને અંદર ખેંચવો જે વખતે પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણે બીજા મંત્રને જપ ૧૬ વખત કરવો અને અંદર પવનને ૬૪ વાર બીજા મંત્રે જપ કરતાં સુધી રોકવો અને પછી ડાબા છિદ્રદ્વારા પવનને ૩૨ વાર મંત્ર જપતાં સુધીમાં બહાર કાઢવો.

આ પ્રમાણે ચતુર્થોમ વિશેષ પ્રાણાયામનું વારંવાર સાધન કરવું એટલે નાકના ડાબા છિદ્ર દ્વારા પવનને ૧૬ વાર મંત્ર જપતાં સુધીમાં અંદર ખેંચવો પછી જમણા છિદ્રદ્વારા બહાર કાઢવો, પછી જમણા છિદ્રદ્વારા પવન અંદર ખેંચવો અને ડાબા છિદ્રદ્વારા બહાર કાઢવો. અને બંને પવન અંદર પુરતાં એ છિદ્ર આંગળી વડે દબાવવું. કુંભકમાં બંને છિદ્રા અંગુઠા અને અંગુઠાની પાસેની મધ્યમા તથા તર્જનીથી ડબાવવાં અને પવન બહાર કાઢતાં પણ એક છિદ્ર દબાવી રાખવું આ બીજા મંત્રોના જપ પુર્વક જે પ્રાણાયામ કરવામાં આવે તે સગર્ભ પ્રાણાયામ કહેવાય છે.

નીગર્ભ પ્રાણાયામ—ની ત્રિપિ કહેવામાં આવે છે. તે બીજા મંત્રના જપ વગર કરવામાં આવે છે તે પુરક કુંભક અને રેચક એ ત્રણ પ્રાણાયામ મળીને ૧૧૨ માત્રા સુધી છે. તેમાં ઉત્તમ ૨૦ માત્રાવાળો છે, મધ્યમ ૧૬ માત્રાવાળો છે અને અધમ ૧૨ માત્રાવાળો છે. એવા પ્રાણાયામ ત્રણ પ્રકારના છે.

અધમ પ્રાણાયામથી પરવો થાય છે, મધ્યમ પ્રાણાયામથી પીઠમાં કંપારો થાય છે અને ઉત્તમ પ્રાણાયામથી તો શરીર પૃથ્વીથી અંદર આકાશ તરફ ઉંચું થઈ શકે છે એવા ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાયામની વિદિતાં લક્ષણ છે.

પ્રાણાયામના સાધનથી આદ્યમાં ઉડવાની તાકાત આવે છે, અને પ્રાણાયામથી પ્રાચના તથા રેહના રોગ નાશ પામે છે, પ્રાણાયામથી બુદ્ધિ શક્તિ વધે છે, પ્રાણાયામથી જ્ઞાનનો લાભ થાય છે અને પ્રાણાયામથી મનમાં આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાણાયામ કરનાર સુખી થાય છે.

સુર્યભેદક કુંભક—સુર્ય ભેદક કુંભક પ્રાણાયામ આ પ્રકારે થાય છે. પ્રથમ નાકના જમણા છિદ્રથી વાયુને અંદર જોરથી ખેંચવો અને શક્તિ પ્રમાણે જલધરજાંઘ મુદ્રા ધારણ કરવી, નાકના બંને છિદ્રો બંધ કરી પવનને અંદર રોકી રાખવો.

પાંચ પ્રાણ.

પ્રાણ, (હૃદયમાં રહે છે તે પવનને પ્રાણ કહે છે) અપાન. સમાન, ઉદ્ધાન, વ્યાન એ પાંચ પ્રકારના પવન (વાયુ) શરીરની અંદર રહે છે, અને નાગ, કૂર્મ, કૃકલ, દેહત, ધનંજય એ પાંચ પ્રકારના પવન શરીરની બહાર રહે છે, પ્રાણ-હૃદયમાં રહે છે, અપાન વાયુ ગુદા મંડલમાં રહે છે, સમાનવાયુ નાભિ (દુડી) ના મુળમાં રહે છે અને ઉદ્ધાન વાયુ કંઠમાં રહે છે, વ્યાન વાયુ આખા શરીરમાં રહે છે એ પાંચ વાયુ અર્થાત પાંચ પ્રાણ મુખ્ય ગણાય છે અને નાગ વિગેરે પાંચ વાયુ ગૌણ ગણાય છે.

તે પાંચ પ્રકારના પવન જે જગ્યાએ છે તે કહીએ છીએ. નાગ વાયુ ઓઝકાર લેવામાં આવે છે, કૂર્મ નામનો પવન આંખનાં પોપચાં ઉધાડ મિચ્છ કરવાનું કામ કરે છે, કૃકલ વાયુ છીંક ઉપજાવે છે અને દેહત નામનો પ્રાણ વાયુ હિંચકી લાવે છે, તે બગાસુ પણ લાવે છે. ધનંજય નામનો પવન મર્યા પછી પણ શરીરમાં રહે છે.

નાગ વાયુ ચેતન્યતાને પ્રદર્શ કરે છે, કૂર્મ પવન આંખોના પીલકારા મારવાનું કામ કરે છે, કૃકલ જુખ તરસ લગાડે છે અને દેહત નામનો પવન બગાસુ લાવે છે અને ધનંજય શરીરમાંથી એક ક્ષણ પણ બહાર નીકળતો નથી તે બોલવાનું કામ કરે છે.

• સુર્યભેદક પ્રાણાયામ દુડીના મુળમાંથી ઉઠાડી પછી ધીરજથી વેગપૂર્વક નાકના ડાબા છિદ્રદ્વારા પવનને બહાર ફાટી પછી નાકના જમણા છિદ્રથી પવનને અંદર ખેંચી અને નાકનાં બંને છિદ્રોને ડાબી પવનને અંદર રોકી રાખવો, પછી પવનને ધીમે ધીમે ડાબા છિદ્રદ્વારા

બહાર કાઢવો, વી તેજ છિદ્રદ્વારા પવનને અંદર ખેંચી (પુરક કરી) કુંભક કરી પાછો જમણા છિદ્રદ્વારા બહાર કાઢવો એ એક પ્રાણાયમ મ ગણાય. આ સૂર્યભેદક કુંભક વૃદ્ધાવસ્થા તથા મૃત્યુને જીને છે. કુંડલી-શક્તિને તેજ કરે છે અને શરીરના અગ્નિને વધારે છે. આ સૂર્ય-ભેદક ઉત્તમ પ્રાણાયામ છે.

ઉજ્જળચી-નાકથી પવનને અંદર ખેંચી મુખમાં લાવી રોકવો અને હૃદય, કંઠના પવનને પણ મુખના વાયુની સાથે ધારણ કરવો પછી મુખ ઘાટને વંદના કરી જલધરબંધમુદ્રા કરવી અને કુંભક પ્રાણાયામ જ્યાં સુધી બળ રહે ત્યાંસુધી કરવો પછી પવનને બહાર કાઢવો. ઉજ્જળચી કુંભક સર્વ કામને સિદ્ધ કરે છે. તે કરનારને કફના રોગ થતા નથી. મેઢ વાયુ, તાવ, બરોળ, વૃદ્ધાવસ્થા તથા મોતને નાશ કરનાર છે.

શીતલી કુંભક--જીભદ્વારા પવનને અંદર ખેંચી પેટ પવનથી ભરી લેવું પછી અંદર પવનને ક્ષણભર રોકી પછી નાકદ્વારા તેને બહાર કાઢવો એ શીતલીકુંભક છે.

શીતલીકુંભક સદાય સાંધવો જોઈએ. યોગીજનને શુભ જે શી-તલીકુંભક કરનારને કફ, પિત્ત અને અજીર્ણના રોગ કદી થતા નથી.

ભ્રમિકા કુંભક--જેવી રીતે લવારની ખમણ વાગંવાર વાયું ખેંચે છે અને છોડે છે તેવી રીતે પવનને નાકનાં બંને છિદ્રોદ્વારા જોરથી અંદર ખેંચીને પેટમાં ભરવો અને છોડવો એવી રીતે વીસ વખત પવનને અંદર ખેંચી અને બહાર કાઢી પછી કુંભક કરવો એટલે પવનને અંદર રોકવો પછી પ્રથમ માફક વિધિથી વાયુને બહાર કાઢવો. આ પ્રણાલિ બુદ્ધિમાને ત્રણવાર આ પ્રણાયામ કરવો ભ્રમિકા કુંભક કરનારને રોગ થાય નહિ, કફેશ થાય નહિ રોજ શરીર આરોગ્યવાળું રહે, તે મરે નહિ.

ભ્રામરી કુંભક--જ્યારે અરધી રાત વિતિ જાય ત્યારે યોગીએ એકાન્ત જગામાં જવું જ્યાં જીવજંતુનો શબ્દ પણ ન સંભળાય તેવા સ્થાનમાં બેસવું બંને હાથથી કાન બંધ કરી પવનને અંદર ખેંચી પુરક કરવો, પછી પવન અંદર રોકી કુંભક કરવો; બીજરનો જે નાદ છે તે સુંદરનાદને બંને કાનદ્વારા સંભળવો. પ્રથમ ઝીઝર જેવો નાદ સંભળાશે પછી બીજો જેવો નાદ આવશે તે પછી વાદળની ગર્જના જેવો નાદ

આવશે તે પછી ઝાંઝરો વાગનાં હોય તેવો નાદ સંભળાશે પછી ભુંગળ વાગતી હેય તેના, પછી ઘંટા તથા કાંસાનાં પાત્ર વાગતાં હોય તેવો ઘોષ સંભળાશે પછી તુરંતે શબ્દ તથા બેરી, મૃદંગ અને નગારાનો શબ્દ સંભળાશે. આવા નાના પ્રકારના રાગ રોજના અભ્યાસથી સાંભળવામાં આવશે અને તે શબ્દ ઝંની મેળેજ થતા હોય છે. તે શબ્દની ધ્વનિ અદ્ભુત છે અને તે ધ્વનિથી જ્યોતિ પેદા થાય છે. તે જ્યોતિની અંતર્ગત મન છે, અને જ્યારે મન તેમાં મળી જાય છે. તેજ પરમ ભગવાન વિષ્ણુનું પરમ પદ છે. એવી રીતે બ્રામરી કુંભકથી સમાધિ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. જપથી આઠગણું મન ધ્યાનમાં અને ધ્યાનથી આઠગણું મન તપમાં અને તપથી આઠગણું મન ગાનમાં લિપ્ત થાય છે. ગાયનથી પર કોઈ પણ નથી.

મુચ્છા કુંભક વિધિ—સુખપુર્વક કુંભક કરીને અને મનને બ્રહ્મની મધ્યમાં જાડી સર્વ વિષયને છોડી મનને મુર્છિત કરી દેવું આવી રીતે મનમાં યોગથી (પરમાત્મામાં લય કરવાથી) જરૂર આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

દેવલી કુંભક—શ્વાસ જ્યારે અંદરથી બહાર આવે છે ત્યારે હં ઉચ્ચાર કરે છે અને જ્યારે શ્વાસ અંદર જાય છે ત્યારે સ્ વર્ણ બોલે છે. એ બંને વર્ણ સમૃદ્ધ (હંસ) મંત્રના ૨૧,૬૦,૦ મંત્ર રત વિવિધમાં શ્વામવાર જપાય છે. એ બંને વર્ણોનું નિદાન એવી રીતે કર્યું છે કે હં એ શિવ છે અને સ્ શક્તિ છે. તેને અજપા નામની આયત્રી ગણી છે અને તેના સર્વ જીવ જપ જપે છે. લિંગ અને શુદ્ધાની વચ્ચે જ્યાં મુલાવાર ચક્ર છે ત્યાં, તથા હૃદયકમળમાં અને નાકના બંને છિદ્રમાં (ઈંડાં પિંગ્લા નાડીમાં) એમ ત્રણે સ્થાનમાં આ અજપા જપ પોતાની મેળે ચાલ્યાં કરે છે.

• વાયુની ગતિ છ આંગળ સમાન શરીરના કર્મના રૂપ છે અને શરીરથી બહાર નીકળ્યા પછી પાનનો સ્વભાવ ૧૨ આંગળ દુર રહેવાનો છે; ગાયનમાં ૧૬ આંગળ ભોજનમાં ૨૦ આંગળ અને રતે સ્થલવામાં ૨૪ આંગળ અને ઉંઘમાં ૩૦ આંગળ તેમ રતિ વિષય વખતે ૩૨ આંગળ અને પરિશ્રમથી વધુ પ્રમાણમાં ગતિ હોય છે. રાત્રાનાવિક રીતે જો તેની ગતિ થોડી થાય તો પરમાયુ વધે અને અંતરમાંનો શ્વાસ બહુજ ચાલે તો અયુષ્ય ઘટી જાય એવું યોગીજનો

કહે છે. જ્યાં સુધી પ્રાણવાયુ કે જે હૃદયમાં રહે છે તે શરીરમાં હોય છે ત્યાં સુધી મોત આવતું નથી અને તેથી શરીરના રક્ષણને માટે અથવા પ્રાણવાયુનો સંગ કેવલ કુંભક છે. મનુષ્ય જ્યાં સુધી કેવલ અજપા મંત્રનો સંખ્યાબંધ જપ જપે છે. જેમ પહેલાં સંખ્યા કહી તેને વિજ્રમ અને કવલી કરે તેવા એ કેવલી પ્રાણાયામ કરવા જોઈએ અને અજપાને બમણા જપથી કરે તો મનમાં ઘણો આનંદ થાય. નાકના બંને છિદ્રોથી પવન ખેંચી એક ખાલી કુંભક કરે અને પ્રથમ દિવસે જ્યાં સુધી ૬૪ મંત્ર જપે ત્યાંસુધી પવનને અંતર ધારણ કરે, પ્રથમ કલા પ્રમાણે કેવલી કુંભકને રોજ દિનસમાં આઠ વખત જપ કરવો અથવા આઠ પ્રહરમાં આઠવાર કરવો તથા રોજ પાંચ કે ચાર વખતે કરવો સવારે, બપોરે, સંધ્યાકાળે, અર્ધરાત્રિ ચોથા પહોરમાં, અથવા ત્રણ સંધ્યા કરતી વખતે કરવો. એમ જે પહેલાં કેવલી પ્રાણાયામ કહ્યો છે તેમ રોજનો રોજ કરવો. જ્યાં સુધી આ કેવલી કુંભક સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી રોજ અજપાનું પ્રમાણ એક વખત તથા પાંચવાર એમ ક્રમથી વધારતા જવું.

ત્યારે મનુષ્ય કેવલી કુંભકનું સાધન સાધી લે છે ત્યારે તે યોગવિદ્યાને જાણનારો થાય છે. કેવલી કુંભક સિદ્ધ થતાં પૃથ્વિમાં કોઈ ચીજ નથી કે જે સિદ્ધ ન થાય.

પ્રકરણ ૧૬ મો.

ધ્યાન

ધ્યાન ત્રણ પ્રકારનાં છે. સ્થુલ ધ્યાન, જ્યોતિ ધ્યાન અને સૂક્ષ્મ ધ્યાન. સ્થુલ ધ્યાનમાં મૂર્તિનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે તે સ્થુલ ધ્યાન છે. તેજોમય જ્યોતિનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે તે જ્યોતિ ધ્યાન અને સ્ફૂલ્નું ધ્યાન કરવામાં આવે તે સૂક્ષ્મધ્યાન છે.

સ્થુલ ધ્યાનની વિધિ—સમાધિને સાધવા ઇચ્છનાર યોગી હૃદયમાં એવું ધ્યાન કરે કે જાણે હૃદયમાં અમૃતનો સમુદ્ર છે તેની વચમાં રત્ન, હિરા જડીત રત્નક્રિપ છે. તેમાં રત્નમય રેતી ચારે બાજુ પથરાયેલી છે તેમાં ચારે તરફ લીમડાનાં ઝાડ બહુ જ ફુલોવાળાં શોભાયમાન થઈ રહેલા છે અને જાણે કિલ્લાની ખાઈ હોય તેવી

હીમડાઓની શોભા જણાય છે. ત્યાં માલતી, મલિન્કા, ચમેલી, કેશર, બકાન, કમળ, મોગરો, ગુલાબ એની સુગંધી દશે નિશ એ મહેંકી રહેલી છે. તેની વચમાં જાણે એક કલ્પવૃક્ષ છે. તેને મનને હરણ કરનારી ચાર શાખાઓ ચાર વેદરૂપે ફળદ્રુપ સાંકળ ખીલી રહેલી છે તેમાં અમર, કાયલ બોલી રહ્યાં છે અને ઉપદેશ આપી રહ્યાં છે કે તમે આ કલ્પવૃક્ષના વૃક્ષ નીચે બેસી સ્થિર થઇ ધ્યાન કરો કે જાણે માણિક્યનો મંડપ છે, તેમાં જાણે રત મય, મને હરગંગાનો એક પદ્મંગ છે, તે પદ્મંગ ઉપર આપણા ઇષ્ટદેવ બેઠેલા છે, એમ માની ગુરુના આત્મેલા માર્ગે તેમનું ધ્યાન કરો. તે ઇષ્ટદેવનું ઉત્તમ ગૌર સ્વરૂપ છે. ઉત્તમ સૂપણુ ધારણુ કરેલાં છે, ઉત્તમ સારી છે એવા પ્રકારે તેમના રૂપનું ધ્યાન કરવું તેને સ્થૂલ ધ્યાન કહે છે.

બીજી રીતે સ્થૂલ ધ્યાનની વિધિ—અક્ષરંધ્રમાં એક સહઅંદલ કમલ નામનું મહાપદ્મ છે તેમાં યોગીએ પેતાના ઇષ્ટદેવનું ધ્યાન કરવું કેવા એ મહાપદ્મ સહઅંદલ પદ્મની વચમાં જે કર્ણિકા છે, તેની બાજુમાં બાર પાંદડીનું એક કમલ છે, તે કમળને રંગ સંદેહ છે, તે મહા તેજથી ચમક ચમક થાય છે. તેના બારે પાંદડીમાં કમથી આ બીજ મંત્રો દેખાય છે. હ, સ, ક્ષ, મ, લ, વ, રં, ચં, હ, સ, સ્વ, ફેં એ બીજ મંત્રો છે. તેની મધ્યમાં જે કર્ણિકા છે તેની મધ્યમાં, અ, ક, થ, એ ત્રણ અક્ષર ત્રણ રેખા અને હ લ ક્ષ, એ ત્રણ અક્ષરને જોડાઈને વચમાં ઊંકાર વિરાજે છે. યોગી ત્યાં એવું ધ્યાન કરવું કે જાણે ત્યાં નાદ બિંદુમય એક મનોહર મિહાસન બિછાવેલું છે તેની ઉપર એક હંસનું જોડું બેઠું છે અને તે સ્થળે પદુકા પણ વિરાજે છે ત્યાં ગુરૂદેવનું એવું ધ્યાન કરવું કે જાણે તેમને બે હાથ છે, ત્રણ આંખ છે, શ્વેત અંબર ધારણુ કરેલાં છે, ઘોળું ચંદન લેપન કરેલું છે, સંદેહ પ્રુપ્પની માળા ધારણુ કરેલી છે, લાલ વર્ણની તેમની શાંતની સથે ત્યાં વિરાજેના છે. એ પ્રકારે સ્થિત ગુરૂનું ધ્યાન કરવું એ પણ સ્થૂલ ધ્યાન છે.

ત્રીજી રીતે નિઃસ્થૂલ ધ્યાનની વિધિ—હવે તેજોમય ધ્યાનનું વર્ણન કરીએ છીએ. જે ના ધ્યાનની વિધિ થતા આત્મા પ્રગટ થઇ શકે છે, કેવા આત્મસાક્ષાત્કાર થઇ શકે છે.

સુલાધારચક્રની વચમાં કુંડલીની શક્તિ સાપના રૂપે અને આકારે રહેલી છે ત્યાં દીપકની જ્યોતિની માદક જ્વાલમા વિરાજમાન છે, તેમાં

જ્યોતિર્મય (તેજોમય) જે પરમાત્મા વિરાજી રહેલા છે તેના તેજનું ધ્યાન કરવું.

ખીજી રીતે જ્યોતિર્ધ્યાન—અંત નેત્રોની પાંપણો વચ્ચે જે બકુટી છે, તેની મધ્યે અથવા તેના ઉર્ધ્વભાગે મનના ઉપર જે ઝંકારમય તેની વક્રીયુક્ત જે શિખા છે ત્યાં પ્રકાશમાન જ્યોતિનું ધ્યાન કરવું તે જ્યોતિર્ધ્યાન છે.

સૂક્ષ્મ ધ્યાન—તેજોમય ધ્યાન કર્યું હોયે સૂક્ષ્મ ધ્યાન રહીએ શીએ. જેનું ધ્યાન કરવાથી કુંડલીની જાગૃત થાય છે એવો યોગી પણ મહા ભાગ્યશાળી ગણાય છે.

આખોને સ્થિર કરવી, તેની ચંચળતા દૂર કરી નિમિષોન્મિષ હિત સ્થિર કરી ત્રાટકતી સિદ્ધિ કરતી પછા તે નેત્રરંધ્રદ્વારા અંદર પત્તિ નાંખી આત્માની સાથે જોડી દેવી એવી રીતે આખો ઉઘાડી ફાંવા છતાં જ્યારે તેની વૃત્તિ અંદર આત્મા સથે એવી મળી જાય તે બહારના કોઈ પદાર્થને દેખે નહિ, તેને શાંભવીમુદ્રા કહે છે, આ સૂક્ષ્મ ધ્યાન શામવી મુદ્રાના યોગથી આત્માનું ધ્યાન કરે તો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત છે. આ સૂક્ષ્મ ધ્યાન ઘણુંજ ગુપ્ત છે અને દેવતાને પણ દુર્લભ છે.

સ્થૂલ ધ્યાનથી સોગણું તેજોમય ધ્યાનનું ફળ છે અને તેજોમય ધ્યાનથી લાખ ઘણું સૂક્ષ્મ ધ્યાનનું ફળ છે, તે ધ્યાન દુરથી પણ દુર છે આ દુર્લભ ધ્યાનયોગ છે તરી રીતે આત્માનું ધ્યાન કરવાથી આત્મા મક્કે થઈ જાય છે. અર્થાત આત્મ નો સાક્ષાત્કાર થઈ જાય છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું

યોગસમાધિ

સમાધિ યોગથી પર કોઈ બંને યોગ નથી અને તે મહા ભાગ્ય હોય તો જ સિદ્ધ થઈ શકે છે. તે ગુરની કૃપા, ગુર બક્ષિત અને ગુર અનુગ્રહથી સિદ્ધ થાય છે.

જેને યોગ વિદ્યામાં શ્રદ્ધા હોય અને પોતાના ગુરની હાજરી હોય જે પોતાના આત્મામાં વિશ્વાસ હોય અને મનન વશ રાખી શકે તેવો યોગીરાજ આવા સુંદર અભ્યાસને કરી શકે છે.

શરીરમાંથી પોતાના મનને જુદું પાડી પરમાત્માની સાથે તે મનને

એકાગ્ર કરી દેવું તેને મર્મનિ જાણવી. સમાધિ સિદ્ધ થતાં આ દશા છુટી જઇ મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. તે વખતે તેને અ હ જ્ઞાન નું જ્ઞાન થાય છે. એટલે પછી તેને અનુભવ થાય છે કે હું જ બ્રહ્મ છું ૧૦૦ કોઇ છેજ નહિ. શેક થાય તો તે ૧ બાગી હું નથી, એવો નિશ્ચય કરી બ્રહ્મની સાથે ત્રણે કાળમાં એકસમ થઇ રહે તથા હું સન્નિ-દાનદ સ્વરૂપ છું રામાવર્ણી નિત્ય મુક્ત છું, એવો અનુભવ થઇ રહે છે.

સમાધિ લે —ધ્યાનયોગ સમાધિમાં શાંભવી મુદ્રા, નાદયોગ સમાધિમાં ખેયરી મુદ્રા, અને રસાનંદ યોગ સમાધિમાં બ્રામરી મુદ્રા લય તિદ્ધિ યોગ સમાધિમાં ચોમુદ્રા, બક્તિ યોગ સમાધિમાં મનો-મૂર્તિ સિદ્ધ થાય છે. એ ઉપરોક્ત મુદ્રાને ધારણ કરી સિદ્ધ કરવી એવી રીતે રાગયોગ સમાધિ સર્વેએ ધારણ કરવી જોઇએ.

ધ્યાનયોગ સમાધિ—પ્રથમ શાંભવીમુદ્રા ધારણ કરી આત્માને પ્રત્યક્ષ માની પછી બિંદુમય બ્રહ્મનાં એક વખતે દર્શન કરી ત્યાંજ મનને જોડી રાખવું. પછી મસ્તકમાં રહેલ બ્રહ્મલોકમય આકાશની વચ્ચે પોતાના જીવાત્માને સ્થિર કરી અને એવી જ રીતે પોતાના આત્માની વચ્ચે મસ્તક ધની બ્રહ્મલોકમય આકાશને પણ ત્યાં સ્થાપન કરી પછી પોતાના આત્માને આકાશમાં જોવો. તે પુરૂષે કોઇ પણ વસ્તુમાં મન પરાવવું નહિ પણ સદા આનંદમય થઇ સમાધિમાં બેસી જવું. તેને ધ્યાનયોગ સમાધિ કહે છે.

અર્થાત પોતાના આત્માને આકાશની મધ્યે સ્થાપી, તેમ આત્મા મધ્યે આકાશને સ્થાપી આત્માને આકાશમય જોવે અને કૃતિ કિંચિત પણ ત્યાંથી ખસેડવી નહિ; પણ સદાનંદમય રહી સમાધિમાં સ્થિત થવું એ ધ્યાનયોગ સમાધિ છે.

નાદયોગ સમાધિ વિધી—ખેયરી મુદ્રાને સાધી જીમને ઉપાંગની તરફ ખેંચી વાળે અર્થાત તાળવાના ખાડામાં જે અમૃત કુપ છે ત્યાં જીમને લઇ જાય ત્યારે સમાધિ સિદ્ધ થાય છે એ રીતે સર્વ છોડી આ સાધારણ ક્રિયાથી નાદયોગ સમાધિ સિદ્ધ કરવી.

રસાનંદ સમાધિ વિધી—બ્રામરી નામના કુંભકને સિદ્ધ કરીને અંધારે ધારે વાયુનંત ધીમે ધીમે બહાર કાઢવો અર્થાત રેચક કરવો. જે વખતે શરીરની અંદર બમરાઓના જેવો અવાજ સંભળાય છે ત્યારે ત્યાંજ પોતાના મનને જોડી દેવું. જ્યાં શરીરની અંદર બમરીના જેવો

નાર સંભળાય છે. તે વખતનો આનંદ તેજ આનંદ બ્રહ્મમાં છે તે જ્ઞાન થાય તેને નાદયોગ સમાધિ કહે છે.

લયસિદ્ધિ સમાધિ નિધી—પ્રથમ યોનિમુદ્રાને સાધે કે પોતાને શક્તિમય માનીને સાધવી તેની સિદ્ધિના અંતે પોતાને શક્તિ (શ્રી) રૂપ માની મનમાં એમ માને કે રૂપ પરમામારી સાથે પોતે શ્રી રૂપ થઇ અંગાર રસ સંબંધી વિહાર કરે છે પછી તે વિહાર રસમાં મગ્ન થઇ પરબ્રહ્મ સહિત ભાવથી કરમાં લઇ જઇ એ યોગ દ્વારા હુંજ બ્રહ્મ છું બીજો નથી એવો જે અનુભવ થાય તેને સમાધિ-લયયોગ કહે છે.

ભક્તિયોગ સમાધિ વિધો—પોતાના હૃદયમાં ઇષ્ટ દેવના રૂપનું ધ્યાન કરી, ચિંતન કરી ભક્તિયોગથી આનંદપૂર્વક પરમ આલ્હાદના અનુભવ કરે, તે આનંદમાં આસુ વહે, રોમાંચ ખડા થઇ જાય તથા તે આનંદમાં આનંદમાં અચેત થઇ જાય તથા મન બ્રહ્મમાં એકાગ્ર થઇ જાય તેને ભક્તિયોગ સમાધિ કહે છે.

રાજયોગ સમાધિ—પ્રથમ મનોમૂર્છા નામક કુંભને સાધકે સિદ્ધ કરી પછી મનને પરમાત્મામાં જોડી દે જેથી પરમાત્માના સંયોગથી સમાધિની પ્રાપ્તિ થઇ જાય છે.

સમાધિ યોગ કૃત—સમાધિ યોગથી સાધક મુક્ત થઇ શકે છે. યોગ સમાધિ રાજયોગ, અને ઉન્મનિ તથા સહજવસ્થા એ સર્વ યોગમાં એકાત્મા થઇ સાધન કરવું.

જલરૂપ હું વિષ્ણુ પૃથ્વીરૂપ હું વિષ્ણુ છું, પર્વતના મરતરૂપ હું વિષ્ણુ છું. અગ્નિની જ્વાળારૂપ હું વિષ્ણુ છું, અને એવી રીતે આખું જગત એ વિષ્ણુ રૂપ છે. પૃથ્વીમાં વિચરનાર સર્વ પ્રાણિમાત્ર, આકાશમાં વિચરનાર પ્રાણિઓ અને સર્વે જીવજંતુ છે. વૃક્ષો, લતા, વેલ, ઘાસ, પાણી પર્વત એ સર્વને હયરૂપ જાણો અને તે સર્વને આપણા પોતાના આત્મસ્વરૂપ જાણવાં.

આપણા શરીરમાં ચૈતન્ય અદ્વિતિય છે. સર્વ મય, નિત્ય વિરાજમાન, નાશ રહિત છે. તે આત્માને શરીરથી જુદો માનવાથી બંધ નમાથી મુક્ત અને વાસના રહિત થવાય છે. એવી રીતે સમાધિમાં સર્વ સંકલ્પ મનને ત્યાગ કરીને પોતાનું શરીર, પુત્ર, સ્ત્રી બાહ્ય થઇ વિગેરે સર્વની મમતા ત્યાગી સમાધિન સિદ્ધ કરવી.

શ્રી ચમત્કૃત્તિજ્ઞાનદર્શકવિદ્યા

ભાગ ૨ જો.

બ્રહ્મયોગ વિદ્યા

પ્રકરણ ૧૮ મું.

પ્રથમ ભાગમાં યોગવિદ્યાથી મનુષ્ય સમાધિ પર્યંતનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ત્રિકાળજ્ઞાની થઈ ઇશ્વર સાક્ષાત્કારનો અનુભવ કરે છે એ કહેવામાં આવ્યું. હવે આ બીજા ભાગમાં બ્રહ્મચિંતન કરી તત્ત્વ વિચાર દ્વારા મનુષ્ય બ્રહ્મયોગ સાધી આત્માની સાથે જી રીતે એકાગ્ર થઈ શકે તે કહેવામાં આવે છે.

આત્મ સાક્ષાત્કારને માટે ત્રણ મહાન માર્ગો શાસ્ત્રોએ કહ્યા છે. કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન. હઠયોગ સાધવો એ કર્મ માર્ગ છે, ઉપાસના એ ભક્તિ માર્ગ છે અને બ્રહ્મનું ચિંતન કરી આત્મ સાક્ષાત્કારનો અનુભવ કરવો એ જ્ઞાન માર્ગ છે. જેમ પવન શાંત થતાં તળાવનું જળ સ્થિર થાય છે તેમ અજ્ઞાન શાંત થતાં ચિત્તની ચપળતા ક્ષીણ થાય છે. સંસારમાંથી તરી પાર ઉતરવાની જે યુક્તિ તે યોગ છે. ચિત્તનું શાંત થવું એ યોગ છે. યોગ શબ્દ પ્રાણના નિરોધ ૩૫ પ્રકારમાં વધુ વપરાયેલો છે. આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ અને પ્રાણના ચલનનો નિરોધ બંને ઉપાયો મોક્ષ આપનારા છે.

જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં ઘણું અંતર છે. જે વિવેક પ્રગટે તો જ્ઞાન થાય. યોગમાં મહેનત છે, તેમાં અદ્ર તથા હૃદય વગેરે ધારણના

પ્રદેશમાં ચિત્તની એકાગ્રતા કરવાની. આસન, પ્રાણાયામ વિગેરેની જરૂર છે. જ્ઞાન સુસાધ્ય છે, યોગ કષ્ટ સાધ્ય છે. આવો વિચાર ઉદ્ધોગીને થતો નથી. ઉદ્ધોગમાં મંડ્યો રહેનાર ધીર પુરુષ જ્ઞાન કે યોગ બંને સાધી શકે છે. વિચારમાત્રથી જ્ઞાન સિદ્ધ થાય છે, યોગમાં પ્રાણ અને અપાનની સમતા કરવાની જરૂર છે. શરીર દૃઢ રોય તો યોગ સિદ્ધ થાય છે. યોગ સિદ્ધિઓની ઇચ્છા રાખનારને સિદ્ધિઓ અને અજ્ઞાનની ઇચ્છાવાળાને જ્ઞાન આપે છે.

મનુષ્યો મનમાં સંકલ્પ કરવાની પ્રવૃત્તિ કરે છે. સંકલ્પ એ મનનો ક્રમ છે. મનના ક્રમથી ચિત્તની મલિનતા થાય છે.

સંકલ્પથી જીવપણાને પામેલી જીવશક્તિ પોતાના દેહાદિકની નહિં પણ નિઃસંકલ્પ રૂપપણાથી પોતાના વાસ્તવિક અલ્લભાવની ભાવના કર્યા કરે તો તેને અલ્લજ્ઞાન થાય છે. જીવ એ અલ્લ ચૈતન્યનો રથ છે, જીવનો રથ અહંકાર છે, અહંકારનો રથ બુદ્ધિ છે, અને બુદ્ધિનો રથ મન છે. મનનો રથ પ્રાણ છે. પ્રાણનો રથ જ્ઞાનંદ્રિયોનો સમૂહ છે, જ્ઞાનંદ્રિયોના સમૂહનો રથ દેહ છે અને દેહનો રથ કર્મેન્દ્રિયોનો સમૂહ છે. એ સઘળા રથો સંસારમાં શ્રમણ કરાવે છે. મનનો રથ પ્રાણ છે, કારણકે જ્યાં પ્રાણ વાયુ હોય ત્યાંજ કલ્પના દેખાય છે, ત્યાંજ સંકલ્પ હોય છે. મન હૃદયાકાશમાં સિત્ત થઇ જતાં પ્રાણ કંઈ પણ ચેષ્ટા કરતો નથી. જ્યાં પ્રાણવાયુ જાય ત્યાંજ મન રહે છે. માટે એ પ્રાણનો નિરોધ કરવાથી મન ક્ષય પામે છે. સઘળાં કાર્યોનું મુળ કારણ જે મન છે તેજ લિંગ શરીર છે.

આ સઘળું જગત્ ચૈતન્યમાંજ ઉદય પામે છે ચૈતન્યમાં જ રહે છે અને ચૈતન્યમાં જ લય પામે છે. મન જ દેહ રૂપ થઇ બમે છે. સર્વ વ્યાપક અલ્લ ચૈતન્ય બુદ્ધિમાં પ્રતિબિંબિત થએલા અંશથી જીવરૂપ થઇને મનરૂપ થાય છે, માણસ સંકલ્પ કરવાથી દુઃખનો અનુભવ કરે છે, સંકલ્પ ન કરે તો અક્ષય સુખને મેળવે છે. મન સંકલ્પથી રહિત થાય તો શાંતિ સુખ મળે, સંકલ્પની રચના કરવામાં પરિશ્રમ પડે છે, પણ સંકલ્પનો નાશ કરવામાં પરિશ્રમ પડતો નથી. જગત્રૂપી અલ્લ સંકલ્પથી ઉઠે છે, સંકલ્પનો ત્યાગ કરવાથી એ શમી જાય છે, મનુષ્યની તૃષ્ણા જે મટે તો સંકલ્પરૂપી મૂળ ઉખડી જાય.

જે જનશક્તિ છે તે જ આત્મ ચૈતન્ય છે. જ્ઞાન શક્તિ અથવા ચિદાત્મા નિરાકાર છે. માટે દેહના સાક્ષીભૂત જે પરમ પવિત્ર

ચૈતન્ય છે તેનું ધ્યાન કરવું એજ દેવ પુજન છે. આત્મા કે જે સુર્યની ભાવનાનો વિરાર કરનાર સુર્ય રૂપે કલ્પ પામે છે, શરીરનાં દારોથા પોતાના આજસોને વિષયના પ્રદેશમાં પ્રાપ્ત કરે છે. મોમાં પ્રાણુ રૂપે રહેલ છે, તે મન તથા અપાનરૂપી રથમાં બેઠેલો છે. ગુઢ રીતે અંદરની ગૂઢામાં રહેલ છે, સધળાં કર્મો કરનાર છે, સર્વ વિષયો ભોગવનાર છે. અત્યંત પ્રકાશ રૂપ છે. સર્વમાં વ્યાપક છે, એ આત્માનું ચિંતન કરવું એ આત્મા મનની મનન શક્તિ માં રહેલ છે. બ્રહ્મક્રીડા તથા નાસ્તિકાની પીઠમાં રહેલ છે. તે મન રૂપી પક્ષી પ્રેરે છે. હૃદયકમલ રૂપ એક પ્રદેશમાં તથા સત્રંગા દેહમાં પણ રહેલ છે. ચૈતન્યમાન છે, નિર્મલ પ્રકાશ વળો છે. મન તેનો દારપાલ છે, જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ એ તેની રાણીઓ છે. જ્ઞાનેન્દ્રિયો તથા કર્મેન્દ્રિયો તેનાં દારો છે. એવા આત્માનું ચિંતન કરવું

પ્રારબ્ધથી જે પ્રાપ્ત થાય તે ભોગવવું, વર્ણાશ્રમની પદ્ધતિથી, શાસ્ત્રને અનુસરતા વ્યવહારથી મળે તેનો ઉપયોગ કરવો. ૬૪ લોકો ઉપર ઉપેક્ષા કરવી, દીન લોકો ઉપર કરૂણા રાખવી, કોષાદિકને નિમ્મલ કરવો, જે જતુ રહે તેની નિર્વકારપણાથી ઉપેક્ષા કરવી, સત્વદા ઇષ્ટ કે નિષ્ટ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમાં અંતઃકરણની સમત રાખવી જે કાંઈ છે તે સર્વ અક્ષય છે એમ માની તેનું ચિંતન કરવું. જેમ સમુદ્રને કશો રાગદ્વેષ હોતો નથી પણ દૈવગતિથી પ્રાપ્ત થતી નદીઓને ભોગવે છે તેમ અક્ષયેતા પુરૂષે કશો રાગદ્વેષ ન રાખતાં દૈવગતિથી જે પ્રાપ્ત થાય તે ભોગવવું, બહાર વ્યવહારનાં કાર્યો કરવાં પણ અંદરથી નિર્લેપ રહેવું આસક્ત વગન્નું ચિત્ત રાખવું. સંસારના સર્વ દેખાવો નશ્વર છે, વિષયોની ગતિ મનને વ્યાકુળ કરનારી છે એમ માનવું.

સુમુક્ત પુરૂષો જ્ઞાની આસક્તિ છોડી દધને માત્ર ચિત્ત શુદ્ધિ ને માટે જ કાયાથી મનથી, બુદ્ધિથી અને ઇન્દ્રિયોથી કર્મ કરે છે. એટલે તેમનું તે કાર્ય ચિત્તશુદ્ધિ દ્વારા જ્ઞાનો ઉદય કરે છે. સત્રંગા સંકલ્પો શત થતાં સધળા વાસનાઓ વગરનું જેમાં કાંઈ ભાવના જન્ય આકાર રહે નહિં એવું પ્રત્યગાત્મ સ્વરૂપ અવશેષ રહે તે પરબ્રહ્મ કહેવાય છે. તે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે જે ઉપયોગ રવામાં આવે તેને વિદ્વાનો જ્ઞાન કહે છે. યોગ પણ તેને જ કહે છે. આ સર્વ અક્ષય છે, હું પણ અક્ષય છું, એવી ભાવનાથી અહંકારનો બાધ થાય એજ અક્ષયાર્પણ છે. અક્ષયું સ્વરૂપ શાત, સ્વચ્છ, અને

અદૃશ્ય છે. જ્ઞાંત બ્રહ્મમય થઇ બ્રહ્મમય કર્મ કરે. સધગાં કર્મેનિ બ્રહ્માર્થેણ કરી દેવા । પદ્ધતિથી તુરંત બ્રહ્મમય થવાય છે.

આ જગત્ વાસના રૂપી લાખી લાંબી રજઝુથા બંધાયું છે જે પુરુષ સધગા ધર્મેમાં તત્ત્વ છતાં અને સર્વત્ર છતાં પણ વાસનાથી રહિત ન થયો હોય તે પુરુષ પાંજરમાં રહેલા સિંહ માફક બંધાયેલો છે. વાસના રૂપી બીજ અભ્યાસે લીધે હૃદયમાં ઢ થયે । તત્ત્વ બોલે રૂપ અગ્નિથી નિઃશેષ રીતે બળી ગયું હોય તે પાછું ઉઠતું નથી અને જન્મ માટે વાસનાનાં ત્યાગ કરવો. અત્મતત્ત્વ । બોલેથી વાસના ક્ષીણ થાય છે તે ક્ષીણ થતાં બોલેનું અચિંતન થયે છે, તે જીવન્મુક્તનું ઉત્તમ લક્ષણ છે. જીવન્મુક્ત પુરુષની સ્વભાવિક રીતે બોલો ઉપર રૂચી હોતી નથી. જે રૂપુષ્ય અત્યંત તૃપ્ત થયો હોય તે દુષ્ટ અભની ઇચ્છા કરે ખરે ? સ્વભાવિક રીતે બોલોની ઇચ્છા ન થાય એ જીવન્મુક્તનું લક્ષણ છે. જીવન્મુક્તને માતાપમાનનું દુઃખ પણ થતું નથી.

મુનિ એ પ્રકારના છે કષ્ટ તપસ્વી અને બીજે જીવન્મુક્ત. કૃષ્ણ ચાંદ્રાયણ દિ શુભક ક્રિયાઓ આચરવી કરનારો, લઠથી ઇન્દ્રિયોના સમ-હને જીતનારો જે મુનિ છે તે કષ્ટ તપસ્વી ગણાય છે. અને આ જગત્ । તત્ત્વને સમજી આત્મામાં જ રહેનારો, વ્યવહારમાં બીજા તપસ્વિની માફક વર્તેલા છતાં પણ અદર નિરતિથય જ્ઞાનદર્શી તૃપ્ત રહેનારો જે પુરૂષ હોય તે જીવન્મુક્ત મુનિ કહેવાય છે.

એ શાંત મુનિઓના ચિત્તના નિશ્ચયરૂપ જે લાવના થાય છે તે મૌન કહેવાય વાડમૌન, અક્ષમૌન, કષ્ટમૌન, અને સુષુપ્ત મૌન એ ચાર પ્રકારનું મૌન છે વાણીને રોકી રાખવી બોલવું નહિ એ વાડમૌન છે. બળાત્કારથી ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો એ અક્ષમૌન છે, શરીરની યેષ્ટાઓનો ત્યાગ કરવો એ કાષ્ટમૌન છે અને જગત્ના આધિપુર્વક આત્માનું જ અનુર્મધાન કરવું એ સુષુપ્તમૌન છે. આત્મતત્ત્વનો અનુભવ થતાં જે સુષુપ્તમૌન છે તેને જીવન્મુક્ત પુરૂષોજ ધરે છે. પ્રથમના ત્રણ પ્રકારનાં જ્ઞાન કાષ્ટ તપસ્વી ધરે છે. ચોથા જ્ઞાનનો અધિકારી જીવન્મુક્ત છે. એ સુષુપ્તજ્ઞાન નામની અવસ્થા છે તે પુર્ણાવસ્થા છે.

સુષુપ્તજ્ઞાન જે જીવન્મુક્તોના અનુભવમાં રહેલું છે તેનું વિશેષ વર્ણન આ પ્રમાણે છે. આ જ્ઞાનમાં પ્રાણનો સંયમ કરવો પડતો

વિદ્યાઓથી મહાપુરુષો જીવન્મુક્ત પદને મેળવે છે. જે સ્થિતિમાં પ્રાણની કે મનની વૃત્તિનો પતો જ મળતો નથી અને વાસના રૂઝી જળ નહતે જ થઇ જાય છે તે સ્થિતિને પરમપદ સમજવું. વાસનાઓને જે પુંજ (સમૂહ) છે તે જ ચિત્ત છે. એ ચિત્તજ સંસારનું કારણ છે. એ ચિત્ત સાંખ્યથી અથવા યોગથી લય પામને ઇન્દ્રિયાના તથા પ્રાણ વગેરેનો વ્યાપારરૂપ સંસારનું કારણ રહેતું નથી. દેહમાં અહંતનું દર્શન થયા પછીજ સધળો સંસાર થાય છે તે અહંતના દર્શનનું મૂળ મન છે. મારે મનની શાંતિ થાય તો સધળા સંસારની શાંતિ થઇ જાય છે. એક આત્મતત્ત્વનું જ અવશ્ય મનનાદિક અનુસંધાન, પ્રાણનો લય અને મનનો વિશ્વ એ ત્રણ મોક્ષના જુદા જુદા ઉપાયો છે. તેમાં મનનું પ્રશસ્ત્રન મુખ્ય સાધ્ય છે. મનનો નાશ થાય તો મોક્ષ થાય છે. એ મન જ્ઞાનને પકડ્યા વગર પ્રાણને છોડતું નથી. જ્યાં મન હોય ત્યાં પ્રાણ હોય જ જ્યારે જ્ઞાનના પ્રભાવથી વાસના વગરનું મન થાય ત્યારે નહતે થાય છે. વાસનાઓને જીતનાર મનને જીતે છે. વાસના છે તેજ મન છે. જે ચિત્ત છે તે વાસના માત્રજ છે. વાસનનો અભાવ થતાં પરમપદ પ્રાપ્ત થાય છે.

આત્મતત્ત્વનો અવશ્યાર્થી અભ્યાસ, પ્રાણનો ચેદ અને મનનો નાશ એમાંથી એક સિદ્ધ થતાં બીજાં એ પોતાના મેળે સિદ્ધ થઇ જાય છે. આત્મતત્ત્વના ઘાટા અભ્યાસથી દ્વેષ વાસનાનો બાધ થતાં મન અત્યંત શાંત થઇ જાય છે. મન શાંત થતાં પ્રાણ પણ શાંત થાય છે. મનનો આત્મતત્ત્વમાં લય થાય ત્યાં આત્મતત્ત્વ સ્થિર થાય છે. વાસનાઓથી રહિત થયેલો અવિદ્યથી રહિત થયેલો અને સત્ત્વમાં રહેલો વિરલ પુરુષ પરમ જ્યોતિને જીએ છે અતરત શાંત થાય છે. જેમ સેતુ બની ગયેલું તાંબું પાછું તાંબુ થતું નથી તેમ વાસનારૂપ બીજા શક્તિના દાહથી પરબ્રહ્મપદને પામેલું ચિત્ત પાછું રાગ દ્વેષ દિક કંપનાઓથી મલિનતાવાળા સંસારીપદને પ્રાપ્ત થતું નથી.

સંપૂર્ણ શાંત મનવાળા, અત્યંત તૃપ્ત વૃત્તવાળા, અને સમ તથા સુખમય આત્મસ્વરૂપની અંદર રહેનારા પુરુષના મનોરથો અત્યંત દુર્લભ હોય તો સિદ્ધ થાય છે. અહંકારનો ઉપશમ થાય તો રાગનો તથા દ્વેષનો ક્ષય કરનાર સંસારરૂપી રાગના બૌધ્ધરૂપ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. ભોગોના સમૂહની વામનાને છોડી દઇ જે પુરુષ શુદ્ધ આત્માકારપણાને પ્રાપ્ત થઇ રહે તેનો અહંકાર નહતે થાય છે.

શાસ્ત્ર અવધુ અને સત્પુરુષોના સત્સંગથી બુદ્ધિને વધારવી એ યોગની પ્રથમ ભૂમિકા છે.

વિચારણા એ બીજી ભૂમિકા છે જેમાં અવધુ કરેલા વિષયોનું મનન કરવાનું હોય છે.

અસંગ ભાવના એ ત્રીજી ભૂમિકા છે. તેમાં એક અસંગ આત્માની નિરંતર ભાવના કરવી એટલે નિદિધ્યાસન એ આદિનો સમાવેશ થાય છે.

વિલાપિનીએ ચોથી ભૂમિકા છે. જેમાં તત્વનો સંક્ષાત્કાર થવાથી વાસનાઓનો મૂળ શુદ્ધિ નાશ થાય છે.

પાંચમી ભૂમિકા સમાધિનો પરિપાક થઈ જવાને લીધે અનુભવાતા ઉત્તમ અનંદવડે શુદ્ધ ચિન્મય આનંદરૂપ છે કે જેની અંતર નિદ્રાશેષ રહી ગયાથી, અર્ધ ઉદ્ધતા અને અર્ધ જાગૃતા પુરૂષની પેઠે જીવન્મુક્ત પુરૂષ રહે છે.

છટી ભૂમિકા અનુભવાત્મક અહ્યાકાર વૃત્તિરૂપ છે કે જેમાં આનંદના જ એક ઘાટા આકારવાળી યોગીના ચિત્તની સ્થિતિ સુપ્રત્તિ અવસ્થાવાળાના જેવી થઈ જાય છે તેજ સાંત અવસ્થા, તુર્યપદ વડે કહેવાય છે કે જે કેવળ મોક્ષરૂપ છે.

સાતમી ભૂમિકા તુર્યાતીત કહેવાય છે. જે પદ્મ નિર્વાણરૂપ છે. એ સાતમી ભૂમિકાજ જ્યારે પરિપક્વ દશામાં આવે ત્યારે વિદેહ મુક્તિરૂપ કહેવાય છે.

આમાં પ્રથમની ત્રણ ભૂમિકાઓ જાગ્રત કહેવાય છે, ચોથી ભૂમિકા જગત્ સ્વપ્નના જ.તુ પ્રતિતિમાં આવવાથી સ્વપ્ન એવા ન મથી કહેવાય છે. પાંચમી ભૂમિકા એક આનંદમાં જ ઘાટાપણુથી સર્વનો લય થતાં સુપ્રત્તિ જેવી દશા થઈ જવાને લીધે તે સુપ્રત્તિ એવા નામના કહેવાય છે. છટી ભૂમિકામાં અર્ધ અહ્યાકાર વૃત્તિ રહેવાને લીધે ધૃતર પદાર્થો સંપન્ધી કાંઈ સંવેદન (સંકલ્પ) નહિ સ્ફુરવાથી તે અસંવેદન રૂપ કહેવાય છે તેને તુર્યા એવું નામ આપ્યું છે. અને સર્વથી ઉત્તમ એવી સાતમી ભૂમિકાને તુર્યાતિત એવું નામ નામ આપ્યું છે.

‘હું કાંઈ નથી માત્ર એક ચિદાત્મારૂપ છું’ એવી ભાવના કરવાથી, “ હું નિર્લેપ છું અજર છું, વાસના વગરનો છું, નિર્મલ

હું, આસક્તિ રહિત છું ચિદાકાશરૂપ છું એમ માનવાથી. “ હું શુદ્ધ બુદ્ધ અજરામહ શાંત છું, સર્વમાં જે સત્યરૂપે રહેલ છે તેજ આત્મતત્ત્વ છે અને હું પણ તેજ છું ” એા અખંડ ભાવના કરનાર જ્ઞાનને મેળવે છે.

જીવન્મુક્તિની સ્થિતિ પર્યંતી, તુર્યા અને તુર્યાતીત એ ત્રણ ભુમિકાઓમાં થાય છે.

સ્વરૂપમાંજ વિશ્રાંત થયેલી જીવન્મુક્તની જે સ્થિતિ તેને પર્યંતિ કહે છે. મન દ્વંષ્ટ થતાં આ પ્રથમ ભુમિકા સિદ્ધ થાય છે.

પર્યંતી ભુમિકા અભ્યાસને લાંબે મનથી રહિત થઇ જાય, ચૈતન્ય શક્તિની શાંતિવાળી થાય, સિંધવામાં રહેલા રસની પેઠે, વાયુમાં રહેલ ચક્તન શક્તિની પેઠે, ચપલતાને છોડી દે, કોઇ પણ દ્રવ્યની કલ્પના ન કરે નિર્દોષ, નિષ્કલંક સર્વ નિમિત્તોથી સર્વ કાળોમાં સર્વ દેશોમાં થતા પ્રકાશોથી તથા આનંદોથી અધિક ઉત્કર્ષવાળી સાક્ષી ॥ પેઠે રહેલી કોઈ સત્તાને ધરે ત્યારે એ તુર્યા નામની જીવન્મુક્તના ત્રીજી ભુમિકા કહેવાય છે.

બ્રહ્મા ૧૨ અખંડવૃત્ત, સર્વ વિકારોથી રહિત, પોતાના સ્વરૂપથી નિષ્કલંક, વિચ્છેદથી રહી જે ચૈતન્યમાં પવિત્ર સ્થિતિ થાય છે તે તુર્યાતીત નામની ત્રીજી ભુમિકા છે. આ ત્રીજી ભુમિકામાં અખંડ સ્થિતિ ઉપાસનાએ ના સત્ત્વગા માર્ગોથી પણ દુર છે. તેનું રૂપિ મુનિઓ વર્ણન કરી શકતા નથી.

મૃત્યુ ઉપર જય મેળવવો

જે મનુષ્યોના હૃદયમાં દોષોરૂપી મોતી બોથી પરોવાયલી વાસના દોરી ગુંથાયેલી ન હોય તે પુરુષો મૃત્યુ ઉપર જય મેળવી શકે છે. મનુષ્યો વિંતાઓથી રહિત હોય કે જે ચિંતાઓ સરીરરૂપી લતાને નાના જીડા ની પઠે કોતરી નાખે છે; તે ચિંતાઓ જેને બેઠી શકતી નથી તેવા મનુષ્યો મૃત્યુ ઉપર જય મેળવી શકે છે. સરીરરૂપી જાડના કોતરમાં રહેનારી અને માથે ચિંતાઓ રૂપી ફણાને ધરનારી આશાઓ રૂપી નામગૂંચો જેના અંતઃકરણમાં દાહ ઉત્પન્ન કરતી નથી તે પુરુષન મૃત્યુ નડતું નથી.

રાગદ્વેષ રૂપી ઝેરથી ખરેખર મનરૂપી રાક્ષસમાં રહેનરો લોભરૂપી સપ જેને કરડે નાહ તે મૃત્યુ ઉપર જય મેળવે છે. ત્રિવેકરૂપી જગને

પીનારો ક્રોધરૂપી વડવાગ્નિ જેને જાળતો નથી તેને મૃત્યુ નડતું નથી. જેમ તલના ઢગલાને ધારી પીલી નાખે છે તેમ કામદેવ જેને વ્યાકુલ કરી પીલી શકતો નથી તેને મૃત્યુ નડતું નથી.

પરમપવિત્ર અને નિર્મલ એક પરમપદમાં જ જેના ચિત્તને વિશ્રાંતિની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તે પુષ્ટ મૃત્યુ નડતું નથી. મનરૂપી વાંદરો ચંચલતાને છોડી દે તો, ચિત્ત જે સમાહિત થયું હોય તો નસારરૂપી વ્યાધિને ઉત્પન્ન કરનારા એ મોઠા દેવો ચિત્તને જરાપણુ વ્યથિત કરી શકતા નથી. જેનું ચિત્ત સમાહિત થયું હોય તેનો અસ્તપણુ થતો નથી અને કલ્પ પણુ થતો નથી, તૃષ્ણા । તથા ક્રોધના વિકારોથી ઉત્પન્ન થનારી ચિંતાઓ પીડી શકતી નથી.

જેઓ સર્વોપચાર આત્મજ્ઞાનરૂપ સંતોષમાં જ રહેલા છે તેઓ આ મિથ્યા સંસારના વિભ્રમોમાં મુકાતા નથી. પરપીડન ન કરનાર દુષ્ટ કૃત્યો ન કરનાર, જેઓનું મન સાર અસારના વિવેકવાણું છે, ચપલતાથી રહિત છે શાંત અને અત્યંત સ્થિર છે, નિમલ બુદ્ધિવાળા છે. બ્રહ્માકાર વૃત્તિવાળા છે. સઘળી તૃષ્ણાઓને છોડી દેનારા છે. તેઓ સર્વોત્તમ સારરૂપ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કરે છે તેઓ મૃત્યુ કે પર જય મેળવી શકે છે.

આકાશગમન આદિ સિદ્ધિઓ શી રીતે મળે તેનો વિધિ.

જેનામાં ક્રમ, ક્રોધ, લોભ, મોહ અને શોક પ્રતિબિંબ અત્યંત ક્ષય થઈ જાય છે તે જીવન્મુક્ત પુરુષનું મુખ્ય લક્ષણ છે. મંત્રની સિદ્ધિવાળા, તપની સિદ્ધિવાળા અને તંત્રની સિદ્ધિવાળા પુરુષો આકાશગમન કરી શકે છે. અણિમાદિ ઐશ્વર્ય પણુ મેળવી શકે છે. પણ આત્મદર્શી પુરુષને એ સિદ્ધિઓ લોભાવી શકતી નથી.

દેશ, કાલ, દ્રવ્ય અને ક્રિયા એ ચાર સાધનોથી સર્વ સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે. એ સિદ્ધિઓ માણસના મનને પ્રકુલ્લ થનારી દે છે. તે ચાર સાધનોમાં ક્રિયા એ મુખ્ય સાધન છે, કારણકે સઘળા કર્મો ક્રિયાને આધારે જ થાય છે. આકાશ ગમનાદિક સિદ્ધિઓને માટે તિલ્લ ગુટિકા, સિદ્ધાંજન, સિદ્ધખડગ સિદ્ધપાદકા ઇત્યાદિ ક્રિયાનો ક્રમ તંત્ર મંથોમાં નિરૂપણુ કરેલો છે. એ સિદ્ધિઓ માટે મણિ, મંત્ર, તપ, ઔષધ ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ જાણવી પડે છે. વળી શ્રીશેલ અને મેરુ પર્વત આદિ સિદ્ધ દેશોમાં નિવાસ કરવાથી પણ સિદ્ધિ મળે છે.

પ્રાણાદિ પવનના—પ્રાણાયામના અભ્યાસથી પણ સિદ્ધિઓ મળે છે. સાધ્ય સંબંધી અને સાધન સંબંધી સર્વ માનસિક વાસનાઓને છોડી દઈ સિદ્ધાસનાદિક આસન વગેરે યોગ શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયાના કર્મે વડે યુદ્ધાદિ દ્વારને સંકુચિત કરી ભોજન, આસન આન્ત્રી શુદ્ધિવડે શુભ શાસ્ત્રાના અર્ચનું સારી રીતે પશ્ચિલન કરવાથી, સખાસનથી પ્રાણાયામના ઘાટા અભ્યાસથી ક્રોધ, લોભ, ઇત્યાદિ છોડી દેવાથી, ભોગોના ત્યાગ કરવાથી, પુરક, કુંભક અને રેચક પ્રાણયોગના અત્યંત અભ્યાસ કરવાથી યોગીના પ્રાણાદિક સર્વ શુભો તેના તાપ માં આ જવાને કીચે રાખને જેમ સર્વ નોકરો આધીન રહે તેમ યોગી પુરુષને સર્વ પ્રાણાદિક પવનો સ્વધીન થઈ જાય છે. રાત્ર્યથી માંડી મોક્ષ પર્યંત સર્વ સિદ્ધિઓ દેહના પ્રાણ આદિ વાયુ આધીન હોવાથી સર્વ યોગ્ય અધિકારીથી મેળના શકાય છે.

ત્યારે તરફ નાડીઓથી વીંટાયલી વસંતના જેવા આકારવાળી, સર્વ મર્મસ્થાનોમાં રહેલી શનનાડીઓના આશ્રયરૂપ, વીંટાળના મૂળમાં રહેલ પાના જેવી, અથવા જળમાં પડના આવર્તના જેવી લપાળામાં અર્ધ ઝંઝારના આકાર જેવી અને કુંડલના આવર્તની પેઠે રહેલી, આતરડાઓથી વીંટાયેલી હોવાથી અત્ર વેષ્ટનિકા એવા નામથી ઓળખાતી એક નાડી છે કે જેને સુષુમ્ણા કહે છે એ નાડી દેવ, અસુર મનુષ્ય મૃગ જીવ, પક્ષિ આદિના અને કીટથી માંડી બ્રહ્મા પર્યંત સર્વ પ્રાણિયોમાં રહેલી છે ટાઢથી પીંડાલા શુચ્યણુ વળી સુતેલા સર્પના દેહના માફક શુચ્યણુ વળી રહેલી ઘોળા પ્રસ્યાગ્નિનો સંપર્ક થવાથી સ્વતા સંદ્રમાના જેવા વલકાર વાળી મૂલાવારથી માંડી બ્રહ્મની મધ્ય ભાગ સુધી તમામ છિન્નોમાં અનુસ્યુત એવી એ નાડી અંદર મને વૃત્તિ વડે અને બહાર પ્રાણાદિક વડે ચળ રહે છે.

એ નાડીના ઢેળના ગર્ભ જેવા કોમળ, અંદરના ભાગમાં, વીણાના વેગના જેવી અસ્ફુટ ગાંતવાળી જે પરમ ચિદશક્તિ કુંડલી એવા નામથી કહેવામાં આવે છે. સર્વ પ્રાણિમાત્રની એ શક્તિ છે અને પ્રાણ ઇન્દ્રિયો ઇત્યાદિ સર્વ શક્તિઓને સત્તા, સ્ફુર્તિ પ્રવૃત્તિ વગેરેથી એજ વેગ અપે છે. પ્રાણને ઉપર લઈ જવાથી અને અપાનને નીચે લઈ જવાથી ઇંછેડાયેલી સર્વિણીની માફક નિરંતર નિઃશ્વાસ નાંખતી ઉંચા મુખવાળી એ કુંડલી સત્તા સ્ફુર્તિરૂપ રહેલી છે જ્યારે પ્રાણવાયુ હૃદયમાં કુંડલિનીના રથાનમાં પહેલે છે ત્યારે અપંચાકૃત ભૂતના

કાર્યરૂપ અંતઃકરણમાં પ્રતિબિંબિત થયેલ જીવ ચૈતન્ય સ્મૃતિ સંકલ્પ, નિશ્ચય, અભિમાન, રાગ, અદિ અનેક વૃત્તિઓ રૂપે ઉદય પામે છે. રૂપાદિક વિષયો । મૃદુ સંબંધથી ઉદય પામી એ કુંડલિની કમગમાં બમરીની પેઠે જેવી જેવી રીતે દેહમાં સ્ફુરે છે તેવી તેવી રીતે અંદર જીવ ચૈતન્યદ્વારા રૂપાદિક વિષયની સ્ફુર્તિ અને ફલભોગ આદિ અનેક રૂપે પ્રકાશે છે.

કુંડલિની એવી રીતે વેગળી સ્ફુરે છે. કે પ્રથમ ચક્ષુ આદિ મૃદુ ઇન્દ્રિયો સાથે રૂપાદિક વિષયનો સંબંધ થાય છે અને પછી દેહ યંત્રને સલાવનાર પ્રમાતા વૃત્તિદ્વાર બહાર નીકળી વિષય સાથે મળે છે કે જેવી અવરણનો ભંગ થઈ ઘટ દિ જ્ઞાનનો સ્ફુટ ઉદય થાય છે. ઉદય-કેશ સાથે સંબંધ રાખનારી સર્વ નાડીઓ એ કુંડલિની સા જ બંધાયેલી છે. એ નાડીઓ કુંડલિનીમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને જેમ નદીઓ છેવટ મહાસમુદ્રમાં મળી જાય છે તેમ એ સર્વ નાડીઓ છેવટ કુંડલિનીમાં મળી જાય છે પ્રાણરૂપે નિરંતર ઉદ્દર્ગમન કરવાથી અને અપાનરૂપે નિત્ય અધોગમન કરવાથી સર્વના સાત્ત્વરણ કારણરૂપ એ કુંડલિનીજ પ્રાણશક્તિ, ઇન્દ્રિયશક્તિ, બુદ્ધિશક્તિ, ઇત્યાદિ સર્વ સંવિદના બીજ રૂપ છે.

સર્વત્ર સર્વકાલ બધું સંવિતરૂપ ચિન્માત્ર છે. ચૈતન્યનો ઉદય કાર્યિત સ્થૂળ દેહ અને સૂક્ષ્મ દેહ । આકારે પરિણામ પામેલ પંચ તનમાત્રા : લીલેજ થાય છે. ચૈતન્ય સત્તા સર્વત્ર વ્યાપ્ત છતાં પણ સ્થુલ દે રૂપ અને સૂક્ષ્મ દેહરૂપ રૂપાધિમાંથી જ વિશેષ પ્રતીત થાય છે એ સર્વ વ્યાપી ચૈતન્ય માટી, પથ્થર આદિ વસ્તુઓમાં અવિદ્યાના બળકાંડથી દેખાતું નથી, પણ દેવ, મનુષ્ય આદિમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે. વૃક્ષાદિમાં અસ્પષ્ટપણે છતાં બહાર દેખાતું નથી મનુષ્ય દેહમાં તથા પશુ સ્થાવરાદિ દેહમાં તેનો આવિર્ભાવ છે.

આ જગત્ ચિન્માત્ર સત્તાંય સર્વ ધર્મથી શુન્ય, આકાશ જેવું અસંગ સર્વ વ્યાપક, પરમ સૂક્ષ્મ પરબ્રહ્મ જ છે. તે અવિદ્યાન ચૈતન્યજ કોઈ ઠેકાણે પંચતનમાત્રરૂપ બની જઈ પ્રણ, મન, બુદ્ધિ, જ્ઞાનેન્દ્રિયો એમ પાંચ પ્રકારે કદાચક્ષા લિંગ શરીરમાં પ્રતિબિંબિત થઈ, માયાના અધ્યાસવડે દ્વેત ભાવને પામી અનેક જીવરૂપ બની જાય છે. પણ વસ્તુતઃ ચિદ્રુપનાજ એ સદ્ગુણો વિવર્તિ છે. જ્ઞાનતંત્રના શુદ્ધિઓની દષ્ટિમાં વસનાના ક્ષય થવાથી, પરમાત્મા । સાક્ષાત્કાર થવાથી

તેને મેર આદિ જોડલા સુચર્યાના ટગલાને પણ તણખલ જેવા તુચ્છ ભાસે છે. જીવો વાસના ક્ષય થયા પછી વિવેકદષ્ટિમાંજ રહ્યા કરે છે. તેઓ પાછા ફરવાર આ સંસાર ચક્રમાં ભગવા જન્મતા નથી.

આ રથુક્તિ દે ની અં ર મૂળાધિ ર ચક્રમાં રહેલ કુંડલિની વિષે લિંગ શરીરના ઉપાદાનરૂપ જૂનમુક્તમ પ્રથમ પ્રણ પવન:પે નિરંતર રૂપમાં કરે છે. અંદર પ્રાણરૂપે સ્ફુરેલી કુંડલિની શક્તિ સ્પર્શ, સ્પર્શ, સંવિત, કલા ગિવાં નામવડે અનેક રીતે કહેવામાં આવે છે. કલ્પના કરે છે માટે તેને કલા કહે છે. ચેતનપણાથી ચિત્ત કહેવાય છે, જીવનપણ્ય ને લીધે જીવ -હેવાય છે. મનન કરવાથી મન કહેવાય છે, સંકલ્પ કરવાથી સંકલ્પ રૂપે કહેવાય છે, નિશ્ચય કરવાથી બુદ્ધિ કહેવાય છે. અહંભાવ થવાથી અહંકર કહેવાય છે, એ સર્વોત્તમ કુંડલિની જીવશક્તિ સર્વદા દેહમાં રહે છે. અને પુર્યષ્ટક એવા નામે પણ ઓળખાય છે.

કુંડલિની નિરંતર અપાનવાયુરૂપે નીચે રહે છે, સમાન વાયુરૂપે નાભિમાં રહે છે અને દાન વાયુરૂપે ઉપરના ભાગમાં ફઠાદિ પ્રદેશમાં રહે છે. નીચે અપાન વાયુરૂપે અને ઉપર ઉદાન વાયુરૂપ રહેવાથી વચમાં પેતાને એ બન્નું અર્કર્ષણ થયા છતાં પણ તેને નિરંતર નિશ્ચલ બળવાન અને સ્વસ્થજ રહે છે. જો એ જીવસંવિત સમાન વાયુવડે યત્નથી ન ધારણ કરી શકાય અને અપાન વાયુવડે સર્વ યત્નય. નીચેની તરફ ખેંચાય તો તે એ જાય છે અને અધોમાર્ગ દ્વારા બહારનારથી બહાર નીકળી જતાં માણસ મરણને શરણ થાય છે. જો યુક્તિથી ન ધારણ થત શકાતા સમસ્ત યત્નથી ઉદાન વાયુવડે ઉર્ધ્વ ભાગમાં ખેંચાઈ ઉર ચડી જાય. પણ તે બહારનારથી બહાર નીકળી જતાં પુરુષ મૃત્યુ વશ થાય છે ઉર્ધ્વ ભાગ તથા અધો ભાગ તરફ જવું આવતું છોડી દઈ સવ થાય એ કુંડલિની દેહને વિષે સમાન વૃત્તિવડે રહે તો અંદર પવનના નિધ થવાથી પ્રાણાયમ વડે મનુષ્યનો જે કાંઈ વ્યધિ હોય તે સર્વ નષ્ટ થઈ જાય છે. એકસો નાડીઓ શરીરમાં મુખ્ય ગણાય છે અને બાકીની બીજી નાડીઓ સામાન્ય ગણાય છે. સામાન્ય નાડીમાં કદ પિત્ત કિ દોષ વધી જવાથી તેમાં અજરસ પહોંચ્યાડનારી પ્રાણશક્તિનો વ્યાપાર બંધ પડી જાય તો સામાન્ય વ્યાધિ થાય છે. અને મુખ્ય નાડીઓમાં તેમ થવાથી જો વ્યાપાર બંધ પડી જાય તો પ્રધાન વ્યધિ (મહા વ્યાધિ) થાય છે.

આધિઓ અને વ્યાધિઓ કેવા ઉપાયથી નાશ પામે છે ?

અધિ અને વ્યાધિ એ બન્ને દુઃખનું કારણ છે. ઔષધાદિક વડે તેની તત્કાલ શાંતિથી શુભ થાય છે અને જ્ઞાનવડે આત્મતિક નિવૃત્તિ થાય તો તે મોક્ષ કહેવાય છે. અધિ અને વ્યાધિ બન્ને કોઈ વખતે એક બીજાના નીમિત્તરૂપ થઈ શરીરમાં ક્રમે પડીને થાય છે. કોઈ વખતે એક કાલે એવાં સાધનો મળી આવવાથી શરીરમાં બંને સાથે પેદા થાય છે, અને કોઈવાર ક્રમવાર પણ થાય છે.

દેહબંધી જે કાંઈ દુઃખ છે તે વ્યાધિ કહેવાય છે. અને વામનામય મનનિક વ્યથાને અધિ કહે છે, એ બંનેનું મૂળ અજ્ઞાન જ છે. તત્ત્વજ્ઞાનથી તેનો ક્ષય થાય છે. અજ્ઞાનને લીધે ઇન્દ્રિયોત્તેજ નિયંત્ર ન થવાથી ચિત્તમાં સ્વસ્થ રાખનારા સૂક્ષ્મ ભાવ ઝોલી ઇષ્ઠ અહર્નિશ રાગદ્વેષમાં રૂપાઈ જઈ આ મન્યું અને આ ન મન્યું એવી ચિંતાથી ઘાટા મોહને આપનારી આધિઓ વર્ષાતુમાં ઝાકળા પડે તેવું અજ્ઞા ધીજ આવી પડે છે. અત્યંત ઇચ્છાઓ સ્ત્રુવાથી, ચિત્ત ન છૂટાવાથી, દુષ્ટ અન્ન જમવાથી, પ્રમશાન આદિ નકાર સ્થળોમાં ફરવાથી, સંવેદાદિક તિષ્ઠિ વખતે બેજન, મેયુન અદિકરથી દુષ્ટ કર્મોનું ચિત્તમાં સ્ત્રુગ્ણ ફરવાથી, દુર્જનેના સંગ દોષથી, વિષ, સપ વ્યાધિ આદિની શંકાઓ મનમાં આવવાથી નાડીએનાં છિદ્રોમાં અન્નરસ ન જવાને લીધે તે ક્ષીય થઈ જઈ તે કિંવા મમજો રસ ચડાથી બહુ પૂજું થઈ જઈ કદ તિષ્ઠિ દોષથી પ્રાણુ વ્યકુલ થઈ જવાને લીધે શરીર વિકલ્પ થઈ જવાથી દોષોની અસ્વસ્થતાના કારણરૂપ વ્યાધિ શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ આધિઓ અને વ્યાધિઓ નાશ પામે તે મટે હવે વિચેચન કરીએ.

વ્યાધિ એ પ્રકારનો છે — એક સામાન્ય અને બીજો દંતર, ક્ષુધા તૃષ્ણા-બી પુત્રા કત્તી ઇચ્છા, એ વગેરેથી થયેલો વ્યાધિ સામાન્ય ગણાય છે અને જન્મદિ વિકાર આપનાર વસનામય-વ્યાધિ દંતર ગણાય છે. અન્નપાન, સ્ત્રીપુત્રાદિક મળી જવાથી વ્યવહારનો સામાન્ય વ્યાધિ ઇ થાય છે. આધિએનો નાશ થવાથી આધિજન્ય વ્યધિઓ પણ મટે છે પરંતુ આત્મજ્ઞાન થયા પછી દંતર જન્મમરણાદિ અપનાર વાસનામય વ્યાધિ મટતો નથી.

જે વ્યાધિએ આધિવિના ઉત્પન્ન થાય છે તે તે વૈષદિક

શાસ્ત્રોમાં કહેલા ઔષધ અને મંત્ર આદિના પ્રયોગોથી કે વૃદ્ધ પરં-
પરાના ઉપાયોથી નિવૃત્ત થાય છે. ચિત્ત આધિવડે પીડાવાથી શરીરમાં
ક્ષોભ થાય છે. શરીરમાં ક્ષોભ થવાથી પ્રાણુદિ પવનો પોતાના સમાન
ભાવને છોડી આડે અવળે માર્ગે ગમે તેમ ગતિ કરવા માંડે છે. તેથી
પ્રાણુ આડે અવળે ઉછળવાથી સત્રણી નાડીઓ કંઈ પિન્તાદિ દોષોથી
પુરાઈ જવાને લીધે વિષમતાને પામે છે. કેટલીક નાડીઓ અન્ન રસથી
પૂર્ણ બરાઈ જાય છે, અને કેટલીક તદ્દન ખાલી રહે છે. પ્રાણુના
સંચારનો ક્રમ વિપરીત થવાથી અન્નરસ ખરાબ થાય છે, અને અન્ન
નહિં પચવાથી અજીર્ણ થાય છે, કે અન્નરસ બહુ જીર્ણ થઈ જાય
છે. પ્રાણુ યુગ્મો ખાધેલા અન્નને રસરૂપ બનાવી દબા અંદર પોતપોતાના
સ્થાનમાં પહોંચાડે છે પણ જે અજ પ્રાણુવાયુના વિષયપણાથી શરીરના
અંદરના ભાગમાં ક્યાંઈ રૂંધાઈ જાય છે તે સ્વભાવિક રીતે રસ રક્ત
આદિ ધાતુઓ દ્વારા કરી વ્યધિના કારણરૂપ થાય છે.

આ પ્રમાણે આધિ-માનસીક પીડામાંથી વ્યધિ ઉત્પન્ન થાય છે,
અને આધિ મટી જવાથી વ્યધિ પણ મટી જાય છે.

મંત્રોથી વ્યધિઓ નાશ પામે છે તેનો ક્રમ-જેમ સ્વભા-
વથી હરડે જુલાય આવે છે, તેમ ય, ર, લ, વ છત્યાદિ મંત્રાત્મિક
વર્ણો તેવી તેવી શ્રદ્ધાનાળી ભાવનાઓથી જ્યાં તેવાં કાર્ય કરી આપે
છે. શુદ્ધ અને પુણ્યકર્મ કરવાથી, સત્પુરુષોની સેવાથી ચિત્ત નિવલ
થાય છે. ચિત્ત શુદ્ધ થવાથી શરીરમાં આતંદ વત્રવા લાગે છે. ચિત્તે
શુદ્ધ રહેવાથી પ્રાણુવાયુઓ પોતાના ક્રમ પ્રમાણે સંચાર કરે છે. અને
આત્માને બરોબર પકાવી દે છે જેથી વ્યધિ નાશ પામે છે. એ પ્રમાણે
આધિ તથા વ્યધિ નાશ પામે છે.

સિદ્ધિઓ શી રીતે મળે ?

પહેલી સિદ્ધિ ગિરિઆ--આ શરીર તે સ્થુલ શરીર છે,
બીજું સૂક્ષ્મ શરીર છે. એ સૂક્ષ્મશરીરને લિંગ શરીર પણ કહ્યું છે.
એ લિંગ શરીરના નામથી ઓળખાતા જીવની પ્રાણુ એવા નામથી
કહેવામાં આવતી કુંડલિની જ મુખ્ય આધારરૂપ છે. એ કુંડલિનીને
પૂરક પ્રાણાયામના અભ્યાસથી કંઠરૂપથી નીચે રહેલી કૂર્મ નાડીમાં
લઈ જઈ તેમાં મનનો સંયમ કરી બરોબર રાખવામાં આવે તો
શરીરનું બારેપણું અને મેઝના જેવી સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે તેને
ગિરિઆ નામની પહેલી સિદ્ધિ કહે છે.

આકાશગમન—પ્રાણને ત્યારે પૂરક પ્રાણાયામથી પૂર્ણ થયેલા દેહની અંદર મૂલાધારથી માંડી અહરધ્ર પથ ત લાંબાવમાન કરી પ્રાણ નિરોધથી થી ગરમીને અને તેથી થતા શારીરિક તથા માનસિક શ્રમને સહન કરતા. એ કુંડલિનીને ઉર્ધ્વ ભાગમાં લઇ જવામાં આવે ત્યારે તે લાકડીની પેઠે લાંબી થઇ સર્પિણીની પેઠે ઉતાવળી થઈ, લતાની પેઠે કોમળ અ. દેહમાં અંધારે સર્વ નાડીઓને સાથે લઇ ઉર્ધ્વભાગમાં જાય છે. કુનામાંથી ઉચે ખેંચવામાં આવતી ચામડાની બોળ પોતાની અંદર રહેતા પાણીને જેમ ઉચે લઈ જાય છે તેમ નાડીદ્વારા અવકાશ વગરના પવનથી પૂર્ણ અને હલકા થઇ ગયેલા આખા દેહને ન કુંડલિની ઉચે ઉડાડે છે. કે જેને આકાશગમન નામની બીજી સિદ્ધિ કહે છે.

સિદ્ધ પુરુષોનાં દર્શન કેવી રીતે થાય—આ પ્રપાણે મંચમના અભ્યાસના વિનાસરૂપ અને આકાશગમનમાં ઉપયોગી એવા યોગચડે યોગીઓ જેમ દીન પુરુષો પુરુષાર્થથી ઇદ્રપદને મેળવે તેમ આકાશગમનાદિક ઉર્ધ્વગતિને પડોંચી શકે છે. બીજી નાડીઓમાં નહિ જવા દેતાં ફક્ત સુષુમ્નુમાં જ રેચક પ્રાણાયામ વડે પ્રાણને પ્રવાહ ચાલુ રાખી કુંડલિની શક્તિને ત્યારે મસ્તકની અ. કપાલની સંચિર કપાટની મહા-ગાર ખાગવ ઉપરના ભાગમાં રહેત મૂર્ધા ભોળિમાં, મુકુર્ત પર્વત સ્થિત રાખવામાં આવે તો આકાશ ચારી સિદ્ધ પુરુષોનાં દર્શન થાય છે. અવી રીતે વાયુરૂપે ઇચ્છા પ્રમાણે ગતિ કરનારા સિદ્ધ પુરુષો અજ્ઞાનના આવરણથી યુક્ત અને ભૂયોક વારી પ્રાણિયોનાં અક્ષુ અદિક ઇન્દ્રિયોવડે કે દિવ્ય ઉપાય વિના બીજા ઉપાયવડે જોવામાં આવ નથી. યોગાભ્યાસવડે સંસ્કાર પામેલા ચિત્તથી બુદ્ધિની નેત્રવડે પોતાનો અબીટ અર્થ આપનાર સિદ્ધ પુરુષો સ્વપ્નની પેઠે જોવામાં આવે છે. જેમ સ્વપ્ન જોવામાં આવે છે તેવી જ રીતે સિદ્ધોનાં દર્શન પણ થાય છે. માત્ર એમાં એ તફાવત છે કે સ્વપ્નનાં જોવામાં આવતો વ્યવહાર ચિરસ્થાયી હોતો નથી અને સિદ્ધોનાં દર્શનમાં થયેલા વરદાન ફલ પ્રાપ્તિ આદિ વ્યવહાર ચિરસ્થાયી હોય છે.

૩ પરકાય પ્રવેશ—રેચક પ્રાણાયામના અભ્યાસની યુક્તિથી સુખથી બહાર છેટે ૧૨ આંગળ પમાણુના પ્રદેશમાં ગિરકાલ સુધી પ્રાણની સ્થિતિ રાખવામાં આવે તો પરકાય પ્રવેશ થઇ શકે છે.

જેમ કાષ્ઠનો અને કરવતનો મધોગ થતો તે કાષ્ઠના એ ભાગ થાય છે, પાછાં તે બંને કાષ્ઠ પરસ્પર સંઘર્ષ થતાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ પ્રાણ અને અપાનનો પરસ્પર સંઘર્ષ થતાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે નીચેના ભાગમાં અને ઉપરના ભાગમાં સંઘર્ષ રાખનાર પરસ્પર મળેલા મુખરાળો આમાશય અને પક્વાશય એવા નામથી ઓળખાનો સ્થુલ માંસપિંડ હૃદયવંતો જરૂરના ભાગમાં છે અને તે આકાશમાં રહેલા ઉપરના ભાગથી તથા જલમાં રહેલા નીચેના ભાગથી મધ્યમાં ખેંચાતા નેતરના કુંઝની પેઠે કંપાયમાન હોય છે. એ મસ-પિંડના નીચેના ભાગમ મૂત્રાધાનમાં પોતાના સ્થાનમાં સરેલી ગોમારૂપ એ કુંઝિની પદ્મ ભગ મણિના સંપુટમાં જેમ મેલીએતો ગુચ્છ શોભે તેમ શોભે છે. જન વખતે ફેરવતી માળાની પેઠે તે નિરંતર પ્રણા ઉંચે લઇ જવાથી અને અપાનને ઓંચે નહીં જવથી કપિત થઇ અન્યક્ત શબ્દ કરે છે. અને દડ વાગતાથી જેમ સર્પિણી કેધરે મુખ થઇ જા. તેમ એ પણ ઉર્ધ્વમુખ થઈ કરે છે. એ કુંઝિની પ્રાણને તથા અપાનને ઉર્ધ્વગતિ તથા અધોગતિ આપનારી છે.

હૃદયરૂપ કમળપુટમાં ભમરીની પેઠે રમણ કરનારી એ કુંઝ-લિની જ સૂર્યની પેઠે ચક્ષુષાદિ જ્ઞાનરૂપ મહારંદને પ્રકાશિત કરે છે જેમ બહારનો વાયુ વૃક્ષનાં પાંદડાંનું હવારે છે તેમ આ દ્રિયશક્તિ. કર્મેદ્રિય શક્તિ એ વગેરે શક્તિયોને તથા હૃદયકમળ અને નાડી સમૂહ છતાં સર્વને એ કુંઝિનીજ પ્રાણ દિક વાયુઓ વડે ચલાવે છે. હૃદયકમળ અને નાડી વાહ અદિ સવળો યંત્ર પ્રાણાદિ વાયુને લીધેજ ધમધમતી પેઠે ધમવાથી ચંચલ રહે છે. અને તેની ચંચલતાથી હૃદયમાં અન્નનો રસ પ્રવિષ્ટ થઇ જેમ વસંત ઋતુમાં પૃથ્વીમા ભૂમિનો રસ જવાથી તેજ પદ્મવ. પુષ્પ આદિ પરિણામ પામે તેમ તેજ રસ, રક્ત, માંસ, આદિરૂપે પરિણામ પામે છે.

પ્રતિદિન શરીરમાં સર્વ રસોનો રક્ત માંસ, મેદ, મજ્જા અસ્થિ આદિરૂપે પરિણામ લાવવાની ક્રિયા પ્રણાદિ પવન જ કરે છે. એ એ પ્રાણ આદિ પવનો પરસ્પર સંઘર્ષ પામી જઠરાગ્નિને ઉત્પન્ન કરે છે. શરીરમાં એ જઠરાગ્નિની ગમી ફેલાઇ જવથી હૃદ શીત વાતપ્રધાન છતાં પણ ઉષ્ણ થઇ જાય છે શરીરમાં જઠરાગ્નિથી તેજ આપ્યા શરીરમાં ચારે તરફ પોતાની પ્રભાવડે વ્યાપ્ત છે. યોગી માનેનું તારાના આકાર ધ્યાન કરે છે. એ તેજનું પ્રકાશમય જ્ઞાન સ્વરૂપે ધ્યાન કર-

વાથી વ્યવહરના દૂરના પદાર્થો પણ જોવામાં આવે છે. લક્ષ્યોજન દૂરની વસ્તુ પણ જોઈ શકાય છે. એ જગરાગિનું શરીરમાં ઉપન થયેલ અતરંગી જગજ શુદ્ધ ઇંધનરૂપ છે.

શરીરમાં જે કંઈ શીતલપણું જોવામાં આવે છે તે ચંદ્રગાનું રૂપ છે. અને ઉપ જણાવ્યા પ્રમાણે તેનો સંસ્પર્શ થવાથી તેમાંથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. જેથી આ શરીર અગ્નિ સે મીય કહેવાય છે. બહાર જગત્માં સૂર્ય, અગ્નિ વગેરેનું તે જ જોવામાં આવે છે. તે અનિરૂપ કહેવાય છે અને જે કંઈ શીતરૂપ જોવામાં આવે છે તે સોમરૂપ કહેવાય છે. આ જગત્ અગ્નિ અને સોમથી ઉત્પન્ન થયેલું હોવાથી અગ્નિ સોમીય કહેવાય છે.

સદરૂપ પ્રકાશમય ચૈતન્યરૂપે અસંરૂપ જડ સ્વરૂપે બ્રહ્મજ જગ-દકારે પતી થયેલું માનીએ તોપણ આત્મસ્ફુરણ, બ્રહ્મજન, સૂર્યાદિક જે કોઈ સર્વુપ અને પ્રકાશમય છે તે અગ્નિરૂપે કહેવામાં આવે છે. અને જે ઇંધ જડરૂપ, મદુપ અને તગેરૂપ અજ્ઞાત અદિ છે તે સોમરૂપ કહેવાય છે. જેથી જગત્નું અગ્નિ સોમીયમય લિદ્ધ છે.

અગ્નિ (સૂર્ય) અને સોમ (ચંદ્ર-શીતલતા) એ બન્ને અન્યોઅન્ય કરણુપ છે. એ બન્નેનો જન્મ બીજામાંથી અંદર અને અકુરમથી જેમ બી થાય છે તે દિવસ અને રાત્રિની પેઠે એક બીજામાંથી થાય છે. પ્રાણુ પાણ્ય પ્રકૃતિવાળો છે તેથી તે અગ્નિ રૂપ છે. અને અપાન શીતલ પ્રકૃતિવાળો હોવાથી ચંદ્રરૂપ છે. બન્ને મુખ્ય માર્ગમાં ગતિ કરવાવાળા છે. અને ત્યારે બહાર શીતલ અપાન વાયુ અંદર દાખલ થાય છે ત્યારે તે ઇંધણુ પ્રાણાગ્નિમાં મળી જઈ તદુપતાને પ્રાપ્ત થાય છે અને ત્યારે ઉપજી પ્રાણુ ગ્નિ હૃદય સ્થાનમાં બહાર નીકળી મુખથી બાર આંગળ દૂર બહારના પ્રદેશમાં જાય છે ત્યારે શીતલ અપાનમાં મળી જઈ તદુપ બની જાય છે જેમ બહારનો સૂર્ય બીંત ઉપર પ્રકાશ ઉત્પન્ન કરે તેમ ચૈતન્ય અગ્નિ આવાર આદિ ચક્રોમાં રહેલ ચતુર્વિધ આત્મિકમણીના પાખડીએ મરેલ વાળી રૂપી સોમને અર્ધપ્રકાશ કરવાના સામર્થ્યથી સ્ફુર્તિદ્વરા ઉત્પન્ન રહે છે.

જે પ્રદેશમાં અંતઃસ્થ પ્રાયરૂપ સૂર્યે બાહ્યસ્થ અપાનરૂપ સોમની કળામરત કરી નથી તે પ્રાણુપાણી સંધિ મુખથી બાર આંગળ છેટેના પ્રદેશમાં બ્રહ્મકુંભકવટે મનની ધારણા રાખી તેના સ્થિર ચરં-

હૃદયાકાશમાં બહારનો અપાનરૂપ સેમ અંદરના પ્રાણ પવનરૂપ સૂર્ય આવને પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં કેળ ચિદપણાની સ્થિતિ વડે નમે સ્થિર થઈ રહેો. પ્રાણ ચૈતન્યરૂપી સૂર્યની જે કાંઈ કણ્ય માવ છે તે અગ્નિરૂપ છે, અને અપાનનું જે શીતપણું છે તે સોમરૂપ છે. એ બન્નેનું જે સ્થળમાં અન્યોન્ય મેળ થઈ પ્રતિબિંબની પેઠે તુલ્યરૂપતા થઈ જાય તે સૂક્ષ્મ ચૈતન્યાકાશમાં મનને સ્થિર કરવું.

અષ્ટિમાદિ સિદ્ધિઓ મેળવવાના ઉપાય.

યોગીઓનો દેહ જે ક્રિયાથી અણુતાને, અને સ્થુલતાને પ્રાપ્ત થાય છે તેનું વિવેચન હવે કરીએ.

હૃદયક્રમળના ચક્રની ઉર્ધ્વ (ઉપલી) પાંખડી ઉપર સુવર્ણના બમરા જેવો અને વર્ષાતુમાં સંધ્યકાલે ચમત્કૃતિ વીજળીના જેવો કાંતિમાન આ પીળો અગ્નિકણ રહે છે, જેમ વાયુવડે બહારનો અગ્નિ વૃદ્ધિ પમે છે તેમ એ અંદર રહેશે. અગ્નિકણ પછી તેની વૃદ્ધિના ઉપાયના રાત્રી વધી શકે છે. એ જહાગિનિ ચેતનરૂપ હોવાથી વૃદ્ધિ પામ્યા છતાં પણ બહુ અગ્નિ પેઠે દેહને નહિં બાળતાં સૂર્યની પેઠે અત્યંત પ્રકાશને પ્રાપ્ત થાય છે. સુવર્ણ જેમ અગ્નિ ગાળી નાંખે તેમ ક્ષણ મત્રમાં આપ્તા દેહને અથવા દિત ગાળી નાંખે. અર્થાત્ દેહના પાર્થિવ ભાગને તેના અપાનરૂપ જળ ભાગમાં લીન કરી દે છે. ઉપર પ્રમાણે શિખાથી ઠેક પાતાગ્રહ પાત દેહ ગળી જાય છે. પછી તે અગ્નિકણ પોતાનો ઉજ્જ્વલ સ્વભાવ હોવાથી જળ ભાગની શીતતાને નહિં સહન કરતાં ગરમીવડે એ જળ માનનું પણ શોષણ કરી પોતે જુદોજ ચિત્તરૂપ આતિવાહિક શરીરમાં રહે છે. પાર્થિવ અને જલીય શરીર મેળવોતાના વિનશ્ચન કારણમાં લીન કરી અવશેષ રહેશે. એ અગ્નિકણ જેમ પાનના ઝપાટાથી ઝાકળ કયાંય જતો રહે તેમ પ્રાણમ ક્ષોભ થવાથી પોતે પણ કયાંય લીન થઈ રહે છે. તે વખતમાં કેવળ અગ્નિમાંથી ન કળતી ધુમ સેખા પેઠે સુષુપ્તના નારીની જુદી પડેલી યોગિની કુંડળિનીશક્તિ (જીવશક્તિ) સંસ્કારરૂપે રહેતી આતિવાહિક દેહાકાશમાં અવશેષ રહે છે.

મન, બુદ્ધિ, જીવ આદિથી સંયુક્ત લિંગ શરીરમાંજ અલંકારને સંકેલી (સૂક્ષ્મરૂપ રાખનારી) ગંધી ઉર્ધ્વપ્રદેશમાં બહાર નીકળેલી ધુમ સેખાની પેઠે ચૈતન્ય ચમત્કારથી યથેષ્ટ ગતિ કરવાની શક્તિ.

વાળી એ યોગિની કુંડલિની શક્તિ કમળ, શેલ, તૂણ, પાપાણ્ય સ્વર્ગ-
લોક, ભૂલોક આદિમાં જ્યાં જ્યાં પ્રવેશ કરી નીકળી જવા માટે યોગ-
વામાં આવે ત્યાં ત્યાં તે પ્રવેશ કરી બહાર નીકળી જાય છે.

એજ યોગિની કુંડલિની શક્તિ અગ્નિમાં પ્રથમ લીન કરી દીધેલા
જળ ભાગને જ્યારે પાણે કમ પ્રમાણે તેમ થી પ્રકટ કરે છે ત્યારે જેમ
દૂધમાં નાખેલી ઓખ જળથી બરાબ જાય તેમ તે રસથી બરાબ જાય
છે. રસથી પૂર્ણ થયેલી એ કુંડલિનીશક્તિ પ્રથમ ખેંચી લીધેલા
પાર્થિવ ભાગને પાછો હાલુત કરી જેવે જેવો આકાર કરવાની ભાવના
કરે તેવો તેવો આકાર ધરાવે જાય છે. માતાના ઉદરમાં રહેલ લલમાં
અતિ સૂક્ષ્મરૂપે રહેલી બીજશક્તિ જ જેમ અસ્થિ હસ્તપાદ આદિ
રચીલ ભાગને પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ એ કુંડલિનીજ અંદર સ્થિત આદિ
ભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. યોગિ પુરુષની જીવશક્તિ પોતાની ઇચ્છાને
અનુસાર મેરુ આદિ મોટા પ્રમાણના આકારની કે તૂણ આદિ નાના
પ્રમાણના આકારના, જેવી દદ સાવના કરે તેવા આકારને પ્રાપ્ત થાય છે.

અભિમાદિ સિદ્ધિઓ યોગથી સિદ્ધ થાય છે તેમ જ્ઞાનથી પણ
મળી શકે છે.

અભિમાદિ સિદ્ધિઓ જ્ઞાનથી શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?-
શુદ્ધ, નિર્વિકાર, અલક્ષ્ય, સુદૃઢ અને શાંત એક મર્વત્ર છે. જગત્
કે જગત્માં ક્રિયા કરું તેમાં છે જ નહિં. એ ચેતન સત્તા જ જ્યારે
સંકલ્પરૂપે સ્ફુરે તો પોતાના આત્માને અધ્યાસથી વધારે છે, ત્યારે
સંકલ્પથી મેલથી મલીન થઈ જવાને લાગે તે જીવ એવા નામથી
કહેવાય છે. જેમ મૂઠ બુદ્ધિવાળાં અજ્ઞાની બાળકના મનમાં યક્ષ અપત્ય
છતાં જાયથી સત્ય બાસે. તેમ આ દેહ અસત્ય છતાં જીવની દૃષ્ટિમાં
માત્ર સંકલ્પની બ્રાહ્મિની સત્ય જોવા લાગે છે. જ્યારે જ્ઞાનરૂપ દીપ-
કથી પ્રકાશનો પૂર્ણ રીતે ઉદય થાય છે. ત્યારે સંકલ્પથી થયેલું
જીવનું સંઘર્ષ અજ્ઞાન શરદ ઋતુના વાદળાં પેડે ફીણ થઈ જાય
છે. જેમ તેલનો નિઃશેષ ક્ષય થઈ જવાથી દીવો કરી જાય તેમ સર્વ
સંકલ્પના નાશ થઈ જવાથી દેહ પણ બાધિત થઈ જાય છે. જેમ
નિદ્રા નાશ થતાં સ્વપ્ન જણાતું નથી તેમ સત્ય પરમત્માના સાક્ષી-
ત્વાર થવાથી દેહ પણ જેવામાં આવતો નવા. અતરવમાં તત્ત્વની
બ્રાહ્મિની જીવ દેહમાં બંધા રહે છે અને માત્ર એક પરમાત્માની ભાવના
કરવાથી દેહના બંધન વગરનો થઈ સુખી અને પરમ શોભાયમાન

થાય છે દેહાદિ અનામપદાર્થમાં આત્મબુદ્ધિ થવા રૂપ જે હૃદયને અંધકાર તે આવે. તો દારૂણ ક્ર ક બહાર । સૂર્યાનિ પ્રકાશ તેને ભેદી શકતો નથી પોતાના આત્મામાં જ એક આત્મબુદ્ધિ થવાથી સર્વમાં વ્યાપ્ત થઇ રહેલું નિર્મળ, નિર્જન, શુદ્ધ અંધાંટાન ચૈતન્ય હું છું. એવો જ્ઞાનરૂપ સૂર્ય જ્યારે ઉદય પામે ત્યારે જ તે હૃદયને અંધકાર વિના અજ્ઞાન નાશ પામે છે. જેવી ભાવના કરવામાં આવે તેવું જણાય છે. દંડ સંકલ્પથી જે ભાવના કરવ માં આવે તે તત્કાલ તેમ સિદ્ધ થાય છે. અશ્વિમાદિ સિદ્ધિ આ મેળવવા માટે ઉત્તરની યુક્તિ છે તેમજ બાજી યુક્તિ એ ક કે: જેમ બહુ વાયુમા રહેલો પુષ્પગંધ તેમાથી આકર્ષણ કરી નાસિકામાં ચે.જવામાં આવે તેમ રેશ્મક પ્રાણાયામના અભ્યાસના યોગથી જીવને જ્યારે કુંડલિની શક્તિરૂપ ધરમાંથી બુદ્ધિ પાડી બાળના દેહમા જીવમા કે બુદ્ધિમાં વૈભવ ભોગવવા માટે પ્રયત્ન કરવ મા આવે ત્યારે ચેષ્ટા વગરનો એ દેહ લાકડા કંવો જડ થઇ જાય છે. એ જીવને સ્થાવરમાં કે જંગમમાં જે પદાર્થમાં પોતાને ઇચ્છા થય તેની અંદર સારી રીતે વૈભવો ભોગવવાને યોજી શકાય છે. એ પ્રમણે પરકાના પ્રવેશ કરી સિદ્ધિના વૈભવો ભોગવી રહ્યા પછી એ જીવ પોતાનું પૂર્વનું શરીર વિદ્યનાન હોય તો તેમાં અથવા બીજું જે કાંઈ પોતાને રૂચે તેમાં જોડના કાલ સુધી ઇચ્છા થાય તેટલા કાલ સુધી પ્રયત્ન કરાવી શકાય છે અથવા એ યોગિ પુરુષ પરકાયા પ્રવેશ કરી વૈભવો ભોગવ્યા પછી સર્વમાં વ્યાપ્ત થઇ રહેલા પોતાના ચૈતન્ય ચમત્કારથી સર્વસ્થાવર જંગમ દેહોમાં તેના જીવોમ અને સત્ત્વદિ ગુણોમાં સંપૂર્ણ રીતે વ્યાપ્ત થઇ રહે છે. યોગથી મળેલા ઐશ્વર્યથી સંપન્ન થયેલો એ જીવ નિત્ય સ્વપ્રકાશ અને નિર્દોષ પોતાના આત્મસ્વરૂપને ઓળખી જે જે ઇચ્છા કરે તે તે તત્કાલ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ રીતે પ્રાણાયામાદિ યોગનો અભ્યાસ કરવાથી અશ્વિમાદિ સિદ્ધિઓનું ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત થાય છે પછી તેની મોહની નિવૃત્તિ થઇ જાય છે તે યોગસાધ્યથી આકાશમાર્ગમાં પણ ફરી શકે છે. ગુરુ ઉપદેશના ક્રમથી શ્રવણાદિ દ્વારા પરોક્ષ જ્ઞાનનું અન્વેષણ કરવા જતા મનન નિર્દિષ્ટાસન દ્વારા અપરોક્ષ જ્ઞાનનો લાભ થાય છે. ગુરુના ઉપદેશ માત્રથી આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી. પણ ગુરુ ઉપદેશ દ્વારા તત્ત્વજ્ઞ થાય છે પણ સાક્ષાત્કાર તો મનન નિર્દિષ્ટાસન આદિથી અત્યંત સ્વચ્છ થયેલી બુદ્ધિથીજ સાધ્ય છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

બંધ અને મોક્ષ.

વિષયાસક્તિને લીધે વાસનાઓનું-હુંપણું એજ બંધ છે. અને વિષયાસક્તિ તૂટી જવાને લીધે વાસનાઓને ક્ષય થવો એજ મોક્ષ છે. જ્ઞાનવડે વાસનાઓનો ક્ષય થાય છે. જ્યાંમુઘી ચિત્તમાં વાસના રહે ત્યાં મુઘી તે મન હોવાય છે, મન વાસના વગ નું થઇ જાય તો તે પોતેજ જ્ઞાનરૂપ છે. અને એ જ્ઞાનવડે આત્મત્વરૂપનો અનુભવ થાય છે. જ્ઞાન વડેજ અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિ થાય છે. પદાર્થો ઉપરનું મમત્વ છુટી જાય તો સર્વ ત્યાગ સિદ્ધ થાય છે. એ મમત્વ જ દુઃખરૂપ છે. મમતા મૂઠી દે છે, તે સર્વ ત્યાગી થઇ શકે છે. જેમ જેમ આ પ્રમાણે ત્યાગ સિદ્ધ થતો જાય છે તેમ તેમ ચિત્ત પરમ આનંદનો અનુભવ કરવા લાગે છે. એ ચિત્તનો ત્યાગ કરનાર સર્વ ત્યાગ કરે છે. ચિત્તનો ત્યાગ નહિ કરે અને બીજું બધું ત્યાગ કરે પણ એ ચિત્ત રૂપી બીજ વડે તેને પુનર્જન્મ પ્રાપ્ત થાય છે. ચિત્તનો ત્યાગ કરવાથી દ્વેત ભુદ્ધિ અને એક્યભુદ્ધિ સર્વ બાધિત થઇ જાય છે અને પરમ શાંત સ્વં છ નિર્વિકાર એક બ્રહ્મતત્ત્વ જ અવશેષ રહે છે. જેમ કોઇ બ્રાહ્મણ શુદ્ધ સ્ત્રીની કામના થતાં તેના સહવાસની દુષ્ટ ઇચ્છાથી પેતાને ઉચિત સાત્વિક બ્રાહ્મણ ધર્મને ધીમે ધીમે ભુલી જઇ શુદ્ધતાનો અંગીકાર કરે તેમ જીવ પોતે ઇશ્વર રૂપ છતાં પેતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ભુલી જઇ જીવ ભાવનો અંગીકાર કરી દે છે. દેહાદમાં આત્મભુદ્ધિ થવાથી ઉત્પન્ન થયેલો સંકલ્પ જ કર્મનું કારણ છે. સંકલ્પ થવો એજ બંધનનું કારણ છે માટે સંકલ્પનો ત્યાગ કરી નિઃસંકલ્પ દશા રહેવી એજ મોક્ષ છે. જે જે વિષય તરફ ઇન્દ્રિય સમૂહ જાય તેમાં જો પ્રીતી થઇ તો જીવ બંધાય છે. તેમાં વેરાગ્ય રહે તો મુક્તાય છે. જે કોઇ વસ્તુ તમને રચિકારક હોય તો તમે આ સંસારની સ્થિતિમાંથી મુક્ત છો.

સત્યપુરુષો જે થઇ ગયું હોય તેનો શોક કરતા નથી. બવિષ્યને માટે વિચાર કરતા નથી પણ વર્તમાન કાળમાં પ્રારબ્ધ યોગથી જે આવી મળે તે હર્ષશોકાદિ વડે ખંડિત નહિં થતાં ગ્રહણ કરે છે. તૃષ્ણા, મોહ; મદ એ આદિ વિકારો મનમાં જ રહેલા છે. માટે જ્ઞાની પુરુષે મનથી મનનું છેદન કરવું. વિવેક દ્વારા મનનું મૂળ શુદ્ધાં છેદી નાંખવું.

જીવનનાં ત્રણ રૂપ-૧ સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને પર એ જીવનનાં ત્રણ રૂપ છે. તેમાં પર રૂપનો આશ્રય કરી પ્રથમનાં એ રૂપને છોડી દો. હાથ પગવાળો આ દેહ ભેગો ભેગવવા માટે જે ચેષ્ટા કરે છે. તે ભોગ રૂપી અર્થને સિદ્ધ કરનાર જીવનું જે રૂપ તે સ્થૂલ રૂપ છે. પોતાના સંકલ્પરૂપી આકારથી ધારણ કરનારું સંસારની સ્થિતિ પયંત રહેનારું ચિત્ત એ જીવનું બીજું અતિવાહિક સૂક્ષ્મરૂપ છે. આદિ અને અંતથી રહિત સત્ય નિર્વિકલ્પ ચિન્માત્ર જે છે તે જીવનું ત્રીજું રૂપ પર છે. જે જગતને સત્તા અને સ્ફુર્તિ બેય આપનાર છે. એ તુર્યા પદ છે. પ્રથમનાં એ સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ રૂપનો ત્યાગ કરી આ ત્રીજા પર રૂપમાં રિથર થઈ રહેવું.

જગત અને સ્વપ્નમાં રહેનારો અહંકાર રૂપી વિક્ષેપ અને સુષુપ્તિમાં થતું તેનું મૂળ ભૂત અને અહંકાર રૂપી આવશ્ય એ બન્નેને તથા કારણ રૂપે સત્તા અને કાર્યના રૂપે અસત્ જણાતા આ સદસદ બેદને છોડી દેતાં જે નિર્લેપ સ્વચ્છ અને સમાન પદ સર્વનો સાક્ષી રૂપે અવશેષ રહે છે તે તુર્ય કહેવાય છે. વ્યવહારમાં જીવનમુક્ત પુરૂષોને ત્રિપે રહેનારી જે સ્વચ્છ સમાનતા વાળી અને શાંત સાક્ષી ની અવસ્થા છે તેજ તુર્ય અવસ્થા કહેવાય છે.

અહંકારના અશનો ત્યાગ કર્યાથી સમાનતાની ઉત્પત્તિ થવાથી અને ચિત્ત પરમતત્ત્વમાં જ લીન કરી દાંધાથી તુર્યાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. જગત અવસ્થામાં સુષુપ્તિ અવસ્થા વાળાની પેઠે રહી કામ કરવું. અંદરથી સર્વનો ત્યાગ રાખી બહાર યથાપ્રાપ્ત કર્મ કર્યા જવાં. સારી નહારી કામ વસ્તુને જોઈ પાપાણુની પેઠે સમાન સ્થિતિવાળા થઈ રહેવું એવા પ્રયત્નથી સંસાર જતાય છે.

અવિદ્યારૂપ પવનથી ઉત્પન્ન થએલ 'હું અમુકરૂપ છું' એવો અહંકારજ અજ્ઞા રૂપી સમુદ્રનો મોટો તરંગ છે. અમતારૂપી મોટો આવર્ત પોતાની મેળે તેમાં પડ્યા કરે છે. રાગ દ્વેષરૂપી બે મોટા મધરો તેમાં રહે છે. તેના સપાટામાં રૂપકાય તો અનર્થરૂપી પાતાળમાં પ્રવેશ કરાવી દે છે. તેમાંથી બચવા માટે જગદ્ગુરુ પરમાત્માનું ભજન કરવું. જ્યાં સુધી મનુષ્યનું ચિત્ત શુદ્ધ થાય નહિં ત્યાં સુધી પરમેશ્વરના સાકાર રૂપનું ભજન કરવું. પછી એ ભક્તિના પ્રભાવથી નિરાકાર પરમતત્ત્વમાં સ્વભાવિક જ સ્થિતિ થાય છે.

પરમેશ્વરની ઉપાસનાથી શુદ્ધ થયેલા ચિત્તના બળથી તમે આ મહા પ્રયત્ન અજ્ઞાનની મોહક શક્તિનો પરાજય કરી શાશ્વત શુભ વા-

કયોમાં વિશ્વાસવાળા ચિત્ત વડે ઇન્દ્રિયોને અને મનને નિયમમાં રાખવા
રૂપી યોગમાર્ગને અનુસરી, પછી ક્ષણ માત્રમાં સમાવિતો અશ્રય કરી
આત્માવડે જ પ્રત્યગાત્માનું અવલોકન કરતું. આત્મ સંક્ષાત્કારવડે જ
અજ્ઞાન રૂપી અંધકાર નષ્ટ થાય છે. અને જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ થાય છે.

પુરુષ પ્રયત્ન પશુ સાચો છે અને પ્રારબ્ધ પશુ સાચું છે બાકી
પ્રાપ્તવ્ય જે પ્રાપ્ત કરવાનું છે તેનો મહેશ્વરના અનુગ્રહથી જ મેળવી
શકાય છે. ઇશ્વરના અનુગ્રહ વગર, માત્ર સદાચાર કુચિતતા કે પરાક્રમ
તેનો પરાજય કરી શકતાં નથી. ક્ષણ માત્ર નિશ્ચય રહી સાક્ષીરૂપે
આ સંસારરૂપી નારકને જીવાનો અજ્ઞાસ કરે. જ્ઞાન મેળવવામાં
મદદગાર થાય તેવો વૈરાગ્ય જેવો બીજો કેંઈ બંધુ નથી અને જ્ઞાન
પ્રાપ્ત ન થવામ સંસાર જેવો બીજો શત્રુ નથી. પોતાની મેળેજ
તત્ત્વનો વિચાર કરવો. પોતાની મેળે તત્ત્વ શુદ્ધ થઈ જતાં તે વડે
પરમતત્ત્વ પમાય છે. ચિન્મય તત્ત્વની વૈરાગ્ય યુક્ત પુરૂષ સત્સંગતિ,
સચ્ચાસ્ત્રો અને વિવેકવડે વારંવાર ભાવના કરવી.

પ્રકરણ ૨૦ સું.

યોગનું શુદ્ધ રહસ્ય અને વિધિ.

નિષિદ્ધ કર્મથી ઉપશ્રમ પામી, વિષયો અને ઇન્દ્રિયોના સુખથી
વિરક્ત થઈ, શ્રદ્ધાવાન અને શમદમવાળા બની કોમળ આસન ઉપર
એસી ચિત્તના અને ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારોને છતી લઈ જ્યાં સુધી ચિત્ત
પ્રસન્ન થાય ત્યાં સુધી પ્રણામ (૩૬) નો ઉચ્ચાર કરવો. પછી અંતઃ-
કરણની શુદ્ધિ માટે પ્રાણાયામ કરવા. પછી ધીરે ધીરે ઇન્દ્રિયોને
વિષયો તરફથી ખેંચી પોતાના મૂળ કારણમાંજ શમાવી દેવી એટલે
પ્રત્યાહાર કરવો.

દેહ, ઇન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ અને ક્ષેત્રજ એ સર્વ જેમાંથી ચતાં
હોય તે શ્રુતિ આદિ દ્વારા જાણી લઈ પછી તેમાં તેનો દય કરી દેવો.
પ્રથમ અકારના અર્થ રૂપ વિરાટમાં-હું વિરાટરૂપ છું એવી ભાવના
વડે સ્થિતિ રાખી પછી વિરાટનો ઉકારના અર્થ રૂ કિંચિત્ મર્મમાં
લય કરી, તેમાં સ્થિર થઈ તેના અકારના અર્થરૂપ અંતર્નાભિમાં લય
કરી તેમાં સ્થિતિ કરવી. પછી તેનો સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ અર્ધમાત્રા-

તમક પુરીય શુદ્ધ બ્રહ્મામાં લય કરી શુદ્ધ ચિન્માત્રમાં જ સ્થિર થઇ રહેવું.

માંસઆદિ પાર્થિવ ભાગનો પૃથ્વીમાં લય કરવો, ઃકૃતઆદિ જ્ઞાતીય ભાગનો જળમાં લય કરવો, તેજસ ભાગનો તેજમાં લય કરવો. વાયુય ભાગનો મહાવાયુમાં લય કરવો, આકાશ ભાગનો આકાશમાં લય કરી દેવો, ઇન્દ્રિયોનો પથ્ય પોતપોતના કારણુ પૃથિવ્યાદિકમાં લય કરવો. કર્ણ આદિ ગોલકમ આંતરરૂપે પ્રવિષ્ટ થઇ રહેલ દિશા, પ દેવતાને પાછી દિશામાં લય પમાડી દેવી. ત્વચાનો પવનમાં લય કરવો. ચક્ષુરિન્દ્રિયનો સૂર્ય મિત્રમાં, શ્રુતિ ઇન્દ્રિયનો વરુણમાં લય કરી દેવો. પ્રાણનો મહાવાયુમાં, વાયુનો અગ્નિમાં, હસ્તેન્દ્રિયનો ઇન્દ્રમાં લય કરવો, ચરણેન્દ્રિય વિષ્ણુમાં, પાદુઇન્દ્રિયનો મિત્રમાં, ઉપસ્થનો પ્રજાપતિમાં, મનનો ચંદ્રમાં. બુદ્ધિનો બ્રહ્મામાં લય કરી દેવો. શ્રુતિ વાક્યાનુસાર દેવો જ ઇન્દ્રિયો રૂપ થયેલા છે. બાકી ઇન્દ્રિયો કાંઈ જુદી વસ્તુ નથી.

ઉપર પ્રમાણે દેહનો તેના મૂળ કારણમાં લય કરી દઇ હું વિરાટરૂપ છું એવું ચિંતન કરવું એ બ્રહ્માંડરૂપ વિરાટની અંદર અર્દ્ધ નારીશ્વર પરમાત્મા રહેલા છે. તેજ સર્વ પ્રાણીમાત્રના આધાર રૂપ છે. પંચીકૃત જૂત અને અપંચીકૃત જૂત કે જે ચારે તરફ વ્યાપી રહેલ છે, તેનાથી આ જગત વીંટાએલ છે. એટલે પૃથ્વીનો જળમાં લય કરવો, જળનો અગ્નિમાં, અગ્નિનો વાયુમાં, અને વાયુનો આકાશમાં લય કરવો. અને તે આકાશનો સર્વની ઉત્પત્તિના કારણરૂપ મહાઆકાશમાં લય કરી સમષ્ટિના લિંગ શરીર કે જેને વાસના જૂત, સૂક્ષ્મ કર્મ, અવિદ્યા, દયા ઇન્દ્રિયો, મન અને બુદ્ધિ એ રૂપે જાણેલ છે તે સમષ્ટિ અભિમાની-લિંગ શરીરને ધારણ કરી યોગી પુરુષે ક્ષણ માત્ર એ ચિંતિમાં રહેવું. પછી સ્થુલ ઉપાધીનો લય થવો જાણે સાવ અર્દ્ધ થઇ રહેલ હોય તેમ બ્રહ્માંડથી બહાર નીકળી જઇ હું સર્વના આત્મારૂપ અધિષ્ઠાતા રૂપ હિરણ્યગર્ભ છું એવું ચિંતન કરવું.

જૂતસૂક્ષ્મમાં અભિમાનીપણાથી રહેલ એ હિરણ્યગર્ભ જ પ્રથમ બ્રહ્મારૂપે થઇ રહ્યા હતા. પછી બુદ્ધિમાન યોગીએ સમષ્ટિલિંગ દેહના અભિમાની હિરણ્યગર્ભનો તેના કરતાં પણ સૂક્ષ્મ અવ્યક્ત અને અવ્યાકૃત મયથી અંતર્ધામીમાં ચિત્ત ભાગનો ચૈતન્યમાં લય કરી દેવો. આ જગત જેમાં રહે છે તેને કેટલાક પ્રકૃતિ કહે છે, કેટલાક

માયા કહે છે. તુરીયાપદ કે જે સર્વના અધિષ્ઠાન રૂપ ચિન્માત્ર છે તેની પ્રાપ્તિ થવા માટે તેનું ધ્યાન કરવું. લિંગ શરીરને સમન્વિહારા લય કરી દઇ પરમપદમાં પ્રવેશ કરવો. સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ બૂનો, ઇન્દ્રિયો મન, બુદ્ધિ, વાસના, કર્મ પ્રભુ આદિ વાયુઓ અને અજ્ઞાન એ સર્વનું રહેવાનું સ્થાન લિંગ શરીર છે. લિંગ દેહ રૂપ બેડીડી છુટા થઇ હું ચિત્તનો અંશ હોવાથી ચૈતન્યરૂપી આનંદ સાગરમાંજ લીન થઇ રહ્યો છું એવી ભાવના કરવી. તૂલુ આદિ વસ્તુ લવણની ખાણમાં નાંખવામાં આવે તો તે ગળી જઇ લવણ રૂપ થઇ જાય છે તેમ જડ જગતનો ચૈતન્યમાં લય કરી દેવામાં આવે તો તે પણ ચિત્રૂપજ થઇ જાય છે. મીઠાનો ગાંગડો સમુદ્રમાં નાંખ્યો હોય તો જેમ નામ કપથી રહિત થઇ સમુદ્ર બાવને પામે છે તેમ જળમાં જળ નાંખવાથી જળ રૂપ થઇ જાય તેવીજ રીતે ચિદ્રૂપ સત્ય બ્રહ્મ જે નિત્ય આનંદરૂપ છે, સર્વ સાક્ષી રૂપ છે સર્વના કારણ રૂપ છે, સર્વથી પર છે તેમાં લીન થઇ રહેવું.

એવી રીતે બ્રહ્મમાં લિન થઇ રહેલા આત્માનું પોતાનાં કર્મો કરતા રહી સુમુક્તિઓએ ધ્યાન ધરવું. એમ રોજ અભ્યાસ કરતારાતું મન ક્ષય પામી જાય છે. અને મનનો ક્ષય થવાથી આત્માનો પ્રકાશ એની મેળેજ થાય છે. આત્માનો પ્રકાશ થવાથી દુઃખ માત્રની નિવૃત્તિ થાય છે. સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. સુમુક્તિ પુરુષોએ જે કર્મ કરવાથી કાંઇ દોષ ન લાગે તેવાં કર્મો કરવા. વિશેષે કરી કામ્ય કર્મ, નિષિદ્ધ કર્મ, અને જેથી ચિત્તમાં ક્ષેપ થાય તેવાં કર્મો ન કરવાં. જીવ જ્યારે બ્રહ્મના ગુણોથી મુક્ત થઇ મનના ગુણોનો ત્યાગ કરી જેનો ઇન્દ્રિયોનો સમૂહ શાંત થઇ ગયો છે એવે થાય ત્યારેજ તે સર્વ વ્યાપી પરમાત્મારૂપ થઇ જાય છે. આનંદમય કોષ કે જે અન્નમય, પ્રાણમય, મનોમય, અને વિજ્ઞાનમય કોષથી પર છે. તેનું જે પરબ્રહ્મ અધિષ્ઠાન છે તેજ હું છું. એમ જ્યારે તે ધ્યાન ધરે ત્યારે જીવનમુક્ત થઇ જાય છે. સર્વ પ્રાણીઓમાં આત્માને અને આત્મામાં સર્વ પ્રાણીઓનો જ્યારે અભેદ બુદ્ધિથી જુએ છે ત્યારે જીવ મુક્ત થાય છે.

જનમત સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ એ ત્રણે અવસ્થાને મૂકી દઇ જીવ જ્યારે તૃતીય અવસ્થા કે જે આનંદરૂપ છે તેમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તે મુક્ત થાય છે. મનનો ક્ષય થઇ જાય એટલે પુરુષને પરમાત્મા વિના બીજું જુદું કશું જણાતું નથી. શાંત અમૃતમય તરંગવાળા અમૃત સમુદ્રમાં નિમગ્ન થાએ. અનેક રૂપ ધારણ કરનારા જમદગુરુ પર-

માત્માની ભક્તિ કરે. અભ્યાસથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે, માટે અભ્યાસમાં જ મનને સ્થિર કરે.

જે ગુરુ દર્શનથી સ્પર્શથી અને શબ્દથી અનુગ્રહ દર્શિથી શિષ્યના દેહમાં કુંડલિનીનો સુષુમ્ણા માર્ગથી પટયકો બેઠી બહારંધ્રમાં પ્રવેશ કરાવી યોગશાસ્ત્રમાં જ્ઞાતવેલ શિવશક્તિનો સંયોગ કરાવી દક્ષ ક્ષણ માત્રમાં ગુરુપણું જતાવી આપે છે, દેહ આદિ ઉપાધીના ત્યાગ દ્વારા શુદ્ધ બ્રહ્મના રૂપ પરબ્રહ્મભાવ ઉત્પન્ન કરાવે છે તેજ વધાર્થ સદ્ગુરુ છે.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

યોગનો અભ્યાસક્રમ-સપ્તભૂમિકા.

યોગની સાત ભૂમિકાઓનો અભ્યાસ શી રીતે કરાય ?

વેદ માર્ગમાં રહેનાર પુરુષ બે પ્રકારના છે. એક પ્રવૃત્ત અને બીજો નિવૃત્ત. તેમાં પહેલો સ્વર્ગમાં જનારો અને બીજો મોક્ષને મેળવનાર હોય છે. જે નિત્ય, નૈમિત્તિક અને કામ્યકર્મ કર્યા કરે છે તે પ્રવૃત્ત કહેવાય છે. અને અનેકવાર મૃત્યુ અને જન્મનાં દુઃખથી પુરુષ વિવેકી થાય છે, આ સંસારની સ્થિતિ નિઃસાર છે, ક્રિયાથી થનારા વિકારો વિનાનું પરમ વિશ્રાંતિ સ્થાન શું હશે, એનો વિચાર કરી આપણે તો એજ પરમપદ સંપાદન કરવાનું છે એવો જે અંદર નિશ્ચય બાધે તે પુરુષ નિવૃત્ત કહેવાય છે. એ શુભ બુદ્ધિવાળો પુરુષ હું વૈરાગ્યવાન થઈ શી રીતે આ સંસારમાગરને તરી જઈ એમ ત્યારે વિચારે ત્યારે તેના ચિત્તની અંદરના બેગો અને તે સંબંધી ચિંતાઓમાં વૈરાગ્ય થવા માંડે છે. એટલે તે ચિત્તશુદ્ધિ કરનારી સત્સંગતિ, ધર્મશ્રેણી, પાસના, મંત્ર, જા, પવિત્રતા આદિ ઉત્તમ ક્રિયાઓ કરવામાં મંડયે રહે છે અને તેમાં રાજી રહે છે. ગ્રામ્ય જડ ચેષ્ટાઓ કરતો નથી, પુણ્ય કર્મોનું સેવન કરે છે. પાપથી બહીતો રહે છે, ભોગને ઇચ્છતો નથી. યમ નિયમાદિને સેવે છે. રંગ અને વિવેકથી ભરેલાં ઘટતાં સત્ય, પ્રિય અને હિતકર વચન બોલે છે. આ પ્રમાણે પુરુષ જ્યારે શુભ ગુણ સંપન્ન થાય ત્યારે તે એક પ્રથમ ભૂમિકાને પ્રાપ્ત કરે છે.

મન, વચન, કર્મથી શમ, દમ, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન આદિથી સંપન્ન મહા પુરુષોની સેવા કરે તેમની પાસે જ્ઞાન શાસ્ત્રોનું શ્રવણ કરી અવલોકન કરે આ પ્રકારની સ્થિતિ તે પ્રથમ ભૂમિકા છે.

૨ વિચારણા-ત્રીજી ભૂમિકાનું નામ વિચારણા છે. તે યોગ, શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને સદાચારનું તથા યમ નિયમ આદિ બીજાં સાધનરૂપ અંગો સહિત ધારણા અને ધ્યાનરૂપ કર્મને પ્રતિ પાદન કરનારા યોગ માર્ગનું પોતે અનુષ્ઠાન કરવું અને બીજાઓને કરાવવું. ગુરુ સુખથી શાસ્ત્ર શ્રવણ કરી કર્મકાંડના તથા જ્ઞાનકાંડના અર્થને જાણી લે છે. મદ, અભિમાન, માત્સર્ય, મોહ, લોભના વેગને જેમ સર્પ કાંચળીને છોડી દે તેમ એ યોગી પુરુષ છોડી દે છે. પછી એ સુમુક્ત પુરુષ ત્રીજી યોગ ભૂમિકામાં જાય છે.

૩ અસંસંગ કિંવા અસંસક્તિ-એ ત્રીજી ભૂમિકા છે. શાસ્ત્ર વાક્યોના અર્થ ઉપર બુદ્ધિને નિશ્ચય રાખી તપસ્વી । આશ્રમમાં મળતી વિશ્રાંતિઓથી આત્મા સંબંધી, અધ્યાત્મશાસ્ત્ર સંબંધી ચર્ચા ચલાવવાના કર્મથી તેમ સંસારની નિંદા કરવાના વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનારા કર્મથી શિલારૂપ શય્યા ઉપર બેસી પોતાનું આયુષ્ય પુરૂ કરે છે. ચિત્ત ઉપરામ પામવાથી અસંગપરા । સુખથી સુંદરતાવાળા વનવાસના વિહારથી પોતાનો કાગ કઢાડે છે. શુભ શાસ્ત્રોના અભ્યાસ અને પુણ્ય કર્મો કરવાથી મનુષ્યને બરાબર તત્વજ્ઞાન થાય છે. જેમ ત્રીજી ભૂમિકાને પ્રાપ્ત થયા પછી તે પોતાની મેળે એ પ્રકારના અસંગપણાનો અનુભવ કહે છે. હું કર્તા પણ નથી અને ભોક્તા પણ નથી તેમ બાધ કે બાધક પણ નથી એવા નિશ્ચયથી સર્વ દૃશ્ય પદાર્થોમાં અસંગપણું રહેવું એ સામાન્ય અસંગ કહેવાય છે. સુખ કે દુઃખ એ પૂર્વ કર્મથી રચાયલું છે, કિંવા ઇશ્વરને આધિન છે. સંપત્તિઓ પરમ આપત્તિરૂપ છે. જે જે સંયોગો થાય છે તે પણ પરણામે વિયોગવાળાજ છે. બુદ્ધિને અનેક આધિઓ અને બ્યાધિઓ વાળે છે. કાગ સદા પદાર્થોને ગળી જવા તાકી રહ્યા છે. મહા વાક્યોના અર્થમાં ચિત્ત લાગી જઈ અંદર કેઈ ભાવના જ ન થાય એ એક સામાન્ય અસંગ છે. સર્વ શબ્દોના અર્થોની ભાવના ઘસે દૂર મેલી શુદ્ધપણાથી મન, વાણી, ચક્ષુ આદિની ચેષ્ટાથી રહિત થઈ નિઃસ્વાસનની પરિપાક અવસ્થામાં થનાર નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં જ સ્થિતિ રાખી તે શ્રેષ્ઠ અસંગ છે. જે જન્મ રહિત છે. મહા મનોહર

આકાશના જેવી નિર્વિકાર છે તે નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં રહેવું એ બ્રહ્મ અસંગ કહેવાય છે.

શુદ્ધ તત્ત્વવેત્તાઓના સમાગમથી પુણ્ય કર્મોના સંચયથી કંઈ કાતાલીય યોગથી પ્રથમ ભૂમિકા શુભેચ્છાનો ઉદય થાય છે. એ પ્રથમ ભૂમિકાની વિવેકરૂપી જગવડે સિંચન કરી રક્ષા કરવી. જે અંશથી પ્રથમ ભૂમિકા ઉદય પામે તે અંશને વિચારોવડે પ્રતિદિને વધારતા જવો. પ્રથમ ભૂમિકા અંદર બરાબર ખેડાયેલી હશે તો બીજી બધી ભૂમિકાઓની પ્રસવ ભૂમિરૂપ તે થશે. અને પછી ચતુર્થી બીજી અને ત્રીજી ભૂમિકાને પ્રાપ્ત થવાય છે. અસંગ રૂપી ત્રીજી ભૂમિકામાં પહોંચતાંજ સર્વ સંકલ્પોની કલ્પનાથી રહિત થઈ જવાય છે.

રાગ આદિ દોષોથી આરંભ થયેલા મૂઠ પુરુષને જ્યાં સુધી સંતપુરુષાની સંગતિથી વૈરાગ્યનો ઉદય થયો નથી ત્યાં સુધી સંહાર કાયમનોજ છે. વૈરાગ્યનો ઉદય થવાથી મનુષ્યના આ શુભેચ્છા આદિ ભૂમિકાઓનો ઉદય થાય છે.

હરકોઈ ભૂમિકામાં રહ્યા છતાં કંઈ સુધી પહોંચ્ય વિના વચમાંજ જેનું જીવિત જતું રહે તેનું પૂર્વનું પાપ પ્રાપ્ત કરેલી ભૂમિકાને અનુસાર ક્ષીણ થાય છે. પછી દેવોના વિમાનમાં, દીકપાલોના પુરોમાં મેરૂપર્વતના ખગીયાઓમાં ચિત્તને રમાડનારી પ્રિયા સાથે તે ક્રિયા કરે છે ત્યાર પછી અનેક ભોગો ભોગ ભયાર્થે પોતાને પૂર્વે કરેલો પુણ્ય સમૂહ અને આનુષંગિકપણે ચત્કિચિત દુઃખને ભોગરાવન કે કાંઈક કૃત પાપ એ બંને ક્ષીણ થઈ જતાં એ યોગી પૃથ્વીમાં પવિત્રતા વાળા સમૃદ્ધિવાન અને શુણ્ણવાન કોઈ સત્પુરુષના અનુચર આદિ વર્ગે રક્ષાયેલા ઘરમાં જન્મ લે છે ત્યાં જન્મ લઈ પૂર્વાસનાને લીધે પાછો યોગનો જ અભ્યાસ કરવા માટે છે.

આ ઉપર બતાવેલી ત્રણ ભૂમિકા જાગૃત એવા નામથી યોગ-ખાય છે. જે પુરુષ પ્રકૃત આચારમાં રહી કર્તવ્ય કર્મોનું સારી રીતે આચરણ કરે અને જે કર્તવ્ય છે તેથી દૂર રહે તેમ પ્રકૃત આચરમા સ્થિત રહે તે આર્ય કહેવાય છે. યોગીનું આર્ય તથા પ્રથમ ભૂમિકામાં અંકુરિત થાય છે, તેનો બીજી ભૂમિકામાં વિકાસ થાય છે, ત્રીજી ભૂમિકામાં તે ફળીભૂત થાય છે.

૪ ચોથી ભૂમિકા જ્ઞાન-ભૂમિકા તથા ભૂમિકાઓ. અભ્યાસ કરવાથી અજ્ઞાનનો ક્ષય થઈ જતાં જ્ઞાનનો ઉદય થતાં ચિત્ત પૂર્ણ ચંદ્ર-

માના હૃદયની પેઠે પ્રકાશમય અને આ દેશમાં થઈ ગયાથી યોગ યુક્તિ ચિત્તવાળા યોગી પુરુષો યોથી ભૂમિકાને—પ્રાપ્ત થઈ આ સર્વ વિભાગ વિનાનું આદિ અંત રહિત અને સદા સમાન એક બ્રહ્મ રૂપ જ દેખે છે. અદ્વૈત ભાવ સ્થિર થઈ ગયાથી અદ્વૈત દેખે છે. બુદ્ધિ શાંત થઈ જવાથી યોથી ભૂમિકામાં રહેલા યોગી પુરુષો આ લેકને સ્વપ્ન વત સમજે છે. પ્રથમજ ત્રણ ભૂમિકામાં વ્યાવહારિક સત્તાથી જાગ્રત અવસ્થાની પેઠે જગતનું જ્ઞાન હોવાથી જાગ્રત કહેવાય છે. યોથી ભૂમિકામાં જગત્ પ્રતિભાસિક સત્તાવડે સ્વપ્ન અવસ્થાના જેવું જણાયાથી તે સ્વપ્ન એવા નામથી કહી શકાય છે.

૫ પાંચમી ભૂમિકા સુષુપ્ત—પ્રાતિભાસિક સત્તાથી સ્વપ્નવત્ પ્રતિભામાં આવતી દૃષ્ટા, દર્શન. અને દશ્ય રૂપ ત્રિપુટી પણ પાંચમી ભૂમિકામાં લય પામી જાય છે. અને સુષુપ્તની પેઠે સર્વ લય થઈ જવાને લીધે તે ભૂમિકાને સુષુપ્ત એવું નામ આપવામાં આવે છે, એ ભૂમિકામાં ગયેલ યોગી કેવળ ચિત્તસત્તા રૂપે જ અવશેષ રહે છે. આમાં આવ્યા પછી દ્વૈત બુદ્ધિ ગણિત થાય છે. પોતપોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયેલી આ પાંચમી ભૂમિકામાં ગયેલા યોગી સુષુપ્તની પેઠે પર બ્રહ્મમાં એક સ્વરૂપ થઈ જાય છે. નિરંતર અંતર્મુખપણાથી કાંઈ કાર્યવશથી વૃત્તિને બહાર લઈ આવે તો પણ પરમ શાંતપણાને લીધે કેમ જાણે નિદ્રાવાળો હોય તેવો દેખાય છે.

છઠ્ઠી ભૂમિકા—તુર્ય—આ પાંચમી ભૂમિકામાં અભ્યાસ કરનારો વાસના રહિત યોગી મ કરી છઠ્ઠી ભૂમિકામાં જાય છે કે જે તુર્ય એવા નામથી કહેવાય છે. જેમાં સદુપતા અને અસદુપતાનો વિભાગ રહેતો નથી. અહંકારનો અભાવ એવ નથી. સર્વ સંકલારૂપ મનનમાત્ર ક્ષીણ થઈ દ્વિત્વ એકત્વ આદિભાવ પણ જતાં રહી કેવળ આત્મામાં જ સમાહિત થઈ રહેવાય છે. એ છઠ્ઠી ભૂમિકામાં હૃદયની સર્વ ગ્રંથાઓ ભેદાદ્ધ જાય છે. સંદેહ મત્ર શાંત થઈ જાય છે. એ પુરૂષ જીવનમુક્ત થઈ જેની વાસના છેદાદ્ધ ગઈ છે એવો થઈ જાય છે. એ યોગીનું શરીર પ્રારબ્ધ શેષને લીધે રહ્યા છતાં પણ આબાસ માત્ર છે જેથી તે મુક્તજ છે.

સાતમી ભૂમિકા—વિદેહ મુક્ત—છઠ્ઠી ભૂમિકા સિદ્ધ થતાં તે સાતમી ભૂમિકાને પ્રાપ્ત થાય છે. જેને વિદેહ મુક્ત કહે છે. એ વાસ્તી

વડે વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી. કોઈ શિવ કહે છે, કોઈ તેને બ્રહ્મ કહે છે.

એ પ્રમાણે જ્ઞાન યોગની સાત ભૂમિકા છે. આ યોગ ભૂમિકાના અભ્યાસમાં બરાબર એકાગ્રપણે જોડાયાથી પછી દુઃખનો અનુભવ કરવો પડતો નથી, પરંતુ અત્યંત મદોન્મત્ત, બે દાંતગણી અત્યંત અનર્થ કરનારી હાથણી એ સર્વ ભૂમિકાઓને રોકી બેઠી છે. જો તેનો વધ દરવામાં આવે તો સર્વ યોગ ભૂમિકામાં મનુષ્ય જઈ શકે. અમુક વસ્તુ મને પ્રાપ્ત થાઓ, એવી ઇચ્છા-નાંખની એ હાથણી છે. તે શરીર રૂપી જંગલમાં મદોન્મત્ત થઈ વિહાર કરે છે. તેને મદોન્મત્ત ઇન્દ્રિયો રૂપી મહા ક્રોધી બચ્ચાંઓ છે. રસનન્દ્રિય તેની ગર્જનાનું સાધન છે, મનરૂપી જંગલના શુભ પ્રદેશમાં તે સતાઈ રહે છે. તેના શુભ અને અશુભ કર્મ રૂપ બે દાંત છે. વાસનાનો સમૂહ એ તેનો મદ છે. એ ઇચ્છા રૂપ હાથણી કૃપણ જીવે ને મારી નાંખે છે. વાસના, મન, ચિત્ત, સંકલ્પ, ભાવના, સ્પૃહા એ સર્વ સમુદાય ઇચ્છાના જ પેટામાં છે. એ સર્વ ત્ર પ્રસરી રહેલી ઇચ્છા રૂપી હાથણીને સર્વ પ્રકારે જડી લેવી જોઈએ.

અમુક પદાર્થ મને પ્રાપ્ત થાઓ એમ મન થવું એજ સંસાર છે, તેની શાંતિ થવી એ મોક્ષ છે. ઇચ્છાન્વિત નિર્મળ ચિત્તમાં પ્રસન્નતાને ઉત્પન્ન કરનારી સ્વચ્છ શુદ્ધશાસ્ત્રની ઉપદેશ વાણી બરાબર લાગી જાય છે. સંકલ્પદ્વારા જો વિષયોનું સ્મરણ જ ન કરવામાં આવે તો ઇચ્છા રૂપી સંસાર વૃક્ષનો અંકુર જ ઉદય પામતો નથી. માટે ઇચ્છા ઉદય પામે કે તરત તેને અસંકલ્પરૂપી શાસ્ત્ર વડે છેડી નાંખવી. ચિત્તનું અંદર મહા ગૌન વડે વ્યાપાર રહિત થવું એજ સંકલ્પ ક્ષય થવામાં મુખ્ય પ્રયત્ન રૂપ છે. પ્રત્યાહાર વડે ઇચ્છાને આકર્ષણ કરો. અમુક વસ્તુ મને મળેા એવુંજ ચિત્તનું ઘોડું એનેજ કલ્પના કહે છે કોઈ પણ પદાર્થનું સ્મરણ જ ન લાવવું એ કલ્પના ત્યાગ કહેવાય છે.

સંકલ્પ થવો એ બધું રૂપ છે અને સંકલ્પ ન થવો એ મોક્ષ રૂપ છે. કોઈ પણ સંકલ્પની સ્ફુર્તિ જ નથી તેને યોગ કહે છે. જેમાં સર્વ ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ થઈ જવાથી ચિત્તનો ક્ષય થઈ જાય છે. જે શાંત છે, જ્ઞાન સ્વરૂપ છે, જન્મ રહિત છે, શુભ મોક્ષ રૂપ છે તે પરમતત્ત્વની અહાર્નિશ એજ ભાવના રાખવી એ સર્વ ત્યાગ છે. માટે તમારો નિરંતર એવી ભાવના રાખી પોતાનું કર્તવ્ય કર્મ કર્યા કરવું.

અખંડાકાર ચિત્તવૃત્તિમાં આનંદ સ્વરૂપ આત્મતત્ત્વનો આવિર્ભાવ થવાથી સુષુપ્ત્ત્વ માર્મથી પટચક્રો ભેદી બ્રહ્મરંધ્રમાં પ્રવેશ થતાં યોગશાસ્ત્ર રીતે જળુવેલ શિવશકિતે સંયોગ થવાથી, અવિધાનો ઉધાડ થતાં ચૈતન્યધન પોતાના નિર્મળ સ્વરૂપનો અપરોક્ષ કરનારા ચૈતન્ય રૂપી આનંદ સાગર રૂપી બીજ સ્વરૂપમાંજ સ્થિર થવાનો અભ્યાસ રાખવો.

પ્રકરણ ૨૨ મું

શરીરમાંની નાડીઓ અને ચક્રો

આ દેહ રૂપી ઘર વાત, પિત્ત તથા કફ રૂપી મોટા થાંભલાઓ વાળુ છે. મુખ આદિ નવ દારોથી સંયુક્ત છે, લિંગ શરીરરૂપી સ્ત્રી વાળા, તથા લિંગ શરીરરૂપી કુટુંબવાળા, અહંકાર રૂપી ગૃહસ્થ ચારે કોર પાળેલું કાનની બુટોવાળી અગાશીવાળુ, કેશોરૂપી છાત્રવાળુ, નેત્રોરૂપી ગોખવાળું, મ્હોંરૂપી મુખ્યદાર વાળુ, હાથ, પડખાંરૂપી ઉપ-પ્રહોવાળું, દાંતોની પાંકતયો રૂપ માળાવાળુ, ચક્ષુ, જીભ તથા ત્વચા આદિ દારપાળોવાળુ, શરીરદારા સર્વત્ર ફેલાયેલ આત્મ પ્રકાશથી વ્યાપ્ત છે. આંખોની કીકીયોરૂપી ગોખોમા બેસનાર જીવરૂપ સ્વામી વાળું છે. રૂધિર, માંસ, વસા એના પ્રલેપ વાળું, નાડીઓ રૂપી દોરડાંઓના સમૂહવાળુ, જડાં અસ્થિઓ રૂપ કાળોથી બંધાયેલું મજબુત અને સારી રીતે ગોઠવાયેલું છે.

આ શરીરની અંદર ડાબા પડખામાં ઇડા નામની કોમળ સૂક્ષ્મ નાડી રહેલી છે, એ જ નાડીઓ સૂક્ષ્મ હોવાથી આખા દેહમાં અસ્પૃશ્ય છે. માત્ર નાકના પુટોમાં પ્રાણના સંચારરૂપ ચિન્હથી જળુચ છે. હૃદયમાં કોમળ, એક બીજની સાથે મળતાં કુમળાં પત્રો વાળાં અસ્થિઓથી તથા માંસથી ગોઠવાયેલાં અને હૃદય નાળો વાળાં-કમળોની ત્રણ જોડીઓ રૂપ ત્રણ ચત્રો છે. એ કમળોની પાંખડીઓ સઘળા દેહના આકાશમાં ફરતા નિઃશ્વાસ વાયુ-રૂપ અમૃતના સેવનથી જરા ઉધાડે છે. અને ઉચ્ચામ રૂપે વાયુથી જરા બીડાઇ જાય છે. અર્થાત પ્રાણુવાયુથી વ્યાપ્ત થઇને જરા સંકોચાઇ જાય છે, અને અપાન વાયુથી વ્યાપ્ત થઇને જરાક ઉધાડે. પ્રત્યેક પ્રશ્વાસમાં તેઓનું જરાક બીડાવું થાય છે અને પ્રત્યેક નિશ્વાસમાં

તેઓનું જરાક ઉપદ્રુત થાય છે. હૃદયકમળની પાંખડીઓ ચલિત થતાં અંદરનો વાયુ વૃદ્ધિ પામે છે. વૃદ્ધિ પામેલો એ વાયુ ઉંચી નીચે રહેલી નાડીઓમાં અનેક પ્રકારનાં પોનાનાં સ્થાનકો કરીને એ દેહમાં પસરે છે, એ હૃદયનો વાયુ એ પ્રકારે જુદાં જુદાં ઠેકાણાંમાં સ્થાનકોમાં કરીને જુદાં જુદાં પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે છે કે જે ચેષ્ટાઓ ઉપરથી વિદ્વાન લોકોએ તેને પ્રાણ, અપાન, તથા સમાવ આદિ જુદાં જુદાં નામો આપેલાં છે. જેમ ચંદ્રના ણિંબમાંથી કિરણો ઉઘે ન ચે ફેલાય છે તેમ હૃદયકમળોના એ ત્રણ ચંત્રોમાંથી સઘળા પ્રાણ શક્તિઓ દેહમાં ઉઘે નીચે ફેલાયેલી છે. એ પ્રાણ શક્તિઓ અન્નના રસને દેહમાં વ્યાપ્ત કરીને વાસને જાય છે, આવે છે, ખેંચે છે, હરે છે, વિહાર કરે છે, ઉઘે ચઢે છે અને નીચે પણ ઉતરે છે. હૃદયકમળમાં રહેલા એ વાયુને પાંડિતો પ્રાણ કહે છે.

પ્રાણની કોઈ શક્તિ નેત્રાને ઉઘાડ મીંચે કરે છે, કોઈ શક્તિ સ્પર્શનું ગ્રહણ કરે છે. કોઈ ગંધનું ગ્રહણ કરે છે. કે અન્નને પચાવે છે, કોઈ વચનો બોલે છે. જેમ ચંત્રનો સુત્રધાર ચંત્રમાં રહેલી પ્રતિમાઓ વગેરેની ચેષ્ટાઓને ઉત્પન્ન કરે છે તેમ એ મહા સમર્થ પ્રાણ વાયુ શરીરમાં સઘળા ચેષ્ટાઓને ઉત્પન્ન કરે છે. તેમાં ઉચ્ચવાસ અને નિશ્વાસથી પ્રખ્યાત છે, અને પ્રકટ થાય છે તેઓમાં શ્વાસ અંદરથી ઉપર આવે છે અને નિશ્વાસ ઉપરથી અંદર જાય છે.

એ બે પવનો કે જે અનુક્રમે ઉષ્ણ તથા શીતલ છે, તે સદા દેહરૂપી આકાશમાં ફર્યા કરે છે. દેહ રૂપી ચંત્રને ચક્રાવ્યા કરે છે, છતાં શ્રમથી રહિત હોય છે. હૃદયરૂપી આકાશમાં તે અનુક્રમે સુર્યનું તથા ચંદ્રનું કામ કરે છે. અનુક્રમ અગ્નિ સ્વરૂપ તથા ચંદ્ર સ્વરૂપ છે. શરીરરૂપી રથનું પાલન કરનારા મનના રથના પદોમાંથી રૂપ છે. અને અહંકાર રૂપી રાજના વખાણવા યોગ્ય પ્યારાઓ ઘોડાઓ રપછે. તેઓની ગતિને સદા અનુસરી રહેવું એટલે ઉચ્ચવાસ તથા નિશ્વાસ એઓ પાપથી અને વિષયોમાં આસક્તિથી રહિત છે તેમ પાપથી અને વિષયોમાં આસક્તિથી રહિત રહેવું અને સમષ્ટિ પ્રાણરૂપ હું છું એવી ધારણા કરવી એ તેઓની ગતિને અનુસરી રહેવું એ છે.

ઉશ્વાસ અને નિશ્વાસ એ બે પવનો શરીરની સ્થિતિ પર્વત અવચ્છિન્ન રહે છે અને જગતમાં, સ્વપ્નમાં તથા સુષુપ્તિમાં સર્વાદા સમરૂપે જ રહે છે. તેા એની ગતિને અનુસરવું.

નિરંતર આધ્યા કરતા આ હૃદયના પવનોની ગતિ કે જે શ્રુતિ-ઓમાં વર્ણવેલી છે તેને અનુસરવામાં આવે તો પુરુષ મનમાં સર્વદા આનંદ યુક્ત રહે છે મૃયુના પાસથી મુક્ત રહે છે, અને તેના કદા પુનર્જન્મ થતો નથી.

પ્રકરણ ૨૩ મું

પ્રાણપાનનો ગતિ-પ્રાણાયામ ઉપાસન

એ પ્રાણ (પવન) સર્વદા ચક્ષન શક્તિવાળો છે. અને સર્વદા ગતિવાળો છે. દેહમાંથી ગતિ કરનારો (ઉશ્વાસ) જે પવન છે તે પ્રાણ કહેવાય છે. આ દેહમાં બદારથી પાછો ગ્રહોમાં પેસી અંદર ગતિ કરનારો પવન (નિશ્વાસ) છે તે અપાન કહેવાય છે. એ અપાન પણ સર્વદા ચક્ષન શક્તિવાળો અને સર્વદા ગતિવાળો છે. જાગ્રતમાં, સ્વપ્નમાં અને સુષુપ્તીમાં પણ એ ઉચ્છવાસ નિશ્વાસની ગતિથી યત્ન વગરજ જે રીતે ઉત્તમ પ્રાણાયામ થયાં કરે છે તેની રીત આ પ્રમાણે છે.

કશેા યત્ન કર્યા વગર પોતાની મેળે જ હૃદય કમળોના કેતરો-માંથી પવન ઉચ્છવાસ રૂપે બહાર નીકળવામાં ઉન્મુખ થાય છે કે જેથી અંદરનું આકાશ ખાલી થાય છે, તેને ધીર પુરુષો રેચક પ્રાણાયામ કહે છે. ઉચ્છવાસ મોમાંથી બહાર નીકળી નીચે બાર અંગુલી સુધીના પ્રદેશને દબાવે છે કે જેથી બહારના આકાશનો પ્રદેશ પૂરાં જાય છે તેને ધીર પુરુષો પૂરક પ્રાણાયામ કહે છે. એવી રીતે બદારથી યત્ન વગર નિશ્વાસ અંદર પેસતાં તથા અંદરના આકાશનો પ્રદેશ પૂરાં જાય છે તેને ધીર પુરુષો પૂરક પ્રાણાયામ કહે છે. બદારથી અંદર આવેલો નિશ્વાસ અસ્ત પામ્યા પછી જ્યાં સુધીમાં ઉચ્છવાસ હૃદયમાં હૃદય પામ્યો ન હોય ત્યાં સુગ્રીની અવસ્થા કુંભક કહેવાય છે કે જે યોગીઓના અનુભવમાં આવે છે. બહાર પણ રેચક કુંભક અને પૂરક એમ અત્ન સિદ્ધ પ્રાણાયામની ત્રણ અવસ્થાઓ થાય છે. નાસિકા-ઓના અગ્રથી બહારનો બાર આંગળ સુધીનો પ્રદેશ કે જે નિશ્વાસના હૃદયનું સ્થાનક છે તેમાં પણ સર્વદા યત્ન વગરજ પૂરક કુંભક તથા રેચક નામના ત્રણ સ્વભાવો થવાનું વિદ્વાનો કહે છે.

બાર અંગુલના છેડામાંથી જે નિશ્વાસ નામનો પવન ઉદય પામે છે તે પવનની તે બહારના પ્રદેશમાં થતી પૂરક આદિ અવસ્થાઓનું નીચે પ્રમાણે ચિંતન કરવું.

નાસિકાના અગ્રથી બહાર બાર આંગળ સુધીના નીચેના આકાશમાં જે બાર આંગળનો છેડો નાસિકાના અગ્રની સામે હોય છે તેમાં માટીની અંદર રહેલા પથ્થુ ઉત્પન્ન નહિ થએલા ધડાની પેઠે નિશ્વાસની જે સ્થિતિ હોય છે તેને વિદ્વાનો કુંભક કહે છે. હૃદયમાંથી બહાર નીકળતા ઉચ્છવાસની નાસિકાના અગ્ર પર્યંત જે ગતિ થાય છે તેને યોગી લોકો પહેલો બાહ્ય પૂરક કહે છે. અને નાસિકાના અગ્ર-માંથી નીકળેલા ઉચ્છવાસની બાર આંગળ સુધીના પ્રદેશમાં જે ગતિ થાય છે તેને યોગી લોકો બીજો બાહ્યપૂરક કહે છે નિશ્વાસ નાસિકાના અગ્રમાંથી બહાર નીકળી બાર અંગુલને છેડે અસ્ત પામ્યા પછી જ્યાં સુધીમાં નિશ્વાસ ઉદય પામ્યો ન હોય ત્યાં સુધીમાં પૂર્ણ સ્થિતિવાળો કુંભક થાય છે એમ યોગીઓ કહે છે નિશ્વાસનું નીચે બારમા આંગળના છેડામાં ચલનથી પહેલાં ક્ષણમાં જે ચલનમાં ઉન્મુખપણું થાય છે તેને યોગીઓ બાહ્ય રેચક કહે છે. નિશ્વાસનું બારમા આંગળના છેડામાંથી ઉઠીને જે પુષ્ટરૂપ પાછું છે તેને યોગીઓ અપાનનો બીજા પ્રકારનો પૂરક કહે છે. આ ઉશ્વાસના બહાર તથા અંદર જે નિરંતર કુંભક આદિ સ્વભાવો થયા કરે છે તેઓની ઉપાસના કરવામાં આવે તો ફરીવાર જન્મ થતો નથી. દેહના પવનોના જે આ દશ સ્વભાવો છે તેઓનું રાત દિવસ અનુસંધાન કરવાથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વાભાવિક રીતે અત્યંત ચંચલતાવાળો આ દશ સ્વભાવોના સ્મરણનો ચાલતાં ખેસતાં જાગતાં સૂતાં પથ્થુ અભ્યાસ રાખવામાં આવે તો સમય પ્રાપ્ત થતાં પવનના ચલનનો નિરોધ પથ્થુ કરી શક્યા છે. આ કુંભક આદિ સ્વભાવોનું શુદ્ધિથી સરી પેઠે સ્મરણ રાખવામાં આવે તો જે કાંઈ કરવામાં આવે કે જે કાંઈ ભેગવવામાં આવે તેમાં પોતાને કશું કર્તા-ભોક્તાપણું પ્રાપ્ત થતું નથી, આ પ્રાણ ચિંતનના કાચમાં આસકત રહેનારૂં મન બહારના વિષયોને પોતાની મેળેજ છોડતું જાય છે. તેથી કેટલાક દિવસે પોતાની મેળેજ કેવળપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ બ્રાહ્મણ ચામડાની કોથળીમાં બરેલા દુધ વગેરે પદાર્થોમાં રૂચિ કરતો નથી તેમ આ પ્રાણ ચિંતનનો અભ્યાસ કરનારો પુરુષનું

મન બહારના વિષયોમાં રૂચિ કરતું નથી. જે વિદ્વાને આ પ્રાણ ચિંતનનો અભ્યાસ રાખીને રહે છે તેઓ શાક્યી રહિત થઈ ચૂક્યા છે. અને જે પામવાનું છે તે તેઓ સંપૂર્ણ રીતે પામી ચૂક્યા છે એમ સમજવું.

બેસતાં, ચાલતાં, ઉભા રહેતાં, સુતાં, જાગતાં આ પ્રાણ ચિંતનનો અભ્યાસ રાખવામાં આવે તો બંધન પ્રાપ્ત થતું નથી પ્રાણ ચિંતનના અભ્યાસથી જેઓને બોધ પ્રાપ્ત થયો હોય છે એવા પુરુષોનું મનોથી તથા મોહથી રહિત થએલું ચિત્ત સ્વસ્થ થઈ પ્રત્ય-ગાત્મામાંજ સ્વસ્થ થઈને રહે છે. હૃદયમાં રહેલા કમલ પત્રમાંથી ઉચ્છવાસનો ઉદય થાય છે અને એ પ્રાણ બહાર નીકળીને બાર આંગળના પ્રદેશના છેડામાં અસ્ત પામે છે. અપાન (નિશ્વાસ)નો ઉદય બહારના બારમા અંગળના છેડામાંથી થાય છે અને હૃદયમાં રહેલા કમળમાં તેનો અસ્ત થાય છે બારમા અંગુલના છેડા સુધીના આકાશમાં જ્યાં સુધી અસ્ત પામે છે ત્યાંથી તરતજ અપાન ઉદય પામે છે.

પ્રાણ અગ્નિની શીખની બહારના આકાશ તરફ ચાલ્યા કરે છે અને અપાન હૃદયના આકાશ તરફ નીચા પ્રદેશમાં જલની પેઠે ચાલ્યા કરે છે. અપાન રૂપ ચંદ્રમા બહારથી આવીને દેહને તૃપ્ત તથા શીતલ કરે છે અને પ્રાણરૂપ સૂર્ય અથવા અગ્નિ શરીરના અંદરના ભાગને તપાવે છે. પ્રાણરૂપ ઉત્તમ સૂર્ય પ્રત્યેઃ ક્ષણમાં હૃદયના આકાશને તપાવીને પછી મ્હોડાના અગ્રરૂપ આકાશને તપાવે છે, અપાન રૂપ ચંદ્રમા મ્હોડાના અગ્રને બીજવી દષ્ટને પછી તરતજ હૃદયના આકાશને બીજવી દે છે. અપાન રૂપ ચંદ્રના છેલ્લા ભાગને પ્રાણરૂપી સૂર્ય જે ઠેકાણે ગળી જાય છે તે પદને પામી ફરી વાર શોક કરવો પડતો નથી. પ્રાણરૂપ સૂર્યના છેલા ભાગને અગ્રરૂપી ચંદ્રમા જે ઠેકાણે ગળી જાય છે તે પદને પામીને મનુષ્ય પાછો જન્મ પ્રાપ્ત કરતો નથી. પ્રાણજ અંદરના તથા બહારના આકાશમાં સૂર્ય પણાને પામીને પાછો ચોતેજ આહલાઃ આપનારા ચંદ્ર પણાને પ્રાપ્ત થાય છે. અને એ પ્રાણજ શરીરને આહલાઃ આપનારા ચંદ્રપણાને છોડીને ક્ષણ આત્રમાં શોષણ કરના । સૂર્યપણાને પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત પ્રાણ પર્ણ અને અપાન પર્ણ એ એકજ પવનના ધર્મો છે.

પ્રાણ ઉચ્છ્વપણાને છોડીને જ્યાં સુધી શીતપણાને ન પામ્યો

હોય ત્યાં સુધીની સંધીની અવસ્થામાં દેહથી બહાર પ્રાણુનો લય થવાને લીધે આત્માના નિર્દોષપણું નિષ્ક્રિય પણું અને મન રહિતપણું ઇત્યાદિ વાસ્તવિક સ્વભાવો વિચારી શકાય છે. હૃદયની અંદર જેમાં પ્રાણુના તથા અપાનના નિત્ય ઉદય અસ્તો થયાં કરે છે એવું જે મનનું અધિષ્ટન બ્રહ્મ છે તે જે જાણવામાં આવે તો મન ફરીવાર ઉત્પન્ન થતું નથી. હૃદયમાં પ્રાણુના, અપાનના, તેઓના ઉદયના, અસ્તના અને તેઓને જવાના અધિષ્ટનભૂતને સ્વયં પ્રકાશ દેવ આત્મા છે તેને દેખનારા પુરોષેજ દેખતા છે. હૃદયના અધિકારનો ક્ષય કરવાથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. અત્મ સ્વરૂપનો પ્રકાશ થાય છે.

પ્રથમ પ્રાણરૂપ સૂર્યના ઉદયનું અને અસ્તનું અવલોકન કરવું જોઈએ. હૃદયકમલની ગુહામાં જ્યાં અપાન રૂપી ચંદ્ર અસ્ત પામે છે તેજ સ્થાનકમાં બહાર ઉન્નમ્યતા વાળો પ્રાણરૂપ સૂર્ય ઉદય પામે છે, જેમ છાયા અસ્ત પામતાં તેજ સ્થલમાં તરત તડકો ઉદય પામે છે તેમ અપાન અસ્ત પામતાં તેજ સ્થલે હૃદયકમળમાં પ્રાણ ઉદય પામે છે. જેમ તડકો નષ્ટ થતાં છાયા ઉદય પામે છે તેમ પ્રાણ બહારના પ્રદેશમાં અસ્ત પામતાં ક્ષણ માત્રમાં અપાન ઉદય પામે છે. પ્રાણની જન્મભૂમિમાં અપાન નષ્ટ થાય છે અને અપાનની જન્મ ભૂમિમાં પ્રાણ નષ્ટ થાય છે. પ્રાણ અસ્ત પામતાં અને અપાન ઉદય પામવામાં ઉન્નમ્ય થતાં બહારના પ્રદેશમાં જે કુંભક થાય છે તેનું લાંબા કાળ સુધી અવલંબન કરવામાં આવે એટલે અપાનનું ઉન્નમ્ય પણું રોકવામાં આવે તો ફરીવાર શોક કરવો પડતો નથી.

અપાન અસ્ત પામતાં અને પ્રાણ ઉદય પામવામાં ઉન્નમ્ય થતાં અંદરના પ્રદેશમાં જે કુંભક થાય છે તેનું લાંબા કાળ સુધી અવલંબન કરવામાં આવે એટલે પ્રાણનું ઉદય પામવામાં ઉન્નમ્ય પણુંજ રોકવામાં આવે તો ફરીવાર શોક કરવો પડતો નથી. અપાનના ઉદયના સ્થાનથી દૂર ભાગમાં પ્રાણનો જે રચક થાય છે તેનો ટેકો લઈ પ્રાણુને નિઃશ્વેષ ખાલી કરી નાંખતાં સ્વચ્છ કુંભકનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો ફરી વાર પરિતાપ પ્રાપ્ત થતો નથી. અપાન બહારના પ્રદેશને ખાલી કરી અંદર પેસતાં પ્રાણીની મર્તતી પહેલાં દેહની અંદર જે પુરક થાય છે તેના ઉપાસના કરવામાં આવે તો પ્રથમ ફરીવાર જન્મ થશે પડતો નથી.

પ્રાણ અને અપાન એ બન્ને જેની અંદર લય પામે છે તે જ્ઞાત

આત્મારૂપ પદ્મ અવલંબન કરવામાં આવે તો ફરી વાર પરિતાપ પ્રાપ્ત થતો નથી. અપાન પ્રાણનું ભક્ષણ કરી જવામાં ઉન્મુખ થતાં અથવા પ્રાણ અપાનનું ભક્ષણ કરી જવામાં ઉન્મુખ થતાં એટલે બહાર અથવા અંદર તેઓની સંધીની અવસ્થામાં દેશકાલાદિક સધળું ચૈતન્ય માત્ર રહ જાય છે, તેનું સંધાન કરવાથી મન ફરીવાર ઉત્પન્ન થતું જ નથી.

પ્રાણનો અસ્ત થયા પછી અપાનના ઉદય વગર ને ક્ષણ રહે છે તે અચત્ન સિદ્ધ બહારનો ઉત્તમ કુંભક છે. અને અપાનનો અસ્ત થયા પછી પ્રાણનો ઉદય વગર ને ક્ષણ રહે છે તે અચત્ન સિદ્ધ અંતરનો ઉત્તમ કુંભક છે એમ યોગીઓએ નિશ્ચય કર્યો છે. એ કુંભકજ્ઞ આત્માનું રૂપ છે, પરમ ચૈતન્ય છે, સર્વના અધિષ્ઠાન રૂપ છે. જેમ પુષ્પની અંદર સુગંધ રહે છે તેમ પ્રાણની અંદર રહેલા અમે પ્રાણથી પણ રહિત તથા અપાનથી પણ રહિત એવા ચૈતન્ય રૂપ આત્માની ઉપાસના કરવી. જેમ જળની અંદર રસ રહે છે તેમ અપાનની અંદર રહેલા તેના અધિષ્ઠાનરૂપ પ્રાણથી પણ રહિત અને અપાનથી પણ રહિત એવા ચૈતન્યરૂપ આત્માની ઉપાસના કરો. ચિદાત્મા પ્રાણના પણ પ્રાણ રૂપ છે, જીવના પણ જીવન રૂપ છે, વાસ્તવિક સત્ય છે તે મનના પ્રાણ મન રૂપ છે, જેમાં સધળું રહેલું છે તે સર્વ સ્થળમાં રહેલા છે, સર્વમય છે, નિત્ય છે, પ્રકાશના પણ પ્રકાશ રૂપ છે, પવિત્ર છે, સર્વ પવિત્ર વસ્તુઓને પવિત્ર કરનાર છે. ચૈતન્ય તત્ત્વ રૂપ દેવ હૃદયમાં તથા બહાર પ્રાણના અને અપાનના કુંભક રૂપ છે. જે જે સર્વ દેવો પ્રણામ કરે છે તે ચૈતન્ય તત્ત્વ પરમાત્માની ઉપાસના કરો.

પ્રકરણ ૨૪ મું

ત્રણ મહા વૃત્ત

પૂર્વે મહાદેવજીએ પોતાના નંદીમણીને ત્રણ વૃત્ત બતાવ્યા હતાં એ ત્રણ વૃત્ત-મહાકર્તા, મહાભોક્તા અને મહા ત્યાગી એ છે. જે પુરુષ ધર્મ અને અવર્મ એ બન્ને દૈવ્યોમથી જેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય તેવી રીતે ચિત્તમાં કાંઈ શંકા રાખ્યા વગર ક્યેં જાય તે મહાકર્તા કહેવાય છે. રામદૂષ, સુખદુઃખ, ધર્માવર્મ અને છાટાનિષ્ટ ઉત્પન્ન કરનારાં કર્મોને જે નિષ્કામ મનવડે કરે છે તે મહાકર્તા કહેવાય.

છે. જે મનુષ્ય નિર્મળ, મત્સર વિનાનો, અને અહંકાર રહિત થઇ ફગની અસિદ્ધિ થાય તોપણ તેમાં હિંદોગ લાવ્યા વિના પ્રાપ્ત કર્મ કર્યે જાય, શુભાશુભ કર્મોમાં દુષ્ટ શંકા વડે ધર્મ અને અધર્મથી જેની બુદ્ધિને લેપ લાગતો નથી, જે સ્નેહ રહિત હોવાથી કોઇ જાતની ઇચ્છા રાખ્યા મિવાય સાક્ષીની પેઠે રહી કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે તે મહાકર્તા કહેવાય છે. જે શુભાશુભ કર્મ કરતો છતાં સ્વભાવે શાંત હોવાથી પોતાની સ્વાભાવિક સમાનતાને છોડતો નથી તે મહાકર્તા કહેવાય છે.

જે પુરુષ કશાનો દ્રોષ કરતો નથી, કાંઇ ઇચ્છા પણ કરતો નથી, અને પ્રારબ્ધયોગથી જે આવી મળે તે સર્વ ભોગરી લે છે તે મહાલોકતા કહેવાય છે. જેનું ચિત્ત પૂર્ણ આત્મામાંજ ચોટીતું હોય, જે ખેદ લાવ્યા વગર સાક્ષીની પેઠે નિષ્કામપણાથી લોક વ્યવહાર કરે છે, સુખ, દુખ, લાભ હાનિથી જેની બુદ્ધિમાં વિક્ષેપ થતો નથી, અહિંસા, સર્વત્ર સમાન ભાવ અને સંતોષથી જે જુદો પડતો નથી, શુભ અશુભમાં જેની બુદ્ધિ સમાનતાથી સ્થિર થઇ રહે છે, આપત્તિ અને સપત્તિ, મોહ, આનંદ, અધમ અન્નવસ્ત્ર આદિમાં સમાનતાથી જે રહે છે તે મહાલોકતા કહેવાય છે.

ધર્મ અને અધર્મ, સુખ અને દુઃખ, મરણ અને જન્મસર્વનો જેણે બુદ્ધિવંદે ત્યાગ કર્યો છે તે મહાત્યાગી કહેવાય છે. સર્વ ઇચ્છાઓ, સર્વ શંકાઓ, સર્વ ચેષ્ટાઓ, સર્વ નિશ્ચયોનો જેણે બુદ્ધિ વડે ત્યાગ કર્યો છે, દેહ, મન અને ઇન્દ્રિયોની તથા સંકલ્પની, સુખ દુઃખોની સત્તાનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે તે મહાત્યાગ છે. હું કે જે ચિન્માત્ર છું તેને દેહ નથી, જન્મ નથી વિહિત કે નિષિદ્ધ કર્મ સાથે પણ કંઇ સંબંધ નથી, એવો જેને ચિન્તની અંદર દૃઢ નિશ્ચય થઇ ગયો હોય તે મહા ત્યાગી છે. જેટલી આ સર્વ દરૂપ કરૂપના જેવામાં આવે છે તે સત્ય જ્ઞાનવડે જ્ઞાતિવડે સમજી તેના જેણે સારી રીતે ત્યાગ કર્યો છે તે મહા ત્યાગી કહેવાય છે.

એ પ્રમાણે ત્રણ વૃત્ત મહાદેવજીએ કહ્યાં છે. માટે અન્નમય આદિ પાંચ કોશો અને જગત્ત આદિ ત્રણ અવરથા આને મિથ્યા સમજી માત્ર નિષ્કલંક સાક્ષીરૂપે રહી અવશેષ રહેલ નિઃસ્વ પ્રકાશ રૂપ, નિર્મળ અનંત અદિ સર્વતું એક બ્રહ્મજ સર્વત્ર છે. તે વિના બીજી કલ્પના કાંઇપણ થયેલીજ નથી એવી લાગે લાગના રાખો. બાહ્ય

નાનો પરિપાક થવાથી સર્વ કલ્પના રૂપીમેલથી રહિત નિર્મળ શાંત
વૃત્તિવાળા નિર્વાણને પ્રાપ્ત થવું.

અહંકાર રૂપિ ચિત્ત જ્યારે ગળવા માંડે છે અને પાપો જ્ઞાના-
ગ્નિવડે બળવા માંડે છે ત્યારે લોભ મોહ આદિ દેવો બલે બલાત્કા-
રથી ઉત્પન્ન થાય તો પણ જેમ જળ કમળને લેપ નથી કરી શકતું
તેમ એ શુદ્ધ ચિત્તને કાંઈ પણ લેપ કરી શકતા નથી. અને શોભા
આપનારી મૈત્રી કૃષ્ણા, અને મુદ્ધિતા કોઈ દિવસ અહેરને છોડી જતી
નથી. વાસનારૂપી અંધીઓ તુટી જઈ કપાઈ જાય છે. કોપ ઘટી જાય
છે, મેહબંધ પડી જાય છે, કામ કરમાઈ જાય છે, લોભ ભાગી જાય
છે, ઇન્દ્રિયો મોટા રૂપે પ્રકાશતી નથી, ખેદ સ્ફુરતો નથી સર્વત્ર
શીતળતા ઉત્પન્ન કરનારો સમાન ભાવ ચિત્તમાં ઉદય પામે છે. અહેર
ઉપર સુખદુઃખ દેખાય તે તો પણ દેખાવા માત્ર છે. ચિત્ત ગળવા
માંડે છે ત્યારે તે સમાનતા રૂપી શીતળ ચંદ્રની ઉદય પામે છે.

ગલિત ચિત્તવળો પુરુષ શાંત, મોહર, બીજાઓને સેવવા યોગ્ય
નથી, કોઈના અભિષ્ટ કાર્યમાં પ્રતિબંધ ન કરનાર હોય છે સંસારરૂપી
બ્રાંતિ વેલવોથી અને દરિદ્રતાથી વિષમી છતાં જેનો અહંકાર ગળી
ગયો છે તેવાને તે આનંદ કે ખેદ ઉપગમી શક્તિ નથી. જેમ રસ્તામાં
ચાલતાં રાગ દ્રેષ રહિત બુદ્ધિવડે બીજા મુસાફરોને જેમજે તેમ રાગ
દ્રેષ વિનાની બુદ્ધિવડે પોતાના ઇન્દ્રિય દેહ આદિને પણ સાક્ષીરૂપે જોવાં.
અહંકાર અને મોહનો ક્ષય થતાં આ સર્વ દ્રશ્ય રચનાને પણ લય
થઈ જતાં આત્માનું સ્વાભાવિક સ્વરૂપનું પાકું અનુસંધાન થતાં
નિદિધ્યાસનની પરમ વૃત્તિવડે આત્મતત્વનો સાક્ષાત્કાર થઈ આત્મ
સાક્ષાત્કાર એવું નામ ધારણ કરે ત્યારે તે પોતેજ મોક્ષ રૂપ છે.

પ્રકરણ ૨૫ મું

સમાધિ.

ઉત્કટ વૈરાગ્ય એજ સમાધિ રૂપી કલ્પવૃક્ષનું બીજ છે. પુણ્યવડે
એકાગ્ર્યલું, વૈરાગ્ય રૂપી રસ વડે સીંચાયલું, પ્રાણનાયુરૂપી ધોરીયાવાળું
મનજ સમાધિરૂપી કલ્પનાને ઉગવાનું ક્ષેત્ર છે. સંસાર સંગ્રહી વૈરા-
ગ્ય એ સમાધિરૂપી કલ્પવૃક્ષના બીજરૂપ છે. તે પોતાની મેળેજ વિ છી
પુરુષ રૂપી વનની અંદર વિવેકવડે શોધી એમ ચિત્ત બૃમિમાં પડે છે.

મધુર, શીતલ, શુદ્ધ, સિન્ધુ, પવિત્ર, અને પોતાનું હિત કરનારા સત્સંગરૂપી ક્ષીરવડે તેનું સિંચન કરવું. કેવળ આત્મતત્વનો જ ભોજ કરનારા, પૂર્ણતાવળાં સ્વચ્છ અમૃતાના જેવાં મધુર અને શીતળ, ગુરુના હૃદય દેશમાં રહેલ પરબ્રહ્મરૂપી સરોવરમાંથી વ્યાખ્યાનદ્વારા અવશ્ય મનન આદિ શાસ્ત્રાર્થરૂપી જગતે તેનું સિંચન કરવું સંસારને વિષે વૈરાગ્ય પોતાનો ચિત્ત ભૂમિમાં પડેલ છે એમ સમજી તેની રક્ષા કરવી. પછી ચિત્ત ભૂમિમાં તેને અંકુરિત કરવા તપરૂપી ખાતર નાંખવું. પછી તીર્થસ્થાન આદિ પુણ્યભૂમિમાં નિવાસ કરવારૂપી કાંટાની વાડ કરવી. એ પ્રમાણે વૈરાગ્યરૂપી બીજને અંકુરિત બનાવી દઇ એ બીજના રક્ષણના ઉપાયમાં અતિ નિપુણ અને પોતાની મુદ્દિતા નામની પ્રિયવડે યુક્ત એવો સંતોષ નામના પુત્રને તેની સંભાળ રાખવા માટે રાખવો. પછી એ સમાધિના અંકુર ઉપર ઝડપ મારનારાં આશરૂપી પક્ષીઓને સંતોષ રૂપી પુરુષથી રક્ષણ કરાવવું. તેમ બીજાં પુત્ર, મિત્ર, ધન આદિમાં અનુરાગ થવા રૂપી પક્ષીઓનું ઝડપ મારવાને ટપી રહેલાં કામ-ગર્વ આદિ બીધ પક્ષીઓનું નિવારણ કરવું. એ અંકુરના ક્ષેત્રમાંથી અહિંસા મુખ્ય હોવાથી ક્રોધતાવાળી યમ, નિયમ, અસન, પ્રાણાયામ, ધ્યૈયરોપાસના આદિ શુભ કર્મો રૂપી ખંપાળી વડે અશુભ રૂપી કચરાને દૂર ફેંકી દો. અને વિવેકરૂપી વિવેકી પુરુષની ઉત્તમ ચિત્તભૂમિમાં ઉગેલાં એ વૈરાગ્ય રૂપી બીજના નવા કુટતા અંકુરની ઉપર પાપરૂપી વાદળાંઓએ નીચે નખેલ અને તરંગના જેવા અતિશય ચપલ, સંપત્તિઓ અને સ્ત્રીઓ રૂપી વજ્રોના પ્રહારો પડવા માટે છે. એ પ્રહારોનું પ્રણામના અર્થરૂપી ત્રિશુળને ધારણ કરી રાખી ધૈર્ય, ઔઞર્ય, અને દયારૂપી મન્ત્રોવડે તથા જપ, રનાન, તપ અને ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવા વડે નિવારણ કરવું એમ વૈરાગ્ય રૂપી સમાધિ બીજની રક્ષા કરી. એટલે એ વૈરાગ્યરૂપી બીજમાંથી અત્યંત સુદર, પુષ્ટિ હો સુશોભિત, એવો વિવેક નામનો નવો અંકુર પડે છે. એ વિવેકરૂપી અંકુર કુટતાં ચિત્તભૂમિ પ્રકાશ વડે મનોહર બની વિકસિત થાય છે. એ વિવેકરૂપી અંકુરમાંથી પોતાની મેળે શાસ્ત્રાવલોકન, અને બીજું સત્સંગ એ નામનાં બે પાંદડાં કુટે છે, પછી એ અંકુરનું થડ બંધાય છે. જેને સંતોષરૂપી ત્વચ્છા, હોશ છે તે વૈરાગ્ય રસવડે રંગાયેલ છે. દંઢ મૂળ થઇ જઇ સારી રીતે શકેને પામે છે

શાસ્ત્ર વિચાર, સત્સંગતિ અને વૈરાગ્યરૂપી રસવડે દૃઢ મૂળ અને થડવાળો થયેલો એ વિવેકરૂપી મહાન અંકુર રાગદ્વેષ રૂપી વાંદરાઓ તેને કંપાવે છતાં પણ કંપતો નથી. પછી તે શ્રવણ મનન આદિથી થયેલા પરોક્ષ જ્ઞાનવડે સુંદર દેખાવા લાગે છે. તેમાંથી રસવડે ભરપુર અને સત્યતા, આત્મનિષ્ઠા, ધીરતા નિઃસંકલ્પતા, સમાનતા, શાંતતા, મૈત્રી, કૃષ્ણા, કીર્તિ, આર્યતા, એ રૂપી શાખાઓ નીકળવા માંડે છે, પછી સદ્ગુણ રૂપી પત્રોવાળું યશસ્વ કુખને ધારણ કરનારી શાખાઓ વડે વિસ્તારમાં વધી ગયેલું જીતેન્દ્રિય વિવેકી પુરુષનું સમાધિરૂપી વૃક્ષ પારિજાત વૃક્ષ જેવું રમણીય જણાય છે. તે અપરોક્ષ બ્રહ્મ સાક્ષાત્કાર રૂપી ફળને આપનારું યશસ્વી કુલોવાળું, સદ્ગુણ રૂપી પદ્મોવાળું, વૃક્ષ મનુષ્યની સર્વ આશાઓને શીતળ કરી દે છે. સંસારના સર્વ તાપોને એ સમાધિ વૃક્ષ સમાવી દે છે. એ સમાધિરૂપી વૃક્ષની શીતળ છાયામાં મનરૂપી મૃગ સુખેથી વિશ્રામ લે છે.

એ મન રૂપી હરિણ સમાધિ રૂપી કલ્પ વૃક્ષમાંજ વિશ્રામ લઇ ત્યાંજ આનંદમાં રહેવા લાગે છે. એ પછી વિવેક રૂપી અંકુરમાંથી જલ્દિ પામેલું એ વૃક્ષ પોતાના આત્મરૂપે અનુભવ મેલે રૂપી ફળને ઋગટ કરે છે. પછી એ મનરૂપી મૃગ બીજે ભટકવાનું છોડી એ વૃક્ષ ઉપર ચઢવા લાગે છે એ વૃક્ષ ઉપર દૃઢ પછે પગ ભરવી સંસારરૂપી ભૂમિમાં નીચે લાગેલી દેહાદિક વિષેની અહંમત્ત્વ દત્ત્યાદિ વૃત્તિ છોડી દે છે અને ઉન્નત દને પ્રાપ્ત થઇ નીચે દષ્ટિ પણ કરતો નથી. પછી જેમ સાપ કાંચળી છોડી દે તેમ સમાધિ રૂપી વૃક્ષ ઉપર ચઢી પોતાના પૂર્વ સંસ્કારને છોડી દે છે. અને એ વૃક્ષથી કૃષ્ણા આદિ બીજી શાખાઓમાં ફરતો રહી લોભ રૂપી સર્વ નીચે ફેંકી દે છે. અને દુર્ભેદ લોભ શુભલા રૂપી તૃષ્ણાને તે છોડતો જાય છે, ઇશ્વરચ્છાથી જે પ્રાપ્ત થાય તેની ઉપેક્ષા કરતો નથી અને જે અપ્રાપ્ત છે તેને ઇચ્છતો નથી. સર્વ બ્યવહારમાં ચંદ્રમાની પેઠે શીતલ રહે છે. અને સમાધિ વૃક્ષ ઉપરજ સ્થિર થઇ રહે છે. સદા અનંદત રહે છે. સંતોષ રૂપી અમૃતવડે પોષણ મેળવી સદા પ્રસન્ન રહે છે.

પરમપદમા વિશ્રાંત થવાનો એક ઉપાય અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો આરંભપૂર્વક નિરંતર અભ્યાસ કર્યા કરવો એ છે, બીજો ઉપાય સત્પ્રભતિ છે. ત્રીજો ઉપાય ધ્યાન છે, આજ્ઞા કે વૈરાગ્ય એમાંથી એકની સિદ્ધિ થવાં બંનેની સિદ્ધિ થઇ જાય છે.

સમાધિ વૃક્ષ ઉપર ચઢી પરમાર્થ રૂપી ફળો । સક્ષાત અનુભવ થતાં ચિત્ત મોક્ષને વિષે પરિણામ પામી છેવટની આત્મ સાક્ષાત્કારની વૃત્તિને અનુભવે છે. એમ મનરૂપી મૃગ આત્મા કે જે પરમ પુરૂષાર્થ રૂપે છે તે રૂપ થઇ જાય છે. સમાધિરૂપ કલ્પ વૃક્ષના પરમાર્થ રૂપી ફળની પ્રાપ્તિ થતાં આત્માકાર રહેવાને લીધે આત્મભાવને પ્રાપ્ત થયેલું મન પાંખો વિનાનું થતાં પર્વત જેવું સ્થિર રહે તેમ વજ્રના જેવી અચ્છા સ્થિતિને ધારણ કરે છે. મનપણું કે જે બાહ્ય પદાર્થોનું મન કરે છે તે ક્યાંય નાસી જાય છે, સર્વ પરમાર્થ પરમતત્ત્વ સારો એક રૂપતા થતાં મન ક્યાં જતું રહે છે, વાસના ક્યાં જતી રહે છે. હર્ષ ક્રોધ આદિ વિકારો ક્યાં જતા રહે છે તે જાણવામાં આવતું નથી માત્ર યોગી કેવળ ધ્યાનનિષ્ઠ પણ્યને પ્રાપ્ત થઇ ૬૯ સમાધિમાં સ્થિર રહે છે.

શીતળતાને લીધે ધ્યાનની અંદર બળાત્કારથી વિષયોનું વિરસપણું જણાવતું એજ સમાધિ છે. વિષયો વિષે દત્ત વૈરાગ્ય થતું એજ ધ્યાન કહેવાય છે. ભોગ સંબંધી વૈરાગ્ય રૂપી બીજ અંકુરિત થતાં ધ્યાન રૂપ કહેવાય છે. તે પોતાનાં ઉંડાં મૂળ નાંખી પૌઠ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતાં સામાધિ રૂપ કહેવાય છે. રિંતર વાસનાનો ક્ષય થવાથી સાક્ષાત્કાર વૃત્તિવડે અનુભવમાં આવતું અહ્મજ, અવિધાનો ક્ષય કરવાથી જ્ઞાન વાસનાનો ક્ષય થવાથી ધ્યાન અને સર્વ દુઃખનો ક્ષય કરનાર પરમ આનંદને પ્રકટ કરવાથી નિર્વાણ કહેવાય છે. જે ભોગો વિષે વૈરાગ્ય હેય તો પછી ધ્યાન રૂપી ઊદ્ધિ વડે શું કરવાનું છે. પણ ભોગો વિષે વૈરાગ્ય ન હોય તો પણ ધ્યાન રૂપી ઊદ્ધિ વડે શું કરવાનું છે ?

દરૂપ સંબંધી આસક્તિથી રહિત થઇ ગએલ અને સારી રીતે જ્ઞાન સંપન્ન એવા તત્ત્વજ્ઞ પુરુષને આનિચ્છિનપણે નિર્વિકલ્પ સમાધિ રહેવા માંડે છે. ચિત્તને સમાન અને શાંત રાખી અંદર શરદ અનુનાં વાદળોના જેવા નિર્ભય થઇ સુષુપ્તિ અવસ્થાની પેઠે કક્ષા વિ-ક્ષેપને ન પામતાં વૃત્તિ એક ચિદાકાર જ કરી રાખી સમાધિનિષ્ઠ થઇ રહેવું.

પ્રકરણ ૨૬ મું

અભ્યાસથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે.

રાગ, દ્વેષ, કામ, લોભ, મોહ આદિ દોષો કે જે માત્ર બળ પુર-
ષમાં જ ઉચિત છે તે વડે રહિત થઇ શુદ્ધ ચિત્તવાળા થવું. મનુષ્ય
વૈરાગ્યથી પોતે પોતાના મનની સહાયતાથી મનને છતવા સમર્થ થાય છે.

ખેચરી મુદ્રા સિદ્ધ થતાં આકાશગમન રૂપી સિદ્ધિથી મન શાંત
થાય છે, સાવ અજ્ઞાન પણ ધીરે ધીરે અભ્યાસ વડે મહાજ્ઞાની બની
જાય છે. ધીમે ધીમે અભ્યાસથી પર્વતના પણ ભૂકા કરી શકાય છે.
આધિભૌતિક દેહ જે રથુલ દેહ રૂપે છે તે ધારણના અભ્યાસના બળથી
પક્ષીની પેઠે આકાશની અંદર ઉડે છે. કરેલો અભ્યાસ કદી નિષ્ફળ
થતો નથી. નિરંતરના અભ્યાસના યોગે દુઃસાધ્ય કાર્યો પણ સિદ્ધ
થાય છે. શત્રુઓ મિત્ર બને છે, ઝેર અમૃત થાય છે, જેણે અભ્યાસનો
ત્યાગ કર્યો તે અધમ છે. વાંઝણી જીને જેમ પુત્ર કોઇ દિવસ ન મળે
તેમ પુરુષ પોતાની છાંટ વસ્તુને કોઇ પણ દિવસ અભ્યાસ વગર પ્રાપ્ત
કરી શકતો નથી.

ધન, રૂપ, પુત્ર, મિત્ર આદિ વસ્તુઓ જે હજારો પ્રયત્નવડે મળે
છે તેનો પ્રખર વૈરાગ્ય થતાં સુધી સહસા ત્યાગ કરવાનો નથી. પરંતુ
ક્રમે કરી વિવેકી પુરુષે વ્યવહારિક અભિષેક વસ્તુઓમાંથી આસક્તિ છોડી
દેવી. જે અધમ નર છાંટ વસ્તુ મેળવવા અભ્યાસ નથી કરતો તે
અનિષ્ટને મેળવે છે. ધારેલ અભિષેક કાર્યને વારંવાર કર્યા કરવું તે
અભ્યાસ છે. અભ્યાસ એજ પુરુષાર્થ છે. યત્નથી જ સર્વ સિદ્ધ થાય
છે, નિર્જન પર્વતની શુક્રાઓમાં સિંહ, વ્યાઘ્ર આદિ હિંસક પ્રાણીઓ
પણ અભ્યાસના બળથી વશ થાય છે કે જે પછી ભય ઉત્પન્ન કરનારાં
શંતા નથી. માટે આત્મા કે જે પરમ પ્રેમના આશ્રય રૂપ છે તેનો
વિચાર કરવાના અભ્યાસ રૂપા સૂર્ય પ્રકાશ આપ છે. વિવેકી પુરુષો
આત્મવિચાર રૂપી અભ્યાસને નથી છોડતા, તેઓ જ આ માયા રૂપી
વિશળ નદીને તરી જાય છે.

સર્વનો નાશ થઇ ગયા છતાં નાશને પ્રાપ્ત થતાં સુવર્ણ અને
આકાશ એ બન્નેનું રૂપ વખાણવા જેવું છે. કેમકે પ્રલયકાળના
અગ્નિમાં એ સુવર્ણ અને બીજું આકાશ એ બેજ અવિનાશી રહે

છે. આકાશ ત્રિશુ છે. માટે તેનો નાશ થતો નથી. સુવર્ણનો મેલ બળી જવાથી તે શુદ્ધ રસ રૂપે અક્ષય રહે છે. આવી રીતે રજોગુણ અને તમોગુણ રૂપી મેલથી રહિત શુદ્ધ સત્ત્વગુણ જ બ્રહ્માનંદનો અનુભવ કરાવવાને લીધે સુખના સાધન રૂપ છે. રજોગુણ અને તમોગુણથી ખરું સુખ કદી મળતું નથી.

વાસનાનો ક્ષય થતાં દ્રષ્ટ, દૃશ્ય, અને દર્શન એ ત્રિપુટી રૂપી રોગ નાશ પામે છે અને શુદ્ધ સત્ત્વગુણનો ઉદય થાય છે. એ વાસનાનો ઉદય હોય તો સંસાર રૂપી પિશાચીનો ઉદય થાય છે. પ્રથમ બ્રહ્મને ઈકોહં બહુસ્યામ એમ સંકલ્પ સ્પુરે છે પછી તે જગતને આકારે ઉદય પામે છે. પછી વાસના ઉપજાય છે. એ વાસનાની શાંતિ થવી એ મોક્ષ છે.

રૂદ્રનું સ્વરૂપ

મહા સમર્થ એવા જે રૂદ્ર ત્રિદાકાશની અંદર રહેલા ત્રિશાલ આકાશની અંદર અને સર્વ પ્રાણીઓના દેહની અંદર નિરંતર પવનની પેઠે રહે છે. જ્યારે પ્રલયકાળે સર્વ પ્રાણી માત્ર તેનો ત્યાગ કરી દે છે ત્યારે તે ક્ષણ માત્રમાં ક્ષોભ પામી જઇ ત્રિદાકાશ રૂપ ધ્યાન કરી પરમ શાંતિને પ્રાપ્ત થઇ બચે છે. ત્રણ ગુણો, ત્રણ કાળ, ચિત્ત અહંકાર અને બુદ્ધિ એ ત્રિપુટી. પ્રણવના ત્રણ વર્ણ અને ત્રણ વેદ એ રત્નનાં ત્રણ નેત્ર રૂપ છે. ત્રૈલોક્ય રૂપી ત્રિશુળ તેણે પેતાની મુડીમાં પકડી રાખેલું છે. સર્વ પ્રાણી માત્રના સમૂહોમાં એ રૂદ્ર વિના બીજું કંઈ નથી. તે સર્વ દેહોના આત્મરૂપ થઇ રહેલા છે. રૂદ્રનું ખરૂં સ્વરૂપ તો નિર્મળ શુદ્ધ ત્રિદાકાશ રૂપ છે અને એ ઇશ્વર રૂપ રૂદ્રને જ કાળા રંગે વર્ણવેલું છે.

પ્રકરણ ૨૭ મું

શિવશાકતના સ્વરૂપનું વર્ણન

ત્રિદાકાશરૂપ ભૈરવ એ શિવ કહેવાય છે. અને કાલી એ તેની એક સ્ફુર્તિવાળી શક્તિ છે એ બેકે સદા એકરૂપ જ છે. તે નિર્વિકાર નિર્મલ, શાંત, ચિન્માત્ર, પરમતત્ત્વ કે શિવ એવા નામ વડે કહેવાય છે, તે સ્ફુર્તિવાળી પેતાની માયાશક્તિ વડે જ લક્ષ્મીમાં આવે છે.

શિવ પોતે નિરાકાર છે, તેની ઇચ્છા કે જે માયારૂપ ડિંવા શક્તિરૂપ છે. શક્તિ પ્રચંડરૂપ હોવાથી ચંડિકા પણ કહેવાય છે. કમળના જોડે તેના વર્ણ હોવાથી ઉત્પલા પણ કહેવાય છે, સર્વત્ર જય કરવાથી તે જય કહેવાય છે, સર્વત્ર સિદ્ધિ પામનારી હોવાથી તે સિદ્ધિ કહેવાય છે. વિજય પામવાથી તે વિજયા, જયંતી અને જય કહેવાય છે. કોઇ ઠેકાણે પરાજય જ ન થાય, એવાં પરાક્રમ લાંધે તે અપરાજિતા કહેવાય છે. તેનું સ્વરૂપ દુર્મહ હોવાથી દુર્ગા કહેવાય છે. ઝંઝારની પરમસાર શક્તિ હોવાથી તે ઉમા કહેવાય છે. જપ કરનારા વિવેકી પુષેને પરમ પુરુષાર્થ આપનારી હોવાથી તે માયત્રી કહેવાય છે. જગત્ની ઉત્પત્તિ તેમાં થવાથી તેને સાવિત્રી કહે છે. સર્વ પ્રકારનાં જ્ઞાન કર્મ, ઉપાસના આદિના નિચારે તેનાથી જગત્માં પ્રસરવાને લીધે તે સરસ્વતી કહેવાય છે. તેના અવયવો ગંગા હોવાથી અને મહાદેવજીના દેહ સાથે તેના સંબંધ હોવાથી તે ગોગા કહેવાય છે. શિવશક્તિ એ બન્નેનું સ્વરૂપ આકાશરૂપ હોવાથી તેને કૃષ્ણ રૂપે વર્ણવવામાં આવેલ છે.

જેમ પાનમાં ચલનશક્તિ રહેલી છે, તેમ શિવની અદ્વિતીય ઇચ્છા કે જે ચિચ્છાકિત રૂપ છે તે રહેલ છે. જેમ પવ માથી ચક્ષુશક્તિ શાંત થતા તે પોતાના સ્વરૂપમાં જ રહે છે તેમ ઇચ્છા શાંત થતાં પરમ શિવ પણ પોતાના સ્વરૂપમાં જ સ્થિર રહે છે. ચિચ્છાકિતરૂપ પરમેશ્વરની ઇચ્છા પ્રકૃતિ શબ્દ વડે કહેવમાં આવે છે. જગન્માયા પણ તેજ કહેવાય છે. ક્રિયા શક્તિવળી ચિચ્છાકિત કે જે પરમાત્માની એક ઇચ્છારૂપ છે તે જ્યાં સુધી નિત્યતૃપ્ત, નિર્વિકાર અજર, અનાદિ, અદ્વિતિય અને પર એવા શિવને નથી દેખતી ત્યાં સુધી તે પ્રકૃતિને રૂપે સંસારમાં ભમ્યા કરે છે. પણ શિવના સ્પર્શ થતાં તે તેમ તનમય થઇ ગયેલ હોય તેમ પોતાના ભિન્ન સ્વરૂપને મૂકી દઇ તેમ લીન થઇ જાય છે. જેમ નદીનું રૂપ સમુદ્રમાં મળનાં સમુદ્ર સાથે એકતાને પ્રાપ્ત થઇ જાય તેમ પ્રકૃતિ પુરુષનો સ્પર્શ થતાં પોતાના પ્રકૃતિ ભાવને છોડી દે છે.

ઇન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ

આકાશ ચિચ્છાકિતરૂપે ચિત્તરૂપ થઇ જાય છે. પછી તેમાંથી અહંકાર પેદા થાય છે, તેજ નિશ્ચયરૂપે ધાટાપણુને પ્રાપ્ત થતાં બુદ્ધિ કહેવાય છે. અને તે બુદ્ધિ સંકલ્પ વિકલ્પ આદિ રૂપે ધાટાપણુને

પામતાં મન કહેવાય છે. પછી તે મન શબ્દ તન્માત્રાને અને બીજી બધી સ્પર્શ તન્માત્રા વગેરે તન્માત્રાઓને કહી લે છે. અને સ્થૂલ-તાને પ્રાપ્ત થતાં પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપ બને છે. એવી રીતે ઇન્દ્રિયોને। સમુદાય ઉદય પામે છે નિર્વિકાં ચિદાત્માને ક્ષણવારમાં જગતરૂપી દશ્ય રૂપે ઉ.ય પામી જઇ સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે.

જે રાંધડે જોવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે તે ચક્ષુ કહેવાય છે, જે જોવાનું હોય તે દશ્ય કહેવાય છે. બન્નેના સંયોગનું જે ફળ તે દર્શન કહેવાય છે. જે સમયે એ રૂપનું દર્શન થાય એ સન્ન્યને કાળ કહે છે. જે પ્રકારે એ રૂપના જોવામાં આવે તેને ક્રમ કહે છે. પ્રથમ તો હું કંઈક જોઉં એવા કંઈક મનમાં સંકલ્પ ઉઠે છે, તેથી બન્ને ચક્ષુ ગોલકોથી જોવા લાગે છે, પછી કાર્તિક હું સાંભળું એવા સંકલ્પની રચુત્તિ થતાં તે કાનથી શબ્દ સાંભળવા માંડે છે પછી સ્પર્શ કરવાની ઇચ્છા થતાં ત્વક ઇન્દ્રિયથી સ્પર્શ કરે છે, પછી રસાસ્વાદની ઇચ્છા થતાં જીહ્વા ઇન્દ્રિયથી તેનો અનુભવ લે છે, આમ ઇન્દ્રિયો નંકલ્પ થતાં ખડી થઇ જાય છે. અને શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ પાંચ વિષયોના ભોગનો અનુભવ લે છે. ઇન્દ્રિયો, વિષયો વગેરે સમૂહમાં અભિમાન બધાઇને જે હું અમુક રૂપ છું એવા જે ભાવના ખડી થાય છે તેનેજ નિવેકા પુરૂષો અહંકાર કહે છે. અને અહંકાર નિશ્ચયરૂપે ઘટપથ્યુને પ્રાપ્ત થતાં કુદ્ધિ એવા નામથી કહેવાય છે. કુદ્ધિ ઘાટાપથ્યુને પ્રાપ્ત થતાં મન કહેવાય છે.

પ્રકરણ ૨૮ મું

જીવન્મુક્તનાં લક્ષણ-તત્વજ્ઞાની દશા.

યોગીઓને પણ સર્વ વિષયમાં મનની એકાગ્રતા વિના ભૂત, ભવિષ્ય આદિ બાબતનું જ્ઞાન થતું નથી. જે પુરૂષો વિવેકી વિરક્ત અને પરમપદમ જ વિશ્રાંત હોય છે, તેઓનામાં શોભ, મોહ આદિ રિપુઓ થેડાપથ્યુને પ્રાપ્ત થાય છે. હર્ષ કે ક્રોધ કરતા નથી. ચંદ્ર-માનાં ફિરણો માફક સંગ માત્રથી જ તે અંદર આનંદને ઉત્પન્ન કરે છે. સર્વની સાથે બંધુભાવ નાખે છે. બહારથી બીજા પ્રાણીઓ જેણે આશ્વાસ સેવે છે. પણ અંદરથી સર્વ બાબતમાં શીતલ હોય છે.

મનુષ્યોના સમૂહને પોતાના સદગુણોથી વશ કરી લે છે. વર્ષાઋતુમાં પ્રસન્ન રહેનારાં સુંદર વાઘાંની પેઠે તેઓ સદા પ્રસન્ન રહે છે. પ્રાણીઓને તેઓ વિપત્તિમાં ઉત્સાહ આપે છે અને સંપત્તિનાં સુખ ઉપજાવે છે.

જીવન્મુક્ત પુરુષો ચંદ્રબિંબની પેઠે શિતલ અને શાંત હોય છે. પતિવ્રતાની પેઠે રૂપ અને સ્નેહ, મધુરતા આદિ ગુણોને તેઓ પારણ્ય કરે છે. મટે વિવેકી પુરુષે સજ્જનોનો સમાગમ કરવો. કોઈ પણ સમયે સજ્જનથી દૂર થઈ રહેત નહિ. મહાત્માઓની શુભાશા કરતી, જીવન્મુક્ત સજ્જનોને રાગ દ્વેષ હોતો નથી, તેમને કોઈ પણ વિષયમાં હર્ષ કે શોક થતો નથી. તે સર્વ અવસ્થામાં હૃદયમાં સુખ દુઃખને અધીન ન થઈ જતાં શાંત થઈ રહે છે. શમ દમ આદિ સાધન-સંપન્ન હોય છે. શાસ્ત્રના અર્થનું અપમાન કરનારા અવિચારી આત્મહયારા પુરુષો સાથે વિવેકી પુરુષે કોઈ દિવસે અજ્ઞાનથી, મત્સરથી કે મોહથી મૈત્રી કરવી નહિ.

જેની બુદ્ધિ ચિદાગાશમાં અચલ સ્થિતિ રાખી તેમાંથી વ્યુત્થિત થતી નથી તે મુક્ત કહેવાય છે. જેનું ચિત્ત ચિન્માત્ર આત્માને વિષે વિશ્રાંત થવાથી તેમાંથી ચંચળ ન થતાં તેમ જ પ્રીતિ બાંધી રિચર થત રહે તે જીવન્મુક્ત કહેવાય છે. જેનું ચિત્ત રાગવાળુ થતું નથી તે અંદર રહેલ આત્મસ્વરૂપમાં વિશ્રાંત રહે છે. લેખાપ અંકારથી ઉપરામ પામેલ લોકમાં દેખીતા લંપટપણાને છોડી રહેલ અને નિરાકાર આનંદકરસ પરમાત્મામંજ પ્રયલ આસ્વાદને અનુભવતો આત્મસ્વ પુરુષ સુખેથી સુધ રહે છે. વિવેકી પુરુષની દૃષ્ટિમાં સારી રીતે જ્ઞાનનો ઉદય થતાં સર્વ દસ્ય જ્ઞાંતિ મત્ર બાસે છે જીવન્મુક્તપણાનો ઉદય થવો તેજ વસ્તવિક રીતે નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહેવાય છે, અને તેજ અનંત નિર્વાણ રૂપ છે તેજ મોક્ષ કહેવાય છે. તુરીય અવસ્થા પણ તેને જ કહે છે.

જીવન્મુક્ત પુરુષને કાંઈ ઉદ્વેગ કરનારું નથી કે જેનો તેમણે ત્યાગ કરવો પડે. તેઓ જે વર્ણશ્રમને ઉચિત હોય તેજ યથાર્થિત પણે કર્યા કરે છે. તેઓ નિઃસંગ બુદ્ધિવંદે યથાપ્રાપ્ત વ્યવહાર કરી સુખેથી વિહાર કરે છે. કશામાં બુદ્ધિને આસક્ત થવા ન દેતાં તાપશ્વીરૂપિતદશામાં રહે છે. ધણા પોતપોતાના વર્ણશ્રમની તરફ ધ્યાન દેવું એ

આદિ ક્રિયાઓનું અનુષ્ઠાન કરતાં વિવિધ ચેષ્ટાઓને કરે છે. અંદરથી સર્વનો ત્યાગ કરી બહારની સર્વ કર્મ કરતા રહી જ્ઞાનવાળા હોવાં અજ્ઞાન જેવા થઈ રહે છે. ધણા ધ્યાનિષ્ઠ થઈ રહે છે. એવા જીવન્મુક્ત પુરૂષો ધન્ય છે.

બ્રહ્મયોગ વિદ્યા—કિંવા બ્રહ્મની સાથે એકાગ્રતા સાધવાથી જીવન્મુક્ત થવાય છે. તે જીવન્મુક્ત પુરૂષો સત્ય સંકલ્પ હોય છે. તેમના જે સંકલ્પો થાય ન સિદ્ધ થાય છે. તેઓ ત્રણે કાળની વાત માત્ર એકાગ્ર થતાં બાણી શકે છે.

ચારિત્ર્યની રુદ્ધિ થાં આગળ વિવેક, વૈરાગ્ય આદિ સાધનો દ્વારા જ્ઞાન થાં બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કર થઈ શકે છે. જેઓની ચારિત્ર્યની રુદ્ધિ જ્ઞાની નથી તેઓ આ મહાન પદને મેળવી શકતા નથી. જીવન્મુક્ત દશા પ્રાપ્ત થતા પછી તેઓને વિષયો વિષ જેવા લાગે છે. તે તો બ્રહ્મ જ્ઞાન રૂપી અનૃતનું જ પાન કરે છે. અને આત્મામાં મસ્ત રહે છે.

વડોદરા ત્રીજા કે દેવના માણ જડજ સાહેબ પણ હાલ નાયક દિવાન સાહેબ રા. બા. ગોવિંદભાઈ તાથીભાઈ દેગાઈ. બી. એ એલ એચ બી. લખે છે કે હાલ ત નના તીર્થ-યાત્રાનું મોટું અને સુશોભી છાઈ તથા બાધણીવાળું પુસ્તક હું બણી ખુશ થી વચી ગયો છું. આવા એક જત્રાળુના ભોમીયા તરીકે ગરજ સારે એવા પુસ્તકની દેશી બધામાં ખોટ હતી તે આપે પુરી પાડી છે, રેલ્વે રસ્તા વિગરેની માહિતી સંપૂર્ણ છે.

લાવનગરસ્ટેશનના માણ વિદ્યાધિપારી સાહેબ મે કોશી-કરામ વિઠ્ઠલદાસ મહેતા બી. એ. લખે છે કે:—

હિંદુસ્તાની તીર્થયાત્રા એ પુસ્તક વાંચી જ્ઞાનદ થયો, યાત્રા કરવાં ઇચ્છનારને તેમજ સામાન્ય વાચકર્મને આપનું પુસ્તક અવશ્ય બહુજ ઉપયોગી થઈ પડે એમ હું માનું છું. અમારા રાજ્ય માટે જ નકસો એકલાવશે.

શ્રી ચમત્કૃત્તિજ્ઞાનદર્શકવિદ્યા

ભાગ ૩ નો.

આકર્ષક ગુપ્ત સિદ્ધિયોગ

આકર્ષણ વિદ્યા—સિદ્ધ કરવાની ચાવી

પ્રકરણ ૨૯ મું.

વિચાર શક્તિનું મહા-મ્ય

અ. વિશ્વમા પરમાત્માની અદ્ભૂત શક્તિ સર્વત્ર પ્રસરી રહેલી છે. પ્રાણી માત્રમાં આ શક્તિ છે અને તે શક્તિના અળેજ સર્વ કાંઈ કાર્ય કરી શકે છે. યોગી, ભક્તિથી નેમ તત્વજ્ઞાનથી આ શક્તિ ખીલવી શકાય છે. એ શક્તિ ચૈતન્યશક્તિ છે. જે વડે વિચારો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રથમ વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે પછી ક્રિયા થાય છે. વિચાર-શક્તિને જો અરાગર કેળવવામાં આવે તો તે દ્વારા અનેક મહાન કાર્યો થઈ શકે છે. જગત્ પણ આ વિચારશક્તિનું જ પરિણામ છે. એ વિચાર શક્તિ વસ્તુ ઉપજાવે છે. આખા જગતને ગતિમાં મૂકનાર આ ચૈતન્યશક્તિ છે. મનુષ્ય તે દ્વારા વિચાર કરી શકે છે, તે શક્તિવડે ગતિ કરી શકે છે.

આ શક્તિનું કાર્ય કરવાનું સાધન વિચારશક્તિ છે. જેમ વિચાર દૃઢ તેમ કાર્ય ઉત્તમ થઈ શકે છે. વીલ હવર પણ એજ વિચાર-શક્તિનું બીજું નામ છે. મનુષ્ય પોતાનું સર્વ કાર્ય વિચાર શક્તિવડે જ કરે છે. એ વિચાર કરનાર મન છે, મન સ્થિર કરવાના ઉપાયો યોગવિદ્યા, બ્રહ્મવિદ્યા યોગમાં આવી ગયા છે. મન સંકલ્પ વિકલ્પ કરે

છે. એ જો સંકલ્પ વિકલ્પ કરતું જાહે અને માત્ર એક સંકલ્પ કરતાં જ શીખે તો તેના સંકલ્પો સિદ્ધ થાય છે. આત્મશક્તિ દરેક મનુષ્યમાં છે; એ આત્મશક્તિને બહાર પ્રગટાવનાર વિચારશક્તિ છે. એને જો કેળવવામાં આવે તો તે ચૈતન્યશક્તિ બની અનેક કાર્ય કરી શકે છે.

વિચાર એ કાંઈ જેવી તેવી વસ્તુ નથી. મનુષ્ય ધડીમાં સુખી બનાવી દે છે, ધડીમાં દુઃખી કરી મૂકે છે. મગજમાં મનનું સ્થાન છે, મનનો ધર્મ વિચાર કરવાનો છે; તે જેવા વિચારો કરે છે તેવું ફલ મનુષ્યને મળે છે. વિચારના પ્રવાહની પ્રથમ હૃદય ઉપર અસર થાય છે. જો મનુષ્યનું હૃદય પ્રફુલ્લ હશે; ખુબ્બિગ્ગમ હશે, આનંદમાં હશે તો તેનું મુખ પણ આનંદી અને ખીલેલા કમળ જેવું રતાશ પડતું હસતું જણાશે; પણ જો મનુષ્ય શોકનો વિચાર કરતો હશે તો તેનું હૃદય સંકાચાઈ જતાં તેના મુખ ઉપર ઉદ્વેગની છાયા જણાશે; લોહી ઊડી ગયેલું જણાશે અને મુખ શીકું લાગશે. એક મનુષ્ય બેઠો હોય આનંદમાં હેય પણ તેજ વખતે એક માણસ આવી શોકના સમાચાર આપે અથવા તો એક પત્ર આવે તેમાં કોઈના મરણના સમાચાર આવે. આ સમાચાર સાંભળતાં તે મનુષ્યના મન ઉપર, હૃદય ઉપર અને મુખ ઉપર કેવી અસર થશે ? તરતજ તેના હૃદય ઉપર આઘાત થતાં હૃદય સંકાચાશે, મુખ ઊદ્વિગ્ન થશે. લોહી ફરવાની ગતિ ધીમી પડશે, મુખ ઉપર શીકાશ લાગશે. આવીજ રીતે શોકમાં હુમેલા મનુષ્યને કોઈ આવી આનંદના કે લાભ મળવાના સમાચાર આપે, અથવા પરદેશથી કાગળ આવે તેમાં અમુક રકમનો નફા થયાની વાત લખી હોય એ જાણી એ મનુષ્યના હૃદય ઉપર કેવી અસર થશે ? તેનું હૃદય પ્રફુલ્લ થશે; તેનામાં હર્ષ પ્રકટશે અને મુખ ઉપરથી શોકની છાયા ઊડી જઈ તરત આનંદી મુખ જગાઈ આવશે. આમ એકજ ધડીમાં, એકજ ક્ષણમાં માત્ર એક વિચાર સાંભળતાંજ મનુષ્યમાં કેટલો બધો ફેરફાર થઈ જાય છે ? એવું વિચારનું મહાન સામર્થ્ય છે. જેને મનુષ્યો હજી સુધી જાણતા નથી. એ વિચાર મનુષ્યમાં છે. સર્વ માગી વસ્તુઓ આપી શકે એવી આ વિચારશક્તિ મનુષ્ય માત્રમાં છે તેન કેળવવાથી સર્વ કાંઈ મગી શકે છે. સર્વ કાંઈ જાણી શકાય છે. એજ વિચાર શક્તિના બળ ચમત્કારિક કાર્યો થઈ શકે છે.

આ વિશ્વ પુરુષ અને પ્રકૃતિ એ બેના સંયોગથીજ ઉત્પન્ન થયું છે. બેના સંયોગ વગર કાંઈ ઉત્પન્ન થતું નથી. પુરુષ અને સ્ત્રી,

મરમી અને શરદી તેમ નેગેટીવ અને પોઝીટીવ, આકર્ષણ અને નિર-
કર્ષણ એમ બંનેનો સંયોગ થતાં રસાયનશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર ત્રીજી
વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે. એ સંયોગ કરાવનાર પદ્ય વિચારશક્તિ જ
છે, પુરુષ અને સ્ત્રી માત્ર વિચારથી લગ્નથી જોડાય છે. સંયોગ પદ્ય
વિચારથી થાય છે જેના પરિણામે પ્રજા જન્મે છે. આ વિશ્વમાં જે કંઈ
ઉત્પન્ન થાય છે તે સર્વનું કારણ માત્ર વિચારશક્તિ જ છે.

પ્રકરણ ૩૦ મું

મગજની સ્થિતિ.

આપણા શરીરમાં મગજ એ માત્ર રહેવાનું મુખ્ય સ્થાન ગણાય
છે. મનની અસર શરીર ઉપર થાય છે, તેમ શરીરની અસર મન
ઉપર થાય છે. મગજમાં રહી મન આખા શરીર ઉપર સત્તા ચલાવે
છે. એ મગજના બે ભાગ માનવામાં આવે છે. પહેલા ભાગને એક્ટીવ
કિંવા કામ કરનાર ભાગ કહે છે. તે વ્યવહારના વિચારો, ભૂદ્ધિ,
હોંશિયારી વિચારશક્તિદ્વારા શરીરમાં સામ્રાજ્ય ચલાવે છે. તેમાં
ધ્વજાશક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. ધ્વજા કરનાર આ ભાગ છે. બીજા
ભાગને પેસીવ ભાગ કિંવા ધ્વજા ન કરનાર ભાગ કહે છે. તે ધ્વજા
શક્તિ વગરનો ભાગ તે છે બૃતકાગમાં થયેલા વિચારોને તે સંગ્રહી
રાખે છે એ રીતે મનના બે ભાગ છે. તે બંને ભાગ સાથે મળી
શરીર સામ્રાજ્ય ભોગવે છે. જે ભાગમાં ધ્વજાશક્તિ રહેલી છે તે
એક્ટીવ ભાગ જ્યારે ચિંતાના, શોકના, બયના, રોગના વિચારો કરે
છે ત્યારે પેસીવ ભાગ કે જેમાં ધ્વજાશક્તિ રહેલી નથી તે પણ તેને
તાબે થઈ એના કલ્પા પ્રમાણે કાર્ય કરે છે. એક્ટીવ ભાગનો પેસીવ
ભાગ ઉપર મજબુત કાબુ છે. જેથી તે તેની આજ્ઞા પ્રમાણ ચલાવે છે.
અર્થાત એક્ટીવ ભાગ જેવા વિચાર કરે છે તેવા વિચારને તે કરે છે.
અને આ બંને મન વચારોને શરીરમાં ઠેકઠેકાણે ફેલાવે છે, અને તે
વિચારો પ્રમાણે કાર્ય કરવા શરીર ગતિમાન થાય છે. જો તે શુભ
વિચારો કરે જે, ઉત્સાહ આનંદના વિચારો કરે છે તો શરીર શુભ
કાર્યો કરવા ઉત્સાહી થઈ આનંદથી તે કરે છે; પણ એ જો અશુભ
વિચારો કરે છે તો શરીર દુરાચાર કરવા તત્પર થાય છે.

જામત મનનું કાર્ય કામ કરવાનું છે. તે વિચાર કર્યા કરે છે. અને સુષુપ્ત મન જે વિચાર કરતું નથી તેનું કામ શરીરની તંદુર તી વધા વાતું છે દિવસે એકઠીવ મન કામ કરે છે પણ રાત્રે તે નિદ્રામાં પડે છે. રાત્રે સુષુપ્ત મન પોતાનું કામ બમણી ત્વરણી કરે છે. અને દિવસે જાગ્રત મનનાં કરેલાં કાર્યોથી શરીર થાકી ગયું હોય છે તેને રાત્રે સુષુપ્ત મન શાંત પાડે છે. આ પ્રમાણે સુષુપ્ત મન શરીરમાં શક્તિ ભરી દે છે.

આ જે મન ઉપર આત્મા સામ્રાજ્ય બોગવે છે. એ આત્માની આત્મિક શક્તિથી શરીર આરોગ્ય રહી શકે છે. આ વિચાર શક્તિને આત્મિક શક્તિની મદદ મળે, એ બેને એક કરી દેવામાં આવે તો જીવન લાંબો સમય ટકી શકે છે.

આ વિચાર શક્તિને 'હ કરનાર ચિંતાના', બયના', ઉદ્દેગના વિચારોથી મનુષ્યનું જીવન નષ્ટ થાય છે, આવા વિચારોથી મનુષ્ય હતાશ થઇ જાય છે, આગસુ બને છે નિરાશા વાદી બને છે અને શરીરમાં રોગ પણ થાય છે. મનુષ્યને બય અને ચિંતા નિર્મોલ્ય બનાવી દેનાર છે રોગ ચાળો ચાલતો ગાય તે વખતે પણ જે મનુષ્ય હિંમત ન રાખતાં બયબીન બની જાયતો તે માર્યોજ ગયે સમજાશે. કોસેરા અને પ્લેગના વખતમાં બધી ધણું મૃત્યુ થાય છે. એ પ્રમાણે વિચારમાં મનુષ્યના જીવનને બચાવવાનું તેમ મારવાનું પણ સામર્થ્ય છે. માટે જે મનુષ્યોએ પોતાનામાં આત્મિક શક્તિઓ પ્રકટવાની હોય તેમણે બયના વિચારોનો ચિંતાના વિચારોનો ત્યાગ કરવો. ફિકર ચિંતાથી મનુષ્ય નબળો પડે છે, નિરાશ થઇ જાય છે, અને શરીરમાં વ્યાધિ થાય છે માટે મનુષ્યોએ હિંમેશાં હિંમતવાળા થઇ આશાવાદી થાય.

જે શક્તિ મનુષ્યમાં કામ કરી રહી છે તેજ શક્તિ આશ્વિપાં પણ કામ કરી રહી છે. એ શક્તિ તેજ આત્મશક્તિ છે. વિચાર શક્તિ જેવા વિચારો કરે છે તેજ અસર આત્મશક્તિ ઉપર થાય છે. આત્મશક્તિનું કિંવા ચૈતન્યશક્તિનું જ્ઞાન અને સામર્થ્ય વિચારશક્તિમાં પ્રગટે છે ત્યારે મનુષ્યનામાં અદ્ભુત ચમત્કારિક કાર્યો કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે. એવી વિચારશક્તિવાળા સત્યસંકલ્પ સિદ્ધ અને આકર્ષણ શક્તિવાળા હોય છે. આ શક્તિ શરીરદ્વારા જગતમાં અનેક કામો કરી શકે છે. એ વિચારશક્તિને જે બરાબર કેળવવામાં આવે તો તે દ્વારા અનેક મનુષ્યોનાં દુઃખો દૂર કરી શકાય છે, બહારની અ-

તેક વસ્તુઓને માત્ર સંકલ્પ કરતાં જ પોતા તરફ આકર્ષી શકાય છે. આ શક્તિને કેળવેલા પોતાને જોઈતી સર્વ વસ્તુઓ માત્ર સંકલ્પ કરતાં જ મેળવી શકે છે.

વિશ્વમાં પરમાત્માની અનંત શક્તિ બરેલી છે. તે અનંત શક્તિ મનુષ્યમાં પણ છે. તે મનુષ્યમાં વિચારશક્તિ અને ઇચ્છાશક્તિવડે પ્રગટ થઈ ઓળખાય છે. એ જ શક્તિઓને અમિય શક્તિમાથી બળ મળેછે. તેનું મૂળ આત્મશક્તિ છે આ વિચાર ક્રિત ઉત્પન્ન થતાં ઇચ્છાશક્તિ જન્યત થાય છે. તે માં સર્વ મેળવવાનું બળ છે તે સર્વ વ્યાપક છે તેમ સર્વનાશક પણ છે. મનુષ્ય આ વિચારશક્તિ અને ઇચ્છાશક્તિના બળે પોતાનામાં સારા કે નરતા ફેરફાર કરી શકે છે. એ વિચારશક્તિમય અદ્ભૂત બળ છે. કેમ કરવાની આશ્રય જનક શક્તિ છે તેને મનુષ્યો જાણતા નથી. એ માનસિક ચૈતન્યશક્તિ છે તેનામાં ઇશ્વરીય શક્તિનો અંશ છે, તે શરીર દ્વારા તેમ શરીરની બહાર આ વિશ્વમાં પણ આકર્ષણના નિયમાનુસાર પોતાની તિવ્ર ઇચ્છાશક્તિ જન્યત કરી દૈવિયાથી જોઈતી અસર સર્વત્ર કરે છે જે શક્તિ આખા વિશ્વમાં કામ કરી રહી છે, તેજ શક્તિ મનુષ્ય શરીરમાં પણ નિયમિત દ્વારા કામ કરી રહી છે. મનુષ્યને પ્રમાણમાં આ વિચારશક્તિને કેળવી દૈવ બનાવે છે. તે પ્રમાણમાં તે કાંઈ કાર્ય કરનાર થઈ શકે છે.

મનુષ્યમાં જે અનંત શક્તિ રહેલી છે તે જ શક્તિ આ વિશ્વમાં પણ વ્યાપી હોય છે. એ શક્તિ આ જગત્ કપજાય છે, તેનું રક્ષણ કરેછે અને તેનો સંહાર પણ કરે છે. એ શક્તિ તે આત્મશક્તિ છે. તે આત્મશક્તિને મનુષ્ય પોતાનામાં પ્રગટાવી શકેછે. તેને ઇચ્છાશક્તિના નામે સર્વ કાંઈ જાણી શકે છે. તેનામાં આકર્ષણ શક્તિ છે. જે લોકો આ વિચારશક્તિ કિંવા વાલવાવરને દૈવ બનાવી શકે છે મહત્તમ રાખી રહે છે. તે સર્વ કાંઈ કામ કરી શકે છે, તેણે હમેશાં હિંમત રાખવી, પોતાની આત્મશક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખવી, અને ધરતું કે હું ગમે તેવું કડીન કાર્ય પણ કરી શકાય. મારામાં કડીન કડીન કાર્ય કરવાનું બળ રહેલું છે. આવા વિચારમય મહત્તમ રવું. અને એ કામ તો મારાથી નહિ બને, એવો વિચાર આવવા દેવો નહિ દુઃખના, શોકના બંધન, ચિંતાના, નિરાશાના વિચારો ન કરવા, રામદેવ પણ છોડવા. સંસારમાં પાપી વિચારોજ દુઃખનું મૂળ છે, માટે શુભ વિચાર કરવા,

સદાચાર એ મનુષ્ય જીવનના સાદૃશ્યનો પયો છે. દુઃખો નો દુરાચાર-રથજ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે આ માનસિક વિદ્યા દ્વારા આકર્ષણ શક્તિને જાગ્રત કરવાની ઇચ્છાવાળાએ હંમેશાં પવિત્ર જીવન ગાળવું. શુભ વિચાર અને સદાચારનું સેવન કરવું.

પ્રથમ ભાગમાં યોગ વિદ્યા. બીજા ભાગમાં બ્રહ્મયોગ વિદ્યામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય ગાળવું. સર્વ સત્ય વિદ્યા. જન સત્ય શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે સર્વથી પહેલાં ચારિત્ર્યની શુદ્ધિ કરી જોડાએ. રાજમહેલમાં વસવા ઇચ્છારે ઝુપડામાં રહેવાની ઇચ્છા ન રાખવી નિર્મળ જળ પવાની ઇચ્છા રાખનારે કાદવવાળા મત્તિન બાળની ઇચ્છા ન કરવી. તેમ આવી દૈવી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રથમ અધ્યયારોનું સેવન કરવું, સદાચાર પાળવા. અને ચારિત્ર્ય નિર્મળ રાખવું. આ દૈવી વિદ્યા છે. સંકલ્પ સિદ્ધિ એ કાંઈ જેની તેવી વિદ્યા નથી. સર્વને પ્રાપ્ત થતી થી. જેઓ નિર્મળ અને પવિત્ર જીવન ગાળે છે અને વિચારની મક્કમતાને ફગાવે છે તેઓ આ વિદ્યાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

આ વિશ્વમાં આકર્ષણશક્તિથી એક બીજાને આકર્ષણ કરી સર્વ પદાર્થો રહેલાં. જેમકે સૂર્યના આકર્ષણથી તેની આસપાસ પૃથ્વી ફરે છે. ગ્રહો પણ નક્ષત્રમંડળમાં એકબીજાના આકર્ષણથી આધા પાછા થયા વગર નિશ્ચિત દિશામાં ફર્યા કરે છે. આ વિશ્વમાં સર્વ વસ્તુઓ પોતા પોતાની ઇચ્છાશક્તિ કિંવા વિલપાવરથી પોતા જોઈતા પદાર્થોનું આકર્ષણ કરી શકે છે. તેમ મનુષ્ય પણ પોતાની વિચારશક્તિદ્વારા પોતાને જોઈતા પદાર્થોનું આકર્ષણ કરી શકે છે. મનુષ્ય પોતાની વિચાર જ્યાં ધરે ત્યાં મોક્ષી શકે છે. તમે વિજળીનું કારખાનું જોયું હશે ત્યાંથી વિજળીક પાવર શહેરમાં બધે પહોંચતો કંવામાં આવે છે. ત્યાં ચાંપ દબાવે તો શહેરમાં બધે દીવા થાય, ચાંપ બંધ કરે તો દીવા બંધ થાય. તેમ મનુષ્યમાં પણ આ ચૈતન્યશક્તિ એ ઇલેક્ટ્રિક બેટરીનું કામ કરે છે. તેમાં વિચાર ઉત્પન્ન થાય તોજ મનુષ્ય કામ કરવા તત્પર થાય છે, આ વિચારશક્તિ અત્યંત વેગ વાળી છે. કોઈ પણ શક્તિનો પ્રવાહ તેને અટકાવી શકતો નથી. દિવસે વિચારના વેગને સૂર્યનાં કિરણો ટિપ્પેરી નાંખે છે, પણ અંધારામાં વિચારોનો વેગ ધણો ઝડપથી વહન કરે છે, તે અન્ય મનુષ્યના વિચારો, અન્ય પદાર્થો, અને ધારેલી સર્વ વસ્તુઓને સંપૂર્ણ રીતે પોતાતરફ આકર્ષણ કરી શકે છે. અન્યના વિચારોને સંક-

દય દ્વારા બદલી શકે છે, અન્યના વિચાર બદલી શકે છે. એને માટે વિચારને દૃઢ કરતાં, મક્કમ કરતાં શીખવું.

મનુષ્યો અનેક વિચાર કરે છે, અનેક વિચારો કરનારામાં આ આકર્ષણશક્તિ હોતી નથી, ઘડીમાં એક વિચાર ઉત્પન્ન થયો વળી તે અળપાઇ બીજો વિચાર થયો, એમ વારંવાર અનેક વિચારોનાં ચુંચળાં વલ્લુનારામાં વિલ પાવરતું સાચું સામર્થ્ય હેતું નથી, તે માટે વિચારમાં સ્થિર રહેવું જોઇએ એકજ વિચારને વળગી રહેનાર મક્કમ અને દૃઢ વિચારના થઇ શકે છે. અને આના દૃઢ વિચારવાળા જ વિચાર શક્તિ દ્વારા અન્યનું પોતા પ્રતિ આર્ષણ કરી શકે છે.

મનુષ્યનામાં આ વિચારશક્તિની જે પ્રમાણમાં દૃઢતા, તે પ્રમાણમાં તેની આકર્ષણશક્તિનું પણ સમજવું મનુષ્ય જો આવા દૃઢ વિચાર કરે તો તે જેવા વિચાર કરે છે તેવું ફળ તેને મળે છે. તે જો દુઃખ કે શોકના વિચાર કરે તો તેને દુઃખ અને શોકના જ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય છે, સુખના સામર્થ્યના વિચારો કરે તો તેને તે તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. એ વિચારોને એકાગ્ર કરવાની કળા યોગશાસ્ત્રમાં વર્ણવી છે. ચિત્તવૃત્તિના નિરોધ એ યોગ, આ વિચારો જેટલી જ કા-અતાથી દૃઢપણે કરવામાં આવે છે તેટલી ઝડપથી તે કામ કરનારા અને કરેલી ઇચ્છાને પૂરી પાનારા બને છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું

શાંત થવાનું મહાત્મ્ય

શાંત થવાની જરૂર—મનુષ્યે જેમ બને તેમ શાંત રહેતાં શીખવું જોઇએ. જેઓ શાંત છે તેમના વિચાર દૃઢ હોય છે. અકળામણ કરનારા મનુષ્યોના વિચારો સ્થિર હોતા નથી. વિચાર કરવાનું કામ મનનું છે. મન એક મિનિટમાં ૫૦ થી ૬૦ વિચારો કરે છે. દરેક શ્વાસે તે ત્રણચાર વિચારો કરે છે. શ્વાસ અને મન બન્નેનું સ્વરૂપ સ્વપ્ન છે. પ્રાણ અને મન એકરૂપ છે. એક વશ થતાં બીજો વશ થાય. યોગમાં પ્રાણયામ સાધી પ્રાણને કુંભકવડે નિરોધ કરવો, તેથી મન સ્થિર થાય છે એમ હજી ૬૦. બ્રહ્મયોગ વિદ્યામાં મનને આત્માના વિચારમાં જોડી રાખવું જેથી પ્રાણ આપો આપ સ્થિર થાય છે. એમ પ્રાણ કે મન એમાંથી એક સ્થિર થતાં બીજું આપોઆપ શાંત

પડે છે. મનુષ્ય જે શ્વાસ લે છે તેની અસર મન ઉપર પણ થાય છે. મનુષ્ય કામ કરવા છતાં મન અનેક વિચારે કર્યા જ કરે છે. માટે દીર્ઘ શ્વાસ પ્રશ્વાસની ક્રિયા દ્વારા કિંવા પ્રાણાયામ દ્વારા પ્રાણના નિરોધ કરતાં શીખવું. પ્રાણ ૧ નિરોધ કરવાના અભ્યાસ કરે મન સ્થિર થતું જાય છે. અને જંમ જેમ મન સ્થિર થતું જાય છે તેમ તેમ મનુષ્ય જ્ઞાત અને દૃઢ વિચારનો થતો જાય છે. એક વિચારને વળગી રહેવા ૧ અભ્યાસ શાંતિથી કર્યા કરવો. અને જંમ જેમ અભ્યાસ વધશે તેમ તેમ વિચારશક્તિ એકાગ્ર થશે. અને તે વાચું કાર્ય કરી શકે તેવા સામર્થ્યવાળા થશે.

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવી વસ્તુને તે પોતાના તરફ આકર્ષી શકે છે, જે સત્યના અવિસંસાના, દયા ૧, પરોપકારના વિચારો કરે છે તેના વિચારના મનુષ્યોને પોતે આકર્ષી શકે છે જેઓ અન્ય મનુષ્ય પ્રતિ ક્રોધના, રિંકારના, નિંદાના, આદિ વિચારો કરે છે તેમના પાસે તેવા વિચારો કરનાર મંડળ આકર્ષાઈ આવે છે. આવા મનુષ્યોના સગથી તેનામા દુશ્મણો ઉત્પન્ન થાય છે. અને પાપમાર્ગે દોરતા દુઃખી થાય છે. આ વિચારશક્તિના સામર્થ્યને મનુષ્યના જન્મજીવતા નથી, માટેજ તેઓ અયોગ્ય વિચાર કરી દુઃખી થાય છે. એનામાં વિશ્વ યાત્રી સત્તા છે, ઇશ્વરની સત્તા જેમ નજર જણાતી નથી તેમ આ વિચારશક્તિના અબ્જૂત શક્તિ પણ નજરે જોવાતી નથી પણ તે મનુષ્યમાં અનેક પ્રકારનાં મહત્ત્વનાં કામ કરી રહી છે. વિચારશક્તિ વડે અદ્ભુત કામ કરી શકાય છે, તે શક્તિનું અકષણ તત્કાલ અસર કરનાર અને અત્યંત શક્તિવાળું છે. જેમ લોહચુંબક લોહને આકર્ષી શકે છે તેમ મનુષ્યમાં રહેલી આ શક્તિ પણ આ ચુંબક રૂપ છે. તે અન્ય વસ્તુઓને પોતાપ્રતિ આકર્ષી શકે છે.

આ શક્તિ મનુષ્યને સુખી, સંપત્તિશીલ કે દુઃખી કે દરિદ્ર બનાવી શકે છે મનુષ્યની આખી જીંદગી આ વિચારશક્તિના આચારેજ નભે છે, આ વિચારશક્તિને દૃઢ, મક્કમ, એકાગ્ર બનાવવા માટે મનને ક્રોધ વાતના જરૂર છે. મ કેગવાય, મન સ્થિર થાય ના આ વિચારશક્તિ દ્વારા મહાન કાર્યો મનુષ્ય કરી શકે છે.

મનુષ્યમાં વિચારશક્તિ છે, તે દ્વારા તે ઇચ્છા કરી શકે છે. એ ઇચ્છા થાય છે, આશા પ્રકટે છે માટેજ મનુષ્ય કર્તવ્યશીલ રહે છે. મનુષ્ય આશાવાદી છે માટેજ તે પોતાને જોઈતી વસ્તુઓ મેળવી

શકે છે. જેઓ આશાવાદી નથી તેઓની વિચારશક્તિ નિષ્ફળ બને છે. જેને કંઈ કંઈ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તેણે હિંમેશાં આશાવાદી થવું. તમારે કોઈ વસ્તુ જોઈતી હોય તો તે વસ્તુ મેળવવાની આશા રાખો તો તે ઇશ્વર તમને આપશે. અને નિરાશાવાદી થવું તે વસ્તુ મળશે કે નહિ અથવા નહિ મળે તો, એવા વિચાર કરવા એ આપણા હાથે તે વસ્તુ ન મળે એવું વાતાવરણ રચીએ છીએ. શંકાવાળા વિચારથી આશા કરવી એ તો તે વસ્તુ મળતી નથી. મનુષ્ય જેવા વિચાર કરે છે તેવે. તે થાય છે જે તે સુખના પચ્છે છે તો સુખ મેળવે છે, દુઃખને પચ્છે છે તો દુઃખ મળશે. મટે મનુષ્યે પોતાના સુખ દુઃખના બીજા ઉપર આધાર રાખવો નહિં પણ પોતાના વિચાર ઉપર આધાર રાખવો.

મનુષ્યના સુખ દુઃખનો આધાર જેવા તેના વિચાર તેના ઉપર આધાર રાખે એ માત્ર પોતાના વિચારો ઉપર જ ન મેળવે પણ કાર્ય કરવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે એ કામ હું કરી શકીશ જ એવી હિંમત રાખી તે કામ શરૂ કરવું. હિંમેશાં હિંમતવાળા બની ધૈર્યથી કામ કરવું સચી આત્મ શ્રદ્ધાથી થવું. હું એ કામ નફા કરી શકું, હું તો લાયક છું, મારાથી તે એવું કામ થાય : એવો નસીબદાર કરી શકે આવા આવાં વાક્યો બોલો નહિ. આથી ના હિંમત થઈ જશો. વિચારનું બળ ઘટી જશે, બળના વિચરો, શીકરના વિચારો તમારા વિચારોનું બળ તોડી નાખે છે. અને એવા વિચારો કરનાર કદાપિ ઉત્તમ કાર્યો કરી શકતા નથી. માટે હું એ કામ કરી શકીશ નહિં એવા વિચારને દૂર કરજો તમે તો કામ કરવા માટે, ફાંદ મેળવવા માટે, સિદ્ધિઆત પ્રાપ્ત કરવા માટે જ જન્મ્યા છો, તમારા પ્રારબ્ધમાં તમે જે ધારો તે મેળવી શકવાનું છેજ એમ માનો વ્યવહારમાં આગળ વધો.

મનુષ્યને જન્મારા સુધો દુઃખી કરનાર, નિષ્ફળતા આવનાર તેની વિંતાઓ છે. બળના વિચારો, શીકરના વિચારોથીજ તે નાસાપાસ થાય છે. હિંમેશાં પરિત્રાજીવન ગાળો, જે નીતિથી મારી શકે તે મેળવવા મંથા, દુરાચારમાં ન ફસાશો એક પાપ કર્મ કરશે તો અનેક પાપ દાન કરવા પડશે, ચોરી કરશે તો તે છુપાવવા બુકું બોલવું પડશે, એક પાપ કર્મ છુપાવવા અનેક પાપ કર્મ કરવા પડે

છે, તેથી જીવન બળદ થાય છે, જીવન બળદ થતાં વિચારોનું બળ વિખરાઇ જાય છે. માટે જે સુખજ મેળવું હોય તે સત્યતાથી નમ્રતાથી અને પવિત્રતાથી રહો. જે કદી પાપ કર્મ કરે નથી. જે હંમેશાં સત્યજ બોલનારો છે, તે બધું કયાંથી ? જે નમ્ર, વવેકી, દયાળુ, પરાયણી છે. મનુષ્ય માત્ર ઉપર પ્રેમ રાખનારો છે સત્યથી ધર્મનું પાલન કરનારો છે — તે પછી બીજું શી ? તેને હયાત્યંતા કે શીકર મતાવી શકે નથી તેની વિચારશક્તિ દૃઢ અને એકાગ્ર બને છે. હંમેશા સુખમાં રહેવા માટે પવિત્ર જીવન ગાળો, આશાવાદી થાઓ તમારા વિચારને એકાગ્ર કરતાં શીખો, પાપી જીવનગાળનારા દ્રવ્યને માટે બીજાને દુઃખી કરતાં ન કરનારા લોભ, લાલચ અને મોહ વશ થઇ બીજાને દુઃખી કરનારા પોતે કદાપી સુખી થતા નથી.

દશ્વર તે તમે સુખી થાઓ એવું ઇચ્છે છે. તમારે જે વસ્તુ જોઇએ તે તમે દૃઢ વિચારદ્વારા તીવ્ર ઇચ્છા કરી પરમત્મા પાસે માગો. જે તમે પવિત્ર જીવન ગાળનારા હશો તે વસ્તુ તમને જરૂર તે આપશે. તમે ધરો તે મેળવી શકો એવા દૈવીશક્તિઓ દશ્વરે તમને આપેલી જ છે. તેને શોધી કાઢો, એ દિવ્ય શક્તિદ્વારા તમે ધારશો એ મેળવી શકશો એ જેવા વિચાર કરશો તેવા થશો એ સૂત્ર ખાસ લક્ષમાં રાખી તમારે શુન વિચાર સેવવા આશાવાદી થવું અને જે વસ્તુની ઇચ્છા થાય તે મેળવવા તે જ વિચારમાં મગ્ન રહેવું. આ માટે વિચારને દૃઢ, એકાગ્ર બનાવવો. જેમ તેમ તમે શાંતિ મેળવતા જશો, ધી-ધી, હીનમત, શ્રદ્ધા, પવિત્રતા, સત્યતા, વિરે સદગુણો ધ્યાન કરતા થતા તેમ જેમ તમારા વિચારો દૃઢ, બળવાળા અને મક્કમ થતા જશે. જેમ જેમ તમે લોભ, શોક, મોહ, લાલચ, કામ-ક્રોધ, અદેખાન, કપટ, એનો ત્યાગ કરતા જશો, તેમ તેમ તમારા માં સદગુણો પ્રવેશ કરવાના અને પછી તમે જે માગશો તે વસ્તુ પરમાત્મા તમારી પાસે રજુ કરી દેશે. તમે પવિત્ર હૃદયથી નિર્મળ જીવન ગાળતાં શીખો. જેમ જેમ તમારું જીવન પવિત્ર થતું જશે તેમ તેમ તમારામાં આકર્ષણશક્તિ વધુ પ્રકટતી જશે. પછી તમે જે વિચાર કરશો. જે ઇચ્છશો તે તમને પ્રાપ્ત થશે. પૈનાની ઇચ્છા કરો, પૈસા મળવાના અનેક માર્ગો તમને જડા આવશે. જેમ જેમ જીવનની પવિત્રતા વધે છે તેમ તેમ ઇચ્છા શક્તિનું વીરપાવરનું બળ વધે છે. હવે જ્યારે સુખ મેળવવું તમારા હાથમાં છે તેમ દુઃખ મેળવવું

એ પણ તમારા હાથમાં છે તો પછી શા માટે દુઃખી થાઓ છો ? આજથી તમરા જીવનની દશા ફેરવો. પત્રિ જીવન ગાળતા થઇ જાઓ. ગમે તેવા વિચારો કરતા બંધ થઇ જાઓ, પત્રિ, આશાવાદી મંત્રકમ વિચાર કરનારા થાઓ, નિષ્ક્રિય, નિષ્પ્રયોગન અનેક વિચારો ન કરો. અને માત્ર એક પણ ઉત્તમ. સાદો અને પત્રિ વિચાર કરો, તે વિચારને વાગી રહે, તે પછી તમે સારા વિચાર પણ ને એકાગ્ર થઇ કંઈશો તો તે તમને ફળ આપનાર ન વડશે. હંમેશાં શુભ વિચારો કરો, અન્યનું બહું કરવા દાનતવાળા થઇ સર્વનું શુભ થાય એવા વિચારો કરો. જેમ જેમ તમે આવા શુભ વિચારો કરતા જશો તેમ તેમ તમને પછી એવા શુભ વિચારો કરવાની ટેવ પડી જશે. અન્યનું અહિંત કરનાર વિચારો કદાપી પણ ન કરો તેથી તમને પોતાને જ દાની છે. વિચારમંત્ર પ્રણું બળ રહેલું છે એમ માનો. તમારા વિચારોનું વાતાવરણ એવું પ્રકટ વો કે તમારી પાસે આવનાર મનુષ્ય પણ તમારા વિચારને વશ થઇ રહે

મનુષ્ય જેવા વિચાર કરે છે તેણે વાતાવરણ તે પેતાની આજી બાજી પ્રકટાવી શકે છે જેમ દુરાચારી મનુષ્ય દુષ્ટ વિચારોનું સેવન કરનાર હોવાથી તેને દુરાચારી મનુષ્યેની જ સોખત થાય છે સદાચારી મનુષ્ય શુભ વિચારો સેવનાર હોવાથી તેની પાસે સદાચારી મનુષ્યોજ આવે છે, જગારીને જુગારીઓની સોખત થાય છે ચોરને ચોની, બિચારીઓને બિચારીઓની અને પાપીને પાપીઓની સોખત થાય છે. માટે વિચાર કરવા તે જોઇ વિચારી કરવા. મનુષ્યના જીવનના સુખ દુઃખનો પ્રધાન કારણ તે । વિચાર ઉપર છે. વિચારો એજ કાર્ય સિદ્ધિ કરાવે છે, વિચારો એજ નિષ્ફળતા પ્રકટાવનાર છે. એકને એક વિચાર વારંવાર કર્યા કરનાથી તે વિચારોનાં આંતર । ખીજા મનુષ્યના વિચાર મંડળમાં દાખલ થઇ તેમને આપણી મરજી મંદક વર્તવાની ફજ પાડી શકે છે. જે મંદકમ વિચારોની એકાગ્રતા જેમણે સાધી છે તેમના વિચારો સિદ્ધિ અર્જનારા છે. તે જેના સંબંધી વિચાર કરે છે તેના મનમાં એમના વિચારો પ્રવેશ કરી વિચારાનુસાર ક્રિયા કરવા ફરજ પાડે છે આ એક અદ્ભૂત માનસિક તાર કિંવા ટેલીફોન વિદ્યા છે. માત્ર તેને ફળવવાની જરૂર છે.

પ્રકરણ ૩૦ મું

માનસિક ટેલીફોન

મનુષ્ય ટેલીફોન અને તારયાત્રી માહિતગાર છે. વગર દોરડાના તાર પણ થયા છે, ટેલીફોન કરવા માટે જુદા-જુદા હાથમાં ત્રણ એક એક છેડો કાનમાં ને એક છેડો મેં આગળ રાખી બોલ્યા કે તરત જવાબ આપવાનો. તારમાં પણ તારના સ્ટેશને જઈ તાર કપોં એટલે તાર મારે રે યંત્ર ઉપર ટક, ટક, ટક, એમ યંત્ર દબાવ્યું કે જ્યાં તાર કરવાનો ત્યાં ખબર પહોંચી ગઈ. આ પ્રમાણે મનુષ્યનું મગજ એ તાર કરવાનું કિંવા ટેલીફોન મોકલવાનું એક કેન્દ્ર છે. વિચાર દ્વારા પોતાનો સંદેશો બીજા મોકલી શકે છે. અને જો સંદેશો મોકલ્યો હોય તે આ માણસના વિચારના ટકેરાથી જાણત થાય છે. તેના મનમાં પણ તેવાજ વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. અને વિચાર મોકલનારના વિચાર અનુસાર કામ કરવાનું તેને મન થઈ આવે છે, આ વિદ્યા જાણવી જોઈએ, શીખવી જોઈએ. તાર માસ્તરને પણ તાર કરવાનું કામ રીતસર શીખવું પડે છે. તેમ વિચાર દ્વારા ટેલીફોન કરવા ઇચ્છનારે પણ આ કાર્ય શીખવું પડે છે. તે શીખતાં પછી તેને વિચાર દ્વારા ગમે ત્યાં સંદેશો મોકલતાં આવડી જાય છે તેમ બીજાના વિચાર સમજવાની શક્તિ પણ તેનામાં આવે છે. આ વિદ્યાને માનસિક ટેલીફોન વિદ્યા, કિંવા થાઈ રીડીંગ-બીજાના વિચારો જાણવા એમ કહે છે.

મહા પુરૂષો અન્ય મનુષ્યના મનની વાત જાણી જતા, એ માત્ર તેમની માનસિક વિચારોની એકાગ્રતાથી. પોતાની ઇચ્છા થતાં સર્વ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરતા તે પણ આ માનસિક ટેલીફોન વિદ્યાથી. આ વિદ્યા દરેક મનુષ્ય શીખી શકે છે. તેણે તે માટે અભ્યાસ કરવો પડે છે. અભ્યાસ વગર કોઈ કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. બી-એ થતા કેટલાં વર્ષ અભ્યાસ કરવો પડે છે? તેની કોને ખબર નથી. તેમ આ અધ્યાત્મ-વિદ્યા શીખવા માટે પણ દરેક નિયમસર અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. એ અભ્યાસ સિદ્ધ થતાં પછી આ વિદ્યાની પણ સિદ્ધિ થાય છે.

આને માટે પવિત્ર જીવન અને દૈનિક મુકમ વિચાર કે તા થવું જોઈએ. મન જ એકાગ્રતા જેણે સિદ્ધ કરી હોય છે તેવાને આ વિદ્યા સહજ સિદ્ધ થાય છે આથી જો વિચાર બીજા મનુષ્ય પ્રતિ મોકલવામાં

આવે છે તેના મનમાં આપણા વિચાર અનુસાર વિચાર ઉદ્ભવે છે, અને આપણા વિચારાનુસાર કાર્ય કરવા તે તત્પર થાય છે. આમ વિચાર દ્વારા અનેક કાર્ય થઈ શકે છે. વિચાર દ્વારા શાંત કે અશાંત વાતાવરણ રચી શકાય છે. આ પ્રમાણે જે મનુષ્યના વિચારો દૃઢ હોય છે તે બીજા ઉપર પોતાના વિચારોની અંદર ઉપજાવી શકે છે અને વિચારનાં આદેશનો દ્વારા અનેક કાર્ય તેની પાસે કરાવી શકે છે તળાવમાં સ્થિર જળમાં એક કાંકરો નાંખીએ તો તેની આજુબાજુ કુંડાળું થઈ જળના તરંગો થશે, તે તરંગો થતાં થતાં કિનારા સુધી આવે છે. સનારના તારને એક ટકોરો મારતા તેનો ઝગકાર અને ધુન્નરો થશે. તેમ મનુષ્ય પોતાના મગજમાં જે વિચાર કરે છે તે વિચારનો વેગ ફેલાય છે. જેમ કોઈ બોલે છે તેનો અવાજ પવનમાં ધુન્ન થી ઉત્પન્ન કરી આપણા કાનમાં અથડાય છે તેમ આપણે જે વિચારો કરીએ છીએ તે વિચારોની ધુન્નણી કિંવા તરંગો ઉપજ થઈ જેના સંબંધી વિચાર હોય છે તેના મગજ સુધી પહોંચી જાય છે. અને વિચાર માર્ગે બીજાના વિચારોને કેવી શકાય છે, બીજાઓ પાસે ધાર્યું કાર્ય કરાવી શકાય છે.

આને માટે વિચાર શક્તિને ફેળવો. ઇચ્છાશક્તિને મજબુત કરો. તમે તમારા મક્કમ વિચારથી, સત્ય સંકલ્પ વાળા બનો છો, બીજાઓને આકર્ષણ કરી શકો છો. જેમ તમે અન્ય મનુષ્યને મોઢી વાત કરીને તમારી વાત સમજાવી શકો અને તેને તમારે અનુકુળ કરી શકો તેમ તમે એકામતાપૂર્વક વિચાર કરી તેને તમારે અનુકુળ વર્ત્તાવી શકો છો. તમે દૃઢ વિચાર કરી વિચારનાં આદેશનો દ્વારા બીજા મનુષ્ય ઉપર તમારી વીલ પાવરની શક્તિ મોકલવા કરો. અને તેના પરિણામે તે તમારી ઇચ્છાનુસાર વર્તવા તૈયાર થશે. એવી રીતે મનુષ્ય વિચાર દ્વારા અન્યને પોતા પ્રતિ આધીન શકે છે. અને પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે છે. અન્ય મનુષ્યોના પ્રેરણને વિચાર દ્વારા મેળવી શકે છે, પોતાનાં કાર્ય અન્ય પાસે કરવી શકે છે.

મનુષ્ય આ વિચારશક્તિ દ્વારા પોતાનું જીવન ઉચ્ચ બનાવે છે. પોતાનામાં જે સંયુક્તો ન હોય તે મેળવી શકે છે; જ્ઞાતાન બની શકે છે, વ્યાવહારના પદ્ધતિ મેળવી શકે અને મેળવવાની ઇચ્છા થાય છે તે વસ્તુ ઇચ્છાશક્તિ દ્વારા મેળવી શકાય છે. વિચાર એ કાર્યને સિદ્ધ કરી આપનાર છે, એ વિચારને કાર્ય સિદ્ધ કરનારા કરવા કે

નિષ્ક્રમ બનાવવા એ મનુષ્યની પોતાની કિપર છે. આપણે એકનો એક વિચાર વારંવાર કરીએ છીએ ત્યારે તે દૃઢ થાય છે. જેમ નાનાં છોકરાં આંક વારંવાર ગણે છે અથવા રમેલી ગો વારંવાર ગણે તો તે થાદ મૂઢી બન્ય છે તેમ એમને એકજ વિચાર વારંવાર કર્યા કરવાથી તે દૃઢ થાય છે. અને આમ તે વિચાર જેવો દૃઢ થયો હશે તેટલું ઉત્તમ કાર્ય કરી શકશે. તે પોતાનામાં શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ અશ્રદ્ધાળુ મનુષ્યો વિચારના ફળને મેળવી શકતા નથી. એક વિચાર કરે કે : અત્ત કાર્ય મારે માટે સિદ્ધ થવા, આ આ વિચારો તે અ-કકમ પડે શ્રદ્ધાથી વળી રહે તો તેનું કામ સિદ્ધ થવા. પણ તેને જે વાચનમાં ભય થય કે મારું કાર્ય થયો કે નહિ. વળી તે નહિ આવે અથવા ટુમ્મણુ વિચાર હોય તો કેમ સિદ્ધ થવું નથી. કોઈ પણ કાર્યમાં શકા રાખ્યા એ કાયને નિષ્ક્રમ કરી દેતર છે. માત્ર એ કાર્ય થઈ શકે, મારમાં એ કાર્ય સિદ્ધ કરવાનું જગ છે. જે જે પ્રકારની જે મકકમન, શ્રદ્ધા, આત્મજગ એવા કાયને સિદ્ધ કરવા દેતર છે.

આ જુ અગમ કહી ત્યાં કે મનુષ્યનામાં મગજ એ કાનું છે. તેમ મન પણ એ પ્રકારનું છે. એક આતરમન આ મીનું બલ મન, એક શંકાવળું મન અને બીજું શકા વગળું મન. શકા વગળું મન એ અંતર મન છે. શંકાવળું મન એ બલમન. આ બે આખાં દિવસ કાંકાજમાં જે વિચાર કરી વળાંક તે બાલ મનથી કરીએ છીએ. બલ મનથી કરેલા વિચારોના આતર મન કિપર હિંડી છાપ પડે છે. આતર મન રાત્રે શિદ્ધમાં કામ વગળું પ્રાર કર છે. આ આતર મન કિપર જે છાપ પડે છે તે સાચી કે છે તે જુવતી નથી તેમાં મનુષ્યને જીદગીમાં જે જે અવનતા થાય છે તેના સંસ્કારો પડી રહે છે, બલ મનથી જે સાચા વા વિચારો થાય છે, જે માટે તેની ખતી થાય છે તેના છાપ આતર મનમાં પડે છે આ આતર મન એ મનુષ્યના આત્મિક શક્તિને પ્રગટાવતર છે.

આતરમન એ આત્મિકશક્તિનું સ્વરૂપ છે. અને તેને પ્રકટ થવાનું સાધન એ બલ મન છે. મનુષ્યના આતરમનમાં જેવા સંસ્કારો હોય છે તેવાં લક્ષણો નામાં હોય છે. મનુષ્ય ઘણી વાર વગર વિચારનું મૂર્ખાઈ બનું અથવા તો ઉત્તમ જ્ઞાન વાળું કામ કરી એસે છે તેનું કારણ તેનું આંતર મન છે. માટે આ આતર મન ને કાનું વાવમાં આવે તે દ્વારા અકામતાના વિચારો કવાઈ ટેન પડી એતા આપણાં કાર્ય

સિદ્ધ થાય ત્યાં મન ઉપર આધાર ન રાખવે. ત્યાં માત્રી મનુષ્ય અવિશ્વાસુ થઈ જાય છે.

મનુષ્યનાં બે મગજ છે, બે મન છે. તેમ વિચારના પણ બે પ્રકારના બે છે. એક સંશયાત્મક કિંવા નેગેટીવ થેટ આ બીજું નિઃસંશયાત્મક કિંવા પોઝીટીવ થેટ. એમ બે પ્રકારના વિચાર છે. તે નિઃસંશયાત્મક વિચાર કરનારા થઈને તે તમરામાં શ્રદ્ધાનાં દિં-મત, આશા, ઉત્સાહ, આનંદ પ્રગટ થયો. જો તમે તમારી પચ્છેલી દરેક વસ્તુ પછાતી થા-શો અને સંશયાત્મક કિંવા નેગેટીવ વિચારવાળા બો ઉપર તમે યત્ના પણ મેળવી શકશો. સંશયાત્મક વિચાર વાળા મનુષ્યો નિઃસંશયાત્મક વિચારવાળાની આજ્ઞા પાળે છે. તે કહી પ્રમાણે વર્તે છે, તેઓ ચલાવે તેમ ચાલે છે, સંશયાત્મક વિચાર વાળા મનુષ્યોને દરેક કાર્યમાં સંશય કિંવા શંકાજ ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ સદા બીજાનાં ઉપર આધાર રાખત રા હોય છે અને નિઃસંશયાત્મક વિચારવાળા નો આત્મશ્રદ્ધાજી હોય છે. સંશયાત્મક વિચારવાળા મનુષ્યો બેળા, લાગી અકક્ષ વગરના, શંકાથી કાચા કાન વાળા, લપલાપીયા, કો કહે તે જરૂર માની જાય તેવા, પેહુડા, અધુરા મનના, બીકજી, ઘડી ઘડીનાં વિચાર કેરવસારા, કામ દોળ મન વાળા, હોય છે તેમનામાં સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની શક્તિ હોતી નથી, જો આકર્ષણ શક્તિ પણ નમળી પળી ગયેલી હોય છે. તેમના કાન નિઃસંશયાત્મક કિંવા પોઝીટીવ વિચારવાળા આજ્ઞા ચલાવી શકે છે. તેમના હૃદયવારણ આવા મનુષ્યો બની રહે છે.

મનુષ્યનામ મુગધી નર આ ગુણ હોય છે. પણ જાતની, વિચારથી તે પોતાના સંશયાત્મક મનને નિઃસંશયાત્મક બનાવી શકે છે. મનુષ્ય નિઃસંશયાત્મક વિચાર પોઝીટીવ વિચારથી જાત મનુષ્યેને પોતાના હૃદય પ્રમાણે વસ્તુતાર બતાવી શકે છે હૃદયેશ પોઝીટીવ વિચારવાળા મનુષ્યો નેગેટીવ વિચારવાળા ઉપર મંતા ચલાવી શકે છે. તેમના વાક્યમાં બળ, હિંમત હમામ, આંખની આકર્ષણ શક્તિ, દહતાથી અન્યને વશ કરી તેના ઉપર સમજા મેળવી શકે છે આ નિઃસંશયાત્મક વિચાર એ હૃદયથી બહાર હોય છે. તે પોતાના મનમાંથી દહતાપૂર્વક, આશાવાદી વિચારો બહાર પાડે છે. અને સંશયાત્મક વિચાર વાળો કિંવા નેગેટીવ સંભાવનાજો માનુષ્ય

પોતે બીજાના ઉપર આધાર રાખી બીજાના મોં સામે તાઠી રહેના-
રા, પોતાની બુદ્ધિ અને હેશીમારી ગુમાવી દે છે. દરેક મનુષ્યમાં આ
પ્રકારના પોઝીટીવ કે નેગેટીવ ગુણ હોવા એ ઇશ્વરીય બક્ષીસ છે.
કોઈ મનુષ્ય પોઝીટીવ હોય છે તો કોઈ નેગેટીવ હોય છે. અને હંમેશાં
પોઝીટીવ સ્વભાવ વળો મનુષ્ય નેગેટીવ મનુષ્યને પોતાપ્રતિ આકર્ષી
શકે છે. અને પોતાના કલ્યાણ પ્રમાણે તેની પાસે કામ કરાવી શકે છે.

નિઃસંશય મક વિચારવાળા કરતાં સંશયાત્મક વિચારાળા
મનુષ્યો ઘણા છે. આ સંશયાત્મક વિચારવાળા મનુષ્યો ધારે તો વિ-
ચારબળને કેળવી નિઃસંશયાત્મક બની શકે છે. સંસાર વ્યવહારમાં
ઉચ્ચ નીચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવી, સ્વનંતરતાથી કે ગુલામીથી રહેવું એ
આ બે પ્રકારના સ્વભાવ ઉપર આધાર રાખે છે. સાધારણ રીતે
મનુષ્ય પોતાનાથી ચઢી સ્થિતિવાળા મનુષ્યથી દમાય છે. ખડીવે
છે. જેમકે સાધારણ સ્થિતિવાળો માણસ ઉચ્ચ સ્થિતિવાળાથી, મરીબ
પેસા રથી, નોકર શેકથી, સ્ત્રી પુરુષથી, ઉંદર બીલાડીથી, સાપ ના-
ળાથી, બાળક બાપથી, ચેર અમલદારથી, વાઘ દેવતાથી, એમ એક
બીજાથી દમાયલા કિંવા બીકથી રહે છે. જે જેનાથી ખડીવે છે તે
નેગેટીવ કિંવા સંશયાત્મક છે. જે ખડીતા નથી તે નિઃસંશયાત્મક છે.

જે મનુષ્યોએ સુખ, સંપત્તિ શાંતિ અને આનંદ મેળવવો હોય
જેમણે બીજાને પોતાના પ્રતિ આકર્ષવા હોય તેમણે હંમેશાં નિઃસં-
શયાત્મક વિચારવાળા કિંવા નેગેટીવ થવું. પોઝીટીવ વિચારવાળામાં
આકર્ષણ શક્તિ વધારે હોય છે. તે નેગેટીવ વિચારવાળાને પોતા
પ્રતિ આકર્ષી શકે છે. જ્યારે જે મનુષ્યો એક બીજાને મળે છે ત્યારે
જે બંને પોઝીટીવ વિચારના હશે તો એક બીજાની સાથે મળતા
થઈ શકતા નથી, પણ જે એક પોઝીટીવ વિચારવાળો અને એક
નેગેટીવ વિચારનો હશે તો પોઝીટીવ વિચારવાળા નેગેટીવ વિચારવાળા
તાળે થઈ શકે છે, તેના વિચારને મળતો થ શકે છે. આપણે આજે
એક મનુષ્યની પાછળ ઘણા મનુષ્યો તેની હાજરી કરી દેતા જોઈશું.
તે માત્ર પોઝીટીવ વિચારવાળા પાછળ નેગેટીવ વિચારવાળા ફરે છે.
ઘણી વખતે પોઝીટીવ વિચારવાળો મનુષ્ય નેગેટીવ વિચારવાળાની
સાથે મળતાં નેગેટીવ બની જાય છે. અને જે આ તકનો લાભ લઈ
નેગેટીવ વિચારવાળો ધારે તો પોઝીટીવ વિચારવાળો થઈ શકે. પોઝી

ટીવ મનુષ્ય મુક્તિ વિચારના હોય છે. તે એક વિચાર કરે છે. તેને વળગી રહે છે, ફરી વારંવાર તેને ફરવતા નથી.

જેમ રામનું વચન એક, બાળ એક અને પત્નિ એક, તેમ પો-
ઝીટીવ વિચારવાળાનું વચન એક હોય છે. તે જે વચન કહે છે તે
પ્રમાણે પાળે છે, જે બોલે છે, એકવાર વિચાર કર્યો તે વિચારને
પછી મનુષ્યને ફરવતા નથી. સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર જેમ પોતાના એક
સત્ય વચનની ખાતર બીજાની બન્યા હતા. તેનું નામ ટેક પાડવો.
જુગારમાં હાર્યા પણ આપેલા વચન પ્રમાણે વનવામ ભોગવો તેનું
નામ ટેક, આ પોઝીટીવ વિચારવાળા એકવાર જે વિચાર કર્યો તે
ફરવે નહિ, એ વાર જે વચન બોલ્યા તે પાળે જ. એવી ટેવવાળા,
વચનની જેને કિંમત છે, બોલવાની જેને કિંમત છે, તે પોઝીટીવ
વિચારવાળા મનુષ્યે સુખી થવા માટે; વિચારને કાર્ય સાધક બન-
વવામાટે પોઝીટીવ વિચારવાળા, મુક્તિ વિચારવાળા નિઃસંશયાત્મક
વિચારવાળા, આત્મશ્રદ્ધાળુ થવાની જરૂર છે.

મનુષ્ય મનને સ્થિર કરવા શીખે, વિચારને વળગી રહેતાં શીખે,
ચિત્તવ્રત્તિનો નિરોધ કરતા શીખે તો તે જ્ઞાની થઈ શકે છે, પોઝી-
ટીવ થઈ શકે છે. નિઃસંશયાત્મક વાદી વિચારવાળો સુખી થાય છે,
પોતા જે જોઈએ તે વસ્તુ આકર્ષણ શક્તિ દ્વારા મેળવી શકવાના
સામર્થ્ય ળો થાય છે. બ્યારે નેગેટીવ વિચારવાળો દુઃખી, પરતંત્ર
અને વિરાથાવદી હોય છે. હમેશાં આશવાદી ને, પોઝીટીવ શક્તિ
વાળા પોતાનામાં એવી સુખક શક્તિ ધરાવે છે કે તે સંકલ્પ કરતાં
અન્યને પોતાપ્રતિ આકર્ષી શકે છે. આજીવનમાં ફરનારા શકાશીલ
કિંવા નિઃસંશયાત્મક વિચારવાળા એટલે નેગેટીવ હોય છે, અને આંત-
રમનનો અભ્યાસ કરનારા નિઃસંશયાત્મક વિચારવાળા, અન્ય વસ્તુને
આકર્ષણ કરવાની શક્તિવાળા, જેમાં ને તેમાં સિદ્ધિ મેળવનારા
થાય છે. બીજી પાસે કોઈ શીખવાની ઇચ્છા હોય ત્યાર નેગેટીવ
વિચારના થવું, અને આકર્ષણ શક્તિને ખીલવવી હોય ત્યારે પોઝીટીવ થવું.

વિચારનાં આદેશનો હમેશાં હિતમ કાર્ય સાધક છે મનુષ્ય જે
વિચાર કરે છે તે વિચાર મનુષ્યને સુખી કરી શકે છે તેમ દુઃખી
પણ કરી શકે છે. આ વિશ્વમાં આ વિચારનાં આદેશનો પ્રવર્ત્યાજ
કરે છે. મનુષ્યની વાણીનો અવાજ સામાન્ય થડકારનો અવાજ ધંટા

નાદનો અવાજ, ગરમી. તેજ શરદી એ સર્વના વેગને આપમેં જાણી શકીએ છીએ. મનુષ્ય જે ખેલે છે તે શબ્દોન બોલે બોલનો રચકારો વાતાવરણમાં પ્રકટ થાય છે. અને એ વાતાવરણ દ્વારા અન્ય મનુષ્ય સંબંધી શકે છે એથી વાતાવરણમાં એક પ્રકારનો કંપારો ઉત્પન્ન થાય છે તે વાતાવરણ દ્વારા તે અવાજને બીજે લઇ જાય છે તેમ મનુષ્યની દૃશ્યશક્તિથી વીલપાવથી પણ આ વાતાવરણમાં એક પ્રકારનો કંપારો કિંવા વેગ ઉત્પન્ન થાય છે. તે આદોલન કહે છે. એ આદોલનો દ્વારા તે બાજુ ઉપર અસર કરી શકે છે

આપણા મંત્રશસ્ત્રો, બ્રહ્મતીથી પણ એક પ્રકારના વાતાવરણમાં આદોલનો ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેથી તેને મંત્રો દ્વારા ઉત્તમ કાર્યો થઇ શકે છે. જેમ એક વાણીમાં પાણી બરેલું હોય તે સ્થિર હોય છતાં તેમાં પડે એક કાંકરો નાખતાં તેમાં અબુ બાબુ કંપારો થતાં બેળ ગોળ કુંડામાં થશે અને મોજાં ઉત્પન્ન થઇ તે મોડા કુંડામાં કથરોટના કિનારા રૂધી પહેચી જાય છે કિંવ પાણીની મયદાસુધી પહોંચી જાય છે. તેમ આ વિશ્વમાં મનુષ્ય જે વિચાર કરે તેનાં પણ વાતાવરણમાં આદોલનો ઉત્પન્ન થાય છે અને તે જેના સંબંધી વિચાર હોય છે ત્યાં જઇ પડે છે. આ જે મંત્રશાસ્ત્ર જુઓ: તેમાં જે મંત્રનો જપ કરવાનો હોય છે તે મંત્રનો અર્થ “અમુક થાઓ.” એ પ્રકારની હાવનાવાળા હોય છે. આમાં શબ્દ રચના પણ એવા પ્રકારની હોય છે કે જેથી તે કાર્ય સિદ્ધ થાય એવાં આદોલનો ઉત્પન્ન થાય છે અને આ મંત્રાનો જપ કરવાથી કરાવવાયાં ધાર્યા પ્રમાણે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

કોઇ માણસને પોતાની વાત સમજાવવા માટે તેના મનમાં અરોબર દસવવા માટે જેમ સારી રીતે તે વાત જણાવવી પડે છે તેમ આપણા વિચારો આદોલનો ઉત્પન્ન કરવા માટે એકના એક વિચાર શાંત જે ૧૬ મનથી મજમપણે કરવો પડે છે. જેમ દોડાને વધુ વળ દાંધાથી તે વધુ મજબુત થાય છે તેમ દહપણે. શક્તિથી એકનો એક વિચાર વારંવાર કંવામાં આવે છે ત્યારે તેનું પરિણામ ઘણું ઉત્તમ આવે છે. જો કોઇ કોઈ વસ્તુ ન માનતું હોય તો તેને તે વારંવાર સમજાવવાથી તે વાત તે માનતો થઇ જાય છે એકવાર કોઇને કોઇ વાત સંજી તે ના કહે તો વળી સમજાવવી. સારી રીતે સમજાવવી. દહ પણે સમજાવવી તેથી તે મનુષ્ય તે વાત માની જાય

છે. વેપારીઓમાં આ રીત ધણાના જોવામાં આવે છે. જે વેપારીનામાં આની આગડત હોય છે તે ધરાકની ના મરજી છતાં તેની પાસે ધાર્યું કામ કરાવે છે. અને તેને માલ ન ખરીદવો હોય છતાં ખરીદવાની ફરજ પાડે છે. કેટલાક સેક્સમેનો એવા રોય છે કે તે કોઈમ ખાતા નીકળે છે. ધરાકને ત્યાં જાય છે. ધરાક તે માલ લેવા ન પાડે છે. છતાં તે તેને એવી રીતે સમજાવે છે કે પેલાને માલ ન ખરીદવાની મંજૂરી છતાં તેને ઓર્ડર આપે છે. આ પ્રકારે વિચારની મક્કમતા એકના એક વિચારને જ્ઞાતિથી ધૈર્યતાથી વળગી રહેવાથી ઉત્તમ આકર્ષણશક્તિ અત્યંત થઈ શકે છે. આ પ્રકારનું વારંવાર સમજાવતું અથવા સૂચના કરતી એ જો ખરોખર કરતાં આડે તો તે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. મનમાં આ પ્રકારના વિચારો વારંવાર કરવા તે જાવનાં છે. અમુક પ્રકારે કાર્ય થાયો, અમુક થાયો એવી જાવના કરવી. મંત્રો જાવનાત્મક હોય છે, આ જાવના કરતાં આવડવો એ પણ આકર્ષણશક્તિ ખીલવા ઇચ્છનાર માટે ખાસ અગત્યનું છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

વિચારની આકર્ષણશક્તિ એકત્ર કરવાની કળા

વિચારને દૃઢ કરવા માટે હમેશાં એક વિચારને વળગી રહેવાની ટેવ પાડવી. કોઈ પણ વિચારને તરત વળગી ન પડવું. ઘડી ઘડીમાં વિચાર ફેરવવા નહિ. ઘડીમાં કોઈને માટે કોઈ વાત સાંભળી સારો અભિપ્રાય બાંધી દેવો, વળી તરત કે ઇચ્છના કહેવાથી તે અભિપ્રાય ફેરવી ખરાબ અભિપ્રાય બાંધવો. ઘડીમાં એક જાણની નિંદા કરવી, વળી તેનાં જ ઘડીમાં વખાણ કરવા એવો ઘડી ઘડીમાં વિચાર ફેરવાઈ જાય તેવી ટેવ ન રાખવી. નિઃસંશયતાત્મક વિચારવાળા કિંવા પોઝીટીવ વિચારવાળા બનેા કોઈ પણ વાતનો તાત્કલિક કોઈ વાત સાંભળી સારો કે ખોટો અભિપ્રાય બાંધી દેવો નહિ. કોઈ વાત જાણવા અધીરા ન થવું તાલાવેલથી સ્વભાવ છોડવો, ઉતાવળ કરવી નહિ. તમે તમારો અભિપ્રાય એકદમ જેના તેના આગળ જાહેર ન કરો. હમેશાં મનની વાત મનમાં રાખવાની ટેવ પાડવી. તમે જે જાણતા હો, જે કરવા માગતા હો તો તે વાત શુદ્ધ રાખતાં શીખો. મનમાં

આવ્યું તેવી બોલી નાંખવાની ટેવ છોડી દો. બીજાની વાતો સંભળવી ખરી પણ તરત ને ઉપર અભિપ્રાય ન આપવો. ભવિષ્યમા પોતે કેવી રીતે કામ કરનાર છે તે વાત ગુપ્ત રાખતા શાખી.

બીજાની વાત કિવા અભિપ્રાય તેને જાણુવવો નહિં. પોતાના કાર્ય કરવાની રીત બનતા સુધી ગુપ્ત રાખવી, તમારી છ છા બીજાને જાણાં નહિં તમારા ઉત્સાહને બીજા આગળ કહી દો. નહિં પણ તમારા મનની દૃઢતા અથવા કામ કરવાના ઉત્સાહને તમે તમારામાં ગુપ્ત રાખી શકો. હલકા મનના ન થવું, કિંછાછા ન થવું. એકદમ મનમાં આવેલી વાતનો ઉબરો મળેલો કરવાની ટેવ ન રાખવી. જેમ કે તમે તમારો વિચાર, તમારો અભિપ્રાય ગુપ્ત રાખતા શીખશો, તેમ તેમ તમારી વિચારશક્તિ કેળવશે તમારા વિચાર મક્કમ દૃઢ એકાગ્ર થઈ જશે, આથી તમારી આકર્ષણ શક્તિ મનઘટ થશે. તમારામાં લોહ સુબકની માફક વિચાર શક્તિ એકાગ્ર થતા મન સિર થતાં આકર્ષણ શક્તિ વધતી જશે. બીજી અન્ય મનુષ્યો તમારા પ્રતિ આકર્ષાઈ આવશે. સંશયાત્મક વિચારવાળા, ઉતાવળીયા સ્વભાવ વાળા, બેચ અને શકાશીલ સ્વભાવવાળા મનુષ્યો તમારા તરફ આકર્ષાશે તમારી આજ્ઞા પાળવા તૈયાર થશે માટે તમે હમેશાં આવી રીતે તમારા વિચારને તમારા મનમાં ગુપ્ત રાખવાની ટેવ પાડી પોઝીટીવ વિચારવાળા બનો.

તમારી પાસે કોઈ માણસ આવે અને કંઈ સમાચાર કહે અથવા કંઈ વાત કહે તે વખતે તમારે તે વાત સાંભળતી અધીરાઈ ન જાણવતા મત્ર શાંતિયા ગંભીર છું તેની વાત સાંભળી લેજો. અને જાણે તે વાત સાંભળવા તમને બહુ દરકાર ન હોય તેમ રહેજો. તમારે અની વાત સાંભળી અધારા થઈ ઉપરાઉપરી તેને સલાહો પૂછવા નહિં. આથી તે તમારા માટે તે ગંભીર વિચારમાં પડી જતાં તેનું મક્કમ પાણુ તમ રામાં આવી જશે. અને તમે તમારા વિચારને દૃઢ બનાવત શકશો. તમે જે વાત જાણુતા હો છતાં તેની વાત સંમંધી તમારે શા અભિપ્રાય છે તે તમારે તેને જાણુવવો નહિં. તમે જે જાણુતા હો તે વાત તરત બીજાને જાણુવવાની વૃત્તિ ન રાખો, તમારે ત્યાં માણસ કંઈ કહેવા આવે તે વાત બરાબર કંઈ પણ વચ્ચે બોલ્યા વગર સંજી લેવી, અને જેમ જેમ તમે શાંતિયા સાંભળ્યા કરશો તેમ તેમ તે સચળી વાત તમને કહેશે. જેમ જેમ આત્મપ્રસંગે

તમે શાંત અને ગંભીર રહેવાની તથા ન બોલવાની ટેવ પાડતા જશો. તેમ તેમ તમારી ઇચ્છાશક્તિ કિંવા વિલપારનું બળ વધતું જશે અને આકર્ષણશક્તિ વધી જશે.

તે જાણનારને નેગેટીવ બનાવી પોતાના જ્ઞાનથી દુઃખાયશે. રાખવા ઇચ્છે છે. માટે જો તમારે આકર્ષણશક્તિની યરોગર ખીજવણી કરવી હોય તો પોઝીટીવ બનો, ખીજની વાત શાંતિથી, જાણે ઇચ્છા ન હોય તેમ ગંભીરતાથી સાંભળો. પણ સાંભળતી વખતે “હેં શું થયું?” આવા આશ્ચર્યજનક સવાલો પૂછી નેગેટીવ ન બનો. એક નિયમ એ રાખવો કે ખીજનો પૂરપૂરો અભિપ્રાય જાણ્યા વગર આપણી વાત તેને જણાવવી નહિં. આપણી વાત તો ગુપ્ત રાખવાની જ ટેવ રાખવી.

હંમેશાં સ્વભાવ સત્યશીલ, નમ્ર, વિનયી રાખવો. ખીજનું ભહું કરવાની વૃત્તિ રાખવી, અભિમાન છોડવું. છતાં તમારે તમારા દુઃખનાં રોદડાં ખીજ આગળ કદી પણ રડવાં નહિં. તેમ ખીજની સહાયની પણ ઇચ્છા ન કરવી. બનતા સુધી તમારે તમારા પગ ઉપર ઉભા રહેતાં શીખવું. તમારે તમારી વાત બનતા સુધી ગુપ્ત રાખતાં શીખવું, તમે શું કરવાના છો તે ખીજને જણાવવો નહિં. તમારો શો વિચાર છે, તમે શું કરો છો, કે અમુક માટે તમારો શો અભિપ્રાય છે એ વાત બનતા સુધી તમારા નજીકના ખાસ મિત્રને પણ ન કરો. તમે તમારી વાત, તમારો વિચાર અને તમારી કામ કરવાની ધારણા હંમેશાં ગુપ્ત રાખો. આથી તમારી આકર્ષણશક્તિ ખીસતી જશે. મનુષ્ય-નામાં ગંભીરતા, મનની વાત ગુપ્ત રાખવાની શક્તિ, એ જો હોય તો તે વધુ માણસોને પોતાપ્રતિ આકર્ષી શકે છે. આથી ઉદાસ થવાનું નથી સદા ઉત્સાહી અને આનંદી રહો, પણ વધુ શાંત થતા જાઓ. હસવું, પ્રસન્નતા જણાવવી, પણ શાંતિ જાળવવી, ઉચ્છૃંખલ ન થવું, તાલાવેલીયો, ધાંધલીયો સ્વભાવ ન રાખવો, પુષ્કળ હસાહસ કે ધમાધમ કરવાની ટેવ ન રાખવી. હંમેશાં મન ઉપર કાબુ રાખવો. કાબુની ખુશામત કરવી નહિં, તમે જે વખતે જે વિચાર કરો તે વિચારને દબ કરતા જાઓ, તે વિચારને વારંવાર ફેરવવો નહિ; એવો મક્કમ બનાવતા જાઓ, અને તમે જે ઇચ્છા કરો તે દબ ઇચ્છા, તિવ્રેચ્છા કરો. તમે જે ધારશો તે મેળવવાનું સામર્થ્ય તમારી ઇચ્છાની દૃઢતા ઉપર આધાર રાખે છે.

જાતે મોટા ઇ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી નહિં, તમારો ભેદ તમારે

ગુપ્ત રાખવાની ટેવ પાડવી. સાધારણ રીતે એવું છે કે: જે વસ્તુ તરફ આપણે વધુ ખેંચાઈએ છીએ તે વસ્તુ આપણાથી વધુ દુર રહે છે. જે માનકિર્તિ, પૈસો મેળવવાની અહુ હાવરાળ કરે છે; તેને તે વસ્તુ મળતી નથી, એવી રીતે તમારી શી ઇચ્છા છે તે જો તમે બહાર પ્રકટ કરશો તો તે ઇચ્છા સિદ્ધ નહિં થાય જે વસ્તુ જાણી હોતી નથી ત્યાંસુધી તે જાણવાની જગાસા વધારે હોય છે, ત્યાં સુધીજ તેનું મહત્વ છે. તે વસ્તુ જ્યારે જાણવામાં આવે છે; ત્યારે તેની કિંમત ઓછી થઈ જાય છે. આવી રીતે દરેક વસ્તુનો બેદ ખુલ્લો થતાં તેનું આકર્ષણ અને જગાસા જતી રહે છે માટે ખનતા સુધી તમારે તમારી વાત ગુપ્ત રાખતાં શીખવું.

એક સંન્યાસી પાસે સાપ ઉતારવાની દવા હોય, ધણીને તે સાપ ઉતારે પણ ખરો, એ કંઈ દવા છે તે જ્યાં સુધી જાણ્યું હોતું નથી ત્યાં સુધી તે જાણવા માટે ધણા હજારો રૂપિયા ખર્ચે છે. ધણા તે સંન્યાસીની જીવજનની સેવા કરે છે. પણ જ્યારે તે સંન્યાસી તે વાત પ્રકટ કરે છે કે: એતો અમુક વનસ્પતિનું મૂળ છે. બાઈ, તે ઘસીને પાવ એટલે સાપ ઉતરી જશે આ વાત જાણ્યા પછી જાણનારને થાય છે કે: “ઓહો, એ તો મારા ખેતરમાંની વાડ જોઈએ તેટલાં મૂળીયાં મળી શકે છે.” આમ થતાં તેનો મોહ ઉતરી જાય છે. જે વસ્તુ જ્યાં સુધી જાણી હોતી નથી ત્યાંસુધી તેની કિંમત છે. દવાનું પણ તેમ છે, દુઝનું પણ તેમ છે. અત્યારે આયુર્વેદમાં કેટલીય કિંમતી દવાઓનો બંદાર બર્યો છે. અમે રોજ વંચીએ છીએ. તેમાં એવા એવા ગુણ છે કે: શસ્ત્રમાં લખ્યું હોય છે કે: “આ દવાથી મમે તેવો અસાધ્ય દરદી સાજો થાય છે.” છતાં પણ એ દવા અમે તૈયાર કરતા નથી અને તેનો અનુભવ કરતા નથી. આવીજ રીતે એક માણસ એક વસ્તુ જાણતો હોય છે, તે વસ્તુ જ્યાંસુધી પ્રકટ હોતી નથી ત્યાંસુધી જ તેની કિંમત છે. તે પ્રકટ થતાં તેનું મહત્વ ઘટતું જાય છે. માટે હંમેશાં તમારી આકર્ષણ શક્તિનું જોર વધારવા માત્ર તમારે તમારી વાત, તમારાં કાર્ય ગુપ્ત રાખતાં શીખવું. તમારે ક્રોધનો ત્યાગ કરવો, ચીડીયાપણું છોડવું, લોભ, લાલચ, હૃદય એ સર્વ દુર્ગુણો ત્યજવા, કોઈ વાતની અધિરાઈ ન રાખવી, તમારે એ સર્વ ઉપર જય મેળવવો. તમારી શાંતિમાં ક્રોધ ઉત્પન્ન થઈ તમને વિવેક બનાવી દે તેની કળજી રાખજો. જેમ જેમ તમે દુર્ગુણો છોડી શાંત

થતા જશે, જેમ જેમ તમે તમારી વાતને ગુપ્ત રાખવાનો અભ્યાસ વધારતા જશે તેમ તેમ તમારો વિચારો દૃઢ, મક્કમ અને એકાગ્ર થતાં તમારી ઇચ્છાશક્તિની આકર્ષણશક્તિ વધતી જશે.

હંમેશાં તમે તમારો વિચાર ગુપ્ત રાખો, તમારી ઇચ્છા બહાર પ્રકટ ન કરો, કોઇની ખુશામત ન કરો, કોઇથી પણ કપાવું નહિ, તમે ધારેલી વસ્તુ મેળવવા તેની પાછળ દોડો નહિ, પણ તે વસ્તુ તમારા પ્રતિ આકર્ષાઇ આવે તે માટે તમારી આકર્ષણ શક્તિને મજબુત બનાવો. આપણા વ્યવહારમાં પણ આપણી વાત, આપણો કાર્યક્રમ બનના સુધી પહેલેથી જાહેર ન કરતાં ગુપ્ત રાખવાનો અભ્યાસ રાખવો. સાધારણ રીતે સ્ત્રીઓ કોઇ પણ વાત મનમાં ગુપ્ત રાખી શકતી નથી. તેથી કહેવન છે કે બિલાડીના પેટમાં ખીર ટકે તો સ્ત્રીઓના મનમાં વાત ટકે. આથી શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીઓને કોઇ પણ ગુપ્ત વાત ન જણાવવી એવી આજ્ઞા કરેલી છે. એથી સ્ત્રીઓ તરત ચાલતી વાતને પકડી લેનારી હોય છે. તેમનામાં વિચારની મક્કમતા હોતી નથી, અને એક વાત જો તેના જાણવામાં આવે તો તે વાત તરતમાં ધણે રથજો પ્રસિદ્ધ થઇ જવાની. આ પ્રમાણે તમારે જો તમારી વિચારશક્તિને મક્કમ બનાવવી હોય આકર્ષણશક્તિ ખીતવવી હોય તો તમારા મનની વાત મનમાં જ શમાવી દેવાની ટેવ પાડવી. એક વાત જાણી કે તે જેના તેના મહોડે કહેવાની ટેવ ન રાખવી. જાણેલી વાત ગુપ્ત રાખવાનો અભ્યાસ પાડો. જેમ જેમ અભ્યાસ પડતો જશે તેમ તેમ તમારી આકર્ષણશક્તિ ખીલતી જશે.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

આંખની આકર્ષણ શક્તિ

આપણે યોગવિદ્યાવાળા પ્રકરણમાં વાંચી ગયા કે ત્રાટક એ એક મુદ્રા છે. એ ત્રાટક સિદ્ધ થતાં આંખની આકર્ષણશક્તિ વધે છે. અને ત્રાટક સિદ્ધ થતાં શાંભવી મુદ્રા સિદ્ધ થતાં જીવ શીવરૂપ બને છે. કિંવા તે ત્રિકાળજ્ઞાની મહાત્મા બની જાય છે. મન, પ્રાણ કે તેજ એમાંથી એક સ્થિર થતાં બીજાં આપોઆપ સ્થિર થાય છે. પ્રાણનો નિરોધ કરવાથી મન સ્થિર થાય છે. એ માટે પ્રાણાયામ કરવાની

જરૂર યોગ વિદ્યામાં બતાવી છે. મન સ્થિર થતાં પ્રાણ સ્થિર થાય છે. એ માટે બ્રહ્મયોગ વિદ્યામાં કહેવામાં આવ્યું છે. અને નેત્ર સ્થિર થતાં મન અને પ્રાણ બંને સ્થિર થાય છે, એ ત્રાટક મુદ્રાનું વર્ણન સોમવિદ્યાવાળા ભાગમાં આવ્યું છે.

વિચારને સ્થિર કરવા માટે મનને સ્થિર કરવાની જરૂર છે. વિચારને એકાગ્ર મુદ્ધમ કરવા, દૃઢ બનાવવા માટે મનને સ્થિર કરવાની જરૂર છે. અનેક વિચાર ન આવે પણ માત્ર એકજ વિચારને વળગી રહેવા માટે મનની ચંચળતા મટાડી તેને સ્થિર કરવાની જરૂર છે. તે માટે નેત્રોને સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ કરવો. આ વિદ્યા તે ત્રાટક છે. ત્રાટક સિદ્ધ થતાં નેત્રની આકર્ષણશક્તિ વધે છે. નેત્રનું તેજ વધે છે. નેત્રમયી એક પ્રકારનો દિવ્ય તેજસ્વી પ્રવાહ વહે છે, કે જે સામા મનુષ્યને ભેદી શકે છે. તેને આકર્ષી શકે છે. દરેક પ્રાણીની આંખમાં એક પ્રકારની આકર્ષણશક્તિ રહેલી છે. એ આકર્ષણશક્તિને બરોબર ખીલવવામાં આવે તો નેત્રોવડે વિકાળ હિંસક પશુને, હાંટારાને દુષ્ટ મનુષ્યોને માત્ર તેના સામું જોતાંજ વશ કરી શકાય છે. તેને આપણા પ્રતિ આકર્ષી આપણી આજ્ઞાનુસાર વર્તવાની ફરજ પાડી શકાય છે. આ નેત્રશક્તિને ત્રાટક દ્વારા ખીલવી શકાય છે. હિરેન્મયીજમ અને મેસ્મેરીજમ વિદ્યાનો સઘળો આધાર નેત્ર શક્તિ ઉપર છે. પ્રથમ નેત્રની શક્તિ વધારવી, ત્રાટક સિદ્ધ કરવો એટલે જ્યાં નેત્ર સ્થિર થયાં, એટલે મન સ્થિર થવાનું. પ્રાણ સ્થિર થવાનો, શ્વાસો-શ્વાસની ગતિ મંદ પડવાની અને મન સ્થિર થતાં વિચાર એકાગ્ર થવાના, એકાગ્ર વિચાર થતાં નદ સંકલ્પ, સત્ય સંકલ્પ અને આકર્ષણ શક્તિ વધુ બળવાન થવાની. જેમ લોહચુંબક લોહને પોતાપ્રતિ આકર્ષી શકે છે. તેમ આપણાં નેત્રોમાં એક પ્રકારની અદ્ભુત લોહચુંબક શક્તિ છે.

વિચારશક્તિદ્વારા ત્રિવેદચ્છા પ્રકટાવી, અન્ય વસ્તુઓને આપણે આપણા પ્રતિ આકર્ષી શકીએ છીએ તેમ આ નેત્રશક્તિ દ્વારા જેના પ્રતિ દષ્ટિ નાખવામાં આવે છે. તેને આપણે આપણા પ્રતિ આકર્ષી શકીએ છીએ. વિચારોને સ્થિર કરવાથી આકર્ષણ શક્તિ વધુ ખીલે છે, તેમ નેત્રોને સ્થિર કરવાની કલા જે ત્રાટક તેને સિદ્ધ કરવાથી નેત્રોનું આકર્ષણ બળ વધે છે. વિચારો અને મન સ્થિર થતાં, નેત્રો સ્થિર થતાં, શાંત વાતાવરણ પ્રકટે છે, પવિત્ર પ્રવાહ વહેવા લાગે છે,

આત્મશક્તિનું તેજ નેત્રશક્તિદ્વારા બહાર પડે છે. અને પવિત્ર જીવન રહી શકે છે.

પૂર્વે ઋષિમુનિયો, સિદ્ધો અને યોગીઓમાં આ આકર્ષણશક્તિ ભરેલા હતી. તેમણે યોગથી તત્ત્વવિચારથી આ વિદ્યાને નિહ કરી હતી. આપણે પણ સત્ય, પવિત્ર, નિર્મળ જીવન માળા, શાંતિથી આ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરીએ તો આપણામાં શુભ ભાવના દ્વારા, નેત્ર શક્તિદ્વારા એકાગ્રતા સિદ્ધ કરી આકર્ષણશક્તિ પ્રકટાવી શકીએ છીએ. એકને એકજ વિચારને વળગી રહેવું, એકજ પ્રકારના વિચારને ઝેડવ-રાવવા, વારંવાર એકનો એકજ વિચાર કરવો, પરિણામે સ્થિર વિચાર થતાં એ વિચારમાં જળ પ્રકટે છે. એક માણસને એકની એક વાત વારંવાર સમજાવી તેના મનમાં તે વાત ઠસાવી શકાય છે. તેને આપણા કલા પ્રમાણે વર્તાવી શકાય છે. એ પ્રકારે એકની એક વાત એક જથ્થાને ઠસાવવા વારંવાર કહેવી, વારંવાર એકની એક જ વાતનો વિચાર કરવો એ આકર્ષણશક્તિને ખીલવનાર છે. તેમ નેત્રોને સ્થિર કરવાથી, નેત્રોની આકર્ષણશક્તિ તેથી પણ વધુ જાગવાન બનાવી શકાય છે. આપણા શરીરમાં આંખ એ નેત્ર છે. આપણા ચક્ષુદ્વારા પરમાત્મા બહાર જોઈ શકે છે. આત્માનું સ્થાન નેત્રોમાં છે. અને કરો. આ વખતે બીજો કંઈ વિચાર આવવા દેશો નહિં. માત્ર તમારી ધ્યેય મૂર્તિનોજ વિચાર કરો. તે તમારા ઉપર પ્રસન્ન થયા છે. એવી ભાવના કરો, તેમના આરિન્ધનો, સામર્થ્યનો વિચાર કરો. આમ પંદર વીસ દિવસનાં અભ્યાસ કરશો ત્યાં તમારી આંખો પત્રકારા મારવાની ટેવ છોડશે. અને નેત્રો સ્થિર થશે. આ પ્રમાણે સિદ્ધ થતાં વળી તમારે તે તકતાને કે તમારી ધ્યેયમૂર્તિને તમારા સામેથી રહેજ નમણું! તરફ રાખો અને માત્ર તમારાં નેત્રો ફેરવી ત્યાં જોઈ રહેવાનો અભ્યાસ કરો, વળી થોડા રોજ ડાબી તરફ રાખી ત્યાં જોઈ રહેવાનો અભ્યાસ કરો, આથી નેત્રોની શક્તિ વધશે. આ વખતે તમારે સુખ તો સીધુંજ રાખવું માત્ર નેત્રોજ આમતેમ ફેરવવાં, આથી નેત્રોને કસરત પહોંચશે અને તેની શક્તિ વધશે તેજ વધશે. અને આકર્ષણશક્તિ વધુ ખીલશે.

આ અભ્યાસ પૂરો થાય, નેત્રો સ્થિર થાય, ઉઘાડમીંચ કરવાની પોપચાંની ટેવ બંધ થાય એમ એમ વખત વધારતા જવું પછી ઘરમાં સાધારણ બેઠા હો ત્યાં બીંતની સામે એક જગ્યાએ પા અર્ધો કલાક

જોઇ રહેવાનો અભ્યાસ પાડો, ત્યાં કશું ચિન્હ, મૂર્તિ કે ટપકું પણ ન રાખવું, પણ માત્ર એક જગ્યાએ નેત્રોના ડોળા હલાવ્યા વગર જોઇ રહેવું, માથું હલાવવું નહિ, આમ અભ્યાસને આગળ અને આગળ ખીલવો, જેમ જેમ અભ્યાસ વધતો જશે તેમ તેમ નેત્રો સ્થિર થતાં જશે, તેમ તેમ મન સ્થિર થતાં જાય, આકર્ષણ શક્તિ વધતી જશે. આ અભ્યાસમાં બહુ આંખો તાણવી નહિ, સહેલાઈથી નેટલો વખત નેત્રો સ્થિર ગ્રહી શકે તેટલીવાર સ્થિર રહેવું, વળી ધીમે ધીમે ટાઇમ વધારવો.

આથી આંખને કંટાળો ન આવવા દેવો જોઇએ. ક્રિયા કરી ઉડ્યા પછી ઠંડા પાણીથી આંખો હંમેશાં ધોવી અને જમણા હાથનાં આંગળાં આંખો ઉપર ફેરવવાં. તેમ જ આંખોની વચ્ચે બ્રહ્મટિ અને નાકના મૂળ આગળ જરા જરા ધસવાનો અભ્યાસ રાખવો, આ વખતે નેત્રો મીચવાં, અને આંખનું તેજ વધે છે તેવી ભાવના કરવી, એથી થાક ઉતરી જશે. અને નેત્રોનું તેજ વધશે. આ વખતે તમારામાં આકર્ષણ શક્તિ વધે છે એવી ભાવના પણ કરવી, આવી રીતે ત્રાટકની સિદ્ધિ થતાં મનુષ્યની આકર્ષણશક્તિ વધી જાય છે. તે જેના સામું ધારીને એકી નજરે જુવે છે, તેને વશ કરી શકે છે.

આ આંખની આકર્ષણશક્તિનો શી રીતે ઉપયોગ કરવો તેનો કાંઈક ખુલાસો આ નીચે આપીએ છીએ. મનુષ્ય પોતાની આંખના તેજ દ્વારા સામા મનુષ્ય ઉપર કાબુ ધરાવી શકે છે. તેને પોતા પ્રતિ આકર્ષી શકે છે. એ માટે નેત્રશક્તિનું આકર્ષણ વધારવું. તે ઉપરાંત મનની સ્થિરતા થતાં વિલંબાવરની ધ્વજાશક્તિનું પણ પણ વધારવું, પોતાના વિચારની પોતાની આંખો દ્વારા સામા મનુષ્યને અસર ઉપજાવવી, કોઈ બોલીને, કોઈ માત્ર વિચારની ભાવના કરીને, નેત્રો દ્વારા સામાને આકર્ષી શકે છે. ત્રાટક સિદ્ધ થતાં મન સ્થિર થતાં વિચારો મક્કમ થાય છે, ઈચ્છા તિવ્ર અને છે અને તેથી મનુષ્યમાં વીલ પાવર વધે છે. સામા મનુષ્ય મળે ત્યારે તેને તમારાં નેત્રોવડે આકર્ષણ કરો. તેથી નેત્રો એ મજબુત આકર્ષણશક્તિથી ભરેલાં લોહચુંબક રૂપે છે એ નેત્રોની આકર્ષણશક્તિ પ્રકટ થાય તે માટે તેને સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ સેવવો.

પ્રકરણ ૩૩ નું

દષ્ટિ સ્થિર કરવા ત્રાટકસિદ્ધ કરવાની કળા

નેત્રોનું બળ

આકર્ષણશક્તિનો સંયમ કરવા માટે દષ્ટિને સ્થિર કરવાની જરૂર છે, દષ્ટિ સ્થિર થતાં મન અને પ્રાણ સ્થિર થાય છે. મન સ્થિર થતાં વિચાર એકાગ્ર થઈ શકે છે. વિચાર એકાગ્ર થતાં તે આકર્ષણશક્તિ વાળા બળવાન બને છે. માટે દષ્ટિને સ્થિર કરવા મનુષ્યે પવિત્ર થઈ રોજ થોડો થોડો અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. અભ્યાસ માટે પ્રાતઃકાલમાં સૂર્ય ઉગતા પહેલાં બાહ્ય મૂર્ત્તે ઉઠવું. સ્નાનાદિથી પરવારી શુદ્ધ થવું. સંધ્યાદિ નિત્યકર્મ કરવાના સમયે પવિત્ર, શાંત, એકાન્ત સ્થાનમાં, પવિત્ર આસન પાથરી, નિર્મળ હવા આવળ કરી શકે તેવા સ્થાને બેસવું. પ્રણાયામ આવડતા હોય તો તે કરવા, નહિતો દીર્ઘ શ્વાસ લેવા મૂકવાની ક્રિયા થોડી કરવી તેથી સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થશે.

એક પાટલા ઉપર પવિત્ર ઉનનું આસન પાથરી બેસવું. સામે એક મોટો તકતો રાખવો. એ તકતામાં આપણું મુખાર્વિંદ બરાબર સીધું પડે તેવી રીતે તેને બે ત્રણ ફુટને છેટે બરાબર મસ્તકની સામે ટગવો. બન્ને આંખની મધ્યમાં બ્રહ્મટીનું સ્થાન છે. એ આસાન્યક કહેવાય છે. એ સ્થાને કેસરનું ઝીણું બિંદુ કરવું; એ બિંદુનું પ્રતિબિંબ તકતામાં પડશે. નીચે ઉંચે જોયા વગર બરાબર સંતર લીટીમાં સ્થિર થઈ તકતામાં પડેલા બ્રહ્મટીની મધ્યના પ્રતિબિંબ સામે બંને નેત્રોને એકાગ્ર કરી સ્થિર થઈ જોયાં કરવું. આંખો ઉઘાડ મીંચ કરવી નહિં. પણ એટી નજરે પ્રતિબિંબમાં બ્રહ્મટીની મધ્યના કેસરના ટપકા સામે જોઈ રહેવું. આમ પાંચેક મિનીટ જોઈ રહેવું. નેત્રો થાકી જાય તો પછી બંધ કરવું. પછી આંખો ઉપર થંડું પાણી છાંટી જરા હાથ ફેરવવો. જેથી નેત્રોનો થાક મટી જશે. આ પ્રમાણે દિવસમાં એક બે વખત કરવું. આમ અભ્યાસ વધતાં પાંચથી દસ મિનીટ સુધી ઉઘાડાં નેત્રોથી એકજ ટપકામાં જોયા કરવાનો અભ્યાસ કરવો. આ વખતે નેત્રો ઉઘાડ મીંચન કરવાં, કે બિંદુ ઉપરથી દષ્ટિ આંધી પાછી ન કરવી. નેત્રો બહુ તાણવાં નહિં. ધીમે ધીમે અભ્યાસ વધાવો, આ ક્રિયાને યોગશાસ્ત્રે ત્રાટક કહે છે. મેસ્મેરીઝમ કે હિપ્નોટિઝમની સિદ્ધિ

માટે પણ આ પ્રમાણે નેત્રને સ્થિર કરવાની ક્રિયા પ્રથમ શીખવી પડે છે. આ એક યોગશાસ્ત્રની ગુપ્ત ક્રિયા છે. કારણ કે ત્રાટક સિદ્ધ થતાં મન સ્થિર થાય છે, મન સ્થિર થતાં આત્માની સાથે એકાગ્રતા સાધી શકાય છે, જે વખતે નેત્રાં ઉધાડાં હોવા છતાં પણ મન આત્મામાં સ્થિર થઇ જાય છે. એટલે બહારનું જ્ઞાન રહેતું નથી, આંખો ઉધાડી છતાં બહારની કોઇ વસ્તુ દેખી શકાતી નથી કારણ નેત્રવૃત્તિ કે આત્મામાં તત્ત્વીન થઇ જાય છે, એ ક્રિયા શાંભવી મુદ્રા ગણાય છે. અને જેને આ શાંભવિ મુદ્રા સિદ્ધ થાય છે તે ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. તે જીવનો શિવની સર્વજ્ઞ અને સર્વ શક્તિમાન બને છે. તેના એકેએક સંકલ્પ પછી સિદ્ધ થાય છે, આવી પરમ પુરુષાર્થને સિદ્ધ કરાવનારી આ શાંભવી મુદ્રાનું ત્રાટકની ક્રિયાએ પ્રથમ પગથીયું છે.

સિદ્ધો અધિકારીઓને જ આ ક્રિયા બતાવે છે. અનધિકારીને ન બતાવવાની શાસ્ત્રમાં આજ્ઞા છે. ગુરુ દ્વારા જે આ ક્રિયા બતાવવામાં આવે તો તે ઉત્તમ રીતે સિદ્ધ થાય છે. અમે પરોપકારાર્થે આ ક્રિયા શીખવાની ઇચ્છા હશે અને તેઓ જે પવિત્ર હૃદયના જળાશયે તો ઇશ્વરના જ્ઞાનુસાર અમે આ પવિત્ર ક્રિયા તેમને રૂપમાં પણ બતાવી શકીશું. છતાં પણ દરેકે જળબિંદુ જેમણે કે આ મહાન કૃપા આપનારી પવિત્ર ક્રિયા કાંઈ સહેજમાં સિદ્ધ થઇ શકતી નથી કે રહેજમાં જળબિંદુ શકાતી નથી. અમે એક મહાપુરુષની ધણી વર્ષો તન, મન અને ધનથી સેવા કરી. તેમની સુશ્રુષા કરી તેમની પ્રીતિ મેળવી ત્યારે તેમણે પ્રસન્ન થઇ અમને આવી આવી કૃપા આપનારી ક્રિયાઓ બતાવી. અમે તેના કૃપાને અનુભવ કર્યો તો અમને તેના ચમત્કારોની ખાત્રી પણ થઇ. અને આ ક્રિયાઓની સિદ્ધિ થતાં મનુષ્ય સર્વ શક્તિમાન, સર્વજ્ઞ બની જીવનો શિવ થઇ જાય છે એવી ખાત્રી પણ થઇ.

આકર્ષણ શક્તિ ખીલવવા માટે આ પ્રમાણે નેત્રોને સ્થિર કરવાની ત્રાટક ક્રિયા રોજ શીખવી. દરરોજ થોડો થોડો અભ્યાસ કરવો. અભ્યાસથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે. એકદમ નેત્રોને બહુ જોર પડે તેમ ખેંચવા નહિ, નેત્રો થાકી જાય તેમ દૃષ્ટિ વધુવાર ખેંચવી નહિ, પણ રોજ થોડો થોડો સમય વધારવો. તેથી વગર અડચણે આ ક્રિયા સિદ્ધ થઇ શકશે, પાંચથી દશ મિનિટ શરૂઆતમાં સ્થિર થઇ જોઇ રહેવું, વળી થોડી થોડી મિનીટો વધારી વાસ મિનીટ સુધી પહોંચવું. થોડા રોજ ત્રીસ મિનીટ જોઇ રહેવું, વળી રોજ થોડી થોડી મિનીટ

ભાગ ૩ નો

ચિત્ર નં. ૨

દ્રષ્ટિ સ્થિર કરવાની કળા

દ્રષ્ટિ સ્થિર કરવા માટે આસન પાથરી ઉપર બેસવું,
સામે એક મોટો તકતો રાખવો તેમાં વચ્ચે એક
ટપકું કરવું અને તેની સામે એકી નજરે બેવાથી
ત્રાટકે સિદ્ધ થાય છે ને તેથીજ દ્રષ્ટિ સ્થિર થાય
છે તે નીચેના ચિત્રથી સમજ પડશે. આંખને
વધારેવાર ઉઘાડ મીંચ ન કરવી.

આકર્ષણ શક્તિ ખીલવવા માટે આ ત્રાટકનો પ્રયોગ
હંમેશ કરવો, જેથી સિદ્ધ થશે.

ત્રીકાળદર્શક દર્પણ માટે સરટીફિકેટ

ધાંતવડ (મોડીનાર) થી સંયત આજન્મ મીયાં આ-
લમ મીયાં લખે છે કે આપનું ત્રિકાળ દર્શક દર્પણ નામનું પુસ્તક
વાંચી હું ખરેખર ખુશ થયો છું. આપ ખરેખર લેખકજ છો. ઉપરના
પુસ્તકની કીમત રૂ. પાંચ ધણીજ આછી છે એમ મારી માન્યતા
છે. આપને હું ધન્યવાદ આપું છું. આપજ ખરેખર અમરકારીક વિદ્યા-
ઓળા ભંડાર રૂપી છે, વચનાર ભારતી બલામણુ કહે છે કે આ પુસ્તક
ખુશીયા ખરીદ કરી મનને દ્રઢ બનાવો.

મુખ્યથી નાગજી મેઘજી લખે છે કે—આપનું ત્રિકાળદર્શક
દર્પણ અમો વાંચીને આપને સરટીફિકેટ આપીએ છીએ કે એની
અંદર ગુપ્ત વિદ્યાઓ એટલી અસરકારી છે કે ભાષા કીવા પાણી ।
માફક ખરાબ કરવાથી પણ મહા મુશીબને એ વિદ્યાઓ રીમને તે
ઓ પુસ્તક ઉપરથી પ્રકટ આવે દલાડાની અંદર શિખાય છે તે માટે
હું તમારો ધણો આભાર માનું છું અને દરેક બધૂને તે સેવા મલામણુ
કહે છું.

હંટાડી (મોડાસા) થી કરસનરાસ દેવાભાઈ પટેલ
જણાવે છે કે—આપનું ત્રિકાળ દર્શક દર્પણ નામનું પુસ્તક વાંચીને
બહુ મોઢ પામ્યો છું. આપે લોકોની ચેતવણી માટે પુસ્તક જીજ કીમ-
તમાં બહાર પાડ્યું છે તો તે માટે આપને ઉપકાર માનું છું.

નારગોલથી સુલેમાન જમાલ લખે છે કે—તમારું પુસ્તક
નામે ત્રિકાળદર્શક દર્પણ વાંચી ધણેજ ખુશી થયો છું અને તમારા
અમને ધન્યવાદ આપવો ધટે છે.

કેશરાજ ફરીરજ બાર મુવાડાથી લખે છે: ત્રીકાળ-
દર્શક દર્પણ મેં વાંચ્યું તેમાંથી માત્ર એકજ મંત્ર મેં સિદ્ધ થ્યો છે
તેનાથી મને શાયદો થયો છે. તેથી આ પુસ્તક સાચું માનવાનાં
આવે છે.

મોલથી બાશ્રી બાજી રાજબા મહેરવાલા લખે છે કે તમારી
મોક્ષેશ ચોપડીઓ ભવીષ્યવેત્તા અને ત્રિકાળદર્શક દર્પણ મળેલ
છે પ્રથમ કરતાં આ પુસ્તકમાં ઘણો સુધારો વધારો કરી છપાવેલ છે.
આ પુસ્તકથી તો પુરૂષની સાથે સ્ત્રીઓનો પણ આશીર્વાદ મેળવશો.

વધારી ત્રીસેક મિનીટ સુધી જોઈ રહેવું. એમ વધારતાં વધારતાં એક કલાક સુધી સ્થિર થઈ નેત્રોને એકજ સ્થાન પ્રતિ સ્થિર રાખી જોઈ રહેવાની ટેવ પાડવી. આથી મન એકદમ સ્થિર થઈ જશે, અનેક વિચારો ઉઠતા અટકી જશે અને નેત્રોનું તેજ વધશે, નેત્રોમાં આકર્ષણશક્તિ ઘણી વધી જશે અને ધીમે ધીમે ભેદકદષ્ટિ પ્રાપ્ત થશે.

જે વસ્તુ પ્રતિ તમારી દષ્ટિ એકત્ર કરે તે વસ્તુ સિવાય બીજી કોઈ આબુખાબુની વસ્તુ દષ્ટિ સ્થિર થતાં નહિ જણાય આ પ્રમાણે પંદરેક દિવસ બરોબર ખંતથી અભ્યાસ કરશે તો દષ્ટિ સ્થિર થતી તમને જણાશે. આ ક્રિયા ચાલતી હોય ત્યારે બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પવિત્ર જીવન ગાળવું, સર્વનું બહુ કરવાની વૃત્તિ રાખવી. હંમેશાં સત્ય બોલવું કોઈનું પણ અહિંત કરવાની વૃત્તિ રાખવી નહિ અને સદા પ્રસન્ન રહેવું, ગુસ્સે થવું નહિ, મગજ ખોલ કોઈની સાથે ચીડાઈને વાત કરતી નહિ, જેમ અને તેમ મગજ શાંત રાખવું આ પ્રમાણે પ્રથમ પવિત્ર અને નિર્મળ જીવન ગાળવાનો અભ્યાસ કરી પછી જો આ ક્રિયા કરવામાં આવે છે તો તે ઝટ સહેલાઈથી સિદ્ધ થઈ શકાય છે. યોગ વિદ્યામાં કરેલા ચમ નિયમનું બરોબર પાલન કરવું. આવી ક્રિયાઓ સાધવા માટેના પ્રથમ પગથીયા રૂપ છે. એ દિવ્ય મહાલય ઉભો કરવા માટેના ચુના ગચ્છીના પાયા છે. એ પાયા મજબુત હશે તો આનાં શુભ અને દૈવી ફળ આપનારી ક્રિયાઓ સિદ્ધ થશે. બીજાનું અહિંત કરવાની ઇચ્છાવાળા કુકર્મ કરવા છતાં તો કદાપી આ ક્રિયા સિદ્ધ કરી શકતા નથી. વિષયોને વિષત સમજી તે પ્રતિ જોએને વિનાગ પ્રકટે છે તેમને આવી દૈવી ક્રિયાઓ સરજતાથી સહજમાં સિદ્ધ થઈ જાય છે.

આપણા યોગશાસ્ત્રોમાં ધારણા ધ્યાનનો વિધિ છે, એ સિદ્ધ થતાં સમાધિ થાય છે. સમાધિ થતાં જીવ આત્મમય બને છે, ત્યાં સુધી અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી આત્મા જીવ ગણાય છે. અજ્ઞાન નષ્ટ થતાં જ્ઞાનનો ઉદય થતાં જીવ શિવરૂપ બની જાય છે આ ક્રિયા પણ જો બરોબર સાધે તો તે જીવના શિવરૂપ બનાવી દેનાર રહેતી અને ગુપ્ત ક્રિયા છે. ગુરુની કૃપા વગર સિદ્ધિ થવી મુશ્કેલ છે. શાસ્ત્રો રસ્તા બતાવે છે, પણ તે તે માર્ગે સહેલાઈથી પ્રમાણ કરવાની કુચીઓ તો ગુરુજી બતાવે છે. ગુરુની કૃપા હોય તો આવી દૈવી વિદ્યાઓ સિદ્ધ થાય છે. શંકરાચાર્ય જેવા સમર્થ સર્વજ્ઞ સર્વ શક્તિમાન

જગદ્ગુરની સેવાથી અભણુ તોટક પાણુ મહા વિદ્વાન અને સમર્થ આચાર્ય થયો. તેને વિદ્યા સિદ્ધ થઈ પશ્ચુ તે સેવાનું કૃત્ય તે બણ્યો નહોતો. પશ્ચુ શંકરાચાર્યનાં કપડાં ધોવાં, વાસણુ ઉટકવા, પગ દબાવવા તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવુ એ સેવા ધર્મ તે ખરા અંતઃકરણથી પાળતો તેથી તેના ઉપર ગુરુની કૃપા થઈ એટલે ગુરુના આશિર્વાદથી તેની જી હાથે સરસ્વતી દેવીએ નિવાસ કર્યો અને કપડાં ધોવા બચેશે ત્યાંથી ત્રાંટક રૂઢમાં તત્ત્વવિચારનું સંસ્કૃતમાં મહાકાવ્ય બોલતો બોલતો ઘેર આવ્યો. આવા ગુરુ સેવાનો ચમત્કાર છે. આ સંબંધમાં શ્રી શંકરાચાર્ય એ અમારૂં પુસ્તક વાંચી જોવું. બાબા રામદાસ કાઠીયાનું જીવનચરીત્ર ભાગ્યોદયમાં છપાય છે તેમજ તેનું ગુજરાતી પુસ્તક અમે બહાર પાડ્યું છે તે વાંચી ખાત્રી કરી જો. કે દૈવીવિદ્યા શીખવા માટે ગુરુની કૃપા કરેલી બધી ઉપકારક છે.

તમે આવી વિદ્યાઓ ગુરુ પાસેથી શીખો, સાચા ગુરુને મેળવવા, તે તે વિદ્યાના જાણુકાર સદ્ગુરુ પાસે જઈ તેમની તન, મન, ધનથી સેવા કરો, તેમની પ્રસન્નતા મેળવો તો તે દૈવી અને ચમત્કારિક વિદ્યાનાં લાભ તમને થશે. આવા ગુરુ શોધનાં તમને મળી આવશે, માટે પવિત્ર જીવન ગાળી આવી દૈવી ક્રિયાઓ શીખતા જાઓ, અને ભારતનો અભ્યુદય કરો.

ત્રાટક માટે બીજા ધણુ માર્ગો છે. આ ક્રિયા સાધવા માટે એક સુંદર સ્થાન હંમેશ માટે નક્કી કરવું. નિયમિત સમયે નિયમિત સ્થાને નિયમિત ક્રિયા કરવી. સ્થાન વારંવાર ફેરવવું નહિ, તેમ સમય પશ્ચુ ફેરવવો નહિ. રોજ તમે સહવારમાં પાંચ વાગે આ ક્રિયા સાધવા બેસતા હો તો હંમેશાં પાંચ વાગેજ બેસજો. સ્થાન એકાંત જગ્યામાં પવિત્ર વાતાવરણમાં, મનની પ્રસન્નતા જળવાય તવા સ્થળે રાખવું. એક પાટલા ઉપર બેસવું, સામે સુંદર પાટલો મૂકવો અને બરાબર તમે સામે જોઈ શકો, નીચું જોયા વગર બરાબર નેત્ર સામેજ જોઈ શકે તેવી રીતે એક સુંદર રેશમી વસ્ત્રનો પડદો ટાંગવો, તે વસ્ત્રનો રંગ કાળો, લીલો બૂરો કે સોનેરી રાખવો. તેની મધ્યમાં બરાબર તમારાં નેત્રાંની સામેજ એક ઝીણું બીજા રંગનું ગોળ ટપકું કાઢવું. ગમે તો પીળું, લાલ, લીલુ, કાળુ, બૂરું ગમે તેવું ટપકું પશ્ચુ કરી રાખવું. એ ટપકા સામે સ્થિર થઈ નેત્રો સ્થિર રાખી ટગર ટગર જોયા કરવાનો અભ્યાસ કરવો. તમારી જાકુટિ અને એ ટપકું બરા-

બર સામે સામે સમાન્તર લીટીમાં હોય અને આ વખતે આબુખાબુ જોવું નહિ કે આખ ઉધાડ મીંચ કરવી નહિ કે આંખના ડોળા આમ તેમ ફેરવવા નહિ, માત્ર પેલા ટપકા સામે ટગર ટગર જોવા કરવું. નેત્રો થાકે ત્યાં સુધી, નેત્રોમાંથી પાણી નીકળે ત્યાં સુધી, જોવાં કરવું. શરૂઆતમાં એક બે મિનીટ જોતાં નેત્રોનાં પોપચાં ઉધાડમીંચ થવા પ્રયત્ન કરશે, તેને ઉધાડ મીંચ નહિં થવા દે. એટલે આંખે-માંથી પાણી નીકળશે, આંખો બળવા લાગશે. આવું થાય તો આ ક્રિયા બંધ કરવો. રોજ એક મિનીટથી ચઢતે ચઢતે પાંચેક મિનીટ સુધી પહોંચવું. વળી તેટલી મીનીટ એક બે દિવસ સ્થિર થવું, વળી એક બે મિનીટ રોજ વધારવી એમ પંદરેક દિવસમાં વીસેક મિનીટ સુધી પહોંચી જવું. અને બરોબર વીસ મિનીટ સુધી નેત્રો ઉધાડમીંચ કર્યા વગર એકજ જગ્યા ઉપર જોઈ રહેવું. આથી નેત્રોને સ્થિર થવાનો અભ્યાસ થશે. પછી તો એની મેળે વગર પ્રયત્ને નેત્રો સ્થિર રહી શકશે, તેની ચંચળતા મટશે. આ ક્રિયા રોજ વધારવી.

આ જગ્યાએ શ્રદ્ધાળુ જનો પોતાના ઇષ્ટની મૂર્તિ મૂકી તેની સામે ટગર ટગર જોઈ ત્રાટક સિદ્ધ કરવાનો અભ્યાસ સાધી શકે છે. વંશવેદ શ્રી કૃષ્ણની મૂર્તિ, લાલજીની, રણછોડજીની કે પોતાના ઇષ્ટદેવની મૂર્તિ મૂકી શકે છે. બ્રાહ્મણાદિ શિવલિંગ મૂકી શકે છે. બીજા પંથવાળા પોતપોતાના ઇષ્ટદેવની મૂર્તિ મૂકી શકે છે, હવે તે મૂર્તિ બરોબર આંખની સામે રહે તેવી રીતે ઉંચે ગોઠવવી. પાટલા ઉપર નીચે મૂકી સુખ નીચું રાખી તે સામે જોવાની ટેવ ન પાડવી. પણ તમે બેઠા હો તેની સામે બરોબર તમારી આંખ સુધી ઉંચું રહે તેવું આસન ગોઠવી તે ઉપર મુર્તિ કે છબી ગોઠવવી. અને તેની પાછળ એક સુંદર રેશમી રંગીન સુશોભિત પડો ટાંગવો, અથવા બીંત હોય તો તે બીંત સુંદર રીતે રંગેલી હોવી જોઈએ. આ સ્થળનું વાતાવરણ શુદ્ધ સુવાસિત બનાવવું. ધુપ દીપ પણ કરવો. અને પછી તમારી ધ્યેયમૂર્તિ સામે શરૂઆતમાં એક બે મિનીટ સામે જોઈ રહો. નેત્રોના જરા પણ ખલકારો મારો નહિં. વળી આંખો થાકી જાય તો બીંની આંગળીથી કરી આંખ ઉપર ફેરવો, થોડીવાર આંખ મીંચી રાખો, વળી ઉધાડી પાછા તમારી ધ્યેયમૂર્તિ સામે જોઈ રહો. આમ રોજ અભ્યાસ કરો. દિવસમાં જ્યારે જ્યારે સમય મળે ત્યારે બે ચાર વખત આ અભ્યાસ કરો. આપણા કલા પ્રમાણે વર્તવાની

કરજ પાડવા રાટે આપણું નેત્રોનું બળ બહુ જરૂરનો ભાગ ભજવે છે.

સાધારણ કહેવત છે કે સ્ત્રીના નેત્ર દટાક્ષી બલમલા વીર પુરુષો પણ તેની આગળ નિર્બળ બની જાય છે, તે તેના પ્રતિ આકર્ષાય છે. એ માણસો મળશે ત્યારે પ્રથમ દરેક માણસની દષ્ટિ સામાન્યુપના નેત્રો ઉપર પડે છે. અને જ્યાં એક બીજાની દષ્ટિ મળે છે ત્યાં એક બીજાની આકર્ષણશક્તિ ખેંચતાણુ કરે છે. તેમાં જે સ્થિર દષ્ટિવાળા હોય છે તેમજ સ્થિર મનના મક્કમ વિચારના અને તિવ્ર ઇચ્છાશક્તિવાળા હોય છે, તેઓ સામાન્યુપ સામે સ્થિર દષ્ટિથી જોઈ રહે છે, નેત્રો મીંચી દેતા નથી, અને જેમની ઇચ્છાશક્તિ નબળી છે, જે સ્થિર દષ્ટિના નથી તેઓની દષ્ટિ સ્થિર રહી શકતી નથી અને સામે સામી નજર થતાં તે પોતે નજર ફરવે છે ચાલુ નેત્રો મીંચી દેછે. અને વિચારો પણ નવા નવા કરે છે, આ વખતે જે પોઝીટીવ વિચારવાળા સ્થિર દષ્ટિવાળા છે તે તિવ્ર ઇચ્છા શક્તિથી તેના પ્રતિ જોઈ દઢ બાવનાથી તેને પોતાને તાબે થવા વિચાર પ્રેરે છે. અને તેની સામાન્યુપ ઉપર સારી અસર થાય છે.

નજર સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ થતાં પછી એની મેળેજ સ્થિર રહેશે. અને પછી તે ત્યારે બીજા માણસને મળશે ત્યારે તે તેની બંને આંખની મધ્યમા બ્રુક્ટિમાં સ્થિર દષ્ટિથી મક્કમ વિચારથી જોઈ રહેશે, આંખના પડકારા બીલકુલ મારશે નહિ. આ વખતે તેણે કૃતમાવ બીલકુલ ન બતાવવો પણ નમ્ર અને માયાળુપણું જણાવવું, આંખની કીકીને દલાવવી નહિ. સામે માણસ તેની નેત્રોની કીકીઓ સામે જોઈ તરત પોતાની નજર આમ તેમ ફેરવી લેશે, તેનાથી તેનાં નેત્રોનું તેજ સહન નહિ થાય, આમ છતાં પણ તે માણસ પોઝીટીવ વિચારવાળો માણસ તો તે સામાન્યુપના નેત્રોની મધ્યની કીકીઓ સામે જ જાણે કંઈ શોધતો હોય તેમ સ્થિર દષ્ટિથી એકી નજર જોઈ રહેશે. આથી સામે માણસ નજર ફેરવી વળી પાછો તેનાં નેત્રો સામે જોશે, અને તે હજુ પણ તેને પોતાની કીકી સામું જોઈ રહેશે છે એમ જોશે એટલે તેનું હૃદય મનવાળો, હામાડોળ વિચારવાળો બની જશે. આ વખતે તે પોઝીટીવ વિચારવાળો માણસ પોતે કહેના મધારેલો વિચાર મનમાં દબાવે નકકી કરી તેની આગળ રજુ કરશે, પછી તે તેને જે રહેવા ઇચ્છશે એ કહેશે. તેના સંતોષકારક જવાબ તે માણસ તેને આપશે. આ વખતે સામાન્યુપને તેનું વર્તન અચોખ્ખ

ન જાણાય તેની ખરાબર કાળજી રાખે છે. અને તેથી નેત્રો સ્થિર છતાં સુખનો ભાવ નષ્ટ રાખે છે.

આ એક પ્રકારની રીત થઇ, તમે ત્રાટક સિદ્ધ કરી નેત્રોની આકર્ષણ શક્તિ વધારો. પછી તમારે જે માણસ પાસે પોતાનું કામ કરાવવું હોય તે મળે જોડે તેનાં નેત્રો સામે ખરાબર કીકીની મધ્યમાં જાણે કંઈ શોધતા હો તેમ તમારાં નેત્રો સ્થિર રાખો. અને શરૂઆતમાં તે તમ.રા નેત્રોનું તેજ સહન નહિ કરે એટલે તમારી આંખ સામેથી આંખ દુર લઇ જશે, વળી થોડીવાર આમ તેમ જોયા પછી તમારા સામું જોશે આ વખતે પણ તમારી નજર તો તેનાં નેત્રો સામે જ એટલી છે એમ જ્યારે તે જોશે એટલે તે ડગમગુ વિચારનો બનશે. આ વખતે તમારે મનમાં દંડ પણે ભાવના કરવી કે આ માણસ મારા કહ્યા પ્રમાણે કરવાની હા પાડશે જ. એ તમારી મરજી પ્રમાણે વર્તવા તૈયાર થઈ રહ્યો છે. આમ થોડી વાર માનસિક ભાવના દંડ પણે કરવી, આથી તેના ઉપર નેત્રોનું તેમ આવનાનું એમ બમણા જોરથી આકર્ષણ થશે, એકનો નેત્રો તેજથી તેનાં નેત્રો દ્વારા તમારી મજબુત આકર્ષણશક્તિ તેને ઘેરી રહી છે. અને તેથી તે ડગમગુ વિચારનો બની રહે છે ત્યાં તમારી તીવ્ર ઇચ્છાશક્તિ વાળી વીલપાવરવાળી દંડ ભાવના થતાં તે નેત્રોટીવ બની તમારી મરજીને તાબે થશે, અને જેમ મેરમેરીઝમ કરનાર સામા મનુષ્યને પોતાની તીવ્ર નજરથી અન દંડ વિચાર ભાવનાથી બે બાન કરી પોતાને કબજે કરી શકે છે. તેમ તમે આ માણસને તમારા કહ્યા પ્રમાણે વર્તવાની ફરજ પાડી શકશો. આથી તેને તમારે માટે માન ઉત્પન્ન થશે. તમારી વાત તે હા પાડશે, તેના ઉપર તમારી આકર્ષણશક્તિની પૂરેપૂરી તેના ઉપર અસર થાય છે. તેને તમારી વાતમાં શંકા થવાનું રહેશે નહિ, તે એમ વિચાર કરશે કે એમની વાત સાચી જ હશે. અને પોતાની વાત જુલ બરેલી માની તમારું કહ્યું કબુલ કરશે. બચકારમાં પણ આવી તીવ્ર નજરવાળો, આકર્ષણશક્તિવાળો ફવી જન્મ છે, તે ધણા ઓર્ડર મેળવા શકે છે ધણાને પોતાની મજી પ્રમાણે ચલાવી શકે છે.

આવા માણસે વાત કરવામાં પણ શાંતિ રાખવો, વિચારની દંડતા બતાવવી, ઉત્સાહો, ઉમંગી થઇ વાત કરવી, જે વાત કરવી તે મક્કમ વિચારથી કરવી, આમાં નેત્રશક્તિ અને દંડ ભાવના ઉપયોગી

થઇ પડે છે. આવા માણસો દીવા જેવા બને છે, જેમ દીવા પાછળ પશ્તંગીયાં ફરે તેમ આવાં માણસો પાસે પણ મનુષ્યો આકર્ષાઈ આવે છે. કેટલાકનામાં નેત્રની સ્થિરતા અને વિચારની મક્કમતા કુદરતી જ હોય છે. તે પોતાના મક્કમ વિચારથી ધાર્યાં કામ કરી શકે છે. આવા માણસોને આકર્ષણ શક્તિના નિયમનું જ્ઞાન હોતું નથી પણ કુદરતી તેનામાં આ ગુણ રહેલો છે. આકર્ષણશક્તિ મેળવવા તિવ્ર ઇચ્છાશક્તિને ફળવધી, દૃઢભાવના કરતાં શીખવું અને નેત્રોની સ્થિરતાથી સામા મનુષ્યનાં નેત્રોની મધ્યમાં સ્થિરપણે જેવાનો અભ્યાસ રાખવો. આવી તે જેના પ્રતિ જોશે તે તેને વશ થઇ રહેશે, તેની પાસે તે પોતાનું કાર્ય કરાવી શકશે.

જે માણસો વધુ બળવાન આકર્ષણશક્તિવાળા હોય છે તે ખીખ પ્રતિ વધુ ફાવે છે. તમારે તેવા બળવાન આકર્ષણશક્તિવાળા મનુષ્યની અસર તમારા ઉપર થવા ન દેવી હોય તો તમારી નજર તેની આંખો સામેથી દૂર રાખવી, અને મનમાં ભાવના કરવી કે તે મારા ઉપર કદી ફાવવાનો નથી, અને છતાં તેમને તેની મરજીને તાણે થઇ જવાનું મન થતું હોય તો તમારી જીભી અવળી પાછી વાળી તાળવે અડકાવવી, અને થોડીવાર તાળવાને અડકાડી રાખવી એથી સામા મનુષ્યની આકર્ષણ શક્તિ તમને વધુ અસર કરી શકશે નહિ.

આવી રીતે મનુષ્યે નેત્રોને સ્થિર કરી ત્રાટકની સિદ્ધિ કરી આકર્ષણશક્તિનો પોતાનામાં સંચય કરવો, તેનો શ્રી રીતે ઉપયોગ કરવો તે પણ આગળ જણાવ્યું. નેત્રો સ્થિર થતાં મન સ્થિર થશે, એટલે મન અનેક વિચારો કરતું બંધ પડશે અને માત્ર એક વિચારને વળગી રહેવાની તેને ટેવ પડશે. આમ આકર્ષણશક્તિ ખીલવવા નેત્રોની સ્થિરતા અને માનસિક દૃઢ ભાવના એ બે અગત્યનાં સાધન ફળવાય છે. ત્રીજું મેંડે બોલીને પણ સામા મનુષ્યને વશ કરી શકાય છે. મનુષ્ય જે બોલે છે તેથી પણ વાતાવરણમાં એક પ્રચારનો કંપારો ઉત્પન્ન થાય છે, એ બોલવામાં પણ આકર્ષણશક્તિ રહેલી છે. એમ નેત્રોમાં, વિચારમાં અને વચનમાં ત્રણેમાં આકર્ષણશક્તિ રહેલી છે.

પ્રકરણ ૩૪ સું.

વાણીનું બળ-વચન સિદ્ધિ.

જે મનુષ્યોએ આકર્ષણશક્તિ ઘરોઘર ફેળવી હોય છે તે મનુષ્યની નેત્રશક્તિથી, દંઢ બાવનાથી તેમ દંઢ વચનથી સિંહ વાઘ જેવા હિંસક પશુઓ પણ તેને વશ થઈ શકે છે. આ પ્રકારે મંત્રો જપ-વ.થી ધાર્યાં કાર્ય થઈ શકે છે. મંત્રોની શબ્દ રચના, તેના સ્વરો એવી રીતે ગોઠવાયલા હોય છે, કે તેનો જપ થતાં વિચારથી ચાલુ વાણીથી એક પ્રકારનાં આદોહનો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેની ધારેથી અસર પણ થાય છે. મનુષ્ય જે બોલે છે તેની સામા મનુષ્યને જરૂર અસર થાય છે. આ પ્રકારની વાણીની આકર્ષણશક્તિ પણ કેળવવાની જરૂર છે. દંઢ વિચારને વળગી રહેવું અને એકની એક દંઢ વાત બીજા મનુષ્યના મનમાં ઠરાવવાની પદ્ધતિ તેને સુચ ॥ કહે છે. અમુક યાત્રો એ પ્રકારનું કહેવાથી તે પ્રમાણે અને તો તે મનુષ્યે આકર્ષણ શક્તિ ગણાય. પૂર્વે સિદ્ધો, યોગીઓનાં વચન સત્ય ઠરતાં, તે જે વચન આપતા, વરદાન આપતા તે પ્રમાણે થતું. એ વાણીનું બળ. વાણીમાં એ પ્રકારનું દંઢ બળ, અને આકર્ષણશક્તિ રહેતાં છે. તેને કેળવવા હંમેશા સત્ય વચન બોલવાની ટેવ પાડવી, જેઓ સત્ય બોલનારા છે તેમને વાકસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. મસ્કરીમં, હાલમાં કે સ્વપ્નમાં પણ અસત્ય ન બોલવું. જેમ જેમ સત્ય બોલવાનો અભ્યાસ વધતો જશે તેમ તેમ વાણી ॥ સિદ્ધિ મળતી જશે.

તમારે તમારા વિચારબળની કિંમત ગણવી, ગમે તેવા વિચાર કરવાથી વિચારનું બળ હણાઈ જાય છે, માટે સત્ય વિચાર કરવા, એકજ વિચારને વળગી રહેતાં શીખવું, તેથી વિચારનું બળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ વાણીના બળની પણ કિંમત આંકતાં શીખવું ગમે ત્યારે ગમે તે બોલવું, મિથ્યા બોલવું, અસત્ય વદવું એથી વાણીની કિંમત ઘટી જાય છે, તેનું બળ જતુ રહે છે. આમ વિચાર અને વાણીમાં જે અપૂર્વ સામર્થ્ય છે, જે દિવ્ય બળ છે તે કેળવવા માટે તમારે દંઢ વિચારના, વચન પાળનારા અને સત્ય વદનારા થવું. એક મનુષ્યને દુઃખમાં દીલાસો આપી તમારી વાણીથી તમે તેને મનોબળ આપી શકો છો, વિચાર અને વાણીની સામા મનુષ્ય ઉપર ધણી જ અસર થાય છે.

તમે વિચારથી અમુક મનુષ્યનું શુભ થવાની ભાવના કરો, તેનામાં સદ્ગુણો સ્થપાય તેવી ભાવના કરો, તો તે વિચારથી તે માનુષ્યનું શુભ થવાનું, તેનામાં સદ્ગુણો સ્થપાવાના આવી અસર તે માણસ જ્યારે ઉંઘમાં હોય ત્યારે તમે કરશો તો વધુ થશે. કારણ કે તે વખતે તેનું બાહ્ય મન ઉંઘતું હશે; આંતરમન જાગ્રત હશે, તમારા વિચારને આંતરમન તરત પ્રત્યક્ષ કરશે અને તે અનુસાર તેનામાં ફેરફાર કરશે. એટલે બનતાં સુધી આ વિચાર ભાવનાઓ જો રાત્રે કરવામાં આવે છે તો વધુ ફળી ભૂત થાય છે. વિચાર આંતર મન ઉપર અસર કરે છે, વળી બાહ્ય મન ઉપર અસર કરે છે. જો તે જાગ્રત હોય તે વખતે તેને માટે કંઈ ભાવના કરવામાં આવે છે તો તે વખતે તેનું બાહ્યમન જાગ્રત હોવાથી તે વિચારને અંદર આંતરમન સુધી પ્રવેશ કરવા દેતું નથી, તે તમારા વિચારોની સામે થાય છે. આવી રીતે કોઈ મનુષ્ય જ્યારે તમને મળે ત્યારે તમે તેને તેનાં નેત્રો સાથે તમારાં નેત્રો મેળવી, તમારા મનમાં દૃઢ ભાવના કરી, અને છેવટે તેની સાથે વાત કરી તમે તમારા પ્રતિ તેને આકર્ષી શકો છો. કિંવા તમારી વાત તેની પાસે કબુલ કરાવેા છો, અને તે રૂબરૂ ન રૂબે તો રાત્રે જ્યારે તે ઉંઘતો હોય ત્યારે તમે તમારા મનને સ્થિર કરી દૃઢ વિચારને તેના પ્રતિ દોડાવેા, વારંવાર એકનો એક વિચાર છોડો, તે વિચારનાં આંદોલનોની તેના આંતરમન ઉપર અસર થશે, અને તેને તમારાં કામ કરવાનું, તમારા પ્રતિ ધસડામ આવવાનું મન થઈ આવશે. તેના મનમાં જ તમારા પ્રતિ આવવું એવો તીવ્ર વેગ ઉઠશે, અને તમે નહિં ધારે તેવી રીતે તે ખીજ સવારે તમારી પાસે આવી ઉભો રહેશે. આ પ્રકારે તે ઉંઘમાં હોય ત્યારે તમે દૃઢ ભાવના કરી તેને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરી શકો છો, તમારાં કાર્ય કરવા તેને ફરજ પાડી શકો છો, અને તેની અસર તેને ઘણી સારી થશે. આ બધા આધાર તમારા વિચારની દૃઢતા ઉપર છે. જેમ જેમ તમારા વિચાર દૃઢ વધુ હશે, ભાવના કરવાની, તીવ્ર ધન્યતા કરવાની શક્તિ તમે વધુ ખીજવા હશે તે ઉપર આ આકર્ષણશક્તિ આધાર રહેશે.

જેમ એક માણસને રૂબરૂ મળતાં તેને એકની એક વાત વારંવાર સમજાવી, આપણી ધારી અસર કરી શકીએ છીએ, તેમજ આપણે તેની ગેરહાજરીમાં એકનો એક વિચાર તેના પ્રતિ મોકલી

આપણે તેના મન ઉપર ઉત્તમ અસર કરી શકીએ છીએ. આ વિચારો જેમ વધુ શાંતિથી વધુ દૃઢ પણે થશે તેમ તેની અસર સારી થશે. દોરા કરી આપવા, તાવીએ કરી આપવાં, આ પશુ વિચારની બાવનાનાંમ ફળ આપેછે. તેથી મનુષ્યો ! દરદો સાખં થાય છે, આમાં પશુ તાવીજ કરનારની વિચારશક્તિ અને દૃઢ બાવનાજ કામ કરે છે, અને તાવીજ કરાવનારની શ્રદ્ધા ફળે છે, આ પશુ વિચારશક્તિના બળેજ કાર્ય થાય છે. શાસ્ત્રો, મંત્રો, યંત્રો વગેરે વડે કાર્ય સિદ્ધિ થવાનું કહે છે, એ વાત સાચી છે, તેથી વિચારનાં અને વાણીનાં આંદોલનો ઉત્પન્ન થાય છે અને તે આંદોલનોવડે તે માણસનું કાર્ય થાય છે. આમાં માત્ર વિચારની એકાગ્રતાજ કારણરૂપ છે, મન સ્થિર થતાં, એકાગ્ર થતાં જે દૃઢ વિચાર થાય છે તે ફળ આપનાર છે. આ એકાગ્રતા સિદ્ધ કરવા જ યોગશાસ્ત્ર, બ્રહ્મ વિચાર અને ભક્તિનાં સાધનો શાસ્ત્રોમાં વર્ણવ્યાં છે.

ત્રાટકતો રસ્તો એકાગ્રતા સિદ્ધ કરનાર રહેલામાં રહેલો છે. યોગીઓ યોગ સાધે છે તેમાં પ્રાણાયામથી, ધારણા ધ્યાનથી ચિત્તની એકાગ્રતા સિદ્ધ થાય એટલે સમાધિ થાય બ્રહ્મ વિચારમાં પશુ આત્મબાવના વડે ચિત્ત પરમાત્મા સાથે એકાગ્ર થાય એટલે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થાય અને ભક્તિમાં પશુ ધ્યેયની સાથે તાદાત્મ્ય બાવ પ્રકટે એટલે એકાગ્રતા સિદ્ધ થાય. સર્વમાં એકાગ્રતાનું મુખ્ય બળ છે. આકર્ષણશક્તિમાં પશુ એકાગ્રતા, મુખ્ય કામ કરે છે. જેમ જેમ વિચારની એકાગ્રતા વધુ થાય છે. તેમ તેમ આકર્ષણશક્તિ વધુ પ્રકટે છે.

ત્રાટકથી રહેલામાં રહેલી રીતે એકાગ્રતા સિદ્ધ થાય છે. શરીરની સ્થિરતા વધારવી, અને વારંવાર વિચારો એકાગ્ર કરવાની, કોઈ એકજ વિષય ઉપર ઘણો વખત સુધી એકનો એક વિચાર કર્યા કરવાની ટેવ પાડવી તેથી એકાગ્રતા વધે છે, પ્રાણાયામથી મન સ્થિર થતાં એકાગ્રતા સિદ્ધ થાય છે. વિચારથી, બ્રહ્મ વિચારથી, તેના તેજ વિચાર કર્યા કરવાથી એકાગ્રતા સિદ્ધ થાય છે. અભ્યાસથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે. આસનથી શરીર સ્થિર થાય છે. પ્રાણાયામની મન સ્થિર થાય છે, અતઃ ધારણા ધ્યાનથી ચિત્ત એકાગ્ર થાય છે, જેમ એકાગ્રતા વધુ ઉત્તમ તેમ આકર્ષણશક્તિ વધુ બળવાન થાય છે.

પ્રકરણ ૩૫ એ.

મનની આત્મામાં એકાગ્રતા સિદ્ધ કરવાની કળા.

હંમેશાં એકાગ્રતા એ બળ છે. મન આત્મામાં એકાગ્ર થાય તે માટે શાસ્ત્રોએ અનેક ઉપાયો બતાવ્યા છે. ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ એ યોગ. આમ દરેક દૈવી બળ મેળવવા માટે એકાગ્રતા સાધવાની જરૂર છે. એકાગ્રતા સિદ્ધ કરવા માટે શાસ્ત્રોએ અનેક માર્ગો બતાવ્યા છે. તેમાં નેત્રોને સ્થિર કરવાને ત્રાટકની ક્રિયા કરવી એ સર્વોત્તમ માર્ગ છે. ત્રાટકની ગણના પશુ યોગમાં છે. પશ્ચિમના વિદ્વાનોએ આપણીજ વિદ્યા લઇ તેને બીજું રૂપ આપી પ્રસિદ્ધ કરી છે, પૂર્વની માફક હવે આપણે આપણી વિદ્યાનો લાભ લઇ શકતા નથી. જ્યારે પશ્ચિમના વિદ્વાનો ઉપાધી, કર્તવ્યશીલ અને આપણી વિદ્યાનો સારો લાભ લઇ રહ્યા છે. તેઓ કામ કરી જાણે છે, અખતરા કરે છે, જાણ્યું તે કરવું એવા સ્વભાવવાળા છે માટે જ અત્યારે આગળ વધ્યા છે અને નવી નવી શોધો જાહેર કરે છે.

તેમણે આપણાં વૈકશાઓ જોયાં, અને તેમાંથી એકે એક પ્રયોગ અજમાવી નવી નવી શોધો કરવા લાગ્યા. આજે તો બધું અમારા શાસ્ત્રોમાં છે એમ કહી બેસી રહેનારા થયા પણ તે શાસ્ત્રના અજમાયશ કરવાનું ભૂલ્યા. યોગશાસ્ત્રો રચાયાં, પણ યોગ સાધનારા થોડા મળ્યા તે માત્ર ગણ્યા ગાંઠ્યા. કોઇક સિદ્ધો, બાકી ભગવાં પહેરી સાધુ ધણા થયા, પણ તેમણે વાદ વિવાદમાં મત મતાંતરેમાં પોતાનો ધણો કાળ ગુમાવ્યો. પાશ્વિમાત્મોએ જાણેલું આચારમાં મૂકી નવી નવી શોધો કરવા માંડી, અખતરા કરવા માંડ્યા. જીવનાં જો-અમે પણ સાહસ કર્યાં. યોગશાસ્ત્રમાંથી તેમણે ત્રાટકનો પ્રયોગ કરી, નેત્રોની સ્થિતિ સાધી મેસ્મેરીઝમના અને હિપ્નોટીઝમના પ્રયોગો કરવા માંડ્યા, એ વિદ્યા તે આપણીજ વિદ્યાનું રૂપાંતર થઇ આ દેશમાં આવી ત્યારે આપણે તેને વખાણવા લાગ્યા. તેમણે અખતરા કર્યા, આપણી નજરે નેત્રોની આકર્ષણશક્તિથી સામા મનુષ્યને બેભાન કરી તેને અતદર્શિ સુધી લઇ જઇ તેની પાસે ભૂત ભવિષ્યની વાતો કહેવરાવી. ત્યારે આપણે આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે આપણી સત્ય વાત ભૂલી પારકા ઉપર આધાર રાખનારા થયા છીએ. દરેક વિદ્યામાં તેવું થયું છે.

આપણાં શસ્ત્રો યોગવિદ્યાથી જે સિદ્ધિઓનું વર્ણન કરે છે તે સિદ્ધિઓ મેળવવા પ્રયત્ન પણ કરતા નથી. અને આ લોકો પ્રયત્ન કરે છે. આથી આપણી કેટલીય દૈવી વિદ્યા ગુપ્ત પડી રહી છે. આપણા પૂર્વજોએ શોધો તો ધણી કરી આજે માટે તે પ્રસિદ્ધ પણ કરી ગયા છતાં હજી આપણી આંખો ઉઘડતી નથી. એકાગ્રતા સાધવાનો સારામાં સારો માર્ગ યોગમાર્ગ છે.

એકાગ્રતા સિદ્ધ કરવા માટે શાંત થવું. આપણે આપણા શરીર ઉપર અને મન ઉપર કાણુ ધરાવતાં શાખવું. મન ગમે ત્યારે ગમે તે વિચાર કરે તેમ ધતું અટકાવો. તેને ગમે ત્યાં દોડતું બંધ કરી તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તનારું બનાવો. શરીરને શાંત રાખતાં શીખો, મનને શાંત રાખતાં શીખો. નેત્રશક્તિને સ્થિર કરવાની ક્રિયા મદ્યક તમારે તમારા શરીરના તમામ અવયવોને સ્થિર કરવાની ટેવ પાડી. પાંચ કર્મેન્દ્રિયો અને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોને ગમે ત્યાં જટકતી અટકાવો. તમે બેસો ત્યારે સ્થિર બેસો. હાથ હાલે તેમ હલાવવા, પગ ગમે તેમ હલાવવા. તણખલાં તોડવા. ભોંય ખોતરવી, બેઠા બેઠા નખ મેચે કાપવા. અમુક જગ્યાએ ખણવું. આગળીના ટચાકા ફોડવા, ટકોરા મારવા, મુછોએ હાથ ફેરવ્યા કરવા. પગ થપકાવવા એ જિગેરે નકામી ક્રિયાઓ કરવાની ટેવ છોડવી. તે માટે શાસ્ત્રોમાં આસનોને સિદ્ધ કરવાનું પ્રયોજન બતાવ્યું છે. જેમ જેમ શરીરના અવયવોને સ્થિર કરતાં શીખશો, શાંત રહેતાં શીખશો, તેમ તેમ તમારી ઇચ્છાશક્તિ બળવાન થશે, વિલપાવર વધશે, મન સ્થિરતા પકડશે. આમ જ્યારે બેસો ત્યારે શાંતિયા સ્થિર થઈ બેસવાની ટેવ પાડો, નકામી ક્રિયાઓ કરતા હાથ, પગ, મુખ, નેત્રોને અટકાવતાં.

નેત્રોને સ્થિર કરવાની જેટલી જરૂર છે તેટલીજ જરૂર બીજા અવયવોને સ્થિર કરવાની છે, હાથ, પગ, મુખ એની ક્રિયા બેઠા બેઠા નકામી ન કરવી. ધણીને બેઠા બેઠા વાતો કરવા છતાં આંગળીઓ વડે જમીન ખોતરવાની, તણખલાં તોડવાની, કે એવી ટેવ હોય છે, કે તે ટેવ છોડવી, તે ટેવો મનની અસ્થિરતા જણાવે છે. કેટલાક ખુરશીપર બેઠા બેઠા બે પગ આમ તેમ હલાવ્યાંજ કરે છે તે ક્રિયા પણ ન કરવી. એ પણ અસ્થિર મનના મણસનું કામ છે. કેટલાક વારવાર નેત્રો આમ તેમ ફેરવે છે. ડોકું આમનેમ હલાવે છે, મુછો પર, મોં પર

વારંવાર હાથ ફેરવ્ય. કરે છે. આ બધી નમળા મનની નિશાનીઓ છે. એકાગ્રતા સિદ્ધ કરવા સ્થિર અને શાંત થવું.

શાંત થઈ કોઈ પણ એક વાતનો વિચાર કરવાનો અભ્યાસ પાડવો. તમારી પાસે કૃષ્ણની કે એવી કોઈ મૂર્તિ હોય, એ મૂર્તિમાં જોની છબી છે, તે ક્યાં જન્મ્યા. તેમણે શાં શાં પરાક્રમે ક્યાં ઇશ્વરાવતાર કેમ કહેવાયા, તેમને કેમ માનવા, તેમને ઉત્તાસના કેવી રીતે કરવી. તેમનામાં શા શા ગુણ હતા, તેમનામાં કેવું બળ હતું, વિગેરે એકને એક વિચાર તેમના સબધી ના કે ના કલાક કરવાની ટેવ પાડવી.

આ ક્રિયા વાતનાં તેમને રહેલી લાગણે પણ ઘણી અધરી છે. જો તમારું મન સ્થિર હશે તોજ તમે એકની એક યામતના વારંવાર વિચાર કર્યા કરશો. નહિંતો એક વિચારમાંથી અનેક વિચાર ઉત્પન્ન થશે. કૃષ્ણના વિચાર કરતા કરતા પાંડવોનાજ વિચાર કરવા મંડી પડશે, પાંડવોના વિચાર કરતાં, દેવયાનીના વિચાર આવી જશે. આમ એક વિચાર બદલતા તમે ક્ષત્રિયોની પામમાલીના અને દેશની દુર્ગ શાના વિચાર કરવા મંડી પડશો. અને મૃગ કૃષ્ણના વિચાર ભૂલી જશો. તમને ખબરજ હશે કે તમારા મનમાં એક વિચાર ઉદ્ભવ પામે છે. તે ઉત્પન્ન થયો કે તેમાંથી બીજો ને તેમાંથી ત્રીજો એમ અનેક વિચાર ઉત્પન્ન થતાં તમે મૂળ વિચાર ભૂલી જાઓ છો. આ મનની અસ્થિરતાને લીધે છે. માટે જો મનને સ્થિર કરવું હોય તો ત્રાટક ઉપરાંત વિચારને એકજ વિચારને વળગી રહેવાની ટેવ પાડવી જોઈ વિચારનો માર્ગ છે. તે બીજા ભાગમાં સારી રીતે સમજાવ્યો છે. એ માર્ગ પણ આકર્ષણશક્તિ ખીલવવા માટે સારો ઉપકારક થઈ પડે છે, એકજ વિચારને વળગી રહેવાનો અભ્યાસ પડતાં વિલપાવર વધશે. એકાગ્રતા સધાશે, અને તમે દૃઢ મક્કમ વિચારના બની જશો.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

ભાવનાની સિદ્ધિ.

મનુષ્યે બીજાને આકર્ષણ કરવા માટે પોતે પોતાનામાં આકર્ષણશક્તિ વધારવી. એ વાત કહેવામાં આવી, તેમાં નેત્રની સ્થિરતા, મનની એકાગ્રતા, વાણીની સ્થિરતા એ મુખ્ય માર્ગ છે. તે પ્રમાણે

આપણામાં અમુક બળ છે, એ પ્રકારની ભાવના કરી આપણી યોગ્યતા વધારવી. જેમ અન્ય મનુષ્યને માટે આપણે શાંત થઈ તે આપણે વશ થાય કિંવા આપણા પ્રતિ આકર્ષાઈ આવે તેવી ભાવના કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે આપણે આપણી મેળે શાંત થઈ આપણામાં અમુક ગુણનો, બળનો ઉદય થાય તે માટે ભાવના કરતાં શીખવું. જેમ કે “ હું સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરી શકોશ જ, મારામાં સર્વ કાર્ય કરવાનું બળ છેજ, હું સધળે શુભજ નોષ શકું છું, હું સર્વનું બહુજ ઇચ્છું છું, હું હંમેશાં શાંત રહી શકું છું ક્રોધ કદી પણ મારામાં ઉદય પામતે નથી. માંડે કામ રત્નત્રયણે કરવાની મારામાં શક્તિ છેજ. હું ક્રોધનાથી ડખી શકું તેમ છુંજ હિ, મારામાં પૂર્ણ ધૈર્ય છે હિંમત છે; ઉત્સાહ છે, ભગ. ચિતા, શોક મ્હને સતાવી શકતાંજ નથી, માંડે જીવન ઉત્સાહી અને ઉમંગી છે. મારા વિચારો દૃઢ અને મક્કમ છે. હું સત્ય વચન બોલનાર, અને માંડે વચન પાળનાર છું. દરેક કાર્ય સિદ્ધ કરવાનું મારામાં બળ છેજ. સર્વ પ્રતિ હું પ્રેમ રાખું છું. સર્વ ક્રોધ મારા પ્રતિ આકર્ષાઈ આવે છે, હું ઇશ્વર સ્વરૂપ છું હું જીવ નથી પણ શિવ છું શિવની સર્વ શક્તિઓ મારામાં વિદ્યમાન છે, જે વસ્તુની મને ઇચ્છા થાય છે તે વસ્તુ મારા પ્રતિ આકર્ષાઈ આવે છેજ. હું અન્યની પાછળ કે અન્ય વસ્તુઓની પાછળ ધસડાતો નથી પણ તે સર્વ અને સર્વ વસ્તુઓ મારા પ્રતિ આકર્ષાઈ આવે છે, હું હંમેશાં પૂર્ણ વિચાર કરી પછી જ અભિપ્રાય બાંધી શકું છું. દરેક વસ્તુ સંબંધી પૂર્ણ વિચાર કરવાની મને ટેવ છે જ, મારા પ્રતિ સર્વ પ્રેમ રાખે છે. હું ઇશ્વરના અંશ પ છું, હું ઇશ્વરીયશક્તિ મારામાં પ્રગટાવી શકું છું. ઇશ્વરના ગુણો મારામાં છે જ. એ પ્રગટ કરવા હું પ્રયત્ન કર્યા કરું છું ”

આવી આવી ભાવના હંમેશાં કરવી. ક્રોધ પણ એક ભાવના. શાંતપણે સ્થિર થઈ ના કે ના કલાક કરવી તે સિદ્ધ થયે બીજી કરવી. આમ એકજ વિચાર પર સ્થિર થવાની ટેવ પડશે. હંમેશાં આશાવાદી થવું ફતેહના વિચાર કરવા, અશ્રદ્ધાના, ઉદ્વેગના. નિષ્ફળતાના વિચાર કદાપી ન કરવા. કદી ગુ.સે થવું નહિ, ક્રોધનું ખરાબ ન દેખવું, ક્રોધની નિંદા ન કરવી સર્વનું બહુ ઇચ્છો, સર્વ તમારું બહુ કરવા; લભાશ તરફ આકર્ષાઈ આવવા પ્રેરાશે, આવી શુભ ભાવના કરવી, તે પ્રમાણે વિચાર કરવી તે પ્રમાણે બોલવું અને તે પ્રમાણે

વર્તવું. આથી ચારિત્ર ધડાશે અને આકર્ષણશક્તિ વધુ બળવાન બનશે.

પ્રાર્થના શુભ ફળ ઉપજાવે તેવાં આદેશન ઉત્પન્ન કરવાં. આમાં મંત્રોની, કાવ્યોની, પ્રાર્થનાની શબ્દ રચના, રસર એ બધા ઉચ્ચ આદેશને ઉત્પન્ન કરે તેવી પદ્ધતિથી રચાયેલાં છે. અને તે તત્ત્વ જ્ઞાનીઓએ રચેલાં હોવાથી વધુ બળદાયક પરિણામ નિપજાવે છે. આવી રીતે માનસિક વિચારથી શુભ આદેશને ઉત્પન્ન કરી આકર્ષણ શક્તિ દ્વારા ધાર્મિક કામ કરવાની મુખ્ય ચારી આ શુભ ક્રિયામાં સમાયેલી છે.

આ ક્રિયા સિદ્ધ કરવા માટે સર્વતું બલુ કરવાની ઇચ્છા રાખવી. આ ક્રિયા બીજાને નુકસાન કરવા માટે કરવામાં આવશે. સામાન્ય રીતે આકર્ષણશક્તિ એવી છે કે જે જેવા વિચાર કરે છે તેવો તે થાય છે, જે જેવો થવા ઇચ્છે છે તેવો તે થાય છે. તે જો અન્યનું ખરાબ કરવાનો વિચાર કરે તેા તે પોતાનું ખરાબ કરે છે. બીજાનું ખરાબ ઇચ્છનાર પોતાનું જ ખરાબ કરે છે. અન્યનું અશુભ કરવા માટે અંબ વિચારની ભાવના કરવી પડે છે પરિણામે આપણું જ અશુભ થાય છે. માટે આ ક્રિયા સિદ્ધ કરવામાં એક ખાન લક્ષમાં રાખવું કે અન્યનું શુભ કરવાની ઇચ્છા રાખવી. ઇશ્વરિય નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરવા ઇચ્છવું નહિ, પાપ કાર્ય કરવાની ઇચ્છા કરવો નહિ. આની રીતે અશુભ વિચાર કરવાથી તે વિચાર ધાયુ કામ ન કરતાં પાછો પડે છે અને વિચાર કરનારને જ નુકસાન કરે છે.

આપણે હવે નેત્રોની રચના, વિચારનું મહાત્મ્ય અને વાણીનું મૂલ્ય સમજાવ્યા તેને ગમે તેમ વહેવરાવી દેવું હિં. તેનો દુરુપયોગ કરવો નહિ. તેની અસર થાય છે તેપણ આપણા જાગવામાં આવ્યું. નેત્રોનો વિચારોનો અ વાણીનો શી રીતે ઉપયોગ કરવો તેનું બળ વધે, તે માટે તેનામાં કેવી રીતે આકર્ષણશક્તિનો મંત્ર હ કરવો તે પણ જણાવ્યું છે. આપણે આ ત્રણેના દુરુપયોગ ન કરવો, નેત્રોને ગમે તેમ ડોકિરાં મારવાનું દેવો, વિચારોને ગમે તેમ વહેતા મૂકવા નહિ અને વાણીથી ગમે તેમ સાચું જુઠું બગડવું નહિ. તે મૂલ્યવાન રત્નો છે, આકર્ષણ શક્તિવાળાં છે, તેા સદુપયોગ કરવો. હિંદુ નાં મંત્રશાસ્ત્રો ચંત્ર શાસ્ત્રો અને ભાવનામય કાવ્યો, મુસલમાનોની પ્રાર્થના કરવાની, તિમઝ પદવાની પદ્ધતિ, તાવીઝ કલમો વિગેરેની રીતી, પારસીઓના ધર્મમાં કરવામાં આવતી બંદગી, ખ્રીસ્તીઓને કરવાની પ્રાર્થના વિગેરે બાબતોમાં માત્ર ઉચ્ચ વિચારોની ભાવના એકાગ્ર વિચારથી શાંત થઈ કરવી અને ઉચ્ચ વાતાવરણ રચી કરેલી ભાવના જરૂર સિદ્ધ થાય.

પ્રકરણ ૩૭ મું

મણિપુરચક્ર કિંવા સૂર્યચક્રમાં ઉત્પન્ન થતી ચૈતન્ય શક્તિનો આકર્ષણ શક્તિમાં ઉપયોગ.

આપણા મસ્તકમાં મગજ ઉત્તમ કાર્ય કરી રહ્યું છે. યોગ શાસ્ત્રોમાં શરીરનાં ચક્રોનું વર્ણન આવ્યું છે. એ સંબંધી વધુ વિસ્તારથી અમારા આત્મ જ્યોતિ કિંવા પ્રજ્ઞદર્શન એ પુસ્તકમાં જોવું. શરીરમાં એ ચક્રો અગત્યનો ભાગ બજાવે છે. મસ્તકમાં પ્રથમ શ્રે. ત્રિકુટિમાં આગ્રાચક્ર મુખ્ય ભાગ બજાવે છે. શરીરમાં હૃદયમાં અનાહત ચક્ર છે. કુંડી નીચે કુંડલિનીનું સ્થાન છે. આ કુંડલિની એ શરીરમાં મુખ્ય સ્થાન છે. તેનું ઉત્થાન કરવા યોગ શાસ્ત્રીમાં કૃત્તી ખતાવી છે. મસ્તકમાં મગજ મુખ્ય કામ કરનાર છે. શરીરમાં આ કુંડલિનીનું મુખ્ય સ્થાન છે. એના ઉપર શરીરનું અધારણ છે. પ્રાણાયામથી કુંડલિનીનું ઉત્થાન થાય છે એકલે સુપુરુષા નાડીનું દ્વાર ઉઘાડતાં જવ આત્મા સાથે સંલગ્ન થઈ જાય છે.

મનુષ્ય પોતે જો પોઝીટીવ હોય છે તો પોતાના વિચાર પ્રમાણે વર્તે છે. પણ નેગેટીવ હોય છે તો તેને વારંવાર ખીજની સલાહ લેવી પડે છે. તે પોતાના અંતઃકરણના અવાજને માન આપતો નથી. આવી રીતે જેઓ પોતે ખીજના ઉપર આધાર રાખનારા છે તે ઘણે ભાગે નિષ્ફળ થાય છે. પણ જેઓ પોતાના અંતઃકરણના અવાજને માન આપી વર્તનારા છે તે ઘણાં કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. જગતમાં સૂર્ય સદા પ્રકાશિત થઈ પ્રાણીમાત્રને જીવન અર્પે છે તેમ મનુષ્ય શરીરમાં કુંડી નીચે સૂર્યનું સ્થાન છે. તે સદા પ્રકાશિત રહી શરીરમાં ગરમી આપી જીવનશક્તિ વધારે છે. જેમ અગ્નિ પવનથી પ્રકાશે તેમ શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયાથી આ સૂર્ય સદા પ્રકાશિત રહે છે. અને એ સૂર્ય જેમ વધુ પ્રકાશિત તેમ મનુષ્યમાં વધુ આકર્ષણ શક્તિ સમજવી. જેઓ પોતાના અંતઃકરણના અવાજને માન આપનારા છે તેમનામાં આ સૂર્ય વધુ તેજ રહે છે. જેઓ પોતે પોતાના અંતઃકરણના અવાજને ગ્રહણ કરી શકતા નથી. પોતાનામાં શ્રદ્ધા રાખતા નથી અને વારંવાર પોતાના કાર્ય માટે ખીજની સલાહ પ્રમાણે ચાલે છે તેમનામાં આત્મચળ, આકર્ષણશક્તિ હણાઈ જાય છે. અને આ

સૂર્યચક્રનું તેજ ઓછું થાય છે. તેને અંધારાવાળો બનાવીએ છીએ. જેમ અંધારામાં-સૂર્યનો પ્રકાશ ન હોવાથી નિષ્ફળતા મળે છે તેમ આપણે આપણા શરીરના સૂર્યના તેજને ઓછું કરી દેતાં નિષ્ફળતા પામીએ છીએ. આપણો આ આસૂર્ય સદા વધુ પ્રકાશિત રહે છે તો મનુષ્યના દુઃખ દારિદ્ર્ય સર્વ વિલાય છે. આપણો આ સૂર્ય જેમ વધુ બળવાન તેમ આપણું અંતઃકર્ણ વધુ દૃઢ અને વિચારો એકાગ્ર તેમ સ્થિર રહી શકવાના.

આ સૂર્યને વધુ પ્રકાશિત કરવા પ્રાણાયામ કિંવા દીર્ઘશ્વાસ-પ્રશ્વાસની ક્રિયાઓ તેમજ તેમજ કોષાદિ દુર્ગુણો ઉપર જય મેળવવો, કદી ગુસ્સે થવું નહિ, કોષની અદેખાઈ કરવી નહિ, લોભથી કોષનું અશુભ છત્તવું નહિ; આ બધા દુર્ગુણો આપણા શરીરમાં રહેલા સૂર્યને ઢાંકી દેાર વાદળો પ છે. જેમ મનની સ્થિરતા વધુ તેમ આ સૂર્ય વધુ પ્રકાશિત રહે છે. સાધારણ રીતે મનુષ્ય રહેજ રહેજ બાબતમાં પોતાના મનનું ધાર્ડી કામ ન થતાં ગુસ્સે થઈ જાય છે; કોઈ કંઈ પોતાને ન રચતી વાત કહે તો ગુસ્સે થઈ જાય છે, અકળાઈ જાય છે, ન રચતી વાત સાંભળતાં મનમાં ઉદ્વેગ પેદા થાય છે; તે કહેનાર ઉપર ખોટું લાગે છે. અને એકદમ મનમાં ઉકળાટ પેદા થતાં તે તપી જાય છે, તેનું લોહી ઉકળી આવે છે અને ગુસ્સે થઈ જાય છે. આ વખતે ઉત્પન્ન થયેલા ગુસ્સાને દબાવી શાંત રહેવું, એ ગુસ્સો ઉત્પન્ન થતાં શાંતિનો લાગ થાય છે, બીજા પ્રતિ વેર લેવાના; નિંદાના વગેરે અનેક દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે; અને શરીરમાં સૂર્યના પ્રકાશને આ દુર્ગુણો તપારો, ઉકળાટ રૂપી વાદળો ઢાંકી દઈ અનેક પ્રકારનાં દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. માટે આ વિશ્વમાં સૂર્ય છે તે સદા નિયમસર પ્રકાશિત રહે છે; તેના પ્રતિ ધુળ પથ્થુ ધણા નાખે છે; ધણા તેને નિંદે પથ્થુ છે. છતાં તે નિયમિત પ્રકાશ આપ્યાં કરે છે, તે પ્રમાણે આપણે પથ્થુ રાગ દ્રેષ છોડી શરીરની સમતા જાળવવી, સદા શાંત રહેવું, શાંતિનો લાગ કરનારી ક્રિયા ન કરવી. કદી ગુસ્સે ન થવું. દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવો એટલે શરીરનો સૂર્ય સદા પ્રકાશિત રહી આપણી આકર્ષણ શક્તિનો પોષક બનશે.

મનુષ્યના મન ઉપર કોષના કહેવાથી, કાંઈ વાંચવાથી, પોતાને રચતી ન હોય તેવી વાત કોઈ કહે તો તેથી પોતાનું કામ ધાર્ડી ન થાય તો તેથી તરત અસર થાય છે. અને જેમ સમુદ્રમાં ભરતી આવે તેમ

મન દૃઢળી જાય છે, અકળાઈ જાય છે. આવા મન વાળામાં સ્થિરતા નથી પ્રકટતી. ગમે તેવા ન રચતા પ્રસંગે ક્રોધ આપણી નિંદા કરે; આપણને અચ્ચત્તી વાત કરે. છતાં પણ ગુસ્સે થઈ મનની સ્થિરતા ન ખોવી ગુસ્સે થવાની ટેવ છોડવી. મનમાં દુઃખી થવું નહિ. આ ઉપરાંત આપણે બનતા સુધી દરેક કાર્ય આપણા અંતઃકરણના અવાજને માન આપી કરવું. જેમાંને તેમાં આપણી સ્વતંત્રતા ગુમાવો બીજાની સલાહ લેવાની ટેવ છોડવી, બીજાની સલાહ લેવાથી આપણામાં રહેલ સૂર્યનું તેજ ક્ષીણ થાય છે. અને જેમ ચંદ્ર સૂર્યના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થાય છે તેમ આપણે આપણા સૂર્યને ચંદ્રની જગ્યા આપી દઈએ છીએ.

માટે આપણા સૂર્યને સદા પ્રકાશિત રાખવો, સદા શાંત રહેવું. મનમાં ઉત્પાન થાય તેવું કાર્ય ન કરવું. હંમેશાં હિતાચંતનગળા શ્રદ્ધાળુ આશાવાદી, અન ધૈર્યશીલ થવું સંતોષ સદા સેવવો. આપણે માટે ક્રોધ ગમે તે બોલે નિંદા કરે તેની દરકાર કરી નહિ. જે આ વખતે આપણે ગુસ્સે થઈ જઈશું તો આપણા સૂર્યનું તેજ ક્ષીણ થશે. અને ગુસ્સાના વાદળાંથી તેના પ્રકાશ ઢંકાઈ જશે. આ તો સ્વભાવિક રીત છે. મનુષ્યનો આ સૂર્ય અન્યની નિંદા સાંભળી ગુસ્સો ઉત્પન્ન થવાથી તેજ થઈ સદા બેસે છે. માટેજ દુઃખી થાય છે માટે આપણે સદા શાંત. પ્રજા રહી આપણા સૂર્યને પ્રકાશિત રાખવો. એ સૂર્યના પ્રકાશથી શરીરમાં જીવનશક્તિ, ચૈતન્યશક્તિ દોડ્યા કરે છે, અને જે ગુસ્સાથી તેના ઉપર અંધકાર છવાશે તો ચૈતન્યશક્તિ કામ કરતી બંધ થશે એટલે શરીરનું આરોગ્ય બગડશે અને મન અસ્થિર થશે. આ સૂર્ય હુંટી નીચે છે. બરડાની કરોડ અને હુંટી બેની મધ્યમાં આ સૂર્યચક્ર છે જેને આપણાં શાસ્ત્રો મહિપુર ચક્ર કહે છે તે શરીરમાં જીવનશક્તિ પ્રેરે છે, અહીં જીવનશક્તિ એકઠી થઈ શરીરની નાડીઓમાં વહે છે. આ એક જ્ઞાનતંતુઓનું બળળી માફક ગુંથાયલું ગુંથળું છે. શરીરનું મગજ એ આ મહિપુર ચક્ર કિંવા સૂર્યચક્ર છે. શરીરનું આ મધ્યબિંદુ જીવનશક્તિ ઉત્પન્ન કરનાર તેમ શરીરનું પોષણ કરનાર છે. મસ્તકમાં મગજ એ અગત્યનો ભાગ બજવે છે. શરીરમાં જ્ઞાનતંતુઓ દરેક સ્નાયુઓ અને સર્વ શરીરના અવયવોમાં હોય છે, તે જ્ઞાનતંતુઓમાં જીવન શક્તિને મોકલવાનું કામ મસ્તકમાં રહેલું મગજ કરે છે. આ

અગળ એ શરીર ઉપર સામ્રાજ્ય બોધવતું એક બુદ્ધિનું અને મનનું સ્થાન છે.

શરીરની કુંટી આગળ બાળકને જન્મતાં નાળ હોય છે. એ નાળ વડે માતાના શરીરમાંથી બાળક ગર્ભમાં પોષણ પામે છે. એ આપણે જાણીએ છીએ. શરીરમાં આ સૂર્યચક્ર સંક્રાંતિ જાય છે ત્યારે તેનો પ્રકાશ ઓછો થાય છે, જેથી જીવનશક્તિ શરીરમાં પુરતી મળી શકતી ન હોવાથી મનુષ્ય નિર્જળ અને રોગી થાય છે. ખરડો ફાટવો, કુંટી નીચે ડુખાવો ઉપડવો, એ બધાં, કુંટીમાંથી નીચું નમી જવું એ બધાનું કારણ સૂર્યચક્રનો પ્રકાશ ઓછો થઈ જવો એ છે. સૂર્યચક્ર સંક્રાંતિ જવાથી જીવનશક્તિ શરીરમાં ફરી શકતી નથી માટે શરીર રોગી થાય છે, મન નિર્જળ થાય છે, અને મનુષ્ય ધણી વાર ચીડાઈ જઈ ચીડીયા સ્વભાવનો થઈ જાય છે.

જેમ ધમણ ધમવાથી અગ્નિ પ્રકટ થાય એ અગ્નિનો પ્રકાશ વધુ તીવ્ર અને તેમ દર્શકાસ પ્રધાસની ક્રિયાથી, પ્રાણાયામથી સૂર્ય ચક્રમાં વધુ તેજ ઉત્પન્ન થાય છે. ગતિ ઉત્પન્ન થાય છે અને જીવન શક્તિ વધુ ઉત્પન્ન થઈ શરીરમાં પ્રસાર થઈ ચેતન્ય આપે છે, મનુષ્યના મુખ ઉપર આ સૂર્યચક્રના પ્રકાશનું તેજ પ્રસરતું જણાય છે. જે મનુષ્ય ઉચ્ચ ચારિત્ર્યવાળો હોય છે તેનામાં પ્રદાશ ક્ષીણ થતાં તેના મુખ ઉપર ઉદ્યોગની મલીન છાયા જણાય છે, જેમ સૂર્યમાંથી કિરણો નીકળી તે કિરણો દ્વારા જગતમાં પ્રકાશ વ્યાપી રહે છે તેમ મનુષ્ય શરીરમાં રહેલ આ સૂર્યમાંથી પણ પ્રકાશનાં કિરણો નીકળી શરીરને તેજસ્વી કરી મૂકે છે. આ પ્રકારે સિદ્ધો મહાત્માઓ યોગીઓના શરીરમાં આ મહિપુરચક્ર એટલું બધું પ્રકાશિત રહે છે કે જેથી તેમનામાં જીવનશક્તિ પ્રબળ હોય છે, તેમનાં શરીર નરોગી અને મુખ ઉપર તેજનો પ્રદાશ છવાઈ રહેલો દેખાય છે. મનુષ્યની તેજસ્વી મુખ મુદ્રાજ તેનામાં કેવા સદૃશ્યો છે, તેના મનની કેવી રીતિ છે તે જણાવી આપે છે.

મનુષ્યના શરીરમાં રહેલ આ સૂર્યચક્રનો પ્રકાશ વધુ કરવા માટે પ્રાણાયામની યેજના યોગવિદ્યામાં છે, યમ નિયમોને, શ્વમ, દમને પાળવાના હોય છે. જેઓ અશુભ વિચારનું સેવન કરનારા છે, અન્યની નિંદા કરનારા છે, અઘ્નણ, નિરાશાવાદી હોય છે તેમનું સૂર્યચક્રનું તેજ ક્ષીણ થતાં તેમના મુખ ઉપર પણ શોકની મલીન

છાયા, છાયા રહેલી રહે છે. આકર્ષણશક્તિ વધુ બળવાન બને તે માટે આ પેટની નીચે રહેલા સૂર્ય ચક્રના પ્રકાશને પણ વધુ ખીલવવાની છે. આ પ્રકાશ જેમ વધુ તેમ ચૈતન્યશક્તિ અને આકર્ષણશક્તિ વધુ બળવાન બને છે, ઇચ્છાશક્તિ-વીલનાવર વધુ કાર્ય સાધક બને છે.

વિચારદ્વારા મનુષ્ય જન્યને આકર્ષી શકે છે. જો જો સૂર્ય ચક્રને વધુ પ્રકાશિત બનાવ્યું હોય તો તેના વિચારો અદ્ભૂત અસર ઉત્પન્નવે છે. આત્મવિચાર શીત્ર દેવી પુરુષોના શુભ વિચારથી તેની આભુતભાભુ વાતાવરણ પણ દેવી શાંત અને આર્પક રચાય છે. એવા મનુષ્યો વીલનાવર વડે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ગમે તેવાં કાર્ય સિદ્ધ કરી શકે છે. સૂર્યચક્રને કિંવા મણિપુર ચક્રને મન સાથે પણ વધુ સંબંધ છે, મગજમાંથી જે આજ્ઞા થાય તે તેણે જનવવાની હોય છે, મગજમાંથી મન જે વિચારો કરે છે તેની તરત અસર આ સૂર્યચક્ર ઉપર થાય છે, માટે વિચારદ્વારા સૂર્યચક્રને વધુ પ્રકાશિત કરવું જોઈએ તે વધુ પ્રકાશિત હોય છે તો વધુ ઉત્તમ પ્રકાર કાર્ય કરી શકે છે.

‘જે જેનું ચિંતન કરે તે તેમય થઈ જાય’ એ મહાપુરુષનું વચન છે. દુર્ગુણોને છોડવા, દુર્ગુણોનું ચિંતન કરવું નહિ, પણ શુભનું સદ્ગુણોનું ચિંતન કરવું, સદ્ગુણો સૂર્યચક્રને વધુ પ્રકાશિત કરનારા છે. દુર્ગુણોની સામે થવું નહિ, પણ તેના પ્રતિ આંખઆંક કાન કરવા, તેનું ચિંતન કરવું નહિ, તેના વિચાર જ ન કરવા. તેનું વિસ્મરણ કરવું. અને તેને બદલે સદ્ગુણોનું ચિંતન કરવું. મનુષ્યના દેહ બનાવી તેને શુભવાન બનાવી શકાતો નથી, જે તમે તેને સુધારવા કાશો કે તરામાં આ દુર્ગુણ છે તે છોડી દે, તો તે કાશને કાશો કહેવાથી જેમ ગુસ્સે થાય તેમ તે તમારા પ્રતિ ગુસ્સે થશે, અથવા તેને તમારા પ્રતિ અણુમમે ઉત્પન્ન થશે, બાકી જે તમે તેને દુર્ગુણો કથન ન કરતાં અમુક શુભ ગુણોનું તેનામાં આરોપણ કરશો તો તે તમારું જાણું ઇચ્છશે, તમારા પ્રતિ પ્રેમ નાખશે અને તેનામાં શુભ ગુણો વધારવા યત્ન કરશે. તેમ તમારે તમારા દુર્ગુણો છોડવા તેના વિચાર કર્યા કરવા નહિ પણ તેને બદલે તમારામાં અમુક અમુક સદ્ગુણો ખીલી રહ્યા છે તેનું જ ચિંતન કરવું. એટલે સ્વભાવથી તમે સદ્ગુણી થવાના અને સદ્ગુણી થતાં સૂર્યચક્રને પ્રકાશ વધુ તેજસ્વી થવાનો અને આપણા પ્રતિ શુભ વિચારો તેમ સંચારો આકર્ષક આવશે.

આ વિશ્વમાં સૂર્યદ્વારા દરેક પ્રાણીને પ્રકાશ અને જીવનશક્તિ મળે છે. મનુષ્યના શરીરમાં રહેલું સૂર્યચક્ર પણ આ સૂર્યદ્વારા પ્રકાશ અને તેજ પામે છે. મનુષ્ય હંમેશાં શ્વસોશ્વાસની ક્રિયા કર્યાજ કરે છે. આ શ્વાસ દ્વારા તે સૂર્યના પ્રકાશ, તેજ અને જીવનશક્તિને શરીરના સૂર્યમાં એકત્ર કરે છે. અને તેમાંથી જીવનશક્તિ, તેજ, અને ગરમી બહાર પ્રકટાવે પણ છે. આની અંતર મન ઉપર પણ થાય છે, શરીરમાં અનેક છિદ્રો છે, તે દ્વારા પણ બહારના સૂર્યના પ્રકાશ, ગરમી, જીવનશક્તિ શરીરમાં હવા દ્વારા પ્રવેશ કરે છે. આ સર્વ શરીરમાં રહેલ સૂર્યચક્રની આકર્ષણશક્તિથી આકર્ષાઈ આવે છે. અને તે જીવનશક્તિ રૂપ બને છે. આ ક્રિયામાં વિલેપ ન થવા દેવો. શાંતપણે રહેવાથી, ગુસ્સો કે દુઃસ્વારના ભોગ ન થવાથી આ ક્રિયા શાંતિથી ચાલ્યાંજ કરે છે. પણ જ્યારે મનુષ્ય દુઃસ્વારનો ભોગ થઈ ગુસ્સાને વશ થાય છે ત્યારે તેના શરીરમાં રહેલા આ સૂર્યની ગતિ મંદ પડે છે, આકર્ષણશક્તિ ઘટી જાય છે તેથી તે બરાબર પ્રકાશ આપી શકતો નથી. જેથી તે સંકોચાય છે, તે સંકોચાવાથી શરીરનાં છિદ્રો સંકોચાય છે, શ્વાસ ધીમે પડે છે, વિચારો અધુરા અને ઉઠાંછળા બને છે, આથી તે પોતાના ઉપર કાશુરાખી શકતો નથી. જેથી જીવનશક્તિનો દુરુપયોગ થાય છે. જેથી શરીર નીરાળી બને છે, આકર્ષણશક્તિ ઘટી જાય છે, મન અસ્થિર બને છે. માટે હંમેશાં આકર્ષણશક્તિ ટકાવી રાખવા, જીવનશક્તિ વધારવી, ચૈતન્ય શક્તિ વધુ તીવ્ર બને તે માટે સૂર્યચક્રના કાર્યની આડે આવવું નહિં. ચિંતાના, ભયના, દુઃખના, અશુભના અહિંતના વિચારો કરવા નહિં.

મનુષ્યની શ્વસોશ્વાસની ક્રિયા હંમેશાં ચાલ્યાંજ કરે છે જેથી તેનું જીવન દૃઢ છે. તે ક્રિયાથી સૂર્યચક્રને જીવનશક્તિ મળે છે, મન વિચાર કરી શકે છે અને વિચાર દ્વારા શરીર કાર્ય કરી શકે છે, મનુષ્ય કોઈ પણ કાર્ય વિચાર કર્યા વગર કરી શકતો નથી, પ્રથમ વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે, પછી તે કાર્ય કરવા તત્પર થાય છે, દીર્ઘ શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા એ મન ઉપર, શરીર ઉપર વધુ ફેર ફાર કરી શકે છે. યોગશાસ્ત્રમાં પ્રાણાયામની ધણી અગત્ય બતાવી છે, જેમ ઉંડા શ્વાસ લેવાય, છાતી ઘટાર ગાંધી ઉંડા શ્વાસ લેવાય તેમ શરીરનો સૂર્ય વધુ ખીલી નીકળે છે. દીર્ઘ શ્વાસ પ્રત્યાસ્થી સૂર્યચક્ર.

સંકેચાવાને બદલે વધુ ખીલી નીકળતાં, જીવનશક્તિ વધુ સંગ્રહ કરી શકે છે, અને જેમ જીવનશક્તિ કિંવા ચૈતન્યશક્તિ વધુ પ્રકાશિત હોય છે તેમ તેનમાં શરીર નીરોગી, કામ કરવાનું બળ આત્મવિશ્વાસ, દૃઢ વિચાર, આકર્ષણશક્તિ વધુ સમજવાં.

આ દીર્ઘ શ્વાસ પ્રશ્વાસના ક્રિયા શાંત, એકાંત સ્થાનમાં સ્વચ્છ અને ખુલ્લી હવામાં કરી શકાય છે. આસન ઉપર બેસી, પારી આમળ ટટાર ઉભા રહી, સુધ નહીને પણ આ ક્રિયા કરી શકાય છે. આ વખતે શરીર કઠણ ન રાખવું પણ શિથિલ રાખવું, ધીમે ધીમે ઉંડો શ્વાસ લેવા, થોડો વાર અનકવું અને એ શ્વાસને ધીમેથી છોડવો. આ વખતે શરીરમાં શ્વાસ રોકતી વખતે પોતામાં જીવનશક્તિ વધે છે, ચૈતન્યશક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, દૃઢતાશક્તિ બળવાન બને છે આ પ્રકારની ભારના કરવી, એમ વારંવાર દીર્ઘ શ્વાસો શ્વાસની ક્રિયા કરવી, જેને પ્રાણાયામ આવડતા હોય તેણે તે કરવા વધુ ઉત્તમ છે, શ્વાસ દીર્ઘ ઉંડો લેવો, પછી તેને અંદર રોકી ઉત્તમ ભાવના કરવી, ધીમે ધીમે શ્વાસ અંદર રોકવાનો સમય વધારતા જવું. પછી ધીમે ધીમે શ્વાસ બહાર કાઢવો. આ વખતે નાક દ્વારા શ્વાસ લેવો તથા મુકવો, મુખતો બંધજ રાખવું આ ક્રિયા શરીરમાં બળ વધારનાર છે, શરીર નીરોગ રાખનાર છે.

તે શ્વાસ લેવો તે પૂરક, અંદર રોકવો તે કુંભક અને શ્વાસ પાછો બહાર કાઢવો તેને રૈચક કહે છે. શ્વાસ લેવા ગમે તો ઝડપથી, કુંભક વખતે એટલે અંદર શ્વાસ રોકતી વખતે શુભ ભાવના કરવી જેમ કે હૃદયની દિવ્યશક્તિ મારામાં પૂરાય છે, આ શ્વાસને કુંડી તણે મથિપૂર ચક્ર આગળ રોકવો તે વખતે આપણને જે મેળવવાની ઇચ્છા હોય તે ઇચ્છા પાર પડે છે, અમુક વસ્તુ મારા પ્રતિ આકર્ષાઈ આવે છે, અમુક વસ્તુ મને મળે છેજ એ પ્રકારની દૃઢ મનથી ભાવના કરવી. અને પછી તે શ્વાસને નાકદ્વારા ધણેજ ધીમેથી બહાર કાઢવો; શ્વાસ બહાર કાઢવામાં ખીલકુલ ઉતાવળ કરવી નહિ. અને આ વખતે જાણે આપણા વિચારો અને આપણું કાર્ય તાકાદે સિદ્ધ કરી લાવવા બહાર મોકલતા હોઈએ તેવો વિચાર કરી તે વિચારો કિંવા ઇચ્છા તાકાદે કાર્ય સિદ્ધ કરી પાછી આવો એવી ભાવના કરવી. આ ક્રિયા બનતા સુધી રાત્રે ઠરવાથી વધુ ફળવાળી થાય છે. કરણ કે રાત્રે મનુષ્યો ઉંઘતાં હોય છે, તેમનાં બાહ્ય મન નિદ્રાધિન બને છે,

આંતર મન જાગ્રત રહે છે તેથી આપણા વિચારો તે આંતરમનો ગ્રહણ કરે છે, જેના રૂપે વિચારો મોકલ્યા હોય છે તેનું આંતર મન આપણા વિચારને ગ્રહણ કરી પછી મનુષ્ય જાગતાં બાહ્યમનને તે વિચારાનુસાર કાર્ય કરવા પ્રેરે છે.

રાત્રે ખારથી બે વાગ્યા સુધી આ ક્રિયાઓ કરવી અથવા પરા-હીએ ચર વાગે કરવી. આ વખતે અનેક વિચારો ન કરવા માત્ર એકજ વિચાર વારંવાર બે ચાર પાંચ વખત કરવો, એમ રોજ રાત્રે એની એ ઇચ્છા કરવી, તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટાવવી, એટલે તે ઇચ્છા થોડા રોજમાં સિદ્ધ થયેલી તમે જોશો પણ તે ઇચ્છાનુસાર ફળ મેળવવાની તમારી યોગ્યતા હશે તો તે કાર્ય સિદ્ધ થશે અથવા તે કાર્ય સિદ્ધ કરવાનો મામ તમને ખતાવશે. ઇશ્વરના નિયમ વિરુદ્ધ, અતિની ઇચ્છા કરી હશે તો તે સિદ્ધ થાય નહિ, નીતિ, ન્યાયની અને ઇશ્વરી નિયમાનુસાર કરેલી ઇચ્છા સિદ્ધ થશે. પંસો મેળવવા ઇચ્છા કરી હશે તો તે સિદ્ધ થશે, શત્રુને મિત્ર બનાવવાની ઇચ્છા કરી હશે તો તે સિદ્ધ થશે, સામર્થ્ય મેળવવાની ઇચ્છા સિદ્ધ થશે, સુખ મેળવવાની ઇચ્છા સિદ્ધ થશે. પણ પ્રાપ્તિનું દ્રવ્ય દષ્ટી લેવાની અન્યનું અહિત કરી તમારું હિત કરવાની ઇચ્છા સિદ્ધ નહિં થાય.

તમે જેટલી યોગ્યતાને પાત્ર હશે તેટલી ઇચ્છા સિદ્ધ થશે. તમે રાજા થવાની ઇચ્છા કરશો તો તે સિદ્ધ થાય એવો સંભવ નથી. તમે ગરીબ હશો તો પણ ધનવાન થઈ શકશો, તમને ધનવાન થવાના માર્ગ જડતા નહિં હોય તેની હરકત નહિ. તમને ધન ક્યાંથી મળશે તેનો વિચાર કરવાની જરૂર નહિં, માત્ર તમારે તમરી આ ઇચ્છાને દૃઢ બનાવવી, વીલપાવરનો ઉપયોગ કરો તમરી ઇચ્છા સિદ્ધ કરવી એ ઇશ્વરનું કાર્ય છે, તે ગમે તે રીતે જો તમારી તીવ્ર ઇચ્છા હશે તો તમને ધનવાન બનાવી દેશે. ધન મળે તેવા માર્ગે પ્રયત્ન કરવા તમને પ્રેરણા કરશે. તમે ધંધો કરતા હશે. તો તમરી દુકાને ધણા માણસો માલ લેવા આવે તે પ્રેરણા કરશે. માત્ર સમજો આધાર તમારી વિચાર શક્તિ ઉપર છે, જે મક્કમ વિચારો હશે, તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટી હશે તો તે ઇચ્છા જરૂર ધાર્યું કામ કરશે.

પ્રથમ વિચારશક્તિ જાગવવી, અનેક વિચારોને બદલે એક પણ દૃઢ મક્કમ વિચાર કરતા થવું સુર્યાચક્રને પ્રકાશિત કરવું. નેત્રોની શ-

કિત વધારવી અને વાણીનું બળ મેળવવું એ આકર્ષણશક્તિને ખીલવવાનાં ઉપયોગી સાધનો છે.

પ્રથમ વિચારશક્તિ કેળવવી, અનેક વિચારોને બદલે એક પણ દૃઢ મક્કમ વિચાર કરતા થવું. સૂચ્યકને પ્રકાશિત કરવું, નેત્રાંતી શક્તિ વધારવી અને વાણીનું બળ મેળવવું એ આકર્ષણશક્તિને ખીલવવાનાં ઉપયોગી સાધનો છે.

આ સંબંધી તમે શરૂઆતમાં નેત્રોથી, વિચારથી અને વાણીથી પ્રયોગો કરી તમારી આકર્ષણશક્તિ કેળવવાનો અનુભવ કરી શકો છો. તમે કોઈની સામે જુઓ, તેને તમારા સામે જોવા મનમાં દૃઢ વિચાર કરો, તે તમારા પ્રતિ જોશે, કોઈ આગળ ચાલે હોય, તમે પાછળ હોતો તેની ગરદન આગળ તમારી દૃષ્ટિ રાખી તેને તમારા મોં સામે પાછું વળી જોવા મનમાં દૃઢ વિચાર કરો, તે તરત તમારા સામે પાછો વળી જોશે. રસ્તે જતા હો, સામે માથુંસ આવેલો હોય તેના પ્રતિ વિચાર પ્રેરો કે જમણી બાજુ વળ, તરત તે તમારાથી જમણી તરફ વળી ચાલશે, આમ થોડો થોડો અનુભવ લેતા જાઓ, સામા મનુષ્યને તમારા વિચાર દ્વારા માનસિક સૂચના આપતા જાઓ, શરૂઆતમાં આ ક્રમમાં વિલંબ લાગશે પણ અભ્યાસ થતાં નેત્રાંતી સ્થિરતા સિદ્ધ થતાં, ભાવના કરવાની રીત આવડતાં આ ક્રિયા સહેજ જણાશે. અને વીલપાવર વધતી જશે. જેમ જેમ આ ક્રિયા વધુ કરતા જશો. તેમ તેમ તમારી તીવ્ર ઇચ્છાનુસાર અન્ય મનુષ્યો કાર્ય કરતા તમને જણાશે. તમે બેઠા હો, સામા મનુષ્ય જે પાસે બેઠો હોય તેને વગર બોલાવ્યે વિચાર કરો કે “ તમારે અહીં આવવું ” તરત તેને ઉઠવાનું મન થશે અને તે તમારી પાસે આવશે. આમ નેત્રોની સ્થિરતાથી કાર્ય થાય છે.

ઉપરાંત વાણીથી પણ તમારો પ્રભાવ સામા મનુષ્ય ઉપર પડે છે. તમે જે માથુંસને મળો તેનાં નેત્રો સામે બરોબર એકી નજરે સ્થિરતાથી જુઓ, અને મનમાંથી વિચાર પ્રેરો અને જાણે તેની આંખની કીડીને કાંઈ કહેતા હોઈએ તેવી રીતે વિચાર છોડો, આમ અભ્યાસ વધારતા જાઓ. અભ્યાસથી વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે. અંતથી તમે તમારો વ્યવહાર સારી રીતે સાધી શકશો. જોઈતા વસ્તુ રહેલાઈથી મેળવી શકશો. ઉતાવળા કે અધીરા ન થશો. તરતમાં આ ક્રિયા સિદ્ધ થયેલી ન જણાય તો અવિશ્વાસુ ન થશો. ધીમે ધીમે અભ્યાસ વધતો

જશે તેમ તેમ તમારામાં આકર્ષણ શક્તિ વધુ ખીલતી જશે. આમ થોડે થોડે અભ્યાસમાં આરંભ કરો. અભ્યાસ વધતાં આ આકર્ષણ શક્તિ તમારામાં ખીલશે, વીલવાવર વધશે, અને પછી ઝટઝટ તમે અખતરા કરી શકશો. કાંઈ મળે તો નેત્રોદ્ધારા તેની પાસે તમારી વાતની હા પડાવો, મનમાં વિચાર ઘેરી દૃઢ વાણીથી તેની પાસે તમારું કામ કરાવો. તેમ રાત્રે એકાગ્ર થઈ તમારી ઇચ્છા પુરી કરવાની ભાવના કરો, અભ્યાસ પરિપક્વ થતાં તમે ન ધાંતો તેવી રીતે તમારી ભાવના સિદ્ધ થયેલી અનુભવશો.

આ પ્રમાણે મનુષ્ય આકર્ષણશક્તિ ખીલવશે તો દેવતુલ્ય ચમત્કારિક કાર્યો કરી શકશે. આમ વ્યવહારમાં જોઈતી વસ્તુઓ આકર્ષણ શક્તિદ્વારા મેળવી શકશે ઉપરાંત દૈવી શક્તિનો પોતાનામાં સંચય કરી શકશે. તે દૈવીશક્તિ દ્વારા તે આત્મતત્વનો સાક્ષાત્કાર પણ કરી શકશે. યોગવિદ્યા, બ્રહ્મયોગવિદ્યા જેવી જ આ આકર્ષણ વિદ્યા છે. આ વિદ્યામાં પણ મનુષ્યે દેવ ગુણોને સંગ્રહવાના છે. દરેક એક ખીજ વિદ્યાને ઉપકારક છે, સર્વનો પાયો ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય અને મનની સ્થિરતા ઉપર છે. મનરૂપી હાથી સ્થિર થતાં, મનુષ્ય શાં શાં દૈવી સામર્થ્યોનો અનુભવ નથી લઈ શકતો.

તમે અહીં બેઠાં અમુક વિચાર કરો, અને તે વિચાર પ્રમાણે કાર્ય સિદ્ધ થાય, તમારી દષ્ટિ જેના ઉપર પડે તે તમારા પ્રતિ આ-કર્ષણ આવે, સિંહ વાઘ આદિ હિંસક પશુઓ પણ તમ રી આ બેદક દર્શિથી વશ થઈ રહે, તમને જે મળે તે તમારે વશ થઈ તમારું કાર્ય કરે, એ દૈવી વિદ્યાનું પ્રાપ્ત્ય કાંઈ ઓછું છે. આમ છતાં મળેલી વિદ્યા જતી ન રહે તે માટે ચારિત્ર્યની શુદ્ધતા જાળવવી. મનની શાંતિ ગુમ થવા ન દેવી, સર્વ પ્રતિ પ્રેમ રાખવો. અને મળેલી વસ્તુને જાળવી રાખવા, તેમાં વધારો કરવા ચત્ન કરો.

સિદ્ધોમાં, યોગીઓમાં આ વિદ્યા સિદ્ધ હોય છે. પ્રયત્નથી તમે તેને સિદ્ધ કરી શકો છો, પણ તેનો દુરુપયોગ ન કરો, દુરુપયોગ કરશો તો તમારી શક્તિ હથોડી જશે અને તમનેજ મુકશાન થશે. આ ત્રાટક વિદ્યા ગુપ્ત વિદ્યા છે. તેમાં આગળ વધવાથી શાંભવીમુદ્રા સિદ્ધ થાય છે અને ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થઈ જીવ શિવરૂપ બની જાય છે.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા.

ભાગ ૪ થો.

આત્મશક્તિ—વિદ્યાપાવર સિદ્ધ કરવાની કળા

પ્રકરણ ૩૮ મું.

આત્મસંજ્ઞેશન એટલે શું ?

આત્મનઃ સર્વદ્રવ્યેષુ, શ્રેષ્ઠતા ભાવિતા શુભા ।

સદ્જાનન્દભાવેન, ચારિત્ર્યમદ્ભૂતં સ્ફુટમ્ ॥ જિનાચાર્ય

આત્મજ્ઞાન માનસશાસ્ત્ર અને પ્રાચીન યોગવિદ્યા વિશ્વાદેહ એ બંનેની વર્ણનશૈલીમાં તો ઘણો તફાવત મળે છે. પણ માનસશાસ્ત્રના વિષયમાં બોલતી વખતે બંને જણ્યા આત્માની ચૂંટ સત્તા તરફ અંગુલિર્દેશ કરવા માંડે છે. વાસ્તવિક રીતે એ વાત સુર્યપ્રકાશ જેટલી સ્પષ્ટ છે કે સર્વદ્રવ્યમાત્રમાં આત્મા જ શ્રેષ્ઠ છે અને તેની જ દ્વારા સહજ શુદ્ધ આનંદદાયી સ્વભાવને લીધે અદ્ભુત ચારિત્ર્યનું પ્રદર્શન થાય છે. વેદાંતની પર્વતશ્રેણીમાં પ્રવેશ ન કરતાં, આત્મા એટલે મન એટલા જ દૃષ્ટિબિંદુથી આપણે આત્માના સ્વરૂપને નિહાળીએ. આત્મસંદર્શિતિ થએલો એવો આ, અધ્યાત્મ-માનસ-શાસ્ત્ર પ્રતિપાદન કરેલો વિષય આપણે રિચારવા માટે લઈએ છીએ; માટે આત્મજ્ઞાન એ જ માનસશક્તિનું, અધ્યાત્મ વિદ્યાનું જ્ઞાન એમ કહેવામાં કાંઈ જ ખોટું નથી. પશ્ચિમના લોકોએ, વ્યવહારની સગવડ ખાતર સોલ એટલે માઇન્ડ એવો ટુકો અર્થ કલ્પીને ઠેકઠેકાણે મધુરભાષામાં અધ્યાત્મચર્ચા

કરેલી છે. બ્રહ્મસત્ય કે જગત મિથ્યા એ વિવાદમાં ન પડતાં પ્રાપ્ત થએલી સ્થિતિજ અત્રિક સુખદ કેમ થાય એ વાતનો ખુલાસો કરવાથી સામાન્ય લોકોને ખરેખર ઘણો લાભ થવાનો સંભવ છે, માટે એ જ આત્મદૃષ્ટિથી આ વિષયે આરંભ કરીએ છીએ.

માનસશાસ્ત્ર એ પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર કરતાં વધારે કાંઈ તથા પરમ ઉપયોગી શાસ્ત્ર છે. એ શાસ્ત્રમાં પારંગત થએલો સાધક ઐહિક દૃષ્ટિથી બાંધવાન છે એટલુંજ નહિ પણ કાળાંતરે મોક્ષસ્થિતિમાં પહોંચવા યોગ્ય અધિકારી પુરુષ થશે. સંસારવહેવારમાં સુખ તથા સ્વાસ્થ્ય મેળવવા માટે જેમ મનોવ્યાપારની ગુપ્ત ખુખીઓ જાણવાની જરૂર હોય છે, તેમ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે પણ તે ખુખીઓમાં પારંગત થવું જરૂરી છે. માનસવિદ્યાનું આ શાસ્ત્ર સાચે જ શ્રદ્ધાત્મક છે. ભૂમિતિશાસ્ત્રની જેમ અહીં પણ કેટલીક વાતે માની લેવી પડે છે. પણ આગળ જતાં પ્રત્યક્ષ આચરણમાં પણ તે વાતો સાબિત કરી શકાય એવી છે. આ શાસ્ત્ર દરેક દૃષ્ટિબિંદુથી હિત રિણુમી અને સંસારી જનને આખરે ચિન્મયતાના માર્ગ તરફ ખેંચી જાય એવું પરમ પાવન હોવાને લીધે સાધકને સર્વસ્વીતે હાયદાકારક છે. આટલું કહ્યાં છતાં કેટલાએક સંશયી વાંચકો ફરી પૂછશે કે:—

આ શાસ્ત્રનો લોકોને ખરેખરો ઉપયોગ શો ?

જેઓને પોતાનો જીવનવ્યવહાર સુખમય બનાવવાની ઇચ્છા હોય, નસીબ પર ભરોસો રાખી જન્મારો બગાડે નથી એવો નિશ્ચય જેઓએ કર્યો હોય, “ મારી પરિસ્થિતિ માટે હુંજ જવાબદાર છું માટે હું તે બદલી નાંખીશ ” એ દિવ્યવાણીનો ઘોષ જેઓની ઇચ્છાશક્તિ (વિલપાવર) કરી રહી હોય. તેના, સમાજમાં રહેલાં દરેક આ અથવા પુરુષને માટે આ વિદ્યાનો ઉદ્ઘાપોહ કરવો એ ખાસ અગત્યનું છે.

પણ આત્મઘોતન એટલે શું ?

આત્મઘોતન આનો ગુજરાતી અર્થ આ પ્રમાણે કરી શકાય.

આત્મ=આપણે પોતાના આત્માને—પોતાને ધોનન=સત્તાપૂર્વક સુચના કરવી તે; એટલે કે આત્મઘોતન એટલે પોતાની ઇચ્છિત વસ્તુ પોતાને કહેવાની, અધિકારથી ઠસાવવાની ક્રિયા. પણ આતો આત્મ-ઘોતનનો સંક્ષેપમાં અર્થ થયો. આ આત્મઘોત-વિધિમાં મુખ્યત્વે કરીને

ત્રણ પ્રકાર છે. કેટલા એક અમેરિકન શાસ્ત્રી આ વિષયના બે ભાગ પાડે છે. આપણે તે ત્રણ પ્રકારોનું વિવરણ કરીએ.

આત્મઘોતનનો પહેલો પ્રકાર

આને સ્વૈચ્છિક એટલે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કે જ્ઞાન પ્રમાણે પોતાના મનને કોઈ વસ્તુ કે કલ્પના વિષે સૂચના કરનાર આત્મઘોતન કહે છે. જેમ કે, મારે કાલે પરાઈએ રેલ્વે ગાડીમાં બેવું છે માટે મારે ચાર વાગે ઉઠવું જ જોઈએ એ પ્રમાણે સૂચન કે ઘોતન આપણા મનને રાત્રે સુતી વખતે કરવું, એ સ્વૈચ્છિક ઘોતન ક્રિયાને સરળ દાખલો છે. એકામ્ર મનથી રાત્રે આ પ્રમાણે આત્મસૂચન લઈએ તો નિશ્ચિત વખતે જાગી જવાય છે. આનો ધણીને અનુભવ છે.

આત્મઘોતનનો બીજો પ્રકાર

પોતાની મરજી અગર ઇચ્છા ન છતાં, બહારની કોઈપણ બીના અગર વિચાર આવી મળતાં જ આપણા મનને એકદમ જે સૂચન કે ઘોતન મળે છે તે અનૈચ્છિક આત્મઘોતન કહેવાય છે. આ આત્મઘોતનનો બીજો પણ એક પ્રકાર છે. દાખલા તરીકે— ‘રામલાલ એકવાર ગોવિંદલાલને ઘેર વાતો કરતો બેઠો હતો. એવામાં હરિભાઈની ધડી આજમાં અગિઆર વાગી ગયાની વાત સાંભળતાં વેંતજી રામલાલનું માથું દુખવા માંડ્યું. રામલાલ તરતજ ઘેર જેવા ઉપડ્યો. કારણ કે દરરોજ સાડાઠસ વાગ્યા પહેલાં જમવાની રામલાલને ટેવ હતી. ઘેર જતાં રસ્તામાં ખાસ કામ માટે તેને રોકાવું પડ્યું, અને તેથી તેને પિત્તાન્કાર થઈ આવ્યો તથા તેનું માથું વિશેષ દુઃખવા માંડ્યું. ” આ આમંતુક રોગનું કારણ રામલાલે ગોવિંદલાલનું અનૈચ્છિક આત્મઘોતન સ્વીકાર્યું એ છે. એટલે કે બીજાએ ઉચ્ચારેલા વાક્યસમૂહનો ઘોતનરૂપે સ્વીકાર કરતાં વેંતજી રામલાલનું પિત્ત વધીને માથું દુઃખવા માંડ્યું તે પોતાની મરજી ન છતાં પણ દેવળ અનૈચ્છિક સૂચનક્રિયાને સ્વીકાર કરવાને લીધેજ. શરીર અને મનથી દુર્નિર્ગ એવા માણસો ઉપર એને લીધે ખરાબ પરિણામો થાય છે. પેગ, કેલરા તથા બીજા એવી રોગો ઉત્પન્ન થવાનાં બીજાં ધણાંય કારણો હોય છતાં તેમાં “અનૈચ્છિક આત્મઘોતનનો ભરપૂર પ્રસાર ” એ પ્રમુખ કારણ છે. આવા એવી રોગોના વખતમાં કેમગૃત્તિગતાં માણસો ખાતરીથી હોમાઈ જાય છે અને સ્વૈચ્છિક ઘોતન તાળા માણસો બની જાય છે. એવી રોગો અપ-

મૃત્યુને તેડે છે. બાકી જન્મેલા દરેક પ્રાણીને કુદરતી મોતને માટે તો કાંઈને કાંઈ કાળે તૈયાર રહેવું જ જોઈશે.

આત્મઘોતનનો ત્રીજો પ્રકાર

ઉપરના બે પ્રકારની મેળવણીથી આ ત્રીજો પ્રકાર બને છે એટલે કે આ ત્રીજા ભેદની અંદર ઉપલા બે પ્રકારોનો સમાવેશ હોવાને લીધે આને “ સ્વૈચ્છિક અનેચ્છિક આત્મઘોતન ” એ નામ આપીશું. ઉપલા ક્રીઆ દૃષ્ટિથી જોનારને આ નામ ગમશે નહિં પણ પૂરો વિચાર કર્યા પછી તેના ગુણ પ્રમાણે તેને આ નામ મંગળપ્રદ માલુમ પડશે.

આનો સ્પષ્ટ ખુલાસો થાય તે માટે દવાવાળા ડોક્ટરની પદ્ધતિનું ઉદાહરણ કહું છું. પ્રખ્યાત એક્ષોપથી એમ. ડી. મારા વ્યક્તિગત પરમ મિત્ર છે. બીજા રોગી પ્રમાણે જ્ઞાનતંત્રની અશક્તિથી નિદ્રાભંગ થનારો રોગી આવે ત્યારે હંમેશના રિવાજ મુજબ દવા આપ્યા પછી ડોક્ટર સાહેબ એમ કહેતા કે, “ જુઓ, ફાણાબાઇ, આ બાટલીમાંથી દરેક બાગ બે બે કલાકે લેવો. આ પ્રમાણે આખો દિવસ કરવાથી તમારા જ્ઞાનતંત્રનો બલવાન થઇને આજ રાત્રે તમને નક્કી ઉંઘ આશે. ” તે દરદી ડોક્ટરનું આ કથન વેદવાક્ય પ્રમાણે માનીત તે પ્રમાણે દવા લેતો અને તેને રાત્રે ધસધસાટ ઉંઘ આવતી. હવે આમાં ખરેખરી હકીકત શું થાય છે તે જુઓ. આ રોગીને એટોસજેશન અથવા આત્મઘોતન એ શબ્દોની ખબર પણ હોતી નથી. પણ તે ત્રીજા પ્રકારના આત્મઘોતનનો પૂરેપૂરો અમલ કરે છે. ડોક્ટરના કહેવા પ્રમાણે દર બે કલાકે તે દવાનો ડોઝ-બાગ-ડે છે ત્યારે અજ્ઞાનપૂર્વક-અનૈચ્છિક રીતથી-તેના મનમાં નીચે પ્રમાણે ભાવના આ ઉત્પન્ન થાય છે.

“ મારા અશક્ત જ્ઞાનતંત્રનો બલવાન થવા સાફ અને માટેજ ધસધસાટ ઉંઘ આવે તેમાટે હું આ દવાનો દરેક બાગ લઉં છું. ”

આ પ્રકારના વિચરપરિભ્રમણમાં તે રોગી પોતાની મનોભૂમિ-ઉપર, ઇચ્છાપૂર્વક ઉપરમાદક સંસ્કાર બીજો, ઔષધપ્રશનના મદદથી ત્રેરે છે અને માટેજ આ પ્રકારને સ્વૈચ્છિક-અનૈચ્છિક આત્મઘોતન કહે છે. આજ દાખલાની સાબિતિ હોમિઓપેથી, ઇલેક્ટ્રોહોમિઓપેથી બાર અક્ષરવાળી ટિસ્ચુરેમેડી વગેરે અલ્પોષધિ પ્રક.ગમાં જોવામાં આવે છે. આ ત્રણે પેથીમાં ઔષધનું પ્રમાણ થોડું જ હોય છે. પાંચસો કે હજાર પાવરની હોમિઓપેથી દવામાં આ પ્રમાણ એટલું સૂક્ષ્મતર હોય છે કે તેની

તપાસણી કરવી એ શ્રદ્ધાનો આશરો લેવા બરાબર છે. પણ આટલું અત્યંત ઔષધ તે પાણીમાં છતાં તે જલપ્રાચીનથી હજારો રાગીઓ સારા થાય છે, તેનું કારણ ઉપરના આત્મલોતનવિધિનો અનુભવપણે ઉપયોગ એજ છે.

હવે ઓટોસજેરટોચરેષી એનું યુજનરાતા રૂપાંતર આત્મલોતનો-
પચાર” એ શબ્દમાં આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે. પોતે પોતાનાજ મન-
દ્વારા ઉપચાર કરાવી લેવો એનોજ અર્થ આત્મલોતનોપચાર કરવો એ
છે. આ પદ્ધતિ અમેરિકન દેખાતી હોય છતાં તે આપણી યોગવિદ્ધ ના
એક મુખ્ય વિભાગની વિચારના લાયક શાખ છે સંતતુકારામ મહા-
રાજે “જવું મનતણા મનપાસે” એમ સ્પષ્ટ કર્યું છે. ભગવાન શ્રી-
કૃષ્ણ ગીતામાં મનનું બળ કેવું પ્રચંડ હોય છે એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું
છે, અને તે મનનું સામર્થ્ય ઓછું થતાં રોગ, સંકટો, દુઃખો એ
જરૂર આવવાનાજ માટે મનની પ્રસન્નતા પ્રથમ થવી જોઈએ. આનં-
દમય સંસાર બનાવવો હોય તો આ પ્રસન્નતાની જરૂર છે. પારનાૈકિ
સિદ્ધિ મેળવવા માટે આ મનદેવતા ખુશમિજાજની સાચકો અવશ્યકતા
છે. આ બાબતો કેટલાકને નકામી લાગશે પણ મહેરબાની કરીને
તેઓ તેમ ન ધારે

મનનું અદ્યુત સામર્થ્ય

ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો પણ મનની સર્વગામી સ-તા
તમારે કબુલ કરવી પડશે. મનની મક્ક-તા વિષે દુનિઆમાં પડિતો
એકમત છે. કારણ જગતની ઉત્તિ બ્રહ્માએ પ્રથમ પોતાના મનમાંજ
કરી, વિષ્ણુ માનસમળના પ્રભાવથીજ આજલગી આ મહા વિશ્વમં-
દિરનું સંરક્ષણ કરી રહ્યા છે, અને છેવટે શિવ શંભુ માનસિકશક્તિના
દૃષ્ટિપાતથીજ આ દૃશ્ય વિશ્વનો સંહાર કરશે એમ અવિષ્યવે-તા
પ્રાચીન મહર્ષિઓનું અદૃહાસપૂર્વક કથન છે. તો પછી મનુષ્યના મનનું
સામર્થ્ય, એ વિશાલ દૃષ્ટિએ કેટલું પ્રચંડ હોવું જાણ્યું એનો વાંચ-
કોએ વિચાર કરવો.

મનની અમર્યાદ સત્તા.

કેવી પ્રચંડ છે એનું ચતુર્થ જ્ઞાન બીજા કોઇને નથી પણ તે
એકલા મનને જ છે. સ્પષ્ટમાંના નાનાવિધ પદાર્થો, વિચિત્ર વસ્તુઓ,
વિવિધ આકૃતિઓના પ્રાણીઓ વગેરે જેતાંજ જેનાર દિગ્ધ થઈ જાય

છે; પણ આ સર્વ વસ્તુઓનો જન્મ પ્રથમ તો કાષ્ઠની મનોભૂમિ-કામાંજ થયું છે એ જાણ્યું થતાં અને એજ વિચારમાં બુદ્ધિને એકાગ્ર થવા દેતાં જ મનના અતર્ક્યપણા વિષે જરાએ સંશય રહેતો નથી.

“ મનમેં ચંગા । તો કથરોટ મેં ગંગા । ”

આ કહેવત પણ આ તત્વનું જ પ્રતિપાદન કરતી નથી શું ? તમારું મનોબળ એટલું તીવ્રતર થાય તો ધરતી કથરોટમાં સાક્ષાત્ ગંગાજનું જલ પોતાની ખુશીથી હાજર થશે પછી ગંગા સ્નાન માટે નાશક કે કાશી જવાની જરૂર નથી. પણ આ જાતના બલિષ્ઠ મનોબળનો નિવાસ આરોગ્યવંત એ બલવાન શરીરમાંજ હોય છે. રાજા જેમ રાજમહેલમાં જ રહેવાય છે; તમારી કે મારી માથે ગદ્દીઓ કે શેરાઓમાં રહેતો નથી, તેજ રીતે ‘ સાઈ મન સારા શરીરમાં જ રહે છે. ’ આ વાત આત્મઘોતનોપચારકોએ ધ્યાનમાં રાખવી. મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે જો ઉત્તમ શરીરની જરૂર છે તો ઐહિક સુખની સંપૂર્ણ પ્રાપ્તિ માટે ખટખટ કરવાના ઇન્છા રાખનારાઓને “ સુદૃઢશરીરના ” કેટલી જરૂર છે એનો વિચાર દરેકે પોતેજ કરી લેવો ઘટે છે.

શારીરિક આરોગ્ય.

એ કાંઈ અપ્રાપ્ય વસ્તુ નથી. માત્ર તે કઠસાધ્ય ક્રિયા છે. મૂળમાં વિચાર કરીએ તો “ આરોગ્ય એ નૈસર્ગિક છે. ” તે બગડી જઈ આપણું શરીર રોગવાળું થાય એ નૈસર્ગિક નથી. માણસના જીવનને પોષણ આપનારી વસ્તુઓમાં જ્યાં લગી કમતરતા નથી હોતી ત્યાં સુધી આપણા શરીરમાં બ્યાવિનો પ્રવેશ થવો શક્ય નથી. દેહની માથે સૂક્ષ્મદેહ-મનોતત્ત્વ પશુ રોગના બીજોતો સ્વીકાર કરે નથી, માટે શરીર તંદુરસ્ત રહે તે માટે વિચાર તથા આચાર એ બેઉમાં સમાનતા હોવી જોઈએ; આ વાતનો અમલ કરવો એ એટલું કઠણ નથી કે તે કામ વિશિષ્ટ માણસથીજ થઈ શકે. સામાન્યતઃ આરોગ્યનું રક્ષણ કરવું એ દરેક જથ્થાનું દૈનિક કર્તવ્ય જ છે, અને તે કર્તવ્ય અમલમાં આણતી વેળા મનુષ્ય જીવનને પોષક વસ્તુઓ આપણે સંપૂર્ણપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ કે નહિ એ વાતપર દરેક ધ્યાન આપવું જોઈએ. કારણ આ ત્રણ વસ્તુઓ હવા પાણી અને આહાર છે. આ ત્રણે વસ્તુઓ ઉપર રચુલ તેમજ સુદૃઢ શરીરના આરોગ્યનો

સંપૂર્ણ આધાર છે. પ્રાપ્ત થએલ આરોગ્યનો મજબૂત પાયો આ તથ્ય વસ્તુઓ ઉપરજ અવલંબને રહ્યો છે. સહુ પ્રાણીમાત્રનો જીવન-અવસ્થા અખંડિત રાખવા માટે આ તથ્ય વસ્તુઓનું સંમર્થન દરેક જણે કબજા કરશે. માટે આરોગ્ય વૃદ્ધિ માટે આ તથ્યોની કેટલી અગત્ય છે એ કહેવાની કાંઈ જરૂર નથી. પણ દુનીઆના ઘણા માણસો આ મહત્ત્વની બાબત વિશે બેદરકાર રહે છે. કારણ તેઓ આ બાબત અગત્યની માનતા નહિ હોય. ઘણીવાર નકામી જીજ્ઞાસી બાબતો સાથે અત્યંત મહત્ત્વની બાબત સંકળાઈ ગએલી માલમ પડે છે અને સાવા-રણ માણસ ખાસ તેજ બાબતને ભૂની જાય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય થશે કે નહિં ?

આ પ્રશ્ન દરેક યુવાન મણુમના મનમાં ઉભો થાય છે પણ એ સુખ ભોગવવાની લાયકાત પોતાની છે કે નહિં એ વાતનો તે પહેલેથી વિચાર ક્યાં કરે છે ? એઠેલાં ડાયાં વાળું સુખકમલ હાડકાં દેખાન આવે એવી જાતી, બરના સાંઠ સાથે હરિદાષ કરે એવા હાથ, હંમેશાં, પાણી ટપકે એવી એવી બે આંખો વગેરે ચિન્હો વાળાં તરૂંઓનાં શરીરો આપણને શું સૂચવે છે ? જેઓને શારીરિક તંદુરસ્તી રાખતાં આવડતી નથી તેઓનો માનસ મંદિરમાં ક્યાંથી પ્રવેશ થાય ? આરોગ્ય રક્ષણ કરવું એટલે ધાતુ વૃદ્ધિ થવી અને તે શરીરના મહારાજાનું કબજામાં રાખવા માટે પ્રયત્નયોગ્ય સવાલ ઉભો થાયજ. લગ્નજ ન કરવું, જીવનપર્યંત અવિવાહિત રહો; એમ કહેતા નથી, કારણ જેઓનું મનોબળ અત્યંત હીન થયેલું હોય અને તેથી કરીને જેઓનું શરીર અનેક રોગોએ ફાટી નાંખ્યું હોય તેવાઓને તો “વિવાહ કરો” એવોજ ઉદ્દેશ અમે નામદાજ કરીશું. કેમ કે બાઈઓ ? કાંઈ નહિનો પરિમિત આયરણ રાખીને પણ વીર્ય રક્ષણ કરો. વીર્ય સમૃદ્ધિ જેમ થતી જશે તેમ તેમ આરોગ્ય ધનની વૃદ્ધિ ચક્રવૃદ્ધિબાજે થતી જશે અને એવાજ શરીર મંદિરમાં દિવ્યતર ધ્યાન સખળ પ્રાપ્ત થએલું મલમ પડે છે. એવાજ પતિ રથજો તમારા મનને જે કાંઈ કરવાની આજ્ઞા કરશે સ્વયં સૂચના કરશે. આત્મ ચોતન લેશે, એ બધું સ્થુલ સૃષ્ટિમાં વર્તી રહ્યું છે એમ તમારી નજરે આવતાંજ તમારી મતિ આશ્ચર્યથી દિગ્ગમ્ય જશે.

ચિંતથી પણ ચિંતા વધારે તાપદાયક.

છે. ચિંતા નિર્જીવ વસ્તુને બાળે છે. પણ ચિંતા તો સજીવનો

હોમ કરવા મોં ફાડી રહે છે. કોઇ પ્રસંગે સંસારી માણસના મનમાં અમુક કાળ સુધી કાર્યની ચિંતા ઉત્પન્ન થાય એટલે તે વખત જતાં તેના અંતર્મનસુધી પહોંચે છે. માણસ વધારે એકાગ્રતાથી અમુક વ્યાખ્યાનો વિચાર કરવા માંડે કે તરતજ તેના અંતરમનના મંદિરનાં કમાડ ઝટ ઉઘડી જાય છે. અને પછી ત્યાં કોઇ પણ વાતનો નિશ્ચય થાય કે તરતજ અંતર્મન બાહ્યમનને આગ્રા કરે છે ! અને સમગ્ર વિચારનું પરિવર્તન આચરણમાં થએલું નજરે પડે છે. આવીજ ક્રિયા દરેક સારી નરસી બાબતમાં હર હંમેશ થયાં કરે છે.

આ એક જાતની સ્વયંભૂ આત્મઘોતન ક્રિયાજ છે

નહિ તો બીજું શું ? મંદા ભૂત અને શંકા ડાકણ એ કહેવા-તમાં જે રહસ્ય ભરેલું છે તે વિષે વિચાર કરતાં માલમ પડે છે કે સહેજ થનાઈ આત્મઘોતન કોઇ કોઇ વાર કેવું હાનિકારક છે, અને તેથીજ જાણીએછને પોતાને ઇષ્ટ એવું જ આત્મ ઘોતન લેવું એજ સાચા સુખનો માર્ગ છે. ઘણીવાર સાધારણ માણસને આ શુદ્ધ વાતની ખબર ન હોવાને લીધે તેઓ પોતાની ઉપર સંકટો જેવી લાવે છે, અને તે માટે દશ્વર અથવા નસીબનો વાક કાઢે છે. દરેક જથ્થ પો-તાની સ્થિતિ માટે જવાબદાર છે. બીજાને શા માટે દોષ દેવો ?

“ આત્મૈવ જ્ઞાત્મનો વંધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ ”

એ લગવાન શ્રી કૃષ્ણની દિવ્યવાણી શું સૂચવે છે ? તમારા મિત્ર તમેજ અને તમારા શત્રુ પણ તમેજ છો. જે મનોબળવડે તમે એકાદને મિત્ર સમજો છો તેજ મનોબળવડે બીજા એકાદને કદાં દુશ્મન ગણો છો. કલ્પનિક સંકટોને મનોભૂમિ ઉપર ઉતરીને વર્ષાતઓનું તાંડવ નૃત્ય જેવાને ઘણાને શોખ હોય છે, વેપાર રોજગારવાળા લોકો પણ પોતાનો ધંધો શરૂ કરતી વખતે આમાં ખોટ આવે તો ” આ પ્રકારનું સૂચન સંજ્ઞેશન કાંઈ પણ કારણ સિવાય લે છે. પ્લેમ દંડલુએજાના સમયમાં કેટલાક લોકો સ્વાભાવિકરીતે મરણ પામે છે ત્યારે કેટલાક દુબલા માણસોએ નિષિદ્ધ પ્રકારના ઘોનો પોતાના મનમાં સ્થાપને ચમપુરીના રત્નો લીધેલો મેં જાતે જોયો છે. આ માણસો સ્વેચ્છાપૂર્વકના મરણનેજ શરણ થયા છે આકસ્મિક મૃત્યુના સુખમાં પડીને જ મોત પામ્યા એમ મેં પછીથી પ્રમાણ સહિત બીજાઓને આપ્યું અને તેઓની પાસે કણલ કરાવ્યું. કારણ સત્ય વાત મને ત્યાંથી આવી હોય પણ સ્વીકાર પામે છે.

જન્મ પામેલો દરેક જણ ક્યારે મરવાનોજ.

એ વાત નકોજ છે. પણ મરણ એ નૈસર્ગિક હોવું જોઈએ. આકસ્મિક ન હોવું જોઈએ. આ આકસ્મિક શબ્દની અંદર અનેક જાતની કદાણીઓ કહી શકાય એમ છે. માનસિક દુઃખો આગળ જતાં શારીરિક અવસ્થાઓમાં પ્રત્યક્ષ દેખાવા માંડે છે. એકવાર ચિંતાના ઝપાટામાં માણસ વચાવી ગયો એટલે પછી તે માનસિક ક્ષામાંજ વધારે પડેલાં જાય છે. પછી તે ચિંતા માણસના ચહેરા ઉપર દેખાઈ આવે છે, આજ ચિંતા આહારાદિ વસ્તુ નિમિત્તર લેવામાં બેદરકારપણું ઉત્પન્ન કરે છે. આહાર એટલે ખાનપાનની અંદર બેદરકારપણું, ખોડ આમે ત્યાં વિહાર વિષે કહેવાપણું જ શું હોય ? આહાર વિહાર વિષે જ્યાં બેદરકારપણું ઉત્પન્ન થયું એટલે પછી વ્યાયામ માટે અવકાશજ ક્યાં રહ્યો ? મતલબ કે આવી રીતે માનસિક ચિંતા શારીરિક સુખની ખરાબી કરવા માંડે એટલે તે માણસના બાહ્ય શરીર ઉપર દુખગાપણાની, નિસ્તેજાણીની, ધનધોર હાયા દેવાવે છે. જૂદા જૂદા યોગોની નિશાનીઓ દર્શો ઇન્દ્રિયો ઉપર દેખાવા માંડે છે. આ વખતે રોગ ઉપર, તે ચિંતારોગ ઉપર રામબાણુ છલાજ કરીએ તોજ મટવાની આશા ? પણ આ વખતે એક જણ ને અપચતનો વ્યાધિ થયો છે, એમ જણાય છે, વળી ખીજો કહે છે અને જીર્ણજવર લાગુ પડ્યો છે, ત્યારે ત્રીજા પડિતોનો મત આ ક્ષયરોગની પ્રથમ અવસ્થા છે એમ હોયેાક પોકારે છે ? કારણ એટલી સુદૃઢતા તે ચિંતા ત્રસી મનુષ્યની અવસ્થા બદલાતી જાય છે એ હંમેશાં વૈદ્ય અને ડાક્ટરોના ચિકિત્સારૂપી ઓટોસન્જેશનસને લીધે તેના અંતે તે કાલ્પનિક રોગો પોતે પોતાનું કાયમનું અસત જમાવી બેસે છે ? આ વખતે તે બિચારા ચિંતાતુર માણસે ખરી સલાહની કોની પાસે આશા રાખવી.

“ચિંતા છોડ ” એમ કહેવાથી શું ?

તેમજ આ ચિંતા ચિંતનમાં જ “ હવે મર ” એમ કહેવાથી પણ શું લાભ ! આ ખરેખર અણીનો વખત હોય છે. આ પ્રસંગે સી ચિંતાઝસ્ત માણસે કોઈ માનસશાસ્ત્ર, અધ્યાત્મશસ્ત્રીની સલાહ લેવી એ જરૂરનું છે. પશ્ચિમના દેશોમાં અધ્યાત્મોપચારક મંડળો દરેક મોટાં મોટાં શહેરોમાં હોય છે. આપણા દેશમાં હવે આવાં મંડળો વખતને અનુસરીને પેદા થાય છે.

દવા કે ઐશ્વર્યો.

જ્યારે રોગ મટાડવામાં અસમર્થ થાય છે ત્યારે માનસોપચાર રોગીને માટે હિતકર છે. પણ તે ઉપચાર કુશળ માણસને હાથે થવો જોઈએ. છતાં દરેકને કુશળ માણસ સ્પેસ્માલિસ્ટ ક્યાંથી મળે ? માટે પાશ્ચાત્ય માનસોપચારકોએ ઓટોસનેરોથેરેપી એટલે અધ્યાત્મની રીતે “આત્મચોતનોપચાર” કરવાની જે પદ્ધતિ ધરી ક’દી છે, તેના ઉપયોગ દરેક માણસ કરી શકે એવી તે સહેલી તથા લાભકારક છે અને એજ પદ્ધતિ વિષે આપણે આવતા બીજા ચોતનમાં વિચાર કરીશું.

પ્રકરણ ૩૬ મું

ભાવના, વિચાર અને આચાર.

ન દેવો વિચતે કાષ્ઠે પાષાણે ન ચ મૃન્મયે ॥

માયે हि विचतે देवस्तमात् मावોहि कारणम् ॥

ભાવનામય ભાવનાનું આ કેવું મહત્ત્વ છે વાર્ ! આજ ભાવના વડે માતાએ પતિ તરીકે સ્વીકારેલ માણસને એટલે કે પોતાના પિતાને—આપણે જનક બાપ કહીએ છીએ ! અને બીજાએ ‘આજ તારી જન્મદાત્રી’ એમ કહેતાંજ તેની પ્રત્યે માતૃદેવતાની આપણી ભાવના જગૃત થાય છે. વાસ્તવિક રીતે આ દોરંગી દુનિઆમાં એકાદ પ્રસંગે ખરો જનક કોઈ જુદોજ હોય છે ! ખરી માતા પણ કોઈ કોઈવાર જૂદીજ હોય છે. છતાં પણ જાણક તે કહેવાતો પુત્ર એ બનાવટી માતાપિતાને, ખરેખરાં માબાપ સમજ લે છે. આ દુનિઆમાં અધાંજ માબાપ નક્કી નથી હોતાં એ હું કબુત્ત કરું છું. પણ અપવાદ તરીકે આવા બનાવો બનતાજ નથી એમ નથી. પરંતુ આ કૃત્રિમતા કેવળ ભાવનાને લીધે ઢંકાઈ જાય છે, એટલીજ વાત અહીં ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. જે દુનિઆમાં પિતા જેવા જનકદેવને શ્રદ્ધાપૂર્વક ભાવના વડેજ માનવામાં આવે છે, એજ દુનિઆમાં કાળપાપાણ્ડિ મૂર્તિઓમાં ભાવ રાખવાથી દેવત્વ પ્રગટ થઈને આપણું ઘણું કામ સિદ્ધ થાય છે, એ વિષે શંકા શી હોય ? ભાવના આવી પ્રત્યંક સત્તા છે. માટે તેના નિઃસંશય ઉપયોગ કરવામાં કાંઈ હરકત નથી.

આટલું પ્રારંભમાં માની લેવાય તો તેમ આત્મઘોતનોપચારમાં ચિંતનીય ઉપયોગ થશે.

મન પ્રાણીએ કરતાં માણસના આકુળ્યની દિનમાસિકામાં એક જાતની છૂપી સત્તા રહેલી છે, તે સત્તાને લીધે આપણા જીવનક્રમમાં સતત પ્રગતિ કે પીછે હઠનો પ્રવાહ સતત વહાં કરે છે. આજ ગુઢ સત્તાને ફેટલાક શાસ્ત્ર આત્મીય ભાવના નામ આપે છે. આનું મૂળ રહેલાં માણસના અંતર્મનમાં રહેલો વિશાળ પ્રદેશ છે. આ ભાવના જેટલી દૃઢ હોય એટલા પ્રમાણમાં તેનું સ્થૂલ વિચારોમાં રૂપાંતર થાય છે; અને વિચારમાં જે ભાવના સ્થિર થાય છે તે આચારમાં પ્રવેશ કર્યા વિના છૂટકોન નથી. આથી વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો આપણા મનની પ્રથમની ભાવના ગણી ઉપર ચઢી આવેલી વરાળ સમ ન છે. આ વરાળને બંધ જગામાં રોડીએ તો તેમાં રાક્ષસી સત્તા ઉત્પન્ન થાય છે. મિલોનાં બોયલરોમાં બંધ કરેલી વરાળ ફેટલું અશ્વગણ ઉત્પન્ન કરે છે એ આપણને અગ્નિપ્રયુ નથી. એજ પરીક્ષણની દૃષ્ટિ મે આપણે આપણી ભાવના વિચાર સત્તા વગેરે બાબતોને વિચાર કરેલાં જોઈએ.

એકાગ્રતાપૂર્વક વિચાર કરતાં

આ વાત કોઇને પણ ઝટ સમજાય એવી મહેતી છે દાખલા તરીકે કોઇ પણ વિષયનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું. આવી તમને ઇચ્છા થાય તો તે ભાવના સમનની અંતર્મુમિકા ઉપર સજ્જત બેસી જાય એ રીતે સ્થિર કરો. એ ભાવનાને ત્યાં કાયમ સ્થિર કરવાને લીધે, એ પાંચોના સંમેલનથી ત્રિજી ક્રિયા જે ઉચ્છ્વિતા, તે ઉત્પન્ન થશે, ઉચ્છ્વિતાના પ્રત્યેક પરમાણુમાં પ્રકટીકરણની સત્તા હોય છે. એ ભાવના જેમ વધારે વખત ટકે તેમ તેમ દૃઢ થાય છે, અને તેનું વિચારમાં પરિવર્તન થશે અને વિચાર દૃઢ થતા તેનું આચારમાં રૂપાંતર થવામાં ઝાઝ વસ્તુ આડે આવી શકતી નથી. આ બાબતનું વધારે મનન કરવાથી તમને તે સ્પષ્ટ સમજાશે.

શ્રદ્ધાચુકલ ભાવના રાખો

• એટલે તમને ઝટ સમજાશે કે, દૃઢ થએલો વિચાર જેમ વધારે ઉચ્છ્વિ એટલે બળવાન હોય તેમ વધારે જલદીથી આચારમાં આવે છે. પણ એમાં એક મુદ્દાની બાબત છે, તે જો ખુદલા દિલથી અહીંન કહી દેવામાં ન આવે તો શ્રદ્ધાળુ વાંચકોની વૃત્તિમાં ગેરસમજણ ઉભી થશે.

કુદરતી રીતેજ સંગતિ પ્રિય હોય છે.

માટેજ શિવપાર્વતી, લક્ષ્મીનારાયણ, સીતારામ, રાધાકૃષ્ણ વગેરે જોડકાં હજી પણ જડવસ્તુરૂપે સમાજનાં દેવાલયોમાં દેખાય છે, દુનિઆની પ્રગતિ થાય એવી પુરૂષોત્તમ ભગવાને ભાવના કરતાં છતાં તેને પ્રકૃતિની મદદ લેવી પડે છે. વધારે શું કહેવું તેમ પોતાનું અન્ય સ્વરૂપ એટલે સંતાન મેળવા ઇચ્છા રાખતા હો. તો પણ તે ભાવના સાથે જી દેવતાની મદદ લેવીજ પડે છે. આનો સરલ અર્થ એ છે કે આ સૃષ્ટિમાં એકલા કામ કરવું સહેજ રીતે યશસ્વી નથી. એકને બીજાની જોડી જોઈએજ. માત્ર અંતર્મન કાર્ય કરી શકતું નથી. તેને જેમ બાહ્ય મનની જરૂર પડે છે. તેવીજ રીતે બાહ્ય મનને પણ અંતર્મનની મદદ જોઈએ છીએ.

એકલા ભાવના, એકલો વિચાર, અને એકલો આચાર

એ ત્રણમાંથી એક પણ એકલું કળ આપી શકતું નથી. માત્ર કાર્ય કુશળતાજ એકાદ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે બસ છે એમ જો કોઈ માનશે તો તે ખોટું છે. એમાં એકબીની સંઘશક્તિની જરૂર છે. પ્રથમ ભાવના દૃઢ થતાં વિચાર સાથે એનો સંયોગ કરવો જોઈએ. વિચારની સ્વસ્થાને તપશ્ચર્યા સમસ્ત થતાં તે ભાવનાનું આચારમાં પરિવર્તન થતુંજ જોઈએ; અટલે કે ભાવના, વિચાર એ ત્રિપુટીના એકરાગની વિશેષ કરીને જરૂર છે.

દુનિઆમાંના ધણા લોકોને પોતાની પાસે રહેલી આ સત્તાની બિલકુલ ખબર હોતી નથી. તેથી જ રાજપુત્ર હોય અને પણ હીનસ્થિતિવાળા માણસોના સહવાસને લીધે પોતે કોઈ કંગાલ માણસ છે એમ ભાસ થાય છે અને તે ભાસ એક વાર ભાવના સાથે જોડાય એટલે પછી ચંત્રશાળામાં જેમ એક ચંત્રને બીજા ચંત્ર સાથે જોડવું પડે છે તેમ તે ભાવના વિચાર તથા આચારમાં પ્રગટ થઈને, પોતાના સૂક્ષ્મત્વનું સપૂર્ણ રૂપાંતર સ્થુળ રૂપમાં કરાવી શકે છે.

માનસિક ક્રિયાવડે એટલે દવા વિના રોગો મટાડવાની વાતમાં કેટલાક લોકો હબુપણ નથી માનતા. એવાઓને તમારા રોગો, તમારી દુઃખાવસ્થા તમેજ મટાડો, તથા એ મટાડવાનું કામ આત્મલોતન ક્રિયાથી-એટોસજ્જેતેરેપીથી થઈ શકે એમ છે એમ સપ્રમાણ નિદ્ધ કરી આપીએ છતાં તેઓ મનમાં આ વિષે-આ સત્ય તત્ત્વો વિષે-સદે-

હતી નજરે જોશે. કેમકે તેઓની પરિસ્થિતિના કામની શિક્ષણ પદ્ધતિએ તેઓને જે પ્રકારનું આત્મઘોતન સ્વીકારવાની ફરજ પાડી હશે ! હાલના માનસશાસ્ત્રીઓનાં કથનોમાં તેઓને વિશ્વાસ ન હોય, તે એરિસ્ટોટલ જેવા પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનનું આ વિષે શું રહેલું છે તે વાતનું મનની કન્વાની હું સત્રેમ સુચના કરું છું.

મહાત્મા એરિસ્ટોટલ કહે છે “ દરેક વિચાર માણસના મનો-મંદિરમાં દાખલ થતાં પહેલાં તેની કાંઈક ઝાંખી આકૃતિ અથવા ભાવનાભાસ ઉત્પન્ન થતો હોવો જોઈએ. જે વસ્તુઓ ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય હોય છે તેઓનો અનુભવ ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય ભાસરૂપે જ થવાનો; અને જે વસ્તુઓ યુક્તિગ્રાહ્ય હોય તેઓની સ્મૃતિ કે અનુભવ આગળ જતાં આભાસ-દ્વારાજ ગોચર થાય છે. વધુ સ્પષ્ટ કહીએ તો નરમ મીઠુ ઉપર એકાદ મુદ્રાકૃતિ કે સીસાં જોરથી દાખનાંની સાથે તે ઉપર આબેહુબ પ્રતિબિંબ કે છાપ પડે છે. પછી તે મુદ્રા ન હોય ત્યારેપણ તે નમુનો અસલની માફકજ નજરે પડે છે, તેજ રીતે આભાસરૂપે દેખાતી દરેક સ્થિતિની આપણી મનોભૂમિ ઉપર સ્થુલતાવિહીન દરેક ખરેખરી આબેહુબ આકૃતિ ઉઠેલી હોય છે. ”

ઉપરના અવતરણમાં આવેલા મુદ્રાને સ્થુલ વિચાર કરતાં આભાસ એ પ્રથમ ભાવનામય હોય છતાં ભાવી સ્થિતિનું ઝાંખું પ્રતિબિંબ તેમાં પડેલું હોય છે. પછી તે વિચારની સૃષ્ટિમાં આવતાંવેતજ તેનું ચિત્ર ઉજ્જવલ દેખાવા માંડે છે. ભાવના એ મનસિય ચિત્ર છતાં તે સિનેમા ાં હાલતાં ચિત્રો પ્રમાણે ચંચલસ્વરૂપની હોય છે વિચારની સાથે એ ભાવના સંલગ્ન થતાંજ તે સ્થિર થઈ જાય છે. માટે વાંચકોએ આ વાતનો વારંવાર વિચાર કરવો જોઈએ. એટલા મહત્વની આ મનન કરવાલાયક બાબત છે.

રોગ, દુઃખ તથા સંકટની ભાવના

જ્યારે મનમાં પ્રથમ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જ્યારે એકવાર તે મનોભૂમિકામાં દબાય કે પછી તેનું અસ્તિત્વ શરીર ઉપર દેખાવા માંડે છે. મનુષ્યના શરીરમાં પ્રથમ રોગ ઉત્પન્ન થતો નથી પણ પ્રથમ ભાવના રૂપેજ તેનો મનમાં પ્રવેશ થાય છે. અને માટે ટાઢીઆ તાવથી પીડાતા કંદીનોજ દાખલો લઇશું. ટાઢ ચડતાં પહેલાં ભાવી તાવ રોગીની ભાવનામાં, હુકમની રાહ જોઈ રહેલા બંદુકવાળા સૈનિકની માફક, પૂરેપૂરો તૈયાર હોય છે. “ આજે મારે ટાઢનો વારો છે. ” આ

આત્મસૂચન તેણે લીધેલું હોય છે, અને એજ પ્રમાણે નિશ્ચિત વેળાએ ભાવનાનુસાર ટાઢ ચઢી આવે છે અને પોતાનું કાર્ય કરી જાય છે. ટાઢનું આ આત્મઘોતન નીકળી જવાને મટે જ્ઞાનસોપચારની સૂચના ચિકિત્સાવિધિ, દોરો બાંધવો, વગેરે પ્રયોગો સફળતાથી ઉપયોગમાં આવે છે. આનો અર્થ એ છે કે વિરુદ્ધ ઘોતનમાંથી દરદી પ્રથમ મુક્ત થાય છે અને પછી ભાવનામાંથી તાવ જતની સાથે તે શરીરમાંથી પણ અદૃશ્ય થાય છે. “કવીનાઇન કે અમુક મિક્ચર લેતાંજ તાવ જાય છે” આ ભાવનાથી લીધેલું આપણ, તાવ કે બીજાં દરદો મટાડવામાં સમર્થ હોય છે. આનું પણ રહસ્ય ઉપલા પ્રકારમાં આવી જાય છે.

મનના માયાની ખેલ

આજ પ્રમાણે અખી દુનિયામાં થઇ રહ્યું છે. તે ખેલનો ઉપજોગ આપણા લાભમાં કરી લેવો એટલુંજ આપણું કામ છે. મનના વિશેષ પરિણામને લીધે રામના રંક તથા રંકના રાય થએલા મહાપુરુષો દુનિયાના ઇતિહાસમાંથી મળી આવે છે. નેપોલીયન એ એક હલકો સપાઇ શિવાજી રાજ એ સાધારણ સરદારનો પુત્ર; પણ આ એ મહાપુરુષો કયા બળથી જગપ્રસિદ્ધ થયા વાર? તેઓને કઈ ઇશ્વરે અધીજ રીતે અનુકુળતા કરી આપી ન હતી. દરેક તસુ જમીન સંકટ-રૂપી કાંટાના વનનો નાશ કરીનેજ તેઓ કમળે કરતા, અને “હું સ્વીકારેલા કાર્યમાં સફળ થઇશજ” એ ભાવના તેમના અંતઃકરણમાં હોવાથી તેઓના વિચાર સત્ય આકૃતિમાં બહાર પ્રતિબિંબિત થતા. આ વિચારપ્રભુલિકામાંથી જરા પાછળ હઠતાંની સાથેજ શિવાજીને દિલ્હીની નજરકેદ મળી! શિવાજી એ મહાન મુસદ્દી અને તેના સલાહકારો તે વળી તેનાથી વધારે આત્મઘોતનજ હોવાને લીધે આગળ જતાં મહારાષ્ટ્રનું સ્વરાજ્ય નાશના પંજમાંથી બચી જના પામ્યું! નેપોલીયન, પોતે એટલા બેટમાં જે અધ્યાત્મ પણ અજમાવ્યું, તેજ ભાવનામય પણ વાટહુના રથમાં, વિચાર અને અચાર એ બંનેને સમપ્રમાણમાં ન રાખી શકવાથી કાંડાના જોરથી ચક્રવર્તી બનેલા નેપોલીયનને સેંટહેલિનાના નરકાગારમાં આપ્પરે કબોતે મરવું! આ ઐતિહાસિક ઘટનાઓનાં બીજાં કોઇ સમગ્ર કારણો હોય, તો તે સમગ્ર કારણોમાં અતિ વિચારણીય કારણ આત્મઘોતન ક્રિયાની સમતોલતાનો એભાવ એ છે! આજે પણ આ ચક્રમય જગતમાં “જાક જ બૂધ થઇ; નહિ તો કાવી જત” એમ હતાશુદ્ધિય કહેતાં આપણે ધણીને સાંભળીએ

છીએ, પણ “જરાક જ” એટલે તો? “જરાક જ” જે હોય છે તેજ હંમેશાં મૂઠાવસ્થામાં હોય છે અને આ “જરાક” જે અણીને વખતે આપણે પ્રકટીકરણમાં આણી શકીએ તો મૂર્તિમંત ઇચ્છાશક્તિ આપણી આગળ દાસીભાવે ઉભી રહે! એ ભગવતી આપણી દાસી બનતી કામ કરવા લાગી જાય!

મન एव मनुष्याणां कारण बंधमोक्षयोः ॥

આ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની ઉક્તિમાં વળી મનનું જે અર્થસ્થિતિ બતાવે છે તે માનસ સત્તા કાંઈ પશ્ચિમના લોકોએ નવી શોધેલી વસ્તુ નથી. માણસનું બંધન તેનો મોક્ષ તેની સદ્ગતિ કે દુર્ગતિ વગેરે હજારો બાબતોનો પ્રત્યક્ષ કે અપ્રત્યક્ષ સંબંધ આ માનસીય મનની સાથેજ છે. આવા વિશ્વ વ્યાપી મનને જે કાણુમાં આણીએ, તે પોતાનું ધાર્યું કરશે. સાધક જે એવું બળ મેળવ્યું તો પછી ધારે તો તે સ્વર્ગની આપ્સરાઓને આ લોકમાં નચાવશે. શેષશાષ્ટ ભગવાન વિષ્ણુને લક્ષ્મીસાથે હાથ જોડીને ઉભા કરશે? યોગિદ્રાનો ભંગ કરાવીને પાર્વતી પરમેશ્વરને આજ મૃત્યુલોકમાં તાંડવ નૃત્ય કરાવશે? મનનું આ પ્રકારનું દિવ્ય અને વિશ્વવંદનીય સામર્થ્ય. તે શું માણસના ક્ષુદ્ર રોગો દૂર ન કરી શકે? જે મનની પ્રગુઢ સત્તાથી પ્રતિત માણસ પણ સાયુજ્ય મુક્તિને પામે છે, તેને માટે રોગ મટાડવા, દુઃખો, અડચણો, સંકટો વગેરે દુઃખ પરિસ્થિતિ દૂર કરાવી એ અશક્ય છે શું? સંજ્ઞાન વાંચકો આનો પ્રથમ પોતાના મનમાં ઠીક ઠીક વિચાર કરી લ્યો અને પછી જવાબ આપો.

આ વિશ્વવ્યાપી પ્રચંડ સત્તા

બીજા કોઈ પ્રાણીને ન આપતાં માત્ર માણસનેજ આપનાર પ્રભુએ જૂલ કરી છે કારણ કે આ મનવી પ્રાણી પોતે કષ્ટવૃક્ષની છાયામાં છતાં, પોતાની કેડમાં ચિંતામણિ હોવા છતાં, પોતાના વાડામાં કામધેનુ બાંધેલી છતાં પોતાનાં દુઃખ દૂર કરવાને બહારની દુનિયાના મેદાન ઉપર દૂધાદૂધ કરી રહ્યો છે. દેખાવને શી ઉપમા આપવી જોઈએ? આ વિધાના ખેલ જોઈને હસવું કે રડવું? તે તમેજ કહો.

પ્રીય વાંચકો? તમે ગરીબ હો કે શ્રીમંત, બચેલા હો કે વિધાના દુસ્મન, તમે સ્થિત મુદ્ધથી પીડાએલા હો કે બીજા જીવતા મુદ્ધથી ઘેરાએલા હો, તમારો છુટકારો કરનાર જે કોઈ હોય તો તે

તમેના તરેજ છે. દેવ અને દેવ એ બંને માટા બોકોને બુદ્ધિવાન તે-
મજ બલવાન બોકોને મહા કરનારાં હોય છે. દુનિઆમાં મોટા માણુ-
સોની વંશપરંપરાની પ્રતિષ્ઠા હોય છે. માટે તપ પશુ એવું મોટાપણું
વચની બાબતમાં ન હોય છતાં વર્તનમાં તે રાખવુંજ, તમારામાં બા-
વના, વિચાર અને આ બંનેની જોડી સિદ્ધ થયેલી હોય તો પછી
સ્થૂલ રૂપ પ્રગટ થઇને તમારા મનોરથ સફળ થશે.

પ્રકરણ ૪૦ મું

અંતર આત્માનો રથુલની સાથે સંબંધ.

પિંડા મધૂન આત્મા જાતો ॥ તેવ્હાં નિવાડા કલ્હેન
ચેતો ॥ દેહ જડ હા પડતો ॥ દેસત દેસતા ॥

દાસબોધ (દાશક ૨૦ સમાસ ૭).

આત્મા જો કે દેહથી બિન હોય છતાં દેહની મહેરબાની અનેક
આશ્રય વડેજ પોતાની કરામત તે બતાવી શકે છે એ વાત આત્મા-
બાસી બોકોને પણ માન્ય કરવી પડે છે. કેમકે અમુક માણસનો દેહ
પણો એટલે કે દેહમાંથી આત્મા ગેરહાજર થતાંજ સર્વ ઠેકાણે અં-
ધાઈ ધોર થયુંજ બાણુવું જ્ઞાનસને શરીરની ઉપમા આપીએ તો તે-
માંની ન્યોતની ગેર હાજરીમાં એકસો દાવો શું પ્રકાશ આપવાનો
હતો ? એટલે કે ન્યોત તથા જ્ઞાનસ એ બે મળીને પ્રકાશવું સાધન
તૈયાર થાય છે તેજ રીતે આત્મા અને શરીર એટલે સૂક્ષ્મ શરીર
અને સ્થૂલ શરીર એ બંને મળીને ઉપયોગને લાયક એક યોગ્ય સજીવ
તત્ત્વ " ધારી દેહ તૈયાર થાય છે. આ દેહ મનુષ્ય પ્રાણીને, ઇશ્વર
આપેલી બક્ષીસ છે. એ બક્ષીસને સાવધાન પણે સાચવી રાખવી જો-
ઈએ. પણ ધણા માણસો આ વાત તરફ બેદરકાર રહીને પોતાની
ઉપર આ દુનિઆમાં મોટું નુકસાન વહોરી લે છે. આ દુનિઆમાં
જે " રોગી, દુઃખો, દરિદ્રી, અપજશવાળો " ઇત્યાદિ વિશેષણોથી બીજા-
ઓ દ્વારા સંબોધાય છે, તેને પરતોક્ષમાં શું માન મળતું હશે એ
સમજવું કાંઈ બહુ મુશ્કેલ નથી.

બાધુઓ ! માટેજ અરોગ્ય સાચવો !

એવો પ્રયત્ન બાળા બોકોના મુખદ્વારા હંમેશાં સંભળાય છે.

“ શરીરમાયં ચ્ચલુધર્મસાધનમ્ ” આ કથનમાં પણ દેહનાજ આ-
રોગ્યનું મહત્વ ગવાયેલું છે. પણ ફેટલાક લોકો આરોગ્ય રાખવું એ
મહા મુશ્કેલ છે એમ માને છે. કારણ તેઓ રેગી માખાપનાંજ
સંતાન છે. જો આમ હોય તો એવી પરિસ્થિતિમાં તેઓને માટે
આરોગ્ય રાખવું એ બીજાઓના કરતાં અત્યંત વધારે અગત્યનું છે.
પણ આ બાબતમાં તેઓ બેદનકાર રહીને મોડેથી માત્ર કહે છે કે.

“ આરોગ્યવાનનું નસીબજ ઉત્તમ હોય છે ”

ત્યાં સુધી સ્થુલ દેહ કુદરતી રીતે પોતાનાં બધાં કામો કરી રહ્યા
છે, ત્યાં સુધી બીજી છુપી કે પ્રકટ બાધાઓ તેને કંઈ કરી શકવાની
નથી. એવા દેહની અંદર રોગનાં બીજો પેસીજ શકતાં નથી. નવગ્રહની
બાધાઓ પણ તેનાથી દૂર ભાગશે ! સંકટો, દુઃખો અને અડચણો તેનાથી
ભય પામશે ! આમ થવાનું કારણ એ છે કે અંતરાત્માનું બળ શું
કરામત કરી શકે એ વાત તે પવિત્ર દેહધારી માણસ જાણે છે. કોઈ
મહાન અધ્યાત્મશાસ્ત્રી તેના માનસિક પ્રદેશનું સંશોધન કરે તો તેને
જરૂર માલમ પડશે કે આ ભાગ્યવાન સાધકને માટે ઇષ્ટફલની પ્રાપ્તિ
જીવ અને જ્ઞાનનું એક જ બલુ દુર નથી.

માનસિક પ્રદેશ એ કાલ્પનિક પ્રાંત છે.

એમ સમજશો નહિ. આ કાંઈ સાહિત્યાચાર્યોની, કવીશ્વરોના
કલ્પનાતરંગોની પ્રણયભૂમિ નથી ! આ તો અધ્યાત્મશાસ્ત્રીઓનો, અધિ-
કારયુક્ત વાણીથી પ્રતિપાદન કરવા લાયક વિષય છે. છતાં તે પ્રાકૃત
સામાન્ય જનોને સમગ્રજ એવી રીતેજ વર્ણવાય છે. કારણ કે ગૂઢ
વસ્તુઓને સ્પષ્ટ કરવીએ તો લેખકોનું કામજ હોય છે.

માનસશાસ્ત્રવેત્તાઓ અને યોગકલાપ્રવીણો

આ બંને લિન્ન માર્ગના દેખાતા હોય છતાં તેઓ નિકટનું
વર્તી છે એ પ્રસિદ્ધ છે. માટે અતિ ઉચ્ચ પ્રકારનું, વ્યાયામ
પ્રાણાયામાદિ ધ્યાનોપાધિ મુક્ત એવું આરોગ્ય જે સ્થૂલદેહધારીઓનું
હોય એવાઓના માનસ પ્રદેશનું નિરીક્ષણ કરવું એ કાંઈ ઉત્તર-
ધ્રુવની સફર જેટલી મુશ્કેલ બાબત નથી. આ અસાત પ્રદેશની
શોધ, આ વિશ્વ એજ માઈ ધર, એમ તો કોઈ વિરલ જ કહી શકે.
બીજાઓને આ માર્ગ અગમ્યજ લાગશે, સ્થૂલનો સૂક્ષ્મ સાથે અંતરા-

તમાની સાથે જ્યાં સયોગ થાય છે તેજ એ પરમ મંગલમય યદ્વત્ સ્થાન છે એમ તેઓ કહેવાના.

પ્રખ્યાત માનસશાસ્ત્રીઓ, ડબ્લ્યુ. હોમ્સ તો દિગ્ગંથધને એમણ કહે છે કે આ દૃશ્ય જગતને ઉત્પન્ન કરનાર તથા વિવિધ જ્ઞાન આપનાર તત્ત્વ એ ચિત્સત્તા આપણામાં છે એમ લાગે છે. પણ તે વાસ્તવિક રીતે આપણામાં નથી એમ બાસ થવા છતાં તે ચિત્સત્તાના અસ્તિત્વનો અનુભવ જીવમયક્રમમાં આપણને પગલે પગલે થાય છે. એજ ચિત્સત્તાને લીધે સંભાળતો ધ્વનિ આપણને શ્રવણ ગોચર થાય છે. એજ ચિત્સત્તા આપણે શું સ્વીકારવું એ વિષે સૂચના કરે છે, અને તેજ આપણી વાણી રૂપે પ્રસ્ફુટ થનાર વાક્યરચનાને જોડે છે. એજ શક્તિ જ્યારે આપણા મસ્તકમાં નિઃસંશય નિવાસ કરે છે. ત્યારે આપણે ખરેખર આશ્ચર્યચકિત થઈએ છીએ.

આ સ્થુલ સૂક્ષ્મ સંમેલન ભૂમિ ઉપર એવાં અનેક શુદ્ધ સ્થાનો છે કે જેમની શોધ અધ્યાત્મશાસ્ત્રીઓએ જ થોડી ઘણી કરી છે. કારણ તે તેજ અજ્ઞાત સ્થલમાંથી કવિની પ્રતિભા, માનસશાસ્ત્રનું દૈવી સ્ફુરણ યોગ્ય વિદ્યાવિશારદનું પ્રશુદ્ધ સામર્થ્ય વગેરે કલાવિકલાના આદિલનો હેશકાલાનુરૂપ આ સ્થુલ સૃષ્ટિ ઉપર અથડાય છે.

અંતરાત્માનું સ્થુલની સાથે સંબંધન કેવી રીતે થાય છે એનો વિચાર કરતાં કરતાં હું ધણોજ ઝિંહા ઉતરી ગયો એ ખરું, પણ હવે એ નાથી અગળ જવાની જરૂર નહોવાથી આપણે પાછા આવીને આ છુપા પ્રસ્તુત નિષ્પત્તિ અંદર એકાગ્ર થઈએ કારણ કે

સ્થૂલનો અને અંતરાત્માનો

એટલો નિકટ સંબંધ છે કે જે સંબંધનું બાન દરેક વિચક્ષણ માણસને કોઇને કોઇ વાર તો થતું હોવું જોઈએ. પણ આપણે સંસારમગ્ન માણસો આ બાબત તરફ એટલી વિચક્ષણતાથી હક્ષણ આપતા નથી. જો એ ઘટનાની વેળાએ અમે કાળજીપૂર્વક જોતા રહીએ તો ઉપલી બાબત આપણા ધ્યાનમાં ઝટ આવે. આપણે એ વાત નકકી જાણીએ છીએ કે, કોઇવાર આપણું ચિત્ત અત્યુક્ત કારણથી બ્યસ થયું હોય અથવા કોઇ બાબત વિષે શંકાશીલ થયું હોય ત્યારે આપણે એકાદ ક્ષણમાટે અચેતનની માફક સ્થિર બેસી રહીએ છીએ ! હવે શું કરવું એ કોઇ રીતે સૂઝતુંજ નથી. પણ આ સ્થિર બેસી રહેવામાંથીજ આપણને એકાદ યુક્તિ જાણી આવે છે અને રિવહારેલા કાર્યમાં મગ્ન

થઈ જાય છે છીએ ! પણ આ યુક્તિ અણીને વખતે કોણે સૂઝાડી ? તમારા સ્થુલ કાનમાં આ ગુપ્ત સંદેશ કોણે કહ્યો ? અપ્રસન્ન અને ચિંતામગ્ન અવસ્થામાં, આ અમૃતકહાણી કોણે કહી ? પ્રિય વાંચકો ! તમે આ વિષે કદી છુટપી વિચાર કર્યો છે ? ન કર્યા હોય તો નઅ-વાર્યા હું એકડક કહું છું કે તમને અણીને વખતે મદદ કરવા માટે તમારા અંતરાત્માએ જ એ યુક્તિ, એ સંદેશ, તે અમૃત વાણી તમને કહી ! આ બધી ક્રિયા અંદરને અંદર જ થતી ! પણ આ સત્તા આપ-ણ્યામાં ન હોઈને, એ પ્રેરણા બહારથી થઈ હોતી જોઈએ ખમ કેટલા-કને લાગે છે પણ આ તેમનો તદ્દન ભ્રમ છે. શ્રી તુકારામ મહારાજે

તુલ્સે આહે તુજપાશો । પરિ તુ જાગા ચુકલાશો ॥

આ સાદી વાણીમાં કેટલો સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો છે વા ? જો વસ્તુ આપણી પાસે, આપણા ઘરમાં-પેટીમાં-છે તેની શોધ બહારના જગતમાં કરવી એ આપણી કેટલી ભૂખાંધ છે વા ?

તમે એકાંતમાં હો કે સમાજમાં હો, ગમે તે પ્રસંગે, પ્રાઇપણ્ય સ્થિતિમાં અનપેક્ષિત રીતે તમને વિના માગ્યે સહાય કરવા માટે હૃદયમાં રહેનાર અંતરાત્મા હંમેશાં તૈયાર હોય છે ! તમારે ફક્ત જોઈએ તમારે તે મદદ યોગ્ય રીતે લેવી જોઈએ. સ્વપ્રસ્થિત માણસ આ કાર્ય સહેલાઈથી કરી શકે છે. માટેજ તે નિષ્કામપણ્યની સ્તુતિ કરતો હોય છે. અંતરની પ્રેરણા પ્રમાણે વર્તન કરવું એ તેનું ખીદ હોય છે. અને પણ એક જાતની વૈજ્ઞિક સ્થિતિજ કહીએ તો ખોટું નથી. સર્વની અંદર રહેનાર અંતરાત્મા, સર્વ વિશ્વમાં વ્યાપેલી પરમાત્મ સત્તાનો વ્યૈકતક પ્રતિનિધિ હોવાને લીધે, તનાતાબાદ સ્થાવર દેહની દરકાર લેવી એ તેનું કામજ છે. માટેજ તે અંતરાત્મા આપણી આટલી બધી દરકાર રાખે છે, પણ તે વાતનું આપણામાંના ધણુને અજ્ઞાનને લીધે કે કોઈપણ કારણને લીધે જાન નથી હોતું. તેથી કરીને આ સંસારક્રમમાં અહીં તહી બધે ઘોંટાળો ફલાઈ રહેલો છે ! અને તેનું કારણ અમેના અમેજ !

મોટા લોકોની વર્તણૂકનું વિચિત્ર !

આ વાતનું આપણને હરબી જાન થાય છે. એટલા માટે આ-પણા કલ્યાણસાર આ અંતરાત્મા, કોઈવાર ધમરીથી, કોઈવાર સંકટમાં પાંખીને તો ક્યારેક બચ કર અડચણમાં ધકેલવાનો ભાસ કરાવીને આ-

ખરે સુખનો માર્ગ બતાવી આપે છે ! બાવો દુઃખ ટાળવા માટે પત્ની-
 શોક, પુત્રશોક, અને બીજા પૂજ્ય મણુસોના વિયોગ માટે થનાર દુઃખ
 પરંપરા આજ અંતરાત્મા આપણા ઉપર નાંખે છે ! કાંઈવાર કંઠાર
 વાણીવડે કાર્ય કરાવે છે, તો કાંઈ વેળા અત્યંત મધુરવાણીથી ખુશ-
 મત કેમ કરવી એ વિષે આ અંતરાત્મા રાજરૂપે આપણને દીક્ષા
 આપે છે ! આ પ્રમાણે અંતે સુખ આપવા માટે તેની જુદી જુદી
 યોજનાઓ હોય છે. પણ તેનો ખરો અર્થ અને દુરદર્શી બોધ ન
 જાણવાથી સામાન્ય લોકો પોતાના નસીબનો તથા ઇષ્ટદેવનો વાંક
 કાઢે છે. વિચારના કેન્દ્રમાંથી સમત્વબુદ્ધિ ખસતંજ વિચારરૂપી સંતા-
 નના પંજામાં તે સપડાય છે. પછી તે વિચારવશ બુદ્ધિ કેના ઉપર
 શા શા આરોપ મૂકશે અથવા કેના ઉપર શું ગજબ કરી નાંખશે તે
 કાંઈ કહેવાય નહિ !

અત્યંત મહત્વની બાબત

ધ્યાનમાં રાખવાની તો એ છે કે તમારા કોઈ કાર્યમાં તમને
 લાયકર કોંઈક વાગે-એટલુંજ નહિ પણ તમારો મૃદુલિન નક્કી તમને
 માલમ પડે-છતાં તે પણ તમારી બાવી સ્થિતિનો વિચાર કરતાં તમારા
 જીવનક્રમમાં અત્યંત હિતકારી જ છે એમાં બીલકુલ શંકા કરવી નહિ.
 કારણ કે અંતરાત્માનું પ્રકટીકરણ સંપૂર્ણ જાણવું એ શક્ય ન હોવાથી,
 ઉપર ઉપરથી દેખાતી બાબતો જોઈને તમે જે વાત સારી નરસી માની
 લો છો તે સાચી શી રીતે હોઈ શકે ?

અંતરાત્મા સાથે બુદ્ધિ દ્વારા વાત કરો !

આનો અર્થ, ઝોટોસજેશન અથવા આત્મલોભનની ક્રિયા વિષે
 સારી રીતે વિચાર કરો એજ છે. આ ગુપ્ત કાર્ય તેવીજ છુપી રીતે
 કરવાનું હોવાથી મને આ દ્રાવિડી પ્રાણાયામ જેવો કાંઈ માર્ગ સ્વી-
 કારવો પડ્યો. કારણ કે એકાદ વસ્તુનું સરલ માર્ગ વર્ણન કરવામાં
 કંઈ આનંદ આવતો નથી. સાંપ્રદાયિક પદ્ધતિએ તેની ચર્ચા કરવાથી
 તેનું મહત્વ વધતાં તે પ્રમાણે તેનું લોકોની દષ્ટિએ ઉમંગપણું સિદ્ધ
 થાય છે. સુવર્ણ સાથે મુગંધ હોય તો તે બધાને ગમે છે. સોનું મુગં-
 ધવાળું હોતું નથી એ જુદી વાત છે.

એકાંત તથા મૌનવિધિ.

એની મતલબ એ છે કે, દરેકને પોતાના અંતરાત્માનો અબ્હરહિત
 સ્વર સાંભળવાની ટેવ પડે. આ કાર્યપ્રાપ્તિનું સાધન છે. તમારા દરેક

સુખદુઃખના પ્રસંગે, તમારાથી થતા પાપદુષ્ટ્યોની વેળાએ, તમારા પૂરેપૂરા એકાન્ત સ્થળે પતિપત્ની વચ્ચેના ખાસ પ્રસંગે, ગર્ભાધાનના વખતે, તમારા મૃત્યુના ક્ષણે પણ આ અંતરાત્મા તમારી છેક નજીક હોય છે. આપણું સર્વ કાર્યોની નેધ, રૂઢમાં રહેલો ચિત્રગુપ્ત નામે દેવી દુત લે છે એમ સામાન્ય લોકોમાં દૃઢ ભાવના છે. પણ એ ચિત્ર-ગુપ્ત દુતની હિલચાલ ઉપર આ અંતરાત્મા દેખરેખ રાખે છે; આ ઉપરથી તે તમારી કેટલી નજીકમાં છે એ ધ્યાનમાં લાવો. આ આપણે આજે

સંતાકુકડીનો ખેલ

ખેલાઈ રહ્યો છે તેવોજ તમારા અને તમારા અંતરાત્માની વચ્ચે ચાલી રહ્યો છે. આને લીધે તમે અનેક પ્રકારનાં સુખોથી વેગળા રહી સંકટો ભતના દુઃખોને વહોરી લીધાં છે. આ અંતરાત્માની હિલચાલ ઉપર બારીક દ્રષ્ટિએ જુઓ એટલે તમને માત્રમ પડશે. પાછળ કહ્યા પ્રમાણે કોઈ એકાદ બાજુમાં ખુલાસો ન થવાથી તમે સચિંત અવસ્થામાં બેસી રહો છો, ક્ષણે ક્ષણે તમારી આતુરતા વધતી જાય છે, આ પ્રસંગે કોઈ ભિન્ન આવીને તમને યોગ્ય સલાહ આપે છે, એવા એકાદ પ્રસંગને સ્મરણમાં લાવો એટલે અંતરાત્માનું કામ તમે જાણી શકશો? તમને જે બાજતની, જે જ્ઞાનની, જે માહિતીની ઇચ્છા થતી હોય તે ઇચ્છા પૂરી પાડવાનું કાર્ય કોઈ પણ માણુપ દ્વારા તથા ગમે તે રીતે અંતરાત્મા પૂર્ણ કરે છે, ક્યારેક ભિન્ન મતિને લીધે અવગે માર્ગે તમે જેતા હો ત્યારે તમને સત્ય માર્ગનું દર્શન કોણ કરાવે છે વાર? કોઈવાર સંકટની ઉંડી ખીણને કાઢે, આગગાડીના પાટાની વચ્ચેવચ્ચે ઉભા છતાં તેમને દૂરથી ધકેલી દે તેવી રીતે સહીસલામત ઠેકાણે કોણ મૂકી જાય છે? તમારો દુઃખન પત્થર મારતી વેળા તમારી આંખને તાકે છે પણ તે નિશાન ચુકાવીને તમારી આંખનું રક્ષણ કોણ કરે છે? ઘણા લાંબો રસ્તો વટાવ્યા પછી, હવે આગળ જવાને બદલે પાછા ફરવાની મનો-સૂચના તમને કોણ કરે છે? આવો વિચાર તમે કરી રહ્યા હો એટલામાં આગળને રસ્તે અકસ્માત થએલો તમે સાંભળો છો, તે વખતે આ બાવી અકસ્માત વિષે અગાઉથી ઘોતન કરનારી કોઈ એકાદ ગૂઢ સત્તા તમારી છેક નજીક વાસ કરતી હોવી જોઈએ એવું તમને લાગતું નથી? નેત્ર સ્ફુરણ, હસ્ત ખાલુનું સ્ફુરણ તથા અપશકુન વગેરે બાવી.

અશુભ ક્રિયાના પૂર્વ ચિહ્નો ઠાની રહેથી થાય છે એનો વિચાર ત-
મરે કર કરવો જોઈએ.

અંતરાત્મની સામે પીઠ ફેરવીને

એસવાને લીધે તેના તરફથી મળનારી સૂચનાઓનો જોઈએ તેટલો
ફાયદો આપણે ઉઠાવી શકતા નથી, અને સંશય સ્થાનાં ગમે તેમ જી-
વનક્રમ હાંકીને જઈએ છીએ. પહેલેથી સ્થળ નિશ્ચય કર્યો વિના સ્તો
ફૂટે તે તરફ ગમન કરનાર પ્રવાસી જેમ હાંધે માગે ચઢીને દુઃખમાં
ફસાય છે તેજ સ્થિતિ, અંતરાત્માની સલાહ ન સમજવાથી સેંકડો
લોકોની થઈ રહી છે. આમાં ખરેખરો વાંક કોનો કહેવાય ? આ દેહ-
વાળો માણસ કે પરમાત્મા સ્વરૂપી અંતરાત્મા ?

ધ્વનિરહિત શબ્દશ્રવણ

કરવાની કલા, પ્રખર માનસશાસ્ત્રીઓ વિરકત પુરુષો તપસવી
જનો, સાધુઓ, ભક્તજનો અને યોગીજ્ઞાને સ્વાભવિક રીતેજ આવડે
છે. “ તમે ગમે તેમ કહો, પણ મારો અંતરાત્મા આ વાત કબુલ
કરતો નથી. ” આમ કહેતાં તમે કોઈ નિશ્ચયી પુરુષને સાંભળ્યો છે કે
નહિ ? અંતરાત્મા કબુલ કરતો નથી. એનો અર્થ હવે તમ રી જવને
પૂછો એટલે આ પ્રકરના ધ્વનિ રહિત શબ્દો ધીરે ધીરે તમારા ધ્યા-
નમાં આવશે. આ વાન સિદ્ધ થાય ” એવું અત્મસૂચન આત્મારથી-
લ્યો, અને તેનું મનન કરતા રહો. કાંઈક વખત જતાં અંતરાત્માનું
મૃદુ બાષણ જીહ્વાથી ન બોલાયલું અને કાનવડે ન સંભળાય એવું
બાષણ પ્રથમ અસ્પષ્ટ અને પછીથી સ્પષ્ટપણે તમને સંભળાશે ?
આ સ્વાનુભવની વાત છે.

તમે એકજ બાવના સ્થિર કરો. એટલે તેનું વિચારમાં પરિવર્તન
થશે. મનો મંદિ-માં આ મંવનાના સ્વરૂપનું નિદિધ્યાપન કરતાંજ
ક્રિયારૂપે તે આ-ણી આગળરખી થઈજ જશે. અંતરાત્માનો મંલુર
ધ્વનિ એ તમારી પૈખરી વાણીનો મધુર નથા દિવ્ય હ્રદયાર છે, એવો
સાક્ષાત્કાર તમને થશે તમારો અતરાત્મા તથા તમારો સ્થુલ દેહ એ
જે જેમ જેમ નિકટના સંપર્ષમાં આવશે તેમ તેમ તમારી વિરોધી
સ્થિતિ નાશ ગમી ન તેને બદલે વિજય, મૌખ્ય અને સંપત્તિ વગેરેનો
તમારોમં ચિરકાલ વાસ થશે. માટે આ અનુસંધાન તમારા ધ્યાનમાં
સદા રહેવા દો.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

વ્યક્તિગત ઓજસ કિંવા પર્સનલ મેગ્નેટિઝમ

“સંકલ્પ માત્રાદિત સિદ્ધયઃ” “સંતોષોનુક્તમ સુખલાભઃ

આ અગ્રમ્ય વિશ્વમાં આત્મસ્વરૂપથી રંગાએલી વસ્તુઓ અત્યંત છે. દરેક દૃશ્યસ્વરૂપનું એકજ જાતનું આત્માસ્વરૂપ સર્વ સ્થળે વ્યપ્ત હોવા છતાં દરેક પદાર્થનું જિન સ્વરૂપ હોઈ શકે છે. એ ધૃશ્વરી ચ-મતકાગેની માફક જ વખણાવા લાયક છે ખરો. એના મારણનું કદી બાન થતાંજ જુદી જુદી વ્યક્તિઓમાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપનું ઓજસ કે તેજ કેમ હોય છે એ વાતગે ખુલાસો થશે.

અત્યંત તીવ્રતર વિચારણા ચાલુ હોય ત્યારે એમ લાગે છે કે પરમેશ્વરીય તેજસ પદાર્થનો, સર્વ ગ્રાણીઓમાં, સર્વ રંગ અને તત્ત્વ એ ત્રણે ગુણોની સાથે, કમી અધિક અથવા અધિકાધિક કે અત્યંત કમી સંયોગ થાય એવી કુદરતની મૂળથી જ પ્રવૃત્તિ હોવી જોઈએ.

“એકનું જ અધિક થવું” “एकोऽहं बहु स्याम्”

એ તો આત્મારામનો જગતની ઉત્પત્તિથીજ હક છે! પણ આ કાર્ય થતાં થતાંજ મૂળ સ્વરૂપની અંદર લિન્નતા આવે છે. અસલ એ નક્કલનાં માફકજ દેખાય તો પછી મૂળ સ્વરૂપની મહત્તા શું રહે? કેટલીક વાર સમાન સ્વરૂપના મનુષ્યો નજરે પડે છે. પણ તેઓમાં અણુ જેટલો પણ ફેર હોવાથી એકનાથી બીજો જુદો છે એમ આંખને સ્પષ્ટ દેખાય છે. એકજ માતાપિતાનાં સંતાન. તેમાં એક ભોળો હોય, તો બીજો દૂરદર્શી, ત્રીજો ગૌરવર્ણનો હોય ત્યારે એથી કાળો છતાં પણ અત્યંત બુદ્ધિમાન, આમ ફેર થવાનું કારણ શું? ધર્મમાંથી બાજરી કેમ ઉત્પન્ન થાય? ચણા વાળ્યાં છતાં અડદ કેમ ઉગે? પણ વા તવિક રીતે વનસ્પતિની દુનિઆમાં આમ કદી બને છે શું? વનસ્પતિએ પોતાને. અચાનક વિચાર કુદરતની વિરુદ્ધ થવાનું નથી દાધો. ગુલાબના છોડને જુદાંજુદાં ફુલ કદી નહિ આવે, મોગરાના છોડને પાન્નિતકનાં ફુલ થએલાં તમે કદી જોયાં છે? પરંતુ આ વર્ણુશકર વન પતિમાં પણ પેદા કરવાની માનવોની ખટખટ ચાલુ છે. આ સર્વ વિષમ થટના, બુદ્ધિ તથા સ્વરૂપજન્ય વર્ણુસંકર

“નરના નારાયણ બની શકે એવા” માનવ સમાજમાંજ જ્યાં ત્યાં નજરે પડે છે. કારણ માણસ સર્વ પ્રાણીઓમાં શ્રેષ્ઠ છે અને તેથી પોતે બીજાઓ કરતાં વધારે ડાહ્યા હોવાનો ગર્વ તેને હોય છે. પણ “બહુ ડાહ્યો વધારે ખરડાય” એ કહેવત પાછળથી યાદ આવે છે. આવા મહત્વાકાંક્ષી માનવોએ પોતાના જગતમાં વર્ણુશંકર એટલો બધો ફેલાવ્યો છે કે હવે “આપ ડાહ્યો તો દીકરો મૂર્ખ” “માતા ગૌરવણી અને સુંદર અને તેનીજ દીકરી એકાંજળ બાધા જેવી” આવી ઘણી વિરુદ્ધ ઘટનાઓ આ દુનિઆમાં તમને દેખાશે. ઇચ્છા મુજબ સંતતિ કેમ નથી થતી? આનું કાંણુ બે જવાબદાર મર્મપ્રદાન કરનારા જનક, તથા માતા તરીકેની જવાબદારીથી અજાણ્ય એવી માતા! આવી પરસ્પર ભિન્ન અવસ્થાની અંદર ગૌર,બુદ્ધિવાન પ્રજા, તદ્દન સંસ્કાર યુક્ત એવી ક્યાંથી નીપજે? કાષ્ટતાલીય ન્યાયે ફેટલાંક માળાપો સારીસંતિ પેદા કરે છે એટલું જ; પછી એમાં કુદરતના નિયમો પળાયા હોય કે ન હોય આવા સંકરપ્રિય માણસોએ “ઝાડ દિપર કલમ કરવાની” યુક્તિ કાઢીને વનસ્પતિની સૃષ્ટિમાં બંડખોરી રાડ કરી છે. પણ આને લીધે જન્મસિદ્ધ ગુણોનો સમૂળ નાશ થાય છે એ વાત તેમની કલ્પનામાં પણ ક્યાંથી આવે?

આવી વિપરીત પરિસ્થિત.

સ્પષ્ટ દેખાતી હોવાને લીધે નિયમબદ્ધ ઓજસ બળ મનુષ્યોમાં વધારવું અને વૃદ્ધિ પામેલું સમૃદ્ધિ કરવું એ મૂરકેલ કામ નથી શું? આવી પરિસ્થિતિમાં પરમાણુઓને ઇચ્છિત આકાર, ઇચ્છિત રંગ, તથા રૂપ આપવાનો પ્રયત્ન કરવો એ સુખકર છે શું? જો તમારી સંતતિ તમારા મનોજન્યપૂર્વક થઇ હોય તો તેમાં ઓજસ ગુણોનો ઇચ્છિત પ્રભાવ તમે આણી શકશો. સજ્જતીય પરમાણુ હંમેશાં સજ્જતીય તરફ આકર્ષાય છે એટલે કે બીજો પહેલાંની આગાનું કમ-પૂર્વક પાલન કરે છે.

વ્યક્તિગત ઓજસ એટલે અંતરાત્માનું જંગમરૂપ.

આ જંગમ રૂપ સ્થાવરની માફક એકજ સ્થળે ચોંટીને બેસી રહેતું નથી. વધારવું કે તેમાં ઘટાડો થવો એ બધું તમારે આધીન છે. આ વ્યક્તિગત ઓજસને કોઇ પડિતો વ્યક્તિગત તેજબળ કહે

છે. આનેજ પાશ્ચિમાત્ય માનસશાસ્ત્રીએ “પર્સનલ મેગ્નેટિઝમ” કહે છે. આ ઓનસ કે તેજોબળ દરેક જીવમાં, પ્રાણીમાં, માણસમાં, જનાવરમાં, હલત વૃક્ષમાં, કાડી મકોડાથી તે ગ્રંથ હાથી સુધી પશુઓમાં, એટલું જ નહિ પણ જડ ગણાતા પદાર્થોમાં પ્રકટ કે છુપી રીતે એતપ્રેત સંપૂર્ણપણે બરીજ રહેલું છે. એ જો આપણામાં ઓછું હોય તો વધારી શક્ય છે. એમ સપ્રયોગ સાબીત થયેલું છે.

આજ બાબતમાં એક વાત મને યદ આવી છે. એક જિજ્ઞાસુ ગૃહસ્થ રતે મળવા આવ્યા. ત્યારે આ આકર્ષણ બળ વિષે વાત નીકળતાં આ પદવીધર ગૃહસ્થ આતુરતાથી બોલી ઉઠ્યા ‘પર્સનલ મેગ્નેટિઝમ’ જો એટલું બધું આવશ્યક બળ હોય તો તે મારાથી વધારી શકાય ખરું ? આ આકર્ષક પ્રશ્ન સાંભળી મેં સ્મિતપૂર્વક વિચાર કર્યો અને પછી તેમને નીચે પ્રમણે જવાબ આપ્યો, એ મને આજે પણ યાદ આવે છે. મારો જવાબ આ પ્રમણે હતો. “શાસ્ત્રીય રીતે શબ્દેના અડખર સિવાય તદ્દન સહેલી બ.પામાં કહેવા જઇએ તો પર્સનલ મેગ્નેટિઝમ એટલે “બીજાઓને ખુશ કરી નાખવાની ગુપ્ત કળા” આ મારો જવાબ સાંભળી તેને સંતોષ ન થયો પણ પછી વિચારને અંતે તેણે તે વાત સ્વીકારી, એમ તે કહેતો હતો.

પ્રસન્નતા અને આકર્ષણ.

આ બંને ક્રિયાઓ પરસ્પરાવલંબી છે. કેાણ આકર્ષાય છે ? જે મનથી અનુકૂળ કે પ્રસન્ન હોય છે તે વશીકરણમાં પણ એજ પ્રમાણે થાય છે. “એક જણ બાળને વશ છે” એનો વ્યાપ્તારિક અર્થ એ છે કે બીજાએ પહેલાંને વશ કરી લીધો છે ! ગમે તે લક્ષ્મી દુતારો, અપણા રનેહીજનોને આ વિદ્યાના બળથી વશ ન કરી લે એવી ધ્વજા દરેક સંસારી જનને હોયજ ! પણ આ વિદ્યા મેળવનાર માણસે પોતાની લામકાન કુદરત આગળ સાબીત કરવી જોઇએ. પણ આ દિવ્ય કળા વિષે આ વિદ્યા વૃદ્ધિ વિષે સામાન્ય લોકો અગણ્ય હોવાથી તેઓનું ધણું નુકસાન થતું જાય છે. અજ્ઞાન હંમેશાં નુકસાન કરતો હોય છે. આત્મલોતન ધિમાં આ વિદ્યાની મદદ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય હોય છે. તેથી આ વિષય પોતાની મેળે જાણી લેવાની ખાસ જરૂર છે.

કલહનો વિનાશ એટલે સુખનો ભાગ્યદિન !

કે લાક લોકો આ આકર્ષણવિદ્યાનો ઉપયોગ પોતાની વાસના પુર્ણ કરવામાં કરે છે, માટે આ વિદ્યાનું મહત્ત્વ એ હું નથી. તરવાર વડે વધ કરી શકાય છે તેટલાજ માટે તે તજવા લાયક છે એમ તમે કહેશો ? એજ તરવાર વડે શત્રુઓનું જડમૂળ કાઢી શકાય છે એ વાત કેમ બૂઝાય ? કુદરતી આહાર વિહાર કરનાર સ્ત્રી પુરુષોને આ વાતોનું સ્ફુરતું સમજાય તો તેઓ પોતાના શત્રુઓને વિશેષ અનુકૂળ સગાં સંબંધીએને વિશેષ આદરોગ્ય, તથા મિત્રવર્તી તથા કુટુંબી-જનોને અતિશય પ્રેમાળ માન્ય પડશે ! તેઓના આ અજાણપણે પ્રગટ થતા સન્નતીય આકર્ષણને લીધે અણસમજ કે ગેરસમજને લીધે હિતપન્ન થએલા મતભેદો તરતજ નાશ પામીને ભવિષ્યની તકરારો કે લડાઇઓ જન્મવા નહિ પામે, અને તેથી બધે કંકાણે સુખ, આનંદ અને સંપન્ન એ ત્રણની વૃદ્ધિ થશે.

ઉત્તમ પ્રકાર આરોગ્ય સાધનવત્તું એ તપશ્ચર્યા છે. આ તપશ્ચર્યા કરવાની હોંશ બધાં સ્ત્રીપુરુષોને ન હોવાથી દરેક રાજ્યમાં ધર્માર્થ દ્વાખાનાં કાઠવાં પડે છે. પણ જે સંસ્થામાં ધર્મી બીડ તથા બેદરકારી દેખવાથી આપણો ભોજો સમાજ સોંડો પેટભર વેરા, હાડીમે અને ડાઠોતું પેટ ભરવાનું સાધન થઇ પડ્યો છે, રોગીઓમાં સ્વયં પ્રકાશિત તેજ ન હોવાથી તેઓ આમ તેમ દોડતા ફરે છે. મામાન્ય આરોગ્ય દાયક તેજ જેઓના સ્ફુરે ઉપર દેખાતું નથી તેઓ બીજાઓને શું આકર્ષી શકે ? આરોગ્યવાન સ્ત્રી પુરુષો હોય તેઓમાંજ આ પર્સનલ મેગનેટીઝમ વ્યક્તિમત આકર્ષણ જળેલો ગુપ્ત કે પ્રકટ રીતે વાસ હોય છે. એજ અધિકારી પુરુષોમાં ને ઓજસજળનેદ વિકાસ, ઘોનન વિધિવડે ખાત્રીપૂર્વક કરી શકાય છે, કેટલક ભ્રમ-રોગી પણ સ્વાભાવિક રીતે સુંદર અને કામળ દેહવાળા માણસોમાં આ તેજ આપણને નજરે પડે છે કેટલીક સ્ત્રીઓ અનેક રોગોથી પીડાતી હોવા છતાં બાહ્ય પોષાકથી પોતામાં આ ઓજસ હોવાનેદ ડોળ કરે છે. પણ તે આ ઓજસ જળ કરી ખઈ હોતું નથી. ખરે ઓજસની તે કેવળ નકલ હોય છે. હિમ્મત આરોગ્યવાળી સ્ત્રી એજ અસલ નમુનો છે. અને સ્ત્રીવેષ ધારણ કરીને ખરી યુવતીઓને પણ ક્ષણવાર હલકી પાડે છતાં તે પુરુષ આખરે તો રામસો કે કરસનીયોજ.

છે. ? માટે કેટલાક અશક્ત માણસોને કે બહુરૂપી લોકોને ઓળસનો વેષ બહે બજવતાં આવડે, પણ તે કાંઈ ખર્ચ આત્મીય સ્વરૂપ નથીજ વેષ તે વેષજ. એ રહેવાની ઠાંઈ જરૂર નથી.

અયુત્તમ આરોગ્યનો સંમંધ બ્રહ્મચર્ય સાથે સંકળાએલો છે. તે આરોગ્યવાન પુરૂષનું દર્શન પણ પવિત્રતાનું વાતાવરણ પેદા કરી શકે છે, તેના વિચાર સમાન હોય છે. તેનો સંપન્ન વિલક્ષણ હોય છે. તે ક્ષુદ્ર વાસનાઓને સહેજે વશ થતો નથી. તેની વાણીમાં, તેની આંખોમાં, આત્મતેજના આકર્ષણનું પાણી રમી રહેલું હોય છે. આવા મહાન પુરૂષની અંદર, ઓળસ જળ, પોતાની મેળે વાસ કરે છે ?

એ બેમાં મુખ્ય ભેદ છે તે તરતજ દેખાઈ આવે છે. તંદુરસ્ત માણસ હસમુખો, સ્વચ્છ કપડાં પહેરેલો, તથા શાંતવૃત્તિનો હોય છે. રોગી માણસ દીલગીર ચહેરાવાળો, ચિદ્વિઓ અને સ્વચ્છતા તરફ બે દરકાર હોય છે. તંદુરસ્ત માણસે બીજા તરફ તેજસ્વી નજરે જોતાં તેના મનમાં સંજોગે ભય સાથે આદર ઉત્પન્ન થાય છે. તંદુરસ્ત માણસનું તેજ તેની આંખોમાં એકત્ર થએલું હોય છે અને તે નિર્બળ માણસને—રોગી માણસને તરતજ દેખાય છે. તંદુરસ્ત માણસ સંપુર્ણ માનુષ્યનો પ્રત્યક્ષ નમુનો હોવાને લઈ તે હૃમાશીલ વીર બાસે છે; બીજા સાથે વર્તતી વખતે રિતય, વિવેક અને નમ્રતા જતાવવામાં જરાએ પાછી પાતી કરતો નથી. અતિ માનુષીય વિચાર અને આચાર આ બેનું પારપાલન કરનાર પુરુષ ઉદાસ, કેળી, મત્સરવાળો અગર ચિદ્વિઓ રહી હોતો નથી. સર્વનું બહું થાય. સર્વત્ર કલ્યાણનો વસ થાય, સર્વે ઉકાણે અનંદ, આરોગ્ય રહે, સત્ર લોકોનું પોતે સેવા કરે પરમાર્થ દિપ્તિ કલ્યાણ થાય, એક તે અનુદરશીય પુરુષ ધરે છે. આટલી સામગ્રી જેની પાસે હોય છે તે તરફ વ્યક્તિક આકર્ષણ પોતાની મેળેજ ખેંચાઈ જાય છે એ કહેવાની જરૂર નથી. તમે તે ક્યારનું બે જાણી ગયા હશે ? તમરા મનમાં આ વાત સારી રીતે રહ થાય એ માટે સારારિક પુરુષોની વ્યક્તિગત ઓળસ્વિતા બાબતે રહેલા દત્ત, આપણે હવે એકાદ ઋષિપુત્ર્ય એવા અત્યંત ધાર્મિક સત્પુરુષના વ્યક્તિત્વ વિષે વિચાર કરીશું.

આપણે એ વાત જાણીએ છીએ કે, અપરૂપ શરીરના છેડામાંથી એટલે હાથ પગના આંગળાંમાંથી લમેશ્વરોનીય આકર્ષક તત્ત્વ ઝરે

છે. તે અત્યંત સુદૃઢતર હોવાથી સામાન્ય આંખો તે જોઈ શકતી નથી, છતાં તે વહેતું હોય છે એવો માનસશાસ્ત્રીઓનો સિદ્ધાંત છે. તમે કદી કોઈ યોગવિદ્યાસંપન્ન મહાત્માને મળ્યા છો? પરબ્રહ્મસ્વરૂપમાં મગ્ન થએલા કોઈ મહાપુરુષનાં તમને દર્શન થયાં છે? હિમાલયની ગુફાઓમાં સદા વાસ કરી રહેલા તેજોનિધાન નરસર્યાની પાસે રહેવાનો એક ક્ષણ માટે પણ તમને કદી લાભ થયો છે?

જો સદમાગ્યે તમને એ લાભ મળ્યો હોય અને તે મહાપુરુષના ચરણકમલમાં તમે લીન થયા હો તો તે વખતે તમારા મસ્તક ઉપર તે મહાપુરુષે પોતાના પરમ પાવનીય હસ્તનો સ્પર્શ કર્યો હોય, તો વ્યક્તિગત તેજોઅળ કેવું હોય છે એના અનુભવની સ્મૃતિ આ ક્ષણે પણ તમને થશે. આવા દિવ્ય સ્પર્શનો અનુભવ થવો.

એ મહાન ભાગ્યની ઉત્તમ મંગલ સંધિ છે

સદાને માટે પરમાત્માના સ્વરૂપમાં મગ્ન થએલા મહાન પુરુષનો અદ્ય માત્ર સમાગમ થાય તો તે મંગલકારી જ થાય છે. સામાન્ય જનોને જેની ઇચ્છા હોય છે તે કલ્યાણકારકજનોને આવા સુમંગલ દેહની હંમેશાં રહે છે. આવા પુણ્ય અને મંગલમય શરીરમાં રહેલું પુણ્ય તમને ઉજ્યતામાન સામાન્ય માણસોને આરોગ્યદાયક હોય છે. ભાસે છે. આવા મહાન પુરુષોના કરકમગ્નતા સ્પર્શ આપણને વિદ્યુત સંચાર થતો હોય તે પ્રમાણે વધુ ક્રોધ અને વધુ આલ્સાદકારક અને અતિશય પ્રસન્નતા દાયક જણાશે, તેમના વિચાર પુણ્ય પ્રદ હોય છે, વીજળીની ધન અને રૂણ એ બે અંગો હોય છે. તે ધનને પેઝીટીવ અને રૂણને નેગેટીવ કહે છે. એ બે વિરૂદ્ધ ગુણવાળા તારમાં પણ એકજ નિષ્કૃત તેજનો જેની રીતે આપણને અનુભવ થાય છે તેવી રીતે આ મહાપુરુષોનો ચરણ સ્પર્શ કરનાથી આપણામાં ઉત્તમ પરિણામ થાય છે તેથી આપણામાં મહા પુરુષોની વિદ્યુતશક્તિ સ્પર્શ કરે છે, અને આપણું ઇચ્છા પ્રમાણે કાર્ય સિદ્ધ કરે છે. મહા પુરુષોનાં દર્શન, તેમના આશિર્વાદથી અનેક લોકોને લાભ થાય છે. કારણ કે તેમનામાં પરમ શક્તિ રહેલી છે. એની મહાન શક્તિ મેગવત્રા દરેક મનુષ્યે આકર્ષણશક્તિ પોતામાં કેળવવી.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૫ મો.

માઇન્ડરીડીંગ કિંવા બીજના મનની વાત જાણવાની વિદ્યા
પ્રકરણ ૪૨ મું.

બીજના મનના વિચારને જાણી જવાની કળા

આપણે આગલાં પ્રકરણમાં મનને સ્થિર કરવાની કળા સારી રીતે શીખી શક્યા. પ્રાણાયામથી પ્રાણ વશ થતાં મન સ્થિર થાય છે. બ્રહ્મ વિચારથી કિંવા બ્રહ્મનું જ ચિંતન કરવાથી. એકજ વિચાર ને વળગી રહેવાથી મન અને પ્રાણ બન્ને સ્થિર થાય છે, અને નેત્રા ને ત્રાટકથી સ્થિર કરવાથી મન અને પ્રાણ બન્ને સ્થિર થાય છે. એ પ્રમાણે મન સ્થિર થતાં વિચાર મુક્તિ બને છે. હવે એ વિચારને એકાગ્ર કરવાથી, અન્ય મનુષ્યના મનની વાત આપણે કન રીતે જાણી શકીએ. તેમજ આપણે વિચારદ્વારા અન્યના ઉપર સંદેશો રી રીતે મોકલીએ તે કળા જાણવા માટે અત્રે વિવેચન કરીશું.

આ વિચારે મોકલવા માટે મનની એકાગ્રતાની, વિચારની સ્થિરતાની અને શાંતિની વધુ જરૂર છે. તમે શાંત રહેતાં શીખશો તોજ દરેક ક્રિયા સિદ્ધ થશે. શાંત રહેવાનો ૨૪ સે કલાક અભ્યાસ રાખો. મન શાંત હશે તો આ ક્રિયા સહેલાઈથી સિદ્ધ થશે. આમાં માત્ર વિચારશક્તિ બળવાન હોવાની જરૂર છે. વિચાર શક્તિ બળવાન હશે તો તે વિચાર દ્વારા સંદેશો મોકલી શકાશે, તેમ બીજના મનની વાત જાણી શકાશે. આ પ્રમાણે થોડા પાવરથી વિચાર આકર્ષણ શક્તિ દ્વારા બહાર મોકલી શકાય છે. તેમ બીજના વિચારને જાણી

શકાય છે. અમાં શાંત મનની ખાસ આવશ્યકતા છે. આ ક્રિયા સિદ્ધ કરવાનો પણ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. શરૂમાં સ્થિર થવું. શરીર તંગ ન રાખતાં ઢીલું રાખવું, મન શાંત રાખવું, અને પછી વિચાર દ્વારા સંદેશો મોકલવાનો પ્રયત્ન કરવો કે બીજાના મનની વાત જાણવાના પ્રયોગો કરવા. જો આ વખતે અસ્વસ્થ મન હશે, શરીર તંગ ખેંચતાણવાળું હશે, હાલડોલા કરવામાં આવશે, મનમાં ઉકળાટ ચિંતા કે અશ્રદ્ધા હશે તો વિચારનો પ્રવાહ વેરાઈ જશે. આંદોલનો વિખરાઈ છુટાં પડી જાય છે, જેથી તે મોકલેલા વિચારની સામા ઉપર અસર થતી નથી. તેમ સામાના વિચાર જાણી શકાતા નથી.

વિચારદ્વારા સંદેશો મોકલવા કે, વિચાર દ્વારા અન્યના મનની વાત જાણવા માટે આપણું મન તદ્દન શાંત રાખવું, એક જ વિચારને વળગી રહેવું, બીજો કોઈ પણ વિચાર મનમાં આવે નહિં તે ખાસ ધ્યાન રાખવું, આ વિદ્યામાં અશ્રદ્ધા ગણવી નહિ આમ વિચારથી સંદેશો પહોંચશે કે કેમ તે માટે શંકા રાખવી નહિં. કદાચ શરૂઆતમાં વિચાર દ્વારા સંદેશો પહોંચી ન શકે કે બીજાના મનની વાત આકર્ષણ શક્તિ દ્વારા આપણા જાણવામાં ન આવે તો અધીર થવું નહિ, કદાચ આમ બનતું હશે કે નહિં તે સંબંધી અવિશ્વાસ ધરવો નહિં. પણ શ્રદ્ધા રાખવી. અભ્યાસ થતા ક્રિયા સહેલાઈથી શીખી શકાય છે. દરેક વિદ્યામાં અભ્યાસની જરૂર છે. તે તરત આવડી જતી નથી, આ તો દૈવી વિદ્યા છે. જેમ જેમ અભ્યાસ વધતો જશે, ધીરજથી રોજ પ્રયોગ કરતા જશે તેમ તેમ તમને આ વિદ્યામાં સિદ્ધિ જણાશે. મનમાં કશોય શક કે અવિશ્વાસ ન ગણવો. વિદ્યા સાચી છે, તમને તેનો પ્રયોગ કરતાં આવડવો જોઈએ, તે અભ્યાસથી આગડશે. એટલે જરૂર આ વિદ્યા સિદ્ધ થયેલી જોશે. મુખ્ય આધાર શાંત મન અને વિચારની એકાગ્રતા ઉપર છે.

શરૂઆતમાં જેના ઉપર આપણી પ્રીતિ હોય, અને જેની આપણા ઉપર પ્રીતિ હોય તેવા માણસના આ કાર્યમાં ઉપયોગ કરવો કેમકે જેઓને એક બીજા વચ્ચે સ્નેહ હોય છે, તેમના વિચારોનું પરસ્પર સહેલાઈથી આકર્ષણ રાખી શકે છે. અને તેથી તેમને શરૂઆતમાં આ કાર્ય સહેલાઈથી સિદ્ધ થયેલું જણાશે. વિરોધી વિચારવાળા ઉપર તરત અસર નહિં થાય. આ સંબંધમાં હંમેશાં દૂર દેશાવર રહેતા આપણા કોઈ સગાની અનિષ્ટની ખબર મળતાં આપણા મનમાં ઉદ્વેગ

ભાગ ૫ મો

ચિત્ર નં. ૩

માઈન્ડ રીડીંગ

પ્રથમ એક સ્ટેડિ માણસને છેટે બેસાડવો અને પોને એક ચોક્કી વાંસની નળીને નેત્રો આગળ રાખીને એક વસ્તુ ઉપર બેઠું અને તે વસ્તુ ઉપર દ્રષ્ટિ રાખી તેના સંબંધી વિચાર કરવા અને તે વસ્તુના વિચારોમાં યુગ્માર્ધ મન એકાગ્ર થશે, તે પછી તમારા સ્નેહીને કે જે તમારાથી દુર બેઠો હોય તેના મનમાં તમારા વિચારની છાપ પડશે. આથી તમારા મોડલેલા વિચારને તેના મગજમાં વેગ પ્રગટશે, પછી જે વિચારો આવ્યા હોય તે લખી લેવા. વધુ સમજીતી નિયેના ચિત્રથી સમજાશે.

• આમ અભ્યાસ કરવાથી આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવી રીતે તમે બીજાના મનની વાત જાણી શકશો.

ત્રિકાળદર્શક દર્પણ માટે અભિપ્રાય.

કુકરવાથી મીચી ઇપિરલાલ વીરુલાલ લખે કે—આપે ત્રિકાળદર્શક દર્પણ નામનું પુસ્તક મોકલ્યું તે વાંચી હું ખૂબો ખુશ થયો છું. એની કીમત પાંચથી વધુ રાખી હોત તો પણ થોડી જ છે.

મોસી—સાહેબ આફ્રીકા ડાંગનીડી ટેરીટરીકયા મીચી લીખલાલ ખુસાલભાઈ લખે છે કે આપનું મોકલેલ પુસ્તક ત્રિકાળ દર્શક દર્પણ વાંચી ધણેજ આનંદ થયો છે આપનો નેટલો ઉપકાર માનીયે તેટલોજ ઝોછો છે આપ મહાન વિદ્વાન પુરુષ છો, તો તમેને ત્યાં તમારી મહેનતને ધન્ય ધન્યવાદ આપું છું.

મી ગામ મેરાકુવાથી હાકેર કુતેસીંગ ગુલાબસીંગ લખે છે કે ગામ સાથે તમારી ચોપડી નામે “ ત્રિકાળદર્શક દર્પણ ” પુસ્તક અમોએ મંજૂર્યું હતું તેમાંના કોઇપણ પ્રયોગયા અમેને હજારો રૂપિયાનો ફાયદો થયો છે માટે તમારા પુસ્તકની કીમત રૂ. ૫) રાખી છે પણ આ પુસ્તકની કીમત કોઇપણ ચમકાઈ નમ ના માટે આ પુસ્તક દરેક માણસને રાખવા લાયક છે એવો મારો અભિપ્રાય છે. મુ. મેરાકુવા તાલુકે સાવલી પોસ્ટ કોલોન.

ગામ વીરપુરથી મહેતા શંકરલાલ દલસખરામ લખે છે કે ત્રિકાળદર્શક દર્પણ નામના પુસ્તકથી અમેને ખૂબ ફાયદો થયો છે.

ગામ ડાહીલથી નથુરામજી લખે છે કે આપનું ત્રિકાળદર્શક દર્પણ મારી પાસે છે તે વચ્ચે જમને મેં જોયું તે તેમાં ખાતરી હકીકતો લખી છે. તમારા પુસ્તકમાં વિદ્યા વૃદ્ધિને યોગ્ય વિગેરે ધણું છે તેથી મને ખૂબો આનંદ થાય છે.

રૂપાલથી વ્યાસ શિવશંકર લલ્લુલાલ લખે છે કે તમારું પુસ્તકો ઉત્તમ છે લલીપ્યવેન્તા તથા ત્રિકાળદર્શક દર્પણ બંને પુસ્તકો વાંચ્યાં ને આપ કોઇ મહાત્મા પુરુષ લાગ્યા છો અને આપની ખુદિ ચાતુર્યને ધન્ય છે.

મુબઈથી બેલ નેહતારામ નાથાલાલ લખે માનનીય મીચી છે કે—ત્રિકાળદર્શક દર્પણ આપે ને પુસ્તક મોકલ્યું તે વાંચીને હું ખૂબો આનંદ પામ્યો છું અને તેની દર કલાકે વાચવાની હી રા. ૧) રાખી હોય તો પણ થોડી છે તેમાંના એક બે પ્રયોગો કરવાનો આપના અને સત્યનારાયણના પ્રતાપથી કરવાનો વિચાર છે.

થતાં તેની ચિંતા પ્રગટતા પહેલી જાણાય છે. આ એક પ્રકારની વિચાર શક્તિનું બળ છે. જેમને પરસ્પર પ્રેમ હોય છે તે એક બીજા પ્રતિ સ્વભાવથી સ્નેહથી આકર્ષાય છે માટે શરૂઆતમાં આ વિદ્યા શીખવા માટે જેના ઉપર આપણી પ્રિતિ હોય તેવા માણસોનો ઉપયોગ કરવો.

શરૂઆતમાં ઘરમાં પ્રયોગ કરવો, પ્રયોગ કરતી વખતે મન શાંત રાખવું, ચિત્તને સ્થિર કરવું, એક જગ્યાએ સ્થિર થઈ બેસવું. બીજા માણસને થોડે છોટે બેસાડવો, અને તેને પણ એકાગ્ર ચિત્તે શાંત થઈ બેસવા કહેવું. તે પછી એક કાગળની ભૂંગળી જેવું અથવા પોલી વાંસની નળી રાખવી, તે નેત્રો આગળ રાખી તમારી પાસે પડેલી ચાર પાંચ વસ્તુમાંની માત્ર એકજ વસ્તુ સામું તાકીને જોઈ રહેવું અને તે વસ્તુ સંબંધી વિચાર કરો. એ વસ્તુ ઉપર જોવાથી તમારું મન તે વસ્તુના વિચારમાં ગુંથાઈ એકાગ્ર થશે. એ પછી એ જે વસ્તુ હોય તેનો તમારા મનમાં વિચાર કરવો, જેમકે આ ઘડીઆળ છે, અથવા આ છબી છે, અથવા આ કલમ છે. એ પ્રમાણે તમારી પાસે પડેલી ઘણી વસ્તુઓમાંથી માત્ર એકજ વસ્તુ ઉપર તમારી નજર ચોટાડી રાખો અને તેનાજ વિચાર કરો. આમ મન એકાગ્ર કરી પાંચ દસેક મિનિટ સુધી તે વસ્તુ સંબંધી વિચાર કરો. તે જોતા જવું ને તે સંબંધી વિચાર કરતા જવું. આ વખતે મન શાંત રાખવું. બીજા વિચારને અંદર પ્રવેશ કરવા દેવો નહિ, શરીરના અવયવો પણ શીથીલ અને સ્થિર રાખવા. આ વખતે તમારો સ્નેહી કે જે તમારથી થોડે દૂર અવગુ મોં રાખી બેઠો હોય તેના મનમાં તમારા વિચારની છાપ પડશે. તેને પણ શાંત અને શરીર શિથીલ રાખી બેસાડવો અને આંખો બંધ કરવી, અને તમે શો વિચાર મોકલો છો તે પ્રવળ કરવા મનને એકાગ્ર કરવું, આથી તમારા મોકલેલા વિચારનો તેના મગજમાં વેગ પ્રગટશે; તેના હાથમાં એક કોરા કાગળનો કટકો રાખવો, એટલે તેને તમારા વિચારના વાતાવરણ અનુસાર ધ્રુવાસ જેવું તે કાગળ ઉપર જણાશે. અને પછી તમે જે વસ્તુનું ચિંતન કરતા હશો તે વસ્તુ તે કાગળ ઉપર છે, એમ તેને જણાશે. અને પાંચ દસ મિનિટ, તેને પણ તેના તેજ વિચાર આવશે. તમારા વિચારનાં અદિલનો તેના મનમાં દાખલ થઈ તમે શો વિચાર કરો છો તે કહી શકશે. આમ દસ ચાર મિનિટ કરવું, અને પછી થોડી વિશ્રાંતિ લેવી, વળી બીજી વસ્તુનો વિચાર કરવો, અને તેની સામે એકીટસે

જોઈ રહેવું. તે વિચાર પણ સામે મનુષ્ય કહી શકશે. આમ દિવસમાં બે ચાર વખત આ ક્રિયા કરવી. પછી પેલા માણસને તમારા જે વિચાર જણાયા હોય તે તેને લખી આપવા કહેવું. તે તમે ચિંતન કરેલી વસ્તુનું નામ લખી તમને આપશે. શરૂમાં કદાચ જવાબ ખોટા પડે તો અવિશ્વાસુ ન બનવું. ધીમે ધીમે અભ્યાસથી જેમ જેમ વિચારની એકાગ્રતા વધશે, મન શાંત હશે તેમ તેમ તમારા મોકલેલા વિચાર બીજા ગ્રહણ કરશે, પછી બે માણસોએ નજીક બેસી પ્રયોગ કરવાને બદલે દૂર બેસવું, વળી બીજા ઘરમાં બેસવું, વળી તેથી દૂર જવું, એમ અંતર વધારતા જવું, આથી તમારા વિચાર તમારે રતેલી જાણી શકશે, તમારા રતેલીએ મોકલેલા વિચાર તમે જાણી શકશો અભ્યાસ, ખંત અને ધીરજથી આ વિદ્યા સિદ્ધ થઈ શકે છે.

આવી રીતે બે જણાએ સાથે બેસવું, એક જણને કહેવું કે તું તને યોગ્ય લાગે તે વિચાર કર, તે હું કહી રાખીશ તેણે કોઈપણ એક ટુંકો વિચાર કરવો, મનમાં તેનો તે વિચાર કરવો, બીજાએ તેની પાસે બેસી મનને સ્થિર અને શાંત રાખી તે શો વિચાર કરે છે તે સાંકળવા પ્રયત્ન કરવો, પેલો મનુષ્ય જે વિચાર કરે છે તેજ વિચારે તમારા શાંત મનમાં અચડાશે, વારંવાર તમરા મનમાં પણ તેજ વિચાર આવશે, એટલે તમને ખાતરી થશે કે આ વિચાર તે કરે છે તે તમે તેને કહી બતાવશો તો ખરોજ પડશે. શરૂઆતમાં કદાચ જવાબ ખોટો પડે તો ચિંતા નહિં પણ અભ્યાસ વધતાં આ જવાબ ખરા જણાશે. આમ અભ્યાસ વધતાં નવી નવી વાતો અને વિચારો જણવા પ્રયત્ન કરવો; પછી નજીક ન બેસતાં થોડે દૂર બેસવું. વળી બીજા ઘરમાં બેસવું, બીજે ગામ જઈ સંદેશ મોકલવા, લેવા એમ અભ્યાસ વધારવો. આથી આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવી રીતે તમે બીજાના મનની વાત જાણી શકશો.

આમાં શાંત મનની અને દ્વંયથી દરરોજ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. રાતના એકાંત સ્થાને બેસવું, શાંતિથી, સ્થિરતાથી, વિચિત્રાંત થઈ બેસવું, શરીર શિથિલ રાખવું. તેમાં આંખો મીંચવી, પાસે પડેલી એક છુક લઈ ઉઘાડવી, તે પુસ્તકનું કંચું પાતું છે તેનો આંખો મીંચી થોડીવાર વિચાર કરવો. પછી તેનો જે નંબર તમારા મનમાં સ્થૂરે તે કાગળ ઉપર લખવો અને ચોપડીનું પાતું બેવું, શરૂઆતમાં કદાચ નંબર હારફેર જણાશે પણ પછીથી ખરો નંબર આવશે.

આવી રીતે નેત્રા મીચીને સામા મનુષ્યના હાથમાં કંઈ વસ્તુ છે તે પણ શાંતિથી વિચારને એકાગ્ર કરતાં તમે કહી શકશો. અમુકના ગુંજમાં શી વસ્તુ છે તે પણ વગર જોયે કહી શકશો. આ બધામાં તમારા મનની શાંત સ્થિતિ અને વિચારોની એકાગ્રતાની વિશેષ જરૂર છે.

અભ્યાસ વધતાં તમે આશ્ચર્યજનક ચમત્કારો કરી શકશો. જેમ શરૂઆતમાં એકઠો વારંવાર ઘુંટતાં પછી તે વાંચતાં લખતાં શીખી શકે છે તેમ તમને શરૂઆતમાં કદાચ આ વિદ્યા અધરી જણાશે. કોઈ જવાબ ખોટા પણ પડશે પણ પછીથી બ્યારે તમારો અભ્યાસ બહુજ વધી જશે ત્યારે તમે આશ્ચર્યજનક વાતો જાણી શકશો. આમ સામા મનુષ્યની મનની વાત તમે જાણી શકશો. તમારા મનની વાત સામા મનુષ્યને જણાવી શકશો, અમુક જગ્યાએ શું છે તે જાણી શકશો. આમ જેમ જેમ અભ્યાસ વધશે તેમ તેમ તમે સામા મનુષ્યના મનમાં શું વિચાર ચાલે છે તે કહી તેને આશ્ચર્ય ઉપજાવી શકશો. ઘણા મહાપુરુષોમાં આ સામર્થ્ય હોય છે. તેમને કોઈ મળવા આવે ત્યારે તે તેને કહે કે: “તમે અમુક કામ માટે આવ્યા છો, અમુક પ્રશ્ન પૂછવાની તમારી ઇચ્છા છે, અમુક ગામથી તમે આવ્યા છો.” આવી આ મનની વાતો કહી આ મહાપુરુષ તે ઘણા મનુષ્યને આશ્ચર્ય પમાડે છે. તેની મહા પુરુષ ઉપર શ્રદ્ધા ખેસે છે, અને આવી દેવી વિદ્યા પ્રાપ્ત થવી એ કાંઈ સહેલી વાત નથી. વધુ અભ્યાસ, ધૈર્ય અને ખંતની જરૂર છે. શીખવા ખેસે કે તરત ના પણ આવડે, પણ જો અવિશ્વાસ ન રાખે અને ખંતથી, ધૈર્યથી અભ્યાસ ચાલુ રાખે તો જરૂર આ વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

વ્યવહારમાં ધારેલી ઇચ્છા સિદ્ધ કરવી.

આ વિદ્યાનો બધો આધાર મનની સ્થિરતા ઉપર છે. શાંત રહેનારા, ઘડી ઘડીમાં ગુસ્સે નહિં થઈ જનારા, આ વિદ્યા સહેલાઈથી સિદ્ધ કરી શકે છે. વ્યવહાર પણ આ વિદ્યાથી સિદ્ધ થઈ શકે છે. ધારેલી ઇચ્છા સિદ્ધ કરવા માટે આ વિદ્યા વધુ ચમત્કારીક ફળ આપનારી છે. તમારે ધન મેળવવું હોય, તમારે અનેક મિત્રો કરવા

હોય, તમારે અનેક મનુષ્યોને તમારી ઇચ્છાપ્રમાણે કામ કરવા કરજ પાડવી હોય તો પણ આ વિદ્યા તમને લાભકર્તા થઈ પડશે.

આ માટે તમારે શાંત, એકાંત સ્થાનમાં બેસવું. ચિત્ત થઈ, શરીરના અવયવો શિથિલ રાખી બેસવું. ગમે તો પાટલા ઉપર બેસો, ખુરશી ઉપર બેસો કે આરામ ખુરશી ઉપર બેસો, મન શાંત રાખો, મનને જરા પણ તંગ થવા દેવું નહિ, પછી શાંત એકાગ્ર વિચાર કરી તમારે જે વસ્તુની ઇચ્છા હોય તે ઇચ્છા સિદ્ધ થાય તેવો વિચાર કરો. એક કાગળના કકડા ઉપર એ વિચાર ટુંકમાં લખી કહાડો. “મારી અમુક ઇચ્છા સિદ્ધ થાઓ,” એ પ્રકારનું વાક્ય લખો. જે કોઈની સાથે સ્નેહ વધારવો હોય તો લખો કે “મને અમુક માણસની સાથે મિત્રતા થાય” “અમુક માણસ મારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તે” આ પ્રકારે તમારે જે ઇચ્છા સિદ્ધ કરવી હોય તે ઇચ્છાની મતલબ એક કાગળમાં લખો. પછી આરામખુરશીમાં શાંત થઈ સુતા સુતા એકાગ્ર ચિત્તે એ કાગળ વાંચો. તેના અર્થનું મનમાં ચિંતન કરો, તે વાક્ય પ્રતિ જોઈ તેનાજ વિચાર કર્યા કરો, શત રીતે વિચાર કરતા તેજ વાક્ય વાંચી તેનું ચિંતન કરવું. આમ દિવસમાં એક બે વાર પા અર્ધો કે પોણો કલાક એકાંતમાં બેસી એમ શાંત પણ વિચાર કરો. એ ઇચ્છા સિદ્ધ થતાં સુધી રોજ એ ક્રિયા કર્યા કરો. જો એ ઇચ્છા પ્રમાણે તમે યોગ્ય હશો એ ઇચ્છા વ્યાજબી હશે તો તમે જરૂર થોડા વિષયમાં તમારી એ ઇચ્છા સિદ્ધ થયેલી જોશો. આ વાતની કોઈને ખબર પડવા દેવી નહિ, તમે શો વિચાર કરો છો, શી ઇચ્છા કરો છો, શું ચિંતન કરો છો, કે શી ક્રિયા કરો છો તેની કોઈને ખબર પડવા ન દેવી. ગુપ્તપણે આ ક્રિયા કરવી. આથી વિચારનાં મજબુત આંદોલનો ઉત્પન્ન થશે. અને તે કાર્ય સાધક બની તમારી ઇચ્છા સિદ્ધ કરાવશે, જે વસ્તુ મેળવવાની તમને ઇચ્છા હશે તે તમરા પ્રતિ આકર્ષાઈ આવશે.

આ ઇચ્છા કરતી વખતે બરોબર વિચાર કરીને ઇચ્છા કરવી. જે વસ્તુ મેળવવા માટે તમે તમને પોતાને લાયક માનતા હો અને કોઈનું પણ અહિત ન થાય તેવી ઇચ્છા કરજો, જો અવધીત ઇચ્છા કરશો, કે તમારી યોગ્યતા ન હોય તેવી ઇચ્છા કરશો તો તે સિદ્ધ નહિ થાય. માટે વ્યાજબી પવિત્ર ઇચ્છા કરવી. ઇશ્વરી નિયમનું ઉ-

ભાગ પ મો

ચિત્ર નં. ૪.

વ્યવહારમાં ધારેલી ઇચ્છા સિદ્ધ થાય

ઇચ્છા સિદ્ધ કરવા માટે એકાંત સ્થાનમાં જવું, ત્યાં જઈને પુરથીમાં બેસવું અને જે ઇચ્છા સિદ્ધ કરવી હોય તેનું એક કાગળ ઉપર લખવી તે તે એક ચિત્તે તેને વારંવાર વાંચવી તે તેના વિચારે કરવા, તે નીચેના ચિત્રમાં જોવાથી વધુ સમજાશે.

ઉપર મુજબ કરવાથી ધારેલી ઇચ્છા સિદ્ધ થાય છે.

ભવિષ્યવેતા માટે તેનો લાભ લેનારા શું કહે છે ?

મુંબઈથી દોરમસજી કા. દમણીઆ લખે છે કે; આપનું ભવિષ્યવેતા પુસ્તક ખ્યાનથી વાંચ્યું. પુસ્તક ધણુંજ કામનું થઈ પડશે એમ હું ધન્યું છું.

મુંબઈથી બાબુભાઈ સુખલાલ લખે છે કે આપનું ભવિષ્યવેતા પુસ્તક અમને ધણુંજ ઉપયોગી થઈ પડ્યું છે.

ડોહાઈથી મંગળભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈ લખે છે કે; ભવિષ્યવેતા વાંચી જોતાં જણાય છે કે તેમાં ચાલુ કાળને જોઈ મનુષ્યના અનુકૂળ પડે તેવી રીતે જોતિષ વિદ્યાનું સ્વરૂપ વર્ણન કરવામાં આવેલું છે તેથી સજ્જનોને જ્યોતિષનું જ્ઞાન સંપાદન કરવા અતિ ઉપયોગી છે આજ્ઞા રાખું છું કે ધર્મજ્ઞાસુ સજ્જનો અંધકર્તાને ઉત્તરન આપશે.

રાજાપોરથી વિદલજી લખમીચંદ લખે છે; આપના તરફથી ભવિષ્યવેતાનું પુસ્તક આવ્યું તે વાંચી જોતાં આપે ધણો શ્રમ લઈ સંતોષકારક બનાવેલું છે. આર્યભૂમિમાં આપ જેવા વિદ્વાન પુરોહિતા શ્રમથી આર્ય લોકોને ધણો લાભ થશે અને યશો એમ આજ્ઞા રાખીએ છીએ.

લોધાથી—સૈયદ ફેઝુમીયાં ઠાકરમીયાં લખે છે કે; આપનું ભવિષ્યવેતા અમોને ધણું ઉપયોગી થઈ પડ્યું છે, હું મુસલમાન છું તો પણ બ્રાહ્મણ કરતાં સારું કામ આપના ભવિષ્યવેતાના પ્રતાપથી કરી શકું છું. મેં મારા મિત્રોનાં કામ ભવિષ્યવેતા ઉપરથી કરેલાં છે. મેં તેની નજીમની કીતાબની ખરોખરી કરી હતી તેજોતા તે ખરી નજીમ છે. હું તેના ઉપરથી જે જે કામ કરું છું તે સાચાં અને ખરાં થાય છે, આપનો જોટલો ઉપકાર માનું તેટલો જોડો છે. હું આપની મહેનતને ધન્યવાદ આપું છું.

કોટીનારથી શીવશંકર ક્યારાંમ લખે છે કે; આ પુસ્તક ઉપરથી ભવિષ્યની વાત જાણી શકાય છે. તેને કામદુર્ગા માય કહી શકાય. ભવિષ્યવેતા ધણુંજ ઉપયોગી છે. જોથી તેને દરેક લેવું જોઈએ.

લોધાઈકરથી શા જયન્તિલાલ દુર્લભાસે લખે છે, આપનું ભવિષ્યવેતા વાંચી તેમાના ધણા પ્રશ્નો અમે ધારેલા કામ પ્રમાણે ધણા ઉપયોગી થઈ પડ્યા છે. મેં મારા મિત્રના છોકરાની જન્મોત્તરી આ પુસ્તક ઉપરથી કરી તો તે સર્વે વાતે સિદ્ધ અને ખરોખર છે.

ભવિષ્યવેતા—લીંબડીથી શુકલ ચુનીલાલ સામજીજી લખે છે. ભવિષ્યવેતા પુસ્તક પહોંચ્યું તો ધણુંજ ઉપયોગી તથા સારું છે.

લ્લંઘન થાય તેવી પાપી ઇચ્છા સિદ્ધ નહિ થાય, પણ જે ઇશ્વરી નિયમાનુસાર હશે તે તમને મળશે. આ ક્રિયા તમે પિદ્ધ કરો, પવિત્ર થઇ માગણી કરો તો તમારી મનની વાત સિદ્ધ થશે. તમે દ્રવ્ય મેળવવા ઇચ્છા કરશો તો તે તમને મળશે; દ્રવ્ય મેળવી આપનાર અનેક માર્ગો તમારી પાસે હોય છે. તમે કાંઈને તમારી પાસે બોલાવવા ઇચ્છશો એટલે તે તમારી પાસે આવશે, તમારું કામ કોઈની પાસે કરાવવા ઇચ્છશો તે તો તમારું કાર્ય કરી આપશે, એમ આ વિદ્યાથી તમે ઘણું ઘણું મેળવી શકશો. આ સાચી વિદ્યા છે.

ખીજના મનની વાત જાણવાની. આપણા વિચાર દ્વારા ખીજને સદેશો પહોંચાડવાની આ પવિત્ર વિદ્યા છે, ધારેલી વસ્તુ મેળવી લેવાની આ ચમત્કારિક વિદ્યા છે. આ વિદ્યા અભ્યાસથી સિદ્ધ થશે. તેમ વિચારની સ્થિરતા પ્રકટાવી મનને શાંત અને સ્થિર કરા. આ વિદ્યાનો અધો આધાર વિચારશક્તિ હોય છે. જો તમારી ઇચ્છા શક્તિ તંત્ર હશે તે તમને આ વિદ્યા સાધવી સહેલી જણાશે.

આ પ્રમાણે માઇન્ડ રીડિંગની અથવા તો સામા મનુષ્યના મનનાં વાત જાણી લેવાની આ વિદ્યા તમે સિદ્ધ કરી દેવી લાભ મેળવી શકશો.

આ વિદ્યાના પ્રતાપથી તમે તમારી સ્થિતિ કુચ્છ મનાવી શકશો. અત્યારમાં સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ મેળવી શકશો. આ કાંઈ સામાન્ય વિદ્યા નથી, આ વિદ્યાના ચમત્કારો તો તમે જ્યારે આ વિદ્યા સિદ્ધ કરશો ત્યારેજ જાણાશે આ વિદ્યામાં જે ઇશ્વરી તત્ત્વ પ્રસરી રહ્યું છે, ઇશ્વરી વ્યવસ્થા કરી રહ્યું છે તેજ તત્ત્વ તમારામાં પણ છે અને તે તત્ત્વ તમારી આ ઇચ્છા સિદ્ધ કરાવશે તમારા સદેશો તે ખીજે કાંઈ જાણ તેને તમારા પ્રતિ આકર્ષાઈ આવવા પ્રેરણા કરશે. અને આ વિદ્યાનો જેમ જેમ અભ્યાસ વધારશો તેમ તેમ તમે ન સમજી શકો, ન જાણી શકો, ન અનુભવી શક્યા હો તેવી રીતે તમારાં કાર્યો સિદ્ધ થતાં જશે. જેને મળવાની ઇચ્છા કરશો તે તમારી પાસે હાજર થશે, જે મેળવવાની ઇચ્છા કરશો તે વસ્તુ તમારી પાસે હાજર થઇ જશે તે જેની પાસે હશે તેને તે વસ્તુ તમારી પાસે લઇ આવવાની આંતર પ્રેરણા થશે. અને એવી રીતે આ વિદ્યાથી આવાં આવાં ચમત્કારિક કાર્યો સિદ્ધ થયેલાં તમે જોશો, તમારો વ્યવહાર અને પરમાર્થ હિતમ પ્રકરે સધાશે. આ દેવી વિદ્યા છે. તે ગુપ્ત વિદ્યા છે તમે તેને ગુપ્ત રાખજો જેમ ગુપ્ત રાખશો તેમ તેના ચમત્કાર તમને વધુ જણાશે અને તો માત્ર પરોપકારાર્થે તેને પ્રકાશિત કરીએ છીએ.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૬ ઠે

અંતર્દષ્ટિથી ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાન ત્રણે કાળની
વાત જાણવાની કળા

પ્રકરણ ૪૪ મું

આત્મશક્તિની દિવ્ય દૃષ્ટિ

વિચારશક્તિને એકાગ્ર કરવાની કળા આગલા ભાગોમાં આવી ગઈ જેઓ મનને સ્થિર કરી આત્મા સાથે તેને એકાગ્ર કરે છે તેમનામાં આત્મશક્તિ જાગૃત થાય છે. આત્મશક્તિની દિવ્ય દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતાં તે ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાનની વાત જાણી શકે છે, તે માણસ અહીં ખેડે તેમ છતાં દૂર દેશાવરમાં અત્યારે શું બને છે. તે નજરે જોઈ કહે તેની રીતે જાણી શકે છે; આ વિદ્યા પણ અભ્યાસથી સિદ્ધ થઈ શકે છે. જેમ મનને શાંત રાખી એકાગ્ર કરવાથી ખીજના મનની વાત જાણી શકાય છે તેમ મનને શાંત રાખી જેમ જેમ એકાગ્રતા વધારવામાં આવે છે તેમ તેમ તેની અંતર્દષ્ટિ ખુલતી જાય છે. અને ઘણે દુરની વસ્તુ જોઈ શકે છે, ભૂત કાળમાં શું બન્યું હતું, ભવિષ્ય કાળમાં શું બનશે તે સર્વ તે જાણી શકે છે.

મહા પુરુષો, સિદ્ધો, યોગીઓમાં આ વિદ્યા આપણે જોઈ શકીએ છીએ, યોગથી ચિત્તવૃત્તિને એકાગ્ર કરી તેમણે પોતાની અંતર્દષ્ટિને ઉઘાડી હોય છે. તેમનાં જ્ઞાન ચક્ષુ ખીલી ગયેલાં હોય છે. દૂર દૂર બનતા બનાવો તે નજરે જોતા હોય તેવો અનુભવ કરી આપણને કહી શકે છે. ભવિષ્યમાં શું બનશે, ભૂતકાળમાં શું બની ગયું તે

સર્વ તે એકાગ્ર થતાં જોઈ જાણી શકે છે. આ અંતરદષ્ટિ જેની ઉધડી છે તે ત્રિકાળજ્ઞાની બની શકે છે.

સર્વ કાર્ય અભ્યાસથી સિદ્ધ થાય છે એ વાત આપણે જાણી આગલા પ્રકરણોમાં બતાવેલી ક્રિયાઓ તમે સિદ્ધ કરી હશે તો આ ક્રિયા તમને રહેલી જણાશે.

શરૂઆતમાં પહેલા પગથાયાથી ચલવું. કોઈ પણ વસ્તુને પારખી કાઢવાની શક્તિ કેળવવી. આંખો બંધ કરી પછી તમે તમારા હાથમાં કોઈ વસ્તુ લ્યો, અને તે શી ચીજ છે તે કહેવાની કળા શીખો આ માટે તો પ્રથમ તમારો દરેક વસ્તુનો અભ્યાસ કરવો. દરેક બાબતના મનમાં સંસ્કારો પડે છે એ આપણે જાણીએ છીએ. તમે કોઈ વસ્તુ જુઓ એટલે તે વસ્તુ શી છે, જ્ઞાની અનેલી છે. શા તેના ગુણ છે વિગેરે ઉપરાંતપરી તમને વિચાર આવશે, તેની છાપ મન ઉપર પડશે આવી રીતે મનુષ્ય કોઈ પણ વસ્તુ હાથમાં લે છે, એટલે તેનો સ્પર્શ થતાં તે કઈ વસ્તુ છે તે જાણી શકે છે. જે વસ્તુ બધી હોય તે વસ્તુ ખાવામાં આવે તો તેના સ્વાદથી તે શી વસ્તુ છે તે કહી શકાય છે, જેનો રાત દિવસ હથે સ્પર્શ કર્યો હોય તે વસ્તુનો આંખો બંધ કરીને સ્પર્શ કરવામાં આવે તો તે ઝોળખી શકાય છે કે તે શી વસ્તુ છે આમ જે જે વસ્તુ જેવામાં આવે. ખાવામાં આવે કે જેનો જેનો સ્પર્શ કરવામાં આવે તે વસ્તુ શી છે તેના મન ઉપર વારંવાર સંસ્કાર પડે છે. પછી તે વસ્તુ આંખો મીંચીને હાથ વડે કે જીભ વડે પારખી શકાય છે.

આંધળાઓ વધુ અભ્યાસથી ચોપડી હાથ ફેરવી તેના ટાઈપને હાથનાં આંગળેથી સ્પર્શ કરીને ઓળખી શકે છે. આવી રીતે આંધળા મનુષ્યો સતાર કે હોરમેનિયમ પણ વગાડી શકે છે, આમ સ્પર્શથી મનમાં લાગણી થાય છે, અને એ લાગણીથી તે અક્ષરો ઝોળખી શકે છે. આવી રીતે એક વસ્તુ ઘણી વાર આપણા હાથમાં આવી હોય તેને આંખો મીંચ્યા છતાં પણ આપણે ઝોળખી શકીએ છીએ. આમાં વસ્તુને સ્પર્શ કરીને ઝોળખી કાઢવાનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો. તે માટે અનેક વસ્તુઓ મેળવવી. તેનો સ્પર્શ કરવો, તેનું અવલોકન કરી, વિચાર કરવો. પછી તે વસ્તુ આંખો મીંચી ઝોળખી કાઢવા પ્રયત્ન કરવો. તેવી રીતે અનેક ચીજોનો અભ્યાસ કરવો, પથ્થર, કંકડા, લોખંડની કે પીતળની સળી, કાપડ, ગરમ, સુતરાઉ કે રેશમી,

આમ અનેક ચીજોનો સ્પર્શ કરી તેને પારખી કહાડવાની શક્તિ કે-
ળવવી, જેમ જેમ વસ્તુનો સ્પર્શ કરશે, તેનો વિચાર કરશે તેમ
તેમ તમારા મન ઉપર તેની અસર થશે, તે હાથમાં આવતાં તમને
ખબર પડશે કે આ શી વસ્તુ છે. આમ નજરે જોઇ. વળી આખો
મીંચીને તે પારખી કાઢવાનો અભ્યાસ કરો.

આવી રીતે કોઇના કાગળ તમારા ઉપર આવે તે જોઇ વાંચી
શી અસર થાય છે તે તપાસો, પછી ખાડેલા કવરો આવે તે ઉઘાડ્યા
વગર તે પત્રથી તમારું મન ઉપર શી અસર થાય છે તે જુઓ.
એમ અભ્યાસ કરતાં એ પત્રની તમારા મન ઉપર લાગણી થશે. ઘણી
વાર આવે પત્ર હાથમાં આવતાં હર્ષ થાય તો તેમાં હર્ષની વાત
લખેલી છે એમ માનો, તે જોઇ ખેદની લાગણી થાય તો તેમાં ખેદની
વાત છે એમ માનો, શરૂઆતમાં ભૂલ થાય પણ વારંવાર વિચાર
કરવાની, તેનાથી તમારા મનમાં શી લાગણી થઇ તે પારખી
કાઢવાની શક્તિ કેળવશે તો તમને તેની અસર થયા વગર નહિ રહે.

આ માટે પણ શાંત જગ્યામાં બેસી અભ્યાસ કરવાની જરૂર
છે. તે પત્ર કે વસ્તુ હાથમાં લેતાં આનંદ થાય તો નીરોગી કે આ-
રોગ્યતા સમાચાર જાણવા. પ્રથમ કોઇ વસ્તુ હાથમાં લ્યો, તેથી
તમારા મન ઉપર શી અસર થાય છે તે પારખી કાઢો, આ રીતે જો
બંધ બેસી જાય છે તો તે પત્રની અંદર શું લખ્યું છે તે પણ જાણી
શકા છે. વસ્તુ હાથમાં આવતાં મન ઉપર શું અસર થઇ તે તરત કહે-
વાની ટેવ રાખવી. પછી ખાત્રી કરવી, શરૂમાં તમારી વાત સાચી ન
જાણાય પણ અભ્યાસ વધતાં તમારી વાત સાચી પડશે.

કોઇ વસ્તુ માટે કોઇ તમને કંઈ પ્રશ્ન પૂછવા આવે તો તેનો
પણ તમે આ વિદ્યાર્થી સાચો જવાબ આપી શકો છો. જો કોઈ
વસ્તુ તમારા હાથમાં આવે. પત્ર આવે કે બીજી વસ્તુ તમે પકડો અને
તેથી તમારા મનમાં ઉદાસી પ્રકટે તો સમજજો કે કોઈ ખરાબ વાત
બનવાની છે, જો, ભય ઉપત્ત થાય તો સમજજો કે કંકાસ થવાનો
સંભવ છે, એકદમ આનંદ થઇ આવે તો કોઈ આશા સાચી પડવા
સંભવ છે, મેં શીકું પડી જાય તો કોઇનું મરણ નજીક છે સમજવું,
જો ઓચિંતો નિસાસો નંખાઇ જાય તો લોભના સમાચાર જાણવા,
આમ તે તે વસ્તુથી તમારા મનમાં જે લાગણી થાય તે પ્રમાણે તમારે
વિચાર કરી તેનું પરિણામ સમજવું. કોઈ પ્રશ્ન પૂછે તો તેને અનેક

વસ્તુમાંથી એક દષ્ટ તમને આપવા કહેવું. તે વસ્તુ તમારા હાથમાં આવતાં તમારા મનનાં સારી, ખોટી જે લાગણી થાય તે ઉપરથી તેનું પરિણામ જણાવજો.

આમ સ્પર્શશક્તિ પારખવાની કળા વધુ ખીલતી જશે એટલે તરત તરત તમારા મન ઉપર તેના સારા ખોટાની અસર થશે, અને તેથી તમે તેના ખરા જવાબ આપી શકશો. પત્રમાં શું લખ્યું છે તે પણ કહી શકશો.

આ વિદ્યાનો રાત્રે શાંત સ્થળે અભ્યાસ કરવો એકાદ કલાક હમેશાં પ્રયોગ કરો. પછી તેની ખાત્રી કરવી, એકાગ્રતાથી શાંત થઈ પૂર્ણ વિચારથી પ્રયોગ કરજો. કેાઇ પણ પત્ર હાથમાં લઈ આખો મીઝી તે કોના તરફથી આવ્યો છે તેનો વિચાર કરજો. શાંત વિચારના તમે હશે તો જેના તરફથી તે પત્ર આવ્યો હશે તેનું નામ તમારા મનમાં સ્પર્શશે, એટલે તેની ખાત્રી કરજો. આમ કાગળની વાત તમે કહી શકશો. રોગો પણ આ વિદ્યાથી પારખી શકાય છે.

આ વિદ્યાનું આ પ્રથમ પગથીયું છે. નાની નાની વસ્તુઓ પારખ્યા પછી આગળ જ્ઞાન મેળવી શકાય છે. આખો મીઝી પ્રથમ તો કંઈ વસ્તુ છે તે પાખતમાં શીખવું, અનેક વસ્તુમાંથી એક વસ્તુ પારખી કાઢતાં શીખવું, કાગળમાં શું લખ્યું છે તે કહેતા શીખવું જેમ જેમ વિદ્યા સિદ્ધ થતી જાય તેમ તેમ આગળ વધવું.

અકરણ ૪૫ મું.

ભવિષ્યની વાત જાણવાની કળા.

મન વધુ એકાગ્ર થતું જશે તેમ તેમ તેની શક્તિ વધતી જશે. તે પછી ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળની વાતો પારખતાં શીખશે. તે પછી કંઈ વસ્તુ કયાં છે, કયે સ્થળે હાલ શું બને છે, અમુક દિવસે શું બનશે વિગેરે વાતો જાણી શકશે. શેર સદામાં લાભ થશે. કે નુકસાન તે જાણી શકશે. કયાં વેપાર કરવાથી લાભ મળશે, ધંધો સ્વતંત્ર કરવો કે ભાગમાં કરવો, ધંધામાં વિદ્યન આવશે કે કેમ, આદતમાંથી શી રીતે બચવું, એ રાહલી મિલકત કયાં છે, તે કેવી રીતે મળશે, અમુક રોગ ઉપર શી દવા કરવી વિગેરે સંબંધી સાચા જવાબો

તમને સ્ફુરી આવશે. શરૂઆતમાં જવાબ સાચા ન પડે પણ અભ્યાસ વધતાં જવાબ સાચાજ મળશે. આમાં જેમ જેમ મન શાંત થતું જાય છે, અને વિચાર એકાગ્ર થાય છે તેમ તેમ સાફ પરિણામ આવે છે. કોઇ પ્રશ્નનો વિચાર કરી શાંત થઇ જવાનની રાહ જોવી એટલે તમારા મનમાં તે જવાબ સ્ફુરશે, એકકક્ષ માણસોનાં નામ, વખત જે બનવાનું હોય તે તમને સ્ફુરશે. અને તે સાચાજ પડશે.

મનુષ્યને પરમાત્મ એ મગજ આપ્યું છે. એ મગજમાં રહેલી જ્ઞાનશક્તિને ખીલવવાથી આવી અદ્ભૂત વિદ્યા શીખી શકાય છે. જેઓ મનને કેળવે છે, સ્થિર કરે છે, તેઓ સારી રીતે ભૂત ભવિષ્યની વાત કહી શકે છે. આ વિદ્યાથી અંતરદષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે. પછી દરેક બનાવ જાણે નજરે જોતા હોઇએ તેવી રીતે જણાય છે. અનુમાનની વાત પછી હોતી નથી. જેમ સ્વપ્નમાં કોઇ દેખાવ જોઇએ તેમ ચિત્ત એકાગ્ર થતાં તરત જે પ્રશ્ન પૂછ્યો હોય છે, કે જે જાણવાની ઇચ્છા હોય છે તેનું દશ્ય મનમાં ઉભું થાય છે, અને તે સાચુંજ પડે છે. ઘણા જ અભ્યાસના અંતે આ દષ્ટિ ખુલે છે અને પછી તે યોગી અને સિદ્ધની માફક એકાગ્ર થઇ ભૂત ભવિષ્યના પ્રશ્નોના સાચા જવાબ આપી શકે છે.

આમાં વિચારની સ્થિરતા, મનની શાંત સ્થિતિ એ બહુ ઉપયોગી છે, પ્રથમ મન સ્થિર થતાં તે આત્મા તરફ વળે છે, અને આત્મા તરફ વળતાં જગતના સંબંધ છોડે છે. આત્માની સાથે એકાગ્ર થતાં આત્માની દૈવી શક્તિઓ પ્રકટ થાય છે, નિરાવરણ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને જેમ આખોથી સર્વ જોઇ શકીએ તેમ સર્વ નિરાવરણ દષ્ટિથી જોઇ શકાય છે. આ વિદ્યા રહેલી નથી, પણ આગલાં પ્રકરણોમાં કહ્યા પ્રમાણે વિચારની સ્થિરતા થઇ હશે. મનની શાંતિ જળવી રાખી હશે એ અભ્યાસ બરોબર પરિપક્વ થયો હશે. તો તમે આ અંતર્દષ્ટિને ખીલવી શકશો, આ અભ્યાસ રાત્રે કરવો ઠીક પડશે. તે વખતે એકાંત સ્થાને, શાંત રીતે બેસી પછી મનના વિચારો કાઢી નાંખવા. થોડી વાર સંકલ્પ કલ્પ કરવા છોડી નિઃસંકલ્પ બની જવું. કોરા કાગળ માફક મનમાં એક પણ વિચાર આવવાન દેવો. આમ બે મિનિટ, પાંચ મિનિટ જેમ વધુ રહી શકે તેમ રહેવાનો અભ્યાસ કરવો.

આમ નિઃસંકલ્પ સ્થિતિ થવી એ અંતર્દષ્ટિને જલ્દી ઉઘાડ-

વાની ઉપયોગી કળા છે. વિચાર એક પણ આવવા દેવો નહિ. પ્રથમ એસતા પહેલાં જે વાત જાણવા ઇચ્છા હોય તે ઇચ્છા કરી પછા એસવું. થોડી વારે તમારા નિઃસંકલ્પ મન ઉપર તમારી ઇચ્છાને જવાબ સ્પર્શ આવશે. જેમ ટકોરાવડે વારંવાર વાત કહેવામાં આવે તેમ એ જવાબ વારંવાર તમારા મનમાં સ્પર્શશે. એના મેળે, એટલે તમે સમજી શકશો કે આ જવાબ આવ્યો.

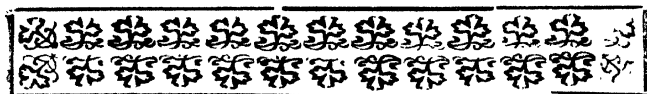
અમુક સ્થળે અત્યારે શું બને છે તે જાણવા પણ તમે આવી રીતે અભ્યાસ કરી શકશો. અને પરિણામે સાચી વાત જાણી શકશો. જેમ અંતરની એકાગ્રતા વધુ તેમ આવી ભવિષ્યની વાતો જાણવાની તમારી શક્તિ વધતી જશે. સધળો આધાર અંતરની એકાગ્રતા ઉપરથી મનની નિશ્ચિતતા, શાંતિ અને ચિત્તવૃત્તિની એકાગ્રતા સિદ્ધ થતાં તમે ભૂત, ભવિષ્યને વર્તમાન કાળની વાત જાણી શકો છો. આ માટે રોજ થોડો થોડો અભ્યાસ કરતા જાઓ. શરૂઆતમાં સાચી વાત ન જાણાય તો ગભરાવું નહિ, અવિશ્વાસ બનવું નહિ. વિદ્યા સાચી છે. તે પ્રયત્નના અંતે તમને સિદ્ધ થયેલી જણાશે.

આપણા ત્રિકાળજ્ઞાની મુનિઓ તે જાણતા તેમણે તે પોતાનામાં સિદ્ધ કરી હતી જેમ શરૂઆતમાં એકડો છુટતાં વાર લાગે પણ વધુ અભ્યાસ થતાં રહેલાઈથી ઝપાટા બંધ લખી શકે છે પછી તેને વિચાર કરી કરીને ચક્ષરો લખવાના નૃથી હોતા. તેમ શરૂઆતમાં આ વિદ્યા અચરી જણાય. તમારા જવાબ સાચા ન પડે તો ચિંતા નહિ. વધુ અભ્યાસ વધતાં તમે સર્વ સારી રીતે સચું જાણી શકશો અંતર્દૃષ્ટિ ઉદ્વડતા તમારી દૃષ્ટિ તિરાવરણ બનશે. તમે કાચની પેટીપારની વરતુ જેમ જેઈ શકો તેમ વચમાં ભીંત હોય છતાં પાર શું છે તે જોઈ શકશો. ભવિષ્યમાં શું બનશે તે પ્રત્યક્ષ અનુભવી કહી શકશો.

આ વિદ્યાથી તમે અનેક વાતો જાણી શકશો, વ્યવહારનાં અનેક મુશ્કેલીનાં કાર્યો સાધી શકશો, કારણ તે સિદ્ધ કરવાનો સાચો માર્ગ તમને જણાશે. અનેકનું લેલું કરી શકશો તે કરો તે અન્યનું બહુ કરવાની ઇચ્છાથી કરજો. કોઈના અક્ષિતની વાત તેમ કહી અન્યારથી ગભરાવી ન મૂકશો, પણ તેનું હિત થાય તેવા માર્ગો તમે આ વિદ્યા દ્વારા જાણી તે તેને કહેજો.

આમ આ વિદ્યાથી ભૂત ભવિષ્યને વર્તમાનની વાત જાણી શકાય છે. તેને માત્ર અભ્યાસથી ખીલવાની જરૂર છે.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૭ મો.

પ્રેતાત્મશાસ્ત્ર

અકરણ ૪૭ મું.

પ્રતલોક-સિદ્ધયોગ

પ્રતલોકે સત્ય છે, મનુષ્યની મૃત્યુ પછીની સ્થિતિ

एको देवः सर्वं भूतेषु गृहः सर्वव्यापि. सर्वं भूतान्तरात्मा ।
कर्माध्यक्षः सर्वं भूताधिवासः माश्रीचेताः केवलो निर्गुणश्चा ॥

સ્વેતાશ્વતરી ઉપનિષદ

આ વિશ્વના કર્તા વિશ્વંભર પરમાત્મા છે, તે સર્વ શક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, એક, અદ્વિતિય, સનાતન અને અનંત છે. તેજ અનંત જ્ઞાન, અનંત શક્તિ, સર્વાત્રય, સર્વવ્યાપી પરમાત્મા છે. તે પ્રેમસ્વરૂપ છે.

જીવ અનેક પ્રેતીઓમાં જન્મ લઇ ક્રમથી ઉન્નત દશાને પ્રાપ્ત થતાં આ જડજગતમા મનુષ્યરૂપે જન્મે છે. જડદેહનો ત્યાગ કર્યો પછી તે આ આંખોથી ન જોઇ શકાય તેવા અધ્યાત્મ જગતમા સદૃશશરીર ધારણ કરે છે.

હિંદુધર્મશાસ્ત્ર પિતૃઓને માને છે. પિતૃઓની સદગતિ માટે તેના મરણ પાછળ ધર્માદિક ક્રિયાઓ કરે છે આજકાલ પશ્ચિમના સંસ્કારો જેમનામાં જડ ધાલી બેઠા છે તેવા મનુષ્યો મરનારની પાછળ શ્રદ્ધ કરવું અને મિથ્યા ધર્તિંગ માને છે. જેઓએ કહેવાતી ઉંચી કેળવણી લીધી હોય છે તેઓમાંના ઘણાના મન ઉપર પાશ્ચિમાત્મ સંસ્કારોએ સારી અસર કરેલી હોય છે. અને જેમ જેમ તેમનામાં પશ્ચિમના રુઢિચાંચની અસર વધુ થઈ ગઈ છે તેમ તેમ તેઓ હિંદુધર્મ

શાઓ તો પાખંડથી ભરેલાં છે, તેમાં લખેલા વિષયો બ્રહ્મણોએ સ્વાર્થ સધવા લખ્યા છે એમ માની લોકોને મનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

સનાતન હિંદુધર્મના સિદ્ધાંતો સનાતન સત્ય છે. તેમને પાખંડી કહેનારા આપણાજ લોકો અન્યની બુદ્ધિને વશ થઈ તેમ કહે છે. તેમને આપણા શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નથી, પરધર્મનો અભ્યાસ તેમણે કરેલો હોય છે. પરધર્મના લોકોના સહવાસમાં વધુ જીવન ગાળ્યું હોય છે એટલે તેમના મન ઉપર પરધર્મના સંસ્કારો જનમી ગયા હોય છે. જેથી આપણા ધર્મના સિદ્ધાંતોને ખોટા જણાવે છે. આપણા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે પરલોક સત્ય છે, પ્રેત્યોનિ સત્ય છે. મનુષ્ય જો અવગતિને પામે તો તે પ્રેત યોનિને પ્રાપ્ત થાય છે, તેનો પ્રેતલોકમાંથી છુટકારો થાય તે અર્થે શ્રાદ્ધાદિ કેટલીક સત્ક્રિયાઓ મરતારની પાછળ કરવામાં આવે છે. જેથી તેની સદ્ગતિ થઈ શકે. આ વાત બધા ગણ્યા સુધરેલા માનતા નથી.

પરલોક સત્ય છે દેવલોક સત્ય છે, એ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે. આપણા જીના વિચારના ધર્મનિષ્ઠ ભાઈઓ તે માને છે, પણ વધુ લખેલા આગળ વધેલા માનવામાં તે વાત આવતી નથી. મનુષ્ય આ લોકમાં મનના અત્યંત ગુપ્ત પ્રદેશમાં સારા કે ખોટા, પવિત્ર કે અપવિત્ર જેવા વિચારનું સેવન કરે છે, સુખથી સત્ય કે અસત્ય, કઠોર કે મધુર જે શબ્દો બોલે છે જીવનની દરેક ક્ષણે જે જે કર્મો કર્યા કરે છે; સર્વની આકૃતિ અધ્યાત્મ જગત્માં નિરંતર અંકિત થયાં કરે છે. તે જ્યારે પરલોકમાં જાય છે. ત્યારે પોતાનાં કરેલાં કર્મો પરોને જોઈ તે કર્માનુસાર સુખની શીતળતા કે દુઃખથી દગ્ધ થયાં કરે છે. અર્થાત આ જન્મના કરેલાં કર્મોનું સારું કે ખોટું ફળ ત્યાં ભોગવતું પડે છે.

મનુષ્ય જો આ જન્મમાં ચરિત્ર નિર્મળ રાખે તો તે મોક્ષને પામી શકે છે. જેઓ નાસ્તિક છે તે પણ જો સરલ ચિત્તના, સત્ય પરાયણ, સચ્ચરિત્ર અને સર્વજનનું હિત કરનારા હોય છે તો તે દુશ્ચરિત્ર અને દુરાચારી આસ્તિકો કરતાં પરલોકમાં સારું ફળ મેળવી શકે છે. હાથરમાં અંતઃકરણપૂર્વક ભક્તિ મનુષ્ય માત્રમાં પ્રેમ પિતા માતા અને ગુરુજનોની સેવા, ઉપકાર કરનાર જનો પ્રતિ કૃતજ્ઞતા, કર્તવ્ય પાલન, ચિત્ત અને ચરિત્રની શુદ્ધિ સાધવી, સર્વ પ્રયત્નોથી સત્યનું રક્ષણ કરવું અને સ્વભાવિક રીતે સત્કાર્યો કર્યા કરવા એ જીવનો

નિત્યધર્મ છે. મનુષ્ય માત્રે ઇશ્વરમાં ચિત્ત જોડી રાખવું, તેની ભક્તિ કરવી. પ્રીતિ મેળવવી, નમ્ર થવું, ન્યાય પરાયણ રહેવું, રત્નેડી કરાણુ. કામળ, અને સત્યનિષ્ઠ, થવું. સાધુ સ્વભાવ રાખવો, સચ્ચરિત્રવાળા બનવું. આત્મ ઉચ્ચ વર્તન રાખનાર ઉપર જ તેના પ્રાપ્તિ દેવાતમા આકર્ષાય છે.

જેઓ આ સંસારમાં લોભ લાલસા અથવા તો ક્રોધ ઈર્ષ્ય પ્રવૃત્તિને માટે બીજાઓનું અનિષ્ટ કરે છે, અપમાન કરે છે, ધર્મચ્છેદ કરે છે તે પરલોકમાં જઈ દેવાત્માઓના પ્રત્યક્ષથી એ અપમાનિતા કરેલી અનિષ્ટોની સામેજ અત્યંત દીન મુદ્રાથી દુઃખને ભોગવે છે, દેવોનો ન્યાય અહુજ કડોર છે. ત્યાં કરેલાં કર્મોનું ફળ જરૂર મળે છે. એથી મનુષ્ય જો આ જન્મમાં ઉચ્ચ આચર વિચારનું સેવન કરી પવિત્ર રહી, હૃદયને નિર્મળ રાખી જે કાંઈ સત્કાર્યો કરે છે તેનું ઉત્તમ ફળ તેને મળે છે. તેનું એક પણ અનિષ્ટ કર્મ તેનું ફળ આપ્યા વગર રહેતું નથી માટે અનિષ્ટોથી બચવું.

જે મનુષ્યો પરલોકને માને છે તેઓ અતીતિથી ગ્રંથ છે, આ જન્મમાં કરેલાં કર્મોનું ફળ આવતા જન્મે ભોગવવુંજ પડશે એમ માનનારા સત્યથી વાકે છે. હિંદુ ધર્મિષ્ઠ પ્રજા પોતાના માતા પિતાને મૃતુ પછી સ્વર્ગમાં શક્તિ અને સુખ મળે. તેમની અવગતિ ન થાય પણ સમગતિ થાય તે માટે યથાવિધિ શ્રાદ્ધ-તર્પણાદિ કાર્ય કર્યા કરે છે. જેઓના ઉપર પશ્ચિમના મંરકાર પડેલા છે, જેઓ પારકાનું અનુકરણ કરવાવાળા છે તેવા સુધારા વાળાઓ, તેમજ વેદ ધર્મ, સનાતન ધર્મને ન સમજનારા અપણાજ ભાઈઓ, અર્થ સમાજોએ શ્રાદ્ધ-તર્પણને માનતા નથી, અને તે કરનારની મશ્કરી કરવા મચી પડે છે, તે કહે છે કે: “ ભાઈ, જે હાથે ક્યું તે ખડું, તમે કરો અને તેનું ફળ તમારાં માથાપને મળે એમ અને નહિં. આત્મ ઉચ્ચ સમજવી ભાવિક ભોળી પ્રજાને આડે માર્ગે દોરી દેવા છે. આવા લોકો તો જે પશ્ચિમની પ્રજા માને તેને માનનારા છે તે જો હંબગ કાંદે છે તેને એ પણ હંબગ કહેવા મચી પડે છે.

જેનો વિગેરે પણ શ્રાદ્ધને માનતા નથી, આવી રીતે હિંદુઓ, આર્યસમાજોના સંસર્ગથી શ્રાદ્ધ વિગેરે સત્ક્રિયાઓ ન કરાવવા લાગ્યા. આ જો ગામડે ગામડે, શહેરે શહેરમાં જો તપાસ કરીશું તો તો ઘણા મંનાર મનુષ્યો અવગતિયા થયાના સમાચાર મળી આવશે

અમુક સ્ત્રીને તો ભૂત વળગ્યું છે, તે ધુણે છે, અમુક ઘરમાં તો ભૂત રહે છે, ત્યાં કેમથી રહેવાતું નથી, અમુક સ્ત્રીને તો તેની શોક્ય બન થઈ વળગી છે, તે તેનું લોહિ ચૂમી લે છે, અને દુઃખ દે છે. અમુક ઘરમાં તો ભૂત હાજરા હાજર છે, અમુકને ખાટલામાંથી ગમડાની દીધો, આવી ભૂતપ્રેતની અનેક વાતો આપણે સાંભળીએ છીએ. એવો જેવી શ્રાદ્ધને ન માનનારી પ્રજા પણ આ ભૂતને માને છે, અને પોતાના કુટુંબમાં જે સ્ત્રીને ભૂત વળગ્યું હોય છે તેનું ભૂત કઢાવવા, ભુવા, જતી અને ફરી પાસે દોડે છે. મીયાં દાતારની ઉંઝા પામે પીરની જગા છે. ત્યાં સેંકડો સ્ત્રીઓ ધુણવા, ભૂત કઢાવવા જાય છે. નર્મદાએ જાય છે. અવા બનાવ ન બન્યા હોય તેનું એક પણ ગમ નથી ભૂત લોક છે એવો આપણે માનીએ છીએ.

ઘણે સ્થળે વાતો ચાલે છે કે અમુકને ભૂત વળગ્યું છે, અમુકને પ્રહારાક્ષત વળગ્યા છે, અમુકને ઝંડ વળગ્યો છે અમુકને જલ વળગ્યો છે. શસ્ત્રોમાં આ વાતો છે. આપણા અનુભવમાં પણ તેવી વાતો આવે છે. આથી સમજાય છે કે મનુષ્ય મૃત્યુ પછી અવગતિ પામે છે તો તે ભૂત, પ્રેત કે ઝંડ થાય છે. આવી વાતો ભાગ ભમા, મહાભારતમાં પણ મળી આવે છે, શસ્ત્રો ભૂત ગોત્રી સ્વીકારે છે. આવા વળગેલાં ભૂત પોતે અમુક વસ્તુની માગણી કરે છે, તે તેને આપવામાં આવે છે તો તે જતાં રહે છે. જેમ એક મનુષ્ય તે વળગે છે તેમ ઘણા મનુષ્યને સૂક્ષ્મ દેહે ભૂત દેખાયાં છે, રાત્રે ફરતાં ઘણા જાણ્યાં છે: કે ઘડીમા બીલાડું, ઘડીમાં ભુંડ, ઘડીમાં સ્ત્રી વેશે, ઘડીમા બકરાને ઘડીમાં હંચા તાડ જેવું બની ભૂત દેખાવ દીધો છે. આ વાતને સુધારાવાળા માનતા નથી. અને તેને બહેમ કરી કુટી મારે છે.

તો પણ એટલું તો સાચું છે કે: પ્રેતયોનિ તો છેજ. તે આ આકાશ તત્ત્વમાં સૂક્ષ્મ શરીરને ધારણ કરી મનુષ્યને દેખાય છે. એ વાત પણ સાચી છે. હવે આપણી ધાર્મિક પ્રજાને માનતી આવી છે તે એવી પ્રેતયોનિ ભરનાર ન પ્રાપ્ત થાય તે મટે તેના મૃત્યુ પછી તેની પાછળ શ્રાદ્ધ આદિ સત્કર્મ કરવાં એ વાત હવે પશ્ચિમની પ્રજા માનવા લાગી છે, અને તેનાં દષ્ટાંતો ઘણાં છે. તે દષ્ટાંતોથી આપણે એ વાત સિદ્ધ કરી શકીએ છીએ કે હિંદુધર્મના સિદ્ધાંતો સાચા છે. પરલોક સત્ય છે, ભરનારની પાછળ શ્રાદ્ધાદિ સત્કર્મ ન કરવામાં

આવે તો તેથી મરનારને તુકશાન જે. કારણકે કેટલાકને પ્રેતયોનિને માત્ર થવું પડે છે.

મનુષ્ય સાંસારિક સુખ લાલસા અને પાશવી પ્રવૃત્તિની દુર્નિવાર પેપાસાથી પોતાના આત્માની વિસ્મૃતિ કરે છે, છતાં પણ તેણે સનજીવું જોઈએ કે તેને એક વખત મરવાનું છે. આજે છે એ કાલે થી. ઇતિહાસ વાંચો. ચક્રવૃત્તિ રાજાઓ ચાલ્યા ગયા, ક્ષત્રિય રાજાઓ કે હિંદને પોતાનો માનતા હતા, તેની સ્વતંત્રતા માટે પ્રાણ આપતા હતા તે ચાલ્યા ગયા, બાદશાહો પણ ગયા, જેઓ સૈન્યથી નક્ષિત સુભૃષ્ટના સિંહાસન ઉપર, ચંદ્રમા સંખ્યા રૂપ અને વૈભવની છટા વાળા સત્તા હતા તેઓ તે સિંહાસનને છોડી ચાલ્યા ગયા છે. એક ગરીબ પંડિતમાં પડી રહેનાર ભિખારી જે અન્ન માટે ધનવાનો પાસે લાંબા તથા કરી કરગરી બીખ માગતો હતો તે પણ ચાલ્યો ગયો. બાળક માતાની માના બોળામાં બેસી આનંદથી ખેલતો હતો તે પણ માતાપિતાના કાર્ય દોષથી અકાલે ચાલ્યું જાય છે, યુવક પોતાની નવ યૌવના કુંદરી પત્નીની સાથે એકાંતમાં પ્રણયની ચર્ચા કરતો હતો તે પણ પોતાના જ્ઞાન કે અજ્ઞાત કમોના દુશ્મની અકાળે ચાલ્યો જાય છે. એમ તો સંસારને છોડી સર્વ ચાલ્યા જાય છે, સર્વ જરાના રસ્તામાં જાય છે. એ સર્વ આ સંસાર છોડી ક્યાં જાય છે એ પ્રશ્ન છે. શરીરમાંથી હવે એવી વસ્તુ જતી રહે છે. પછી શરીર જડ થતાં તેને અગ્નિમંદાળી દેવામાં આવે છે.

આપણાં શાસ્ત્રોતો હજારો વર્ષ પહેલાંથી કહે છે કે:

नैनंछिन्दतिशखाणिनैनं दहति पावकः ।

न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥૨૩॥

બ. ગી.

જીવતમાનો કદી નાશ થતો નથી. તે અવિનાશી પદાર્થ છે, આ તેને કાપી શકતું નથી, અગ્નિ તેને બાળી શકતો નથી, જળ તે ઢુબાવી શકતું નથી, અને વાયુ તેને સુકવી શકતો નથી પરંતુ:

वासामि जीर्णानि यथा विहाय. नवानिगृहणानि गोऽपगणि । तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि सं-
ति नवानि देही ॥ ૨૨ ॥

બ. ગી. અ. ૨

જે પ્રકારે ફાટેલાં જુનાં (જીર્ણ) કપડાં ફેંકી દઈ મનુષ્ય નવાં પડાં પહેરી લે છે. તેજ પ્રકારે મનુષ્ય દેહનો દેહી (શરીર) અર્થાત

જીવાત્મા શરીર છોડ્યા પછી (સૂક્ષ્મતર) નવીન દેહ ધારણ કરીને અન્યત્ર જીવનના કાર્યમાં અગ્રેસર થાય છે.

આ જ્ઞાન તો હજારો વર્ષ પહેલાંથી—જે વખતે યુરોપ, અમેરિકા, આફ્રિકા, આસ્ટ્રેલિયા, રિગેરે રાજ્યો હિંસક જનવરોની માફક વનચર મનુષ્યોની નિવાસ ભૂમિ હતી તે પહેલાંથી હતું અને આ હિપદેશ મેઘની માફક ગંભીર સ્વરથી સમસ્ત જગતને આપ્યો હતો.

વાલ્મીકિના હૃદયારાધ્ય શ્રી રામચન્દ્રને જનકીની અગ્નિ પરીક્ષા વખતે સૂક્ષ્મશરીર ધારણ કરી દશરથે દર્શન આપ્યાં હતાં, અને તેમની સાથે વાતચીત કરી હતી. મહાભારતમાં લખ્યું છે કે: કુરુ ક્ષેત્રમાં યુદ્ધ યથ થયા પછી અનેક કૌરવવીરોએ ગંગાને કિનારે પોત પોતાની શોધ કુલિત સદ્ધર્મિણિયોની સમક્ષ સ્પર્શ યોગ્ય મૂર્તિથી પ્રકટ થઈ તેમના હૃદયમાં વિસ્મય અને શાંતિ કરી હતી. લોકો આવી કથાને અત્યાભાવિક અને અશ્રદ્ધેય સમજી તેની હિપેક્ષા કરે છે, કારણ કે તેનું પ્રમાણ અધ્યાત્મિક વિજ્ઞાન સાથે છે. પણ હવે યુરોપ અને અમેરિકાના વૈજ્ઞાનિક પાંડિતો આવી આવી વાતોને માનવા લાગ્યા છે, આપણા ધર્મશાસ્ત્રોનાં સૂક્ષ્મ તરવોને સંકલિત કરી, આપણા ઇષિ મુનિઓએ યોગ અને જ્ઞાનદ્વારા પ્રાપ્ત કરેલા આધ્યાત્મિક સત્યની સત્યતાને માનવા લાગ્યા છે, ત્યારે તેનું જોઈ આપણા આ દેશના પશ્ચિમના સંસ્કારવાળા સુધરેલા પણ માનવા લાગ્યા છે.

ઋષિઓ પરલોક ગત માતાપિતાથી સંભાષણ કરતી વખતે કહેતા હતા કે:

आकाशस्थ निरालम्ब वायुभूत निराश्रय ।

इदं नीरं इदं क्षीरं स्नात्वा पीत्वा सुखीभव ॥

એટલે—આ સમયે તેમ આકાશિક દેહને ધારણ કર્યો છે, હવે આ પૃથ્વીની કેંઈ પણ વસ્તુો તમને આચાર નથી. જેની રીતે વાયુ નેત્રોથી જણાતો નથી, એ પ્રકારે આજ તમે પણ અમારી દષ્ટિથી અદૃશ્ય છો. તમારે માટે અમે આ જળ, અને દુધથી ભરેલી અંજલી અર્પણે છીએ તેથી તમે પરિતૃપ્ત થાઓ.

આપણે શ્રાદ્ધ કરી મરનારની સદ્ગતિ ઇચ્છીએ છીએ, તેની પાછળ પુણ્યદાન કરી તેનું ફળ તેમને મળે એવો સંકલ્પ કરીએ છીએ, ત્યારે પાશ્વિમાલો ભકિતપૂર્ણ હૃદયે તેમનું ધ્યાન કરી કહે છે કે: “ હે પિતા, હે માતા, આ વખતે તમે આકાશિક શરીરમાં વિરાજમાન છો,

આજ હું તમને મારાં નેત્રોથી જોઈ શકતો નથી, પણ તમે મને જુઓ છો. અને મારા જીવનના સત્પર્યોને જોઈ તમે જેવી રીતે પુલકિત થાઓ છો, તેવીજ રીતે તમે મારાં દુઃખોને જોઈ દુઃખથી વિરાગ્ય અને લજ્જાથી શરમાઈ જાઓ છો. હું સાચા દીલથી તમારી પાસે પ્રાર્થના કરું છું કે: તમે મને સત્પંથના માર્ગે ચાલવાને શક્તિ આપો. હું પણ ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરું છું કે: તમે પણ તેની કૃપાથી ઉચ્ચ ઉચ્ચ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરો. ”

આ સ્થળે જે આકાશિક દેહની ચર્ચા કરવામાં આવી તેનું વિજ્ઞાન સંમત નવું નામ ઇથરીયલ બોડી છે. અર્થાત ઇથર નામના સૂક્ષ્મ પદાર્થ દ્વારા રચાયેલું સૂક્ષ્મશરીર છે. જેઓ આ પૃથ્વીને છોડી ચાલ્યા ગયા છે અને જગત્પત્ની ભાષામાં તેને પરલોક વાસી થયા છે એવું કહેવાય છે, તે પરલોકમાં સૂક્ષ્મ શરીરથી વિચ્છિન્ન રહી જીવનનાં કમ-કમ ભોગવતા અને જીવનીય શક્તિના ઉચ્ચતર વિકાસ નિયમાનુસાર ઉન્નતિ કર્યા કરે છે. તે આપણા શાસ્ત્રોમાં વાદિમકીએ વર્ણવેલ દશરથની માફક કે વ્યાસે વર્ણવેલ દુર્યોધનાદિની માફક કોઈ આધ્યાત્મિક નિયમનું અનુસરણ કરી કોઈ પ્રયોગનથી પોતાનાં સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર આદિ અથવા કોઈ સંબંધી શુન્ય વ્યક્તિને દર્શન આપી શકે છે કે નહીં, તેના નિર્ણય તો વાંચકોએ આ લેખમાં આપેલા અનેક પ્રમાણો અને દાખાંનો અને વૃતાંતોથી કરી લેવો.

આધુનિક જગતના યશસ્વી પંડિત ઇનિડાસના રચનાર ખુદકે માહેબે પોતાના એક ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે: મનુષ્ય પાર્થિવ દેહ છોડી દીધા પછી નવીન દેહ ધારણ કરી જીવનના ગંતવ્ય માર્ગમાં ક્રમ વિકાસના નિયમાનુસાર ધીરે ધીરે અગ્રેસર થાય છે કે નહિં એ મહાન સત્યની સાથે સંબંધ રાખનાર પ્રજાની સાથે પૃથ્વીના કોઈ બીજા પ્રજાની તુલના થઈ શકતી નથી. મનુષ્ય જીવનની સર્વ વાતો જુદી છે અને એ પ્રજા એક જુદી બાબત છે.

જે મનુષ્ય આ પરલોકની વાત ન માની સાંસારિક સુખદુઃખના ક્ષેત્રમાં ફર્યા કરે છે તેનું જીવન વ્યર્થ છે.

પરલોકમાંથી મરનારના આત્માને બોલાવી તેની સાથે વાતચિત કરવાની રિવાજ પાશ્ચિમાત્યોએ શોધી છે. પ્લેચેટ દ્વારા તેમના સથે વાતો કરે છે. અને એવી રીતે હાલમાંજ દેશને નાગોખરે, લોક માન્ય

તીલક, સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ, સ્વામી ધ્યાનંદ સરસ્વતિ, દેશ બંધુ દાસ વિગેરેની સાથે વાનો થયેલી વર્તમાનપત્રો દ્વારા ધણુએ વાંચી છે, એ પેલેએટ અને પ્રેતાવાહનવિદ્યા સંબંધી અમારા પુસ્તક ત્રિકાળ દર્શક દર્પણમાં અમે ધાતું લખ્યું છે. એવી મરનારના આત્મા સાથે પરદેશમાં વાનો થાય છે અને તે વર્તમાન પત્રોમાં છપાય છે. તેવાં કેટલાંક દૃષ્ટાંતો અઃ લેખમાં આપીએ છીએ.

પ્રત્યેક પ્રાણિ માત્રમાં આત્માનો નિવાસ છે. જેને આપણે જીવાત્મા કહીએ છીએ. મનુષ્ય શરીર એ જીવાત્માનું બાહ્ય આવરણ છે, આત્માજી જીવે છે. સાંભળે છે અને વ્યક્તિયો સાથે પ્રેમ કે દ્રેષ ગમે છે. આત્માજી ધર્માનુષ્ઠાન કરે છે. પંચમાત્માની કિપાસના કરી જીવન્મુક્ત માહાત્મા બની શકે છે. એ જીવાત્મા જે મનુષ્ય શરીરમાં રહી અગણ્ય કાર્યો કરે છે. તે પિશાચાદિ પ્રેત્યોનિને પ્રાપ્ત થાય છે. કેટલાક લોકો પરલોકમાં ગયેલા આત્માને પ્રેતાત્મા કહે છે પણ તેમનું એ કહેવું ખોટું છે. આપણાં શાસ્ત્રો મહાભારત, અને પુરાણોમાં તે જે અધઃપતિત આત્માઓ છે તેનેજ પ્રેતાત્મા નામથી વર્ણવેલ છે. આમરકોષમાં તે પ્રેતશબ્દનો અર્થ નરકગામી પ્રાણી છે. પદ્મ પુરાણમાં પ્રેતનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે બતાવ્યું છે કે:

વિકરાલ મુખં દીનં પિશાક નયનં મૃશમા ઉદ્ધર્વ મૃદ્ધર્વ
જ ક્રાણાઙ્ગં ચમદૃતમિવા પરમ ।

ચલજિહ્વશ્ચ લમ્બાષ્ટં દીર્ઘજઙ્ઘ શિરાકુલમ દીર્ઘાઙ્ગિ
શાક ઉપ્પ્લશ્ચ ગર્તાક્ષં શુદ્ધકપઞ્જરમ ॥

અર્થાતઃ પ્રેતનું મોં મોટું અને બયાનક, શરીર કૃશ અને દીન તથા નેત્ર અંદર પેસી ગયેલાં. અને પીળા રંગનાં હોય છે. માથાનઃ વાળ ઉપરની તરફ ઉભા રાખી ગયેલા, શરીરનો રંગ કાળો, જીભ લાંબી લપલપતી અને જાંગો મોટી તથા નસોથી ભરેલી હોય છે. તેનું આખું શરીર ગુપ્ત અસ્થિપંજર માત્ર અને જોગમાં ખીલ ચમત્સાર હત સમાન બણાય છે.

પુરાણોમાં સર્વ પ્રકારના પ્રેતને અત્યંત પાપિષ્ઠ અને અસ્પર્શ્ય કહેલા છે. તેમની ખાવા પીવાની વસ્તુઓ પણ મનુષ્યોને કહેવા કે સાંભળવા જેવી નથી. જેથી પરલોક ગત પ્રાણિઓ સર્વ પ્રેત્યોનિને પાત્ર થતા નથી. જેમની અસદગતિ થાય છે તેજ પ્રેત-મૃત-પિશાચનું રૂપ લે છે.

મરનાર મનુષ્યો જો પોતાની વસના આ જગતના પદાર્થોમાં કે: સગાં બહાલાંમાં રહી ગઈ હોય છે તે વાસના પુરી થાય તે માટે પ્રેતયોનિને પ્રાપ્ત થાય છે. અને જૂન-પ્રેત રૂપે તે પોતાના સગા બહાલાં કે મિત્રાને મળી તેને પોતાની વાત કહે છે. ધણાય એવા દાખલા આપણા દેશમાં બન્યા છે જેમણે પોતે દાટેલું ધન જો હયાતીમાં પોતાના પુત્રને બતાવવું રહી ગયું હોય, તો તે મૃત્યુ પછી જૂનરૂપે આવી તે બતાવી જાય છે. આવા દાખલા પશ્ચિમી પ્રાંતમાં પણ બન્યા છે. તેમાંના કેટલાક દષ્ટાંતો આ લેખમાં આપીએ છીએ.

પ્રકરણ ૪૮ મું.

મૃત્યુ પછી પ્રેતરૂપે પ્રત્યક્ષ દેખાયાનાં સાચાં દષ્ટાંતો

લોર્ડ બુહમ

૧૯ મી શદીની અધવયમાં ઇંગ્લંડમાં લોર્ડ બુહમ એક પ્રખ્યાત પુરુષ થઈ ગયો છે. તે વિદ્વાન, બુદ્ધિશાળી, અને ઉચ્ચ ચારિત્ર્યશીલ હતો. તે વખતે હુંમ જે ગાડીમાં બેસતો તે ખતની ગાડીને લોકો બુહમ કે ‘બુમ’ ગાડી કહેતા અને આપણા દેશમાં પણ એવી ગાડીને ‘બુમ’ કહે છે. બુમ એક પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક, તર્ક વિશરદ દાર્શનિક અને કાર્યદક્ષ બેરીસ્ટર હતો. તેના સત્યવાદીપણાથી લોક તેનું ગૌરવ સાચવતા. તે પ્રથમથી છેવટ સુધી પૂર્ણ વિચાર કર્યા વગર કોઈ વાત ઉપર સહસા વિશ્વાસ કરતો નહિ. જે વાત ઉપર તેને વિશ્વાસ હોય તે વાત જગત સમક્ષ મૂકવામાં સંકોચ પણ રાખતો નહિ. એવા પ્રતિષ્ઠિત પુરુષે પોતાની સત્ય લોકીકતને પોતાના હાથે પોતાના આત્મ ચરિત્રમાં લખી છે તે આ પ્રમણ છે.

તે લખે છે કે: “મારા જીવન ચરિત્રમાં એક આશ્ચર્યજનક બનાવ બન્યો હતો. એ બનાવ એટલો બધો આશ્ચર્યકારક છે કે મને સત્યતાના સંબંધમાં સાક્ષી આપવાને માટે તેને આદર્શ અંતઃસુધી પૂર્ણ વિચરણ લગવાની જરૂર પડે છે. એડિન્બરોની રફલમાં બણી રહ્યા પછી મેં મારા બાળ મિત્ર જોર્જની સાથે વિશ્વવિદ્યાલયમાં અભ્યાસ શરૂ કર્યો. અહિં ધર્મનું શિક્ષણ આપવાનો કાંઈ વધુ પ્રયત્ન હોતો નહિ પરંતુ અમે બંને રોજ શહેરમાં

કરવા જતા અનેક ગંભીર તરવોની ચર્ચા અને તર્ક વિતર્ક કર્યા કરતા હતા. અન્ય વિષયોની સાથે મનુષ્ય આત્માના અમરત્વ અને પરલોકના અસ્થિત્વ સંબંધી પણ અમે ચર્ચા કરતા હતા.

મનુષ્યોના આત્મા, પાર્થિવ દેહનો ત્યાગ કર્યા પછી અર્થાત સર-
ક્ષ્મ દેહ ધણી કરીને પૃથ્વીના મનુષ્યોને દેખા દે છે કે નહિં એ
વિષે અમે ઘણીવાર ચર્ચા કરતા હતા. એક દિવસે અમે એવી પ્રતિજ્ઞા
પણ કરી કે: જો મરી ગયા પછી આત્માનું ચરિત્રત્વ હે,ય, અને તે
આત્મા જીવતા મનુષ્યોને દર્શન આપવાને સમર્થ હોય તો આપણા
અન્તેમાંથી જેનું પ્રથમ મૃત્યું થાય, તેણે બીજાને દર્શન આપીને આ
પારલૌકિક જીવન સંબંધી સંદેહને દૂર કરવો.

આ પછી તો અમે કોલેજનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી અન્તે મિત્રો
જુદા જુદા દેશમાં રહેવા લાગ્યા. જર્મની આધ. સી એસ થઇ સિવિલ
સર્વિસમાં દાખલ થઇ હિંદમાં નોકરી કરવા ગયો અને હું દેશમાંજ
રહ્યો. જર્મની હિંદમાં ગયા પછી કેટલાક વખત સુધી તો મારી સાથે
પત્ર વ્યવહાર જારી રાખ્યો. પણ ઘણા વર્ષ વિતતાં પત્રવ્યવહાર બંધ
થયો, અને આજે જેમ કોલેજના મિત્રો એક બીજાની દરકાર કે
ઓળખાણ રાખતા નથી તેમ હું પણ તેને બિલકુલ ભૂલી ગયો.
આંતર્યામી જોર્જના કુટુંબીઓ સાથે મારો પરિચય નહોતો તેથી
તેમની માર્ફત પણ મને તેની કાંઈ ખબર મળતી નહોતી ઘણા વખત
પછી તો તેની સાથેની મારી નાનપણની મિત્રતાની વાત પણ મારા
હૃદયમાંથી બિલકુલ ધોવાઈ ગઇ.

ઘણા વર્ષે હું અહીં થંડીની મોસમ આવી એટલે હું સ્વીડન
હવા ખાવા ગયો. સ્વીડનમાં પણ ટાઢ ઘણી હતી. એક દિવસે હું બહાર
ફરી આવી ઘેર આવ્યો. અને ટાઢ હોવાથી ગરમ પાણી ટબમાં ભરી
નહાવા માટે ટબમાં એસી પાણીની ગરમીથી ટાઢ ઉડવાથી આનંદનો
અનુભવ કરવા લાગ્યો. સામે એક ખુરસી ઉપર મારે પહેરવ નાં કપડાં
અક્યાં હતાં. હું સ્નાન કરી રહ્યા પછી ઉઠવાના વિચારમાં હતો. એવામાં
મારી નજર સામેની ખુરશી ઉપર પડી. તો મેં સ્પષ્ટ રીતે જોયું કે
મારો બાળપણનો મિત્ર, હિંદમાં ગયેલો જોર્જ ખુરશી ઉપર બેઠો
બેઠો સ્થિર ગંભીર અને શાંત સ્થિતિથી મારી તરફ જોઈ રહ્યો હતો.

એ પછી હું ક્યારે કેવી રીતે સ્નાનની ઓગડીમાંથી ઉઠ્યો તેની

મને ખબર નથી. પણ બ્યારે મને જ્ઞાન આવ્યું ત્યારે મને લાગ્યું કે હું ટળની બહાર પડેલો હતો. આ વખતે મારો બાળમિત્ર એ સ્થળે જણાવ્યો નહિ. આથી મારા હૃદયમાં એક ભારે આઘાત થયો પરંતુ આ વિષે કોઈએ એક શબ્દ પણ હું કહી શક્યો નહિ. આ હકીકત મેં તા. ૧૯ ડીસેમ્બર સને ૧૭૪૯ ના રોજ મારી નોટ બુકમાં નોંધી લીધી.

મને લાગ્યું કે એકાએક ઉંઘી ગયો હોઉં અને એ ઉઘમાં સ્વપ્નમાં મેં જનર્જને જોયો હશે, પરંતુ ત્યાં સ્વપ્ન આવે શી રીતે ? ઘણા વર્ષોથી જોર્જની સાથે પત્રવ્યવહાર પણ ખંધ છે. તેનું સ્મરણ પણ થયું નહોતું છતાં આવું વિચિત્ર સ્વપ્ન આવે શી રીતે ! આ પ્રકારે વિચાર કરતાં મને યુવાવસ્થાના પ્રારંભ કળાની અમે ખંતેએ કરેલી. પ્રાતઃજાતું સ્મરણ થઈ આવ્યું જેથી મને લાગ્યું કે જરૂર જોઈને મૃત્યું થયું હશે અને પારલૌકિક જીવનું પ્રમાણ આપવાને માટે તેણે મને દર્શન આપી તેની પ્રતિજ્ઞા પાલન કરી હશે.

આ પછી કેટલાક દિવસે મને હિંદમાંથી જોર્જના મૃત્યું સમાચાર મળ્યા, તે પત્રનાં લખ્યું હતું કે, જોર્જનું મરણ તા. ૧૯ ડીસેમ્બરના રોજ થયું. આવી રીતે જોર્જનું જે દિવસ મરણ થયું તેજ દિવસે તેણે સૂક્ષ્મ દ્રેહ બુદ્ધિને દર્શન આપ્યાની વાત બુદ્ધિમતી નોટ બુકમાંથી મળી આવે છે, જર્જ પાર્થિવ પરમાણુઓથી સંગીત પ્રત્યક્ષ સૃષ્ટિ ધારણ કરીને બુદ્ધિમતી પાસે વધુ વખત સુધી બેસી શક્યો નહિ. એવી રીતે પરલોક ગત આત્મા પણ પાર્થિવ પરમાણુઓને સંગીત કરી મનુષ્યદેહ ધારણ કરેછે જરા પણ ઘણા સમય સુધી તે દેહને ટકવી શકતા નથી. જર્જ પોતે નાનપણમાં કરેલી દૃઢ પ્રતિજ્ઞાનુસાર જેટલા સમય સુધી સૂક્ષ્મદેહ બેસી શકાય તેટલો સમય બુદ્ધિ પાસે બેસી શક્યો. તેનો દેહ સ્પર્શ થઈ શકે તેવો હતો. કાનથી કે તે જીવતા મનુષ્યની માફક તે ખુરશી ઉપર બેઠા હતા. પરંતુ પોતની ઈચ્છાનુસાર તે ત્યાં વધુ બેસી શક્યો નહિ તેમ વાતચીત પણ થઈ શકી નહોતી, તેનું શું કારણ ? પારલૌકિક જિજ્ઞાસના આવી વાતો વાંચકો આગળ કમથી રજૂ કરવામાં આવશે, જેથી તેમને આગળ ઉપર સર્વ વાતો સમજશે. આ વાત લોર્ડ બુદ્ધિમ જેવા ચરિત્રવાન અને તત્ત્વપ્રિય, વૈજ્ઞાનિક, જાતે અનુભવના પ્રસંગ રૂપે જણાવી છે. કાંઈ પ્રકૃત તત્ત્વની સાથે ઉપન્યાસ ભેળવી સત્ય શોધક વાંચકોની અખેમાં બૂના નાંખવા માટે ઉપજાવી કાઢેલી નથી.

આ વાત રેવરંડ ફેડરીક જોર્જ નામના પ્રસિદ્ધ પાદરી કે જે પહેલાં સૂક્ષ્મ દેહને માનતો નહોતો તેણે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ દ્વારા એ વિદ્યા માન્યા પછી એવી એ ૧ અનેક વાતોનો સંગ્રહ કરી એક પુસ્તક રચ્યું છે તેમાંથી લીધેલી છે. આવી અનેક પશ્ચિમની પ્રજામાં અનેલી સત્ય વાતો હવે પછી આપવામાં આવશે

પ્રકરણ ૪૯ મું

દિશારના પ્રેતાત્માની કહાણી

ઓરટ્રેજીયાની પાસે ન્યુસાઉથ વેસ્ટ નામનો પ્રાંત છે. તેમાં મહાસાગરના તટપર સિડની કે પોર્ટ જેક્શન નામનું બંદર છે. ત્યાં પહેલાં કેદીઓને રાખવામાં આવતા. તેની પાસે બોટાની-એ નામનું સ્થાન છે. પ્રથમ કેદીઓને અહીં મોકલતા હતા. આસ્ટ્રેલીયામાં સાધારણ રીતે પક્ષીને મારનારને પણ કેદની શિક્ષા થતી. અહિં પહેલાં દિશાર નામનો જમીનદાર રહે ૧ હોતો. એ દિશારને ત્યાં જેમ્સ નામનો નોકર હોતો. જેમ્સ ઉપર દિશારની ઘણી પ્રીતિ હતી. ઘરનું તેમ બજારમાંથી કંઈ લાવવા મૂકવાનું તમામ કામ જેમ્સ કરતો, દિશારનો તેના ઉપર ઘણોજ વિશ્વાસ હોતો.

કેટલાક દિવસ પછી જેમ્સ બધું કામ કરતો થયો એટલે દિશારે બજારમાં જવા આવવાનું છોડી દીધું. કેટલાક દિવસ પછી લોકોએ જેમ્સને પૂછ્યું કે દિશાર કેમ જણાતા નથી, ત્યારે તેણે કહ્યું કે: તે ઇંગ્લંડ જવાની તૈયારી કરે છે, જેથી ઘરના કામમાંથી નવરાજ થતા નથી. વળી થોડા દિવસ ગયા, અને લોકોએ દિશારના સમાચાર પૂછ્યા એટલે તેણે કહ્યું કે: તે તો હાલ ઇંગ્લંડ ગયા છે. સિડનીથી વહાણ લઈ લંડન ચાલ્યા ગયા.

દિશારના ઘર પાસે બનશન નામનો એક જમીનદાર રહેતો હતો તેને અને દિશારને મિત્રતા પણ હતી. તેણે બધું કે દિશાર લંડન ગયો ત્યારે તેને જોઈ પડ્યો. તેને ખાતરી હતી કે તે તેને પૂછ્યા વગર કંઈપણ કામ કરતો નહિ. અને આ વખત તેને કહ્યા વગર લંડન ગયો એમ કેમ અને? તેને પહેલાં તો પોતાના મિત્ર ઉપર બોલું શાળું. તેણે પોતાની બીને કહ્યું કે: દિશાર મને કહ્યા વગર લંડન

જાન્ય જ નહિં. કેમ ગયો હશે ? આ વાતને ધણા દિવસ વિત્યા પણ ફિશારની લાંડનથી પણ ખબર ન મળી. જાન્ય સનને આ વાત પર વિશ્વસ ન આવ્યો. તે ધારતો કે મને પૂછ્યા વગર તે વિલાયત જાન્ય જ નહિં. અંતે તેને લાગ્યું કે ફિશાર આસ્ટ્રીલીયા છોડી કંઈ ગયો હોય એ વાત માનવામાં આવતી નથી. ગમે તો કોઈ અગત્યના કામ માટે છાનો રહેતો હશે. જાન્યન બજારમાં તો રોજ જતો, ફિશારના ખેતરમાં થઈ બજારમાં જવાનો રસ્તો હતો. પણ એ રસ્તે ધણા થોડા જતા હતા. પણ જાન્યસન તો તે માર્ગે જ હંમેશાં બજારમાં જતો.

એક દિવસે જાન્યસન આ માર્ગે થઈ બજારમાંથી આવતો હતો સૂર્ય અસ્ત થયો હતો, સંધ્યાકાળ પડી હતી પણ અજવાળું હતું. જાન્યસન ફિશારના ખેતરમાં થઈ આવતો હતો. સામે એક દરવાજો હતો. આ દરવાજામાં થઈને તેને જવાનું હતું. અચાનક તેણે ઉંચું જોયું તો દરવાજાની પાસે તેનો પરમામિત્ર ફિશાર ઉભો છે. પણ તેના મુખ ઉપર પહેલાં જેવી પ્રસન્નતા નથી, તેનું મુખ વિશાદથી મગ્નિત થઈ રહ્યું છે. આંખો ઉપર કાંઈક ગંભીર ભાવની છાયા પડી છે. તેના મુખ પર દુઃસહ યંત્રણાનો ભાવ ઝળકી રહ્યો છે. જાન્યસનને તેને જોઈ વિસ્મય ન થયો. કેમકે તે માનતો હતો કે તે લાંડન ગયો નથી પણ દેશમાં જ છે. અને કોઈ કામ માટે યુક્તપણે રહેતો હશે. આજે અકસ્માત તેને જોઈ તેણે વિચાર કર્યો કે હમણાં જ તેને બધી વાત પુછવાથી સર્વ રહસ્ય સમજાશે. હું તેને સર્વ વાતો પુછી લઉં. એવો વિચાર કરી તે ફિશારના તરફ ઉતાવળથી જવા લાગ્યો. પણ તેને જોજોતામાં તો પાસે જતાં જણાયો નહિં. જાન્યસન તેની પાસે ગયો કે તરતજ ફિશારનું પ્રત્યક્ષ જણાતું શરીર જલ્દી વાયુરૂપમાં બળી ગયું. જાન્યસનને આશ્ચર્ય થયું. તે જડવત ઉભો થઈ રહ્યો. તેના પગ નીચે ધરતી ફરવા લાગી, આંખમાં અંધારાં આવી ગયાં. તેણે આમ તેમ જોયું પણ ફિશારનું શરીર ન જણાયું. તેણે વિચાર કર્યો કે આશું ? મેં હમણાં ફિશારને જોયો હતો ને તે ક્યાં ગયો ? શું સ્વપ્ન હશે ?

તે વિચાર કરતો ઘેર આવ્યો, તેનું ચિત્ત અસ્થિર બન્યું. તે ચાકેલો હતો, પણ શતિપૂર્વક બેસી જમી પણ ન શક્યો. તેની સ્ત્રીએ, 'પૂછ્યું તમે આમ વિકળ કેમ થયા છો ? એટલે તેણે કહ્યું : મરલા ગયુબનું ચિત્ર જોઈ આજે મને વિકળતા પ્રગટી છે, હું ઉન્મત એવો બની ગયો છું. એમ કહી ફિશારની વાત કહી. તેને સ્ત્રીએ આ વાત

સાંભળી કહ્યું: ના, ના, એતો માત્ર તમારી દષ્ટિનો ભ્રમ છે, દિશારની ચાતોતું બહુ ચિન્તન કરે છે તેથી કલ્પિત હોય જણાઈ હશે આપ જરા આરામથી સુઇ જાઓ, એટલે મન સ્વસ્થ થશે.

થોડા દિવસ પછી વળી જનસન બજારમાં ગયો, સંધ્યાકાળ થતાં પાડે એજ માર્ગે થઇ પાછો આવ્યો, સૂર્ય આથમવાની તૈયારી કરતો હતો, તે સમયે તે દિશારના ખેતરમાં થઇ આવતો હતો, ત્યાં તેને પેલા દરવાજા પર દિશારની હાયા જોયેલી તે વાત યાદ આવી અને દરવાજા સામે જોયું, આજે પણ તે દરવાજા પાસે દિશારની મૂર્તિ તેના જોવામાં આવી, જનસને એ હાથે આંખો મસળી જોયું કે વખતે સ્વપ્ન તો નથી, કે દષ્ટિનો ભ્રમ તો નથી. પણ ના, તેમ કાંઈ નથી, દિશાર તેની તરફ જોઈ રહ્યો છે. તેરોજ જેવાં વસ્ત્ર પહેરતો તેવાં વસ્ત્ર તેણે આજે પણ પહેર્યાં છે. દિશારે જનશનની તરફ જોઈ કાંઈ કહેવાની ઇચ્છા કરી, પણ તે કહી શક્યો નહિ, જનશનનો જીવ ગમરાવા લાગ્યો. આંખોમાં અંધારાં આવવા લાગ્યાં, તે જ્ઞાન શુન્ય થઈ ગયો. કેટલીક વખતે જ્યારે તેને બાન આવ્યું ત્યારે તેણે જોયું તો ત્યાં કાંઈ નથી. જનશનના મનમાં દિશારના સંબંધી સંદેહ ઉત્પન્ન થયો.

ખીજે દિવસે જનશન પોતાના મિત્રને મળવા ગયો. તેને તેણે દિશારની હાયા મૂર્તિની વાત કહી. તેના આ મિત્ર સરકારી નોકર હતો. તે સુશિક્ષિત અને ચતુર હતો. જનશને જેમ્સ પાસે આ સંબંધી પૂછવા જણાવ્યું. પણ તેના મિત્રે તેને તેમ કરવાની ના પાડી. કાલે બપોરે તમે એ દરવાજા પાસે જજો હું પણ ત્યાં આવીશ અને એ રહસ્ય સંબંધમાં તપાસ કરીશું. ખીજે દિવસે તે ત્યાં ગયા, પેલા તેના મિત્ર પાસે એક ડીટેક્ટીવ પણ હતો. તેણે તે જોઈ નિશ્ચય કર્યો કે આ દરવાજાની પાસેના ભોંયરામાં કોઈ મરેલા મનુષ્યનું શબ નીકળવું જોઈએ, તે પછી તે દિવસે ભોંયરામાંથી એક મૃત શબ કહાડવામાં આવ્યું તે અર્ધું ગળી ગયું હતું. પરંતુ તે જોતાંજ જનશને શુભ પાડી કે આજ દિશારની લાશ છે, કોઈએ તેનું ખુન કરી અહીં દાટ્યું હશે. પોલીસે તપાસ ચલાવી અને આ ખુન માટે જેમ્સને કેદમાં પકડ્યો.

રીતસર તપાસ થઇ, જેમ્સે તો દિશાર લાંડન ગયો છે એવી જુદી વાત ઉઠાડી હતી, તે સિવાય તેની વિરૂદ્ધ ખીજે પુરાવો ન મળ્યો.

જેમ્સે કોર્ટમાં ગુન્હો ના કબુલ કર્યો, જનશને પોતાને જે છાયા મૂર્તિને અનુભવ થયો હતો તે વાત કોર્ટમાં કહી એટલે ન્યાયાધિશને પણ સંદેહ થયો, ગુન્હેગારના સંબંધમાં તે નિર્દોષ છે કે ગુન્હેગાર છે. તેનો વિચાર કરવા જુરીના માણસો એક ઓરડામાં ગયા, જેમ્સને કોર્ટની બહાર ઉભો રાખ્યો, કેટલાક વખત પછી જુરીએ જેમ્સને ગુન્હેગાર છે એવો અભિપ્રાય આપ્યો. તેને ફાંસીની સજા કરવામાં આવી. જેમ્સે જાણ્યું કે, હવે શિક્ષા થઈ ચુકી છે પછી ખરી વાત કહેવામાં શું હરકત છે. તેણે કહ્યું હા, મેં જ ફિશારનું ખુન કર્યું હતું. એક દિવસ તે ખેતરના દરવાજા પાસે ઉભો હતો તે વખતે મેં તેનું ખુન કરી તેના શબને ત્યાં પાસેના બેગિરામાં દાટ્યું હતું. મેં ન્યારથી તેનું ખુન કર્યું હતું ત્યારથી મારા મનમાં એક પ્રકારનું દારૂજી દુઃખ થતું. આજે ગુન્હો કબુલ કરવાથી માફ મન શાંત થયું છે. આવી રીતે જેમ્સને સજા થઈ ફિશારની છાયા મૂર્તિની વાત કેસમાં લખાઈ ચુકી.

આ પછી ફિશારની છાયા મૂર્તિ ફરી કોઈના જોવામાં ન આવી આ વાત મેંચેસ્ટરના ટુ વર્ડ્સ નામના પેપરમાં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

આપણે તો જૂત પ્રેતને માનીએ છીએ, હવે પાશ્ચિમાત્યો માનવા લાગ્યા છે, મનુષ્યને જે કંઈ વારના આ લોકમાં રહી હોય છે તે પ્રેત યોનિને પામે છે. ફિશારને પોતાના ખુનની વાત આવી રીતે છાયા મૂર્તિ બતાવી પ્રસિદ્ધ કરવાની વાસના રહેલી તેથી તેણે જનશનને દર્શન આપેલાં. તે વાસના પુરી થતાં ફરી તેની છાયા મૂર્તિ કોઈના જોવામાં ન આવી.

પ્રકરણ ૫૦ મું

લિટલટન

ઇંગ્લંડમાં લિટલટનવંશના લોર્ડ જુના વખતથી જમીનદાર છે. તેના વંશમાં ટામસ નામનો એક માણસ થયો. તેના બાપનું નામ જર્જ લિટલટન હતું. તેના બાપના મરણ પછી ટામસને તેનો વારસો મળ્યો. ઇંગ્લંડ અને આયર્લેન્ડમાં તેના અનેક મહેલો હતા. લંડનની આગ્નિ ખૂણા તરફ ૧૫ માઇલ દુર એપ્સમ નામનું એક નાનું ગામ છે. તેમાં ટામસનો મહેલ હતો. તેનું નામ પિટપેલેસ હતું. એ ઉપરાંત

બાર્કલી સ્કવેયરમાં હિલઝીટમાં વિલાસ બવન પણ તેનો મહેલ હતો. અને જગાએ તે રહેતો હતો.

લોર્ડ ટામસ લિટેલટન લોર્ડસલાનો સુપરિચિત સભ્ય હતો. તે હારય મસ્કરીમ, વાર્તા વિનોદમાં પ્રસિદ્ધ ગણાતો. તેની પાસે વિશાલ ધન સમ્પત્તિ, અને ઘણી જમીન હતી તેથી તેની પાસે માખીયોની માફક અનેક મિત્રો હંમેશાં રહ્યા કરતા. તેના વિલાસ જીવનમાં સુખ સમૃદ્ધિની અનેક વસ્તુઓ હંમેશાં રહેતી. તેણે હજુ લગ્ન કર્યું નહોતું. તે સ્વચ્છન્દાચાળી હતો. ઘણી યુવતિયોને તેણે પતિત કરી હતી. આયર્લેન્ડની એમ્મેલ્ટ નામની વિધવાને ત્રણ કન્યાઓ હતી. તે ત્રણે બચ અને લાભને વશ થઇ ટામસ લિટેલટન ની પાસે રહી તેની વૃદ્ધ માતાના જીવને દુઃખ દેતી હતી. એક આયર્લેન્ડમાં રહેતી, અને બે લિટેલટનની પાસે ઇંગ્લેન્ડના જુદા જુદા મહેલોમાં રહેતી. અને તેની માતા શોકથી આયર્લેન્ડની એક નાની સરખી ઝુંપડીમાં રહેતી. ધનમદ, અને અધિકાર મદથી આત્માને ભૂલેલા પુરુષોની પાસે રમણી એક ક્ષણિક આમોદની વસ્તુ તરીકે ગણાય છે. પરંતુ રમણિયોને માટેય આલોક અને પરલોક છે. અને રમણિયોને માત્ર એક બાગનું ફૂલ સમજી પોતાની રસીકતાથી ઢકેલી આસુરી નિષ્કુરતાના આનંદમાં જીવન વિતાવનાર લોકોને માટે પણ આ લોક અને પરલોક છે. આ-મે દ પ્રિય લિટેલટન પરલોકના અસ્તિત્વને માનતો નહીં, સંસારના ઘણા લોકો ધનમદ, સત્તામદમાં ગુમાની થઇ વિલાસી પુરુષો પરલોકને માનતા નથી, અને પરલોકનું નામ સંભળી નાક ચઢાવે છે. આવા પુનર્જન્મ અને પરલોકના અસ્તિત્વને ન માનનારા લોકો અભિમાનથી અનેક પાપકર્મ કરી નરકયાતના ભોગવે છે.

ટામસ લિટેલટન પોતાની જમીન્દારીની તપાસ કરવા ઘણીવાર આયર્લેન્ડ જતો હત. તેનું શરીર બળવાન સ્ફુર્તિ વાળું અને હૃદય સર્વ પ્રકારના વિલાસ સુખોમાં અનુરક્ત રહેવા છતાં પણ તે એક કષ્ટદાયક રોગથી પીડાતો હતો. તેનું મન કંઈક ઉદાસ પણ રહેતું હતું. તે આવખતે લંડનમાં બાર્કલી સ્કવેયરના હિલઝીટવાળા મહેલમાં રહેતો હતો. તેની સાથે તેના સુખને માટે પેલી બે કુમારિકાઓ પણ રહેતી હતી. પણ તે કુમારિકાની માતા આયર્લેન્ડમાં એક શુન્ય ઝુંપડીમાં દુઃસહ શોક, દુઃખ લગ્ન, અને અપમાનને લઇ મરણની તૈયારી કરતી હતી. પ્રથમ તેને વિશ્વાસ હતો કે લોર્ડ લિટેલટન પોતાની એક

કન્યા સાથે લગ્ન કરી તેને પત્નિ રૂપે સ્વીકારશે. અને બીજી બે કન્યા માટે થોડો વર શોધી તેની સાથે પરણાવશે. પણ તેના આ વિશ્વાસનો ભંગ થયો. આ વૃદ્ધ સ્ત્રી અનેક રોગથી પીડાતી, તેની કોઇ ખબર લેનાર કે પાણી પાનાર પણ પાસે નહોતું. એક દિવસ અર્ધ રાત્રે તે પોતાના પુત્રીઓને તેમનાં નામ દઇ બોલાવતી ચાકી ગઇ, પણ કશો ઉત્તર ન મળ્યો. તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારા વહી રહી છે. કેટલીક વાર સુધી આ પીડા સહન કરી તે હંમેશને માટે સુતી તે પછી ઉઠાજ નહિં. આ નિર્જન કુટુંબમાં. હૃદયના દાણુ દાહથી દગ્ધ થઇ તે વૃદ્ધ સ્ત્રી મૃત્યુ મુખમાં પડી, કોઇએ તેની બિચારીની ખબર પણ ન લીધી.

વૃદ્ધ સ્ત્રીએ જે દિવસે જે સમયે આયર્લેન્ડની તેની આ નિર્જન કુંપડીમાં દેહ ત્યાગ કર્યો હતો. તે દિવસે તે સમયે તેના સમસ્ત કુળોના મૃગ કારણે રૂપ લોર્ડ લિટેલટન લંડનના હિલસ્ટ્રીવાળા મહાલયમાં ઘાઠ નિદ્રામાં સુષ રહ્યો હતો. દર રોજની માફક આજે તે માંડી રાત સુધી અનેક પ્રકારના અનંદ પ્રમોદનો ઉપભોગ કરી તે સુખ પૂર્વક સુતો હતો. દરરોજની માફક તેના નોકરો પણ તેના ખંડના દિવા હોલવી નાંખી પોત પોતાને સ્થાને સુઈ ગયા હતા. લિટેલટન કોમળ શય્યામાં સુષે ઉંઘતો હતો. સહસા કોઇ શબ્દ સંભળી તેની ઉંઘમાં ભંગ પડ્યો. તેને લાગ્યું કોઇ પક્ષી કાચની બારી આગળ પાખો ફફડાવતું હતું. જે તરફથી અવાજ આવતો હતો તે તરફ જોયું તો ત્યાં પક્ષી નથી પણ એક સ્ત્રી ઉભેલી છે. તેણે ધોળાં કપડાં પહેર્યાં છે ફોર્સરસનું પ્રકાશ પડે ને અજવાળું થાય તેમ કે. ઇ જાતના પ્રકાશથી ઘરમાં અજવાળું થઇ રહ્યું હતું. લિટેલટને જોયું તોતે સ્ત્રી તેની વિલાસ સંગિની કુમારીકાઓની દુઃખી માતા છે. ક્રોધ ભરી દષ્ટિથી તેની સામે જોઇ રહી છે. લિટેલટને બીજી તરફ જોવા ઇચ્છા કરી પણ તે તેમ કરી શક્યો નહિં. તેનાં બંને નેત્ર આ સ્ત્રી મૂર્તિના અગતા બે અંગારા જેવાં બચકર નેત્રોથી જાણે કોઈ અજ્ઞાત સુત્ર દ્વારા બંધાઇ ગયાં હોય એમ લાગ્યું. ટોમસનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું શરીર વિવશ થયું, એવામાં તે સ્ત્રીએ ગંભીર અવાજે કહ્યું: “રે પાપિષ્ઠ, તારૂં જીવન પૂર્ણ થઇ ગયું. તું મરવા માટે તૈયાર થા.” ટોમસે કહ્યું: “શું! મૃત્યુ! નહીં. હજી મૃત્યુની વાર છે. મને કોઇ મૃત્યુનું ચિન્હ નથી જણાતું.” તે સ્ત્રીએ કહ્યું: “બે મહિના નહિં, ત્રણ દિવસ ૧ અંદર,

જ." આ ખંડમાં એક મોટું ઘડીઆળ લટકાવેલું હતું. તેમાં આ વખતે ખાર વાગ્યા હતા. સ્ત્રીએ તે ઘડીઆળ તરફ આંગળી ધરી મંદસ્વરે કહ્યું: " જો આ ઘડીઆળમાં ખાર વાગ્યા છે. બરોબર જોઈ લે. આજથી ત્રીજે દિવસે રાત્રે જ્યારે ઘડીઆળનો કાંટો ફરી આ સ્થાન પર આવશે ત્યારે હું આવી તને લઈ જઈશ. "

વાત પુરી થતાં પ્રકાશ જતો રહ્યો. પ્રથમ માફક અંધકાર છવાયો, એને પેલી સ્ત્રીની છાયા મૂર્તિ અદૃશ્ય થઈ, આ શું સ્વપ્ન કે ખરી વાત. લિટેલટનના સમજવામાં કાંઈ ન આવ્યું. તે ઘણો બયબીત થયો. તેણે નોકરને જૂમ મારી, નોકર ફાનસ લઈ તેની પાસે આવ્યો. આવી જુલે છે તો તેના આખા શરીરમાંથી પરસેવો છૂટી રહ્યો છે, તે અત્યંત અધીર થઈ ગયો છે, સતાર થયું. ટોમસ બહાર આવ્યો. આજે રોજની માફક તેના મનમાં આનંદ પ્રમોદની ચંચળતા તેમ પ્રસન્નતા જણાતી નથી. તેની રસિકતા લુપ્ત થઈ ગઈ. ઉલ્લસ મની તરંગો વિકીન થઈ ગઈ, તેણે પોતાના મિત્રોને એ વાત કરી, મિત્રોએ કહ્યું કે એતો જુલું સ્વપ્ન છે, માટે એની સ્વપ્નની વાતો સાચી ન માનવી. પણ તેણે એમનું કહ્યું ન માન્યું. તેનું મન અસ્થિર બન્યું, તેના મનમાં શાંતિ ન મળી, કાલે સ્વપ્ન જોયું, અને અજો બીજો દિવસ છે, કાલે ત્રીજો દિવસ થશે, કાલે ૧૨ વાગ્યાનો સમય સાંમળતાં તેનું હૃદય કંપવા લાગ્યું.

લોર્ડ લિટેલટન પરત્રોક્તનું અસ્તિત્વ સ્વીકારતો નહોતો. એ પહેલા કહ્યું છે, પણ આજે તે બયથી વ્યાકુલ બની ગયો, અને વચમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે: કદાચ પરલોક સાચો હોય તો મારી શી ગતિ થશે? તેણે મનને શાંતન આપવા ઘણું કર્યું પણ મન શાંત ન થયું. તે પાર્લામેન્ટમાં પણ તે દિવસે ગયો. જતી વખતે પોતાના શરીર તરફ જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે શરીરતો સુદૃઢ છે, માંડ મૃત્યું થવા સંભવ નથી, ડીક કાલે ૧૨ વાગ્યા પછી સત્ય શું છે તે જણાશે.

આજે લિટેલટનનો ત્રીજો દિવસ છે. તે હિલ સ્ત્રીવાળા મકાનમાંથી પિટપેલેસમાં આવ્યો, તેના બધા મિત્રો. સ્વજનો એકઠા થઈ તેની સાથે બેઠા. માત્ર તેનો મિત્ર માઇલ્સ પીકર એન્ડ્રુજ પરગામ ગયેલો તે આવ્યો નહોતો. લોર્ડ લિટેલટન સ્વીવારે સવારે ડાટફોર્ડ પોતાના પ્રિય મિત્ર એન્ડ્રુજને મળવા જવાનો હતો. પિટપેલેસથી ડાટફોર્ડ ૩૦ માઈ દૂર હતું. પિટપેલેસમાં આવતાં લોર્ડ લિટેલટન

શ્વાસ રોકાતાં કાંઇક દુઃખી થયો. રાત્રે યથાવિધિ ભોજન કર્યું પછી નાના પ્રકારની ખીજ વાતો બધા કરવા લાગ્યા. લિટલટનેને કાંઈ એવું પડતું નહિ, તે વારંવાર ધડીઆળમાં જોતો હતો કે કેટલા વાગ્યા છે. તે ૧ મિત્રોએ પિટપેવેસની બધી ધડીઆળો એક કલાક આગળ મૂકી હતી ત્યારે સાચી ધડીઆળમાં ૧૦૧ વાગ્યા હોય ત્યારે લિટલટનેની ધડીઆળમાં ૧૧૧ વાગ્યા હોય તેણે ધડીઆળમાં જોયું. એટલે તેનું મુખ ઉદાસ થયું, તે અર્ધો કલાક ધડીઆળ સામે જોઈ. રહ્યો, ત્યારે ધડીઆળનો કાંટો ૧૨ ઉપર આવ્યો ત્યારે તે બાળકની માફક બે હાથે તાલીયો પાડી પ્રસન્નતા જણાવ લાગ્યો અને કહેતા લાગ્યો કે હું હવે બચી ગયો આપ સર્વ આનંદી બની સરખત વિગેરે પીઓ. પેલી જુડી ધરડી જીએ મને નકામો લયભીત બનાવી દીધો. હું પણ કેવો અજ્ઞાન કે સ્વપ્નની એક જુડી વાતપર વિશ્વાસ કરી બે ત્રણ નિસથી લયભીત બની ગયો, આ પછી ધડીઆળમાં ૧૨૧ વાગતાં તે સુવા માટે શયનગૃહમાં ગયો. આ વખતે પણ ૧૨ વાગ્યા નહોતા. લોર્ડ લિટલટને એક નોકરને ચમચો લાવવાની આજ્ઞા કરી પોતે પલંગમાં સુતો. ત્યારે નોકર ચમચો લઈ પાછો આવ્યો તો તેણે સ્વામીને સ્વસ્થ ન દીઠો, તે મૂર્છિત થઈ શ્વ્યા નીચે પડ્યો હતો, સામે બચસૂચક ધંટ હતો તે તેણે વગાડ્યો, તેનો અવાજ થતાં લિટલટનેના બધા મિત્રો ઝટ ઉડીને તે ખંડમાં આવ્યા. સર્વ જુએ છે તો લિટલટનેનું શરીર પ્રાણ હીન બની નોકરના ખોળામાં પડ્યું છે.

લોર્ડ ટામસ લિટલટને જે વખતે શરીર છોડ્યું તે વખતે તેનો પરમ પ્રિય મિત્ર એન્ડ્ર્યુ ડાર્ફિંગ્સ પોતાની શય્યામાં તન્દ્રાગ્રસ્ત થઈ પડ્યો હતો. કોઈ ચિંતાથી તે રાત્રે દિરા આવી નહોતી, ધરમાં મંદ પ્રકાશ હતો રાત્રે બાર વાગતાં કોઈએ તેની ચાદર ખેંચી તે ચમકી ઉઠ્યો, જુએ છે તો સામે રાત્રિના પોશાકમાં લોર્ડ લિટલટને ઉભો છે, કેવળ જોયોજ નહિ પણ તેની સ્પષ્ટ વાતો પણ સાંભળી, લિટલટને કહ્યું “ માર્ડે આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ ગયું, રાત્રિનું સ્વપ્ન સાચું પડ્યું. માત્ર એ સમાચાર આપવા માટે હું અહીં આવ્યો છું.”

પ્રથમ નક્કી કર્યા પ્રમાણે સવારે મળવાને બદલે લિટલટને વહેલો આવ્યો, વળી ૩ વખતે આવ્યો તેથી લોર્ડ એન્ડ્ર્યુ તેનાથી કંઈક નાનાજ થયો, બંને ખાસ મિત્રો હતા, એન્ડ્ર્યુને જાણ્યું કે લિટલટને સ્વપ્નની વાત માટે મારી મશ્કરી કરવા આવ્યો હશે. એ-

ન્ટુજ સ્વપ્નની વાત સત્ય માનતો નહોતો, તેમ પ્રેત યોની પણ માનતો નહે તો, તેણે લિટેલટને કહ્યું તું એવા કવખને આવ્યો છે, કહે હવે હું તને ક્યાં બેસાડું “ એમ કહી તેણે કાંઈક કૃત્રિમ કોષ બતાવવા માટે સામે પડેલી એક નાની ચોપડી લિટેલટન સામે ફેંજી પણ લિટેલટનની છાયા મૃત્તિ પાસેના એક ખંડમાં ચાલી ગઇ, એન્ડુઝ પલંગમથી ઉઠ્યો, અને લિટેલટન જે ખંડમાં ગયો હતો ત્યાં ગયો, પણ કોઇનો પત્તો ન લાગ્યો, આખું મકાન જોઇ વળ્યો. પણ કોઇ ન જણાયું, નોકરોને ધ્રુમ મારી, તેમણે પણ અંદર બહાર સર્વ સ્થળે જોયું પણ લિટેલટનનાં અંદર આવવાનાં તેમ અંદરથી બહાર જવાનાં કોઇ ચિન્હ ન જણાયાં. અંદરથી સર્વ કમાડ બંધ છે, એન્ડુઝને આશ્ચર્ય થયું, અંતે કહ્યું. જેવો મનુષ્ય તેવી તેને સજ્જ. જેવો કવખતે મશ્કરી કરવા માટે અહીં આવ્યો હતો તેવો કંઈ હોટલ બોટલમાં જઈ ભરાયો હશે.

સવાર થયું, પણ દોડ લિટેલટન આવ્યો નહિં. બપોર સુધી રાહ જોઇ પણ ન આવ્યો. બપોર પછી તાર મળ્યો કે: “ ગયા શનિવારે રાત્રે ૧૨ વાગે લાર્ડ લિટેલટનનું મૃત્યુ થયું છે. ” આ સમાચાર વાંચી એન્ડુઝ મૂર્છિત થઇ ગમ્મડી પડ્યો. આ પછી ત્રણ વર્ષ સુધી તેનું શરીર સ્વસ્થ ન રહ્યું.

આ વાત એન્ડુઝે કોમન્સ સભાના સભાસદ મિ. પ્લુમર એડવર્ડને કહી. આ સંબંધમાં તેના ચાકરોની, મિત્રોની અને પેલી વિધવા એમ્પ્રેસની બંને કન્યાઓની પણ સક્ષી લેવાઇ હતી. અને તે વખતે બધે પ્રસિધ્ધ થઇ હતી. આ વાતથી મનુષ્યોએ જાણવું જોઇએ કે: આ લોક છોડ્યા પછી પરલોકમાં જવાનું છે, અન્યાયની પછી ન્યાયછે, માટે પરલોક ભૂલી જઇ આ લોકમાં ગમેતેમ વર્તવું એ બુદ્ધિમાનનું કામ નથી. ” લિટેલટન ધનના મદમાં, સત્તાના મદમાં ઉન્મત્ત થઇ ગરીબોની છાતી પર પોતાની ગાડી ચલાવતો, કારણુ તે પરલોકને માનતો નહિં. મૃત્યુ થવાથી જીવના સુખ કે દુઃખને અંત આવતો નથી, પણ તે ક્ષણે તે મૃત્યુમાં, આપણી આંખે ન જોઇ શકાય તેવું સદૃશ શુરીર ધારણ કરીને તે મૃત્યુ લોકમાંથી બીજા લોકમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્યાં પાછા ફરી તેના સુખદુઃખનો પ્રારંભ થાય છે. એ લોકને આપણે પ્રેત લોક કહીએ છીએ, અને તે પ્રેત લોકમાંથી તેની મુક્તિ થાય તે માટે મરનારની પાછળ શ્રાદ્ધાદિ ક્રિયાઓ કરવાનું હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં

વિધાન છે. માટે મનુષ્યોએ લાલસાઓના પ્રયત્ન પૂરમાં પોતાની જીવન નૌકાને છોડી પરિણામે ત્રિતાથી ઉદાસિન થવું પડે તે માટે સાવચેત રહેવું.

પરમાત્માએ મનુષ્યને વાસ્તવિક મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે વિષયોમાં પૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપી જન્મ આપ્યો છે, પશુ પક્ષીઓ સ્વતંત્ર નથી, મનુષ્યને તે પ્રાપ્ત છે; મનુષ્ય એ સ્વતંત્ર બુદ્ધિ આદિના સદ્વ્યવહારથી મૃત્યુ પછી દેવત્વને પ્રાપ્ત પરી દેવલોકમાં જઈ શકે છે, અને સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ કરી કર્મ દોષથી કર્મફલના પરિણામે અલપ કે વધુ વખતને માટે નરકગામી પણ થઈ શકે છે, ઇશ્વર તેની આ બુદ્ધિ આદિની સ્વતંત્રતામા વિક્ષેપ કદી કરતા નથી. મનુષ્યોએ પુનર્જન્મ માનવો જોઈએ. પૂર્વે જન્મિત, પ્રતાપ, બોનાપાર્ટ જેવા યોદ્ધા, કાલિદાસ. તુલસીદાસ જેવા કવિઓ અનેક કોટયાધિપતિ ઓ, રાજા મહારાજાઓ, પાતાની વિપુલ ધન સંતિ અહીં મૂકીને એક દિવસ મૃત્યુને આધીન થઈ બીજા લોકમાં ગયા છે.

આપણા શસ્ત્રોતો પરલોક માને છે. મનુષ્યની જેવી કરણી તેની પાર ઉતરણી અને આ જન્મનાં કરેલાં શુભ અશુભ ફળને ભોગવવા પરલોકમાં જવાનું છે. શુભ કર્મ કરનાર પરલોકમાં સુખ ભોગવે છે. અશુભ કર્મ કરનાર નરક યાતના ભોગવવા દુઃખી થાય છે. માટે મનુષ્યે હંમેશાં પરલોકનો ભય રાખી સદાચારથી વર્તવું.

લોર્ડ લિટલટને આયર્લેન્ડની દુઃખી વિધવાની ત્રણ જીવાન કન્યાઓનું અપહરણ કરીને પોતાની વિલાસ વાસનાના બળતા અગ્નિમાં તેમની આહુતિ આપી હતી. તે વિધવા મરતી વખતે લોર્ડ લિટલટનના ઇંગ્લેન્ડના વિલાસ ભૂવ માં શી રીતે આવી તેણે લિટલટનના મૃત્યુનો વખત સચી નક્કી કર્યો અને તે નિશ્ચય અનુસાર ત્રીજે દિવસે કંઈ શકિતની મદદથી તેણે એક ક્ષણભરમાં તેનું મૃત્યું ઉપજાવ્યું. આ સંબંધી ઘણાને શંકા થશે. આ સંબંધમાં જણાવવાનું કે. મનુષ્યનું સ્થૂલ શરીર છે, તેનું મૃત્યું થાય છે, પરંતુ સૂક્ષ્મ શરીર તો રહે છે. એ સૂક્ષ્મ શરીર આત્મા વિજળીથી પણ વધુ ગતિથી એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને જઈ શકે છે, આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ શરીરને આયર્લેન્ડ આવતાં વાર ન લાગી. અધ્યાત્મ લોકમાં રહેનારા સૂક્ષ્મ શરીરોને મનુષ્યના ભવિષ્ય જીવન સંબંધી ઘણું જ્ઞાન હોય છે. આયર્લેન્ડની ચેલી વૃદ્ધ સ્ત્રી પોતાની શક્તિથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન કરી શકે છતાં પણ

ખીજ કોઇ ઉચ્ચ આત્મિક શક્તિની સહાયતાથી તે આવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન હોવા છતાં પણ જેમ મનુષ્યો આ પૃથ્વી પર પ્રતિહિંસાના આવેશથી ખીજના પ્રાણ લે છે તેવી રીતે પ્રત્યજ્ઞ પ્રતિહિંસાના આવેશથી તે વૃદ્ધાએ પોતાની નવી આધ્યાત્મિક શક્તિદ્વારા જ તેના પ્રાણ લઇ લીધા હશે. તેવી જ રીતે લોર્ડ લિટને મૃત્યુ થતાં પોતાના પરમ મિત્રને મળવાની વાસના પુરી કરવા તે સૂક્ષ્મ શરીરે એન્ડ્રુ પાસે આવી શક્યો હતો.

ભૂત, પ્રેત એ સૂક્ષ્મ શરીર હોવા મૂર્તિ આ વાતાવરણમાં રચી, ખીજાં મનુષ્યને દર્શન દઇ શકે છે. આપણા હિંદુઓ તેા ધણાને રાત્રે અમુક પ્રેત કે ભૂત રૂપે કોઇ મરેલા મનુષ્યને જોવાની વાતો સાંભળીએ છીએ. શાસ્ત્રો કહે છે કે ભૂત લોક પ્રેત લોક છે, એ વાત સાચી છે. મરનારનો મૂઆ પછી અમુક લોકમાં પ્રવેશ થાય છે, વળી પ્રેત યાનિમાંથી છુટી મનુષ્યલોકમાં પણ જન્મ લે છે. તનો પ્રેત યોનિમાંથી છુટકરો થાય તે માટેજ શાસ્ત્રોમાં મરનાર પાછળ શ્રાદ્ધાદિક કરવાનું, પુણ્યદાન આપવાનું જણાવેલું છે.

પ્રકરણ ૫૧ મું

પ્રેમનું મહાત્મ્ય

આપણા પ્રાચીન ઋષિ મુનિયો પરમાત્માના પ્રેમનો અનુભવ કરતા, આનંદમાં આવી આત્મ વિસ્મૃત થઇ જતા હતા. જ્યારે તેમના હૃદયમાં પ્રેમની લહેરો સમાતી નહીં ત્યારે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ ઉભરાઇ જતો ત્યારે તે આનંદ વિહવલ થઇ ગદગદ સ્વરે કહેતા કે રસો વૈ સ્તઃ રસો વૈ સ્તઃ-રસો વૈ સ્તઃ । અર્થાત તે રસ સ્વરૂપ છે, તે રસસ્વરૂપ છે, તે સ્વાદુ મધુર, પ્રાણોને શીતલ કરનાર, પૂર્ણ આનંદમય અને રસ સ્વરૂપ છે, તે કદી કદી આવા આવેશમાં આવી કહેતા કે—
“ પ્રેયઃ પુત્રાત, પ્રેયો વિત્તાત, પ્રેયોઽન્યસ્માત્ સર્વસ્માત્ । ”

અર્થાત તે પુત્રથી પ્રિય, ધનથી, પ્રિય, અને સંસારની અન્ય સર્વ વસ્તુ થી પ્રિય છે.

પ્રિયસ્તી શાસ્ત્રીમાં પણ ઇસુનો શિષ્ય જાન કહે છે કે:

અર્થાત ઇશ્વર જ પ્રેમ છે, તે પ્રેમમય નથી, કિન્તુ સ્વતઃ તે પ્રેમ સ્વરૂપ છે. અને તેનું એક નામ પ્રેમ છે. એવી રીતે જે મનુષ્ય

સાર્વજનિક પ્રેમથી હંમેશાં પરિપૂર્ણ રહે છે, તે પરમેશ્વરના સ્વરૂપ-
માંજ સ્થિત રહે છે એમ સમજવું.

ઈશ્વરના આ પ્રેમથી મનુષ્ય તો શું પણ પશુ પક્ષી અને વૃક્ષ-
હતાદિ પણ વંચિત નથી. કેમકે આ પ્રેમજ સર્વ પદાર્થોના પ્રાણરૂપ
છે. અને પ્રત્યેક પદાર્થમાં તેની યોગ્યતાનુસાર પ્રેમ હોય છે. વૈજ્ઞાનિક
કેએ પરીક્ષાથી સિદ્ધ કર્યું છે કે: જો સોનાના એ દુકડાને કેટલેક
અંતરે રાખી ત્રિજેરીમાં મૂકવામાં આવે તો કેટલાક દિવસ પછી જોશો
તો તે એક બીજા પ્રતિ આકર્ષાઈને મળી ગયા હશે. સજીવ પથ્થર
પણ તલ જેટલો રોજ વધે છે, અને એમ થોડે થોડે વસ્તુમાં બીજા
પથ્થર સાથે મળી જાય છે, મૃગલી જ્યારે પોતાના હૃદયમાં છુપાયેલા
પ્રેમના ઉદ્ઘાસથી નિરતબ્ધ થઈ સમીપ હોવા મૃગના મનોહર સિંગડા
પોતાની ડાબી આંખ ધસે છે ત્યારે એ કેવા પ્રેમનો અનુભવ કરે છે ?
એ પ્રકારે જ્યારે હોલી હોલા પાસે બેસી ગયા સાથે ગળુ મેળવી
વિચિત્ર ગુંજન કરે છે, અને બરેબર તેની ચાચ પર પોતાની ચાચ
રાખી પોતાની પ્રેમાકુલતાનો પરિચય આપે છે, ત્યારે એ જોઈ કેળુ
મુઘ્ધ નહિ થાય ? પરંતુ એ પ્રેમ જ્યારે મનુષ્ય હૃદયમાં પવિત્રતાના
આંતરમ સૌંદર્ય સુધી વિગ્રસિત થઈ હુવક યુવત્રિયોને આ પૃથ્વી પર
જ સ્વર્ગ સુખનો અનુભવ કરાવે છે ત્યારે તે જોઈ પ્રીતિમાન મનુષ્ય
ઈશ્વરનું રમરણ કર્યા વિના નહી શકતો નથી. આ પ્રેમ એવો સુંદર,
એવો મધુર અને એવો રસપૂર્ણ છે કે એની પ્રકટ મૂર્તિ નારસ,
નિપુંડર અને પાષાણ હૃદય પર પ્રતિબિમ્બિત થયા વગર રહેતી નથી.
આ પ્રેમ પ્રથમ પૃથ્વી પર વિકસિત થાય છે પછી પારલૌકિક જીવનમાં
તેનો પૂર્ણ વિકાસ થાય છે. આજે એવુંજ પ્રેમ પટનું અત્રે દર્શાવે
આપીયું. જેથી વાચકોને જણાશે કે સાચો પ્રેમ માત્ર આ લોકને
માટે નહિ પણ પરલોકને માટે પણ હોય છે.

પ્રકરણ પર મું.

આત્મકહાણી

જેન અને એની બે બહેનો હતી. બંને બહેની અને જીવ્ય -
ચારિત્રનાળી હતી. નાનપણમાં બંને સુખમાં ઉછરી હતી. તેમનો
બાપ એક પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ હતો પણ આ વખતે તે જીવતો નથી.

હાંડનની પશ્ચિમે આવેલા એક ગંભમાં એ બંને બહેનો એક નિર્જન ઘરમાં રહેતી હતી. જેન મોટી અને એની નાની હતી. બંનેની ઉમ્મરમાં માત્ર ત્રણ ચાર વર્ષનું અંતર હતું ઘરમાં બીજું કોઈ નહોતું. એટલે મોટી બેન જેનજ એનીનું રક્ષણ કરતી. બંને બહેનો વચ્ચે ઘણો સ્નેહ હતો. બંનેનો આત્મા એક હતો, પ્રાણુ-શ્વ એક હતો પણ માત્ર શરીર જુદાં હતાં. જેન અને એની બંને યુવતી અને બંને જગન્મોહિની સુંદરીઓ હતી. તથાપિ રૂપમાં જેન કરતાં એની વધુ સુંદર હતી. યુવાનીમાં આવતાં પણ તે વ્યવહારમાં એક નાની હમ્મરની બાલિકા જેવી હતી. તે કદી કોઈના તરફ આંખ ફેરવી જતી નહિ કે કોઈને ખોટું લાગે તેવી વાત કરતી નહિ. તે જેવી નમ્ર અને વિનિત હતી તેવીજ મીઠા સ્વભાવની હતી, તે ઘણી શરમાળ હતી, તેનો સ્વભાવ અને તેજસ્વી નેત્રોથી તેના મુખ મંડળ ઉપર એક એવા અનુપમ માધુર્યની છટા વિરાજતી કે તેને દેખતાંજ અપરિચિત મનુષ્યના હૃદયમાં તેના પ્રતિ પ્રગટ પ્રીતિ અને સ્નેહનો સંચાર થઈ આવતો.

એની પિયાનો સારી રીતે વગાડી જાણતી, તેનો સ્વર પણ મીઠો હતો તેથી તે ગાતી પણ મધુર. તે પીયાનો વગાડતાં સુરમાં સુર એળવી, સ્વપ્નાવેશમાં આવી અર્ધ મીચેલાં નેત્રોને નચાવતી મધુર કંઠે ગાતી હતી ત્યારે ગૃહમાં પાણેલાં પણ પકી પણ મંત્ર મુગ્ધની માફક તેના તરફ આકર્ષાતાં.

બંને બહેનો કુંવારી હતો. એની એ પોતે કોની સાથે લગ્ન કરવું તે નક્કી કરી તેની પ્રેમમૂર્તિ પોતાની પાસે રાખી હતો. તેનું નામ ચાર્લ્સ હતું. લશ્કરની ભરતીમાં ચાર્લ્સ પોતાનું નામ લખાવ્યું. ચાર્લ્સ શાંત પ્રકૃતનો હતો, તે પોતાની વિદ્યા સમ્યક્ષિતા, સુરવશ્પથી સર્વનો પ્રીતિ પાત્ર બન્યો હતો.

એની બહુ વાતચિત કરવી નહિ, તે પોતાના હૃદયની વાતને પોતાના પ્રેમના ઇતિહાસને પોતાનો બરોડાની બાલિકાઓને પણ કહેતી નહિ. તે ચાર્લ્સ સાથે લગ્ન કરવાની વાત બીજાથી છુપાવતી હતી. પણ તેની વાત ઢાંકી રહી નહિ, ધીમે ધીમે ચાર્લ્સ અને એનીનો છુપાયેલો પ્રેમ અતિ ગંભીર પ્રણય । રૂપમાં બદલાયો. કેટલાક વખત પછી જેનના પ્રયત્નથી ચાર્લ્સ અને એનીનાં લગ્ન કરવાની તૈયારી થઈ રહી, ચાર્લ્સ અનેક કામમાં પડ્યા છતાં એનીને ક્ષણભર માટે પણ ભૂલતો નહિ. એનીનો સાચો પ્રેમ અને તેની મનોમોહિની

મૂર્તિ હંમેશાં તેને સાંભળતી. તે એક સેતાનો સેનાપતિ થયો, તે યુદ્ધમાં નિપુણ હતો, વીર હતો, તેની લોકો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તેની કીર્તિ એનીએ પણ સાંભળી આનંદનો અનુભવ કરતી, તે વારંવાર ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરતી કે તે ચાલ્સનું રક્ષણ કરે.

લન્ડનની પશ્ચિમે એક ગામમાં સ્ટન નામનો એક પુરુષ રહેતો હતો, સ્ટનની સ્ત્રી જેમ અને એનીની સંબંધી હતી, આજે સ્ટનને ત્યાં રોત્તે ભોજનનો મેળાવડો હતો, છંદ્રકંઠે યુદ્ધમાં વિજય મેળવેલો હોવાથી આજે આખા નગરમાં ઉત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો હતો, સ્ટનને ત્યાં આજે મેળાવડો હતો, શહેરના પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રીપુરુષ આવ્યા હતા, સર્વ હાર્યવનોદમાં મગ્ન હતા. જેન અને એનીને પણ આજે આમંત્રણ હતું, એનીનો પ્રેમી ચલ્સ યુદ્ધમાં ગયેલો હોવાથી તેણે આનંદમાં કશો ભાગ ન લીધો, તે પીયાનો સારે વગાડી બેસી હતી તેમ ગાતી પણ સુંદર મધુર સ્વરે, એટલે તેને ઘણાના આગ્રહથી પીયાનો વગાડવા બેસવું પડ્યું. તેને આજે ગાવું કે પિયાનો વગાડવાનું મન નહોતું છતાં તેની સરખી ઉમ્મરનો બહેનપણીઆના આગ્રહથી પિયાનો વગાડવા તેમ ગાવા લાગી. તેના કંઠમાંથી સંગીતનો સ્વર નીકળતાં ઉત્સવમાં એકદમ શાંતિ ફેલાઈ, ગીત જેમ જેમ મૃદુ અને મધુર બનતું ગયું તેમ તેમ લોકો તેને વારંવાર ગાવા આગ્રહ કરવા લાગ્યા, તે વચ્ચે વચ્ચે મધુર તથા મંદ હાર્ય કરતી પોતાની સરખી વચની સ્ત્રીઓ દષ્ટિ સાથે દષ્ટિ મેળવી એક અપૂર્વ આવેશમય કંઠથી ગાવા લાગી.

ગાતાં ગાતાં તે એકદમ બંધ પડી, તેના અમૃતમય ધ્વનિ કોઈ એન્ડ્રિનલિક મોહમાં પડતાં સંગીતનું પદ અધુર જ મૂકી ગાતી બંધ થઈ ગઈ, પિયાનો પણ વાગતો બંધ થયો. અકસ્માત આ શું થઈ ગયું. સર્વ વિસ્મય થઈ તેના તરફ જોવા લાગ્યા, તેની આંખો ઉધાડી છે, ગાલની કાન્તિ દણાઈ છે; મુખ નિસ્તેજ થઈ ગયું છે, બાજુ સંગેમમર્મરની સુંદર મૂર્તિ પિયાના પાસે બેસાડી દોય તેમ એની અચેત બનો ગઈ. તે જોઈ તેની બેન જેન તેની પાસે આવી તેના ખભે હાથ મૂકી તેના સાસું જોવા લાગી, પણ એનીની આકસ્મિક મોહ નિદ્રાનો ભંગ થયો નહિ, તે વારંવાર એનીને બોલાવવા લાગી, અને કહેવા લાગી કે એની, તને આ શું થઈ ગયું, શું આમ જડ કેમ બની ગઈ છું ! એનીએ જેનની વાત સાંભળી નહિ તેમ કંઈ ઉત્તર પણ ન આપ્યો. તેનાં નેત્ર આકાશ તરફ એકી ટસે જોઈ રહ્યાં

છે, તે મુખથી એક પણ શબ્દ બોલતી નથી.

કેટલાક વખત પછી અનેક પ્રશ્ન પૂછતાં સર્વને સમજાવું કે એની આ વખતે કોઇ હાયામૂર્તિને જોઇ આમ સંગ્રા શુન્ય થઇ ગઇ છે. એની જોઇ રહી હતી કે: તેની સામે પાસેજ સૈનિકના વેષમાં તેનો પ્રાણાધિક આર્ક્સ ઉભો છે, તેના વસ્ત્રો છિન્નભિન્ન છે અને રૂધિરથી ખરડાયાં છે, વક્ષસ્થલમાં ખરોખર હૃતપિન્ડ પર જ એક ભયંકર ધ્વા જણાય છે, તેમાંથી છલ છલ કરતું લોહિ નીકળી રહ્યું છે. મૂખ વેદનાથી મલિન અને નેત્રમાંથી આંસું નીકળે છે, તે અત્યંત કારર દષ્ટિથી એનીના મુખની તરફ જોઇ રહ્યો છે. બીજા લોકો જે સ્થાનને શુન્ય જોતા હતા તે સ્થાન પર એનીને એવું ભયંકર દશ્ય જણાતું હતું કે તેની દષ્ટિ તેના પર સ્થિર રહી શકતી નહિં. કેટલાક વખત પછી તે અત્યંત કષ્ટાળા વ્યંજક સ્વરથી બુમો પાડવા લાગી. આ કષ્ટાળા ચિત્કારને સાંભળી તે સર્વનાં હૃદય પીગળી ગયાં, સર્વવ્યાકુલ થઇ ગયા.

જેન કંપતી કંપતી એ પીને બંને હાથે ઝલો પોતાની છાતી સાથે ચાંપતી બોલી “ એની આજ અકસ્માત તને આ શું થઇ ગયું, તું બોલતી કેમ નથી? જેને ધણે પ્રયત્ન કર્યો પણ તેને લાન ન આવ્યું. લોકો પણ આતું કારણ સમજી શક્યા નહિં. એની માત્ર આંખો ફાડી ફાડીને આકાશ તરફ એકજ દિશામાં જોઇ રહી હતી. સર્વ લોકો આંખુ બાંખુ વિંટળાઇ ગયા. થોડીવારે તે ધીમેથી બોલી: ” એતો એ છે? ઓહ, આ કેવું ભયંકર, કેવું સંઘાતિક આધાન છે. છાતી પર હાથ મૂકી? મર્યા મર્યા “ એમ કહેતી તે મૂર્ચિત થઇ ગઇ. ઉત્સવમાં કોલાહલ થઇ રહ્યો. આનંદની જગ્યાએ કલેશ છવાયેલ થોડીવારે સર્વ વેરાઇ ગયા. એનીને સાવધાનીથી ત્યાંથી લઇ બીજી એક જગ્યાએ મુકાડી. ડાકટરને બોલાવ્યો એ પી બેમાન હતી, ડાકટરે એક ઉત્તેજક દવા આપી તેથી તેના શરીરમાં ધીમે ધીમે ચેતન આવ્યું. તે બચડવા લાગી “ હા, દુર્માગિની, તું આ વખતે આવી અવધ શરીરમાં પડી છું તે મને પોતાની સાથે લઇ જવા આવ્યા હતા, હું જતી હતી, પણ તમે લોકોએ મને જવા કેમ ન દીધો. પુણ્ય હું જરૂર જવની, જવાની. ”

જેન ગદગદ સ્વરે કહેવા લાગી—“ એની, પ્યારી મહેન, હવે આ પી વાત ન કહે, ચલત્ત પરદેશ ગયો છે, તે જલ્દી પાછા આવશે ” એનીએ થરથર કંપતાં કહ્યું: “ નહિં જીજી, નહિં, હવે તે કદી

પાછા નાહું આવે, મેં જે કંઈ જોયું છે તે તેં નહિં જોયું હોય, અહા, તે કેવો બચંકર દેખાવ ? ”

ડાકટરે કહ્યું: “ જેન એની, તેં સ્વપ્ન જોયું છે, તું ઉન્માદી થઈ સવરી કરે છે. તું શાંત થા, સ્થિર થા.” એનીએ કહ્યું: “ આપ શું કહો છો, એ સ્વપ્ન છે, નહિં, એ સ્વપ્ન નહોતું. મેં જે નજરે જોયું છે તે સત્ય છે. મારો ચાર્લ્સ હવે આ લોકમાં નથી, મેં નજરે જોયું છે, ખંડુકની ગોળા તેના વક્ષસ્થલને બેદી નીકળી ગઈ છે, છાતીમાંથી હલ હલ સોહી નીકળી રહ્યું છે. અહા, કેવો બચાનક થા ? ” આમ બોલાતાં બોલતાં વળી તે બેમાન થઈ ગઈ.

આ ધરની માલીક મી. સટનની સ્ત્રી જે પયારી પાસે ઉભી હતી તેનાથી આ દ્રશ્ય ન જોવાયું. તે મૂર્છિત થઈ ગઈ પડી, એથી તેને ખીબ ખંડમાં લઈ ગયા. ખિચારી જેન ધણી ગભરાઈ. તેનું હૃદય વિઠીકું થવા લાગ્યું. પણ પોતાની વહાલી બેનને મૂકી ક્યાં જાય ! ડાકટરે ધણી પરિશ્રમે એનીને સંચેત કરી, પણ તેની દશામાં કંઈ ફેર ન પડ્યો. બીજે દિવસે સવારે ડાકટરે આવી જોયું પણ એનીની એજ દશા છે. તે આજે ધણી દુર્મળ થઈ ગઈ. તે મનમાંને મનમાં સવરી કરતી. થોડીવારે બપોડી “ હાં જલ્દીજ, ચાર્લ્સ જલ્દી, હા, કાલજ ” હું તને છેડી એક ક્ષણ પણ આ પૃથ્વી પર રહી શકીશ નહિં ”

એનીને કશું ભા. નથી કાણુ આવે છે, કાણુ જાય છે, કાણુ શું રહે છે કાણુ શું કરે છે તેનું તેને જ્ઞાન નથી. પૂછતાં કોઈ વાતને ઉત્તર આપતી નથી તેનું મુખવિર્વિશ્ય થઈ ગયું હતું, તેના મુખઉપર મંભીર ઉદ્દેગની છાયા છવાઈ રહી હતી. થોડીવારે તે બેલી, “ ગયા, એ ચાલ્યા ગયા. ગળામાં જયમળ પહેરી ચાલ્યા ગયા, આહ ? કેવા ગૌરવની સાથે ગયા. અને હું પણ જાઉં છું, એ રણજયી સેનાપતિને જોવા જાઉં છું, જઈશ, જરૂર જઈશ. મને જોઈ તે મારા ઉપર કેટલોય પ્રેમ બતાવશે. હાય, હાય, મારા ચાર્લ્સ તને ધણી કારીવા વાગ્યો છે, છતાં તું મને નથી ભૂલ્યો, બહુ થયું, હવે તમે મને મારા પ્રાણુપ્રિય પાસે જવા દો. ”

આમ વારંવાર બોલતી, તેના જીવનપ્રદીપ બધ પડી ગયો એથી દિવસે રણુ ક્ષેત્રમાંથી એક પત્ર આવ્યો, સેનાના કપ્તાનનો તે

લખેલો હતો તેમાં લખ્યું હતું કે: “યુધ્ધના છેલ્લા દિવસે યુદ્ધ બંધ થતી વખતે ચાર્લ્સ પાર્સિંગલ એક ઘોડેશ્વર દુકાનીના નાયક બની વિશેષ સાહસથી શત્રુઓ સાથે લડી રહ્યો હતો, સહસ્રા શત્રુ ફલના કાંઈ ઘોડેશ્વરો ચાર્લ્સને ગોળી મારી, તે ચાર્લ્સના વક્ષ સ્થલને બેઠી નીકળી ગઈ, ગોળી વાગતાં જ ચાર્લ્સે પોતાનો પ્રાણ છોડ્યો.”

પત્ર વાંચતાં સર્વને શોક થયો. એનીએ જે જોયું હતું જે બીજા દૃશ્યની વાત આર્તસ્વરે કહેતી હતી, તે સાચી નીકળી. જેણે સાંભળ્યું તે અવાક થઈ ગયા. આ અલૌકિક ઘટનાનો મર્મ કોઈના સમજવામાં ન આવ્યો. આ પત્ર એનીને બતાવતાં તેણે કહ્યું: “એમાં શું લખ્યું છે, એજ કે મારો ચાર્લ્સ હવે આ સંસારમાં નથી, એને ? હું એ જાણું છું, મેં તમને પહેલાં જ એ કહેલું છે.” એમ કહી વળી તે મૂર્છિત થઈ ગઈ. થોડીવારે ડાક્ટરે તેને બચતી જોઈ તેના મોં પાસે કાન રાખી શું કહે છે તે સાંભળવા ચત્ર કર્યો તો જાણે કોઈ એનીના હૃદયની અંદરથી કોઈ બીજા પ્રકારના અવાજથી કહી રહ્યું છે કે: “મહારાજ, મારી એની હવે આ પૃથ્વી પર આંખ નહિં ઉઠાડે, આપ કૃપા કરી જેને જોવા દો.” આ કંઈ સ્વર કેનો છે ? શુ ચાર્લ્સ જાતે એનીના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને આ કહે છે. આ પછી એનીના ગળામાં શ્વાસ જોરથી ચાલવા લાગ્યો. ડાક્ટરે સર્વને જોવા દીધા. જેને રહતી રહતી, “મારી એની, બેન એની” કહી તેને વગગી પડી. થોડીવારે નાડા બંધ પડી, શ્વાસ બંધ થયો, જેને કહ્યું: ‘ભગવાન, મારી એની આ વખતે સંસારમાં નથી’ એમ કહી મૂર્છિત થઈ ગઈ. એની સંસારને છોડી ચાલી ગઈ. આ પ્રકારે આશામુગ્ધા દુઃખી એનાના પ્રેમજીવનનો અંતિમ અધ્યાય પુરો થયો.

લોકો કહેવા લાગ્યા કે એનીએ જે જોયું તે ચાર્લ્સની છાયા મૂર્તિ હતી.

આમ યુરોપમાં હજી જેનું લગ્ન પશ્ચિમ યુગ નથી તે એનીએ પોતાના પ્રીતિપાત્ર ચાર્લ્સનું મૃત્યુ થતાં તેની છાયામૂર્તિ જોઈ પોતાનો દેહ છોડી દીધો. તો હિંદમાં પતિ પાછળ સતી થતારી સ્ત્રીઓ, પતિના મૃત્યુ બાદ વૈધવ્ય પાળતાર સ્ત્રીઓ, સતી ધર્મ પાળતારી સ્ત્રીઓ હજી પશ્ચિમ છે. પતિ પત્નીનો પ્રેમ અચળુનિય છે. પતિના મૃત્યુ પાછળ પ્રાણનો આહુતિ આપનાર સ્ત્રીઓ આ દેશમાં છે તેમ પરદેશમાં પણ છે.

પતિના મૃત્યુ પાછળ સ્ત્રીઓ વૈધવ્ય ન પાળે અને પુનર્લગ્ન કરે, વિધવા વિવાહ કરે એવું ઇસ્લમાનમાં યુરોપનાં આર્ચા દષ્ટાંતોથી થતિ પત્નીને કટલો અને કેવા પ્રકારનો પ્રેમ હોય છે તે જાણવું જોઈએ. એનીએ જેને એકવાર પ્રેમ આપ્યો, તે પ્રેમ તેણી બીજાને ન આપી શકી તે કુંવારી હતી, ધરત તો ફરી લગ્ન કરી શકત. આ પ્રકારનો સતી સ્ત્રીઓનો પોતાના પતિ ઉપર પ્રેમ હોય છે તે પુનર્લગ્ન કરીજ ન શકે. જેનો પતિ ઉપર પ્રેમ જ ન હોય તે ગમે તે કરે એ જુદી વાત છે.

મરનાર સુક્ષ્મશરીરે આ પ્રમાણે પોતાના પ્રીતિપાત્રને મળી શકે છે એ વાત પણ હિંદુઓથી અજાણી નથી. યુરોપ હવે માનવા લાગ્યું છે.

પ્રકરણ ૫૩ સુ.

મૃત્યુ પછીની સ્થિતિ

મૃત્યુનું નામ મહાનિદ્રા અથવા મહાનિર્ગૂણ નથી. મૃત્યુનું નામ દેહ પરિવર્તન અથવા બીજા શરીરની પ્રાપ્તિ છે. સાપનું શરીર એક બહારના આચરણથી ઢંકાયલું રહે છે તેને કાંચળા કહે છે, જેવી રીતે સાપ એ કાંચળાનો પરિયાગ કરીને જેવાને તેવો રહી શકે છે, તેનામાં કોઈપણ રીતનો ફેરફાર થતો નથી તે પ્રકાર મનુષ્ય પણ પોતાના અસ્થિ, મસમય સ્થુલ શરીરનો પરિયાગ કરવા છતાં સુક્ષ્મતર પરમાણુઓ દ્વારા નિર્મિત સુક્ષ્મ શરીરને ધારણ કરીને માથાની ચોટલીથી તે પગના નખો સુધી જેવો ને તેવો બની રહ્યો છે. કોઈ પરિવર્તનને અધીન થઈ તે કોઈ અંશમાં પણ તે કોઈ બીજા મનુષ્ય તરીકે બની જતો નથી.

મૃત્યુ પછી જે પ્રકારે આકૃતિમાં ફેર નથી થતો તે પ્રકારે કોઈની પ્રકૃતિમાં પણ સડસા કંઈ ફેરફાર નથી થતો. જે અત્યંત ખરાબ, મૂર્ખ, અન્ય મનુષ્યોને દુઃખ દેનાર અને સુખ-શાંતિને નષ્ટ કરનાર છે, તે અગ્નિદગ્ધ સુવર્ણની માફક, આત્મદ્રોહજનિત અનુતાપના પરિશોધક અકિન્નમાં બળી બળીને કમથી સારો થાય છે. કમશ્ચ પવિત્ર, પ્રશાન્ત, પ્રેમભક્તિ પુર્ણ, અને પરાપકારી દેવ પુરુષ થઈ ઉન્નતિ સાધી

શકે છે. પણ કોઈ વ્યક્તિનામાં એવો ફેરફાર એકજ દિવસમાં નથી થતો ક્રમેક્રમે થાય છે. ક્રમ સાધ્યમન, સાધના અને બહુજ અનુતાપ પછા બહુજ દિવસે થાય છે. જે સમયે પ્રકૃતિમાં આવો ફેરફાર થાય છે, તે સમયે આકૃતિ પણ અત્યંત સુંદર, જ્યોત્સ્ના સમાન શીતળ અને બીજાને આનંદદાયક હોય છે, જ્યાં સુધી એમ નથી હોતું ત્યાં સુધી તે અહીં જેવો હતો, પરલોકમાં પણ તેવોજ બની રહે છે. અને અહીં જેના પ્રતિ જેવો અનુરક્ત કે નિરક્ત હોય છે તેવોજ ત્યાં પણ તેના પ્રતિ અનુરક્ત અને વિરક્ત રહે છે.

આલોક અને પરલોક, અથવા પૃથ્વી અને અધ્યાત્મ જગત બંને ધર્મ રાજ્યની અંદર છે. ધર્મ પ્રતિષ્ઠાતા, જગદીશ્વરના મંગલ મય શાસનને અધીન છે. મનુષ્ય અહીં ધર્મનું ઉદ્ભવન કરીને ચાલી શકે છે, પરંતુ ત્યાં એવું મિલકુલ ચાલી શકતું નથી. કેમકે ત્યાં સર્વ સર્વની પાર્થિવ જીવન સંબંધી સમસ્ત વાતો પ્રત્યક્ષ સમાન જાણી શકે છે. અને જાણીને જે જે પ્રકારના આદર સમ્માનને યોગ્ય હોય છે, તેનો તેવા પ્રકારે આદર સમ્માન કરે છે. ત્યાં માત્ર એ એક વિશેષ વાત છે કે ત્યાં કોઈ કોઈ પ્રકારનો અપકાર નથી કરતું, સર્વ સર્વનો ઉપકાર કરવાને માટે વ્યાકુલ રહે છે.

જેનું હૃદય આ લોકમાં દેવું કે બહોળો વાગવાની યંત્રણાથી પીડાતું હોય છે, તેને પરલોકમાં જઈને પણ સુખ શાંતિ મળી શકતી નથી.

આત્માની શાંતિ.

રકોટકેન્ડની રાજધાની એડીનબરોથી ૪૩ માઇલ દુર ટે નદીના જમણા કિનારે પાર્થ નામનું એક જીવું શહેર છે. એ પાર્થ શહેરમાં લશ્કરી જાવણી પાસે બે દુઃખી વિધવાઓ રહેતી હતી. એકનું નામ એની સિમ્સન હતું, બીજાનું નામ માલય હતું. એની અને માલય એક ઘરમાં રહેતી નહોતી, એક બીજાની પાસે પાડોશમાં રહેતી. બંને પુખ્ત ઉમ્મરની હતી. સિમ્સનને કોઈ સગું નહોતું. બંનેમાં સારાં બહેનપણ્યાં હતાં, પોતાની આજીવિકા ચલાવવા બંને આખો દિવસ મહેનત કરતી. અવકાશ મળતાં બંને એક જગ્યાએ બેસી પોતાના દુઃખસુખની વાતો કહી વિશ્રાંતિ લેતી.

કેટલાક દિવસો પછી માલય માંદી પડી. એની એ તેની સુશ્રુષા કરી પણ તે બચી નહિ. તે નિરાશ્રિતની ખપર લેનાર કોઈ નહોતું,

લિક્ષાવૃત્તિથી જીવન ધારણ કરનારી એક દુઃખી વિધવાના મૃત્યુથી કોનો જીવ ખળે ? માલય આ જગતમાંથી ચાલી ગઈ. એનીએ સ્નેહવશ થઈ અશ્રુ ઢાળ્યાં. એનીને કોઈ નહોતું, તેને માત્ર માલય એક દુઃખમાં ભાગ લેનારી હતી તે આજે પરલોકમાં ચાલી ગઈ. હવે એની એકલી પડી. તે દિવસે મહેનત કરવા જતી રાત્રે પોતાની કાટડીમાં આવી વિશ્રામ લેતી.

માલયના મૃત્યુ પછી કેટલાક દિવસે એની ઉંઘમાંથી એક દિવસ જાગી ઉઠી, ધરમાં દીવો સળગતો હતો, તેના મંદ પ્રકાશમાં તેને લાગ્યું કે પોતાની પથારીની પાસે માલય ઉભી છે. તેનું મુખ પણ એજ, રલિન વસ્ત્ર પણ પહેલાં પહેરતી હતી તેજ, તે પહેલાં જોઈ હતી તેવીજ અત્યંત કાતર દષ્ટિથી દુઃખથી ઉભેલી જોઈ. એની તેને જોઈ ચમકી ઉઠી. તે વિચાર કરવા લાગી કે હું આ શું જોઉં છું. શું આ મારી અખોનો શ્રમ છે ! તેણે અંખે એળો ફરી જોયું તો તે મૂર્તિ એજ પ્રકારે ઉભી છે. તેને જોઈ શરીરમાં રોમાંચ થઈ ગયાં, લયથી આખો મોંઘી દીધી.

તે જાયામૂર્તિએ કહ્યું : “ એની, કોનાથી કય પામે છે ? મારા સમું જો, હું તારી પાડેશણ દુઃખીની માલય છું. તું જાણે છે કે આ સંસારમાં મારું કોઈ નથી. શંકપણ નથી. ખહેન હું તારી પાસે એક ભિક્ષા માગું છું. ”

આ પ્રમાણે આ પરિચિત મૂર્તિને પ્રત્યક્ષ જોઈ અને તેના મુખથી આ વાતો સ્પષ્ટ સાંભળી એની અત્યંત ક્યમીત થઈ ગઈ. આખો ઉઘાડવાનું સાહસ ન થયું. અંતે એનીએ કંપીત સ્વરે કહ્યું : શું તું ખરેખર માલય છું ? તો શું તું હાલ પણ જીવતી છે ? ”

જાયામૂર્તિએ કહ્યું : “ તારા જણવા અને માનવા પ્રમાણે મારું મૃત્યુ થયું છે, પણ હું આ વખતે પણ પહેલાં જેની હતા તેવીજ છું. પણ પહેલાં કરતાં હું ઘણી દુઃખમાં છું. ખહેન, શું તું મારા ઉપર કાંઈક ઉપકાર કરશે ? મરતી વખતે હું કેટલુંક દેવું મૂકી ગઈ છું. તે યદુ નથી, માત્ર તેર આના જ છે. એ દેવાને લીધે હું અત્યારે દુઃખ અને અશાન્તિમાં છું. એ દેવાને લીધે મને અહીં ક્ષણ બંને માટે પણ ચેન નથી પડતું. એની, તું મારે માટે કાંઈક પરિશ્રમ કર, કોઈ ધર્માત્મા પાસે જઈ મારા દેવાની વાત કહે, તે મારા ઉપર કૃપા કરી મારું દેવું ચુકવી આપશે. ”

એનીએ આ સાંભળી કાંઈક સાહસ કરી આંખો ઉઘાડી જોયું તો છાયામૂર્તિ ત્યાં નથી. એનીનો ભય અને વિસ્મય દુર ન થયાં. તેણે જે જોયું, જે સાંભળ્યું, તે સ્વપ્ન છે કે સાચું. કાંઈ પણ તે સમજવામાં ન આવ્યું. બાકીની રાત તો તેણે જાગતાં જ વિતાવી. એ દિવસથી રાત્રે જ્યારે એની પોતાની પથારીમાં જઈ સુતી ત્યારે માલયની છાયામૂર્તિ રોજ તેની પાસે આવતી અને રૂઝની વાત કોઈ ધર્માત્માને કહેવાને વારંવાર કહેતી. આમ આ છાયામૂર્તિ (ભૂત) ને લીધે રાત્રે તેને ઉંઘ આવતી નહિ. દિવસે તેને શાંતિ મળતી નહિ. પોતાના દૈનિક કાર્ય ઉપરાંત તેને કોઈ ધર્માત્માની શોધમાં ફરવું પડતું. એક દિવસ તે એક રેવરન્ડ ચાર્લ્સ નામના પાદરી પાસે ગયો અને તેને કહ્યું કે: “આજે સાત આઠ દિવસથી એક પ્રેત મૂર્તિના આ-વિર્ભાવથી હું અત્યંત દુઃખી થઈ રહી છું. અને ભયથી તેનાથી છુટકારો મેળવવા તમારી પાસે આવી છું. આપની મદદ વગર મારું આ કષ્ટ મટવાનું નથી. તે જોની પ્રેમમૂર્તિ જ્યારે રાત્રે મને મળે છે ત્યારે કહે છે કે: તને જે કોઈ ધર્માચાર્ય મળે તેની પાસે જઈ આજ્ઞાંત કહે, હું એક અઠવાડિયાથી આપની શોધ કરું છું. તે કહે છે કે હું દેવું મૂકી મરી ગયો છું મારે ધર્માચાર્યને કહે તે ચુકાવી દેશે, દેવું માત્ર તેર આના જ છે.

ધર્માચાર્ય—એ તેર આના કોને આપવાના છે ?

એની—એ હું નથી જાણતી, તેણે મને એ વાત કરી નથી.

ધર્માચાર્ય—“તેં આવું સ્વપ્ન” તો નથી જોયું ?

એની—“નાજી, ધર્મ સાક્ષી છે, આવી વાત સ્વપ્નમાં ન અને, તે દરરોજ રાત્રે મને જણાય છે, અને વારંવાર મારી પાસે આવી તેના દેવા સંબંધી વાત કહે છે. મને રાત્રે એક ક્ષણ પણ ઉંઘ આવતી નથી.

ધર્માચાર્ય—તે જી તમારી ઝાળખાણવાળી નથી ?

એની—હા, તે મારી પાડોશી હતી. અમે બંને રોજ બેઠાં બેસી સુખદુઃખની વાતો કરતાં, તેનો મારા ઉપર સ્નેહ પણ હતો. તેનું નામ માલય હતું.

ધર્માચાર્યે વિચાર કર્યો તો તેને જણાયું કે માલય કપડાં ધોવાનું કામ કરતી હતી, માલયને કાનું દેવું હશે. હા, તે જે મોઢીને ત્યાંથી ખાવા પીવાનો વસ્તુઓ લાવતી તેને જઈ પૂછવાથી ખબર પડે. ધર્મા-

ચાર્યે પછી પેલા મોતીને બોલાવી પૂછ્યું તો તેણે કહ્યું કે: હું માલય પાસે કંઈક માણું છું ખરો, શું માણું છું તે ખાતું જોઈ કહું, એમ કહી તેણે તેનું ખાતું કઢાડ્યું તો તેર આના બાકી નીકળ્યા. ધર્મોચાર્યે તેર આના તેને આપી દીધા. એટલે માલયનું દેવું પતી ગયું. દેવું ચુકાઈ ગયા પછી ફરી એ પ્રેતમૂર્તિ એનીને જણાઈ નહિં.

આ વાત કાઉન્ટના મિત્ર મેક્સેન્ચોરી નામના ગ્રંથના લેખક ડૉ. વિમ્સે પોતાના ગ્રંથમાં લખી છે.

આ પ્રમાણે મરનાર મનુષ્ય દેવું મૂકી મરી જાય તો તેને પ્રેત યોનિમાં દુઃખ વેઠવું પડે છે, દેવું ચુકાવ્યા પછી તેનો છુટકારો થાય છે, હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં પિતાનું ઋણ ચુકાવનાર પુત્રની ઇચ્છા તેમાંજ કરવામાં આવે છે, અને જો પુત્ર હોય છે તો તે પુત્ર પિતાનું ઋણ ચુકવશે માટે તેના પિતાને પ્રેતયોનિમાં જવું પડતું નથી, વળી તેની પાછળ શ્રાદ્ધાદિ ક્રિયાઓ કરી તેની સદગતિ થાય તેવી થુલ ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે, આ પ્રકારે મરનાર પછળ પુણ્ય, દાન, શ્રાદ્ધાદિ ક્રિયાઓ તેનો પુત્ર કરે છે તેની સદગતિ થાય છે. યુગ્મ હવે આ વાત માનવા લાગ્યું છે. ત્યારે આપણે યાંના અર્ધદગ્ધ સુધરેલ શ્રાદ્ધાદિ ક્રિયાઓને માનતા નથી, જોનો વિગેરે શ્રાદ્ધ કરતા નથી તેમ મરનાર પાછળ પ્રેતબોજન આદિ કરતા નથી જોઓ શ્રાદ્ધાદિ કરતા નથી. તેમને ત્યાં ધણી વાર સ્ત્રીઓને પ્રેતમૂર્તિ ભૂત વિગેરે દેખાય છે, સ્ત્રીઓના શરીરમાં પ્રવેશ કરી ધૂણે છે, અને મોઢે માગી પોતાની અધુરી વાસનાનુસાર પદાર્થો મેળવે છે.

પ્રકરણ ૫૪ મું.

માધકેલનો આત્મા.

કાળા મહાસાગરના કિનારે નાના નાના પહાડો ઉપર ઓડેસા નામનું સુંદર નગર રૂસ સામ્રાજ્યનું ચોથું નગર છે. ત્યાં ત્રણેક લાખની વસ્તી છે. ત્યાં મરીખોનો નિવાસ સમુદ્ર પાસે ઠી નીચી જમીન ઉપર છે. ત્યાં એક લાકડાના કારખાના પાસે એક વૃક્ષની ઝુંપડી હતી તેનું નામ માધકેલ હતું તે પોતાની સામે એક લાકડાનો કકડો મૂકી રસ્તા પાસે બેસી રહેતો. રસ્તે જનારમાં જોને દયા આવતી તે તેના

લાકડાના ડગામાં પૈ, પૈસો નાંખતાં. આમ બિખ માગીને પોતાનું ગુજરાન કરતો. માધકેલને કોઇ સચુંઢાલું નહોતું કે તેને લાકડીથી દોરી કોઇ બીખ માગવા ધર્નકોને ત્યાં લઇ જાય. જ્યાં તે એક જગ્યાએ બેસી જે મળતું તે વડે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો. તેને ધણુ ઝોળખવા લાગ્યા. તે જીવાન હતો, ત્યારે મહાન સાહસી યોદ્ધો હતો. તે યુદ્ધમાં ધણી વાર જઇ આવ્યો હતો, એક વાર ઝોળા વાગવાથી તેનાં બંને નેત્રો નષ્ટ થઇ ગયાં હતાં. ત્યારથી તે મૂરકેલીમાં આવી પડ્યો હતો. લોકો તેને માટે આવી વાતો કહેતા, પણ તે કાંઇને પોતાના સંબંધી એક પણ વાત કરતો નહિ, તે માત્ર ચુપચાર સાંભળતો.

એકવાર રાત્રિના વખતે એ આંધળાની ઝુંપડીની સામે એક ક્ષીણ કંઠમાંથી નીકળેલી અત્યંત કશ્ચુજનક રડવાનો ધ્વનિ સંભળાયો. આંધળાએ બારણે આવી હાથના સ્પર્શથી જાણ્યું કે એક દુખળી ખાતળી, વસ્ત્ર વચરની બાલિકા જમીન પર પડી છે, આ વખતે રશિયાની પ્રબળ ટાઢથી નદીયો જમી જઇ સ્ફટિકના પથર જેડલા રાજમાર્ગની માફક શોભા આપતી હતી, અને શરીરની નાડીયોમાં લોહિનું વહેતું પણ બંધ થઇ જતું હતું. દુઃહલ ટાઢને લીધે બાલિકાનું શરીર થર થર કંપતું હતું, મોંથી બોલાતું પણ નહિં પેટમાં અત્રતો હતુંજ નહીં તેને બેસવાની શક્તિ નહોતી, જાણે તેની અંતિમ ધડી નજીક આવી હોય એમ લાગતું. આંખો ઉઘાડી જોતી પણ નહિં તેના હૃદયનો ધડકારો પણ મંદ પડતો જતો હતો, બાલિકાને દુઃખી જોઇ વૃદ્ધનાં આ ધળાં નેત્રોમાંથી આંસુ ગરવા લાગ્યાં. એ આંસુ નહોતાં પણ મંદાકિનીની અમૃતધારા હતી. તું કોણ છું પુત્રી આ અવસ્થામાં આંધળા દાર પર આવી ધૂળમાં કેમ પડી છે ! એમ કહી વૃદ્ધ બાલિકાને બોળામાં લઇ ઝુંપડીની અંદર લઇ ગયો.

વૃદ્ધના યત્ન, શુશ્રુષ, અને અગ્નિના ઉત્તાપથી બાલિકા ધીરે ધીરે કાંઇક સચેત થઇ. વૃદ્ધે જાણ્યું કે બાલિકાનું નામ પોલરકાર છે. તેની ઉંમર દશ વર્ષની છે. આ અભાગિનીને માતા, પિતા, બાઇ બંધુ આદિ કોઇ નથી. નિરાશ્રિતા અને દુઃખીની બાલિકા આજે સુમધુ અવસ્થામાં વૃદ્ધ આંધળાના બોળામાં માથુ મૂકીને બચી મઇ. આંધળાએ બાલિકાને પોતાની કન્યા સમાન ગણીને પોતાની ઝુંપડીમાં તેને આશ્રય આપ્યો. વિદ્યહીન દુઃખી બાલિકા તે વૃદ્ધને બાબા, બાબા કહી પોતાના કેમળ પ્રાણોને શીતલ કરવા લાગી, આંધળા બાલિકાને

અને બાલિકા આંધળાને મળી કૃતાર્થ થયાં. આ વખતે આ બંને પરમ સુખી છે.

આંધળો ડોસો હવે રસ્તામાં બેસી બીજા માગતો નથી, બાલિકા પણ રાત્રિના ઘેર આંધારામાં જૂખી અનાથની માફક ફરતી નથી. બાલિકા આંધળાની આંખ અને લાકડી હતી, અને આંધળો તે બાલિકાના પિતા, માતા અને એક મળી આશ્રય હતો. હવે આંધળો પોલીસકાની સહાયતાથી ધનવાને પાસે જઈ બિંખ માગવા લાગ્યો. તેના દિવસો વધુ સુખમાં જવા લાગ્યા, જે જોતામાં પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં બાલિકા હવે ૧૫ વર્ષની યુદ્ધિવાન કહી છોડી શકે. પરંતુ વિશ્વ રહસ્યના અસત નિયમાનુસાર તેનું બાગ્ય પાછું પડ્યાનું એક દિવસે સવારે તે આંધળો અને બાલિકા બંને પાછાં એક ઘેર બીજા માગવા ગયાં, તે વખતે તે ઘરમાં ચેરી થઈ, પોલીસે તે ઘરના બાલિકાના કહેવાથી સંદેહ કરીને પોલીસને પકડી અને તેની બીજાની ઝોળીમાંથી ચોરીની ચીજ પણ ઝડપીમાં લીધી, ચોરીનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ મેળવી પોલીસ પોલીસને પકડી તે વખતેજ લઈ ગયા. આંધળો પાછો એકલો રહ્યો આંધળાં નેત્રોથી તેને તેથી પણ વધુ અંધકાર જણાવા લાગ્યો.

આ દિવસથી અકસ્માત આંધળો પણ અદૃશ્ય થઈ ગયો તે ક્યાં ચાલ્યો ગયો, તે કોઈને પતો ન રહ્યો. આંધળાને આ પ્રકારે સહસા ગેબ થઈ જવાથી તેના પર પણ ચોરીનો સંદેહ આવ્યો. એના ગુમ થવાની ખબર બાલિકાને પણ હશે એમ અનુભવ કરી તે બાલિકાને મેજસ્ટ્રેટ પાસે રજુ કરી, મેજસ્ટ્રેટ તે છોકરીને પૂછ્યું. તું કહી શકે છે કે માઇકેલ ક્યાં છે ? ”

બાલિકા—“ હા, એ હવે આ સંસારમાં નથી. ” આટલું કહી બાલિકા બંને હાથે મોઢાંકીને જોરથી રડવા લાગી. બાલિકા પણ દિવસથી કેટલાં છે, બહારથી તેને કશી ખબર નથી મળી, તથાપિ તે દંડતાની સાથે કહે છે કે માઇકેલનું મૃત્યુ થઈ ગયું છે, કેવળ મોંઘી એમ કહેતી નથી, પણ કહેતાં ચેરી હીન બાલિકાની માફક દુઃખી હૃદયથી રડી જાય છે. એ આશ્ચર્યની વાત છે

મેજસ્ટ્રેટ ફરી પૂછ્યું : “ માઇકેલ મરી ગયો છે, એ વાત તને કાણે કહી ? ”

બાલિકા—કોઈએ નહિં.

મેજસ્ટ્રેટ—તો પછી તે શી રીતે જાણ્યું કે એ મરી ગયો છે ?

બાલિકા—મેં એને મરતાં જોયો છે, તેનું ખુન કરવામાં આવ્યું છે.

માઇસ્ટ્રેટ—તું તો કેદમાંથી બહાર નથી ગઇ, પછી તેં દીકું શી રીતે ?

બાલિકા—તો પણ સાચેજ મેં તેનું ખુન થતાં જોયું છે.

માઇસ્ટ્રેટ—એ કેવી રીતે સંભવે, એ વાતને ખરોખર સમજાવ જોઇએ.

બાલિકા—એ માર થી નહિં બને ? હું માત્ર એટલુંજ કહી શકું છું કે મેં એને મારી નાંખતાં જોયો છે.

માઇસ્ટ્રેટ—ક્યાં વખતે અને કેવી રીતે તેને મારી નાંખ્યો ?

બાલિકા—મને જે વખતે પકડવામાં આવી તેજ વખતે.

માઇસ્ટ્રેટ—એ કેમ બને ? તેને જે વખતે પકડવામાં આવી તે વખતે તો તે જીવતા હતો.

બાલિકા—હા, જીવતા હતા, મને પકડ્યા પછી એક કલાક બાદ તેનું ખુન કર્યું છે, તે લોકોએ તેને છરીથી મારી નાંખ્યો છે.

માઇસ્ટ્રેટનો વિસ્મય ધીમે ધીમે વધતો ગયો. તેમણે પૂછ્યું “ તું એ વખતે ક્યાં હતી ? ”

બાલિકા—એ હું નથી જાણતી. પણ મેં એ જોયું છે. બાલિકા દૃઢ વિશ્વાસથી વાતો કરતી હતી, તેની વાતો ઉપર અવિશ્વાસ લાવવાની ઇચ્છા હતી નહિં. પરંતુ તેની વાતો એવી અસંભવિત અને અયુક્તિક હતી કે સાંભળનાર તેના પર વિશ્વાસ કરતા નહિં. તેમણે અનુમાન કર્યું કે છોકરી ગાંડી થઇ હશે. એ પછી તેણે માઇકેલ સંબંધી પ્રશ્ન પડતા મૂકી ચોરીને માટે પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યા.

માઇસ્ટ્રેટ—હીક, એ વાત રહેવા દે, તેં ચોરી કરી છે ?

બાલિકા—નહિં, નહિં, નહિં, ચોરીની વાત હું કંઇપણ જાણતી નથી.

માઇસ્ટ્રેટ—તો પછી તારી ઝોળીમાં ચોરીની વસ્તુ ક્યાંથી આવી ?

બાલિકા—એ હું નથી જાણતી. હું માઇકેલના ખુન સિવાય બીજું કંઇ જાણતી નથી.

માઇસ્ટ્રેટ—માઇકેલનું ખુન થયું છે, એવું અનુમાન કરવાનું કશું કારણ જણાતું નથી. જે તેનું ખુન કરવામાં આવ્યું હોત તો તેની લાશનો પણ જરૂર પત્તો મળત.

બાલિકા—“ કેમ, નહેરમાં તો તેની લાશ પડેલી છે. ”

માજીસ્ટ્રેટ—“ તું કહી શકે છે કે: તેનું ખુન કોણે કર્યું છે ? ”

બાલિકા—હા, કહી શકું છું. એક સ્ત્રીએ તેનું ખુન કર્યું છે. માધકેલની પાસેથી પોલીસ મારફતે મને પકડાવી, પછી તે આધજોડાસો ધીરેધીરે જતો હતો, એ વખતે એક સ્ત્રી પણ તેજ છરો લઈ તેની પાછળ પાછળ જતી હતી, માધકેલ પાસે જ ફાઈના પગનો ધણુ-સારો સાંમળી પાછળ ફર્યો ત્યાં જ તે સ્ત્રીએ તેના માથા ઉપર મેલા રંગનું એક કપડું ઢાંકી તેનું મોં ઢાંકી લીધું અને તે છરો તેને મારવા લાગી. બરોબર આઠ ઘા કર્યો તેથી બાબા જમીન પર પડી ગયા. તેનું મેલા રંગનું કપડું રક્તથી પલળી ગયું હતું, સ્ત્રીએ તેને છોડ્યું નહિ. તે જેવી રીતે મો ઉપર બધી લીધું હતું તેવી રીતે જ બાંધેલું છે. પછી તે એ મૃત શબને ઝટ ખેંચીને પાસેના જળના પ્રવાહમાં નહેરમાં ફેંકી દઈ ચાલી ગઈ.

માજીસ્ટ્રેટ બાણ્યું કે આ વાતની ખાત્રી કરવી સહેલ છે. તેથી તેણે તેજ વખતે નહેરમાં જોવા માણસો મોકલ્યા. રૂસ રાજ્યની ડિનિસ્ટર નામની એક નદી છે, તે નદી ઓડેસાથી ૨૭ માઇલ દૂર છે. એ ડિનિસ્ટર નદીમાંથી નહેરદ્વારા અહીં પાણી આવે છે, અને તે પાણીનો આ નહેરમાં ઉપયોગ થાય છે. આ નહેરમાં આધજાનું મડદુ નાંખ્યાનું બાલિકાએ કહ્યું. પોલીસ તપાસ કરવા ગઈ તો ત્યાં બાલિકાના કબજા પ્રમાણેજ એવીજ અવસ્થામાં મેલ રંગના વસ્ત્રથી ઢાંકેલા માથાવળી એક લાશ નહેર મંથી કહાડવામાં આવી તે લાશ માધકેલની હતી.

માજીસ્ટ્રેટ માધકેલની લાશ જોઈ પછી બાલિકાને પૂછ્યું “ સાચું કહે છોકરી, તને આ સર્વ વાતની શી રીતે ખબર પડી ? તેણે માત્ર એજ ઉત્તર આપ્યો કે. હું તે કહી શકતી નથી મેં મારી આંખોથી જે કાંઈ જોયું છે તેજ કહું છું ”

માજીસ્ટ્રેટ—હીક, જેણે ખુન કર્યું છે તેનું નામ તું જાણે છે ? તેને જોળખે છે ?

બાલિકા—નામ બરોબર કહી શકતી નથી, પણ જે સ્ત્રીએ તેની આંખો ઢાંકી હતી તેણે તેનું ખુન કર્યું છે. આજ રાત્રે એણે મને સર્વ વાતો સ્પષ્ટ રીતે કહેવા માટે કહ્યું છે. જો તે બીજી વાતો મને કહેશે તો કાલે હું આપને સર્વ કહી દઈશ.

માજીસ્ટ્રેટ—એ કોણ ? ”

બાલિકા—“ બીજું કોણ, એ માધકેલ, નિશ્ચય એ માધકેલજ.

માજસ્ટ્રેટે બાલિકાને કેદમાં લઇ જવાની આજ્ઞા કરી. બાલિકા ચાલી ગઇ. તે આખી રાત શું કરે છે અને શું કહે છે. આ સારી રીતે જાણવા માટે માજસ્ટ્રેટે ગુપ્ત રીતે સાંભળી લાવવા ગુપ્તચરે (ડીટેક્ટીવો) ની નીમણૂક કરી.

ડીટેક્ટીવ પોલીસ પણ આ વાત જાણવા માટે ઉત્સુક હતા. તેમણે જોયું કે બાલિકાને ઉંઘ આવી. ચિંતામાં કાંઈક ઉંઘ લેતી હોય તેવી રીતે આખી રાત તેણે બેઠાં બેઠાં જ ગાળી, શરીર લાન રહિત હોવા છતાં વચમાં વચમાં તે હાલી ઉડતી અને જાણે સામે જોતી હોય એમ લાગ્યું. બીજે દિવસે રીપોર્ટની સાથે બાલિકાને માજસ્ટ્રેટ પાસે મોકલવામાં આવી. માજસ્ટ્રેટની પાસે આવતાંજ તે બોલી, હું ખુન કરનારને ઝાળખી ગઇ છું, તેનો પરિચય મળ્યો છે. તેનું નામ પણ હું બતાવી શકીશ.

માજસ્ટ્રેટ-કીક, હું તને જે પૂછું તેનો જવાબ દે. માધકેલની આખો શી રીતે ડુટી ગઇ હતી, શું જીવતાં તેણે તેને કાંઈ કહ્યું હતું ?

બાલિકા—ના, જે દિવસે મને પકડવામાં આવી. એ દિવસે સવારે તેમણે મને કહ્યું હતું કે હું તને બંધી વાત કહીશ. અને તેનું આ કહેવુંજ તેના મૃત્યુનું કારણ થયું.

માજસ્ટ્રેટ—એ એના મૃત્યુનું કારણ કેવી રીતે થયું ?

બાલિકા—ગઇ રાત્રે બાપા મારી પાસે આવ્યા હતા. તે દિવસે જે જે બનાવ બન્યા હતા તે મને તેમણે બતાવ્યા હતા. બાપાએ જે જણાવ્યું બેસી પોતાનાં નેત્ર ડુટવાની વાત મને કહેવાની ઈચ્છા કરી હતી. એ સર્વ વાતો હું સાંભળતી હતી, તે એ વાત સાંભળતાંજ—

માજસ્ટ્રેટે વચમાં પૂછ્યું. તું એ મનુષ્યનું નામ કહી શકે છે ?
બાલિકા—હા, તેનું નામ લાક છે. લાક માધકેલની એ વાતો સાંભળી એક પહોળા માર્ગે થઇ દોડવા લાગ્યો. તે માર્ગે વહાણો ઉમાં રહે છે તે ઘાટ તરફ જાય છે, પછી કાંઈક દૂર જઈ તે જમણી તરફ ત્રીજા ઘરમાં પેસી ગયો.

માજસ્ટ્રેટ—તું એ સ્ત્રીનું નામ જાણે છે !

બાલિકા—ના, હું સ્ત્રીનું નામ નથી જાણતી, પણ એ સ્ત્રી માંના એ મકાનના મનુષ્યની સાથે એક સ્ત્રી જે વાતચીત થઈ અને પછી જે કાંઈ બન્યું તે સર્વ મેં કાલે રાત્રે બાપાની પાસેથી પ્રત્યક્ષની માધકે જાણ્યું છે, અને તે વાત હું સારી રીતે કહી શકું છું.

માજરદ્રેટ અને કોર્ટનાં સર્વ મનુષ્યો આ વાત જાણવા માટે હિસક થયાં. માજરદ્રેટ કહ્યું. કહે, તું જે જાણતી હોય તે કહે, એટલે બાલિકાએ આંખમાં આંસુ લાવી રડતાં રડતાં ધીમે ધીમે કહે 'માંડયું' મેં પહેલાં કહ્યું કે, લાક અમારી વાતો સાંભળી ચાલ્યો ગયો અને વહાણના ધાટ પ.સેની સ્ક્રીટમાં એક ઘરમાં પેસી ગયો. તેણે અંદર જઈ જોયું તો એક સ્ત્રી તેની રાહ જોઈ બેઠી હતી. તે સ્ત્રીનું નામ કેથરિન છે. કેથરિને કહ્યું કેમ લાક, તેના મનની વાત જાણી લીધી? લાકે કહ્યું, હા, જાણી અને તે જાણી હું ઘણોજ બચબીત થઈ ગયો છું. કેથરીને કહ્યું, તો હવે વિલંબ કરવાનું કશુંજ કારણ નથી. જે પ્રકારે અને એ પ્રકારે આજેજ તેનો અંત લાવવો જોઈએ. નહિંતો સર્વ વાતો પ્રકટ થઈ જશે. લાકે કહ્યું. નહિ, હું એ કામ નહિં કરી શકું કોઈ રીતે પણ નહિં કરું, માઈકેલે મરું શું બગાડ્યું છે? પંદર વર્ષ જ્યારે એ બિચારો તમારા ઘરના આંગણે પડ્યો રહી સુધ રહેતો હતો, તે વખતે મેં તારા કહેવાથી તેનાં બંને નેત્રો ફોડી નાંખી તેને આંધળો બનાવી ધોર પાપકર્મ કર્યું હતું, હવે એને જીવંતી મારવો નહિં, એ કામ મારાથી નહિં બને.

બાલિકા કહેતી હતી અને કોર્ટનાં સર્વ મનુષ્યો સાંજળતાં હતાં કોર્ટમાં બધા લોકો એકઠા થયા હતા, સર્વ દિગ્મંદ બની ગયાં હતાં.

માજરદ્રેટ—હાં. એ પછી શું થયું?

બાલિકા—એ પછી કટલાક વખતે અમે બંને આ કેથરિનના ઘેર વિક્ષા માગવા ગયાં. કેથરિને એક પ્લેટ લાવીને મારી ઝોળીમાં નાંખી અને પછી બુમો પાડી કે મારી પ્લેટ ચોરાઈ ગઈ. એ પછી કેથરિન એક તેજ છરી લઈ નહેરની પાસે છુપાઈ ગઈ. એટલામાં પોલીસ દ્વારા મને પકડવામાં આવી, અને આ તરફ કેથરીને છરાના ધા કરી બાબાનું બુન કર્યું.

માજરદ્રેટ—હીક, જ્યારે તેં આ સર્વ વાતો જાણી હતી. ત્યારે તેં ઝોળીમાં તે પ્લેટ કેમ નાંખવા દીધી એ વિષયમાં કોઈ વાત પહેલાં કેમ ન કરી?

બાલિકા—મહાશય, આપ બૂલો છો? એ વખતે આ વાત હું જાણતી નહોતી. બાબાએ કાલ રાત્રેજ મને આ સર્વ વાતો પ્રત્યક્ષની માફક બતાવી સારી રીતે સમજાવી, ત્યારે જાણી.

માજરદ્રેટ હીક, એ વાત પછી, પણ કેથરીને એવું પાપ કર્મ કેમ કર્યું. માઈકેલને તેની સાથે શો સંબંધ હતો?

બાલિકાએ માથું નીચું કરીને કહ્યું “કેથરિન બાબાની સ્ત્રી છે. તેણી બાબાનો ત્યાગ કરી કોઇ બીજા પુરુષને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાથી ઓડેસા નાસી આવી. અને લાકની સાથે રહેવા લાગી. ત્યારે એ પણ તેને ખોળવા ઓડેસામાં આવ્યા, એક દિવસ કેથરિન તેમને જોઇ ગુપ્ત રીતે પોતાના ઘરમાં સંતાઇ ગઇ. માધકેલ તેના ઘરના ઓટલા ઉપર સુતો પરંતુ સહસા તેને ઊંઘ આવી ગઇ. તેને ઊંઘમાં એવાન થયેલા જોઇ લાકે તેમનાં બંને નેત્ર ગરમ સોયાથી ફાડી નાંખ્યાં અને તેને ઘણે દૂર લઇ જઇ મૂકી દીધો.

માજસ્ટ્રેટ—માધકેલે શું ખરેખરી રીતે તને આ વાત કહી છે ?

બાલિકા—હા, એમણેજ કહી છે. કેદખાનામાં તે મને પહેલાં પણ જોવા આવ્યા હતા. અને કાલે રાત્રે પણ તેમણે મને દર્શન આપ્યાં હતાં. તે ઘણાજ દુઃખી છે. મુખ પીળું પડી ગયું છે આખું શરીર રક્તથી લથપથ હતું. તેમણે પોતે મારો હાથ પકડી પોતાના શરીરના ધા આંગળી મૂકી મૂકીને મને બતાવ્યા છે. અને પોતાના સમસ્ત દુઃખની કહાણી કહી સંભળાવી છે.

એ પછી લાક અને કેથરિનને પગલામાં આવ્યાં. મેજસ્ટ્રેટનું મન સંશય વગરનું છે. તેમણે વધુ તપાસ કરી તો જણાયું કે ખારસન નામના ગામે કેથરિન સાથે માધકેલનું લગ્ન થયું હતું. કેથરિન તેનો ત્યાગ કરી બીજા શહેરમાં નાસી ગઇ હતી.

કેથરિન અને તેના પ્રાણુના સાથી અથવા પાપના સંગી લાકે પહેલાં તો ગુન્હાનો સ્વીકાર ન કર્યો. પોલરકાએ ન્યારે તેની નજર સામે નજર મેળવી આંખે જોઇ હોય તેમ દઢતાથી સર્વ વાતો કહી સંભળાવી, અને ન્યારે તે પોતાના હૃદયના ઉદ્વેગથી રડવા લાગી, ત્યારે લાક અને કેથરિનના મોંથી એક પણ વાત ન નીકળી. એ વખતે બંનેએ પોતાનાં કરેલા પાપનો સ્વીકાર કર્યો. ન્યાયાધીશ અને કોર્ટમાં બરાબલા લોકોના મનમાં વિસ્મય ઉત્પન્ન થયો. સર્વ લોક મધકેલના અતીત જીવન અને આત્મિક પુરુષની સક્ષાના વિષયમાં નાના પ્રકારની વાતો કરતાં બય અને બકિની બંધાનનું નામ લેવા લાગ્યાં. જે ધર્મિષ્ઠ હતાં તે આકાશ સામે જોઇ કહેતાં કે: જગદિશ્વરના આ અનન્ત ધર્મ રાજ્યમાં અંતે ધર્મને જ જય છે.

આ પ્રકારે માધકેલે પ્રેતરૂપે પોતાના મૃત્યુની સંપૂર્ણ હકીકત બાલિકાને જણાવી, અને તેને બાલિકાના કહેવથી માધકેલના ખુનો અને ખુનીનો પત્તો મળ્યો. મરનાર આ પ્રકારે પ્રેતરૂપિણને પ્રાપ્ત થઇ પોતાના મૃત્યુની, તેમ આત્મિકજનોને કાંઇ કહેવાની રહી ગયેલી વાત જણાવી શકે છે.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૮ મો.

પુનર્જન્મ યોગ.

પ્રકરણ ૫૫ મું.

હાલમાં કેટલાક બાળકોએ પૂર્વજન્મની કહેલી વાતો
અને તેની સત્યતાની ખાત્રી.

મનુષ્યો જન્મે છે, મરે છે, અને વળી જન્મે છે. મરણ પછી જન્મે છે. પુનર્જન્મને ઘણા માને છે. શાસ્ત્રો કહે છે કે પુનર્જન્મ થાય છે. ગત જન્મમાં કરેલાં કર્મોનું ફળ આ જન્મમાં પ્રારબ્ધ રૂપે ભોગવવું પડે છે. આ જન્મમાં જે સારાં કે નરતાં કર્મ કરવામાં આવશે તેનું ફળ આવતા જન્મમાં ભોગવવું પડશે એ વાત સાચી છે. આપણા દેશમાં તો આપણે આપણાં ધર્મશાસ્ત્રોથી આ વાત જાણી શકીએ છીએ. અને આવતા જન્મમાં દુઃખ ન પડે માટે આ જન્મમાં શુભ કર્મો કરવાં, દુઃકર્મો ન કરવાં એમ શાસ્ત્રો કહે છે. આ વાત હવે પાશ્ચિમાત્યો પણ માનવા લાગ્યા છે. મરનારની પાછળ શ્રાદ્ધાદિ સત્ક્રિયાઓ, પુણ્યકર્મ કરવાનું વિધાન હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં છે. જેથી મરનારને તે સત્ક્રિયાઓનું ફળ મળે. જેઓ આ વાત માનતા નથી તેઓ શ્રાદ્ધાદિ કરતા નથી.

યુરોપમાં તો લોકો આ પુનર્જન્મની વાત અત્યાર સુધી માનતા નહોતા. પ્રેતયોની છે, અને મરનાર પ્રેત પણ થાય છે એ વાત આપણાં શાસ્ત્રો જાણે છે, પરંતુ પાશ્ચિમાત્યો એ માનતા નહોતા, હવે તો એ

પણ માનવા લાગ્યા છે. ત્યાં પ્રેતોને આકર્ષણ કરી તેની સાથે વાતચિત કરવાના અખતરા ચાલી રહ્યા છે, અને એ પ્રેતોના કહેવાથી પુનર્જન્મ છે એમ તેઓ માનવા લાગ્યા છે.

પૂર્વજન્મના કર્મ અનુકાર આ જન્મ થાય છે, કોઈ ગરીબને ત્યાં જન્મે છે, કોઈ ધનિકને ત્યાં જન્મે છે. કેટલાક મૂર્ખ મનુષ્યોને ત્યાં વિદ્વાન બાળકો જન્મે છે, જે ભવિષ્યમાં બુદ્ધિશાળી થાય છે, કેટલાક વિદ્વાન માબાપને ત્યાં મૂઠ અને મૂર્ખ બાળક જન્મે છે. ચારિત્ર શીલ મનુષ્યને ત્યાં મુર્ખ, દુગચારી બાળક જન્મે છે જ્યારે અધમ માબાપને ત્યાં પુણ્યાત્મા પણ જન્મે છે, ઘણાં બાળકો નાની ઉંમરમાં વધુ પ્રતિભાવાળાં જણાય છે, એ સર્વ ગતજન્મના કર્મોના પ્રભાવ છે. એ પુનર્જન્મનો પ્રભાવ છે, ગત જન્મનાં પુણ્યકર્મોના પ્રભાવથી આ જન્મમાં બાળક નાનપણથી જ બુદ્ધિશાળી તેમ પ્રતિભાશાળી હોય છે.

હાલમાં આ દેશમાં પણ કેટલાક બાળકોએ પુનર્જન્મનો પરિચય કરાવ્યો છે. અઢહાબાદના લીડર પત્રમાં કેટલાક વખત ઉપર એવાં બાળકોનાં વૃતાંત છપાયાં હતાં, તે આ રથજે વાયકોની જાણ માટે આપીએ છીએ.

બરેલીના પ્રસિદ્ધ વકીલ કેકદનંદન આ સંબંધમાં તપાસ કરી રહ્યા છે. તેમના પુત્ર જગદીશે પોતાના પુર્વજન્મનો હાલ કહેલો અને તેની તપાસ પણ કરવામાં આવી હતી, એવાં વૃત્તો લીડર પેપરમાં છપાયાં હતાં. વકીલ મી. કેકદનંદને નીચે પ્રમાણે છપાવ્યું હતું.

જગદીશચન્દ્રનું વૃતાંત.

“હું મારા ગામે કામે ગયો હતો, ત્યાં ખચર મળી કે મારી સખત રોગી છે જેથી હું પાછો બરેલી આવ્યો. ૭ દિવસ સુધી મારી સ્ત્રીને સખત તાવ આવ્યો હતો. આ વખતે હું કચેરીમાં પણ ન ગયો અને ઘેર રહ્યો હતો. તે અરસામાં જગદીશચન્દ્રે મને એક મોટર લાવવાને કહ્યું. એટલે મેં કહ્યું કે હમણાં લાવું છું મેં પૂછ્યું કે ક્યાંથી મોટર લાવવી છે. તેણે કહ્યું: બહુઆજ પાસે મારી મોટર છે તો આપ મારી મોટર લઈ આવો. મેં પૂછ્યું બહુઆજ ક્યાં રહે છે? તો તેણે જવાબ આપ્યો કે: “તે બનારસમાં રહે છે. તે મારા પિતાજી છે, ” આ પછી મેં કેટલીક વારોનો પત્તો મેળવવા નીચે પ્રમાણે

બનારસ પત્ર લખ્યો, જે તા. ૨૭ જુન ૧૯૨૬ના લીડર પત્રમાં છપાયેલ હતો. તે આ પ્રમાણે—

પુર્વજન્મની વિચિત્ર વાર્તા

કાશી નિવાસી બલુઆજી પાંડેની તપાસ સંબંધી લીડર પત્રમાં નીચે પ્રમાણેનો અરેલીના વકીલ કેકઝનંદન સહાયે પત્ર છપાવ્યો હતો. “ મારો પુત્ર જગદીશચન્દ્ર કે જેની ઉંમર હાલ ત્રણ વર્ષની છે, તે પોતાના પુર્વજન્મના વૃત્તાંત માટે આ પ્રમાણે જણાવે છે. તે કહે છે કે પોતાના પિતાનું નામ બલુઆજી પાંડે છે, તે બનારસમાં આવેલા બલુઆજીના મકાનનું વર્ણન પણ કહે છે. એક મોટા દરવાજો, એક ખંડમાં દિવાનખાનું, એક ખીજો ખંડ, જેમાં એક લોઢાની અભરાઇ છે. તે ચોકનું વર્ણન પણ કરે છે. જેમાં બલુઆજી સંજના વખતે બેસતા હતા. કહે છે કે બલુઆજી અને તે જે ત્યાં એકઠા થતા હતા તે બાંગ પીતા હતા. બલુઆજી પોતાનું શરીર રાહીશ કરાવે છે અને સવારે રનાન કરતા પહેલાં મેં ઘોડા પછી પોતાના મેં પર માટી ચોપડે છે, તે બે મોટર અને એક જોડી ઘોડાની બગી રાખે છે, એ કહે છે કે બલુઆજીને બે પુત્ર અને એક સ્ત્રી હતી, અને હાલ તો એ સર્વ મૃત્યુ પામ્યાં છે બલુઆજી એકલા છે.

બનારસમાં મારો કોઈ મિત્ર કે સગો નથી: મારી સ્ત્રી પણ ત્યાં કદી ગઈ નથી મેં આ પહેલાં બલુઆજીના સંબંધમાં કદી કંઈ સાંભળ્યું નથી. અરેલીના ઘણા માણસોએ આ બાબતની સચે વાતો કરી કેટલાક પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા છે. આ વિષે હું સર્વ સંજ્ઞાને મારા પુત્ર દ્વારા કહેલા વૃત્તાંતની સત્યતાની વૈજ્ઞાનિક રીતે પરીક્ષા કરવાને આમંત્રણ કહું છું.

ખીજો પત્ર લીડરમાં ૫ જુલાઈ ૧૯૨૬ના અંકમાં છપાયેલો. તેમાં લખ્યું હતું કે. “ મારી પાસે ઘણી જાણના પત્રો આવ્યા છે. મારા પુત્ર જગદીશચન્દ્રના પુર્વ જન્મની વાતો કહેલી તે સંબંધી વિવરણ આપના પેપરમાં આવ્યું હતું. વધુમાં એ સંબંધી વૈજ્ઞાનિક રીતે તપાસ કરી શકાય તે માટે મેં નીચે પ્રમાણે કાર્યનો આરંભ કર્યો. “ મારા પુત્ર જગદીશ તા. ૬ જુનના રોજ પોતાની આત્મકથા કહેવી શરૂ કરી, મેં તેને જે જે પ્રશ્નો પૂછ્યા તેના તેણે ઉ-

તરે આપ્યા. આ માટે મેં અરેલીના મારા બીજા મિત્રોને આ સંબંધી વાત કરી, તે લોકોએ આની બાળકની સાથે વાત કરી અને તા ૧૬ ના રોજ અમે નક્કી કર્યું કે: બનારસ અમારે માણસ મોકલવાની જરૂર નથી કારણ કે કોઈ કહેશે કે ત્યાંની વાતો બાળકને જણાવી હશે. તેથી ત્યાંની મ્યુનિસિપાલ બોર્ડના ચેરમેનને પત્ર લખ્યો. તેમનો ઉત્તર આ પ્રમાણે આવ્યો છે.

“ આપનો પત્ર મળતાં મેં તપાસ કરી તો તમારા બાળકે જે વાતો બતાવી છે તે ઘણે ભાગે સત્ય છે. બહુઆજી પાંડેના પુત્ર જન્યગોપાળનું મૃત્યુ થયા લગભગ ૨૦ વર્ષ થયાં છે. બાકી ફેટન, એકેકા, લોડો, માલિશ, ગુંડા, બાંગ, તથા આતમ વિગેનેની વાતો અરોબર છે. બહુઆ પાંડેને હું સારી રીતે ઓળખું છું, આપનો પત્ર મળતાં મેં બહુઆ પાંડેની પાસે માણસ મોકલ્યો હતો. તેમનું અહીં બીજું નામ મથુરાપ્રસાદ પાંડે છે તે બનારસ શહેરમાં પાંડે ઘાટ પર રહે છે.

આ સંબંધી વધીલ ઉમાકાંત પાંડેનો પત્ર બનારસથી આવ્યો હતો. તે આ પ્રમાણે: “મેં લીડરમાં આપનો પત્ર વાંચ્યો. બહુઆ પાંડે મારા મિત્ર છે મેં એમના પુત્રને જોયો હતો. કે જેણે આપને ત્યાં જન્મ લીધો છે. જે વાતો તેણે બતાવી છે તે ઘણે ભાગે સત્ય છે. પાંડેજીને મોટર નથી, પણ હાલ એ બીજા એક બે મોટરથી કામ લે છે. મેં આ બાળક વિષે તેમને ખબર આપી છે, અમે એ બાળકને જોવા તરતમાં ત્યાં આવવાના છીએ.”

મારા પુત્ર જગદીશચંદ્રનો જન્મ તા. ૪ માર્ચ ૧૯૨૩ ના રોજ થયો છે. મેં જન્યગોપાળના મૃત્યુની તારીખ જોવા જન્મ મરણની નકલ મેળવવા મ્યુનિસિપાલ બોર્ડના ચેરમેન પર લખ્યું છે એ નકલ આવેથી મેળવી શકાશે, આ વાતોનો હું જલ્દીથી નીકાલ લાવવા ઇચ્છું છું. કેમકે લોકો મને કહે છે કે: આનો વાતો માત્ર થોડા સમય માટેજ ચાલ રહે છે. આ વખતે બાળકને પૂર્વજન્મની બધી વાતોની ખબર છે, સંભવ છે કે થોડા રોજ ચાલ તે બધી વાતો જૂલી પણ જાય.

કેકનંદન સહાય વહીલ હાઇકોર્ટ અરેલી તા. ૩૦ જુન ૧૯૨૬

સમાચાર પત્રોમાં અમારો લેખ પ્રસિદ્ધ થયા પછી, લોકો સત્તર સાંજ મારે ત્યાં આવવા લાગ્યા. તે લોકો બાળકના મુખેજ પોતાની આત્મકથા સાંભળવા ઇચ્છતા. બાળક પછી હેરાન થયું. જેથી લોકોને

ના કહેવી પડી. આ માટે મેં બનારસ જતા પહેલાં ત્યાંના ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ મી. બી. એન. મહેતા, આઈ. સી. એસ ઉપર એક પત્ર લખ્યો કે તે મને મદદ કરે, કેમકે હું બાળકને લઈ બનારસ જઈ તો ત્યાં લોકોની ઘણી બીડ થાય. તેમણે મને સહાય કરવાને જણાવ્યું. તે પછી હું તા. ૧૩ અગસ્ટના રોજ બપોરની ગાડીમાં બનારસ જવાનીકલ્થો અને બીજો દિવસે સવારે ત્યાં પહોંચ્યો, મેં પહેલાં લોકોને ત્યાં જવા બાબત કોઈ સૂચના આપી નહોતી. ત્યાં જઈ નદેસરમાં મુકામ કર્યો. જે બધુઆ પાંડેના મકાનથી ૨૫ માઇલ દૂર છે. મારા ત્યાં ગયાની ખબરતો લોકોના જણવામાં આવી, અને મારા મકાને સવારથી ઘણી બીડ જમી. તે બીડને દૂર કરી પોલીસની મદદ લેવી પડી. અહીં ઘણા માણસો અમને મળવા પણ આવ્યા. પંડિત લક્ષ્મીકાંત પાંડે વહીવટ પણ આવ્યા. બાળકે તરત તેમને ઝોળખ્યા. પહેલાં તો બાળકે કહ્યું કે આ ઉમાકાંત છે. તેમણે ના કહ્યા પછી કહ્યું કે: આ તો લક્ષ્મીનારાયણ છે. કેમકે બંને બાઈને રૂહેરો સરખો હતો. આ વખતે સોએક માણસો હતા. બાળકે પંડિત લક્ષ્મીકાંતને બધુઆ પાંડે સાથે શી સગાઈ છે તે વાત પણ જણાવી. સંધ્યાકાળ વખતે મી. બી. એન. મહેતા, કલેક્ટર, આઈ કોન્સ્ટેબલો તથા શહેરના કોટવાળને સાથે લઈ અમે બધુઆ પાંડેને ઘેર ગયા. બધુઆજીવું મકાન નદીના કિનારે છે, સડક ત્યાંથી બે ફર્લાંગ દૂર છે. એમના ઘર સુધી પહોંચવા મટે એક ગોળ ચક્રવાળા માર્ગે થઈ જવું પડે છે, બાળક આ ગોળાકાર ગલીમાં થઈ બધુઆજીવના મકાને લઈ ગયો. ત્યાં જતાં જતાં તો હજારેક માણસો ભરાઈ ગયાં. બધુઆના ખંડમાં પણ ૩૫ માણસો બેઠેલાં હતાં, એટલે બાળક ગભરાયો અને જવાબ દેવાની ના પાડી. થોડીવારે મિ. મહેતા ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા, તે પછી તે બાળક એક બીજા મકાનમાં અમને લઈ ગયો. ત્યાં જઈ તેણે જ્યાં ભાંગ તૈયાર થતી હતી તે સ્થળ બતાવ્યું. એ પછી બાળક જનતાની અંદર ગયો. ત્યાં જઈ પોતાની કાઠી તરફ ધસારો કરીને કહ્યું કે: “આપણે આમને ત્યાં આવ્યા છીએ.”

બીડ ઘણી થઈ રહી હતી એટલે કોઈ બીજો દિવસે આવવાનું રાખ્યું, તે પછી તા. ૧૮ મીના રોજ બપોરે બાળકને બધુઆજીવના મકાન પર લાવ્યા. આ દિવસે બનારસમાં દુર્ગાજીનો મેળો હતો. ઘણો લોકો એ જોવા ગયા હતા. આજે જગદીશે બધુઆ પાંડે સાથે વાત કરી, બધી વાત કહી સંભળાવી, અને બધુઆને કહ્યું કે આપ મને

ગમે તે પુછો. બપુઆજીએ કાંઈ પણ પ્રશ્ન ન પૂછ્યો. પછી બાળકને દશાશ્વમેધ ધાટ પર લઇ ગયા. એ ધાટને તેણે દુરથી ઓળખ્યો. તેણે એક પંડ્યાના ઓળામાં બેસીને બેવાર હર્ષથી ત્યાં સ્નાન કર્યું. આ પંડ્યાને જોતાં જ બાળકે ઓળખ્યા હતા. અગસ્ટ મહિનામાં ગંગાજીના વધી ગયેલા પટને જોઇ તે બિલ્કુલ ગભરાયો નહિં. આ વખતે ગંગાજી ઘણા વેગથી ભારે હાહાકાર કરતી વહેતી હતી. ગંગાજીના આ આકારનો તેના પર કોઇ પ્રભાવ ન પડ્યો, અને જાણે તે આ સ્થાનનો ભોમીયો હોય તેવાં તેનાં આચરણ જણતાં હતાં. એ પંડ્યાએ જગદીશને એક પાન આપ્યું. પણ તેણે કહ્યું કે: હું તે મોટો ગોર છું જેથી મારાથી નાના ગોરના હાથનું પાન હું નહિં લઉં. તે પછી બાળકે વિશ્વનાથજીનું મંદિર, હરિશ્ચંદ્ર ધાટ, અને ડફરીન પુલને ઓળખ્યો. બનારસ આવવા નીકળ્યા પહેલાં તેણે બરેલીના મી. નાટ-ભોવર ડીસ્ટ્રીક્ટ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટને આ પુલ વિષે વાત કરી હતી. હું તેને બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં પણ લઇ ગયો. જે જોઇ તેણે કહ્યું કે: આતો વિશ્વવિદ્યાલય છે. અને મારા વખતમાં આ બંધાવું હતું. બનારસ આવવા નીકળ્યા પહેલાં તેણે નીચેની વાતો જણાવી હતી,

“ પંડિત લક્ષ્મીકાંત પાંડે વફીલ બપુઆના જીના પાટોશી છે. અને તેમની સાથે સારો સંબંધ રાખે છે.

બપુઆજીની સ્ત્રીને લોકો કાઠી કહે છે, એ કાઠી ધરના માણસો માટે રસોઇ બનાવે છે. જોકે બપુઆજી રસોઇઓ રાખતા હતા. કાઠી ધરડી સ્ત્રી હતી છતાં પોતે પડદામાં રહેતી. અને લાજ કાઢતી હતી. જ્યારે ગુંડા લોકો ધરમાં આવતા ત્યારે કાઠી ધુંધટો તાણતી હતી. કાઠી પોતાના હાથે, તેમ કાન સોનાનાં ધરેણાં પહેરતી હતી. કાઠીના મ્હેરા પર શીતળાના ડાંધ હતા. બપુઆજીને બાસુદી બહુ પસંદ છે. તેમ બપુઆજી રોજ અરીણ ખાય છે. તે પોતાની આંગળીયે સોનાની વીંટી પહેરે છે.

બપુઆજીના પુત્ર જયમંગલનું મૃત્યુ ઝેર ખવરાવવાથી થયું હતું. અને મરતી વખતે એવો વ્હેમ પણ ઉત્પન્ન થયો હતો. ”

આ વાતો તેણે પહેલેથીજ કરી હતી. બપુઆજીની સ્ત્રીએ બેચુ નામના એક માણસને અગસ્ટમાં બરેલી મોકલ્યો હતો અને તેણે મને આ બાળકને લઇ બનારસ જવા કહ્યું હતું. એ પહેલાં બપુઆજીનો પણ એજ મતલબનો પત્ર આવ્યો હતો. એ બેચુએ જગદીશ સાથે

પણ વાતચીત કરી નીચેની વાતો કણુલ કરી હતી.

“ બપુઆજ રોજ મોં ઘોયા પછી મોં પર માટી લગાવે છે. ઘરની બીંતમાં કાખી તરફ લોહાનું કપાટ જડેલું છે. ઘરમાં કોઇ તહેવાર વખતે નાચવા માટે એક ભગવતિયા ગાનારીને બોલાવવામાં આવે છે. તે ભગવતિયાનો રંગ સાંભળો અને ઘાંટો માટો છે.”

જગદીશ ચંદ્રની જીજ્ઞાસી શ્રી રામભાણુ સકશેના ફર્સ્ટ ક્લાસ માજીસ્ટ્રેટ ખરેલી એમણે તા. ૨૮ જુલાઈ ૧૯૨૬ના રોજ લીધી હતી તે નીચે પ્રમાણે:—

‘ માઈ પુર્વજન્મનું નામ જયગોપાળ છે. મારા બાપનું નામ બાણુ પાંડે શહેરનું નામ બનારસ. ગંગાજી મારા મકાનની પાસે છે. જેનું બારણું કુંવરપુરમાં છે. એવું જ તેનું બારણું છે. મારા ભાઈનું નામ જયમંગલ હતું તે મારાથી મોટો હતો, તે ઝેર ખાઈ મરી ગયો હતો. કાગિએ જયમંગલને કંઈ કરાવ્યું હતું. હું બાણુ પાંડેને બાણુજી કહું છું. ચાચા કહેતો નહોતો. કાકી મારી મા છે. માગ દરવાજા પર સિપાઈ રહે છે. બાણુ પાંડેના રૂપિયા લોહાની ત્રીજેરીમાં રહે છે. તે ત્રીજેરી કાબાહાથ તરફ છે. તે બીંતમાં જડેલી છે. તે ખાડામાં છે, બહુ ઊંચી છે. બાણુજીને બાણુડી પસંદ છે. સાંજના લોકો ભાંગ પીવે છે. ત્યારે બાણુજી મોં ધુવે છે ત્ય મોં પર માટી ચોળે છે. તેમની પાસે સવારી માટે ફટન છે, બે ઘોડા જોડે છે. અને મોટરકાર પણ છે. કાકી સોનાનાં કડાં પહેરે છે. કાનમાં કાપ પહેરે છે બાણુજી વીટી પહેરે છે. કાકી મોટો ધુધટો તાણે છે. દશાશ્વમેધ ઘાટ છે. ગંગાજી તેની પાસે છે. કાકી રોટલી કરે છે. હું પંચીયું પહેરી નહાતો હતો, ઉમાકાંત, જયમંગલના બાપના સાળા છે. વિશ્વનાથજીના મંદિરમાં હું જતો હતો બાણુજીની પાસે કળાં ચરમાં છે, બાણુજી ભગૌની નાયકણનાં ગયન સાંભળે છે. ”

અને પંડિત લક્ષ્મીકાંત તરફથી ખબર મળી કે જયગોપાળનું મૃત્યુ સને ૧૯૨૨ અકટોગ્ગરમાં થયું હતું. અને જગદીશને જન્મ ૪ માર્ચ સને ૧૯૨૩માં થયો હતો. એટલે અકટોગ્ગરમાં તેનું મૃત્યુ થયું અને માર્ચમાં લગભગ પાંચ મહિને તેનો પુનર્જન્મ થયો. પંડિત લક્ષ્મીકાંતજીનું કહેવું છે કે બાળક બાણુ પાંડેનો છોકરીનો છોકરો થતો હતો જે તેમના મકાનમાં રહેતો હતો. અને આ બાળકને લાલન પાલન કરવાનો ભાર બપુઆજને માથે નાંખી તેની મા મરી ગઈ હતી.

પ્રકરણ પદ અં.

પૂર્વ જન્મની સત્યતા
પૂર્વજન્મ સંબંધી બનેલી સત્ય વાર્તા

વિશ્વનાથનું જ્ઞાતાંત

તા ૧૨ અગસ્ટ સને ૧૯૨૬ ના લીડર પત્રમાં પ્રકાશિત થયેલા લેખનો અનુવાદ.

માનનિય માહાશયજી,

આપ નીચે લખેલો જ્ઞાતાંત જે પાંચ વર્ષ છ માસની ઉંમરમાં એક બાળકે પોતાના પૂર્વજન્મ સંબંધી જણાવ્યો છે તે આપના પત્રમાં પ્રકાશિત કરશે, “ જે વખતથી મારા પુત્ર જગદીશચંદ્રના પૂર્વ જન્મની કથા અને તેના સમર્થન સંબંધી પત્રો આપના સમાચાર પત્રમાં પ્રકાશિત થયા છે એ વખતથી મને આવી વાતો સંબંધી બરોબર સમાચાર મળે છે. હું તેની સત્યતા સંબંધમાં પ્રમાણોનો સંગ્રહ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું, અને મારા આ પરિશ્રમનું જે કાંઈપણ પરિણામ આવે તેને સર્વ સાધારણને જણાવવા માટે આપને જણાવું

વિશ્વનાથનો જન્મ ૭ ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૨૧માં થયો. મુહુરત્ત આખું બરેલીમાં થયો હતો. જે વખતે તે દોઢ વર્ષનો હતો, ત્યારે તેણે પીલીભીત સંબંધી પૂછગાછ શરૂ કરી, તે એ પૂછવા લાગ્યો કે પીલીભીત અને બરેલીની વચ્ચે કેટલું અંતર છે. અને તેણે એ પણ ઇચ્છા કરી કે પિતાજી તેને પીલીભીત ક્યારે લઈ જશે, જ્યારે તે ૩ વર્ષનો થયો ત્યારે પોતાના સંબંધી ઘણી વિસ્તૃત વાતો કહેવા લાગ્યો. આથી તેનાં માબાપ બીન્યાં અને આ વિચિત્ર વાતોને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, કારણ કે એ લોકોની માન્યતા એવી હતી કે આવાં છોકરાં જે પોતાના પૂર્વજન્મની વાત કરતાં હોય તે બહુ જીવતાં નથી. તેથી તેને એ વાત ભૂલાવવી જોઈએ. આ વાત મારા જાણવામાં આવતાં હું બાળુ રામ ગુલ મ અને વિશ્વનાથને જોવા માટે ગયો. મેં ત્યાં જરામ ગુલામને પીલીભીત જઈ આ બાબતની તપાસ કરવા કહ્યું. તે મારી સાથે પીલીભીત આવવા તૈયાર થયા. આ પ્રમાણે અમે ૧ હી અગસ્ટના રોજ પીલીભીત ગયા. અમે પીલીભીતની ગવર્ન-

મેન્ટ હાઇસ્કુલમાં ગયા, એ સ્કુલને બાળકે ઓળખી નહિ, કારણ કે સ્કુલનું આ મકાન હાલમાંજ નવું બનાવેલું છે. મેં ત્યાંના હેડમાસ્ટર અશ્વરૂલાલને આ બાબતની તપાસ કરવામાં મદદ આપવા કહ્યું તેમણે તે માટે હા પાડી અને અમારી સાથે જુદી જુદી જગ્યાએ આવ્યા.

મેં વિશ્વનાથને મળી તેણે કહેલી પૂર્વજન્મની બધી વાત લખી લીધી હતી. તેણે પોતાના પૂર્વજન્મના કાકાનું નામ હરનારાયણ કહ્યું હતું, તે જાતે કાયસ્થ, મુલ્યે ગાંજ શહેર પીલીબીત અને તેની ઉમર ૨૦ વર્ષની જણાવી હતી. તેણે કહ્યું હતું કે મારું લગ્ન થયેલું છે. તું મારો પાડોશી લાલ સુંદરલાલ હતો. તેના ઘરનું બારણું સુંદર હતું તેને ત્યાં એક તલ્લાર અને એક બાંદુક હતી, તે પોતાના મકાનના એકમાં નાચ કરાવ્યા કરતા હતા. મારું મકાન બે માળનું છે, તેમાં બીથો અને પુરુષોના જુદા જુદા ખંડો છે, તેણે નાચ પાર્ટી અને મેળવડાઓનું પણ વર્ષન કર્યું હતું. જે તેના મકાને વારંવાર થયાં કરતું. તેણે પોતાના વિલાસિનામય જીવનની પણ કેટલીક વાતો કહી હતી. તેણે કહ્યું હતું કે, મારા બાપ જમીનદાર હતા અને મારા ઉપર ઘણો પ્રેમ રાખતા, તે મને હંમેશાં રેશમી કપડાં પહેરાવતા તેમ ખીરસા ખર્ચ માટે રૂપિયા આપતા હતા. તેણે કહ્યું કે મને મલ્લ, મત્સ્ય અને વેશ્યાઓનો પણ શોખ હતો. હું ગવર્નમેન્ટ સ્કુલમાં જે નદીના કિનારે આવેલી છે ત્યાં છઠી ગ્રેડ પડી સુધી બણ્યો હતો. ઉર્દુ, હિંદી, અંગ્રેજી જાણતો હતો. મારા પોતાના મકાનમાં એક ઠાકોર મંદિર હતું, જ્યારે અમે સ્વર્ગીય બાબુ શ્યામસુંદરલાલના ઘર પાસે પહેલ્યા ત્યારે બાળક ગાડીમાંથી ઉતરી પડ્યો અને કહ્યું કે આ સુંદરલાલનું મકાન છે. તેણે જે એકમાં નાચ ગાન થતું હતું તે બતાવ્યું, પાડોશી દુકાનદારોએ એ વાત કમુલ કરી, મેં જાતે એ મકાન જોયું. મકાન રંગેલું હતું પછી અમે સ્વર્ગીય લાલા દેવીપ્રસાદના મકાન પર ગયા, એ મકાનને ઓળખી બાળકે કહ્યું કે: આજ મારું મકાન છે, અને જોરથી જીમ પાડી કહ્યું કે આ મકાન હરનારાયણનું છે, હરનારાયણ લાલા દેવીપ્રસાદનો પુત્ર હતો. આ મોટા મકાનનો કેટલોક ભાગ પડી ગયો છે, અને તેના માલિકોએ એ મકાન ખાલી કર્યું છે પાડોશીઓ એ કહ્યું કે આ સ્થાનમાં તો ઘણો ફેરફાર થઇ ગયો છે. બાળકે એ ઇમારતને ઓળખી જે જગ્યાએ મધ પીતો, નાચગાન સાંભળતો, તે સ્થાનો બતાવ્યાં, બીજાના ખંડોને પણ તેણે ઓળખી બતાવ્યાં, કુટુંબમાં

બાપુજીએ હનલાલ એક જીવતા છે જે બીજા મકાનમાં રહેતા હતા. લાલા હરનારાયણ અને પુત્રની એક જીની, ઝાંખી છત્રી લાવીને બતાવી. ઘણા મનુષ્યોની બીડમાં આ બાળકે લાલા હરનારાયણના ફાટા પર પોતાની આંગળી રાખી અને તે ફાટામાં એક ખુરસી પર બેઠેલા એક બાળકના ફાટાને બતાવી કહ્યું કે, આ જીઓ હું બેઠો છું, અને આ લાલા હરનારાયણ છે, એ જોઈ સર્વ કોઈ દંગ થઈ ગયા. તે જોઈ નિર્ણય થઈ ગયો કે આ બાપુ હરનારાયણનો પુત્ર લક્ષ્મીનારાયણ છે.

પછી અમે જીની ગવર્નમેન્ટ હાઈસ્કૂલમાં ગયા. તેમણે તે ઝાંખીને કહ્યું કે, આ મારી સ્કૂલ છે. તે ચારે તરફ ફરી આવ્યો અને જીના પર ચઢવા લાગ્યો. અમે તેની પાછળ પાછળ ગયા. તેણે જૂઠા ધોરણના છોકરા જે ખંડમાં બેસતા હતા તે ખંડ બતાવ્યો. તેણે પોતાની સાથે બણતા બાપુ વિશ્વંભરનાથને જીના ફાટા પરથી બતાવ્યા, તેમ ત્યાં ઉભેલા બાપુ રામગુલામને ઝાળખી બતાવ્યા, તેના જીના બણનારાઓએ અધ્યાપકનું નામ પૂછ્યું તો તેણે કહ્યું કે મોટા દાઢીવાળો મનુષ્ય હતો. જેનું નામ મુન્શી મુકુન્દદીન શાહજાંપુરી બતાવ્યું, તેણે વળી પોતાના જીના મકાનમાં ઠાકોર મંદીર પણ બતાવ્યું. બાળકને એક તખ્તાની જોડી આપવા માંડી તો તે ઘણી ખુશીથી વગાડવા મંડ્યો, બાળકના પિતા બાપુ રામગુલામે અને કહ્યું કે, એણે પોતાના જીવનમાં કદી તખ્તા જોયા પણ નથી, જે નાયકા સાથે તે બાળકને પૂર્વજન્મમાં સંબંધ હતો તેનું નામ લોકોએ પૂછ્યું તો તેણે ઘણી જ અનિચ્છાપૂર્વક કહ્યું કે તેનું નામ સીતા બતાવ્યું, લોકોએ એ વાત ખરી માની, આ વાતની સૂચના ડીસ્ટ્રીક્ટ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ અને સીવીલ સર્જનને પણ આપી હતી, સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબે આવી બાળકને જોયો, અને એ તેને મોટરકારમાં ફરવા લઈ ગયા. અમે જે વખતે ત્યાંથી નીકળ્યા તે વખતે ત્યાં સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ પર ઘણી બીડ જામી ગઈ.

બાપુ હરનારાયણ ના પુત્ર લક્ષ્મીનારાયણનું તા ૧૫ ડિસેમ્બર સને ૧૯૧૮ માં સવારે ૭ વાગે જર તથા ફેફસાંની બીમારીથી શાહજાંપુરમાં મૃત્યુ થયું હતું. મૃત્યુ વખતે તેની ઉંમર ૩૨ વર્ષ ૧૧ દિવસની હતી. લગભગ પાંચ માસ માંદા રહ્યા પછી તેનું મૃત્યુ થયું હતું. આ વાતની ખબર લક્ષ્મીનારાયણના મામા ઉપેન્દ્રનારાયણે મને આપી. તે કહે છે કે, બાળક વિશ્વનાથે પૂર્વજન્મનો ઘણી વાતોનું

વર્ષન ક્યું છે જેને તેના કુટુંબના લોકોબૂલી પણ ગયા છે. તે એ છે કે સર્વથા વધુ આશ્ચર્ય ઉપજવનારી વાત તો એ છે કે બાળક લક્ષ્મીનારાયણને પીલીભીતમાં પણ પોતાના પૂર્વજન્મની વાત છ વર્ષ સુધી યાદ હતી. તે ગતજન્મમાં કહેતો કે હું જહાનાબાદથી આવ્યો છું. પરંતુ તેનાં માતાપિતાએ વિચાર કર્યો કે જે આ વાતને પ્રકાશિત કરીશું તો તેનું જીવન અને તેના કલ્યાણને અહિતકર થશે. એથી તેમણે તેની પૂર્વજન્મની બધી વાતો ગુપ્ત રાખી હતી, અને તેની સત્યતાની કાંઈ તપાસ કરી નહિ. એથી આ વખતે અમને ખાત્રી થાય છે કે બરેલીનાં [વશનાથ શાહજહાંપુરનાં] લક્ષ્મીનારાયણ છે. જે ત્રીજા જન્મે જહાનાબાદનો કોઈ મનુષ્ય હતો.

લક્ષ્મીનારાયણ સ્વભાવથી ધણો હસમુખો હતો, તેને મઘપાન મત્સ્યભક્ષણ અને સ્ત્રીયોમાં ધણો પ્રેમ હતો, લક્ષ્મીનારાયણની મા તેના બાપ બાપુ ઉપેન્દ્રનારાયણના સાથે બરેલીમાં રહેછે, એ બાળકને તેની પાસે લઈ ગયા, તેની પરીક્ષા કરવા માટે નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નો બાળક વિશ્વનાથને પૂછ્યા, તેના તેણે બરોબર જવાબ આપ્યા એથી તેની ખાત્રી થઈ કે બાળક એ તેના મૃત્યુ પામેલા પુત્રનો અવતાર છે.

પ્રશ્ન—તું પતંગ ઉડાવતો હતો ? જવાબ—હા.

પ્રશ્ન—તારે પતંગની લડાઈ કોની સાથે થતી હતી ?

જવાબ—જેની પતંગ મારી પતંગ પાસે આવતી તેની સાથે હું કાપ લેતો, પણ ઘણીવાર સુંદરલાલની પતંગ સાથે મારે વધુ લડાઈ થતી.

પ્રશ્ન—તે કોઈ વખત મુરખો ફેંકી દીધો હતો ?

જવાબ—મુરખો ફેંક્યાની વાત તો બહુ નથી પણ સંભવ હતો કે હું ફીડા ખાઈ જત. તું મને ફીડા ખવરાવવા ઇચ્છતા હતા તેથી મેં મુરખો ફેંકી દીધો હતો.

તેની માએ કહ્યું કે: એકવાર મુરખો ખરાબ થઈ ગયો હતો. મુરખાના વાસણમાં ફીડા પડી ગયા હતા. મેં જીવડા વીણી ફેંકી દીધા અને મુરખો તડકામાં સૂકવ્યો. પણ લક્ષ્મીનારાયણે તો તે મુરખાને ફેંકી દીધો, તેથી હું ઘણી ગુસ્સે થઈ ગઈ હતી.

બાળકને પૂછ્યું—તે કદી કોઈ જગ્યાએ નોકરી કરી હત ?

જવાબ—હા, મેં થોડો વખત આ. આર. આર. માં નોકરી કરી હતી.

પ્રશ્ન—તારો નોકર કોણ હતો ?

ઉત્તર—મારો નોકર મૈકુઓ હતો. જે એક કાળા શરીરનો મોટો માણસ અને જાતે કુંભાર હતો. તે મારો માનીતો હતો.

બરેલીના બલનીરસિંહે પૂછ્યું—તું જોહુ નાંખ્યા વગર વાંસના ખાટલામાં મુતો હતો ?

બાળક—આપે મારો પલંગ કી જોયો જ નથી મારેમાટે તો એક સુંદર પલંગ હતો. જેમાં એક બહુજ ખુબસુરત નકસીદાર તખતો લગાવેલો હતો. આ તેના પર એક પડદો પડ્યો રહેતો અને હું એક ઉંસીકું માથા નીચે રાખતો અને એ ઉંસીકાં પગ નીચે રાખતો..

માસ્તર સીતારામ જે પહેલાં પીલીભીતમાં અધ્યાપક હતા અને હાલ બરેલીમાં અધ્યાપક છે તેમણે પૂછ્યું—હું પીલીભીતમાં શું બણાવતો હતો ?

બાળક—આપ હિંદી બણાવતા હતા.

બાપા જવાલાપ્રસાદ બરેલીના વડીલે પોતાની ડાયરી જોઈ તો તેને ખબર પડી કે સને ૧૯૧૮ માં ત છતાં હિંદના ૧૯૩ મા કેસમાં ફોજદારી મુકરદમામાં પીલીભીતના લક્ષ્મીનારાયણ તરફથી તેણે પેરવી કરી હતી જે એક બીજા મુકરદમાના શાખા સ્વરૂપ હતો. આ બનાવ સીતા નામની વેશ્યાના મકાન પર બન્યો હતો. જેમાં લક્ષ્મીનારાયણનો પથ હાથ હતો. તેની સાક્ષી એમાં લેવામાં આવી હતી.

પીલીભીતમાં ૧ લી અગસ્ટ ના રોજ રાયમહાદુર લાલા રામ સ્વરૂપ, મોલાહિરી પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ પીલીભીત ત્રિગેરે ઘણા માણસોએ આ બાળકને જોયો હતો.

પ્રકરણ ૫૭ મું

હીરાકુંવરીનું વૃત્તાંત,

બાપુ શ્યામ સુંદરલાલ સ્ટેશન માસ્તર હલદ્વાની આર, કે આર એ તા ૩૧ અગસ્ટ સને ૧૯૨૬ ના રોજ મને મળ્યા, તે પોતાની પુત્રી હીરાકુંવરીને પણ સાથે લાવ્યા હતા. એ કન્યાનો જન્મ સને ૧૯૧૬ માં બરેલીમાં થયો હતા, તેણે પોતાના પૂર્વ જન્મના મકાનની વાત ઘણીજ વિચીત્ર રીતે કહી. આ એક ઘણો આશ્ચર્યજનક બનાવ

છે. કેમકે તેમાં એક પુરુષે સ્ત્રીના રૂપમાં પુનર્જન્મ લીધો હતો. આ કન્યા છોકરો હતી. જેની ઉંમર ૧૨ વર્ષની હતી અને જે ગોકુળ જીવે મથુરામાં રહેતી હતી. તેનું મૃત્યુ સને ૧૯૧૮ ના અકટોમ્બર માસમાં થયું હતું.

દુર્ભાગ્યવશાત મૃત્યુના સમયનેા બરોબર નિશ્ચય થઇ શક્યો નથી. કેમકે તેના ગતજન્મના કુટુંબમાં માત્ર એક વૃદ્ધ સ્ત્રીજ હાલ જીવતી છે બાબુ શ્યામસુંદરલાલ સને ૧૯૨૨ માં અગસ્ટ માસમાં તીર્થયાત્રા કરવા માટે મથુરા ગયા હતા, તેમણે મથુરામાં ગોકુળ જવા માટે એક નાવ બાડે કયું, ગોકુળમાં જે સમયે તે એક સ્થાન પાસે થઈ જતા હતા કે જે સ્થાનને યાત્રાળુઓ હાલ પણ નંદ અને યશોદાના પ્રાચીન નિવાસ સ્થાન તરીકે ખતાવે છે. ત્યાં આ નાની પુત્રી જળરજસ્તીથી નોકરના બોળામાંથી ઉતરી પડી ઐતિહાસિક ગૃહની પાસે એક નાનું સરખું મકાન હતું, જેના બારણામાં એક ધરડી સ્ત્રી બેઠી હતી. બાલિકા દોડતી ધરમાં પેડી, તેની મા પણ તેની પાછળ પાછળ ગઇ, ત્યાં જઇ એ પ્રતી જાણે કે તે છોકરો હોય તેવી રીતે વાતો કરવા લાગી, પહેલાં તો તે ગતજન્મમાં જે સ્ટેટ પર લખતી હતી તે વિષે પૂછવા લાગી. પછી ક્ષમને માટે પુછ્યું કે જે ક્ષમ તે પાટીની નીચે મૂકી ગઇ હતી, બીજી વસ્તુ તે જેના ઉપર બેસીને લખતી હતી તે ચોક્કાને માટે પુછ્યું, આ પ્રશ્નો સાંભળી તે ડોશી રડવા લાગી. ત્યારે બાલિકાએ તે ડોશીને કહ્યું કે. મારી માને પાન આપ. અને મારી પીતળની સુડીથી સોપારી કાપી આપ. તે પછી બાલિકાએ તેની માને કહ્યું કે: હવે તું જા. કેમકે હવે તો હું મારે ઘેર આવી ગઇ છું, પણ જતાં પહેલાં આ પાન લેતી જા. હિરાકુંવરીની માએ નોકરને ઇશારાથી કુંવરીને લઇ લેવા કહ્યું. એટલે નોકર તે બાલિકાને ઝટ ઉચકી મકાનની બહાર આવ્યો.

આ પછી તે સર્વ જન્મનાજ ગયાં. ત્યાં જઇ બાલિકાએ હીરાકાચબાઓને ચણા અને મમરા નાંખવા માંડ્યા. કાચબાઓને જોઇ કુંવરીએ કહ્યું કે, તે પહેલાં મને ડુબાડી દીધી હતી, અને આ વખતે વળી એમ કરવા મારી પાસે આવે છે કે ? એ સાંભળતાં જ જે પેલી ડોશી સાથે આવી હતી તેણે માથું કુટી રડવા માંડ્યું. આગળ પુછતાં તે બાલિકાએ પોતે ગત જન્મમાં જ્યાં નાહતાં નાહતાં અંદર ખસી પડી હતી અને ડુબી ગઇ હતી એ સ્થાન પણ ખતાવ્યું. ડો-

શીએ બાલિકાની બધી વાતો કમ્બુલ કરી અને કહ્યું કે લગભગ આ-
રેક વર્ષ ઉપર મારો એક બાર વર્ષનો દીકરો અહીં હુબી ગયો હતો.

આવી રીતે આ છોકરી ગયે અવતાર છોકરો હતી, જન્મના-
જીમાં હુબી મરી ગઇ, આ જન્મ છોકરી અવતરી હતી તેને પોતાના
પુર્વજન્મની યાદ છે, અને તેની ધણાએ ખાત્રી કરી છે.

પ્રકરણ ૫૮ સું.

સુંદરલાલના પૂર્વજન્મનું જ્ઞાતાંત

હું કમાલપુર જલ્લા સીતાપુરના શ્રીમાન રાજા સુર્ય બખ્શસિંહ
સાહેબનો ધણેજ ઉપકૃત છું. જેમણે મને આ બાબતમાં ઘણી સહાય
કરી છે. જેમણે મારી વાત સાંભળી મને મદદ કરી

મારું નામ પુતુલાલ બાપનું નામ ઠાકુરપ્રસાદ જાતે બ્રાહ્મણ,
ઉંમર ૫૮ વર્ષ રહેવાસી હીરપુર તહસીલ સિધૌબી જલ્લા સીતાપુર
એમણે રાજા સાહેબ પાસે નીચે પ્રમાણે માફી આપી.

હું ૧૨ વર્ષ સુધી કમાલપુરની ધરપીતાલમાં કંપાઉન્ડર હતો
ત્રણ વર્ષથી મેં પેન્શન લીધું છે અને ઘેર આવ્યો છું. મારે પાંચ
પુત્રો અને એક પુત્રી છે. સર્વથી નાના છોકરાની ઉંમર ૧૪ વર્ષની
છે. જે વખતે આ છોકરો જન્મ્યો તે વખતે હું કમાલપુર ધરપીતા-
લના ક્વોર્ટરમાં રહેતો હતો. મારો વચ્ચેનો પુત્ર શ્રાવણ મહિનામાં
પોતાની માની સાથે અયોદ્ધા ગયો હતો. પછી ૯ મહિને મારા આ
સર્વથી નાના પુત્રનો જન્મ થયો હતો. જેનું નામ મેં સુંદરલાલ રાખ્યું.
છે જે વખતે આ બાળક ૧૧ વર્ષનો થયાં. અને સારી રીતે વાતચીત
કરવા લાગ્યો, ત્યારે તે પોતાને સુંદરલાલ કહેવાનું ના પસંદ કરવા
લાગ્યો. અને કહ્યું કે મને હન્નેલાલ કહો. તેણે કહ્યું કે માઈ નામ
હન્નેલાલ છે અને હું ફ્રેંચબાદ, મુહલ્લા કટરા-કુટાનો રહેનાર છું. તેણે
પોતાનું નામ અને પોતાની જાતિ લાલ બતાવી. તેણે કહ્યું મારે બે
બાળક અને એક સ્ત્રી છે. જ્યારે તેને પુછ્યું કે તું ફ્રેંચબાદથી અહીં
શી રીતે આવ્યો ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે જે વખતે માઈ બશસરખું
નદીમાં ફેંકી દીધુ અને મારી વર્તમાન માતા સ્નાન કરી રહી હતી,
તે વખતે હું તેની સાથે ચાલ્યો આવ્યો. કમાલપુરમાં આ કંપાઉન્ડર
ક્વોર્ટરથી રેલ્વે સ્ટેશન પાસે છે. રસ્તે થઇ લોકો આવતા જતા હતા,

જેને તે સ્ટેશન તરફ જતાં જોતો હતો, તેને કહેતો હતો કે હું ફ્રેન્ચ-બાદમાં મારે ઘેર જવા માટે ગાડી પર જઉં છું બપોરની તે ૪-૫ વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી તેને એ બી વાત યાદ હતી. મારી આ વાતને પસંદ કરતા નહિં. કેમકે એ જાણતા હતા કે જે બાળકોને પુર્વજન્મની વાતો યાદ હોય છે તેનાં જીવન ટુંકાં હોય છે. તેથી એને બધી વાતો જુલાવવા મટે અમારે મંત્ર તંત્રનો આશરો પણ લેવો પડ્યો, અને ધીરે ધીરે એ સર્વ વાતો જુદી ગયો. હું મારી ઉમ્મરમાં માત્ર એકવાર સને ૧૯૨૪ માં ફ્રેન્ચમાં ગયો હતો. તે પહેલાં કદી ગયો નથી. મેં આ સંબંધમાં કોઈ કંઈને પૂછ્યો નથી. ”

રાજ સાહેબ સૂર્યાખતસિંહે પોતાના ખજાનચીને આ બાબતમાં તપાસ કરવા ફ્રેન્ચમાં મોકલ્યા. તેનો રીપોર્ટ આ પ્રમાણે છે.

“ હું તા ૧૨ સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૨૬ માં પાંચ વાગ્યાની ગાડીમાં કમાલપુરથી નીકળ્યો. રાત્રે બે વાગે ફ્રેન્ચમાં પહોંચ્યો. હું કુંવર પ્રતાપ વિક્રમ શાહ સાહેબ, આઇ. સી. એસ. જોઇન્ટ માજિસ્ટ્રેટ ફ્રેન્ચમાં બંગલે ગયો. ત્યાંથી હું એક ગાડી કરીને અપોદ્દા ગયો. કેમકે મને કટરા-કુટા સિવાય ફ્રેન્ચમાં બીજી કશી ખમર અહીં મળે તેમ નહોતું. હું અયોધ્યામાં મોકલના કટરા-કુટામાં ગયો અને ત્યાં જનકી પ્રસાદ સોની અને તે મહેલના બીજા લોકોથી તપાસ કરી. તે લોકોએ કહ્યું કે: લાલા હન્નેલાલ નામનો એક માણસ અહીં રહેતો હતો. તે બાળકોને બચાવતો હતો, જાતે કાચરથ હતો. તે બંધે બાગે ૧૪-૧૫ વર્ષ ઉપર આવશ્ય મહિનામાં પડેગથી ભરી ગયો હતો. તેને એક વિધવા સ્ત્રી, એક પુત્ર અને એક કન્યા છે. મહેલવાળાઓએ તેના શયને સરયુજમાં વહેતું મૂકી દીધું હતું. જનકીપ્રસાદ સોની હાલ હયાત છે. જેણે હન્નેલાલના શયને નદીમાં પ્રવાહિત કર્યું હતું. અને સ્મશાન લઇ ગયા હતા. હન્નેલાલની સ્ત્રી અને બાળકોએ રાગી હાલતમાંજ તેનો ત્યાગ કર્યો હતો. બીજું કોઈ તેનું સચું વહાલું નહોતું કે જે તેનું ક્રિયકર્મ કરે. હન્નેલાલના મકાનનું આરણ્ય પૂર્વ તરફ છે. તેનો કેટલોક ભાગ પડી ગયો છે. કેમકે તેમાં કોઈ રહેતું નથી. ત્યારે અયોધ્યામાં કોઈ પર્વ પર કે નદીમાં સ્નાન કરવાનો મેળો બરાબ છે ત્યારે હન્નેલાલની સ્ત્રી હજુ પણ એ મકાન જોવા આવે છે. કહે છે કે એ પાસેના એક ગામડામાં હજુ પણ જીવતી છે પણ એ ગામડાની બરોબર ખબર નથી. હન્નેલાલનું મૃત્યુ ૪૫ વર્ષની ઉમ્મરમાં થયું હતું.

પ્રકરણ ૫૬ મું

ચમેલીનું વૃત્તાંત

રાજા સૂર્ય બ્રહ્મસિંહ સાહેબ કમાલપુર જલ્લે સીતાપુર એમણે પંડિત કાલિકા પ્રસાદ ઉર્ફે પંડિત રામનરાયણ અગ્નિહોત્રી સાકીન પરગણે મહોલી, તેહસીલ મિશ્રિખ. જલ્લે સીતાપર એમની રાજસાહેબ કસમંડાની જુવાની લીધેલી તે આ પ્રમાણે.

“ હું જે કહું છું તે મેં મારી આંખે જોયું છે. પંડિત બિખારીલાલ જે પંડિત ઉમાકાંત પાંડેના પુત્ર છે, તે મારા પાડોશી છે. તેને ૨૭ વર્ષની ઉંમરની એક કન્યા હતી જેનું નામ ચમેલી હતું, લગ્ન થયું નહોતું, બિખારીલાલે એ કન્યાનો બસાવનલાલ શુક્લના પુત્રની સાથે તેનો વિવાહ કરવાનું નક્કી કર્યું. એ છોકરાની ઉંમર ૧૧ વર્ષની હતી. બિખારીલાલે લોકોને કહ્યું કે: ગરીબીને લીધે મારી કન્યાને લાયક ઘર કે વર મળતો નથી. તેની બરોબરનો વર શોધું છું તો તે પહેરામણી ધણી માગે છે. એથી એનાથી નાની ઉંમરનો વર એક અનાથ બાળક મળી ગયો, તેની સાથે વિવાહ કરવાનો વિચાર છે.

છોકરીને આ વાતની ખબર પડી. પણ તે કાંઈ બોલી નહિં. તેણે રસોઇ બનાવી, ઘરનાં બધાં માણસો ભર્યાં. રાત્રે સર્વ લોકો સૂઈ ગયા ત્યારે તે પાસેના એક તળાવમાં પડી કુખી મરી ગઈ તેણે પોતાની ચરે તરફ કામળ વીંટી લીધી હતી, બીજે દિવસે સવારે તેની તપાસ કરી તો તે તલાવના કિનારે એક લાકડાના કંકડા નીચેથી મળી આવી. તેની લાસ બીજે દિવસે ૮ વાગે મળી. તેણે પોતાના ધાધરાને કાઢી વાળ્યો હતો, અને ચોળી પહેરી હતી. ઠા. ગૌરીશંકર સિંહ સબઈન્સ્પેક્ટર થાન મહોલી એમણે પંચાતનામું તૈયાર કર્યું હતું. એ સબઈન્સ્પેક્ટર તો હાલ રીટાયર થઈ ગયા છે. અને સીતાપુરમાં રહે છે. બિખારીલાલના મકાન પાસે ખંજનના પુત્ર કમતાપ્રસાદ કસમંડ શુક્લમાં રહેતા હતા આ વખતે તે બરમહોલી તેહસીલ મિશ્રિખ જલ્લે સીતાપુરમાં રહે છે. તેને ચમ્પા નામની એક કન્યા છે આ વખતે તેની ઉંમર ૧૨ વર્ષની છે, જે વખતે આ છોકરી ૫ વર્ષની હતી ત્યારે કલા કરતી કે હું બિખારીલાલની છોકરી છું. મેં તળાવમાં

પડીને મારા પ્રાણ છોડ્યા હતા તેણે પોતાના મહોલ્લા વાળાઓની ઘણી વાતો જણાવી હતી. આ છોકરી જે વખતે તે ચમેલી હતા તે વખતે મારે ઘેર આવતી હતી. મને બાપા કહેતી, આ વખતે ચમ્પા છે. તે મારે ઘેર આવે છે. તે હાલ પણ મને બાપા કહે છે ગામના રીવાજ પ્રમાણે તેણે મને ચાચા કહેવા જોઈએ તેણે એ પણ કહ્યું કે: હું હાલ વાણીયાને ત્યાં જન્મી છું. હું ઘરમાં સર્વના ખાઈ રહ્યા પછી થાળીમાં કોઇનું વધેલું ખાતી નથી.

જ્યારે ચમ્પા ૫ વર્ષની હતી ત્યારે મેં તેને કહ્યું કે તું મને તારા પૂર્વ જન્મના મકાનમાં લઇ જા. અને તારી વસ્તુઓ બતાવ. આથી તે મને સાથે લઇ બિખારીલાલને ઘેર ગઇ. તેણે મને પોતાનો ખાટલો અને લાકડાની પેટી બતાવી કહ્યું કે, હું જે કપડાં અને ચીજો આ પેટીમાં મૂકી ગઇ હતી તે અત્યારે તેમાં નથી, તે જે કોટડીમાં રહેતી હતી તે પણ બતાવી, આ છોકરીનું રૂપ રંગ સર્વ ચમેલીના રૂપ રંગને મળતું હતું, નામ પણ મળતુંજ છે. એ છોકરી હજુ પણ કહે છે કે મારે લગ્ન કરતું નથી. અને જે લગ્ન કરવાનું કહેશે તો હુમીને મરી જઇશ, આ છોકરીના મનાપિતાએ આ સાથે તેના વિવાહ મૌલા વર્કાલ સા વજીરનગર તહસીલ મિશ્રિખ, જિલ્લા સીતાપુર એમની સાથે નક્કી કર્યો છે. હું કસમંડાને જલ્લેદાર છું વજીરનગરમાં માઈ સગું છે. મેં જે વાત લખાવી છે તે મારી નજરે જાયેલી વાત છે.

આવી રીતે ચમેલીના પૂર્વ જન્મની વાત પણ જાણવામાં આવી. આ છોકરીને પોતાના પુર્વ જન્મની યાદ હતી અને તેની ધણી ક્ષો-કાએ ખાત્રી કરી હતી.

પ્રકરણ ૬૦ મું.

પ્રજયંદ્ર શરણનું વૃત્તાંત

સને ૧૯૦૬ ની સાલમાં મને પહેલાં આગમન અને પુન-જન્મના સિદ્ધાંતની સત્યતા સંબંધી વિશ્વાસ બેડો. મારા કાકાના દીકરા બાપ શ્રી નંદનંદન સહાય બી. એ નું ૧૯ વર્ષની નાની ઉં-મરમાં મિરજાપુરમાં મૃત્યુ થયું તેનું કોલેરામાં મૃત્યુ થયું હતું તેના મૃત્યુથી કુટુંબમાં સગાં બહાલાઓમાં ધણો શોક છવાઇ ગયો. કેમકે

તે સાર્વજનિક વક્તા, કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળો વિદ્યાર્થી હતો, સુચતુર બેલાડી હોવાથી તે સર્વ પ્રિય બની ગયો હતો. તેને તરવાનો તેમજ ઘોડા પર સવારી કરવાનો પણ શાખ હતો, મૃત્યુ વખતે તેની સ્ત્રીને એ માસનો ગર્ભ હતો, તેને ધણું ભયંકર સ્વપ્નાં આવતાં હતાં એક વાર એણે સ્વપ્નમાં જોયું તો તેનો પતિ આવ્યો છે અને કહે છે કે હું તારા પુત્રરૂપે જન્મ લઈશ. તેના પતિએ તેને એ પણ કહ્યું કે, તું એક ધવરાવી શકે તેવી ધાય રાખવાની વ્યવસ્થા કરી બેજે કેમકે હું તને ધાવીશ નહિં. અને જો તેની વ્યવસ્થા નહિં કરવામાં આવે તો હું ભૂખે મરી જઈશ, અને મારા શરીર પર ઝોળખવા એક દાગ રહેશે. તેની સ્ત્રીએ એ સ્વપ્નની વાત ધરના ખીન્ન માણસોને કહી પછી ધાયની વ્યવસ્થા કરી લીધી, જે બાળકનો જન્મ થયા પછી ત્યાંજ રહી. પુત્રનો જન્મ થયો. તેની પીઠ પર એક ઇંચનો ડાઘ હતો તે જન્મ્યા પછી તેની માને ધાવ્યો નહિ, તેના માનું દુધ એક ચમચામાં કાઢીને પાવા માંડ્યું એટલે તેણે રડવા માંડ્યું અને તે દુધ પણ ન પીધું, ખીજ સ્ત્રીએને તે ધાવતો ત્યારે આ બાળક પાંચ વર્ષના થયો ત્યારે તેણે પોતાની માને છાની રીતે કહ્યું કે, હું તો તારો પતિ છું મારો દાદો એ મારો બાપ છે, મારી દાદી એ મારી મા છે. તેની માએ આ વાત ધરમાં કરી. ત્રીજે દિવસે બાળકને તાવ આવ્યો તે ૨૧ દિવસે ઉતર્યો એ પછી આ સંબંધી તેનાં બાળકે તે વાત ફરી કરી નહિં. અને તેને આ વાત બૂલાવી દેવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. આ બાળક હલ મોટો થયો છે અને કોલેજમાં ભણે છે. તેનું નામ વ્રજચંદ્ર શરણુ છે. તેની સુખાવૃત્તિ તેના બાપના જેવી જ છે. તેના ફેટાને બિલકુલ મળતી છે.

પ્રકરણ ૬૧ મું.

બજરંગ બહાદુરનું વૃતાંત

બજરંગ બહાદુર બદ્ધ મુન્શી રામચરણલાલ અરાયજ નવીસ, સાકિન મોહલ્લા, સૈવપુરીયા, બરેલી એનો જન્મ સને ૧૮૧૮ માં થયો હતો. તેનાં માબાપ સર્વ સાંમળા રંગનાં હતાં પણ તે ધણો ગોરો હતો, વાળ ભૂરા અને આંખો અંગરેજોના જેવી હતી, તેના શરીરપર ગોળીના જેવાં બે ગોળ ગોળ નિશાન હતાં એક મહિનની

જમણી તરફ અને બીજું ખોપરીની ઉપર. તેને ગઢસાલ સુધી પોતાના પૂર્વજન્મની યાદ હતી, તેણે તે હકીકત શકબરીદાસસિંહ જઠાતી ખરેલીનાને કહી હતી. હવે તો તે ભુલી ગયો છે. ચાર વર્ષ સુધી તો તે છરી અને કાંઠાથી ખાતો હતો દેડકાની માફક કુદતો, અને એવા વિચિત્ર ખેડ કરતો. તે રમતમાં પણ લશ્કરીની માફક ચાલતો, અને ઇશ્વારાથી વાત કરતો, તેનાં મા ખાપ જુના જમાનાનાં માણસ હતાં. તે માનતાં કે જેને આવી પુર્વજન્મની વાતો યાદ હોય તે બાળકો જીવતાં નથી, તે અંગ્રેજી જાણતાં નહોતો, તેમણે બાળકે જે વત જણાવી તે પ્રકટ ન કરી. તેના બે ભાઈ અને મા છે. તે પોતાનું નામ આર્થર કહેતો, એને કહેતો કે હું એક ગોરો સીપાઈ હતો. જે જર્મનીની લડાઈમાં લડવા ગયો હતો. તેનો ખાપ મરી ગયો હતો. મૃત્યુ વખતે તેની ઉંમર ૨૮ વર્ષની હતી.

રામચરણલાલને ત્યાં બીજો પુત્ર જન્મ્યો, તેનો રંગ પણ ગોરો હતો બનરંગ કરેતો કે આ મારો બીજો ભાઈ છે.

ઉપર પુનર્જન્મ સંબંધી સાત વૃત્તાંતો આપ્યાં છે, તેમાંથી પ્રથમ અને બીજાની તો તપાસ પણ થઈ છે. શ્રી બાબુઆ પાંડેએ ચિ. જગદીશની વાતો પર અવિશ્વાસ પ્રકટ કર્યાનું કુંવર કે કાંનંદનસહાયજી કહે છે કે જગદીશે શ્રી બાબુઆજીના ચરિત્ર સંબંધી એવી વાતો કહી છે કે જેને બાબુઆ પાંડેજી સમાજમાં સાચી મનાય એ કદી પસંદ ન કરે, તેથી તેનો આ વાતો પર અવિશ્વાસ જણાય છે. વિશ્વનાથનું વૃત્તાંત એવું છે કે તેમાં સંદેહ લાગી શકાય એમ નથી. હીરાકુંવરીના વૃત્તાંત ૨૪૮ પુર્વ જન્મમાં તે પુરુષ હતો અને આ જન્મમાં છોકરી બન્યો એ વાત આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે. સુંદરલાલ હન્નેલાલનું આ જઠમાં યસોપવિત આપ્યું છે, હવે તો તે પાછલી બધી વાતો ભૂલી ગયો છે. તેનો ભાઈ પોસ્ટમેન છે. તે કહે છે કે: એ પહેલાં પાછલી વાતો કહેતો હતો. પણ હવે ભૂલી ગયો છે. વ્રજચંદ્રશરણનું વૃત્તાંત પણ સંતોષ દાયક જણાય છે.

મનુષ્યનું મૃત્યુ થયા પછી પુનર્જન્મ થાય છે એ વાતે શાસ્ત્રોમાં વાંચતા, મહાપુરુષોને ત્રિકાળજ્ઞાન થયા પછી તેમના પૂર્વજન્મની ખબર પડે છે. અન્ય મનુષ્યના પૂર્વજન્મની વાત પણ તે જાણી શકે છે. હાલના તાજાં દૃષ્ટાંતોથી મનુષ્યનો પુનર્જન્મ થાય છે એ વાત પણ જાણી શકાય છે. ઉપરનાં ૭ વૃત્તાંતો ખરેલીના વકીલ કેશવનંદન

સહાયે તપાસ કરી લીડર પત્રમાં છપાવેલાં તેમને આવી બાબતની શોધ ખોળ કરવાની ઉત્કંઠા હોવી જોઈએ.

નાનાં બાળકોને ૫ થી ૮ વર્ષની અંદર આવી તપાસ કરવામાં આવે તો જરૂર આ સંબંધી વધુ પ્રકાશ પડે ખરો. મનુષ્યે સમજવું જોઈએ કે, શાસ્ત્રો કહે છે એ વાતો સાચી છે. પ્રેતયોની સંબંધી શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે. આપણામાંનાં ઘણાં માણસો એ વાત માને છે, ઘણાને પ્રેતો નજરે પડે છે, અને યુરોપ, અમેરીકા જે આવી વાતો માનતા નહિ તેઓમાં પણ હવે આ દૃષ્ટાંતોથી ખાત્રી થઈ છે કે: મનુષ્યના મૃત્યુ પછી કર્મ સંસ્કારાનુસાર વાસનાની તૃપ્તિ થતાં પર્યંત તેમને પ્રેત લોકોમાં બટકવું પડે છે.

પરમાત્માનો બધ રાખી પુનર્જન્મ થશે, આપણાં આ જન્મનાં પાપ પુણ્યનાં કર્મોનાં ફળ ત્યાં ભોગવવાં પડશે એમ નક્કી માની સન્માર્ગે ચાલવાની દરેકને ફરજ છે. અત્યાર સુધી શાસ્ત્રોમાં આવી વાતો વાંચતા હતા, હવે પ્રત્યક્ષ બની ગયેલાં વૃત્તાંતો પ્રકટ થવા માંડ્યાં છે તે વાંચી દરેકે શ્રદ્ધાળુ થવું જોઈએ અને પોતાનાં કાર્યોમાં ઇશ્વરની પ્રીતિ મેળવવા સન્માર્ગે ચાલવું જોઈએ.

શ્રી ઉપયોગી, શ્રીઓએ વાંચી મનન કરવા યોગ્ય પુસ્તક

ગૃહિણી રત્નમાળા

અને

કૌમુદિનીનો આત્મકથા લાગ પહેલો અને બીજો

ભાગ ૧ લો-ગૃહજીવન—શ્રીઓનું ગૃહજીવન અને સમાજ જીવન (બીજી આવૃત્તિ)

આ પુસ્તક સુધારા વધારા સાથે શ્રીઓને વાંચી મનન કરવા યોગ્ય હાલમાંજ બહાર પડ્યું છે. તેની અંદર ૫૧ પ્રકરણ છે. ૧૧૨ વિષયો છે. પાન ૪૪૭ કીમત રૂ. ૨-૮-૦ પાકુ પૂર્ણ.

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૯ મો.

પ્રારબ્ધ-પુરુષાર્થ યોગ.

મનુષ્યની ઉન્નતિના સાચા માર્ગ

પ્રકરણ ૬૨ મું.

સત્ય શું ? પ્રારબ્ધ કે પુરુષાર્થ ?

કેટલાય માણસો પ્રારબ્ધને માનનારા છે, કેટલાક પુરુષાર્થને માનનારા છે. પ્રારબ્ધને માનનારા કહે છે કે પ્રારબ્ધમાં હશે તે થશે, પુરુષાર્થ તેના આગળ પાંગળો છે. પુરુષાર્થને માનનારા કહે છે કે પ્રારબ્ધની વાત હું માનતો નથી, હું તો પ્રયત્ન કરું તો આગળ વધુ આ સંબંધમાં સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવા ધણા વાદવિવાદ કરવા નકામા છે.

પૂર્વે રામચંદ્રજીને વસિષ્ઠ મુનિએ જ્ઞાન આપ્યું ત્યારે તે પરમ શંતિરૂપ અમૃતથી તૃપ્ત થયા ત્યારે વસિષ્ઠ મુનિએ તેમને કહ્યું કે :

“ આ સંસારમાં કાષ્ટપણું નહિં રાખતાં યશસ્વર ઉદ્યોગ કરવાથી જ સર્વ પુરુષોને સમજું મળે છે જ્ઞાત્રોક્ત કર્મો કરવાથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે ત્યારે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં હૃદયમાં ચંદ્રના જેવું શીતળ જીવન્મુદ્રિતું સુખ હૃદય પામે છે, તે પશુ ઉદ્યોગથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રયત્ન કરે તો ફળ આપનાર ઉદ્યોગ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. પ્રારબ્ધ જોવામાં આવતું નથી માટે પ્રારબ્ધ એ કાંઈ જ નથી પણ મોહ પામેલા આજીવ બોલાએ કહ્યેલું છે, મન, ઇન્દ્રિયો અને શરી-

રની ચેષ્ટાથી જે સાચો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તે ઉદ્યોગ છે. ઉદ્યોગ કરનાર જ આગળ વધે છે.

માણસ જે વસ્તુને ઇચ્છે છે અને તે માટે યોગ્ય પ્રયત્ન કર્યા કરે છે અને યત્ન કરતાં અધવચ્ચથી પાછું વળવામાં ન આવે તો તેને તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. ઇંદ્રને ઇંદ્રની પદ્મિ પુરુષાર્થથીજ મળી છે. કોઈ જીવ વિષ્ણુપણને પામી ગરૂડનું ચિન્હ ધ્વજમાં રાખે છે તે પણ પુરુષાર્થના પ્રભાવથી જ. શિવે સદાશિવપણું ઉદ્યોગથી મેળવ્યું છે.

પુરુષાર્થ એ પ્રકારનો છે. પુર્વજન્મનો અને આ જન્મનો. પૂર્વજન્મના પુરુષાર્થના આ જન્મના પુરુષાર્થથી જીતી શકાય છે. યત્નશીલ, દૃઢ અભ્યાસ કરનારા, ધણા ઉત્સાહી મનુષ્યો મેરૂપતર્વને પણ ગળી જાય છે ત્યારે ઉદ્યોગી પુરૂષો પૂર્વજન્મના પ્રારબ્ધને ગળી જાય એમાં શી નવાઈ ? શાસ્ત્રને અનુસારી જે વિહિત ઉદ્યોગ કરવામાં આવે તે ધારેલાં ફળોને સિદ્ધ કરે છે. પણ જે શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ ઉદ્યોગ કરવામાં આવે તે સિદ્ધ ન થતાં અનર્થ આપે છે. મનુષ્યોને પોતાનાં દુષ્ટ આચરણોથી દુર્દશા પ્રાપ્ત થાય છે અને સદાચરણોને લીધે ઉત્તમ દશા પ્રાપ્ત થાય છે. પુરુષાર્થની સિદ્ધિનું પ્રથમ કારણ શાસ્ત્ર પ્રમાણેની પ્રવૃત્તિ છે.

મનુષ્ય માત્ર મનથી ઇચ્છા કરે પણ શાસ્ત્ર પ્રમાણે તે ઇચ્છાને સિદ્ધ કરવા ઉદ્યોગ ન કરે તો તે એક મૂર્ખાઈ છે. એમ માત્ર ઇચ્છા કરવાથી પુરુષાર્થ સિદ્ધ થતો નથી. પુર્વજન્મમાં જે કર્મો ભોગ આપવાને સજ્જ થયાં હોય તે પ્રારબ્ધ કહેવાય છે. અને એ પ્રારબ્ધ રૂપી કર્મોનું ખંડન આ જન્મનાં સત્કર્મોથી થઈ શકે છે. ઉદ્યોગના પણ એ પ્રકાર છે. શાસ્ત્ર અનુસાર, નીતિ ન્યાયથી કરવો તે, અને ખીજો શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ અનીતિ અન્યાયથી કરવો તે. તેમાં શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ ઉદ્યોગ કરવાથી અનર્થ થાય છે, શાસ્ત્ર અનુકૂળ નીતિ ન્યાયથી ઉદ્યોગ કરવાથી ઉત્તમ ફળ મળે છે.

પૂર્વજન્મનો ઉદ્યોગ એ પ્રારબ્ધ, અને આ જન્મનો ઉદ્યોગ એ પુરુષાર્થ એ બંને બરોબર ન હોય છતાં પરસ્પર લડ્યા કરે છે, તેમાં જોછા બળવાળો હોય છે તે હારી જાય છે. માટે મનુષ્યે શાસ્ત્ર અનુસાર નીતિ નિયમાનુસાર આ જન્મમાં હમેશાં ઉદ્યોગ કરવો. ખરો ઉદ્યોગ હશે તો તે પૂર્વજન્મના પ્રારબ્ધરૂપી ઉદ્યોગને જીતી શકશે. આપણે બળવાન ઉદ્યોગ કરવો કે જે પ્રારબ્ધને જીતી શકે.

જ્ઞાન પ્રમાણે નીતિન્યાયથી પુરુષાર્થ કરવા છતાં પણ અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય તો તે સમયે એ અનર્થ આપનારા પુર્વજન્મના ઉદ્યોગને બળવાન સમજવો, પણ તેથી કાયર ન થતાં બારે ઉત્સાહથી સતત ઉદ્યોગમાં મંડવા રહેવું. જેથી વિઘ્ન નાંખવા સજ્જ થયેલો પુર્વજન્મનો અશુભ ઉદ્યોગ પણ હારી જાય છે.

તમારે પુર્વજન્મના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે જ ચાલવાનું છે કે તમને કાંઈ મળવાનું છે એ વિચાર ઉપર તો બલાતકારથી પગજ મૂકજો. કેમકે આ જન્મના પ્રત્યક્ષ ઉદ્યોગથી પુર્વજન્મનો અપ્રત્યક્ષ ઉદ્યોગ કદી પ્રબળ થશે નહિ, જ્યાં સુધી પુર્વજન્મનો અશુભ ઉદ્યોગ પોતાની મેળે સંપૂર્ણ રીતે શાંત થાય નહિ, ત્યાં સુધી ઉત્સાહથી પ્રયત્ન કરવા માંડવો. જેમ ગદ્ગદ કાલે વધુ ખાધું હોય અને આજે અજીર્ણ થાય તો આજ ઉપવાસ કરવાથી મરી જાય છે, તેમ પુર્વજન્મનો દોષ આ જન્મમાં કરેલા શુભ ઉદ્યોગથી ટળી શકે છે.

હિંમતથી, બુદ્ધિથી, પુર્વજન્મના દુષ્ટ પ્રારબ્ધનો તિરસ્કાર કરી પોતાનો સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કરવા માટે ઉદ્યોગ કરવો. પણ નિરુદ્યોગી થઈ ગયેલા જેવા આજસુ પુરુષોની પંક્તિમાં ખપવું નહિ, નીતિ ન્યાયથી સત્ય પરાયણ કરેલો ઉદ્યોગ હિત કરનાર છે, જેમ મનુષ્યોએ કરેલા પાંચરામાંથી સિંહ તે તોડી પુરુષાર્થથી નીકળી જાય છે, તેમ તમે પણ પ્રયત્ન કરી પ્રારબ્ધની બેડીને તોડી નાંખો. જેમ વ્રજમાં પડેલો ઠીડો ચીકણા અને કુણા માંસાદિ પદાર્થોના સ્વાદ લે છે તેમ સમજી પુરુષોએ ધરમાં સ્ત્રી, અનપાનાદિ ચીકણા અને કુણા પદાર્થોના સ્વાદ લેવામાં પોતાના આયુષ્યને વ્યર્થ ગુમાવી દેવું નહિ, શુભ ઉદ્યોગ કરવાથી શુભ ફળ મળે છે અને અશુભ ઉદ્યોગ કરવાથી અશુભ ફળ મળે છે.

દૈવ કે પ્રારબ્ધ એ કાંઈજ નથી એવો વિચાર રાખીને નિરંતર શુભ ઉદ્યોગમાં મગ્ન રહેવું. જે મનુષ્યે ઉદ્યોગ રૂપી પ્રત્યક્ષ ફળ આપનાર પ્રયત્નને છોડી અનુમાનથી કલ્પેલા દૈવને વળગી રહે છે તે પુરુષ પોતાના બે હાથનેજ સર્પ રૂપે જાણી ભયથી નાસે છે એમ જાણવું, જેમણે શ્રેષ્ઠ પુરુષોના વિચારો જોયા નથી એવા અને અમને દૈવજ ચલાવે છે, એવા નીચ વિચાર કરનારા પુરુષોનું મ્હોં જોઈને લક્ષ્મી પાછી વળી જાય છે, માટે ઉદ્યોગ કરીને ધારેલું ફળ મેળવવું. સદાચારથી જે ચાલે છે તેના ઉદ્યોગ નિષ્ફળ થતા નથી. એવા નજ

અને હરિશ્ચંદ્ર આદિ મોટા પુરુષો પણ પુરુષ પ્રયત્નથીજ ઈંદ્ર સમાન થયા હતા. બાળપણથી જ પ્રયત્નશીલ રહેવાનો અભ્યાસ રાખ્યો હોય તો આગળ ઉપર તે ઉઘોગી થાય છે. વ્યવહારમાં અનેક મનુષ્યને ઉઘોગથી ઉત્તમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયેલી જોયા છતાં, અનુભવ કર્યા છતાં જે લોકો એ સંપૂર્ણ દૈવથીજ કરવામાં આવ્યું અને તેનું ફળ દૈવજ આપ્યું એમ માને છે તે તો માર્યા ગયા જવાળ છે.

આ જગતમાં આગસ રૂપી મનુષ્યનો બહારનો શત્રુ ન રહ્યો તે કયો પુરુષ ધણા ધનવાળો કે પંડિત ન થાય ? જ્યાં જોઇશું ત્યાં આગસને લીધેજ માણસો નિર્ધન અને પશુ જેવાં જણાય છે, મનુષ્યે રમતો વાળી ચપગતા ભરેલી ખાલ્યવસ્થા ગયા પછી જેમાં હાથ, પગ આદિ અવયવોમાં યોગ શક્તિ આવે છે એવી યુવાની આવે ત્યારથી તેણે શાથી લાભ થાય છે અને શાથી હાનિ થાય છે તેનો વિચાર કરી ઉઘોગમાં મગી પડવું.

પ્રકરણ ૬૩ મું

પુરુષાર્થ પ્રબળ છે, દૈવ તો દુર્બળ છે.

પ્રયત્નથી મનુષ્ય જીવ મટી શિવ થાય છે. દૈવ એ પૂર્વજન્મના પ્રયત્નના ફળરૂપ પ્રારબ્ધથી જુદું નથી, માટે તેનું ચિંતન ન કરો. તમે જેમ જેમ વધુ પ્રયત્ન કરશો તેમ તેમ તમને ફળ મળવાનું જ ઉદ્યોગ જ સાચો છે. દૈવને માનવાની ઇચ્છા થાય તો પુરુષાર્થ કિંવા ઉદ્યોગનેજ દૈવ માનો. દુઃખના વખતમાં દુઃખને લીધે ‘હાય દુઃખ’ થાય છે એ કહેવામાં આવે છે તે દૈવરૂપ છે. કષ્ટ ઓ દૈવ એ બે એકજ છે. પૂર્વજન્મમાં આપણે કરેલાં કર્મોનું ફળ એ દૈવ છે. પ્રબળ પુરુષાર્થથી એ જીતી શકાય છે. જેમ પાપકર્મ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ શુભ કર્મથી નહિ સરખું થાય છે તેમ પૂર્વજન્મનું કર્મ આ જન્મમાં કરેલા શુભ કર્મથી તરતજ ફળ આપવાને અશક્ત થઇ જાય છે. જે લોકો એ દૈવને જીતવા પ્રયત્ન કરતા નથી તે કંગાલ, પામર અને મૂઢ છે. આપણા ઉદ્યોગથી કરેલું કોઇ કામ ખીજના બળત્તર ઉદ્યોગથી નાશ પામે છે, તો તેમાં દૈવ કારણરૂપ નહિ પણ તેનો ઉદ્યોગ કારણરૂપ છે. ગતજન્મનો પુરુષાર્થ અને આ જન્મનો પુરુષાર્થ એ બે

ઘેટાની માફક લડે છે, તેમાં જે બળવાન હોય છે. તે જીતે છે. પ્રબળ માણસ દુર્બળ માણસને જીતે છે. તેમ પ્રબળ પુરુષાર્થ દૈવને જીતે છે. સમર્થ માણસના ઉદ્યોગને અસમર્થ, મૂઠ માણસો દૈવરૂપે માને છે. માટે દૈવ એ કાંઈજ નથી. કોઈ રાજા મરણ પામે અને હાથણી કોઈ બીજારીના માથે કળસ ઢોળે અને તે રાજા થાય તો તેમાં તે બિજારીના પૂર્વજન્મનો ઉદ્યોગ કારણરૂપ છે. કોઈ સમયે આ જન્મનો ઉદ્યોગ પૂર્વજન્મના ઉદ્યોગરૂપી પ્રારબ્ધને તોડી નાંખે છે, અને કોઈ સમયે પૂર્વજન્મનો ઉદ્યોગ આ જન્મના ઉદ્યોગને બળાત્કારથી તોડી નાંખે છે. ત્યાં પણ જે પુરુષનો ઉદ્યોગ પ્રબળ હોય છે તેજ જીતે છે. પૂર્વજન્મના ઉદ્યોગનું ફળ અપ્રત્યક્ષ છે. ઢાંક્યા કર્મ જેવું છે, અને આ જન્મનો ઉદ્યોગ પ્રત્યક્ષ છે. તેને જેવો બળવાન કરવો હોય તેવો કરી શકાય છે. યુવાન માણસો જેમ બાળકને જીતી શકે છે તેમ આ જન્મનો પ્રબળ ઉદ્યોગ પૂર્વજન્મના ઉદ્યોગને જીતી શકે છે.

યત્નથી વરસાદમાં ખેતી કરનાર અનાજ મેળવી શકે છે, બ્યારે આળસુ ખેડુત ખેતી નથી કરતો તો અનાજ મેળવી શકતો નથી. મહેનતથી મળેલું ધન નાશ પામે તો તેનો ખેદ ન કરતાં વિચારવું કે જ્યાં માફ બગ ચાલી શકતું નથી ત્યાં મારે શા માટે વિલાપ કરવો? જેમાં આપણું કશું ચાલી શકે તેમ નથી એ વાતનો ખેદ શા માટે કરવો? આ સંસારમાં સર્વ પદાર્થો દેશ, કાળ, ક્રિયા અને દ્રવ્યની સગવડ પ્રમાણે સિદ્ધ થાય છે, માટે એકવાર સિદ્ધ ન થાય તો વળી દેશકાળાદિકની વધારે સગવડ મેળવીને યત્ન કરવો જોઈએ. વધુ યત્ન વાળો જરૂર સિદ્ધિ મેળવે છે. એથી પુરુષાર્થનો આશ્રય કરી સારાં કાર્યો કર્યા કરવાં. પુરુષરૂપી વનમાં પૂર્વજન્મના તથા આ જન્મના પુરુષાર્થો રૂપી બે ઝાડો ઉત્પન્ન થયાં છે. જે ફળ આપવાને સમર્થ છે. પણ તે આ જન્મના પુરુષાર્થરૂપી ઝાડ જે અત્યંત વધે તો પૂર્વજન્મના પુરુષાર્થરૂપી ઝાડને દબાવી સુકવી નાંખે છે. જે મનુષ્ય પૂર્વજન્મનાં તુચ્છ કર્મોને આ જન્મનાં શુભ કર્મોથી તોડી નાંખતો નથી તે મુખ માણસને પોતાના સુખદુઃખમાં પોતે સ્વતંત્ર નહિં રહેવાથી ધ્રુવરની ધ્રુવ પ્રમાણે સ્વર્ગમાં જવું પડે છે. અને એમ થવાથી એ માણસ સર્વદા પશુની માફક પગધીન રહે છે. જે માણસ પ્રયત્નથી ઉત્તમ કાર્યો કરનારો, ઉત્તમ આચાર વિચારવાળો હોય તે માણસ જેમ પ્રબળસિંહ પાંજરામાંથી નીકળી જાય તેમ પૂર્વજન્મના પ્રારબ્ધને તોડી

નાંખે છે જે પ્રત્યક્ષ પુરુષાર્થની વાત છોડીને ‘ મને ખીજો કાષ્ટ થયે છે’ એવી અનર્થરૂપી કલ્પનામાં મગ્ન રહે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. શ્રાવ્યને અનુસરીને જે પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરે છે તે ખરો પુરુષાર્થ સાધે છે. દેવલોકમાંથી આ લોકમાં જન્મેલા મનુષ્યોનું દેવલોકમાં ભોગવતાં બાકી રહેલું અને આ લોકમાં હિત કરનારું જે કર્મ હોય છે તે દેવ છે. બંને લોકમાં પોતાના પુરુષાર્થથીજ મનુષ્ય પોતાનું કલ્યાણ સાધી શકે છે. જેમ ગણ કાલના દુરાચરણથી થયેલો દોષ આજના સદાચારથી ટળી શકે છે, તેમ પુર્વજન્મના પ્રારબ્ધને આ જન્મના પ્રયત્ન શુભ પુરુષાર્થથી ટાળી શકાય છે. માટે જે મનુષ્ય ઉદ્યોગમાં યતનપૂર્વક મગ્ન રહે છે તે ઉદ્યોગનું ફળ હસ્તામલકની પેઠે મેળવી શકે છે. જે મૂઢ હોય છે તેજ પ્રત્યક્ષ ફળ આપનારા ઉદ્યોગને છોડી દેવની ભુલમાં ડુબી જાય છે.

દેવ ગિથ્યા છે, કલ્પનાથી માની લીધેલું છે. બધા ઉદ્યોગથી અને ફળોથી વિરૂદ્ધ છે, માટે પુરુષાર્થ જ સાચો માનો. મનમાં પ્રથમ કાષ્ટ ફળ મેળવવાની આકાંક્ષા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ચિત્તને સાધનો કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, એ ઇચ્છાઓ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે શરીર અનુકુળ ક્રિયાઓ કરવામાં લાગી જાય છે, એ પ્રમાણે ઇચ્છા થતાં ક્રિયા કરવા મગ્ન પડવું એ પુરુષાર્થ અથવા ઉદ્યોગ છે. અને ઉદ્યોગ કે પ્રયત્ન કરવો એ મનુષ્યાવતારનું ફળ છે. સર્વદા કરવામાં આવતો પુરુષાર્થજ દેવને જીતી લે છે. માટે હવે માથે હાથ દબાવી નસીબનો દોષ કાઢી અજ્ઞાન થઈ બેસી રહેવાની વાત જવા દો. નસીબ મિથ્યા છે. પ્રયત્ન કરો, નસીબને ફેડી શકશો, વ્યવહાર અને પરમાર્થ બંને ઉદ્યમથી સિદ્ધ થાય છે જે મનુષ્ય પુરુષાર્થથી દૈતો પરામવ કરવા ઇચ્છે છે તેના સધળા મનોરથો પૂર્ણ થાય છે.

જે મનુષ્યો જેઓ ઉદ્યોગને છોડી દઈ દેવનેજ આધીન રહે છે તેઓ ધર્મનો, અર્થનો અને કામનો નાશ કરે છે. પુરુષાર્થ કરવામાં સાધનો મેળવવાની ઇચ્છા અને તે કાર્યમાં ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ એટલાં પુરુષાર્થનાં રૂપ છે, એઓથી જ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેવું પુરુષાર્થના વિષયનું સ્ફુરણ થાય તે પ્રમાણે મનની ગતિ થાય છે, મનની ગતિ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ થાય ને, અને ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ પ્રમાણે ફળ મળે છે. સર્વ કાર્યો સંપૂર્ણરીતે પુરુષાર્થથીજ સિદ્ધ થાય છે. દેવતો જોવામાં આવતું નથી. માટે જ ગતમાં પુરુષાર્થજ સાચો છે. બૃહસ્પતિ પુરુષાર્થથી દેવોના શુદ્ધ થયા

છે. શુક્રાચાર્ય પુરુષાર્થથીજ દૈત્યોના ગુરુ થયા છે. દીનતા અને દારિદ્ર્યતાથી પીડાયલા મનુષ્યો પણ પોતાના સ્વપ્રયત્નથી ઇન્દ્રસમાન થયા છે, અને થાય છે. ધણા ધનવાનો ઉદ્યોગને ભૂલવાથી એશઆરામી આળસુ થવાથી નિર્ધન બની ગયા છે.

સંપત્તિ અને વિપત્તિ આદિ અનેક પ્રકારની હજારો દશાઓને મનુષ્યો પોતાના પુરુષાર્થથીજ તરી જાય છે. સિદ્ધિઓ ત્રણ પ્રકારથી મળે છે, શાસ્ત્રથી, ગુરુની કૃપાથી અને પોતાના પ્રયત્ન પુરુષાર્થથી. તે સર્વ પુરુષાર્થનીજ સિદ્ધિઓ છે. જે જે મોટા મનુષ્યો થયા છે તે સર્વેએ પ્રયત્ન કર્યો હતો, અને તેનાં ફળથી તે મોટા થયા હતા. માટે દૈવથી નહિ, પણ તેના પુરુષાર્થથીજ તે મોટા થયા છે એમ માનો. દૈવતો મત્ર જે લોક દુઃખ પડવાથી રોતા હોય, અને અદ્ય બુદ્ધિવાળા હોય તેમનાં આંસુ ઢહોવા માટે છે, માટે સર્વ કાયની સિદ્ધિ પુરુષાર્થથીજ થાય છે. ગામ પરગામ જવું આવવું હોય તો પણ જવા આવવા રૂપી પુરુષાર્થ કરે તોજ સિદ્ધિ મળે છે. જે જમ છે તેમજ તૃપ્ત થાય છે અને તેનું શરીર સ્વદ્ધ આરોગ્યવાળું રહે છે, જે જમતો નથી તે તૃપ્ત થતો નથી પણ દુઃખગો પડે છે, જે ચાલવામાં પગનો ઉપયોગ કરે છે તેજ ધારેલે સ્થળે જાય છે, જે જીમ ચલાવે છે તે બોલી શકે છે પણ જીમ ચલાવતો નથી તે મૂંગો રહે છે. માટે દરેક કાર્યમાં પુરુષાર્થની અગત્ય છે.

એક પુરુષો પુરુષાર્થ કરવાથીજ ભયંકર સંકટોમાંથી તરી જાય છે, પણ જે દૈવનો વિચાર કરી આળસુ થઇ બેસી રહે છે, તે સંકટો નેજ ભોગવે છે, જે મનુષ્ય જેવી રીતે પ્રયત્ન કરે છે તે રીતના ફળને તે મેળવે છે. પણ માત્ર બેસી રહેવાથી તેને કંઈ પણ ફળ મળતું નથી. શુભ પુરુષાર્થથી શુભ ફળ મળે છે અને અશુભ પુરુષાર્થથી અશુભ ફળ મળે છે. શરીરની ક્રિયાઓથી જ સ્વાર્થ સધાય છે, પૂર્વે દેવોએ દૈત્યોને જીત્યા હતા, પાંડવોએ કૌરવોને જીત્યા, રામે રાવણનો નાશ કર્યો એ સર્વ પુરુષાર્થથી સધાયું હતું. કંઈ દૈવથી નહિ. નસીમ ઉપર રિશ્વાસ રાખી આળસુ થઇ જે બેસી રહેનારા છે તેમનાથી આવાં મહાન પરાક્રમો થઇ શકતાં નથી.

અકરણ્ય ૬૪ મું

પ્રયત્નજ સર્વ સિદ્ધ કરાવનાર છે.

જેને પોતાની ઉન્નતિ કરવી છે, તેણે દૈવના ઉપર બિદ્મુલ બરેંસો ન રાખવો. સઘળો આધાર પ્રયત્ન ઉપર રાખવો. શુભ પ્રયત્ન હંમેશાં સિદ્ધજ થાય છે. જ્યાં અન્યાય અને અનીતિ હોય છે ત્યાંજ નિષ્ફળતા મળે છે. દૈવતો એક પ્રકારની બ્રાંતિ છે. મનુષ્ય પ્રયત્ન કરે છે તો તેને ફળ મળે છે. કોઇ પણ વસ્તુ શી રીતે મળી એતો વિચાર કરીશું તો જણાશે કે ‘અમુક કામ કર્યું’ તો અમુક વસ્તુ મળી’ એમ સર્વ કોઇ કહેતા જણાશે. જેમ બ્રાંતિથી દોરડીને સાપ માનવામા આવે તેમ મૂઠ મનુષ્યો બ્રાંતિથી દૈવને માને છે. પૂર્વજન્મનું કર્મ આ જન્મના કર્મથી ટળી જાય છે, માટે યત્નથી શુભ કાર્યો કર્યા કરો. દૈવને માનનારા જરૂર ખેતરાય છે. જ્યારે દૈવજ અથવા પ્રારબ્ધજ સર્વ આપી દેતું હોય તો પછી મનુષ્યે ક્રિયા કરવાનું શું કારણ ? કેમ કે દૈવ સ્નાન, દાન, આસન જમવું વગેરે ક્રિયાઓ. કરશે જગતમાં ક્રિયા રહિતપણું ક્યાંય જણાતું નથી. ક્રિયાથી ફળ આપનાર છે. જે કાર્યો બે હાથ કે બે પગને ભેગાં કરીએ ત્યારેજ થાય એવાં છે. તેમાંનું કોઇ કાર્ય એકાદ હાથ કે એકાદ પગ વાયુના રોગથી ઝલાઇ ગયો હોય તો કોઇ સમયે દૈવે આવીને કરી દીધેલું જોયું નથી, માટે દૈવ એ તો વ્યર્થ છે. જેમ મનુષ્યને મનને અને બુદ્ધિને અનુભવ થાય છે તેમ કદી કોઇને દૈવનો અનુભવ થયો નથી. બુદ્ધિનો ક્રિયા કરવામાં ઉપયોગ છે પણ દૈવનો તો કશો ઉપયોગજ નથી. માટે એતો કલ્પિત માની લીધેલું છે. જેમ મનુષ્યોને આકાશનો સંયોગ જણાતો નથી તેમ દૈવનો પણ સંભવતો નથી. માટે પુરૂષાર્થ શીલ મનુષ્યોએ તો દૈવ એવી કોઇ વસ્તુ છે. જ નહિં એમ માની પ્રબળ પુરૂષાર્થ કર્યા કરવો.

જો દૈવજ બધું કરતું હોય તો મનુષ્યોએ બેસી કે સુઇ રહેવું કે જોથી દૈવજ સઘળું કામ કરી દેશે. દૈવને મૂઠ લોકોએ જ કલ્પેલું છે માટે સમજી મનુષ્યોએ દૈવની વાટ જોઇ બેસી ન રહેવું. જોશીઓએ જેનો ૧૦૦ વર્ષનો આયુષ્ય કલ્લો હોય તેનું માથું કાપી નાખે તો પછી તે જીવે ખરો ? ત્યાં દૈવે ૧૦૦ વર્ષનો આયુષ્ય આંક્યો પણ પુરૂષાર્થથી તેના આયુષ્યનો ક્ષય કરી શકાય છે. તેવું બધા કામનું

જાણવું. જાણ્યા વગર તે કોઈ વિદ્વાન થાય ખરો ? મનુષ્ય જે કોઈ વિદ્યા, ધન આદિ મેળવે છે તે માત્ર પુરુષાર્થથી જ મેળવે છે. પૂર્વે ઋષિમુનિયો તપશ્શી પુરુષાર્થ કરી આકાશ ગમન કરતા, જેણે જેણે પ્રબળ પુરુષાર્થ કર્યો છે તે તે મોટા ગણ્યાયા છે. સ્વજનોનું પોષણ કરવા ધનાદિ મેળવવું શત્રુના દેશને જીતી લેવો. અનેક પ્રકારના ભોગ-વિલાસોના આનંદ લેવો એ કાંઈ દૈવથી નહિં પણ પ્રબળ પુરુષાર્થથીજ પ્રાપ્ત થાય છે.

પુરુષાર્થજ સર્વ સ્થળે કાર્યોત્તિ કરનાર એ તેનાં ફળો ભોગવનાર છે, દૈવ કાંઈ કરતું નથી તેમ કાંઈ ભોગવતું પણ નથી, તેને વિદ્વાને માનતા પણ નથી, પુરુષાર્થથી જે ફળ સિદ્ધ થાય છે તેથી જે સાઈ કે માહું લાગે તેને દૈવ શબ્દથી કહે છે. પુરુષાર્થથી મળેલી ઇષ્ટ વસ્તુમાંથી કદી અનિષ્ટની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અનિષ્ટમાંથી ઇષ્ટની પણ કદી પ્રાપ્તિ થાય છે તે દૈવ શબ્દથી ઓળખે છે. ભોગના સાધન રૂપ જે પદાર્થ અવશ્ય થવાનો હોય તેને કોડો દૈવ શબ્દથી કહે છે સિદ્ધ થયેલા પુરુષાર્થમાંથી શુભ કે અશુભ ફળનો ઉદય થાય છે ત્યારે આ કામ આ બીજ રૂપેજ હતું એમ જે કહેવાય છે તે દૈવ કહેવાય છે.

કર્મનું ફળ પ્રાપ્ત થયા પછી મારી જીવિ આમ હતી અને મારો વિચાર આવો હતો, અમ જે બોલવામાં આવે છે તે દૈવ કહેવાય છે. ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પૂર્વનું કર્મ આજ પ્રકારનું હતું એમ માણસને ધારણા દેવાને મટે જે વચનો કહેવામાં આવે છે તેને દૈવ કહે છે. પ્રથમ મનની ધણ પ્રકારની જે વાસના હોય છે તેજ માણસોના કર્મરૂપે પરિણામ પામે છે, મનુષ્યના મનમાં જેવી વાસના ઉઠે છે તે પ્રમાણે તે તુરંત કર્મ કરે છે.

પ્રથમ ઇચ્છા થાય છે. પછી તે અનુસાર ક્રિયા કરવામાં આવે છે. ઇચ્છા જીદી થાય ને ક્રિયા જીદી કરવામાં આવે તેવું બનતું નથી. જે ગામ જવાની ઇચ્છા થાય તે ગામ જવાની ક્રિયા થાય છે તો ત્યાં પહોંચાય છે. મનુષ્યને જે પ્રકારની ઇચ્છા થાય છે તે ઇચ્છાને તૃપ્ત કરવા તે પ્રયત્ન કરે છે. પૂર્વે ફળની અત્યંત ઇચ્છાના વેગને લીધે જે કર્મ પ્રબળ ચલનથી કરવામાં આવ્યું હોય તે બીજા નામે દૈવ કહેવાય છે. જે કર્મ છે તે વૃદ્ધિ પામેલી ઇચ્છાનું પરિણામ છે. ઇચ્છા મનથી થાય છે, અને મન એ પરમાત્માના વિવર્તરૂપ છે. આ પ્રમાણે આત્મા નિત્ય દૃઢ ભાવનાથી જેવો ચલન કરે છે તે પ્રમાણે

ફળને મેળવે છે. માટે પુરુષાર્થથી જ સર્વ પ્રાપ્ત થાય છે પણ ખીજા કશાથી પ્રાપ્ત થતું નથી.

જો તમારી સ્થિતિ ખરાબ હોય તો તમે પુરુષાર્થથી સારી સ્થિતિ મેળવી શકો છો. તમારૂં મન અશુભ ક્રિયા કરવા તરફ રચિ ધરાવતું હોય તો તમે પ્રમળ પુરુષાર્થથી તેને શુભ માર્ગે વાળી શકો છો, જે જે વિષયનો આગ્રહપૂર્વક અભ્યાસ કરવામાં આવે છે તેને સિદ્ધ થયા વગર રહેતો નથી. માટે દર પુરુષાર્થ જ બળવાન છે. સર્વ કોષ્ટ પુરુષાર્થથી સિદ્ધ થાય છે. પૂર્વજન્મના પ્રારબ્ધનો ક્ષય આ જન્મના પ્રમળ પુરુષાર્થથી થઈ શકે છે. માટે તમે પ્રારબ્ધવાદી ન થશો પણ પુરુષાર્થવાદી થાઓ.

પ્રકરણ ૬૫ મું

કર્મની શ્રેષ્ઠતા

પૂર્વે દ્રૌપદીએ પાંડવોને નિરાશ ન થવા પણ પ્રમળ પુરુષાર્થ કરવા જે વચન કહ્યાં હતાં તે પુરુષાર્થની શ્રેષ્ઠતા સુચવનારાં છે. પાંડવો જ્યારે કૌરવોથી જીતારમાં હાર્યા ત્યારે વચન પ્રમાણે વનમાં ગયા. ત્યાં દ્રૌપદીએ પાંડવોને કહ્યું કે:

આપણે દુઃખી થયાં એ આ દુરાત્મા પાપી દુર્યોધનના પ્રતાપ. તેને જરાપણુ તેથી દુઃખ થતું નથી. આપણને મૃગચર્મ પહેરાવી વનમાં કાઢી મૂક્યાં. સુખ ભોગવવાને યોગ્ય, દુઃખ ભોગવવાને અયોગ્ય એવા આપને આવા દુઃખમાં નાંખી તે દુરાત્મા પાપી સ્નેહી મંડળની સાથે આનંદ કરે છે. જે ક્ષત્રિય સમય આવતાં પોતાનું તેજ દેખાડતો નથી તે ક્ષત્રિયનો સર્વે પ્રાણીઓ સદા પરભવ કરે છે. માટે તમારે શત્રુઓ પ્રત્યે ક્ષમા રાખ ॥ નહિં. તે શત્રુઓ તેજવડે હણી શકાય છે.

આ લોક અને પરલોકમાં જે ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ ચેતિમાં જે જે જીવ જીવ વિષયભોગોનાં સાધનો છે તે સધળાં કર્મવડે-પુરુષાર્થ વડે પ્રાપ્ત થાય છે. કર્મનાં ફળને કોષ્ટ રોકી શકતું નથી. આ વિશ્વમાં સુદ પુરુષો એ સદા ચત્ત શીલ રહેવું. સ્થાવર પ્રાણીઓ કર્મ કર્યા વગર જીવી શકે છે પણ મનુષ્યાદિ પ્રાણીઓ કર્મ કર્યા વગર જીવી પણ શકતાં નથી. મનુષ્યને સર્વજન્મનાં કષ્ટો કષ્ટોનાં

સંસ્કાર આ જન્મમાં સ્પુરે છે. અને અહીં પણ કર્મ કરે તો જ આ-
જીવિકા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મનુષ્યો આ જન્મમાં અને મરણ પછી પણ પોતાનાં કર્મવડે જ
આજીવિકા પ્રાપ્ત કરે છે સર્વ પ્રાણીઓ સર્વ કર્મના સંસ્કારનો અનુ-
ભવ કરે છે અને તેથી તેવાં કર્મમાં પ્રવૃત્ત થઈ લોકોને પ્રત્યક્ષ થાય
તે રીતે કર્મોનાં ફળને ભોગવે છે. સર્વ પ્રાણીઓ સર્વ સંસ્કાર પ્રમાણે
કર્મો કરીને આજીવિકા પ્રાપ્ત કરે છે. જે મનુષ્યો પ્રયત્ન કરતા નથી
તેઓ કોઈપણ રીતે આજીવિકા પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. માટે મનુષ્યે
પ્રત્યક્ષ ફળ આપનાર કર્મો તો જરૂર કરવાં જોઈએ. દેવના ઉપર આધાર
રાખીને કર્મોના કદાપી પણ ત્યાગ કરવો નહિ, પ્રયત્ન રૂપી બખ્તર
ચઢાવી તમે પણ કર્મ કરો. ગ્લાનિ પામે નહિ. દ્રવ્યની વૃદ્ધિને માટે
અને તેના રક્ષણને માટે કર્મ કરવાની અવશ્યકતા છે. કેમકે તેમાં
વધારો કર્યા વગર બરેલું ખાયા કરવાથી તો આખો હિમાલય પણ
ક્ષીણ થઈ જાય છે. મળેલી સમૃદ્ધિથી સંતોષ પામીને બેસી રહેવું
નહિ. પણ તેની વૃદ્ધિને માટે યત્ન કરવો, પૃથ્વી પર જો કોઈ કર્મ
કરે નહિ તો સર્વ પ્રજાનો નાશ થઈ જાય. તેમ જો નીકર્મો નિષ્ક્રિય
જતાં હોય તો આ પ્રજાની પણ વૃદ્ધિ થાય નહિ.

જે મનુષ્યો પ્રયત્ન કરે છે તેના પ્રયત્નનું ફળ તેને મળે છે.
કરેલાં કર્મ કવચિત જ નિષ્ફળ થયેલાં જણાશે. કર્મ વિના કોઈ પણ
આજીવિકા મેળવી શકતા નથી. જે પુરુષ દૈવ ઉપર આધાર રાખીને
કંઈ પણ યત્ન ન કરતાં સુખે સુધ રહે છે. તે દુર્બુદ્ધિ મનુષ્ય પાણીમાં
પડેલા કાચા ઘડાની પેઠે નાશ પામે છે. તેજ પ્રમાણે કર્મ કરવામાં
સમર્થ છતાં જે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો હઠ વાદી પુરુષ કર્મ ન કરતાં બેસી
રહે છે તે દુર્મળ અનાયની પેઠે લાંબો કાળ જીવી શકે નહિ, કદાચ
કોઈ એકાદ પુરુષને અકરમાત ધનાદિકનો લાભ થાય છે તેને તે
દૈવથી પ્રાપ્ત થયો એમ આરબ્ધ વાદીઓ માને છે. કારણકે તેમાં
કોઈનો પણ યત્ન હોતો નથી. તેમ કોઈ પુરુષ વાદિની ઉપાસનાથી
કાંઈ લાભ મેળવે તો તે દૈવ લાભ છે એમ માને છે. અને પુરુષ કર્મ
કરીને તે વડે જ કાંઈ ફળ લોકોમાં પ્રત્યક્ષ રીતે મેળવે છે તેને પૌ-
રુષ કહેવામાં આવે છે. કોઈ પુરુષ સ્વાભાવિક રીતે કંઈ કામમાં પ્રવૃત્ત
થયો હોય તેને કંઈ કારણ વિના ધનાદિકનો લાભ થાય, કે ખોવાયેલ
બરતુને ખોળવા જતાં રત્નનો લાભ થાય છે તે સ્વાભાવિક ફળ છે.

આ પ્રમાણે હઠથી, દૈવથી, સ્વભાવથી, અને કર્મથી પુરુષને જે પ્રાપ્ત થાય છે તે પૂર્વ કર્મોનું જ ફળ છે, જગત કર્તા પ્રભુ પણ પોતે કર્માધિન થઇ લોકોને પૂર્વ કર્મોનાં ફળો ભિન્ન ભિન્ન હેતુઓ દ્વારા આ લોકમાં વહેંચી દે છે. અને તેથી પુરુષો જે કંઈ શુભ કે અશુભ કર્મ કરે છે, તે વિધાતાએ નિર્માણ કરેલાં પુર્વ કર્મનાં ફળોના ઉદય છે એમ જાણો. વિધાતાએ નીમી આપેલાં કર્મોને કરનારો આ દેહજ તે પુર્વ કર્મના કારણુ રૂપ છે, મનુષ્ય પ્રથમ મન વડે કર્મોના નિશ્ચય કરે છે, એટલે કર્મ કરવામાં જ પુરુષ પોતેજ કારણુ છે. આ ધરો, નગરો અંધારેલાં છે તેમાં પુરુષ પ્રયત્નજ કારણુરૂપ છે. પ્રયત્નથી થયેલા કાર્યો એટલાં બધાં છે કે તેની ગણતરી થઇ શકે તેમ નથી. તલમાં તેલ, ગાયમાં દૂધ અને કાષ્ઠમાં અગ્નિ રહેલો છે. તેને બહાર કાઢવાના ઉપયોગને ધીર પુરુષો શુદ્ધ વડે જાણી શકે છે, અને ઘાણીથી તલમાંથી તેલ કઢાડે છે તેમ પ્રયત્નથી પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે તે કાર્યના ફળ ઉપરથી ખબર પડે છે. કર્મ વડે સાધ્ય થતાં ફળોમાં જો પુરુષ કારણુ રૂપ ન હોય તો ચત્ર યાગદિ રરવાનું કે કુત્રા તળાવ ખોદવા વગેરેનું ફળ મળે નહિં.

પુરુષ કર્તા છે તેથી કાર્ય પુર્ણ કરતાં તે વખણાય છે. અપુર્ણ રહેતાં નિંદા પણ થાય છે. કેટલાક કહે છે કે દૈવથી સર્વ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે. કેટલાક કહે છે કે સધળું પુરુષ યત્નથી જ મળે છે. આમ ત્રણ પ્રકારે સર્વ પદાર્થોની પ્રાપ્તિને માટે કહેવામાં આવે છે. કેટલાક કહે છે કે: આ ત્રણે કારણોથી અર્થની સિદ્ધિ થતી નથી, પણ કર્માધર્મ રૂપ પ્રાચીન અવશ્ય કર્મ છે તેનાથી કાર્ય સિદ્ધિ થાય છે. તેજ દૈવ હઠ આદિ નામથી કહેવાય છે. કેટલાક કાર્યોની સિદ્ધિ અકસ્માત થતી જોવામાં આવે છે. પુરુષને કંઈક દૈવથી, કંઈક હઠથી અને કંઈક આપો આપજ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. પણ ચોથું જે પુર્વજન્મનું કર્મ તે ફળ પ્રાપ્તિમાં કારણુ રૂપ નથી. પુર્વ કર્મોને અનુસરીને પ્રાણીઓને છપ્પ તથા અનિષ્ટ ફળ આપનાર વિદાતા જો ન હોય અને સર્વ હઠાદિકથીજ મળતું હોય તો પ્રાણીઓમાં કોઈ પણ દીન હીન હોવા જોઈએ નહિં. વળી ફળ આપવામાં કારણુરૂપ પુર્વ કર્મ જો ન હોય તો પુરુષ જે જે ફળની ઇચ્છાથી જે જે કર્મો કરે છે તે તે સફળ થતાં જોઈએ પણ તેમ થતું નથી. માટે જોઆ હઠ, દૈવ અને સ્વભાવ એ ત્રણને અર્થ સિદ્ધિ તથા અનર્થ સિદ્ધિના દારૂરૂપ જોતા નથી અને કર્મોનેજ મુખ્ય કારણુરૂપ જોતા નથી તે પુરુષો જોવો! દેહ જડ છે તેવા જ જડ છે.

કર્મ કરવું જ જોઈએ એવું મનુ ભગવાને પણ કહ્યું છે. કેમકે કર્મ ન કરતાં કેવળ નિષ્કેષ્ટ રહેનારો પુરૂષ પરાભવ પામે છે. કર્મ કરનારા પુરૂષને ઘણું કરીને ફળની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છેજ. પણ આજ સુ પુરૂષને તો કદી પણ ફળનો લાભ થતો નથી. કર્મ કરતાં પણ કર્મના કોઈ અંગમાં ન્યુનતા કે અધિકતા થવાથી ફળની પ્રાપ્તિ જો ન થાય તો ફળના હેતુ રૂપ પ્રાયશ્ચિતને દોષની શાંતિને માટે સમજી તે કરવું. જે પુરૂષ આજ સુ થઈ સુધી રહે છે તેનામાં દરિદ્રતા ભરાય છે. અને જે કર્મકુશળ છે તે અવશ્ય કર્મનાં ફળને મેળવી અશ્વર્યને ભોગવે છે.

જે મનુષ્યો અમુક કાર્ય સિદ્ધ થશે કે નહિં એવો સંશય કર્યા કરે છે તેઓના મનોરથો સિદ્ધ થતા નથી. અને સંશયથી રહિત પુરૂષો અર્થ સિદ્ધિને મેળવે છે. ધીર પુરૂષો તો સંશયનો ત્યાગ કરી કર્મમાં તત્પર રહે છે. પણ તેવા પુરૂષો દુર્લભ હોય છે. શત્રુઓનું કર્મ સફળ થશે, તે તો કર્મ કર્યા પછી જ ફળ આવે તે ઉપરથી સમજી શકાય છે. ખેડુત હજી વડે પૃથ્વી ખેડીને પછી તેમાં ખીજ વાવે છે, પછી શાંત બેસે છે, કારણ કે તે વાવેલાં ખીજ ઉગાડવામાં મેઘ કારણ રૂપ છે, જો મેઘ તેના ઉપર કૃપા કરે નહિં તો તેમાં ખેડુત નિરપરાધી છે, પછી તે ધીર ખેડુત વિચાર કરે છે કે જે કામ ખીજો પુરૂષ કરી શકે તે કામ મેં પુરે પુરૂં થયું છે, છતાં મને તેનું આવું ફળ મળ્યું, તેમાં મારો દોષ નથી, કર્મના ફળની પ્રાપ્તિમાં પ્રબળ પુરૂષ થઈ અને ઉત્સાહ એ પણ કારણ છે.

કર્મ અર્થાત પ્રયત્ન કરવો, પછી તે સિદ્ધ થાય કે ન થાય તે જુદી વાત. પણ કર્મમાં પ્રવૃત્તિ બંધ કરવી ઠીક નથી. કેમકે ઘણાં કારણો એકઠાં થાય ત્યારે કર્મ ફળની સિદ્ધિ થાય છે. કર્મ કરવામાં સાધનોની ન્યુનતા હોય તો કર્મ નિષ્ફળ જાય છે. પણ કર્મનો આરંભજ ન કરવામાં આવે તો કદી ફળ જોવામાં આવતું નથી. કર્મ કર્યા વગર મનુષ્યમાં રહેલાં ઉત્તમ ગુણો પણ લોકો જાણી શકતા નથી. ધીર પુરૂષ કલ્યાણની વૃદ્ધિ માટે ઉત્સાહ, શક્તિ અને બળને અનુસરી દેશ, કાળ અને સામાજિક ઉપાયથી પોતાનો બુદ્ધિ વડે યોજના કરે છે. તેણે સાવધાન થઈને દેશ કાળ આદિ સાધનોની યોજના કરવી. પણ સુખ્ય કાર્ય કરતાં તો પુરૂષાર્થજ છે. એમ સમજી પુરૂષાર્થ કરવો. કેમકે કાર્યની સિદ્ધિમાં પુરૂષાર્થજ સુખ્ય છે.

જે મનુષ્ય પોતેજ પોતાને ન્યુન સમજે છે તેમને ઉત્તમ જીવન પ્રાપ્ત થતું નથી. કાળ તથા સ્થિતિની અનુકૂળતા પૂર્વક પ્રયત્ન કરવો એજ તેની સિદ્ધિનું મૂળ કારણ છે.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૦ મો.

દાંમ્પત્ય વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર

પ્રકરણ ૬૬ મું.

ગૃહસ્થાશ્રમની શ્રેષ્ઠતા.

આ સંસારમાં ચાર આશ્રમ છે. બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થાશ્રમ અને વાનપ્રસ્થાશ્રમ, સન્યસ્તાશ્રમ એ ચારમાં બાલ્યવયમાં બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું છે, યુવાન વયે લગ્ન કરી ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવવાનો છે, ઉત્તરાવસ્થામાં ગૃહસ્થાશ્રમનો બાર પુત્રને સોંપી વાનપ્રસ્થાશ્રમ ધર્મ સ્વીકારી પછી સન્યસ્તાશ્રમમાં રહેવાનું છે. એમ ચાર આશ્રમની વ્યવસ્થા હિંદુ-શાસ્ત્રોમાં કરી છે.

ચારે આશ્રમમાં ગૃહસ્થાશ્રમ એ મુખ્ય ગણાય છે તેનો મુખ્ય આધાર બિ અને પુરુષ એ બેના ઉપર છે સ્ત્રી અને પુરુષ એ બેથી આખો સંસાર રચાય છે તેમાં પુરુષ અને સ્ત્રી એ બે મળી એક શરીર ગણાય છે પુરુષનું અધુરું અંગ એ સ્ત્રી અને સ્ત્રીનું અધુરું અંગ એ પુરુષ એમ ગણાય છે. પુરુષ અને સ્ત્રી એ બે ઉચ્ચ સંસ્કાર વાળાં હોય છે તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં આનંદનો અનુભવ થાય છે. બેમાંથી એક અથવા બંને અયોગ્ય સંસ્કાર વાળાં હોય તો ગૃહસ્થાશ્રમ દુઃખરૂપ લાગે છે

ગૃહસ્થાશ્રમમાં ગૃહસ્થ એ પુરુષ અને ગૃહિણી એ સ્ત્રી એ બેનો યોગ થવો તે ગૃહસ્થાશ્રમ. પુરુષે પોતાની સ્ત્રીને પોતાના અર્ધો અંગ

તરીકે સમજી તેનું પોષણ કરવું તેનું રક્ષણ કરવું, તેને સુખ આપવું તેને સંતોષ આપવો તેને આનંદ આપવો અન્ન વસ્ત્ર અને ધરણીથી સંતોષવી, તેનામાં ઉચ્ચ સંસ્કારો સ્થાપવા, તેને પોતાની માનવી, અને પોતાના કુળના ક્ષેત્રરૂપ માનવી, તેનામાં પડેલા ઉચ્ચ સંસ્કારો, તેને આપેલો સંતોષ અને તેને ઉત્તમ પ્રકારે પોષવાથી તેના ઉદરમાંથી જે પ્રજા થાય છે તે સત્સંસ્કારવાળી ઉચ્ચ અને પોતાના કુળના દીપકરૂપ થાય છે.

પુરૂષે સ્ત્રીને પોષવી-સંતોષવી અને સ્ત્રીએ ધરતી વ્યવસ્થા રાખવી. પુરૂષના અર્ધા અંગરૂપ બની રહેવું. પતિને પોતાના દૈવતરૂપ માની તેનેજ પોતાના ઇષ્ટ રૂપ માનીને તેમની સેવા કરવી. તેમને દરેક રીતે સંતોષ થાય તેવી રીતે વરતી પતિવ્રતા ધર્મ પાળી પોતાના કુળને ઉજવળ કરવું એક બાળએ એક બાળને સંતોષવા, આનંદ આપવા યત્ન કરવો.

પુરૂષ અને સ્ત્રી બંને પોતપોતાનો ધર્મ યથાર્થ રીતે જાણે તો તે જરૂર પોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ દીપાવે. દંપતિ જીવન સુખરૂપ બનાવે અને તેમના સંયોગથી જે પ્રજા થાય તે પણ ઉચ્ચ ચારિત્ર્યવાન થવાની પૂર્વે થઇ ગએલી સતી સ્ત્રીઓનાં દૃષ્ટાંતો વાંચી સ્ત્રીઓએ તે પ્રમાણે પોતાનો ધર્મ સંભાળવો પતિની સેવા કરવામાં ચિત્ત રાખવું. પતિની આવક પ્રમાણે ખર્ચ કરવું, કોઇ વખત પતિને કલેશ થાય તેમ વર્તવું નહિ, પતિએ પણ પોતાની પત્નીને પોતાના અંગરૂપ માનીને સંતોષવી, તેને આનંદમાં રાખવી.

ધરમાં કદી પણ કોઇ કે કંકાશ કરવો નહિ, કોઇ તો કપારે થાય કે જ્યારે કોઇ ઇચ્છેલી વસ્તુ ન મળે ત્યારે, પુરૂષે પોતાને પ્રાપ્ત વસ્તુમાં સંતોષ માનવો. વધુ કમાવા પ્રયત્નશીલ થવું સ્ત્રીને કમાવાનું તો હોતું નથી તેને તો ધરનો કારભાર ચલાવવો, બાળકેનું પાલણુ પોષણ કરવું, પતિની સેવા કરવી, પતિની આજ્ઞાને વશ થઇ રહેવું એ કાર્ય હોય છે. તેને અન્ન વસ્ત્ર તો પતિ તરફથી મળે છે, ધરણી અને ઉચ્ચ કિંમતી વસ્ત્રો પતિની સંપત્તિ પ્રમાણે મળવાનાં પતિની સંપત્તિ ન હોય અને જી વસ્ત્રો કે ધરણીની હઠ લે અને પતિ ન લાવી આપે તે તે વખતે કંકાશ થાય છે આ વખતે સ્ત્રીએ કંકાશ ન કરવો પણ હંમેશાં જે વસ્ત્રો કે ધરણી પ્રાપ્ત હોય તેમાં સંતોષ માની પતિની મરજીને તાબે થઇ રહેવું.

દંપતિ સુખનો સધળો આધાર પતિ અને પત્ની વચ્ચે અખંડ પ્રેમ હોવો એ ઉપર છે. પતિ પત્નીનું લગ્ન ન છુટી શકે તેવું છે, એ પરિશ્રમની પ્રજા મદક છુટાછેડા થાય તેમ નથી. પતિ મૃત્યુ પામે તો પત્નીએ જન્મારા સુધી વૈધવ્ય પાળવું પડે છે. એવા આ લગ્નથી પતિ પત્ની રૂપે જોડાઈ જાય છે. તેમણે પરસ્પર પ્રેમથી રહેવું, પતિને માટે શીલવ્રત બાંધુ અગત્યનું છે. પરપુરુષ સાથે સંબંધ ન રાખવો. પતિ જ્ઞતાપણું પાળવું, ગમે તે સ્થિતિમાં પેતાના પતિને જ દેવ તુલ્ય માની તેની સેવા કરવી. એવું હિંદુધર્મનું વિધાન છે. એને પાળી ગૃહસ્થાશ્રમ દીપાવી દંપતીએ આનંદમય જીવન વીતાવી સુખી થવું.

પૂર્વે સતી સીતાજીએ રાજપુત્રી હોવા છતાં રામચંદ્રજી જેવા ઇન્દ્રરાવતાર રાજાને પરણ્યા છતાં રાજ્યવૈભવોનો ત્યાગ કરી પોતાના પતિ રામચંદ્રજીની સાથે વનમાં જઈ વનવાસનાં અસહ્ય દુઃખ સહન કર્યાં હતાં. રાવણના હાથે તેમનું હરણ થયું ને એવી દુઃખી સ્થિતિનો અનુભવ કર્યો. પણ રામને ભુલ્યાં ન હતાં. રામે રાવણને જીતી અયોધ્યામાં આવી રાજગાદી સંભાળી, લોક લાજે સીતાને વનમાં મોકલ્યાં. છતાં પણ જેમણે પોતાના પતિ ઉપર કદી રોશ કર્યો નથી, એવાં સીતા માતાનું દષ્ટાંત હાલની સ્ત્રીઓએ અહણ કરવું. દમયંતીએ પણ પોતાના પતિ નળની પાછળ રાજપાટ છોડી વનમાં રખડી અત્યંત દુઃખ વેઠ્યું, પતિએ વનમાં એકલી તરછોડી છતાં પણ પતિ ઉપર રોશ કર્યો નહિ, પીયરમાં જઈ પતિની તપાસ કરાવી દેવોને પડતા મુકી પોતાના પતિનો જ અંગીકાર કર્યો સતી સ્ત્રીઓ દુઃખમાં પણ પતિ ઉપર ક્રોધ કરતી નથી કે પતિ ઉપરથી પ્રીતિ ઉતારતી નથી.

સાવિત્રીએ રાજપુત્રી હોવા છતાં રાજશ્રષ્ટ થયેલા સત્યવાન સાથે લગ્ન કરી વનનાં દુઃખ સહ્યાં. પતિને ફરી જીવન પ્રાપ્ત થાય તે માટે કષ્ટ-દાયક વ્રત ઉપવાસાદિ કરી સ્વામી સાથે વનમાં જતી અને પતિને જીવતો કરવા કેટલાં કષ્ટ સહન કર્યાં છે. દ્રૌપદીએ પોતાના પતિ પાંડવોની સાલખી, રાજ્ય સતા ભોગવેલી બાપને ત્યાં લાડમાં ઉછરેલી છતાં પતિની સાથે વનમાં ગઈ. ઘણું દુઃખ સહન કર્યું છે. કીચક જેવા કુષ્ટ વૃત્તિવાળા અમાત્યના હાથે સપડાઈ તેના લોભ લાલચને વશ ન થઈ પતિને ન ભુલી સતી ઉપર ખરાબ દષ્ટિ કરનાર કીચક મરાયો. તેના બાઈઓ પણ મરાયા. સીતાજી ઉપર કુદ્રષ્ટિ કરનાર રાવણનું નિકંદન કર્યું પુત્ર પૌત્રાદિ મરાયા. રાજ્ય ગયું અને પોતે પણ મરાયો. દ્રૌપદી ઉપર

કુદૃષ્ટિ કરનાર દુર્યોધન આદિ કૌરવોનાં પણ અંત આવ્યો હતો. સતી સ્ત્રીઓ તો મરણાંતે પણ પતિવ્રતા ધર્મનો ત્યાગ કરતી નથી. પરપુરુષના સામર્થ્ય, ધન સંપત્તિથી લે. ભાતી નથી. દુઃખમાં, નિર્ધનાવસ્થામાં પણ પતિ સેવા કરવામાં પોતાનું મહદ ભાગ્ય માને છે.

સ્ત્રીઓ સતી હોય તો તેના ઘરમાં લક્ષ્મીનો વાસો પણ રહે. પુરુષે હંમેશાં સ્ત્રીઓને માન આપવું. તેને સંતોષવી, તેને રાજી રાખવી. સ્ત્રીઓની પુરૂષ પ્રતિ અને પુરૂષોની સ્ત્રી પ્રત્યે જે ફરજ છે. તે સમજી જો આ જોડું સમજીને પોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ નીભાવે તો સુખી થાય.

ગૃહસ્થાશ્રમ એ ધર્મ અર્થ કામ અને ગારે પુરૂષાર્થ સાધવા માટે અગત્યનો આશ્રમ છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં ધાર્મિક કાર્યો સાધી શકાય છે, ધન સંપત્તિ મેળવી શકાય છે. જોષ્ટી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, કામ રૂપી આનંદમાં અનુભવ લઈ શકાય છે અને પરિણામે મોક્ષ પણ મેળવી શકાય છે. સ્ત્રી પુરૂષનો પરસ્પર અત્યંત પ્રેમ હોવો જોઈએ તો તે બેના સંયોગનું જે રૂપ ભવિષ્યની પ્રજા તે ઉત્તમ પાકે છે. આ ગૃહસ્થાશ્રમ સર્વ વસ્તુ મેળવી આપનાર આશ્રમ છે સર્વ સુખ આનંદ સંપત્તિનું ઉત્પત્તિ સ્થાન ગૃહસ્થાશ્રમ છે. દંપત્તિ જો પરસ્પર પ્રેમી હોય પરસ્પર આનંદમાં રહેનારા હોય તો તે જરૂર સુખી થાય ભોગ યોગ અને મોક્ષનું સાધન ગૃહસ્થાશ્રમ છે.

સ્ત્રીપુરૂષના યોગથી પ્રજા થાય છે. તે બાળકોને ઉછેરવાની પોષવાની સંરક્ષવાની અને તેમને ઉચ્ચ ચારિત્ર્યશીલ જ્ઞાનવાતાની મહાન ફરજ આ દંપત્તિની છે. સવારમાં જહેલા ઉઠવું, દાંતણ આદિ કરી સ્નાનાદિથી પરવારી સંધ્યા પુજા કરી બપોરના જમી પરવારી ધનાદિ કમાવા પુરૂષે ધંધો-નોકરી કરવી. સાંજે સ્નાનાદિ કરી બજન કીર્તનાદિથી મનને શાંત કરવું. સ્ત્રી પુરૂષે પરસ્પર સુખની આનંદનો વાતો કરવી, એક બીજાને મદદ કરતા થઈ પડવું અને દમ્પત્તિએ સુખમાં દિવસો ગાળવા આનંદમાં રહેવા યત્ન કરવો.

સ્ત્રીપુરૂષના સંયોગનો હેતુ આનંદ અને પ્રજોત્પત્તિ માટેનો છે. ભવિષ્યની પ્રજાનો સંધર્મ આધાર આ દંપત્તિ ઉપર છે. સ્ત્રીએ તેમ પુરૂષે આ પ્રજોત્પત્તિનું જ્ઞાન પણ મેળવવું જરૂરનું છે તે માટે આ પુસ્તકમાં પ્રજોત્પત્તિ યોગ એ નામનો સ્વતંત્ર વિભાગ આ ભાગની પાછળ છે તેનો અભ્યાસ કરી ભવિષ્યની પ્રજાને ઉત્પન્ન કરવી

મમાજનું ધ્યાન આ વિષય ઉપર હાલ જતું નથી. સ્ત્રીની તેમ પુરુષની આ વિષય માટે મહાન જવાબદારી છે બ્રહ્મચર્ય પાળવું શાસ્ત્ર વિહિત દિવસોએ જ પ્રજોત્પત્તિ માટે પરસ્પર સંબંધમાં આવવું. એ માટે કેવા કેવા નિયમો પાળવા, સ્ત્રીએ શી રીતે વર્તવું પ્રજા કેવી રીતે થાય, પ્રજાનો જન્મ આખ્યા પછી તેને કેવી રીતે પાલણુ પોષણ કરવું. તે માંદું ન પડે તે માટે કેવી સાવચેતી રાખવી. માંદું પડે તો શું ઉપાયો ચોજવા એ વગેરે જ્ઞાન સ્ત્રીઓએ અવશ્ય સંપાદન કરવું જોઈએ.

સ્ત્રીઓએ પતિ સાથે કેવી રીતે વર્તવું, બાળકોપ્રતિ શું જવાબદારી છે, પતિની શી ફરજ છે, એ આ ભાગમાં આપવામાં આવ્યું છે. શાસ્ત્રોમાં દ્રૌપદિસીતા આદિનાં દ્રષ્ટાંતોથી પતિવ્રતા મહાત્મ્ય આ ભાગમાં આપી દેવામાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં સુખ ભોગવી શકે, આનંદમાં જીવન વિતાવી શકે તે સઘળું આપ્યું છે એ વાંચી મનન કરી તમે તમારો ગૃહસ્થાશ્રમ આનંદી બનાવો સુખી જીવન ગાળો.

પ્રકરણ ૬૭ મું

પતિવ્રતાનું મહાત્મ્ય

ગુરૂજનો એક પતિની સેવા કરનારી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને માન આપે છે, હાલ તો પતિ અને પત્નીના સમાન હકની માગણી કરવામાં આવે છે, ત્યાં પતિવ્રતાઓ પતિની સેવા કરનારી સ્ત્રીઓ ઘણી થોડી જણાય છે. પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ તો ઇન્દ્રિયોને અને મનને વશ રાખીને પોતાના પતિનીજ દેવતી માફક ચિંતન કરતી રહે છે. સ્ત્રીઓને માતા પિતાની તેમજ પતિની પણ સેવા કરવી પડે છે. સ્ત્રીઓનો ધર્મ ઘણો કડીન છે, પવિત્ર આચારવાળી સ્ત્રીઓ હંમેશાં પોતાના પતિની સાથે તથા માતા પિતાની સાથે જે આદરપૂર્વક વર્તન રાખે છે તે પ્રશંસનિય છે.

પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ એક પતિનીજ પત્ની થઈ રહે છે. સદા સત્ય ભોલે છે. અને યોગ્ય સમયે પતિ સમાગમ કરીને પોતાના ઉદરમાં દસ માસ સુધી ગર્ભને ધારણ કરે છે, પછી તે પ્રાણુ સંશયમાં પડીને અતુલ્ય વેદના ભોગવી મોટા દુઃખથી સંતતિને જન્મ આપે છે, તે બાળકનું સ્નેહથી પોષણ કરે છે. આવો પતિવ્રતા સ્ત્રીનો ધર્મ છે.

કેટલાક માત્રને શ્રેષ્ઠ માને છે, પરંતુ માતા જે પ્રજાને ઉછેરે છે

તેનું કાર્ય બ્રહ્મજ કહણુ છે, પતિ પણ તપ, દેવ પૂજા, સહન શી-
લતા આદિ ઉપાયોથી પુત્રો મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે, આમ મોટાં
દુઃખ વેદીને માઆપ અતિ દુર્લભ પુત્રને મેળવે છે. પછી પુત્ર કેવો
નીવડશે તેને માટે સદા કાળજી રાખે છે. મા આપ પોતાના પુત્રને યજ્ઞ-
કિર્તિ, ઐશ્વર્ય, પ્રજા તથા ધર્મનો લાભ થાય એવી આશા રાખે છે.
માટે માતાપિતાની આશાને જે પુત્ર સફળ કરે છે તેજ ધર્મવેત્તા છે.
જે પુત્રના ઉપર માઆપ નિત્ય પ્રસન્ન રહે છે તેને આલોક અને પરલોક
અને પર લોકમાં હીર્તિ મળે છે, અને શાશ્વત ધર્મનો લાભ થાય છે.

સ્ત્રીઓને યજ્ઞક્રિયા, શ્રાદ્ધ કે ઉપવાસો કરવાની પણ જરૂર નથી.
તેઓ તો જે પતિની સેવા કરે છે તેનાથીજ તેને સ્વર્ગ મળે છે.

કૌશિક અને પતિવ્રતા

પૂર્વે કૌશિક નામનો ઉત્તમ બ્રાહ્મણ થઇ ગયો. તે તપસ્વી હતો.
એક વખતે એક ઝાડના મૂળ આગળ બેસી વેદ બણુનો હતો ત્યાં
ઝાડ ઉપર બગલી છુપાઇ બેઠી હતી, તેણે બ્રાહ્મણ ઉપર હવાર કરી
તેથી બ્રાહ્મણને ક્રોધ થયો એટલે તેણે બગલીનું અશુભ કરવાના વિચારથી
ઉચ્ચું જોઇ તેના તરફ ક્રોધથી દષ્ટિ નાંખી, એટલે તેનું અનિષ્ટ કરવાની
આવનાથી તે બગલી જમીન પર પછડાઇ પડી.

આ બ્રાહ્મણ એક વખતે ગામમાં બિક્ષા માગવા ગયો, ત્યાં એક
ઘેર જઇ તેણે બિક્ષા આપો એમ કહી બારણે ઢલો રહ્યો. એટલે તે
ઘરની ગૃહિણી ઉભા રહ્યો, એમ કહી અંદર ગઇ. અંદર જઇ બિક્ષા
આપવાના પાત્રને અજવાળી સાફ કરવા લાગી, એવામાં તે સ્ત્રીને
પતિ ભૂખ્યો થયેલો, બહારથી ઘરમાં આવ્યો. સ્ત્રીએ પોતાના પતિને
જોયો એટલે તે બિક્ષા માગવા આવેલાં બ્રાહ્મણને બિક્ષા આપવાનું
પડતું મૂકી પતિને પગ ધોવાનું તથા આચમન કરવાનું પાણી આપ્યું.
એસવા માટે આસન આપ્યું, અને ભોજનના પદાર્થો પીરસ્યા. પછી
તે સ્ત્રી પોતાના પતિની સેવા કરવા લાગી.

આ સ્ત્રી રાજ પતિને જમતાં બાકી રહેલું ઉચ્ચિષ્ટ ભોજન
બાવથી જમતી હતી, પતિને જ પોતાનું દૈવત માનતી હતી. પતિના
ચિત્તને અનુસરીને ચાલતી હતી, બીજાનું ચિંતન ન કરતાં કર્મ, મન
અને વાણીવડે પતિનીજ સેવા કરતી હતી. તે સર્વ બાવથી પતિને જ
સરણ રહેતી હતી. પતિની સેવામાં પ્રીતિ રાખતી હતી, સદાચાર

વાળી હતી, પવિત્ર હતી, ચતુર હતી, પોતાના કુટુંબનું હિત ધ્યાનમાં રાખી પોતાના પતિનું જે રીતે હિત થાય તે રીતે નિત્ય વર્તતી હતી, હંમેશાં ઇન્દ્રિયોને વશ રાખીને દેવતા, અતિથી અને પોષણ કરવા યોગ્ય મનુષ્યો, સાસુ સસરાની સેવા કરવામાં તત્પર રહેતી.

આ મુંદર નેત્રવાળી સ્ત્રી પતિની સેવા કરતી હતી એવામાં તેણે બિલ્લાની ઇચ્છાથી ઉભા રહેલા પેલા બ્રાહ્મણને જોયો અને તેને બિલ્લા આપવાનું સાંભળી આવ્યું. એટલે તે સ્ત્રી શરમાઇ ગઇ, પછી બહેલી બહેલી બિલ્લા લઇ બ્રાહ્મણને આપવા ઘરની બહાર આવી. એટલે બ્રાહ્મણે ક્રોધથી કહ્યું: હે સ્ત્રી, તો મને ઉભા રહે કહી અત્યાર સુધી અહીં ઉભો રાખ્યો અને બિલ્લા આપવા તરત આવી નહિં એશું ?

સ્ત્રીએ તેને શાંતિથી કહ્યું: હે બ્રાહ્મણ ! તમે મને ક્ષમા કરવા યોગ્ય છો, કારણ કે પતિ એ મારું પરમદેવત છે. તે પણ ભૂખ્યા થઇને તથા થાકીને ઘેર આવ્યા હતા, એટલે હું તેમની સેવામાં રોકાઇ હતી.

બ્રાહ્મણે ગુસ્સે થઇ કહ્યું: તો બ્રાહ્મણને શ્રેષ્ઠ ન માનતાં પતિને શ્રેષ્ઠ માન્યો એમ તું અકસ્માત્રમમાં છે, છતાં તપસ્વી બ્રાહ્મણનું અપમાન કરે છે કે, ગર્વિષ્ઠ સ્ત્રી ! તું જાણતી નથી કે ઇન્દ્ર પણ બ્રાહ્મણોને પ્રણામ કરે છે. બ્રાહ્મણો તો અગ્નિ જેવા છે, તેઓ પૃથ્વીને પણ બાળી નાંખવા સમર્થ છે.

સ્ત્રીએ કહ્યું: હે બ્રાહ્મણ ! તમે ક્રોધ ન કરો, હું કાંઇ વગડાની બગલી નથી. હું દેવતુલ્ય બ્રાહ્મણોનું અપમાન કરતી જ નથી, પણ તમે ગુસ્સે થઇને તમારી આ ક્રોધી દૃષ્ટિથી મને શું કરવાના હતા ! તમે મારા અપરાધને માટે ક્ષમા આપવા યોગ્ય છો. હું બ્રાહ્મણોના મહાત્મ્યને જાણું છું. બ્રાહ્મણે ક્રોધ કરીને સમુદ્રને ખારા જળવાળો કરી દીધો છે. મહાત્મા બ્રાહ્મણોના ક્રોધ ધણી મોટા હોય છે તેમ કૃપા પણ મોટી હોય છે. તમારે મારા અપરાધની ક્ષમા આપવી ઘટે છે. મને તો પતિ સેવકી જે ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે તેજ રહે છે. કારણ કે સર્વ દેવતામાં મારું પરમદેવત તો પતિ જ છે. હું મોઢપણ પ્રકારનો ભેદ ન માનતાં પતિની સેવારૂપી ધર્મનું સેવન કરું છું. પતિની સેવાનું ફળ કેવું હોય છે તેની તમને ખબર નથી. તેમ ક્રોધથી બગલીને બાળી નીચે પાડી તે મેં જાણ્યું છે ક્રોધ એ મનુષ્યના શરીરમાં રહેલો તેનો પ્રબળ શત્રુ છે. જે મનુષ્ય ક્રોધને અને મોહનો ત્યાગ કરે છે તેનેજ દેવતાઓ બ્રાહ્મણ જાણે છે. જેઓ આ

ક્રમાં સત્ય બાપણુ કરે છે ગુરુને સંતોષ પમાડે છે, અને બીજા કરે તો પણ સામી પીડા કરતા નથી તેને દેવતાઓ આહ્વાણુ છે. જેઓ આ લોકમાં સત્ય બાપણુ કરે છે, ગુરુને સંતોષ પમાડે અને બીજા પીડા કરે તો પણ સામી પીડા કરતા નથી તેને તાઓ આહ્વાણુ જાણે છે. જે જીવેન્દ્રિય છે, ધર્મ પરાયણુ છે, રાજ્યમાં તપર રહે છે શુદ્ધ રહે છે; કામક્રોધને વશ રાખે છે તેને તાઓ આહ્વાણુ જાણે છે. વેદાધ્યયન કરવું. બાહ્ય ઇન્દ્રિયોને વશ બની, સરળ રહેવું અને અન્યંતર ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો. આ હાણુનો અક્ષયુ ધર્મ છે. તેમાં પણ ધર્મવેત્તા પુરુષો સત્યને અને હતાને જ મુખ્ય ધર્મ કહે છે. સનાતન ધર્મ જાણવો કઠિન છે. સત્યમાંજ રહેલો છે. તમે ધર્મને યથાર્થ સમજતા નથી, માટે તેનું ન પ્રાપ્ત કરો. મારાથી વધારે પડતું બોલાયું હોય તો ક્ષમા આપજો. આ ધર્મને સારી રીતે જાણે છે તે સર્વને સ્ત્રીઓ અવશ્ય છે.

આહ્વાણુ આ સાંભળી કહ્યું: કલ્યાણિ ! તારું કલ્યાણ થાઓ. હું રા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું; મારો ક્રોધ ઉતરી ગયો છે. આમ કહી તીની રજા લઇ તે ત્યાંથી ઘેર ગયો.

પ્રકરણ ૬૮ મું

પતિ વશ કરવાનો મહામંત્ર.

દ્રૌપદિએ સત્યભામાને કહેલો મંત્ર.

એક વખતે શ્રીકૃષ્ણની પટરાણી સત્યભામાને એ એકાંતમાં દ્રૌપદને પૂછ્યું કે: હે દ્રૌપદી તમે કેવાં આચરણથી શુરવીર પાંડવો ઉપર મારી સત્તા ચલાવો છો ? તેઓ તમને કેવી રીતે વશ થયા છે, મારા ઉપર તે કેમ કેાપ કરતા નથી, પાંડવો હંમેશાં તમનેજ વશ હોય છે તમારું જ મુખ જોયાં કરે છે એનું કારણ શું ? આતે કયું આચરણ, તપ, મંત્ર, કામશાસ્ત્ર, જાદુવિદ્યા, જડીયુટી કે જમનો યોગ કયો હતો તે કહો. હે પાંચાલી ! એવું જે કાંઈ વ્રત હોય તે ને કહો કે શ્રીકૃષ્ણ નિરંતર મને વશ થઇને રહે.

દ્રૌપદીએ કહ્યું: હે સત્યભામા, તમે મને દુષ્ટ સ્ત્રીઓનો આચાર છો છો, પરંતુ દુરચરણી સ્ત્રીઓના માર્ગ સંજ્ઞાથી પ્રાપ્તો ઉત્તર

મારાથી શી રીતે મળે ? આવો પ્રશ્ન કરવો એ તમને યોગ્ય નથી. કેમકે તમે તો બુદ્ધિસંપન્ન છો; જ્યારે પતિ પોતાની સ્ત્રીને પોતાને વશ કરી લેવા માટે મંત્રોની તથા મુળાંત્રોની પાછળ લાગેલી જાણે છે ત્યારે તેજ વખતે તે ઘરમાં પેટેલા સર્પની માફક તે સ્ત્રીથી ઉદ્દેગ પામે છે. એમ ઉદ્દેગ પામેલાને શાંતી ક્યાંથી હોય, શાંતી વગર મુખ પણ ક્યાંથી હોય ? મંત્ર તંત્રના પ્રયોગથી સ્ત્રીને કદી પણ પતિ વશ થતોજ નથી ? પણ તેથી તો મહાદાર્શુ રોગો થવાનો સંભવ છે. આમાં તો ધણીવાર શત્રુઓ સ્ત્રીના રોગ પછી આપી દે છે. આ પ્રમાણે પતિને વશ કરવા જતાં કેટલીક દુષ્ટ સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિ-ઓને જળોદર રોગવાળા, કોઢીઆ; પળાઆવાળા નપુંસક ગાંડા આંધળા તથા બહેરા બનાવી દીધા છે. તેવી સ્ત્રીઓ દુષ્ટ મનુષ્યોને અનુસરીને પોતાના પતિઓને દુષિત બનાવી દે છે માટે સ્ત્રીએ કોઈ પણ વખતે કોઈ પણ રીતે પોતાના પતિનું અપ્રિય કરવું નહિ.

હું મહાત્મા પાંડવો તરફ કેવું વર્તન રાખું છું તે સાંભળો; હું સદા કામ ક્રોધ તથા અહંકારનો ત્યાગ કરીને નિત્ય સાવધાન રહી પાંડવોની-મારા પતિઓની સેવા કરું છું, હું ધર્મ્યાનો ત્યાગ કરી, ચિત્તને ઠેકાણે રાખીને અભિમાન છોડી દઈ પતિઓનું મન રાખવા નિત્ય તેમની સેવા કર્યા કરું છું. હું બોલવા, ઉભા રહેવા, ચાલવામાં, જોવા; બેસવામાં, કટાક્ષ કરવામાં પણ તે મને મારો દોષ દેખાશે કે શું ? મનમાં આવી શંકા રાખીને સૂર્ય, અગ્નિ, ચંદ્ર સમાન પાંડવોની સેવા કરું છું. દેવ હો, મનુષ્ય હો, ગંધર્વ હો, તરુણ હો કે સારા અહંકાર વાળો હો, ધનાઢ્ય વાળો હો, સુંદર હો પણ મને મારા પતિ વિના ખીજો પુરૂષ માન્ય નથી.

હું મારા પતિના ભોજન કર્યા વગર જમતી નથી. તેમના સ્નાન કર્યા વગર સ્નાન કરતી નથી. તેમના શયન કર્યા પછી શયન કરું છું. મારા પતિ ક્ષેત્રમાંથી, વનમાંથી, કે ગામમાંથી ઘેર આવે છે તે વખતે હું દેબી થઈને એને આસન તથા જળ આપીને તેમનું સન્માન કરું છું. ઘરનાં વાસણ કુસણ વગેરેને સ્વચ્છ રાખું છું, અન્નને વીણી સાફ રાખું છું, પતિને ભોજન કરાવું છું. મારા મનને નિયમમાં રાખું છું. ધાન્યનો સંગ્રહ કરું છું. ઘરને વાળી ઝુડીને સાફ રાખું છું, કોઈનો પણ તિરસ્કાર ન થાય એ રીતે બોલું છું. દુષ્ટ સ્ત્રીઓની

સોખત કરતી નથી, સર્વદા આળસ રહિત થઇ પતિઓને અનુકુળ રહું છું. હાર્યના પ્રસંગ વગર હસતી નથી, બારણામાં ઉભા રહેવું એના મને તિરસ્કાર છે. હું ધરના બગીચામાં પણ વારંવાર બેસતી નથી. હું અતિ હાસ્ય કરતી નથી, અતિ ક્રોધ કરતી નથી, હું નિત્ય સત્યમાં અને પતિઓની સેવા કરવામાં તત્પર રહું છું, મને પતિનો વિયોગ જરા પણ ઇષ્ટ નથી. પણ વ્યારે કોઇપણ કુટુંબના કાર્ય પ્રસંગથી પાત વિદેશ જાય છે ત્યારે હું પુષ્પોનો તથા ચંદનનો અંગ-રાગનાં ત્યાગ કરીને વ્રત પરાયણ રહું છું. મારા પતિ જે વસ્તુ ખાતા નથી જે પીતા નથી, જેનું સેવન કરતા નથી તે સર્વ વસ્તુઓનો હું ત્યાગ કરું છું. અને પતિના ઉપદેશ પ્રમાણે નિયમથી વર્તું છું. હું મારા પતિઓનું પ્રિય કરવા તથા હિત કરવા ધ્યાન ધરી અત્યંત સાવધાન રહું છું. કુટુંબ સંબંધી જે ધર્મ મારાં સાસુજીએ મને પુર્વે કહ્યો છે અને બીજા જે ધર્મો હું જાણું છું તે સર્વનું હું આગસ ન કરતાં બરોબર પાલન કરું છું, વિનય મુક્ત થઇને સર્વદા બરા મનથી નિયમો પાળું છું.

મારા પતિ સત્યશીલ, ધર્મનું પાલન કરનારા છે. છતાં તેઓ મોઢ પામેલા સર્પો છે એમ સમજીને હું સાવધાન રહી તેઓની સદા સેવા કરું છું. માત્ર પતિનો આશ્રય કરવો એજ સ્ત્રીઓનો, સનાતન ધર્મ છે. સ્ત્રીઓને તે પતિ એજ દેવ છે. તેજ તેની ગતિ છે. હું કોઇપણ બાબતમાં મારા પતિની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ચાલતી નથી, મારાં સાસુની નિદા પણ હું કરતી નથી. હું કોઇ વાતમાં પ્રમાદ કરતી નથી; નિત્ય ઉદ્યોગ શીલ રહું છું; વડીલોની સેવા કરું છું તેથી મારા પતિ મને વશ રહે છે. હું કદીપણ તેમની ઇચ્છા વિરુદ્ધ વર્તતી નથી. કુતિમાતાની કદીપણ નિંદા કરતી નથી પણ હું તેમની સેવા કરું છું.

મારે ત્યાં હજારો દાસ દાસીઓ હતાં. તે સર્વે એ શું કામ કયું અને શું ન કયું તે સંબંધી માહિતી રાખતી, પતિના કાર્ય સંબંધી નોકરોને આજ્ઞા કરતી. મારા પતિનું સર્વ ઐશ્વર્ય અને જમાખર્ચ હું એકલી જ જાણતી હતી. તેમણે સર્વ કુટુંબનો ભાર મારા ઉપર મુક્યો હતો. મારા પતિનો ભંડાર સુમુદ્ર જેવો પુર્ણ હતો તે બળના સંબંધી હું એકલી જ માહિતી રાખતી પાંડવોને રાત્રે કે દિવસે સુષા કે તૃષા લાગતાં હું સહાય કરું છું અને તેઓનું આરાધન કરું છું.

હું હંમેશાં સર્વ કરતાં બહેલી ઉઠું છું અને સૌથી છેલ્લી સ્થા
રહું છું. હે સત્તલામા ! એ મારું વશીકરણ છે. આ પ્રમાણે પતિને
વશ કરનારું મહા વશીકરણ હું જાણું છું. દુષ્ટ સ્ત્રીઓનાં આચરણ
પ્રમાણે હું કદી પણ વર્તતી નથી તેની મને ઇચ્છા પણ નથી.

પ્રકરણ ૬૯ મું

પતિનું ચિત્ત આકર્ષણ કરવાનો માર્ગ

ત્રોપદિએ બીજે દિવસે સત્યલામાને કહ્યું : સ્ત્રી પાને પતિ જેવું
બીજું દેવત નથી. પતિ જે પ્રસન્ન થાય છે તો સ્ત્રીના સર્વ મનો-
રથો પુર્ણ થાય છે. અને કોપિત થાય છે તો સર્વ સુખનો નાશ
થાય છે. સંતુષ્ટ થયેલા પતિથી સ્ત્રીને સંતતિ વિવિધ પ્રકારના વૈભવે
સુંદર આસનો, વસ્ત્રો, અને વિશાળ કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે સાધવી સ્ત્રી
દુઃખ મેળવે છે માટે તમે હંમેશાં સ્નેહથી, પ્રેમથી, શરીરના કષ્ટથી,
સરળ વર્તનથી તમારા પતિ શ્રી કૃષ્ણનું આરાધન કરો. જેથી હું આ
સ્ત્રીને પ્રિય છું. એમ જાણીને શ્રી કૃષ્ણ તમારી પસંદગી રહેશે.

ઘરમાં આવતા પતિનો શબ્દ સાંભળતાં જ તમારે ઘરમાં ઉડીને
હાથ રહેવું, તેમને ઘરમાં પેંડલા જેમ તરત પગ ધોવાનું પાણી વગેરે
આપી તેમની સેવા કરવી. દાસી ન હોય તો પોતે ઉડીને સઘળું કામ
કરવું, જેથી તમારા પતિ એ જાણે કે, આ સર્વાત્મ ભાવથી મારી
સેવા કરે છે. તમારા પતિ તમારા આગળ જે કહે તે શુભ રાખવા
જેવું ન હોય તો પણ તે કોઈને કહેવું નહિ. કારણ કે જે તે વાત
તમે બીજાને કરી એવું તમારા પતિ જાણે તો તમારા ઉપર
તેમની અપ્રતિ થાય છે. તમારા પતિને જે પ્રિય હોય. તેમના ઉપર
પ્રિતિ રાખનાર હોય તથા હિત કરનાર હોય તે લોકોને તેમનો સ-
ત્કાર કરવો. પતિના જે શત્રુઓ હોય તેમનાથી અંજગા રહેવું. બીજા
પુરુષો સાથે કામ પડના તમે બોલવું વધુપણ ન રાખતાં મૌન સેવજો
અને તમારા મનને વશ રાખજો. પ્રધુમ્ન અને સાય તમારા કુમારો
છે છતાં પણ તમારે એકાંતમાં તેઓની સાથે કદી પણ એસવું નહિ.
પાપ વિનની સતી સ્ત્રીઓની સાથે જ તમારે એનપણ કરવાં, દુષ્ટ,
પારકાનો પરાભવ કરનારી, બહુ અહાર કરનારી, ચોર, દુષ્ટ અંચળ
અંતઃકરણ વાળી સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવો તેમની સોખત કરવી નહિ.
તમે આ મેં બતાવેલા માર્ગે ચાલજો, અને તમારા પતિનું આરાધન કરજો.

પ્રકરણ ૭૦ મું

સ્ત્રીઓના જાતિસ્વભાવ

સ્ત્રીઓના જાતિસ્વભાવ સંબંધી નારદ અને અપ્સરા પંચયુગાને પૂર્વે સંવાદ થયેલો. તે અમે આપીએ છીએ. જેથી સ્ત્રીઓના જાતિસ્વભાવ સંબંધી કેટલુંક જાણવાનું મળશે.

નારદે પંચયુગાને પૂછ્યું કે: સ્ત્રીઓના જાતિસ્વભાવ વિષે હું તારી પાસે જાણવા માગુ છું માટે તે કહે.

પંચયુગાએ કહ્યું હું સ્ત્રી જાતીની છું માટે સ્ત્રીઓની નિંદા હું કરીશ નહિ, સ્ત્રીઓ કેવી હોય છે તે તમે જાણો છો માટે મારી પાસે કહેવરાવો નહિ.

નારદ—હે સ્ત્રી, તારે સત્ય હોય તે કહેવું, સત્ય બોલવામાં દોષ નથી.

પંચયુગાએ આ સાંભળી સ્ત્રીઓના સનાતન કાળના સત્ક હોવા કહેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને આ પ્રમણે કહેવા માંડ્યું. હે નારદ, સ્ત્રીઓ કુળવાન હોય, રૂપાળી હોય પતિવાળી હોય તે પણ મર્યાદામાં રહેતી નથી એ સ્ત્રીઓમાં મહાન દોષ છે. સ્ત્રીઓ પાપ કર્મ કરી શકે છે તેમાં ધણું દોષો પણ છે. સ્ત્રીઓને જ્યારે લાગ મળે ત્યારે મનુષ્યવાળા રૂપાળા અને પોતાને વશ રહેનારા પતિઓની સાહ જોવા મમર્થ થતી નથી. સ્ત્રી જાતિમાં એક દુષ્ટ ધર્મ રહેલો છે. કે અમે લજ્જાનો ત્યાગ કરી અત્યંત પાપી પુરુષોને પણ લજ્જાએ છીએ. જે પુરુષ સ્ત્રીની પ્રાર્થના કરે છે. સ્ત્રીની સમીપમાં આવજા કરે છે અને સ્ત્રીની થોડી પણ સેવા કરે છે તે પુરુષનેજ સ્ત્રીઓ હરકે છે. સ્ત્રીઓ સ્વાભાવિક રીતે નિર્ભયાં હોય છે. સ્ત્રીઓ ધણીની મર્યાદામાં રહે છે. તેમાં કારણ એ છે કે પુરુષોમાં તેનો પ્રાર્થના કરનાર કોઈ મળતો નથી, અથવા પોતાના કુટુંબ પરિવાર વગેરેનો તેને ભય હોય છે. કુદ્દા સ્ત્રીઓ હરકોઈ પુરુષ સાથે વ્યભિચાર કરવા તૈયાર થાય છે અને તે સમયે એ પુરુષની વય નાનો છે કે મોટી છે તેનો નિશ્ચય કરવા માટે તેઓને દરકાર રહેતી જ નથી. તેઓ તો માત્ર પુરુષ જાણીને જ તેની સાથે વિષય ભોગ કરે છે તે પછી પુરુષ રૂપાળો હોય કે કદરૂપો હોય.

સ્ત્રીઓ કોઇના લયથી દયાથી ધનથી જ્ઞાતિથી કુળથી કે સંબંધથી પશુ પોતાના પતિઓના વશમાં રહેતી નથી. કુળવાન સ્ત્રીઓ પશુ યોવનથી ઘટી ગયેલી સુંદર વસ્ત્રાલંકારોને ધારણ કરનારી અને પોતાની ઇચ્છાનુસાર વર્તન કરનારી બીજી કુટ્ટા સ્ત્રીઓના વર્તન અમાણે વર્તવાની ઇચ્છા કરે છે. જે સ્ત્રીઓને ધણુંજ માન આપવામાં આવતું હોય, જેઓની પ્રીત રક્ષા કરવામાં આવતી હોય, જેઓને પ્રીતિ પાત્ર ગણવામાં આવતી હોય તેવી સ્ત્રીઓ પણ સમય મળે છે ત્યારે કુખડા આંધળા, મુખાં અને ઠીંગણા પુરૂષોની સાથે વ્યભિચાર કરે છે, જેઓ લુલા લંગડા હોય, નીચ જાતિના નિંદા હોય, તેવા પુરૂષો સાથે સ્ત્રીઓ દુષ્ટકર્મ કરવા તૈયાર થાય છે.

પોતાના પતિઓ દૂર દેશાવર હોય અને બાળ કોઇ પુરૂષની પ્રાપ્તિ ન થતી હોય તો સ્ત્રીઓ અન્યોઅન્ય મૈથુન કર્મમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. પોતાના પતિઓ આવે ત્યાં સુધી ધૈર્ય ધારણ કરી શકતી નથી. પુરૂષોની કોઈ રીતે પ્રાપ્તિ ન થાય અથવા પોતાના કુટુંબ પરિવારથી અત્યંત ભય હોય અથવા પોતાના નાકના બંધનનું ભય હોય તોજ સ્ત્રીઓ પોતાની મેળે પોતાના શીલની રક્ષા કરે છે. મુદ્ધિમાન પુરૂષની વાણી ચંચળ સ્વભાવની દુઃખેષ્ય, દુર્ગંધ ભાવવાળી હોય છે. તેમ સ્ત્રીઓ પણ ચંચળ સ્વભાવની હોય છે. દુઃખથી સેવન કરવા યોગ્ય છે; દુઃખથી ઘ્રહણ કરી શકાય તેવા હાર્દિક ભાવવાળી હોય છે. સ્ત્રીઓ અનેક પુરૂષો સાથે સમાગમ કરે છે પણ સંતુષ્ટ થતી નથી.

પોતાના હૃદયને ગમી ગયેલા કોઈ એક પુરૂષને જોતાં જ સ્ત્રીઓ પાણી પાણી થઇ જાય છે પોતાનો પતિ પોતાની સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરતો હોય; પોતાના મનને પ્રિય હોય એવું કરતો હોય, સર્વ પ્રકારે પોતાનું રક્ષણ કરતો હોય તો પણ સ્ત્રીઓ તેને પોતાના પતિ તરીકે સહન કરતી નથી. સ્ત્રીઓ પોતાની સાથેના સંયોગમાં જેવો મહાન અનુગ્રહ માને છે તેવો બીજા મનમગ્નતા ભોગોમાં ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારોમાં તથા અગ્રયમાં અનુક્રમ માનતી નથી. કાળ, મૃત્યુ, પાતાળ, અગ્નિ, ઝેર, તરવારની ધાર, સપ વગેરેમાં જે જુદી જુદી ઘાતક શક્તિ રહેલી છે. તે સર્વ ઘાતકશક્તિ માત્ર સ્ત્રીમાં સંપૂર્ણ પણે રહેલી છે. જે વખતે આ સૃષ્ટિ વિધાતાએ ઉત્પન્ન કરી તે વખતે જ સ્ત્રીઓમાં આ દોષો પણ ઉત્પન્ન કર્યા છે.

દેવોએ ઉત્પન્ન કરેલા માંહેથી અત્યંત ઘેરાઇ ગયેલા જન્મતા

આ સર્વ પુરૂષો સ્ત્રીઓમાં વારંવાર આસકત થઇ પડે છે. તેમ સ્ત્રીઓ પુરુષમાં આસકત થઇ પડે છે. તમે કહેશો કે તો સ્ત્રીઓ એવા દુષ્ટ સ્વભાવના છે છતાં પુરૂષો તેઓનો સંગ શા માટે કરે છે ? અને સ્ત્રીઓ કેવા પુરૂષોથી વિરક્ત થાય છે. સ્ત્રીઓ અત્યંત દુષ્ટ સ્વભાવની છે, તો પછી પુરૂષો તેઓનું રક્ષણ કેમ કરે છે ? કેમકે એ પુરૂષો સાથે રમણ કરતી હોય છે તે સમયે પણ તેઓને છેતરે છે. તેમના હાથમાં સપડાએસો કોઇ પણ પુરુષ કદી મુત થતો નથી. જેમ ગાયો નવા નવા ઘાસને ચરણ કરે છે તેમ સ્ત્રીઓ નવા નવા પુરુષોને ચરણ કરે છે. સર્વ માયાઓને પણ સ્ત્રીઓ જાણે છે. જે સમયે પુરુષ હાતો હોય છે તે સમયે સ્ત્રીઓ પણ તેની ખમે હસે છે. જે સમયે પુરુષ નડતો હોય છે તે સમયે તેની સાથે રહે પણ છે પોતાનો પ્રિય પોતાનો પ્રિય ન હોય તે પણ તેઓ સત્યને અનુસરતાં પ્રિય વાક્યો બોલીને તે વશ કરે છે. સર્વ શાસ્ત્રો સ્ત્રીઓની બુદ્ધિથી બંધે એમ નથી એવી સ્ત્રીઓની પુરુષ કેવી રીતે રક્ષા કરી શકે.

જે સ્ત્રીઓ સંસારી સત્ત્વ રહે છે, મર્યદા અમર્યદા રહે છે તે સ્ત્રીઓને પુરુષો કેવી રીતે વશ કરી શકે. સ્ત્રીઓને પુરુષો માન આપે છે કે તિરસ્કાર કરે છે ના પણ તેઓ પુરુષોના ઉપર મનને વિકારવાળું જ રાખે છે. સ્ત્રીઓનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે તો પણ તેઓ મનમાં મદાય વિકાર જ રાખે છે, આવી દુષ્ટ સ્ત્રીઓને વશ રાખવા માટે કોણ માર્ગ શી શકે ? સ્ત્રીઓને વશ રાખી શકાતી જ નથી, માત્ર સ્ત્રીઓને યોગ્યગુણથી જ વશ રાખી શકાય છે.

સ્ત્રીઓ પ્રદિષ્ટ અગ્નિતપ છે માયા રૂપ સ્ત્રીઓમાં ઝેર સ્વરૂપ કે સૂર્ય જેટલી ઘાતક શક્તિ રહેલી છે, જ્યાં પતિવ્રતા કુલિન સ્ત્રીઓ ધર્મિષ્ઠ પતિવ્રત અને સરળ હૃદયના હોય છે પ્રભુએ મનુષ્યોને માટે ઉપજાવવા દેતાઓ રૂપ સ્ત્રીઓને ઉત્પન્ન કરી છે. પ્રાચીન માળમાં સ્ત્રીઓ ઉત્તમ જ હતી. પ્રજા નિર્ણયે સર્વ સ્ત્રીઓને પેતાના કન્યાનુસાર કામવાદના અર્પણ કરી છે. જેથી કા માં બુદ્ધિ થએલી મંદા-મન સ્ત્રીઓ સાને માટે પુરુષોને દુઃખી કરે છે. અજ્ઞાન એ દામને સ્વાય કરનારા કોધો પણ ઉત્પન્ન થયા છે, જેથી સર્વ પ્રજાઓ ક્રમ તથા કોષને આધીન થઇને સ્ત્રીઓમાં અત્યંત આસકત થઇ જાય છે. સ્ત્રીઓમાં બધા દોષો હોવાથી તેમને કોઇ ધર્મક્રિયા કરવાનો અધિકાર નથી.

શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે સ્ત્રીઓ અસત્યની મૂર્તિ છે. ઇન્દ્રિયોથી રહિત છે પ્રજાપતિએ શર્યા આસન અલંકારો ધારણ કરવા ખાત્રીપીતું અનાયતા રાખવી; દુષ્ટ વાણી બોલવી દુષ્ટ મનોભાવ રાખવો અને કામ ક્રિડા કરવી. આટલી દુષ્ટ વસ્તુઓ જ સ્ત્રીઓને અર્પણ કરેલી છે માટે સ્ત્રીઓનું રક્ષણ કોઈ પણ મરી શકતું નથી. સ્ત્રીઓ એવી હિચ્છંખલ હોય છે કે તેમને કઠોર વાણીથી પુષ્પળ માર મારીને બાંધી ઝકડીને કે કોઈ ઉપાયથી તેમને વશ રાખી શકાતી જ નથી. સ્ત્રીઓ સારા સંસર્ગથી ચારિત્ર્યશીલ પતિના સહવાસથી સુધરી પતિવ્રતા બની શકે છે.

પ્રકરણ ૭૧ મું.

સ્ત્રી પ્રશંસા.

જે મનુષ્યોએ પોતાનું અત્યંત કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા હોય તેવા પિતાઓએ, બાપ્ત્રઓએ, સસરાઓએ તથા દિયેરાઓ સ્ત્રીઓને પુનઃ બાળ માન આપવું. તેમણે વસ્ત્રાલંકારોથી સંતોષવી કેમકે પુરુષને જો સ્ત્રી રૂચતી નથી અથવા હર્ષ ઉપજાવી શકિત નથી તે પુરુષને અપ્રસન્નતાને લીધે સંતતિ ની વૃદ્ધિ થઈ શકત નથી. માટે સ્ત્રીઓને રોજ માન આપવું; ખાનપાનાદિથી લાડ લડાવવાં.

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે: જ્યાં સ્ત્રીઓ પૂજ્ય છે—માન પાત્ર ગણાય છે, ત્યાં દેવતાઓ રમણ કરે છે, પણ જ્યાં સ્ત્રીઓને માન-પાત્ર ગણવામાં આવતી નથી ત્યાં સર્વ ક્રિયાઓ નિષ્ફળ થાય છે. જે કુળને માટે તેની કન્યાઓ શોક કરે છે, તે કુળ સર્વથા વિનાશ પામે છે; જે ગૃહને તેમાં ઉત્પન્ન થયેલી કન્યાઓ શાપ આપે છે તે ગૃહો કૃત્યાએ જાણે કરડી ખાધાં તેમ શોભતાં નથી, તેવાં ગૃહો લક્ષ્મીથી હીન થઈ જઈ પ્રતિદિન અબ્યુદયને પામી શકતાં નથી. ભગવાન મનુએ સ્વર્ગમાં જતાં સર્વ સ્ત્રીઓને પુરુષોને સોંપી દે કહ્યું હતું કે હે પુરુષો, આ સ્ત્રીઓ બાળરહિત છે, તત્કાળ તમને વશ બનાવી છે, તમારા પર પ્રેમ રાખનારી છે, સત્યને જીતવાની ઇચ્છા રાખનારી છે, ઇર્ષ્યાનુ સ્વભાવની છે, માનની ઇચ્છા રાખનારી છે, હિંસા સ્વભાવની છે, પ્રેમાળ છે, યુદ્ધિ રહિ છે તોપણ તે માનને યોગ્ય છે માટે તમે તેઓને માન આપજો.

ધર્માચરણ કરવામાં સ્ત્રીઓને કારણભૂત કરવામાં આવી છે. તેઓની પરિચયા કરવી એજ તેઓને નમસ્કારરૂપ છે. માટે તમારે તેઓને આધીન થઈ રહેવું. સંતાનને ઉત્પન્ન કરવું. એ સર્વ સ્ત્રીઓને જ સ્વાધીન છે; તમે જો સ્ત્રીઓને માન આપશો તો તમારા સર્વ કાર્યોને સિદ્ધ કરી બતાવશે. આ સંબંધમાં શ્રી સીતાજીએ કહ્યું છે કે:

નામ્તિ યજ્ઞક્રિયા કાચિન્ન શ્રાદ્ધં નોપવાનકમ ।

ધર્મઃસ્વ ભર્તૃશુશ્રુવા તયા મ્વર્ગે જયંત્યુત ॥

શ્રીઓને માટે કોઈ યજ્ઞક્રિયા નથી, કોઈ શ્રાદ્ધની ક્રિયા નથી; તેઓને કોઈ ઉપવાસ કરવાનો નથી, માત્ર પોતાના પતિની સેવા એજ સ્ત્રીઓનો પરમ ધર્મ છે તે ધર્મના પ્રભાવથી સ્ત્રીઓ સ્વર્ગને જીતે શકે છે.

સ્ત્રીની કુમારી અવસ્થામાં પિતા તેનું રક્ષણ કરે છે તરણ અવસ્થામાં પતિ તેનું રક્ષણ કરે છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્રો તેનું રક્ષણ કરે છે. આ રીતે સ્ત્રી સ્વતંત્રતાને યોગ્ય નથી; સ્ત્રીઓ એજ લક્ષ્મીનું સ્વરૂપ ગણાય છે. માટે અબ્યુદયની આકાંક્ષા રાખનારાએ સ્ત્રીઓનો નિત્ય સત્કાર કરવો; કેમકે સારી રીતે રક્ષણ કરવામાં આવેલી અને વશ રાખવામાં આવેલી સ્ત્રી સાક્ષાત્ લક્ષ્મી રૂપ થઈ પડે છે.

પ્રકરણ ૭૨ સુ'.

શ્રી ધર્મ

પૂર્વે શાંડિલી દેવલોકમાં ગઈ ત્યારે સુમતા નામની સ્ત્રીએ તેને પૂછ્યું કે: હે દેવ્યાણ્ણી ? કયા વર્તનથી અથવા કયા સદાચારથી સર્વ પાપોને નાશ કરીને તું આ દેવલોકમાં આવી છે ?

આ સાંભળી શાંડિલીએ કહ્યું કે: હે બહેન ! હું ભગવાં વસ્ત્રો પહેરીને, વસ્ત્રો વસ્ત્રો ધારણ કરીને, માથું મુઝાવીને અથવા જાંઠા ધારણ કરીને દેવપણાને પામી નથી, પણ મેં મારા સ્વભાવને કદી પણ અહિત વાક્યો કહ્યાં નથી, તેમ કદી કંઈ વાક્યો પણ કહ્યા નથી. હું નિત્ય પ્રમાદ રહિત રહેતી હતી. દેવો, પિતૃઓ તથા બ્રાહ્મણોનું પુજન કરતી સદાય અપ્રમાદિ થઈને મારાં સાસુ સસરાની સેવા

કરતો હતો. કોઇની ચાડી ચુગલી કરતી નહિં. તેમ કરવાનો મારા મનમાં કદી વિચાર પણ થતો નહિં. હું મારા ઘરના આરણ્ય વિના બીજે સ્થળે ઉભી રહેતી નહિં. લાંબા કાળ સુધી કોઇની સાથે વાતો કર્યા કરતી નહિં. ખોટી રીતે કદી દસતી નહિં. કર્મથી કોઇનું અ-હિત કરતી નહિં. કોઇની યુમ વાતને કે પ્રકટ વાતને કદી જાહેર કરતી નહિં.

મારા સ્વામી કોઇ કાર્ય પ્રસંગે જ્યારે બહાર જતા અને પછી જ્યારે ઘેર પાછા આવતા ત્યારે આસન અર્પણ કરીને એકાગ્ર ચિત્તથી તેમની હું પૂજા કરતી, જે અન્ન મારા સ્વામીને પસંદ નહોતું તેનો હું ત્યાગ કરતી જે ખાવાના પદાર્થો મારા સ્વામીને પસંદ નહોતા પડતા તેનો હું સર્વથા ત્યાગ કરતી, કુટુંબને માટે જે કંઈ વસ્તુ આણવામાં આવેલી હોય અન્ન તેનાં સંબંધી જે કાંઈ કરવાનું હોય તે સર્વને હું પોતેજ પ્રાતઃકાલમાં ઉઠીને કરી લેતી, તેમ મારી દેખરેખ નીચે બીજાઓ પાસે કરાવતી. મારા પતિ કોઇ કાર્ય પ્રસંગે જ્યારે બહાર ગામ જતા, ત્યારે માત્ર એક મંગળ સૂત્ર ધારણ કરીનેજ હું નિત્ય અનેક નિયમો પાળતી. પરંતુ મેશ ધાલતી નહિં, ચંદન કરતા નહિં. ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો આદિ પણ શણગારને ધારણ કરતી નહિં. કેમકે મારા પતિ જ્યારે પ્રવાસે જતા ત્યારે તે તે ભોગ્ય પદાર્થો મને પસંદ આવતા નહિં. મારા સ્વામી જ્યારે સુષ્પથી દ્રાવણ થઈ જતા ત્યારે કોઇ આંતરિક કાર્ય પ્રસંગે પણ તેમને હું જાગ્રત કરતી નહિં. તેથી મારું મન પ્રસન્ન રહેતું. મારા કુટુંબ માટે પણ હું મારા સ્વા-મીને કદી પરિશ્રમ આપતી નહિં. અમારા ઘરની ગુપ્ત વાતને કદી પ્રકટ કરતી નહિં. જે સ્ત્રી આ ધર્મ માર્ગને નિત્ય સાવધાન થઈ પાળે છે તે સ્ત્રી સર્વ સ્ત્રીઓમાં જેમ અરૂંધતી પુંજય છે તેમ સ્વર્ગ લોકમાં પણ પુંજય છે.

જે ઘરમાં વાસણ કુરુણ ત્યાં ત્યાં પડ્યાં હોય, બાગેલા વા-રણો વપરાતાં હોય છે, આસન વગેરે બાગલાં તુટલાં હોય છે. જ્યાં સ્ત્રીઓને મારકુટ કરવામાં આવે છે તે ઘરમાંથી ઉત્સવોને દિવસે અથવા પવેને દિવસે પણ દેવો તથા પિતૃઓ નિરાશ થઈ પાછા જાય છે તેવું ધર નિત્યના કંઠાસને લીધેજ નાશ પામે છે.

મનુષ્યે નિરંતર અતિથીઓનો સન્કાર કરવો. ઘરમાં રોજ દીવો કરવો, દિવસે નિદ્રાને ત્યાગ કરવો. હિંસા કરતી નહિં. બાગેલાં

વાસણો, બાગેલો તુટલો ખાટલો કુકડો તથા કુતરો એ અમાંગલિક ગણાય છે. ધર પાસે વૃક્ષ ઉગેલું હોય છે તે પણ અપ્રશસ્ત છે. બાગેલાં વાસણો ધરમાં રાખવાથી કલિયુગ તથા કંકાસનો પગ થાય છે બાગેલો ખાટલો ધરમાં હોય તો ધનનો નાશ થાય છે. કુકડાં કુતરાં જે ધરમાં હોય ત્યાં દેવતાઓનો નિવાસ હોતો નથી. ધરની સમીપ વૃક્ષ હોય તો વીંછી કે સાપ તેના મુળમાં બરાઈ રહે છે.

પ્રકરણ ૭૩ મું

શ્રી ધર્મ નીતિ

પૂર્વે શ્રી મહાદેવજીએ પાર્વતીને શ્રી ધર્મનીતિ સાંભળવાની પ્રવચ્છા થતાં કહ્યું કે: હે મુંદર જમરવાળી શ્રી ? હું તને એક પ્રશ્ન પૂછું છું તેનો ઉત્તર આપ. બ્રહ્માની સ્ત્રી સાવિત્રી, ઇન્દ્રની સ્ત્રી સતી ઇન્દ્રાણી, માકેડેયની સ્ત્રી ધુમેણી, કુબેરની સ્ત્રી ઋદ્ધિ, વરુણની સ્ત્રી ગૌંગી, સૂર્યની સ્ત્રી સુવર્યલા ચંદ્રની સ્ત્રી સાધ્વી રોહિણી, અગ્નિની સ્ત્રી સ્વાહા, કસ્યપની સ્ત્રી અદિતિ એ સર્વ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને જ દેવ માનનારી છે. તેમને તો ધર્મ પ્રશ્નો પૂછ્યા છે. માટે હું તને શ્રી ધર્મ વિષે પૂછું છું. સ્ત્રીઓને વિશેષે કરી સ્ત્રીઓનો જ મુખ્ય આધાર હોય છે, અર્થાત સ્ત્રીઓને વિશેષે કરી સ્ત્રીઓનું જ વચન વધારે પ્રમાણુ ભૂત થઈ પડે છે. આ પરંપરા અનાદિ કાળથી ચાલી આવે છે. તું મારા શરીરના અર્ધ રૂપ છે. તારા શરીરના અર્ધ બાગથીજ મારા શરીરનો અર્ધ ભાગ રચાયો છે. માટે તું સનાતન સ્ત્રી ધર્મને સંપૂર્ણ રીતે મને કહે.

ઉમાએ કહ્યું: કે હે ભગવાન ! આપની આજ્ઞાથી હું સ્ત્રી ધર્મ કહું છું. સ્ત્રીઓ તો નિરંતર સ્ત્રીઓનીજ પાછળ દોડી જાય છે, માટે મેં પૂર્વે ગંગા આદિ સ્ત્રીઓનો જે સ્ત્રી ધર્મ કહ્યો હતો તે કહું છું. સ્ત્રીઓનો ધર્મ પ્રથમ વિવાહ સમયે જ સ્ત્રીઓના બધાં દ્વારા નિર્માણ થાય છે. સ્ત્રી પણ વિવાહના અગ્નિની સમીપમ આવીનેજ પેતાના પતિની સહધર્મચારિણી થઈ ચૂકી છે. જે સ્ત્રી ઉત્તમ સ્વભાવની હોય છે. મુંદર વચન બોલનારી છે, ઉત્તમ ચારિત્રવાળી છે. સુખકારક દેખાવની છે; એક પતિને વિષે જ ચિત્ત

રાખનારી છે અને સુંદર છે. જે સ્ત્રી પોતાના પતિની સહ ધર્મ-ચારિણી થઈ શકે છે. જે સ્ત્રી પોતાના પતિને નિરંતર દેવ સમાન જુએ છે તે ધર્મ પરાયણ થઈ શકે છે. તે જ સ્ત્રી ધર્મ ભાગીની ગણાય છે. ઉત્તમ સ્ત્રી દેવની પેઠે પોતાના પતિની સેવા કરે છે. પતિ વિના બીજો કોઈ સ્ત્રી ભાવ કે મન રાખતી નથી. ઉત્તમ વર્તનવાળી હોય છે સુંદર દેખાવની હોય છે. પુત્રના સુખની પેઠે નિરંતર પોતાના સ્વામીના સુખને જોયા કરે છે. અને નિયમીત આહાર કરે છે. તેવી સ્ત્રી સહધર્મચારિણી થઈ શકે છે.

જે સ્ત્રી અન્યેઅન્ય સાથે રહી ધર્મચારુ દરવારુ પતિ દંપતિના અવશ્ય કરીને ધર્મપરાયણ રહે છે, પોતાના પતિના પેઠે પ્રભુ પાદન કરે છે, અને પોતાના પતિને દેવની પેઠે નિરંતર જુએ છે તે સ્ત્રી તપાળી ગણાય છે. સ્ત્રીપુરુષના દગ્ત સંબંધી જોડા-મજા દંપતિનો એ પવિત્ર ધર્મ છે કે જોએ નિત્ય સાથે રહી ન જ ધર્મચારુ કરે. જે સ્ત્રી પતિને દેવદુહા માનીને નિત્ય તેની સેવા કરે છે, પતિના અભિપ્રાયને વશ રહેનારી છે, પ્રસન્ન મનવાળી છે, ઉત્તમ પ્રભુ પાદન કરે છે, સુખદારક દેખા ની હોય છે, પોતાના પતિ વિના બીજા કોઈના પર પિત્ત રાખતી નથી અને પ્રસન્ન સુખવાળી છે તે સ્ત્રી પોતાના પતિની સહધર્મચારિણી ગણાય છે.

કોઈ સંયોગ પડ્યો હોય વચ્ચે દહાં હોય અથવા દુષ્ટ દષ્ટિથી જોઈ હોય તોપણ જે સ્ત્રી અત્યંત પ્રસન્ન સુખ રાખે છે તે સ્ત્રી પતિના દેવચારુ છે. જે સ્ત્રી પોતાના પતિ વિના અંદર સૂઈ કે કોઈ નરમાઈ ના વક્ષને પણ જોતી નથી તે સ્ત્રી સહધર્મચારિણી થઈ શકે છે. પોતાનો પતિ દંડિ હોય, રોગી હોય, ગરીબ હોય, માર્ગમાં મુસાફરી કરીને કુટા મૂકી ગયો હોય, તોપણ જે સ્ત્રી તેની સેવા કરે છે, તે સ્ત્રી ધર્મ ભાગીના થાય છે. જે સ્ત્રી પતિની સેવા દરવારમાં પ્રવેશ કરતી હોય, ચતુર હોય, પુત્રવાળી હોય પતિ ઉપર પ્રીતિ રાખતી હોય અને પતિને જ પોતાના પ્રાણ માનતી હોય તે સ્ત્રી ધર્મભાગીની થાય છે. જે સ્ત્રી હિંસાહિત મનથી મેજ નિની સેવા કરતી હોય તેથી અત્યંત પ્રસન્ન રહે છે, અને વિનયશીલ રહે છે, જે સ્ત્રી પોતાના પતિ ઉપર જેવી સ્પૃહા હોય તેવી કોઈ કામ ભોગમાં, અશ્વર્થમાં કે સુખમાં સ્પૃહા હોતી નથી તે સ્ત્રી ધર્મભાગીની થઈ શકે છે.

સ્ત્રીએ પ્રભાતમાં બહેનું ઉઠવું, નિત્ય ગૃહ કાર્યોમાં આસપાસ રહેતું, ઘરને વાળી ઝુડીને સાફ રાખવું. ઘરમાં ગાયના છાશથી લીંપી સ્વચ્છ રાખવું, પોતાના પતિને જમાડીને જમવું. પોતાના કુટુંબી મનુષ્યે ને સંતોષ આપવો સાસુ સસરાની સેવા કરવી. માનાપિતની ભક્તિ કરવી, ગુણવાન થવું, અનાથ રંક મનુષ્યોને અન્ન આપવું, અર્થાદા જાળવવી, પતિમાંજ ચિત્ત રાખવું. સ્ત્રીઓએ હંમેશાં પોતાના પતિનું દિત્ત કરવમાં તત્પર રહેવું, પતિ પરાયણ રહેવું, પતિનું વ્રત પાળવું, સ્ત્રીઓને તો પતિ એજ દેવ છે, પતિ એજ ગતિ છે, પતિ સમાન સ્ત્રીઓનો કોઈ દેવ નથી કે ગતિ નથી. સ્ત્રીઓને પોતાના પતિનું ઘર સ્વર્ગરૂપ હોય કે ન હોય પણ હું તો મારા પતિ મહેશ્વર અપ્રસન્ન હોય તો સ્વર્ગની પણ ઇચ્છા રહે નહિં.

દંડિ, રોગી, આપત્તિમાં આવેલાં, શત્રુથી ધેરાયેલા, કે દુઃખી થયેલા પતિ કોઈ સમયે અકાર્ય, અધર્મનું કે પ્રાણનો નાશ કરવાનું કામ કહે તો તે પણ આપત્તિને ધર્મરૂપ ગણીને સ્ત્રીએ નિઃશંકપણે કરવું જે સ્ત્રી એ પ્રમાણે વર્તે છે તે પતિવ્રતનું સેવન કરનારી ગણાય છે.

શ્રી વમરનું ઘર શૂન્ય દેખાય છે. પુત્ર, પૌત્રો, વહુઓ ને કર આકરોથી ભરપૂર ઘર પણ ગૃહિણી વગર શૂન્ય જ લાગે છે. માટે એકલા ઘરને ઘર કહી શકાતું નથી પણ સ્ત્રીને જ ઘર કહી શકાય છે, શ્રી વમરનું ઘર તો અરણ્ય સમાન જ છે. શ્રી વગર જીવનું નકાસું છે. ઉત્તમ શ્રી પતિના જન્મ્યા પહેલાં જન્મતી નથી. નાશ્યા પહેલાં ન્હાતી નથી, સુતા પહેલાં સુતી નથી. પતિ જ્યારે આનંદમાં હોય ત્યારે તે પણ આનંદમાં રહે છે. ત્યારે તે દુઃખી હોય છે ત્યારે શ્રી પણ દુઃખી થાય છે.

પતિ ઘરમાંથી બહાર જવા તૈયાર થાય છે, ત્યારે પતિવ્રતા સ્ત્રીનું મુખ દીન થઈ જાય છે ત્યારે પતિ રોંગ કરે છે ત્યારે તે સામું ન બોલતાં ઉલટું પ્રિય બોલે છે. તે પતિવ્રત ધર્મ સેવી પતિનેજ પોતાના આધાર રૂપ માની પતિનુંજ પ્રિય કરવામાં આ સક્ત રહે છે. આવી સધરી શ્રી જે પ્રરુપને પ્રાપ્ત હોય છે તેને અન્યવાદ ઘટે તે પતિ થાઈ ગયો હોય, બુખ્યો હોય ત્યારે તે તરત જાણી જાય છે. પતિ ઉપર અનુરાગ રાખે છે તેની ભક્તિ કરે છે અને અત્યંત સ્નેહ રાખે છે. દુઃખમાં પણ જે આવી પત્ની પ્રરુપની પાસે હોય તો સુખના દહાડા દરી આવે છે. મોટા ખંગલામાં

રહેતા પણ સ્ત્રી વચરના પુરુષને એ રહેલ અરણ્ય સમાન લાગે છે.

સ્ત્રી ધર્મ અર્થ કામ રણે પુરુષાર્થો સિદ્ધ કરવાના સમયે. પુરુષને સહાયકારક છે વિદેશમાં પણ એક જ પુરુષને વિશ્વાસ જનક થઈ પડે છે. સ્ત્રી એ પુરુષનો પરમ મિત્ર છે. સહાય વિનાના પુરુષને સહાય કરનારી એકલી સ્ત્રી જ છે. જે પુરુષ રોગોથી ઘેરાયો હોય, નિત્ય દુઃખ ભરેલી સ્થિતિમાં રહેતો હોય તેને સ્ત્રી સમાન બીજું ઔષધ નથી આ લોકમાં સ્ત્રીના જેવો બીજો દ્રાહ બંધુ નથી. સ્ત્રીના જેવો પુરુષને બીજો આધાર નથી. ધર્મકાર્યોમાં પણ સ્ત્રી સહાયક છે. જેના ધરમાં સદાચારિણી પ્રિયભાષિણી સ્ત્રી નથી તેનું ધર અરણ્ય જેવું છે.

વ્રતોપવાસનિરતા યા નારી પરમોત્તમ ।

મર્ત્યારં નાનુવર્તેત સ્નાતુ પાપગતિર્ભવેત ॥

વ્રત, તથા ઉપવાસાદિ નિયમમાં તત્પર રહેનારી ધર્મિણી સ્ત્રી પણ જો પોતાના પતિને અનુકુળ ન વર્તે તો તે સિત્ર અધમ ગતિને પામે છે.

અપિ યાનિર્નમસ્કારા નિવૃત્તા દેવપૂજનાત ।

મર્તુઃ શુશ્રુષયા નારી લભતે સ્વર્ગમુત્તમમ ॥

બંધેને સ્ત્રી દેવતાઓ વગેરેનાં પૂજન અર્ચન તથા નમસ્કારાદિ ન કરતી હોય છતાં પણ જો પોતાના પતિની સેવા કરતી હોય તો તે વડે તેને ઉત્તમ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે.

શુશ્રુષામેવ કુર્વીત મર્તુઃ પ્રિયહિતે રતા ।

एष धर्मः स्त्रिया नित्यो वेदे लोकश्रुतः स्मृत ।

પોતાના પતિનું હિત ઇચ્છનારી પ્રત્યેક સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિની સેવામાં જ તત્પર રહેવું. વેદમાં તથા સ્મૃતિમાં સ્ત્રીઓ માટે એજ ધર્મ કહેલો છે.

રામચંદ્ર વનમાં જવા તૈયાર થયા ત્યારે સીતાએ તેમને કહ્યું કે:

હે પ્રિય સ્વામિન ! વિવાહ સમયે હું તમારી સાથે છાયાની પેઠ વર્તવાને બંધાયેલી હોવા છતાં તમારા વિના એકલી ધરમાં રહું તો લોકોમાં હાંસી કરાવવા જેવું છે. સ્ત્રી પોતાના પતિનું ભાગ્ય ભાગવવામાં સહાધિકારિણી છે. પતિન! સુખદુઃખના પ્રસંગમાં સ્ત્રીનો વિભાગ છે: શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:

ન પિતા નાત્મજો બાન્મા ન માતા ન સસ્થોજનઃ ।

इह प्रेत्य च नारीणां पतिरेको गतिः मदा ॥

સ્ત્રીને પિતા, પુત્ર, માતા, સખીવર્ગ કે પોતાનું શરીર એમાંથી કોઇપણ આ લોકમાં કે પરલોકમાં ગતિરૂપ નથી. પણ કેવળ પોતાનો પતિજ તેની ગતિરૂપ છે

प्राप्तादासे विमानैर्वा वैहाय सगतेन वा ।

मर्वावस्थागता भर्तुः पादच्छाया विशिष्यते ॥

સ્ત્રીને મોટા પ્રસાદ ઉપર ચઢવાનું મળે, વિમાનમાં ખેસી સ્વર્ગ લોકમાં વિહાર કરવાનું મળે કે - રિયાદિ આદે સિદ્ધિઓથી મગતો આનંદાભવ મળે, તે કરતાં પણ પોતાના પતિના ચરણની છાયામાં રહેવાનું મળે, અર્થાત પતિની સેવામાં નિમગ્ન રહેવાય એ અધિક છે.

હે સ્વામિનાથ, પતિની સેવા કેવી રીતે કરવી એ હું બાણું છું. માડું પતિવ્રત્ય જળાવગની આગળ ત્રેલોક્યના સુખને પણ તુચ્છ સમજુ છું. તમે સર્વ દુઃખો તમારી સાથે રહેવાથી તમારા સ્નેહને લીધે મને સુખરૂપ થશે. તારી સાથે રહેવામ તે મર્વ દુઃખ મને જળુશી નહિં તમારો નિયોગ થાય તો મારે મારા જીવિતનો ત્યાગ કરવો પડશે. તમેજ મને કહ્યું હતું કે પતિનો નિયોગ પામેલી સતી સ્ત્રી કદી પણ જીવિત ધાણુ કરી શકતી નથી. અર્થાત પર પુરુષ ગમે તેટલો નિષ્ઠનો સંબંધી હોય તો પણ પતિવ્રતા સ્ત્રી તેના સ્વધનમાં રહી પોતાનું જીવન નબળી શકતી નથી, પતિની સેવા કરવામાં મને બહુ મન છે જીને તો પોતાને. પતિ એજ પરમ દેવત છે શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે:

इह लोके च पितृभिर्या स्त्री यस्य महाबल ।

अदिभक्तां स्वधर्मेण प्रेत्यभावेऽपि तस्य सा ॥

આ લોકમાં માતા પિતાએ જળવડે સંરક્ષ્ય કરીને જે કન્યા જે પુરુષને આપી હોય છે. તે કન્યા મરણ પામ્યા પછી પણ તેજ પુરુષની સ્ત્રી થાય છે.

એ શ્રુતિ વચન પ્રમાણે સ્ત્રીનો તેના પતિ સાથે સંદેહિત નિત્ય સંબંધ છે. છતાં શ્રેષ્ઠ આચરણ વાળી પતિવ્રતા સ્ત્રી એવી મને વનમાં સાથે રાખ્યા તમારી સાથે સુખદુઃખમાં સમાન રહેનારી હું વનને વિષે દુઃખ તથા સુખને સંખ્યાં ગણીને તમારી સેવા કરીશ.

પૂર્વે ઉત્તમ પતિવ્રતા સતી સારિત્રિ ધુમત્સેન રાજના પુત્ર પેતાના પતિ સ્ત્રીવાનને અનુસરી હતી તેમ હું તમારા સ્વાધીનમાં રહી તમને અનુસરીશ

પેતાના કુળને કલ્લેક લખાડનારી કુલ્લો સ્ત્રી અન્ય પુરુષને પ્રેમથી જીએ તેવી કાંઈ હું નથી હું તો મનથી પણ તમારા સિવાય અન્ય પુરુષને જોતી નથી. તમે વનમાં જાને તપશ્ચર્યાદિ કષ્ટ વેડવાનાં કે સ્વર્ગમાં જઈ દિવ્ય સુખ ભોગવવાના હો તોપણ તે સધળું તમે મને સાથે રાખીનેજ કરવાને બંધાયલા છે. ગમે તેવી દુઃખદ સ્થિતિમાં પણ મને તમારી સાથે રહેવામાં સુખ મળશે. હું પેતાનુંજ સુખ ઇચ્છનારી જેનું દેખ વડે જરૂર પોષણ થઈ શકે એવી સામાન્ય સ્ત્રી તમારા વગર મને સ્વર્ગ મળે તો તે પણ મને નરક તુલ્ય છે. તમારી સંગે રહી નરક મળે તો તે પણ મને સ્વર્ગ તુલ્ય છે.

પ્રકરણ ૭૪ મું.

પુત્રનો ધર્મ-માતાપિની સેવાનું મહત્ત્વ

રામચંદ્રજીએ સીતાજીને કહ્યું કે: હે મૈથિલી ! તમે મારી સાથે રહીનેજ સુખદુઃખ ભોગવવાને સર્ગ્યલાં છો. હું વનવાસમાં તમને મારી સાથે રાખીશ. હું સ્ત્રી સહિત વનમાં વસવાના વાનપ્રસ્થ ધર્મને આચરીશ. હું સ્ત્રી પુત્ર પેતાનાં માતાપિતાની આજ્ઞામાં રહેવું. એજ ખરો ધર્મ છે. માટે હે સતિ હું મારા પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને જીવિત રહેવાને પણ ઇચ્છતો નથી હે દેવી ! પ્રત્યક્ષમાં રહેલાં દેવ-શરીરધારી માતાપિતા તથા ગુરુની ઉપાસના કરવાનું કાર્ય આપણે સ્વાધીન હોવા છતાં તેનું ઉલ્લંઘન કરીને, જે પ્રત્યક્ષ નથી પણ જેને માત્ર બાવનાથીજ માનવામાં આવે છે એવા અસ્વાધીન દેવની ઉપાસના કરવી એ ધર્મજ્ઞાનીને કેમ યોગ્ય લાગે ? શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:

યત્ર ત્રયં ત્રયોલ્લોકાઃ પવિત્રં તત્સમ મુષિ ।

નાન્યદસ્તિ શુભાપાંગે તેનેદમ મિરાધ્યતે ॥

પેતાનાં માતાપિતા તથા ગુરુની સેવા કરવાથી મનુષ્યને ધર્મ, અર્થ, કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. એટલુંજ નહિ પણ ત્રણે લોકમાં રહેલા દેવોનું પૂજન કર્યાનું ફળ મળે છે. કેમકે પૃથ્વીને

વિધે પોતાનાં માતા-પિતા તથા ગુરુની સેવા કરવા સમાન બીજું કાંઈપણ પુણ્ય નથી. માટે મનુષ્યે તેઓની સેવા કરવી જોઈએ.

માતાપિતાની સેવા માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:

નેસત્યં દાનમાનો વા યજ્ઞો વાપ્યામ દક્ષિણઃ ।

તથા બલકરાઃ સીતે યથા સેવા પિતુર્મતા ॥

આ લોક તથા પરલોકના શ્રેયઃસાધનમાં માતાપિતાની સેવા જોટલી હિતકારક છે, તેટલાં સત્યદાન, સન્માન તથા પુષ્કળ દક્ષિણા-વાળા યજ્ઞો પણ હિતકારક નથી.

સ્વર્ગો ધનં વા ધાન્યં વા વિદ્યાઃ પુત્રાઃ સુખાનિચ ।

ગુરુવૃત્યનુ રોધેન ન કિંચિદ્દપિ દુર્લભન ॥

પોતાનાં માતાપિતા અને ગુરુજનોની દૃષ્ટિ પ્રમાણે વર્તનારા મનુષ્યને સ્વર્ગ, ધન, ધાન્ય, વિદ્યા, પુત્ર, તથા બીજાં પણ અનેક પ્રકારનાં સુખો, એમાંનું કાંઈપણ દુર્લભ નથી.

દેવગંધર્વ ગોલોકાન્બ્રહ્મ લોકાન્સ્તથા પરાન ।

પ્રાપ્નુવન્તિ મહાત્માનો માતાપિતૃ પરાયણાઃ ॥

પોતાના માતાપિતાની સેવામાં પરાયણ રહેનારા મહાત્મા પુરુષોને દેવલોક ગંધર્વલોક, ચંદ્રલોક, બ્રહ્મલોક અને બીજાં પણ ઇચ્છિત લોકોની પ્રાપ્તિ થાય છે એમાં સંશય નથી.

હે જનકી! મારા પિતા દશરથ મને જે આજ્ઞા આપે તે પ્રમાણે વર્તવાની હું ઇચ્છા રાખું છું. કારણ કે ને મારો સનાતન ધર્મ છે. હે પ્રિય! હું તમને મારી સાથે વનમાં લઈ જઈશ. તમારા વિના મને પણ સ્વર્ગ સુખ રૂપે નેમ નથી.

આ પ્રમાણે સતિ સીતાને રામચંદ્ર પોતાની સાથે લઈ ગયા. આમાં સ્ત્રીઓની પતિ તરફની દરજ્જા નેમ માતાપિતાની આજ્ઞા પાળવાનું પુત્રનું પરમ કર્તવ્ય બતાવ્યું છે.

હાલના પુત્રો માતાપિતા આજ્ઞા પાલન કરનારા થાય, સ્ત્રીઓ પતિને વશ વર્તનારી થાય તો સંસારના સુખનો અનુભવ ઘેરે ઘેર થાય.

રામચંદ્ર વનમાં ગયા, ત્યાં અત્રિભુવિનાં દર્શન કરવા ગયા. અને સીતાજી અનસૂયાનાં દર્શન કરવા ગયા. અત્રિભુવિનાં પતિવ્રતા પતિ અનસૂયાનાં વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે સર્વ અવયવો શિથિલ થઈ ગયાં હતાં, તેમની પાસે સીતાજી ગયાં અને તેમના ચરણમાં પ્રણામ કરી હાથ નેડીને બેઠાં. મહા બાગ્યવતી સીતાને જોઈ ઋષિ પત્ની અને

સયાએ સૌભાગ્યવતી મન્વ ?' એવો આશીર્વાદ આપીને કહ્યું કે: હે સીતા ? તારૂં કલ્યાણ થાઓ ! તું દુઃખોને સહન કરીને પણ તારા પતિવ્રત ધર્મનું પાલન કરે છે માટે તને ધન્ય છે. હું રાજપુત્રી છતાં વનમાં કેમ જાઉં એવા અભિમાનનો પણ ત્યાગ કરીને તું, પિતાની આજ્ઞાથી આવા નિર્જન અરણ્ય વિષે વસના પોતાના પતિ રામ-ચંદ્રની સાથે આવી છે એ ઘણું ઉત્તમ કાર્ય છે. કેમકે:

નગરસ્થો વનસ્થો વા શુભો વા યદિ વા શુભઃ ।

યાસાં સ્ત્રીणां પ્રિયો ભર્તા તાસાંલોકા મહોદયાઃ ॥

પોતાનો પતિ નગરમાં રહેનારો હોય કિંવા વનમાં રહેનારો હોય, તેમજ પોતાને અનુકુળ હોય કિંવા પ્રતિકુળ હોય તો પણ તેને પરમેશ્વર તુલ્ય સમજીને જે સ્ત્રી અત્યંત પ્રીતિપૂર્વક તેની સેવા કરે છે તેને આ લોકોમાં ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત થવા ઉપરાંત મરણ પછી પણ અવિનાશી લોકોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વળી પોતાનો પતિ હલકા સ્વભાવવાળો. યથેચ્છ વિહાર કરનારો, નિર્ધન હોય તો પણ આર્ય સ્વભાવવાળી સ્ત્રીઓને તો તેજ પરમ દૈવત રૂપ છે. હે સીતા ? મેં ઘણા ઘણા વિચારો કરીને છેવટે એજ સિદ્ધ કર્યું છે કે: સ્ત્રીઓને પોતાના પતિ કરતાં અધિક સુખ દેનાર ખીજા કોઈ પણ ઇષ્ટ જન્મ સંબંધી નથી. હે વૈદેહિ ? પોતાને પોતાનો પતિ અવિનાશી તપની પેઠે, આ લોકને વિષે તેમજ પરલોકને વિષે સર્વ પ્રકારનાં સુખ પ્રાપ્ત કરાવે છે. હે મૈથિલિ આ લોકને વિષે યથેચ્છ વર્તનારી નીચ સ્ત્રીઓ કે જોડોનું હૃદય નિરંતર રામને જ વશ રહે છે, તથા જોડો પોતાના પતિને પણ વારવાર અર્થેઽર્થ આજ્ઞાઓ કરવામાં શરમાતી નથી અને સ્વતંત્રપણે પોતાની ઇચ્છાનુસાર જ્યાં ત્યાં બટકયા કરે છે, તેઓ આમ તારી પેઠે પતિને અનુકુળ વર્તવાથી થતા શુણેને તથા તેમ નહિં કરવાથી થતા દોષોને જાણી શકતી નથી. પરંતું નીચ કાર્યોને વશ થયેલી એવી એ દુષ્ટ સ્ત્રીઓ તો છેવટે નિંદા પાત્ર અને ધર્મ જ્ઞાત્રજ થાય છે. હે સીતા ! તારા સરખી ઉત્તમ શુણે વાળી તથા આ લોક તથા પરલોકની સ્થિતિને જાણનારી સાધ્વી સ્ત્રીઓ તો પુણ્યવાન મનુષ્યોની પેઠે સ્વર્ગમાં જ વિચરે છે. હે સીતા ! તું જો કે ઉત્તમ સાધ્વી છે, તો પણ તું વિશેષ કરીને તને કહ્યું કે તું નિરંતર તારા પતિને અનુકુળ રહેનારી થતિનેજ પરમ દૈવત માનનારી સમય પ્રમાણે વર્તનારી અને પતિની

સાથે રહીનેજ ધર્માચરણ કરનારી થજે. જેથી તું ઉત્તમ ધર્મ અને યશને પ્રાપ્ત થઇશ.

સીતાએ આ વચનો સંભળી કહ્યું: હે માતાજી ? તમે મને જે ઉપદેશ આપ્યો તે સ્ત્રીઓને યોગ્ય જ છે. તમે એ સ્ત્રીઓનું દૈવત પતિજ છે એવું જે કહ્યું તે હું તમ સરખાવી કૃપાથી જાણું છું જો કે પોતાનો પતિ પવિત્ર આચરણ વિનાનો તથા કોઇ પણ પ્રકારની આજીવિકા વિનાનો હોય તો પણ મારા સરખા સ્ત્રીઓ એટલા જેવી રીતે પોતાની યુગલ જોડીમાં ભેદભાવ ન થાય તેવી રીતે પ્રીતિથી વર્તવું જોઇએ. તો પછી જે પતિ ઉત્તમ ગુણોને લીધે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય હોય, દયાવાળો હોય. જીતેન્દ્રિય, દૃઢ પ્રીતિ વાળો, ધર્માત્મા, માતા પિતા જેવું હિત કરનાર હોય તેની સાથે અતિ પ્રીતિથી વર્તવું જોઇએ. એમાં શું આશ્ચર્ય ? મારાં સાસુજીએ મને તમારી પેઠે ઉપદેશ આપ્યો છે. તે મારા હૃદયમાં ચોટી રહ્યો છે. હું સારી રીતે સમજું છું કે

પતિશ્રુષણાન્નાર્યાસ્તપો નાન્યદિધીયતે ॥

સ્ત્રીએ માત્ર પોતાના પતિની સેવાજ કરવી, એ ઉપરાંત બીજું કોઇ પણ તપ કિંવા વ્રત કરવાનું નથી. તેતો સાધ્વીસાવિત્રી પોતાના પતિ સચવાનની સેવા કરવાથીજ સ્વર્ગને વિષે આનંદ કરે છે. એ સાવિત્રીના સરખાંજ આચરણવાળાં તમે પણ પતિસેવા રૂપ ધર્મે કરીને સર્વ લોકમાં પ્રખ્યાત થઇ સ્વર્ગે ગયેલાં છો. પતિ સેવાના પુણ્ય પ્રભાવ વડે તમે અવસ્ય સ્વર્ગમાં જશો. સર્વ સ્ત્રીઓમાં ક્રોધ અને સ્વર્ગમાંની દેવી રૂપ રોહિણી પણ પોતાના પતિ ચંદ્રની સેવા કરવાને લીધેજ તેનાથી એક ક્ષણવાર વિખૂટી પડેલી જોવામાં આવતી નથી. હે માતા ? પોતાના પતિની સેવા કરવા રૂપ દૃઢ વ્રતવાળી બીજી પણ કેટલીક દ્વેષ સ્ત્રીઓ પોતાના પવિત્ર આચરણોના પ્રભાવથી સ્વર્ગમાં રહી અત્યંત હર્ષને પામે છે

આ સંભળી અનસૂયાએ સીતાને દિવ્ય વસ્ત્રાભૂષણો આપી આશિર્વાદ આપ્યો.

આ પ્રમાણે મહા સતી અનસૂયાએ સીતાજીને પતિવ્રતધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો હતો તે તે સર્વ સ્ત્રીઓએ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

તે પછીથી રામ પંચવટીમાં ગયા. અને ત્યાંથી રાવણ સીતાનું હરણ કરીને લંકામાં લઇ ગયો. ત્યાં જઈ સીતાને કહ્યું કે હે લલના ! તું તારી ઇચ્છામાં આવે તેમ ક્રીડ કર, ઇચ્છામાં આવે તે ભોગ ભોગવ, માફ સધળું ધન અને સધળા પૃથ્વી તને અર્પણ કરું છું. મારી સાથે પ્રીતિ બાંધી સુખી થા.

આ સાંભળી દુઃખી થયેલાં સીતાજીએ કહ્યું કે: હે રાવણ ! તું તારા ચિત્તને મારા પરથી ખસેડી તારી સ્ત્રીઓને વિષે જ પ્રીતિ રાખ જેમ પાપી મનુષ્યો સિદ્ધિની પ્રાર્થના કરવાને અયોગ્ય છે, તેમ તું મારી પ્રાર્થના કરવાને અયોગ્ય છે. હું અતિ શ્રેષ્ઠ કુળમાં જન્મેલી છું, અતિ પવિત્ર કુળમાં પરણેલી છું તથા પતિવ્રત ધર્મ પાળનારી છું. તે નિંદા થાય એવું અયોગ્ય કાર્ય કદી પણ કરીશ નહિં.

હે રાવણ ! હું સતી છું, પારકાની સ્ત્રી છું તેથી તારે ઉપભોગ કરવા યોગ્ય નથી. તું ધર્મનો વિચાર કરી રૂંડાં આચરણવાળો થા જોવી રીતે તું તારી સ્ત્રીઓનું રક્ષણ કરે છે તેવી રીતે બીજાઓની સ્ત્રીઓનું પણ તારે રક્ષણ કરવું જોઈએ. તું તારૂં દૃષ્ટાંત લઈ તારી સ્ત્રીઓને વિષે રમણ કર. જે પુરૂષ ચંચળ સ્વભાવવાળો, ઇન્દ્રિયોને વશ નહિ રાખનારો અને પોતાની સ્ત્રીથી અસંતુષ્ટ રહેનારો હોય છે, તેની બુદ્ધિને સજ્જનો ધિક્કારે છે, અને પર સ્ત્રીઓથી તેનો વારં-વાર પરાભવ થાય છે વિવેકી પુરૂષોએ કડેલાં હિતકર વચનોને મિથ્યા માનનારો તું રાક્ષસોના વિનાશને અર્થેજ સત્પુરૂષોનાં વચનો અંગીકાર કરતો નથી. જે અનીતિમાં તત્પર રહે છે તેનાં સમૃદ્ધિવાળાં રાજ્યો, નગરો સર્વ સત્ત્વર નાશ પામે છે. પાપકર્મ કરનારો કોઈ પુરૂષ જ્યારે પોતાનાં જ પાપકર્મને લીધે મહાન આપત્તિમાં આવી પડે છે ત્યારે સર્વ પ્રાણીઓ આનંદ પામે છે.

હે રાવણ ! તું તારા ઐશ્વર્યથી કે ધનથી મને લલચાવવા સમર્થ નથી. જેમ સૂર્યની પ્રભા કદી પણ સૂર્યથી જુદી થતી નથી તેમ હું પણ કદી મારા પતિથી જુદી પડનારી નથી. સર્વ લોકના નાથ એવા રઘુવીરના હાથનું ઓશીકું કરીને સુધ રહેનારી હું હવે કદી પણ બીજા કોઈના હાથને ઓશીકા તરીકે કેમજ સ્વીકારીશ ? મને રામચંદ્રજી પાસે મૂકી આવ તેમાંજ તારૂં કલ્યાણ છે.

આ સાંભળી રાવણે કહ્યું: આ લોકને વિષે પુરૂષ સ્ત્રીની સાથે જેમ શાંત સ્વભાવથી વર્તતો જાય છે. તેમ તેમ સ્ત્રીને પ્રિય થતો જાય છે. હું તારા પ્રત્યે પ્રિય વચન બોલતો જાઉં છું તેમ તું મારો તિરસ્કાર કરે છે. તારા વિષે મારી કામાભિલાષા છે, તેથી મારા ક્રોધને દાબી દે છે, કામ એ ક્રોધ કરતાં પણ વિશેષ દૂર છે. કેમકે જે મનુષ્ય ઉપર કામ વાસના બંધાય છે, તે મનુષ્ય પાછળથી લલેને શત્રુ હોય તો પણ તેના પર દયા અને સ્નેહ ઉપજે છે.

સીતા-હે રાવણ ! તારૂં હિત ઇચ્છે એવો કોઈ પુરૂષ આ

લંકામાં નથી. કોઈ તને આવું નિંદા કરતાં વાગતું નથી. તું મને આવાં નિંદા વચન કહે છે તે પાપમાંથી તું ક્યાં જઈને છુટીશ. હું તને આજીને ભરમ કરી નાંખવાને સમર્થ છું. પણ હાલમાં હું તપશ્ચરણના નિયમોનું પાલન કરું છું. તેથી અને મને રામચંદ્રની આજ્ઞા થઈ નથી તેથી હું મારા પતિવ્રત ધર્મના તેજ વડે તને આજીને ભરમ કરતી નથી.

આથી રાવણ ક્રોધે ભરાઈ સીતાને મારવા તેના પ્રતિ ધસ્યો ત્યાં ધાન્યમાલિની નામની રાક્ષસિણીએ રાવણને પકડી રાખી કહ્યું, હે મહારાજ તમે જે ભોગ વિલાસો મેળવ્યા છે તે ભોગવવાનું આ સીતાના બાગ્યમાં નથી. માટે તમે તેને જવા દો, મારી સાથે ક્રિડા કરો. તે બિચારી શોકને લીધે શીકી પડી ગઈ છે તેનું તમારે શું પ્રયોજન છે. કામના વિનાની સ્ત્રીને વિષે આસક્તિ રાખનાર પુરુષનું શરીર સંતપ્ત થઈ જાય છે, અને કામનાવાળી સ્ત્રીમાં આસક્તિ રાખનાર પુરુષ આનંદ ભોગવે છે માટે આ સીતા કે જે તમારા વિષે કામના વિનાની છે તેને તમારે ઇચ્છ્યા યોગ્ય નથી. આવું કહી તેણે રાવણને સમજાવ્યો અને પાછો વાળ્યો.

તે પછી રાક્ષસીણીઓ સીતાજીને રાવણને આર્પિત થતા સમજાવવા લાગી, ત્યારે સીતાજીએ તેમને કહ્યું કે: હે રાક્ષસીઓ લોકમાં નિંદા થાય, કુળમાં કલંક લગાડે એવાં તમારાં વચન મારા હૃદયમાં જરા પણ અસર કરે તેમ નથી. મનુષ્યની સ્ત્રી કદી પણ રક્ષસની સ્ત્રી થવાને યોગ્ય નથી. બલે તમે મારા કટકા કરો, ખાઈ જાઓ પણ હું તમારું વચન માનીશ નહિ, મારા પતિ રામચંદ્ર બલે રાજ્ય ભ્રષ્ટ થયેલા છે, વિકળ બની ગયા છે પણ મારે તો તે ઈશ્વર-હિપાસ્ય દેવ છે સુવર્ચલા જેમ સૂર્યમાં અનુરક્ત રહે છે તેમ હું રામચંદ્રમાં અનુરક્ત છું. મહા બાગ્યવતી શશી ઇંદ્રને અનુસરે છે, અર્ધવતી વસિષ્ઠને અનુસરે છે, રોહિણી ચંદ્રને અનુસરે છે, લોપામુદ્રા અગત્યને અનુસરે છે. રોહિણી સુકન્યા વ્યવનને અનુસરે છે, સાવિત્રી સત્યવાનને અનુસરે છે. શ્રીમતી દેવી કપીલ મહર્ષિને અનુસરે છે, સૌંદાસને અનુસરે છે, તેમ હું ધૃતીરત્ને અનુસરું છું.

આમ કહી રાક્ષસિણીઓને ધિક્કારી ટાલી હતી. સતી સ્ત્રી ગમે તેવા દુષ્પણ કષ્ટના વિપત્તિના પ્રસંગે પણ પોતાના પતિને જૂલતી નથી અને પરપુરુષને તાબે થતી નથી.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૧ માં.

પ્રજ્ઞેત્પત્તિશાસ્ત્ર.

પ્રકરણ ૭૫ મું.

દેવપતિ વિનોદ-પ્રજ્ઞેત્પત્તિકલા

ક્ષેત્ર ભૂતાસ્મૃતા નારી વીજભૂત સ્મૃતઃ પુમાન ।

ક્ષેત્ર વીજ સમાયોગાત્ શમ્ભવઃ સર્વે દેહિનામ્ ॥

મનુસ્મૃતિ.

પ્રાચીન વૈજ્ઞાનિકોએ કહ્યું છે કે પ્રજ્ઞેત્પત્તિ શાસ્ત્ર એ કૃત્રી વિદ્યા જેવું છે, જેહુત લોકો ખેતી કરવા માટે નીચે પ્રમાણે ચાર સાધન એકત્ર કરે છે. ખેતર, ખીઆવું, રતુઓ, ખાતર આ પ્રકારે સંતતિઉત્પન્ન કરવા માટે ચાર સાધનની જરૂર છે ૧ મર્લાધન ૨ વીર્ય ૩ ઋતુકાલ અને ૪ અહારનો રસ. આમાં જે કોઈ વસ્તુ ધી ખ મી હોય તો કાંઈ પરિણામ આવતું નથી. સારો પાક થવા માટે ખેતર પૂરું ઉત્પાદક શક્તિવાળું એટલે સારી જમીન જોઈએ, ખીજ સારી જાતનું હોવું જોઈએ, સડેલું કે ખરાબ ન હોવું જોઈએ, ખેતીની જમીનો કસ વધારવા માટે સાફ ખાતર નાંખવું જોઈએ. એવીજ રીતે પ્રજ્ઞેત્પાતનું કાર્યક્ષેત્ર જેટલું ગુદ અને ગહન છે. તેટલું સર્વોત્કૃષ્ટ અને કઠિન પથ્થુ છે. પ્રજ્ઞેત્પાત કરતા પહેલાં જે પ્રકારે બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં રહી શારીરિક અને માનસિક બલનું સંગઠન કરવું જોઈએ તે કરવું, એ પ્રથમ

કર્તવ્ય છે તે પ્રકારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરીને સમસ્ત ઉપયોગી વિધાનેને જાણવાં એ પણ જરૂરનું છે.

ખેડુતો અથવા વાવતા પહેલાં જે પ્રકારે પોતાના ખેતરને ઉત્તમ ખાતર નાંખી તેની ઉપજાઉં શક્તિને વધારે છે. એ પ્રકારે પ્રજોત્પત્તિ શાસ્ત્રમાં પણ પ્રજોત્પત્તિને માટે ઉપયોગી સાધનો એકત્ર કરવાની જરૂર છે. અને તેની વાતો આ વિભાગમાં આપગમાં આવી છે.

મનુષ્યનામાં જે ચૈતન્ય શક્તિ છે તેનું કેન્દ્ર સ્થાન મગજમાં છે. મનુષ્ય જે કાંઈ કામ કરે છે તેનું મૂળ ઉત્પત્તિ કર્તા મન છે. પ્રથમ મનમાં સંકલ્પ થાય છે, અને સંકલ્પ દ્વારા સ્થુલેન્દ્રિયો કાર્ય કરે છે. મનુષ્યના હૃદયમાં જે ઘડક ઘડક થયાં કરે છે તે મગજની ચૈતન્યશક્તિથી થાય છે. મનુષ્યના હૃદયમાં તે ઘડકારો રક્ત નાડીયો દ્વારા સમસ્ત અંગમાં થાય છે. શરીરની સમસ્ત ધાતુઓની સંગઠન ક્રિયાનું પશ્ચિમાત્ર માત્ર વીર્ય બની તૈયાર થાય છે. તેના બે ભાગ થાય છે. શુદ્ધ ભાગમાંથી વિચારોત્પાદક મગજ બને છે, અશુદ્ધ ભાગ રક્ત સાથે મળી આખા શરીરમાં પહોંચી સાતે ધાતુઓને પુષ્ટ કરેછે; મનુષ્યની મગજશક્તિના પ્રભાવ તેના શરીરના સમસ્ત અવયવો પર પડે છે.

મનુષ્યનો મ્હેરો તેના અંતઃકરણના પ્રતિબિમ્બ રૂપ છે. તેના અંતઃકરણ પર જેવા વિચારોની છાપ પડે છે તે પ્રકારે તેના મુખના મ્હેરા પર પણ દેખાય છે. વિવાહ માટે વર અને કન્યાના ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવના મળતા વશેક જોવાય છે. યોગ્ય સ્ત્રી પુરુષોના રજ વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલ બાળક યોગ્ય થાય છે, અયોગ્ય સ્ત્રી પુરુષોથી અયોગ્ય બાળકો ઉત્પન્ન થાય છે. ભવિષ્યની પ્રજા અયોગ્ય થાય તેવાં વર કન્યાનાં લગ્ન ન કરવાં.

જે પ્રકારે એક દીવામાંથી બીજો દીવો સળગાવવામાં આવે તેમ પિતાથી પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે. જે પ્રકારે અંકુરમાં બીજના ગુણ દષ્ટિ જોયર થાય છે તે પ્રકારે પુત્રમાં પિતાના ગુણ જણાય છે.

મનુષ્યનો મ્હેરો તેના અંતઃકરણના પ્રતિબિમ્બ રૂપ છે. તેના અંતઃકરણ પર જેવા વિચારોની છાપ પડે છે તે પ્રકારે તેના મુખના મ્હેરા પર પણ દેખાય છે. વિવાહ માટે વર અને કન્યાનાં લગ્ન ન કરવાં.

જે પ્રકારે એક દીવામાંથી બીજો દીવો સળગાવવામાં આવે તેમ

પિતાથી પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે. જે પ્રકારે અંકુરમાં બીજના ગુણ ગોચર થાય છે તે પ્રકારે પુત્રમાં પિતાના ગુણ જણાય છે.

આ રીતે સ્ત્રી પુરુષના શારીરિક અને માનસિક બળ અનુસાર તેમની પ્રજા થાય છે. માટે પ્રજોત્પત્તિ પહેલાં તેમણે શારીરિક બળ પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ તેમ માનસિક બળ પ્રથમથી પ્રાપ્ત કરી ધર્મિષ્ઠિ થવું જેથી પ્રજા પણ તેવી હિન્દુ બળ અને ગુણગાળી થશે.

લગ્ન વખતે વરકન્યાને પ્રતિજ્ઞા કરવી પડે છે કે અમારું હૃદય જે પ્રકારનાં પાણીની માફક એક થઈને રહે, જે પ્રકારે જીવનની નિમિત્તા જે પ્રકારે પ્રાણ વાયુ છે, સૃષ્ટિ કર્તા છે, એ પ્રકારે અમે પતિપત્ની બને એક બીજને સહાયક અને પ્રિય થઈ રહીશું. તે માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:

यदेतद् हृदयंतव तदस्तु हृदयं मम ।

यदिद्वयं हृदयं मम तदस्तु हृदयं तव ॥

આજે આપનું અંતઃકરણ છે તેજ મારું અંતઃકરણ છે, અને જે આત્મા અને મન છે, તે આપને માટે હંમેશાં પ્રિય થાઓ.

સ્મૃતિકાર કહે છે કે: શારીરાર્દ્ધ સ્મૃતા જાયા પુણ્યા-પુણ્ય ફલૈસ્મમ ॥

સ્ત્રી એ પુરુષનું અર્ધું અંગ છે. અને પુરુષ પાપનાં કુકોનો અર્ધો પતિ અને પત્નીનો સંબંધ કદાપી વિનષ્ટ થતો નથી. એ વિધાતા દ્વારા જોડાએલો છે મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે-

मन्तुष्टो भार्या भर्ता, भर्ता भार्या तथैवच ।

यस्मिन्नैव कुलं नित्यं कल्याणं तत्रैव ध्रुवम् ॥

જે કુલમાં પતિથી સ્ત્રી અને સ્ત્રીથી પતિ પ્રસંગ રહે છે તે કુલમાં જરૂર પૂર્ણ કલ્યાણ થવાનું કરે છે.

આથી પતિ પત્નિએ હંમેશાં એક બીજ સાથે પ્રેમથી વર્તવું.

સ્ત્રી પુરુષે ઉત્તમ, સુશીલ, ધર્મિષ્ઠ બળવાન સંતાન પ્રાપ્તિ માટે હંમેશાં પ્રેમથી વર્તવું ઉપરાંત દૈનિક અને બળવાન રજ અને વીર્યની પરમ આવશ્યકતા છે. તે માટે બ્રહ્મચર્ય પાળવાની જરૂર છે. સ્ત્રી પુરુષના શરીરમાં જે પ્રકારે બળ અને વિચારોનું સંગઠન હશે તે પ્રકારે તેમનાં રજ અને વીર્ય પણ હોવાનાં. સ્ત્રીના રજ અને પુરુષના વીર્યના સંયોગથી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. સ્ત્રી પુરુષોના રજ

અને વીર્ય નામની ધાતુઓમાં તેમના આચાર વિચાર આદિ ગુણો એ પ્રકારે મળેલા હોય છે કે જે રીતે અંબાનાં ફળ કે અંકુશમાં તેના સૂક્ષ્મભાગ—ગોટલી દોડું વગેરે હોય છે. જેવી રીતે અંબાના મોરમાં તરત ગોટલી વિગેરે કાંઈ જણાતું નથી, તેમ ગર્ભસ્થ બાળકનો જન્મ થતાં તેમાં પણ પૈત્રિક કે અનુવંશિક ગુણો તત્કાલ પ્રગટ થતા નથી. જે સ્ત્રી પુરુષોની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ ઉચ્ચ, સખલ, અને પવિત્ર હોય છે, તેમનાં સંતાન તેમના જેવાં ઉચ્ચ, બળવાન અને પવિત્ર થાય છે. જે સ્ત્રી પુરુષોની પ્રકૃતિ નચ અને શરીર દુર્બળ હોય છે. તેમનાં સંતાનો નીચ સ્વભાવનાં અને રોગી, નિર્બળ થાય છે. મનુષ્ય શરીરમાં તેના માત્ર પના ગુણો હંમેશાં ઉતરી આવે છે.

આપણા શરીરમાં જે ગુણ કર્મ હોય તેને આધાર આપણાં માતાપિતાના ગુણ ઉપર રહે છે. વળી મનુષ્ય જેવા આહાર વિહારનું સેવન કરે છે જેવી સોજતને સેવે છે તેવા ગુણો પણ તેનામાં આવે છે. જ્યારે મનુષ્ય પ્રૌઢ અવસ્થાનો થાય છે ત્યારે તેનામાં શરીરની સમસ્ત ધાતુઓ પરિપક્વ થઈ પ્રજોત્પત્તિને યોગ્ય તૈયાર થાય છે. જે વખતે સ્ત્રી અને પુરુષનાં અંગો પૂર્ણ રીતે પરિપુષ્ટ થાય છે. તે વખતે શરીરની સમસ્ત ધાતુઓ પરિપુષ્ટ થાય છે. શારીરિક અવયવોના પરિપુષ્ટ થયા પછી સાતે ધાતુઓનાં રૂપ પરિવર્તન કરતી વખતે જે મળ ઉત્પન્ન થાય છે, તે મળ રત્નોઓની આંતરિક નસો અને ધમનિયો દ્વારા ગર્ભાશયની સાથે સંપર્ક રાખનારી નસોથી થતા સ્તનોમાં પહોંચી તેને વિકસિત કરે છે. અને પુરુષના શરીરમાં જે મળ ઉત્પન્ન થાય છે તે તેની દાઢી અને મૂછોને વિકસિત કરે છે.

પુરુષને દાઢી મૂછ અને સ્ત્રીના સ્તનો વિકસિત થવાથી તેની યુવાવસ્થા જણાઈ આવે છે. પરંતુ નાનાં બાળકને દુધીયા દંત ઉત્પન્ન થતાં તે શેરડી આદિ કઠણ પદાર્થો ચાવી શક્તા નથી, તે પ્રકારે બાળક કે કન્યાને તરૂંથુતાનાં ચિન્હ પ્રકટ થતાં એમ ન કહી શકાય કે તે સંતાનો ઉત્પાદન કરવાને યોગ્ય થયાં છે. તરૂંથુતાથી તો શરીરમાં પ્રૌઢતા આવે છે. એ અવસ્થામાં શરીરની સાતે ધાતુઓમાં નવીન શક્તિ આવે છે. શરીરમાં બળ અને પરાક્રમનો પ્રવેશ થાય છે. વહેરા ઉપર તેજ પ્રકટે છે, અંગો સુદૃઢ અને સુંદર દેખાય છે. આખા શરીરમાં એક પ્રકારની અપૂર્વ સુંદરતા આવે છે.

યુવાવસ્થાના પ્રારંભિક ચિન્હ પુરુષોમાં ૧૬ વર્ષથી અને સ્ત્રીઓમાં ૧૨ વર્ષ પછી પ્રકટ જણાય છે પરંતુ વીર્ય આદિ શારીરિક ધાતુઓ અને અવયવોમાં પૂર્ણ પ્રૌઢતા આવવા માટે તો કંઈક વધુ અવકાશની જરૂર છે, વૈજ્ઞાનિકોએ તો તે માટે પુરુષની ૨૬ અને સ્ત્રીની ૨૨ વર્ષની ઉંમર નક્કી કરી છે. પશ્ચિમમાં તો આટલી મોટી ઉંમરે લગ્ન થાય છે.

સુષુતાચાર્યે કહ્યું છે કે: ગર્ભ ધારણ માટે સ્ત્રીની ઉંમર ૧૬ વર્ષ અને પુરુષની ૨૫ વર્ષની ઉંમરથી ઓછી ઉંમર ન હોવી જોઈએ. જે તે ઉંમર પહેલાં બાળક ઉત્પન્ન થાય તો તે જીવે નહિ, જીવે તો હંમેશા માટે રોગી અને દુર્બળ રહે.

સંતાનોત્પત્તિ પહેલાં ૨ત્રી અને પુરુષે શારીરિક બળ અને માનસિક બળનો સંચય કરવો જોઈએ. કહ્યું છે કે-

મન एव मनुष्याणां कारणं बन्ध मोक्षयोः ॥

અર્થાત મનુષ્યને બંધ અને મોક્ષનું કારણ માત્ર મનજ છે. બંધ થઈ દુઃખ અને મોક્ષથી સ્વતંત્રતા મળે છે. મન શુદ્ધ અને પવિત્ર હશે તો સંસારક્ષેત્રમાં સુખી થવાય છે. મનજ મનુષ્યને વિષયો તરફ લાગ જાય છે. મનુષ્ય મન દ્વારા બહાર અને અંદરની વસ્તુઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તે લેવા દોડે છે. મન રિશ્તર રાખવું. મન રિચર નથી હોતું તો ઇન્દ્રિયો વિષય લોભુપ બની જાય છે. એ મનનું માનસિક બળ મેળવવું.

શારીરિક બળ મેળવવા બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વ્યાયામ કરવો, સ્વચ્છ, હવા, પાણી, અન્નનો ઉપયોગ કરવો અને શરીરનું સ્વાસ્થ્ય સુધરે તેવા નિયમો પાલન કરવા.

તેમ માનસિક બળનો સંચાર કરવા માટે યમનિયમાદિનું પાલન કરવું. જે આગળ યોગવિદ્યાના પ્રકરણમાં આપેલું છે.

અહિંસા, સત્ય, ચોરીનો ત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય અને અપત્રિહ સ્ત્રીબાળની વસ્તુ લેવી નહિ એ યમ છે.

શૌચ, સંતોષ, તપ, શ્વાધ્યાય અને હૃદય પ્રણિધાન એ નિયમ છે. ચિત્ત અહંકાર આદિ સર્વ પદાર્થોનો બ્રહ્મરૂપે ચિંત્તેદન કરવું એ આસન છે.

ચિત્તાની બધી વૃત્તિઓનો નિરોધ કરવો એ પ્રાણ્યામ છે.

કબ્જ સ્પર્શ આદિ તન્માત્રામાંથી આત્મયુક્તિનો ત્યાગ કરી મનને ચૈતન્યમાં સ્થાપવું એ પ્રત્યાહાર છે.

જે સ્થાનમાં મન જાય ત્યાં છે જહાના સાક્ષાત્કાર નિમિત્તે મન તે સ્થાપના કરે એ ધરણી છે.

દેહ આદિમાં આત્મયુક્તિરૂપ વિજ્ઞતિય વૃત્તિનો ત્યાગ કરી તૈલ ધારાવત અવિચ્છિન્ન બાવે આત્મરૂપ સન્નતિય અંતઃકરણ વૃત્તિઓને એક રૂપે પ્રવાહિત કરવી તેનું નામ ધ્યાન છે.

વિકાર રહિત જહાાકાર વૃત્તિ દ્વારા વિષયકાર વૃત્તિને પૂર્ણ રીતે ભૂલી જવી એ સમાધિ છે.

યમ નિયમથી વિચારની શુદ્ધિ થાય છે તે આસનથી શરીરની શુદ્ધિ થાય છે. પ્રત્યાહારથી ઇન્દ્રિયોની શુદ્ધિ થાય છે, ધ્યાન ધારણા સમાધિથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં દરેક દ્વિજવર્ણીને સંધ્યોપાસના વખતે યમનિયમે આસન પ્રાણાયામાદિ કરવાનાં હોય છે, યોગ સાધવો એ જુદી વાત છે પણ ચિત્તને એકાગ્ર કરવાની ક્રિયા તો રોજ દરેક સ્ત્રી પુરુષે કરવીજ.

આથી માનસિક બળ વધે છે તે ઉપરાંત ઉત્તમ પુરતકેનું અવધોન—મનન કરવાથી વિદ્વાન ઉત્તમ પુરુષોની સંગતિથી મનસિક બળ વધે છે.

પ્રકરણ ૭૬ મું

સ્ત્રીપુરૂષના પ્રેમનું મહાત્મ્ય

સ્ત્રીપુરુષે પરસ્પર પ્રેમ રાખવો જોઈએ. પ્રેમ એ ઇશ્વરનો ગુણ છે. સ્ત્રી પુરુષને જોઈ અને પુરુષ સ્ત્રીને જોઈ પરસ્પર આકર્ષાય છે મનુષ્ય માત્રમાં પ્રેમ અને આકર્ષણશક્તિ રહેલી છે. ઇશ્વરની સૃષ્ટિ પ્રેમ મય છે, મનુષ્ય પ્રેમ કે આનંદ વિના જીવી શકતું નથી. પ્રેમ મનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. જેથી મનને જે વસ્તુ પ્રિય હોય છે તેના ઉપર તે પ્રેમ રાખે છે. પ્રેમનો સંબંધ બળવાન છે. પ્રેમ વગરનો સંબંધ નિર્બળ છે. જ્યાં પ્રેમ નથી ત્યાં સંબંધ ટકતો નથી. મનુષ્યો કાંઈ બધી વસ્તુઓ પ્રતિ પ્રેમ રાખતા નથી. એક જોતી સાથે પ્રેમ રાખે છે ત્યાર બીજો તેની સાથે દ્વેષ રાખે છે. તેનું કારણ મન છે.

પ્રેમ એ પ્રકારનો છે. જે થોડીવાર રહી પછી ઉતરી જાય તે ચર પ્રેમ છે. જે નિરંતર ટકી રહે તેમ વધતો જાય તેને અટલ પ્રેમ કહે છે. કોઈ વસ્તુને જોઈ તરત પ્રસન્ન થવું પછી તેની ઉપરની પ્રીતિ ઉતરી જતાં તેની પરવાહ ન રાખવી એનાથી ઉત્તમ વસ્તુ મળતાં તેને બૂલી જવું. એવા પ્રેમનો સંબંધ હૃદય સાથે વધુ હોય પણ મગજ સાથે-મન સાથે એછો હોય છે. તે પ્રેમને ચર પ્રેમ કહે છે. આવો પ્રેમ સ્ત્રી પુ.પમાં પરસ્પર હોય તો તે સુખદાયક નથી. અખંડ, અટલ પ્રેમ જ સ્ત્રી પુરુષમાં હોવો જોઈએ. જે સુતાં, જાગતાં સમાન ટકી રહે, કદી નષ્ટ થાય નહિં, કદી ઉતરે નહિં. પણ વધતોજ જાય, તેના પ્રેમ એકવાર જેની સાથે બંધાયો તેનાથી ઉત્તમ વસ્તુ મળે છતાં તેનો તેના પ્રતિથી પ્રેમ ઉતરતો નથી. એવા પ્રેમનો સંબંધ મન સાથે વધુ હોય છે અને હૃદય સાથે એછો હોય છે. ચર પ્રેમમાં સ્વાર્થ હોય છે, પણ અખંડ પ્રેમમાં સ્વાર્થ હોતો નથી. જ્યાં સાચો પ્રેમ છે ત્યાં સ્વાર્થ ક્યાંથી હોય ?

પ્રેમ એક પ્રકારનો નથી. તેના અનેક પ્રકાર છે. જ્યારે આપણા પ્રેમને મનની શક્તિ માનશે તો એ ઉપર વિચાર કરવો કે મનુષ્યે હર વાતના પ્રેમી થવું જોઈએ. કેમકે મન દરેક વાતનો વિચાર કરે છે. મન દરેક વાતનો વિચાર તો કરે છે પણ તે સર્વના પ્રેમી બનતું નથી. તેને પોતાની દૃષ્ટાંતુમાર ખાસ ખાસ વિષય ઉપર પ્રેમ થાય છે. કેટલાક માતાના પર પ્રેમ રાખે છે, કેટલાક જાતિપર, કેટલાક દેશ ઉપર, કેટલાક ઇશ્વર ઉપર અને કેટલાક સ્ત્રી ઉપર વધુ પ્રેમ રાખનારા હોય છે. પ્રેમનું સ્થાન મસ્તકમાં છે, જેટલા પ્રકારના પ્રેમ છે તેનું સ્થાન માથામાં જુદું જુદું છે. જેનો જે પ્રકારનો પ્રેમ અજાન વાન હોય છે તે મનુષ્ય તેના પ્રતિ તેટલો પ્રેમ રાખે છે

ગર્ભાધાન સમયે જે વાતથી માતાપિતા બંનેમાં પ્રેમ થાય છે, તે વાતપર બાળકનો અત્યંત પ્રેમ હોય છે, તે સમયે કેવળ માતા-પિતા પ્રતિ પ્રેમ થાય છે, સંતાનનો તે વાતમાં અધુરો પ્રેમ રહે છે. જે વાતનો તે સમયે માતાપિતાને પ્રેમ ન હોય, તે વાતનો બાળક વિરોધી થાય છે.

ગર્ભાધાન વખતે માતાપિતાનો પ્રેમ જે વિષે જેટલો હોય છે, તે પ્રમાણમાં પ્રબળ કે નિર્બળ પ્રેમનું સ્થાન બાળકના મસ્તકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એથી દરેક મનુષ્યને દરેક વાતનો પ્રેમ હોતો નથી.

સાધારણ રીતે સર્વ મનુષ્યોને સ્ત્રી જાતિ પ્રતિ પ્રેમ હોય છે. સ્ત્રી જાતિને પુરુષ પ્રતિ પ્રેમ હોય છે. તેનું કારણ ગર્ભાધાન સમયે તે પુરુષ પ્રતિ અને પુરુષનો સ્ત્રી પ્રતિ પ્રેમ અવશ્ય હોય છે અને એ પ્રેમને લીધે બાળકનામાં એવા પ્રેમનું સ્થાન પ્રબળ હોય છે. એથી દરેક સ્ત્રી પુરુષ પ્રતિ અને પુરુષ સ્ત્રી પ્રતિ પ્રેમ રાખે છે. એ બંને એક બીજાનાં પ્રેમી હોય છે.

સાચો પ્રેમ વીજળીથી પણ વધુ બળવાન છે. જ્યારે સ્ત્રી પુરુષ કે બીજાનાં પ્રેમી હોય છે, ત્યારે તેમનામાં કાંઈક પ્રેમની ઉંડાઈ જણાય છે. બંનેમાં એક બીજાના ચિત્તને ખેંચવાની શક્તિ એટલી પ્રબળ હોય છે કે: બંનેનો આત્મા એક થઈ જાય છે. એથી શરીર એ અને આત્મા એક એવી દેવતા પડી છે.

પ્રકરણ ૭૭ મું

પ્રેમનું મહાત્મ્ય.

પ્રેમથી શરીરમાં એક પ્રકારની શક્તિ પેદા થાય છે. જે પ્રકારે જિજ્ઞાસો તાર હાથમાં લેવાથી તેની શક્તિનું જ્ઞાન તરંગ થાય છે એ પ્રકારે પ્રેમના દ્વંદ્વથી જકડાયલા પ્રેમિયોના શરીરમાં પ્રેમની શક્તિનો પ્રવાહ ચિંતન માત્રથી ઉભરાઈ આવે છે. એક બીજાની પ્રેમ મૂર્તિને જોતાંજ શરીરમાં પ્રેમ શક્તિનો સંચય થઈ જાય છે. એક બીજાના પ્રીતિ પાત્ર થઈ જાય છે. અને પ્રેમશક્તિ તેના હૃદયને પવિત્ર બનાવી દે છે. પ્રેમીને પ્રેમાનન્દની સામે સ્વર્ગનાં સુખ અને રાજ મહારાજાઓનાં મહેલોનાં વૈભવો તુલ્ય વાત જણાય છે.

આવો પ્રેમ પતિ પત્ની વચ્ચે હોય તો દંપતિશ્રવણ સુખમાં ગળાય. પ્રેમ માત્ર પ્રેમની ખાતરજ ઉભરાય છે. બીજા માટે નહિં. સાચો પ્રેમ સ્ત્રી અને પુરુષના મનને એક કરી દે છે. વિચારોને એક કરી દે છે અને બાવનાઓને એક કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. જ્યારે બંનેની પુરુષોના ચિત્ત પર પ્રેમ પોતાનો અધિપતિ આ પ્રકારે જમાવી લે છે ત્યારે સ્ત્રી પુરુષ રૂપવાન, અને શુશ્રુવાન સંતાન ઉત્પન્ન કરવાને સમર્થ થાય છે. પ્રેમનું કેવું મહત્ત્વ છે કે જો સ્ત્રી પુરુષ પરસ્પર પ્રેમથી જ્ઞાનદંથી ગર્ભાધાન કરે તો સંતાન દરેક રીતે સુન્દર,

ગુણવાન, સુચીત્ર, નિરોગ અને બુદ્ધિમાન ઉત્પન્ન થાય છે. કારણકે ગર્ભાધન સમયે રજઃસ્ત્રીના ઉપર પ્રેમનો પ્રભાવ પડે છે, એ પ્રેમ રૂપવાન અને ગુણવાન સંતાન ઉત્પન્ન થાના કારણ રૂપ છે. પ્રેમથીજ માતાપિતાના ગુણ બાળકોમાં આવે છે. પ્રેમજ પ્રત્યેક ગુણોને ઉત્તેજિત કરીને સંછવતી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. પ્રેમથીજ બાળકોના માનસિક અને શારીરિક શક્તિઓનો વિકાસ ઉત્તમતાથી થાય છે. એટલું જ નહિં પણ પ્રેમ બાળકોના શરીરને પણ સુદૃઢ બનાવે છે. જે પ્રકારે માતા અને ગર્ભનો સંબંધ છે એ પ્રકારે પ્રેમ અને ગુણનો સંબંધ છે.

આથી જ્યાં માતા પિતા પ્રેમી હોય છે. ત્યાં સર્વ ગુણ સંપન્ન સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યાં સ્ત્રી પતિની સાથે પ્રેમ રાખે છે. અને પતિ સ્ત્રીની સાથે પ્રેમ નથી રાખતો, અથવા તો પતિ સ્ત્રીની સાથે પ્રેમ રાખે પણ સ્ત્રી પતિની સાથે પ્રેમ ન રાખે, ત્યાંની વાતજ શી કરવી ! તેમનાં બાળકો કાળાં, દુબળાં, કુરૂપ અનેક પ્રકારનાં દુર્ગુણી થાય છે. જ્યાં પુરૂષનો પોતાની પત્ની ઉપર પ્રેમ હોય છે, તેનાં બાળકોનાં અંગ સુંદર ધાટીલાં થાય છે. જે પિતાના વીર્યથી બને છે. જે સ્ત્રીનો પતિપર પ્રેમ હોય છે. તે સ્ત્રીનાં બાળક સુંદર રૂપ વાળાં થાય છે કે જે સ્ત્રીના રજઃસ્ત્રી બને છે. બાળકના અધા શરીરને સુંદર ધાટીલું બનાવવા માટે માતાપિતાએ બંનેએ પરસ્પર પ્રેમ રાખવો. જેટલી જાતિયો છે, તે સર્વમાં સ્ત્રી અને પુરુષ । પ્રેમને મુખ્ય ગણ્યો છે.

હિંદુઓમાં વિવાહ વખતે જન્મ લગ્ન મેળવવામાં આવે છે ગૃહમૈત્રી, ગણ મૈત્રી, નાડી, યોગ વીગેરે મેળવવામાં આવે છે અને એ બેમાં આગળ પ્રીતિ કેવી રહેશે—મેળ કેવો : હેજે તે જોવામાં આવે છે, પહેલાં હિન્દમાં સ્વયંવરની પ્રથા હતી તેમાં દન્યાનો પ્રેમ જોના પર દોય તેને તે વરમાળ અ.શાપી પરણતી. યુરોપમાં કન્યા પોતા । પતિની જોગવાઈ કરી લેછે. જોના પર પ્રેમ હોય તેની સથે પ્રેમ ટકી શકે છે.

જો સ્ત્રી પુરૂષમાં પરસ્પર પ્રેમ હોતો નથી તેમના ગર્ભાધાન સમયે પ્રેમની મંદતાથી બાળકોનાં માંસ રજજીને શિથિલ બનાવી દે છે. બંને ઉત્સાહ યુક્ત આનંદ અને પ્રેમ વાળાં હોય તે પ્રપંચના સયોગથી બાળકો દૃઢ અવયવ વાળાં અને મનનાં તંતુ સતેજ વાળાં હોય છે. જે પ્રકારે સમાગમ સમયે પ્રેમ દ્વારા માતાપિતાનો હર્ષ વધે છે એ

પ્રકારે બાળક સુંદર, સુદૃઢ અને ઉત્તમ થાય છે. જો સમાગમ વખતે સ્ત્રી પુરૂષમાં હર્ષ નથી હોતો તો બાળક મધ્યમ ગુણુવાળાં થાય છે અને જો બિદ્કુલ હર્ષ ન હોય, ક્લેશ અને ખેદવાળાં મન હોય તો બાળકો કુરૂપ અને અંગહીન થાય છે.

પ્રેમતો સ્ત્રીકે પુરૂષ સુંદર હોય એ ઇચ્છતો નથી. પ્રેમ તો બદલામાં માત્ર પ્રેમજન ઇચ્છે છે. ધણી વખતે જોયું છે કે રૂવંતી સ્ત્રી અને કુરૂપ પુરૂષ કે કુરૂપ સ્ત્રી અને સર્વાંગ સુંદર પતિમાં પ્રેમની ધારા વેગથી વહેતી હોય છે. સ્ત્રી અને પુરૂષના પ્રેમનો પ્રભાવ બાળકપર પડે છે. એક સારાં ખુબ સુરત હૃદયુષ્ટ સ્ત્રી પુરૂષનાં બાળકો કુરૂપ અને બુદ્ધિહીન ધણીવાર જન્મે છે. તેની તપાસ કરી શું તો તે સ્ત્રી પુરૂષમાં અણુબનાવ હોય છે એજ કારણ જણાય છે. જ્યારે સુંદર જીવાન સુદૃઢ શરીરવાળાં સ્ત્રી પુરૂષનાં બાળકો સારા કદનાં થાય છે. કારણ કે જે દિવસે ગર્ભાધાન થયું તે દિવસે સ્ત્રી પુરૂષમાં ક્લેશ થયો ન હતો.

સંતાનના વિષયમાં પ્રેમનું ધણુંજ મહત્વ છે. જેટલા અંશે માતા પિતા પ્રેમી બની મનથી એક થઈ જાય છે તેટલા અંશે બાળક શ્રેષ્ઠ થાય છે. માતાપિતાના પ્રેમમાં જ્યારે મનની નિશ્ચિતિ સારી હાલતમાં હોય છે ત્યારે બાળકો સુંદર ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રેમથી ગર્ભાધાન સમયે માતાપિતા પોતાના ચિત્તને જેની સાથે જોડે છે તે અનુસાર બાળક ઉત્પન્ન થાય છે. એથી જેવું બાળક ઉત્પન્ન કરવું હોય તેવા વિષયમાં સ્ત્રી પુરૂષે પ્રેમથી મનને જોડી ગર્ભાધાન કરવું. આ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરૂષમાં અત્યંત પ્રેમ હશે તો ધાર્યા પ્રમાણે ઉત્તમ બાળકનો જન્મ થશે.

સ્ત્રીએ અખંડિત સૌભાગ્ય રહેવું, રસિક અને સુંદર આચાર વાળો તરુણ પતિ હોવો એજ સ્ત્રીના જન્મનું સાકલ્ય છે. નીરસ પતિવાળી સ્ત્રી પોતે વિદ્યમાન છતાં પતિનું સુખ ન મળવાથી નહિ વિદ્યમાન જેવીજ છે. એજ ખરી ઉત્તમ લક્ષ્મી છે કે જે સત્પુરૂષને અનુસરનાર છે. ખરી શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ પણ તેજ છે કે જે શ્રમ, દમ, આદિ સધન સંપત્તિ વડે મધુર અને ઉદાર છે. સર્વત્ર સમાન દષ્ટિ રહેલી એજ ખરી સાધુતા છે.

જે દંપતી પરસ્પર એક બીજામાં પ્રેમ પાશવડે બંધાયેલાં રહ્યાં હોય તેઓને આધિઓ, બ્યાધિઓ, આપત્તિઓ, અતિરૂઢિ કે અના-

સૃષ્ટિ આદિ દેવી ઉત્પાત્તો ચિત્તમાં કરી પશુ વિક્ષેપના ઉત્પન્ન કરી શક્તાં નથી. દુષ્ટ પતિવાળી અને વૈધવ્યવાળી સ્ત્રીઓને વિકસિત થઈ રહેલ પુણ્ય વાળાં સ્થાનો અને નંદનવનની ભૂમિઓ પશુ નિર્જળ પ્રદેશના જેવી સંતાપકારક જણાય છે.

સંસારનાં ધર, ધન આદિ પદાર્થો થોડા ગુણને લીધે કે પ્રમાદને લીધે સ્ત્રીઓથી ત્યગ કરી શકાય છે, પણ એક પતિનો ત્યાગ તેઓથી થઈ શકતો નથી.

બાળક તો માઆપની જેવી ઇચ્છા હોય તેવાં ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. વિદ્વાનો કહે છે કે સૃષ્ટિ મનથી ઉત્પન્ન થઈ છે. મનની શક્તિને જ માનસિક શક્તિ, મનઃશક્તિ, ઇચ્છા શક્તિ અને મનોબલ કહે છે. એ સર્વનું સર્વસ્વ છે, મનની શક્તિ બે પ્રકારની છે. એક પ્રત્યક્ષ અને બીજી અપ્રત્યક્ષ ગુપ્ત. આ સંબંધમાં આગલા વિભાગોમાં વધુ લખાણ આવ્યું છે. ગુપ્ત મનનો ઉપયોગ પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાના કામમાં થાય છે. માતાપિતાના મનની સ્થિતિ અનુસાર શરીર અને તેના બધા અવયવો, અને મનોવૃત્તિઓ મને છે. બાળકના રૂપ રંગમાં શરીરના બનવામાં, આરોગ્યમાં, વિચારોની બનાવટમાં અને બગાડમાં માત્ર મનનું જ બળ કામ કરે છે. જેવી રીતે મનુષ્ય ગુસ્સે થાય છે ત્યારે તેના મનપર તેની અસર જણાય છે, આ વખતે તેના ફોટો પાડવામાં આવે તો ગુસ્સાવાળો જ મહેરો દેખાશે. તેમ આનંદમાં ખીલેલા, હસતા, રમતા, કુદતા મનુષ્યની અસર તેના મોં ઉપર તેની જણાશે. આ પ્રકારે મનની શક્તિ જે ગર્ભાધાન સમયે જેવી હોય છે તેવા સંસ્કાર ગર્ભાવસ્થામાં પડ્યા કરે છે. અને તે અનુસાર બાળકની આકૃતિ પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ બને છે.

મનની શક્તિઓમાં સર્વ શક્તિઓ સમાઈ જાય છે. મનની શક્તિનું કામ રજ્જેદર્શનથી જ શરૂ થઈ જાય છે. બાળક ધાવે છે તે વખતે પણ તેની અસર થાય છે. આ સમયે માતાપિતા દ્વારા બાળકમાં ઉત્તમ કે મધ્યમ જેવા તેમના વિચારો તેવા સંસ્કારો પડે છે. અને તેવું બાળક જન્મે છે.

પ્રકરણ ૭૮ મું

શ્રી પુરુષના સમાગમનું પરીણામઃ પ્રત્યેત્પત્તિ

વ્યવહારમાં શ્રી પુરુષો આનંદથી પ્રેમથી રહી એક બીજા પ્રત્યે રનેહ રસમીથી જોડાઈ રહે. અને પરિણામે આનંદોપભોગ કરે. એ સર્વ કોઈ ધૃષ્ટ છે.

પ્રજાવૃદ્ધિનું કારણ શ્રી પુરુષનો સમાગમ છે. મનુષ્ય જે કાંઈ અન્નાદિ જમે છે તે પકવાણ્યમાં જાય છે, ત્યાં તેનું પાચન થઈ રસ બને છે, તે રસનો ઉત્તમ ભાગ હૃદયમાં જાય છે, મધ્યમ ભાગ મલ કહેવાય છે અને ત્રીજો જલલીય ભાગ મૂત્ર બને છે. હૃદયમાં ગયેલો રસ હૃદયની અગ્નિથી પચી રૂધિરરૂપે બની શરીરના રૂધિરમાં મળી જાય છે. લોહિનું અગ્નિથી પાચન થઈ મલ સૂક્ષ્મ અને સ્થુલ બે ભાગમાં વહેંચાય છે. લોહિનો મલ તે પિત્ત છે. એ પિત્તને મળી તેને પુષ્ટ કરે છે. બીજો સૂક્ષ્મ ભાગ રૂધિરમાં રહી તેની ઉચ્ચપને પૂરી કરે છે. ત્રીજો સ્થુલ ભાગ શરીરાલંક માંસમાં મળે છે. અને માંસના અગ્નિથી પાચન થઈ શરીરમાં વહેંચાય છે. તેનો મલ તે કાનનો મેલ છે. સૂક્ષ્મભાગ માંસમાં મળી પુષ્ટ થાય છે. સ્થુલ ભાગ મેદમાં મળે છે. તેનું પાચન થઈ તે તો મલ તે પરસેવા રૂપે બહાર આવે છે. સૂક્ષ્મ ભાગ મેદમાં રહી તેનું પોષણ કરે છે. સ્થુલ ભાગ હાડકાંમાં જાય છે, ત્યાં પાચન થઈ તેનો મલ ભાગથી નખ અને વાગ બને છે. સૂક્ષ્મ ભાગ હાડકાંમાં રહી તેનું પોષણ કરે છે, સ્થુલ ભાગ મજ્જામાં જાય છે, મજ્જાગ્નિથી પચીને પૂર્વવત વહેંચાય છે. તેના મલનો ભાગ આંખોનો મેલ અને શરીરની ચીકાણ બને છે. સૂક્ષ્મ ભાગ મજ્જામાં રહી તેનું પોષણ કરે છે. સ્થુલ ભાગ શરીરાલંક વીર્યમાં મળી જાય છે. વીર્યાગ્નિથી કચીલ રહિત થાય છે. બે ભાગમાં વહેંચાય છે. સ્થુલ ભાગ વીર્યમાં રહે છે, અને સૂક્ષ્મ ભાગ-ચીખાજ બને છે તે હૃદયમાં રહી આખા શરીરમાં વ્યાપક રહે છે, તેનાથી ચીકાણ તુષ્ટિ, પુષ્ટિ અને બળ ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રાણિયોનું જીવન છે. તેનાથી ઉત્પન્ન થનારા ભાવ ઉત્સાહ, ખુદિ, ધૈર્ય, સુ-રતા, લાવણ્યતા અને સુકુમારતા છે. ભોજન કરેલા પદાર્થમાંથી રસથી એક માંસમાં વીર્ય બને છે એમ વેદક શાસ્ત્રો કહે છે. બળ-

વાન પાચન શક્તિવાળામાં તેથી બેહુ અને નિર્બળ પાચનશક્તિ-વાળાને તેથી માંડું વીર્ય અને છે.

આ પ્રકારે સ્ત્રીઓના રજને માટે પણ જાણવું. રસથી અનેહું રક્ત વીર્યથી પુષ્ટ થઇ રજ અને છે.

જેમ દહીંમાં માખણ. શેરડીમાં રસ, તલમાં તેલ રહેલું છે એ રીતે શરીરમાં વીર્ય રહેલું છે. ઘણા લોકો અંડકોષોને વીર્યનું સ્થાન માને છે. એથી રતિ સમયે વીર્ય દન્દ્રિયોથી ખેંચાઇ અહીં એકઠું થાય છે. અને ઉપરથી ઇન્દ્રિયદ્વારા અહીંથી બહાર નીકળે છે. કે ઓજા હૃદયમાં રહી શરીરમાં વ્યપ્ત રહે છે, તેમ વીર્ય નાભિ કમળની પાસે વીર્યશયમાં રહી આખા શરીરમાં ફેલાઇ રહે છે. પુરુષોની માફક સ્ત્રીઓના શરીરમાં વીર્ય અને ઓજા અને છે. પુરુષોમાં જે કામ વીર્ય અને ઓજાનું છે તે સ્ત્રીઓમાં પણ છે. સ્ત્રીઓનું વીર્ય સંતાનોત્પત્તિમાં ઉપયોગી થતું નથી. જે રીતે પ્રજોત્પત્તિમાં પુરુષોનું વીર્ય મુખ્ય છે તેમ સ્ત્રીઓમાં રજ મુખ્ય છે. આ રીતે રજ અને વીર્ય ઉત્પન્ન થઇ પ્રકૃતિ અનુસાર સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે.

પાશ્ચાત્યો કહે છે કે: વીર્યમાં તેમ રજમાં એક પ્રકારના જંતુ હોય છે. રજ અને વીર્યના મિશ્રણમાં બાળકનું શરીર બનવા માટેના બધા અવયવો છે. કેટલાક અંગોની ઉત્પત્તિ માતાના રજથી અને કેટલાંકની ઉત્પત્તિ પિતાના વીર્યથી થાય છે.

આ પ્રમાણે પુરૂષ કે સ્ત્રી જે જન્મે છે તેવાં તેમનાં વીર્ય અને રજ ઉત્પન્ન થાય છે. એ બેનો હર્ષથી સંયોગ થાય અને સ્ત્રીના રજની સાથે પુરૂષનું વીર્ય મળી તેને ગર્ભ ધારણ કરે તો તે ગર્ભ ધારણ છે. તેમથી ગર્ભની ઉત્પત્તિ થઇ બાળક જન્મે છે.

પ્રકરણ ૭૬ મું.

ગર્ભાશય-શુક-રજનું સ્થાન

સ્ત્રીઓને પણ પુરુષોની માફક જો વૃષણો (ઓવરીક) હોય છે. પુરુષોને બહાર લોચ છે ત્યારે સ્ત્રીઓને ગર્ભાશયના જમણી તરફ હોદ ઇંચ દૂર હોય છે. રજોધર્મ સમયે આ અંડકોષોનો આકાર અને વજન વધી જાય છે. ત્યાંથી રજ ગર્ભાશયમાં જઇ વાયુની પ્રેરણાથી બહાર આવે છે. રજ બંધ થતાં આ કોષો પ્રથમ મારક સંકોચાઇ

જાય છે. અંડકેષોમાં રજ ઉત્પન્ન થઇ ફલવાહિની નળી દ્વારા ગર્ભાશયમાં જાય છે. જ્યારે અહીં નિયમપૂર્વક રજ ઉત્પન્ન થતું નથી ત્યારે રોગ થાય છે.

ગર્ભાશય—સ્ત્રીના શરીરમાં ગર્ભાશય નામનું આવયવ છે. જ્યાં બાળક-ગર્ભરૂપે રહે છે, તેની આગળ મૂત્રાશય અને પાછળ મલાશય અને ઉપર નાભી છે. આ ગર્ભાશય રજઃશ્રાવ વખતે ઉઘડે છે. તે સોળ રાત્રિ પર્યંત ઉઘાડું રહે છે. અને પછી જેમ સંધ્યાકાળે કમળ બંધ થઈ જાય, તેમ રજોદર્શનની સોળ રાત્રિ પુરી થયા પછી તેનું મુખ બંધ થઈ જાય છે. તે પછી ગર્ભાશયમાં ગર્ભધારણ થતો નથી.

ગર્ભાશયમાં અનેક પ્રકારના રોગ થાય છે ત્યારે તે સ્ત્રી પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકતી નથી. ગર્ભાશય નાનું હોવાથી, રૂઠું ધર્મ ન આવવાથી, ગર્ભાશયમાં રજ એકડું થવાથી સોળે આવવો, એ વગેરે રોગોથી સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરી શકતી નથી. ગર્ભાશયમાં ચીકણા પદાર્થ ભરાઇ રહે તેથી ગર્ભ રહેતો નથી, તેમાં માંસ વગેરે તેમાં રક્ત જાણી સુકાઇ જાય, તેનું મુખ વધુ પહેળું થઈ જાય, તેમાં મસો થાય, તે ફરી જાય, તેમાં નાસુર થાય, તે વાંકું થઈ જાય, અંદર રસોળી થાય, તેમાં ઘા પડે, અર્બુદ થાય, મુખ બંધ થઈ જાય વગેરે ગર્ભાશયના અનેક વિકારો થતાં ગર્ભધારણ થતો નથી.

પ્રકરણ ૮૦ મું

રજો ધર્મ

સ્ત્રી દર માસે રજસ્વલા થાય છે. સાધારણ ગરમ દેશમાં કન્યાઓ જોહલી રજસ્વલા ધર્મમાં આવે છે જ્યારે થંડા દેશમાં માડી થાય છે. તે પછી જે કન્યાઓનાં નાનપણમાં લગ્ન થાય, જેમને નાનપણથી પ્રેમની, ગૃહગ્રયવહારની, શ્રંગારની, હસ્યા મસ્કરીની, વાતો સાંભળવામાં આવે, નિર્લજ્જ સ્ત્રીઓની સોળતથી, શ્રંગારનાં પુરતકો નાની ઉંમરમાં વાંચવાથી નાની ઉંમરમાં રજસ્વલા થાય છે. સાધારણ રીતે દસ આર વર્ષમાં કન્યાઓ રજસ્વલા ધર્મમાં આવે છે. ગામડામાં જ્યાં આવા સંસ્કારો વધુ પડતા નથી તેવી અલણ જાતોમાં મોટી ઉંમરે રજસ્વલા ધર્મમાં આવે છે.

કેટલાક માને છે કે કન્યા રજસ્વલા થઇ એટલે તેનામાં સંયોગ શક્તિ આત્મી ગઇ પશુ તે ભૂત છે. રજસ્વલા થવાથી તેનાં અન્ડ, ફલવાહિની નળી અને ગર્ભાશય સારી દશામાં છે અને તેનો વિકાસ થઇ રહ્યો છે એમ સમજવું. વિદ્વાનો માને છે કે સોળ વર્ષ સુધી સ્ત્રીનું શરીર સંયોગ કરવા યોગ્ય નથી હોતું. કેમકે એ પહેલાં રજ કાઢ્યા અન્ડકોષ અને ગર્ભાશયમાં પા આવે છે. તેને પુષ્ટ થવાને ખાસ સમયની આવશ્યકતા છે. પાર વર્ષ પછી તેને પુષ્ટ થવાનો આરંભ થાય છે. સોળ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં અન્ડકોષો, ફલવાહિની નલી અને ગર્ભાશય ત્રણે પુષ્ટ થઇ બરેબર વધે છે. જો આ અવસ્થા પહેલાં સંયોગ કરવામાં આવે તો ગર્ભાશય બગડે છે. પરિણામે સ્ત્રીએ અનેક રોગના ભોગ રૂપ બને છે. માટે ૧૬ વર્ષથી એ છી ઉંમરની સ્ત્રી સંયોગ માટે યોગ્ય નથી.

રજસ્વલા થનાર સ્ત્રીને દસેક તોલા રજ તો જરૂર નીકળે છે. જો બળવાન સ્ત્રી હોય તો પંદરેક તોલા રજ નીકળે છે. જો તેટલું ન નીકળે તો કોઇ રોગ હશે એમ મનાય છે. રજસ્ત્રાવ આવવો એ સ્ત્રીઓનો મુખ્ય ધર્મ છે. તે જો નિયમસર દરમાસે આવે તો સ્ત્રીઓ હેતી નદીઓની માફક સ્વચ્છ રહે છે. જે પ્રકારે નદીનું વહેણ અટકી જતાં તેનાં અનેક પ્રકરના વિકાર અને મલિનતા ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રકારે રજોધર્મ બગડતાં સ્ત્રીઓમાં અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

રજોધર્મ ન આવવો, રજ ઓછું નીકળવું, કષ્ટથી રજ આવવું, નિયમસર રજ ન આવવું, એ એનેક વિકારો થાય છે. અને પ્રદર, લેહિઆવ, અટકાવ બંન્ધ થઇ જવો એ રોગ થાય છે.

દરેક સ્ત્રીએ રજસ્ત્રાવ સંબંધી જ્ઞાન મેળવવું જોઇએ.

રજસ્વલા સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય

સ્ત્રીને દરમાસે રજ સ્ત્રાવ આવવો એ કુદરતી નિયમ છે. રજસ્વલા સ્ત્રીએ તરત એકાન્તમાં રહેવું, કારણ કે રજોદર્શનના દિવસોમાં માતાનું જેવું ચિત્ત ચરિત્ર અને વ્યવહાર હોય છે. તેવા ગુણ દોષ અનુસાર સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે. એકાન્તમાં રહેવાથી ચિત્ત શીક રહે છે. હૃદયમાં કોઇ રીતે વિકાર ઉત્પન્ન થતો નથી. રજોદર્શન સમયે સ્ત્રીના ચિત્ત ચરિત્ર અને વ્યવહારથી હૃદય ઉપર પડેલા ગુણ દોષ તેના બાળકમાં આત્મી જાય છે. એથી સ્ત્રીઓએ તે પ્રસંગે એકા-

ન્તમાં રહેવું. એ સમયે સ્ત્રીએ બોજનનો પણ વિચાર ન કરવો. તાજી રસોઈ ઠંડી થાય ત્યારે જમવું, ખાટું તુરુ, ખાદી કરનારું, તેજનું બોજન ખાવું નહિં. જલ્દી પચે તેવું જમવું, ઋતુમતી સ્ત્રી દિવસે ઉઘેતો, ઉઘનારી આંખમાં મેશ ધાકેતો આધળા, રડે તો નેત્ર વિકારવાળી. સ્નાન કરે ચંદન લગાવે તો દુઃખી, શરીરે તેજ ચોળેતો દુષ્ટ રોગી. નખ કાપે તો ખરાબ નખવાળી, દોડેતો ચંચળ, હસેતો કાળા દાંત વાળી અને કાળા હોઠ વાળી, બહુ બોલ બોલ કરેતો બકવાદ કરનારી, ઘાંટો પાડી બોલે તો બહેરી, વાગ કાંસકાથી હોરે તો રોગ વાળી અને વધુ હવામાં રહે તો કષ્ટ વાળી પ્રજા થાય છે એવો આયુર્વેદ શાસ્ત્રનો મત છે.

રજસ્વલા સ્ત્રીએ અશ્લીલ ગીતો ગાવાં નહિં, ખરાબ પુસ્તકો વાંચવાં નહિં, ઠૂકા મશ્કરી કરવી નહિં, પરિશ્રમ કરવો નહિં તેથી નિર્લજ્જને રોગી પ્રજા થાય છે. તે સમયમાં પુષ્પ સંયોગ કરવો નહિં, તેથી અનેક રોગ વાળી પ્રજા થાય, કન્યા થાય તો વેસ્ત્રા કે ગુપ્ત વ્યભિચાર કરનારી, પુત્ર થાય તો વેસ્ત્રા ગમન કરનાર થાય, શ્રૃંગાર ધારણ કરવાથી કામી. વ્યભિચારી અને જીકુ બોલવાથી પાખન્ડી, ક્રોધ કરવાથી દુષ્ટ, માંસ ખાવાથી પાપી, દારૂ પીવાથી મતીશો, ઉપવાસ કરવાથી પેટના રોગવાળી પ્રજા થાય છે.

રજેવતી સ્ત્રીએ ત્રણ દિવસ સુધી આ નિયમો પાળવા, તેણે ત્રણ દિવસ સુધી પોતાના હૃદયમાં કોઈ પણ પ્રકારના વિગર ઉત્પન્ન થવા ન દેવા. ધર્મશાસ્ત્રના મત પ્રમાણે રજેવતી સ્ત્રી પ્રથમ દિવસે ચાંડાલી, બીજે દિવસે બ્રહ્મદાતિની અને ત્રીજે દિવસે રજની (ધેબણ) સમાન અશુદ્ધ ગણાય છે. તેથી તેને અટકવું નહિં. તેમ તેણે ધરના કોઈ માણસને કે વસ્તુને અડકવું નહિં. ત્રણ દિવસ તે અસ્પર્શ ગણાય છે, એથી દિવસે સ્નાન કર્યા પછી તે શુદ્ધ થાય છે. અનુકારણ કે ધર્મ સમજીને કોઈ ત્રણ દિવસ રજેવતીને સ્પર્શ કરે ત્રણ દિવસ તેણે વેગળા રહી કાર્પને અડકવું નહિં. ત્રણ દિવસ તેને આરામ આપવો, હલકું બોજન આપવું. તેને પાથરવા આઠવાનું પુરતું સાધન આપવું.

રજસ્વલા સ્ત્રી સ્નાનથી શુદ્ધ થયા પછી કર્તવ્ય

રજસ્વલા સ્ત્રી એથી દિવસે સ્નાન કરી જ્યારે શુદ્ધ થાય તે સમયે ઇશ્વરે રીયોની આંખોમાં એક એવી શક્તિ આપી છે કે જોવી

સ્ત્રી । પુરુષનું દર્શન કરે છે તેનો પ્રભાવ તેના હૃદય પર પડે છે. જેથી તે અનુસાર સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે. વૈદકનો મત છે કે સ્નાન કરીને નવાં કપડાં પહેરી મંગલ પાઠ આ રીતે વાચન પૂર્વક પતિનું દર્શન કરવું, એથી પતિના જેવી પ્રજા થાય. પતિ કુરુપ, અગહીન હોય તો પ્રિયજન, દીનર, દેવપુરુષનાં દર્શન કરવાં, લોકો આ વાત ન માને પણ સાચી છે.

એવા ધણાય દાખલા છે કે સ્ત્રી ચોથે દિવસે સ્નાન કરી કાળા દુગળા માણસને જુવે તો તેવી પ્રજા તેને થાય છે, અને રૂપાળા માણસને જુએ તો તેવી પ્રજા તેને થાય છે. માટે સ્ત્રીએ સ્નાન કર્યા પછી પોતાના પતિનું કે કોઈ દેવતાની છાત્રીનું દર્શન કરી તેનું ચિંતન કરવું.

નાની ઉમ્મરની સ્ત્રી તેમ જ વધુ જમી હોય, જેનું જમેલું અન્ન પચ્યું ન હોય, તરસી હોય, જે શોક કે ચિંતાથી વ્યાકુલ હોય, રોગી હોય, ઝાડો પેશાબ કરવાની ઇચ્છા થઈ હોય, રજોવતી, પુરુષ કરતાં મોટી ઉમ્મરની, પ્રમેહ, પ્રદર, ગરમી, ઉપદશના વ્યાધિવાળી, ઉન્મત્ત, કામદેવમાં ખુશી ન હોય તેવી, પોતાને પ્રિય હોય તેવી, જેને જોઈ ચિત્ત ખગડે તેવી, અણુપનાવ હોય તેવી, બદ્યાલની સ્ત્રીની સાથે પુરુષ સંયોગ કરવો નહિં. કેમકે તેથી અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રકરણ ૮૧ મું

વન્ધ્યા સ્ત્રી ન હોવાનું કારણ

કેટલીક સ્ત્રીઓ મોટી ઉમ્મરની થાય છે ત્યાં સુધી બાળક થતું નથી એટલે તેને વન્ધ્યા સ્ત્રી માની લે છે. અને ભગવાનને ભરોસે એસી રહી દવા કરતા નથી. પણ જો તે દવા કરે તો તેનો વન્ધ્યા રોગ જરૂર નષ્ટ થાય.

કેટલીક સ્ત્રીએને ગર્ભાશય હોતાં નથી ત્યારે તે સ્ત્રી ગર્ભધારણ નથી કરતી, તેનો ઉપાય નથી કારણ કે તે જન્મ વન્ધ્યા ગણાય છે. જે સ્ત્રીને એક સંતાન ઉત્પન્ન થઈ ફરી પ્રજા થતી નથી તે કાકવન્ધ્યા ગણાય છે. આવી સ્ત્રીએને પ્રથમ બાળક થયા પછી ગર્ભાશય નષ્ટ થઈ જાય છે જેથી તેને બીજું સંતાન થતું નથી.

જે સ્ત્રીને પ્રજા થઇ થઇ મરી જાય તે મૃતવત્સા વધ્યા છે. તેનું કારણ તેના પૂર્વજન્મનાં પાપકર્મો હોય છે. આવી સ્ત્રીઓના દુધમાં વિષ હોય છે એમ કહેવાય છે. તે જે બાળકને ધરાવે નાહું પણ માયનું દુધ પાય તો બાળક જીવે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ ગર્ભધારણુ તો કરે પણ સુવાવડ થઇ ગર્ભ એવી જાય છે. ગર્ભાશય નકામું થઇ જતો આ દાગ થાય છે. કેટલીકને ગર્ભ રહે પણ વધે નહિ, તે પણ ગર્ભાશયનો વિકાર છે. ગર્ભાશયમાં વલુર આવે અને તેથી વારંવાર ખણવાથી ગર્ભાશય નષ્ટ થઇ જાય છે. તેમાં ગર્ભાશયની ગરમી કારણરૂપ છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓને કન્યાઓજ ઉત્પન્ન થાય છે, તપાસ કરતાં એવી સ્ત્રીઓને જમણી તરફનું અંડકોષ હોતું નથી, યા નકામું થઇ ગયેલું હોય છે. કેમકે સ્ત્રીના જમણા અંડથી નીકળેલા રજદ્વારા પુત્ર થાય છે જ્યારે જમણું અંડકોષ જ ન હોય તો પછી પુત્ર કેવી રીતે થાય ?

કેટલીક સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહે પણ વધે નહિ, તેમ બીજો ગર્ભ પણ ન રહે. આવી સ્ત્રીઓ જે સ્વપ્નમાં સંયોગો અનુભવ કરે કે જે સ્ત્રીઓ પરસ્પર સંયોગ કરે તો તેથી મૂઠ ગર્ભ રહી જાય છે.

કેટલીક સ્ત્રી રજસ્વલા ધર્મમાં આવતી જ નથી તેવી સ્ત્રીઓને ગર્ભ અંડકોષો હોતા નથી તેથી તે ગર્ભ ધારણુ કરતી નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓમાં ચરખી અત્યંત વધી ગઇ હોય છે. એવી સ્ત્રીને સંતાન થતાં નથી કારણ ચરખી વધવાથી ગર્ભાશય નકામું થઇ જાય છે. ચરખી ગર્ભકોષને બગાડી દે છે. અને તેનું મુખ સંક્રાંચાઇ જાય છે. આવી સ્ત્રીની દવા કરી ચરખી—મેદ એ છો કરી ગર્ભાશય સુધારી શકાય છે.

જે સ્ત્રી અત્યંત સ્થુલ—બડી હોય છે કે મોટી હોય છે તેનું ગર્ભાશય અંડ બગડી જાય છે, અને ઘણી મોટી હોવાથી પુરુષેન્દ્રિય ગર્ભાશયના મુખ સુધી પહોંચી શકત નથી પણ વચમાંજ રહી જાય છે જેથી વીર્ય પણ ગર્ભાશયના મુખ સુધી પહોંચતું નથી આવો સ્ત્રી ગર્ભધારણુ કરી શકતી નથી.

જે સ્ત્રીનું ગર્ભાશય નષ્ટ થઇ ગયું હોય છે તે ગર્ભધારણુ કરી શકતી નથી નાની ઉંમરમાં જે સ્ત્રી સમાગમ કરે છે તેનું

ગર્ભાશય નષ્ટ થતાં અથવા કમજોર થઇ જતાં સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરી શકતી નથી. જે વધુ સમાગમ સુખ મુજબ સારી સ્ત્રી હોય છે તેનું રક્ત ક્ષિણ થાય છે તેને ગર્ભ રહેતો નથી ગર્ભાધાન પછી ચાર કે પાંચ દિવસ પછી વર્ષ બહાર નીકળી જાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને ઘણા દિવસ રજસ્ત્રાવ રહે છે. પ્રકર રહે છે તેવી સ્ત્રીઓ ગર્ભ ધારણ કરી શકતી નથી.

વધ્યા સ્ત્રીએ માંદે દવા તો કરવી જ. જો કોઇ રોગથી ગર્ભ ધારણ ન થતો હોય તો રોગ નિવૃત્ત થયે ગર્ભ ધારણ થાય છે.

પ્રકરણ ૮૨ મું

મેહરોગ-ગર્ભધારણ ન થઈ શકે તેવા રોગો.

ઘણી સ્ત્રીઓને એકા એકાં રહેવથી શરીર જાડું થઇ જાય છે શરીરમાં ચરબી અર્થાત મેદ વધે છે, જે સ્ત્રીઓ હંમેશાં બેસી રહે છે, કશું કામ કરતી નથી જેને સાડું સાડું ખાવાનું મળે છે ગળા પદાર્થો ધી. ખાડ, મિષ્ટાન્ન મિઠાઇ વધુ ખાય છે, ભાત વધુ ખાય છે દિવસે સુખ રહે છે. કદ ઉત્પન્ન કરનાર ગાંઠા પદાર્થો વધુ ખાવાથી અન્નનો મધુર રસ બની મેદને વધારે છે. વયેલી ચરબીની અસર શરીર ઉપર થાય છે. જેથી રસવાહિ શિરાઓનો રસ તો બંધ થાય છે. એટલે હાડકાં, મજ્જા, વીર્ય પુષ્ટિ ન થતાં માત્ર મેદ વધે છે. અને મેદ વધે છે તે સુકુમાર બની, આગસ્ટ બની સર્વ કાર્યોમાં પુર-પત્ર દિન થાય છે. શરીર જાડું થાય છે, પેટ વધે છે.

ખાંસી, નિદ્રા. આગસ, બૂખ, વડુ લાગે. પરસેવો થાય, દુર્ગંધી છુટે. એવા મેદ રોગવાળા ખાય છે ઘણું, પણ તેનું સત્વ વીર્ય બનતું નથી પણ ચરબી જાડુ વધે છે. પેટ, નિતંબ, જાતી, પીંડલીઓ મોટી થાય છે, શક્તિ ઓછી થાય છે. સ્ત્રીઓમાં નિતંબ અને પેડુનો ભાગ ચરબીથી વધી મોટો થાય છે. ગર્ભાશયનું મોં મેડું થાય છે, અર્થાત ચરબીના લીધે સંકાય. જાળાય છે, કોઈ અરોગ હોતું નથી કોઈ પડી જાય છે પ્રથમ રજનો અગાડ થાય છે, પછી શરીરમાં સારી રીતે ચરબી વધી જાય છે તો રજ બંધ થાય છે. કોઈ કોઈ વખત આવે તો કોઈ વખત બે ત્રણ માસ સુધી અટકાવ આવતોય નથી.

અને ગર્ભ રહ્યો હોય એમ માને છે. આવી દશામાં ગર્ભાશયમાં રજ જામી જાય છે તો ઘણા વ્યાધિઓ થાય છે. ચરખીના પ્રક્રેપથી રજ જનતુઓને હાનિ પહોંચે છે.

આવાં સ્ત્રી પુરુષો શિથિલ થઈ જાય છે, પરસેવો નીકળે છે, ગભરાંમણ થાય છે, શ્વાસ ચાલે છે, તરસ બહુ લાગે છે ઉઠવું બેસવું મહેનત કરવી ગમતી નથી, આવાં સ્ત્રી પુરુષો સમાગમ કરી શક્તાં નથી. શરીર બહુ જાડુ હોવું ચરખી વધી જતી એ ખરાબ રોગ છે. સ્ત્રી પુરુષોમાં ચરખી વધી ગઈ હોય છે તેઓ કદી ગર્ભ ધારણ કરી શક્તાં નથી. કેમકે ગર્ભાશય ચરખીના વિકારથી ચિકાસ વાળું થતા વીર્ય ગ્રહણ કરી શકતું નથી. અને પુરુષમાં જાડાઈ આવરાથી મેદ વધી જવાથી ઇન્દ્રિય નિશ્ચિત સ્થાન પર વીર્ય પહોંચી શકતી નથી. સ્ત્રી પુરુષ બંનેમાં મેદ વૃદ્ધિ થઈ જતાં પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શક્તાં નથી. પરંતુ જે લોહિથી પુષ્ટ હોય તેવા જાડા શરીરવાળાં પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

શરીર વધવા માટે ત્યારે ખાત્રી કરવી કે લોહિ વધે છે કે ચરખી વધે છે. જે ચરખી વધતી જણાય તો ચરખી વધારનાર ખાનપાન છોડી દેવાં, કસરત કરવી, બેસી રહેવાની ટેવ છોડવી, મેદ ઘટે તેવી દવા ખાવી. તેથી મેદ ઘટતાં પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

સુંદરીસાથી પીવાથી ચરખી ઘટે છે અને ગર્ભ રહે છે, વંધ્યા સ્ત્રીઓએ દેવે કેમીકલ વર્કસમાંથી વંધ્યાપીલ્સ અને સુંદરીસાથી મંગાવી ઉપયોગ કરવાથી ગર્ભાશયના વિકારો મટી ગર્ભ રહે છે. ઘણી સ્ત્રીઓને ૩૫-૪૦ વર્ષ સુધી પ્રજા ન થયેલી તેવીને પ્રજા થઈ છે.

ચોનિરોગ.

સ્ત્રીઓને ગર્ભાશયના રોગ ઉપરાંત ચોનિરોગ થાય છે તેને ગર્ભાશય સાથે સંબંધ છે, જેમાંથી રક્ત નીકળે તે રક્ત પ્રદર, ઘાતુશ્રાવ થાય છે. શ્વેતપ્રદર પીળું, કાળું શૂંખાં રક્ત નીકળે તે ગંધાય ખુજલી આવે જેથી શરીર પીળું પડી જાય પાણી વણાં ધરે, બાળક ન થાય અત્યંત શ્રાવ થવાથી કેદો, કમ્મર બરડામાં દુઃખ થાય, નિયમસર અટકાવ ન આવે, મહિના ચઢી જાય કપટથી રક્તશ્રાવ થાય, અંદર કહોવાટ થાય, સોજો આવે, લાલ બળે, અંદર વડના ટેટાની માફક કંઠ થાય. અંદર ધા પડે ફાટલીઓ થાય વિગેરે અનેક રોગો થાય

છે, ત્યારે સ્ત્રીને પ્રભ સતી નથી, આ માટે સુંદરીસાથી ૩ ખાટલી વાપરવાથી ઘણો ફાયદો થઇ જાય છે.

પ્રદરરોગ

સ્ત્રીઓને આ રોગ ઘણો દુઃખદાયક છે રજ વધી જતાં રજ-આવ થયાં કરે, લાલ, કાળું રક્ત, પાતળું પાણી વહ્યાં કરે, શ્વેત ધાતુ જાય, અટકાવ ઘણા દિવસ ચાલે, અનિયમિત અટકાવ આવે, જોથી તાવ, દમ, પાંડુ રોગ થાય છે, શરીર અશક્ત થાય છે. પેલામાં માથામાં દુઃખાવો થાય તરસ લાગે. શુભ્રાવ સિવાય સફેદ શ્રાવ થયાં કરે છે. આથી સ્ત્રીઓ ગર્ભ ધારણ કરતી નથી. આ માટે સુંદરી સાથી અનુભવનો ખાત્રીનો ઉપાય છે.

ઉપદેશ

સ્ત્રીઓને ઉપદેશ ગરમીના રોગ થાય છે, ઘણે ભાગે દૂરાચરણી સ્ત્રીઓને આ રોગ ઘણો થાય છે, સ્ત્રીનો રોગ પુરુષને અને પુરુષનો રોગ સ્ત્રીઓને થાય છે. આ રોગ ચેપી ગણાય છે. આ રોગમાં યોની મુખ ઉપર નાની નાની લાલ કોદલીઓ થાય છે. ચેળ આવે છે, પાણી અડકાડતાં ચાંદીઓ પડે છે, દાહ થાય છે. આવી સ્ત્રીઓને સમાગમ કરનાર પુરુષને પણ આ ઉપદેશનો વ્યાધિ થાય છે. આ રોગ અંદર સડો કરે છે. રજ નષ્ટ થાય છે. અને તેથી તેમને પ્રભ થતી નથી.

આ રોગમાં પણ સુંદરીસાથી ઘણી સારી દવા છે.

સ્ત્રીઓને આવા આવા રોગોથી ગર્ભ રહેતો નથી. આપણા લોકોની માન્યતા પ્રભ ન થાય તો ખાત્રા અખડી માને છે, પણ દવા કરતા નથી. ભૂત, પ્રેત, પીર પેગંબરને માની બાધાઓ રાખી ભૂવા, જતી, ફકીરને દોઢીયાં ખવરાવે છે. પણ આને માટે તો દવા કરવી જોઈએ. ગર્ભાશયના રોગો મટે તો જરૂર પ્રભ થાય છે. ગર્ભાશયના વિકારોથી, યોનિ રોગથી, પ્રદરદિ વ્યાધિથી પ્રભ થતી નથી, દવા કરવાથી તે રોગ મટે છે. અને પ્રભ થાય છે.

પ્રકરણ ૮૩ મું

ગર્ભાધાનની પવિત્ર ક્રિયા

હિંદુઓમાં સોળ સંસ્કાર ગણાય છે. ગર્ભાધાનનો પણ એક સંસ્કાર ગણાય છે અને તેની વિધિ કરાવતી પડે છે સ્ત્રીપુરૂષે યોગ્ય પુખ્ત ઉમ્મરે સમાગમ કરવાથી પ્રજા થાય છે. પ્રજાની સુદૃઢતા અને યોગ્ય થવા માટે મા બાપના આચાર વિચાર ઉપર વધુ આધાર છે. નાની ઉમ્મરમાં ગર્ભાધાન થાય તે પ્રજા નીર્મળ પાડે છે. જેમ પરિપક્વ થયા વગરનું કાચું બી સારી જમીનમાં વાવવામાં આવે. ખાતર પાણી સર્વ માફક હોય છતાં નિષ્ફળ નીવડે છે. કદાચ ઉગે તો તેનાં ફળ સારાં થતાં નથી, એવી રીતે વીર્ય અને રજ પરિપક્વ હોય તો પ્રજા સારી થાય છે. તે માટે સ્ત્રી પુરૂષે પુખ્ત ઉમ્મર સુધી અભ્યર્ચના પાળવાની જરૂર છે.

વૈદક શાસ્ત્ર પુરૂષની ઉમ્મર ૨૫ વર્ષ અને સ્ત્રીની ઉમ્મર ૧૬ વર્ષની પુખ્ત ગણે છે. તેથી ઓછી ઉમ્મરનાં સ્ત્રીનું રજ અને પુરૂષનું વીર્ય પરિપક્વ હોતું નથી. અત્યારે તો માબાપ છોકરાનું ક્યારે લગ્ન થાય એ જ ઇચ્છે છે. અને કેટલાક અજ્ઞાન માણસો તો ઘોડી-ચામાં હોય ત્યારે વિતાઈ કરી બાગક ચાર પાંચ વર્ષનું થાય ત્યારે તો તેનામાં સાસરાના અને વર કે વડુ । સંસ્કાર નાંખે છે. આથી નાની ઉમ્મરે બાર પંદર વર્ષે તો છોકરા કે છોકરી પ્રજાનાં માબાપ થઈ એસે તે પ્રજા ક્યાંથી સારી બજવાન થાય । માટે નાની ઉમ્મરે ગર્ભાધાન ન થાય તે માટે બાળકે ને પુખ્ત વયેજ પરણાવ ।

સાધારણ રીતે ૧૬ વર્ષની સ્ત્રી સાથે ૨૦ વર્ષના પુરૂષનો સમાગમ થાય તો પણ બાળક સાફ જન્મે છે. આથી ઓછી ઉમ્મરે ગર્ભ ધારણ થાય તો નિર્મળ કે અદ્વાયુ થાય છે.

ગર્ભાધાનનો સમય—જેન ખતરમાં વાવણી કરવાના પણ સમય હોય છે. એમાંસુ વર્ષાઃ થવો એ જોવાય છે. તેમ ગર્ભાધાનમાં પણ જે સારી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી હોય તો સમય જોવાય છે.

પ્રથમ તો સારા ધરતી, સુંદરી ગુણવાન કન્યા સાથે લગ્ન કરવું પછી તેને અને પુત્રને પુખ્ત ઉમ્મર સુધી શારીરિક અ । માનસિક બળ વધે તેવી ઉત્તમ કેળવણી આપી સુશિક્ષિત કરવું, પછી પુખ્ત ઉમ્મર થાય ત્યારે પછી ગર્ભાધાનનો સમય જણાવો.

ત્રી રજસ્વલા થાય ત્યારથી ૧૬ દિવસ અને રાત્રિ એ સ્વાભાવિક ત્રણુકાલ ગણાય છે. તેમાં રજોધર્મ આવે તે દિવસથી પ્રથમની ચાર રાત્રિ અગીઆરમી, તેરમી રાત્રિ ગર્ભાધાન માટે નિષિદ્ધ છે. એમ ૧૬ રાત્રિમાં ૬ નિષિદ્ધ અને દસ સારી ગણાય છે. આ છ રાત્રિનો ત્યાગ કરી બાકીના દિવસોમાં સ્ત્રી પુરુષ સમાગમ કરે તેથી ગર્ભ ધારણ થાય છે. અને તે વિવાચના દિવસોમાં ગમન ન કરે તો તે બંને બ્રહ્મચારી ગણાય છે એવું ધર્મશાસ્ત્ર કહે છે.

ચાર રાત્રિઓ કેમ નિષિદ્ધ ગણી છે ?

આયુર્વેદમાં તો રજોધર્મ પ્રાપ્ત થાય ત્યારથી પ્રથમની ત્રણ રાત્રિ, અને તેરમી રાત્રિ મળી ચાર રાત્રિ સમાગમ માટે નિષિદ્ધ ગણી છે. બાકીની રાત્રિ ગર્ભાધાન માટે યોગ્ય ગણી છે.

પ્રથમ દિવસ—રજસ્વલા થાય તે દિવસે પહેલે દિવસે સમાગમ કરવાથી પુરુષનું આયુષ્ય ઓછું થાય છે. ગર્ભાધન કરે અને ગર્ભ રહી જાય તો તે બાળક જન્મતાંજ મૃત્યુ પામે છે.

રજસ્વલા સ્ત્રીના પ્રથમ દિવસે સમાગમ કરેતો પુરુષને રોગથાય છે.

બીજો દિવસ—રજસ્વલા સ્ત્રીની સાથે બાજો દિવસે સંયોગ કરે તો પુરુષનું આયુષ્ય ઓછું થાય છે, પુરુષને ઉપદંશ, લોહી બગાડતો રોગ થાય છે; સ્ત્રી બિન ગર્ભાશયના રોગ થાય છે. અને કદાચ ગર્ભ રહે તો તે જન્મતાં દસ દિવસમાં મરી જાય છે.

ત્રીજો દિવસ—રજસ્વલા સ્ત્રીની સાથે ત્રીજો દિવસે સંયોગ કરે તો પુરુષનું આયુષ્ય ઓછું થાય છે, તેની આંખનું તેજ ઓછું થઈ જાય છે, અને ગર્ભ રહે તો તે અધુરા અંગનું, ખોડવળું અને થોડા દિવસ જીવનારું બાળક જન્મે.

ચોથો દિવસ—રજસ્વલા ત્રણ દિવસ પછી ચોથો દિવસે માથા બોળ સ્નાન કરી શુદ્ધ થાય ત્યારે તે દિવસે સંગ કરવાથી બાળક સર્વ અંગોથી પૂર્ણ અને બહુ દિવસ જીવનારું દાર્દ્રાયુ ઉત્તમ બાળક જન્મે છે. પણ આ દિવસે સંગ કરવાથી ગર્ભાશયને હાનિ પહોંચે છે.

રજસ્વલા સ્ત્રીની સાથે પ્રથમની ત્રણ રાત્રિઓમાં સંયોગ કરવાથી પુરુષને કાઠ, ગરમી, મૃતકચ્છ, ઉપદંશ, વીગેરે અનેક પ્રકારના રોગ થાય છે. અને સ્ત્રીના ગર્ભાશયને ઘણી હાનિ થાય છે. કારણ કે તે

દિવસોમાં રજ નીકળતું હોય છે એટલે તેમાં ફેરફાર થાય છે, આખરે સંયોગથી ધણી હાનિ થાય છે. સ્ત્રીને જ્યાં સુધી રજ નીકળતું હોય તે દિવસોમાં ત્યાં સુધી ગમન કરવાથી પુરુષના વીર્યનો નાશ થાય છે. આનું આયુર્વેદશાસ્ત્ર કહે છે.

રજસ્વલા સ્ત્રી સાથે ગમન કરવાથી પુરુષની બુદ્ધિ તેજ, બલ, મેત્રત્વ તેજ અને આયુષ્ય ઓછાં થાય છે, અને બાંનેને અનેક રોગ થાય છે. આમ મનુસ્મૃતિ કહે છે. નિર્ણય સિંધુતો ચોથી રાત્રિમાં ગમન કરવાથી અદ્વાય બાળક, દરિદ્ર પુત્ર જન્મે છે એમ પણ કહે છે.

સ્ત્રી રજસ્વલા થાય છે ત્યારથી ચાર દિવસ સુધી રજ નીકળે છે. ચોથે દિવસે રજ નીકળતું હોય તો ગમન ન કરવું પણ રજ મધ્ય થઇ ગયું હોય તો આયુર્વેદના કહેવા પ્રમાણે ગમન થઇ શકે. પ્રથમના ત્રણ દિવસ તો ગર્ભાધાન માટે નકામા છે. એવું સર્વ ધર્મ શાસ્ત્રો તેમ આયુર્વેદ પણ કહે છે. ઉચ્ચ વર્ણમાં સ્ત્રી રજસ્વલા થાય ત્યારથી ત્રણ દિવસ અસ્પર્શ્ય ગણાય છે, તે દિવસોમાં તેને કોઇ અડકતું નથી તે એકાન્તમાં રહે છે, પુરુષ વર્જને મોં બંધ વતી નથી. ચોથો દિવસે સ્નાન કરી શુદ્ધ થાય છે પણ રસોઇ કરી શકતી નથી, રસોડા માટે તો તે દિવસે અસ્પર્શ્ય ગણાય છે. પાંચમે દિવસે માથા બોળરનાન કરે ત્યારે પુરી રીતે સ્પર્શ્ય ગણાય છે અને રસોઇ પણ કરી શકે છે. સુશ્રુત ચોથા દિવસે ગમન કરવાનું કહે છે પણ ચરક તો કહે છે કે રજ નીકળતું હોય તો ચોથો દિવસ પણ નિષિદ્ધ છે. શરીર કલ્પદ્રુમ પણ ચોથા દિવસે નિષિદ્ધ ગણે છે. ધર્મશાસ્ત્રો પણ ચોથા દિવસે નિષિદ્ધ ગણે છે. કદાચ તે દિવસે રજ નીકળતું હોય તો બાળક અદ્વાય અને દરિદ્ર થાય છે. વળી સ્ત્રી પુરુષને રોગ થાય તે બુદ્ધો. એથી ચોથે દિવસ પણ ત્યાજ્ય ગણવો.

અગીઆરમી રાત્રિ—રજસ્વળા થાય ત્યારથી અગીઆરમી રાત્રિએ પણ ગર્ભાધાન ન કરવું જોઇએ. કારણ કે તે દિવસે ગમન કરવાથી ગર્ભ રહે તો ધર્મહીન દુન્યા ઉત્પન્ન થાય છે એવું નિર્ણય-સિંધુ કહે છે. તેમજ રતિશાસ્ત્રી વિગેરે કહે છે કે: અગીઆરમી રાત્રિએ ગર્ભ ધારણ થાય તો પુત્રી થાય તે વેશ્યા કે ગુપ્ત વ્યભિચાર કરનારી થાય, દુષ્ટ સંતાનનો જન્મ થાય છે. માટે આ રાત્રિ નિષિદ્ધ ગણી છે.

તેરમી રાત્રિ—રજસ્વળા થયા પછી તેરમી રાત્રિએ ગમન ન

કરવું સુશ્રુત કહે છે કે: આ રાત્રિ નિન્દીત છે. પણ નિર્ણય સિન્ધુ કહે છે કે: તેરમી રાત્રિએ ગર્ભ રહે તો પાપિણી અને વર્ણશંકર, અભિચારિણી, અન્ય પુરુષો સાથે સંયોગ કરાવનારી કન્યા જન્મે. રતિશાસ્ત્રી કહે છે કે આ તેરમી રાત્રિએ ગર્ભ રહે તો કુરુષ અને કુલ્લ કન્યા જન્મે.

આવી રીતે ૩૪મની ચાર, અગીઆર અને તેરમી રાત્રિ ગર્ભાધાન માટે નિષિદ્ધ ગણી છે. માટે આ દિવસોએ સારી સંતની આશા રાખનારા સ્ત્રી પુરુષે ગમન કરવું નહિ.

વધુ નિષિદ્ધ રાત્રિઓ—ઉપરની છ રાત્રિ તો નિષિદ્ધ ગણી. બાકીની દસ ગર્ભાધાનને યોગ્ય ગણી તેમાં પણ અમાસ આઠમ, પૂર્ણિમા, અને ચતુર્દશી એ ચાર રાત્રિઓમાં સ્ત્રીગમન કરવું એવું મનુસ્મૃતિ, વિગેરે ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે. નિર્ણયસિન્ધુ કહે છે કે: છઠ, આઠમ, ચોથ, બંને પક્ષની ચતુર્દશી, અમાસ અને પૂર્ણિમા એ દિવસોમાં ગર્ભાધાન ન કરવું. તેમજ માત્રાપ કે સગાની શ્રાદ્ધતિથી આવતી હોય તે દિવસે સમાગમ ન કરવો. એ ઉપરાંત કોઈ પર્વ આવતું હોય તો તે દિવસે સમાગમ કરવો, જેમાં વ્યાતિપાત પ્રદોષ, એકાદશી, સૂર્ય સંક્રાંતિ, ગ્રહણ, રામનવમી જન્માષ્ટમી, મહા શિવરાત્રીપર્વના દિવસોમાં સ્ત્રી સમાગમન કરવો, તે દિવસોએ ગર્ભાધાન કરવું એ નિષિદ્ધ ગણાય છે. એવું મનુસ્મૃતિ, વસિષ્ઠ સ્મૃતિ આદિ ધર્મગ્રંથો કહે છે.

ગર્ભાધાનનો વખત—ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રી રજસ્વળા થાય ત્યારથી ચાર રાત્રિ, અગીઆરમીને તેરમી રાત્રી, તેમાં તિથી ચોથ, છઠ, આઠમ, ચૌદસ, અમાસ, અને પર્વના દિવસો ગર્ભાધાન માટે અયોગ્ય છે. તે ઉપરાંત સંધ્યાકાળે જીની સાથે સપ્તાગમ ન કરવો, ગર્ભાધાન માટે રાત્રિનો સમય ઉત્તમ છે. દિવસે સમગમ કરવો નહિ.

દિવસે સ્ત્રી સમાગમ કરવાથી મનુષ્યનું આયુષ્ય, યુદ્ધિ અને આંખોનું તેજ ઓછું થાય છે, સૂર્યમુખી ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રાતઃકાલે કે અર્ધી રાત્રે સમાગમ કરવાથી વાયુ કોષિત થાય છે.

ભાગવત તો તમે વાંચ્યું છે તેમાં જણાશે કે સાયકાલે કશ્યપ અને અદિતિ જેવાં પવિત્ર રૂપિ અને રૂપિ પત્નીએ ગમન કર્યું તો હિરણ્યકશિપુ જેવા દૈત્યનો જન્મ થયો. અર્ધી રાત્રે ગમન કરીથી પણ પુરુષને અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે દિવસે, સ-

ધ્યાકાળે, અર્ધી રાત્રે સ્ત્રી સમાગમ નજ કરવો, એ વખત ગર્ભાધાન માટે અયોગ્ય છે.

જન્મ્યા પછી ૩ કલાકની અંદર સમાગમ કરવો નહિ. એ રીતે સારી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છાવાળાં સ્ત્રી પુરુષોએ નિયમ પાળી ગર્ભાધાન કરવું.

રજસ્વલા થયા વગર ગર્ભ રહેવો—કેટલીક વાર પુખ્ત ઉમ્મરની સ્ત્રી રજસ્વલા થયા વગર પણ ગર્ભ ધારણ કરે છે. જેમકે બાળક ધાવતું હોય ત્યારે સ્ત્રી રજસ્વલા થતી નથી. આ સમયે, કોંવા ધાવણું બાલક મરી જાય અને સ્ત્રીને પુરુષની ઇચ્છા થઈ આવે તો તે વખતે સમાગમ થાય ત્યારે ગર્ભ રહે છે. આ વખતે સ્ત્રી આનંદમાં આવી જાય છે, તેની આંખો, કુખ, વાળ ઢીલ પડે છે, હાથ, છાતી, કમર, નાભિ, જાંઘ ફડકે છે. આવી સ્ત્રીઓને રજસ્વલા સમજવી જોઈએ. આવી રીતે સ્ત્રીઓ ગર્ભધારણ કરી શકે છે એવું સુશ્રુત કહે છે.

પ્રકરણ ૮૪ મું

પુત્ર અથવા પુત્રી ધાર્યા પ્રમાણે જન્મે.

મનુષ્યને ઇચ્છા થાય તેવી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી

શાસ્ત્ર કહે છે કે પુત્રનો જન્મ આપવો કે પુત્રીનો જન્મ આપવો એ સ્ત્રીપુરુષોના પોતાના હાથમાં છે. પુરુષ અને સ્ત્રીનો સંયોગ થવાથી ગર્ભ રહે અને બાળક જન્મે. પછી તે પુત્ર થાય કે પુત્રી તે દેવાધીન છે એવું લોકો માને છે, ધણાને ત્યાં તો છોકરીઓ જન્મે છે, પુત્ર માટે તે તલસે છે, પણ પુત્રનો જન્મ થતો નથી. ધર્મ-શાસ્ત્રી આ વાત દેવાધીન નહિ પણ સ્ત્રી પુરુષોના હાથમાં છે એવું કહે છે, આ બાબતનું આપણા લોકોને જ્ઞાન નથી માટેજ એમ બને છે. શાસ્ત્રના ગુપ્ત ભેદો જાણી અને ધાર્યા પ્રમાણે જોઈતી પ્રજાને જન્મ આપો.

પુરુષનું વીર્ય બળવાન હોય તો પુત્ર અને સ્ત્રીનું રજ બળવાન હોય તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે. એવું ગર્ભોપનિષદમાં કહ્યું છે.

રજસ્વલા થયા પછી, ૬, ૮, ૧૦, ૧૨, ૧૪, અને ૧૬ માં રાત્રિના સમાગમે ગર્ભ રહી જાય તો પુત્ર થાય એટલે એકી રાત્રિમાં પુત્ર અને રજસ્વલા થયા પછી ૫, ૭, ૯, ૧૧, ૧૩ એને ૧૫ મી રાત્રિએ ગર્ભ રહી જાય તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે એકી રાત્રિના સમાગમે ગર્ભ રહે તો પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે.

પિતાનું વીર્ય વધુ હોય તો પુત્રી જન્મે, સ્ત્રીનું રજ વધુ હોય તો હોય તો પુત્ર જન્મે. રજ અને વીર્ય સરખાં હોય તો નપુષક થાય અથવા બે બાળક જન્મે, અને વીર્ય ક્ષીણ હોય એણું હોય તો ગર્ભ રહેતો નથી એવું મનુસ્મૃતિ કહે છે.

ગર્ભાધાન સમયે રજ બળવાન હોય તો પુત્રી અને વાયે બળવાન હોય તો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે ધર્મશાસ્ત્રો તેમ આયુર્વેદનો મત છે.

પુરુષના જમણા અંગથી પુત્ર, ડાબા અંગથી કન્યા અને સ્ત્રીના જમણા અંગથી પુત્ર અને ડાબા અંગથી કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે.

ત્રિવલ્લી-ત્રીની કામ યોગિ મુખમાં ત્રિવલ્લી છે. તેમાં ૧ સમીરણ, ૨ ચન્દ્રમસી ને ત્રીજી ગોરી. એક પછી એક અંદર છે સમીરણ નાડીમાં ગર્ભ ઝરે તો ગર્ભ રહેતો નથી, ચન્દ્રમસી તેથી ઉડાંબુમાં છે તેમાં વીર્ય ઝરે તો કન્યા થાય અને ગોરી એ ત્રીજી વલ્લીનું મુખ બહુ સારી રીતે કામોદીપન થાય તો ઉઘડે છે તેમાં વીર્ય જાય તો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે એમ ભાવપ્રકાશ કહે છે. રાજા ભોજના સમયમાં તેમની પત્ની લીલાવતીએ પૂછ્યું કે મદારાજ કન્યા અને પુત્રનો ગર્ભ શી રીતે બને છે માતા પિતાનું રજ અને વીર્ય કન્યા કે પુત્ર ઉત્પન્ન થવામાં કારણ છે પણ એવાં માતા પિતાનાં રજ વીર્યથી કદી કન્યા અને કદી પુત્ર ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું? આ ચર્ચા રાજસલામાં બોળે કરી એટલે વિદ્વાનોએ કહ્યું કે સ્ત્રી અને પુરુષ પોત પોતાના મુખ્ય અંગમાંથી કન્યા અને પુત્ર ઉત્પન્ન કરે છે. પુરુષનું મુખ્ય જમણું અંગ છે તેથી જમણા અંગમાંથી નીકળેલું વીર્ય સ્ત્રીના જમણા અંગથી નીકળેલા રજની સાથે મળે તો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય અને પુરુષના ડાબા અંગથી નીકળેલું વીર્ય સ્ત્રીના ડાબા અંગથી નીકળેલા રજની સાથે મળી ગર્ભાશયમાં જાય તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે.

યુનાની મત

આમ પુત્રી કે પુત્ર થવો એ માખાપના બળવાન કે નિર્બળ રજ વીર્ય ઉપર આધાર રાખે છે. એમજ યુનાની મતમાં પણ વીર્ય પ્રબળ હોય તો પુત્ર અને રજ પ્રબળ હોય તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે રત્રી પુરૂષના જમણા અંગથી પુત્ર અને ડાબા અંગથી પુત્રી થાય છે એવું કહ્યું છે.

પુત્ર કે પુત્રી થવા માટે પશ્ચિમના ડાકટરોનો મત

પશ્ચિમના વિદ્વાનો પણ કહે છે કે રત્રીને રજોદર્શનથી ચોંચાં દિવસે શુદ્ધ થયા પછી ત્રણ ચાર દિવસ પછી રજ પાકુ થાય છે એથી રજોધર્મથી સાત આઠ થા દસ દિવસ પછી સંયોગ થય તો પુત્ર અને રજો દર્શનથી શુદ્ધ થયા પછી તરત કે બીજે ત્રીજે દિવસે સંયોગ થાય તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે.

ડાકટર સી.સ્ટ. કહે છે કે પુરૂષના જમણા અંડકોષથી નીકળેલુ વીર્ય રત્રીના જમણા અંગથી નીકળેલ રજની સાથે મળે તો પુત્ર અને પુરૂષના ડાબા વૃષણથી અર્થાત અંડકોષથી નીકળેલ વીર્ય રત્રીના ડાબા અંડકોષથી નીકળેલ રજ સાથે મળે તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે.

ડાકટર વેલહિંગ કહે છે કે રત્રીના જમણા અંડકોષમાંથી પુત્ર અને ડાબામાંથી નીકળેલ રજથી પુત્રી થાય છે. એક રત્રીને નવ પુત્રજ જન્મ્યા હતા તેના મરી ગયા પછી તેના ગર્ભાશય પી તપાસ કરી તો તેની જમણી તરફનું અંડકોષ સાફ હતું અને ડાબી તરફનું સુકાઈ ગયેલું સંક્રાન્તિય ગયેલું હતું. એથી તેને પુત્રી થતી નહિ પણ પુત્રનીજ રજ થતી હતી.

ડાકટર ફલમેન કહે છે કે એક મનુષ્યના ડાબા અંડકોષ (વૃષણ)માં વાગ્યું હતું તે વાગવાથી બગડી ગયેલું હતું તેનાં જોટલાં સંતાન થયાં તે તે પુત્ર જન્મતાં. તેના મરણ પછી જ્યેષ્ઠ તે તેનું ડાબું અંડકોષ કાંઈ કામનું નહોતું.

જે સ્ત્રીનું ડાબું અંડકોષ સુકાઈ ગયું હોય તેને પુત્રજ જન્મે છે. એક પુરૂષના ડાબા વૃષણમાં જંતુ પડી જવાથી ઇસ્પીતાકમાં તે વૃષણ કાઢી લેવામાં આવ્યું, તે પછી તેની રત્રીને ચાર પુત્રો જન્મ્યા હતા, એક માણસે જમણા વૃષણમાં પીડા થઈ તે અંડકોષ હોસ્પીટલમાં જઈ કઢાવ્યું તે પછી તેને ત્રણ કન્યાઓ જન્મી. આવીજ રીતે પશુનું પણ સમજવું. સાંઢને કે ઘોડાને એ વૃષણમયી જમણું

ન હોય તો તેનાથી પ્રજા માદા થાય, ડાણુ વૃષણુ ન હોય તો તેનાથી પ્રજા નર જન્મે છે. આવીજ રીતે બકરાં, ઘેટાં કુતરાંનું સમજવું.

આથી જે લોકો પુત્ર થવો કે પુત્રી થવી ઇશ્વરાધીન માને છે. પણ તેમ નથી તે તો મનુષ્યના હાથમાં છે. પુરૂષનું જમણું અને સ્ત્રીનું ડાણુ અંગ મુખ્ય ગણાય છે, જ્યારે પુરૂષના જમણા અન્ડકોષમાંથી વીર્ય નીકળી સ્ત્રીના જમણા વૃષમાંથી નીકળેલા રજ સાથે મળે છે તો પુત્ર થાય છે. પુરૂષના ડાણા વૃષણુ અન્ડકોષમાંથી નીકળેલું વીર્ય સ્ત્રીના ડાણા અન્ડકોષમાંથી નીકળેલા રજ સાથે મળે તો પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે, પુરૂષના જમણા અન્ડકોષમાંથી નીકળેલું વીર્ય સ્ત્રીના ડાણા અન્ડકોષથી નીકળેલા રજ સાથે મળે કે પુરૂષના ડાણા અન્ડકોષમાંથી નીકળેલા વીર્ય સાથે સ્ત્રીના જમણા અન્ડકોષના રજ સાથે મળે તેવું કદી બનતુંજ નથી, એથી ચોક્કસ સિદ્ધ થાય છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેના જમણા અને ડાણા અન્ડકોષમાંથી નીકળેલુ રજ વીર્ય જમણાનું જમણામાં અને ડાણાનું ડાણામાં મળે છે. કારણ કે પુરૂષનું જમણું અંગ મુખ્ય ગણાય છે. એથી પુરૂષના જમણા અન્ડકોષમાં પુત્રનું વીર્ય અને ડાણામાં કન્યા ઉત્પન્ન કરનારું વીર્ય હોય છે. અને એજ રીતે સ્ત્રીનું ડાણુ અંગ મુખ્ય ગણાય છે, એથી સ્ત્રીના ડાણા અન્ડકોષમાં કન્યા અને જમણામાં પુત્રને ઉત્પન્ન કરે તેવું રજ રહે છે. એથી પુરૂષના જમણા વૃષણુમાંથી પુત્રનું વીર્ય નીકળી સ્ત્રીના જમણા અન્ડકોષમાંથી નીકળેલા પુત્રના રજ સાથે મળી પુત્ર ઉત્પન્ન કરે છે, એજ રીતે સ્ત્રીને ડાણા વૃષણુમાંથી કન્યાનું રજ નીકળી પુરૂષના ડાણા અન્ડકોષમાંથી નીકળેલા કન્યાના વીર્ય સાથે મળી કન્યા ઉત્પન્ન કરે છે.

ધણા કહેશે કે સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેના અન્ડકોષોમાં એકજ પ્રકારનો પદાર્થ રહે છે તો પછી જમણામાં પુત્ર અને ડાણામાં કન્યાનું રજ વીર્ય કેવી રીતે રહે છે? આ ખોટી શંકા છે. સર્વથી પહેલી વાત એ છે કે જો બંનેમાં એકજ પદાર્થ હોત તો પ્રાકૃતિક અન્ડકોષો બનાવવાની જરૂરજ શી હતી એ ઉપરાંત તપાસ કરતાં જણાય છે કે જ્યારે પુરૂષનું ડાણુ વૃષણુ ખરાબ થાય તો પુત્ર જ ઉત્પન્ન થાય અને જો સ્ત્રીનું જમણુ વૃષણુ ખરાબ થાય તો પુત્રીજ ઉત્પન્ન થાય છે એથી ચોક્કસ સમજાય છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષના જમણા વૃષણુમાંથી પુત્રીને ઉત્પન્ન કરે તેવું રજ વીર્ય રહે છે.

શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે: વીર્ય યજવાન હે.ય તો પુત્ર અને રજ યજવાન હોય તો પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે. પુરુષના જમણા અને સ્ત્રીના ડાબા અંગમાંથી નીકળેલુ વીર્ય અને રજ પ્રયત્ન હોય છે આવી રીતે પુરુષના મુખ્ય જમણા અંગમાંથી વીર્ય નીકળી સ્ત્રીના જમણા અંગથી નીકળેલા રજની સાથે મળે તો પુત્ર અને સ્ત્રીના મુખ્ય ડાબા અંગમાંથી નીકળેલ રજ પુરુષના ડાબા અંગમાંથી નીકળેલા વીર્યની સાથે મળી કન્યા ઉત્પન્ન કરે છે એટલે યજવાન વીર્યથી પુત્ર અને યજવાન રજથી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે.

પુરુષના જમણા અંગ અર્થાત જમણા વૃષણમાંથી નીકળેલ યજવાન વીર્ય સ્ત્રીના જમણા વૃષણમાંથી નીકળેલા નિર્જળ રજની સાથે મળી પુત્ર અને સ્ત્રીના ડાબા વૃષણમાંથી નીકળેલ યજવાન રજ પુરુષના ડાબા અન્ડકોષમાંથી નીકળેલ નિર્જળ વીર્ય સાથે મળે તો કન્યા ઉત્પન્ન કરે છે.

ધર્મશસ્ત્ર તેમ વેદક શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે: રજ વલા થયા પછી ૬-૮-૧૦-૧૨-૧૪ અને ૧૬ માં રાત્રિમાં સયેગ કરવાથી પુત્ર અને ૫-૭-૯-૧૧-૧૩ અને ૧૫ માં રાત્રિમાં ગમન કરવાથી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે. આ રાત્રિઓમાં રજની દશા પર વિચાર કરવો જરૂરી છે. વિદેહાચાર્ય કહે છે કે ૪-૬-૮-૧૦-૧૨-૧૪-૧૬ આ એકી રાત્રિઓમાં સ્ત્રીને રજ ઘણુંજ ઓછું હોય છે. અને ૫-૭-૯-૧૧-૧૩-૧૫ એકી રાત્રિઓમાં રજ બહુ વધુ નીકળે છે. અને સ્ત્રીઓને ૪-૬-૮-૧૦-૧૨-૧૪-૧૬ એ રાત્રિઓમાં રજ ઓછું નીકળતું હોવાથી ગર્ભ રહેતો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. પણ આ રાત્રિઓમાં ડાબા અંગમાંથી રજ નીકળે તો તે કાંઈ કામમાં આવતું નથી. તેમ ૫-૭-૯-૧૧-૧૩-૧૫ એ એકી રાત્રિઓમાં સ્ત્રીને રજ વધુ નીકળે છે અને એથી ગર્ભ રહે તો પુત્રી ઉત્પન્ન થાય. અને આ રાત્રિઓમાં કદાચ રજ જમણા અંગમાંથી નીકળે તો તે કાંઈ પણ કામમાં આવતું નથી એવું રતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે.

આથી ખાતરી થાય છે કે ૪-૬-૮-૧૦-૧૨-૧૪-૧૬ એ સઠ અર્થાત એકી રાત્રિઓમાં સ્ત્રીના જમણા અંગમાંથી નીકળેલ રજથી પુત્ર અને ૫-૭-૯-૧૧-૧૩-૧૫ એ એકી અર્થાત વિષમ રાત્રિઓમાં ડાબા અંગમાંથી નીકળેલ રજથી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ ૪-૬-૮-૧૦ એ વગેરે એકી રાત્રિઓમાં ડાબા અંગમાંથી અને ૫-૭-૯-૧૧

એ વગેરે એકી રાત્રિયોમાં સ્ત્રીના જન્મના અંગમાંથી નીકળેલ રજ કોઈ કામમાં આવતું નથી. આથી સિદ્ધ થાય છે કે જ્યારે સમ રાત્રિયોમાં સ્ત્રીના જન્મણા અંગમાંથી નીકળેલ રજ, પુરૂષના જન્મણા અંગમાંથી નીકળેલ વીર્ય સાથે મળશે તો પુત્ર થશે. અને જ્યારે સ્ત્રીના ડાબા અંગમાંથી ત્રિષમ દિવસોમાં નીકળેલું રજ પુરૂષના ડાબા અંગમાંથી નીકળેલ વીર્ય સાથે મળે છે તો પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે.

ધર્મશાસ્ત્રો અને વૈદકશાસ્ત્રો કહે છે કે: જ્યારે પુરૂષનું વીર્ય વધુ હોય અને સ્ત્રીનું રજ ઓછું હોય ત્યારે પુત્ર અને સ્ત્રીનું રજ વધુ હોય તથા પુરૂષનું વીર્ય ઓછું હોય તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ઋતુગ્રાવ પછી આદિ એકી સમ રાત્રિયોમાં સ્ત્રીના જન્મણા અંગમાંથી રજ ઓછું ૪-૬-૮ રાત્રિયોમાં નીકળે છે તેથી પુત્ર થાય છે. અને ૫-૭-૯ આદિ એકી રાત્રિમાં સ્ત્રીના જન્મણા અંગમાંથી રજ વધુ નીકળે છે. તેથી પુત્રી થાય છે.

આમાં આ વાત નક્કી થાય છે કે જ્યારે સ્ત્રીનું રજ ઓછું હોય છે તો પુરૂષનું વીર્ય વધુ હોય છે. જ્યારે સ્ત્રીનું રજ વધુ હોય છે ત્યારે પુરૂષનું વીર્ય ઓછું હોય છે કારણ કે પુરૂષનું મુખ્ય અંગ જન્મણું છે એથી તેના જન્મણા અંગમાંથી વધુ અને ડાબા અંગમાંથી વીર્ય ઓછું નીકળે છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીનું મુખ્ય અંગ ડાબું ગણાય છે. મોટે ડાબા અંગમાંથી વધુ અને જન્મણા અંગમાંથી થોડું રજ નીકળે છે. એથી પુરૂષના જન્મણા અંગમાંથી નીકળેલ વીર્ય વધુ અને સ્ત્રીના ડાબા અંગમાંથી નીકળેલ ઓછું રજ મળે તો પુત્ર થાય અને સ્ત્રીના જન્મણા અંગમાંથી નીકળેલ વધુ રજ સાથે પુરૂષના ડાબા અંગથી નીકળેલ ઓછું વીર્ય મળે તો પુત્રી ઉત્પન્ન થાય.

આથી સમજાય છે કે સ્ત્રીના અને પુરૂષના જન્મણા અંગના રજ અને વીર્યથી પુત્ર અને ડાબા અંગમાંથી નીકળેલ રજ વીર્યથી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે પુરૂષના જન્મણા વૃષણમાં પુત્ર ઉત્પન્ન કરનાર વીર્ય અને ડાબામાં પુત્રી ઉત્પન્ન કરનાર વીર્ય રહે છે. એજ રીતે સ્ત્રીના જન્મણા અંડકોષમાં પુત્રનું અને ડાબામાં પુત્રી ઉત્પન્ન કરનાર રજ રહે છે. પુરૂષને જેમ ઉપરથેન્દ્રિયને વળગીને બે વૃષણ (કોથળી) હોય છે તેમ સ્ત્રીએને ઉદરમાં ગર્ભાશયની સાથે બે વૃષણ (અંડકોષ) છે એ વાત આગળ કહેવાઈ ચુકી છે. અને પુરૂષના જન્મણા અંગમાંથી નીકળેલ વીર્ય સ્ત્રીના ડાબા અંડકોષમાંથી નીકળેલ રજ સાથે મળવાજ

નથી. તેમ પુરૂષના ડાબા અંગમાંથી નીકળેલ વીર્ય સ્ત્રીના જમણા અંગમાંથી નીકળેલ રજ સાથે મળતુંજ નથી એવું સ્ત્રીશાસ્ત્ર કહે છે તેથી તે દિવસે કરેલો સમાગમ નિષ્ફળ જાય છે. ગર્ભ રહેતોજ નથી.

આગળ કહ્યું કે સ્ત્રીના કામમંદિરમાં ત્રણ નાડી છે. સમીરણા, ચન્દ્રમસી અને ગૌરી, તેમાં ગૌરીમાં વીર્ય જાય તો પુત્ર, ચન્દ્રમસીમાં જાય તો પુત્રી અને સમીરણામાં જાય તો નિષ્ફળ જાય એવું આગળ કહ્યું છે. એ કામમંદિર તે ગર્ભાશય જ છે. સમીરણા ગર્ભાશયના સુખની વચમાં છે. ત્યાં વીર્ય જાય તો બહાર પાછું નીકળી જાય. ચન્દ્રમસી ગર્ભાશયની ડાબી તરફ છે, એમાં વીર્ય જાય તે સ્ત્રીના ડાબા અંડકોષમાંથી નીકળેલ રજ સાથે મળે છે, જેથી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રકારે ગૌરી નાડી ગર્ભાશયની અંદર જમણી તરફ છે. એ સ્થળે વીર્ય જાય તો સ્ત્રીના જમણા અંડકોષમાંથી નીકળેલ રજ સાથે મળે છે, જેથી પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે, ગર્ભાશયને જમણી તરફ તેમ ડાબી તરફ એમ બે અંડકોષો (વૃષણો) છે. એ અંડકોષોમાંથી ગર્ભાશયમાં રજ જાય છે. ચન્દ્રમસી નાડીથી ડાબી તરફ વીર્ય જાય ડાબા અંડકોષમાંથી નીકળેલ રજ સાથે મળે છે તો પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે વીર્ય ગર્ભાશયની જમણી અને ગૌરીનાડીના રસ્તે જાય તો સ્ત્રીના જમણા અંડકોષમાંથી નીકળેલ રજ સાથે મળે તો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે.

સાધારણ રીતે સ્ત્રીને રજસ્વલા થયા પછી ૭-૮-૧૦મા દિવસ સુધી સંયોગ સુખની ધણી જ ઇચ્છા રહ્યા કરે છે. એથી રજ વધારે નીકળે છે માટે ૧૦ દિવસની અંદર સ્ત્રી સમાગમ જો ૫-૭-૮ મા દિવસે કરવામાં આવે તો પુત્રી થાય, અને ૧૦ દિવસ પછી સમાગમ કરે તો તેની એ ઇચ્છા શમી જાય છે. એટલે રજ એટલું હોય છે. જેથી ૬-૮-૧૦ દિવસ પછી ૧૨-૧૪-૧૬ મી રાત્રિએ સમાગમ થાય તો રજ એટલું હોવાને લીધે પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. આ સિદ્ધાંત સર્વત્ર લાગુ પડી શકતો નથી. આ તો એક ડાકટરનો મત છે. માત્ર એકજ વાત સાચી છે કે ૪-૬-૮-૧૦-૧૨-૧૪-૧૬ બેકી રાત્રિમાં ગર્ભાધાન થાય તે સ્ત્રીને રજ એટલું હોવાથી પુરુષનું વીર્ય વધુ હોય તો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય અને ૫-૭-૯-૧૧-૧૩-૧૫ એ બેકી રાત્રિમાં સ્ત્રીને રજ વધુ હોવાથી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે.

સ્ત્રી અને પુરૂષના અંડકોષમાંથી રજ અને વીર્ય કેવી રીતે નીકળે છે તે ચર્ચા હવે કરીએ. સાધારણ રીતે કુદરતી નિયમ એવો

છે કે જે વખતે રજ કે વીર્ય નીકળવા લાગે છે ત્યારે અંડકોષ (વૃષણ) ઉપર ચઢી જાય છે. તે પુ પેત્રે તો સમજાય છે. સ્ત્રીના અંડકોષ ઉદરમાં (પેટમાં) હોવાથી જણાતા નથી અને તેવીજ રીતે સ્ત્રી કે પુરુષેત્રે એક અંડકોષ (ગોળા) હંમેશાં ઉપર ચડે તો આ એક નીચી રહે છે. ઉપર રહેતા અંડકોષમાંથીજ રજ વીર્ય નીકળે છે આ અંડકોષ ઉપર કેવી રીતે ચઢે છે તે જોઈએ. આ માટે ઇશ્વરી નિયમ એવો છે કે જમણા કે ડાબા જે તરફના નાકમાંથી શ્વાસોશ્વાસ ની ક્રિયા ચાલતી હોય અર્થાત જે તરફના નાકમાંથી વધુ શ્વાસ નીકળતો હોય તે તરફનું અંડકોષ ઉપર ચઢેલું રહે છે.

મનુષ્યના નાકને બે છિદ્ર છે જમણી તરફના છિદ્રને સૂર્યનાડી અર્થાત પીંગલાનાડી કહે છે એ તરફ શ્વાસ વધુ નીકળતો અને જતો હોય તો સૂર્યનાડી કે પીંગલા નાડી ચાલે છે એમ સમજવું, અને ડાબા છિદ્રદ્વારા શ્વાસ વધુ નીકળતો જતો હોય તો ચંદ્રનાડી ચાલે છે એમ સમજવું. એ બેની મધ્યમાં સુષુમ્ણા નાડી છે એવું શાસ્ત્રે કહે છે. આ નાડીની ગતિ ઉપરથી લવિષ્ય પારખી શકાય છે તે સ્વરોદયશાસ્ત્ર છે. ઇડા, પીંગલા નાડી સંબંધી વિવેચન ચેત્ત્વિદ્યામાં આગળ આવી ગયું છે. સ્વરોદયશાસ્ત્ર એટલે ઇડા, પીંગલા, ચંદ્ર સૂર્યનાડીની ગતિ ઉપરથી લવિષ્યની વાત જણાતાં, શુભ અશુભ ફળ જાણતાં શીખવું હોયતો 'લવિષ્યવેત્તા' એ અમારું પુ તક મંગાવી વધુ ખુલાસો મેળવી શકશો.

એ નાકના જમણા કે ડાબા છિદ્રમંથી શ્વાસ ચલાવવો, ઇડા નાડીમાંથી ક્યારે કેવો શ્વાસ ચલાવવો એ આપણા હાથમાં છે આપણે ઇચ્છીએ ત્યારે જમણા નાકના છિદ્ર માંથી શ્વાસ વધુ ચલાવી શકીએ છીએ અને ઇચ્છીએ ત્યારે ડાબા છિદ્રદ્વારા એટલે ચંદ્રનાડી દ્વારા વધુ શ્વાસ ચલાવી શકીએ છીએ.

આપણે ડાબી બાજુ પાસુ ફેરવી સુવાથી જમણા નાકમાંથી વધુ શ્વાસ ચાલે છે. અને જમણી બાજુ પાસુ ફેરવી રૂઢ રહેવાથી ડાબા નાકમાંથી શ્વાસ વધુ નીકળવા લાગે છે. અને કરી હરકત પણ આ-વતી નથી એવું રતિશાસ્ત્ર કહે છે.

× લવિષ્યવેત્તા-જુત, લવિષ્ય અને વર્તમા-કળની વાત જણાવવા શીખવું હેય તો જ્યોતિષ, રમણ, સ્વરોદયનો ઉત્તમ ગ્રંથ મંગાવો કિંમત રૂ ૫-૦-૦ લાગ્યોદય ઓફીસ-અમદાવાદ.

પુત્ર કે પુત્રીનો ધાર્યા જન્મ આપી શકાય છે.

હવે સ્ત્રી પુરુષ ગર્ભાધાન સમયે જો પુત્રી ઉત્પન્ન કરવી હોય તો તે અને પુત્ર ઉત્પન્ન કરવો હોય તો તે ઉત્પન્ન કરી શકે છે. તે તેમના પોતાના હાથમાં છે. તેમણે જો પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા હોય તો સ્ત્રી રજસ્વલા થાય ત્યારથી ૪-૬-૮-૧૦-૧૨-૧૪ ૧૬ એ બેઠી રાત્રિમાં ગર્ભાધાન-સમાગમ કરે. અને પુત્રીની ઇચ્છા હોય તો ૫-૭-૯-૧૧-૧૩ અને ૧૫ મી રાત્રિએ સંયોગ કરવો. નિયમ-સર વર્તાવું. સ્ત્રી રજસ્વલા થાય ત્યારથી ચોથા દિવસ પછી શાસ્ત્રમાં વળ્યું રાત્રિએ ત્યાગ કરીને પુનઃ થાય તે માટે બેઠી રાત્રિમાં સમાગમ કરવો. એકી રાત્રિમાં બિલકુલ સંગ કરવો જ નહિ. પુત્રી ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા હોય તો ૫-૭-૯ આદિ એકી રાત્રિમાં સંયોગ કરવો. બેઠી રાત્રિમાં સંયોગ કરવો જ નહિ. અને તેના નિયમને પાળે. અને રજસ્વલા થયા પછી રોજ સંગ કરે તો પછી પુત્ર થાય કે પુત્રી જન્મે એ નસીબની વાત. જે દિ-સે રજ વીર્યના સંયોગ થઈ ગર્ભાશયમાં મળે તે દિવસ ઉપર આધાર. બાકી નિયમ-સર વર્તે તો ગર્ભાધાન પછી ગર્ભ રહે તો ખાત્રીથી કહી શકે કે પુત્ર જન્મશે કે પુત્રી જન્મશે.

બંને સ્ત્રી અને પુરુષના જમણા નાકમાંથી વધુ શ્વાસ નીકળતો હોય તો બંને સ્ત્રી અને પુરુષનાં જમણાં અંડકોષ (વૃષણ) ઉપર ચઢી જશે. એથી રજ વીર્ય નીકળી પુરુષના જમણા અંગનું વીર્ય સ્ત્રીના જમણા અંગના રજ સાથે મળી પુત્ર ઉત્પન્ન થશે. એ રીતે કન્યા ઉત્પન્ન કરવી હોય તો સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેએ ડાબા નાક દ્વારા વધુ શ્વાસ કહાડવો જોઈએ. એથી બંને સ્ત્રી અને પુરુષના ડાબા અંડકોષ ઉપર ચઢી જશે. એથી :જ અને વીર્ય નીકળી એટલે સ્ત્રીના ડાબા અંડકોષમાંથી :જ નીકળી પુરુષના ડાબા અંડકોષમાંથી નીકળેલ વીર્ય સાથે મળી કન્યા ઉત્પન્ન કરશે. પણ આ ક્રિયા પુત્રી ઉત્પન્ન કરવી હોય તો ૫-૭-૯ આદિ એકી રાત્રિમાં કરવી. આથી આપણે આપણી ઇચ્છાનુસાર જ ન ચાલ્યો તેમ પુત્ર કે પુત્ર ઉત્પન્ન કરી શકે એ છીએ. પણ સ્ત્રી પુરુષ બંનેના અંડકોષ સારી રીતે આરોગ્ય હોય કે નહીં રીતે તેમાં વેગ ન હોવો જોઈએ. ગર્ભાશય કે યોનિરોગ ન હોય, પુરુષના વીર્યમાં દોષ ન હોય, તો જરૂર ધાર્યા પ્રમાણે પુત્ર કે પુત્રીનો જન્મ આપવો એ મનુષ્યના હાથમાં છે.

પ્રકરણ ૮૫ સુ.

ગર્ભાધાન કિંવા સંયોગ વિધિ.

આપણે જોયું કે પ્રજાનો જન્મ આપવા માટે, પુત્ર કે પુત્રી ઉત્પન્ન કરવા માટે સ્ત્રી અને પુરુષે નિયમ જાળવી, સ્ત્રી રજસ્વલા થાય ત્યારથી ચોથા દિવસ પછી ૧૬ દિવસની અંદર સંયોગ સુખનો અનુભવ કરવો. આ સામાન્ય આનંદનો વિષય છે. પણ તે આનંદ હંપરાંત પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની ઉત્તમ ક્રિયા છે. તે માટે સ્ત્રી અને પુરુષને માથે બિવિધની ઉત્તમ પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની મહાન જવાબદારી છે. વગર વિચાર્યે માત્ર વિષય લોલુપ્તિયોને આનંદ આપવા સ્વચ્છંદ રીતે હંમેશાં સ્ત્રી પુરુષે સમાગમ કરવો એ મહાન અનિષ્ટ કારક છે. આગલા પ્રકરણોમાં કહ્યા પ્રમાણે શરીર અને મનનું બળ મેળવી, પુખ્ત ઉમ્મર થાય ત્યારપછી સ્ત્રી પુરુષે જે નિયમો પાળવાના છે તે પાળી તે પ્રમાણે સંયોગ સુખ ભોગવવું.

ગર્ભાધાનનું કાર્ય પ્રસન્નપણે, ઉત્સાહથી, આનંદથી કરવું, અને સ્ત્રી પુરુષમાં અત્યંત સ્નેહ હોવો જોઈએ. જોયો વધુ પ્રેમાળ હોય છે તેમનાં સંતાન સારાં થાય છે. એક બીજાના ચિત્તની પ્રસન્નતા જોઈએ અને એક બીજાને આકર્ષી શકે તે માટે ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારોથી પણ સજ્જ થઈ સ્ત્રીએ પતિના અને પતિએ પત્નીના મનને રંજન કરવું જોઈએ. કુરૂપ સ્ત્રી, કાળી સ્ત્રી પણ ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારથી સજ્જ થતાં પતિના મનને આકર્ષી શકે છે, શૂંગાર યુક્ત સ્ત્રી પતિના ચિત્તને વશ રાખી ક.મોહિત્વન કરે છે. અને સંયોગ શક્તિને વધારે છે. સ્ત્રીઓ પણ શૂંગાર યુક્ત પુરુષને જોઈ મોહ પામી તેના પ્રતિ આકર્ષાય છે. માટે ગર્ભાધાન સમયે એક બીજાનાં ચિત્ત એક બીજામાં આકર્ષાય માટે શૂંગારની વ્યવસ્થા કરે છે. આ વાત લોકો સમજતા નથી. પણ વૃત્તિથી ગમે ત્યારે ગમે તે સમયે, ગમે તેવી સ્થિતિમાં સંયોગ કરવાથી નિર્બળ અને મૂર્ખ બાળકોનો જન્મ આપે છે.

સંયોગ સમયનાં ચારાસી આસન

કોકશાસ્ત્રમાં સંયોગ સમયનાં ૮૪ આસનોનું વર્ણન છે જે ધણું અશ્લીલ વર્ણન હોવાથી અત્રે આપી શકાય તેવું નથી. પરંતુ ઉત્તમ પ્રજાનો જન્મ આપવા ઈચ્છનારે સંયોગ વખતે કેવી રીતે વર્તવું

તેવું જ્ઞાન ખાસ પ્રાપ્ત કરવું આવશ્યક છે. અને તે માટે આયુર્વેદ-શસ્ત્રમાં શ્રીચરકસંહિતામાં તેમ સુશ્રુતમાં કહ્યું છે કે: સ્ત્રીએ પાસાબેર સુષ્પ સમાગમ કરવાથી બાળક રોગીષ્ટ થાય છે. કુમડી સ્ત્રીનો વાયુ પ્રબળ વેગવાળો થઈ યોનિરોગ કરે છે. જન્મરૂપે પડખે સૂતેલી સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવામાં આવે તો કફ ગરવાથી ગર્ભાશયને ઢાંકી દે છે, કાબે પાસે સૂતેલી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવાથી પિત્ત ગર્ભ નીકળી ગર્ભના રજ અને વીર્યને નષ્ટ કરે છે, એથી સમાગમ સમયે સ્ત્રીએ છતાં સુવું. જેથી વાત પિત્ત કફ સર્વ પોત પોતાને રક્ષાને રહે છે અને કશી હાનિ થતી નથી એવું ચરકસંહિતા કહે છે. ઉભા ઉભા સંયોગ કરવાથી પથરીનો રોગ થાય છે. સ્ત્રીએ સંયોગ સમયે છતાં સુવું, તે સિવાયની કોઈ પણ આડી અવળી સ્થિતિમાં રહી સંયોગ થાય તો તેથી અનેક રોગ થવા સંભવ છે. એમ બાવપ્રકાશ આદિ વૈદક અંથે કહે છે.

શરીરમાં વાત, પિત્ત અને કફ એ ત્રણ દોષો છે. તે ત્રણની સમ સ્થિતિ હોય તો રોગ ન થાય, તેમાંથી એક વિચલ થાય કોપે તો રોગ થાય છે. એક બગડે તો શરીરનું આરોગ્ય બગડે છે, માટે સ્ત્રીને અયોગ્ય રીતે ઉભેલી, બેઠેલી, ઉઘી દશામાં પડીને કે પડખાબેર કે એવી વિપરીત દશામાં રાખી સમાગમ કરવામાં આવે તો આ ત્રણ દોષો કોપે છે જેથી બંનેના શરીરને તેમ ગર્ભને હાનિ થાય છે. એટલુંજ નહિ પણ ગર્ભાશય નષ્ટ થાય છે, માટે સ્ત્રીએ સમાગમ સમયે છતાં સુવું એ ઉત્તમ છે એવું સર્વ શાસ્ત્રો કહે છે.

આથી વધુ હકીકત અમારા ત્રિકાળદર્શક દર્પણ એ પુરતકમાં વાંચવી, તેથી કોકશાસ્ત્ર સંબંધી ઘણી માહિતી મળશે.

ગર્ભ રી રીતે રહે છે.

આપણે આગળ જોયું કે પ્રજા થવી અને તેમાં પુત્ર કે પુત્રી ઉત્પન્ન કરવી એ મનુષ્યના પોતાના હાથમાં છે, પ્રજા સારી કે ખોટી થવી, રોગી કે નિરોગી, દીર્ઘાયુ કે અસ્થાયી ઉત્પન્ન કરવી તે પણ સ્ત્રી અને પુરુષના પોતાનાજ હાથમાં છે.

આ નિયમો જ્યાં સુધી જાણ્યા હોતા નથી ત્યાં સુધી પ્રજા થવી કે ન થવી, પુત્ર થવો કે પુત્રી થવી એ દૈવાધિન છે એમ માનીએ છીએ. એ નિયમો ન જાણે. તેમ નિયમો ન પાળે તેને માટે ધાર્મિક પ્રમાણે તે પ્રજા ઉત્પન્ન ન કરી શકે.

સ્ત્રીના રજ અને પુરુષનું વીર્ય એ બેનો સંયોગ થવો જોઈએ. સ્ત્રીના ગર્ભાશય રુપી ક્ષેત્રમાં પુરુષનું વીર્ય બીજ રૂપે રજ સાથે મળે તે ટકે તો પ્રજા થાય છે. મધીનો અથવા રેલ્વેનું એજન તો સવે જાયું છે. તેમાં સલંડરના ધર્પણથી એક પ્રકારની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી પરડાં ચાલે છે. એ પ્રમાણે સંયોગ સમયે પણ પુરુષના ઉપરથેંદ્રિયના સ્ત્રીની યોની સાથે ધર્પણ થવાથી સહ વાસની ગરમીથી વીર્ય પાતળું પડી જઈ વાયુ દ્વારા ઉપરથેંદ્રિયમાંથી સ્ત્રીના ગર્ભાશયના મુખ દ્વાર પર પહોંચે છે અને ત્યાં રજ સાથે મળી ગર્ભાશયમાં ટકી જવાથી ગર્ભ રહે છે એવું રતિશાસ્ત્ર આ શાસ્ત્રો કહે છે.

ડાકટરોનો મત એવો છે કે: વીર્યની સાથે જે જંતુઓ હોય છે જે ગર્ભાશયમાં વીર્યની સાથે જાય છે. અને સ્ત્રીના રજમાં જે જંતુઓ હોય છે તે અન્ડવાહી નળીના છિદ્ર દ્વારા ગર્ભાશયમાં આવે છે જ્યારે આ બંને રજ અને વીર્યના જંતુઓ (કૃમિ-કીડા) એક બીજા સાથે ગર્ભાશયના મુખપર પહોંચે છે, ત્યારે વીર્યનો જંતુ જે રજના જંતુ કરતાં નાનો હોય છે, તે તરત રજના જંતુની અંદર પેસ જાય છે, અંદર પેસતાંજ તેનું પુંછકું કપાઈ જાય છે અને આગળના ભાગ જેને માથું કહે છે તે રજના જંતુમાં મળી જાય છે. આ ગર્ભાશયના મુખમાં થઈ રજ વીર્યના બંને જંતુઓ મળી જઈ ગર્ભાશયની અંદર પહોંચી જાય છે. એ પ્રકારે બાળક રૂપી ગર્ભ પ્રથમ સ્વરૂપ સ્થિત થાય છે. તેમાં કહે છે કે વીર્યના જંતુ રજના જંતુમાં કુદી ને પેસી જાય છે એથી વીર્યના જંતુમાં ચંચળતા અ કુદવાની શક્તિ હોવી જોઈએ.

સુશ્રુત કહે છે કે સ્ત્રી પુરુષનો સંયોગ થવાથી શરીરમાં ગરમ ઉત્પન્ન થાય છે, એથી વાયુ ઉત્પન્ન થઈ ગરમીના લીધે પુરુષનું વીર્ય નીકળે છે તે યોનિમાં જઈ રજ સાથે મળી જાય છે. એ બંને સાથે મળી જઈ એ પદાર્થ ગર્ભાશયમાં જાય છે અને વાયુથી તરત પ્રેરણા થઈ જીવાત્મા ગર્ભાશયમાં પ્રવેશ કરી સ્થિત થાય છે. રજ અને વીર્ય જેવાં ગર્ભાશયમાં મળે છે તે સમયે જીવાત્માનો સંયોગ થઈ ગર્ભ રહે છે.

રતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે: સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને બન્ને એક સાથે સ્પર્શિત થાય છે ત્યારે આ તરફથી રજ આવે છે અને ઉપર

વીર્ય અંદર જાય છે અને બંને ગર્ભાશયમાં મળી જઈ ગર્ભ બને છે આવી રીતે જો સ્ત્રી અને પુરુષ બંને એકી સાથે સંપ્રલિપ્ત ન થાય તો ગર્ભ રહેતો નથી.

૩ કટરો રજ અને વીર્યના જતું બંને એક બીજા સાથે મળી જાય તો ગર્ભ રહે છે એમ કહે છે. આયુર્વેદ કહે છે કે રજ વીર્યના મળવાથી જ્યારે જીવાત્મા એમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે ગર્ભ રહે છે. જીવાત્માનો પ્રવેશ થતાં રજ વીર્યનો એકત્ર મળેલો પદાર્થ સજીવ થઈ જાય છે. તેથી ગર્ભ રહી શકે છે.

પ્રકરણ ૮૬ મું

ગર્ભ રહ્યાનાં તરત જણાતાં લક્ષણ

હવે ગર્ભ : સ્ત્રી કે નહિં તે પણ નક્કી જણી શકાય છે. કયા દિવસના સમાગમથી ગર્ભ રહ્યો તે પણ જણી શકાય છે. આયુર્વેદમાં સુશ્રુત કહે છે કે : ગર્ભાધાન પછી સ્ત્રીએ જો ગર્ભ ધારણ કર્યો હોય તો તેને થાક લાગે છે, ગંઝાનિ થાય, તરસ લાગે, સાથળો થાકી જાય, યોનિનું ફરકવું, રજ અને વીર્ય બહાર નીકળી જાય નહિં, એ લક્ષણો થાય તો ગર્ભ રહ્યો છે એમ સમજવું. ગર્ભધારણ સમયે સ્ત્રીની ચેષ્ટા અચંત મનોહર લાગે છે, તેનું લાવણ્ય વધી જાય છે. ગર્ભધારણ થાય તો પછી સ્ત્રીની સંયોગની ઇચ્છા જતી રહે છે. વીર્ય યોનિમાંથી બહાર નીકળી જતું નથી, તેમ રજ વીર્યની સાથે મળી ગર્ભાશયમાં પહોંચે છે કે તરત સ્ત્રીની નાભિની નીચે થોડુંક મધુર દ્રવ થાય છે. આવાં લક્ષણ થાય તો સરજતું કે ગર્ભધારણ થયો છે. એ લક્ષણો ગર્ભધારણ થવાની સાથે જ થાય છે.

જીવનો ગર્ભમાં પ્રવેશ થવો—સ્ત્રીને ગર્ભ રહે છે તે પછી ચારેક માસ પછી ગર્ભમાં ચૈતન્ય આવે છે ત્યારે ગર્ભમાં જીવનો પ્રવેશ થાય છે એમ કેટલાક માને છે. કેટલાક માને છે કે ગર્ભધારણ થાય કે તરતજ જીવનો પ્રવેશ થાય છે. ગર્ભાધાન થતાં જ જીવનો પ્રવેશ થાય છે એ વાત માનવા જેવી છે. વૈદકશાસ્ત્ર કહે છે કે ગર્ભાધાન થાય ત્યારથી દસ માસ સુધી અર્થાત જન્મ થાય ત્યાં સુધી ગર્ભ સજીવ રહે છે. અને જીવતોજ જન્મે છે. ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે કે : સ્ત્રી અને પુરુષના સંયોગથી પુરુષનું શુદ્ધ વીર્ય યોનિમાં જઈ સ્ત્રીના

શુદ્ધ : જ સાથે રળી તે સમયે જૂતાત્મા પોતે જ આકાશ, વાયુ, જળ, પૃથ્વી અને અગ્નિ અર્થાત પાંચ મહાભૂતોની સાથે ગર્ભાશયમાં સ્થિત થાય છે.

વૈદકમાં ચરક અને ભાવપ્રકાશ રહે છે કે: જ્યારે ગર્ભાશયમાં રજ વીર્ય અને જીવ ત્રણેનો સંયોગ થાય છે તેને ગર્ભ રહે છે. અર્થાત રજ, વીર્ય અને જીવ ત્રણે મળે તો ગર્ભ સ્થિત થાય છે. જે વખતે ગર્ભાશયમાં રજ અને વીર્યનું મિશ્રણ થાય છે તે સમયે જીવ તેમાં પ્રવેશ કરે છે. જે પ્રકારે સૂર્યનાં કિરણો અને મણિના સંયોગથી અગ્નિ પ્રગટ થાય છે એ પ્રકારે રજ અને વીર્ય એકત્ર મળવાથી જીવ પ્રગટ થાય છે.

ડાક્ટરો કહે છે કે: રજ અને વીર્યના જનું (કડા) એક બીજા સાથે રળી બધું ગર્ભ ઉત્પન્ન કરે છે. એ જીવોના મળ્યા વગર ગર્ભ રહેતો નથી, અર્થાત પ્રારંભથી જ ગર્ભ સજીવ છે.

આ પ્રમાણે ગર્ભાશયમાં રજ અને વીર્ય મળે છે તે સમયે તેમાં જીવ આવે છે. વૈદકમાં પણ જણાવ્યું છે કે ગર્ભ પ્રારંભમાંથીજ સજીવ હોય છે, એથી રજ અને વીર્ય એક બીજાની સાથે મળતાંજ જીવને સંયોગ એની અંદર થાય છે. તેથી ગર્ભ સજીવ સ્થિત થાય છે.

પ્રકરણ ૮૭ મું

ગર્ભ રહ્યા પછી બાળક ઉપર માબાપના વિચારની અને વર્તનની થતી અસર

જી રજર લા થાય ત્યારે તેના મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થાય નહિં માટે જ તેને એકાન્તમાં રહેવાનું રહ્યું છે. વૈદકશાસ્ત્ર કહે છે તેણે એથે દિવસે સ્નાન કરી પોતાના પતિનાં કે કોઈ સુંદર પુરુષનાં દર્શન કરવાં જોઈએ, કારણ કે સ્નાન કરીને જી જેવા પુરુષનાં દર્શન કરે છે તેવા રૂપ રંગનું બાળક ઉત્પન્ન થાય છે. ગર્ભાધાન સમયે પણ જેવા રંગ, રૂપવાળા જી પુરુષનું ધ્યાન કે બાળકના ઉત્તમ ગુણો સંબંધી ચિંતન કે વિચાર માતાપિતાને આવે છે એ અનુસાર બાળક ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે ગર્ભાધાન સમયે જે જીવમાં જીનું ચિત્ત હશે અર્થાત જે જીવનું તેના મનમાં સ્મરણ થઈ આવશે તેવું બાળક જન્મશે.

કેટલાંક દષ્ટાંતો

જે જેનું ચિંતન કરે તે તે મય થઇ જાય

એ અનુસાર ગર્ભવંતી સ્ત્રી જેવું ચિંતન કરે છે તેવું તેનું બાળક જન્મે છે. એ વાત નીચેના દષ્ટાંતોથી સમજશે.

એક સ્ત્રીએ વાંદરું પાડ્યું હતું, તેના ઉપર તે ધણો સ્નેહ રાખતી હતી આ સ્ત્રીનો પતિ સજ્જન, સ્વરૂપવાન અને ગુણવાન હતો. તે સ્ત્રીએ ગર્ભધારણ કર્યો, અને તેને જ્યારે બાળક જન્મ્યું ત્યારે તે વાંદરાના જેવી આકૃતિનું ઉત્પન્ન થયું. કારણ કે ગર્ભધાન સમયે પણ તેના મનમાં વાંદરા સંબંધી વિચાર આવ્યા હતા. માટે કુતરાં, બિલાડાં, વાંદરાં પાળતાં, અને તેનું પાલન પોષણ કરતાં સ્ત્રીઓએ વિચારવું. તેના ઉપર બહુ મમતા હશે તો તેનું ચિંતન મનમાં થતાં બાળક પણ તેવું થશે. માટેજ આપણા શાસ્ત્રમાં કુતરાં બિલાડાં પાળવાની મના કરી છે.

ગર્ભધાન થયા પછી પણ માબાપ મનમાં જેવા વિચાર કરે છે તેવું બાળક થાય છે. તેમાં ગર્ભધાન પછી તો માતાના વિચારની અસર ગર્ભ ઉપર વધુ થાય છે. એવામહિના પછી તો મના વિચારની અને આચારની ધણીજ અસર થાય છે. કારણ કે બાળકનું હૃદય એવા મહિનાથી બને છે. એથી માતાના હૃદયમાં જે વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે તેનો પ્રભાવ બાળક ઉપર જરૂર પડે છે.

બાળકને જેવા ગુણ ધર્મવિગુણ ઉત્પન્ન કરવું હોય તેવું ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. બાળક ગર્ભમાં હોય છે ત્યારે તેની માતાના આચાર વિચાર જેવા હોય છે તેવું તે બાળક થાય છે. નેપોલિયન બોનાપાર્ટ કે જેણે યુરોપને એક વખત ધ્રુવવ્યો હતો તેનો એક સચારનો છોકરો હતો છતાં આવો તે નિર્ભય, લડવૈયો, અને બળવાન હોવાનું કારણ જેમણે તે જાણ્યું કે નેપોલિયન જ્યારે ગર્ભમાં હતો, ત્યારે તેની માતા પોતાના પતિની સાથે લડાઈમાં કામ કરતી હતી. એથી તે સંકટ અને સાહસથી કામ કરવામાં નિર્ભય થઈ ગઈ હતી. તે ઘોડાપર સ્વારી કરતી, અને તેના પતિને આગ્રહને લક્ષકરની ટુકડી હતી તેના ઉપર તે હુકુમત ચલાવતી હતી, એથી તેના ગુણની અસર તેના ગર્ભમાં રહેલા નેપોલિયન ઉપર થઈ અને તે વિકાસ પામી ગયો. એટલા બધા વચ્ચે ગયા કે તે જન્મ્યા પછી નાનપણમાંથી જ નિર્ભય અને હિંમતવાન થયો. અને ગર્ભના આ સંસ્કારથી તેણે મોટી ઉમરે વિજય મેળવી નામના કાઢી.

કેટલીક બીઓ ગર્ભધારણ કર્યા પછી ઘણી કંકાશીયણ બની પતિ સાથે, કે બીજા સાથે કલેશ રહે છે, લડે છે. ઘણાં સ્ત્રી પુરુષને ગર્ભધારણ પછી કોઈ કારણે મલ્લેહ પડે તો તે બંને વચ્ચે કંકાશ થાય છે, ઘણા વખત સુધી તો સામસામે બોલ્યાં પશુ નથી, આવી સ્ત્રીઓના ગર્ભ ઉપર તેના કલેશના સંસ્કાર પડે છે. અને એ છોડી સુસ્ત, આગસુ ક્રોધી અને કલેશી થાય છે.

શાસ્ત્રમાં ઘણાજ એવા દાખલા બન્યા છે. સ્ત્રીને ગર્ભ રહે તે પછી ગર્ભ જન્મે ત્યાંસુધી તો તેની મના આચાર વિચારના સંસ્કાર તેના ઉપર પડેજ છે. અભિમન્યુની વાત તો મહાભારતમાં સર્વે એ વાંચી જ હશે. અભિમન્યુ ગર્ભમાં હતો ત્યારે કૃષ્ણે ચક્રબૂહની લડાઈનું વર્ણન તે સુભદ્રા પાસે રહેલું, તેથી કોઠાની લાઈ શીખ્યો હતો. અભિમન્યુ ગર્ભમાં હતો ત્યારે સુભદ્રા તેને પીયેર ૬ રકાં શ્રીકૃષ્ણને ત્યાં હતી. ત્યાં તેને પેટમાં દરદ થયું એટલે કૃષ્ણે તે દુઃખ ભૂલવવા ચક્રબૂહની લડાઈનું વર્ણન કર્યું, આ સાંભળતાં સાંભળતાં સુભદ્રા ઉંધી ગઈ. માત્ર પાંચ દરવાજાની લડાઈનો હાલ બાળકે ગર્ભમાં સાંભળ્યો. એટલી વાત અભિમન્યુને યાદ રહી અને તે જન્મ્યા પછી જ્યારે મોટો થયો અને મહાભારતની લડાઈમાં જવાનો તેને પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેણે પાંચ દરવાજા જીત્યા અને છઠ્ઠા દરવાજા આગળ તે મરાયો કેમકે તે ગર્ભમાં હતો ત્યારે આ ચક્રબૂહની વાત ચાલતી હતી ત્યારે પાંચ દરવાજાની વાત જાણ્યા પછી સુભદ્રા ઉંધી ગઈ એટલે આગળની વાત તેના જાણવામાં આવી નહિ. એટલે પ્રત્યક્ષ લડાઈમાં જીજ દરવાજાની વાત અભિમન્યુના જાણવામાં ન આવી.

જ્યારે કુન્તાજીના ગર્ભમાં યુધિષ્ઠિર હતા ત્યારે કુન્તા માતા ધર્મશાસ્ત્રો વાંચતાં હતાં, તેનું મનન કરતાં હતાં માટે યુધિષ્ઠિર ધર્મિષ્ઠ થયા હતા.

ભગવાન શુદ્ધ ધણા દયાળુ હતા કારણકે તે જ્યારે ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેની માતાને પ્રજ્ઞનાં દુઃખ દુર કરવા માટે બહુજ વિચાર કરવા પડ્યા હતા.

આવી રીતે બાળકગર્ભમાં હોય ત્યારે તેની માતા જેવા વિચારો અને વર્તન સેવે છે તેવું બાળક થાય છે.

બાળકના શરીરનો રંગ પણ તેની માતા પોતાના મનમાં જેવા રંગનું ચિંતન કરે છે તેવો હોય છે. હાસી સ્ત્રી પુરુષ કાળો હોય છે

એક હબસી પોતાની સ્ત્રી ઉપર પ્રેમ રાખતો ન હોય અને કોઈ સુંદર ગોરી સ્ત્રી સાથે વધુ પ્રેમ રાખે, તે ગોરી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છે, ગોરી સ્ત્રીએ તેની સાથે લગ્ન કરવા ન પાડતાં તે નિરાશ થાય પણ મનમાં તો પેલી સુંદર રૂપ વાળી ગોરી સ્ત્રીનું ચિંતન કરતો હોય છે. આવી સ્થિતિમાં તે પોતાની કાળી સ્ત્રી સાથે ગર્ભાધાન કરે અને ગર્ભ રહે તો તે કાળું ન થતાં ગોરૂ થાય છે. એટલે ગર્ભાધાન સમયે સ્ત્રી કે પુરૂષ જેવા રંગના મનુષ્યનું ચિંતન કરે છે તેવા રંગનું બાળક જન્મે છે.

એક ગોરી સ્ત્રી હતી તેનો પુરૂષ સુંદર યુવાન અને રૂપાળો હતો તે સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો ને બાળક જન્મ્યું ત્યારે કાળું જન્મ્યું. કારણની તપાસ કરતાં જણાયું કે તે સ્ત્રીએ પોતાના શયન ઘરમાં એક હબસીનું ચિત્ર લટકાવ્યું હતું, વારંવાર તે તેને જોયા કરતી, ગર્ભાધાન સમયે પણ તેના મનમાં તે પેલા કાળા હબસીના ચિત્રનું ચિંતન કરતી હતી, ગર્ભ રહ્યો પછી પણ એ સ્ત્રી પેલા ચિત્રને જોયા કરતી અને તેનું ચિંતન કરતી. એલે તે બાળકનો જન્મ થતાં તે કાળું થયું. માઆપ ગોરાં અને બાળક કાળું જન્મ્યું. આથી તે ખંતેને આશ્ચર્ય થયું; તપાસ કરતાં જણાયું કે કાળા હબસીના કાળા ચિત્રને તે સ્ત્રી રોજ જોયા કરતી. તેના મન પર તેનો એટલો અધો પ્રભાવ પડ્યો હતો કે તે બાળક કાળા રંગનું થયું.

એક ગામમાં એક કુરૂપ શરીરનો કાળા રંગનો ઠીંગણો પુરૂષ હતો તેની સ્ત્રી સુંદર અને મોટા શરીરવાળી હતી, તેનાં બાળક બધાં તે । બાપના જેવાં ઠીંગણાં થયાં, માઆપને વિચાર થયો કે સારા બાળક નહિં થાય. એક સંજ્ઞને કહ્યું કે: માઆપને વિચારો અનુસાર બાળક જન્મે છે પણ જો સ્ત્રીનું ચિત્ર રૂપવાન ઊંચા હાટપુષ્ટ પુરૂષના શરીરનું ચિંતન કરે તો બાળકમાં ફેરફાર થય, આથી તે દંપત્તિએ સારા રૂપવાન સૌંદર્યવાળા પરાક્રમી શુણવાન અને ઊંચા મનુષ્યોની મોટી મોટી છબીઓ પોતાના ઘરમાં સ્થળે સ્થળે રાખીકતી. આ છબીઓ પર તે સ્ત્રી વારંવાર નજર નાંખતી. તેમના શુણનું, રૂપનું ઊંચાઇનું શૌર્યનું ચિંતન કરતી. ગર્ભાધાન સમયે પણ સ્ત્રી પુરૂષે આ સુંદર છબીઓનું મનમાં ચિંતન કર્યું. પરિણામે તે સુંદર છબી અનુસાર સુંદર રંગવાળું બાળક જન્મ્યું. મોટું થયું ત્યારે છબીના પુરૂષ જેવું ઊંચું લાંબુ રૂપવાન બાળક થયું. આમ ગર્ભાધાન સમયે સ્ત્રીનું મન

ને છબીચોનું ચિંતન કરતું હોવાથી બાળક ઉત્તમ, રૂપાળુ અને ઉંચું થયું.

મહાભારતમાં પણ અવાં ધણું દ્રષ્ટાંતો છે. મનુષ્યને આ નિયમ લાગુ પડે છે, એટલું જ નહિ પણ પશુનેય આ નિયમ લાગુ પડે છે. એક ગુરૂને ત્યાં એક વિદ્યાર્થી બણવા રહ્યો તેને ગાયો ધારવાનું કામ ગુરુએ સોંપ્યું. શિષ્યને કહ્યું આ ગાયોને જે ચટાપટા રંગવાળાં વાછડાં જન્મે તે તારાં અને બીજા ઉપર તારો હક્ક નહિ. શિષ્યે હા પાડી પછી તે શિષ્ય ગાયોને ચારવા જંગલમાં લઇ ગયો, ત્યાં તેણે મોટી મોટી લાકડીયોની વચ્ચેથી છાલ ઉખાડી ચટાપટાવાળી બનાવી. કેટલાક વાંસની લાકડીઓ ચટાપટાવાળી રંગી, અને ગાયો ત્યાં પાણી પીવા જાય ત્યાં ગાયોની નજર તે ચટાપટાવાળી લાકડીયા પર પડે તેવી રીતે ઉભી ચોડા દીધી. જંગલમાં પણ વારંવાર ગાયોની નજર તેના ઉપર પડે તેમ લાકડીયા ચોડી રાખી. ગાયો આ લાકડીઓ સાથે વારંવાર જોવા લાગી. પરિણામે તે ગાયોને જેટલાં વાછડાં જન્મ્યાં તે બધાં ચટાપટા વાળા રંગનાં થયાં અને બધાં તેને મળ્યાં. આમ પશુ ઉપર પણ નિયમની અસર થાય છે.

એક ઘરમાં એક કુખડી સ્ત્રી રોજ લિપ્ત માગવા આવતી તે વાતો સારી કહેતી, એટલે તે આવતી એટલે ઘરની સ્ત્રીઓ તેને બેસાડી તેની વાતો સાંભળતી બહુ સહવાસથી તેના ઉપર એક સ્ત્રીને પ્રીતિ થઇ જોતી તે તેને રોજ લિપ્ત આપતી અને તેની વાતો હર્ષથી સાંભળતી. દૈવ સંયોગે તે સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો અને તેથી તેને બાળક જન્મ્યું. તે લિપ્ત માગનારી સ્ત્રીના જેવું રૂપરંગવાળું જન્મ્યું. કારણ કે ગર્ભાધાન પછી બાળક ગર્ભમાં હતું ત્યારે પણ એ સ્ત્રી પેલી કુખડી સ્ત્રીને વારંવાર જોતી અને તેની પાસે પ્રેમથી વાતો સાંભળતી. એ તેનું મનમાં વારંવાર ચિંતન કરતી. તેના સંસ્કાર હૃદયપર ગર્ભાધાન સમયે પડ્યા અને તેથી તેનું બાળક પેલી કુખડી સ્ત્રી જેવું થયું.

ઘરમાં નોકર કાળો કુરૂપ, કાણો હોય છે તેની અસર બાળક ઉપર થાય છે. એક સ્ત્રી પુરૂષ સુંદર રૂપવાળાં હતાં. તેને ઘેર તેની એક સગી આવી તે કાણી, કાળી, અને હાથની ખોડવાળી હતી. આ સમયે તે સ્ત્રી સાથે ઘરની સ્ત્રીને બેનપણું થયું. તે તેનું કામ ઉઠાવી લેતી એટલે સ્નેહ બંધાયો. આ વખતે પેલી ઘરની સ્ત્રીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. ગર્ભાધાન પહેલાં માંડી રાત મુધી તે કાણી, અને કાળી સ્ત્રી સાથે ગ્રહિણીએ સ્નેહથી વાતો કરી હતી. એટલે ગર્ભાધાન

સમયે પણ પેલી કાળી સ્ત્રીનું મનમાં ચિંતન કર્યું, એટલે જે ગર્ભ રહ્યો તેના ઉપર તે સંસ્કાર પડ્યા અને બાળક જન્મ્યું તે એક આંખે કાણું અને કાળુ થયું.

એક માણસે બે સુંદર ચિત્રો ખરીદ્યાં અને પોતાના ખંડમાં રાખ્યાં. આ ચિત્રો ઘણા સુંદર અને આકર્ષક હતાં, તે સ્ત્રી પુરુષ બંનેને ગમી ગયાં પછી સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો, અને બાળક જન્મ્યું એ આ ચિત્રના જેવું સુંદર થયું. કારણ ગર્ભાધાન સમયે પણ આ ચિત્રોનું ચિંતન બંને સ્ત્રી પુરુષોએ કર્યું હતું, ગર્ભાધાન સમયે જે સ્ત્રી કે પુરુષ બેમાંથી કોઈને કાંઈ રોગ થયો હોય. દુઃખ થતું હોય તો ગર્ભ રહે તો રોગી જન્મે છે. અથવા તેમના સંબંધી પુત્ર કે સ્ત્રી માંદા હોય તેનું ચિંતન ચાલતું હોય ને ગર્ભ રહે તો તે રોગી જન્મે.

ગર્ભ જન્મ્યો પછી માખાપના વિચારની તેનાપર થતી અસર

બાળકનો જન્મ થાય તે પછી તે બંધાં સુધી ધાવણું હોય છે ત્યાં સુધી બાળકના આત્માનો આધાર તેની માતાના ઉપર છે. માતાના આત્માની અને તેના ધાવણની તે બાળક ઉપર ઘણી જ અસર થાય છે. વિચાર અને આત્માનો જેવો સંબંધ છે તેવી રીતે સ્ત્રીના વિચારોની અસર તેના દૂધ મારફતે બાળક ઉપર પડે છે. માતા ક્રોધી હોય છે તો તેનું બાળક પણ ક્રોધી થાય છે, જે સ્ત્રીને મૃગી, વધ આદિ રોગ હોય છે તેનાં બાળકોને પણ આંધળી, મૃગી આવે છે. બાળકને આ સમયે જેવું દુધ પાવામાં આવે તેની અસર તેના ઉપર થાય છે. તેને ગાનું દુધ પાવામાં આવે તો બાળકમાં પવિત્રતાનું, શ્રદ્ધાનું ગુણ આવે. વાઘણીનું દૂધ પાવતો તે ક્રૂર થાય ક્રોધી થાય છે. જેનું દૂધ પાવ તેના ગુણની અસર બાળકના ઉપર જરૂર પડે છે. માના સારા નરતા ગુણની અસર તેના દૂધમાં જરૂર હોય છે અને તેની અસર બાળકના ઉપર જરૂર થાય છે.

જે લોકોના બાળકને માતાના દૂધને બદલે ધાવણું દૂધ પાવામાં આવે છે તે બાળકમાં તેની ધાયના જેવા ગુણ આવે છે. એક ગૃહસ્થને ત્યાં બાળકનો જન્મ થયા પછી તેની મા મરી ગઈ, એટલે એક કોળણ છોકરું ધવરાવવા ધાય તરીકે રાખી. આ કોળણને નાનપણથી ચેરી કરવાની ટેવ હતી. તે વખતસર આવી બાળકને ધવરાવી જતી. પણ ધણીવાર ઘેર જતી, અને લાગ મળે ત્યારે રાત્રે

કે દિવસે કોઇની કોઇ વસ્તુ ઉઠાવી લાવતી. બાળક તેની પાસે ત્રણ વર્ષ સુધી ધાબ્યું. તેનાં માઆપ સાદાં, સરળ અને ઉચ્ચ ગુણુવાળાં હતાં પણ બાળક મોટા થયો એટલે ચોરીઓ કરવા લાગ્યો અને મોટી ઉંમરે ચોરાનો સરકાર બન્યો હતો આ પેઠી ચોર કોળણના ધાવણનો પ્રતાપ.

આવી રીતે માતાના ધાવણની અસરથી માતાના ગુણુ બાળકમાં આવે છે આ પ્રમાણે માતાના મનના જેવા વિચારો હોય છે તેવા ગુણુ બાળકમાં આવે છે. માટે બાળકો સારા, ઉચ્ચ ગુણુવાળાં, રૂપવાન કરવાં હોય તો માતાએ પોતાના આચાર વિચાર સુધારવા. અને ઉચ્ચ વિચારનું ચિંતન કરવું, મન અનેક વિચારોને ધરનારું છે, ઘણાં ઘણાં ચિંતન કરે છે, માંકડાની પેઠે ઘડીમાં આ વિચાર તો ઘડીમાં બીજો એથી પ્રજા એક સરખી થતી નથી. એક ભાઇ ગુણુવાન રૂપાળો થય છે તો બીજો ભાઇ પાપી, અને કાળો પણ બને છે. બંનેના રૂપ ન મળવામાં પણ તેની માતાનું વારંવાર જુદા જુદા વિચાર કરવા, ગમે તેવા વિચાર કરવા એ હોય છે.

પ્રકરણ ૮૭ સું.

બોડકાં બાળક કે બોડવાળાં બાળક થવાનું કારણ

સ્ત્રીના ઉદરમાં ગર્ભાશય હોય છે. ત્યાં ગર્ભ દસ મસ સુધી રહી મોટો થાય છે, ત્યાં તેનાં હાથ, પગ, મોં અદિ અવયવો રચાય છે. તે ગર્ભાશયમાં કોઇરીતે વાયુનો ઉત્પાત્ત થાય તો અનેક પ્રકારના રોગાણુ બાળક જન્મે છે.

ગર્ભોદાન થયા પછી ગર્ભમાં વાયુથી મળેલાં રજવીર્યના બે ભાગ થઇ જવાથી તેના એક ભાગમાં વીર્ય અને બીજા ભાગમાં રજ વધુ હોય તો એક કન્યા અને એક પુત્ર ઉત્પન્ન થાય. અર્થાત્ત બે બાળકો સાથે ઉત્પન્ન થાય છે. રજ વીર્ય મળેલા પદાર્થમાં જ્યારે વીર્ય વધુ હોય અને તેના બે ભાગ થઇ જાય તો બે પુત્ર થાય અને જો રજ વધુ હોય અને બે ભાગ થાય તો બે પુત્રીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે વધેલા વાયુથી રજવીર્યના વધુ ભાગ પડે તો કર્મવશાત્ત એકી વારે વધુ બાળકો જન્મે છે. વાયુ દ્વારા રજ વીર્યના બે ભાગ

થઈ જવાથી મોટા ભાગમાંથી બાળક થાય તે પુષ્ટ અને નાના ભાગમાંથી બાળક થાય તે નીર્જળ અને ક્ષીણ દેહ વાળું થાય છે જે વાયુ શુક્રાશયના દ્વારને રોકી દે તો સંસ્કાર વિધિ નપુસક બાળક જન્મે છે. વાયુ અને અગ્નિના દોષથી જેના બંને અંદકોષ નષ્ટ થઈ ગયા હોય છે તેને વાતિક પન્ડ વાતજનિત નામદ્ કહે છે. એવું ચરક કહે છે.

વાયુ । ક્રોધથી ગર્ભનું બાળક કુબુદ્, પાંગળું, લુલુ, લંગડું, મૂંગું થાય છે એવું સૂત્ર કહે છે. આ પ્રકારે ગર્ભાશયમાં વાયુના પ્રકોપથી જોડકાં બાળકો થાય છે કે ખોડવાળાં બાળક જન્મે છે.

ગર્ભાધાન સમયે સ્ત્રી પુરૂષમાં અણુબનાર હોય, શોક, ચિંતા, ના વિચાર થાય તો બાળક કુબુદ્, પાંગળું, દ્વેષી કીંગણું, દુર્બળ જન્મે છે. પ્રસન્નતા વગર સંયોગ થાય તો માતૃપિતાના થોડા રજવીર્યથી પુત્ર થાય તો નપુસક અને કન્યા થાય તો નારી પંડ થાય છે. શોક વાળી સ્થિતિમાં ગર્ભાધાન થાય તો બાળક નિસ્તેજ થાય. હર્ષવાળો સ્થિતિમાં ગર્ભાધાન થાય તો ઉત્તમ શરીરવાળું બાળક થાય.

બાળકના આત્માને બધો આધાર માબાપના આત્મા ઉપર આધાર રાખે છે. ઋતુ સમયે સ્ત્રી ઉપર અને પુરુષ નીચે એવી રીતે સંયોગ થાય તો પુત્રી જન્મે તે પુરુષના સ્વભાવવાળી, દાઢી મૂછવાળી અને પુત્ર જન્મે તો સ્ત્રીના સ્વભાવવાળો થાય. બે સ્ત્રીઓ પરસ્પર સંયોગ કરે તો સ્ત્રીનું વીર્ય બીજી સ્ત્રીના રજ સાથે મળે તો હાડકાં વગરનું બાળક જન્મે. પરપુરુષની સાથે સંયોગ થાય તો નિર્લજ્જ બાળક જન્મે, સ્ત્રી સ્વપ્નમાં સંયોગ કરે, રજ છૂટી જાય તો ગર્ભ રહે તે હાડકાં વગરનું માંસના પીંડ જેવું બાળક થાય.

સ્ત્રીનું રજ દૂષિત હોય તો બાળક રોગવાળું થાય, રજ દૂષિત હોય તો કન્યા થાય તે વંધ્યા થાય. અને પુરુષનું વીર્ય દૂષિત હોય તો બાળક અનેક રોગવાળું થાય છે. વીર્ય અને રજના અરોગ્ય ઉપર બાળકના ભવિષ્યનો આધાર છે.

માતાના આચરણનો બાળકના ભવિષ્યના વર્તન ઉપર પ્રભાવ પડે છે: ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓએ શી રીતે વર્તવું તે માટે ત્રિકાળદર્શક દર્પણ, સ્ત્રીહિત શિક્ષક, ગૃહિણી રત્નમાળા એ પુસ્તકો વાંચવાથી વધુ હકીકત જાણવામાં આવશે.

ગર્ભધારણ ક્યો પછી ગર્ભવંતીએ શી રીતે વર્તવું, માતાની ઇચ્છાનો આગક ઉપર કેવો પ્રભાવ પડે છે. માતાના ભોજનની આગક ઉપર અસર કેવી થાય છે, ગર્ભવંતીનું કર્તવ્ય, આગકની માવજત વિગેરે જ્ઞાન મેળવવા માટે ગૃહિણી રત્નમાળા અને સ્ત્રીહિત શિક્ષક જરૂર પાંચવા ભલામણ છે.+

અકરણ ૮૮ મું.

સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યાનાં લક્ષણ

જે સ્ત્રીઓમાં રજોધર્મ સંબંધી વ્યાધિ હોય છે તે બધે ત્રણ ત્રણ મહિના સુધી રજસ્વલા થતી નથી, તેને ગર્ભ રહ્યો છે કે કેમ તેની સ્ત્રી કે પુરુષ કોઇને ખબર પડતી નથી. સ્ત્રી બીજે મહિને રજસ્વલા ન થાય તો મનાય કે તેને ગર્ભ રહ્યો હશે. માટે તેને ગર્ભ રહ્યો છે કે કેમ તે જાણવા માટે વૈદક શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે:

સ્ત્રી ગર્ભવંતી થાય છે ત્યારે તેના સ્તનનો આગળનો ભાગ કાળો પડે છે. પેટ ઉપર વાળોની સેર ઉઠેલી જણાય છે, નેત્રો વારં-વાર ઉઘાડ મીંચ કરે છે, સુગંધ પ્રમતી નથી, થુંક વધુ આવે છે, ચાકી તરત જાય છે. વગર કારણે રિખવાદ થાય છે એવું સુશ્રુત કહે છે. તેમ ચરક કહે છે કે સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યા હોય તો રજ નીકળવું બંધ થાય છે. વારંવાર નેના મુખમા પાણી ભરાઈ આવે છે, અન્ન ઉપર અરુચિ થાય છે, ખાટી વસ્તુ ખાવાની ઇચ્છા થાય છે. શરીર ભારે ભારે લાગે છે, બંને અંગો મીંચાયલી લાગે, સ્તનોમા દુધનો ભરાવો થાય છે, હોડ અને સ્તનોનો આગળો ભાગ કાળો પડે છે, પગ પર સ્કેજ સોજા જેવું જણાય, કઠી કઠી રોમાચ થાય છે. મૈથુનની ઇચ્છા થતી નથી, મુખ પીળું પડી જાય છે, સ્તનો મોટાં થાય છે, આગક પેટમા ફરકે છે, આજસ આવે છે, ઓડદાર આવે છે અને અપચો રહે છે.

+ ત્રિકાળદર્શક દર્પણ—યોગવિદ્યા, રંગરસાયનવિદ્યા, કૃતશાસ્ત્ર, કામશાસ્ત્ર, મંત્ર, મંત્ર તંત્ર વિગેરે કી. રૂ. ૫—૦—૦

સ્ત્રીહિતશિક્ષક—૧૫૦ સતીસ્ત્રીઓનાં ચરિત્રોનો સંગ્રહ રૂ. ૪—૦—૦

ગૃહિણી રત્નમાળા—પતિવ્રતા સ્ત્રીઓનો ગૃહિણીધર્મ રૂ. ૨—૮—૦

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યેદય—અમદાવાદ

ગર્ભમાં બાળકના હૃદયનો ધડકારો જણાય છે, આથી ગર્ભ-
સયમાં બાળક છે એ જાણી શકાય છે. જો ધડકારો ન જણાય તો
મદ ગર્ભ જણવો. આ ધડકારો માતાના ડાબી કુખની વચ્ચે સંભ-
ળાય છે. આવી રીતે ગર્ભાધાન પછી ગર્ભ રહ્યો છે કે નહિ તે
જાણી શકાય છે.

પ્રકરણ ૮૬ મું

ગર્ભમાં શું છે? પુત્ર, પુત્રી કે નપુષક તે જાણવાની રીત

ગર્ભાધાન થયા પછી ગર્ભ રહે એ પછી ગર્ભમાં શું છે, પુત્ર,
પુત્રી કે નપુષક છે તે જાણી શકાય છે. ગર્ભ રહ્યા પછી બે ત્રણ
મહિના પછી તે સારી રીતે જાણી શકાય છે એવું ચરકાદિ કહે છે.

રતિશાસ્ત્ર કહે છે કે: ગર્ભાધાન સમયે રજ અને વીર્ય મળી
ન્યારે ગર્ભધારણ થાય છે, અને જો તે સમયે ડુંડીની ડાબી તરફ
થોડે વેગળે કાંધક દરદ થાય તો પુત્ર, અને જો ડુંડીની જમણી તરફ
કાંધક દુર દરદ થાય તો પુત્રી અને ડુંડીની નીચે દરદ થાય તો નપુ-
સક ગર્ભ છે એમ સમજવું બીજા મહિનાથી ગર્ભનાં લક્ષણો પ્રતિત
થાય છે.

અંદર ધન અર્થાત ગોળ આકારનો ગર્ભ જણાય તો પુત્રનો
ગર્ભ, પિંડ અર્થાત લંબગોળ માંસ પેશી જેવું જણાય તો કન્યાનો
ગર્ભ જણવો, ગદિ-અર્ધુદ જેવો ગોળ, કાંધક ચપટો, પિંડ જેવો
હોય તો નપુસક સમજવો.

સ્ત્રીની સર્વ વર્તણૂક અર્થાત ધારણાદિ સર્વ ક્રિયાઓ ડાબા
અંગથી વધુ થાય તો, ગર્ભવતીને પુરૂષ સંગ અપ્રિય જણાય, શયન,
પાન, ભોજન, શીલ, વર્તન, સર્વ અત્યંત સ્ત્રીઓને યોગ્ય હોય, ડાબા
પાંસળાની નીચે ગર્ભનો સચાર વધુ જણાય, ગર્ભ બત્તીના આકારનો
ન હોય, સ્ત્રીના ડાબા સ્તનમાંથી પ્રથમ દુધ નીકળે, તો પુત્રી જન્મશે
એમ જાણવું.

સ્ત્રીના જમણા સ્તનમાં દુધ વહેલું આવે, પ્રથમ જમણા અંગથી
ચાલવાનું કામ કરવાનું મન થાય. ચાલવામાં જમણો પગ પહેલો
ઉપડે, કામ કરવામાં પ્રથમ જમણો હાથ આગળ ધપે, પુરૂષ નામની
વસ્તુઓની ઇચ્છા થાય તો પુત્ર જન્મશે એમ જાણવું.

ઉપર પુત્ર અને કન્યા માટેનાં ભેગાં લક્ષણો જણાવતાં નપુસક બાળક જન્મે. પેટનાં બંને પડખાં ઉંચાં થાય. પેટ ઉંચું વધે તો નપુસક બાળક જન્મે.

ગર્ભમાં બે બાળક હોય તેની પરિક્ષા

પેટ બંન્ને તરફથી ઉંચું વધે, વચમાં નીચું જણાય તો બે બાળક છે એમ સમજવું, જમણી તરફ પેટ વધેલું અને ડાબી તરફ જરા નીચું હોય તો એક કન્યા અને એક પુત્ર સમજવાં. બંને બરાબર ઉંચાં હોય તો બંને પુત્ર અને જરા તેથી નીચાં હોય તો બે કન્યા સમજવી.

બેથી વધુ બાળક હોય તો પણ ઉપર પ્રમાણે ગર્ભવંતીના પેટની પરીક્ષાથી જણાય છે.

આ પ્રકારે ગર્ભમાં પુત્ર છે કે પુત્રી તે પ્રથમથી જાણી શકાય છે.

બાળકના હૃદયનો ઘડકારો ઘડીયાળ માફક જાણી શકાય છે. આ ઘડકારો માતાની ડાબી કુખની વચ્ચે સંભળાય છે. એક મિનીટમાં ૧૬૦ સુધી ટક ટક થાય છે. જો આ ઘડકારો ન હોય તો મૃદ ગર્ભ છે એમ સમજવું.

ગર્ભ રહ્યા પછી પુરુષ સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવો નહિ. પણ બે માસ સુધી સંયોગ કરી શકાય એવું શાસ્ત્રો કહે છે, ગર્ભ રહ્યા પછી રોજ સંગ કરવાથી સ્ત્રી મૈથુન પ્રિય થાય તો તેનો પુત્ર થાય તે બદલાહતો, પુત્રી થાય તે પર પુરુષ ભોગી થાય, વળી સ્ત્રીને કષ્ટ થાય તે જુદું. વળી ગર્ભધાન પછી સંયોગ કરવાથી રજ વીધ ગર્ભાશયમાં ગયું હોય છે તે એક અઠવાડિયામાં બહાર નીકળી જાય છે. સ્ત્રીનું બળ ઘટી જાય છે બાળક નિર્બળ થાય છે. ગર્ભસ્ત્રાવ ધણી વખતે થાય છે, માટે સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યા પછી બે માસ સમાગમ થઈ શકે પછી જાણે કે ગર્ભ રહ્યો છે તો પછી પોતાની સ્ત્રીનું નેમ બાળકના આરોગ્યનું રક્ષણ કરવા માટે સમાગમ કરવો નહિ.

વૈદ્ય વિનોદ

વૈદક શાસ્ત્રનો જુગ પ્રમાણભૂત અનુભવસિદ્ધ ગ્રંથ જેમાં દરેક રોગનું નિદાન અને તેના ઉપરના અનુભવસિદ્ધ ઉપચારો આપવામાં આવ્યાં છે બહુ ઉપયોગીને દરેક ઘરમાં રાખવા લાયક ગ્રંથ છે. કીંમત રૂ ૨-૦

પ્રકરણ ૮૦ મું

માતા પિતાના કયા કયા અંશથી ગર્ભનું શરીર કેવી રીતે રચાય છે.

ગર્ભની ઉત્પત્તિ માયાપના શરીરના અંશથી થાય છે. માતા વગર ગર્ભ રહેતો નથી માટે સ્ત્રીએ જગતની માતા જગતજનની ગણાય છે. સ્ત્રીઓ પ્રજનને ધારણ કરે છે. જન્મ આપે છે, પાળે છે પોષે છે સંરક્ષણ કરી ઉછેરી મોટી કરે છે માટે પૂજ્ય છે. વંદનીય છે. માતા ક્ષેત્ર છે તેના વગર ગર્ભ રહી શકતો નથી માતાના અંશ-બાળકની ચામડી કોહી માંસ, મેદા, નાભિ, હૃદય, મૂત્રાશય ક્લોમ ત- (રસ લાગે છે તે અવયવ), હીવર, બરોળ, વૃક્ક, બસ્તી, આમાશય, મલાશય, પક્વાશય, ઉપરનું ગુદસ્થાન અર્ધો ગુદસ્થાન આનાં અંતર મેદા અને મેદવાહી એટલા અવયવો માતાના અંશથી ઉત્પન્ન થાય છે એવું ચરક કહે છે કોમળ અવયવો માતાના અંશમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

પિતા વગર પણ ગર્ભ રહેતો નથી. પિતાના શરીરના અંશથી બાળકના દાઢી રુછના વાળ નખ ફેંવાટાં દાંત હાડકાં રસો ધોરી નસ ધમની વીર્ય એ રીતે સ્થિર પદાર્થો પિતાના અંશથી ઉત્પન્ન થાય છે એવું ચરક કહે છે.

ગર્ભ માતૃજ પિતૃજ આત્મજ સ્વાત્મજ અને રસજ મનાય છે માતાના અંશથી પિતાના અંશથી આત્માના અંશથી ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે.

આત્માના અંશથી આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે. શરીરમાં જીવ વગર ચેતનતા પકટતી નથી, જીવ વગર શરીર જીવનું ન જન્મે આત્માથી આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે શરીરમાં આત્માના અંશથી આયુષ્ય, આત્મ-જ્ઞાન મન ઈન્દ્રિયો ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસ પ્રેરણા ધારણા આકૃતિ ભેદ બુદ્ધિ સ્મૃતિ અહંકાર અને ચતન ઉત્પન્ન થાય છે એવું ચરક સુ-શ્રુત કહે છે.

ગર્ભ સાત્મ્યજ ગણાય છે. સ્ત્રી પુરુષ અસાત્મ્ય જ સેવી ન શકે તો તે વંધ્યત્વ અથવા ગર્ભમાં અનિષ્ટ લાવ ઉત્પન્ન ન થાત. જ્યાં સુધી વાત પિત્ત અને કફ બગડી રજ વીર્ય અને ગર્ભોદયને બગાડે નહિ ત્યાં સુધી અસાત્મ્યજ સેવન પણ ગર્ભ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. સાત્મ્ય સેવી સ્ત્રી પુરુષનું રજ વીર્ય અને ગર્ભાશય શુદ્ધ હોય છે તો

ઋતુકાલમાં મેળાપ થાય છે. પણ જીવાત્મા પ્રવેશ ન કરે ત્યાં સુધી ગર્ભ રહેતો નથી. ગર્ભ ઉત્પન્ન થવામાં સાત્મ્ય પણ એક કારણ છે. એથી શરીરમાં આરોગ્ય, અનાલસ્યતા, નિર્લોભતા, ઇન્દ્રિયોની પ્રસન્નતા સ્વરસમ્પતિ, બીજી સમ્પતિ અને હર્ષની અધિકતા એ સર્વ સાત્મ્યથી ઉત્પન્ન થાય છે. વીર્ય, આરોગ્યતા, બળ, વર્ણ અને બુદ્ધિ પણ સાત્મ્યથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ગર્ભ રસજ હોય છે, આહાર રસ વગર માતાનું જીવન પણ નભતું નથી. માટે સારી રીતે રસનું મેળન કરવાથી ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે. શરીરનું મોટાં છું, બળ, વર્ણ, સ્થિતિ, ક્ષીણતા એ સર્વ રસથી ઉત્પન્ન થાય છે. વીર્ય પિતા અને સાત્મ્ય એ બેથી તથા બળ વર્ણ, સાત્મ્ય અને રસથી ઉત્પન્ન થાય છે.

આ પ્રમાણે માતા પિતાના અંશોથી શરીરનું સંગઠન થાય છે. આવી રીતે મનુષ્ય ધારે તેવી સારી કે ખરાબ પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકે છે. સ્ત્રી પુરૂષ ધારે તો પુત્રની પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકે, ધારે તો પુત્રીની ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

માત્ર નિયમો પાળવાની જરૂર છે, આ નિયમોનું જ્ઞાન ન હોય અને વિષયાનંદમાં મગ્ન માને તો પછી અણુધારી રીતે ગમે તેવી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય એમાં નવાઇ નહિં.

પ્રજા તો ઉત્પન્ન કરવી એ દંપત્તિનો ધર્મ છે. હવે પુત્રી ઉત્પન્ન કરવી કે પુત્ર ઉત્પન્ન કરવો તે નિયમો પણ તેણે જાણ્યા છે. તો ધાર્યા પ્રમાણે પ્રજા ઉત્પન્ન કરે, અને સુખી થાય એનું ઇચ્છીએ છીએ.

શ્રી લૈષજ્ય રતનાવલી અને ચક્રદત્ત

વૈદક શાસ્ત્રનાં આ બે અમૂલ્ય પુસ્તકો ભોગાંજ બહાર પડ્યાં છે. વૈદક પ્રમાણે રોગીની સામાન્ય અને વિશેષ ચિકિત્સા કેવી રીતે કરવી, તેમજ અનુભવ સિદ્ધ દવાઓ. રસો, માત્રાઓ તેમજ ધરગતુ વનસ્પતિની દવાઓનો મોટો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં છે. હજારો રૂપિયા પેદા કરવાનું સાધન આમાં બરેલું છે. કીંમત રૂ ૫-૦

ભાગ્યોદય ઓશીસ અમદાવાદ

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૨ મો.

સુપ્રજનન શાસ્ત્ર
સુયોગ્ય પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની વિદ્યા

પ્રકરણ ૯૧ મું.

શ્રી પુરુષે જાણવાની વાતો

જીવાત્માનો અને પંચ મહાબુતાત્મક શુદ્ધ શેષિતનો જે સંયોગ થાય છે તેજ પુરુષ છે સુખ, દુઃખ, ધૃત્તિ, દ્રેષ, પ્રયત્ન, પ્રાણ, ક્રિયા, અપાન ક્રિયા, નેત્રો ઉચ્ચવાં, નેત્રો મીચવાં, બુદ્ધિ, મનનો મંકલ્પ, વિચાર, સ્મરણ નિશ્ચય એ વિષયોનું જ્ઞાન એ પુરુષના ગુણો છે.

સાત્ત્વિક ગુણો—ક્ષમા, સત્ય, ધર્મ, શ્રદ્ધા, આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન, બુદ્ધિનું સ્ફુરવું, ધીરજ, સત્કર્મ કરવાં, દુઃતા ન કરવી, શુભ પ્રસંગનું સ્મરણ એ સાત્ત્વિક ગુણો છે.

રાજસ ગુણો—દ્રવવાનો સ્વભાવ, વધુ પ્રયત્નશીલ રહેવું, અહંકાર, મિથ્યા યોગ યોગ કરવું, દંભ, નિર્દયપણું, હર્ષ કાળ, ક્રોધ, પોતાને ઉદ્દૃષ્ટ સમજવાની ટેવ, અર્થ એ રાજસ ગુણો છે.

તામસ ગુણો—નાસ્તિકપણું, અધર્મ કરવાની ટેવ, અજ્ઞાન, આળસ, ઉદ્ધવાની વધુ ટેવ, ખેદ થવો, બુદ્ધિનો નિરોધ, અને દુષ્ટપણું એ તામસ ગુણો છે.

ઉત્તમ પ્રજા

જે પુરુષોનું વીર્ય વાત, પિત્ત કે કફથી દુષિત થયેલું હોય તે

શુદ્ધ પ્રજાને ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી. તેમ જ સ્ત્રીઓનું રજ વાત, પિત્ત કે કફથી દુષિત થયેલું હોય તે સ્ત્રીઓ શુદ્ધ બીજરહિત હોય છે એટલે શુદ્ધ ગર્ભને ધારણ કરી શકતી નથી. જો વાયુથી દુષિત હોય તો કાળા રંગનું, પિત્તથી દુષિત થયેલું હોય તો પીળા રંગનું, અને કફથી દુષિત થયેલું હોય તો સફેદ રંગનું હોય.

શુદ્ધ વીર્ય—જે વીર્ય સ્ફટિક જેવું, ચીકાશવાળું, મધુર, મધના જેવી ગંધવાળું હોય તે શુદ્ધ સમજવું. જે સ્ત્રીનું રજ સસલાના લોહી જેવું, લાખના રસ જેવું હોય, જેને ઘોષ નાંખતાં વસ્ત્ર પર ડાઘ રહે નહિં તે રજને શુદ્ધ સમજવું.

જેનું રજ ખડુ સ્ત્રેવે કે લાંબા વખત સુધી રૂતુ વગર પણ સ્રવે તો પ્રદર કહેવાય છે.

રજ બંધ થાય—જે સ્ત્રીનો રજનો માર્ગ વાત, પિત્ત કે કફથી રોકાઈ જાય તેનું રજ નષ્ટ થઈ જાય છે.

જે પુરૂષનું વીર્ય ખરાબ થયેલું હોય તેણે વીર્ય વર્ધક દવાઓ લેવી ચિત્રકમૂળ, વાંગા એનો કવાથ કરી તેમાં હીંગ નાંખી તે કવાથ વી સાથે પીવે. અથવા ધાવડીનાં ફુલ, ખેર, દાડમ, કડાચો ગુંદર અને સાજડનો કલ્ક કરી તેમાં ઘો પકાવી તે ઘો ખાવું, જીવન-અયવન-પ્રાણ ખાવું તેથી વીર્ય શુદ્ધ થાય છે.

સ્ત્રીનું રજ ખગડેલું—હોય તો તેણે કાળીપાક, સુંઠ, મરી, પીંપર, ઈંદ્રવનો કવાથ પીવે. ચોખાને જવ ખાવા, સુખટ કે રતાં-જલીનાં કવાથ પીવે. સુંદરીસાથી પીવી જેથી તેનું રજ શુદ્ધ થાય છે.

રજસ્વળા સ્ત્રીએ પાળવાના નિયમો

સ્ત્રીએ રૂતુ આવ્યા પછી ત્રણ દિવસ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવું (પુરૂષ સંગ કરવો નહિં) દિવસે ઉંઘવું નહિં આંખમાં મેંશ આંજવી નહિં, રડી આંસુ પાડવાં નહિં. નહાવું નહિં, ચંદનાનિો લેપ કરવો, કરવો નહિં, શરીરે તેલ મસળાવવું નહિં, નખો કાપવા નહિં, દોડવું નહિં, હસવું નહિં, ઝાઝુ ખેલવું નહિં, ઘોંઘાટ સાબળવો નહિં, કાંસડાથી માથું હોળવું નહિં. ખડુ પવનનાળી જગામાં ખેસવું નહિં, કશી મહેનત કરવી નહિં, જો તે સ્ત્રી દહાડે સુષ્પ રહેતો ગર્ભ અત્યંત ઉંઘનાર બાળક જન્મે, મેશ આંજે તો ગર્ભ આંખજો થાય, રડે તો ગર્ભ નિરૂત નેત્રોવજો થાય, નહાય કે લેપ કરે તો ગર્ભ દુઃખી થાય,

તેલ ચોળે તો ગર્ભ કાઢવાળો થાય, નખ કાપે તો બાળક ખરાબ નખવાળું થાય, દોડે તો ગર્ભ ચંચળ થાય, હમે તો ગર્ભના દાંત, હાથ તાળવું, હોઠ કાળાં થાય બહુ બોલે તો ગર્ભ પ્રલાપ કરનારો થાય, કોલાહલ સાંભળે તો ગર્ભ બારે થાય, માથું હોતે તો ગર્ભ માથાની ટાલવાળો થાય, ઝાઝા પવનનું કે મહેનતનું સેરન કરે તો ગર્ભ ઉન્મત્ત થાય. માટે દિવસે સુવું નહિ, મેશ આંજવી નહિં એ વિગેરે ઉપર બતાવેલા નિયમો રજસ્વળા સ્ત્રીએ પાળવા જોઈએ.

રજસ્વળા સ્ત્રીએ ત્રણ દિવસ સુધી દર્ભના કે કામજાના કે કંતાનના બિછાનામાં સુવું. માટીના વાસણમાં કે પત્રાળામાં જમવું, ભાત દૂધ વગેરે જમવું અને ત્રણ દિવસ સુધી પતિની નજરે પણ પડવું નહિં. પતિને મોં બતાવવું નહિં.

રજસ્વળા સ્ત્રીએ ચોથે દિવસે શુદ્ધ રીતે સ્નાન કરી, નવોન વસ્ત્રો પહેરી, અન્નકરે ધારણ કરી, માંગલિક વિધી કરી સર્વથી પ્રથમ પોતાના પતિનું મોં જોવું. કેમકે શ્વસ્તાન ચ્યેતી સ્ત્રી પ્રથમ જોવા પુરૂષને જુએ છે તેવા પુત્રને જન્મ આપે છે. એટલા માટે રજસ્વળા સ્ત્રીએ પ્રથમ પતિનુંજ મોં જોવું.

પ્રકરણ ૯૨ મું

પુત્રની ઇચ્છા હોય તો શું કરવું

પુત્ર થાય એવી ઇચ્છા હોય તો પતિએ પોતાની સ્ત્રીને રજો દર્શન થાયતે પહેલાંનો એક મહિનો બરાબર બ્રહ્મચર્ય પાળી રખાવવું અને સ્ત્રીએ પણ રજોદર્શન પહેલાં એક મહિના સુધી બરાબર બ્રહ્મચર્ય પાળી રાખવું. એટલે મહિના સુધી મૈથુ નો સંકલ્પ સરખો પણ ન કરવો. એવી રીતે એક મહિના સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળી એને ધી દુધ જમવાં. ધી થો સ્નિગ્ધ થયેલા પતિએ રજોદર્શનથી ચોથે દિવસે બપોરે રાતા ચોખાનો ભાત અને દૂધ ધીસાથે જમવો, તે દિવસે સ્ત્રીએ શરીરે તેલ ચોળાવી પછી સ્નાન કરી અક્ષતી દાળ તેડ નાંખી તે સાથે ભાજન કરવું એવી સ્ત્રી પાસે પતિએ રાતના જવુ પછી સ્નાન ધોરજ આપી વિશ્વાસ બેસાડી તેનો સંગ કરવો. એવી રીતે નીચે

હાથેલી રાત્રીઓપર ધ્યાન આપી છડી કે આઠમી કે દશમી કે બારમી રાત્રિએ તેનો સંગ કરવો.

સ્ત્રી સંગતો સમય-ચોથી રાત્રિ કરતાં છડી રાત્રે છડી કરતાં આઠમી રાત્રે આઠમી કરતાં દશમી અને દશમી કરતાં બારમી રાત્રે સ્ત્રી સાથે પ્રથમ સંગ કરવાથી ઉત્તરોત્તર અધિક આયુષ્યની અધિક આરોગ્યની અધિક સુપ્રજાણી, અધિક અધર્મની અને અધિક અળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પુત્રીની ઇચ્છા હોય તો—જો પુત્રીની ઇચ્છા હોય તો જો દર્શનથી પાત્રમી રાત્રી, અથવા સાતમી, નવમી, અગીઆરમી, એમ એકી રાત્રિએ સ્ત્રીનો પ્રથમ સંગ કરવો. તેરમી, પંદરમી વગેરે રાત્રિ એને તો નિર્દિષ્ટ સમજવી.

રજસ્વળા સ્ત્રી સાથે પ્રથમ ત્રણ રાત્રીએ સંગ ન કરવો—રજસ્વળા સ્ત્રી સાથે પ્રથમ દિવસે મૈથુન કરવાથી પુરુષના આયુષ્યની હાનિ થાય છે અને જો તેમાં ગર્ભ રહે તો તે પણુ જન્મતાં જ મરી જાય છે, બીજો દિવસે મૈથુન કરે તો પુરુષના આયુષ્યની હાનિ થાય છે અને ગર્ભ રહે તો તે પણુ જન્મતાં મરી જાય છે કે જન્મ્યા પછી દશ દિવસમાં મરી જાય છે, ત્રીજો દિવસે મૈથુન કરે તો પણુ એજ દશા થાય, કદાચ ગર્ભ જીવે તો તે પણુ અપૂર્ણ અંગોવાળો અને અલ્પ આયુષ્ય વાળો થાય છે પણ જો ચોથા દિવસે સંગ કરે તો ગર્ભ સંપૂર્ણ અંગવાળો અને લાંબા આયુષ્યવાળો થાય છે.

સ્ત્રીને રૂતુ આવે તે દિવસથી પહેલી ત્રણ રાત્રિ સુધીમાં રજ (લોહી) પ્રત્યાજ કરે છે, તેમાં જો વીર્ય પ્રવેશ કરે તો તે ગુણુકારક થાય એવો સંભવ નથી, પણ જેમ વહેતી નદીમાં પ્રવાહની સામે નાંખવામાં આવેલો. તરનારો પદાર્થ ઉપર નહિં જતાં, પાછો જ વળે છે તેમ વહેતા લોહીમાં નાંખેલું વીર્ય ધણે ભાગે ગર્ભાશયમાં ન જતાં પાછું વળે એવો સંભવ છે, એટલે વીર્ય વ્યર્થ જવાની ધાસ્તીને લીધે પણ ત્રણ રાત્રિ સુધી રજસ્વળાના સંગતો ત્યાગ કરવો અને રજસ્વળાએ પણ ત્રણ રાત્રિ સુધી પતિના મૈથુનેત્સાહનું નિવારણ કરવું અને ઉપના નિયમો પાળવા.

રજસ્વળા સ્ત્રીએ ઉપર પ્રમાણે રજસ્ત્રાવ થયા પછી ચોથી રાત્રિથી બાર રાત્રિ સુધીમાં એક વાર સંગ કરી પછી એક મહીના

પછી સંગ કરવો. કારણ કે જો પાછું રજોદર્શન થાય તો ગર્ભ રહ્યો નથી એમ સમજવું એટલે પછી ગર્ભના દ્વારનું વિધટન થયાથી ગર્ભનો શ્રાવ થઈ જવાની ધારતી રહેતી નથી.

ગર્ભ રહ્યો હોય તેને નસ્ય—જેને ગર્ભ રહ્યો હોય તે સ્ત્રીને એજ દિવસોમાં લક્ષમણા (ઘોળા પુત્રની ભાંયરીંગણી); વડની કુંપળો, બળદાણા અને ઠાંસડી એમાંથી જે મળે તે ઔષધીને દુધમાં વાટી તેનાં ત્રણ કે ચાર ટીપાં જમણા નાકમાં નાંખવાં. તે ગળામાં જાય તેને ગર્ભવંતીએ યુક્ટી કહાડી નાંખવાં નહિં પણ પીઈ જવાં. જેને પુત્રની ઇચ્છા હોય તેણે આમ કરવું. આ નસ્ય ગર્ભનું સ્થાપન કરે છે તે પુત્રની પ્રાપ્તિ કરે છે તેથી તે નસ્ય ત્રણ ત્રણ માલને આપવું.

ગર્ભ ન રહ્યો હોય તો પણ પ્રથમ આ ચાર ઔષધીયોનું નસ્ય આપી પછી સંગ કરવામાં આવે તો ગર્ભ રહે છે. અને પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે.

રૂપાળા અને આયુષ્યવાળા સુપુત્ર જન્મે

ગર્ભ રહે અને સારા પુત્રોજ ઉત્પન્ન થાય—જેમ યોગ્ય ઋતુ, યોગ્ય ક્ષેત્ર, યોગ્ય વરસાદ અને યોગ્ય બીજ એ ચાર પદાર્થોના સાન્નિધ્યથી અવસ્ય સારા અંકુરો (છોડે) ઉત્પન્ન થાય છે તેમ યોગ્ય રજ, યોગ્ય ગર્ભાશય, યોગ્ય રસ ધાતુ, અને યોગ્ય બીજ એ ચારે પદાર્થોના સાન્નિધ્યથી અવસ્ય સારા ગર્ભની રિચિતિ થાય છે. આવા ગર્ભોથી ઉત્પન્ન થયેલા પુત્રો રૂપાળા, ધણા સ્તવવાળા, મતા પિતાને ઋણથી મુક્ત કરનારા; લાંબા આયુષ્યવાળા, સુપાત્ર અને પિતાનું સઘળી રીતે હિત કરે એવા થાય છે.

ગર્ભનું ગૌર કે કાળું રૂપ થવાનું કારણ—અધા વર્ણો (રંગો) નું મૂળ કારણ તેજ નામનું ત્રણું મહાભૂત છે, એ તેજ જો ગર્ભાધાનના સમયમાં પોતાના જળના વધુ મિશ્રણવાળું હોય તો ગર્ભને ગૌરા રંગનો બનાવે છે, તેમાં પૃથ્વીનું વધુ મિશ્રણ હોય તો ગર્ભ કાળારંગનો થાય છે. પૃથ્વી ને આકાશ એ બંન્ના વધુ મિશ્રણ વાળો હોય તો ગર્ભને કૃષ્ણ રચામવર્ણવાળો કરે છે. અને જગ તથા આકાશના વધુ મિશ્રણવાળો હોય તો ગર્ભ ગૌર રચામરંગનો થાય છે.

ગર્ભવંતી જેવા વર્ણવાળા આહારનું સેવન કરે છે તેવો વર્ણ તેના ગર્ભનો પ્રાપ્ત થાય છે.

ગર્ભની આંખોમાં વિકાર થવાનું કારણ—જે એ તેજ ચોથા મહિને ગર્ભની દષ્ટિના ભાગમાં પ્રાપ્ત ન થાય તો ગર્ભને જન્મમાં કંઈ છે. જે રૂધિરની સાથે સંબંધ પામેલું હોય તો ગર્ભને રાત્રી આંખોવાળું કરે છે, જે પિત્તની સાથે સંબંધ પામેલું હોય તો ગર્ભને પીળા આંખોવાળું, જે કફની સાથે સંબંધ પામેલું હોય તો ગર્ભને સફેદ આંખો વાળું કરે છે, અને જે વાયુની સાથે સંબંધ પામેલું હોય તો ગર્ભને ત્રાંસાપણું પ્રાપ્ત થાય.

ત્રણ દિવસ પછી ગર્ભ રહેવાનું કારણ—જેમ ધીનો પીંડ અગ્નિના સંબંધથી પીંગળાને સંચાર કરે છે તેમ ત્રણ દિવસ સુધી સ્ત્રીને થીજેલું સ્ત્રીનું રજ રૂપ રૂધિર પુરુષના સમાગમ પ્રાપ્ત થતાં એ ઈંદ્રિયોના ધર્ષણને લીધે ઉત્પન્ન થયેલી ગરમીથી પીંગળાને સંચાર કરે છે. એ સંચાર પામેલુ રૂધિર વીર્ષની સાથે મળી ગર્ભાશયમાં ગર્ભની ઉત્પત્તિના કારણરૂપ થાય છે. પુરુષના સમાગમના સમયમાં સ્ત્રીનું વીર્ય પણ શ્રવે છે. પણ તે વીર્ય ગર્ભને ઉપયોગી થતું નથી.

જેડલાં બાળક થવાનું કારણ—શુક્ર (વીર્ય) શોષિત (રજ) રૂપ બીજ સ્ત્રીના ગર્ભાશયથી અંદર વાયુને લીધે બે ભાગમાં બહેંચાડી જાય તો ઉદરમાં બે જીવ આવે છે. અને તે જેડલાં કહેવાય છે. અને ગર્ભમાં બે બાળક પોષાઈ બે બાળક જન્મે છે. કોઈ પાપકર્મને લીધેજ જેડલાંની ઉત્પત્તિ થાય છે.

નપુષક બાળક થવાનાં કારણ—માતાનું અને પિતાનું રજ અત્યંત અદ્ય હોય તો નપુષક બાળક જન્મે. સ્ત્રીને પશુ માફક વિનય રાખી મૈથુન કરવામાં આવે કે સ્ત્રીની રચિત ન છતાં મૈથુન કરવામાં આવે તો, સ્ત્રી પુરુષ અરુચિ છતાં મૈથુન કરે તો, સ્ત્રીને ઉપર રાખી પુરુષ નીચે રહી મૈથુન કરે અને જે ગર્ભ રહે તો તે નપુષક બાળક થાય. નપુષકોમાં વીર્ય સુદૃઢ હોતું નથી.

આહાર વિહારની ગર્ભ ઉપર અસર—જે સ્ત્રી કે પુરુષ જેવા આહારથી કે જેવા આચારથી તથા જેવા પ્રયત્નથી સમાગમ કરે તેઓની પ્રજાતેવાજ આહારથી કે તેવાજ આચાર અને ચેષ્ટાઓ વાળી થાય છે.

વીર્ય અને રજનું સ્વરૂપ

વીર્ય જળ સંબંધી પદાર્થ છે અને રજ અગ્નિ સંબંધી પદાર્થ છે. અને તે બંનેમાં પૃથ્વી આદિ પંચભૂતો સૂક્ષ્મ પ્રકારથી રહેલાં હોય છે.

ગર્ભનું અવતરણ અને જીવાત્માનો પ્રવેશ—શ્રી પુરુષનો મૈથુન રૂપ સંયોગ થતાં જન્મેમાં ઇન્દ્રિયોનું ધર્ષણ થવાથી શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલી ગરમીને વાયુ વધારી દે છે પછી એ વાયુ અને ગરમી રૂપી તેજના સંયોગને લીધે પીગળીને પુરુષના શરીરમાંથી લિંગ દ્વારા રખલિત થયેલું વીર્ય સ્ત્રીની યોનિના ત્રીજા આવર્ત (ત્રીજા ચક્રરી) માં ગર્ભશય્યામાં પ્રાપ્ત થાય છે. અને વીર્ય રજની સાથે મળી જાય છે, આ પ્રમાણે અગ્નિ એટલે સૂર્યમય રજનો અને સોમ(ચંદ્ર) મય વીર્યનો સંયોગ થતાં તરતજ સત્ત્વ રજ તથા તમ નામના પ્રકૃતિના ગુણોથી અને દેવયોનિમાં જવાનું હોય તો દેવો સંબંધી ભાવનાઓથી અને અસુરયોનિમાં જવાનું હોય તો અસુર સંબંધી ભાવનાઓથી, મનુષ્ય આદિમાં જવાનું હોય તો મનુષ્યની ભાવનાઓથી સંતૃપ્ત થતો જીવાત્મા પોતે અક્ષય, અચ્ય અચિત્ત્ય છતાં પણ અવિદ્યાથી કલ્પી લીધેલા ધર્માધર્મના સંબંધથી લિંગ શરીરની સાથે ગર્ભશય્યામાં આવે છે, અને આવતાંજ ત્યાં થતી વાયુ પ્રેરણાથી શુક્રશોણિતાત્મક સંયોગમાં પેસીને રહે છે કે જે જીવાત્મા સંકલ્પને જાણનારો, રક્ષકને જાણનારો, ગંધ, રૂપ, શબ્દ, રસને જાણનારો, કર્મ પુરુષ, પાપ પુણ્ય કરનારો, તે તે યોનિયોમાં જનારો સર્વને પ્રકાશ આપનારો કહેવામાં આવે છે.

ગર્ભમાં પુત્ર, પુત્રી કે નપુષક થવાનાં કારણો

જો વીર્ય ગર્ભાશયમાં દાખલ થયેલા રજથી વધુ હોય તો ગર્ભમાં પુરુષ (પુત્ર) ઉત્પન્ન થાય છે. જો રજ ગર્ભાશયમાં દાખલ થયેલા વીર્યથી અધિક હોય તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે અને જો ગર્ભાશયમાં દાખલ થયેલાં વીર્ય તથા રજ જન્મે સમાન હોય તો નપુષક જન્મે છે.

જેમાં રજ જોવામાં આવે એવો સમય તો બાર રાત્રિ સુધી રહે છે. કેટલાક રૂતુ સમયને સોળ દિવસ સુધી ગણે છે પણ એમાં નેરમો, ચૌદમો પંદરમો એ ત્રણ દિવસ તો રજનો હતસ એટલે એ ચાર દિવસો યોગ્ય ગર્ભની ઉત્પત્તિમાં નકામાજ છે. વળી તેરમી વચ્ચે રાત્રિ તો મૈથુનમાં નિર્દિત જ છે.

રજ ન દેખાવા છતાં પણ શ્રી રૂતુમતિ હોય છે. રૂતુ મતિનાં લક્ષણો—જે સ્ત્રીનું મુખ પુષ્ટ તથા પ્રસન્ન દેખાતું હોય, જેનું શરીર મુખ તથા હાતોનાં પેદાં આદ્ર દેખાતાં હોય, જેને સંભોગની ઇચ્છા પ્રાપ્ત થઈ હોય, જેને રમણ સંબંધી વાતો પ્રિય લાગતી

હોય, જેનાં પેટ નેત્રો, કેશો શિથિલ દેખાતાં હોય, જેના હાથ, રતન, કમર, નાભિ, સાથળ, પેડું તથા કુલા, ચલાયમાન થતા જણાતાં હોય અને જે રતિમાં અત્યંત ઉત્સાહવાળી જણાતી હોય તે સ્ત્રીને રતુમતિ જણાવી.

રતુ વ્યતીત થતાં ગર્ભ ન રહે:—જેમ દિવસ વ્યતીત થતાં કમળ સંક્રાંત્યાષ્ટ જય છે તેમ રતુ વ્યતીત થતાં સ્ત્રીની યોનિકમળ સંક્રાંત્યાષ્ટ જય છે અર્થાત તે પછી વીર્ય ગર્ભાશયમાં પહોંચતું નથી.

રજ આવવાનું કારણ:—મહિનામાં એકદું થયેલું રજ કે જે કાંઈક કાળું અને ખરાબ ગંધવાળું હોય છે તેને વાયુ મહીને મહીને રતુના સમયમાં રજનું વહન કરનારી એ ધમનીઓ દ્વારા યોનિના મુખમાં લઇ આવે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:

તદ્વર્ષાદ્ દ્વાદશાત્કાલે વર્તમાનમસ્ટકપુનવ ।

જરાપક્વ શરીરાણાં યાતિ પચ્ચાશતઃ ક્ષયમ્ ॥ સુશ્રુત

જેઓના શરીરની ધાતુઓ વૃદ્ધિ પામતી હેય એવી સ્ત્રીઓને ધણું કરી ખારમા વર્ષથી મહીને મહીને રજ પ્રવર્ત થવા લાગે છે અને ત્યારે શરીરે જરાથી (વૃદ્ધાવસ્થાથી) પકવ થવા લાગે છે ત્યારે ધણું કરીને પચાસમા વર્ષથી તે રજ પાછું ક્ષય પામે છે.

પુત્ર કે પુત્રી થવાના નિયમો

સ્ત્રીઓનું રજ રતુકાલના એકીના દિવસોમાં અદ્ય થઇ જાય છે. તેથી તે દિવસોમાં રહેલા ગર્ભથી પુત્રનો જન્મ થાય છે અને એકીના દિવસોમાં તે રજ વૃદ્ધિ પામે છે તેથી તે દિવસોમાં રહેલા ગર્ભથી કન્યાનો જન્મ થાય છે.

માટે પુરુષે પાવત્ર તથા ઉજવળ થઇ જો પુત્રની ઇચ્છા હોય તો સ્ત્રીના રતુકાલના એકીના દિવસે સ્ત્રીસંગ કરવો અને કન્યાની ઇચ્છા હોય તો રતુકાલના એકીના દિવસોમાં એક દિવસે સ્ત્રી સંગ કરવો. એકીની રાત્રે સ્ત્રીનું રજ અદ્ય થઇ જાય છે તેથી વીર્યનું અત્રિક થત પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે અને એકીની રાત્રિઓમાં રજ અધિક થઇ જાય છે તેથી વીર્ય અદ્ય થતાં કન્યાની ઉત્પત્તિ થાય એ સુક્તિ સિદ્ધ છે.

જો રજનું અને વીર્યનું સમાનપાણું હોય તો નપુસકની ઉત્પત્તિ થાય.

ગર્ભ રહ્યાની પરીક્ષા:—જે સ્ત્રીએ ગર્ભનું પ્રહણ કર્યું હોય તે સ્ત્રીને મૈથુન પછી તરત જ શ્રમ જણાય, અંગોમાં ઝડપાનિ થાય, તરસ લાગે, સાથળો નરમ તથા અશક્ત થઈ જાય, વીર્ય તથા રજ યોનિની અંદર રોકાઈ જાય અને યોનિ ફરકવા લાગે છે.

ગર્ભ રહ્યા પછી—સ્ત્રીના રતનની દોટડીઓ ફાળી થઈ જાય, ફેવાટા ઉભાં થઈ જાય, પાંપણો મીંચાયાં કરે, ઇચ્છા ન છતાં તેમ પથ્ય ભોજન કરતાં ઉઠી થાય, સારા ગંધથી પણ ઉદ્વેગ થાય, વારંવાર થુંકવું પડે. અંગોમાં ઝડપાનિ થાય એ ગર્ભવંતી સ્ત્રીનાં ચિન્હો સમજવાં.

ગર્ભવંતીએ ખાળવાના નિયમો.

ગર્ભ રહ્યા એમ જાણવામાં આવે ત્યારથી ગર્ભવંતીએ મહેનત ન કરવી, મૈથુન ન કરવું, અત્રાદિક જમવામાં થોડાં જમવાં, બરેબર તૃપ્ત થતા સુધી ન જમવું, અત્યંત ઉપવાસ કરવા નહિં, દિવસે ઉંઘવું નહિં, રાત્રે ઉળગરો કરે નહિં, શોક કરવો નહિં, વાહન પર બેસવું નહિં, ભય ધરવો નહિં, ઉભડક બેસવું નહિં, ફસ ખોલારી લોહી કઢાવવું નહિં, મળ મૂત્રાદિકના વેગને રોકવા નહિં, આદમ્ મહીના સિવાય સ્નેહન આદિ ક્રિયાઓ કરવી નહિં.

ગર્ભવંતીના કોઈપણ શરીરનો ભાગ મૈથુનાદિકથી ચના દોષે ના અત્યંત પ્રત્યાઘાતોથી પીડાય તો ગર્ભમાં રહેલા બાળકના શરીરનો પચ્ચ તે તે ભાગ પીડાય છે.

ગર્ભનાં ચૈતન્યનું સ્થાનક હૃદય છે. એથી મહીને ગર્ભમાં ચૈતન્ય અભિવ્યક્ત થવાથી ગર્ભ એથી મહીને શબ્દ સ્પર્શાદિક વિષયોની ઇચ્છા કરે છે. ગર્ભાણીને એક પોતાનું હૃદય અને બીજું ગર્ભનું હૃદય હોવાથી તે “દોહદિની” એ હૃદયવાળી કહેવાય છે.

ગર્ભવંતીની ઇચ્છા પુરી પાડવાનું કારણ

ગર્ભવંતી સ્ત્રી જે જે ઇચ્છા કરે તે તે ઇચ્છાને પુરી પાડવી. જો તેની ઇચ્છા પુરી પાડવામાં ન આવે તો તે ગર્ભાણી સ્ત્રી ખુંધા, લંગડા, ઠીંગણા આંધળા, અપંગ પુત્રને જન્મ આપે છે. માટે ગર્ભવંતી સ્ત્રી જે વસ્તુની ઇચ્છા કરે તે તેને આપવી. જેની ઇચ્છા પાર પડેલી હોય એવી ગર્ભવંતી ઉત્તમ શક્તિવાળા તથા લાંબા આયુષ્યવાળા પુત્રને જન્મ આપે છે. તે જે જે વિષયોને ભોગવાની ઇચ્છા કરે

તે તે વિષયો તેના પતિએ અપાવવા. કેમકે જો તેની ઇચ્છા પુરી પાડવામાં નહિં આવે તો ગર્ભને નુકશાન થવાની ધાસ્તી રહે છે. જેની બધી ઇચ્છા પાર પડી હોય તે ગુણુવાન પુત્રને જન્મ આપે છે અને જેની ઇચ્છા પાર પડી ન હોય તે ગર્ભિણી કાંઈક ખરાબ હાલતને પામે છે અથવા તેનો ગર્ભ ખરાબ હાલતને પામે છે. જે જે વિષયની બબતમાં ગર્ભવંતી સ્ત્રીની ઇચ્છાનો વિચાર થાય તે તે વિષયનું ગ્રહણ કરનારી ઇન્દ્રિયમાં પુત્રને પીડા ઉત્પન્ન થાય છે જેને રાગનું દર્શન કરવાની ઇચ્છા થાય તે ગર્ભવંતી ધનવાળા તથા મહા ભાગ્યશાળી પુત્રને જન્મ આપે છે. જેને ઝીણું વસ્ત્રોની, પટ વસ્ત્રોની, રેશમી વસ્ત્રોની, આભુષણ વગેરેની ઇચ્છા થાય તે ગર્ભિણી અસંકારોની ઇચ્છાવાળા રૂપાળા પુત્રને જન્મ આપે છે. જેને ઋષિઓના આશ્રમો જોવાની કે તેમાં રહેવાની ઇચ્છા થાય તે ગર્ભવંતી સ્ત્રી ધર્માત્મા પુત્રને જન્મ આપે છે. જેને દેવોની મૂર્તિઓ જોવાની કે સેવવાની ઇચ્છા થાય તે ગર્ભવંતી દેવપાર્શ્વ જેવા પુત્રને જન્મ આપે છે. જેને સર્પ વગેરે હિંસક પ્રાણીઓ જોવાની ઇચ્છા થાય તે હિંસા કરનારા નિર્દય પુત્રને જન્મ આપે છે જેને માંસાદિક ખાવાની ઇચ્છા થાય તે ઉંઘવાના સ્વભાવવાળા અને હૃદયમાં ધારેલી વાતને નહિં છોડનારા પુત્રને જન્મ આપે છે. જે સ્ત્રી જેવા પદાર્થો ખાવાની ઇચ્છા કરે તેના જેવી રીત ભાત, અને સ્વભાવવાળા પુત્રને જન્મ આપે છે. કર્મની ગ્રેરણને લીધે ગર્ભસ્થ પ્રાણીનું જે કોઈ ભવિષ્ય હોય તે ભવિષ્ય અનુસાર દેવયોગને લીધે ગર્ભિણીના મનમાં ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

સાતમા મહીનાની અંદર ગર્ભનો જન્મ થાય તો તે જીવે નહિં, આઠમા માસે ગર્ભના હૃદયમાં રહેલું, ધાતુઓના ધામ રૂપ, ઓજસ સ્થિર થાય છે. તે સ્થિર ન હોવાને લીધે આઠમા માસે ગર્ભ જન્મે તો તેનું જીવન પણ રહેતું નથી. અને નવમા, દસમા, અગીયારમા કે બારમા માસે ગર્ભનો જન્મ થાય તો તે યોગ્ય ગણાય. તે સિવાયના મહીનામાં જન્મ થાય તો ગર્ભ વિકારીજ હોય છે.

પિતાથી ઉત્પન્ન થતા અવયવો—ગર્ભના શરીરમાં કેશ, દાઢી મૂછના વાળ, રુવાંડાં, હાડકાં, નખો, દાંત, શિરાઓ સ્નાયુઓ, રેત ઇત્યાદિ પદાર્થો કે જે સ્થિરપણાવાળા છે તે પિતાના સત્વથી ઉત્પન્ન થાય છે.

માતાથી ઉત્પન્ન થતા અવયવો—ગર્ભના શરીરમાં માંસ,

ફિર, દેદ, મનન, હૃદય, નાભિ, હીવર, બરોજ, આંતરડાં, ગુદા છ-
ત્યાદિ કોમળ પદાર્થો માતાના સ્તનથી થાય છે.

આકારના રસથી શરીર વધે છે, બળ, વર્ણુ, સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય
છે અને હાનિ પણ થાય છે.

આત્માથી ઇન્દ્રિયો, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન આયુષ્ય, સુખદુઃખાદિની પ્રાપ્તિ
થાય છે. સાત્ત્વથી વીર્ય (શક્તિ, ઉત્સાહ) આરોગ્ય, બળ, વર્ણુ ઉત્તમ
હોવો, બુદ્ધિન ધારણાશક્તિ ઉત્તમ થાય છે.

ગર્ભમાં પુત્ર છે પુત્રી છ કે નપુસક છે તેની પરીક્ષા

પુત્ર થવાની પરીક્ષા—ગર્ભવંતી સ્ત્રીના જમણા સ્તનમાં
દૂધ પ્રથમ આવે તો, જમણી આંખ મોટી થઈ હોય તો, ચાલવામાં
પ્રથમ જમણો સાથળ ખેચાય તો, જમણો સાથળ પુષ્ટ થાય તો,
પુસ્લિંગ નામ વાળા પદાર્થોની ઇચ્છા થાય તો, સ્તનમાં કમળ, કુમુદ,
કે પુસ્લિંગ પદાર્થો જોવામાં આવે તો, મુખની કાંતિ પ્રસન્નતાવાળી
જણાય તો તે સ્ત્રીને પુત્રનો જન્મ થાય છે.

પુત્રી થવાની પરીક્ષા—જો ગર્ભવંતી સ્ત્રીના ડાબા સ્તનમાં
પ્રથમ દૂધ આવે તો અને ઉપર પ્રમાણેની ક્રિયા ડાબા અંગમાં થતી
જણાય તો પુત્રી થશે એમ જાણવું.

નપુસક—જો ગર્ભવંતીનાં બંને પડખાં ઉંચાં થઈ ગયાં હોય,
પેટ આગળ નીકળી ગયું હોય, અને ઉપર પ્રમાણે પુરૂષ ગર્ભનાં તથા
કન્યા ગર્ભનાં બેમાં કશુંજો જણાય તો નપુસક બાળક જન્મશે
એમ સમજવું.

જોડલાં બાળક—જો ગર્ભવંતીનું પેટ વચ્ચેથી નમી ગયું હોય
અને પાણીની ટોળી જેવું થઈ ગયું હોય, રોમાવળી પણ નમી ગઈ
હોય તો જોડલાં (બે બાળક) જન્મશે એમ જાણવું.

માતાના ધર્માચરણની ગર્ભ ઉપર અસર—દેવો અને
બ્રાહ્મણોની સેવામાં તત્પર રહેનારી, પવિત્રામાં, સદાચા માં તથા હિતમાં
અસ્થિત રહેનારી ગર્ભવંતીઓ ઉત્તમ ગુણોવાળાં સંતાનોને જન્મ
આપે છે અને ઉપર જણાવેલ દેવ સેવા વગેરે ક્રિયાઓથી ઉદ્દીકિ-
યાઓમાં તત્પર રહેનારી ગર્ભવંતીઓ અધમ ગુણોવાળાં સંતાનોને
જન્મ આપે છે.

પ્રાણુ—બધા આગ્નેય પદાર્થોની શક્તિરૂપપ્રભુતાથી રહેલો અગ્નિ અગ્નિ દેવ (સૂર્ય) સઘળા જળાત્મક પદાર્થોની શક્તિરૂપપ્રભુતાથી રહેલો સોમદેવ, (ચંદ્ર), પ્રાણુપાનાદિકરૂપે રહેલો વાયુદેવ, સત્ત્વ, રજઃ, તમો ગુણ, પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયો, અને જીવાત્મા એટલા પદાર્થોને જીવાદ-વામાં મુખ્ય અધિકાર ધરાવનાર હોવાથી પ્રાણુ કહેવાય છે.

જે સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહ્યો હોય છે એવી સ્ત્રીઓમાં શરીરોમાં રજનું વહન કરનારાં સ્ત્રોતોના માર્ગો ગર્ભથી રોકાઈ જવાથી ગર્ભિ-ણીઓનું રજ બહાર પ્રવર્તતું જોવામાં આ તું નથી.

નીચે પ્રવર્તતાં ત્રિવિધાત પામીને ઉંચું આવેલું ગર્ભ રહેવાના સમયનું રજ તથા તે પછીનું પણ રજ મિશ્ર થઈ વધતાં અપરા બની જાય છે જેને સ્ત્રીઓ ‘એળ’ એવું નામ આપે છે. એળ બનતાં બાકી વધેલો રજનો અમુક ભાગ અત્યંત ઉંચે ચઢી સ્તનોમાં જાય છે કે જેથી ગર્ભિણી સ્ત્રીઓ ઉંચાં તથા પુષ્ટ સ્તનોવાળી બની જાય છે.

ગર્ભાશય—ગ્રીની યોનિ શબ્દની નાલિના જેવા આકારવાળી હોય છે. તેની અંદર ત્રણ આન્તો છે. યોનિના ત્રીજા આવર્તમાં ગર્ભાશય (ગર્ભાશય) છે. જેવું રોહિત નામના મછલાનું મુખ હોય છે તેવા આકારવાળી અને તેવા રૂપવાળી ગર્ભાશય છે. ગર્ભા-શય નાના મુખવાળું અને અંદર મોટા છિદ્રવાળું છે.

ગર્ભવંતીએ પાળવાના નિયમો

ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ ગર્ભ રહે તે દિવસથી તે દાજ્જ આનંદમાં રહેવું, પવિત્ર રહેવું મુંદર વસ્ત્રો અને અભૂષણો ધારણ કરવાં, સંદેહ વસ્ત્રો પહેરવાં, શાંતિનાં કામ કરવાં, મંગલ કૃત્યો કરવાં, દેવોનું આરાધન કરવું. બ્રાહ્મણો પ્રતિ પ્રેમ રાખવો. ગુરુ પ્રતિ પ્રેમ રાખવો, મેલાં શરીરવાળાં માણસોનો સ્પર્શ કરવો નહિ, જેમનાં શરીરો વિકાર વાળાં હોય તેમનો સ્પર્શ કરવો નહિ. જેમનાં અંગ ન્યુન હોય તેમનો સ્પર્શ કરવો નહિ, દુર્ગંધ લેવો નહિ. ખરાબ વસ્તુઓ જોવી નહિ, જેમનાથી ઉદ્વેગ થાય એવી વાતો કરવી નહિ કે સાંભળવી નહિ, સૂકું અન્ન ખાવું નહિ, વાસી અન્ન જમવું નહિ, અત્યંત દિકાળેલું ગરમ અન્ન જમવું નહિ, પચપચી ગયેલું અન્ન જમવું નહિ, બહાર ફરવા નીકળવું નહિ, ઉજાડ ઘરમાં જવું નહિ, થાળા ગાંધેલા ઝાડ

નીચે જવું નહિં, સ્પર્શનામાં જવું નહિં. ઝાડની પાસે રહેવું નહિં, ક્રોધ કરવો નહિં, બય ધરવો નહિં, કચરાનો કે લોઠાની ગરદીમાં જવું નહિં, બાર ઉપાડવો નહિં, ઉંચા સ્વરે બોલવું નહિં, મહેનત તથા મૈથુનાદિનો ત્યાગ કરવો, વારંવાર શરીરે તેલ ચોપડવું નહિં, વારંવાર લોટ વગેરેથી શરીરને મસગાવવું નહિં, થાક લાગે તેમ ન કરવું, દહાડે સૂવું નહિં, અશ્રુપાત કરવો નહિં, શયન તથા આસન પશુ કોમળ બીજાના વાળાં, ખડુ ઉંચાં પશુ ન હોય તથા ખડુ નીચા પશુ ન હોય તેવાં, તકીયા તથા ગાલમશુરીમાં વગેરે વાળાં, માંકડ વગરના કરવાં. બોજન હૃદયને પ્રિય લાગે તેવું દ્રવવાળું, ઘણા મધુર દ્રવ્યે વાળું, રિનગ્ધ અને બહરાગ્નિને પ્રદિપ્ત કરનારા પદાર્થોવાળું કરવું આ નિયમો ગર્ભ રહે તે દિવસથી તે છેક પ્રસવ થાય ત્યા સુધી પાળવા.

સ્ત્રીબીજોત્પત્તિના સમયેજ માસિક ધર્મમાં આવે છે. એટલે તેને રતુશ્રાવ થાય છે. એ સ્ત્રી બીજ એક વાર જમાણી અને બીજી વાર ડાબી બાજુની ગાંઠમાંથી, અદલ બદલ એક પછી એક એટલે એક મહીનાના અરસામાં દરેક વખતે એકજ વાર ઉત્પન્ન થાય છે, રજસ્વલા થવું એ બહારનું ચિન્હ છે. સ્ત્રીની એ બે અંધીઓ (વૃષણો) માંથી એક અંધી જોનાથી પુરૂષ જાતિનું બાળક ઉત્પન્ન થનારું સ્ત્રી બીજ ઉત્પન્ન કરે છે, એથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે પુત્ર કે પુત્રી પેદ કરવાને માટે આ વિરિષ્ટ જાતિનાં સ્ત્રીબીજ, સાથે પુરુષબીજનો સંયોગ થવો જરૂરનો છે.

સ્ત્રી બીજ ઉત્પન્ન થયાના સમયથી લગભગ ૧૫ દિવસ સુધી તે પુરુષ બીજની રાહ જોતું ગર્ભાશયમાં આવી રહે છે, સ્ત્રી પુરૂષના સંયોગ પછી ગર્ભ રહ્યા પછી તે વધવા લાગે છે, જો એમ ન બને એટલે ગર્ભ ન રહે તો એ મરી જાય છે. ફરી ૧૪ દિવસો પછી રતુશ્રાવ થઇ બીજી બાજુની ગાંઠનું સ્ત્રી બીજ આવી વળી ગર્ભાશયમાં ઠરી રાહ જુએ છે. સ્ત્રી મર્મવંતી થઈ ગયા પછી સ્ત્રી બીજોત્પાદન કાર્ય રોકાઈ જાય છે. એટલે માસિક ધર્મ પશુ રોકાઈ જાય છે. એટલે રતુશ્રાવ બંધ થાય છે. એવી રીતે સ્ત્રી માસિક ધર્મ (અટકાવ) ન આવતાં ગર્ભ રહ્યાનું જણાય છે, બાળકની જાતિ એ સમયે નક્કી કરી શકાય છે કે જે આગળ ફરી ખલ્લી શકાતી નથી.

હવે વર્ણનની સરળતા મટે પુત્ર થનાર સ્ત્રી બીજને પુલિંગી સ્ત્રી બીજ અને પુત્રી થનાર સ્ત્રી બીજને સ્ત્રીલિંગી સ્ત્રી બીજ આપણે કહીશું. એ નામ મનોરંજક છે પરંતુ એ યથાર્થ છે, કેમકે પુલિંગી સ્ત્રીબીજનો પુરુષ બીજ સાથે સંયોગ થવાથી પુત્રજ થાય છે પુત્રી કદી પણ થઈ શકતી નથી. એવીજ રીતે સ્ત્રી લિંગી સ્ત્રી બીજનો પુરુષ બીજ સાથે સંયોગ થવાથી કન્યાજ ઉત્પન્ન થાય છે. પુત્રી કદી થઈ શકતી નથી. જો કે પુરુષ બીજનો સંયોગ જરૂરનો છે. તો પણ ગર્ભની જાતિ નિશ્ચય કરવાનું કામ સ્ત્રીના સ્ત્રી બીજનુંજ છે પુરુષ ભલે પોતાને કત્તો કહે કે ન કહે.

જ્યારે પુલિંગી અને સ્ત્રીલિંગી સ્ત્રી બીજ ક્રમાનુસાર મહીના મહીનાના અરમામાં અદલાબદલી એક એટલે એક પછી ગર્ભવંતીએ પહેલા, બીજા અને ત્રીજા મહિને મધુર, શીત અને વધુ દ્રવ વાળા અહારનું સેવન કરવું, તેને ત્રીજે મહિને દૂધ ભાત ચોથે મહિને દહીં ભાત, પાંચમા મહિને દૂધ ભાત, છઠ્ઠા મહિને ભાતને ધી જમવા આપવું.

પ્રસવ થયા પછી દોઢ મહિના સુધી સ્ત્રી સુવાવડી રખાય છે.

પ્રકરણ ૯૩ મું.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીને પુત્ર જન્મશે કે પુત્રી તેની પરીક્ષા

સ્ત્રી ગર્ભવંતી થાય ત્યાર પછી તેને પુત્ર જન્મશે કે પુત્રી જન્મશે તે માટે ઘણાં સ્ત્રી પુરુષોના મનમાં આશંકાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ એ પશ્ચાત્તઃ ખરોખર જવાબ આપે તો તેને ઘણા માની પણ લે છે. પણ ઘણી વાર ધારે છે કંઈ અને જન્મે છે કંઈ.

એ માટે અમે આયુર્વેદ શાસ્ત્રના આધારે આગળ હકીકત આપી ગયા છીએ છતાં અહીં એક વિદ્વાન ડાક્ટરે ૨૦ વર્ષ અનુભવ કરી જે શોધ બહાર પાડી છે તે અત્રે રજૂ કરીએ છીએ.

પુરુષ અને સ્ત્રીના સંયોગ કાલે પુરુષ બીજ અને સ્ત્રીબીજનો સંયોગ થતાં ગર્ભ રહે છે. જે વનસ્પતિયોને ફળ ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં આ બે પ્રકારના બીજોનો સંયોગ થયેલો આપણે જોઈએ છીએ. પ્રયોગથી પણ તે કરી શકાય છે. વનસ્પતિયોમાં આ સંયોગ વાયુ,

વર્ષાદ, પક્ષી, ઠીડા આદિ એજન્ટો મારફતે થાય છે. જો આ સંયોગ ન થાય તો ફળ પણ લાગતા નથી. એથી સર્વને ખબર છે કે વૃક્ષમાં જે ફળ આવે છે તે સ્ત્રી જાતિના વૃક્ષોમાંજ આવે છે. પુરુષ જાતિના વૃક્ષોમાં નથી આવતાં. એ ફળમાંનાં બી વાવવામાં આવે તો એમાંથી કેટલાંક સ્ત્રી જાતિનાં અને કેટલાંક પુરુષજાતિનાં વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત પુરુષ જાતિનાં બીજ પણ સ્ત્રી જાતિનાં વૃક્ષોને થયેલાં ફળમાંજ રહે છે. એ તત્ત્વ ઉપર એ નિયમ જણાય છે કે:

સૃષ્ટિમાં પુરુષ બીજ સ્ત્રી બીજ કરતાં અસંખ્ય ધણું ઉત્પન્ન થાય છે. એનું કારણ સ્પષ્ટ છે. મનુષ્યમાં પણ એજ નિયમ છે. મનુષ્ય ૧ વીર્યના એક ટીપામાં લાખે. પુરુષ બીજ રહે છે. પરંતુ સ્ત્રી બીજ, માત્ર સ્ત્રીઓમાં નિશ્ચત સમયે અને નિશ્ચત સમય સુધીજ એકબેં ઉત્પન્ન થાય છે અને એ થનાર સંતાનની જાતિ ઠરાવે છે, જેવી રીતે પુરુષને પુરુષ બીજોત્પાદક એ પિંડ અન્ડ યા ગ્રંથીઓ (દા.ણો) રહે છે એ રીતે સ્ત્રીઓને પણ સ્ત્રી બીજોત્પાદક એ ગાંઠો (લણો) રહે છે, એ ગ્રંથિઓ ગર્ભાશયની બાજી અને જમણી બે બાજુએ રહે છે. સ્ત્રીની પરિપક્વ ઉમરે એમાં સ્ત્રી બીજ ઉત્પન્ન થવા લાગે છે. અને દરેક સ્ત્રીને એક એટલે એક મહિને પુલ્લિંગ-સ્ત્રી બીજ તો બીજે મહિને સ્ત્રી-લિંગ-સ્ત્રી બીજ ઉત્પન્ન થાય છે. તો પછી કોઇ કહેશે કે છોકરા કે છોકરી ઉત્પન્ન કરવી એ કાંઇ મોટી કઠણ વાત નથી. પરંતુ બુદ્ધ છે. કોઇ પણ સ્ત્રીને ગમે ત્યારે માસિક ધર્મ (અટકાવ) આવે ત્યારે કઇ જાતિનું સ્ત્રી બીજ ઉત્પન્ન થયું છે કે કઇ તરફની ગ્રંથી (વૃષણ) થી ઉત્પન્ન થયું છે એ કેવી રીતે જાણી શકાય ? હા, કદાચ કોઇ હોંશીયાર સૂક્ષ્મ દર્શી અને ચાલાક સ્ત્રી એ જાણી શકશે. કેમકે સ્ત્રી બીજ ઉત્પન્ન થતી વખતે એ ગ્રંથી કાંઇક ડુલી જાય છે. અને એથી પેટ ભારે જણાવું. થોડું દરદ થવું. આદિ જે જે લક્ષણો પ્રકટ થય છે, એને લીધે તે કઇ તરફની ગાંઠ છે તે જાણી શકે છે. પરંતુ એ વાત જવાં બેસા જાણી શકતાં નથી. એ ઉપરાંત મનુષ્યને વખતે જે સ્ત્રીબીજ ઉત્પન્ન થયું છે તે પુલ્લિંગી છે કે સ્ત્રી લિંગી છે એ કેવી રીતે ખબર પડે ? કેમકે જો કે એક તરફની ગાંઠ જે હંમેશાં પુલ્લિંગી સ્ત્રીબીજ ઉત્પન્ન કરે છે તે સદા ગર્ભાશયની જમણી બાજુએ રહે છે, એવું થોડુંજ છે. વ્યક્તિઓ અનુસાર એ રચના વિભિન્ન હોય છે. જો કે અમ માનવામાં આવે કે સ્ત્રીઓ

સ્વાનુભવથી પોતાની બગલ (બાજુ) ઝાળખી લીધી હોય તોપણ એ સ્ત્રી બીજનો પુરૂષ બીજ સાથે સંયોગ થવો જોઈએ. અને એ વાત કોઈના હાથની નથી. કેમકે વીર્યમાંનું પુરૂષ બીજ ઘણું બારે એક કલાકમાં એક ઇંચના વેગથી સ્ત્રી બીજની તપાસમાં ફર્યા કરે છે. એ લગભગ સાત દિવસો સુધી જીવતું રહે છે. પહેલાં તેણે ગર્ભાશયમાં પહોંચી જવું જોઈએ. ફરી તેને સ્ત્રી બીજ મળવું જોઈએ. અને ફરી તેનો સંયોગ થવો જોઈએ તે પછી બીજ વાત. આ મુશ્કેલીયોને લીધે મનુષ્યને નિયમિત સંતાન થાય છે.

આ માટેજ ખાસ નિયમો છે તે નચે પ્રમાણે.

પહેલું બાળક જન્મે તે પછી જ્યારે માસિક ધર્મ (અટકાવ) ફરીથી શરૂ થાય છે, ત્યારે જ સ્ત્રીબીજ ઉત્પન્ન થાય છે, તે જન્મેલા બાળકની જાતિનું જ હોય છે.

ઉદાહરણ—જેમ કે કોઈ સ્ત્રીને પહેલાં છોકરી જન્મી, તેનો જન્મ ૧૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૩ માં હતો એ પછી તે સ્ત્રીને લગભગ ચારેક મહિને એટલે ૧૫ મી જુન ૧૯૧૩ના રોજ અટકાવ (રૂતબાવ) શરૂ થયો. આ રજસ્વલા થયા પછી ૧૬ દિવસમાં જો તે સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરે તો ફરીથી તેને પુત્રી જ જન્મે છે. કેમકે ઉપરના નિયમ અનુસાર સ્ત્રી બીજ સ્ત્રીલિંગી હતું. પરંતું ગર્ભ પ્રથમ રૂતબાવ સમયે ગર્ભ ન રહે અને ફરી બીજે મહિને ૧૫ મી જુલાઈના રોજ સ્ત્રીને અટકાવ આવે, અને એ વખતે જો સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરે તો પુત્ર જન્મે.

એટલે સ્ત્રીને સંતાન જન્મે તે છોકરી હોય તો - પ્રજા જન્મ્યા પછી તે સ્ત્રી જ્યારે પહેલવહેલી ઋતુધર્મમાં ફરી આવે તે વખતે સ્ત્રીલિંગ—સ્ત્રી બીજ હોય. બીજે મહિને પુરૂષલિંગ સ્ત્રીબીજ હોય. હવે જો તેને પ્રથમ બાળક પુત્ર જન્મ્યો હોય તો તેને તે જન્મ પછી જ્યારે ફરી રૂતુધર્મમાં આવે ત્યારે પુરૂષલિંગ-સ્ત્રી બીજ હોય એટલે તે માસે ગર્ભ રહે તો પુત્ર જન્મે; બીજે માસે સ્ત્રીલિંગ-સ્ત્રી બીજ હોય એટલે બીજે માસે ગર્ભ રહે તો છોકરી જન્મે.

એક સ્ત્રીને પુત્રનો જન્મ થયો. તે પછી તે પહેલવહેલી ચાર મહિને રૂતુ ધર્મમાં આવી જેમકે પુત્ર જન્મ્યા પછી તે તા. ૧૫ મી જુન ૧૯૨૭ ના રોજ રજસ્વળા થઈ એટલે તે ૧૬ દિવસ સુધી તેને પુરૂષલિંગ-સ્ત્રી બીજ ગર્ભાશયમાં ફરે છે એટલે પુત્ર જન્મે.

તા. ૧૬ જુલાઈ ૧૯૨૭ ના રોજ રતુ આવે તો સ્ત્રીલિંગ સ્ત્રીબીજ ગર્ભાશયમાં હરે એટલે પુત્રી ઉત્પન્ન થાય.

તા. ૧૭ અગષ્ટ ૧૯૨૭ના રોજ ફરી રતુ આવે તો પુરુષલિંગ સ્ત્રીબીજ હરે એટલે પુત્ર ઉત્પન્ન થાય.

તા. ૧૬ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૭ ના રોજ ફરી રતુ આવે તો સ્ત્રી-લિંગ સ્ત્રી બીજ હરે એટલે પુત્રી ઉત્પન્ન થાય.

તા. ૧૮ અક્ટોબર ૧૯૨૭ના રોજ ફરી રતુ આવે તો પુરુષ-લિંગ સ્ત્રી બીજ હરે એટલે પુત્ર ઉત્પન્ન થાય.

તા. ૧૮ નવેમ્બર ૧૯૨૭ના રોજ ફરી રતુ આવે તો સ્ત્રીલિંગ સ્ત્રી બીજ હરે એટલે પુત્રી ઉત્પન્ન થાય.

તા. ૧૯ ડીસેમ્બર ૧૯૨૭ ના રોજ રતુ આવે તો પુરુષલિંગ સ્ત્રી બીજ હરે એટલે પુત્ર થાય.

તા. ૧૭ જાનવારી ૧૯૨૮ ના રોજ રતુ આવે તો સ્ત્રીલિંગ સ્ત્રી બીજ હરે એટલે કન્યા થાય.

તા. ૧૮ ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૮ ના રોજ રતુ આવે તો પુરુષલિંગ સ્ત્રી બીજ હરે એટલે પુત્ર જન્મે.

તા. ૧૯ માર્ચ ૧૯૨૮ ના રોજ રતુ આવે તો સ્ત્રીલિંગ સ્ત્રી બીજ હરે એટલે પુત્રી જન્મે.

ધારો કે કોઈ સ્ત્રીને ૧૮ ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૮ના રોજ રજસ્વળા થયા પછી ગર્ભ રહ્યો. એ પછી માસિક ધર્મ આવવાનું બંધ પડી જાય તો ઉપરના નિયમ પ્રમાણે પુત્ર ગર્ભ જન્મે તે પુરુષ જાતિનો જન્મે અને તે નવ મારના અંતે તા. ૨૦ નવેમ્બર ૧૯૨૮ ના રોજ પુત્ર પેદા થાય. આવા ઘણા દાખલા બને છે.

એક બાઈને ૨૭ જુલાઈ ૧૯૨૩ ના રોજ પુત્ર જન્મ્યો પછી તા. ૨૯ અક્ટોબર ૧૯૨૩ના રોજ ફરી ત્રણે માસે તે સ્ત્રી માસિક ધર્મમાં આવી. આ વખતે તેને પ્રથમમાસે પુરુષલિંગ-સ્ત્રીબીજ ઉત્પન્ન થયેલું—એટલે પુત્ર જન્મવાની વારી હતી. જેથી તેને ૫ અગ્રેલ ૧૯૨૬ ના રોજ પુત્રનો જન્મે થયો.

બાળકનો પ્રસવ ક્યારે થાય તે જાણવાની વિદ્યા.

જો સ્ત્રીને રજસ્વળા થાય તે દરેક માસિક ધર્મમાં આવવાની તારીખ, અને તેની જાત લખી લેવામાં આવે તો પુત્ર થશે કે પુત્રી એ

પછી જોશીને પુછવાની જરૂર નહિ રહે. માસીક ધર્મની તારીખ લખી લેવાથી બાળે પણ એક લાભ છે. જીતે જે વખતે તે રજસ્વળા થાય તેમાં જે મહિને રજસ્વળા થયા પછી ગર્ભ રહે, અને બીજે મહિને રજસ્વળા ફરી થાય નહિં તો જે મ.સમાં ગર્ભ રહે તે રજસ્વળા જે દિવસે થઇ હોય તેના પહેલા દિવસથી ૨૮૦ દિવસો પછી પ્રસવ થાય છે. કદાચ તે તારીખથી સાત આઠ દિવસ પહેલાં કે સાત આઠ દિવસ પછી પણ પ્રસવ થાય છે. તો પણ તે દિવસ જેની વચ્ચે દિવસ હોય એ પખવાડીયામાં પ્રસવ થાય છે. એ નક્કી વાત છે, આ પ્રકારે પ્રસવનો દિવસ આગળથી ખબર પડવાથી તેને માટે પુરી વ્યવસ્થા પણ થઇ શકે છે.

મનમાં ઇચ્છો તે પ્રમાણે પુત્ર કે પુત્રીનો જન્મ

પોતાના મનના ધાર્યા પ્રમાણે સંતાન ઉત્પન્ન કરવા માટે આ નિયમનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો એ વાત જાણુવ માં આવી હશે. ધારો કે કોઇ સ્ત્રીને પહેલાં પુત્ર જન્મ્યો. અને તે પછી પુત્રી જન્મે એવી ઇચ્છા હોય તો પુત્રી થવાનો વારો હોય તે માસે અર્થાત પ્રસવ પછી સ્ત્રી જ્યારે પ્રથમ રજસ્વળા થાય તેનો પહેલો મહિનો સંગ ન કરવો પણ બીજો, ત્રીજો કે છઠ્ઠો આદિ સમ (પછી) માસમાં રજસ્વલા થાય તે પછીના ચાર દિવસથી ૧૬ દિવસની અંતર તેમણે સંભોગ કરવો જોઇએ, અને પુત્રી થાય એવી ઇચ્છા હોય તો એનાથી ૬૬૬ એટલે રજસ્વળા થાય તે પ્રથમમાસે ત્રીજેમાસે, પચ્ચમા માસે એમ વિસમ એકી માસમાં મસિકધર્મ આવે તે માસે સંભોગ કરવો જોઇએ તો પુત્રી જન્મે.

ઉપર બતાવ્યું કે માસિક ધર્મ વખતે જીતે ઉપવ્રત થયેલું સ્ત્રી બીજા પુરુષ બીજની સાથે જોતું ૧૬ દિવસો સુધી જીવતું રહે છે. અને તે પછી તે મરી જાય છે. આ ૧૬ દિવસોમાં અર્થાત જીતે માસીક ધર્મમાં આવે તેના પહેલા ચાર દિવસનો ત્યાગ કરી પછીના ૧૨ દિવસોમાંજ ગર્ભ રહેવો સંભવ છે. તે પછી બાકીના ૧૪ દિવસોમાં સંયોગ કરવા છતાં ગર્ભ રહેતો નથી. આ તત્ત્વ આપણા આયુર્વેદમાં બતાવેલું છે. તેમાંજ આયુર્વેદ શાસ્ત્રમાં પહેલા ૧૬ દિવસોમાંજ ગર્ભાધાન કરવાની વાત કહેલી છે. પછીના ૧૪ દિવસે માં સ્ત્રી બીજ ન રહેવાથી ગર્ભ રહી શકતો નથી. માટે બાકીના ૧૪ દિવસોમાં સમજી મનુષ્યોએ જી સંગ ન કરતાં પોતાના બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ કરવું.

ઐ બીજ દરેક મહિનામાં એકજ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે સંતાનની હાબ્ટએ ધર્મજન મહત્વનું હોય છે. અને તેથી જ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં છોકરીનું લગ્ન માસિક ધર્મમાં આવ્યા પહેલાંજ કરવાનું જણાવ્યું છે. પુરૂષોએ પોતાનું વીર્ય પોતાના પ્રાણ સમાન કિમતી ગણી તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ.

પાશ્ચાત્ય લોકોની ઉદ્યોગપ્રિયતા, અન્વેષણ બુદ્ધિ, પ્રયોગચ્છા, નિરીક્ષણ શક્તિ સર્વ ગમે તેટલું અનુકરણીય હોય તો પણ તે આપણા પરમપવિત્ર શુદ્ધાંતઃકરણી અને જ્ઞાની શાસ્ત્રકારોથી તો હજી પાછળ જ છે. દષ્ટાંત તરીકે આપણામાં સ્ત્રી જ્યારે રજસ્વળા થાય છે ત્યારે તેને અસ્પર્શ્ય માનવી જોઈએ એવું આપણા શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે અને એ પ્રથા આપણા હિન્દુસ્થાનમાં હજારો વર્ષથી ચાલી આવે છે. હવે એક અમેરિકન ડાક્ટરે એવી શોધ કરી છે કે સ્ત્રીના માસિક ધર્મ સમયે તેના શ્વાસ તથા પરસેવાના રૂપમાં એક પ્રકારનો ઝેરીલો પદાર્થ લાગ લગાટ બહાર નીકળ્યા કરે છે કે જે ક્રામજન પદાર્થોને બાળી દે છે. આવી સ્ત્રી કાંઈ યુક્તને પોતાના હાથમાં લે છે તો તે જલ્દી જ કરમાઈ જાય છે. વેલોના અંકુરોપર હાથ લગાડે તો તે સુકાઈ જાય છે. અને એવી અવસ્થામાં મૈથુન કરનારા મનુષ્ય એ ઝેરથી નપુસક થાય છે. આપણા દેશમાં તો ધણે લાગે સર્વ રજસ્વળા સ્ત્રીયો અસ્પર્શ્યજ રહે છે. તો આ ડાક્ટર સાહેબે તેમાં એક શબ્દ બતાવવા સિવાય બીજી શી શોધ કરી છે ? આપણા શાસ્ત્રકારોએ તો અંતઃસ્ફુર્તિથી બતાવ્યું છે કે જ્ઞાન અકાલામાધિત સત્ય સ્વરૂપ છે અને પાશ્ચાત્ય લોકોની સર્વ શોધબોળ ધામે ધીમે એ તરફ જ વળશે એમાં સંદેહ નથી.

પ્રકરણ ૯૪ મું

ઐ પ્રસંગ કરવાના નિયમો.

બુદ્ધિમાન મનુષ્યે અત્યંત ઐ સેવન ન કરવું. કેમકે તેથી ખાંસી, તાવ, હમ, કૃશતા, પાંડુરોગ, ક્ષય આદિ રોગો થાય છે. જેઓ ઐ-સંગ કરવામાં નિયમિત રહે છે. તેઓ હ બા આયુષ્યવાળા, સારા ચરીરવાળા, સારા વર્ણવાળા, બળવાન, કાણુ તથા સ્થિર માંસવાળા અને વૃદ્ધાવસ્થા વગરના રહે છે. પુરૂષે સધળી રતુઓમાં ત્રણ ત્રણ

દિવસે સ્ત્રી સંગ કરવો, પણ ગ્રીષ્મ રૂતુમાં તો પખવાડીયે પખવાડીયે સ્ત્રીસંગ કરવો.

કેવી સ્ત્રીનો સંગ ન કરવો—પુરુષે રજસ્વળા, કામનાવગરની, મલિન અગ્રિય, ઉંચા વર્ણની, પોતાનાથી મોટી ઉમ્મરની, વ્યાધીવાળી, ઝોછા, અંગવાળી, ગર્ભવંતી, જેના ઉપર અરૂચિ થાય તેવી, યોનિના દોષવાળી, પોતાના સમાન ગોત્રમાં જન્મેલી, તથા સમાન ગોત્રમાં પરણેલી, ગુરૂપન્ની, ભેખવાળી, અગમ્યા એ ઝોનો સ્ત્રીસંગ કરવો નહિં.

કયા વખતે સ્ત્રીસંગ ન કરવો—પ્રાતઃસંધ્યા વખતે, સાયંસંધ્યા વખતે, પવના દિવસે, ગાયો છુટવાના કે પાછી આવવાના સમયે, અર્ધી રાત્રે કે મધ્યાહ્ન સમયે સ્ત્રીસંગ કરવો નહિં. જે સ્થળે શરમ આવે તેવું હોય, તે સ્થળમાં, ખુદ્ધા સ્થળમાં, અશુદ્ધ સ્થળમાં સ્ત્રીસંગ કરવો નહિં.

કેવા પુરુષે સ્ત્રીસંગ ન કરવો—મૂખ્યા પુરુષે, રોગીએ, બયાદિથી ક્ષોભ થયો હોય તેવા ચિત્તવાળાએ, તરસ્યાએ, અતિદુર્નિદ્રા શરીરવાળાએ, વાયુ કે મળમૂત્રની હાજત થઇ હોય તેવાએ સ્ત્રીસંગ કરવો નહિં.

અયોગ્ય અવયવોમાં સ્ત્રીસંગ ન કરવો—ગર્ભેડી બકરી કે પશુ જાતિની યોનિમાં, મનુષ્ય સ્ત્રીમાં પણ મુખ કે ગુદા આદિ સ્થળે વીર્યોત્સર્ગ કરવો નહિં, બળવાન પુરુષે પણ વાગાદિથી દુષ્ટ થયેલી યોનિમાં વીર્યોત્સર્ગ કરવો નહિં, મુષ્ટિ મૈથુનથી વીર્યોત્સર્ગ કરવો નહિં, ઉભા ઉભા કે વિપરીત રતિથી વીર્યોત્સર્ગ કરવો એ અત્યંત ખરાબ પરિણામ ઉપજાવે છે. પોતાનું હિત ધનંજનાર પુરુષે એવી અયોગ્ય રીતે સ્ત્રીસંગ કરવો નહિં.

અયોગ્ય રીતે સ્ત્રી સંગની નુકશાન—જે પુરુષ રજસ્વળા સ્ત્રી સાથે સંગ કરે તેની દષ્ટિની, આકુષ્પ્યની, તથા તેજની હાનિ થાય છે. અને અધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે પુરુષ ગુરૂપન્ની; વૃત્ત ધારણ કરેલી; ભેખવાળી, સમાન ગોત્રવાળી, ઉત્તમ વર્ણવાળી કે પોતાનાથી મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીનો સંગ કરે, પર્વણીના દિવસે, પ્રભાતે કે સંધ્યાકાળે સ્ત્રીનો સંગ કરે તેના જીવનનો ક્ષય થાય છે, ગર્ભવંતી સ્ત્રીનો સંગ કરવાથી ગર્ભને હાનિ થાય છે. રોગી સ્ત્રીનો સંગ કરવાથી બાળકનો ક્ષય થાય છે. ઝોછા અંગવાળી, મલિન કે જેના ઉપર અરૂચિ થાય તેવી નખણી કે વંધ્યા સ્ત્રીનો સંગ કરવાથી, ખુદ્ધા

જગામાં કે અશુદ્ધ સ્થળે સંગ કરવાથી, વીર્યનો તથા મનનો ક્ષય થાય છે. ભૂખ્યો, ભયવાળો, તરસ્યો કે નમળો પુરુષ સ્ત્રી સંગ કરે તો તેને વીર્યની હાનિ અને વાયુનો પ્રકોપ થાય છે. મધ્યાન્હ સમયે કે ઉભા ઉભા સ્ત્રી સંગ કરવાથી વીર્યની હાનિ અને વાયુનો પ્રકોપ થાય છે. સ્ત્રી સેવન અતિશય કરવાથી વીર્યનો ક્ષય કરનાર શોષનામનો રોગ થાય છે. રોગી પુરુષ સ્ત્રીનો સંગ કરે તો તેને વેદના, ખરોળનું દરદ મૂર્છા, અને મરણ થાય છે. પરાદીએ કે અરધી રાતે સ્ત્રી સંગ કરવાથી વાયુનો તથા પિત્તનો પ્રકોપ થાય છે. યોનિ સિવાય મુખાદિ અવયવોમાં, મનુષ્ય યોનિ સિવાય ખંકરી આદિ પશુ યોનિમાં કે રોગી સ્ત્રીની યોનિમાં વીર્યોત્સર્ગ કરવાથી ચાંદી પડે છે, વાયુનો પ્રકોપ થાય છે અને વીર્યનો ક્ષય થાય છે. ઝાડા પેશાબની હાજત થઇ હોય છતાં તે રોકીને મૈથુન કરવાથી, વિપરીત રતિ કરવાથી, ખીબા અથોગ્ય રીતે વીર્યોત્સર્ગ કરવાથી શુક્રાશ્મરી, પથરીની ઉત્પત્તિ થાય છે. માટે સ્ત્રી સંગ કરવામાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ન કરવું. ચલિત થયેલા વીર્યને પકવાજ દેવું તેને ભૂલ કરીને રોકવું નહિં.

કેવી સ્ત્રીનું સેવન કરવું—પુષ્ટિ આપનાર ઔષધોથી પુષ્ટ થયેલા, અત્યંત કામનાવાળા, હર્ષ પામેલા પુરુષે જીવાન, રૂપાળી, સદ્ગુણો વાળી, પોતાને મળના સ્વભાવ વાળી, કામનાવાળી; હાવ-ભાવ વાળી, હર્ષ વાળી અને વસ્ત્રાલંકારોથી સજ્જ થયેલી પોતાની સ્ત્રીનું યુક્તિપૂર્વક સેવન કરવું.

સ્ત્રી સંગ પછી—પુરુષે કે સ્ત્રીએ મૈથુન થઇ રહ્યા પછી સાકર નાંખી કઢવેલા દૂધનું સેવન કરવું. પંખાનો પવન લેવો, નિદ્રા લેવી એ હિતકારક છે. વીર્યના આધિક્યને લીધે વિધિનું ઉલ્લંઘન કરી દિવસમાં મૈથુન કર્યું હોય તો સ્નાન કરવું.

જેઓ વૃદ્ધ છતાં રમણ કરવાની તથા સ્ત્રીઓન પ્રેમની ઇચ્છા રાખતા હોય તેમણે, જેઓ સ્ત્રીપ્રસંગથી ક્ષીણ થઇ ગયેલા હોય તેમણે જેઓ અદ્યપીર્યવાળા હોય તેમણે, જેઓ સાખ્ય નપુસકો હોય તેમણે જેઓ વિવાસી, ધનવાન, જીવાન રૂપાળા હોય તેમને માટે અને જેઓ ઘણી સ્ત્રીઓવાળા હોય તેમને માટે શરીરને પુષ્ટ અનાવનાર, બળવાન અનાવનાર ઔષધો દિત્તકારક છે, જેનું સેવન કરવાથી પુરુષ ઘોડાની પેઠે અત્યંત વેગવાળો બની સ્ત્રીઓને તૃપ્ત કરે છે.

પૌષ્ટિક ભોજનો, સુખકારક પીવાના પદાર્થો, કાનને પ્રિય

લાગે તેવાં વ્યતો, ચામડીને સુખ આપે તેવા સ્પર્શો, ચંદ્રની પ્રભાથી શોભી રહેલી રાત્રિ, નવા યૌવનવાળી સ્ત્રી. મનનું હરણુ કરે તેવાં ગાયનાં, નાગરવેશનાં પાન, આસવો, માળાઓ અને મનનો અપ્રતિ ધાત એ પુરૂષને મૈથુનમાં ઘોડા જેવા બનાવે છે.

મૈથુન કરવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષનું મન ભય, શોક, ક્રોધ વગેરે દુઃખદાયી વિકારોથી અસ્વસ્થ થતાં અથવા મનમાં જેના ઉપર અશ્રિય થાય એવી સ્ત્રીનો સમાગમ કરવાથી તીખા, ખાટા, ગરમ કે ખારા પદાર્થોનું અતિ સેવન કરવાથી વધેલા પિત્તને લીધે વીર્ય બળી જવાથી. અત્યંત રંગી સંગ કરવાથી, ઇન્દ્રિયમાં રોગ થવાથી. વીર્યનું વહન કરનારી નસોનું છેદન થવાથી પુરૂષ નપુસક થઈ જાય છે. એટલે તે સ્ત્રી સંગ કરી શકવાનું બળ ધરાવતો નથી.

પ્રકરણ ૯૫ મું

સુયોગ્ય પ્રજા થવાના ઉપાયોને વિધિ

પ્રજા થવામાં—વીર્ય, અત્મા આશા અને સમય બરેબર હોય, હિતકારી આહાર વિહારનું સેવન હોય તો સમયસર સંપૂર્ણ અવયવ વાળો ગર્ભ સુખપૂર્વક ઉત્પન્ન થાય. પણ વીર્ય, રજા તથા આહાર વિહારમાં દોષ હોય, મન સત્તાપ વાળું, હોય, અસમયે મંગલોગ થાય બળ ક્ષીણ હોય તો વિસંગે ગર્ભ ધારણ થાય છે.

સ્ત્રીએ ઋતુશ્રાવના પ્રથમ દિવસથી ત્રણ રાત્રિ પર્યન્ત બ્રહ્મચર્ય પાળવું. પૃથ્વી ઉપર સુવૃંજીતાં વાસણ કે માટીનાં વાસણ કે માટીના વાસણમાં જમવું, સ્નાનાદિ ન કરવાં, પછી એથે દિવસે માથુ ચોરીને નહાવું, ઘોળાં વસ્ત્ર પહેરવાં, પુરૂષે પણ તે દિવસે સ્નાન કરી ઘોળાં વસ્ત્ર પહેરવાં પ્રવ્રત્તચિત્તે રાત્રિના વખતે સ્ત્રી પુરૂષે એક સાથે એક શય્યામાં શયન કરવું.

પુત્રની ઇચ્છા—સ્નાનના દિવસથી બેઠી દિવસમાં અર્ધાંત એ.થા, છઠ્ઠા, આઠમા, એ દિવસોમાં પુત્રની ઇચ્છા વાળાં સ્ત્રી પુરૂષે સહવાસ કરવો.

પુત્રની ઇચ્છા હોય તો—એક દિવસે એટલે પાંચના. સાતમા, નવમા દિ સે સ્ત્રી પુરૂષે સહવાસ સેવવો.

સહવાસ (સ્ત્રી ગમન)ની વિધિ—પગ સંકેારીને સુતેલી, પાસુ ફેરવી સુતેલી સ્ત્રી સાથે સહવાસ કરી વીર્ય પાત કરવાથી વાયુ પીડા કરે છે. જમણી તરફ પાસુ ફેરવી સુતેલી સ્ત્રીને કફ પીડીત થઇ ગર્ભાશય ઢાંકી દે છે અને ડાબી તરફ પાસુ ફેરવી સુતેલી સ્ત્રીને પિત્ત પીડીત થઇ રજ તથા વીર્યને બસ્ત્ર કરી નાંખે છે. માટે સહવાસ સમયે સ્ત્રીએ છતાં સુધ વીર્યનું ગ્રહણ કરવું. છતાં મુવાથી વાત, પિત્ત ને કફ ત્રણે દોષો પોતપોતાના સ્થાને સ્થિત રહે છે. સહવાસ (મૈથુન) થઇ રહ્યા પછી સ્ત્રીએ થંડા જળથી મુખાદિ ધોઇ સ્વચ્છ કરવાં.

મનને ગમે તેવાં ભોજન જમી. સ્ત્રી પુરુષે પરસ્પર સ્નેહ વાળાં થઇ, સુખજનક, સુગંધી શય્યા પાથરી પુરુષે જમણા પગથી અને સ્ત્રીએ ડાબા પગથી ખાટલામાં ચઢવું અને આ મંત્ર ને બોલે.

ગર્ભ રહેવાને મંત્ર—અહિરસિ આયુરસિ સર્વતઃ પ્રતિષ્ઠા સિધાતાત્વાદ ધાતુવિધાતા ત્વાદ ધાતુ બ્રહ્મવર્ચ સા ભવેદિતિ । બ્રહ્મા બૃહસ્પતિ ત્રિણ્ણુઃ સોમઃ સૂર્યસ્તથાશ્વિનો । મનોઽથમિત્રા વરુણો પુત્રં વીરં દધાતુમે ॥

આ મંત્ર જપીને પછી સ્ત્રી પુરુષે ધમન કરવું.

ઉત્તમ સ્ત્રી થવાની ઇચ્છા હોય તે સ્ત્રીએ રૂપ સ્નાનના દિવસથી જવનો સાથેના મદ, ધી મેળવી, ધોળી ગાયના ધમાં મેળવી ચાંદીનાકે કાંસાના પાત્રમાં ભરી સાત દિવસ સુધી પીવું. અને સવારે ભાત, દહી, મદ, ધી અને દુધ મેળવી ખાવું. સાંજના શુદ્ધ આસન ઉપર બેસી, સ્વચ્છ વસ્ત્રો અને ધણી પહેરી પછી સુંદર સ્વચ્છ શય્યામાં સુવું. રોજ સવાર સાંજ ધોળા વર્ણનો વિશાળ સાંઠને કે સારી જાતના ધોડાને જેવા મનોહર કથા સાંભળવી, સુંદર, શાંત આચારવાળાં સ્ત્રી પુરુષોને કે અન્ય સુંદર વિષયોને જેવા, ધરતી બીજી સ્ત્રીઓએ તેની સાથે સ્નેહથી, પ્રેમથી આનંદથી વર્તવું, અને રાત્રે પતિ સાથે ગમન કરવું. આમ સાત રાત્રિ વીરાવો આઠમા દિવસે ફરી માથુ ચોળી સ્નાન કરી ધોળાં વસ્ત્રો પહેરી ધ્રુવોના હારને અણુષ્ણો પહેરી, ધરતી ઉત્તરે કે પૂર્વે આહુત્ય પાસે ઉત્તમ પુત્ર માટે પુત્રેષ્ટિ કરાવવો અને પછી તે હવનમાંથી બચેલા ધીને પ્રથમ પુરુષેને પછી સ્ત્રીએ ચાટી જવું આથી યોગ્ય પુત્ર જન્મે છે.

સ્ત્રી જેવા વર્ણના પુત્રની ઇચ્છા કરે તેવા વર્ણનો સામાન પાસે રાખવો. જેવા પુત્રની ઇચ્છા કરે તેવા પુરુષોનું ચિંતન કરવું,

હિપરની વિધિ સંયોગ થવાથી દોષ રહિત યોનીમાં, દોષ રહિત વીર્ય, દોષ રહિત રજથી મિશ્ર થઇ દોષ રહિત ગર્ભાશયમાં જરૂર ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ સ્વેચ્છ, ધૈર્યેલા વસ્ત્રોમાં ઉત્તમ રંગ નાખતાંજ રંગ ચઢી જાય છે, જેમ દુધમાં દહીંનું મેળવણુ ખટાશ મેળવવાથી ખટાશને લીધે દુધ પોતાનું દુધપણું છોડી દહીપણને પ્રાપ્ત થાય છે તેમ વીર્ય રજની સાથે મળતાં ગર્ભત્વને પ્રાપ્ત થાય છે.

જેમ દોષ વગરનું બો વાવવાથી પેત પોતાનો પ્રકૃતિ અનુસાર તે ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે અનાજના બીની અનાજ, જવથી જવ, મઠથી મઠ ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રકારે સ્ત્રીપુરૂષ પણુ હેતુ અનુસાર ઉત્પન્ન થાય છે.

ગર્ભની ઉત્પત્તિ—મા, આપ, આત્મા, આત્મ્ય, રસ, તથા સત્ત્વ એ સર્વ બાવોના મળવાથી ગર્ભની ઉત્પત્તિ થાય છે. આકાશ, વાયુ, અગ્નિ જળ તથા પૃથ્વી એનો વિકાર એજ ગર્ભ છે. ગર્ભ ચેતનનો આધાર છે. જુના રૂના નિવૃત્ત થયા પછી, નવીજ રજના પ્રવૃત્ત થયા પછી ચોથા દિવસે સ્નાન કરી શુદ્ધ થએલી રજ-યોની તથા ગર્ભાશયમાં કંઇ દોષ ન હોય એવી સ્ત્રીને રતુમતી કહે છે. અને એવી સ્ત્રીની સાથે જે પુરૂષના બીજમાં કંઇ દોષ ન હોય એવો પુરૂષ તેનો જ્યારે સંગમ કરે છે ત્યારે તે પુરૂષના હર્ષને લીધે અંગથી શુક્ર (વીર્ય) નામની પરમ ધાતુ ઉત્પન્ન થાય છે. તે વીર્ય હર્ષવાળા આત્માથી પ્રેરાઇ પુરૂષના શરીરમાંથી નીકળી યોનિ દ્વારા ગર્ભાશયમાં જઇ મળે છે. તે ચેતના ધાતુ સત્ત્વના દ્વારા ગુણોનું ગ્રહણ કરવા માટે પ્રથમથીજ પ્રવૃત્ત થાય છે. એ ચેતના ધાતુ ભૂતાત્મ, ઇન્દ્રિયાત્મ અતરાત્મ કહેવાય છે. અને તે ચેતના તે ગર્ભની છઠ્ઠા ધાતુ છે.

તે ચેતના ધાતુ ગર્ભત્વને પ્રાપ્ત થઇ પ્રથમ મહિનામાં સંપૂર્ણ ધાતુઓથી કલુષિત થઇ કફ જેવી થાય છે, તેમાં આકાર પ્રકટ હોતો નથી પણ પંચ ભૂતાનાં અંગ સૂક્ષ્મ રૂપે તેમાં રહે છે. બીજા મહીને તે ગર્ભ ધન થાય છે અને પેશી કે અર્ધુદ માંસનાં પીન્ડ જેવો થાય છે, જોતે પેશી ધન હોય તો પુરૂષ અને જોતે પેશી પીન્ડ જેવી લંગગેળ હોય તો સ્ત્રી અને જોતે ગોળ હોય તો નપુરૂષ બાળક જન્મે છે. ત્રીજે મહીને તેને સંપૂર્ણ ઇન્દ્રિય અને સંપૂર્ણ અંગ એકી સાથે ઉત્પન્ન થાય છે.

ગર્ભ રહ્યાનાં લક્ષણ—ગર્ભ રહેતો પછી રત્રીને રજોધર્મ આવતો નથી. મોંમાંથી લાળ વહે છે. અન્નની ઇચ્છા થાય. ઉલ્ટી થાય, અરુચિ, ખાટી વસ્તુઓમાં પ્રીતિ, બહુ રુચિ થાય, શરીર બારે લાગે, ને મલિન થાય. શરીરમાં દૂધ થાય, હોઠ તથા સ્તનોમાં કાળાશ આવે, પગે સોજા આવે યોનિ પર રૂવાટાંની સૂક્ષ્મ પંક્તિ જણાય છે.

ગર્ભમાં બાળક પુત્ર છે કે પુત્રી તેનાં લક્ષણ—જો પત્રી હોય તો ગર્ભવંતી સ્ત્રીમાં કાયરતા, ભયભીતપણું, મોહ, થાક લાગવો, પેદાની નીચે ભારે પહું લાગવું, શિથીલતા, ગર્ભ ડાબી તરફ હોય છે. તેથી વિપરીત હોય, જમણી બાજુ એ ગર્ભ હોય તો પુત્ર થાય.

ગર્ભવંતીની અભિરૂપા-પુરતી-ગર્ભવંતી જે વસ્તુઓની ઇચ્છા કરે તે તેને આપવી. પણ ગર્ભને અહિન કરે તેવી વસ્તુઓ ન આપવી બારે વસ્તુ, બહુ ગરમ, તીક્ષ્ણ, કષ્ટદાયક, ગર્ભને હાનિ કરનાર ચીજો ન આપવી ગર્ભવંતીએ લાલ વસ્ત્ર ન પહેરવાં, માદક વસ્તુઓ ન ખાવી, સવારી ઘોડા કે બગદાર ગાડીમાં ન બેસવું જે ગર્ભવંતી સ્ત્રી કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા કરે અને તે તેને ન આપવાથી કાપેલ વાયુ શરીરની અંદર વિચરણુ કરી ગર્ભમાં જઈ ગર્ભને નષ્ટ કરી દે છે.

ચોથે મહિને ગર્ભવંતીનું શરીર બહુ ભારે જણાય છે. પાંચમે મહિને ગર્ભમાં માંસ તથા રુધિર બહુ વહેવાથી ગર્ભવંતી સ્ત્રી રૂષ થાય છે. છઠ્ઠા મહિનામાં ગર્ભનો વર્ણ તથા બગ વધુ વધે છે. તેથી ગર્ભવંતીનો વર્ણ તથા બળની વધુ હાનિ થાય છે. સાતમા મહિને ગર્ભનાં બધાં અંગ પુષ્ટ થાય છે. એથી સાતમા માસે ગર્ભવંતી સ્ત્રી વધુ મ્જાન રહે છે, આઠમા માસે ગર્ભનાં સંપૂર્ણ અંગ પૂર્ણ થાય છે. જેથી આઠ માસે ગર્ભવંતી સ્ત્રી પ્રમન્ન થાય છે અને વારંવાર મ્જાન થાય છે. આઠમા માસે ગર્ભની ઉત્પત્તિ થવાથી ઘણી હાનિ થાય છે માટે આઠમા માસ ગર્ભને માટે અહિન કરે છે.

પ્રસવનો સમય—આઠમા માસ કિતરી રહ્યા પછી નવમા માસના પ્રથમ દિવસથી દસમા માસ સુધી પ્રસવનો સમય છે. દસમે મહિનો વીત્યા છતાં પ્રસવ ન થાય તો વિકાર જાણવો. દુઃખમાં ગર્ભનું સ્થાન છે. ત્યાં તેની વૃદ્ધિ થાય છે.

ગર્ભની સ્થિતિ-ગર્ભ મતાની કુખમાં પીઠની તરફ મુખ કરીને ઉર્ધ્વ મરતકે, સંપૂર્ણ અંગે સંકેત્યામ, જરાયુથી વીંટળામ, રહે છે. તેને લુપ્ત તરસ લાગતી નથી. માતાના આશ્રયથી પ્રાપ્ત થયેલા સ્વેદ તથા સ્નેહથી જીવતો રહે છે. નાભીમાં જોડાયેલી નાળાદ્વારા તેને સ્નેહ પ્રાપ્ત થાય છે ગર્ભની નાભીમાં એક નાડી (નાળ) જોડેલી હોય છે તે નાડી અવરામાં હોય છે. અવરા માતાના હૃદયને લાગેલી હોય છે. ચાલતી નાડીદ્વારા માતાનો રસ અવરામાં થઇ ગર્ભમાં પહોંચે છે. ગર્ભાંશુ સ્ત્રી જે રસવાળો આહાર કરે છે તેથી જે રસ બને છે તેના ત્રણ ભાગ થાય છે. એક ભાગથી ગર્ભવતીનું શરીર પુષ્ટ થાય છે, બીજાથી દુધ બને છે અને ત્રીજાથી ગર્ભની વૃદ્ધિ થાય છે. એ રસના આશ્રયથી ગર્ભ જીવતો રહે છે.

જન્મનો સમય થતાં ગર્ભ પ્રસૂતના વાયુના યોગથી ઉલ્ટો થઇ અધો મુખ થઇ સંતતિ થવાના માર્ગે બહાર નીકળે છે પ્રસવ પછી ગર્ભ સ્વતંત્ર થઇ જાય છે.

ઉત્તમ બાળક થવાનો ઉપાય

જે સ્ત્રીનું રજ, યોનિ, ગર્ભાંશય દુષિત ન હોય. અને જે પુરુષનું વીર્ય દુષિત ન હોય, એવાં સંતતિને ઇચ્છનાર સ્ત્રી પુરુષના સંયોગથી ગર્ભ રહે છે.

ગર્ભધારણ માટે અયોગ્ય સ્ત્રી બહુ જમેલી કે લુપ્તી કે તરસી, બેચબીત, સંયોગમાં ચિત્ત વગરની, શેક કે ક્રોધી થયેલી, અન્ય પુરુષ ઇચ્છનારી કે બહુ કામાતુર સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરી શકતી નથી. કદાચ તેને ગર્ભ રહે તો રિક્તવાળું બાળક થાય. બહુ નાની ઉંમરની, અત્યંત વૃદ્ધ કે કોઇ દીર્ઘ રેગવાળા સ્ત્રી સાથે ગમન ન કરવું.

ગર્ભધારણ ઉપાય

ગામમાં જોવા વડની પૂર્વ કે ઉત્તર તરફની બે કુંપળે લઇ આસી, ચોખાના બે દાણા, અડદના બે દાણા અને બે ઘોળા સરસવ લઇને દહીં સાથે વાટી પુષ્પ નક્ષત્રમાં સ્ત્રીને પાવું. સોનાની, ચાંદીની કે લોહની ભરમ દહીં કે દુધ સાથે પુષ્પ નક્ષત્રમાં અંજલી ભરીને પીવાથી સ્ત્રીને ગર્ભ રહે.

પુષ્પ નક્ષત્રમાં ઘોળા કુસની બોંયરીંગણી ના ફળને સુંડી તેને દુધમાં ઘસી પુત્રની ઇચ્છાવાળી સ્ત્રીએ પેતાના હાથથી રૂંડે નાકના જમણા છિદ્રમાં રેડવું અને પુત્રીની ઇચ્છાવાળી સ્ત્રીએ ડાબા નાકમાં

રેડવું. રવીવાર અને પુષ્ય નક્ષત્રમાં ઘોળી ભોંયરીંગણીનું મૂળ ઉખાડી લાવી દુધમાં ધસી કે દુધમાં ઉકાળી સવારે સૂર્ય આમે ઉભા રહી સુંધવું કે જમણા નાકમાં રેડવું તેથી અંતે પ્રજા થાય. આ પુસ્તન (પુત્ર થવાનો) ઉગાય છે.

ગર્ભ રહ્યા પછી તેને સ્થાપન કરવા—ખાલી, ધરો, બેડીયો કઢાર, શતાવરી એ ઔષધીમાં લાવી જમણા હાથે કે માથે ખાંડી રાખવી કે તે ઔષધ સાથે દુધ ઉકાળી તે પીવું. અને તેને હંમેશાં પાસે રાખવી.

ગર્ભને હાનિ પહોંચાડનાર િયાને ગર્ભવંતીએ ત્યાગ કરવો—ગર્ભવંતીએ જ્યાં આસન ઉપર બેસવું નહિ, કંડણ આસન પર બેસવું નહિ, મળ, મૂત્ર અને અધોવાયુના વેગોને રોકવા નહિ, અયોગ્ય મહેનત કે કસરત કરવી નહિ, ગરમ અને તીક્ષ્ણ વસ્તુઓ ખાવી નહિ, ભૂખ કરતાં થોડું જમવું નહિ, કારણ કે તેમ કરવાથી ગર્ભ કુખની અંદર નષ્ટ થઇ જાય છે અને સુકાઇ જાય તે કે કમ્પવાંવડ થઇ જાય છે.

વળી વામવાથી, પેટ દબાવાથી, ઉંડા કુવામાં ઉંડાણુના ભાગને જોવાથી, પર્વતના શિખરો જોવાથી, શિખર ઉપર ચઢવાથી, શરીર બહુ હાલમડોલા થાય તેવી સવારી પર બેસવાથી, જેમકે ડમણીયામાં બેસવાથી. બહુ અપ્રિય શબ્દો સાંભળવાથી ગર્ભ ગરી જાય છે એટલે કમ્પવાંવડ થઇ જાય છે. ગર્ભિણીએ છતાં સુવાથી ગર્ભની નાલિમાં જે નાડી (નાળ) લાગેલી હોય છે તે ગર્ભના ગળામાં લપેટાઇ જાય છે.

પ્રકરણ ૯૬ મું

અયોગ્ય સંતાન થવાનાં કારણો

જે ગર્ભવંતી સ્ત્રી મેદાનમાં સૂતે કે રાત્રે બહુ કર્ચા કરે તેનું સંતાન ઉન્મત્ત થાય છે. જે ગર્ભવંતી સ્ત્રી હંમેશા કંકાશ કર્યા કરે તેનાં સંતાન મૃગી (વધ) રોગ વાળાં થાય, જે ગર્ભ રહ્યા પછી બહુ મેથુન કરાવે તેનું બાળક કાણું, કુઝડું, નિર્લજ અથવા અધોનેબહુ વશી જૂત થાય. જે ગર્ભિણી સ્ત્રી હંમેશાં શોકમાં રહે તેનું બાળક બીકણું, કશ અને અદપાયુષી થાય છે. જે ગર્ભવંતી સ્ત્રી પારકા

ધનની બહુ ઇચ્છા કરે તેનું સંતાન બીજને પીડનાર, અદેખાધ વાળું અને સ્ત્રીએને વશીભૂત થાય, જે ગર્ભવંતી સ્ત્રી ચોરી કરે તેનું સંતાન થોડા શ્રમે થાકી જનાર, દ્રોહી, ખરાબ કામ કરનાર જન્મે, જે બહુ ક્રોધ કરે તેનું બાળક ક્રોધી, ગુણોમાં દે.ષ જોનાર થાય. જે બહુ સુધ રહે તેનું બાળક તંદ્રાવાળું, મુર્ખ અને મંદાગ્નિવાળું થાય, જે બહુ મદ્ય પીવે તેનું બાળક બહુ તૃષાવાળું, ચંચળ ચિત્તનું થાય, જે સ્ત્રી માંસાદિ ખાય તેનું બાળક પ્રમેહ પથરીના રોગ વાળું, કંકાશી થાય, જે માછલી વગેરે ખાય તેનું બાળક નેત્રના વારંવાર પલ્કારા મારનાર, નેત્ર ઘણો વખત બંધ રહે તેવું, જે સ્ત્રી રોજ ગળ્યા પદાર્થો ખાય તેનું બાળક પ્રમેહવાળું, મુગ્ધ અને બહુ સ્થુલ થાય, જે સ્ત્રી હંમેશા ખાટી વસ્તુ ખાય તેનું બાળક પ્રમેહ રોગી, ચામડીના રોગ વાળું, નેત્રના રોગ વાળું થાય. જે સ્ત્રી હંમેશા ખારી વસ્તુ ખાય તેના બાળકને નાની ઉંમરમાં શરીરે કરચલીઓ પડે. વાળ કવેળાએ ઘોળા થઇ જાય. જે હંમેશાં કડવી વસ્તુ ખાય તેનું બાળક દુર્બળ. સ્વસ્થ બીર્ય વાળું અને સંતાન વગરનું થાય. જે હંમેશાં તીખી વસ્તુ ખાય તેનું બાળક રાજ્યક્ષમા રોગવાળું. દુર્બળ તથા ક્ષય થાય. જે સ્ત્રી હંમેશાં તુરી વસ્તુ ખાય તેનું બાળક ભૂરા રંગનું થાય, ઉદાત્ત રોગવાળું થાય છે.

ઉપર કહ્યું તેમાં જે જે કારણ કહેવામાં આવ્યું તે તે કારણનું જે ગર્ભિણી સ્ત્રી સેવન કરે તો તેનું જે બાળક જન્મે તે તે રોગવાળું થાય છે.

ગર્ભવંતીએ દિત્તમ બાળક માટે પાળવાના નિયમો

ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ શ્રેષ્ઠ સંતાન થવાની ઇચ્છા કરી અહિત આહારવિહારોના ઘણે ભાગે ત્યાગ કરવો. શ્રેષ્ઠ આચરણ કરવાં અને હિત આહારવિહારનું સેવન કરવું. ગર્ભવંતીએ જે રોગ થાય તો શીતલ, મૃદુ, મધુર, સુકુમાર, સુખદાયક ઔષધ, આહાર અને ઉપચાર કરવા. ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ જીલાબ ન લેવો. ઉલ્ટી થાય તેવી દવા ન ખાવી. છીકો આવે તેવી દવા ન સુધવી, નસ ખોલાવી લોહી ન કઢાવવું, આસ્થાપન કે અનુવાસન બરિત ન લેવી. જે કોઇ પણ પ્રાણુનાશક રોગ થયો ન હોય તો ઉપર પ્રમાણે કદી પણ દવા ન લેવી. આઠમા માસે જે ઉલ્ટીથીજ શાંત થાય એવો

કઠણુ પ્રાણ નાશક હોય તો બહુ વ્યાકુળ ન કરે તેવી મૃદુ દવા વમ-
નાદિક માટે લેવી.

જેમ તેલથી ભરેલું પાત્ર સ્થિર રહે અને તેલ હાલંમટોલા ન
થાય તેવી રીતે ગર્ભિણી સ્ત્રી ક્ષોભિત ન થાય તેવી દવા કરવી ગર્ભ-
વંતીને બીજા કે ત્રીજા માસે કાંઈ અયોગ્ય આહાર વિહારથી રજ
રૂતુ વહેવા લાગે તો સમજવું કે ગર્ભ ટકશે નહિં.

**ગભ વંતીને ચોથા પાંચમા માસે રજ રૂતુ વહે તો તે બાંધ
થવાના ઉપાય**

જો ગર્ભવંતી સ્ત્રીને ચોથા કે પાંચમા મહિને કાંધ, શોક,
અસુચા દર્પ્યા, ભય, ત્રાસ, મૈથુન, કસરત, ક્ષોભ વગેરેથી કે મળ
મૃત્રાદિના વેગને રોકવાથી. વિષમતાથી સુવા બેસવાથી કે બોજન
કરવાથી. બૂખ તરસ વેદવાથી કે ખરાબ બોજનથી રસ (રૂતુ) વહેવા
લાગે તો ગર્ભને સ્થિર થવા માટે નીચે પ્રમાણે ઉપાયો કરવા.

તેણે કામળ, શીતળ, સુખદાયક પથારીમાં સૂઈ રહેવું. માથા તરફ
કાંધક નીચું રહે તેવી રીત પથારી કરવી. જાછી અત્યંત શીતળ જળમાં
ધી તથા જેઠીમદ મેળવી તેમાં ૩ બોળી તે જ્ઞોની યોનીમાં રાખવું.
સોવાર કે હજાર વાર ઘોયેલા ધીનો લેપ તેની નાભિ નીચે કરાવવો.
ગાયોનું શીતલ દુધ, જેઠીમધનો ટાઢો ઉકાળો કે વડ આદિ દુધવાળા
વૃક્ષોનો ઉકાળો કરી થંડો થવા દઈ નાભીની નીચે પેદાપર છાંટવો.
ટાઢા પાણીમાં રનાન કરાવવું. વડ, ઉમરડો આદિ દુધવાળા વૃક્ષોના
રસમાં ૩ પલાળી તેને યોનીમાં રાખવું.

કમળનાં કેસરાં, કપફેટ પોયણીનાં કેસર (વચમાં જે રેસા હોય
છે તે) ૨૬ અને સાકરમાં ઘુંટી ચટાડવું, ઉમરડાનાં કાચાં ફળ તથા
વડની કુંપળો, દુધમાં ઘુંટી ચટાડવું તેથી લોહી વહેતું બંધ થશે અને
ગર્ભ સ્થિર રહેશે. દુધ ભાત સાકર ખવરાવવાં. ક્રોધ, શોક, પરિશ્રમ,
મૈથુન અને કસરત ન કરવી. ગનને ગમે તેવી સૌમ્ય વાતો સાંભળવી
તેથી સ્થિર રહેશે.

ગર્ભનું છોડ થઈ જવું-તેના ઉપાયો

જો ગર્ભવંતી સ્ત્રી બહુ ઉપવાસ કરે, વ્રત કરે, ખરાબ અન્ન ખાય,
વાયુને કોપાવનાર પદાર્થો ખાય, તેના પેટમાં ગર્ભ સુકાઈ જાય છે,
ને વધતો નથી, બહુ વખત પેટમાં રહે છે, ઉદરમાં ફર્યા કરેતેને છોડ

ખાઝવું કહે છે. તેવી સ્ત્રીને બાત, દુધ ખાવો, હીંચકે ખેસાડવી, રથમાં સવારી કરાવવી, જીનીય ગણની ઔષધીયો સાથે ધી ઉકાળી તે પાવું.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ સંખેલું લઈ ખાંડવું નહિં. કકણ મહેનત કરવી નહિં. જો સુકુમાર સ્ત્રી સંખેલું લઈ અનાજ ખાંડે તો કાપેલ વાયુ ગર્ભાશીના પ્રાણોને પણ નષ્ટ કરી દે છે.

પ્રસવ થવાનો સમય--આવે ત્યારે ગર્ભવંતી સ્ત્રીના અંગે ૧૨થીલ થાય, મુખ મ્લેન થાય, નેત્રો શિથિલ થાય, છાતી ઢીલી પડે, કુખ ઢીલી પડે. શરીર નીચે જેદુનો ભાગ ભારે લાગે. કેટલાં પાંસળાં અને પીઠમાં સોયો ઘોડ્યા જેવી પીડા થાય, યોનિ વહે, અન્નમાં અનિચ્છા થાય. અને ગર્ભમાં જળ હોય છે તે યોનિ માર્ગે વહેવા મંડે છે.

જલદી પ્રસવ થવાનો મંત્ર--ક્ષીતિર્જલં વિચિત્રેજો વાયુ વિષ્ણુઃ પ્રજાપતિઃ સર્ગભાન્વાં મદાપાન્તુ વંશલયન્ચ વિશન્તુતે । પ્રસુવન્ત્વમ વિક્વિલષ્ટમ વિક્વિલષ્ટા શુભાનને । કાર્ત્તિ કચ્ચુર્તિ પુત્ર કાર્ત્તિ કેમાભિ રક્ષિત મિતિ ॥

આ મંત્ર ગર્ભવંતી સ્ત્રીના નાકમાં કહેવાયો જલદી પ્રસવ થાય છે.

પેરતનજી ડી. ગાલવાળા કવંટારી લખે છે: કેમેં ગરીબોને મફત વહેંચવા તમારી પાસે ૩૧૦ની જીલ્લાખતી ગોળાઓ મંગાવી હતી તે ગોળાઓએ ઘણું સાફ કામ કરેલ છે. જે માટે તમેને ગરીબોનો આશિર્વાદ મળશે.

મુલજી ખીમજી સલહયાથી લખે છે કે: આપે મોકલેલ જીવન અને દ્રાક્ષાસવથી ફાયદો થયો છે, તેથી અમોએ તમારી પાસેથીજ દવા મંગાવવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. આ સાથેના લીસ્ટ પ્રમાણેની દવાઓ તુરતજ મોકલી આપશો.

પટેલ મરઘાભાઈ ભાઈજીભાઈ ખટલાલથી લખે છે કે: મેં તમારી દવા શક્તિવર્ધક ટોનિક પીસની જે ડબ્બી વાપરી છે જેથી મને ફાયદો થયો છે માટે તેમાંની બીજી જે ડબ્બી તુરતજ વી. પી. થી મોકલશો.

દરેક દવા મળવાનું કેઝાણું:-

દરેક કેમીકલ વર્કસ--અમદાવાદ

શ્રી ચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૩ મો.

યંત્રશાસ્ત્ર

પ્રકરણ ૯૭ મું

યંત્રવિદ્યા

અદ્ભુત ગુણયુક્ત તાવીજ [યંત્ર] કેદમાંથી છુટવાનો યંત્ર

૨૨૧	૩૩૮	૩૩૨	હે રક્ષક
૨૩૬	૩ ૪	૩૩૦	હે રક્ષક
૩૩૫	૩૩૦	૩૩૭	૯૯
હે	હે	હે	નામ રક્ષક રક્ષક રક્ષક કેદી

જો કોઈ મનુષ્ય કેદમાં પડે અને કોઈ ઉપાયે છુટે નહિ તો રતીવારે પ્રાતઃ કાળે સ્નાન કરી પવિત્ર થઈ આ યંત્ર ભોજપત્ર ઉપર કેશરથી લખવો, પછી તેને ગુગળનો ધુપ દેવો; તે યંત્રને માદળીયામાં બાંધ કરી તે માદળીયાં એક જંગલી કમુતરને પકડી તેના ગળે રતીવારે બાંધી દઈ તેને છોડી મુકવું એટલે

હી જશે; ઇશ્વરની કૃપાથી આ યંત્રથી કેદી જલ્દી છુટી જશે.

બાળકના રક્ષણનો યંત્ર

૪૧	૪૨	૪૭
૪૪	૪૬	૪૮
૪૫	૫૦	૪૩

સાંધકે બુધવારને દિવસે સવારે સંધ્યા-કાળના સમયે સ્નાન કરી પવિત્ર થઈ સંધ્યા કરી પછી મુગન્ધીત શાદીથી ભોજપત્ર ઉપર આ યંત્ર લખી ધુપ દઈ તેને તાવીજમાં મઢાવી

બાળકના ગળામાં બાંધવો. એટલે ઇશ્વરની કૃપાથી બાળકને કાંઈ પણ વિઘ્ન કે રોગ થશે નહિ, તેનું રક્ષણ થશે અને શાંતિમાં રહેશે.

રોગ મટવાનો ચંત્ર

૭૦	૭૭	૨	૭
૬	૩	૭૪	૧૩
૭૬	૭૧	૫	૧
૪	૫	૭૨	૫૬

આ ચંત્રને ભોજપત્રને પ્રથમ ધ્રુવ દષ્ટ પછી તે ઉપર કેસરથી લખવો: તેને ચુગળનો ધ્રુવ દેવો, પછી તેને તાવીજમાં મઢાવી રોગીના ગળે બાંધવો. જેથી પરમાત્માની કૃપાથી તે રોગીના રોગ મટી જઈ તે સાજો થશે.

સ્મરણશક્તિ અને બુદ્ધિ વધવાનો ચંત્ર

૧૪	૮૧	૨	૮
૭	૩	૬૮	૮૭
૮૦	૮	૬	૧
૪	૬	૮૬	૮૮

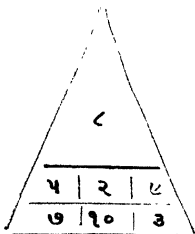
સ્નાન કરી પવિત્ર ચંદ્ર માત્રકાંક-ણીના રસથી આ ચંત્ર દસવાર જીલ ઉપર લખવો, જેથી બુદ્ધિ વધે છે, સ્મરણશક્તિ વધે છે અને મગજની જ્ઞાન શક્તિયે ખીલે છે.

ધારેલી ઇચ્છા પુરી થવાનો ચંત્ર

૧	૧૪	૧૧	૧૮
૧૨	૭	૨	૧૩
૬	૮	૧૬	૩
૫	૪	૫	૧૦

નદીએ જઈ શુદ્ધ ચંદ્ર આ ચંત્ર ભોજપત્ર ઉપર લખવો. ભોજપત્રના ૨૪ કડકા લઈ દરેક ઉપર આ ચંત્ર લખવો. પછી તે દરેકની એકેક એમ લોટમાં ગોળાઓ વાળવી. પછી નદીમાં એક ગોળા નાંખવી તે વહી જાય એટલે બીજી ગોળા નાંખવી. એમ એકે એકે ચોવીસે ગોળાઓ નાંખવી. જે ઉદ્દેશને માટે અર્થાત જે કામ સિદ્ધ થવાની આશાથી આ ચંત્ર લખવામાં આવે છે, તે કામ પરમાત્મા સિદ્ધ કરી તેની ઇચ્છા પુરી કરે છે.

માલતું રક્ષણ કરવાનો ચંત્ર

જે મનુષ્ય પોતાના માલમાં આ ચંત્રને ભોજપત્ર ઉપર લખી તેને માદળીયામાં મઢાવી ધ્રુવ દષ્ટને રાખશે તેનો માલ ખરાબ નહિં થાય તેની કિંમત સારી ઉપજશે. આ ચંત્રને લખી તેને પાણીમાં બોળી તે પાણી ખેત-રમાં છાંટે તો અનાજને જીવજંતુ, તીડ આદિ નુકશાન કરતાં નથી.

પંદરોયંત્ર

પ્રેમ થવાનો યંત્ર

બીજો પંદરોયંત્ર

૨	૭	૬
૯	૫	૧
૪	૩	૮

૪	૩	૮
૯	૫	૧
૨	૭	૬

પતિ ને પત્નિ તરફ પ્રેમ ન હોય તો આ યંત્ર શનીવારે રહવારે ભોજપત્ર ઉપર કેસરથી લખી ગુગળનો ધુપ દઈ માદળીયામાં મઢીને હાથે બાંધવો અને સ્ત્રીએ પતિ તરફ પ્રેમ બતાવી સેવા કરવી, જેથી પતિ તેના ઉપર પ્રેમ રાખશે. આ યંત્રમાં જાદુ જેવો પ્રભાવ છે. આ યંત્રને પૃથ્વીને અડવા દેવો નહિ. પરમાત્માની કૃપાથી પતિ તેને આધીન થઈ પ્રેમવશ થશે.

ત્રીજો પંદરોયંત્ર

અમલદારનો પ્રેમ વધે.

૬	૭	૨
૧	૫	૯
૮	૩	૪

જેને પોતાના ઉપરી અમલદારનો ભય રહે તો હોય, તે કાંપી હોય તો આ યંત્ર ભોજપત્ર ઉપર કેસરથી લખી ગુગળનો ધુપ દઈને માદળીયામાં મઢાવી પોતાને હાથે બાંધવો. તે પછી અમલદાર પાસે જવું જેથી પથ્થર જેવા હૃદયવાળો અમલદાર પણ મીઠુ જેવો નરમ બની તેના ઉપર પ્રેમ રાખે છે.

અત્યાચારીને વશ કરવો:--સ્વાર્થને માટે કે.છ અત્યાચારી આપણા ઉપર અત્યાચાર કરે અને પોતાના દુષ્ટકર્મથી ન ખસે તો આ યંત્ર કોરા કોડીયા ઉપર મંગળાવારે પહોર દિવસ ચઢ્યા પછી લખવો, પછી તેને દેવતામાં નાંખી સળગાવવાથી અત્યાચાર કરનારો અત્યાચાર કરતો બંધ પડે છે.

સુખપ્રસવ યંત્ર

૯	૧૬	૨	૭
૬	૩	૧૩	૧૨
૧૫	૧૦	૮	૧
૪	૫	૧૧	૧૪

આ યંત્રને કાંસાની થાળીમાં લખી ગર્ભવતી સ્ત્રીને બતાવવો. જેથી સુખથી સંતાનનો જન્મ થશે.

બાળકના સર્વ પ્રકારના રોગ મટે.

૩૩	૩૨	૨૭
૩૩	૬૬	૩૭
૩૭	૪૬	૬૭

આ યંત્રને ભોજપત્ર ઉપર લખી બાળકના ગળામાં બાંધી દેવાથી સર્વ પ્રકારનાં વિદ્યો-રોગ દૂર થાય છે.

આજક ૨૩તું હોય તે ન રહે.

૧	૩૨	૧૯	૧૮
૨૯	૭	૨	૨૧
૬	૧૭	૩૪	૩
૩૩	૪	૭૭	૧૮

આ યંત્રને ભોજપત્ર ઉપર લખી
ધુપ દહ માદળીયામાં મઢાવીને યાજ-
કના ગળે બાંધવાથી તે અત્યંત રડ રડ
કરતું હોય તો છાતું રહે છે.

ભય દૂર થાય.

૬	૧૬	૨	૭
૧૬	૩	૧૩	૧૨
૧૫	૧૦	૮	૧
૪	૫	૧૧	૧૪

આ યંત્રને ભોજપત્ર ઉપર લખી
માદળીયામાં મઢાવી ધુપ દહને લાથે
બાંધવાથી ઉપરના લોધાનો (ભૂત.
પ્રેતનો) જે ભય ઐરાંને રહે છે તે
ભય દૂર થાય છે.

શીતળાનો યંત્ર

૧	૨૧૬૮	૧૧	૮
૧૨	૭	૨	૧૨૬૮
૬	૮	૩૧૭૧	૩
૩૧૭	૪	૫	૧૦

આ યંત્રને ભોજપત્ર ઉપર લખી
માદળીયામાં મઢાવી ધુપ દહ જેને
શીતળા-બળીયા નીકળ્યા હોય તેનાજ
લાથે બાંધવો. જેથી શીતળા વધુ જોર
નહિ કરે, આરામ થશે.

સુખપ્રસવ યંત્ર

પંદરોયંત્ર

૮	૩	૪
૧	૫	૯
૬	૭	૨

ત્રીસોયંત્ર

૧૬	૬	૮
૨	૧૦	૧૮
૧૨	૧૪	૪

આ પંચદશો કે ત્રીસો યંત્ર કુલની થાળીમાં અથવા શરાવલાની
વચ્ચે લખી ગર્ભવંતીને બતાવવાથી સુખે વગર કષ્ટે પ્રસવ થાય છે.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૪ ભા.

મંત્ર શાસ્ત્ર

પ્રકરણ ૯૫ મું

મંત્ર વિદ્યા

ભૂતગ્રાહણ જ્ઞાનો મંત્ર—જૈમે કલોમાકાર્ય સરુપે કરિ
કર્ગિવો નકર્ગો વલી તતે ગમ લક્ષમણ સીતેયા કરિ કોટિ
કોટિ આજ્ઞા ।

આ મંત્ર બોલતા જવું અને જેને ભૂત-ગ્રાહણ વળગી હોય તેને
સાવરણીથી ઉંજણી નાંખતા જવું તેથી તેનો વળગાડ જતું રહેશે.

તાવ ઝારવાનો મંત્ર:—ૐ નમો અજેપાલકી દુહાઈ
જોજ્વર ગહે તો મહાદેવકી દુહાઈ ફુગો મંત્ર ઇશ્વરો વાચ. ।

આ મંત્ર જપતા જવું અને સાવરણીથી તાવવાળા દરદીને સાત-
વાર ઉંજણી નાંખતા જવું. જેથી જ્વર ઉતરી જાય છે.

ભૂત જ્ઞાનો મંત્ર—ૐ નમો કાલી કપાલી દહી
દહી સ્વાહા: આ મંત્રથી ૧૦૮ વાર તેલ લગાવવાથી ભુત બોલી
ઉઠે છે અને જતું રહે છે.

મનોરથની સિદ્ધિ થવાનો મંત્ર—ૐ હર ત્રિપુર હર
ભવાની બાલા રાજા પ્રજા મોહની સર્વ શત્રુ વિધ્વંસનો મમ
ચિન્તિત ફલં દેહિ દેહિ ભૂવનેશ્વરી સ્વાહા ।

પવિત્ર થઇ આ મંત્ર ૧૦૮ વાર જપવાથી મનોરથની સિદ્ધિ થાય છે.

વશીકરણ મંત્રો--ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ત્રિલોચનાય ત્રિપુર વાહનાય અમુક (નામ બોલવું) મમ વશ્ય કુરુ સ્વાહા ।

આ મંત્રને સિદ્ધ યોગમાં ૧૦૮ વાર જપી સિદ્ધ કરી મૂકવો. પછી આ મંત્રથી સોપારી મંત્રી જેને તે સોપારી ખાવા આપવામાં આવે તે વશ થાય છે.

તાવ જવાનો મંત્ર--ૐ નમો ભગવતે છિન્ધિ અમુકસ્ય (રોગતું નામ લે) શિરઃ પ્રજ્વલિત પશુ પાશં પુરુષાય ફટ્ " આ મંત્રને પ્રથમ સિદ્ધ કરી રાખવો. પછી જેને તાવ આવનો હોય તે માણસનો આકાર પૃથ્વી પર દોરી આ મંત્ર બણતા જવું ને જમીન પર કરેલા મનુષ્ય શરીરના અંગતું છેદન કરતા જવું તેથી મહાજ્વર નાશ થાય છે.

આકર્ષણનો મંત્ર--ૐ નમો આદિત્ય રૂપાય અમુકસ્યા-કર્પણં કુરુ કુરુ સ્વાહા ।

આ મંત્ર દસહજાર વાર જપવાથી સિદ્ધ થાય છે.

કાળા ધંતુરાના પાનના રસમાં ગોરોચન મેળવી ઘોળા કરેણી કવચથી ઉપરનો મંત્ર ભોજપત્ર ઉપર લખવો. મંત્રની વચમાં અમુક છે ત્યાં જેતું આકર્ષણ કરવું હોય તેતું નામ લખવું. પછી તે મંત્રને ખેરના લાકડાંના દેવતામાં તપાવવાથી સો યોગન ગણેલો મનુષ્ય જલ્દી આકર્ષાઈ પાછો આવે છે.

અપ્સરાનું આકર્ષણ--મનુષ્યની ખોપરીમાં ગોરોચન અને કેસરીથી ઉપરનો મંત્ર લખી ખેરના લાકડાંના દેવતાથી પ્રાતઃકાળ, બપોર અને સાયંકાળ એ ત્રણ સંધ્યાના વખતે તપાવવો અને ઉપરના મંત્રને જપવો તો ઉર્વશી અપ્સરાનું પણ આકર્ષણ થાય છે.

જે રવીવારે પુણ્ય નક્ષત્ર હોય તે દિવસે બ્રહ્મદંડી (ખાખરાની દાંડી) લાવી તેનું ચુર્ણ કરી કામ પીડિત કામિનીના માથાપર એ ચુર્ણ નાંખે તો તે પાછળ પાછળ ચાલી આવે છે.

આ મંત્ર અનામિકા આંગળીના લોહીથી ભોજપત્ર ઉપર લખી, મંત્રથી રાજ આદિ સર્વતું આકર્ષણ થાય છે. આ સિદ્ધ યોગ છે. આ મંત્રથી રાજ પ્રજા આદિ સર્વતું સાચું આકર્ષણ થાય છે.

શરીર રક્ષાનો મંત્ર—ૐ નમઃ પરબ્રહ્મ પરમાત્મને મમ શરીર રક્ષાં કુરુ કુરુ સ્વાહા ।

આ મંત્ર દસ હજાર જપવાથી સિદ્ધ થાય છે.

કાર્ય સિદ્ધિ-ગણપતિનું પુજનઃ પુણ્ય નક્ષત્રને દિવસે રવીવર હોય તે દિવસે ઘોળા ડુલના આકાશના મૂળને ખોદી તેમાંથી અંગુઠા બરાબરની ગણપતિની પ્રતિમા બનાવવી, તે પુજન કરવું. પછી દુધ-પાક ધરાવી તે ખાવો, ઇન્દ્રિયોને વશ કરી શ્રી ગણેશજીના સ્વરૂપનું ભક્તિની સાથે લાલ કાંચનાં ડુલ અને ચંદનથી પુજન કરવું એમના બીજ મંત્રના અંત નમઃ શબ્દ બોલી પૂજન કરવું (ગણપતિનો મંત્ર (ગં) જે કામનાથી પુજન કરે તે કામના એક માસમાં સિદ્ધ થાય છે. દરેક મનોરથની સિદ્ધિને માટે એક માસ પુજન કરવું ‘ ૐ અંત્રિશ્ચાય સ્વાહા ’ એ ગણપતિનો બીજ મંત્ર છે. ‘ ૐ હ્રીં પૂર્વદયાં ૐ હ્રીં કટ્ સ્વાહા ’ એ મંત્ર જપી લાલ કરે-લુના ડુલોની હવનમાં આહુતી આપવી. એ રીતે કરવાથી દેવ મનોરથ પૂર્ણ કરે છે. એ ઉપરાંત હ્રીં શ્રી માન સિદ્ધિ કરીં હ્રીં નમઃ આ મંત્ર જપી દરરોજ હાથમાં દાઢ ડુલ લગ ચઢાવે તો વર દેનારી ભગવતી આઠ ગુણોમાંથી એક ગુણ આપે છે.

કૃતિકા નક્ષત્રમાં થોરના મૂળને લાવી હાથે આંધવાથી વાકસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. એ આશ્ચર્યયુક્ત પ્રયોગ છે.

સ્વાતિ નક્ષત્રમાં ઉપરના ૐ અંતરિક્ષાય સ્વાહા એ મંત્રથી ઓરડીના મૂળને અભિમંત્રિ કરીને લાવી તેને હાથે આંધવાથી જે વસ્તુ ચાહે તે તેજ સમયે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

ચક્ષીણી સાધનઃ-ચક્ષીણી ૧૪ છે. મહાયજ્ઞીણી, સુરસુન્દરી, મનોહરી, કનકાવતી, કામેશ્વરી, રતિકરી, પદ્મિની, નટી, અનુરાગિણી, વિશાલા, ચન્દ્રિકા લક્ષ્મી, શોભના, અને મદના એ ૧૪ ચક્ષીણીયો છે.

અશાઃ સુદ ૧૫ કે આવળુ વદ ૧ ને રોજ ચંદ્ર બળવાન હોય તે દિવસે કૌર કરાવી સ્નાનાદિથી પવિત્ર થઈ ગુરુ શુક્રના ઉદયમાં ચક્ષીણી સાધવાનો આરંભ કરે. એક મહિના સુધી ચાલુ રાખે. નિર્જન સ્થાને બીલીના ઝાડની નાએ થડ પાસે બેસી મહાદેવજીનું શોડપો-પચારથી પુજન કરી રૂદ્રાભિષેક કરી ૐ યંચકં યજામહે૦ વગેરે મંત્રનો ૫૦૦૦વાર જપ કરી રોજ કુબેરનું પુજન કરવું. પછી-

ૐ યશ્વશજ નમસ્તુભ્યં શંકરં પ્રિય બાંધવ ।

एकां मेवशगां नित्यं यक्षिणी कुरुते नमः

એ મંત્ર કુબેરજીનો છે તે મૌન ધારણ કરી બ્રહ્મચર્ય પાળી ૧૦૮વાર જપી દિવસે ખીરનું નૈવેદ્ય ધરાવીને જમવું.

મહાયક્ષિણી સાધન:—અર્ધ રાત્રિએ ઉંઘમાંથી જાગી થોડું બોજન કરી લઘ ખીલીના ઝાડના થડ પાસે આસન લગાવી બેસવું પછી ૐ હ્રીં ક્લીં પેંં શ્રીં મહાયક્ષિણ્યૈ સર્વૈશ્વર્ય પ્રદાયૈ નમઃ એ મંત્રનો નિગંતર જપ કરવો એ મંત્ર ખીલીના ઝાડ નીચે બેસી મહિના સુધી ઉંઘનો ત્યાગ કરી ૩૦૦૦ મંત્ર રોજ જપે અને તે યક્ષિણીને દુધ, ફળ આદિની બલિ આપે. બલિના પદાર્થો પહેલાં ૧૦ પોતાની પાસે રાખવા, કેમકે અનેક રૂપ ધારણ કરનાર યક્ષિણી ત્યાં આવે તે વખતે બધી અપવો. યક્ષિણીને જોઇ બહીવું નદિ પાણી નિર્ભયતથી જપ કરતા રહેવું. ત્યારે તે બલિને ગ્રહણ કરી વરદાન આપવા તૈયાર થાય ત્યારે જે જે મનમાં ઇચ્છા થાય તે વસ્તુ માંગી લેવી. જે યક્ષિણી પ્રસન્ન થઇને આપે છે.

રોજ ઉત્તમ અન્નથી ત્રણ કુમારિયોને જમાડવી. અને યક્ષિણી સિદ્ધ થતાં જે ધન મળે તેને સત્કાર્યમાં વાપરવું. અસત કાર્યમાં તે ધન વાપરવાથી સિદ્ધિ જતી રહેશે.

સુરસુંદરી યક્ષિણીનું સાધન—ૐ હ્રીં આગદ્ધ સુર-
સુંદરી સ્વાહા ॥ આ સુરસુંદરીનો મંત્ર છે. પવિત્ર સ્થાનમાં જઈ પુજન કરી ગુરુજનો ધુપ દઈ ત્રણે સંધ્યા વખતે પૂજન કરી દરરોજ ૩૦૦૦ મંત્રનો જપ કરે તો ૧ માસની અંદર સુરસુંદરી દેવી આવે છે, તે આવે ત્યારે સુખટ ઘસી તેના પાણીથી અર્ધ્ય આપવો. માતા બહેન કે સ્ત્રી જન ત્રણ રીતે તે સાધક પાસે રહે છે. માતા બની રહે તો સિદ્ધ દ્રવ્ય આપે છે. બહેન બની રહે તો તે અપૂર્વ વસ્ત્ર આપે છે અને સ્ત્રી બની રહે તો સર્વ પ્રકારનાં ઐશ્વર્ય આપી સાધકના મનોરથ પુર્ણ કરે છે. ત્યારે સ્ત્રી બની રહે ત્યારે સાધકે અન્ય સ્ત્રી સાથે શયન ન કરવું. જો કરે તો મરણ થાય.

મનોહરી દેવી સાધન—મનોહરી યાક્ષીનું સાધન કરવા માટે નદી સંગમમાં જઈ ચંદનથી મંડલ બનાવો અગરનો ધુપ દઈ મહીના સુધી યક્ષિણીના આવવા માટે પુજન કરવું અને રોજ ૩૦૦૦ મંત્રનો જપ કરવો.

જ્યારે તે આવે ત્યારે ચન્દનનો અર્ધ આપવો. પુષ્પફલાદિ દ્વારા એકાગ્ર મને પૂજન કરવું. અર્ધરાત્રે સુરસુંદરી આવેછે આવતાં સત્ય આજ્ઞા દે તો પ્રસન્ન થઈ દરરોજ સો સુવર્ણમુદ્રા આપે છે. એનો મંત્ર: ૐ આગચ્છ મનોહારિ સ્વાહા: એ છે. એનો રોજ ૩ હજાર જપ કરવા.

કનકાવતીનો મંત્ર-ૐ હ્રીં કનકાવતી મંથુનપ્રિયે સ્વાહા આ કનકાવતી ચક્ષિણીનો મંત્ર છે. વડના ઝાડ નીચે જઈ રોજ એક હજાર મંત્ર જપવા અને ફળ, દૂધ આદિનું નૈવેદ્ય ધરાવવું સાત દિવસ જપ કરવા. આઠમે દિવસે રાત્રે સપ્તર્ષિ અલંકારો પહેરી કનકાવતી આવે છે. તે સાધકની ભાર્યા થઈ રહે છે. રોજ ૧૨ મનુષ્યોને વસ્ત્ર આભુષણ અને ભોજન આપે છે.

કામેશ્વરીનું સાધન--ૐ આગચ્છ કામેશ્વરી સ્વાહા: આ કામેશ્વરી ચક્ષિણીનો મંત્ર છે. ભોજપત્ર ઉપર ગોગાયત્રી પ્રતિમા દોરી તેમાં ચક્ષિણીનું પુજન કરવું, શર્યાપર એસી રોજ એક હજાર મંત્ર જપવા. મહીના સુધી જપવા ને પુજન કરવું, ઘીનો દીવો કરી મૌન ધારણ કરી પુજન કરવું, અંતે અર્ધ રાત્રે કામેશ્વરી આવે છે અને સાધકની ભાર્યા થઈ રહે છે અને રોજ શયન કરી દિવ્ય અલંકારોને મૂકી ચાલી જાય છે. આ દશામાં સાધકે બીજી સ્ત્રીને ત્યાગ કરવો.

રતિપ્રિયા ચક્ષિણી ૐ આગચ્છ રતિ પ્રિયે સ્વાહા આ લુગડાં ઉપર દેવીનું ચિત્ર દોરી પીળાં વસ્ત્ર અને સંપૂર્ણ અલંકારોથી અલંકૃત કરી કમળ હાથમાં ધારણ કરેલી કુમારીકાનું પૂજન કરી જાયફળનું નૈવેદ્ય કરવું, અને ઉપરના મંત્ર રોજ ૩ હજાર વાર જપવો. આ ચક્ષિણી જો બહેન થઈ આવે તો વસ્ત્રાલંકાર ભોજન આપે છે.

પદ્મિની, નદી અને અનુરાગીણીનું સાધન--

પદ્મિનીનો મંત્ર-ૐ હ્રીં આગચ્છ પદ્મિનિ સ્વાહા.

નદીનો મંત્ર-ૐ હ્રીં આગચ્છ નદિ સ્વાહા.

અનુરાગીનો મંત્ર-ૐ હ્રીં આગચ્છ અનુરાગિણિ સ્વાહા.

એ અનુરાગિણીનો મંત્ર છે.

કેસરથી ભોજપત્ર ઉપર ચિત્ર દોરી ધુપ, દીપ કરી, પુષ્પ, અક્ષત ચઢાવી પુજન કરી ત્રણે સંધ્યા વખતે જો દેવીને પ્રસન્ન કરવી હોય તેના મંત્રના ૩ હજાર જપ કરવા. એક માસ સુધી રોજ જપ

કરવા અને પૂજન કરવું. ફરી પુનઃમને દિવસે ધીતો દીવો કરી વિધીપૂર્વક પૂજન કરવી અને આખી રાત નિદ્રાનો ત્યાગ કરી એ મંત્ર જપવો. સવારમાં સાધક પાસે યક્ષિણી આવે છે અને દિવ્ય રસાયન લાવે છે.

વિશાલા યક્ષિણીનું સાધન-ૐ ઍં વિશાલે ત્રાં ત્રીં ક્ત્રીં સ્વાહા
એ વિશાલા યક્ષિણીનો મંત્ર છે. આંખડીના ઝાડ તેજે ખેતી પવિત્ર થઈ એક લાખ મંત્ર જપવા ફરી આંખડી અને વરીયાળીના ટુકોને ધી સાથે મેળવી તેનો હવન કરવો તો વિશાલા યક્ષિણી પ્રસન્ન થઈ સાધકને દિવ્ય રસાયન આપે છે.

ચન્દ્રિકા સાધન-ૐ હ્રીં ચન્દ્રિકે હંમઃ ક્ત્રીં સ્વાહાઃ
આ ચન્દ્રિકા યક્ષિણીનો મંત્ર છે. શુકલ પક્ષના પડવાથી જપનો આરંભ કરવો, ત્યાં સુધી ચંદ્ર જણાય ત્યાં સુધી મંત્ર જપી પુનઃ સુધીમં તો નવ લાખ મંત્ર જપવા તો ચન્દ્રિકા યક્ષિણી પ્રસન્ન થઈ સાધકને અમૃત આપે છે. એ અમૃતને પીવાથી સાધક અમર થાય છે.

લક્ષ્મીદેવીની સિદ્ધિનો મંત્ર-ૐ ઍં લક્ષ્મીં શ્રી કમલ ધારિણીં કલ હંમિ સ્વાહા । ”

એ લક્ષ્મી યક્ષિણીનો મંત્ર છે. પોનાના ધરમાં ખેતી લાલ કરે-
શુનાં ટુકોથી લક્ષ્મીદેવીનું પૂજન કરી એક લાખ મંત્ર જપવા અને દશાંશ હોમ કરવો. એમ કરવાથી લક્ષ્મી સિદ્ધ થઈ સાધકને દિવ્ય રસાયન આપે છે.

શોભના સિદ્ધિ-ૐ અશોક પલ્લવાકાર કરતલે શોભર્નો
શ્રીં ક્ષઃ સ્વાહાઃ ।

એ મંત્ર લાલ રંગનાં વસ્ત્રો ધારણ કરી લાલ વર્ણની માળાથી ચૌદશને દિવસે મંત્ર જપવાથી શોભના દેવી પ્રસન્ન થાય છે અને સાધકને ભોગ આપે છે,

મદનાની સિદ્ધિ-ૐ ઍં મદને મદન વિદ્રાવણે અનંગ સંગમં દેહિ દેહિ ક્રીં ક્રીં સ્વાહાઃ

એ મંત્રને પવિત્ર તથા સ્થિર ચિત્ત થઈ રાજદ્વારમાં એક લાખ મંત્ર જપવા અને ચમેલીનું ટુક દુધ અને ધીથી દશાંશ હવન કરવા. તો મદના યક્ષિણી સિદ્ધ થઈ શુદ્ધિકા દે છે. તેને મોંમાં રાખવાથી મનુષ્ય અદરય અને ચિરસ્થાયી થઈ શકે છે.

નૃસિંહ મંત્ર—ૐ નમો નૃસિંહાય હિરણ્યકશિપુ વક્ષ
સ્થલ વિદાર્ગણાય ત્રિભુવન વ્યાપકાય ભૂત પ્રેત પિશાચ
ડાકિની કૂલોન્મૂલનાય સ્તમ્ભો દમવાય સમસ્ત દોષાન
હર હર ત્રિસર વિમર પચ પચ હન હન કમ્પય કમ્પય
મથ મથ હ્રીં હ્રીં હ્રીં ફટ ફટ ઠઃ ઠઃ પદ્મોહિ રુદ્ર આજ્ઞા
પર્યતિ સ્વાહા ।

ઉપરના નૃસિંહ ભગવાનના મંત્રને એકવાર જપવાથી ડાકિની
ભૂત પ્રેત જનિત પીડા દૂર થાય છે જેમ સુર્યોદયથી અંધકાર દૂર
થઈ જાય તેમ.

કાર્ય સિદ્ધિના સર્વોપરિ દત્તાત્રેય મંત્ર—ૐ પરબ્રહ્મ પર-
માત્મને નમઃ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલય કરાય બ્રહ્મ હરિ હરાય
ત્રિગુણાત્મને સર્વ કૌતુકાનિ દર્શય દર્શય દત્તાત્રેયાય નમઃ
તન્ત્રસિદ્ધિ કુરુ કુરુ સ્વાહા ”

આ મંત્ર દસ હજાર વાર જપ કરી પ્રથમ સિદ્ધ કરી લેવો.
પછી કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ કરવા માટે ૧૦૮ વાર જપવો તેથી
કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

દ્વિવિ વિધનો લાભ થવાનો મંત્ર—ૐ ક્રીં ક્રીં ક્રૃં
ક્રૃં ક્રૃં સઃ હમ ગ્વ. ફેદ ઠઃ ઠઃ સ્વાહા ।

પ્રત્યહમયુક્તં જપેત્ । ત્રિવર્ષેણ સિદ્ધિ.

આ મંત્રના રોજ દસ હજાર જપ કરવા. ત્રણ વર્ષ જપ
કરવાથી મંત્રની સિદ્ધિ થાય છે. આ મંત્ર સિદ્ધ થતાં અત્યંત દુર્બુદ્ધિ
પુરૂષ પણ સુબુદ્ધિનો લાભ પામે છે. અતિ કડીણ વાતો સહજમાં
સમજી શકે છે.

વશીકરણ—ૐ ચામુંડે જય જય સ્તંભય મોહય મોહય
સર્વમાં ત્વં દદ દદ સ્વાહા ’

આ મંત્ર ૧૧ વાર જપી કુલ મંત્રી તે ધૂલ તે જેને આપે તે
તેને વશીભૂત થઈ જાય છે.

નારી સૌભાગ્ય પ્રાપ્તિ મંત્ર—ૐ હ્રીં કપાલિનિ કુલ
કુન્ડલિનિ મે સિદ્ધિ દેહિ ભાગ્યં દેહિ દેહિ સ્વાહા.

વદ ચૌદશથી આગલા મહિનાની વદ ચૌદશ સુધી ઉપરનો મંત્ર
રોજ એક હજાર વાર જપવો. જેથી સ્ત્રીના દેહમાં આધિ વ્યાધિ

આક્રમણ કરી શકતાં નથી. અને વિશેષે કરી તે પતિ, પુત્રવતી અને ચિર સૌભાગ્યવતી થાય છે.

ગુરુ દર્શન-ૐ હ્રીં હું ગુરો પ્રસિદ્ધ હોં ૐ

મંગળવાર અને અમાવાસ્યાને રોજ રાત્રે એકલા સ્મશાનમાં જઈ ગુરુ ચરણ કમળનું ધ્યાન ધરી ઉપરનો મંત્ર દસ હજાર વાર જપવાથી ગુરુ ધણ વખતથી લોકાન્તરિત થાય છતાં પણ જપના અંતે ધ્યાનયોગમાં આવી સાધકને દર્શન આપે છે.

ત્રીકાળદ્વારી થવાનો મંત્ર—ૐ હ્રીં હ્રીં દ્રુ મઃ

એ મંત્ર રાત્રે જ્યાં પાંચ વડતી વચ્ચે એવી ત્રણ પખવાડીયાં સુધી એકાગ્ર ચિત્તે જપ કરવો. જપ કરતાં કોઈ જીએ નહિં તવી રીતે બેસે તો તે સિદ્ધ થય છે. તેથી ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન ત્રણે કાળની વાત તે જાણી શકે છે.

પશુઓના શબ્દનું જ્ઞાન થાય—ૐ ક્રાં ક્રાં રૂં રૂં હું

જપવાથી અમાસ સુધી રોજ સ્મશાનમાં જઈ આ મંત્ર એક લાખ વાર જપવો એથી સાધક પક્ષી આદિ તિર્યક જીવોના શબ્દોની બાબા સમજી શકે છે.

અન્નપૂર્ણા દેવીનો મંત્ર—ૐ હ્રીં નમો ભગવતિ માહે-શ્વરી અન્ન પૂર્ણ સ્વાહા.

આ મંત્ર રોજ જપવાથી અન્નપૂર્ણા દેવી પ્રસન્ન થાય છે.

દુર્ગા દેવીનો મંત્ર—ૐ હ્રીં દુર્ગાયૈનમઃ

આ મંત્ર રોજ જપવાથી દુર્ગાદેવી પ્રસન્ન રહે છે.

વાગેશ્વરી દેવીનો મંત્ર—ૐ વદવદ વાગ્વાદિનિ સ્વાહા

આ મંત્ર રોજ જપવાથી વાગેશ્વરી દેવી પ્રસન્ન થઈ વિદ્યા આપે છે.

ભૂવનેશ્વરી દેવીના મંત્રો (૧) ૐ હ્રીં (૨) ૐ ઍં હ્રીં.

(૩) ૐ ઍં હ્રીં ઍં. એ ત્રણ પ્રકારના ભૂવનેશ્વરી દેવીના મંત્રો છે. તેમાંથી કોઈપણ એકનો રોજ જપ કરવાથી ભૂવનેશ્વરી દેવી પ્રસન્ન થાય છે.

ભૈરવી મંત્રઃ ૐ હસરૈં હસ કલરૈં હસરૌઃ (૨) ૐ હસૈ હસ કરૈં હસૈં. આ બે મંત્રો છે. કોઈપણ એક વિધિપૂર્વક જપ કરવાથી ભૈરવી દેવી પ્રસન્ન થાય છે અને વાકસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

બગલા મુખીનો મંત્રઃ ૐ હ્રીં બગલા મુખિ સર્વ દુષ્ટાનાં શાવં મુખં સ્તમ્ભજિહવાં કીલય કીલય શુદ્ધિ નાશય હ્રીં

સ્વાહા: આ ષટ્ત્રિશંદક્ષર મંત્રથી જગલામુખીની આરાધના કરી-
પીળાં વસ્ત્ર પહેરી હજારની ગાંઠની માળાથી રોજ એક લાખ મંત્ર
જમવા. પીળાવર્ણનાં પુષ્પોથી દશાંશ હોમ કરવો.

ધ્યાન: અમૃત સાગરમાં મણિમય મંડપ છે, તેમાં રત્નની બના-
વેલી વેદી ઉપર સિંહાસન છે, એ સિંહાસન પર જગન્ના મુખી દેવી
વિરાજમાન છે. એ પંખાં વર્ણુની અને પીળાં વસ્ત્ર પહેરી પીળા
રંગનાં ધરણ્યું પહેરી, પીળા વર્ણુની માળાથી વિભૂષિત છે. તેમના
એક હાથમાં મુદગર અને બીજા હાથમાં વેરીની જીભ છે. ડાબા હાથમાં
શત્રુની જીભનો અગ્રભાગ ધારણ કરી જમણા હાથે ગદા મારી શત્રુને
પીડીત કરી રહ્યાં છે. જગન્નામુખી દેવી પીળાં વસ્ત્રથી આવૃત્ત અને
એ ભુજવાળી છે.

કમળા મંત્ર: શ્રીં એ એકાક્ષરી મંત્રના ૧૨ લાખ જપ
કરવાથી તેનું પુરસ્કારણ થાય છે. પછી થો, મદ, સાકર સાથે બાર
હજાર કમળ વતલદ્વારા હોમ કરવાથી કમળા દેવી પ્રસન્ન થાય છે.
અને ધન, પુત્ર સર્વ મળે છે.

વિજયા દેવીનાં મંત્ર - ઐ હ્રીં હ્રીં નમો નમઃ જયા
હું ફટ્ " એક અમાસથી બીજી અમાસ સુધી રોજ આ મંત્રના
પાંચ હજાર જપ કરવા. પાસેના એકાંતમાં મહાદેવના મંદિરમાં બેસી
જપ કરવા આ પ્રકારે જપ કરતાં થોડા જપ બાકી રહે તો અર્ધ
રાત્રિએ જયા નામની દેવી આવી સાધકને પ્રત્યેકાનુસાર વરદાન આપે છે.

વિજયા દેવીનો મંત્ર-હિલિહિલિ કુટી કુટી તુહ તુહ
મે વશમાનય વિજયે અઃ અઃ સ્વાહા ।

નદી તીરે સ્મશાનમાં કોઈ વૃક્ષ હોય તેના ઉપર ચઢી રાત્રે
આ મંત્ર જમવો. ત્રણ લાખ જપ પુરા થતાં સિદ્ધિ મળે છે. રોજ
જપ કરતાં જે દિવસે જપ પૂર્ણ થવાના હોય તે દિવસે વિજયા
નામની નાયિકા સંતુષ્ટ થઈ સાધકને વશીભૂત થાય છે.

ભૂત પ્રેત સિદ્ધિ:-ઐ હ્રીં ક્રોં ક્રાં ક્રું ફટફટ જુટ જુટ
હ્રીં હ્રીં ભૂત પ્રેત મૃતિનિ પ્રતિનિ આગચ્છ આગચ્છ હ્રીં હ્રીં ટઃ
ટઃ ॥ રાત્રે નિર્જન સ્થાને જઈ વડના ઝાડના મુળમાં બેસી ઉપરનો
મંત્ર ૮ હજારવાર જપવો. અને બીજે દિવસે ધ્રુવ ગુણનો દષ્ટ પૂજા
કરી ફરી રાત્રે જપ કરવા. અર્ધી રાત્રે ભુત, પ્રેત સાધક પાસે હા-

જર થશે. તેની ધુપ, ચંદનથી પુજા કરી અર્ધથી પુજા કરતાં ભુત પ્રસન્ન થઇ સાધકને વરદાન આપે છે અને ચિરકાલ સુધી સાધકને વશ થઇ રહે છે.

ભુત જાથ-ૐ નમઃ રમશાન વાસિને ભૂતાદિ પલાયનં
કુરુ કુરુ સ્વાહાઃ આ મંત્ર પહેલાં એક લાખવાર જાપી સિદ્ધ કરી રાખવો. રવિવારે કાળીયા સરસના પાન અને ધૂલલાવી તેમાં ઉલ્લુ (હોલા) ની વિષ્ટા, ઉંટના વાળ, કુતરાની વિષ્ટા, બીજાડીની વિષ્ટા, ગાયનું છાણુ, ગંધક અને ઘોળી ચણાખડીનું ચુર્ણ એકત્ર મેળવો તેમાં તેલ નાખી તે પકવવું. તેણે પકાવતી વખતે ઉપરનો મંત્ર બોલવો. પછી એ તેણનો જેને ભુત વળગ્યું હોય તેને ધુપ દેવો. તે વખતે ધુપ ઉપરના મંત્ર ૧૦૮ વાર જાપી અભિમંત્રિત કરી લેવો. ધુપ કર્યા પછી ઉપરનો મંત્ર ફરી ૧૦૮ વાર જાપવો. એથી જેને ભુત વળગ્યું હશે તે જાતું રહેશે, બાળકને કાંઈ નડતર હશે તો રાક્ષસ, ભુત, ડાકણ, પ્રેત વૈતાળ, યોગિની જે વળગ્યું હશે તે ચાલ્યું જશે. બાળકને હવા લાગવાથી માંદું પડ્યું હશે તો તે સર્વ વિદન દૂર થશે.

**સુખ પ્રસવ મંત્રઃ ૐ મન્મથ મન્મથ વાહિ વાહિ લમ્બો-
દર મુચ્ચ મુચ્ચ સ્વાહા ॥ ૐ મુક્તા પાશા વિપાશાશ્ચ મુક્તાઃ
સૂર્યેણ નર રમયયઃ । મુક્તઃ સર્વભયાદ ગર્ભેષ્વેહિ માચિર
માચિર સ્વાહા ॥** એ બે મંત્રમાંથી કોઈ પણ એક મંત્રથી જળને અભિમંત્રિત કરી પાવાથી ગર્ભવતી સ્ત્રી તત્કાલ સુખથી પ્રસવ કરી શકે છે.

**હિંસક પશુનું સ્તંભનનો મંત્રઃ ૐ હું જં ગ્લોં હરિત્રા
ગણપતયે વર વરદ, સર્વજન્તુ હૃદય સ્તંભનં કુરુ કુરુ સ્વાહા ।**
પહેલાં રમશાનમાં બેસી કોઈ જીએ નાહું તેવી રીતે રાત્ર આ મંત્ર જાપવો. દસ લાખ મંત્ર જાપવાથી મંત્રની સિદ્ધિ થાય છે. પછી બે સિંહ, વાઘ, રીંછ, કુતર, સાપ કે કોઈ હિંસક જાતું તમારા ઉપર આક્રમણ કરવા તૈયાર થાય તો આ મંત્ર ૧૦૮ વાર જાપતાં તે જાતું પાછું હઠી નાસી જશે. તમારા ઉપર હુમલો નહિ કરે.

**અગ્નિ સ્તંભન મંત્રઃ ૐ નમો અગ્નિ રૂપાય મમ શરી
ર સ્તંભનં કુરુ કુરુ સ્વાહા ।** આ મંત્ર દસ હજાર વાર જાપવાથી સિદ્ધ થાય છે તે અગ્નિ સ્તંભનનો મંત્ર છે.

સ્તંભન મંત્ર: ॐ નમો ભગવતે મહાબલ પરાક્રમાય
શત્રૂણાં શસ્ત્ર સ્તમ્ભન કુરુ કુરુ સ્વાહા । આ મંત્ર એક લાખ-
વાર જપવાથી સિદ્ધ થાય છે. તે પછી આ મંત્ર જપવાથી શત્રુના
શસ્ત્રનું સ્તંભન થાય છે.

આકર્ષણ મંત્ર: ॐ નમો આદિત્ય રુપાય અમુકસ્યાન-
કર્ષણં કુરુ કુરુ સ્વાહા । આ મંત્ર દસ હજાર વાર જપીને સિદ્ધ
કરી લેવો. પછી અનામિકા આંગળીના રક્તથી ભોજપત્ર પર મંત્ર
લખી વચમાં જેનું આકર્ષણ કરવાનું હોય તેનું નામ લખી તે પત્ર
મદમાં નાખવાથી તેનું આકર્ષણ થાય છે. આ સિદ્ધ યોગ છે.

ત્ર્યંબક મૃત્યુજય મંત્ર—મંત્ર ॐ ત્ર્યંબકં યજામહે સુગંધિ
પુષ્ટિ વર્દ્ધનં ઝર્વારુક મિત્ર વન્ધનાઽમૃત્યોર્મુક્તી યમામૃતાત.
મહાદેવજનું નામ ત્ર્યંબક છે. શનિવાર કે મંગળવારે પીપળાના ઝાડને
સ્પર્શ કરી એક હજારવાર ઉપરના મંત્રને જપ કરવાથી સાક્ષાત
મૃત્યુથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ મંત્રના જપથી સર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત
થાય છે. આ મંત્રના જપથી જલ્દી વ્યાધિ શમી જાય છે.

રોગ મટે—રોગની શાંતિ મટે શિવલિંગનું પૂજન કરે તો
રોગી રોગથી મટે, કેદી કેદમાંથી છુટે જે શિવલિંગનું પૂજન કરે છે.
તેની આગળ ચમરાજ આવી ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કરે છે તો અન્ય
પામર મનુષ્યોની શી વાત.

ગાયત્રી મંત્ર—મહાત્મ્ય: ગાયત્રી મંત્રના જપથી બ્રહ્મણ કૃત
કૃત્ય થાય છે ત્રણે સંધ્યા કરી સૂર્યને ગાયત્રી મંત્રથી અર્ધ આપે,
દરેક સંધ્યા વખતે હજાર હજાર ગાયત્રી મંત્રના જપ કરે તો તે દેવને
પણ પૂજવા યોગ્ય થાય છે. ગાયત્રીના ૨૪ અક્ષરો છે. એકજ અ-
ક્ષરની સિદ્ધ કરવાની દેવો તેની સ્પર્શ કરે છે. ગાયત્રી મંત્રને બ્રહ્મ-
ણને ઉપદેશ યજ્ઞોપવિત વખતે અપાય છે. ગાયત્રી મંત્ર જપવાથી
ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ ચારે પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત થાય છે. બપોરના
સમયે થોડું ફળાહાર કરી પછી જળમાં ડિભા રહી જે ત્રણ લાખ
ગાયત્રી મંત્ર જપે તે સિદ્ધ થાય છે. રોજ પ્રાતઃકાલે સ્નાન કરી
૧ હજાર ગાયત્રી મંત્ર જપવાથી. આમાન્ય કામ્ય કર્મ સિદ્ધ થાય.
આયુષ્ય, આરોગ્યને ધન ઐશ્વર્ય મળે છે. ગાયત્રીનું પુરુષરણ કરવાથી
દરિદ્ર નાશ પામે છે. શનિવારે પીપળાના ઝાડ નીચે બેસી જે દિવસ

૧૦૦ ગાયત્રી મંત્ર જપે તે ભૂત રોગ અને અભિચારથી છુટી જાય છે. જળમાં ન્હાતી વખતે મંત્ર જપી રોગ અંજળીયોથી પેતાપર જળ છાંટવાથી મતિ, આરોગ્ય, આયુષ્ય, ઉંઝના સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થાય છે. એક માસ ત્રિપૂર્વક રોજ ૧ લગ્નર ગાયત્રી મંત્ર જપે તો આયુષ વધે, આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય, જે મહીના જપે તો લક્ષ્મી મળે. ત્રણ માસ જપે તો આયુષ્ય, લક્ષ્મી, પુત્ર, સ્ત્રી. યશ એ મળે ૪ માસ જપવાથી પુત્ર, સ્ત્રી, આરોગ્ય, આયુષ્ય લક્ષ્મ અને વિદ્યા મળે. જે એક પગે ઉભા રહી. હાથ ઉંચા રાખી જે એક મહિના રોજ ૩૦૦ મંત્ર જપે તેનાં સર્વ કામ સિદ્ધ થાય. એવો રીતે ૧૧૦૦ મંત્ર જપવાથી સર્વ કામ સિદ્ધ થાય. લગ્નર મંત્ર રોજ જપવાથી અભિષેકની પ્રાપ્તિ થાય છે, વિશ્વામિત્રજીનો મત છે કે ઉપર હાથ ઉંચા કરી એક પગે ઉભા રહી એક માસ સુધી જે રોજ ૧૦૦ મંત્ર જપે તે જે ઇચ્છે તે તેને મળે છે એવી રીતે ૧૩૦૦ મંત્ર જપવાથી સર્વ મળેછે. એ પ્રકારે એકપગે ઉભા રહી હાથ ઉંચા કરી હવિષ્યાન્ન દૂધ ભાત બક્ષણ કરી ૭ દિવસ સુધી જે મંત્ર જપે તે ઋષિ થાય, ૨ વર્ષ સુધી જપ કરવાથી અમોઘ વાણી થાય, ૩ વર્ષ જપવાથી જ્યાં ચાલ્યા ત્યાં જઈ શકાય, ૭ વર્ષ જપવાથી અમરપદ પ્રાપ્ત થાય ૯ વર્ષ જપવાથી મહત્વ અને ૧૦ વર્ષ જપવાથી ઇન્દ્રત્વ મળે છે. ૧૧ વર્ષ જપવાથી પ્રજાપત્ય અને ૧૨ વર્ષ જપવાથી બ્રહ્માનું પદ મળે છે. એના જપ કરવાથી નારદાદિએ સર્વ લોક જીત્યા છે. ગાયત્રી મંત્રના જપ કરવાથી દુર્ગાદેવી પ્રસન્ન થાય છે. અને નિત્ય નૈમિત્તિક કાર્ય કરે છે તેને ભુક્તિને મુક્તિ અન્ને મેળવે છે.

શ્રી ભૈષજ્યરતનાવલી

મુળ સંસ્કૃતનું ગુજરાતી ભાષાંતર

ઉત્તર હિંદુસ્તાન અને અંગાણમાં વૈદો ભૈષજ્યરતનાવલીના આધારે ત્ર્યકિતસા કરે છે, આ પુસ્તકમાં માત્રાઓ, રસો વગેરેના એવા સરળ, અનુભવસિદ્ધ અને રામઆણુ ઓષધોનો સંગ્રહ છે કે: આ ગ્રંથના આધારે વૈદુ કરનાર યશ, કીર્તિ અને ધન મેળવી શકે છે. બહુ ઉપ યોગી ગ્રંથ છે. પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ લગભગ ૫૦૦ કીંમત રૂ. ૫-૦-૦

વ્યવસ્થાપક બાબોદય-અમદાવાદ.

ત્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૫ મો.

તંત્ર વિદ્યા

પ્રકરણ ૯૬ મું.

તન્ત્ર

વીંછી જાય—શુભ નક્ષત્રમાં અંધેડાનું મૂળ લાવી જમણા કાનમાં ધારણ કરવાથી વીંછીનો ભય દૂર થાય છે.

સાપનો ભય જાય—રવીવારે પુષ્પ નક્ષત્રમાં ગળોનું મૂળ લાવી એની માળા કરી ગળામાં ધારણ કરવાથી સાપનો ભય દૂર થાય છે. એના ધરમાં કે એની પાસે સર્પ આવતો નથી.

મચ્છર જાય—ગોળ, અરડુમી, ભીલામું, વાવડીંગ, ત્રિફળા, તાપ્પ, આકડાનાં પાન એ એકત્ર વાટી ધરમાં ધુપ કરવાથી મચ્છરો, માપ, ઉંદર, વિંછી. આ સર્વ જંતુઓ જતાં રહે છે.

સાપ ઉતરે—ધોળી અપરાજતા (ધોળી ગરણી) અને કડવાં ઠાડરવેલાં (કુકુડવેલાં) નાં મૂળ ઘસી સુંઘાડવાથી જોને સાપ કરડ્યો હોય તે રોગી સાજો થાય છે. આ દવા પાવી પણ ખરી. (૨) દહીં, મદ, માખણ, પીપળ, સુંઠ, મરી, ઉપલેટ અને સીંઘાલુણુ એ આઠે ભરતુ એકત્ર ઘુંટી પીવાથી ગમે તો ક્રોધ કરી તક્ક કે વાસુડી નામ રચ્યો હોય તો તે ઝેર પણ ઉતરે છે, અને જોને કરડ્યો હોય તે માલ્યમાંથી પાછો આવે છે (૩) પાણી સાથે કડુ, મૂશળીનું મૂળ ઘાટી પાવાથી સાપનું ત્રિષ નષ્ટ થાય છે. વિંછીના ઝેરમાં વીરણનાં તાળાનું મૂળ ઘુટી લેપ કરવાથી નષ્ટ થાય છે.

વંધ્યાને પુત્ર થાય--પુખ્ત નક્ષત્રને રવીવારને રોજ સહરો સેંદરડી મૂળ સાથે લાવી છાયામાં સુકવી ચુર્ચુ કરવું એ ચુર્ચુ એક-વર્ણી ગાયના દૂધ સાથે બે તોલા પીવું. ઋતુ વખતે એક અડવાડીયા સુધી આ ઔષધ સેવન કરી બંધ શોકાદિનો ત્યાગ કરવાથી વંધ્યા સ્ત્રીને પુત્ર થાય છે.

મૃતવત્સા--જેને 'માળક જન્મે પણ મરી જતાં હોય તેને શુભ નક્ષત્રમાં અંધેડાનું મૂળ અને ઘોળા ડુક્કની ભોંયરીગણી કે હનુ-માનવેલાનું મૂળ લાવી તેનું ચુર્ચુ એક રંગની ગાયના દૂધમાં વાટી પાવાથી દીર્ઘાંજીવો પુત્ર થાય છે. અને મૃતવત્સા દોષની શાંતિ થાય છે.

કાકવન્ધ્યા--પુંચ નક્ષત્રને રવીવારને રોજ આસનનું મૂળ લાવી બેંસના દૂધમાં ઘુંટી બે રૂપિયા ભર રોજ સેવન કરવું જેથી કાક-વંધ્યા સ્ત્રી કે જેને એકાદવાર પ્રજા થતી ફરી પ્રજા થતી નથી તેને પ્રજા થાય છે. અને દીર્ઘાંજીવો પુત્ર પ્રાપ્ત થાય છે.

કાકવન્ધ્યા સ્ત્રીના દોષની શાંતિ માટે--ૐ લમ શક્તિ રૂપાય અમ્યા ગૃહે પુત્રં કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥ એ મંત્ર ૧૦૮ વાર જ-પવાથી સિદ્ધ થાય છે.

આપત્તિનું નિવારણ થાય--માર્ગશિર માસની પુનમના રોજ અંધેડાનું મૂળ ઉખાડી લવી બાહુમાં અને મગતકમાં ધાગણુ કરે એથી મુકદ્દમામાં, વિવાદમાં જય થાય, આપત્તિનું નિવારણ થાય.

રાજા થાય--આસુરી (રાતી રાષ્ટ) ને ઘુંટી ધી સાથે હવન કરવાથી રાજા તે જાતે થાય, રાજા વશ થાય. રાષ્ટને ધીમાં મેળવી હવન કરે તો સાત દિવસમાં સ્ત્રી વશ થાય, રાષ્ટ મીઠા સાથે મેળવો જેનું નામ દષ્ટ ૧૦૮ વાર સાત દિવસ સુધી હવન કરે તે સાત દિ-વસમાં વશ થાય.

રાષ્ટના પંચાંગથી શરીરને ધૂપ દેવો પછી જેને સુંઘે તે વશ થાય. રાષ્ટનાં લાકડાં ધીમાં મેળવી હોમ કરે તો સાત દિવસમાં ખ-જનો વધે, પુત્રની ઇચ્છાવાળાને પુત્ર મળે દહીં સાથે ધીમાં રાતી રાષ્ટ મેળવી દસ હજાર મંત્ર જપી હોમ કરે તો સો વર્ષનું આયુષ્ય થાય, રાષ્ટનાં પાંદડાં ૧૦૮ વાર મંત્રી કળશના પાણીથી સ્નાન કરી શરીરને ધૂપ દે તો લક્ષ્મી તેના ત્યાગ કરે નહિં.

મોહન વિદ્યા--સિન્દુર, કેસર, ગોરોચનને આમળાના રસમાં ઘુંટી તિલક કરવાથી સર્વ મોહ પામે છે (૨) ઘેળા ધરોને હરતાળ

સાથે ઘુંટી તિલક કરવાથી ત્રિલોક મોહ પામે છે. (૩) બુધધમાન મનુષ્યે ઉમરડાના દુલની બત્તી બનાવી માખણમાં બોળી દીવો રાત્રે કરી તેની મેશ પાડી તે મેશ આખમાં લગાવવાથી મનુષ્ય સર્વ જગતને મોહિત કરે છે. (૪) બીલીનાં પાન છાયામાં સુકવી, પછી કપીલા (દાળી) ગાયના દુધમાં ઘુંટી ગોળી વાળી બનાવીએ ગોળીનું તિલક કરવાથી સર્વ જગત પ્રાણુ અને ધનથી મોહિત થાય છે. (૧) તુળસીનાં પાન છાયામાં સુકવી, આખન આપુલ ભાંગ મેળવી કપિલા ગાયના દુધમાં વાટી ચાર માસાની ગોળીયો વાળી તે ગોળી રોજ સવારે ખાય તો સર્વ જગતને જોષ મોહ પામે.

સ્તંભન વિદ્યા—કેળના રસમાં કુંવારપાડાનો રસ અને આકડાનું દુધ મેળવી લેપ કરવાથી શરીર અગ્નિયા દાઝે નહિ. (૨) પીંપર, મરી, ગોળ અને સુંડને એકત્ર ઘુંટી તે મેંમાં પહેલાં ચાવવું. પછી બળતો અંગારો મેંમાં રાખે તો દઝાય નહિ. (૩)

શસ્ત્ર સ્તંભન—રવીવારે પુણ્ય નક્ષત્ર હોય તે દિવસે અંધેડાનું મૂળ લાવી ઘસી પોતાના શરીરે ચોપડવાથી શસ્ત્રની અસર શરીર પર થતી નથી, શસ્ત્રનું સ્તંભન થાય છે. (૨) રવિવારે પુણ્ય નક્ષત્ર હોય તે દિવસે ઘોળી ચણાખડીનું મૂળ ઉખાડી લાવી તેને હાથે બાંધવાથી સંગ્રામમાં શસ્ત્રનો ભય રહેતો નથી.

ગર્ભ સ્તંભન—તાંદળખનું મૂળ ચોખાના ધોવરામણ સાથે પીવાથી તથા ધંતુરાના મૂળનું ચુર્ણ પોટલીમાં બાંધી યોનિમાં ધરવાથી ગર્ભ પડતો નથી. કસુવાવડ થતી નથી (૨) કુંભાર વાસણ ઘડતો હોય ત્યારે તેના હાથે ચોટેલી માટી લાગી મઃ મેળવી બકરીના દુધ સાથે પીવાથી ગર્ભનું સ્તંભન થાય છે.

ઉચ્ચાટન વિદ્યા—સરસવ, શિવ નિર્માલ્ય લઈ મનુષ્યને ઘરમાં દાટી આવે તેનું ઉચ્ચાટન થાય, જ્યારે તે કાઠી લે ત્યારે તે મનુષ્ય સુખી થાય.

વશીકરણ—વડના મૂળને પાણીમાં ઘસી વિભૂતિ લગાવી માથે ચંદન કરવાથી સર્વ મનુષ્યો વશીભૂત થાય છે. (૨) પુણ્ય નક્ષત્ર અને રવીવારે ઘોળી સાટોડીના મૂળને લાવી હાથે બાંધવાથી તે મનુષ્ય સર્વત્ર પુજનીય થઈ સર્વને વશીભૂત કરે છે. (૩) ઉમરડાના મૂળનું તિલક કરવાથી મનુષ્ય સર્વને પ્રિય થઈ શકે છે. ઉમરડાનું

મુળ પાનમાં મૂકી જેને ખાવા આપ્યું હોય તે વશ થાય છે. ધોળી ચણોખડીને છાયામાં સુકવી કપીલા ગાયના દુધમાં ઘસી કપાળે તિલક કરવાથી તે મન્ડળ્ય સર્વને વશીભૂત કરે છે.

સ્ત્રી વશીકરણ—રવીવારે કાળા ધંતુરાનાં ડુલ, શાખા, પાંદડાં, લતા અને મૂળ ઉખાડી લાવી તેમાં કપુર, કેસર અને ગોરો ચંદન મેળવી તેનું કપાળે તિલક કરવાથી સ્ત્રી વશીભૂત થાય (૨) ચિતાની રાખોડી, વજ, ઉપલેટ, ગોરોચન અને કેસર સમાન ભગે લઘ યુર્જુ બનાવી જે સ્ત્રીના માથાપર નાંખે તેનું અદ્ભુત વશીકરણ થાય છે.

પુરુષ વશીકરણ—પુષ્ય નક્ષત્ર અને રવીવારના રોજ અંધેડાનાં ખી લાવી તેનું યુર્જુ કરી ખાનપાનમાં આપવાથી રાજ્ય પણ વશ થાય. (૨) કાકડાશીંગનું મૂળ પુષ્ય નક્ષત્રમાં લાવી કાઢીને આંધે તે રાજ્ય તેના ઉપર પ્રીતિ રાખે (૩) હરતાલ, આસન, કપુર અને મનશિલને બકરીના દૂધમાં મેળવી તિલક કરવાથી રાજ્યનો પ્રીતપાત્ર થાય.

આકર્ષણ મંત્ર—રવિવારે પુષ્ય નક્ષત્ર હોય તે દિવસે બ્રહ્મ દેડી ખાખરાની શાખા લાવી યુર્જુ કરી કામ પીડીત કામિનીના માથા પર તે યુર્જુ નાંખવાથી કામિની પાછળ પાછળ ચાલી આવે છે.

વીંછી બતાવવાનું કૌતુક—વીંછીના મોંમાં કપાસનાં ખીજ ભરી તેને વાવવાથી કપાસ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેની રૂની બત્તી બનાવી રાત્રે દીવો કરવાથી વીંછીને વીંછીજ બધે જણાય.

અગ્નિ સમાન હુરડું—સિન્દૂર, ગંધક, હરતાલ અને મનશિલને સમાન ભાગે લઘ વસ્ત્ર પર લેપ કરે તે તે વસ્ત્ર અગ્નિ સમાન જણાય.

ભૂખ તરસ ન લાગે—એખરાનાં ખી, પાનની જડ, અને ખી મેળવી બકરીના દૂધમાં ઘુંટી ગોળાથો બનાવી જે મનુષ્ય સવારે ભક્ષણ કરે તેને ભૂખ, તરસ સતાવતી નથી (૨) આંબળાં, અંધેડાનાં ખી, કમળકાકડી અને તુળસીનાં પાન મેળવી ઘુંટી ગોળા બનાવી તે ગોળા સવારે ખાઇ ઉપર ગાયનું દુધ પીવાથી ભૂખ તરસ લાગતી નથી આ અનાહાર પ્રયોગ સત્ય છે.

વધુ જમાય—ૐ નમ સર્વે ભૂતાધિ પતયે હું ફટ સ્વાહા । એ મંત્રથી અભિમંત્રિત કરી બીલામાનાં પાન શનિવારે સંધ્યાકાળે નોતરી આવી રવીવારે સવારે તોડી લાવે તે જમણા હાથે બાંધવાથી વધુ ભોજન કરાય.

નિતી દર્શન:—કાળીયા સરસનાં પંચાંગ લઇ, તેલમાં ઉકાળવું પછી તેમાં ધતુરાનાં બી અને વછનાગ મેળવી, પછી તેમાં કરેણના પંચાંગમાં ઘોળી ચણાખડી, ધુવડની હગાર, ગંધક અને મનસિલ મેળવી તૈયાર કરવું તે પછી ઓં નમો વિદ્યને વિનાશાય નિધિ દર્શન કુરુ કુરુ સ્વાહા ' એ મંત્રથી મંત્રી ન્યાં દ્રવ્ય દોટલું હોય ત્યાં જઇ તેનો ધુપ કરવો, જેથી ત્યાં રહેતા સાપ, ભૂત, રાક્ષસ, દેવ, વૈતાલ, દાનવ, પતંગ આદિ જે દ્રવ્યનું રક્ષણ કરી માણસને લેવા દેતા નથી તે ત્યાંથી નાસી જાય છે, એટલે મનુષ્ય તે સ્થળેથી દ્રવ્ય લઈ શકે છે.

જય થાય- માગશરની પુનમે ચિત્રકમૂળ ઉખાડી લાવી હાથે કે માથે ધારણ કરે તો વિગદમાં કેસમાં જીત થાય.

(૨) પુષ્ય નક્ષત્રમાં ઘોળી ચણાખડીને મૂળ સાથે ઉખાડી લાવે તેને જમણા હાથે ધારણ કરે તો સંગ્રામમાં જય મળે.

ધતુરા, કરેણ અને અધેડાનું મૂળ હરતાલ સાથે બકરીના દુધ સાથે ઘુંટી કપાળે નિલક કરી તેજ દરબારમાં, વિવાદમાં, લડાઇમાં, ન્યાં જાય ત્યાં તેને જરૂર જાય મળે છે.

બળવાન થવાય: કુંવારપાડાના મૂળને ગાયના દુધ સાથે પીવાથી મનુષ્ય બળવાન થાય છે. તેની ધાતુ પુષ્ટ થાય છે. (૨) પીળાનાં ફળને છાયામાં સુકવી પછી ચુર્ણ કરી દૂધ સાથે પીવાથી પુરુષ જરૂર કામદેવ સમાન બળવાન થાય છે. (૩) રવીવારે ગજોનું મૂળ લાવી તેને છાયામાં સુકવી પછી ચુર્ણ કરી સાકર સાથે ખાઇ ઉપર ગાયનું દૂધ પીવાથી મનુષ્યને પુષ્ટિ થાય છે. આ પ્રયોગની ચત્તથી રક્ષા કરવી.

ધાતુ સ્તંભન:—કમરદાઢીને મદ સાથે ઘુંટી નાભિ પર લેપ કરવાથી ન્યાં સુધી એ લેપ નાભિપર રહેશે ત્યાં સુધી પુરુષની ધાતુનું સ્તંભન થશે. (૨) તુળસીનાં બી પાનમાં મૂકી ખાવાથી સાત ઘડી સુધી ધાતુ સ્તંભન થાય છે, (૩) પુષ્ય નક્ષત્રમાં ઇન્દ્રવરુણનું મૂળ લાવી ખાંડી, તેમાં સુંક, મરી, પીપરનું ચુર્ણ મેળવી ગાયના દુધમાં ઘુંટી ગોળી બનાવવી પછી તેને છાયામાં સુકવવી. આ ગોળી મોંમાં રાખવાથી ધાતુ સ્તંભન થાય છે. (૪) રાતા અધેડાનું મૂળ સોમવારે નોતરી આવી મંગળવારે મૂળ ઉખાડી લાવી કમરે બાંધે તો ધાતુ સ્તંભન થાય.

ભૂત જાળ-ખીલીમળ, દેવદાર, બાવળની છાલ, ધઉલા એનો સરખે વજને લાઇ વાટી તેનો ધૂપ કરવાથી, ભૂત પીડા, ગ્રહ પીડા, રાક્ષસ, પ્રેતપીડા, જ્વરપીડા, એકાંતરીયો તાવ તેજ વખતે દૂર થાયછે.

ડાકણનો ભય જાળ-પુષ્પ નક્ષત્રને રતીવારે ઘોળી ચણાડીનાં મૂળ ઉખાડી લાવી બાળકના મળામાં બાંધવાથી ડાકણનો ભય દૂર થાય છે.

અગ્નિનો ભય જાળ-રવિવારે ઘોળી કરેણુનું મૂળ લાવી જમણા હાથે ધારણ કરવાથી અગ્નિનો ભય દૂર થાય છે. અને ૐ નમો રૂપાય હૈ નમઃ એ મંત્ર બણી સાત અંજલી જળ અગ્નિમાં છાંટવાથી અગ્નિ શાંત થાય છે.

ચોરનો ભય જાળ-સુઆં પુષ્પ નક્ષત્ર હોય તે દિવસે ચણાડીનું મૂળ ઉખાડી લાવી પોતાને માથે પાંચડીમાં ધાલવું તેમ પથારીમાં રાખવાથી ચોરનો ભય રહેતો નથી.

મૃત સંજીવની વીદ્યા- મંત્ર ૐ અંચોરેભ્યોઽથ ઘોરે ભ્યો ઘોર ઘોર તરેભ્યઃ રુદ્રભ્યો, રુદ્ર રુપેભ્યો નમસ્તેસ્તુ રુદ્રરુપેભ્યઃ ॥

આ મંત્ર એક લાખ વાર જપવાથી સિદ્ધ થાય છે. મંગળવારે સંધ્યાકાળે રમશાનમં ગુપ્ત રીતે જપ કરવા.

અંકલ વૃક્ષની નીચે શિવલિંગ સ્થાપન કરી એ લિંગ પાસે એક નવો ઘડો સ્થાપન કરી આ અંચોર મંત્રથી તેની પૂજા કરવી પછી પેલા ઝાડ પર ફૂલ અને ફળ ઉત્પન્ન થાય ત્યાં સુધી પુ ન કરી ફળ પાક્યા પછી તે ફળ લેવાં, પછી પેલા ઘડાને પુષ્પ અક્ષત અર્ધ્ય ઇત્યાદિથી પુજા કરવી. પછી પેલાં ફળનાં ખીન્નેને કાઢી એક પહોળા મોંના વાસણમાં રાખવાં એમાં થોડું ટંડણું સુકું નાંખી તે વાસણું મોં કાળી માટીથી બધ કરી તડકામાં સુકવી પછી તે વાસણું નીચે એક તાંબાનું પાત્ર રાખી તેને એક ખાડામાં મૂકી ઘડો તે ઉપર ઉંધો રાખી ઉપર અગ્નિ સળગાવવો. ધુપેલ કાઢીએ છીએ તેમ તેથી અંકલના ખીમાંથી તેલ નીચેના વાસણમાં પડે તે લેવું તે તેલ ગા માસો, તલનું તેલ ગા માસો એકત્ર કરી મુઠ્ઠા ઉપર છાંટવાથી તે વ્યક્તિ જીવતો થાય છે. સર્પદંશથી ન બચતો માણસ બચે છે. અંકલનું તેલ સર્પ જને કરડ્યો હોય તેને બચાવે છે.

શ્રી ચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૬ મો

આયુષ્ય ને આરોગ્ય વધારવાના નિયમો, સોવર્ષ ઇવનાના ઉપાયો

પ્રકરણ ૯૭ મું

શરીરનું આરોગ્ય

મનુષ્યે સર્વથી પહેલાં પોતાનું શરીર આરોગ્ય રહે તે માટે સાવધાનતા રાખવી. સંસારનાં સધળાં સુખનો આધાર શરીરની આરોગ્યતા ઉપર છે. 'શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે' એ કહેવત અનુસાર જો શરીર નીરોગી હશે તો તે ધર્મ કાર્ય કરી શકશે. અર્થ પ્રાપ્તિ કરી શકશે, સ્ત્રી આદિ વૈભવોને ભોગવી શકશે. અને પરમાર્થ પ્રાપ્તિ પણ થઈ શકશે. સર્વ સુખનો આધાર શરીર ઉપર છે. શરીર રોગી હશે અને લાખો રૂપિયાની મિલકત હશે; સ્ત્રી આદિ વૈભવો હશે પણ તેનો તે ઉપયોગ નહિં કરી શકે. પરમાર્થ પ્રાપ્તિ પણ શરીર સુદૃઢ હશે તોજ થઈ શકશે. માટે શરીર આરોગ્ય રહે તેવા નિયમોનું પાલન કરવું.

શરીર અને મન બંનેના આરોગ્ય ઉપર સર્વ સુખનો આધાર છે. આત્મા તો નિર્વિકાર છે. શરીર પંચભૂતનું ખોળાયું ગણાય છે. અગ્નિ, વાયુ, જળ, આકાશ, અને પૃથ્વી એ પંચભૂત ગણાય છે. બહાર જગતમાં જણાતા એ પંચભૂત તેજ આપણા શરીરમાં પણ છે. આત્મા મન, પંચ ભૌતિક શરીર અને ઇન્દ્રિયો એ ચૈતન્ય વાળા શરીરનાં કારણ છે. આત્મા તો નિત્ય છે. દૃષ્ટા છે તે આપણી સર્વ ક્રિયાને જોનારો છે.

શરીરમાં વાત (વાયુ), પિત્ત (અગ્નિ), અને કફ (જલીયદ્રવ્ય) એ ત્રણ શારીરિક દોષ છે. તે વાત પિત્ત અને કફ બગડીને શરીરમાં રોગ ઉત્પન્ન કરે છે. અરે રજોગુણ તેમ તમોગુણ એ માનસિક દોષો છે, તે બગડે છે ત્યારે મનના રોગો થાય છે. જો વાતપિત્તાદિ દોષ ક્રોધા હોય અને શરીર વ્યાધિગ્રસ્ત થાય તો ઔષધોથી શાંત થાય છે, અને રજો, તમોગુણના દૂષિત થવાથી માનસિક રોગો થાય તો તે જ્ઞાન, ધૈર્ય, વિદ્યાન, એકાગ્રતા વગેરેથી શાંત થાય છે.

સાધારણ રીતે રોગ થાયજ નહિં એવા નિયમોનુ પાલન કરવું અને વાત પિત્ત કે કફ દૂષિત થાય નહિં તેમ વર્તવું. વ્યાધિ થાય તો તેનું કારણ શોધી કાઢી ચિકિત્સા કરવી.

આ જગતમાં પણ સૂર્ય, ચંદ્ર અને પવન એ ત્રણ દાતા ગણાય છે, સૂર્ય ઉષ્ણ છે, ચંદ્ર શીતળ છે, અને વાયુ શરીરીઝાને ત્રણ તત્ત્વ અર્પી પોષણ કરે છે. શરીરમાં સૂર્ય ચંદ્ર અને વાયુ છે, સૂર્ય પિત્તનું રૂપ છે, અને વાયુ એ ત્રણે જો સમાન હોય તો રોગ થાય નહિં તેમાંથી એકાદ સમવિષમ થાય તો રોગ થાય છે.

વાયુ—શીતલ, લઘુ, ચંચળ, રૂક્ષ છે. તે કેપે તો ઉષ્ણ; સ્નિગ્ધ ગુણવાળા દ્રવ્યોથી શાંત થાય છે.

પિત્ત—ઉષ્ણ, તીક્ષ્ણ, ખાટો સાકર અને કડવા ગુણવાળો છે, તે ઠંડા દ્રવ્યોથી શાંત થાય છે.

કફ—શીતલ, ભારે, ચિક્ષ્ણો, મધુર, મૃદ્ધ સ્વભાવવાળો છે. તે ઉષ્ણ, હલકાં અને રૂક્ષ ગુણવાળાં દ્રવ્યોથી શાંત થાય છે.

મનુષ્યને જીવન ટકાવવા માટે જોગ્યનની, પાણીની અવશ્યતા જરૂર છે. એ ત્રણ જો શુદ્ધ અને બાંયર મળે તો શરીર બગડે નહિં. જમવાથી અને પાણી પીવાથી અગ્નિ પ્રદિપ્ત થઈ તે ૧૨, રક્ત આદિ સાત ધતુ બની શરીરનું પોષણ થાય છે, વાયુ શરીરમાં ત્રણતત્ત્વને આપે છે અને જમવાથી થયેલા ૨૧ રક્ત આદિ સપ્ત ધતુઓને શરીરના પોષણ માટે જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં લઈ જાય છે.

રસો—ખાવામાં જે પદાર્થો આવે છે તે જુદા જુદા ગુણ ધર્મવાળા હોય છે. તેમાં છ પ્રકારના રસ હોય છે, ગળ્યો, ખટો, ખારો, તીખો, કડવો અને તુરો એ છ રસો છે, તેમાં ગળ્યો, ખટો, ખારો એ ત્રણ રસો વાયુને શાંત કરે છે, તુરો, મીઠો અને

કડવો આ ત્રણ રસ પિત્તને શાંત કરે છે, અને તુગે, તીખો તેમ કડવો આ ત્રણ રસ ક્ષેત્રને શાંત કરે છે.

આહાર

શરીરને આરોગ્ય રાખવા ઇચ્છનારે હંમેશાં અગ્નિ અને બળના પ્રમાણમાં જમવું. જમેલા પદાર્થ વગર અડચણ ભોજન કર્યા પછી પચી જાય તેટલું જમવું. ચોખા, મગ એ હલકાં છે, ખાંડ, ગોળ, દુધના પદાર્થો, એ પદાર્થો ભારે છે. તે પચે તે પ્રમાણમાં ખાવાં. હલકા પદાર્થોમાં વાયુ અને અગ્નિના ગુણ વધારે છે.

ભારે પદાર્થમાં ચંદ્ર અને પૃથ્વીના ગુણ વધારે છે. હલકા પદાર્થો જરા વધુ ખવાય તો પથ્થુ પોતાના ગુણોથી અગ્નિને પ્રદિપ્ત કરી જલ્દી પચી જાય છે. અને થોડા દોષવાળા છે, ભારે પદાર્થ વધુ ખાવાથી અગ્નિ મંદ કરનાર છે. ભારે પદાર્થો પૂણામાગના કે અર્ધા રહેવાય તે પ્રમાણે ખાવા, બહુ જમવાથી અગ્નિ મંદ થાય છે. માટે પ્રમાણસર અને નિયમસર ખાવાથી બળ, સુખ, વર્ણ અને આયુષ્ય વધારે છે. જમ્યા પછી કોઈ ભારે પદાર્થ ખાવા નહિં.

સૂકું શાક, કમળની ડાંડી, રોજ ખાવાં નહિં, ફાટેલું દુધ ન ખાવું, અડદ રોજ ન ખાવા, ચોખા, મગ, સિંધાલુણ, ધતૂં, પાણી, દુધ, ઘી, મદ એ પદાર્થો રોજ સેવન કરવા યોગ્ય છે, તે પદાર્થ શરીરના આરોગ્યને બગાડે નહિ અને રોગ ઉત્પન્ન કરે નહિં તેને ખાવા જોઈએ.

પ્રકરણ ૬૮ મું

આરોગ્યના નિયમો

હંમેશાં પ્રાતઃકાલે સ્વોદય થતા પહેલાં ઉઠવું. શૌચાદિથી શુદ્ધ થઈ દાંતણુ કરવું. તુરા, કડવા કે તીખા વૃક્ષની શાખાનું દાંતણુ સુખથી ચાવી, એકે એકે દાંતને ઘસી સ્વચ્છ કરી, દાંતના પારા છોલાય નહિં તેમ દાંતણુ કરવું, સવાર સંજ એ વખત દાંતણુ કરવું. જેથી જીભ, દાંત અને મુખનો દુર્ગુધવાળો મેલ કાઢી નાંખી દાંત શુદ્ધ કરવાથી રચિ ઉત્પન્ન થાય છે. સોનું કે ચાંદી કે તાંબાની ઉલથી જીભનો મેલ દુર કરવો. જીભના મૂળનો મેલ નીકળી જાય ત્યારે

મુખમાં સુગંધી આવે છે. આવળ, લીમડો, કરંજ, ચમેલી, આવળનું દાંતણુ શ્રેષ્ઠ છે.

મુખ શુદ્ધ માટે પાન, સોપારી, લવીંગ, ઇલાયચી આદિનું સેવન કરવું. જેથી સ્વર બળવાન થાય છે. રસોનેશ્વાર આવે છે અને રૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે. જેથી દાંત ઝહેલા પડી જતા નથી, હેઠ ફાટતા બંધ થાય છે. અને દાંત મજબૂત થાય છે.

રોજ રોજ સુગંધીવાળું તેલ કે ધુપેલ નાખવાથી માથાની પીડા મટે છે. માથાન વળ કે વખતે ધોળા થતા નથી તેમ ખરી પરતા નથી. માથામાં ને કપાળમાં વધુ બળ પ્રાપ્ત થાય છે. વાળનાં મૂળ પુષ્ટ થાય છે. તેવી તેલ શરીરે ચોળી મર્દન કરવાથી ચામડી નરમ થાય છે. જેમ ઘડે તેલ ચોપડવાથી મજબૂત થાય, તેમ શરીરે તેલ મર્દન કરવાથી શરીર મજબૂત, નરમ અને દઢ થાય છે, ચરબી ઘટી રોગ રહીત થવાય છે. ત્વચા બળવાન થાય છે માટે રોજ તેલ માલીસ કરવાનો અભ્યાસ રાખવો જેથી શરીર કોમળ થાય કે. બળ અને સુંદરતા પ્રાપ્ત થાય છે; વૃદ્ધાવસ્થા આવતી નથી. પગ ફાટતા હોય તો તેલ ચોપડવું; પગની બહેરાશ મટે છે.

સ્નાન—હંમેશા શરીરે તેલ માલીસ કરાવ્યા પછી સ્નાન કરવું, જેથી પવિત્ર થવાય છે. વીર્ય વધે છે, આયુષ્ય વધે છે, શ્રમ મટે છે, બળ વધે છે. સ્નાન કર્યા પછી રૂમાલથી શરીર લુસવાથી હલકું પડે છે, તંદ્રા, ખુઝલી, મેલ, અરૂચી ગંદવાડ પરમેશ્વર મટે છે.

સ્વચ્છ વસ્ત્ર—સ્નાન કરી ધોયેલાં સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરવાં સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરવાથી યશ, આયુષ્ય; લક્ષ્મી, આનંદ અને સમૃદ્ધતા વધે છે.

સુગંધીત પુષ્પોની માળા પહેરવાથી, પુષ્પો સુગંધવાથી આયુષ્ય બળ અને પુષ્ટિ વધે છે. અલક્ષ્મીનો નાશ થાય છે.

આભુષણો પહેવાથી આયુષ્યનું હિત થાય, પ્રસન્નતા મળે, કામ્ય અને ઓજસ વધે છે. મંગળકારક છે.

હંમેશાં મળમૂત્રનું વિસર્જન કર્યા પછી પગ શુદ્ધ આદિ મળ માર્ગોની દરેક વખતે શુદ્ધિ કરવી તે શુદ્ધિ, પવિત્રતા, અને આયુષ્ય વધારનાર છે. અલક્ષ્મી તથા કળીયુગના દેષોને દુર કરે છે. વળી હજમત વધારવી નહિ, હજમત કાવવી, નખ લેવાવવા, દાઢી વગેરેના વાળ મુંડાવવા, માથાના વાળ ઘોષ રોજ સ્વચ્છ કરવા જેથી કામિયોને હિતકારક, આયુષ્ય, પવિત્રતા અને સુંદરતાની વૃદ્ધિ થાય.

છે. હમેશાં પગે જોડા પહેરવા, જેથી નેત્રા અને સ્પર્શમાં હિતકારક છે, બળ, પરાક્રમ અને સુખ આપનાર છે. તડકામાં માથે છત્રી એ-
ઢવી તેથી તાપ, વાયુ, ધુળ આદિથી રક્ષણ થાય છે, હંમેશાં બહાર
જવું હોય તો હાથમાં લાકડી રાખવી તે શરીરને સહાય આપનાર
અને ભયને દુર કરનાર તથા આયુષ્યને હિતકર્તા છે.

જેમ રાજા નગરનું રક્ષણ કરે તેમ શુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ પોતાના
શરીરનું રક્ષણ કરવા સદા સાવધાન રહેવું. જીવન નિર્વાહ માટે ધર્મ
યુક્ત વેપાર ધંધે કરવો. અધર્મથી જીવનનિર્વાહ ન કરવો. ઇન્દ્રિયોને
અને ચિત્તવૃત્તિઓને શાંત રાખવી.

શરીર શુદ્ધ હવાથી, શુદ્ધ ભોજનથી અને શુદ્ધ પવનથી આરો-
ગ્ય નહીં શકે, ખાવા પીવાની સાવધાનતા રાખવી પણ તેની સાથે
રૂઠુઓના ધર્મ જાણવા, કંઈ રૂઠુમાં કયી રીતે વર્તવું તે જ્ઞાન હોય
તો શરીર આરોગ્ય રહે તેવી સાવધાનતા રહી શકે છે.

મનના દોષો—રજોગુણને તમોગુણ છે. તે મનના ને શરી-
રના મન દુષિત થાય તો કામ ક્રોધ, લોભ, મોહ, ઇર્ષ્યા, માન, અ-
હંકાર, દોષ, ચિત્તમાં ઉદ્વેગ બય તથા હર્ષાદિક થાય છે.

શરીરના દોષો—વાત, પિત્ત અને કફ છે. તે દુષિત થાય તો
જ્વર અતીસાર, સેજા, ક્ષય, પ્રમેહ, કાઠ વગેરે રોગો થાય છે.

બંને જાતના દોષો કોપિત થવાનાં ત્રણ કારણો છે. ઇન્દ્રિય
વિષયોનો અસામ્યત્વ, સંયોગ, પ્રજ્ઞા પંગત તથા પરિણામ. ત્રણે દોષો
સાથે કોપે તો સન્નિપાત કહેવાય છે.

પ્રકરણ ૯૯ મું

ઋતુનું પરિવર્તન તેની આરોગ્ય ઉપર થતી અસર.

સૂર્ય ઉત્તરાયન અને દક્ષિણાયનના વર્ષમાં થાય છે. પોષમાસમાં
મકરસંક્રાંતિ થાય છે જેને ઉત્તરાયણ કહે છે ત્યારથી સૂર્ય ઉત્તરાય-
નનો હોય છે. તેમાં શિશિર, વસંત અને ગ્રીષ્મ એ ત્રણ રૂઠુ આવે
છે તેને આદ્યનકાલ કહે છે. અને તે પછી સૂર્ય દક્ષિણાયનનો છ
માસ સુધી રહે છે તેમાં વર્ષા, શરદ અને હેમંત એ ત્રણ રૂઠુ
હેય છે. તેને વિસર્ગકાલ કહે છે.

સાધારણ રીતે શિયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસુ એ ત્રણ કાળની વાત તો સર્વેને ખબર છે. કાર્તિકથી ચાર માસ શિયાળો, ફાગણથી ૪ માસ ઉનાળો અને અશાઢથી ૪ માસ ચોમાસુ હોય છે. શિયાળામાં ટાઢ વધુ પડે, ઉનાળામાં તાપ વધુ પડે અને ચોમાસામાં વર્ષાદ પડે છે. આ રૂઢીઓના ફેરફાર થતાં હવામાં, ગરમીમાં અને જળમાં પણ ફેરફાર થાય છે. હવા (વાયુ), ગરમી (પિત્ત) અને જળ (કફ) માં અભવિષમતા ઋતુઓના બદલાવાથી થાય છે તેથી તે તે પદાર્થો દુષિત પણ થાય છે અને તેનો ઉપયોગ કરવાથી શરીરનું આરોગ્ય બગડે છે.

જગતમાં હંમેશાં ત્રણ તત્ત્વો વ્યાપેલા હોય છે. સૂર્ય, ચંદ્ર અને વાયુ જગતને પોષે છે અને રક્ષે છે. શરીરમાં પણ એ ત્રણ જ અગ્નિ અર્થાત પિત્ત, જળ અર્થાત કફ અને વાયુરૂપે શરીરનું રક્ષણ કરે છે અને પોષે છે. ચાર માસની છ રૂઢીઓમાં પણ એ ત્રણમાં વારંવાર ઋતુઓના પ્રમાણમાં પરિવર્તન થાય છે.

ઉત્તરાયન અર્થાત આદાનકાલમાં એટલે પોષ મસથી છ માસ સુધી સૂર્ય પૃથ્વીને વધુ ગરમી આપે છે તેથી એ વખતે અત્રિક અગ્નિના ગુણવાળો ગણાય છે. સૂર્ય, વાયુ અને ચંદ્રના એ પોષ-પોષાના કાળ સ્વભાવાનુસાર ગતિમાં પ્રવૃત્ત થઈ કાળ, રૂઢી, રસ, દોષ, દેહ અને બળની ઉત્પત્તિના કારણ રૂપ છે. આ સમયે પવન રક્ષ વાય છે. તેમાં સૂર્ય બળવાન હોય છે.

દક્ષિણાયન અર્થાત વિસર્ગકાળમાં એટલે અશાઢથી છ માસના કાળમાં પવન અત્યંત રક્ષ વાતો નથી. તેમાં ચંદ્ર બળવાન, સુંદર, શીતલ, અને પોષાના પ્રકાશથી જગતને સુખ આપનાર છે. જેથી આ વિસર્ગકાળને સૌમ્ય કહેવાય છે.

આદાન કાળમાં—સૂર્ય પોષાના તીક્ષ્ણ ફિરણથી જગત પા રસોને ખેંચે છે. વાયુ તીવ્ર, રક્ષ અને રસને સુકી દે છે. જેથી સૂર્ય અને વાયુ શિશિર, વખાંત અને ગ્રીષ્મ એ ત્રણ ઋતુમાં રક્ષતાને ઉત્પન્ન કરી, રક્ષ, કડવા, તુરા અને તીખા રખને પ્રકટ કરી રક્ષાથી મનુષ્યને દુર્બળ કરે છે.

વિસર્ગકાળ-દક્ષિણાયન વર્ષા, શરદ અને હેમંતમાં સૂર્ય દક્ષિણાભિમુખ થવાથી મેઘ, વાયુ આ વરસાદ ધારા સૂર્યનો પ્રતાપ થોડો ઘટ જવાથી, ચંદ્રનો પ્રતાપ બળવાળો થતાં વરસાદના જળ

દ્વારા જગતના સંતાપો મટી જતાં રૂક્ષતા રહિત ખાટા, ખારા અને ગળ્યા રસતી અનુક્રમે વૃદ્ધિ થાય છે. મનુષ્યોનું બળ વધે છે.

વીસર્ગ કાળની પહેલાં વર્ષા ઋતુમાં અને આદાનાકાળની પછી ગ્રીષ્મકાળના વખતમાં એટલે એ બે કાળની સંધીના સમયે મનુષ્યોમાં નિર્મળતા થાય છે. તેમ આદાનકાળ અને વિસર્ગકાળની સંધીના સમયે શરદ અને વસન્તમા મનુષ્યો મધ્યમ બળવાળા હોય છે. અને વિસર્ગ પછી હેમન્ત અને આદાન પહેલાં શિશિરમાં સર્વ મનુષ્યો પૂર્ણ બળવાન હોય છે.

શિયાળામાં—હેમન્ત ઋતુમાં થંડા પવનના સ્પર્શથી શરીરની અંદર જઠરાગ્નિ રોકાઈ બળવાળે થાય છે. જેથી હેમન્તમાં ભારે પદાર્થો વધુ જમવાથી પચી જાય છે. જ્યારે જઠરાગ્નિને આહાર નથી મળતો ત્યારે તે શરીરના રસોને નાશ કરે છે તેથી શીતકાળમાં ટાઢો વાયુ કોષ પામે છે. માટે શીયાળામાં ખાટા, ખારા, ચીકણાવાળા પદાર્થો, મદ આદિનું સેવન કરવું. દુધ, સાકર આદિ મીઠાઈ, તેલ, નવું અન્ન, ગરમ પાણી એનું સેવન કરવું. શણ, રેશમ, રંગ ભેરંગી વગેરે ગરમ વસ્ત્રો પહેરવાં.

શિશિર ઋતુમાં—હેમન્તની માફક વર્તવું પણ વાયડાં અન્ન પાનનું સેવન ન કરવું. સરખત ન પીવું, હલકાં ન રૂક્ષ અન્ન ન જમવા. હેમન્ત (કાર્તિક અને માગશર) અને શિશિર (પાષ અને મહા) એ બે ઋતુ બરાબર છે, એ ત્યારે મહીના શિયાળાના છે. શિશિર ઋતુમાં ટાઢ વધુ હોય છે, જેથી થોડું ભોજન કરવું. શિશિરમાં ગરમ સ્થાનનું સેવન કરવું. કડવાં, તીખાં, તુરાં, વાયુ કરાવવાળાં શીંગળ અને હલકાં અન્નપાનનો ત્યાગ કરવો.

હેમન્ત ઋતુમાં ટાઢથી ઉત્પન્ન થયેલો કફ વસંત ઋતુમાં સૂર્યનાં કિરણોથી પીગળી શરીરમાં સંચય થયેલા અગ્નિને બગાડી અનેક પ્રકારના રોગ કરે છે. માટે વસન્તમાં વધેલા દોષોનો જીલામ લઈ કાઢી નાંખવા.

વસન્તમાં—(દ્રાગણ્ય ચૈત્ર)માં દિવસે સૂવું નહિ, ભારે, ખાટા, ગળ્યા અને સ્નિગ્ધ પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો. સ્ન ન શૌચાદિથી શુદ્ધ રહેવું, કેંકરવરણ પાણીથી સ્નાન કરવું. ધઉ, જઉ આદિનું સેવન કરવું, બગીચામાં જઈ આનંદ સેવવો, સ્ત્રી સંગનો આનંદ લેવો.

ગ્રીષ્મ--(વૈશાખ જેઠ) માં સૂર્ય પોતાના કિરણો દ્વારા જગતના રસોને સુકાતી દે છે જેથી આ ઋતુમાં ગળ્યા, થંડા, અંરિત-ગ્ધ આહાર પાનનું સેવન કરવું મધ્ય (દાર) ન પીવે. આ ઋતુમાં ખાટું, કડવું, ગરમ વસ્તુઓનું સેવન ન કરવું, કસરત કરવી નહિ, દિવસે થંડા સ્થાનમાં સુવું, રાત્રે ચંદ્રનાં કિરણો પડતાં હોય અને હવા આવતી હોય એવા સ્થાને શરીરે સુખડનો લેપ કરી સુવું સુખડનું જળ છાંટેલા પંખાથી પવન ઉરાડવો, મધ્ય મૌકિત આદિનાં આભુષણો પહેરવાં, ગ્રીષ્મમાં બામ. શીતળ જગ અને સુગંધિવાળા પુષ્પોનું સેવન કરવું. આ સંગ કરવો નહિં.

વર્ષા--(અસાદ, શ્રાવણ) ઋતુથી આદાનકાળ એસે છે વર્ષા ઋતુમાં શરીર દુર્જળ થવથી જઠરાગ્નિ નિર્જળ થાય છે. જઠરાગ્નિ વર્ષા ઋતુમાં જળ, વાયુ વગેરેથી વધુ ક્ષીણ થાય છે. વર્ષા ઋતુમાં પૃથ્વીમાંથી બાર નીકળવાથી, વરસાદ પડવાથી, જળ ખડું, પરિપક્વ થવાથી અગ્નિ દુર્જળ થઈ વાતાદિ દોષો કેપાયમાન થાય છે માટે વર્ષા ઋતુમાં ત્રિદોષનાશક સાધારણ ઉપાયોનું સેવન કરવું. સર્જત પીવું નહિ, તળાવમાં નડાવું નહિં, દિવસે સુવું નહિં. નદીનું જળ પીવું નહિં. કસરત ન કરવી. તડકામાં ફરવું નહિં. વરસાદ અને પવન જે દિવસે હોય તે દિવસે બહુ શરદી હોય છે. માટે ત્યારે ખાટા, ખારા અને ઘી આદિ ત્રિકાશવાળા પદાર્થો ખાવાથી વાયુની શાંતિ થાય છે, જઠરાગ્નિનું રક્ષણ કરવા માટે ઘઉં, ચોખા, જવ. મદ આદિ ખાવાં. તળાવ કે કુવાનું પાણી ગરમ કરી પછી ઠંડું પાડી નીતરેલું પાણી ગાળી લઈ તે પીવું. સ્નાન કરી શરીર લુંછવું. હલકાં સ્વચ્છ ગરમ વસ્ત્ર પહેરવાં, બેજ ને કિચડવિનાના સ્થાનોનું સેવન કરવું.

શરદઃ (ભાદરવો-આસો) વર્ષામાં શીતથી (થંડીથી) સંચિત પિત્ત શરદ ઋતુમાં-આદરવામાં આવેના ઉપદ્રવગામે ગામ થાય છે. જેથી આ ઋતુમાં પિત્તનું શમન કરનાર ગળ્યા, હલકા, થંડા, કડવા, અન્ન-પાનનું બહુ ભુખ લાગે ત્યારે સેવન કરવું. ચોખા, ઘઉં, ઘ આદિનું સેવન કરવું, ભુલાય લેવો, તડકે ફરવું નહિં, વાયુનું સેવન ન કરવું, ક્ષાર, દહીં, તેલ, બન્ધનું સેવન ન કરવું.

શરદ ઋતુનું જળ હંસોદક કહેવાય છે. કારણ કે દિવસે સૂર્યનાં કિરણોથી જળ ગરમ થઈ રાત્રે ચંદ્રમાનાં કિરણોથી શીતળ થઈ કાળ ૧ પ્રભાતથી નિર્દોષ થઈ અગરત્યદ્વારા નિર્વિષ અને નિર્મળ થાય

છે તે જળ સ્નાન કરવામાં, પીવામાં અમૃત તુલ્ય શ્રેષ્ઠ છે. શરદમાં પુષ્પોની માળા, સ્વચ્છ વસ્ત્ર અને સાંજે ચંદ્રમાના કિરણોનું સેવન કરવું.

હેમંત ઋતુ—શીત હોવાથી શરીર ટાઢથી પીડાય છે. શીતક વાયુ વાય છે. દોષો રોકાઈ જાય છે. તેમાં સંશોધન ઔષધ આપવામાં આવે તે સારી રીતે વમન વિરેચન થતાં નથી અને શરીરમાં વાતજ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. ગ્રીષ્મઋતુમાં ગરમીથી શરીર ખીજ રહે છે. તેથી તેમાં સંશોધન ઔષધ આપવાથી વમન વિરેચન વધુ થતાં તૃષ્ણા લાગે છે. વર્ષામાં જળ વાળા વાયુના સંસર્ગથી ઔષધીયોના ગુણ નષ્ટ થઈ જાય છે જેથી વમનાદિક ઔષધો ન આપવાં. આપવાથી શરીર ભારે થઈ જાય. હેમંત, ગ્રીષ્મ તે વર્ષામાં વમન, વિરેચનની દવા ન આપવી.

વમન (ઉદ્દી) કરાવનાર ઔષધોમાં મીઠાળ, કુકડવેલાં, ઇંદ્રજવ ગરમાળાનો ગેળ, કડવો લીંબડો, કાળી જીરી, એ સર્વનો કવાથ ઉત્તમ છે.

વિરેચન—(જુલાઈ) લાવ ૧૨ ઔષધોમાં કાળું નસોતર; ગરમાળાનો ગોળ, નેપાળો, કપીફો, ઇંદ્રવરગું, હરડે વગેરે ઉત્તમ છે.

શિરો વિરેચન (માંથાની છીંકો લાવનાર) ઔષધોમાં અંધેડાનાં ખી, મરી, વાવડીંગ, પીપર, સરગવાનાં ખી, અ મો, નાક છીંકણી, વજ વગેરે ઉત્તમ છે.

એ રીતે શરીર નિરોગ રહે તે માટે દરેક ઋતુમાં જે પ્રમાણે આહારવિહારના નિયમો પાળવાના કહ્યા તે પ્રમાણે યરાચર પાળવા.

પ્રકરણ ૧૦૦ અં

શરીરના વેગો રોકવા નહિં.

વેગો ન રોકવા: એ પ્રમાણે મળ, સુત્ર, વીર્ય, ઉદ્દી, છીંક વગેરેના વેગો રોકવા નહિં. ઓડકાર આવે તો તેના વેગને ન રોકવો ને રોકે તો નાશ થાય. પેશાબ ૧ વેગને રોજવાથી મૂત્ર રજ માથામાં પીડા, આક્રેશ થાય, મળના વેગને રોકવાથી માથામાં પીડા, આક્રેશ ચડે, વીર્યના વેગને રોકવાથી અંડકોષ તથા હૃદયમાં પીડા થાય, અધો વાયુના (અપાન વાયુના) વેગને રોકવાથી આક્રેશ, ગ્દ્રનિ, ઉદર-

પીડા થાય. ઉલ્ટીના વેગને રોકવાથી કોઠામાં પીડા, મુખલી, સોજા વગેરે રોગ થાય. છોકના વેગને રોકવાથી ગરદન રહી જાય, માથું ચઢે, ઓઝાર રોકવાથી હિચકી થાય, કમ્પ થાય, ભુખના વેગને રોકવાથી શરીર સુકાઈ દુર્ગંધ થાય, બ્રમ થાય, અશ્વિ થાય, તરસના વેગ રોકવાથી કંઠ ને મુખ સુકાય, ખેરાપણું આવે, નિદ્રાના વેગને રોકવાથી શરીરમાં પીડા થાય, નેત્રો ભારે થાય, તંદ્રા થાય, થાક લાગ્યા પછી શ્વાસ ચઢે તે શ્વાસને રોકવાથી ગોળો ચઢે, હૃદયના રોગ થાય, માટે એ વેગને કદી રોકવા નહિ.

ધારણ કરવાના યોગ્ય વેગો: અયોગ્ય સાહસના વેગ રોકવા, લોભ, શેક લય, ક્રોધ, નિર્લજ્જતા, ઇર્ષ્યા, એ વેગોને રોકવા. કંઠોર વાણી બોલવાના, સાચુ જુહું કરવાના, જુહું બોલવાના એ વેગોને રોકવા બીજાને દુઃખ આપવા માટેની પ્રવૃત્તિના, પરસ્ત્રીગમનના, ચોરી અને હિંસા કરવાના વેગોને રોકવા.

વ્યાયામ-કસરત શરીરના બળના પ્રમાણમાં કરવી જેથી શરીર હલકું થઈ કાર્ય કરવાનું બળ આવે છે. અગ્નિની વૃદ્ધિ થાય છે, દોષોનો નાશ થાય છે, કલેશ સહેવાનું બળ આવે છે. પણ બહુ કસરત કરવાથી થાક લાગે, ચિંતા થાય, ક્ષય, રક્ત પિત્તના રોગ થાય, નેત્રનું તેજ ઘટે, ખાંસી, તાવ, ઉલ્ટી થાય. માટે વધુ કસરત ન કરવી, તેમ બહુ હસવું નહિ, મિથ્યા બોલ બોલ ન કરવું, બહુ ચાલવું નહિ, વધુ ઉજાગરો ને વધુ સ્ત્રીસંગ ન કરવો. શક્તિ ઉપરાંત જે કસરત વગેરે કરે છે તે સિદ્ધાંતે ખંચનાર હાથીની માફક નાશ પામે છે.

પ્રકરણ ૧૦૧ મું

વધેલા દોષો દુર કરવાના ઉપાયો

વાતપિત્તાદિ વધેલા દોષો દુર કરવા: ચૈત્ર, શ્રાવણ અને માગશર આ ત્રણ મહિનાનાં સંચિત થયેલા દોષોને વમન (ઉલ્ટી) કે વિરેચન (જીલાણ) દ્વારા બહાર કાઢવા. જેથી ધાતુઓ સ્વભાવિક થવાથી રોગ ઉત્પન્ન થતા નથી, ધાતુઓની વૃદ્ધિ થાય છે અને વૃદ્ધાવસ્થા આવી શકતી નથી.

હંમેશાં મનુષ્યે હિતકર આહાર તથા આચારનું સેવન કરવું. રાત્રે દહીં ન ખાવું, દહીં ગરમ કરી ખાવું નહિ, દહીં સાકરવાળું

કરી ખાવાથી પિત્તને બગાડતું નથી. ભોજન પચાવે છે. દહીં મગની દાળ સાથે ખાવાથી વાતરક્ત નષ્ટ થાય છે, ગરમ દહીં ખાય તો રક્તપિત્ત થાય, આંખળાં સાથે દહીં ખાય તો દેખેઃ બહાર કાઢે છે.

સ્ત્રીનો અનાહાર ન કરવો, તેમ બહુ વિશ્વાસ પણ ન કરવો. રજસ્વળા, રોગી, અપવિત્ર, કામ રહિત, સ્ત્રીનો સંગ કરવો નહિં, પર સ્ત્રીસંગ ન કરવો, સ્મશાનમાં, જળમાં, દેગલયમાં, ચોતરા ઉપર, ચકલામાં, ઉપવનમાં, સંધ્યાકાળ વખતે સ્ત્રીસંગ ન કરવો, ઉપવાસ કરીને કે બહુ જમીને, મગમુત્રના વેગને રોકીને, મહેનત, કસરત, કરીને સ્ત્રીસંગ ન કરવો એકાન્ત સિવાય સ્ત્રીસંગ ન કરવો.

આહાર, નિદ્રા, અને બ્રહ્મચર્ય એ ત્રણ શરીરના ઉપસ્તંભો છે તેને વિધિપૂર્વક ધારણ કરવાથી શરીર મૃત્યુ પર્યંત બળ, વર્ણ તથા પુષ્ટતાવાળું રહે છે.

પ્રકરણ ૧૦૨ મું

રોગી પુરૂષો

નિદવા યોગ્ય: બહુ ઉંચા, બહુ ડીંગણા, બહુ વાળવાળા, બીલકુલ વાળ વગરના, બહુ કાળા, ગેરા, અતિ સ્તુત (જડા) અને અતિકૃષ્ણ (પાતળા) એ આઠ પ્રકારના શરીર નિદવા યોગ્ય છે. તેમાં વધુ જડા તેમ વધુ પાતળા એ વધુ નિદવા યોગ્ય છે.

વધુ જડા મનુષ્યોને વૃદ્ધાવસ્થા વહેલી આવે છે, આયુષ્ય વહેલું ક્ષીણ થાય છે. શરીરનાં સૂક્ષ્મછિદ્ર પુરાઈ જાય છે જેથી તેમને સ્ત્રીસંગમાં દુખ થાય છે. દુર્બળતા, શરીરમાં દુર્ગંધી, પરસેવો વળગે, લુપ્ત ઘણી લાગે, તરસ વધુ લાગે એ આઠ દોષ થાય છે. જેથી બહુ મોટું શરીર પણ નિદવા યોગ્ય છે. વધુ તૃપ્તિ કરનારાં, ગળ્યા, ઠંડા અને ઘી જેવા ચીકણા પદાર્થો ખાવાથી, કસરત ન કરવાથી, સ્ત્રીસંગ ન કરવાથી, સદા પ્રસન્ન રહેવાથી; ચિન્તા ન કરવાથી તેમ માખાપની મોટાદને લીધે શરીર વધુ જડુ થાય છે. તેમનામાં ચરખા વધ્યા કરે છે અને બીજી સર્વ ધાતુ વધવાની બંધ થઈ જાય છે અને ક્ષીણ થવા લાગે છે. જેથી વધુ જડા મેદવાળા પુરુષની આયુષ્યની ક્ષીણતા થવાનો આરંભ થાય છે. શરીર શિથિલ; સુકુમાર અને બારે થાય

છે. વીર્ય અદ્ય થાય છે, હિદ્દો પુરાષ જાય છે, સ્ત્રીસંગમાં કષ્ટ થાય છે, ચરખી વધવાથી શરીર દુર્બળ બને છે, અગ્નિ ક્ષીણ થાય છે, કોઠાનો વાયુ વધતાં ભુખ તરસ વધુ લાગે છે. મેદથી સૂક્ષ્મ માર્ગો અંધ થઇ જવાથી વાયુ કોઠામાં વધુ ફરે છે જે જડરાગિને પ્રજ્વલિત કરી આહાર સુકાવી દે છે, જેથી તેને આહાર જલ્દી પચી જાય છે અને જમવાની વારંવાર ઇચ્છા થાય છે. જેમ દાવાનળ અગ્નિ વનને ભસ્મ કરે તેમ મેદવાળા પુરુષના શરીરમાં અગ્નિ અને વાયુ એવી રીતે ઉપદ્રવ કરે છે. અને મેદ સિવાય અન્ય ધાતુઓનો પણ તે નાશ કરે છે. મેદ વૃદ્ધિ પામવાથી વાત પિત્ત અને કફના અનેક પ્રકારના રોગ પ્રકટ થઇ જીવનને નષ્ટ કરે છે. મેદ વધુ વધવાથી ઉદર, નિતંબ અને સ્તન લથડી જાય છે.

ઉપાય-મેદ વધી જાય અને શરીર જાડું બની જાય તો મનુષ્યે વેળાસર ચેતી જઇ શરીર પાતળું બનાવવા અને મેદને નષ્ટ કરવા ચતન કરવો, નહિં તો જીવન નષ્ટ થાય છે. જાડા મનુષ્યોને પાતળા થવા માટે ઉપવાસ કરવા; વાત કફનાશક અને મેદનો નાશ કરનાર અન્ન પાનનું સેવન કરવું. જમ્યા પછી મદની સાથે પાણી મેળવીને પીવું. રાત્રે જાગવું, સ્ત્રી સેવન કરવું, કસરત કરવી, ચિંતાનું સેવન કરવું, અરણીના રસ સાથે શીલાજીત ખાવો. આંમળાંનો ઉકાળો પીવો. વાવડીંગ, સુંઠ, જવખાર, આમળાંનું ચુર્ણ, નાગરમોથ, ત્રિફળાં છાસને ઉપયોગ એ સર્વ મેદ ઘટાડનાર છે. મદ પીંપર સાથે લોહ ભસ્મનું સેવન કરવું. જેથી મેદરોગ નષ્ટ થાય છે.

કૃષ મનુષ્ય-ઉપવાસ કરવાથી, થોડું ભોજન જમવાથી વધુ પરિશ્રમ કરવાથી, મળમૂત્રના વેગને રોકવાથી, રાત્રે જાગવાથી, સંદેવ કોધી રહેવાથી શોકથી મનુષ્ય સુકાઇ જાય છે. કૃષ શરીરવાળો મનુષ્ય મહેનત કરી શકતો નથી. બહુ ગરમી કે શરદી, ભુખ કે તરસ સહન કરી શકતો નથી. દુર્બળ શરીરવાળા મનુષ્યને બરોગ વધે છે, ખાંસી, દમ, ક્ષય, હરસ, ઉદરરોગ, હરમ અને મોઝાન દરદો થાય છે. કૃષ મનુષ્યના નિતંબ, ઉદર ત્વચાને હાડકાં સુકાઇ જાય છે. શરીર નસોન્સી જળથી વ્યાપી જણાય છે છુટંણો જાડા લાગે છે. અર્થાત કૃષ અને અતિ રથુગએ હંમેશાં રોગી રહે છે માટે અતિ રથુલ મનુષ્યે ઉપવાસથી અને અતિ કૃષ મનુષ્યે બહુલથી ચિકિત્સા

કરવી. છતાં સ્થુલ મનુષ્ય કરતાં પાતળો મનુષ્ય સારો છે. કેમકે સ્થૂલ મનુષ્ય વધુ રોગગ્રસ્ત થાય છે.

કૃષ મનુષ્યો પુષ્ટ થવા માટે—પ્રસન્ન રહેવું, સુંદર નરમ શય્યામાં સુવું, સંતોષ અને શાંતિ રાખવી, ચિંતા ન કરવી, સંગ ન કરવો, કસરત ન કરવી, નવું મઘ, નવું અન્ન, દુધ, ઘી, દહીં, ચોખા, અડદ, ઘઉં, મીઠાઈ, ગળ્યા પદાર્થોનું સેવન કરવું, શરીરે તેલ ચોળવું, સુગંધી લેપ કરવો, સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરવાં, ચિંતા ન કરવી મરત થઇ પડ્યા રહેવાથી શરીર પુષ્ટ થાય છે.

સમ મનુષ્યો—જેમનાં શરીરમાં માંસ વધુ તેમ વધુ થોડું નહીં તેમ વધુ જાડા નહીં તેમ વધુ પાતળા નહિં તે સમ પુરુષ કહેવાય છે. તે મળ દન્દ્રિયોની દબતાના લીધે રોગ પીડા આપતો નથી. તેમને અગ્નિ અનુસાર ચન્ન પચી જાય છે. કસરત કરી શકે છે, જૂખ, તરસ, ગરમી ને થંડીને સહન કરે છે.

નિદ્રાની આરોગ્ય ઉપર થતી અસર

નિદ્રા—જીવનને વધુ લંબાવવા માટે નિદ્રાની જરૂર છે. મનમાં વિકળતા થતાં કે ર્મન્દ્રિયો થાકી જતાં વિષયેથી નિવૃત્ત થાય છે. ત્યારે મનુષ્યને નિદ્રા આવે છે. દહાડે કામ કરી થાક લાગતાં રાત્રે વિશ્રાંતિ માટે મનુષ્યો ઉંઘી જાય છે. સુખ, દુઃખ, પુષ્ટતા, કૃષતા, બળ નિર્બળતા, વૃદ્ધતા કે નપુષકતા, જ્ઞાન કે અજ્ઞાન, અને જીવન કે મૃત્યુ એ સર્વ નિદ્રાને આધિન છે. કવખતે સુવાથી કે નહિં સુવાથી, નિદ્રા બીજી કાલ રાત્રિ માફક મનુષ્યના સુખ તથા આયુષ્યને નાશ કરે છે. યુક્તિપૂર્વક સેવન કરેલી નિદ્રા યોગી પુરુષને સુખ તથા આયુષ્યને પૂર્ણ કરી દે છે.

દહાડે ઉંઘવું—જે મનુષ્ય અધ્યયનથી, સંગથી, વધુ ચાલવાથી કે કામ કરવાથી થાકી ગયો હોય, અજીર્ણ રોગવાળો, ઉર-ફણવાળો, ક્ષીણ, વૃદ્ધ, બાળક, દુર્જન અતિસાર, શુળ, શ્વાસ, હિરકી રોગવાળો હોય તેણે, દય, પડવાથી વાગ્યું હોય તેણે, સ્વારીથી થાકેલો, ઉબગરાવાળો, ક્રોધ કે શોક બયથી વ્યાકુળ હોય તેણે તેમ દિવસે સુવાના અભ્યાસવાળા સર્વ મનુષ્યોએ સર્વ રૂપમાં દિવસે પણ સુવું જોઈએ.

દિવસે ન ઉંઘવું—ગ્રીષ્મઋતુ એટલે ગરમીના દિવસો સિવાય

અન્ય ઋતુઓમાં દિવસે સુવાથી કદ અતિ પિત્ત ક્રોધે છે. જ્યોત્તીષી ઋતુઓમાં દહાડે સુવું નહિ. જે વધુ મેઘવાળા (જાગ્ર) હોય કે કદ પ્રધાન રોગવાળા, દુષિત વિષયથી પીડીત હોય, તેમણે દિવસે ક્રોધ પશુ વખતે સુવું નહિ.

દિવસે ઉપવાથી, મરચ પીઝા, શરીર બારે થવું, મદાગિત, શોથ, અશ્ચિ, રાજેખમ, તંદ્રા, ખાંસી, તાવ આદિ ઉપદ્રવો થાય છે, રાત્રે જાગવાથી રક્ષતા ઉત્પન્ન થાય છે અને દિવસે સુવાથી સ્નિગ્ધતા ઉત્પન્ન થાય છે.

શરીરના નિર્વાહ માટે આહાર ઉપયોગી છે તેમ નિદ્રા પણ ઉપયોગી છે. શરીરની સ્થુલતા કે કૃષ્ટતા એ નિદ્રા અને આહારને આચિન છે.

રાત્રે જલદી નિદ્રા આવે તે માટે—સ્નન, ચોખ્ખા, દુધ, પીનું સેવન, મનને સુખ આપનાર કર્મ અને મનનું હરણ કરનાર સુગંધી, પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર શબ્દ ઉપયોગી છે. શરીર અંદનાવવું. આંખોમાં થંદુ જળ છાંટવું, માથે સુગંધીત લપ કરવું, માથા ઉપર પાણીની ધારા રેડવી, સુખકારક શય્યા એ જલદી ઉંઘ લાવનાર છે. શરદી, લય, ચિંતા, ક્રોધ, ગરમી, ઉપવાસ, ખરાબ શય્યા, એ નિદ્રા ન આવવા દેનારાં છે.

નિદ્રા તમોગુણથી તથા કદથી ઉત્પન્ન થાય છે, મન અને શરીરના શ્રમથી નિદ્રા સારી આવે છે.

પ્રકરણ ૧૦૩ મું

આહાર વિહારના પદાર્થો

આહારના પદાર્થોમાં—અનાજમાં ઘઉં, ચોખ્ખા, કોટ છે, કઠોળમાં મગ સારા છે, મીઠાને બદલે સીંધવ સારો છે. શાકમાં તો જીવન્તી (ડાંડની લાજી) સર્વોત્તમ છે, ઘીમાં અને દુધમાં ગાયનું ઘી, દુધ સારાં છે. કદમાં આદુ સાફ છે, ફળમાં દ્રાક્ષ, શેરડીના રસમાં સાકર સર્વથી હિતકારી છે.

હવે જમવામાં જવ, કઠોળમાં અડદ, વર્ષાદમાં નદીનું પાણી, લવણમાં મીઠું, શાકમાં સરસવનું શાક, ઘેરીનું દુધ, કસુંભાનું તેલ, ત્રીજા, વડના ટેટા એ સ્વભાવિક રીતે અહિતકારી છે.

જમવામાં અન્ન સાઈ છે. પીવામાં પાણી સાઈ છે, આયુષ્ય વર્ધક પદાર્થોમાં દુધ, અન્નની રૂચિ વધારવામાં મીઠું, હૃદયને પ્રિય પદાર્થોમાં ખટાસ, કફ પિત્ત નાશકમાં તેલ, સર્વથી ઉત્તમ છે, કફ રોગમાં ઉલ્લી અને પિત્તરોગમાં જીલાબ, વાત નાશકમાં અસ્તિ, શરીરને નમ્ર કરવા નાસ લેવો, દઢ કરવા કસરત કરવી. શરીર કૃષ કરવા મૈથુન કરવું એ સર્વોત્તમ છે, ક્ષાત્ર એ પુરુષસ્વ નષ્ટ કરનાર છે, સ્વર બગાડનાર કાઠું છે, હૃદયને અપ્રિય ઘેટીનું દુધ છે, ક્ષય મટાડનાર, દુધ વનારનાર, સાત્મ્ય, રૂધિરને રોકનાર, રક્તપિત્ત નાશક પદાર્થોમાં બકરીનું દુધ, સર્વોત્તમ છે. ઘેટીનું દુધ કફ અને પિત્ત વધારે છે, ભેં નું દુધ ઉલ્લ લાવવામાં ઉત્તમ છે. પિત્ત કફ કરનાર અડદ છે ઉલ્લી કરવનાર મીઠળ ઉત્તમ છે. સુખપૂર્વક જીલાબ કરાવવામાં નસોતર શ્રેષ્ઠ છે. તીક્ષ્ણ રેચ લાવનાર થોરનું દુધ છે. માથાનું વિરેચન કરાવવામાં અંધેડાનાં બી ઉત્તમ છે. કૃમિ નષ્ટ કરવામાં વાવડીંગ, ઝેર ઉતારવામાં કાળીયા સરસના મૂળની છાલ, કેન્દ મટાડવામાં ખેરસાર, વાતનાશકમાં રાસ્ના તથા એરંડ મૂળ, આયુષ્ય વધારવામાં આંખળાં, સર્વમાં પથ્ય હરડે, દીપન પાચન ને આરો નષ્ટ કરનારમાં નાગર મેથ ઉત્તમ છે. હિષ્ક, શ્વાસ, ખાસી તથા પડખાનું શુગ મટાડવામાં પાપળી મૂળ તથા પુષ્કર મૂળ દીપન, ગુદાનાં શુગને સેજ મટાડનાર ચિત્રકમૂળની છાલ, દીપન, પાચન, ઉલ્લી જાડને મટાડનાર સુગંધી વાળો, અહીં દીપન ને પાચનમાં ઉપત્તસરી, આહી, રક્ત પિત્ત નાશકમાં ધરો, આહી, વાતનાશક રક્ત વિકાર નાશક. કબજિયત મટાડનારમાં ગળે, આહી, વાત કફનાશકમાં બીલી ફળ, દીપન, પાચન, આહી અને સર્વ દોષ નાશકમાં અતિ વિષતી કળી, લોહી પડતું બંધ કરનાર, કફ પિત્તને કલેદ મટાડનારમાં કડાની છાલ મુત્રકચ્છ વાતનાશકમાં ગોખરૂં, દીપન, દોષોને માર્ગાનુસાર કરનાર, વાત કફનાશક પદાર્થોમાં લીંગ પાચન તથા હરસ નાશકમાં જવખાર, અહણી, હરસમાં છાસ પીવી સર્વોત્તમ છે.

રસાયને—ત્રી, દુધ ઉત્તમ છે. દાઢ મટાડનાર ઉમરડનો તથા સુખડાનાં લેપ અને સ્તંભનકારી પદાર્થોમાં ચંદુ જામ ઉત્તમ છે, ઈંટ ઉની કરી પાણીમાં જમકારી તે પાણી પાવાના તૃષા શમે છે, એકવાર ભોજન કરવું એ સર્વોત્તમ છે. શોષકારક પદાર્થોમાં મૈથુન અને નુષ્કતા લાવવા માટે વીરના વેગને રોકવો ઉત્તમ છે. ઉપ-

વાસથી આયુષ્ય ક્ષીણ થાય છે. થોડું ભોજન કરવાથી કૃષ્ણતા આવે છે. વિષમ ભોજન કરવાથી અગ્નિ વિષમય થાય છે. માછલીને દુધ સાથે ખાવાથી કેઢ આદિ રોગ થાય છે. રજસ્વળા સ્ત્રી સાથે ગમન કરવાથી અલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. ખેડથી રોગ વધે છે. ખગથી વધુ કામ કરવાથી પ્રાણુનો બહેલો નાશ થાય છે.

સ્નાન કરવાથી શ્રમ મટે છે. હર્ષથી મન સંતુષ્ટ થાય છે, શોકથી શરીર સુકાય છે, સંતોષથી શરીર પુષ્ટ થાય છે. વધુ નિદ્રાથી આળસ આવે છે. મનની પ્રસન્નતાથી ગર્ભ ધારણ થાય, સન્નિપત્ત દુઃસાધ્ય રોગ છે, પ્રમેહ હંમેશ રહેનાર રોગ છે. રાજ્યક્ષમા એ રોગ સમૂહન લીધે થાય છે. તાવ ગદા રોગોમાં મુખ્ય છે.

ભોજન

ભોજન—એક વાર જમેલું ભોજન પચી ગયા પછી જ ફરી જમવું, ગરમ ભોજનમાં સ્વાદ હોય છે તે જઠરાગ્નિને દીપન કરે છે; જલ્દી પચી જાય છે. વાયુને માર્ગાનુસારી કરે છે, કફને સ્પન્દે છે જેથી ગરમ ગરમ ભોજન કરવું સ્નિગ્ધ થી આદિ સ્વીકાશવાળાં ભોજન સ્વાસ્થ્યમાં છે. જઠરાગ્નિને દીપન કરે છે, જલ્દી પચી જાય છે, વાયુને માર્ગાનુસાર કરે છે. શરીરની વૃદ્ધિ કરે છે ખાંડ વધારે છે, વર્ણ ક્રોષ્ટ કરે છે. મત્રા પ્રમાણે કરેલું ભોજન વાન, પિત્ત અને કફને દુષિત કરતું નથી. આયુષ્ય વધારે છે, કલેશ વગર પચી જાય છે માટે પ્રમાણસર જમવું, ભોજન પચી ગયા પછી જ જમવું. પ્રથમનું જમેલું પચ્યા વગર જમવાથી તે અપરિપક્વ રત બીજાવાના આહારના રસમાં મળી જલ્દી સર્વ દોષોને કોપિત કરે છે, મનોહર રથાને ખેસી જમવું. જલ્દી જલ્દી ખાવું નહિ. જલ્દી જમવાથી ભોજન ઉપર આવી જાય છે, માટે ઉતાવળથી જમવું નહિ; તેમ બહુ ધીમેથી પણ જમવું નહિ, બોધ્યા વગર તેમ હરસા વગર જમવામાં ચિન્ત નાખી જમવું.

ખટરસ તેના ગુણો અને તેની આરોગ્યપર થતી અસર

રસ છ છે. ખાવાના દરેક પદાર્થોમાં આ છ રસ હોય છે તે રસના પ્રમાણમાં તેમાં ગુણ હોય છે. વાયુ હલકો અને વક્રગામી છે. અગ્નિ ઉપર જવાના સ્વભાવવાળો અને જળ અધાગામી છે. મધુર રસ (ગળ્યો) શરીરને માદક આવે છે. તે શરીરની રસ, માંસ આદિ

ધાતુઓને વધારે છે, આયુષ્ય વધારે છે. બળ, વર્ણ આપે છે. પિત્ત, વિષ અને વાયુ તથા તૃષાને નષ્ટ કરે છે. શરીરને પુષ્ટ કરે છે. દાહને મૂર્છાને શમાવે છે. શીતળને ભારે છે.”

છતાં મધુર રસનું હંમેશાં સેવન કરવાથી મનુષ્યોનાં શરીર બધાં થાય, નાસ્ત્ર થાય, આળસુ હિંધવાની ટેવવાળાં થાય, મંદાગ્નિ થાય, અશ્ચર્ય થાય, ગળા તથા મુખના માંસની વૃદ્ધિ થાય. શ્વાસ, ખાંસી શીત જ્વર, આક્રૂરો, સ્વરનાશ, ગલગંડ, શ્લીપદ, ગળાના સોજા, નેત્ર રોગ, કફ વિકારો એ રોગો થાય છે. ખાટે તેનું વધુ સેવન ન કરવું.

ખારો રસ:—અન્નની રૂચિ વધારનાર છે, અગ્નિનું દીપન કરી દેહ પુષ્ટ કરે છે. મન પ્રસન્ન થાય, બળ વધે, વાયુ માર્ગાનુસારી થાય, હૃદય તૃપ્ત થાય, ભોજન પચાવે છે. મુખમાં પાણી છુટે, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ છે.

આમ છતાં ખાટા રસનું અધિક સેવન કરવાથી નેત્રરોગ થાય, કફ વધે, પિત્ત વધારે, લોહી બગડે, માંસમાં દાહ થાય, શરીર શીથીલ, કૃષ, ક્ષીણ અને દુર્બળ થાય, સોજા ચઢે, હાડકાંમાં શુળ થાય, ખાટા રસનો અગ્નિય સ્વભાવ હોવાથી કંઠ, ઉર અને હૃદયમાં દાહ થાય છે.

ખાટો રસ:—ખારો રસ દીપન, રચન, છેદન, ભેદન, પાચન, અધોગામી, વાત નાશક છે. બંધકોશ મટાડે છે. સર્વ રસોને વિપરીત કરે છે મુખથી લાળી વહે, કફ ઠીલો થાય, માર્ગોને શુદ્ધ કરે, શરીરના અંગો કેમળ કરે, આહારમાં રૂચિ વધારે, ભારે, સ્નિગ્ધને ઉષ્ણ છે. આહારમાં અત્યંત ઉપયોગી છે.

છતાં ખારો રસ (મીઠું) વધુ સેવવાથી પિત્ત ક્રોધે છે. રક્ત વિકાર થાય છે. ખુશલી થાય, તૃષા, મૂર્છા. તાપને દાહ થાય, કુષ્ટ થાય. સોજાને ફાટેલા જેવા કરે, દાત કાળા પડે, પુરુષાર્થ (વીર્ય) નષ્ટ કરે છે. શરીરમાં સજો તળે, વાળ ઘોળા થાય, માથે તાલ પડે તેમ રક્તપિત્ત, રતવા, વાતરક્ત, કરોળીયા ઇન્દ્રિયરોગ થાય છે.

તીખો રસ:—મુખને શુદ્ધ કરે છે, અગ્નિને દીપ્ત કરે છે, આંખોમાંથી પાણી નીકળે, સોજા, રોગ, સ્વેદ, મળને નષ્ટ કરે છે. અન્નમાં રૂચિ થાય, ખરબચું, શુભકું ને કૃમિરોગ મટે, લોહીના જમાવને નષ્ટ કરે છે. સ્ત્રોતોને ખોલે છે, કફ મટાડે છે, લઘુ, ઉષ્ણને રૂક્ષ ગુણવાળો છે. છતાં તેનું વધુ સેવન કરવાથી પુરુષત્વ નષ્ટ થાય છે. ગ્લાનિ થાય, શરીર કૃષ થાય; અંધારા આવે, કંઠમાં બળતરા

થાય, શરીરે ગરમી જણાય, બળને ક્ષય થાય, જ્વર દાઢ, કમ્પ થાય, હાથ, પગને પીઠમાં વાયુવિકાર થાય છે.

કડવો રસ:—રચિને ચોખ્ખ નધી છતાં તેનું સેવન કરવાથી અન્ન પર રચિ થાય છે. કૃમિયોને નષ્ટ કરે છે, વિષને નષ્ટ કરે છે. દાઢ, ખસ, કન્હુ, કુપ્ટ, તૂષાને મટાડે છે. તાવ મટાડે છે. દીપન પાચન છે, ક્ષેદ, મેદ, ચરબી, પરસેવો, મળ મુત્રને પિત્ત તથા કફને સુકવે છે. ધાવણુને શુદ્ધ કરે છે. તે રક્ષ, શીતને લઘુ છે. છતાં તેનું વધુ સેવન કરવાથી ખર, રૂપને વિષદ હોવાથી રસ, રક્ત, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જાને શુષ્ક સાતે ધાતુને સુકવે છે. વાળ ખરસટ બનાવે છે, બળ હરે છે, શરીર કૃષ કરે છે, મુખ સુકવે છે અને વિકારો ઉત્પન્ન કરે છે.

તુરો રસ:—સંઘ્રાહી છે. પીડા, રોપણ, શોષણને સ્તંભન કરનાર છે. કફ અને રક્તપિત્તને શાંત કરે છે. ક્ષેદ મટાડે છે. રક્ષ શીતળને ગુરૂ છે. છતાં તેનું વધુ સેવન કરવાથી મુખ સુકાય છે, હૃદયને પીડા કરે છે, વાણી તોતડાય છે, નસો બધ થાય છે. શરીર કાળુ પડે, પુરુષત્વ નષ્ટ થાય, ઘડપણ બહેલું આવે, મળમુત્રને વાત સુકવે છે, ગ્લાનિને તૂષા કરે છે. ખર, વિષદને રક્ષ સ્વભાવવાળો હોવાથી પક્ષાઘાત, હનુસ્તંભ, અપતાનક અને અર્દિત (લકવો) આદિ વાયુના રોગોને ઉત્પન્ન કરે છે.

મધુર રસ શીત વીર્ય છે અને ખાટો તથા કડવો હોય છે તે ઉષ્ણ વીર્ય છે.

કાથો ગ્રાહી એટલે મળને બાંધનાર છે, આમળાં ભેદન કરનાર છે, પીંપળ, સુંઠ પુસ્તવ વર્ધક છે, મીઠો રસ બધામાં શ્રેષ્ઠ છે. તુરો રસ મધ્યમ, કડવો હસકો છે.

વિરૂદ્ધ આહાર વિહારનો ત્યાગ.

દુધની સાથે માછલી ખાવી નહીં કેમકે દુધ શીત વીર્ય છે અને માછલી ઉષ્ણ વીર્ય છે જેથી બંને ગુણ વિરૂદ્ધ છે. જેથી બંને સાથે ખાવાથી લોહી દૂષિત થાય છે. અને શરીરની નસોને રોકે છે. માંસ સાથે તેલ, ગોળ સાથે દૂધ ન ખાવાં. ચૂના, લસણ, તુળસી ખાઈ ઉપર દૂધ પીવાથી કોઠ ઉત્પન્ન થાય છે. મદ અને દુધ સાથે ન ખાવાં કારણ બળ, વર્ચ્ય, વીર્યની હાની થાય છે. ખાટાં ફળ દુધ

સાથે ખાવાં નહિં. કઠોળ-મઠ, અડદ, વાલ એની સાથે દુધ ન ખાવું. સરસીયામાં હળદર પત્રાળીને ખાતી નહિં તે ૥ પિત્ત ક્રોધે છે. મદ ગરમ કરી ખાવાથી કે ગરમીવાળાને ગરમ મદ ખરરાવવાથી મૃત્યુ થાય છે. રુદને ધી બરોબર સરખે બાગે મેઝવી ન ખાવું. મદ પીને ઉપર ગરમ જળ તે ઝેર સમાન છે. દુધને ખટાઇ સાથે ખાતી તે સંયોગ વિરૂદ્ધ છે. શીટ વીર્યવાળી વસ્તુ મેળી ખવાય નહિં.

પ્રકૃતિથી વિરૂદ્ધ અન્નનું સેવન કરવું નહિં. વિરૂદ્ધ ભોજન કરવાથી રોગ થાય છે.

અમળાને દાડમ સિવાયની ખાટી વસ્તુઓ પિત્ત વધારનાર છે. સુંકને ગોંપળ સિવાયની તીખી વસ્તુઓ વાયુવર્ધકને પુરુષત્વનો નાશ નાશ કરનાર છે. ઘઉં સિવાયની સર્વ મધુર (ગળી) વસ્તુઓ કફ વર્ધક છે. ક્ષાર નેત્રનું જ તથા વીર્યને નાશ કરનાર છે, અડદની દાળ મળ વર્ધક છે. દહીં સોજા લાવનાર છે, દ્રાક્ષ દીપન છે. દુધ તે શુભન છે.

જે રોગો ઉત્પન્ન થયા ન હોય તેને ઉત્પન્ન ન થતા દેવા, ઉત્પન્ન થયેલા દોષોને દૂર કરવા એ સુખી ઇચ્છાવાળાનું કામ છે.

પ્રકરણ ૧૦૪ થું.

વાતપિત્તાદિ પ્રકૃતિના ગુણ

વાત, પિત્ત અને કફ એ ત્રણ દોષો છે. જે પુરૂષો વાત, પિત્ત અને કફ સમાન હોય તે રિકાર વગરના હોય છે. તેમનો જઠરાગ્નિ સમ હોય છે. પરંતુ જેમનામાં વાત વધુ તે વાત પ્રકૃતિના, પિત્ત વધુ તે પિત્ત પ્રકૃતિના, કફ વધુ તે કફ પ્રકૃતિના હોય છે. જેને વાત, પિત્ત, કફ સમ હોય તેને આરોગ્ય કહે છે.

વાત પ્રકૃતિવાળો મનુષ્ય જે વાતનો ક્રોધ કરનાર, આહાર વિહારનું સેવન કરે તો જલ્દી વાયુ ક્રોધે છે. અને વાત વિકારથી તેને પીડા કરી, બળ, વર્ષ અને સુખ તથા આયુષ્યને નષ્ટ કરે છે.

પિત્ત પ્રકૃતિ વાળો મનુષ્ય જે પિત્તને ક્રોધાવનાર આહાર વિહારનું સેવન કરે તો પિત્ત ક્રોધિત થાય છે. અને બળ, વર્ષ, સુખ નષ્ટ કરી હાનિ કરે છે.

વાયુ વધે તો: ગરમ, મધુર, ખાટાં ને ખારાં ભોજન જમવાથી, વિરેચનથી અસ્તિ લેવાથી શાંત થાય છે.

પિત્ત વધે તો રેત પાનથી, વિરેચનથી, મધુર, તીખા, તુગ, ચંડા ઔષધથી, શીતળ પદાર્થોથી શાંત થાય છે.

કફવાળો જો કફ કરનાર અહાર વિહાર કરે તો કફ કોષિત થાય છે તેથી બળ, વર્ણ, સુખ નષ્ટ થાય છે. કફ વધે તો ગરમ, વમનાદિથી તીખા, તુરા પદાર્થોથી, ઉપવાસથી, ઉગ્ગગરો કરવાથી, કસરત કરવાથી શમે છે.

વાત પ્રકૃતિનાં લક્ષણ-વાયુ રક્ષ, ચલ, શીતલ, લઘુ હોવાથી વધુ વાયુવાળા મનુષ્યોનાં શરીર રક્ષ, વૃદ્ધિ રહિત, રક્ષ હોય છે, ઉંઘ ઓછી આવે છે. ચપલ હોય છે. સાંધા હાડકાં, હેઠ, જીભ, ખાંધ હાથ, પગ દૃઢ હોતા નથી, તે ધણા બકવાદ કરનારા, લય, રાગ દ્વેષ વાળા, સાંભળેલું માની લેનારા થોડી સ્મૃતિવાળા, શરદી, કોપવાળા હોય છે. વાયુ શીતલ છે જેથી વધુ વાતવાળા ટાઢને સહન કરી શકતા નથી. વાયુ પ્રકૃતિના માણસોના વાળ, નખ, દાંત, પગ, ખરસટ હોય છે, અંગ કાટે છે, ચાલતાં સાંધામાં તડાકા બોલે છે. તેઓ અદ્ય બળવાળા, નિર્ધન, અદ્યવાયુ અને સ્વદ્ય સાધન વાળા હોય છે. તેમને સંવતી કમી થાય છે.

પિત્ત પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો ગરમી સહન કરી શકતા નથી કારણ પિત્ત ગરમ છે. તીક્ષ્ણ, ખાટું ને કડવું હોય છે. તેમનું શરીર સુકુમાર હોય, શરીરે ખસ, તલ, ખુબલી, ફાલ્લીથી વધુ થાય, ભૂખ તરસ વધુ લાગે, ચામડીએ જલ્દીથી કરચલી પડે, વાળ અકાળે ઘોળા થાય. માથે તાલ પડે, દાંડી, વાળ, ફાટી કેમળ તેમ સહેજ ભૂરા રંગની હોય, તે તીક્ષ્ણ પરાક્રમી અને અગ્નિવાળા હોય છે. ખાવા પીવાનું વધારે જોઈએ, કલેશો સહી શકતા નથી પિત્તનો દ્રવ રતાં સાંધાને માંસ શિથીલ થાય છે. પરસેવો ને મળમૂત્ર અધીક થાય, બગલ, માથુ અને અન્ય અંગમાંથી દુર્ગંધી આવે, તેમને પિત્ત તીખુ તથા ખાટું હોવાથી વધુ પિત્તવાળા પુરુષોનાં વીર્ય અદ્ય હોય છે. મૈથુનની શક્તિ થોડી હોય તેમ પ્રજા પશુ થોડી હોય છે. તે મધ્યમ બળવાળા, મધ્યમ અયુષ્યવાળા, મધ્યમ જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, અને ધનવાળા હોય છે.

કફ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યોનાં અંગ રિનગ્ધ (ચીકણાં) હોય

છે. કફ ચિકણા, મૃદુ, મધુર, ભારે, શીતલ હોય છે. કફવાળાનાં શરીર સુંદર સુકુમાર, ને ગૌર વર્ણનાં હોય છે. વધુ કફવાળા પુરુષોમાં વીર્ય વધુ હેય છે મૈથુન શક્તિ વધુ હોય છે. પ્રજા ધણી હોય છે, અંગ પુષ્ટ તથા પૂર્ણ હેય છે, આહાર વિહરમાં શિયીલ, વિકાર જઠ્ઠી ઉત્પન્ન થતા નથી સ્થિર ગતિ વાળા બુદ્ધ તરસ, સંતાપ, પરસેવો ઓછાં હોય, શરીરના સાંધા મજબુત ને દૃઢ હોય, નેત્ર, મુખ પ્રસન્નને નિર્મળ હોય, વર્ણુ । સ્વર ઉત્તમ હેય, વધુ કફ વાળા પુરુષો જગજ્ઞાન, વિદ્વાન, ધનવાન, એ જરૂરી, શાંત તથા આયુષ્યવાળા હોય છે.

આઠ સારથી પરીક્ષા—ત્વચ્છા, લોહિ, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા, વીર્ય તથા સત્ત્વ એ આઠ જાતના સાર કિંવા તત્ત્વો મનુષ્યમાં હોય છે. જેમનામાં ત્વચ્છાનું સત્ત્વ વધુ હોય તેમની ત્વચ્છા કોમળ સુકુમાર અને નિર્મળ હોય તે સુદ્ધિમાન, દર્શવાળા, સૌભાગ્યવાળા હોય, જેમનામાં રક્ત (રૂધિર)નું તત્ત્વ વધારે હોય તેમનાં નેત્ર મુખ, નાક, હોઠ, લલાટ, હાથ પગનાં તળીયાં રક્ત વર્ણનાં સુંદરને દીપ્તિમાન હોય તે સુખી, ઉચ્ચ, સુકુમાર હોય છે. વધુ બળ હોતું નથી અને કલેશને સહી શક્તિ નથી. જેમનામાં માંસનું તત્ત્વ વધુ હોય તેઓનાં લલાટ, ખભા, કપાળ ઓળખી શકાય હાથ પગ સર્વ સ્થિર સુંદર ને માંસથી ભરેલાં હોય, તે દૈર્ઘ્યવાળા સુખી, બળવાન અને આયુષ્યવાળા હોય છે.

મેદ—જેમનામાં મેદનું તત્ત્વ (સાર) વધુ હોય તેઓ વર્ણુ, સ્વર, નેત્ર, વાળ, નખ, દાંત, ઓઠ સ્નિગ્ધ હોય. મેદ સાર વાળા પુરુષો ધનવાન, ઐશ્વર્યવાળા, સુખી, ભોગવાળા સરળ, દાની અને સુકુમાર હોય છે. જેમનામાં અસ્થિરનું તત્ત્વ વધુ હોય તેમની એડી ઘુંટણ, ખભા, માથુ, હાડકાં, નખ, દાંત રચુલ હોય તેઓ ઉત્સાહીને કલેશ રહેનાર હોય છે. મજ્જાનું તત્ત્વ વધુ હોય તેમનું શરીર કૃશ હોય, વર્ણુ સ્નિગ્ધને શરીરના સાંધા સ્થુલ તથા ગોળ હોય છે. જેમનામાં વીર્યનું તત્ત્વ વધુ હોય તે શાસ્ત્ર જ્ઞાનને નિતિવાળા, ધનવાન, માની અને સૌમ્ય હેય, સદા પ્રસન્ન રહેનાર, પુષ્ટ ને સુંદર હોય છે તે મનોરંજક મધુર ને ગંભીર હોય, નિર્ભય બહુ મેટા હોય, ક્રાંતિવાળા હોય, સ્ત્રીઓને બહુ પ્રિય હોય છે. ઓળખે તેમની સાથે સંગ કરવામાં વધુ આનંદ પડે છે. તે ધણા બળવાન હોય છે.

જેમનામાં ઓજસ કિંવા સત્ત્વનું તત્ત્વ (સાર) વધુ હોય તે સુખી, નીરોગી ધનવાન, ભક્તિમાન, પવિત્ર, ઉત્સહી, ધીર, પરક્રમી સ્વદેશહિત ગંભીર, બુદ્ધિવાળો હોય છે.

જેમનામાં સર્વ ધાતુઓનાં તત્ત્વ (સાર) વધુ પણ હોય તે વધુ બળવાન, ગૌરવવાળો, સમર્થ, સ્થિર, સુંદર, ગંભીર, ઐશ્વર્યવાળો, ધનવાન, વૃદ્ધિવસ્થામાં પણ શિથિલ ન થનારો હોય છે. બહુ સંતાનવાળો અને દીર્ઘાયુ હોય છે.

માત્ર નજરે શરીર સ્થુલ જણાય તો તે બળવાન હશે કે શરીર કૃષ્ણ હોય તો તે નિર્બળ હશે. એવું અનુમાન ન કરવું. પણ તેમનામાં કયું તત્ત્વ (વધુ) છે તે જાણી તેની પરીક્ષા કરવી.

લોહીની શુદ્ધિ—શરીરમાં સાત ધાતુ છે. તેમાં લોહી શુદ્ધ હોય તો બળ, વર્ણ અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. કેમકે મનુષ્યના પ્રાણુ વાયુ અને લોહીને અનુકૂળ રહે છે. ખારી, ગળા કે કડવી વસ્તુઓના સેવનથી, અડદ, વાલ, તેલ, ઘોળુ રતાળુ, મુળા, દહી, ખટાસ, મદિરાના સેવનથી દિવસે જમી સુવાથી, ક્રોધથી, ઉદ્વેગના વેગને શેકવાથી, અજીર્ણમાં જમવાથી, અને શરદરૂતના સ્વભાવથીજ લોહી બગડે છે.

લોહી બગડે છે ત્યારે અનેક પ્રકારના રોગો થાય છે. આંખો આવવી, મોંમાંથી દુર્ગંધી નીકળવી, ઉપદેશ, રક્તપિત્ત, જેરીવા, વિદ્રધી, શુદ્ધ, પ્રમેહ, પ્રદર, વાત રક્ત, મેદાગ્નિ, તરસ, સંતાપ, શરીર ભારે થવું, માથું ચઢવું, જમીનું ન પચવું, તીખાને ખાટાઓ ટકાર આવવા, ક્રોધ વધુ થવો, ગ્લાનિ થવું, ઉદાસ રહેવું. સ્વર-ભંગ, ઉંઘ વધુ આવવી, ખસ નીકળવી, શરીરે ફેલ્લીઓ, ચકામાં નીકરવાં એ સર્વ ઉપદ્રવ લોહી બગડવાથી થાય છે.

લોહી બગડના રોગમાં જીલાય આવવો, ઉપવાસ કરાવવો જે લોહી સોના જેવું ગોઠણગાયના જેવા રંગનું લાલ હોય, લાલ ચણાખડી જેવા રંગનું હોય તે શુદ્ધ જણાવું. ઇન્દ્રિયોની પ્રમત્તા, આંધેલું પચી જવું. બળ, સુખ, પુષ્ટતા, વર્ણ ઉત્તમ હોય તો શુદ્ધ લોહીવાળો પુરુષનાં લક્ષણ છે.

વાયુ ક્રોધ પામવાથી લોહી બગડે તો લાલ રંગનું શીથિલાળું. પાતળું જણાય; પિત્ત બગડવાથી લોહી બગડે તો પીળું, કાળા રંગનું

તે ગરમાને લીધે ઘણીવારે ઠરી જાં હોય, કફથી લોહી બગડે તો કાંઈક બાકુ અને પાંડુવર્ણનું હોય છે.

લેહી બગડે ત્યારે:—શરીરે ફાદલીયો થાય, ખરા થાય, ઝેરી વા, રક્તપિત્ત, પ્રદર, ગુના, ઉપસ્થ કે મો પાકે, બરેળ થાય. ગોળો ચઢે, વિધી થાય, કમળો થાય, ઢાદર થાય, ખસ, કાઠ વગેરે રોગો થાય છે.

માંસ બગડે તો:—શરીરપર અર્ચું (માંઠો) થાય, ગળામાં ગલગંડ, ગઠો, કંઠમાળ, ગળશુંકુ, એ રોગો થાય છે.

હાડકામાં વિકાર થાય તો દાંતમાં શુળ, હાડકામાં શુળ, વાળ, નખ અને પાંપણોમાં વિકાર થાય છે.

મજ્જા દુષિત થાય તો મુછો, અંધાર, સાંધામાં પીડા. શ્રમ થાય છે.

શુક્ર બગડે તો: નપુષકતા આવે, હર્ષ ન થાય, આયુષ્ય કમી, સંતાન ન થાય, ગર્ભજ્વાલ થઈ જાય, સંતાન દુઃખદાયી થાય છે.

આ પ્રમાણે શરીરના દોષો અને ધાતુઓ દુષિત ન થાય તે માટે હિત આહાર વિહારનું સેવન કરવું.

કેટલાક આહાર દ્રવ્યનો-વધુ ઉપયોગ કરવાથી હાનિ

દ્રવ્યનો પ્રભાવ: તેલ, ઘી, મદ એ વાતપિત્ત અને કફને શાંત કરે છે. હંમેશા તેલનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો વાયુ શાંત કરે છે.

ઘી પિત્તને શાંત કરે છે. મદ કફને જીતે છે.

પીપર-ક્ષાર તથા મીઠાનો વધુ ઉપયોગ કરવો નહિ. પીપરનો થોડા તિવ્ર ઉપયોગ કરવામાં આવે તો હિતકારક છે. પણ હંમેશાં તેનું સેવન કરવાથી દોષોનો સંચય થાય છે. કફને ઉમેળે છે, પિત્તને ઉમેળે છે ને વાયુને શાંત કરતી નથી માટે પીપરનો બહુ ઉપયોગ કરવો નહિ.

ક્ષાર (ખર) નો બહુ ઉપયોગ કરવાથી વાળ ઘોળા થાય. આંખો, હૃદય અને પુસ્તવનો નાશ કરે છે. જ્યાં તેનો વધુ ઉપયોગ હોય છે તેઓ આંધળા, નપુષક, ઘેળા વાળવાળા, તાલવાળા અને હૃદયમાં કરડમાં કરડવા જેવી પીડા થયા કરે એવા હોય છે.

મીઠું અન્નમાં રૂચિ ઉપન્ન કરે છે. સમય અને માત્રા અનુસાર ઉપયોગ કરવાથી શુભ કરે છે પણ પહોં દોષોને વધારે છે. તેનો

બહુ ઉપયોગ કરવાથી ઝાઝા શિથિલતા, દુર્બળતા પ્રાપ્ત થાય છે. જેઓ મીઠું વધુ ખાનારા હોય છે તેમના વાળ નાની ઉંમરમાં જ ઘોળા થઈ જાય છે. માથે તાલ પડી જાય છે, કે વાળ ખરી પડે છે, શરીરે કરચલીયો પડે છે, શરીરે ઝાઝાનિ થાય. માંસ શિથિલ થાય છે. માટે મીઠાનો અભ્યાસ છોડવો જોઈએ.

રોગ ન થાય તેની કાળજી રાખવી

શરીરની અંદર નાડીયો કિંવા નસો ધાતુઓનું વહન કરે છે. તે નાડીયો દૂષિત ન થાય તો શરીરમાં કોઈ વિકાર થતો નથી. પ્રાણનું વહન કરનાર નાડીયોનું મુળ હૃદય અને મહાશિરા છે. નાડીયો દૂષિત થાય તો રોકાઈ રોકાઈને બહુ શ્વાસ નીકળે, વારંવાર થોડાં મુળ સાથે શ્વેદ સહિત શ્વાસ નીકળે છે તો બાળકનું કે પ્રાણને વહન કરનાર શ્વાસ નલિકા બગડી છે. જેમનું વહન કરનાર શિરાનું મુળ તાળું અને ફેફસાં છે. તે દૂષિત થાય તે ફેફસાં સુકાય કે બહુ તરત લાગે, હોઠ, કંપ, જીભ, તાળવું સુકાય. અન્નનું વહન કરનાર શિરાનું મુળ આમશય કિંવા જઠર છે. તે દૂષિત થાય તો અન્નની અનિચ્છ, અરૂચિ, ઉલ્ટી એ થાય છે. રમનું વહન કરનાર નાડીયોનું મુળ હૃદય અને દસ નાડીયો છે, લોહિતું વહન કરનાર શિરાનું મુળ ચક્રત (લીવર) અને બરોળ છે. માંસનું વહન કરનાર શિરાનું મુળ ત્વચા અને સ્નાયુઓ છે. મજ્જાનું વહન કરનાર શિરાનું મુળ હાડકાં છે. વીર્યનું વહન કરનાર શિરાનું મુળ અંડકોશ અને લિંગ છે. મુત્ર વહન કરનાર શિરાનું મુળ બસ્તિ અને વંક્ષણ છે. તે બગડે તો રોકાઈ બહુ મુત્ર આવે કે થોડી પીડા સાથે પેસાળ થાય. મળનું વહન કરનાર શિરાનું મુળ પક્વાશય (અતરંગ) તથા ગુદા છે. તે બગડે તો મુશ્કેલીથી પાતળા ઝાડા થાય કે બહુ રોકાઈ રોકાઈને બંધા-ચલો મળ નીકળે.

પરસેવો થવાનું મુળ મેદ છે, તે દૂષિત થાય તો ચામડી ખર-સટ કે ચીકણી થાય, રોમાંચ થાય, બહુ પરસેવો થાય.

આ પ્રમાણે પ્રાણ, (હવા), જળ અને અન્નનું વહન કરનાર ઓતો દૂષિત થાય તો શ્વાસ, તૃષ્ણા તથા આમદોષની શાંતિ કરનાર ચિકિત્સા કરવી.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૭ મો

મૃત્યુ ઉપર જય

પ્રકરણ ૧૦૫ મું

આરોગ્ય, આયુષ્ય અને બળ વધારનારા પ્રયોગો

શરિરને બળવાન બનાવનારા પ્રયોગો

(૧) અડદ અને વિદારીકંદ (ફગવેલાનો કંદ) એનું ચુર્ણ કરી શેરડીના રસમાં પલાળી, ખુબ મસળી, સીધવ નાંખી તેની શેઠલી બનાવી તે શેઠલી ખાવાથી પુરુષ અત્યંત બળવાન થાય છે. વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. (૨) રાતા ચોખાના લોટની ઉપર પ્રમાણે શેરડીના રસમાં શેઠલી બનાવી ખાવાથી પુરુષ ઘણો બળવાન થાય છે.

અડદ, રાતા ચોખા, જવ અને ઘઉંનો લોટ તથા પીપળાનું ચુર્ણ એ સર્વ સમ ભાગે લેઈ તેની પુરીઆ બનાવી ધીમાં તળી તે પુરીઓ ખાઈ ઉપર સાકર કઢવેલું દૂધ પીવું. તેથી પુરુષ ઘણો બળવાન થાય છે.

વિદારીકંદના ચુર્ણને વિદારીકંદના સ્વરસની ભાવના આપી મદ અને ધી મેળવી ચાટવાથી બળવાન થાય છે.

આંબળાંનું વસ્ત્રગાળ ચુર્ણ કરી તેને આંબળાંના સ્વરસની ભાવના આપી ધી, સાકર અને મદ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું. આ પ્રયોગ કરવાથી ૮૦ વર્ષનો પુરુષ પણ જુવાન જેવો સમર્થ અને સ્ત્રી સંગમાં બળવાન બને છે.

પીપળાનાં ફળ, મૂળ, છાલ અને કુંપળોને વાટી દૂધ, સાકર સાથે ઉકાળી, ઠંડુ થયે મદ નાંખી તે દૂધ પીવું. આથી પુરુષ બળવાન બની વારંવાર સ્ત્રી સંગ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

વિદારી કંદના મૂળનો ઉમરડાના ફળ જેટલો કઠક દૂધ ને ધીમાં ઉકાળી તે દૂધ તથા ધી સાથે પીવા તેથી રુદ્ધ પણ જીવન થાય છે.

ચાર ભાર અડદનો લોટ ધી તથા મદ સાથે ચાટવો તેના ઉપર દૂધ પીવું તેથી પુરૂષ ઘોડા જેવો બળવાન થાય છે.

ઘઉં ને કૌચાંની મીઠ્ઠે સાથે દુધમાં ઉકાળી પછી થંડા પડવા દઇ તે ધી સાથે ખાઇ ઉપર દૂધ પીવું તેથી પુરૂષ ઘોડા જેવો બળવાન થાય છે.

કૌચાંના ફળની મજબૂત અને એખરાનાં ફળ એને વાટી ચુર્ણ કરી તે સાકર સાથે તરત દોહેલા ધાનજી દૂધ સાથે પીવું આથી પુરૂષ સ્ત્રી સંમ કરવામાં હીન શક્તિવાળો થતો નથી.

ઘોળી ચણાખડીનાં બીનાં ઉપરના ફાતનાં ઉતારી નાંખી તે બીનાંનો લોટ ૧ રતી કરી તે દુધ સાથે રાખડી કરી સાકર નાંખી પીવાથી મનુષ્ય આત સમર્થ થાય છે. તેમાં શતાવરીનું ચુર્ણ નાંખી પીવાથી વળી વધુ બળવત્તર થાય છે.

અડદની દાળમાં કૌચાંની મીઠ્ઠે નાંખી તે રાંધવી તે દાળ મીઠ્ઠે સાથે ખાવાથી તે પુરૂષ ઘોડા જેવો સમર્થ થાય છે.

કૌચાંનાં બી જોખરનાં બી, ઘોળી ચણાખડીનાં ફાતનાં કાઢી લીધેલાં બી એ સર્વ સમ ભાગે લઇ ચુર્ણ કરી ગાયના દૂધમાં ઉકાળી તે દુધ રવઘયાથી વસેલી સાકર મેળવી પીવામાં આવે તો પુરૂષ ઘણો બળવાન થાય છે.

અડદ, વિદારીકંદ અને ઘોળી ચણાખડીનાં બીનું ચુર્ણ ગાયના દૂધમાં ઉકાળી તે દૂધ મદ ધી, સાકર સાથે પીવાથી પુરૂષ અત્યંત બળવાન થાય છે.

જે ગાયને અડદના લીલા છોડ ખવરાવવામાં આવતા હોય જેમનાં વાછડાં ૧ વર્ષ થઇ ગયાં હોય તેની આખડી ગાયેનું દૂધ બળ આપવામાં બહુ ઉત્તમ છે.

દૂધ બળ આપનાર છે. માટે તેનો વાછકરણમાં ઉપયોગ કરવે. ઉપર જે પ્રયોગો બતાવ્યા તે બળ આપનારા, ધાતુ વધારનારા સંતાન આપનારા, આનંદ વધારનારા છે. પહેલો શરીરને રચથી કે હિલ્ટીની દવાથી શુદ્ધ કરી પછી પુષ્ટ કરનાર ઉપરના પ્રયોગો કરવા ક્ષીણ ધાતુલાળાને ધાતુ વધારનાર એ પ્રયોગો છે.

શ્રી ચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૮ મો

રસાયન વિદ્યા

પ્રકરણ ૧૦૬ મું

બળ, આરોગ્ય, આયુષ્ય અને બુદ્ધિ વધારવાના ઉપાયો.

જે ઔષ્ધ જરાનો તથા વ્યાધિનો અટકાવ કરનાર હોય, જીવાનીને સ્થિર રાખનાર હોય, નેત્રોનું દિત્તકરનાર હોય, ધાતુઓની શુદ્ધિ વધારનાર હોય અને વીર્યને વધારનાર હોય તે ઔષધ રસાયન કહેવાય છે, શરીરમાં શ્રેષ્ઠ રસ રૂધિરાદિ મેળવવાના જે ઉપાય તે રસાયન છે.

મનુષ્યને તેજ પ્રથમ અવસ્થામાં, મધ્ય અવસ્થામાં રસાયન યોગે આપવા તે શરીરનું સ્નેહન સ્વેદન કરીને આપવા. જેમ મેલદ વસ્ત્રમાં સારો રંગ પશુ ચડતો નથી તેમ રસાયનો પશુ અશુદ્ધ શરીરમાં સંપૂર્ણ કામ કરી શકતાં નથી. માટે પ્રથમ શરીરના દોષ જન્ય તથા માનસિક ઉપધાતો (ક્રોધાદિક) છે તેનું જેથી જીવન પર્યંત નિવારણ થાય તેવા રસાયન પ્રયોગો છે.

લાંબા કાળ જીવાની ટકે—હંદુ જળ, દૂધ, ઘી અને મધ એ ચાર પદાર્થોમાંથી એક, બે ત્રણ કે ચારે પદાર્થો ભોજન કર્યા પહેલાં પાવામાં આવે તો જીવાની લાંબા કાળ સુધી ટકા રહે છે.

વાવડીંગના રસાયન પ્રયોગો—વાવડીંગના દાણાઓનું ચુર્ણ કરી, જેઠીમધના ચુર્ણ સાથે જઠરાગ્નિના બળ પ્રમાણે રોજ ટાંકા

પાણી સાથે ઉપયોગ કરાવવો. અનુપાન પણ ટાઢું પાણી આપવું એક મહીના સુધી રોજ પ્રયોગ કરાવવો.

(૨) અથવા વાવડીંગનું ચુર્ણ મદ અને દ્રાક્ષીની સાથે જઠરાગ્નિના બળ પ્રમાણે આપવું અનુપાન ટાઢા પાણી સાથે આપવું એક મહિના સુધી રોજ આપવું.

(૩) અથવા વાવડીંગનું ચુર્ણ મદ અને આમળાંના રસ સાથે ટાઢા પાણીના અનુપાનથી રોજ એક મહિનો આપવું, (૪) વાવડીંગનું ચુર્ણ ગળોના કવાથ સાથે એક મહિનો આપવું, ઉપર પ્રમાણે ચુર્ણદિ લઇ પેટમાં પચી જાય ત્યારે મીઠા વગરના તથા થોડા રોહવાળા (ધી સાથે) મગ તથા આમળાંનું ઓસામણ અને ભાત તથા ધી રોજ જમવું.

સવાનમાં વાવડીંગના દાણાનું ચુર્ણ ઉપર પ્રમાણે લઇ બપોરે ૧૨ વાગે ભાત અને ઓસામણ લેવું, તેથી અરશો મટે છે. કૃમિ મારે છે. ગ્રહણ ધારણ શકિત વધે છે, ઉપરનો પ્રયોગ એકક મહિનો કરવાથી દર મહિને સો વર્ષનો આયુષ્યમાં વધારો થાય છે.

વારાહીકંદ ચારસો તે કાં બાર લઇ તેનું ચુર્ણ કરી તે ચુર્ણ યોગ્ય માત્રામાં મદ સાથે મેળવી દૂધમાં ઘોળી સ્વારે પાત્રી તે પચી ગયા પછી દૂધ, ભાત ધી એ આપવું. આ પ્રયાગનું સેવન કરવાથી સો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવે છે. બળવાન થાય છે. પ્રયોગ કરનારે પવન વગરના ઘરમાં રહેવું, શરીરે પવન લગતો દેવો નહિ.

નેત્રોને તથા શરીરને બળવાન કરવા પ્રયત્ન હોય તેમણે બીયાના સારનો અને અરશીના મુળનો કવાથ કરી તેમ ૬૪ તોલા ભાર અડક બાફવા, બાફતી વખતે ચોથા ભાગનો આમળાનો રસ અને ૧ તોલો ચિત્રકનાં મૂળનો કડક નાંખવો. બફાઇ રહે ઉતારી અડદને થોડા પાટી, મીઠું ન નાંખતાં મદ તથા ધી નાંખી તેને જઠરાગ્નિના બળ પ્રમાણે ઉપયોગ કરવો. પચી ગયા પછી મીઠા વગરના મગનું તથા આમળાનું ઓસામણ ધાં ભાત સાથે જમવું. આ પ્રયોગ ત્રણ મહિ ૧ કરવાથી ચક્ષુ રુડ જોવા બળવત્તર થાય, શરીરબળ અત્યંત વધે અને સો વર્ષનું આયુષ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

બાવચીનો પ્રયોગ—ઘોળા કુલવાળી બાવચીનાં તડકામાં સુકાયેલાં ફળ લાવી ઝીણું ચુર્ણ કરી તે ચુર્ણ ગેળમાં મેળવી ધીના રીઠા વાસણમાં નાંખી તે બકનું મોં બંધ કરી અનાજના ઢગલામાં તે ઘડો દાટી મૂકવો. સાત રાત્રિ થઇ ગયા પછી કાઢી લેવો પછી

વમન વિરેચન આદિથી શરીરનું શોધન કરી સુર્યોદય પહેલાં જઠરાગ્નિના બળ પ્રમાણે તેમાંથી ગોળી ખવડાવવી. તે ખાધા પછી ગરમ પાણી પીવું, અને પવન વગરના ધરમાં રહેવું. ઔષધ પચી ગયા પછી અપોરે ટાઢા પાણીએ સ્નાન કરી સાકર સાથે દૂધ ભાત જમવો. આમ છ માસ કરવાથી ઉત્તમ બળ અને વર્ણુ પ્રાપ્ત થાય છે, યાદદારિત અને સ્મરણુ શક્તિ બહુ વધે છે. અને સો વર્ષનું આયુષ્ય થાય છે. ધોળા આવચીને બદલે કાળા ધુલની આવચીનાં ફળોનું ચુર્ણુ ગોમૂત્રમાં પલાળી ઘડમાં ભરી ઉપર પ્રમાણે તૈયાર કરવામાં આવે તો તે દવા ગોમૂત્ર સાથે લેવાથી પાંડુ અને ઉદરરોગ તથા કોઢ મટે છે, એ એક મહિનાનો પ્રયોગ છે. તેથી સો વર્ષનું આયુષ્ય વધે છે. માત્રા આઠ તોલા સુધી લઇ શકાય છે.

આહ્લી—આહ્લીનો સ્વરસ સવારે દૂધ સાથે જઠરાગ્નિના બળ પ્રમાણે પીવો, સ્વરસ પીન ઉપર દૂધ પીવું, પછી અપોરે દૂધ, ધી ને ભાત જમવો, ત્રણ મહિના પ્રયોગ કરવાથી બ્રહ્મ તેજ વધે, સ્મરણુ શક્તિ વધે ને આયુષ્ય સો વર્ષનું થાય. પવન વગરના ધરમાં રહેવું અને પ્રયોગ આલે ત્યાં સુધી બીજું કંઈ પણ ખવાય નહિ આસામન મીઠા વગરનુંજ લેવાય

આહ્લી હૈત સ્વરસ ૧૨૮ તોલા, ધી ૬૪ તોલા, વાવડીંગના દાણાનું બારીક ચુર્ણુ ૧૬ તોલા વજનનું ચુર્ણુ ૮ તોલા, નસોતરનું ચુર્ણુ ૮ તોલા અને ત્રિકણાનું ચુર્ણુ ૪૮ તોલા લઇ, એકંદર કરી ઉકાળી ધી બાકી રહે ત્યારે કિતારી દરવા દઈ ધી ગાળી લઇ. તે ધી જઠરાગ્નિ પ્રમાણે સવારે ખાવું, અને તે પચી ગયા પછી અપોરે દૂધ, ધીને ભાત જમવો. સિવાય કંઈ ખાવું નહિ. આ પ્રયોગથી કૃમીઓ, નિકળી જાય છે, ચલક્ષ્મી દૂર થાય છે, કાન કમળ જેવા થાય છે, યૌવન સ્થિર થાય છે, એકવાર સાંભળેલું યાદ રહે છે, અને ત્રણસો વર્ષનું આયુષ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, પવન વગરના ધરમાં રહેવું.

આહ્લી ધી—અમારે ત્યાં દેવે કાર્મસીમાં તૈયાર મલશે રતલ ૧, કરી ૩ ૬ વજનના ચૂર્ણુનો આંમળાં જેટલો ગોળો સવારે આહ્લીના સ્વરસમાં ઉકાળેલા દુધ સાથે પાવો, પચી ગયા પછી અપોરે દુધ, ધીને ભાતનો આહાર કરવો. બાર દિવસ કરવાથી દુરથી વાતો સાંભળે, ૨૪ દિવસ સેવન કરે તો સ્મરણુ શક્તિ વધે, ૩૬ દિવસ ખાય તો સ્પૃશ્યતા યાદ રાખી શકે ૪૮ દિવસ સેવન કરે તો ગરુડ પક્ષી જેવું

નેત્રાનું તેજ વધે અને સોવર્ણનું આયુષ્ય થાય (૨) ધોડાવજને વજને દૂધમાં ઉકાળી, દૂધ સાથે પાવી, બપોરે દૂધભાત અને ધી ખાતું તથા ઉપર પ્રમાણે સ્મરણશક્તિ વધે અને સો વર્ષનું આયુષ્ય થાય.

પાંચસોવર્ષનું આયુષ્ય વધે—વજના કવાથથી તથા કઢકથી સો વાર ઉકાળેલા ૧૦૨૪ તોલા ભાર ધાનેા જઠરાગ્નિના યજ્ઞ પ્રમાણે માત્રાથી રોજ ઉપયોગ કરે તો ૫૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય પ્રાપ્ત થાય, બુદ્ધિ વધે, વળી ગલગંડ, સોજા સ્વરભેદ પણ મટે.

બુદ્ધિ અને આયુષ્ય વધારનારા રસાયનો

પુષ્પ નક્ષત્રને દિવસે કાચાં ખીલાંના ફળાનું ચુર્ણ ધી તથા મદ અને સોનાના વરક સાથે ચાટે તો આયુષ્ય વધે, અને અલક્ષ્મીનો વિનાશ થાય.

ખીલીની પાલનો અને મૂળનો કવાથ દૂધ સાથે પીવે તો આયુષ્ય વધે, (૨) કમળના મુળનો કવાથ મદ તથા સાળની ધાણી સાથે પીવે તો જરૂર આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય.

કમળ કાકડીની અંદરનો ગર્ભ, મદ, સાળની ધાણી, ધકેલાં એ સોનાવરખ અને દૂધમાં વાટી દૂધ સાથે રોજ પીવે તો આયુષ્ય વધે છે.

વજનું ધી, કાચાં ખીલાંનું ચુર્ણ અને સોનાના વરખ એનો રોજ ઉપયોગ કરવાથી બુદ્ધિ, આયુષ્ય, આરોગ્ય, સૌભાગ્ય વધે, શરીર પુષ્ટ થાય છે.

અરકુસીનાં મૂળ ૪૦૦ તોલા લઈ તેના કવાથમાં તેલ ઉકાળી તે રોજ જમવામાં લે તો આયુષ્ય વધે અને બુદ્ધિ વધે છે.

૪૦૦ તોલા જવને ખાંડી તે જવની રોટલી વગેરે યનાવી પીપળ અને મદ સાથે રોજ ખાવાથી આયુષ્ય વધે છે.

આંમળાનું ચુર્ણ અને સોનાના વરખ મદ સાથે કાલની રોજ ખાયતો રિષ્ટગ્રસ્ત પણ બચી જાય અને આયુષ્ય વધે.

ઉપરના રસાયનના પ્રયોગો બુદ્ધિ અને આયુષ્ય વધારે છે.

અજીતેન્દ્રિય, આળસુ દરિદ્ર, પ્રમાદી, વ્યસની, ઔષધ દ્વેષી એ સાત પુરૂષો રસાયનોનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. અજ્ઞાનથી, ઉદ્વોગ નહીં કરવાથી, ચિત્તની અસ્થિરતાથી, દરિદ્ર્યને લીધે, પરતંત્રપણાને લીધે, અધર્મને લીધે અને ઔષધ નહિં મળવાને લીધે પુરૂષો રસાયનના પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૧૯ મો

ચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક યોગ,

અકરણ ૧૦૭ મું.

તંત્ર

ભૂત પ્રેત જય—ધોળા આકાશના મૂળને હાથે ખાંધી દેશા-
ન્તરમાં જય નો ભૂત પ્રેત, ણિશાય શક્તિની સર્વ નગર કરતાંજ
કટાક્ષ માત્રથી નાસી જાય છે.

ત્રિલોક વશ થાય—ધોળા પુલના આ ડાનું મૂળ અને ગો-
રોચન ગાયના ધી સાથે છુટી માથે ચંદન કરવાથી ત્રિલોક તેને વશ
થાય તેના ઉપર પ્રીતિ કરે.

સ્ત્રી વશીભૂત થાય—ધોળા આકાશનું મૂળ કમરે ખાંધી સ્ત્રી
સંગ કરે તો વીર્યનું સ્તંભન થઇ સ્ત્રી વશીભૂત થાય (૨) ધોળા
આકાશ અને કમળનું પાન કેદે ખાંધી સ્ત્રી સંગ કરે તો વીર્ય
સ્તંભન થાય.

શોભાગ્ન્યશાલી રહેવું—ધોળા આકાશનું મૂળ જે જમણા
હાથમાં કે કેદે પાધે તે સદા સૌભાગ્યશાલી રહે.

વલીલીન જય—ભાંગરાના પાનનો રસ કાળા જીરા (શાહ-
જીરા) સાથે રોળ ખાય અને તેને તેલ સાથે મેળવી શરીરે ને માથે
ચોપડે તો ધોળા વળ કાળા થાય. કરચલીયો પડેલી માટે વલી

પક્ષિત જન્ય. એ રસ ગળોના રસ સાથે એક માસ સેવન કરવાથી બધા રોગ મટે છે.

શાદ્મલીક કટ્ય—શુભ મહુર્તમાં શેમળાની છાલ ૪ તોલા લાવી વાટી ૧ શેર પાણીમાં ઉકાળી પાશેર રહે ત્યારે તે પીવી. તેા રતી શક્તિ વધે છે, ઉકાળો પી પછી દૂધ પીવું. આનું રોજ સેવન કરવાથી ૮૪ વર્ષ જીવે છે.

અભ્યા કટ્ય—હરડે શરદ રતુમાં સાકર સાથે. હેમન્તમાં સૂંઠ સાથે, શિશિરમાં પીપળ સાથે વસન્તમાં મદ સાથે, ગ્રીષ્મમાં ગોળ સાથે, વર્ષામાં સીંદાલુણ સાથે સેવન કરવું તેથી બળ, વાયુ વધે છે, રોગ થતો નથી, યૌવન સ્થિર રહે છે. જઠરાગ્નિ લાકડાને પણ પચાવી દે છે. અનેક રોગ મટે છે

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—કદાચિત્ત કુપ્યતે માતા નોદરસ્થા હરિતકી માતેવ તસ્માદભવતિ હિતકારી હરીતકી ॥

કદાચ માતા કોધી થઇ જાય પણ પેટમાં ગયેલી હરડે કઢી થતી નથી. હરડે માતા સમાન હિતકારી છે.

ધી ખાવાથી ધડાનાડી પ્રકાશિત થાય છે, પીંગલા નાડી નાકની જમણી બાજુના હિદ્રાળા મદના સેવનથી પ્રકાશિત થાય છે અને સુપુમ્ના નાડી દાડમ ખાવાથી પ્રકાશિત થાય છે.

અદશ્ય નિધિ જણાય—ધંતુરાનું મૂળ અને સમદલ (સાતલા) નું મૂળ માથાની ચોટલીની ગાંઠ છોડી નાખીને ઉખાડી લાવી તે મૂળ મોંમાં ધારણ કરવાથી પતાળમાં સ્થિત નીચે પણ દેખાય છે.

રતન દઢ થાય—વજ અને આસનને કરેણનાં પાન સાથે ધુંટી રતનો પર લેપ કરેતો વળી ગયેલા રતનો દઢ થાય.

પતિ વશ થાય—ઉપલેટ. જેઠીમધ બને માખણમાં ધુંટી ચોનિમાં લેપ કરવાથી પતિ દાસની માફક વશ રહે (૨) બેસવું માખણ, મદ અને બરોની ચોટલીની મીંજ એકત્ર ધુંટી ચોનિમાં લેપ કરવાથી આં તેજસ્વીની થાય.

સ્ત્રી વશાકરણ—પુષ્ય નક્ષત્રમાં ધંતુરાનાં ફુલ, બરણી નક્ષત્રમાં તેનાં રૂપ, શિશાખામાં પાન, હરતમાં પાન, મૂળમાં મૂળ લાવી તેને વાટી કપુર, ગોરોચન અને કેસર સાથે એકત્ર ધુંટી તિલક કર-

વાથી સાક્ષાત અંધતી સમાન સ્ત્રી વશીભૂત થાય છે. (૨) જે પુરુષ રતિ કાળે પોતના વીર્યને ડાખા હાથે લગ્ન સ્ત્રીના ડાખા ચરણમાં લેપ કરે તો તે સ્ત્રી તેને પ્રિય થઈ રહે.

બળવાન થવાય—ઉમરડાનાં બી ગાયના માંખણ સાથે ખાવાથી વૃદ્ધના નષ્ટ થાય છે. કૃતિકા નક્ષત્રમાં આદાનું મૂળ ઉખડી લાવી મુખમાં રાખી જે વનમાં જાય તો તે બળવાન થાય (૨ વિદારી-કંદનું ચુર્ણ કરી તેના રસમાં ભાવના ઈષ્ટ સાકર. મદ અને સાથે મેળવી ચુર્ણને દુધ સાથે ખાય તો વૃદ્ધ પણ નિશ્ચય યુવન સમાન થાય છે.

અન્ને નેત્રો એક સાથે ફટકવાથી શોક વાર્તા જાણવી, હોઠ ફટકવાથી લડાઈ અને અધર ફટકવાથી મીઠું ભોજન મળે જમણી આંખ ફરકે તો લાભ અને ડાખી આંખ ફરકે તો લડાઈ થાય,

તાવનો મંત્ર—ૐ નમો ભગવતે છિન્ધિ છિન્ધિ અમુ-
કસ્ય શિરઃ પ્રઙ્વલિત પર શુપાળજે પુરુષાય ફટ સ્વાહાઃ
ઉપરનો મંત્ર ભોજપત્ર ઉપર તેની ધારણા કરવાથી બધા જ્વર મટે છે.

ૐ વિધુદાનલહં ફટ સ્વાહા—જે મંત્રને પાનમાં ચુનો ચોપડી તે ઉપર લખી એ પાનને ચાવીને ખાવાથી ત્રણ દિવસની અંદર જ્વર શાંત થાય છે. ૨૪૯

ચોથીઓ તાવ જાય—કાળા લુધડામાં ગુગળ તથા ધુવડનું પીંછું બાંધી તેનો ધુપ બાપવાથી ચોથીઓ જ્વર જેમ સૂર્યોદયથી અંધારું નાસી જાય તેમ મટી જાય છે. (ચક્રદત્ત).

નસ્થ—કાળીયા સરસના કુલેનો સ્વરસ, હળદર અને દારૂ-હળદરનું ચુર્ણ તથા ધી મેળવી તેનું નરય લેવાથી નાકમાં ટીપાં પાડી સુંઘાડવાથી ચોથીઓ તાવ જાય છે.

અગથીયાના પાનનો રસ નાકમાં પાડી સુંઘાડવાથી ચોથીઓ તાવ જાય છે.

ખીલાડાની વિંટાનો ધુપ દેવાથી તાવથી કંપતો હેય તે રોગી સાજો થાય છે.

તૃતીયો (ત્રીજો દિવસે આવનારો તાવ)—અંધેડાનું મૂળને લાલ ઉનના સાત દોગ ભેગા કરી તેણે બાંધી રીવારને રોજ ફેટે બાંધવાથી ત્રીજો દિવસે આવનારો તાવ જાય.

અરણીનું મૂળ ચોટલીએ બાંધવાથી અથવા તો પાણીમાં ધસી માથે લેપ કરવાથી બધા તાવ મટી જાય છે.

પીંપરાનું પાન હાથમાં લઈ -ગંગાયા ઉત્તરે તીરે કૂલે અપૂષ્પ સ્તાપસોમૃતઃ । તેસ્મૈ તિલોદકં નમઃ સ્વધા ”

ઉપરના મંત્રથી તર્પણ કરવાથી એકાદિક જ્વર મટી જાય છે.

બાંગરાના મૂળના સાત કકડા કરી એકેક કકડાને આદાના રસ સાથે સેવન કરવાથી બધા જ્વર મટી છે.

પીલુડીના મૂળને કાને બાંધવાથી જેમ સૂર્યના ઉદયથી અધકારનો નાશ થાય તેમ સર્વ રાત્રિ જ્વર નષ્ટ થાય છે.

કૃમિ કરમીયાજાય—કંપોલો ૪ રતી ગોળ સાથે સેવન કરવાથી પેટના બધા કૃમિ બહાર નીકળી જાય છે.

હેડકી મટે—કાળાં મરી અને સાકરનું ચુર્ણ મદ સાથે ચાટેતો આદ્ય અને પ્રયજ્ઞ હેડકી મટે છે.

ઉલ્ટી મટે—હરડેનું ચુર્ણ મદ સાથે ચાટે તો ઉલ્ટી મટે.

અપશ્મારઃ મૃગી વાયુ—રોજ વજનું ચુર્ણ મદ સાથે ચાટે અને દુધ તથા ભાત ખાય તો જીનો અપશ્માર પાણુ મટે છે.

માથુ દુઃખનું મટે—નવસાર અને ચુનો એકત્ર કરી રહેજ પાણી મેળવી તે સુધવાથી માથાની વેદના મટી જાય છે.

વીંછી ઉતરે—નવસાર અને હરતાલ એકત્ર પાણીથી વાટી વીંછીના ડંખ ઉપર લેપ કરવાથી તત્ક્ષણ વીંછી ઉતરી જાય છે.

હડકાયા કુતરાનું ઝેર—ઝેર કોચલાનું ચુર્ણ ૧ રતીથી શરૂ કરી રોજ વધારતા જઈ ૧૫ રતી સુધી વધારવું, તે પ્રમાણે એક માસ સેવન કરાવવાથી હડકાયા કુતરાનું ઝેર નષ્ટ થાય છે.

સાપનું ઝેર જાય—હળદર, ટંકણ, જાવંત્રી, મોરચુથુ એ સરખે ભાગે લઈ કુકડવેલાના રસથી ઘુંટી ગોળાથો બનાવવી ૧ માસો જેને સાપ કરડ્યો હોય તેને ખવરાવી ઉપર આદમીનો પેશાબ પાવો, જેથી ઉલ્ટી થઈ સંપૂર્ણ ઝેર ઉતરી જશે, આ દવા કાલ દષ્ટ વ્યક્તિને પણ ફરી જીવન દાન આપે છે.

વીંછીનું ઝેર—ગાયનું ઘી ગરમ કરી કાંપક સિંધાલુણ મેળવી ડંખ ઉપર ચોપડવાથી વીંછીનું ઝેર નષ્ટ થાય છે.

ઉંદરનું ઝેર—ધરનો ધુમાસ, મજ્જા, હળદર, સિન્ધાલુણ એ સ્વનો વાટી તેનો લેપ કરવાથી ઉંદરનું વિષ નષ્ટ થાય છે.

હડકાયા કુતરાનું વિષ--થોરના દુધમાં કાળીયા સરસનાં ખીતે ઘસી ડાબેલા ભાગ ઉપર લેપ કરવાથી કુતરાનું ઝેર નષ્ટ થાય છે.

ગર્ભ પ્રસવ જલ્દી થાય—કાળી પાટ, અરકુસી, અંધેરો એ-આંથી જે મળે તે ઔષધી લાવી તેનું મૂળ ઘસી નાભિ, અસ્તિ પ્રદેશ તથા ભગ પ્રદેશ ૨ લેપ કરવાથી સુખપૂર્વક બાળકનો પ્રસવ થાય છે.

(૨) બીજોરાનું મૂળ જેડીમદ એનું સુષુ મદ સાથે મેળવી ઘી સાથે સેવન કરાવવાથી બાળકનો સુખપૂર્વક પ્રસવ થાય છે.

(૩) ગર્ભિણીના માથે થોરનું દુધ ઘણાજ થોડા પ્રમાણમાં ચો-ડવાથી મૂલેલું બાળક જલ્દી બહાર આવી જાય છે.

(૪) કાંજમાં ૧૦૦ રતી ટુલાવેલી હીંગ, સીંધ લુણ ૧ માસા સાથે પાંચથી ગળેનો સુખેથી પ્રસવ થાય.

બાળકનો તાવ જાય—ૐ કુરુ વન્દે અમુકસ્ય જ્વરં નાશય નાશય હ્રી સ્વાહા: પહેલા દિવસે ઘુણસીને નિ-મંત્રણ આપી રતીવારે તેનું મૂળ ઉખાડી લાવી લાલ દોરાથી લપેટી ઉપરના મંત્રથી ૧૦૮ વાર અભિમંત્રિત કરી બાળકની શિખામાં બાંધવું જેથી બાળકનો જ્વર નષ્ટ થાય છે. અમુક શબ્દ છે ત્યાં બાળકનું નામ લેવું.

સાપ કરડે નહિ

પુખ્ત નક્ષત્રમાં ઘોળા સાટોડીતું મૂળ ઘસી ચોખાના ઘોવણ સાથે પાંચે તે એક વર્ષ સુધા સાપનું ઝેરના ઉપદ્રવથી બચી જાય છે. ડાંખવાળા જગા પર તરત પેસાળ કરવાથી વિષ નષ્ટ થાય છે.

સાપનું ઝેર ઉતરે—કાળીયા સરસનાં ટુલના રસની ઘોળા મરીના સુષુને ભાવના આપી તેનું નસ્ય જેને સાપ કરડ્યો હોય તેને સુંઘાવું, તે મરી પાવાં ને આંખમા આંજવાથી ઝેર ઉતરી જાય છે.

વાંઝીયા કકોડાની ગાંડને બકરીના મૂત્રથી ભાવના દહ કાંજથી ઘુંટી તે જેને સાપ કરડ્યો હોય તેને પાવું, સુંઘવું કે જેથી સાપ ઉતરી જશે.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૨૦ મો

કાલ મૃત્યુનું જ્ઞાન

પ્રકરણ ૧૦૮ થું.

મૃત્યુ થવાનાં લક્ષણ અને તે પહેલાંથી જાણી લેવાની વિદ્યા

જે મનુષ્યોનાં શરીર ગૌર, ધર્ત્તવરણાં, અને કાળાં એમ ત્રણ રંગનાં હોય છે. જે કોઈ મનુષ્યના શરીરનો રંગ અસ્વાભાવિક રીતે બદલાઈ જાય, મોંનો રંગ બદલાઈ જાય તો તે મૃત્યુ થાય એમ જાણવું. મોંમાં તલ, ફેલલા, થાય, તેનો સ્વર બદલાઈ જાય, સ્વર ફાટી જાય, જેના અર્ધાં મુખમાં ચીકાસ આવે અને અર્ધું મુખ સુકાઈ જાય, નખ ને દાંતોમાં ડુલના જેવાં ચિન્હ જણાય, બંને હોઠ પાકા બંધુ જેવા કાળા પડી જાય તો તેના મનુષ્યો જીવી શકતા નથી.

જે પુરુષના અંગમાંથી એક પ્રકારના પુષ્પ જેવી સુગંધી આવે તે એક વર્ષમાં, જેના શરીરમાંથી દુર્ગંધી નીકળવા માંડે. તે એક વર્ષથી વધુ જીવી શકે નહિ, જેના મોંનો શ્વાદ બેશ્વાદ થઈ જાય, શરીર પર માંખી, જીવો, ડાંસ, મચ્છર ચાસ્યા કરે, શરીરે બરોબર નહાવા છતાં માંખીઓ બહુ બેસે તે બહુ જીવતા નથી.

જેના પગ, નિતંબ, હાથ, પાંસળાં, પીઠનો વાંસો, ગરદન, હોઠ, અને લલાટ પર સેવાવાળાં, શીતળ, માંસ અને લોહી વગરનાં જણાય તો તે રોગી જલ્દી મરી જાય છે. જે રોગીને શ્વાસ બહુ ચાલતો હોય. ગળાની પાછળની નસ (નાડી)નો સ્પર્શ કરતાં તે ચાલતી ન

જણાય, તેના ઘાંત મેલથી ભરેલા. નેત્ર બહુ અંદર ઉંડાં ગમેલ હોય, બહુ આંસુ પડે, તેના વાળ કે રૂવાડી ઉખડી જાય. તેના પેટની નસો લાલકે લીલીપીળા ચર્મ ઉપરથી જણાય. નખ ને માંસ લોહી વગરના હોય અને જાંબુ જેવા કાળા રંગના હોય, આંગળાઓ ખેચતાં તડાકા ન બોલે તો તે રોગી જલ્દી મરી જશે એમ સમજવું.

જે માણસ આકાશને શુન્ય અથવા તો પૃથ્વી જેવા પદાર્થોથી ભરેલું જુએ; આકાશમાં યજ્ઞતો અગ્નિ જુએ; જે નિર્મળ જળમાં જળ દેખે; જે જળવા છતાં પ્રેત, રાક્ષસ કે ભૂત જુએ; જે અગ્નિને લીલો, કાળો, ઘોળો કે પ્રભાસ્થિત જુએ, જે વરસાદ ન પડવા છતાં આકાશમાં મેઘને જુએ, વરસાદ વગર વીજળી જુએ, ચંદ્રમાને કાળા વસ્ત્રથી ઢકેલો જુએ, અમાસ કે પુનમ વગર ગ્રહણ જુએ, જે રાત્રે સૂર્ય અને દિવસે ચંદ્ર જુએ, અગ્નિ વગરના પદાર્થોમાં ધુમાડી જુએ, જે કોઇના શબ્દ વગરજ શબ્દ સાંભળે, જે બે આંગળીમાંથી કાન બંધ કરવા છતાં જે સમપ્રમાદ-જવાલા શબ્દ થાય તે સાંભળે નહિ, જે દુર્ગંધીને સુગંધીવાળા જાણે, જેની બુદ્ધિ વિપરીત થઇ જાય તે રોગી જલ્દી મરી જાય છે.

જે પુરુષતું બળ ક્ષીણ થતું હોય છતાં કામ (સ્ત્રી સેવનની ઇચ્છા) વધતી જાય, જે સ્ત્રીસગ કરતો રહે તેને ક્ષયરોગ થઇ તે મૃત્યુ પામે.

સ્વપ્ન કૃણ—જે સ્વપ્નમાં કુતરાં, ઉંટ કે ગધેડા પર સ્વાર થઇ દક્ષિણ દિશા એ જાય તે તરત યક્ષમા રોગથી મરી જાય. જે સ્વપ્નમાં પ્રેતોની સાથે મઘ પીવે, જેને કુતરાં ધસડી જાય એમ જુએ તે ધોર જલથી મૃત્યુ પામે, જે સ્વપ્નમાં આકાશને લાખના રંગથી રંગેલા વસ્ત્ર જેવું દેખે તે રક્તપિત્તથી, જે સ્વપ્નમાં લાલ વસ્ત્ર પહેરી લાલ રંગનો ખતી કોઇ સ્ત્રીથી હારી જાય તે રક્તપિત્તથી, જેને સ્વપ્નમાં ગુલ્મ, કે નખાદિની વિવર્ણતા થાય તે ગુલ્મ રોગથી, જે સ્વપ્નમાં નાગો થઇ શરીરે ધી ચોપડી જવાલા રહિત અગ્નિમાં હવન કરે, તે કોહથી, જે ચંડાલોની સાથે દારૂ પીવે તે પ્રેમેહ રોગથી મૃત્યુ પામે.

જે વગર કારણે ધ્યાન, ઉદ્વેગ, બેચેની કે નીર્બળતા પ્રાપ્ત થાય, ક્રોધી, બહુ બીકણ થાય, જેના શરીરે માંખીયો બહુ બેસે. જે સ્વપ્નમાં રાક્ષસો સાથે નૃત્ય કરી જળમાં ડુબે; જે જળતો છતાં અંધકાર વગર અંધકાર જુએ તે મૃગી રોગથી મૃત્યુ પામે.

જે સુષ્ણને જાગેલા મનુષ્યનાં નેત્ર, જડમાં, ગળાની પાછલી નસ જકડાઈ જાય, તે વાત વ્યાધિથી મૃત્યુ પામે. જે સ્વપ્નમાં પુરી ને પૂર્વા ખાય અને જાગ્યા પછી ઉઠી કરી નાંખે તે મૃત્યુ પામે.

જે સ્વપ્નમાં વક્ષીયોને માથા પર બેમતાં જુએ; જે સ્વપ્નમાં માથું મુડાવે; જે કુતરાં, હોલા, કાગડાથી કે રાક્ષસ, ભૂતથી સ્વપ્નમાં ઘેરાઈ જાય. જે સ્વપ્નમાં વેગવાળી નદીમાં તણાઈ જતો દેખે, સ્વપ્નમાં ગુફામાં પ્રવેશ કરે, વાંદરા સાથે સવારી કરી દક્ષિણ દિશામાં જાય; સ્વપ્નમાં લયંકર રૂપવાળા નાગ, કાળા રંગવાળા, લાલ નેત્રોવાળા પુરુષોને જુએ. કાળા, જાંબા કેશવાળા; મોટા સ્તાનવાળા; દીર્ઘ નખવાળા સ્ત્રીને જુએ તો તે રોગી મરી જાય.

તેમાં દિવસે આવેલાં સ્વપ્નમાં ૭૬ નાનાં અને બહુ મોટાં સ્વપ્ન રાત્રે આવે તો તે નિષ્ફળ જાય છે.

જે સ્વપ્ન રાત્રિના પહેલા ભાગમાં જણાય તેનું ફળ સ્વલ્પ હોય અને જે સ્વપ્ન પરાહ્નિકે આવે તે પછી મનુષ્ય જાગી જાય તે ફરી સુવે નહિં તો તે મહા ફળદાયક છે. અશુભ સ્વપ્ન જોઈ જે અંદરમાં જુએ તેને શુભ ફળ મળે છે.

જેને ભયજન કરવાથી હૃદયમાં બહુ પીડા થાય. ખાધેનું અન્ન નીકળી જાય અને ન નીકળે તો પચે નહીં, તૃષા વધુ થાય, બળ ક્ષીણ થાય; હૃદયમાં શુળ હોય તે રોગી જલ્દી મરે છે. જેને ગંભીર જાગ્રમની હેડકી આવતી હોય અને જાડે લોહી પડતું હોય તો તે અવ્યતા નથી.

જે દુર્ગંધ રોગીને આફરો અને અનિસાર સાથે હોય કે આફરો ને તૃષા સાથે હોય તે જલ્દી મરી જાય છે. જેમને સવારમાં તાવ આવતો હોય, સુકી ખાંસી આવતી હોય, સાંજે તાવ કે દારૂથી કફ સાથે ખાંસી આવતી હોય, બળ ને માંસ ક્ષીણ થઈ ગયાં હોય, જે ઉદર રોગીને મૂત્ર ને મળ ગાઠોવળું નીકળે, શરીર ગરમ ન હોય, શ્વાસ આવવા લાગે તે જીવતા નથી.

જે રોગીની કુખમાં સોજો આવે તે સોજા હાથે પગે ફેલાય તે મરી જાય, જેના પગે સોજા આવે, પગની પીંડીયો ને જાંઘો શિથીલ થઈ જાય તેઓ જેમના હાથ, પગ, ગુદા અને ઉદર પર સોજા આવે, બળ, વર્ચું ને આહાર ક્ષીણ થઈ જાય, જેના હૃદયમાંથી લીલો, પીળો કે લાલ રંગનો બહુ કફ હંમેશાં પડે તે રોગી જીવતા નથી.

જે રોગીની રૂવાંટી ખડી થઈ જાય, પેસાળ જડો થાય, સોજ આવે ખાંસી ને તાવ રહે, માંસ ક્ષીણ થાય તેવા રોગી જીવતા નથી.

જેને સોજ ઉપરાંત તાવ તથા અતિસાર હોય અથવા જવ-રાતિસાર ઉપરાંત સોજ ચઢે તો તે મરી જાય, જે દુર્બળ રોગીનાં જડખાં તથા ગળાની પાછળની નસ જકડાઈ જાય, તૃષ્ણ લાગે, પ્રાણ વાયુ હૃદયમાં જ રહે તેઓ, જેમનું મન વ્યાકુલ રહે, માંસ ખળેને આહાર લોહી ક્ષીણ થઈ જાય, તેવા રોગી જલદી મરે છે.

જેની આંખોની પુતળીઓમાં જેવાથી પ્રતિબિમ્બ ન જણાય તે મરી જાય છે. જે માથા વગરનો પડકાયો જીવે, જે પથારીમાંથી ઉઠાડવા છતાં વારંવાર મોહ પામે, બહુ લવારી કરે તે સાત દિવસમાં મરી જાય, જેને શ્વામ લેતાં વચ્ચે ખટકા મારે, જેના નેત્રોનો આગળનો ભાગ ઉપર આવી ગયો હોય, જેનું કપાળ ઝુલી જાય, અન્ન ઉપર પ્રીતિ ન થાય, બકુટી નમી જાય, જીભ ઉપર કાંટા જણાતા હોય, જેનું લિંગ બહુ સંકોચાઈ જાય, અંડકોષ બહુ લટકી જાય કે અંડકોષ સંકોચાઈ જાય ને લિંગ બહુ લટકી જાય જેની ત્વચા હાડકામાં પેશી જાય, તે મહીના કરતાં વધુ જીવતા નથી.

જેના વાળ ઉખાડતાં તેને ખચર ન પડે તો તે જ દિવસથી વધુ જીવતા નથી, જેના વાળ તેલ લગાડ્યા વગર તેલ લગાવેલા જેવા ચીકણા જણાય, જેની નાસિકાની અણી મોટી જણાય, જેનું નાક બહુ પહોળું થઈ ગયું હોય કે બંધ થઈ ગયું હોય, જેના કાન મુખ, હોઠ ધોળાં, કાળા કે લાલ થઈ જાય, જેના દાંત હાડકાં જેવા ધોળા થઈ જાય કે કાદવ જેવા મેલા થઈ જાય. જેની જીભ જકડાઈ શુન્ય થાય. કાળી થઈ જાય, સોજ વાળી કે કાંટાવાળી જણાય તે જીવતા નથી.

જે રોગી દાંત વડે વખ કાપે. નખ વડે માથાના વાળ ઉખેડે તે, જે જાગવા છતાં દાંત કચકોડે, જેને પહેલો જે પદાર્થો ઉપર પ્રીતિ હોય તેના ઉપર ગ્લાનિ થાય, તે જીવતા નથી. જેના થુંકમાં ઘણા રંગ જણાય; તે થુંક જળમાં નાંખવાથી મળી જાય તો તે જીવતા નથી, જેનું થુંક, વિષ્ટ, વીર્ય જળમાં ડુબી જાય તેના આવરણ દુર્બલ જણવે. જેના મુખમાંથી શીણ સાથે વારંવાર લોહી પડે અને કુખમાં શુળ આવે, જેનો રોગ એકાએક શાંત થઈ જાય તેમનું જીવવું

શંકા ભરેલું છે. જેને શ્વાસ લેતાં મૂકતાં નાસીકા વાંકી થાય, પગની પીંડીઓ શીથીલ થાય, હૃદયમાં બહુ દાહ થતો હોય; જેને પોતાનું શરીર લીના કપડાથી ઢંકાયલા જેવું જણાય, જેના બધા શરીરે વાના સોજા હોય, મળ ફાટેલો હોય; તૃષા બહુ ગમતી હોય, તે મરી જાય છે. જેના હાથ પગને મુખ સુકાઈ જાય. જેના માથામાં નસોની જાળ જણાય તે છ મહિનામાં મરે છે.

સ્વપ્નમાં—નિર્મળ તળાવ, ઘોળાં વચ્ચે જેવાં, પ્રસન્ન દેવો જેવા કે તે તેમની સાથે વાતો કરવી માંસ; માછલાં; છત્રી; દર્પણ જેવાં. ઘોળાં પુષ્પો જેવાં એ શુભ છે. ઘોડા; બગદ, રથપર સવારી કરવી, ઉત્તર દિશામાં જવું. ગળડી પડીને ઉઠવું. શત્રુઓને જીતવા; સ્વપ્નમાં ધર, મહેલ, પર્વત, હાથી જેવા, ચંદ્ર, સૂર્ય, બ્રાહ્મણ; ગાય, યશસ્વી મનુષ્યો જેવા, સમુદ્ર પર જવું, એ સારાં સ્વપ્ન છે. તે જે રોગી જુએ તે જરૂર સાજો થઈ જાય.

શરદ અને હેમન્ત ઋતુમાં વૃક્ષાદિની ત્વચા અને મૂળનો સંગ્રહ કરવો, શિશિરમાં ફળ અને મૂળનો સંગ્રહ કરવો વસન્તમાં ફળ અને પાન અને ગ્રીષ્મમાં ફળ અને બીજનો સંગ્રહ કરવો, કારણ તે તે વખતે વૃક્ષો બળવાન હોય છે.

રોગીનું પરિણામ, ફળ નક્ષત્ર ઉપરથી જાણવું

કૃતિકા નક્ષત્રમાં રોગ ઉત્પન્ન થાય તો નવ રાત્રી પીડા ભોગવવી પડે, મેઘિણીમાં રોગ થાય તો ત્રણ રાત્રિ મૃગશિરમાં રોગ થાય. તો પાંચ રાત્રી પીડા ભોગવવી પડે અને આર્દ્રામાં રોગ થાય તો રોગીનું મૃત્યુ થાય, પુનર્વસુ અને પુષ્ય નક્ષત્રમાં રોગ થાય તો સાત રાત્રી પીડા ભોગવવી પડે, આશ્લેષામાં થાય તો નવ રાત્રિ પીડા ભોગવવી પડે, મધ્યામાં રોગ થાય તો મૃત્યુ થાય, પુર્વા ફાલગુનીમાં થાય તો બે માસ, ઉત્તરા ફાલગુનીમાં થાય તો ૧૫ દિવસ. હસ્તમાં થાય તો સાત દિવસ, ચિત્રામાં થાય તો અડધો મહીનો, સ્વાતિમાં થાય તો બે મહિના, વિશાખમાં થાય તો ૨૦ દિવસ, અનુરાધામાં થાય તો ૧૦ દિવસ, જ્યેષ્ઠામાં થાય તો અડધો મહીનો પીડા ભોગવવી પડે મૂળમાં રોગ થાય તો મૃત્યુ થાય, પૂર્વાષાઢામાં થાય તો ૧૫ દિવસ, ઉત્તરાષાઢામાં થાય તો ૧૮ દિવસ, શ્રાવણમાં થાય તો બે મહિના, ધનિષ્ઠામાં થાય તો ૧૫ દિવસ, શતભિષામાં થાય તો ૧૦

દિવસ, પૂર્વા ભાદ્રપદમાં થાય તો ૧૯ દિવસ, ઉત્તર ભાદ્રપદમાં થાય તો ત્રણ પખવાડીમાં અને રેવતીમાં, થાય તો ૧૦ રાત્રિ, અશ્વિનીમાં થાય તો ૧ રોજ પીડા ભોગવવી પડે અને ભરણીમાં રોગ થાય તો મૃત્યુ થાય, આ પ્રકારે જે નક્ષત્રમાં રોગ લાગુ પડે તે અનુસાર પીડા ભોગવવી પડે છે.

જો શની, રવી, મંગલારે રોગ લાગુ પડે અને મધ્ય, શતભિષગ, આર્દ્રા, સ્વાતિ, મૂળ, પુર્વાશ્લેષુની, પૂર્વાષાઢા અને પૂર્વા ભાદ્રપદમાંથી કોઈ નક્ષત્ર તે દિવસે હોય તો, તારા પછુ વિરૂદ્ધ હોય, ચોથ, આઠમ; પાંચમ કે છઠ્ઠ હોય તો રોગીનું મૃત્યુજ થાય, સોમવારને પાંચમના દિવસે, ગુરુવારને બીજના દિવસે કે શુક્રવારને ચોથના રોજ રોગ લાગુ પડે તો મૃત્યુજ થાય.

જોના જમણા નાકમાંથી વાયુ નિરંતર નીકળે તેનું ત્રણ દિવસમાં ક્ષય થાય. જોનાં નાકનાં છિદ્ર બંધ થાય અને માત્ર મુખથી જ વાયુ વહે તે ચમપુરમાં ગમન કરે છે.

જો જન્મ કુંડળીમાં સુર્ય જન્મરાશીથી સાતમા સ્થાને હોય અને ચંદ્ર જન્મરાશી પર હોય. માત્ર નાકના જમણા છિદ્રથી શ્વાસ ચાલતો હોય તેનો સમય પૂર્ણ થયો જણવો, જેને ધ્રુવનો તારો કે અરુન્ધતીનો તારો કે વાયુ મંડળ ન જણાય તેનું મૃત્યુ નીકટ સમજવું, જળમાં પ્રતિબિંબ જોતાં માથું ન જણાય તો એક મહિનામાં નાશ થાય.

દેવે કાર્મસીની દવા માટે વિદ્વાનોના અભિપ્રાય—

પણજથી લગવાનજ રજુછોડજ લખે છે કે: અમારા ઘરમાં એક બાઇને હીરટીરીઆ થયો હતો તે લોકો ભુત છે એમ કહેતા. તે સ્ત્રી ધુણતી પણ ખરી, પણ તમારી સલાહ પ્રમાણે આપની દવા વાપરવાથી અઠવાડીયું ન થયું તેવામાં તો તેને આરામ થઇ ગયો છે. જેથી મને નિશ્ચય થઇ ગયો છે કે: આપની દવા હીરટીરીયા ઉપર રામબાણ છે.

મુંબાઇથી નાગરજ મોરારજ લખે છે કે આપની હીરટીરીઆની દવા વાપરવાથી આરામ થતો જાય છે. માટે તેમાંની વધુ દવા વી. પી થી. મોકલી આપશો.

શ્રી ચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૨૧ મા.

વિષ વિદ્યા.

પ્રકરણ ૧૦૯ મું

સર્પ વીંછી ઉંદર હુડકાયા કુતરાનું ઝેર ઉતારવાની વિદ્યા

ઝેર અત્યંત ઉપયુક્ત તદ્દલ છે માટે તેના ઉપર ઠંડા પરિષકો કરવા. સર્પો ક્રોધ કરે છે ત્યારે તેમનું વિષ સવળા અંગોમાંથી દાઢોમાં આવે છે. અને તે કરડ્યા પછી ચત્તા થયા વગર દેશોમાં વિષ નાંખી શકતા નથી. જેને ઝેર ચઢ્યું હોય તેનો શ્વાસનો માર્ગ વિષથી પીગ-જેલા કંકવડે રોકાઈ જાય છે. તેને માટે માણસે જાતાં જતાં સંજ્ઞા-વગરનો થઈ જાય છે. વિષ પ્રથમ સર્વ અવયવોમાં વ્યાપ્ત થઈ પછી સંકેત પામી કેવળ જ્યાં પ્રદાર થયો હોય કે દંશ થયો હોય તે પ્રદેશમાં જ સ્વભાવથી રહે છે.

પીપળા પાસે, દેવસ્થાનમાં, સ્મશાનમાં, રાફડા પાસે, સંધ્યાકાળ વખતે, ચૌટામાં, ભરણી નક્ષત્રમાં, કે મધ્યામાં જે માણસોને સર્પ દેશ થયો હોય તેમનું ઝેર ઉતરતું નથી.

સાપો ઘણા ક્રોધી હોય છે તે કચરામાંથી ક્રોધ પામીને કરડે છે. બહુ ઝેરી સાપ કરડ્યાથી નેત્ર, નખ, દાંત, મુત્ર, વિષ્ટા કાળાં થાય, જે સાપ કરડ્યો હોય તો માણસ ઉંચે જોયા કરે, સાપણ કરડી હોય તો નીચે જોયા કરે છે.

સાપ જેને કરડ્યો હોય તેને દંશથી ઉપર ચાર આંગળીને છેટે

વચ્ચ કે ચામડાનો કે ઉત્તરનો પાટો બાંધી દેવો કે જેથી લોહી ઉપરના ભાગમાં ચડતું અટકે અને વિષ શરીરમાં ફેલાય નહીં. જ્યાં પાટો બાંધાય નહિં તેવી જગાએ કરડ્યો હોય તો દંશને શસ્ત્ર વતી કાપી લોહી કાઢી તેને દાખ દેવો. વળી વિષ શરીરમાં ફેલાઇ ગયું હોય તો હાથ, પગ, વગેરે શાખાઓના અગ્ર ભાગની અને લલાટની શિરાઓને વીંધી લોહ બેલેરાવવું જેથી વિષનું નિવૃત્તય થઇ જાય છે.

ઝેર ઉતારનાર દવા—લાખ, હરેણુ, જટામાંસી, ઘઉંલા, મીઠાને કડ્ડો સરગવો, જેઠીમધ, એવરચી, લળદર એ સર્વનું ચુર્ણ કરી મદ તથા ધીમાં કાલવી તેને ગાયના શીંગડામાં ભરી ગાયના શીંગડાનો દાટો દઇ એક પખવાડીયા સુધી રાખી મુકવું. એ સજીવન નામની સિદ્ધ દવા છે. તેનો અંજનમાં, પીવામાં તથા નસ્યમાં પ્રયોગ કરવાથી કંઠ પ્રાણ થયેલ માણસ જીવે છે.

ઉંદરનું ઝેર—મીંઢળ, વજ, કુકુલેલાં અને ઉપલેટ એનો કલક ગોમુત્રમાં વાટી દહીં સાથે ચઢાડવાથી સઘળી જાતના ઉંદરોનાં ઝેર નષ્ટ થઇ જાય છે.

કુતરાનું ઝેર—હડકાયું કુતર કરડે તો દંશની જગાએ અગ્નિથી તપાવેલા ધીથી ડામ દેવો. તલનો કલ્ક, આકડાનું છીર અને ગોળ એકંદર કરી ખવરાવવાથી હડકાયા કુતરાનું ઝેર નષ્ટ થાય છે.

વીંછીનું ઝેર—કચ્છુતરની હધાર, હરડે, તગર અને સુંક એ સર્વ બીજોરાના રસમાં વાટી તેનો કલ્ક ચોપડવાથી વીંછીનું વિષ નષ્ટ થાય છે (૨) હીંગ અને હરતાળ બીજોરાના રસમાં ઘુંટી ગોળી વાળી તે ગોળી ધસી દંશ ઉપર લેપ કરવાથી અને અંજન કરવાથી વીંછીનું વિષ નષ્ટ થાય છે.

ઉંદરનું વિષ—કઠ, સુંક, મરી, પીંપર, દારૂહળદર, જેઠીમધ, સીંધવ, સંચળ, માંલતી, નાગકેસર, માકોલી, ક્ષીરકાકોલી આદિને કોઠાના રસમાં વાટી સાકર તથા મદ મેળવવામાં આવે એ સાર્વકામિક અગદ છે. તે સર્વ વિષને હણે છે પણ તેમાં ઉંદરના વિષને વિશેષે કરીને હણે છે.

કડવી ધસોડી, મીંઢળ અને અંકોલના મુળનો કવાથ પાવાથી ઉંદરનું વિષ ઉતરે છે.

સર્પ—વિષ

મહાગદ—નસોતર, નેપાળો, જોડીમધ, હળદર, ફાફળદર, મજીઠ, ગરમાળો, ત્રિધવ આદિ પંચલવણ, સુંઠ, મરી, પીપળ એ સર્વનું ચુર્ણ કરી મદમાં કાલવી ગાયના શીંગડામાં ભરી ગાયના શીંગડાને દાટો દઈ એક પખવાડીયા સુધી રાખી મુકવું એટલે દવા તૈયાર થશે તે પાવથી, આંખમાં આંજવાથી, લેપ કરવાથી, સુંઘાડવાથી અગદ વિષને હણે. તે વિષના લેગને હણનાર છે.

અજીત અગદ—વાવડોંગ, કાળીપાટ, ત્રિફળા, અજમોદ, હીંગ, સુંઠ, મરી પીપર, તગર, પંચલવણ, ચિત્રકમુળ એ સર્વનું બારીક ચુર્ણ કરી મદમાં કાલવી ઉપર પ્રમાણે ગાયના શીંગડામાં ભરી એક પખવાડીયું રાખી મુકવું તે સધળાં સ્થાવર, જંગમ વિષ ઉતારનાર છે.

તાદ્ય વિષ—પાંડરવો, દેવદાર, મોથ, ઉપલસરી, કડુ, ભરૂંઠ, રોહિતસખડ, પદ્મકાષ્ઠ, નાગકેસર, તાલીસપત્ર, સાજખાર, અરકુસો એલચી, સંદ્ર નગોડ, પથ્થર ડુલ, કઠ, તગર, ધકેંલા, લોચરાળો, સોનાગેરૂ, જીરૂ, ચંદન, સીંધવ, સર્વે સમભાગે લઈ સુદૃઢ ચુર્ણ કરી મદમાં કાલવી તેને ગાયના શીંગડામાં ભરી ગાયના શીંગડાને દાટો દઈ એક પખવાડીયા સુધી રાખી મુકવું એ અગદ સિદ્ધ થાય છે. તે તક્ષક નાગના વિષને પણ હણી નાંખે છે.

ઋષભ અગદ—૪ટામાંસી હરેણું ત્રિફળા, સરગવો, મજીઠ, ધકેંલા, જોડીમધ, પદ્મકાષ્ઠ, વાવડોંગ, તાલીસપત્ર, કાળી નગોડ, ઉપલસરી, એલચી, તજ, ઉપલેટ, તમાલપત્ર, ચંદન, ભારંગી, પટોલ, વાપુંગા, કાળીપાટ, ઈંદ્રિવારણી, કમડની ડાંડી, પીળો કાંટા શેરીયો, સંદ્ર ગરણી, આસે પાક્કવ, સોપારી, તુળસીની માંજર અને બીજામાનાં ડુલ્લે એનું ચુર્ણ કરી, સુર, ઘો શીયાળ, હરણ, નોળીયો એમના પિત્તથી ઘુંટી, મદમાં કાલવી, ગાયના, શીંગડામાં ભરી, શીંગડાને દાટો દઈ એક પખવાડીયા સુધી રાખી મુકવું. એટલે ઋષભ નામનો અગદ સિદ્ધ થાય છે. સારી રીતે બનાવેલો આ અગદ રાજાઓએ તેમ ઉત્તમ માણસોએ રાખવો યોગ્ય છે. આ અગદ જે ધરમાં હોય તે ધરમાં સર્પો આવતા નથી અને આવે તો આ દવાની શક્તિથી તથા વિષથી રહિત થઈ જાય છે. તેનાથી સધળાં વિષો નિર્વિધ થઈ જાય છે.

શ્રીચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૨૨ મો

ભૂત વિદ્યા

પ્રકરણ ૧૧૦ મું

ભૂત, પ્રેત, પિશાચનું વળગણુ, અને તેને દુર કરવાના પ્રયોગો

આપણે ઘણી વાર અમુક સ્ત્રીને તો વળગાડ છે, ભૂત વળગ્યું છે, માતા આવી છે, શિક્ષાતર વળગ્યું છે એમ સાંભળીએ છીએ,

જેને કાંઈ વાગ્યું હોય; ક્ષય (જખમ કે વર્ણ) થયેલ હોય. તે જો અશુચિ રહી શાસ્ત્રવિધિનું ઉલ્લંઘન કરે તો તેને ગ્રહો દિંસાડી પોતાના વિહાર માટે વળગે છે.

આવી રીતે વળગનાર ગ્રહો કેવા ભૂતોની આઠ જાતિ છે, તેમાં દેવ, દૈત્ય, ગંધર્વ, યક્ષ, પિતૃ, નાગ, રાક્ષસ અને પિશાચ એ મુખ્ય જાતો છે, જેને દેવ ગ્રહનો આવેશ થયા હોય તે સતોષી. પવિત્ર, સુગંધી પુષ્પો ઉપર પ્રીતિ ધરાવનાર, આગસ વગરનો, સાચું બોલનાર, તેજસ્વી, સંસ્કૃત બોલનાર. નિમેષોન્મેષ વગરનાં નેત્ર વાળા વરદાન આપનાર અને બ્રાહ્મણો તથા વેદને માનનાર હોય છે.

દૈત્ય—જેના શરીરમાં દૈત્ય ગ્રહનો આવેશ હોય તે પરસેવાવાળા બ્રાહ્મણ, ગુરૂ અને દૈત્યોની નિંદા કરનારો, વાંકી આંખોવાળા ક્રોધથી ન બીનારો. આડું જોનારો, દુષ્ટ ચિત્તવાળા અને અન્નાદિની સંતુષ્ટ ન થનારો હોય છે.

ગંધર્વ—જેના શરીરમાં ગંધર્વ વળગ્યો હોય તે પ્રસન્ન અંતઃકરણ વાળો રહે છે, જળાશયોનું, તટોનું, બગીચાઓનું સેવન કરે,

સારા આચાર વાળો હોય, પુણ્ય, સુગંધી અને ગાયો ઉપર પ્રીતિ રાખે છે, સારા આચારવાળો હોય છે, નીચે છે, અને સુંદર હાસ્ય કરે છે.

ચક્ષુ—જેના શરીરમાં ચક્ષુનો આવેશ થયો તે રાત્રી આંખો વાળો, ઝીણાં રંગેલાં વસ્ત્રો ધારણ કરે છે. ઉદ્ભ્રાંત ચિત્તવાળો હોય છે. થોડું બોલે છે, તેજસ્વી થાય, સહન કરનાર થાય અને ક્રોધે થું આપું એમ બોલે છે.

પિતૃ—જેના શરીરમાં પિતૃનો આવેશ થયો હોય તે માણસ જનોઈ વગેરેને અપસંન્ય રાખી દર્ભ પાથરી તેઓ ઉપર પૂર્વજોને પીડિત તથા જળદાન આપે છે, તલ; ગોળ, દૂધપાક ખાવાની ઇચ્છા રાખે છે, પૂર્વજોની ભક્તિ કરે છે.

નાગ—જેના શરીરમાં નાગ ગ્રહોનો આવેશ થયો હોય તે માણસ કોઈ સમયે સર્પની પેઠે છાતી ધસડીને ચાલે છે, સર્પની પેઠે જીભવતી વારંવાર હોઠના છેડા ચાટે છે. વધુ ક્રોધ કરે છે અને ગોળ, મધ, દુધ તથા દૂધપાક ખાવાની ઇચ્છા કરે છે.

રાક્ષસ—જેના શરીરમાં રાક્ષસ ગ્રહોનો આવેશ થયો હોય તે માણસ માસને લોહીને તથા અનેક પ્રકારના મદ્યના વિકારોને ઇચ્છે છે. અત્યંત નિર્ભય થાય છે, નિર્દય અને દંટોર થાય છે, અત્યંત શુર તથા ક્રોધી થાય છે. ઘણા બળવાળો થાય, રાત્રે ફર્યા કરે અને ખવિતતાને દ્રેષ કરે છે.

પિશાચ—જેના શરીરમાં પિશાચ ગ્રહોનો આવેશ થયો હોય તે વિકૃત દેખાવ વાળો, કૃશ, કકેશ, પ્રભાપ કરનારો, દુર્ગંધવાળો, અપવિત્ર, અપણ થાય છે. ઝાઝું ખાય છે, નિજન રચણોનું શીતલ જળનું સેવન કરે છે, રાત્રે ફર્યા કરે છે, વિકૃત ચેષ્ટાઓ કરતો ભમે છે તથા રડ્યા કરે છે.

વગગાડ થવાના સમયો—પુનમને દિવસે દેવગ્રહો, બંને સંઘ્ય. કાળે દેવ ગ્રહો, ગંધર્વો આઠમને દિવસે, પડવાને દિવસે, ચક્ષુ આઠમને દિવસે, પિતૃઓ નાગો પાંચમને દિવસે, રાક્ષસો રાત્રે અને પિશાચો ચૌદસને દિવસે વગગે છે.

વગગાડ માણસના શરીરમાં પેસતાં દેખાતા નથી—જેમ દર્પણમાં જળ કે તેલ આદિ દ્રવ પ્રદાર્થોમાં પ્રતિબિંબ પ્રવેશ કરે છે પણ તે પ્રવેશ કરતું જણાતું નથી જેમ ટાઢ, ગરમી માણસના

શરીરમાં પેસે છે પણ પ્રવેશ કરતી દેખાતી નથી, જેમ સૂર્યની પ્રભા આગીયા નામના કાચમાં પ્રવેશ કરે છે, પણ પ્રવેશ કરતાં દેખાતી નથી અને જેમ જીવ શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે, પણ પ્રવેશ કરતાં દેખાતો નથી તેમ ગ્રહો માણસોના શરીરોમાં પ્રવેશ કરે છે પણ પ્રવેશ કરતા દેખાતા નથી.

ધણે ભાગે તો દેવ આદિ કોઇ માણસોના શરીરોમાં પ્રવેશ કરતા નથી, પણ તેમના પરિચારકો જે રાત્રિમાં ફરનારા છે તે પ્રવેશ કરે છે. તે પોતાના સ્વામીઓના જેવા ચિન્હોવાળા હોય છે, શાસ્ત્રો વિપરિત રીતે ચાલનારા માણસોનેજ તે ભૂત વગેરે વળગે છે.

ભુતના વળગાડના ઉપાયો—દેવ ગ્રહોનો વળગાડ હોય તો અગ્નિમાં હોમ કરી પકવાન આદિનો ખલી આપવો.

ધુપ—બકરો, રીંછ, ધુવડ એમનાં ફંવાટાં (વાળ) ચામડાં, હીંગ બકરાનું મુત્ર એઓનો ધુપ કરવાથી તેના ધુમાડાથી બળવાન ભુતો પણ જતાં રહે છે.

ગધેડો, ઘોડો, ખચ્ચર, ઉંટ, કુતરો, ઉંટ, શીયાળ, કાગડો, સુવર એમની વિષ્ટા વટાવી તેનો કલ્ક કરી બકરાના મૂત્રમાં તેલ પકવવું તે તેલ સુંઘાડવાથી ભૂત જાય છે.

કાળીયા સરસનાં બી, લસણ, સુંઠ, સર્પવ, મજ્જા, હળદર, પીપળ એનો કલ્ક બકરીના મુત્રમાં વાટી ગોળીયો વાળી તેને છાયામાં સુકવી તે ગોળીયો જેને ભૂત વળગ્યું હોય તેની આંખમાં આંજવાથી ભૂત જાય છે.

જીનું ધી, લસણ, હીંગ, સર્પવ, વજ, ધરો, ઘોળી ધરો, જટા-માંસી, કુકડવેલ, નોરવેલ, ક્ષીરઢાકેલી, મેંદાશીંગી, ખપાટ, હરડે, કાકડાશીંગી, મોરવેલ, આકડાનું મુળ, સુંઠ, મરી, પીંપર, ધઉંલા સુરમો, રસવંતી, મનશીલ, હરતાલ, રાક્ષસોને હણુનાર રૂદ્રાક્ષ, યુગળ એ ઉપરાંત સિંહ, વાઘ, શિયાળ રીંછ, ચિત્રો, ઘોડો, બળદ, ઘો, ઉંટ, નોળીયો, શીયાળો એઓની વિષ્ટા, ચામડાં, ફંવાડાં, મુત્ર, નખો અને મળે તો ચરખી, પિત્ત વગેરે પદાર્થો એકત્ર ખાંડી તેનો કલ્ક કરવો. તેના કવાથ ઉઠાળી તેલ કે ધી સિદ્ધ કરવું તે ધી પાવાથી, ચેળવાથી, (સુંઘાડવાથી) અને એ દવાઓને વાટી તેને ગોળીયો બનાવી તે આંજવાથી, તેનો કવાથથી, શેક કરવાથી, શરીરે ચોપડવાથી, ભુતનો

વળગાડ અલ્પકાળમાંજ નષ્ટ કરે છે. ઉન્માદ મટાડે છે દેવગ્રહના વળગાડમાં વિષ્ટા આદિના પ્રયોગો કરવા નહિં. તે માત્ર જુનપિશ્ચાયના વળગાડમાં કરવા.

વળગાડ-ઉન્માદ અને અપસ્માર માટે

સિદ્ધાર્થક—દેવદાર, વજ, ઉપલેટ, સર્પવ, સુંઠ, મરી, પીપર, હીંગ, મજ્જા, હળદર, દારૂહળદર, રીસામણી ત્રિફળા, મોથ, કાચકાંનાં બીજ, કાળીયા સરસ નાંખી, ગરુણી, ચિત્રક એ સર્વને વાટી કલ્ક કરી યોગણા ગોમુત્રમાં ઉકાળી ધી સિદ્ધ કરવું તે સિદ્ધાર્થક કહેવાય છે. આ ધી આપવાથી સર્વ જૂનોનો વળગાડ, ઉન્માદ, હીસ્ટીરીયા, કૃમિઓ, કૃત્રિમ વિષ, દમ, કફ, વિષમ જ્વરો કુપ્તો નષ્ટ થાય છે.

હવે ફાર્મસીની દવા માટે સજ્જનોના અભિપ્રાય—

કચ્છ અન્નરથી મીસ્ટ્રી લખુ મનજી લખે છે કે આપની હીસ્ટીરીયાની દવા વાપરી તો તે દવાથી ઘણોજ આરામ થઈ ગયો છે તેમાંની બીજી દવા આ પત્ર મળેથી તુરત જ વી. પી. થો. મોકલી આપશો. બીજી હીસ્ટીરીયા ઉપર આપની દવા રામભાણુ ઉપાય છે. એવી અનુભવથી ખાતરી થઈ છે.

સીસોદરાથી દુલ્લલદાસ પરાગજી લખે છે તમારી હીસ્ટીરીયાહર પીલ્સ વાપરવાથી આરામ છે. માટે તેમાંની બીજી દવા વી. પી. થો. મોકલી આપશો.

ઘેઝથી પા. લલુભાઈ ગોપ જી લખે છે કે આપની હીસ્ટીરીયાની દવા ઉત્તમ છે. આપની હીસ્ટીરીયાની દવાથી ઘણો આરામ છે. ધુણવાનું મટ્યું છે. માટે તે દવા ફરીથી વી. પી. કરી મોકલશો.

અંકલેશ્વરથી રતનજી કલ્યાણજી લખે છે કે આપની દવા હીસ્ટીરીયા પીલ્સ મંગાવી વાપરી તેનાથી તાત્કાલિક ફાયદો થયો છે. અમે પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે એથી વિશેષ યશ આપને મળે.

નડોદથી દેસાઈ રામભાઈ નારાણજી લખે છે કે; આપના તરફથી હિસ્ટીરીયાહર પીલ્સની દવા મંગાવી તે દવા પંદર દિવસ ખાવાથી અમારા ઘરમાં તદન આરામ થઈ ગયો છે. અને હવે હિસ્ટીરીયાનું દરદ મટી ગયું છે જેથી બીજી દવા ખાવાની બીલકુલ જરૂર રહી નથી.

દવા મંગાવવા લખો—

હવે કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ-અમદાવાદ.

શ્રી ચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૨૩ મો

સંપત્તિ શાસ્ત્ર

પ્રકરણ ૧૧૧ મું

સંપત્તિ મેળવવાનાં ગુપ્ત રહસ્યો.

આપણામાંના સર્વ સંપત્તિને તો ઇચ્છે છે, પણ તે સંપત્તિ કેમ મેળવવી તેના ગુપ્ત રહસ્યો સમજતા નથી. ગામડામાં જોઈશું તો પ્રજા ખેતી કરનારી અને થોડા ધણા વેપાર કરનારા જણાશે. શહેરોમાં જોઈશું તો વેપારીઓનો નિવાસઃ ગામડામાંથી ખેતીથી ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓ અનાજ કપાસ, તમાકુ વગેરે શહેરમાં લાવી તેને મુંબાઇ આદિ સ્થળે મોકલતાં. એ આપણો વેપાર. અનાજની ગાંધીની, કરીયાણીની, કટલરીની, કાપડની દુકાનો કરવી એ આપણા દેશનો વેપાર. ઉત્પાદકશક્તિ આપણી ખેતી. ખેતી દ્વારા નવું અનાજ, કપાસ આદિ ઉત્પન્ન થાય. સિવાય આ ભૂગર્ભમાંની બીજી ઉપયોગી વસ્તુઓની શોધ ખોળ કરવાની કે તેનો વેપાર કરવાની કે નવા નવા ઉદ્યોગો કરવાની આપણી શક્તિ નષ્ટ થઈ છે. એથી આપણી સંપત્તિ શી રીતે વધે ! વિજ્ઞાનનું તો જ્ઞાનજ હોય ક્યાંથી કે તે નવી નવી શોધો કરે ? આપણે તો અનાજ પકવીએ તે ખાઈએ અને પરદેશથી આવતી બીજી વસ્તુઓ દાખલ આદિ સર્વનો ઉપયોગ કરીએ.

દરેક મનુષ્યે પોતે પોતાની કસાણી શી, ધંધો શો ? તેનો વિચાર કરવો. અત્યારે તો આપણે મોટા વેપાર કરનારા થોડા જોઈશું,

શહેરમાં વળી અમદાવાદ, મુંબાઇ જેવા સ્થળે રૂ પીસવાનાં અને વજુવાનાં કારખાનાં જોઇએ છીએ એટલે થોડો ધણો કાપડ બનાવવાનો ઉદ્યોગ કર્તા થયા છીએ, આપણે કાપડના તો કરોડો રૂપિયા પરદેશ મોકલીએ છીએ, પણ તે સિવાય બીજી અનેક ચીજો એવી છે કે જેને માટે પણ પરદેશ ઉપર આધાર રાખીએ છીએ.

અત્યારે આપણે આપણા દેશમાંજ નીપજતા અનાજની મોંઘવારી એટલી બધી અસહ્ય થઈ ગયેલી જોઇએ છીએ કે તેને વિચાર કરીએ તો તે દુકાળના જેટલી મોંઘવારી જણાશે. આપણા દેશમાં અનાજ તો સસ્તું જોઇએ, કારણ તે અહીં પાકે છે. પહેલાં કેટલું સસ્તું હતું તેનો વિચાર સરખો આવતો નથી. શરીરના પોષણ માટે અનાજ. ધી આદિની મોંઘવારી વધી જવાનું કારણ કાંઈ દેશનેતાઓ જોયું નથી. કારણ કે ઘઉં, ચોખા, કઠોળ, તેલી બીયાં, રૂ આદિ પરદેશ ચઢે છે. અને તેથી આપણા ત્યાંતો હંમેશાં દુકાળ અર્થાત મોંઘવારી રહે છેજ.

એકજ દાખલો:—ઘઉં અહીં પાકે તે પરદેશ જાય, ત્યાંથી બી-સ્કુટ કે પાઉ બની આ દેશમાં આવે અને તે આપણા લોકો મોંઘી કિંમતે વેચાતા લાઇ ખાય. આપણા દેશમાં ગયો ભેંસોનું તાજુ દૂધ મળતું હોવા છતાં, પરદેશમાંથી આવતા મીઠકના ડબ્બા કે જે ત્યાં વર્ષો પહેલાં દૂધ દોહી તેને ઉકળી તેનો પાવડર બનાવી તેમાં કાંઈક મિશ્રણ કરી તે ડબ્બા અહીં આવે અને તાજુ દુધને બદલે વસી. વર્ષોનું દુધ ભૂકી રૂપે બાળકોને પરાય. આપણા ત્યાંની ભેંસો ગાયોના દુરની મલાઇ, કોમ પરદેશ જાય અને અહીં ધીના સોંપા પડે ત્યારે પરદેશથી વેળટેબલ ધીના ડબ્બા અહીં આવે તે આપણી ગરીબ પ્રજા ખાય. પછી દેશની સંપત્તિ શરીરની સંપત્તિ તે શી રીતે વધે ?

આપણો દેશ તો અત્યારે કૃષિ પ્રધાન દેશ મનાયો છે, ખેતી વગર બીજો ધંધો નહિં, વેપાર કરનારા થોડા મળી આવે, એ એ સિવાય બંચી કેળવણી લઈ નોકરી તરફ સર્વ કોઇ વળે છે. નોકરી ન મળે તો ખેતીને વેપાર કરે. પરંતુ આપણા દેશના વિદ્વાનો, ધનવાનો અને દેશનેતાઓ ઉત્પાદક ધંધા તરફ વલ્લ નહિં આપે ત્યાં સુધી સંપત્તિ વધવાની નથી.

આપણા દેશમાંથી મલમલ, કાપડ, રેશમી માલ વિદેશ જતો અને તેનાં નાણાં આ દેશમાં આવતાં, અત્યારે તો તે સર્વ વિદેશથી આવે છે.

આપણા દેશમાં શેરડી તો પાકે છે, ગોળ તો બને છે પણ ખાંડ અને સાકર તો જવાથી આવે તેજ વપરાય છે. ખાંડના કારખાના આપણા દેશમાં નબતાં નથી. પરદેશથી ઘણી સરતી ખાંડ આવે છે.

આપણા દેશમાં ચઢા, કે શી વગેરે ઉત્પન્ન થાય છે પણ તે ચાના બગીચાના માલીકો તો યુરોપિયન કંપનીઓ છે અને અહીંની પેદાશની રકમ તો વિદેશ જાય છે, હિંદમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ ખાણો પણ અત્યારે યુરોપીયનોની પાસે છે.

અત્યારે તો હિંદમાં સર્વ સંપત્તિ હોવા છતાં હિંદ દરિદ્ર છે. આપણા દેશમાં કાચો માલતો ઘણો ઉત્પન્ન થાય છે. અનાજ આદિ ખાવાના પદાર્થો તો એટલા બધા ઉત્પન્ન થાય છે કે જો તે પરદેશ ચઢવવામાં ન આવે તો હિંદમાં ઘણી સંઘવારી થઈ જાય.

કપડાં, લોહું, દવાઓ આદિ પરદેશથી કરોડોનું આવે છે. આપણે ત્યાં ૩૩ કરોડ માણસની વસ્તી છે, પણ ઉદ્યોગ ધંધા નહીં થવાથી ખેતીની પેદાશના પદાર્થો વિદેશ જવાથી, અત્યારે તો દુકાળ જેવી મોંઘવારી હિંદને સહન કરવી પડે છે

પ્રકરણ ૧૧૨ સું

ખનીજ પદાર્થો પણ વિદેશ જાય છે.

આપણે ત્યાંથી અનાજ વિદેશમાં જાય છે. એટલુંજ નહિ પણ અહીંથી નીકળતી કીમતી ધાતુઓ પણ વિદેશ જાય છે. આપણી હિંદની ભૂમિમાં જેટલી ધાતુઓ નીકળે છે તેટલી બીજા દેશમાં તો બહુજે નીકળતી હોય, અહીંથી કાચો ધાતુઓ પરદેશ જાય છે, ત્યાંથી પાકો મલ બની અહીં આવે છે, સને ૧૯૧૧ માં ૧૧ કરોડ રૂપિયાની ધાતુઓ પરદેશ ચઢી હતી અને ૨૬૧૧ કરોડ રૂપિયાની પાકી બનેલી ધાતુના પદાર્થો હિંદમાં આવ્યા હતા.

સોનું હિંદમાં પહેલાં સોનાની ખાણોમાંથી સોનું કાઢવામાં આવતું, હિંદમાં સોનાની ખાણો ઘણી છે. બર્મામાં ધરાવનીની ઝાડીઓમાં સોના તથા પ્લાટિનમની ખાણો છે. તે એક અંગ્રેજી કંપની એ કહાડવાનો ઇજારો લીધો હતો; હૈદરાબાદ અને મૈસુરમાં પણ સોનાની ખાણો છે, હૈદરાબાદમાં અનન્ત પુર તથા ધવલ ભૂમ એ સ્થાન

તેઓ સોતું ખોદી કાઢવાનો ઉગ્ગરો અંગ્રેજી કંપનીઓએ લીધો છે, મૈસુરમાં કોલસાની ખણોમાંથી ઘણું સોતું નીકળે છે. ત્યાં અત્યારે મૈસુર, ચૈમ્પીયન રીફ. ઔરગમ. નન્દી ડ્રમ અને બાલાઘાટ એ પાંચ સ્થાને સોતું ખોદી કાઢવાનું કામ ચાલે છે અને તે ખોદી કાઢવાનું કામ ઇંગ્રેજી કંપનીઓ કરે છે. ૩૬ વર્ષમાં ૪ લાખ ૯૦ પૌન્ડનું નીકળ્યું છે, દરવર્ષે સોતું ખોદવા બદલ ૧૦ હજાર પાઉન્ડ મળે છે. અને ૧૯૧૯માં એ સોનાની ૧૨૬૫૬૪૪ મહોરો મુંબાઈની ટંકશાળમાં પાડવામાં આવી હતી.

ચાંદી—અપર બર્મામાં, ઉત્તરિશાનના બાડવિનમાં ચાંદી કહાડવાની ખણો છે.

લોહું—પોલાદ—હિંદમાં લોહાની ખણો ઘણી છે. લોહું કાઢવાનો ઉદ્યોગ તો ઘણા વર્ષથી હિંદમાં ચાલે છે. ઝોરીસા મધ્ય પ્રાન્ત, છોટા નાગપુર લોહાની ખણો વધુ છે. હિંદમાં તાતા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપની ૧૯૦૭ માં રથપાછ તેણે ૧૯૧૧ માં પોલાદ લોહું તથા પાકુ લોહું બનાવ્યું. અત્યારે તે દર માસે ૧૭ હજાર ટન પકુ લોહું બનાવે છે. સિંહ ભૂમ જીલ્લામાં ૪૦ માઇલ સુધી ૪૦૦ શીટ મોટી અને ૧૩૦૦ શીટ લાંબી કાચા લોહાની ખણો છે, ગંગાપુરમાં ચૂનાના પથ્થર નીકળે છે. કોલસાની ખણો પણ ત્યાં ઘણી છે,

ખાણમાંથી લોહાને ખોદી કાઢી પાકું લોહું બનાવવા મૈસુરમાં વીજળી દ્વારા શરૂ કર્યું છે, ગોઆમાં તેમ માનભૂમમાં પણ લોહાની ખણો છે.

આવી ખાણો ખોદવાનું કામ, તેમાંથી કાઢેલા કાચા માલને પાકો બનાવવાનું કામ યુરોપિયન કંપનીઓ કરે છે. તે જોતાતા કંપનીની માફક દેશી કંપનીઓ કરે તો દેશમાં ઘણી સંપત્તિ વધવાનો સંભવ છે.

આ ખાણોનું કાચું લોહું કલકત્તાથી વિદેશ જાય છે. તે ત્યાંથી પાકુ લોહું બની તેનો પાકો પદાર્થ બની દેશમાં આવે છે. ૧૯૧૩-૧૪ માં હિંદમાં વિદેશથી ૧ કરોડ ૭ લાખ પાઉન્ડનો લોહાનો સામાન આવ્યો હતો. તાતા કંપની સિવાય બંગાળ આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપની પણ લોહું કાઢવાનું કામ કરે છે.

સીસાની ને ચાંદીની ખાણો ઉત્તરીશાન પ્રદેશના વાડવિનમાં છે જ્યાંથી શરૂઆતમાં ચીના લોહા તે ધાતુ ખોદી લાવતા.

તાંબા પીતળની ખાણો સિંહભૂમ જીલ્લામાં છે. મતીંગરા નામની ખાણોમાંથી દરસાલ ૧૦૦૦ ટન તાંબુ નીકળે છે. તેની આવક પણ વિદેશી કંપનીઓના હાથમાં છે.

એલ્યુમીનીયમની ખાણો—જળપુર, બાલાધા તથા છોટાનાગપુર જીલ્લામાં છે.

ગાસ્તેલ—માટીનું તેલ—આસામ, બર્મા, સુમાત્રા, જાવા, પંજાબ, બહુચિસ્તાનમાં ગાસ્તેલના કુવા છે પણ પંજાબમાં તેનો ઉદ્યોગ બરોબર ચાલતો નથી. પણ આસામમાં અને બર્મામાં એ તેલ બહુ નીકળે છે. આ તેલ કાઢવા માટે હિંદુસ્થાનીઓએ કંપનીઓ કરીને એ ઉદ્યોગ હાથમાં લેવો જોઈએ, હાલ તો તે કામ વિદેશી કંપનીઓ કરે છે અને તેની પેદાશ વિદેશમાં જાય છે.

પીનગંધ, તથા સિંગુમાં તેના કુવા છે. ત્યાંથી તેલ નીકળે છે. માટીનું તેલ, શુદ્ધ કરી તેમાંથી પેટ્રોલ બનાવે છે, મોટરકારો; પેટ્રોલથી ચાલે છે. ગાસ્તેલનો ઉપયોગ બાળવામાં તેમજ આઈલ એન્જનો ચલાવવામાં થાય છે.

મેંગેનીઝ—વિઝાગા પટ્ટનમાંથી પહેલું નીકળતું. હવે મધ્યપ્રાંત મદ્રાસ; મુંબાઈ, મૈસૂર, બિહાર અને બંગાલમાં પણ તેની ખાણો છે મેંગેનીઝની કાચી ધાતુ પર સરકાર ટેક્સ લે છે. અહીંથી મેંગેનીઝ વિદેશ જાય છે.

મેગ્નિ સાઇટ—મદ્રાસ જીલ્લામાં, સલેમ જીલ્લામાં બહુ થાય છે. એ સીમેન્ટ બનાવવા માટે કામમાં આવે છે. સાધારણ સીમેન્ટમાં સેંકડે ૫ ટકા અને સારા સીમેન્ટમાં સેંકડે ૧૫ ટકા મેગ્નેશીયા હોય છે. જ્યાં તેને લગાવવામાં આવે છે તેને પથ્થર બનાવી દે છે,

ફોસ્ફોર મેંગેનીઝ—બિહાર, મુંબાઈ, મધ્ય ભારત, મધ્ય પ્રદેશ, માધ્યસોર અને મદ્રાસમાં તેની ખાણો છે મેંગેનીઝ દ્વારા તે તૈયાર કરવામાં આવે છે. ૧૯૧૮ માં ૭૫૫૫ ટન મેંગેનીઝ વિદેશમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો.

નિકલ—જર્મન સીલ્વર તૈયાર કરવામાં નીકલ કામ આવે છે. પણ તેની ખાણો હિંદમાં બહુ નથી.

કોયલાની—ખાણો તો હિંદમાં વધારે છે. રાની ગંજ, ઝરીયા, ગિરીડીહમાં કોયલાની ખાણો છે. હૈદરાબાદમાં પણ તેની ખાણો છે. પંજાબમાં બાકાનેરમાં પણ તેની ખાણો છે. તેમાં પહેલા નંબરની ખાણો વિદેશીયોની પાસે છે.

અમ્મક—પહેલાં હિંદમાંજ અમ્મક ધણું નીકળતું. ચોથા ભાગનું અમેરીકામાંથી નીકળતું બીહારમાં અમ્મકનું સ્થળ ૧૨ માઇલ પહોળું ૬૦ થી ૭૦ માઇલ લાંબુ છે. ગયાથી હજારી બાગ તથા મોંગીર સુધી ક્ષેત્ર લાંબુ છે, મદ્રાસના નલૌન જીલ્લામાં પણ અમ્મકની ખાણો છે. સિવાય અજમેર, ઉદયપુર, મૈસુર, ઓરીસામાં પણ અમ્મકની ખાણો છે.

કલાઈ—બર્મામાં કલાઈની ખાણો છે, પણ કલાઈ શુદ્ધ કરવા વિદેશ મોકલવી પડે છે.

ખનીજ પદાર્થો ઉપરાંત કાગળ બનાવવા માટે વાંસ, ઘાસ આદિ અનેક વસ્તુઓ આ દેશમાં નીપજે છે.

દેશમાં કાગળો કરોડો રૂપિયાના વિદેશથી આવે છે. તે આ દેશમાં બનાવવા માટે મોટા પાયા ઉપર કારખાનાં સ્થપાય તો તે સંપત્તિ વધારનાર છે. તાંજેર, શ્રી રામપુર વગેરે સ્થળે કાગળ બનાવવા તો કારખાનાં સ્થપાયલાં પણ તેમાં તેમને ફતેહ મળી નહોતી, ટીટાગર મીલ, કલકત્તા લખનૌમાં અપર ઇન્ડિયા કુપર પેપર મીલ એ કાગળો બનાવે છે, ગ્વાલિયરમાં પણ કાગળ બનાવવાનું કારખાનું છે. છતાં દેશને કાગળો પુરા પાડી શકતા નથી.

લાખ-સુખટ, તેનું તેલ, રોહીસાનું ઘાસ, તેનું તેલ, રખમડ વગેરે ધણા ઉદ્યોગો હિંદમાં ખીલે તેવા છે

આપણે ત્યાં ધડું, ચોખ્ખા, જવ, કઠોળ, ચણા, મકાઈ, મમફળી વગેરે પદાર્થો પાકે છે, પણ તે ધણા વિદેશ ચઢે છે એટલે આ દેશમાં તેની મોંઘવારી છે. તેલીબીયાં વિદેશ જાય છે. ત્યાં તેનું તેલ વગેરે બની મોંઘી કિંમતે અહીં આવે. અગસી ફેટલી વિલાયત જાય છે. અને તેનું તેલ બેલનેલ રૂપે ફેટલું આ દેશમાં આવે છે, આવી રીતે આપણી સંપત્તિ નષ્ટ થાય છે. ખાતર વિદેશ જાય છે. આપણી જમીનનો કસ ઓછો થાય છે. માટે કાચા પદાર્થોના પાકા પદાર્થો અહીં બને તેવાં કારખાનાં સ્થાપવાં જોઈએ તોજ દેશનો પૈસો દેશમાં રહે.

જુટ, કાચા ચામડાં, વિલાયત જાય તેનો પાકો માલ બની અહીં આવે અને તે મોંઘી કિંમતે વેચાય. આ પ્રકારે આ દેશના કાચા માલને આ દેશમાંજ પાકો માલ બનાવવાનાં કારખાનાં ઉભાં કરવાં જોઈએ તોજ દેશની સંપત્તિ વધે.

ધન મેળવી આપનારા કેટલાક પ્રયોગો

સંગ્રહણીની દવા

કલ્પલતાવટી—શુદ્ધ વછનાગ, હિંગજોક, ધંતુરાનાં શુદ્ધ બીજ, દરેક બાર બાર રતી ભાર લેવા અને અશીણુ ૩૬ રતી લઈ સર્વને દુધમાં ઘુંટી અથ્થે રતીની ગોળા બનાવવી દુધની સાથે આ ગોળા ૧ ખવરાવવી ખાવા અને પીવામાં માત્ર દુધજ આપવું. દરદીને દુધ ઉપર રાખવો તેના ઉપર મીઠું ન આપવું તેમ પાણી ન પીવું. તરસ લાગે કે દુધ પીવું.

આ કલ્પલતાવટીથી જીની સંગ્રહણી, દુર્ગંધ સોજા, જીનો તાવ, પાંદુરોગ એ સર્વ ખાતરીથી મટે છે.

આ બનાવટો પારદ, ગંધક, હિંગજોક, વછનાગ એ સર્વ શુદ્ધ કરેલા દ્રવ્યો લેવા ઉપરની દવાઓ દેવે કાર્મસીમાં પણ તૈયાર મળી શકશે.

મીલક શુગર બનાવવી

મીલક શુગર હાસમાંથી બનાવેલી ખાંડ હોય છે. તાજી હાસ લેવી વાસી કે સડેલી હાસ લેવી નહીં, પછી ચીની પવાલામાં થોડી હાસ લેધને ગરમી ઉપર તેમાંનું પાણી બાળી નાંખવું. ઉકળતાં પાણી કરતાં તેની ગરમી જરાક ઓછી રાખવી. એટલે તે હાસમાંનું પાણી બાળી જશે. અને ચીની પવાલામાં સફેદ પદાર્થ રહે છે. તેજ મીલક શુગર હોય છે. ઉકાળતી વખતે વધારે ગરમી આપવી નહીં અને કાચની સળીવડે હલાવતા રહેવું.

કેટલાક તો વાસણમાં હાસ લઈ તેના મોંઢા ઉપર કપડું લપેટીને તેને તડકામાં મુકીને તેમાંનું પાણી ઉડાવી નાંખીને મીલક શુગર બનાવાય છે. કારણ સફેદ જીરું એક થાળીમાં લેઈ ફરી ગરમી ઉપર મુકીને તેમાંની બીનાશ કાઢી નાંખવી પડે છે. પછી શીશીમાં ભરી રાખવી આ મીલક શુગર દવાના કામમાં બહુ જ વપરાય છે તેથી તેવો ખપ પણ વધારે થાય છે ખાંડીને ઝીણી જીરું કરી શીશીઓ ભરી રાખવી.

છોકરાઓ માટે માઠા બીસકીટ બનાવવા

મેદો ગાળેલો તોલા ૨૦	ચણાની દાળનો લોટ તોલા ૬
જવનો લોટ ,, ૬	ખાંડ બુર ૩૨
માખણ અથવા ધી ,, ૬	જરૂર જોઈલું દુધ

બધા પદાર્થો-લોટમાં એકત્ર કરીને તેને માખણ ચોળીને લગાડવું. પછી દુધ વતે તેનો લોહો બાંધી કાઢવો. પછી તે લોહાને બે ચર વખત ખુબ મસળીને નરમ બનાવવો. પછી ચોરસ પોટ ઉપર રોટલી બનાવીને પાવલી જેવડો દરેક કટકો કાપી કાઢવો. કાપવા માટે પત્રાની ભુંગળી ગોળ લેઇ તે રોટલી ઉપર દાબીને ગોળ કાઢાઓ કાપી કાઢવા. પછી બધા બીસકીટો પત્રાની ચાળણી ઉપર મુકીને તે ચાળણી બઠૂંમાં મુકીને શેકી કાઢવા થંડા થયા પછી ડાબડામાં ભરી રાખવા આ બીસકીટો નાના છોકરાઓ બહુ ખાય છે અને એક પૈસામાં છથી નવ રુધી વચાય છે. કારણુ તે બહુ મીઠા અને ચવદાર બને છે.

ફીરંગ બીસકીટ બનાવવા

મેદો તોલા ૨૪

ખાંડ બુર તોલા ૧૨

લેમન એસેન્સ ૪૦ ટીપાં (લીંણુનું રુગંધી) દુધ જરૂર જેટલું.

માખણ તોલા ૪

મેદમાં માખણ મેળવને પછી તેમાં ખાંડ મેળવવી. પછી એસેન્સ વીગેરે મેળવીને દુધ મેળવીને લોહો બનાવવો. પછી તે લોહાને ખુબ મસળી મસળીને ચકાસ પડતો બનાવવો. પછી ચોરસ પોટ ઉપર અરધા ઇંચ જડાઇની રોટલી બનાવવી તેમાંથી હાથના પંખ જેવા ટીનના સાંચા વડે બીસકીટો કાપી કાઢવા, પછી પત્રાની ચાળણી ઉપર બીસકીટો મુકીને ગરમ ઉપર (બઠૂંમાં) ચાળણી મુકીને શેકી કાઢવા થંડા થયા બાદ પત્રાના ડાબાઓમાં ભરી રાખવા પંખ જેવા આકારના હોવાથી છોકરાઓને મગ પડે છે

પસ્તાના બીસકીટ

મેદો તોલા ૧૨

ખાંડ બુર તોલા ૪

પસ્તાનો ત્રીણો ભુકો તોલા ૨૧૧ ધી (માખણ તોલા) ૧૧૧

દુધ જરૂર જેટલું.

મેદો અને ધી (માખણ) મેળવને પછી ખાંડ અને પસ્તાનો ભુકો મેળવવો. પછી દુધમાં તેનો લોહો બનાવી કાઢવો. તે લોહાને ખુબ મસળીને નરમ બનાવવો. પછી ચોરસપાટ ઉપર પા ઇંચ જડાઇની રોટલી વણીને તેમાંથી એક રૂપીઆના સાઇઝ જેવા બીસકીટો સાંચા વડે કાપી કાઢવા, પછી પત્રા ઉપર મુકીને બઠૂંમાં શેકી કાઢવા. થંડા થયા પછી એક ડાબામાં ભરી રાખવા.

માણસના દુધ જેવું દુધ બનાવવું

મા વગરના બચાઓને અને દાયણુ વગરનાને પણ ઉપરથી આપવામાં આવતું દુધ પચતું નથી. તેથી તે અશક્ત બને છે તેથી માનવી દુધ જેવું દુધ તેમને પીરાવીએ તો જલદીથી પાચન થઇને છોકરાઓ શક્તિવાન બને છે. તે બનાવવાની માહિતી તે માટે ખાસ આપેલી છે.

તાણુ દુધ તોલા ૭૫

દુધની મધાઇ તોલા ૪

મીલ્ક શુગર તોલા ૩ ચોખ્ખું પીવાનું પણી પાણી તોલા ૪૫

એક કલાઇના વાસણમાં ઉપરના બધા પદાર્થો એકઠા કરવા તે વાસણ મંદ ગરમી ઉપર સુકીને તપાવવું હાથને તે દુધ ગરમ લાગે ત્યાં સુધી ગરમ કરવું. વધારે ગરમ કરવું નહીં પછી તેમાં દશ ગ્રેન જેટલું બોરીક એસીડ મેળવવું પછી આટલીમાં ભરીને ઉર ધ્રુવ બંદ કરવું આવું દુધ ૩૦ થી ૪ કલાક સુધી સડ રહે છે. અને મીલ્ક શુગર હોવાથી બધાને પાચન કરવા માટે સુલભ થાય છે. તેથી અશક્ત છોકરાઓની પ્રકૃતિ સારી થાય છે. બચાની માને કાઢ પણ કારણ સર દુધ આવતું ન હોય તે વખતે આ દુધનો ઉપયોગ કરવો. તેથી બચાઓની તંદુરસ્તી સારી માફક રહે છે.

સસ્તી કાફી બનાવવી

માલ્ટ એટલે સંડેલા જવનો ભુકા (લોટ) તોલા ૧૬

શેકીને બુંદ તૈયાર કરેલી કાફી તોલા ૮

કુંવાડીયાનાં બી શેકીને ભુકો કરેલી ,, ૮

ઉપર મીઠાણુ કરીને ઝીણી ચ.યણીમાંથી તે ચાણી કાઢવું. તે બંને ચીજો બળે નહીં તેવી રીતે શેકી કાઢવા. પછી તે ભુકા ૧૦ થી ૨૦ તોલાના ડબ્બાઓમાં ભરીને ઢાંકણું બંદ કરી રાખવું. પછી કાફીની ભુકી બનાવનારનું નામ સાથેની બનાવવાની માહિતીનું લેખલ (છાપેલી) ચીટી ચોઢવી પછી વેચાણ માટે તે ડબ્બાઓ સુકવા.

રીત સુબળ કાફી બનાવી પીવાથી મજા પડે છે. અને ભાવમાં સસ્તી હોય છે.

જનવરો માટે મસાલો બનાવવો

ગાય, બળદ, કુતરા ઘોડા વીગેરે જનવરો અશક્ત થઇને દુબળાં નબળા બને છે. તે વખતે તેમની તંદુરસ્તી સુધારવા સાફ તેમને

ક્રોધક ઔષધી ખવરાવે છે. તેને જનનવરોને મસાલો એમ કહે છે. તે બનાવવાની રીત—

સેડા ખાર તોલા	૧૦	રેજન એટલે રાળ તોલા	૧૦
મુરમો ભુકી „	૧૦	ગંધક „	૧૦
સિલારસ „	૧૦	સુંઠ ભુકી „	૧૦
હિરાકશી „	૫		

ઉપર લખેલી ચીજો લઈને સારું કરવી. પછી તે દરેકની જુદી જુદી ભુકી કરી નાખવી પછી તે સર્વેનું મીશ્રણ કરીને સારી પેડે એકત્ર કરવું પછી ડાઆમાં ભરી રાખવું.

વસંત રૂતુમાં કીંવા શીયાળામાં તે ભુકી જનનવરોને ખવરાવવી પડે છે. ત્રણ દીવસ લગી તે ભુકી ખવરાવીને પછી બંધ કરવી ફરી ૩ દીવસ ખવરાવવી જોઈએ. તેટલામાં જો તેની તંદુરસ્તી સુવરશે નહિ તો તેજ ક્રમથી ફરી વધારે દીવસ ખવરાવવા હરકત નથી. માત્રા દરેક જનનવરના કદ પ્રમાણે અર્ધાથી સવા તોલો ભુકીના નાનામોટા જનાવગને દરરોજ એક વખત તેના ખોરાક સાથે આપવી જોઈએ.

સીંગોડામાંથી સ્ટાર્ચ કાઢવો.

સ્ટાર્ચ એ લોટ જેવો પદાર્થ છે. તે બટાકા તથા ચોખામાંથી તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેનો ઉપયોગ કપડા માટે ખેળ કરવામાં, બનાવટી ગુદર, બનાવટી ગોળ કેકસ્ટીન કરવામાં ને ખાવાના કામમાં ઘણો થાય છે. ઘઉંના લોટમાંથી એવો સ્ટાર્ચ બહુ થોડો નીકળે છે, અને ઘઉં મોંઘા હેય છે. બટાકામાંથી સેંકડે ૧૫-૧૮ ભાગ સ્ટાર્ચ નીકળે છે પણ સીંગોડામાંથી સેંકડે ૨૦-૨૩ ભાગ સ્ટાર્ચ નીકળી શકે છે. સીંગોડા આપણા દેશમાં પુષ્કળ પેદા થાય છે. માટે તેમનો ઉપયોગ આ કામમાં કરવાથી સારો અને સસ્તો સ્ટાર્ચ નીકળી શકશે જેથી ઘેર બેડાં ધંધો ફરી ગુજરાન કરવાનું કામ પ્રતીષ્ઠિતપણે થઈ શકશે તે રીત સીંગોડામાંથી સ્ટાર્ચ બે રીતોથી કાઢી શકાય છે. સીંગોડામાંથી તેમ સુકેલા સીંગોડામાંથી પણ સ્ટાર્ચ કઢાય છે.

સીંગોડા એ પદાર્થ તલાવ, નદીઓ અને નાના ખાખોચીયામાં જ્યાં પાણી ઘણું હોય છે. ત્યાં પેદા કરવામાં આવે છે. લીલા સીંગોડા ઉપર બહારથી કાળુ અને જાડુ પડ હોય છે. તેની અંદર સીંગોડાં કુદરતી રીતે પેદા થઈને મોલ થાય છે.

૧ લીલા સીંગોડામાંથી સ્વાર્થ કાઢવો—મોટા થએલા સીંગોડાં લીલા લેધને બીજવી રાખવાં તેથી તેનું છોડું નરમ થાય છે. પછી તેને કોડીને અંદરના લીલા સીંગોડા કાઢીને પથરની ખાડ-ણીમાં મુકીને ખાંડી નાખવા પછી તે ખાંડેલા ભુકે થંડા પાણીમાં પળાલીને સારી પેઠે ચેળી નાંખવો જેથી તેના લોટ તૈયાર થાય છે. એ પ્રમાણે ખાંડેલા લોટ તે પાણીમાં ચોળાને સ્થિર રાખવો એટલો લોટ તળીએ ઠરે છે અને પાણી ઉપર ઠરી જાય છે. તે પાણી કાઢી નાખીને તળેના લોટ ૨-૩ વખત થંડા પાણીથી પલળીને એજ પ્રમાણે ઘોઘ નાંખવો પછી ધુગ કચરો પડે નહીં એવા ઠેકાણે તે લોટ મુકીને ઉપર ઝીણું કપડું ઢાંકીને સુકાવી કારો કરી દેવો સારી પેઠે સુકાયા બાદ ડબામાં ભરી રાખવો તેજ સીંગોડાનો સ્વાર્થ હોય છે.

નારીંગીની માઠાઇ

નારીંગી લેધને તેનાં છોડાં છોલી કાઢવાં. તે સ્વચ્છ કરીને તેની અંદરની બાજુ પર જે ઘોળો ઝીણો થર હોય છે તે પણ છોલી કાઢવો. પછી તે લીલી છાલના કડકા દરેક બેઆડીથી પાવલી સુધીના આ-કારનો—કાપી કાઢવા અથવા તેટલાજ વરસના ચોરસ કડકાઓ કાપી કાઢવા, દરેક કડકાને વચોવચ એકેક કાણું પાડવું, પછી દરેક કડકા એક લાંબી લાકડાની સળાઇમાં પરોવી દેવો. તે બે કડકા વચે અર્ધો ઇંચ છેડું રાખવું. પછી આછી કથરેટમાં એક શેર ખાંડ નાંખીને તેના પર લીંમુના અથવા નારંગીના સુગંધી તેલનાં ૧૦ ટીપાં મેળવી બાદ પાંચશેર પાંણી મેળવીને. તેની ચાસણી કરવી ચાસણા તાર-વાળા થાય ઠંડી કરવી. પછી દરેક હાથમાં તે ચકતી વાળી સળીનો છેટો પકડીને તે પકતીઓ તે ચાસણીમાં ડુબાવીને ફેરવતા જવું એ-ટલે ચકતાં ઉપર પાક ચઢે છે. એવી રીતે તે સળાઇ બે ચાર વખત તે પાકમાં ફેરવીને જોડતી જડાઇ. થર તે ચકતીઓ પર કરી દેવો તેજ ટીકડીઓને નારંગીની માઠાઇ કહે છે. રંગદાર ટીકડીઓ જોષ્ટતી હોય તો તે ચાસણીમાં તે ડુબાડવા પહેલાં જોષ્ટએ તે રંગ નાંખીને સારી પેઠે મીશ્ર કરવો. અને રીંગની ચકતીઓ ડુબાડી કાઢવી એ પ્રમાણે ચકતીઓ પરોવેલી સળાઇ તે પાકમાં ૩-૪ વખત ફેર-વીને બાદ સારી પેઠે સુકાવી કાઢવી પછી તે ટીકડીઓ કાઢીને ડબામાં ભરીને વેચવા માટે મોકલી દેવી. પેપરમીટની ચકતીઓ જેવી એ ચકતીઓ છોકરાનો ખાઉ-ખાઉ-તરીકે છે. ૮ આનાનો રસલ પ્રમાણે વેચાય છે.

જલેટાઇન બનાવવું

જલેટાઇને એ પદાર્થ સરેસની જાતનો હોય છે. પણ તે ધણી શુદ્ધ હોય છે. તેના ઘોળા કકડા કાચ જેવા ચકચકીત અને સ્વચ્છ હોય છે. માટે તેની કાંમત સરેસ કરતાં ત્રણ ચારગણી વધુ ઉપજે છે.

તે બનાવવાની રીત--માટીના પાક વાસણમાં ૧૨ થી ૧૩ શેર જલદ એટલે સ્ટ્રોંગ સરકો ભરવો તે સરકામાં ૩૦ તોલા પોટાશ કાર્બોનેટની છુટી મેગવીને ડહોળી એક જા કરી દેવી, તેથી તે મી-શ્રણને જરાક ઉમરો આવે છે. તે ઉમરો બંદ થયા પછી તેમાં સારા શરેસના કકડા ૫ પાંચ રતલ પલાળવા નાંખી દેવા, સરકો ન મળે તો સો ભાગ થંડા પાણીમાં ૧૨૫ ભાગ એસેટીક આસીડ મીશ્ર કરવાથી સારો સરકો તૈયાર થાય છે તે વાપરવો.

બધો સરેસ તેમાં એ ત્રણ દીવસથી જવા દેવો તેથી સરકો તે સરેસમાં શોષાઈ જાય છે. જે સરકો ન શોષાયથી બાકી રહ્યો હશે તે તેમાંથી રેડી જે બીજા વાસણમાં (માટીના) રાખવો તેના ઉપયોગ બીજા વખતે કરવો.

તે બીજવાથી ટુક્કો સરેસ એક તારવાળી ચાળણીમાં રાખીને તે ચાળણી પાણીથી ભરેલા વાસણમાં ડુબાડી રાખવી જેથી તે સરેસમાંનો પોટાશ આસીડસના નામનો ખાર તે પાણીમાં ઉતરી જઈને સરેસ સ્વચ્છ થાય છે. તે સ્વચ્છ થયેલો સરેસજ જલેટાઇન હોય છે.

આ વખતે કાચ જેવો સ્વચ્છ અને થોડા પીળાસવાળા રંગનું દેખાય છે. હવે તેના પત્રાં પાડવાનાં છે.

તેની પરીક્ષા કેમ કરવી તે--તેનો થોડો નમુનો, ગરમ પાણીમાં મુકેલા એક વાટકામાં નાંખીને ગરમીથી પાતળો કરવો. પાતળો નમુનો કાચના સ્વચ્છ કકડાપર મુકીને થંડો કરવો પછી તેમાંનો થોડો ભાગ આંગળીઓ વચ્ચે દાખી જોવો જો તે દાખેલો કકડો છુટકા જેવો થાય તો તે હિમુળ-પોચું થયું છે એમ સમજવું, કારણ જલેટાઇન એ એ પદાર્થ જરાક ચીવટ હોય છે. પણ નમુનો રાખવાથી તેનો છુટકા ન થતાં ચીવટ રહે તો તે સાફ થયું છે એમ સમજવું. પોચાપણું કાઢી નાંખવા સાફ તેમાં દરેક શેર સરેસના વજનમાં ૫ થી ૮ તોલા બ્લીસરાઇન ઉમેરવું પડે છે. તે જલેટાઇન ચીવટ કરવાની રીત એક લોખંડની પેણી ચુલા પર મુકીને પોણા ભાગ, સુધી, થંડા પા-

શ્ચીથી ભરવી. નીચે ગરમી કરીને તે પાણી ઉંકળવા દેવું. તે ઉકળેલા પાણીમાં નાનું લોખંડી તપેલું મુકવું. તેમાં બાળુથી પાણી તેમા ન જાય તેવો બંદોબસ્ત કરવો. તે નાના તપેલામાં જીલેટાઇન મુકીને ગરમીથી પાતળું કરવું હલાવવા સારૂ લાકડાના તાવેથાથી હલાવવું. બધું જીલેટાઇન પાતળું થયા બાદ ઉપરના પ્રમાણના આશરાનું જી-સરાઇન મેળવી દેવું. ડહોળાને એક સરખું કરી નાંખવું, તે જીલેટાઇન વધારે ચક્રચક્રીત અને વધારે ચીવટ થાય છે, પછી તે વાસણ બહાર કાઢવું સ્વચ્છ કરેલા કાચના પત્રાંપર તેના પાતળા થર થાય તેવી રીતે રેડી દેવું પછી ધ્રુગ કચરો ન પડે તેવા ઠેકાણે તે પત્રાં રાખીને ઢાંકીને સારી પેઠે સુકાવે નાંખવું પછી તે સુકેલા પત્રાઓ ખરડીને કાઢવા; અને ડાબામાં ભરીને વેચવા મોકલવા. દીલ્લી કલકત્તાનો સારો સરેશ ૬-૪ અને પાઉંડ મળે છે અને તેનું બનાવેલું જીલેટાઇન દર પાઉંડે ૧૫ થી ૧૫૫ રૂપીએ વેચાય છે. એ ઉત્પત્તિ કેટલેક ફાયદો થાય છે તે ધ્યાનમાં રાખવું. આ ધંધો નાના કે મોટા પાયાપર સૌથી સારો કરવા જેવો છે, માત્ર મોટી મોટી કંપનીઓ તરફ તેના નમુના મોકલીને કાયમથી વટ રાખીને વેચાણ કરવું હોય તો ઘણો ફાયદો મળવાનો સંભવ છે. તેટલાજ માટે હુન્નરવિજ્ઞાન લોકોને ફાયદો મળે તેવા ધંધાઓ શીખવે છે.

સોનેરી રંગની ભુકી બનાવવી.

ટીનના ડબ્બા, ટુંકો, લોઢાનું તથા કાગળનો સામાન, લાકડાનાં ચીત્રો તથા બીજો સામાન—વિગેરે ચીજોપર સુનેરી રંગ ચઢાવવાના કામમાં એવી ભુકીનો ઉપયોગ થાય છે, તે બનાવવાની રીત વીસ તોલા ભુકી રહે એવી માટીની પાકી મુસ કુલડી—લેવી. તે સ્વચ્છ કરીને તેમાં ટીન ઓક્સાઇડ એટલે કઝાઇની ભસ્મ અને ગંધકની ભુકી દરેક પાંચ તોલા મિશ્ર કરીને ભરી દેવી. પછી વગર ધુમાડાના કોયલાના સળગતા અંગારાપર તે મુસ મુકી તે ગરમ કરવી. કાચના સળથી તે ભુકી હલાવતા જવી એટલે તેનું પાણી રસ થાય છે. રસ થયા પછી નીચેની ગરમી કમી કરવી. અને હાંડીથી ડહોળા ડહોળાને તે રસ ફેરો કરવો, ફેરો થાય ત્યાં સુધી ડહોળતા રહેવું જેથી પીળા રંગના તેના ઝીણા કણુ-રવા થાય છે, પીળા કણુ થયા પછી તે મુસ બહાર કાઢી જે થંડી કરવી, પછી દગડી ખરલમાં

નાંખીને કાચના ગોળાથી ઘુટીને તે ઝીણા કણવાળી કરી નાંખવી એટલે તેનો રંગ સોના જેવો દેખાય છે, તેજ સુતેરી રંગની ભુટ્ટી હોય છે. રસાયણીક ભાષામાં તેને ટીનસલફાઇડ એ નામથી ઓળખાય છે. પછી ડાબામાં ભરીને વેચવા સાફ મોકલવી અથવા કાગળની પડીકામાં દરેકમાં ૨૫ તોલા ભુટ્ટી ભરીને તે પડીકી પર “સુતેરી રંગની ભુટ્ટી” તોલા ૨૫ (આઉંસ ૧) એવું છાપેલી લેખલ લગાડીને પણ વેચવામાં આવે છે. આ કામમાં કલાઇની ભસ્મ જે વાપવાની છે તે શુદ્ધ ભસ્મ હોવી જોઈએ તેની ઢાળજી રાખવી તેવી શુદ્ધ ભસ્મ ઘેર બનાવવી અથવા કેમીસ્ટોના ત્યાંથી મંગાવી લેવું, ઉપયોગની રીત—પાતળો સરેશ, એલ તેલ, અથવા ગુંદરતું પાણી તેવા ચીકટ પદાર્થમાં મેળવીને જે તે પદાર્થ પર તેના પર ચઢાવીને સુકવી નાંખવા.

દેશી કેળાંનો લોટ બનાવવો (અમેરીકન પદ્ધતિથી)

આઠે દીવસમાં પાકશે એવાં લીલાં કેળાં લાવવાં. તેના ઉપર લીલી છાલ છોલી કાઢવી. પછી તે સફેદ કરના એક રૂપીયા જેટલાં નાના નાના ટુકડા બનાવી રાખવા. તે કાચા કેળાંના ટુકડાઓને એક ચડાઇ ઉપર પાથરી તે તડકામાં તાપ આપવો, એ સુજખ તણુ દીવસ સુધી સુર્યની ગરમી ઉપર તેને સુકવવાં. પછી તેને ઘરના ખરલમાં નાંખી કુટીને ઝીણી ભુટ્ટી કરી રાખવી અથવા તેના કટકાઓ ચંત્રમાં નાંખીને દળીને લોટ સુજખ તેના લોટ પીસીને ચાળી રાખવો તે લોટ જે પથ્થરની ખરલમાં કુટેલો હોય તો જરાક તડકામાં સુકવવો, કારણ પથ્થરના ખરલમાં કુટતાં તે લોટને જરાક ભાનાશ આવે છે; તેથી સુકાવીને કોરો લોટ બનાવીને પછી ચારણીવતે તેને ચાળી કાઢવો એટલે ઝીણા લોટ બનશે તે ઝીણા લોટમાં ૧૦૦ ભાગ લોટ અને એક ભાગ એસીડસાલી સીલેક અને બે ભાગ અશીડ બેનઝાઇક એમનું મિશ્રણ ઘુટીને એકત્ર કરવું પછી તે કેળાંના લોટને સીસાના અથવા ટીનના પત્રાના ડાબામાં ભરીને ડબો બંધ કરવો. લોટ ભરવા અગાઉ ટીનનો ડબો અથવા માટલી તડકામાં અથવા દેવતાની ગરમી ઉપર ખરાખર સુકવીને ફેરી રરવી. પછી પા રતલી. અરધો રતલી અથવા રતલી ડાબાઓ કે બાટલીઓ ભરીને તેના ઉપર, કેળાંનો લોટ ” એ સુજખની લેખલ ચોટાડવી, ડબો કે બાટલી ગરમી ઉપર સુકવીને લોટ ભરવાથી તે લોટમાં જીવ કે જંતુઓ થતા નથી;

અને હવા અંદર નહિં જવાથી જ્યોતે તેવો જ લોટ તેમાં શુદ્ધ રહી શકે છે, ધણી દીવસ સુધી જો તે લોટ બંધ રહેલા તેના રંગમાં જરાક ફેરફાર થાય છે. તેવા ડબ્બા ધણી સારી પેઠે વેચી શકાય છે.

કેળાના લોટનો ઉપયોગ—હંમેશના આપવાસના દીવસે શીરો બનાવીને વાપરી શકાય. અશક્તિવાળા માટે, સવારની ચાહ સાથે તેની પુરી બનાવીને આપવાથી તાકાત વધે છે. આગભોટ અથવા સુસાદરી જેવા ઠેકાણે કેળાં નહીં મળે તે વખતે આ લોટનો ધણોજ ઉપયોગ થઈ શકે છે. દરદીઓના ખોરાકમાં પણ આ લોટ એકલો અથવા ખીખ સાથે વાપરી શકાય છે.

આ લોટ ધણી સરતો બને છે તેથી ગરીબ લોકો ધઉં જુવાર, દાળ, વીગેરે લોટોમાં મેળવીને પણ વાપરી શકાય છે, અમેરીકન રીત મુજબ તો જો તેવા લોટનો ઉપયોગ દમીએલ માણસ કરે તો તો તેને દમનો રોગ સુધરી શકે છે, હિંદુસ્તાનમાં ધણાં ઠેકાણાં એવાં છે કે જ્યાં કેળાં પુષ્કળ પાડે છે. અને વધારે કેળાંને જથ્થો હોય ત્યાંજ આ કામ કરવાથી ધણી ફાયદો થઈ શકે છે. સંગ્રહણી જેવા રોગો ઉપર અમેરીકામાં આ લોટની કાંજ દીવસમાં ચાર વખત આપે છે, આપણી તરફ જો ધઉં બાજરીના લોટ કરતાં આ લોટનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ખરેખર કેળાંને પાક વધારે થશે અને શક્તી વધારવાના કામમાં પણ આ લોટ ધણી ઉપયોગી થઈ પડશે.

ટંકણુખારનો નરમ સાણુ બનાવવો.

કોપરેલ તેલ; ટાકમનું તેલ અથવા ડોળીઆનું તેલ એમાંથી કાંઈ પણ એક તેલ શેર ૧૫ થી ૨૦ અને બાકી ગમે તે એક પાતળું તેલ શેર ૮૫ થી ૮૦ એ પ્રમાણનો સ્ત્રીગ્ધ પદાર્થો કઢાઈમાં નાંખીને ધીમી ગરમી ઉપર તેને પાતળો કરવો. પછી બામ હાથદ્રામીટરના ૧૫ અંશ પ્રમાણનો તંત્ર અલકલી દ્રવ શેર ૧૦૦ તથા બામ હાથદ્રામીટરના ૧૦ અંશ પ્રમાણનો તંત્ર પોટાશ દ્રવ શેર ૬૦ એમનું મિશ્રણ કરી રાખવું. તે મિશ્રણ દ્રવમાંથી દરેક વખતે ૧૦ થી ૧૫ શેર દ્રવ તેમાં મેળવીને ઉષ્ણતા વધારીને છેવટે સાણુ પુરો શી-જવી કાઢવો, ફરી એકવાર ઉકાળીને સાણુની ક્રિયા પુરી કરવી. પછી પાણીમાં ટંકણુ ખાર મેળવીને તે દ્રવ હૈદ્રામીટરના ૧૦ અંશ પ્રમાણનો કરી રાખવો. તે ટંકણુ ખારનો દ્રવ શેર ૧૫ થોડા થોડા તે

સાચુમાં મેળવીને હલાવીને એક કરી નાંખવો. બાદ તે સાચુ ફારેન હાઇટના ૧૫૦ અંશની ગરમી ઉપર આશરે અરધો કલાક હલાવીને શીજવી કાઢવો, એ મુજબ તે ટંકણ ખારનો દ્રવ સેંકડે ૧૫ શેર વાપરવો પડે છે. એક જીવ બધુ મીઠાણ થયા પછી સાચુ પીપમાં ભરી રાખવો.

૨ જી રીત—પ્રથમ તીવ્ર સોડા દ્રવથી સાચુ કરીને પછી તીવ્ર પોટાશ દ્રવથી શીજવી કાઢવો. પછી ટંકણ ખારનો દ્રવ મેળવીને શીજવીને એક રસ કર્યા પછી તે સાચુ ખેળ જેવો પાતળો અને ચરકાટ વાળો પારદર્શક દેખાય છે. તેવો થયા પછી થડો કરીને ડાબામાં અથવા પીપમાં ભરવો.

આ પાતળો સાચુ મીઠોમાં બહુ જથ્થાનું વપરાય છે, તેમજ તે માલમાં પણ સારા પ્રકારનો નફો રહે છે. માટે એકસો બારસોપ તરફ ધ્યાન નહીં આપતાં જો આવા પાતળા સાચુ બનાવવામાં આવે તો બહાર પરદેશથી આવતા નરમ સાચુ બંધ થઇને મીઠા માલીકો અહીંઆનોજ સાચુ વાપરી શકે.

કપડાં ધોવાનો સુગંધી સાચુ

રાજ વગરનો ધોળો સાચુ લઇને તેમાં સુગંધી વગેરે મેળવીને આ સાચુ બનાવી શકાય છે.

મીઠાણ:—રાજ વગરનો સફેદ સાચુ શેર ૩૫, પોટાશ કાર્બોનેટ શેર ૬, જપુની પુરી અથવા ક્યાંજુ પુરી તેલ ત્રણ અધોળ.

રીત—પ્રથમ છ શેર પાણી કઢાઇમાં નાંખીને તે ઉકાળવું, તેમાં ધોળા સાચુના કડકા થોડા થોડા ઉમેરીને હલાવીને એક જીવ પાતળો કરી નાંખવો, તે પાતળા સાચુમાં પોટાશ કાર્બોનેટ નામનો ખાર થોડો થોડો મિશ્ર કરીને મિશ્રણ એકરસ કરવું. સાચુ બહુ ઘાટો થાય તો તેના ઉપર ગરમ પાણીની છટ મારી મારીને નરમ કરી રાખવા. પછી જરા થડો કરીને તેમાં સુગંધી મીઠા કરીને હલાવીને મીઠાણ સરખું કરી દેવું. સાચુ થડો થયા બાદ તેના ગોળા બાંધવા. દરેક ગોળા આશરે ૫ થી ૧૦ તોલાનો રાખવામાં આવે છે, એવા સુગંધી ગોળાઓ સુકાતા નથી, અને તેનાથી ધોએલાં કપડાં સ્વચ્છ અને નરમ રહે છે. ગોળા નહીં બનાવવા હોય તો તેની ચોરસ કડકાઓ પણ બનાવી શકાય છે. તેના ઉપર છાપ મારી વેચાણ કરવું.

હીરાને કેવી રીતે કાપવા અને પોલીશ કરવા.

અધરામાં અધરું, કંટાળારૂપ, અને ખરી મહેનતનું કામ જે કાઠ હોય તો તે હીરા કાપવાનું, અને તેને પોલીસ કરવાનું કામ છે. દરેક માણસ આ કળામાં નિપુણ થઈ શકતો નથી. હજારો માણસમાંથી એક માણસ થોડા વર્ષે અનુભવથી સારી કળાવાળો, પુર્ણ તે કળાના જ્ઞાનવાળો, સારી યુક્તિવાળો નિરૂણો શકે છે. આ કળાને માટે માણસ ધીરજની ઉઘમની, દૃઢ નિશ્ચયની ખાસ જરૂર છે. અને ડચના જ્યુમાં ખાસ કરીને આ જોવામાં આવે છે. આ વેપાર લગભગ પૂરેપૂરી રીતે આ ઉઘમી કામના હાથમાં છે એમ લાગે છે.

સામાન્ય હિરા કાપનાર આખા અડવાડીયામાં ૮ પાઉન્ડથી ૧૦ પાઉન્ડ સુધી કમાય છે. માણસની આવક આ ખાખતમાં તેના ઉઘમ ઉપર વિશેષ આધાર રાખે છે. હોલાન્ડ દેશે ધણી વખત આ કળાનો ધજારો રાખ્યો છે અને અત્યારે અરટેડ્ડમ અને માટે કેન્દ્રસ્થાન છે. લન્ડન અને ળીજી જગ્ય ના પ્રયોસોથી તેનો વેપાર ભાગી પડ્યો છે, તોપણ કામ કરનારા અને તેનાં ઉપયોગી સાહિત્યો મોકલ્યા કરે છે. હાલ જે મહારાજના મુગટમાં મણિ છે તે ધણી કિંમતી છે. તે દક્ષિણ આફ્રીકામાંની એક ખાણમાંથી જડ્યો હતો, બ્રિટિશ લોકો તેને પોલીસ ન કરી શકવાથી તેને હોલાન્ડ મોબલવામાં આવ્યો. હતો અને છ માસ સુધી તેને પોલીસ કરવામાં આવ્યો હતો.

પહેલો પ્રયોગ જે કરવામાં આવે છે તેને ' કાપવાનો ' પ્રયોગ કહે છે. જ્યારે તે કાપ્યા પહેલાંનો પથરો હોય છે. ત્યારે કદરૂપો અને ખરખરો લાગે છે. તેને સારા રૂપમાં લાવવો એ કળા વિચાર્યું કામ છે અને અમુક સુંદર રૂપમાં મુકના પછી તેને પોલીસ કરવું સરલ થઈ પડે છે. તેની ઉપરના ડાઘા વગેરે તેનું રૂપ કે રંગ કાઠ ઓછું કર્યા શિવાય કાઠી નાંખવામાં આવે છે. તેને કાપવાનું કામ એક નાના ચપ્પાથી કરવામાં આવે છે અને તેને એક હથોડીથી જોડવામાં આવે છે. કાપનાર માણસ તે પથરની શિરાથી વાકેફ હોવો જોઈએ. અને તે કાપતી વખતે ધણી સંભાળ રાખી જોઈએ. બહારના માણસને આવી શિરાઓની માહિતી હોતી નથી પણ તે કાપનારને હોય છે. નહીં તો એ ત્યાં તે ચપ્પુ મુકે તો આખો પથરો ખરાબ થઈ જાય અને કાંઈ કામનો રહે નહિ, હવે તે પથરને કાપનાર તેની શિરાઓ જોઈને ચપ્પુ મુકે છે અને પછી નાની હથોડીથી ધીમે રહીને

મારે છે. અને તેથી જે પ્રમાણે ધાર્યું હોય તે પ્રમાણે તેના કડકા થઈ જાય છે. હવે “ સ્ટીડર્સ ” કાપવાનું સાધન—તેની અન્દર બે પથર એક એકનો છેડો અથવા અણી અડે અથવા ઘસાય તેમ ગોઠવવામાં આવે છે. આ કામ મહેનતનું છે. અને કંટાળા બરેલું છે. કાપનારને હાથે જાડા ચામડાના ગ્લૉસ (હાથનાં મોઝાં) પહેરવાં પડે છે. હવે આ પથરને નાની પિત્તળી પેટી ઉપર ઘસવાનો હોય છે. આ પેટીને બે જાતના તળીયાં હોય છે, ઉપરનું કાણું કાણું વાળું હોય છે. અને તેમાંથી ઘસવાથી ઉત્પન્ન થયેલો લુકો નીચેના તળીયે જમને બેસે છે, આ લુકાને સાચી રાખવામાં આવે છે. કારણ કે ૩૦ ટીપાના પ્રમાણમાં લ્યુકાઓછલ ઉમેરી તે ફેરેટ પાઉડર સાથે તે પથરને પોલીસ કરવામાં આવે છે. જ્યારે તે પથર જરા રૂપમાં આવે અને કદરૂપો દેખાતો બંધ થાય ત્યારે તે કાપનાર બીજા માણસને આપે છે. અહીંનાં માણસ તેને “ ડોપ ” નામના યંત્રમાં ગોઠવે છે તે પ્યાલાના આકારનું હોય છે. તાંબાનો તાર તેને લગાડેલો હોય છે. અને આ ઉપયોગ માટે ખાસ હોલેન્ડમાં બનાવેલો હોય છે. તે પ્યાલાને સીસાની ભરવામાં આવે છે, અને પછી તે હીરાને અન્દર જે પોલીસ કરનાર માણસ હોય તેની મરજીમાં આવે તેમ ગોઠવે છે. હવે તે હીરાનો આવાર તે મુગ પથર ઉપર રાખે છે. કેટલાક ગોળ વાય છે. બીજા જુના જુના આકારના હોય છે. બીજાં આ પથરો સાદા કરવાનાં ગોળાકારનાં વીલ આવે છે. તે સામાન્ય હોય છે. પણ આજે પૈડા જેવું યંત્ર આવે છે તેને ગોઠવવામાં ખુબી જોષ બે છે અને તે બરાબર એક સરખું રહેવું જોઈએ. જે ઉંચા નીચા થઈ જાય તો તે હીરો નકામો થઈ જાય છે. આ ચક્ર ઘણી ત્વરથી ચલાવમાં આવે છે, હીરાને તે ચક્રની અગ્રી આગળ પોલીસ કરવા માટે ધરી રાખવામાં આવે છે. પણ આ ચક્ર આગળ ધરતા પહેલાં તે પોલીસ કરનાર માણસ હીરાને પાઉડર અને તેલનું મિશ્રણ જરા લગાડે છે. તે પાઉડર ઉપર કલો કે જે પેટી પેટી ઉપર પથર ઘસવામાં આવે છે. અને નીચે તેની રજ પડે છે. તેજ અહીં ઉપયોગમાં લાગે છે. આ પાઉડર બહુ પડતો નહોં હોવાથી કેટલાક હલકી જાતના હીરાને પાઉડર કરી નાખવામાં આવે છે. તે પાઉડરને તેલ સાથે મેળવવાથી કાળાશ પડતો દેખાવ આપે છે. હવે જે પેલા પ્યાલાના આકારવાળું “ ડોપ ” તેને હીરા સાથે તે ચક્રમાં એવી રીતે ગો-

ઠવવામાં આવે છે. કે જે પોલીસ કરવાની અણી હોય તે પેના ચક્રની પ્લેટમાં અટકે અને પછી તે ચક્ર ફરવવામાં આવે, આ હીરો બરાબર પોલીસ કરનારના હાથમાં જેવું રહ્યું આમ જે પોલીસ થયેલો હીરો હોય તેને સાધારણ રીતે ૬ ખુણા અથવા સપાટી, બાબુ જે કહો તે હોય છે. જેમ ચક્રની પ્લેટ હીરાને ધસે છે, તેમ હીરો પણ તે પ્લેટ ઉપરન આંટા ગોળ પાડેલા હોય છે તેને પણ ધસી જાય છે. માટે તેને પાછું જમીન ઉપર ધસવું પડે છે, જેના જેવા પથ્થર હોય તેમ તેનો સરસ હીરો બનાવવાને વાર લાગે. કેટલાક મોટા પથ્થર હોય તેને કેટલાક અઠવાડીયાં પોલીસ થતાં લાગે, કેટલાક પોલીસ કરનાર માણસો એક સાથે ચાર હીરા પાસે રાખે છે. દરેક પથ્થર સરખો નહિં હોવાથી દરેકના જુદા જુદા ખુણા અથવા બાબુઓ પડે છે, અને જુદા આકારના થાય છે. પણ પેલું પાત્રના આકાર જેવું. “ડોય” ગોઠવવામાં ખુબી રહેલી છે. તે અમુક પ્રકારે અમુક ખુણેજ આવવું જોઈએ નહીં તો તે હીરાના સારા અથવા ખુણે પડે નહીં. જ્યારે આ હીરો પોલીસ કરનારના હાથમાંથી પોલીસ થઈ વપરાસ માટે બહાર કાઢવામાં આવે છે. ત્યારે ઘણા ચાકતો તેજસ્વી હોય છે.

છીપાનાં બટન બનાવવાનો હુન્નર

પહેરણ, વાસકોટ, પાટલુન, ફાટ, ખમીસ વિગેરે કપડાં ઉપર બટન ચોડાય છે; તેનો ઉપયોગ હાલ ઘણો થઈ ગયો છે. પહેલાં પ્રાચીન કાળમાં બટનનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હોય તેવું શક્ય છે કેમકે મનુષ્ય જ્યારથી લગ્ન અર્થે યા શોભા અર્થે પ્રથમ કપડાં પહેરવા શીખ્યા ત્યારે તે એકજ કપડા વતી પોતાનું અખુ શરીર લપેટતા, જેમ હાલ સાધુ સન્યાસીએ પહેરે છે તેમ, પછી તેમાં ધીમે ધીમે સુધારો થતો ગયો ને બટન ચોડાવા લાગ્યાં.

બટનની શોધ મનુષ્ય જાતના પોશાકમાં એકદમ ફરફાર કરી મુક્યો છે. બટનની શોધ પ્રથમ થઈ ત્યારે નવાઈ લાગતી અને તે ધરણીની માફક દરેક એક બે બટન જથ્થેસ માફક શણગાર ગણીને પોશાક ઉપર ટાંકી લેતા. દિવસે તેની બનાવટમાં સુધારો થતો ગયો તેમ તેમ બટન પણ નવી નવી જાતનાં થતાં ગયાં, અત્યારે તો બટન ઘણી જાતનાં આવે છે જેવાં કે—ચામડાનાં, લાકડાનાં, છીપનાં. પીતળનાં, મિશ્ર ધાતુનાં, કાચનાં લોહાનાં બટન, કચરાનાં બટન, લાક-

ડાના વેરનાં બટન, શીંગડાનાં ને સોનારૂપાનાં પણ હાલ બટન થાય છે.

જુદી જુદી જાતનાં બટનો હવે તો આપણા દેશમાં બનાવવા લાગ્યા છે. તો પણ તે વિલાયતથી જોડનાં બટનો આવતાં તેટલાંજ બટનો હજુ પણ આવે છે. મુંબઈ ઈલાકામાં ગ્તાગીરીની નજીકમાં જનાવરોના શીંગડાનાં બટન બને છે તે ઉત્તમ કારીગરીનાં હોય છે. ત્યાં શીંગડાંમાંથી અનેક જાતની કારીગરીઓ બનાવે છે, અને તેમાં કકડા પડે છે તેનાં બટન બનાવાય છે. બટન એ જાતનાં હોય છે. એક તો ચોડવાનાં ને બીજાં કડીવાળાં.

બટન બનાવવા માટે યુરોપમાં જુદી જાતનાં યંત્રો વપરાય છે પણ છીપનાં બટનો માટે કાંઈ પણ જાતનું મશીન જોઈતું નથી. આ છીપના બટનનો ઉદ્યોગ ઘણો સહેલો છે તે બનાવવા માટે એક નાનો સરખો સંઘાણો (ચપ્પુ, છરી ધસત્રા માટે આવે છે તેમ) જોઈએ. અંગ્રેજીમાં તેને લેધ કહે છે. ને તેને માટે એક નાની શારડી કાણું પાડવા માટે એટલી વસ્તુઓ જોઈએ. આમાં માત્ર નાની ચાપણ રોકતી પડે છે. આ કામમાં અનુભવી માણસ હેય તો તે જલ્દીથી કામ કરી શકે છે. પ્રથમ છીપને લધને એક સરખા કકડા કરવા ને તેને સંઘાણો ઉપર (જેમ ચરમાના કાચ ધીમે ધીમે ધસાય છે. તેમ) ધસવું. અને બરોબર એક સરખા ગોળ બનાવવા ને પછી તેને પાણી સાથે ધસીને પોલીસ કરવા ત્યાર પછી તેને નાની શારડીવતી કાણું ચાર પાડવાં, આથી બટન તૈયાર થાય છે. તેમાં માહિતગારીની જરૂર છે તે જ્યારે નવા માણસનો હોય તે કામ ઉપર બેસે તો પછી તેને કશું અધરું લાગતું નથી આવી રીતે માણસનો હોય બેસી જાય તો એક દિવસમાં સોથી દોઢસો બટનો બનાવી શકાય છે. હલ છાપના બટનનો વપરાશ ઘણો હોવાથી તેનો ઉદ્યોગ કરવો ઠીક છે.

કોસ્ટીક સોડા બનાવવાની રીત

એક ડબ્બા ગેલન પાણી માંદ શરૂ એવા વાસણમાં અડધું પાણી ભરી તેને ઉકાળો, આપાણીમાં ૧૨૦ પાઉન્ડ સારામાં સારો ક્રેસાઇનડ સોડા ઓગાળો. તાજા જરા બળેલાં ૧૬૫ લીંબુ તૈયાર રાખવું અને એક પછી એક તેમાં ઓગળી જાય તેમ નાંખવાં, બે ઉભરો આવે તો તેમાં પાણી ઉમેરવાનું પાસે રાખવું અને તે ઉમે-

રવું. આ પાણીને બધો સોડા વગેરે ઓગળા જાય ત્યાં સુધી ઉકાળવું. જ્યારે ક્ષાર બેસી જાય છે, ત્યારે આ રસને લોખંડના બોલ પર પાસે લાવવામાં આવે છે, જો પેશ વેટમાં સોડા અથવા લીંબુ રહી ગયાં હોય તો તેમાં ફરી પાણી રેડી ઉકાળવું, તે બીજા વાસણમાં પહેલાં જે રેલું મિશ્રણ વાળું પાણી રેડ્યું હતું તેમાં નાંખી દેવું. આ રસ છનો હોવાથી થોડું વરાળ રૂપ થઇ ઉડી જાય છે અને છેવટે ૩૦, ૩૫ ડીગ્રી જેટલું રહે છે.

વળી બીજી રીત એવી છે કે ૧૦૦ ભાગ 'કેસ્ટલેન્ડ' સોડા. ૬૦૦ ભાગ પાણીમાં ઓગાળવો. પછી ૬૦ થી ૭૦ ભાગ તે બળેલાં લીંબુ ઉમેરવાં તેમાંથી કારબોનેટ કેલ્સામેમ ક્ષત્રપત્ર થાય છે. પણ તે થોડા વખત પછી બેસી જાય છે. અને પછી તેના ઉપરનો ચોખ્ખો રસ કાઢી લેવામાં આવે છે. અને તે પેનો કારબોનેટ કેલ્સામ્મ તે વાસણમાંથી ઢાંચ લેવામાં આવે છે કારણ કે તે કોર્ટીક સોડાનું પાણી બનાવતી વખતે ઉપયોગમાં લાગે છે.

વેજીટેબલ વેક્સ (મીથુ) :—સારામાં સાફ (વેજીટેબલ) મીથુ એ જાપાન મીથુ છે. તેમાં સુખય નામના એક જાતના ઝડનાં ફળ ઉપયોગમાં લાગે છે અને તે ચાઇન રાષ્ટ્રમાં વિશેષ ઉગે છે. જાપાન, ઈન્ડુસ્તાન. વગેરે દેશોમાં ખેાળ કાંતાં મળી શકે છે. ખરાં આ ફળોના ઉપર એક પાંતાળું લીલું છોડું હોય છે, અને કેવી રીતે બનાવે છે તેટુંકામાં જોઈએ. ઉપલી લીલી છોલને કાઢી નાંખવા માટે તેને દળી નાંખે છે, પછી તેને લાકડાના ગ્રેમથી દબાવી રાખવામાં આવે છે. આનું કાઢેલું તત્વ જરા લીલાશ પડતું હોય છે. તેને સૂર્યના તાપમાં રાખવામાં આવે છે કે જેથી જરા ચોખ્ખું થાય છે.

જાપાન મીથુ સાધારણ રીતે બજારમાં આશરે ૬ ઈંચ ચોરમ અને એક ઈંચ જડાઈમાં ઉપર જાપાનીસ શબ્દોથી છાપી મારેલું મળી શકે છે. તેનો રંગ માખણ જેવો સફેદ છે. તે અપારદર્શક હોય છે. અને તેની ચરમીના જેવી દુર્ગંધ જરા આવે છે. થોડીવાર રાખી મુકવાથી તેનો રંગ જરા પીળાશ પડતો થાય છે.

આ મીથુને ઉપયોગ સાચા મીથુના જેવોજ કરવામાં આવે છે. પોલીસ-સફાઈ લાવવામાં પણ ઉપયોગ લાગે છે પણ આ કામ માટે તે બહુ ઠંડું નહિં હોવાથી ઠીક પડતું નથી. તે નરમ પ્રવાહી

દવા બનાવવાના ઉપયોગમાં ઠીક કામ લાથે છે કારણ કે તેની અન્તર જો કારબોનેક સોડા અથવા પોટાસ નાંખ્યો હોય તો તે તરતજ પ્રવાહી બને છે, આ મીણુની મીણુબત્તી બનાવવી યોગ્ય નથી. અને બનાવતા પણ નથી. નીચે પ્રમાણે ખીજ મીણુ પણ છે.

૧ મીરીસ્ટીકા ઓક્યુબ નામના છોડમાંથી ઓક્યુબ નામનું મીણુ બનાવવામાં આવે છે. આ છોડના ફળને પાણીમાં ઉકાળવામાં આવે છે અને તેથી તેના મીણુ તરી આવે છે પછી જ્યારે તે ઠંડુ પડે ત્યારે તેની સપાટી ઉપરથી કાઢી લેવામાં આવે છે.

(૨) ફીંગ વેક્સ—એ ફેક્સ સેરીફેરા નામના છોડમાંથી બનાવવામાં આવે છે અને તે જાવા સુમત્રા અને સીક્કીમમાં મળે છે. આ છોડના દુધ જેવા રસને અગ્નિમાં તપાવી પાણી સાથે તરત જ અગ્નિ પ્રકારની ક્રિયા કરવાથી મીણુ બની શકે છે.

(૩) કોઉટ્રી વેક્સ—એ કુંથ નામના છોડ કે જે દક્ષિણ અમેરીકામાં થાય છે તેમાંથી બનાવવામાં આવે છે. કુંથના ઝાડના થડને કાપવાથી દુધ જેવો રસ નીકળે છે તે ભેગો કરવામાં આવે છે અને તેને ઉકાળી તેના ઉપરથી મીણુ ભેગું કરવામાં આવે છે.

(૪) માર્ટલ વેક્સ—મીરીકા સીરીફેરા નામના ઝાડમાંથી થાય છે. તે ઝાડ આટલાન્ટીકના અને અમેરીકાના કિનારા ઉપર ઉગે છે. તે ઝાડના ફળને ઉકાળી તેના ઉપર જે મીણુ તરી આવે છે તેને ભેગું કરવામાં આવે છે અને આને માર્ટલ વેક્સ કહે છે. આ મીણુના જેમ મધમાખીના મીણુને ઉપયોગ થાય છે તેવોજ થઈ શકે છે અને અમેરીકાની અંદર તેની મીણુબત્તી પણ બનાવવામાં આવે છે.

(૫) કારનોઆ વેક્સ, કોરીફા સેરીફેરા નામના ઝાડમાંથી બનાવવામાં આવે છે અને તે ઝાડ આઝીલની નદીઓના કિનારે ઉગે છે. તેના પાંદડાંની અંદરથી મીણુ બનાવવામાં આવે છે તે પાંદડાંને દળે છે અને તેને પાણી સાથે ઉકાળે છે અને પછી તેમાં ખીજ તત્વો લળીએ ખેસી જાય છે અને ઉપર તરે છે તે મીણુ તેઓ કાઢી લે છે.

રંગ ચઢાવવાનો હુન્નર

ફીકો કત્થાઈ રંગ—કાથાનુ ચુર્ણ ૪ આઉન્સ, પાણી ૫ શેર, એ બંને અડધી કલાક સુધી ઉકાળીને તેમાં માત્ર કપડાને બેવાર ઝબોળીને તરત નિચોવી લેવું તે તે નીચેના મિશ્રણમાં બોળવું.

લાલ હિરાકસી ૧ આઉંચ, ગરમ પાણી ૧ ગેલન બંનેને ભેગું કરીને કપડાને ૦૧ કલાક રાખીને નિચોવી નાંખવું ને તેને પછી ચોખ્ખા પાણીથી ઘોષ્ટને સુકા દેવાથી ફીકકો કત્થાઈ રંગ થાય છે.

પાકો કત્થાઈ રંગ—કાથાનું ચુર્ણ ૮ ઓંસ, પાણી ૫ શેર અડધી કલાક ઉકાળીને તે ગરમ પાણીમાં કપડાને ૦૧ કલાક બોળીને પછી નિચોવી લેવું ને તેને શેતુરનું સત્વર ૨ ઓંસ, ગરમ પાણી ૧ ગેલન એ મિશ્રણમાં ૧૫ મિનીટ કપડાને બોળીને નિચોવી નાંખવું પછી તેને લાલ હિરાકસી ૨ ઓંસ, ગરમ પાણી ૫ શેરના મિશ્રણમાં અડધી કલાક કપડાને અંદર બોળી રાખવાથી પાકો કત્થાઈ રંગ થાય છે. તેને ચોખ્ખા પાણીથી ઘેઈ નાંખવું.

બહુજ કત્થાઈ રંગ એકદમ જોષ્ટના હોય તો તે કપડાને ગરમ પાણીમાં પછી તેને માત્ર પાણીમાં ઘોષ્ટ નાખીને પછી તેવીજ રીતે એ ત્રણવાર તેજ મિશ્રણમાં બોળી નિચોવાથી એકદમ ઘેરો કત્થાઈ રંગ થાય છે.

કોફી કે છીકચી જેવો રંગ—કાથાનું ચુર્ણ ૮ ઓંસ, પાણી ૫ શેર. એ બંનેને અડધી કલાક ઉકાળીને ગરમ કરવું ને તેમાં કપડું બોળવું પછી તેને શેતુરનો સત્વર ૨ ઓંસ. હીરાકસી ૨ ઓંસ, ગરમ પાણી ૧ ગેલન એના મિશ્રણમાં કપડાને અડધી કલાક પલાળીને કપડાને બોળી રાખવું ને પછી તેમાંથી કાઢીને લાલ હિરાકસી ૨ ઓંસ ને ગરમ પાણી ૧ ઓંસ ભેગું કરીને તેમાં કપડાને પલાળીને પછી ચોખ્ખા પાણીથી ઘોષ્ટ નાંખવું તેથી તેના ઉપર છાકણીઓ રંગ થશે.

વાદળી રંગ—ગળી ૪ ઓંસ, હીરાકસી ૮ ઓંસ, ચુનો પલાળેલો ૧ પાઉડ, પાણી ૧ ગેલન. એ સર્વને એક માટીના વાસણમાં એકઠું કરીને ખુબ હલાવવું; પહેલાં ગળીને ખલમાં વાટી અંદર નાંખવું તેમાં કાકરો કે પથ્થર આવશે ન જોઈએ, તે માટ ગાળીને ચુનો લેવો, પછી એક લાકડીથી તેને ખુબ હલાવવું ને પછી તે વાસણનું મોં બાંધી દેવું ને તે મિશ્રણને ત્રણ દિવસ રહેવા દેવું ત્યાર પછી તેમાં કપડું બોળવું. તે કપડું કે સતર જે હોય તેને પહેલાં પાણીથી પલાળવું જોઈએ ને પછી રંગમાં બોળવું ને તેને સુકવવું તેથી તેના ઉપર વાદળી રંગ ચઢશે ને પછી તે સુકાયેલા કપડાને ફરીથી તે રંગમાં બોળશે તો તેથી વધુ રંગ થશે એમ બે ત્રણ વાર કરવાથી એકદમ બધો વાદળી રંગ થશે.

પીળો રંગ-કાચો-હળદર ૧ ઓંસ, પાણી ૧ ગેલન, ફટકડીનું ચુર્ણ ૩ તોલો. હળદરને ખુબ ઝીણી વાટીને ચાળી લેવી તેમાં ફટકડીનું ચુર્ણ નાંખી દેવું તે પાણી પણ ભેળવી દેવું, તેને ખુબ હલાવવું પછી તે કપડાને પાણીમાં બોળવું. થોડીવાર થાય એટલે ખુબ નીચેવી કાઢી લેવું. જેટલીવાર કપડું આ મિશ્રણમાં રહેશે તેટલો રંગ વધે ચઢશે. પછી તેને છાયામાં સુકવવો. હળદરનો રંગ પાકો થતો નથી, પણ તેમાં ફટકડી નાંખવાથી થોડો લાલાશપર રંગ થાય છે એટલે પીળા જેવો રંગ થાય છે, પણ તે રંગ કાચો થાય છે.

વાળ કાઢેલા માથા ઉપર છાંટવાની ભુકી અને શેવીંગ પાઉંદર કહે છે-પાશ્ચાત્ય સુધારા પ્રમાણે હળમત કર્યા પછી સુગંધીવાળી ઘોળી અથવા ગુલાબી ભુકી તે ગળ્યા ઉપર હળમ લોકો છાંટીને નરમાશ તથા ખુશબોદાર રહેશે બનાવી દે છે.

પાણીમાંથી ગાળી કાઢેલી ચાક-ખડી ભુકી	તોલા ૬
ધણી ઝીણી કરેલી શંખજીરાની ભુકી	,, ૪
સ્ટાર્ચ	, ૧૦

અમેલીનું બનાવટ અત્તર-ઓષ્ઠ જસમાઈન ૪૦-૫૦ ટીપાં.

એવી રીતનું સમાન વજન કરી તૈયાર રાખવું. ઉપર લખેલી દરેક ચીજ સ્વચ્છ, ને કાંકરા વગરની લેખને ભુદા ભુદા વાસણમાં મુકીને તકકે રાખવી. એટલે સારી પેઠે કારી કરકરી તે થાય છે. પછી પત્થરના ખલમાં નાંખી ઘુંટી ઘુંટીને એકત્ર કરીને ફરી તેને ઘુંટી કાઢવી. પછી તેમાં સુગંધી તેલનું મિશ્રણ ચોળીને અથવા ઘુંટીને સારી પેઠે મિશ્ર કરવું. ધણાખરા ઠેકાણે તે ભુકી ઘોળીજ રાખવામાં આવે છે પણ ફટલાક શોખીન લોકોને ગુલાબી રંગવાળી ભુકી પસંદ હોય છે માટે જેવો રંગ કરવો હોય તે કાચીનીયલના અર્કમાં સુગંધી તેલ મિશ્ર કરીને તે ભુકીમાં ચોળી દેવું એટલે રંગ અને સુગંધ એકી વખતે મિશ્ર થઈ શકે છે. પછી સારી પેઠે સુકાવીને કાગળની કાંવા ટીનની ડબીઓમાં ૧ થી ૪ ઓંસ એટલે ૨૫ થી ૧૦ તોલા સુધી ભરી દબને ઢાંકણું બંધ કરવું. પછી છાપેલી ચીઠ્ઠી મારીને તેને વેચવા સારું મોકલવી.

રંગ ચઢાવવાની ક્રિયા--જેમનો રંગ પહોળા મહોડાની વાટ-ટીમાં કાઢી લેવો. ઝીણો પ્રશ અથવા સ્વચ્છ કપડાનો મજબુત અને સાફ ડુચો-પત્તાળીને ડબીની બહારની બાજુ ચોપર ધસીને લગાડી

દેવો. બે ત્રણવાર લેપ કરવાથી ચળકતો રંગ થાય છે. તેના માટે પહેલો લેપ થર સારો સુકાયા બાદ બીજો લેપ કરતા જવું એ પ્રમાણે સારો ચળકતો રંગ ચઢાવીને કાગળની ડબ્બી સારી પેઠે સુકાવી રાખવી પછી વેચાણ સારું એક અથવા બે ફાડીનો એક બંડલ બાંધ કાગળમાં બાંધ ને મોકલી આપવા.

કાગળનો લુકો કેમ કરવો—જુના રહી કાગળો તેના દસ ઘણા પાણીમાં ૨ કલાક ઉકાળી કાઢવા પછી થંડા કરીને જોરથી દાબી કાઢવાથી તેમાંનું પાણી નીતરી જાય છે, પછી સુકવીને. પથરાના અથવા લોઢાના ખરલમાં નાંખીને કુટી નાંખવા, તે લુકો બારીક ચારણીમાંથી ચાળીને કાગળની લુકી તૈયાર કરી રાખવી.

એ કામમાં મુગ પદાર્થોનો ખર્ચ થોડો જ થાય છે, લાકડાના કકટા, તારના મજગરાં ઘેર ન બનાવતાં કન્ટ્રાક્ટથી વેચાતી મંગાવી રાખવા એટલે કામ સરતુ પડે છે. પ્રથમ એ કામ અઘરું લાગે છે પણ મહાવરાથી અને કુશળતાના અભ્યાસથી થોડા વખતમાં ઘણું કામ સહેલાઈથી કરી શકાય છે તે ધ્યાનમાં રાખવું.

આંખો આવેલાની દવા—છોકરાઓની તથા મોટા માણસોની આંખો આવે છે ત્યારે દ દીઓને તેા ત્રાસ થાય છેજ, પણ તે રોગનો એપ બીજની આંખોને અડકે તેા તે બીજા માણસોની આંખો પણ આવી જાય છે એવો તે રોગ સ્પર્શજન્ય છે. મટે આવેલી આંખો જલ્દી સારી કરવાની જરૂર પડે છે, તેની સારી દવા બનાવવાની માહિતી.

એક શેર પાણી રહી શકે એટલું ચીનનું વાસણ ચુલે ચઢાવી દેવું, તેમાં ૪૦ તોલા વરસાદનું કીંવા પીવાનું સ્વચ્છ મીઠું પાણી રેડવું, નીચે ગરમી આપીને આગળીને તે સહન થાય એટલું ગરમ કરવું, તેમાં નીચે લખેલી દવાઓ નાંખવી.

બોરેક એસીડ છાનીભાર એટલે ૮૦ ગ્રેન ઝીંક સલ્ફેટ ૪૦ ગ્રેન ફટકડી ત્રણ આનીભાર એટલે ૪૦ ગ્રેન.

ઉપરના દરેક ઔષધની લુકી કરીને જુદી જુદી મિશ્રણ કરતા જવી. કાચની કાંડીથી ડહોળ્યાથી મિશ્રણ સારી રીતે એકજીવ થઇ જકે છે. એ પ્રમાણે ત્રણે ઔષધો સારી પેઠે દ્રવિભુત કરી દેખને થોડીવાર તેટલીજ ગરમી ઉપર તે મિશ્રણ ગરમ કરવું એટલે દવાના

કણેકણ દ્રવિજીત થાય છે. પછી સ્વચ્છ કડકામાંથી તે મીઠ્રણુ ગાળીને કાચની બાટલીમાં ભરી રાખી તેને બુચ મારી બંધ કરી દેવું; હવે તેને પેક કરીને વેચાણ માટે મોકલવાનું કામ કરવું છે. દરેકમાં સવા તોલો એટલે અઘોં ઝોંસ પાણી રહી શકે એવી નાના આ-કારની કાચની શીશીઓ વેચાતી લાઇને સાથે તે દરેકને શીટ બેસી શકે તેવા બુચ પણ લાવીને રાખવા. તે દરેક સીસી ઉના પાણીથી સાફ કરીને તેના ગળા સુધી તૈયાર કરેલી દવા તેમાં ભરી દેવી. પછી તેના મોઢે બુચ મળ્યુત બેસાડીને તેનાપર લાખનો સીત કરી દેવો તેથી અંદરની દવા બાટલી બહાર નીકળી શકતી નથી.

આંખમાં પાડવાના ટીપાં—એમાંથી બે ટીપાં સવારે અને સાંજે આવેલી આંખ સાફ કરીને તેમાં નાંખતા બંધાવો. એવી સુચના છાપેલી ચીડી દરેક શીશી ઉપર ચોટાડીને તે શીશી ઉપર પાતળો ઘોળો કાગળ વીંટી દેવો, બાદ વેચાણ કરવું.

ઉપરના પ્રમાણેની દવાઓની ૩૨ શીશીઓ તૈયાર થાય છે. દરેક શીશી કમતીમાં કમતી ૧ થી ૨ અને વેચાય છે. ૩૨ નાની શીશીઓ બુચો અને દવાઓનો ખર્ચ આશરે ૧૧ થી ૧૩ આના થાય છે માટે એવી રોજની ઉપયોગી દવા બનાવીને વેચાથી સારો લાભ મળી શકે છે.

૮ બનાવટી માણેક બનાવવાં—ખરી ઝવેરાત મોંઘી પડવાથી હાલ બનાવટી માણેક યુનીઓ વિગેરે ઇમીટેશન માણેક બહુજ વપરાય છે. ઇમીટેશન એટલે બનાવટી છે. તે એ તેની કોંમત દર એક રતીની રૂ. ૨-૪ ઉપજી શકે છે તે બનાવવાની માહિતી.

સારો સીંદુર તોલા ૫ આલ્યુમીનીઅમ એક્સ હડ તોલા ૫

એ બન્ને માટીની મુસમાં-કુલડીમાં મુકીને ગરમીથી તેનો રસ કરવો. તે કાચની કાંડીયા ડહોળીને તેમાં પોટાથાથ બોયકોમેટ નામની દવાની જુકા એક માસો એટલે ૧૫ ગ્રેન મેળવીને મીઠ્ર કરી દેવો. જ્યો તે મીઠ્રણુનો રંગ માણેક જેવો લાલ-રાતો થાય છે. ફરી એકવાર તેજ ગરમી ઉપર સારી પેઠે ડહોળીને તે મીઠ્રણુ ધીમે ધીમે થડું કરી દેવું. પછી તેના કડકા પાડીને વેચાણ કરવું.

વનસ્પતિ પદાર્થના તેલના ઉપયોગ—પીનટનું તેલ બધા તેલો કરતાં વધુ કિંમતી ખોરાક થતો જાય છે. ક્રાન્સમાં અચાત

ચતા પદાર્થોમાંથી બનતા તેલનો લગભગ અર્ધો ભાગ પીનટમાં બનાવાય છે. ફ્રાન્સ ઇંગ્લેન્ડ પીનટનું માંખણ વાપરતાં શીખ્યું નથી. શીંગવળા ફળમાં બનતું લગભગ ૩૦ તેલ લક્ષણીય છે. પીનટનું તેલ તેમજ કોપરેલ ખોરાક તરીકે વપરાય છે, એટલુંજ નહીં પણ, સાચું બનાવવામાં પણ તેના ઉપયોગ થાય છે. હમણાં હમણાં અખરોટનું તેલ ખાદ્ય પદાર્થ તરીકે વપરાવા લાગ્યું છે. જીત ફળનું તેલ કે જે ઘણા વખતથી ખાદ્ય પદાર્થમાં પ્રથમ સ્થાન ભોગવે છે. તે બીજા નવા તેલોના આવવાથી પોતાનું સ્થાન ગુમાવે.

કોમ ચામડા ઉપરના ડાઘાઓ:—કોમ કોપ વખતે ચામડાને પકવ્યા પછી, તેની કુમાસ વાળી જગ્યાએ ભુરા લીલા ડાઘાઓ દેખાય છે. ઘણું કરીને આ ડાઘાઓની બાબતે તથા ચામડાના નબળા ભાગોમાં હોય છે. અને સારા ભાગોમાં તો લાગ્યેજ હોય છે. આ ડાઘાઓ કોમ ચામડામાં તેમજ અર્ધા કોમ ચામડાઓમાં પણ હોય છે. ચામડું મારતાં પહેલાં તેમાં કોમ પણ જાતેડા ડાઘ હોતા નથી. તે વખતે તે ઘણું સુવાળું હોય છે. કાળા ચામડામાં આ ડાઘાઓ, જે કે તેઓ સંપૂર્ણ રીતે ઢંકાતા નથી, છતાં પણ તે ઘણી ગંજાર ખોડ ન કહી શકાય. પણ રંગીત ચામડામાં આ ડાઘાઓને દુર દુર ન જ જોઈએ. કારણ કે ડાઘાને લીધે બહાર રંગ રહી શકે નહિ.

આ ડાઘાઓ ચામડાં ડેળવવાથી માડતા સુધીની ક્રિયામાં બરાબર સંભાળ ન રાખવાથી જ પડે છે. આ ખોડ દુર કરવાને ચામડાં બરાબર કોમ કર્યા પછી તરતજ દારૂમાંથી બહાર કાઢવાં જોઈએ અને અનુક્રમે બહાર ગોઠવવાં જોઈએ. આ સ્થિતિમાં લગભગ પાંચ કે છ દિવસ રાખવાં પછી ચામડાનાં ૪૫ થી ૫૦ ડીગ્રીવાળા ગરમ પાણીથી ઘોષ નાંખવાં. આમ કરવાથી તેમાંથી વધારાનો કો લીકર બહાર નીકળી જાય, અર્ધો કલાક સુધી ઘોવાની ક્રિયા ચાલવી જોઈએ. પાણી દૂર થતાં (ચામડાં) મારનાર દારૂથી વાસણ ભરવું.

શું સેકકેરીન ઝેર છે ?

આજ કાલ દિંદમાં સેકકેરીન ઘણી વપરાય છે. પરંતુ ઘણા મનુષ્યો જાણતા નથી કે સેકકેરીન એ ઝેર છે. લોકો એમ સમજતા કે સેકકેરીન એ એક નિર્દોષ પદાર્થ છે, જેની ઇંદ્રિયો કે શરીરના તંતુઓ ઉપર કાંઈ અસર થતી નથી. હાલમાંજ ડૉ. એ. જે. કાર્લસન

સી. જી. એલ્ડીજ એચ, પી મારટીન વિશેરે ડાક્ટરોએ પરીક્ષા કરીને જથ્થાવ્યું કે: સફેરીનની પ્રભાવથી પાચક રસ ઓછો અને છે. અને જીખ થોડી લાગે છે. તે નાનાં આંતરડાંમાં પહોંચતાં રસોતું શોષણને કમ કરી દે છે. એરીથ્રોસાઇટીજ પર ક્રિયા કરતાં હિમે લિસીસ કમ કરી દે છે. એથી હવે લોકોએ સાવધાન રહેવું કે સેકેરીન એ ગળી લાગે છે ખરી પણ એવું કામ કરે છે.

મોતીઝરો અને રહા.

એક ડાક્ટરે અનુભવ કર્યો છે કે: મોતી જ્વર (ટાઇફોઇડ) ના અધિકારી જીવાણું રહાના પાણીમાં ચાર કલકમાં મળી જાય છે. અને ૨૪ કલાકમાં તે તેમાંથી એક પણ બચતું નથી. એ ડાક્ટરોનો મત છે કે: યુદ્ધ વખતે સિપાઇઓને પાણીને બદલે રહા જ આપવે જોઈએ. પાણીથી જીવાણું શુન્ય થઈ શકે છે, પણ થંડા થતાં તેમાં ફરી જીવાણું પહોંચીને વધી શકે છે, રહાના પ્રયોગથી એ ડર રહેતો નથી. જો કદી મોતી જ્વર (મોતીઝરો) મહામારીના રૂપમાં ફેલાય તો ચાનેા પ્રયોગ જરૂર કરવો જોઈએ. એથી મનુષ્ય મોતી જ્વરથી બચી શકે છે.

પ્લાટિનમ ધાતુ સોનાથી પણ વધુ કિંમતી છે, અને રસાયનિક દ્રષ્ટિથી ગુણથી પણ સોના કરતા ચઢી જાય છે, જો કે તેનો રંગ, રૂપ ચમક, ધમક સોનાના જેવા નથી, એથી ફેટલાક વખતથી એક એવા પદાર્થની શોધ થઈ રહી છે કે જે સસ્તી હોય છતાં પ્લાટીનમના જેવા ગુણવાળી હોય, હાલમાંજ ઇલિનોઇસ વિશ્વ વિદ્યાલયના રસાયનિક વિભાગમાં એક પદાર્થે બનાવવામાં આવ્યો છે, જેન માં પ્લાટિનમના ગુણ મોળું છે. પ્રેક્ટિસર એસ ડબલ્યુ પારે એ પદાર્થનું નામ ઇલિયમ રાખ્યું છે.

પ્લાટિનમનો ભાવ એક એક પૌન્ડના ૯૦૦૦ રૂપિયા છે. પરંતુ ઇલિયમનો ભાવ ૧ પૌન્ડનો માત્ર ૦-૧૨-૦ છે. એથી ઇલિયમનો હવે પ્લાટિનમને બદલે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. તેના ગુણોની તપાસ હજી પણ જારી છે.

સાકરથી બેભાન—સાકર ખાવામાં કેવી સ્વાદિષ્ટ અને ઉત્તમ લાગે છે, પરંતુ કદી કદી એનાથી પણ લોક બેભાન થઈ જાય છે. સાકરથી ભરેલાં વડાણુ જ્યારે ઉંજી પ્રદેશમાં જાય છે ત્યારે ખારવા

પરમાત્માનો ઉપકાર છે કે એ જંતુઓનો વાયુ નાશ કરી દે છે. વાયુના અવર જવર વાળા ભાગમાં એ પેદા થતાં નથી. પણ જો ખાવાના પદાર્થો ખાટલીમાં કે ડાયામાં ખંધ કરી દેવામાં આવે છે, અને તેમાંથી પવન ઠંડાડી લેવામાં આવ્યો હોય, તો એ જીવાણુઓની બહુજ વૃદ્ધિ થાય છે. અને તેનું વિષ ખાવાના પદાર્થમાં મળી જાય છે. ખાટલી કે ડાયા ઉઘાડી તેમાંનો પદાર્થ ૧૦૦૦ અંશ સુધી ગરમ કરી લેવ માં આવે તો વિષનો નાશ થાય છે. અને એ કારણથી ટિન્ડ્રુડન શોખીનો બચી જાય છે.

સુરખ્ખો કે આચાર બનાવી, અથવા સુકાયેલાં ફુલ રાખી મુકવામાં આવે તો જીવાણુ થતાં નથી.

આથીજ કોહેલાં, સડેલાં, વાસી, ઉતરી ગયેલાં રાંધેલો ખોરાક કે ફળાદિ ન ખાવાં, અને થંડી ઝડતુમાં આવાં વાસી અન્ન ખાનારને કોલેરા આદિ ઉપદ્રવ થાય છે, મરકી ચાલે છે, અને સંકડો મનુષ્યો મરી જાય છે. ફળ તાજાં ખાવાં બોજન તાજું જમવું, જેથી આગ રોગ થવા સંભવ નથી.

રખખરની સડક

સડકો ઉપર ડામર રેડવાથી સડક બહુ દિવસ ટકે છે, પણ સડકો ઉપર રખખર રેડવામાં આવે તો સડકો એથી પણ વધુ વખત સુધી ટકે છે. લંકામાં એ પ્રયોગ કરવ માં આવે છે. છાંં અને ખરાબ રખખરના ટુકડા ખાંડીને ગરમ કરે છે. અને પછી પાણી જેવું થતાં સડકો ઉપર રેડી દેવામાં આવે છે: તે પછી કાંકરી નાંખીને ઉપર રોલર ફેરવી દેવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે રખખરની સડકો તૈયાર કરે છે.

ઘાસ સુકાવનાર વાયુ—આફ્રિકાના મધ્ય ભાગમાં આટલાં-ટિક મહાસાગરની તરફ ડીસેંબર, જાનેવારી અને ફેબ્રુઆરીમાં ગરમ હવા ધણીજ વાય છે. તેને ‘ હરમેટન ’ કહે છે. જ્યારે આ હવા ચાલે છે ત્યારે ધણું કરીને ૧ કલાકમાં લીલી ઘાસ સુકાઈને બાળવા જેવી થઈ જાય છે.

વાયરલેસનો અમત્કાર—એક દિવસે સાંજે ન્યુ યૉર્કથી વાયર દ્વારા સંસાર બરનો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો કે: ‘ મોસમ કેવી છે ? ’ ૪૫ સેંકડમાં જ લાંડનથી જવાબ આવ્યો કે ‘ ધીમે ધીમે

વરસાદ પડે છે. ' પછી દસ મીનીટ બાદ નોરવેથી જવાબ આવ્યો કે ઠીક છે. ' પણ પ્રરી થયું છે ' પછી ક્રાંસથી જાણ આવ્યો કે: 'અતિ રમણિક' જર્મનીનો જવાબ ૨ મીનીટ ૪૦ સેકન્ડમાં આવ્યો કે " ખરાબ ઠંડી, શુભેચ્છ ' એ દિવસે હાર્ટ ફાઈથી હવાઇ એક ખબર મોકલવામાં આવી અને ૪ મિનિટ ૧૯ સેકન્ડમાં જવાબ આવ્યો બન્ને વચ્ચે ૫૨૦૦ માઇલનું અંતર છે.

ટંકણથી મૃત્યુ—એક ૬૬ વર્ષના ઘરડા મનુષ્યે ભૂલથી ૬૦ ગ્રેન ટંકણખાર ખાધો ત્રણ કલાકમાં તેનું મૃત્યું થઇ ગયું એથી સિદ્ધ થાય છે કે ટંકણખાર એ પણ એક પ્રકારનું વિષ છે. એથી ખાવાના પદાર્થોનું રક્ષણ કરવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવો એ હાનિકારક છે.

મનુષ્યના શરીરમાં વિદ્યુતધારા—મનુષ્યના હૃદયના પ્રત્યેક ધબકારામાં ૧૦૦ વોલ્ટનના વૈદ્યુતિક દબાવવાથી આંગળીઓના ટેરવાં પર પેદા થઇ જાય છે. વ્યક્તિગત ચુમ્બકત્વ અને વિદ્યુત એ કાંઇ માત્ર રહ્યાના નથી.

કુંગળીની ગંધ—કુંગળીની ગંધ જો કહાડી લેવામાં આવે તો તે આલુ જેવી મધુર લાગે છે, ડો, જે. અ. હૈડ્રીલ્ડે ' ભોજન મનોવિજ્ઞાન ઉપર વ્યાખ્યાન આપતાં એ વાત સિદ્ધ કરી હતી કે સ્વાદનો ભેદ તેની ગંધને લીધેજ છે. વાસ્તવમાં કશેરોફોર્માર્બને આપણે સુંઘતા નથી, પણ માત્ર તેનો સ્વાદ જ લઇએ છીએ, ખરૂં રહીએ તો ગંધ અને સ્વાદમાં તો ઘણોજ ભારે સંબંધ છે,

મધુપ્રમેહ-ડાયાબીટીજનો એક નવો ઉપાય

આપણે જમીએ છીએ. જેથી જઠરમાં બે પ્રકારનો રસ બને છે; એક સાધારણ પાચન ક્રિયાને મદદ કરે છે, અને બીજો સાકરને પાચન કરવામાં મદદ કરે છે, ડાકટર ભેટીંગને ખ્યાલ આવ્યો કે જો ક્લોમ પાસે એક કામ ન લેવામાં આવે તો તેનું બીજું કામ વધુ પૃષ્ઠતાથી થયા દરશો, ડાયાબીટીજ (મધુ પ્રમેહ) ના રોગીમાં ક્લોમનાં શર્કરાનો પાચક રસ ઓછો બને છે, અથવા તો બિહકુલ બનતોજ નથી એ કારણથી સાકર પચતી નથી અને પેશાબની સાથે બહાર નીકળી જાય છે.

ક્લોમને આંતરડાં સાથે જે નળી મેળવી દે છે તે નળી બીજા કોઇ જાનવરની બંધ કરવામાં આવે તો ક્લોમમાં પાચક રસ બનવો

અંધ થઇ જશે અને શર્કરા પાચક રસ વધુ માત્રામાં બનવા લાગશે. એ રસનો જે ડાયબિટીઝના રોગીના શરીરમાં ઇન્જક્શન દ્વારા પ્રવેશ કરાવવામાં આવે તો રોગી સાકરને પચાવી શકે છે. ડાયબીટીઝના વિષયમાં જે કુતરાઓનું ક્લોમ કાઢી લેવામાં આવે છે તેના ઉપર પ્રયોગ કરે છે, ક્લોમ કહાડી લીધા પછી કે ૩ થયે ભાગે ૧૪ દિવસ જીવે છે. પરંતુ પન્સુલિનનો પ્રયોગ કરવાથી બોરેટ અને બેટિંગ ક્લોમ વગરનાં કુતરાંને ૭૦ દિવસ જીવાડી શકે છે.

કુતરામાંથી જ શર્કરા પાચકરસ અર્થાત ઇન્સુલિન પ્રાપ્ત થાય છે અને ક્લોમ વગરનાં કુતરા ઉપર જ તેનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તે પ્રયોગ સફળ પણ થયો છે. હવે જોઈએ કે ઇન્સુલિન મનુષ્યને માટે વિષતો નથી ને ? હવે બોરેટ બેટિંગના શરીરમાં ઇન્સુલિનને ઇન્જક્શન દ્વારા પ્રવેશ કરાવ્યો. આ ઇન્સુલિનનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો તે બળદમાંથી કહાડવામાં આવ્યું હતું. આથી કાંઈ હાનિ થઇ નહિ. પછી તેનો ડાયબીટીઝના રોગીઓ ઉપર અજમાયશ કરવામાં આવ્યો. ત્રણ માસ પ્રયોગ કરવાની ઇન્સુલિનના ઇન્જક્શનથી લોહીમાં સાકરની માત્રા સ્વાભાવિક થઇ જાય છે, પેશાબમાં સાકર આવતી અંધ થઇ જાય છે, રોગીનું આરોગ્ય સારું રહે છે. રોગીને દિવસમાં એક બે વાર ઇન્જક્શન આપવાં પડે છે. કેટલાક રોગીને તો ૧૦૦ ઇન્જક્શનો આપ્યાં હતાં, છતાં કોઈ રીતની હાનિ થતી નથી.

મનુષ્યના બોર કેની વાંદરાઓ ઉપર અસર

કીલાડેલકીયામાં એક ડાકટરે ઘણા વાંદરાઓને મનુષ્યનો સાધારણ બોરાક આપને પાળવાનો વિચાર કર્યો. તેનું પરિણામ વિચિત્ર આવ્યું. ગુડહેલ્થ નામના પત્રમાં તે સંબંધી નવે પ્રમાણે વર્ણન આપ્યું છે.

દરેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓના સ્વભાવ તેમના ભોજન ઉપર આધાર રાખે છે. વાંદરાઓને મનુષ્યોનું ભોજન અન્ન, માંસ વિગેરે આપવાથી વિચિત્ર વિસ્મય જનક પરિણામ આવ્યું હતું. વાંદરાઓને એક અઠવાડીયા સુધી બરોબર પ્રોટીનમય બોરાક-અન્ન આપવામાં આવ્યું. પ્રથમ ત્રણ દિવસ બાદ વાંદરાઓને સુસ્તી આવવા લાગી, તેમનું કુદકા મારવાનું, દોડવાનું અંધ થયું, તેમને તેમનું જીવન ભારે જણાવા લાગ્યું. જ્યારે તેમને બોરાક આપવાનું અંધ કર્યું ત્યારે પાછાં હતાં તેવાં થયાં.

ક્ષયરોગ અને લસણુ

ક્ષય રોગનું અંગ્રેજીમાં વૈજ્ઞાનિક નામ ટ્યુબરક્યુલોસિસ છે, એથી હવે સાધારણ રીતે લોકોમાં ટ્યુબરક્યુલોસિસ એ શબ્દ ક્ષયને બદલે વપરાય છે. જેવી રીતે હિંદમાં ક્ષયના રોગીયો માટે પવંતો ઉપર સ-નેટોરીયમ બંધાવેલાં છે, તેવી રીતે ઇંગ્લાંડમાં પણ જગોએ સેનેટો-રિયમ બંધાવેલાં છે. ત્યાં ક્ષયના દરદીઓની પૂર્ણરીતે સારવાર કરવામાં આવે છે. ત્યાં દવાખાનાં એવા સ્થાને બંધાવેલાં હોય છે. જ્યાંનાં હવા પાણીએ રોગ મટાડવામાં મદદ કર્તા થઇ પડે. હજુ આપણા દેશમાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં એ રોગને વધતો અટકાવવા સ્પેસીયલ વૈદ્ય ડાક્ટરોની નિમણૂકો થઇ નથી. પણ લાંડનમાં ક્ષય માટે ખાસ દાકતરો રોકવામાં આવ્યા છે. ક્ષયના દરદીએ આ દાકતરોની સલાહ લઇ શકે છે, એક એ વર્ષ પૂર્વે એક મહાશય લાંડનમાં એવા એક દાકતર પાસે પોતાની ધર્મ પત્નીના રોગ સંબંધમાં સલાહ લેવા ગયા હતા. તેની જીની ઉંમર ૨૪ વર્ષની હતી. અહીં સારા સારા વૈદ દાકતરોએ દવા કરી હતી. પણ અંતે કહ્યું હતું કે એ દરદ અસાધ્ય છે. ત્યાંના ક્ષયના સ્પેસીયાલીસ્ટે પણ કહ્યું કે રોગ અસાધ્ય છે. ક્ષય રોગના દવાખાનામાં રખવાથી પણ કાંઇ લાભ થવાનો નથી. તેના પતિએ તેને સેનેટોરીયમમાં લઈ જવા ધાર્યું, પણ વૈદોએ કહ્યું કે અશક્તિને બીધે તેને સલાહકારક નથી. અંતે તે સ્પાલિંગર નામની ચિકિત્સા ઉપર ધ્યાન ગયું ત્યાં પણ જવાબ મળ્યો કે સીરમ (કી-ટાણું) કે જેની મદદથી ચિકિત્સા કરવામાં આવે છે તે તૈયાર નથી અને તે કેટલાક દિવસ સુધી તૈયાર થઇ શકે તેમ નથી આથી પોતાની જીને બચાવવાનો કોઇ ઉપાય ન રહ્યો.

અકસ્માત તેની નજર એક સમાચાર પત્ર ઉપર પડી. તેમાં (યાદીત્ર) કિંવા લસણુના તેજનો ઉપયોગ હતો જેનું વૈજ્ઞાનિક નામ ટ્રાઇમેથો નાલ અલાઇલિક કાર્બોઇડ. તેણે યાદીત્રની બાટલી મંગાવી પોતાની પત્નીને પાવાનો આરંભ કર્યો. જેથી અવરથામાં પરિવર્તન જણાવા લાગ્યું. બહુજ જલ્દી શક્તિ આવવા લાગી અને ત્રણ મહિનાની અંદર તો તે એટલી સારી થઇ ગઇ કે હરવા ફરવા લાગી, સમુદ્રની હવા ખાવા સમુદ્ર કિનારે જવા લાગી.

એ બાબતે વિશ્વાસ બેઠો કે યાદીત્ર (લસણુના તેજની મદદથી

જલ્દી રોગની નિવૃત્તિ થઇ જશે બીજા લોકોને પણ તેણે એ વાત કહી. ધણીને તેના જેવો ફાયરો થયો.

એક કે બે રોગીને સાફ થાય તો પણ કોઇ ઔષધી યા ચિકિત્સા પ્રણાલિન સંબંધમાં કોઇ વાત નિશ્ચિત થઇ શકતી નથી. ધણી વૈદ્યોએ ક્ષય ઉપર લસણના તેલનો ઉપયોગ કર્યો, એ તેલ જંતુનાશક છે. તેની જંતુનાશક શક્તિને પ્રયોગો દ્વારા સિદ્ધ કર્યા. બાદ યાદીલ (લસણના તેલ) ની જાહેર ખર્ચર કાઢી ધણી રોગોમાં લસણના તેલથી ફાયરો થાય છે. ટ્યુંબરક્યોસિસ અથવા ક્ષય રોગમાં પણ એ લસણના તેલથી બહુ ફાયરો થવા સંભવ છે. એક ડાક્ટરે ધણી વર્ષ સુધી ધણી રોગોમાં લસણના તેલનો ઉપયોગ કરી ફાયરો આપ્યો હતો. લસણ ગંધકનો અંશ સારી રીતે છે. ડાક્ટર કહે છે કે લસણ રોગનાશક હોવાનું કારણ એમાં રહેલો ગંધકજ છે. હુંગરીમાં લસણથી એ.છો. ગંધક છે એ વાત તો ખરીજ, એથી હુંગળીમાં પણ કેટલાક રોગોને મટાડવાની શક્તિ છે.

કોલેરાનો રોગ ચાલે છે ત્યારે કેટલેક સ્થળે હુંગળીમાં કાણું પાડી તેને દોરે પરીવી બાળકના ગળામાં ઘાલવામાં આવે છે, કોલેરા જેવા ધણી રોગોમાં હુંગળી સાફ કામ કરે છે. વૈદકશાસ્ત્રમાં ગંધક અને તેના યોગથી ઘણુંજ કામ કરવામાં આવે છે. હોમીયોપથી ચિકિત્સામાં પણ ગંધક બહુ જ પ્રબળ અને અત્યંત ગુણવાળું ઔષધ ગણાય છે. પ્રકૃતિની પ્રયોગ શાળામાં બનેલાં ગંધકના યૌગિક જેનાં કે વસણ અને હુંગળી અત્યંત ગુણકારક છે.

બ્રહ્મણ અને વાણીયાઓ લસણ અને હુંગરી ખાતા નથી, ધર્મનો બાધ માને છે, કારણ કે તેથી ક્રોધાદિ ગુણો ખાનારનામાં આવે છે. પણ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ તો લસણ અને હુંગળી જરૂર ખાવાં જોઇએ.

યાદીલ (લસણના તેલ) ની બનાવનારું નામ એલેક્ઝાંડર કેલ્મેન્ટ તે તે આ દવાનો પ્રચાર ગણા ઉત્સાહથી કરી રહ્યા છે. લસણનું યાદીલ નામક રૂપ તેમણે બહુજ દિવસની મહેનત અને અધ્યયન પછી તૈયાર કર્યું છે તે તેના પ્રચારનો લાભ અને ગુણ સારી રીતે સમજે છે. તેમાં નથી તે તેમાં છે એમ કહેતા નથી.

ક્ષય રોગ ઉપર યાદીલના પ્રયોગ સંબંધી તેમની માન્યતા એવી છે કે ક્ષય રોગના જંતુઓને યાદીલ અથવા લસણ મારી નાંખે છે.

એથી વધુ લસણુ યા યાદીલ ખીજું કાંઈ કરતું નથી, એ મટે યાદીલના પ્રયોગની સાથે ક્ષય યોગની અન્ય પ્રકારની ચિકિત્સા પણ કરતા કહેવું જોઈએ. ખીજુ હવા પણ સાથે સાથે કર્ણ વગર પૂર્ણ આરોગ્ય મળવાનો સંભવ ઓછો છે. લસણુ યા યાદીલ દ્વારા નાથ કર્યો છતાં પણ ફરી ફેટલાક દિવસ બાદ જંતુઓ આવી પહોંચે છે.

એક રોગીને આમટન હોસ્પીટલમાંથી એમ કહી રજા આપવામાં આવી કે તેને માટે મર્ચ વગર ખીજુ કોઈ આશા રોગ મટવાની નથી. જાણ્યું કે હવે મરવાનું તો છે જ. સૌમાન્ય વશ ત્યાં એક સાધારણ ડાક્ટર તેને મળી ગયા, તેણે યાદીલનું સેવન કરવાનું કહ્યું એના સેવનથી આ રોગી સારો થતો ગયો પણ પૂર્ણ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવાને માટે તેને ખીજુ ચિકિત્સાની પણ મદદ લેવી પડી, હવે એ અન્ય ચિકિત્સા કયા પ્રકારની છે ? ડાયેમેન્ટ સાહેબ કહે છે કે આ રોગમાં પથ્ય પાળવું ખાસ જરૂરનું છે, સાધારણ રીતે રોજના વ્યવહારમાં શાકભાજી એ રોગને અનુકુળ લેવી, સાધારણ શાકભાજીમાં પણ અપૂર્ણ ગુણો હોય છે. લાલી શાકભાજી ખાતી, રૂતુની સર્વ પ્રકારની શાકભાજીનો ઉપયોગ કરવો. આરોગ્યના રક્ષણમાં એન.થી વધુ મદદ મળે છે. અસાધ્ય દરદીઓ એથી સાજા થાય છે.

હિંદના વૈદોએ લસણુના ગુણોથી બરાબર તપાસ કરવી જોઈએ આપણા દેશમાં લસણુ બહુ જ પેદા થાય છે, એના સેવનથી વિષિ બતાવવામાં આવે તો આપણા દેશમાં ક્ષય રોગના જંતુઓ અથવા ટ્યુબરકીલ હિંદમાંથી નષ્ટ કરી શકાય. સર્વેએ લસણુને પોતાના જમવામાં આવશ્યક અંગ બનાવી દેવું જોઈએ. ફેટલાક ધાર્મિક વિચારથી લસણુ ખાતા નથી ફેટલાંક ગંધથી નથી ખાતા, પણ લસણુ જંતુનાશક શક્તિવાળું છે એ દ્રષ્ટિથી તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. શહેરના માણસોએ તો તે ખાવું જોઈએ. કારણ શહેરમાં ક્ષય ધણુ દરદીઓને થાય છે.

આયુર્વેદ પ્રમાણે—ભાવપ્રકાશમાં લસણુના ગુણ આપ્યા છે. તે નીચે પ્રમાણે. જ્યારે ઇન્દ્રાણ પાસેથી ગરૂડ અમૃત લઈ આવ્યા ત્યારે તેનું ટીપું નીચે પડ્યું તેમાંથી પૃથ્વી ઉપર લસણુ થયું. લસણુમાં પાંચે રસ—તીખો, ખારો, તુરો કડવો, ગળ્યો એ છે. માત્ર ખાટો રસ તેમાં નથી. તેથી તેનું નામ રસોન પાડ્યું છે. તેના મુળમાં તીખો, પત્રમાં કડવો, ડાંખળીમાં તુરો અને ડાંખળીના છેડે ખારો રસ છે. બીમાં મધુર રસ છે. એમ રસગોએ કહ્યું છે.

ગુણુ—લસણુ પૌષ્ટિક વૃદ્ધ (ધાતુ વધારનર) સિન્ધુ, ઉષ્ણ, પાચન, સારક રસ તથા પાકમપ તીખું. તીક્ષ્ણ અને મધુર છે. તે ભાગેલાને સાંધે છે, કંઠને સુધારે છે: ભારે છે, પિત્ત, અને રક્ત તથા શુદ્ધિને વધારે છે; બળ આપે છે, વર્ષુ સુધારે છે, નેત્રને હિત-કારી છે, તથા રસાયન રૂપ છે.

લસણુ હૃદયના રોગો, જીર્ણીજ્વર કુખનું શુળ, મળબંધ, ગુદમ, અરુચિ, ઉદરસ, સોજા; અર્શ, કેઠ, વાયુ, કૃમિ, અગ્નિમંદ્ર, શ્વાસ અને કફને હણે છે. લસણુનું સેવન કરનારા માટે ખટાઇ હિતકારી છે. કસરત, તડકો, કોષ, બહુ જળ, દુધ ગોળ એનો લસણુ ખા-નારાએ ત્યાગ કરવો જોઈએ.

દુર્ગંધીના ગુણુ લસણુ જેવા છે. પણ તે પક અને રસમાં ઉષ્ણ નથી તે કફ કરે છે, પિત્ત અત્યંત કરે છે, માત્ર વાનહર છે. બળ અને વીર્યની વૃદ્ધિ કરે છે અને ભારે છે.

ગંધકના ગુણુ પૂર્વે શ્વેત દ્વીપમાં જગદંબા રજસ્વળા છતાં ક્રીડા કરતાં વસ્ત્ર રજવાળુ થતાં તે વસ્ત્ર સહિત તે નહ્યાં તેરી ક્ષી-રસાગનું નીર રાતું થઇ ગયું. તેમાંથી ગંધક ઉત્પન્ન થયો છે.

ગંધક ચાર પ્રકારનો છે, રાતો, પીળો, ઘોળો અને કાળો. રાતો સોતું બનાવવાના કામમાં આવે છે, પીળો અને ઘોળો રસાયનના કામમાં આવે છે. ઘોળો વર્ણાદિક ઉપર લેપમાં કામ આવે છે. કાળો મળવો કઠણ છે.

ગંધક, તીખો, કડવો, ઉષ્ણવીર્ય, તુરો અને સારક છે. તે પિત્ત કરનાર અને પાકમાં તીખો છે, મળ, રતવાજંતુઓ, કેઠ, ક્ષય, કફ, બરોળ અને વાયુને હણે છે તથા રસાયન રૂપ છે. ગંધક શુદ્ધ કરીને વાપરવો. અશુદ્ધ હોય તો કેઠ તથા શરીરમાં વિષમ જ્વર થાય છે. શોષ થાય છે તથા રૂપ બળ ઓજ અને વીર્યને હરે છે. અને રૂધિરને ઉત્પન્ન કરે છે.

આયુર્વેદમાં પારા ગંધકની બનાવટવાળાં ઔષધો રસ ગણાય છે, દરેક રસમાં ગંધક આવે છે. ગંધક જંતુનાશક તથા ક્ષય મટાડનાર આયુર્વેદમાં પણ વર્ણવેલો છે, એટલે ક્ષય મટાડવામાં લસણુનો ઉપ-યોગ માનવા જેવો છે.

કાળાના ગોરા બનવાની કીયા

બ્રાહ્મણના એક વૈજ્ઞાનિક એકઠેવિસ શીલીકસ પીટ્રાએ એક

એવી શોધ કરી છે કે: જેથી કાળા બીલને પણ શશ્મીરનો ગોરો માણસ બનાવી શકાય. હજુ સુધી એ પ્રયોગો માત્ર હિંદર ઉપર અજમાવવામાં આવ્યા છે, અને તેને સારી સફળતા મળી છે. એ રક્ત પ્રવાહનો વિધિ છે. અર્થાત શરીરના એક અંગની નાડી છેદી તેના રૂધીરને રબરની નળી દ્વારા એ શરીરમાં બીજા અંગમાં પ્રવેશ કરાવવામાં આવે છે. એથી તેને કાંઈક વધુ તાપ આપવામાં આવે છે તથા તેમાં વિશેષ રસનો યોગ્ય પણ આપવામાં આવે છે. ૧ માસમાં કાળા ચામડી ગોરી થાય છે. આ વિધિથી રક્તમાં કાળાં કણોને નષ્ટ કરીને શ્વેત કણો વધારવામાં આવે છે, હિંદનો રંગ તો આ વિધિથી ૧૫ દિવસમાં જ બદલાઈ જાય છે.

આતો પશ્ચિમી વિદ્વાનની શોધ છે. પણ હવે પૂર્વના એટલે આ દેશના વિદ્વાનોએ હજારો વર્ષ પહેલાં આ બાબતની કરેલી શોધ જોઈએ.

કામશાસ્ત્રમાં વાતસાયને સુભંગકરણના પ્રકરણમાં લખ્યું છે કે ૩૫, ગુણ અને વયને બદલતું એજ સુભંગકરણ તે. ૩૫-બદલવું અર્થાત રાજાના ગોરા અને ગોનાના કાળા બનાવવા, યુર્ણ-અર્થાત નરમ ગુણવાળાને કઠણને નરમ બનાવવા, વય એટલે વૃદ્ધને યુવાન અને યુવાનને વૃદ્ધ બનાવવા અમે એમાંથી ૩૫ પરિવર્તનના પ્રકરણમાંથી ૨૩ લખીએ છીએ.

તગર, ઉપલેટ, તાલીસપત્ર અને પાણીમાં વાટી લુગ્દી બનાવી લેપ કરે તો ચાપડીનું ૩૫ બદલાઈ જાય છે.

સાટોડી, રહદેવી, ઉપલસરી, કમળનાં પાન, કુરુન્ટક સર્વને પાણીમાં વાટી તેલમાં ઉકાળી એ ગાળી લગાવવાથી ૩૫ સાફ થઈ જાય છે.

કમળ, નાગકેસર, અને કમળના પર્દાને સુકવી ચુર્ણ બનાવવું તે ચુર્ણ મદની સાથે ચાટવાથી શરીરનું ૩૫ સુંદર થાય છે.

ચાણાકય અર્થ શાસ્ત્ર-પ્રમાણે કાળાના ગોગ થવાના ઉપાય.

વડનાં પાન ઉકાળીને નાહવું અને આંખનાં પાન વાટી તેને શરીર ઉપર ધસવાથી ગોરાં મનુષ્યો કાળાં થાય.

ટાકુન-કંચુ (કંગની) ના સિદ્ધ કરેલા તેલમાં હરતાલ અને મનસીલ ધુટી શરીરે ચોપડે તો શરીર કાળુ ધનશ્યામ થાય.

ચારિત્રક હોડની જાલની રાખને તેલમાં ઘુંટી શરીર લગાવ-
વાથી અગ્નિની માફક રાત્રે પશુ શરીર તેજસ્વી જણાય.

બ્રહ્મદરણ્યક ઉપનિષદમાં ૬ ઠા અધ્યાયમાં ૪ થા બ્રાહ્મણમાં
પુરૂષેત્પતિ પ્રકરણમાં ઘણીજ સૂક્ષ્મતાથી ઋષિઓએ લખ્યું છે. તેના
એક એક પદમાં ગુઢ વિજ્ઞાન ભરેલું છે તેમાંથી ઉપયોગી ભાગ અત્રે
આપીએ છીએ.

ઉપનિષદનું મંતવ્ય છે કે સર્વ શરીર પંચભૂતોનું બનેલું છે,
પાંચ ભૂતોનો રસ પૃથ્વી એ. તેનો રસ જળ છે, જળનો રસ ઔષ-
ધીયોનો રસ પુષ્પ છે, પુષ્પનો રસ ફળ છે. અને ફળોનો રસ એ
પુરૂષ (નર) છે; નર દેહનો રસ એ વીર્ય છે એજ ગભ રૂપે સ્થિર
થઇ પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, (બ્ર. ઉ. ૬-૪-૧)

પરંતુ ગોરી પ્રજાના પુત્ર ગોરા થાય છે. કાળી જાતિયોની પ્રજા
થાય છે. તો શું એમનો રંગ બદલી શકાય છે ! ઉપનિષદકાર માને
માને છે કે એમ બની શકે છે, કેમકે શરીર ઔષધીયોના રંગથી
બને છે; આહાર હશે તેવો દેહ બનશે; એથી ખોરાકમાં ફેરફાર કર-
વાથી ભાવિ પુત્ર પણ ધારીશું તેના રંગનો થશે. એ સિદ્ધાન્ત પર
ઉપનિષદમાં લખ્યું છે કે: જો માઆપ પોતાનો પુત્ર ગોરા જન્મે
એવું ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે ઋતુ દશમાં ચોખાની ખાર પકવીને
તેમાં ધી નાંખી ખાવાં કરવી. તેને પુત્ર ગોરા થશે.

જો પોતાનો પુત્ર કાળો પણ ઘઉં વણી થાય એવું ઇચ્છે તેમણે
દહીં અને ભાત પકાવી તેમાં ધી નાંખી ખાવાં.

જો પુત્ર શ્યામ રંગનો થાય એવું ઇચ્છે તેણે માત્ર ભાત અને
ધી ખાવાં તેથી તેને તેવો પુત્ર થશે.

જો ગર્ભકાળમાં શાકાદિ બધું ખાય છે એને ધી ભાતનું સેવન
કરતા નથી તેમનાં બાળકો શ્યામ થાય છે, જેઓ ગર્ભ કાળે શાક
ભાંજી એવાં ખાઇ દુધ ભાત ધી ખાય છે. તેમની પ્રજા ગોરા વર્ણની
થાય છે.

આજે આપણે જોઈશું તો જેઓ દૂધનો ખોરાક વધુ લે છે,
તેમાં ગાયનું દુધ વધુ ખાય છે તેમનાં બાળકો ગોરાં થશે, મજુર
વર્ગમાં પણ ગાયો પાળનાર રમારી અને ભરવાડો માયના દુધનો વધુ
ઉપયોગ કરવાથી હજી બીજા મજુરો કરતા ગૌર વર્ણનાં હોય છે.
આપણા, પૂર્વજો ઋષિ મુનિયો આ બાબત સારી રીતે જાણતા હતા,

તેથી શરીરના રંગનું મૂળ કારણ પશુ સારી રીતે સમજતા હતા અને ઇચ્છાનુસાર રંગ બદલી શકતા હતા.

કોલેરાનો ઉપાય

સંજીવની વટી—વાવડીંગ, સુંઠ, પીપર, મોટી હરેતી છાલ, આમળાં, બહેડાં, શુદ્ધ વછનાગ, ગજો, શુદ્ધ બીલામું. આ સર્વને સરખે ભાગે લઇને ગૌમુત્રમાં ઘુંટીને બે રતીની ગોળાઓ બનાવી બે ગોળા આદાના તથા ડુંગળીના રસ સાથે બે કલાકે આપવાથી કોલેરામાં ફાયદો થાય છે.

પિયુષખિન્દુ—શુદ્ધ કપુર, પીપર, મેંઠ, ડુદીનાનું સત્વ, અજમાનું સત્વ, બધું બે તોલા કરતુરી ૪ રતી, કેશર ૪ રતી બે બધાને એકઠું કરી એકરસ કરીને એક શીશીમાં ભેળું કરી ભરી રાખવું, જ્યારે તે શીશીમાં બધું એકરસ થઇ ગયેલું જણાય ત્યારે કેસર અને કરતુરીને ઘુંટીને તે મેળવી દેવું. આની બેથી પાંચ ટીપાં જેટલી માત્રા છે, તે ગુલાબજળ સાથે આપવું ઘણું લાભકારક છે.

અહિકૈનાસવ—મહુડાના પુલનો દારૂ સવાત્રણશેર, અફીણુ ૧૧ તોલો, નાગરમોથ, જયફળ, ઇલાયચી, ઇંદ્રજવ ૨૧ તોલા; આ બધાને એકત્ર કરીને એક વાસણમાં ભરીને તેનું મોં બંધ કરી કપડાંછાંણુ કરી એક મલિના સુધી રહેવા દેવો, આ અતિમારમાં ઘણું સારું કામ છે ને કોલેરાની ત્રીજી સ્થિતિમાં અત્યંત સિદ્ધિદાયક છે.

એનાદિ ચુર્ણ—નાની ઇલાયચીના દાણા, વાંસકપુર શુદ્ધ પારો, શુદ્ધ જેરકાચલાં, લવીંગ, કમળકાકડીનાં બી, નાગકેસર, પીપર આ સર્વને સરખે ભાગે લઇને ડુદીનાના રસમાં ઘુંટી દાડમના રસમાં મેળવી ચટાડવાથી હિક્કા, હૃદય તથા તરસ દુર થાય છે.

અર્કપુષ્પાદિ ચુટિકા—આકડાનાં પુલનાં રવૈયાં ૬ તોલા, કાળાં મરી ૩ તોલ, સિંધવ ૩ તોલા, લવીંગ ૬ મામા, શુદ્ધ નવસાર ૬ માસા, અફીણુ ૧૨ રતી, આ સર્વ લઇને આદુ તથા દીંબુના રસમાં એક બે દિવસ ઘુંટીને ચણા જેવડી ગોળાઓ વાળવી. પાર વર્ષની અંદરનાને ૧ ગોળા આપવી ને તેનાથી મોટાને ૨ ગોળા આપવી. તે ગુલાબજળની સાથે આપવાથી ફાયદાકારક છે.

હિંગવાદિવટિકા—શુદ્ધ હિંગ, અફીણુ, શુદ્ધ કપુર, કાળાં મરી આ સર્વને સરખે ભાગે લઇને જુદાં જુદાં ખાંડીને ખલમાં અફીણુ અને કપુરમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળા બનાવવી માત્રા બે ગોળા

સુધીની છે, એથી ઉલ્ટી, ઝાડ તથા શુભ ચટ્ટી જાય છે.

કપુરવટિકા—શુદ્ધ કપુર ૬ માસા; કળાં મરી ૩ તોલા કામદી લીંબુનાં બી ૩ તોલા ગોળીઓ ૩ તોલા, આકડાના મુગની ૭૫ ૬ તોલા, શુદ્ધ હિંગ અને દરીઆઈ નાળીયેર ૨ તોલા, પીપરમીન્ટનું સત્વ અને કેસર એક એક માસો તે બધાંને એકત્ર કરી આઢાના રસમાં ઘુટી ચણા જેવડી ગોળાઓ બનાવવી. દરેક ઝાડો થયા પછી એક ગોળી ગુલાબજગ સાથે આપવો. ત્રણ કે ચાર ગોળી આપવાથી ગમે તેવો ભયંકર કેલેરા હોય તો પણુ તે મટે છે.

જો અત્યંત ઉલ્ટીઓ થતી હોય તો માથું બંધાવવું, છીંકણી થોડી સુંઘાડવી. લીંબુમાં દીકામરી ભરીને ગરમ કરી ચુસાવવું, પીપ-ળની છાલને સળગાવીને તેને પાણીમાં ઓલવી નાંખી તે પાણી ગાળી લઇને પાવું, આમાશય ઉપર રાધનું પ્લાષ્ટર મારવું ત્રિગેર વમનનાશક છે. રાધનું પ્લાષ્ટર ૧૫ મીનીટથી વધારે ન રાખવું.

ચામડામાં ડાઘાડુધી કાઢવા—ચામડા ઉપરનો તેલનો ડાઘો નેપયામાં બેળી રબ્બડનો કકડો ઘસવાથી જાય છે, હાથનો મેલ કાઢવા માટે ખુબ ઓગાળેલો ઓક્સેલીક એશીડ વાપરવો. કચરો કાઢી નાંખી સાબુ અને પાણીથી ધુવે. અને કઠાય થોડું તૈયાર કરેલુ શીનીસ લગાડો, એનીલાઇનનો ડાઘો બરાબર કાઢી શકાશે નહિ પણ રમડ-વતી તે કંઇક અંશે દુર થઇ શકશે. સાધારણ ધોવાથી કેટલોક એ-નીલાઇન જશે. સાબુ અને પાણી વડે ધોવાથી જશે; ચરખીના ડાઘા કે જે ગરંગડી અને ઢાંડામાંથી તેલના ચામડા ઉપર ડાઘા હોય તે સીમેટ અને ચોકથી જશે. પ્રથમ સીમેન્ટ મુકો પછી ચોક નાંખો પછી જરી વતે બન્નેને ચામડા ઉપરઘસો, સીમેટ ચરખીવાળા ચીકણા પદાર્થને ખાઇ જશે અને જ્યાં સુધી બધી ચરખી ધોવાઇ જાય ત્યાં સુધી તેને તેના ઉપર ૨૪ કલાક કે તેથી વધુ વખત રહેવા દો.

ધોળું ચામડું ડાઘાડુધી વાળું મેલું થયું હોય તો પોટેલીઅમ એશીડ ઓબેલેઈટથી સાફ કરી શકાય છે. તે ચામડાને ઢાંડા પાણીથી બધું ધોઇ નાંખવું. મીઠું અને લીંબુનો રસ અથવા સાંલનાં મી-ઠાનું મિશ્રણ ખરાબ થએલા ભાગ ઉપર ઘસવાથી બધા ડાઘા જતા રહે છે, મેલ ઉડી જાય છે અને ચામડું હલું એવું ધોળું થઇ જાય છે. હંમેશાં ચામડું પાણીથી ધોઇ નાંખવું, પાણી બધી ચામડી ઉપર ઘસવું પણ મિશ્રણ તો બગાડેલા ભાગ ઉપર જ ઘસવું.

રાજનો સાથુ—મેલ ઠાઠી શકે એવા ગુણ વાળો સાથુ બનાવવાને લીધે તેમજ સુંવાળા અને સરના કરવામાં રાજ વાપરવી હોય ત્યારે સલાહકારક છે કે સાથુ જુદા બનાવવા અને પછી તેલમાંના સાથુમાં ઉમેરવી કેટલીકવાર રાજનો સાથુ બનાવવા સોડા વપરાય છે કે જ્યારે હવા ન જઈ શકે એવા વાસણના પાણીમાં રાજ ઓગાળવામાં આવે છે અને બીજા વાસણમાં થોડા પાણીમાં સાધારણ સોડાના પાસાદાર કકડા ઓગાળવામાં આવે છે. ૧૧૨ પાઉન્ડ રાજમાં ૫ પાઉન્ડ સોડા લેવાનું માંપ છે. સોડા એકી વખતે થોડા પ્રમાણમાં રાજમાં નાંખવાં અને જ્યાં સુધી ખદખદતું બંધ થાય ત્યાં સુધી રાહ જોઈ પછી બીજો જરા સોડા નાંખવો. બધું ઉમેર્યા પછી ચાલુ ઉકાળવો થોડા વખત પછી સાથુ થઈ જાય ત્યારે તેને નરમ સાથુના વાસણમાં રેડવો. સાધારણ પ્રકારની રાજનો કાળા રંગને સાથુ બનાવે છે, માટે નીચેની શુદ્ધ કરવાની રીત વાપરવાથી તેમાં સુધારો થઈ શકશે રાજનો સાથુ બનાવવા ઉપર પ્રમાણે સોડા વાપરવો. રાજના માથુમાં સાધારણ મીઠું ઉમેરવાથી તે સાથુ ખારાશપર આવે છે અને સાથુને ઠરવાને થોડો વખત આપો. પછી ક્ષારોદક વહી જશે અને તેની સાથે રાજનું રંગચાળુ પાણી ઘસડી જશે. આ પ્રમાણે શુદ્ધ કરેલો રાજનો સાથુ નરમ સાથુમાં નાંખો. સારી જાતની રાજ પણ કામમાં લેા.

ગ્લીશરાઈન તેલમાંથી કાઢવા વિશે—શુદ્ધ ગ્લીશરાઈન નીચે પ્રમાણે બનાવાય છે—જો આપણે સરખા પ્રમાણમાં ઓલાઈ તેલ અને લીથાર્જનો સુંદર જુદો લગ્નએ અને તેમને થોડા પાણીમાં વાસણમાં નાંખીએ અને ધીમે ધીમે ઊંટું કરેલા રેતીના પાણીમાં મુકીએ અને મિશ્રણ વારંવાર હલાવીએ અને વરાળ ઠરી જતા પાણીને માટે થોડી વારે ઊંટું પાણી ઉમેરીએ તો થોડા વખતમાં આપણે સાથુ કે સીસાનો પ્લાર્ટર મેળવી શકીએ. જો આમાં આના કરતાં વધારે પાણી ઉમેરી દેવતાથી વાસણુ લઈ લઈએ, ઉકાળો નિતરવા દઈએ તેને ગાળીએ. તેમાં સફરેટડ હાઇડ્રોજન પસાર કરીએ જેથી સીસું નાંખુ પડે, પછીથી તાજેતર ગાળીએ. રેતીના પાણી ઉપર ઉકાળ્યા વગર જેટલું અને તેટલું ઉકાળીને ઠરાવા દઈએ તો આપણે ગ્લીશરાઈન પ્રાપ્ત કરી શકીએ. પણ જે બાકી રહે તેને છેવટે એરપંપના રીસીવરથી વરાળ કરી નાંખવી જોઈએ આ પ્રમાણે

તૈયાર કરેલું બ્લીશરાઇન પારદર્શક છે તેને રંગ કે ગંધ હોતાં નથી, અને પ્રવાહી હોય છે. તેનો સ્વાદ મીઠો છે તેની માથે ગમે તે માપમાં પાણી ભળી શકે છે.

આપોઆપ ચળકતી બ્લેકીંગ—(૧) ગમ એરેબીક ૪ ઔંસ, ગોળ ૧૬ ઔંસ. સારી કાળી સહી ૧ પીન્ટ સખત સરકો ૨ ઔંસ, સાફ કરેલો દારૂ ૧ ઔંસ, ગળ્યું તેલ ૧ ઔંસ.

સહીમાં શુદ્ધ ઓગાળો. તેલ ઉમેરો અને ખદ્મમાં ઘુટો અથવા કેટલોક વખત સાથે હલાવો કે જેથી તેઓ ખરાબર સેગમેન થઇ જાય પછી વીનેગાર [સરકો] નાખો અને છેવટે દારૂ નાખો.

[૨] ફાનસનીમેમ ૩ દ્રામ ગળીને ભુકો ૧ દ્રામ ખદ્મમાં કે વાસણમાં તેમને મુકો અને ઓગાળીને ખુબ ઘસો. શુદ્ધ ૪ ઔંસ, સખત સરકો ૧ પીન્ટમાં ઓગાળો અને પાતળી લઢી બનાવો, ધીમે ધીમે એક ઔંસ મીઠું તેલ ઉમેરો અને જ્યાં સુધી સેગમેન થઇ જાય નહિ ત્યાં સુધી ઝીણા ભુકો કરો. છેવટે બાકીનું મસીમોજ નાખો પછી ૧૬ ઔંસ ગોળ અને પછી વારા ફરતી સખત સરકો ૨ ઔંસ અને શુદ્ધ કરેલો દારૂ ૧ ઔંસ ઉમેરો છેવટે વાપરવા સીસી ભરી લો. ખેર અથવા કાથાનું સત્ત્વ ખેરસાર ૨૪૫૨ ડી. ડી. રાજમાક ઇચ્છે છે કે ખેરસાર કેવી રીતે બનાવતા હશે.

નાના વ્યાપરો અને હુન્નરો

અગ્નિ બુઝવનાર દવા—આ ૨૦ લાગ કેલસો, ૬૦ ભાગ સુરોખાર અને પાંચ ભાગ હરસોઠ (જીરુમ) ભેગાં પાણીમાં ઉકાળવાં અને આ બધી વસ્તુઓને ભુંગળા જેવા આકારમાં બનાવી નક્કર છંટ જેવી ઘડવામાં આવે છે. આના છેડા નીચે એક બાકુ હોય છે જેમાં કલોરેઇડ એક પોટાસ અને સુગરથી ભરેલી સીસી કે જેની આબુખાબુ સલ્ફેરીક એસીડ લગાવવામાં આવે છે તે ઘાલવામાં આવે છે. એક પટ્ટી ખસેડવાથી એસીડથી ભરેલો કાચ ટુટી જાય છે અને મીક્ષર સળગે છે. આ બધી ભુટી લોઢાથી રક્ષાએલા વાસણમાં મુકવામાં આવે છે અને આમાં એવા ગેસ ઉત્પન્ન થાય છે કે જે અગ્નિને એકદમ બુઝવી દે છે.

વાદળી સાફ કરવાની રીત—વાદળી બહુ વખત સાફ ન થવી બોધએ. કારણ કે તેથી તેની આવરદા ઘણી ઓછી થાય છે, નીચેની રીતે વાદળી સાફ થાય છે.

(૧) હાઇડ્રોક્લેરીક એસીડના સોલ્યુશનમાં વાદળીને પ્રથમ બોળવામાં આવે છે અને પછી તેને ૧ ભાગ હાઇડ્રોક્લેરીક એસીડ અને ૧ ભાગ હાઇપોસફેટ ઓફ સોડના મિશ્રણમાં ૨૪ કલાક બોળવામાં આવે છે, પછીથી પાણીમાં કેટલાક કલાક સુધી તેને ધોવામાં આવે છે.

(૨) ઉપર પ્રમાણે એસીડમાં વાદળીને બોળી પછી પરમેંગનેટ ઓફ પોટાશના સોલ્યુશનમાં ૧૦ મીનીટ બોળી કાઢી ફરી ગેલીક એસીડ અને સલ્ફરીક એસીડના સોલ્યુશનમાં દશ મીનીટ બોળી ઉપર પ્રમાણે ધોવામાં આવે છે.

પારામાંથી સોનું બનાવવું—ટાઈઓમાં પ્રોફેસર નાગાએ-કાએ આ પ્રયોગ કર્યો હતો. ઢાંકેલા કાચની ટયુબમાં પારાને ભરી તેને ૨૦૦ ડિગ્રીથી ઓછો તાપ આપવો. પારા બળ્યા પછી નીચે સોનાની જુદી કહેશે. જે પારામાંથી પોર્ટનનો ભાગ વિરૂદ્ધ શક્તિથી દુર કરવામાં આવે તો સોનાનો ઘણો ભાગ વધે.

હુનરના પ્રયોગો

માથે ઘાલવાના તેલની રંગવાની ક્રિયા—નીચે પ્રમાણે રંગ પુરી શકાય છે. તેલ સુગંધીત બનાવતા પહેલાં તેને આલ્કેન-ના મૂળ નીચે તેલને થોડા કલાક રાખવામાં આવે છે. મંદ ગરમી આપવાથી કામ સહેલાઈથી થાય છે. આલ્કેનટના મૂળથી લાલ રંગ તેલમાં આવે છે. પીળો અને નારંગી રંગ પામ્યાપછી અથવા તો એનેટોથી સુકાય છે. અને લીલો રંગ લીલા પુડીનના થોડા રસથી કરી શકાય છે.

વેજ્ટેબલ (ધી) મારગેરાઇનની બનાવટ—૮૫ ટકા કોફ-રેલ અને ૧૫ ટકા પ્રવાહી તેલથી બની શકે અથવા ૩૦ ટકા તાડ-ફળનું તેલ ૬૦ ટકા કે.પરેલ અને ૧૦ ટકા પ્રાણી તેલથી બની શકે. કેટલીક વખતે નીચે પ્રમાણે પણ મિશ્રણ ગાય છે.

ઓલીઓસ્ટીરાઇન	૧૫ ટકા	તાડફળનું તેલ	૨૦ ટકા
કોપરેલ	૪૫ ટકા	મગફળીનું તેલ	૨૦ ટકા

પીગળવાનું પોઇન્ટ ૨૪-૫ ડીગ્રી સેન્ટીગ્રેડ. વેજ્ટેબલ ધી પણ એ પ્રમાણે બને છે.

આ વેજ્ટેબલ ધી પરદેશથી આવે છે તેને બહાર ઉપરની રીતે દેશમાં બનાવાય તો દેશનો પૈસો દેશમાં રહે.

સોનાનું કદ—સોપ પાવડર.

સોડાએશ ૫૮ ટકા	૪૨ પાઉડ	દરેકો સાબુ	૨૫ પાઉડ
અકમક	૨૨૦ "	મીઠું	૩૦ "

આ બધા ભેગેને ભોગા કરીને જ્યાં સુધી સુકાય નહિ ત્યાં સુધી એડ વાસણમાં સુકવાયાં આવે છે પછી તેને પેક કરીને પેટીમાં સીલ કરાય છે.

સાબુ	૮૫ પાઉડ	શીલર	૪૦ પાઉડ
સા:સોડા સોલ્યુશન		૨૦ ડીઝી બી ૧૭	

સુકાએલા સાબુના કડકાએને શીલરની સાથે મીશ્રણ કરી તથા તેમ ક્ષાર ભેળવીને તે સુકવાય છે.

ઝવેરાત-હીરને ઘોઈ સાફ કરવાની ક્રિયા—સોનાની તેણુજ ચાંદીની કંડીએને ઘોવા માટે સોડાવોટર તથા સાબુની જરૂર પડે છે. પછી તેને હંડા પાણીમાં ઘોષ ગરમ તપમાં સુકવામાં આવે છે. સોનાની વીંટી હીરાવાળીને પણ તેનીજ રીતે સાફ થાય છે. અને હીરા તથા તેની આજુબાજુની જગ્યા લાકડાની પીંછીવડે સાફ થાય છે. હીરાવાળી પીંટીમાં પાણી ન પેસવું જોઈએ અને પાણી જાય તો હીરા એડેળ રંગનો થાય છે. કેટલાક વખતે સોડાવોટરની જગ્યાએ ચોકું પાણી પણ વપરાય છે, થોડું પાણી બ્રશ ઉપર છોટી તેનાથી વીંટી સાફ કરી નાંખવી. આમ કરવાથી કોષ જાતનું નુકશાન થતું નથી.

સ્લેટની પેનો—સ્લેટની પેનો નીચે પ્રમાણે બને છે. સ્લેટની ભૂકી છ ભાગ ચુનાના પત્થરની ભૂકી ૩ ભાગ અને સોડિયમ સિલિકેટ ૧ ભાગ એ ત્રણેને મેળવી દેવાં. પછી એ મિશ્રણને બરાબર ગ્રાઇવું, મુલાયમ લોદો બને ત્યાં સુધી ગુદાંજ રહેવું. પછી તેને એક કાણું પાડેલી તાસકમાં કે સેવો પાડવાના સંચામાં એરી રીતે દમાણુ આપવું કે દરેક પેન ખોબણો પાડેલી એક સ્લેટ ઉપર આવી રહે. એક ઝીણી કરવતવડે પછી અણીઓ કાપી નાંખવી. ધાર કાઢવાના પત્થર ઉપર દરેક પેનિસલને એક છેડે અણી કરવી, સેંકડોના પ્રમાણમાં તેનું વેચાણ થાય છે.

હુન્નર સંગ્રહ

કાથો—ખેર એકશીઆ કાથાના સત્તવમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે, ખેર નામનું ઝડ કાથો ધણો આપે છે અને લાલ લાકડાના જવાથી

તે ઝોળખાય છે. ઝાડ પાડી નાંખવામાં આવે છે, અને લાકડાના કકડા કરવામાં આવે છે. છાયડામાં લાંબા છછરા ચુલા કરવામાં આવે છે. માથે બાહ્ય ગોળ છાપરાં કરવામાં આવે છે. જેની અંદર વચ્ચે સાધારણ ૨૦ ગાર (માટીન) દેવતામાં આવે તેમ કરવામાં આવે છે.

આ ગારમાં લાકડાના કકડા અને પાણી લગવામાં આવે છે. અને જ્યાં સુધી ૨૦ વાસણનું પાણી બે વાસણમાં માથે તેટલું થાય ત્યાં સુધી ઉઠાવવામાં આવે છે. આ પ્રવાહી મિશ્રણ પાતળા પોર્ટ વાદન જેવું દેખાય છે. આને ઠંડુ કરવામાં આવે છે અને કાથો પાંદડાં અને ડાળીઓ ઉપર ઠરે છે અને પાસાદાર બને છે. દરેક વાસણ રાખ્યા જેવો ધોળો ભુકો એક શેર આપે છે. લાકડાના કકડામાંથી કાથો લઇ લીધા પછી સુવવામાં આવે છે અને તે બળતણ તરીકે વપરાય છે.

બેરસાન્નો નમુનો, ચોખ્ખો ધોળાશ પડતો અને યુલાખી રંગનો હોય છે.

એલ્યુમીનીયમ ઝારવા વિષે—ઝાળણ અને ફલક્સિસ (પ્રવાહી પદાર્થ) બન્નેની બનાવટ જુદી જુદી છે અને એટલી બધી છે કે વિગતવાર અત્રે કહેવી યોગ્ય નથી, પણ બધું કરીને ઝાળણ જુદા જુદા પ્રમાણમાં એલ્યુમીન મટીન અને જસત લઇને અને વારંવાર ફોસફોરટીન, રૂપ, એન્ટીમની, વેનેડીયમ વિ. નાંખીને બનાવે છે. સાધારણ રીતે વપરાતી ઝાળણમાં ૮૦ ટકા પતર, ૨૦ ટકા એલ્યુમીનીઅમ; ૧૭ ટકા જસત; અને ૦૭૧ ટકા ફોસફોરટીન હોય છે અને બીજું પતર એલ્યુમીનીઅમ, ફેડમીઅમ અને મેગ્નેસીયમ ૧, ૨૫ અને ૨,૭૫ ટકા અનુક્રમ પ્રમાણમાં લઇ બનાવે છે. ફલક્સિનું કામ ઝાળણ સાથે અડચણ કર્યા સિવાય ઓગાળવાનું છે.

થોડું લોખાન (બેમઝોઇમ) લઇ કચરો અને ચીકણો પદાર્થ સાફ કરેા ત્રાંખાના કકડા વડે ઝાળણ લગડેા અને જ્યારે પ્રવાહી હોય અને ધાતુની સપાટી ઉપર હોય ત્યારે વધારા પ્રાપ્ત થી ઝાળણમાંથી તેને કાપા કરેા.

રૂપ, ત્રાંબુ, નીકલને મિશ્રણ કરવા વિષે—રૂપ, ત્રાંબુ; નિકલને મિશ્ર કરી નવી ધાતુ શી રીતે બનાવતા હશે. એકલી નીકલ રૂપને ઘણી સખત અને ખરડ બનાવે છે, આવી મિશ્ર ધાતુ

વાસણ બનાવવા માટે અધરૂં થાય છે, પણ થોડુંક ત્રાણ ઉમેરવાથી આ મિશ્રધાતુના ઘાટ ઘડી શકાય છે અને જે વસ્તુઓ તેમાંથી બને છે. તે રૂપી અને ત્રાંખાના મિશ્રણ કરતાં વધારે સખત હોય છે. રૂપા ત્રાંખા અને નિકલ (કલાઇ), પ્રથમ સ્ટેન્ડર્ડ રૂપામાંથી બનાવેલી વસ્તુઓ બનાવવા ફ્રેન્ચના બનાતનારા વધારે વાપરે છે, આ બનાવટ રૂપાના જેવી ગણાય છે, અને તેના ગુણ રૂપ ઉમેરવાથી જ સુધારી શકાય છે.

હિંદુસ્તાનનું સાસીપરીલા—અનન્તમુલ કેવી રીતે અપાય. હેમીડેસમાસરૂઠ અથવા હિંદુસ્તાનની સાસીપરીલા, બંગાળામાં અનન્તમુલથી ઓળખાય છે, એક ઔસ વાટેલાં મુળીઆ. ૧ પીન્ટ ઉક્ળતા પાણીમાં ઢાંકેલા વાસણમાં એક કલાક ઉકાળી સત્વ કાઢી ગાળીને બનાવેલા ઇન્દ્રયુજનના રૂપમાં તે સારી રીતે અપાય છે. આનો ડોઝ ૨ થી ૩ ઔસ હંમેશ અપાય છે. જ્યારે ઇન્દ્રયુસન ઉત્તું હોય ત્યારે લેવાથી તેની અસર વધારે થાય છે ને તેમાં ખાંડ અને દૂધ ઉમેરવાથી સાધારણ ચાના જેવી થાય છે, જેથી છોકરાં એકદમ તે પી જાય છે,* તે સંધીરામાં, સીરીલીસમાં, અને ખાધુ ન પચે ત્યારે ઉપયોગી છે.

બારબેલીમાંથી રેઝોલ્ટ—જે રેઝોલ્ટથી ઓળખાય છે તે બારબરી લાકડાને છાલનો અશુદ્ધ સત્વ છે. તે ગાળેલા દારૂમાં તેને ઓગળવાથી તે શુદ્ધ થઇ શકે છે અને પછી ગોળની માફક તેમાંથી વરાળરૂપે પ્રવાહી પદાર્થ ઉડાડી દે છે. ઉકાળાના રૂપનાં બારબરીની છાલ આપવામાં આવે છે. કાપેલાં અથવા જાડો ભુકો કરેલાં મુળીઆં ૬ ઔસ પાણી, ૨૧ પીન્ટ ધીમે ધીમે તેને ઉકાળો અને ૧ પીન્ટ રાય ત્યાં સુધી ઉકાળો.

તેલ ઘોવા વિષે—તેલને કેવી રીતે ઘોતા હશે? ગુંદરવાળા પાણીમાં તેલને પ્રથમ હલાવે છે પછી આ બનાવટમાં જાડો ભુકો (લાકડાના કાલસાનો) નાંખવામાં આવે છે પછી બધું ૨૧૨ ડીગ્રી ફ્રેનહીટ પહોંચે નહિ ત્યાં સુધી ધીમે ધીમે ઉકાળો, જ્યારે ઠંડુ થાય ત્યારે તેલ એક જાતની હવાથી (ઇથર) અથવા પેટ્રોલીઅમ સ્પીરીટસથી બુદ્ધ પાડે છે અને આ હલ્દી ડીસ્ટિલેશનથી મેળવવામાં આવે છે. તેનું પરિણામ સાફ આવે છે.

ઇલેક્ટ્રીક પોલીસ પાવડર—ચાર પાઉન્ડ ઉંચી જાતનો

સફેદો અને અડધો પાઉન્ડ કીમ ટાર્ટર તથા ત્રણ ઑંસ ઉતો કરી ભુકો કરેલો મેગનેસીઆ, આ ત્રણને ખુબ મિશ્રણ કરી બે ઑંસની લાકડાની પેટીમાં ભરી ઉપર સુંદર કાગળ લગાવી, ઉપર વાપરવાની રીત લખવી. સોના રૂપાથી ચિતરેલાં વાસણો માટે, જરમન સીલ-વરનાં બનાવેલાં વાસણુ માટે તેમજ ત્રાખા પિત્તળ તથા કલાઇને લોખંડ અથવા ગમે તે ધાતુનાં વાસણુ માટે કે જ્યાં ચકચકાટ જરૂરનો છે ત્યાં તે ઘણું ઉપયોગી છે.

ઇલેક્ટ્રીક પાઉડર બનાવવાની રીત.

આ ઇલેક્ટ્રીક પાવડર બનાવવા માટે બે આના કરતાં પણ ઓછા પૈસા હશે તો ચાલશે અને તેની એક ડબીના સહેલાઇથી છ આના છુટક વેચવાથી મળી શકશે. જે ધ્યાન પૂર્વક બનાવવામાં આવે અને શુશોભિત કરી ગ્રાહકોને વેચવામાં આવે તો ગમે તેવો માણસ સારા પૈસા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

વાપરવા માટે સૂચના—આ સુકો ઇલેક્ટ્રીક પાઉડર, પાણી કે ફેરાસીનથી પલાળી મૂ લા એક સારી ફલલીના કકડાથી વાશણુ ઉપર ધસવો.

ટોઇલેટ પાઉડર

એક માણસ સારો ટોયલેટ પાઉડર બનાવવાથી સારા પૈસા પેદા કરી શકે છે. તેના બનાવવાના મિશ્રણની યાદી નીચે મુજબ.
૧ ઑંસ બોરીક એસીડ ૧ ઑંસ ૨ તળાએ બેઠેલો ચોક ૨ ઑંસ પાઉન્ડ (ભુકો કરેલો) ટેલકમ ૭ ઑંસ.

ઉપર પ્રમાણે ત્રણે વસ્તુઓનું મિશ્રણ કરવાથી સારો અને ઘણો સસ્તો ટોયલેટ પાઉડર બની શકે છે અને બનાવનાર સારા પૈસા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મેન્થોલ ટુથ પાઉડર.

આ પાઉડર બજારમાં ઘણોજ ખપશે, કારણ કે દરેક માણસને સુંદર અને મજબુત દાંત રાખવાની ઇચ્છા હોય છે. આ બનાવી વે-પાર કરવા માટે ફક્ત થોડાજ પૈસાની જરૂર છે. બનાવવાની રીત:

મેન્થોલ કોસ્ટલસ

૧૨ ગ્રેઇન

તળાએ બેઠેલો (પ્રેસીપીટડ) ચોક

૨ પાઉન્ડ

ફેઓલીન (ભુકો કરેલું)

એક પૌન્ડ

મર્લ (ભુકો કરેલું હીરાબોળ)

ચાર ઑંસ

લવીંગનો રસ

૪૦ ટીપાં.

લીંબુનો રસ

૨ દ્રામ.

પ્રથમ બધાં તેલ સાથે મેન્થોલનું મિશ્રણ કરો પછી ધીમે ધીમે ચોક નાંખી મિશ્રણ કરતા જાઓ અને પછીથી બીજી વસ્તુઓનું મિશ્રણ કરો બધું બરાબર મિશ્રણ કરી. એક સારી ચારણીથી ચાળી નાખો, કોઈ દિવસ નહિ બનાવેલો દુધ પાઉડર તમે જોઈ શકશો, તે દાંતને સાફ કરે છે. દાંતના પોલાણમાંથી લોહી વહેતું અટકાવે છે (બંધ કરે છે) અને શ્વાસને સુગંધીદાર બનાવે છે.

પતરાની નાની ડમીમાં ભરી તેના ઉપર સુંદર કાગળ ચોટી બે આનાની એક લેખે વેચો.

આ વેપારમાં ફાવવા માટે કોઈ સારા ખુબ વંચાતા દૈનિક પેપરમાં આ મેન્થોલ દુધ પાઉડરની મોટા અક્ષરથી જાહેર ખબર આપો અથવા આપવી જોઈએ.

કોઈ પણ લુંગડામાંથી પાણી ન નીતરે તેવું કરવા વિશે.

એક ઉત્સાહી નવજુવાન થોડી જ મુડીમા જો નીચે પ્રમાણેની યુક્તિ અમલમાં મૂકે તો સારી આવક મેળવી શકે છે.

તેણે એક ભઠ્ઠાકાદાર દુકાન, શહેરના મધ્ય ભાગમાં, જે વસ્ત્રોમાંથી પણ ન જઈ શકે તેવાં વસ્ત્ર ૨૪ કલાકમાં તૈયાર કરી આપવા માટે ઉઘાડવી જોઈએ,

એક ગેજન અને બે ક્વાર્ટ કરોસીનમાં ૮ પાઉન્ડ ઓલેઇક એસીડ આગાળો અને તેમાં ધીમે ધીમે ૨૦ પાઉન્ડ સલ્ફેઇટ ઓફ એલ્યુમીના નાંખો અને પછી તેને ચોક્કસ કલાક રહેવા દો ત્યાર પછી તેને નીતારી નાંખો અને નીતરેલા પદાર્થને ફલાલીના કકડાથી ચાળી નાંખો અને તેને દાખીને પુરીનો આકાર કરો, અને પંદર ગેલન પાણીમાં આગાળો અને ભાર દબ સારી પેઠે લુગડાને પલાળો પછી તેને પાણીમાંથી કાઢી લઈ સુકાવા દો. ત્યાર પછી તેલુગું કે વસ્ત્રોમાંથી પાણી જશે નહિ, તેમજ તેનાં હરા આવજા કરવાના છિદ્રો પણ બંધ થઈ જશે નહિ.

સોદાગિ (સિવવાનું) મશીન ઓર્ધલ

આજકાલ સેંકડો સીવવાના સંચા દેશમાં વપરાય છે. તેથી સંચાને હંમેશને માટે બરાબર વપરાતી સ્થિતિમાં રાખવાને, ધણુજ

ઉપયોગી સોઈગ મશીન ઓછલ, બનાવવાનો વિચાર અતિશય લાભકારક છે.

પ્રથમ જાતની બનાવટ:—

(૧) પેટ્રોલીઅમ ૩ ઔંસ   પેઇલ નટ ઓઇલ ૯ આસ
ઓઇલ ઓફ આલમંડસ (બદામનું તેલ) ૪૦ ટીપાં, આનું
મિશ્રણ કરો અને ગાળી નાંખો સફાઇથી વાપરો.

(૨) પેઇલ ઓઇલ ઓફ આલમંડસ.   ૯ ઔંસ
રેક્ટીફાઇડ બેનઝોલાઇન.   ૧ ઔંસ
ઓઇલ ઓફ લેવેન્ડર   ૧ ઔંસ

આ ત્રણેનું મિશ્રણ કરો અને સફાઇથી કામ કરવા ગાળી નાંખો ઉપરની બનાવટ નાની સીસીઓમાં ભરી બુચ મારી, શુશોભીત લેબલ લગાવો.

પાચનક્રિયાનો પોષક ભુકાની બનાવટ.

પેનકંટીન   ત્રણ ભાગ,
સોડાયમ બાય કારબોનેઇટ   પંદર ભાગ,
મીલ્ક ઓફ સુગર   બે ભાગ.

ઉપર પ્રમાણે ત્રણે વસ્તુનું બરાબર મિશ્રણ કરો. અને નાની સીસીઓમાં ભરી બુચ મારી સફાઇદાર લેબલ લગાવો.

કુલોને ફળદ્રુપ કરવાની વસ્તુઓ—એમેનીઅમ નાઇટ્રેટ ૪૦ ભાગ, એમેનીઅમ ફોસ્ફેઇટ ૨૦ ભાગ, પોટેસીઅમ નાઇટ્રેટ ૨૫ ભાગ, એમેનીઅમ ક્લોરાઇડ ૫ ભાગ, ફેલ્ડશીઅમ સલ્ફેઇટ ૬ ભાગ, કેરસ સફેઇટ ૪ ભાગ સર્વ એકત્ર લઇને ૧ ભાગ અને પાણી સો ભાગ એકત્ર ઓગાળો અને નેનાથી અડવાડીઆમાં બે કે ત્રણ વખત ડ્રુલોને છાંટો એરહબર ભાગમાં ચાર ભાગ ઓગાળો અને આનાથી દશ કે બાર વચલા આકારનાં વાસણોમાં છંટકાવ કરો.

જંતુઓનો નાશ કરવા વિષે—તબેલામાં પાટીઆ ઉપર કેલોરાઇડ ઓફ લાઇમ પાથરવાથી કરડતી માંખો ઉડી જાય છે, આ મીઠાવાળા મિશ્રણથી શાકભાજીના ક્યારાઓ છાંટવાથી તે ક્યારા આખરે પતંગીઆં, ગોકળગાયથી રક્ષિત થાય છે. જો ઝાડ કે છોડવા ઉપર આનો છંટકાવ કરવામાં આવે તો પણ તેવીજ અપર થાય

છે, ખસમાં ચીકણા પદાર્થની સાથે એનું મિશ્રણ કરવાથી અને ઝાડની આસપાસ એક પાતળી દોરી ઉપર ચોપડી બાધવાથી જીવ-જંતુઓ આવી શકતાં ન . છોડવાના શત્રુઓને મારી નાંખનાર અને ખાધ જનાર માછીઓ અને ભમરા અને કરોળીઆ છે. ટોમેટા અને પોટેટો છોડવા (ખટાકાના) છોડવા ઉપર ખતકો ફરી વળે છે અને મોટી કીડીઓને જેવાં જીવે છે તે ઝડપથી ખાધ જાય છે, પડી ગ-એલાં બધાં ફોલોને વીણી લેવાં, ઉછાળવાં અને પછી દોરને ખવડાવી દેશે, આ પ્રમાણે કરવાથી દશ ગણાં ફળ થાય છે. અને પરિણામ એ આવે છે કે બીજેજ વર્ષે જંતુનું નામ નિશ્ચાન દેખાતું નથી એટલે તે. થતાં નથી.

વહેર અને છાડીઆમાંથી ખાતર કાઢવા વિષે--થેક-વાએલા અને નનાં ઝાડવાં આ સુંદર વસ્તુઓથી સારાં ઉગે છે, તે-ઓનો ઢગલો કરવો અને પછી જડા ખડગ્યડા ભાગને કાઢી નાંખી મુતર અને સાણુના પાણીના મિશ્રણથી બે કે ત્રણ વખત ભીંજવવું, આથી શરૂઆતમાં તે ઠરી જશે અને ઢગલાની બનાવટને એટલી બધી ઓગાળી નાંખશે કે જ્યારે જગ્યાએ કે પાક ઉપર તે નેરથી લ-ગાડી શકાય.

ધરમાં ઉછેરી શકાય તેવા છોડવાઓના ખાતરનું મિશ્રણ એમોનીઅમ સલ્ફેઇટ ૩૦ ભાગ. સોડીઅમ કલેરાઇટ ૩૦ ભાગ, પે-ટેશીઅમ નાઇટ્રેટ ૧૫ ભાગ મેગનેશીઅમ સલ્ફેઇટ ૧૫ ભાગ. મેગ-નેશીઅમ ફોસ્ફેઇટ ચાર ભાગ અને સોડીઅમ ફોસ્ફેઇટ ચાર ભાગ ૧૦૦ ભાગ પાણીમાં એક ભાગ ઓગાળવો અને ડુસો દિવસમાં ત્રણ વખત આથી છાંટવાં ૧૦૦૦ ભાગ પાણીમાં ચાર ભાગ ઓગાળી અને આ મિશ્રણથી છાંટકાવ કરો.

કાચ ઉપર કલાઈ કરવા વિષે--નાઇટ્રેઇટ ઓફ સિલ્વર ૧૭૫ ગ્રેન. ગાળેલુ પાણી ૧૦ ઓંસ, ૨-નાઇટ્રેઇટ એમોનીઅમ ૨૬૨ ગ્રેન અને ગાળેલું પાણી ૧૦ ઓંસ, ૩-શુદ્ધ કૅપ્ટીક પોટાશ ૨ ઓંસ, ગાળેલું પાણી ૧૦ ઓંસ, શુદ્ધ સાકર ૦.૧ ઓંસ અને ગાળેલું પાણી ૫ ઓંસ ઓગાળી ૫૦ ગ્રેન ટારટેરીક એસીડ ઉમેરો એક શીશીમાં દશ મિનિટ અને જ્યારે ઠંડુ થાય ત્યારે ૧ ઓંસ મલ ઉમેરો અને પુરતા જથ્થામાં દશ ઓંસ કરવાને ગાળેલું પાણી ઉમેરો. વપરાશ

મટે અ અને બ લાગના સરખા લાગ લઇ ભેગાં કરેા અને વળી અનેક સરખે લાગે લઇ ખીજી શીશીમાં ભેગુ કરેા. પછી આ બન્ને મિશ્રણ કલાપવાળા વાસણમાં ભેગાં કરેા અને આ મિશ્રણમાં તે કાચ ઉંધેા લટકાવેા.

કેમ્ફર આઇસ -- ન ચેની વસ્તુઓને પાણીમાં ઝોગાળી તેને ચોખ્ખા આકાર, રૂપ આપવાથી કેમ્ફર આઇસ બને છે.

બદામનું તેલ ૨ લાગ ઘોળું મીણુ ૨ લાગ
ચરખી મીણુ બનાવાની ૪ લાગ, કપુર ૦૧ લાગ

ફરનીચર પોલીસ--

અગસીનું તેલ ૩૦ ઔંસ. એન્ટીમની ક્લોરાઇડ લીકવીડ પ્રવાહી ૨ ઔંસ.
ઝોલકોહોલ ૪ ઔંસ એમોનીયમ ક્લોરાઇડ ૧ ઔંસ
શીનેગર ૧૬ ઔંસ સ્પીરીટ કેમ્ફર (કપુરનો) ૧ ઔંસ

એક મોટી શીશીમાં અગસીના તેલને પહેલું નાંખવું અને પછી વારાફરતી ન ચે પ્રમાણે દવાઓ નાંખવી. ખીજે નંમરે તે પ્રવાહી એન્ટીમની ક્લોરાઇડ; ત્રીજું કપુરનો સ્પીરીટ, ચોથું વીનેગર અને ઝોલકોહોલ. આ એક એક દવા નાંખ્યા પછી બરાબર હલાવવું જોઇએ અને હલાવીને પછી ખીજી દવા ઉમેરવી. બ્યારે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે મીશ્રણ બરાબર થાય ત્યારે એમોનીયમ ક્લોરાઇડ નાંખવું. એન્ટીમની ક્લોરાઇડ નાંખવાનું ખાસ પ્રયોજન તેને તાંબાની સપાટીનું છે. આથી ફરનીચર સારી રીતે પોલીસ થઇ શકે છે.

સ્પીરીટ કેમ્ફર તૈયાર કરવું--કપુર ૩ ઔંસ; ઝોલકોહોલ ૬૩ ઔંસ, કપુરને ૨૭ ઔંસ ઝોલકોહોલમાં ઝોગાળેા પછી તેને કાગળના શીટરથો કે ઝીણા લુગડાથી ગોળોં અને તેમાં ૩૩ ઔંસ જટલું બધું થાય તેમ ઝોલકોહોલ તે શીટરદ્વારા પસાર કરેા અને તેથી સ્પીરીટ કેમ્ફર થાય છે.

ઝોલીસના ઉપયોગ માટે ગુંદર--એક શેર ગુંદર એક ક્વાટર પાણીમાં ઝોગાળેા અને તેમાં ઝોસ ગ્લીસેરાઇ ઉમેરેા. આથી ઝોલીસના કામ મટે સારો ઉપયોગમાં આવે તેવો ગુંદર થશે. સદા ગુંદરમાં સીધી સપાટી આવતા નથી અને અંદર કાંકરા વગેરે રહી જવા સંભવ છે માટે તે બરાબર કરી, આ ચાર ઝોંસ ગ્લીસેરાઇન ઉમેરવાથી ઉત્તમ બને છે.

રૂઠાધક્ષોઆશી પેન માટે સંહી--પેનમાં ઉપયોગ લેવા માટે નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે સાહી કરવી.

૩૦૦ થી ૪૦૦ ગ્રેન પાણીમાં ૩૦ ગ્રેન ટંગ્સ્ટન અથવા ખડીયોખાર નાંખી તેને ગરમ કરી ૨૦ ગ્રેન લાપ્પનાં પતરાં (ચાપડા-લાપ્પ) લઇ તેને તેમાં નાંખી ઓગાળી નાંખવું અને તે ગરમ ને ગરમ ગાળી નાંખવું પછી તે ગાળેલા મીશ્રણમાં ૭-૫ થી ૧૦ ગ્રેન નીત્રોસીન પાણીમાં ઓગાળી શકાય તેવું ૦-૩ ગ્રે ૧ ટેનીક; ૦-૧ ગ્રેન પીકરીક, ૧૫ ગ્રેન એમોનીય વોટર અને ૭ ગ્રેન પાણી ઉમેરવું જેથી રૂઠાધક્ષોઆશી પેન માટે સાહી તૈયાર થશે.

શીલાછાપથી છાપવામાં ઉપયોગી શાહી--મેરટીક ધન ટીઅર્સ ૮ ઓંસ, લાપ્પ ૧૨ ઓંસ, વેનીસ ટરપેન્ટાઇન ૧ ઓંસ. આ બધાંને સાવ ઓગાળી નાંખવા, પછી તેમાં મીણ ૧ શેર, ચરબી ૬ ઓંસ, મેળવી જ્યારે આ બધું ઓગાળી જાય પછી તે ચરબીનો બનાવેલો સંજુ તે ૬ ઓંસ ઉમેરો. જ્યારે આ બધું મળી રહે પછી ૪ ઓંસ કાજળ અથવા મેંસ ઉમેરો પછી તેને જરા થંડુ પડવા દઇ ચોરસભાગ પાડી નાંખો, એટલે શીલાછાપની શાહી તૈયાર થશે.

બનાવટી સોનું--એક જાપનીસ પ્રોફેસર ધણુંજ થોડું બનાવટી સોનું બનાવવામાં કૃતેહમંદ થયો છે. કૃત્રિમ રીતે તેમને રેડી-ઓક્સીજન બાગેને છુટા પાડી સોનું બનાવે છે તે તે બાગેના સત્ત્વને અસર કરવાને ધણા મોટા ઇલેક્ટ્રીક શીલ્ડનો ઉપયોગ કરે છે. ઓક્સીજન સિવાય બીજી તેલોમાં પારો અને ટંગ્સ્ટન વાથર નાંખે છે અને તેમાં ૨૫ મીટરનો બુચ મારેથી પ્રથમ પારાના નાનાં સીપાં બાહે છે પછી તેનો એક કાળો જથ્થો થાય છે. તેજ ગેસના રૂપમાં ફેરવાય છે કોલસો બળી રહ્યા પછી તેજ અને પારાના સોનાના તથા રૂપાના જેવા નાના અંશ પડી જાય છે. વૈજ્ઞાનીક શોધન માટે આ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. પણ આ પ્રયોગ ભવિષ્યમાં હુત્તર વરીકે પણ થઇ શકે અને વધુ સોનું બની શકે.

સાઈટ્રીક એસીડ બનાવવો--તેમન જ્યુસમાંથી સાઈટ્રીક એસીડ બનાવવાની રીત ધણી સહેલી છે, પાણીમાં અમુક ચોકની જુકી નાંખી ગરમ કરવું, અને તેને વખતે વખત હલાવવું. જ્યારે પાણી રહે ત્યારે બાષ્પ જ્યુસ અંદર નાંખવો.

કેલ્સીયમ સાઇટ્રેટને—પ્રથમ ગરમ પાણીથી ઘોષ નાંખવામાં આવે છે અને આમાં થોડું પાણી ઉમેરાય છે, અને તેને બરાબર હલાવાય છે. અને તેમાં થોડો સલ્ફરીક એસીડ નાંખવામાં આવે છે. પછી તેને ગરમ કરવાથી જીપસમ નીકળી જાય છે અને તેને બરાબર હલાવી સાઇટ્રીક એસીડ બનાવાય છે. પ્રથમ તેનું રૂપ નરમ જુકીમાં થાય છે. અને પછી તેના નાના ચોરસ ભાગ પાડવામાં આવે છે અને સાઇટ્રીક એસીડ કહેવાય છે.

તેલને સ્વચ્છ કરવાની રીત:—ધણી રીતથી તેલ સ્વચ્છ કરાય છે, (૧) આ રીતમાં તેલ સાફ કરવા માટે સલ્ફરીક એસીડ વાપરવામાં આવે છે. ધ્યાન રાખવું કે તે ઘણું ઓછું વાપરાવું જોઈએ કારણ કે વધુ વપરાવાથી તેલ કાળું પડી જાય છે અને તે ઉપરાંત તેની કીંમત ઘટી જાય છે ૪૦ ગ્રીડી સ્ટેન્ટી ગ્રેડ ગરમી વાળા તેલમાં ૧ ટકા અથવા ૨ ટકા એસીડ નાંખવો અને ૬૦ ડીગ્રી સેન્ટી ગ્રેડ ગરમ થાય. એટલા તાપે તેને ૨૪ કલાક રાખવું, અને પછી આ તેલને ઉતાર થોડા દિવસ સુધી રાખી મુકવું પછી તેમની કચરો નીચે બાજી જશે તેને ધીમેથી કાઢી નાંખવો પછી ફરથી તેને ઉતું કરવું આમ કરવાથી તેમાં રહેલો બધો કચરો નાશ પામશે અને તેલ સ્વચ્છ થઈ જશે અળસીતું તેલ અને કેટલીક માંછલીઓનું તેલ આ પ્રમાણે સાફ કરાય છે.

લહેંજતગર તમાકુ—તરતનો જુકો અથવા ગમે તેવી તમાકુને થોડો કાસકારીલા મીશ્ર કરવાથી આબેહુબ સુગંધીદાર બની શકે છે અથવા બેન્ઝોઇન ટીકચર લગાડો, સ્ટીરેકસ અથવા એ બધાનું મિશ્રણ કરી તેને લગાડવાથી સુગંધીદાર બને છે.

ચરબીવાળા ડાઘા કાઢવા હોય તો—ડાઘાવાળા ભાગે બેન્ઝોઇન અથવા પેટ્રોલિયમ સ્પીરીટથી પલાળો, એના ઉપર એક ચોકળો બ્લોટીંગ પેપર રાખી તેના ઉપર ગરમ લોટું ફેરવો, જરૂર હોય તો ફરીથી આ પ્રમાણે કરવો.

શ્રી ચમત્કૃતિ જ્ઞાનદર્શક વિદ્યા

ભાગ ૨૪ મો

રસાયન વિદ્યા

પ્રકરણ ૧૧૩ મું

સોનું બનાવવું

।શવે રસાયનની વિધી બતાવી છે જેના સાધનથી મનુષ્ય કુબેર સમાન થાય છે.

(૧) સોનું બનાવવું—ગોમૂત્ર, હરતાલ. ગંધક, મનસિલ એ પદાર્થો સરખે બાગે લાવી ધુંટવા. તેમાં લાત્ર રંગની ગાયનું મૂત્ર અને લાલ હરતાલ વાંપરવી. બાર દિવસ સુધો સુકાય ત્યાં સુધો ધુંટવું, બારમે દિવસે ગોળો બનાવી લાલ લુધડે લપેટી તેના ઉપર ચાર આંગળ જાડો માટીનો લેપ કરી સુકવવું. પછી પાંચ હાથ ઉંડો જમીનમાં એક ઉંડો ખાડો કરી તેમાં ખાખરાનાં લાકડાં અડધો અડધ પુરી વચ્ચે ગોળો મૂકી ફરી ખાકીનાં લાકડાં ઉપર મૂકી અગ્નિ સળગાવવો. ન્યારે દેવતા શાંત થાય ત્યારે તાંબાના પાત્રમાં પેલો ગોળો કાઢી લઈ મૂકવો. તે બરમને ધુંટી તૈયાર કરવી. પછી તાંબુ ગાળી તેમાં આ બરમ નાંખવાથી સોનું થાય. તેને લઈ નિર્જન સ્થાનમાં કે શિવાલય સમીપ જઈ આ ક્રિયા કરવાથી લાલ ચણાખડી તાત્રપત્ર એ વખતે સુવર્ણ થઈ જાય છે.

શુકલ પક્ષમાં જે દિવસે ચંદ્ર બળવાન હોય એ દિવસે બુદ્ધિમાન પુરુષે “ ॐ ઈંચંચકંત્ર યજામહે.... ” એ મંત્રનાં દસ

હજાર વાર જપ કરાવી પછી પ્રયોગનો આરંભ કરવો જ્યાં સુધી સિદ્ધિ ન મળે ત્યાં સુધી રોજ ૧૧ બ્રાહ્મણોને જમાડવા.

મંત્ર—ૐ નમો ભગવતે રત્નાય સ્વર્ન્ત દીના મીશાય રસાયનસ્ય સિદ્ધિ કરુ કુરુ ફટ સ્વાહા. એ મંત્ર ઉપરથી દવાઓ ધુટતી વખતે જપવો દસ હજાર મંત્રો જપવાથી મંત્ર સિદ્ધ થાય છે.

(૨) સોનું બનાવવું. ગંધકથી મારેલું તાંબુ. એ તાંબાની ખરાબર રિંગળો મેળવી બિજોરના રસમાં ખરલ કરી પછી સીસાના પત્રા પર લેપ કરીને પુટ આપવો. આ રીતે ત્રણ પુટ આપવાથી સીંદુરની માફક ભરમ થશે. અને તાંબામાં નાખવાથી સુવર્ણ થાય છે.

(૩) ઉત્તમ સોનું બનાવવું. હીંગળો કે, ગંધક, મનશીલ સોનાનું ચુર્ણ એ સર્વ સરખે વજને લઈ લીંબુના રસમાં ત્રણ દિવસ ધુટી કઠાણમાં નાખી તમે દેવતાથી હસેકાં કરવાં. પછી વાલુકા પત્રમાં ચાંદી ગળાને તેમાં તેટલાજ વજને તેને થોડું થોડું નાંખવાથી સોનું થાય છે. તેમાં તે ૧ લુજ બીજું સોનું નાંખવાથી ઉત્તમ સોનું બને છે.

(૪) ૪ તોલા શુદ્ધ શિશને અગ્નિ ઉપર ગાળી ખાખાના લીલા લાકડા વતી ભરમ થતા સુધી ધુટતા જવું ભરમ થયે નીચે દતારી ચાર તોલા શુદ્ધ ખાપરીયુ ઉમેરી ધુટવું ને એકત્ર થયે તેમાં વડનું દુધ મેળવી તેની મુસ બનાવવી તેમાં ચાર તોલા પારો મુકી વાલુકા ચત્રથી તળેથી અગ્નિ આપવો પછી તે ઉપર અગીઆર ઘણા શુદ્ધ ગંધકનું ચુર્ણ થોડે થોડે નાંખતા જવું અને હલાવતા જવું. જ્યારે ગંધક જરણ થઈ રહે એટલે વાલુકામાં મુખને બદાર કઠી કઠી પાડવી. પછી તેને ખલમાં ધુટી ચુર્ણ કરવું. ૭૨ તોલા ચાંદી ગાળી તેમાં ૧ તોલા ચુર્ણ નાંખવાથી ચોખ્ખું સોનું થાય છે.

ચાંદી બનાવવાના પ્રયોગો

કલાઈના પત્રાંતી હરતાલથી ભરમ કરી તે ભરમનો તે ભરમનો ચાંદીના પત્રા પર લેપ કરી ગજપુટ દેવાથી ચાંદીની ભરમ થાય છે. પછી તેમાંથી એક ટાંક ભરમ હરતાલ સત્વ ૧ ટાંક અને બે ટાંક પારો મેળવી ખલમાં ધુટી લંબગોળ બનાવી અળસીના તેલમાં તળી પકાવી લેવું. તે પકવતાં કાળી ભરમ બને છે. સિન્ધાલુણને આકડાના દૂધમાં ધુટી તાંબાના પત્રા પર ચોપડી પછી અગ્નિ પર તપાવીને

નગોડના રસમાં તે પતરાં ઘોળા થાય ત્યાં સુધી ખુઝાવવાં. પછી દસ ટાંક ચાંદી અને તેટલાજ વજને ઉપરના તાંબાના પતરાં લઈ બંનેને મુસમાં ગાળી તે વખતે ઉપરની કાળી ભરમ થોડે થોડે મેળવવી જોયી ચાંદી થાય છે.

(૨) ૩ ભાગ સીસું, ૧૨ ભાગ પોલાદનું ચુર્ણ, ૩ ભાગ કલાઈ, ૩ ભાગ હરતાલ રાત્રે તાંદળજના રસમાં ઘુંટી એકરસ કરી. તેને બંધ મુસામાં મુકી ટકણ નાંખી અગ્નિ આપવો એટલે તેના ચાંદીનું સફેદ પતરું થશે તે લઈ તેટલાજ વજને ચાંદી મેળવવાથી અસલ ચાંદી બને છે.

(૩) રૂપું બનાવવું પારો, સોમત્ર હરતાલ, અને કલાઈ ભરમ સરખે ભાગે લઈને પરડા શીંગના રસમાં ત્રણ દિવસ ઘુંટવું પછી તેમાં રૂપાના વરગ ૨ ભાગ ૧ ભાગ કુકડાનું ઇંડુ ઉમેરી ઘુંટવું, પછી ગોળો વાળી વજ્ર મુષમાં ઘાલી બંધ કરી માટીના હાંદલામાં અડધી રેતી ભરી પછી તે વજ્ર મુષ મુકી બાકીની મુષ સુત્રી રેતી ભરી ઢાંકણું ઢાંકી, મુષ બંધ કરી મંદ, મધ્ય અને તિવ્ર એમ ચાર ચાર પહોર અગ્નિ આપી પકવવું પછી ઉતારી ત્રણ ચાર દિવસે થંડું થયે મુષમાંથી બહાર કાઢી તેમાં ૧ ભાગ ભરમ અને ૧૬ ભાગ તંજુ મેળવી વજ્ર મુષમાં મુકી ગાળી લેવાથી રૂપું બને છે.

(૪) પારો, હરતાલે, કલાઈની ભરમ, ઘોળો ધાન્યાશ્રક ટાંક સર્પ બળે ટાંક લઈ આકડાના તથા થોરના દુધમાં ત્રણ દિવસ ઘુંટી ગોળાઓ બનાવવી ને સુકવવી. પછી સાજીમાર બે ટાંક મનશાલને ધંતુરાના રસમાં ત્રણ દિવસ ઘુંટી સુકવવા દઈ ૧૦ ટાંક તાંબાના પતરાને મુસમાં રાખી તેમાં મનશીલ તથા સાજીનું ચુર્ણ એક ટાંક નાંખી અગ્નિ આપવો. ઝોગાળી ઢાળકી પાડવી તેથી રૂપું બને છે.

(૫) ૨૪ રૂપીઆમાર લોઢાની ભૂમીને સાત દિવસ સુધી હુંણીના રસમાં ઘુંટી તેમાં સાત ટાંક હરતાલનું સત્ત્વ નાંખી માટીની મુષમાં રાખી કપટ મટી કરી તેને કોયલામાં મુકી ધમણથી ગરમ કરવું. એમ ત્રણ વખત કરી તેને કલાઈના સાત ટાંક પતરાં ઉપર પાથરી એક વાસણમાં મુકી તળે અગ્નિ કરી કલાઈ અને ચુર્ણને એકત્ર ગાળવું. પછી તેમાં ઉપર લોહ અને સાત ટાંક ઉપરનું લોહ તથા હરતાલનું ચુર્ણ ઉમેરી પછી તેમાં ચાંદી ઉમેરી ખુશમાં ગાળી કાઢી લેવું, પછી

સાજીખાર ચોપડી તપાસી શુદ્ધ કરેલા પિત્તગના પતરામાં જઠ્ઠા ભાગનું ચુર્ણ મેગવી ગાળવાથી રૂપ થાય છે.

સોનાની ભસ્મ કરવી

સોનાનું શોધન—પ્રથમ સોનાના પતરાં કરી અગ્નિમાં તપાવી તેલમાં ત્રણ વાર બોળવાં અને કાઢવાં, એવી રીતે ત્રણ વાર જાશમાં ત્રણ વાર કાંજમાં, ગોમુત્રમાં અને કળથીના ક્વાથમાં ત્રણ વાર ગરમ કરવું ને ત્રણ વાર દરેકમાં વારંવાર તપાવીને બોળવાથી સોનાનું શોધન થાય છે.

(૨) ઉત્તમ સોનાનાં પતરાં કરી કાંજમાં લીચુના રસમાં જાશમાં અને ગોમુત્રમાં તપાવીને દરેકમાં ગરમ કરી ને બોળવાં આવી રીતે દરેકના રસમાં જુદી જુદી વાર કરવું. આથી સોનું શુદ્ધ થાય છે.

સોનાની ભસ્મ કરવી

શુદ્ધ પારો ૧ ટાંક શુદ્ધ ગંધક ૧ ટાંક આ બંનેની કળજલી કરી ને કાગદી લીંછુના રસમાં ધુંટવું, પછી એમાં ૩ ટાંક શુદ્ધ કરેલા સોનાના વરખ ધુંટવા. જ્યારે સોનાના વરખ દેખાતા બંધ થાય ત્યારે તેની નાની નાની રૂપીઆ જેવડી ટીકડીઓ બનાવી પછી તેને તડકે સુકવી જ્યારે તે ટીકડીઓ સુકાય એટલે તેને એક કોડીઆમાં મીઠું ભરીને તેના ઉપર ટીકડી મુકવી પછી ઉપર મીઠું ભરવું અને તે કોડીઆના માપનું બીજું કોડીયું તેના ઉપર ઉંધું પાડવું ને તેને કપડ મટી લેવી લેવું. જરાપણ ઉધાકુ ન રહે, પછી કોડીઆને ગજપુટ આપવો. તેથી આઠ પ્રહરમાં સોનાની ભસ્મ થશે.

[૨] શુદ્ધ કરેલાં સોનાના પત્રાં પર ક્યુતરની હધાર અથવા કુડાના હગારનાં ઉપરા ઉપર લેપ દેવા. પછી સોનાનાં પત્રાની બગાચ ગંધક લાઇ વાટીને અરધો બૂકો એક કોડીયામાં પાથરી તેના પર સોનાનાં પત્રાને ગોળો કરી મુકવો અને ઉપર બાકીનો અરધો ગંધક પારવો અને બીજું કોડીયું મુકી સંપુટ ઉપર કપડ મટી કરી ચોરસ ચોરસ એક વેંત ખાડામાં ગાયના જાણુના કટકા ગોડવીને અંદર સંપુટ જુકીને સળગાવો દેવાં બના નવ પુટ આપવા, આ પુટને કપુટ પુટ કહે છે. પછી દસમી વાર એજ પ્રમાણે મહા પુટ આપવો એટલે ગજપુટ કરતાં બે હાથ મોટો અને બે હાથ ઉંડો ખાડો કરીને બહી આપવી આથી સોનાની ભસ્મ થાય છે.

સોનાની અશુદ્ધ ભસ્મનાં અવગુણ સોનાની અશુદ્ધ ભસ્મ ખા-
વાથી બળ અને વીર્યનો નાશ કરે છે તથા શરીરમાં રોગોને પ્રકટ કરે છે.

ચાંદીની ભસ્મ

ગંધક પારો અને અંગ એની કળ્મશી કરી દ્રાક્ષના રસમાં
ધુટીને પાછી તેને ચાંદીના પતરાં પર લેપ કરવો ને તે સુકાયેથી કો-
ડીયમાં મુકી કપડ મટી કરીને ગળ પુટમાં આપવો, જ્યારે ઠંડુ થાય
ત્યારે બહાર કાઢીને ખલમાં વાટીને પછી તેને પંચા મૃત (સુંઠ, મુ-
સળી, ગજો, સતાવરો, ગોળરૂં નો પુટ આપી પછી કપડે ચાળી લેવું.
આ ચાંદીની ભસ્મ ઉત્પન્ન થાય છે.

[૨] શુદ્ધ ચાંદીનો બૂકો પારો સાથે મેળવવાં અને તેમાં ચાં-
દીના વજન જેટલો હરતાલ તથા ગંધક મેળવીને લીંબુના રસમાં
ખરલ રલને સરાવ સંપુટથી મજપુટ દેવો આવા ત્રણ પુટ આપવાથી
ભસ્મ થાય છે.

ચાંદીની અપકવ ભસ્મના અવગુણ—અશુદ્ધ રૂપાની ભસ્મ,
પાંદુરોગ, ખુજલી, ગલ ગ્રહ, મળલંઘ, વિષ અને બળને હાની કર-
નાર અને માથાની પીડા કરે છે.

રૂપાના વરખ બનાવવા

રૂપાના પાતળામાં પાતળા તાર જતરડામાંથી ખેંચીને બનાવી જેટલા
વજનના વર્ક બનાવવા હોય તેટલા વજનને કકડા કરવા પછી હથો-
ડાથી છેટલો પહોળો થાય તેટલો ચોખડો તે તારને ટીપીને પતરૂં
બનાવવું પછી હાથુના ચામડામાં. ૧ પતરૂં મુકી બીજું ચામડું
તે પર એમ પતરા ઉપર ચામડું ગોઠવવું પછી ચારે બાજુ બંધ
કરી ઉથરની શીલા પર મુકીને પહોળા મ્હોના હથોડાવતી ટીપવું,
જેથી રૂપાના વરખ બની જશે.

ઉત્તમ રસોની બનાવટ

અગ્નિ મુખ રસ.—શુદ્ધ પારો શુદ્ધ ગંધક અને વછનાગ સરખે
વજનને લઇને આદુના રસની ભાવના આપી પછી પીપળ અને અં-
ધેડાનો અને આંમલીનો ક્ષાર, જવખાર, સાજખાર, ટંકણ, જાયફળ.
લવીંગ હરડે, બહેડાં, આંમળાં, સુંઠ, મરી, પીપર દરેક એકએક ભાગ
લેવાં. શંખ ભસ્મ, પંચલ પણ, હિંગ અને જીરૂ દરેક પારાથી ડબલ
લેવું ને તેને લીંબુના રસમાં ધુટી રતી રતીની ગોળાઓ બનાવ-

વી. આ ગોળી પાચન, દિપન છે. અજીર્ણ, શુળ, વિષુચીકા, હિચકી, ગ્રહમ રોગને નષ્ટ કરે છે. આ રસને રસેન્દ્ર સંહિતામાં અગ્નિ મુખ રસ કહેલો છે.

ઉન્મત્ત લેરવ રસ—શુદ્ધ પારો, હિંગળો અને ગંધક સરખે ભાગે લઇને કળજલી કરવી. તેમાં ગજપીપર, વછનાગ, સુંઠ, ધંતુ-રાનાં ખી, જયફળ, જવંત્રી, લવીંગ, મરી અને અકલગરો એ ગો-પધો સમભાગે લઇને આદાના રસમાં ત્રણ દિવસ મર્દન કરી ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળીઓ બનાવવી. આ ઉન્મત્તપર રસ, પીપળ, અને મંદની સાથે ખાવાથી ક્ષય અને શ્વાસને દૂર કરે છે, અને તમામ કફના રોગોને નાશ કરે છે. જુદા જુદા અનુપાન સાથે ખાવાથી ધાતુ પ્રુષ્ટિ કરે છે.

દ્વિ કુંજર રસ—શુદ્ધ પારો અને શુદ્ધ ગંધક એક એક તોલો થોર અને આકડાનું દુધ ચાર તોલા, પંચલવણ (બેગાં) ૪ તોલા એ સર્વને ધુટીને સુકાવવા દેવું. પછી આકડાના દૂધની સ થે શંખમાં ભરવું. પછી પીપળ, ગજપીપર, સુગંધી વાળો એનું ચુર્ણ કરીને આકડાના દૂધમાં ભેગવાને શંખપર લેપ કરી પછી તેના ઉપર એટલે કપડમટી કરીને સુકાવવા દેવું. સુકાયા પછી એક પ્રહરની આંચ દેવી. સ્વાંગ શીતળ થયા પછી વાટીને બારીક ચુર્ણ કરવું ને તેમાં ૧ રતી કપુર મેળવીને નાગરવેદના પાનમાં જેની ચાર ગુંજ આપવાથી શ્વાસ, કાસ, હૃદયરોગ, હિચકી એ પાંચ પ્રકારના કફ રોગો નાશ કરે છે.

ગોઃક્ષ વટી—પારદ ભસ્મ, તામ્ર ભસ્મ અને લોહ ભસ્મ સરખે ભાગે લઇને એકઠું કરીને ભોંયરીમણીના કુવના રસમાં એક-વીસ દિવસ ધુટી તેની મગની બરાબર ગોળીઓ બનાવી મ્હોમાં રાખવાથી મુખરોગ અને ખાસ કરીને સ્વરબેદના રોગ પર કૃપા કરીને જોરક્ષનાથે આ ગુટીકા બતાવી છે.

ધી અમદાવાદ દવે કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ

તથા

ધી દવે આયુર્વેદિક ફાર્મસી અને શ્રી ભાગ્યોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના
માલીક જેઠાલાલ દેવશંકર દવે કૃત લોકપ્રિય વૈદકનાં પુસ્તકો.

શ્રી ચરકસંહિતા.

મૂળસંહિત ગુજરાતી ભાષાંતર પ્રથમ ભાગ. આયુર્વેદના મૂળ આ ગ્રં-
થમાંથી અનેક ગ્રંથો ઉત્પન્ન થયા છે. તેમાં એવી નવી જુની શોધો અને
દવાઓ છે કે જે આપણે બાળ્યતા ન હોવાથી, ઘણી પાશ્વિમાત્ય શોધોથી
અંગ્રહમાં છીએ. પરંતુ હાલની તેવી ઘણી શોધોનો આ પુસ્તકમાં સમા-
વેશ થઈ ગય છે. દરેક ડોક્ટર, હકીમ અને વૈદને આ પુસ્તક પાસે
રાખી દવાઓ કરવાથી યશ મળે છે. તેમજ આરોગ્ય સચવી શરીરને તં-
દુરસ્ત અને દીર્ઘાયુષી બનાવવાની ઇચ્છા રાખનારે તેને હંમેશાં પાસે રા-
ખવું જ નીકળે, આપણા આયુર્વેદમાં દવાઓને માટે સર્વથી સર્વોત્તમ ગ્રંથ
શ્રીચરકને ગણેલા છે. કીમત રૂ. ૫-૦-૦ પૃષ્ઠ સાતસો, ગાડા ગમેજ
કામળા. ડૉ. પાપટ પ્રભુરામ વૈદ એલ. એમ. એન્ડ એસ. લખે છે કે: આ
પુસ્તક ઘણું ઉત્તમ અને ઉપયોગી છે. જુજ નકલ શીલીક છે.

ઘરનો વૈદ-

આ એક ઉત્તમ વૈદકનું પુસ્તક છે. જેના દશ ભાગ
છે તેમાં લગભગ ૫૭ પ્રકરણો છે. જેમાં શરીરનું
ને તેની અંદર આવેલા અવયવોનું જ્ઞાન, ઇન્દ્રિયોનું જ્ઞાન, વનસ્પતિદોષ,
કુખની ઉપચારો દરેક રોગ, તેનાં કારણો, લક્ષણ, ને ઉપાયોનો સમા-
વેશ છે કી ૦-૧૨-૦

વૈદ યાને વૈદક ભાગ ૧ લો અને ૨ નો.

આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં તમામ રોગ મટે એવાં આંચો અને
વનસ્પતિદોષ આપવામાં આવ્યા છે. આ આંચો અકસીર વનસ્પતિમાંથી
તે શી રીતે બનાવવા તથા કઈ દવા કયા રોગ મટાડે છે તે તથા કઈ દવા
કઈ વનસ્પતિની કેવી રીતે બનાવવી તે છે. બાળ ભાગમાં દરેક ધાતુ
તથા વિષનું શોધન કરી ભાગો બનાવવાની રીત તથા તેની બનતી મા-
ત્રાઓ; અવનેહો, દૂનો તૈલો, તથા આસવો વગેરે બનાવવાના પ્રયોગો
દરેક માણસ સમજી શકે તેવા આપ્યા છે. બન્ને ભાગની કીમત રૂ. ૧-૮-૦

દેશીવૈદુ-

હીંદુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત વૈદો જે જે દવાઓ બનાવી
વાપરે છે, તમામ ફાર્મસીઓ જે જે દવાઓ બનાવે
છે તે સઘળી દવાઓની બનાવટ આ પુસ્તકમાં આપેલી છે. આયુર્વેદ જ્ઞા-
નમાં જે જે ઘણી ઉત્તમ, અનુભવસિદ્ધ અને ફાયદો કરનારી દવાઓ છે
તે તમામ દવાઓ ઘેર શી રીતે અને તેમ દરેક રોગ ઉપર કઈ કઈ દવા
વાપરવી તે સર્વ વિષયો આ પુસ્તકમાં છે કીમત માત્ર રૂ. ૧-૦

જૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળની વાત જાણવી હોય તો

ભવિષ્યવેતા (ચોથી આવૃત્તિ)

યાતે ભવિષ્ય જાણવાની વિદ્યા—આ નામનું પુસ્તક મંગાવો. જે પુસ્તક ઉપરથી દરેક માણસ ભવિષ્યમાં શું બનશે તે જોઈ અને જાણી શકશે તેમાં નીચે પ્રમાણે અનેક પ્રકરણો છે. કી. રૂ. ૫-૦-૦ પોષ્ટ ૦-૧૦-૦

પ્રા. ૧-૨—સંવત્સર, શક, માસ, અયન, રાશી, ગ્રહો, નક્ષત્રો, ચોગ, કરણ, ચંદ્ર, વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૩ તે દરેકમાં કરેલા શુભાશુભ કર્મોનું ફળ, પ્રા. ૪ થી ૮ ગ્રહોનાં ફળ, નાની મોટી પતોતી, અશુભ ગ્રહો, મહાદશા, દનદશા, વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા-૧૦-૧૧ તમામ પ્રકારના મહુરતો જોવાની રીત. પ્રા-૧૨ લેણદેણી તારા, નાડી, યોની, ગણ, વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા-૧૩ ચોરામલી વસ્તુ જડશે કે કેમ તથા તે ક્યાં ગઈ છે તે જોવાની રીત, પ્રા. ૧૪ કાર્યસિદ્ધિ માટે પ્રશ્નો જોવાની રીત. પ્રા. ૧૫ જન્મ માસ વીગેરેનું ફળ, પ્રા. ૧૬ ગ્રહો અને રાશી, શુભાશુભ, રૂપ, રંગ મેત્રી વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા. ૧૭-૧૮ જન્મોતરીની કુંડળીઓ બનાવવાની રીત ને તે જોવાની રીત ૧ લાથી બારે ભાવનું ગ્રહોનું રાશી વાર ફળ, દ્રષ્ટિનું ફળ અગ્રેજી રીતે ફળ, પ્રા. ૧૯ બારે ભાવોનું મિત્રફળ, ભાગ્યોદય, દાસપણું, બધિખાનું, રોગ, સ્ત્રીમુખ, લગ્નનું સુખ, પ્રગ્નનું સુખ, જીંદગીનું, શરીરનું સુખ, અકસ્માત ધનપ્રાપ્તિ, રાજ્યલક્ષ્મી, વાહનનું મકાનનું, માખાપનું, વિદ્યાનું, વંશનું, મિત્રનું, મુસાફરીનું, બાપાર, નોકરી, ધન સંપત્તિનું, સમુદાય ક્યારે મળે વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૨૦ ગ્રહોની દૃષ્ટિનું ફળ, પ્રા. ૨૧ સ્ત્રીની જન્મ કુંડળી ઉપરથી સ્ત્રીનું, તેના પતિનું, સંધવા કે વિધવાનું, સુખ દુઃખ જોવાની રીત. પ્રા. ૨૨ થી ૨૭ હોરા, દૃષ્ટાંશ વિગેરે કુંડળીઓ જોવાની રીત. પ્રા. ૨૮ મું બાધાન બાબત, સ્ત્રી ગર્ભ ધાગણ કરે કે કેમ, સ્ત્રી પુરુષનું મૃત્યુ, ગર્ભવંતીને શું જન્મશે, હાથ પગ વગરનું બાળક અવતરવા બાબત. પ્રા. ૨૯-૪૦ જન્મ વખતે અંધારું હતું કે દીવા હતો વિગેરે ખાતરી કરવાની રીત. પ્રા. ૩૦ રાજયોગ અને તેનું ફળ, પ્રા. ૩૧ થી ૩૩ નાભસ, પ્રવળ્યા, ચંદ્ર વિગેરે ચોગા અને તેનું ફળ, પ્રા. ૩૪ બાળકનો રીષ્ટ યોગ જોવાની રીત. પ્રા. ૩૫-૩૬ આયુષ્ય જોવાની રીત. ક્યારે ક્યા કારણથી મૃત્યુ થાય વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૩૫-૩૬ આયુષ્ય જોવાની રીત. પ્રા. ૩૭-૩૮ વર્ષફળ બનાવવાની ને જોવાની રીત. પ્રા. ૩૯ શરીરપરની રેખાઓ, નખ, તલ, માંસ માથુ વિગેરે ઉપરથી ભવિષ્ય જોવાની રીત. પ્રા. ૪૦ સ્વપ્ન ઉપરથી ભવિષ્ય જાણવાની રીત. પ્રા. ૪૧ હસ્તાક્ષરો ઉપરથી ભવિષ્યફળ. પ્રા. ૪૨ મું. વરસાદ વરસશે કે કેમ, ક્યારે વરસશે, અનાજના ભાવતાલની વધઘટ સુકાળ કે દુકાળ વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૪૩ મું નાસિકાના સ્વર ઉપરથી ભવિષ્યની વાત જાણવાની રીત. પ્રા. ૪૪ મું રમલ શાસ્ત્ર ઉપરથી ધારેલી ધન્યતા પૂરી થશે કે કેમ, જશ મળશે કે કેમ ધંધામાં લાભ થશે કે કેમ, વિગેરે ભવિષ્યની વાત જોવાની રીત. કી. રૂ. ૫-૦ અનેક અબીપ્રાયો ગણ્યા છે. જુજ નકલો છે આજેજ મંગાવો.

પાંચસો રૂપીયા ખર્ચતાં ન મળે તે પુસ્તક માત્ર રૂ. ૧૫ માંજ.

કાયદાનો શીક્ષક (ચોથી આવૃત્તિ)

જેની આંદર નીચે પ્રમાણે ફોજદારી અને દિવાની કાયદાઓ-
આપેલા છે. જેની હજારો નકલો થોડાજ વખતમાં ખાપી ગઇ છે કાય-
દાનું જ્ઞાન દરેક માણસે મેળવવું જોઈએ. આ પુસ્તકને માટે કલેક્ટરો,
હાઈકોર્ટ જડજ્જો, સેસન જડજ્જો, માજિસ્ટ્રેટો, દિવાનો, અમલદારો, વિગેરે
અનેક વિદ્વાનોના હજારો આભારાવો મળ્યા છે કા. રૂ. ૧૫-૦-૦ છે.

ફોજદારી કાયદા

ક્રીમીનલ પ્રોસીજરકોડ ટીકા સાથે
ઇન્ડિયન પીનલકોડ ટીકા સાથે
ડીસીક્રીટ પોલીસએક્ટ-૩૫ના એક્ટ
વીસજ પોલીસ એક્ટ.-રેલવેનો એક્ટ
વર્તમાનપંચાતો એક્ટ
જુગારનો એક્ટ
કાટલા તથા ભરતના માપનો
હથિયારનો કાયદો
આખકારી એક્ટ
મ્યુનીસીપલ એક્ટ
પુરાવાનો કાયદો

કારખાતાનો એક્ટ
નાટકોના ખેલનો કાયદો
વીમા કંપનીનો કાયદો
વૈદ્યોનો એક્ટ
પેટન્ટ તથા નમુનાનો એક્ટ
પ્રાપીરાઇટનો કાયદો
કંપનીનો એક્ટ
દ્રામવેનો કાયદો, પ્રેસ એક્ટ
સેનીટરી એક્ટ
જપવાના પ્રેસો ને વર્તમાનપંચાતો કા.
ગીદાનો, તારનો, પોસ્ટનો, અરીજુનો કા.

દિવાની કોર્ટના કાયદાઓ

સીવીલ પ્રોસીજરકોડ (પુરેપુરો)
સુદતનો કાયદો
હોદ્દા લેા-કગરનો કાયદો
રજીસ્ટ્રેશન એક્ટ
દાનસફર એક્ટ પ્રોપર્ટી એક્ટ
ટ્રાઈ શાસ્ત્ર
ઇજમેન્ટ ૧ એક્ટ, ટ્રાઈ એક્ટ
મૈયતનું લોગું વ લ કરવાનો કાયદો
સગીરના પાલી નીમવાનો એક્ટ
કોર્ટ એક વારંસ એક્ટ,
વારસાનું સર્ટીફિકેટ લેવાનો એક્ટ
હોદ્દા વિધવાના પત્રકાવનો.
પારસીઓના લગ્નનો કાયદો

મુસલમાની મરેદ-કોર્ટરીનો એક્ટ
સ્ટેમ્પ ડ્યુટીનો કાયદો
પારસીઓના વાગમનો કા.
વહેચણી કરવાનો એક્ટ
પ્રાથમ તથા રહીવટની સનંદ લેવાનો
નાદારીનો કાયદો
મુસલમાનોને વફા કરવાનો કાયદો
હોદ્દાને ત્રી મિલકતી વ્યવસ્થાનો કા.
દરનાવેજોના નમુના
ફોજદારી કોર્ટની અરજીઓના ને
દીવાની કોર્ટમાં કરવાના દાના, રેવન્યુ
કોર્ટમાં કરવાની અરજીઓના નમુના
અને નેના અવગો ને આપીલોના નમુના

રેવન્યુ અને મુલકી કાયદાઓ

લેન્ડ રેવન્યુ કોડ
(પુરેપુરો અગત્યની નોટ સાથે)
મામલતદારોની કોર્ટનો એક્ટ
નરવાનો કાયદો
તાલુકદારોનો કાયદો

લોકમલકનો કાયદો
ઇન્કમટેક્સ એક્ટ, મતાદારોનો
સતરાવ માલ ઉપર જકાતનો કાયદો.
જંગલનો કાયદો, વનન એક્ટ,
ઇરીગેશન એક્ટ, સીવળા કાઢવાનો

આ પુસ્તકમાં આપેલા કાયદા છુટાછુટા ખરીદવાથી ખસો ઉપરાંત
રૂપીયા ખર્ચ થાય નેમ છે, નવી આવૃત્તિની કીંમત માત્ર રૂ. ૧૫-૦-૦

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા. [સચિત્ર.]

અને મુસાફરીના ભોમીઓ.

આ પુસ્તક હમણાંજ મહાર પડ્યું છે, તેની અંદર હિંદુસ્તાનમાં આવેલાં હિન્દુ મુસલમાન જૈનો, વિગેરેનાં યાત્રાઓનાં સ્થળો, ત્યાં કયે કયે રસ્તે જવાય છે તે, ત્યાં દર્શન કરવાનાં મંદિરો વિગેરે, તેનું શાસ્ત્ર પ્રમાણેનું મહાત્મ્ય; ઇતિહાસીક માહિતી, ખીજાં જેવા લાયક સ્થળો, ત્યાંની વેપારની ક્ષમ ક્ષમ વસ્તુઓ દેશાવર જાય છે. વિગેરે ઉપયોગી દ્રષ્ટીકત આપેલી છે. જેની અંદર આલુરોડ, અંબાજી, અજમેર, પુષ્કરતીર્થ, દીંગણાજી માતા, ઉદેપુર, જોધપુર, ખિકાનેર, જસલમીર, શ્રીનાથદ્વારા, કાંકગેલી, ઉજ્જવન, ઝોંકારેશ્વર, ઇંદોર, મથુરા, આગ્રા, દિલ્લી દરદાર, લાહોર, અમૃતસર, પંજાબ, અદ્રિકદારનાથ, શ્રીનગર-કાશ્મીર, લખનૌ, અયોધ્યા, કાશી, ગયા શ્રીસમેતશિખર, વૈજનાથ મદાદેવ, કલકત્તા, જમનાથપુરી, મદ્રાસ, શ્રી સત્યપુરામશ્વર, શ્રીરંગજી, ત્રિવેણી, વિષ્ણુકાવ્યી, સાક્ષીગાયાળ, કાચીન, હુમ્મલી, નાસિક, ત્રાંબક, પુના; મુંબાઇ, ચાણાદ, શુકલતીર્થ, ડાહોર, દારકાં, પ્રભામપાટણ, ગીરનારપર્વત, પાલીતાણા વિ. યાત્રાનાં સ્થળોનું વર્ણન, ત્યાં શું શું યાત્રા કરવાનું થાય છે, શું જેવાલાયક જગ્યાઓ છે વપારના ક્ષમ ક્ષમ ચીન્ત છે. ત્યાં ઉતરવાની ની વ્યવસ્થા છે, ગાડી કયાં બદલાય છે વિગેરે ઉપયોગી સંપુણ માહિતીનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ છે.

જેમાં-કાશી, જમનાથપુરી, પદ્મનાથ કેદારેશ્વર, શ્રી સત્યપુરામશ્વર અને દારકાં એ ચારે ધામની યાત્રા; કાશી, કાંચી, (શિવકાંચી અને વિષ્ણુકાંચી) અર્વાતિકા, [ઉજ્જવન] અયોધ્યા, મથુરા, માયા, (દરદાર) અને દારકાં એ સાતપુર, ત્રાંબકેશ્વર, હુમ્મલેશ્વર, ઝોંકારેશ્વર, મહાકાંકેશ્વર, સોમનાથ, કેદારેશ્વર, ત્રિવેણી, વૈજનાથ, નાગેશ મહાકાળીન ત્રાંમેશ્વર અને ભીમાશંકર એ ચાર જ્યોતિર્લિંગો શંકગચાર્યોના ચાર મંદીર, શ્રીવૈદ્યનાથનાં યાત્રાનાં સ્થળો; કેલરીયાજી, પાલીતાણા; સમેતશિખર, શેતરંજય, ગીરનાર, પાલીતાણા વિગેરે જૈનોનાં યાત્રાનાં સ્થળો તેમજ અજમેર વિગેરે સ્થળના મુસલમાનોનાં યાત્રાનાં સ્થળોનું અને પારસીઓનાં ઉદવાડા વિગેરે સ્થળોનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે.

દરેક માણસે આ ઉપયોગી પુસ્તકને પાસે રાખવાની જરૂર છે. જેની અંદરથી યાત્રાનાં સ્થળોનું વર્ણન, ત્યાં જેવાલાયક સ્થળો, જવા આવવાની સગવડ ઉતરવાની સગવડ વિગેરે શું છે, વપારની ક્ષમ ક્ષમ વસ્તુઓ અને છે તેની દ્રષ્ટીકત આપવામાં આવી છે. યાત્રાનાં સ્થળો ઉપરાંત હિંદુસ્તાનનાં ખીજાં ઘણાં મુંબાઇ, મદ્રાસ, કલકત્તા વિગેરે જેવા લાયક સ્થળો વિગેરે શહેરોનાં પણ દ્રષ્ટીકત આપેલી છે. તેથી આ પુસ્તક ઘણુંજ ઉપયોગી થઇ પડશે, યાત્રા કરવા જનારને તો આ પુસ્તક ખાસ પાસે રાખવા લાયક છે. તેની અંદર કાશી, રામેશ્વર, શ્રીનાથજી વિગેરે તીર્થોનાં ચિત્રો, રેલ્વેનો નકશો ત્રિત્રે આપેલાં છે. જાડા પ્લેટ કાગળ. પાકુ પુઠું પૃષ્ઠ ૬૫૦ કાં. રૂ. ૭

ત્રિકાળદર્શક દર્પણ અને પ્રેતાવાહન વિદ્યા

અથવા ચમત્કારીક ગુપ્ત વિદ્યાઓનો ભંડાર.

બીજી આવૃત્તિ.

આ પુસ્તક હમણાંજ બહાર પડ્યું છે. જેની અંદર પ્રા-૧-પ્રવેશ, પ્રા-૨ માં મેસ્મેરીઝમ અને હીપ્નોટીઝમ વિદ્યા. માર્જન કરી હીપ્નોટીઝમનો પ્રયોગ શી રીતે કરવો, ત્રિકાળજ્ઞાન શી રીતે મેળવવું, અન્યતે શી રીતે વશ કરવું, પ્રકરણ ૩ માં યોગવિદ્યા, જેમાં રાજ્યોગ, હઠયોગ, ધ્યેયરક્ષિત યમ, નિયમ, આયન, પ્રાણાયમ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, સમાધિ પ્રાપ્ત કરવી, અષ્ટસિદ્ધિ મેળવવાની કળા. મુદ્રાઓ વિગેરેનું વર્ણન, અને તેની સિદ્ધિ. પ્રા-૪ માં ત્રિકાળદર્શક દર્પણ અને ત્રિકાળદર્શી આપના અનાવવાની વિદ્યા-દર્પણ અનાવવાની દવા અને તે જોવાની રીત, ત્રિકાળની વાત શી રીતે જાણવી. પ્રા-૫ ત્રિકાળદર્શી વીંટી અનાવવી, હજરત ભરવાની વિદ્યા પ્રા-૬ પ્રેતાવાહનવિદ્યા—પ્રેતોને આવાહન કરી તેની સાથે વાતચીત કરવાની વિદ્યા પ્રા-૭ પ્લેન્ચેટ અનાવવું અને ચક્રાવરું અને તે દ્વારા પુણેલા પ્રશ્નના જવાબ મેળવવા. પ્રા-૮ વશીકરણ વિદ્યા. પ્રા-૯ કૌકશાસ્ત્ર અને રતીશાસ્ત્ર—સ્વત્ત્વચર્ય, વીર્યપતન, શરીરરક્ષણ સ્ત્રીપુરુષના મેદ. સ્ત્રીઓની પંચીની, ચિત્રણી દસ્તીની, શંખીની એ ત્રણ અને તેનાં લક્ષણો—કુમારી સ્ત્રીઓના ખીજ ભેદ, જુદા જુદા દેશની સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓની જ્ઞાણ પતિવ્રતા અને દુરાચારણી સ્ત્રીઓનાં લક્ષણો, પુરુષોના—શશક, મૃગ વૃષ અને અશ્વ એ વર્ગો અને તેનાં લક્ષણો, ગૃહસ્થાશ્રમનો આનંદ; પ્રતિપત્તિ; પ્રજા કેવી થાય; ગર્ભધાન; આમન, મનમાં ધ્યેય થાય તેવા આગ્રહો જન્મે; ગર્ભની પરીચ્છા—પુત્ર જન્મશે કે પુત્રી ને. જલ્દી પ્રસવ થવાનો ઉપાય; વંધ્યા સ્ત્રીને ગર્ભ રહેવાનો ઉપાય, ગભવંતી સ્ત્રી અને સુતારોગની દવા, વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરવા. પ્રા-૧૦ મું કામશાસ્ત્ર—સ્ત્રીઓની ખુશમરતીનું ખર્ચ રહસ્ય.

પ્રા-૧૧ મું મંત્રવિદ્યા—વશીકરણનો; લક્ષ્મી પ્રાપ્તિનો; આજરક્ષણનો; આદ્યશીશીનો; મહાલક્ષ્મીની સિદ્ધિનો; ધર્મો મળે તે ધન વધે તેનો; વેપારમાં ધન મળે વિગેરે અનેક યંત્રો.

પ્રા-૧૨ યંત્રવિદ્યા—જેમાં કંઈનીવારક; વશીકરણ; આકર્ષણ; સુખપ્રસવનો એકત્રીસો યંત્ર—ત્રીસોયંત્ર; કાર્યસિદ્ધિનો યંત્ર, આજરક્ષક; પીશાચ જવાનો; અખુટ ભંડારનો; વેપારમાં કાલ થવાનો વિગેરે અનેક યંત્રો.

પ્રા-૧૩ તંત્રવિદ્યા—ઈદ્રજાળ અને જલદ્રુ પ્રયોગો—જેમાં વશીકરણ તંત્ર; લીંથુ ઉછાગવું; નદીમાં દૂધની ધારા ચક્રાવરી; દીવાસળી, વગર દીવા કરવા. કાંકરાનો રૂપીઓ કરવો, આડે મુઠ મારવી; ગળામાં છરી ધોચવી; દેવતા ઉપર આક્રમું વિગેરે અનેક જલદ્રુ પ્રયોગો છે. પ્રા-૧૪ ચમત્કારીક પ્રયોગોનો સમાવેશ છે. પા. ૧૫, હીપ્નોટીઝમ અનેક રોગો મટાડવાની વિદ્યા છે. પ્રા. ૧૬ હજારો બાંધી માત્ર પાણીથી મટાડવાની વિદ્યા વિગેરે અનેક ઉપયોગી પ્રયોગોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ છે. તેમાંના એકજ પ્રયોગ સિદ્ધ કરવાથી હજારો રૂપયા મેળવી શકાય છે. કી રૂ. ૫-૦-૦

૬ જોડાલાલ દેવશંકર દવે રચિત સર્વ ધર્મ રહસ્યનાં પુસ્તકો

દરેક ધર્મના મનુષ્યને ઉપયોગી, બાળકથી વૃદ્ધ સર્વને વાંચી

મનન કરવા યોગ્ય ઉપયોગી પુસ્તક.

સ્વધર્મનિષ્ઠ દૈવીજીવન

અથવા

ધર્મસંસ્થાપક મહાપુરુષોનાં જીવનવૃત્ત.

આ ઉપયોગી પુસ્તક તૈયાર છે. તેની અંદર હિંદુ, જૈન, પારસી અને મુસલમાન સર્વ ધર્મનું રહસ્ય, તે તે ધર્મના ધર્મ સંસ્થાપક મહાપુરુષોનાં જીવન વૃત્તાંતો, દરેક માણસ પોતે પોતાના ધર્મનું તિલ્લણ મેળવી, ધર્મને આચારમાં ઉતારી સ્વધર્મ-નિષ્ઠ દૈવીજીવન શી રીતે ગાળી શકે, સંસારમાં ઉચ્ચ જીવન ગાળી આદર્શ મય આરિત્ર્યશીલ શી રીતે અને તેવાં અનેક વૃત્તાંતો સમાવેશ છે. આ પુસ્તકની અંદર હિંદુધર્મ—તેમાં વેદધર્મ, તેનું રહસ્ય, પુરાણોનું રહસ્ય, સંક્ષિપ્ત મહાભારત, રામાયણ અને ભાગવત તેમાંની ઉત્તમ કથા પ્રયોગ. ઇશ્વરના ૨૪ અવતારોનાં ચરિત્રો, તે તે અવતારો શાથી થયા અને તેમણે શું પરાક્રમ કર્યું, પ્રહ્લાદ, કૃત્વ. વિગેરેનાં ચરિત્રો, શ્રીગમચંદ્રજી, શ્રીકૃષ્ણનાં ચરિત્રો, જીહ્વભગવાનનું ચરિત્ર, શ્રી શંકરાચાર્યનું ચારિત્ર, જૈનોના ઉપદેશથી મહા-તીર સ્વામી ભ. તિર્યકોનાં ચરિત્રો, રામાનન્દચાર્ય, વલ્લભાચાર્ય, સ્વામીના-રાયણના સદગુણનંદ સ્વામીનું ચરિત્ર, ચુરગોવિંદસિંહ અને નાનકનું ચરિત્ર, ગોરાંગપ્રભુનું ચરિત્ર. રામાનંદ, કબીર, મહંમદ પેગંબર, જરથોસ્ત, કાષ્ટરટનાં જીવન ચારિત્રો, ગેરખનાથ, મધ્વાચાર્ય દયાનંદ સરસ્વતી, શ્રીમ-ન્નૃસિંહાચાર્યજી, ભાષકરાચાર્ય, કુમારીકલદ્રાચાર્ય, મત્તેન્દ્રનાથ, પરમહંસ રામકૃષ્ણ, શ્રીરામનાથ, શ્રીવિગેકાનંદ, જાનકેવ, તુકારામ વિગેરે ધર્મ પ્રવ-ર્તકોનાં જીવન ચરિત્રો, અને તે સિવાય બીજા લગભગ ૧૫૦ ઉપરાંત મહાપુરુષોનાં જીવન ચરિત્રોનો સમાવેશ છે. આ પુસ્તક ઉપરથી દરેક મા-ણસ પોતે પોતાનું જીવન ઉચ્ચ બનાવી શકશે. બાળક વાંચશે તો તે ધર્મ-નિષ્ઠ જીવન ગાળી શકશે, તેનામાં નાનપણથી જ ઉચ્ચ સંસ્કારો પડશે, વળી દરેક ધર્મનું રહસ્ય પણ આ પુસ્તકમાં હોવાથી આ પુસ્તક વાંચ-નાર હિંદુસ્થાનમાં આવતા તમામ ધર્મોનું રહસ્ય અને દરેક ધર્મના સ્થા-પનાર મહાપુરુષોનાં જીવનવૃત્તાંતો બાળી શકશે. તે સિવાય, ભક્તિ, યોગ અને તત્ત્વજ્ઞાનના અનેક વિષયો આ પુસ્તક ઉપરથી શીખી શકશે. દરેક મનુષ્યે આ પુસ્તક પાસે રાખી અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. ઝોલ કાગળો, પાકું પુકું પાન ૭૦૦ ઉપર કદ દળદાર કીમત રૂ. ૬-૦-૦.

જોડાલાલ દેવશંકર દવે.

અવસ્થાપક ભાગ્યોદય,—અમદાવાદ.

ગર મુડીએ અને વગર મહનતે ધનવાન થવું હોય તો મંગાવો.

ધનવાન [યાથી આવૃત્તિ.]

જે તમે ઘણા ઘણા ધંધા કરવા છતાં પણ દમડી દેખતા ન હો, વેપાર ધંધા કે ખીજા ઉદ્યોગમાં ખારેલો લાભ ન થતો હોય, ખેતીમાં વીસ પચીસ ઘણું પકવવાની ઇચ્છા હોય, હુન્નરકળાનું સર્વોત્તમ જ્ઞાન મેળવી કળાકુશળ બનવું હોય, કોઇપણ ધંધાની સાથે હજારો રૂપિયા સહેલાઈથી કમાઇ શકાય એવી શોધોને શીખવાની ઇચ્છા હોય, અને આજ નામમાં લાખો અને કરોડો ધનના સ્વામી બનવું હોય તો આજે જ આ પુસ્તક મંગાવી ઉપયોગ કરજો, આ પુસ્તકના ઉપયોગીપણાનાં હજારો સરડીરીકેટ મળ્યાંછે. તેની અંદર તેર ભાગમાં અને ૧૬૦ પ્રકરણોમાં તમામ પ્રકારના જ્ઞાનનો શોધનો અને કળાઓનો કમવાર સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કો. રૂ. ૧૦.

ભાગ ૧ ભાગ—ધનનું મહત્વ જેમાં ૨૦ પ્રકરણ છે. ભાગ ૨ જે—જેમાં ૮૦ પ્રકરણ છે. જેમાં ધનવાન થવાને કેવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી તે છે. ભાગ ત્રીજો—ધંધાની શોધ અને કયા ધંધાથી ધનવાન થવાય છે તે વિશે, ભાગ ૪ થો—જુદા જુદા પ્રકારની નોકરી કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવી તે વિશે, ભાગ ૫ મો. વેપાર—ધનવાન થઇ શકાય તેવા જુદી જુદી જાતના વેપારો. ભાગ ૬ ઠા. ખેતી—જમીનનો કસ શી રીતે વધારવો. ખાતર કયા પ્રકારનું કઇ જમીનમાં કેટલું નાખવું વિગેરે. ઉપરાંત વરમાદ, પાણીની તંગાશ શી રીતે પૂરી પાડવી, જુદી જુદી જાતનાં અનાજ, તથા મરી મસાલા વિગેરેનું વાવેતર ક્યારે કેવી રીતે કરવું કે જેથી પેદાશ દર વરસ કરતાં દસ કે વીસ ઘણી વધી શકે વિગેરે, ભાગ ૭ મો—ખનીજ પદાર્થોથી ધનની વૃદ્ધિ-સેનું રૂપું વિગેરે ધાતુ મંજૂરી પ્રયોગો. ભાગ ૮ મો—ઝવેરાતનો વેપાર. ભાગ ૯ મો. હુન્નર-ઉદ્યોગ—તેમાં તમામ પ્રકારના રંગ બનાવવાની રીત, રંગ રસાયણિક રીતે બનાવવાની કળા, કાગળ બનાવવાનો ઉદ્યોગ, કાગળનો ઉદ્યોગ, સાબ બનાવવા, મિળખતી બનાવવાની કાયા, ફેટાચાંદર બનાવવાની ઇચ્છા, સીમેન્ટ બનાવવાની ક્રિયા, વાનિશ, સાહી, બટનો, દીવાસળીઓ-સેનું અને રૂપું બનાવવાના ૧૦ પ્રયોગો, વીજળીની મેટરી બનાવવાની. ગીલેટ કરવાની સેનેરી અને રૂપડી બુટી બનાવવાની રીત, વિગેરે હજારો ધેર બની શકે તેવા હુન્નર-ઉદ્યોગો કે જેમાંનો માત્ર એકજ હુન્નર હાથ કરી ધંધો કરનાર દર માસે હજારો રૂપિયા કમાઇ શકે છે. ભાગ ૧૦ ઇંગ્લીશ દવાઓ-એસેન્સ, બર્ક, ટીચર, પેટન્ટ દવાઓ, સાગસા પરીલા, મેલેગ મીકચર, સીરપ હાઇડ્રોફાઇટ ઓફ લાઇમ, ક્લોરો ફોર્મ, લાઇમ ન્યુમ, વગેરે અનેક પેટન્ટ દવાઓ બનાવવાના નરખા ધણા ખર્ચે મેળવી ખૂબ પાડયા છે. ભાગ ૧૧ આયુર્વેદીય દવાઓ—કવાથો ચુર્ણો, ગાળીઓ, આસવા, કાખો રસો, વિગેરે અનેક દેશી દવાઓ બનાવવાના નરખાઓ. ભાગ ૧૨ ધનવાન બનાવનાર આધ્યાત્મિક ઉપાયો.

ભાગ ૧૩ અનેક ગરીબમાંથી ધનવાન થયેલાનાં જીવન ચરીત્રો વિગેરે ધનવાન બનાવનાર હજારો પ્રયોગોનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ છે. કો. રૂ. ૧૦

સીહિતશિક્ષક.

અને ચન્દ્રકાંતાની આત્મકથા (બીજી આવૃત્તિ)

આ પુસ્તકમાં લગભગ ત્રીસ ઉપરાંત પ્રકરણોમાં—શ્રીઓની મહત્તા, પત્નીનો પતી પ્રત્યેનો ધર્મ, પતિની પત્ની પ્રત્યેની ફરજ, પતીવ્રતપાળું શી રીતે પાળવું, શ્રીઓનો ધરકારભાર; શ્રીઓની જવાબદારી; સંકટ વખતે પતીને સહાય કવી રીતે કરવી; સતી શ્રીઓનું જીવન, શ્રીઓનું ગૃહિણીપદ; શ્રીઓને સ્વર્ગીય સુખ શી રીતે મળે, શ્રી પુરુષના ધર્મ; શ્રીઓનું શીયજવ્રત. વિધવા શ્રીઓના ધર્મ, શ્રીઓનું ઇશ્વરપરાયણ જીવન, શ્રીઓ એ પતિની અધીનતા છે. સંસારમાં શ્રીઓની પદ્ધિ, શ્રીઓના ઉત્તમ આચાર વિચાર. શ્રીરોગ ચીકીત્સા, બાળકોને કેવી રીતે ફેળવવાં, બાળકોની દવાઓ વિગેરે ૩૧ પ્રકરણો ઉપરાંત, નીચે પ્રમાણે લગભગ ૨૦૦ ઉપરાંત સતી શ્રીઓ ને મદન પુરૂષોનાં જીવનચરિત્રો છે.

સતીસીતા, અનુસયા, દેવકુતી, નમંદા, સાવિત્રી, દમયંતી, દ્રૌપદી, મદાલસા, સુકન્યા, અદલ્યા, અરૂંધતી, વંદા, દેવયંતી, શાંમળા, મૈત્રેયી, ગાંધારી, તારામતી, મદાસ્વેતા, કાદમ્બરી, શકુન્તલા, લોપામુદ્રા, શાંકડી, જરકાકે, મામતી, કોશલ્યા, કદ્યી, સુમિત્રા, રેણુકા, મંદોદરી, સુલોચના, કુન્તાજી માતા, અરૂંધતી, રેવતી, રક્ષમણી, તારા, ઇલા, વેદવતી, સુમદ્રા, ઉત્તરા, ભારતી, વાગદેવી, અપાલા, વિશ્વરાદા, ધૌષા, સત્યકા, અંશુમતી, ભોગવતી, માયાદેવી. યશોધરા, શયરો, આર્જો, સતી પાર્વતી, લક્ષ્મીજી, સરસ્વતી, ઇન્દ્રાણી, આખા, સત્યવતી, દુઃશતા માલતી, પદ્મા, પદ્મિણી સત્યભામા, કાલિદેવી સરમા, અંજની, માત, વ્રદા. સુચરમીતા શતીકળા, ખન્ના, કલાવતી, સુનિતી શક્તિ. યુગલા, લીલાવતી; નાચી, સુલભા ચન્દ્રપ્રભા, બાહ્યણી, કળાવતી, કરમાદેવી, કૃષ્ણકુમારો, સત્યવતી, મંયુકતા, કમદેવી. તારાબાઈ, લીમગદેવી, રાજુલા, શેનરાણી, જસમા, યુગસુંદરી, રાણકદેવી, વરમતી, ભીતગદેવી. અકલ્યાબાઈ, ગારીબાઈ, શરત્સુંદરી, હેમતકુમારી, પન્ના. સરદારબા, ચંદા, મીરાંબાઈ, યશોદા, મેતાવતી, અલોર કામીની; બેલુલા; સુંદરબા, લાલબા, રૂપસુંદરી દેવી, પ્રભા, વિદુલા, ચન્દ્રકાન્તા, શાન્તિદા, પદ્મિનિ, રામેશ્વરી, કાન્તી. સુલિયા, જયા, કળાવતી ૧૫૦ ઉપરાંત સતી સ્ત્રીઓનાં જીવનચરિત્રો ઉપરાંત.

રામચંદ્ર, અત્રિશ્લષ્ઠિ, કર્દમમુનિ કૌશિક; સત્યવાન, નજરાજ, પાંડવો, ઋતુબંજ, અવન ઋષિ, વિગેરે સેંકડો મહાપુરૂષોનાં તુલસીદાસ વિગેરે લગભગ ૨૦૦ ઉપરાંત પવિત્ર પુરૂષોનાં જીવન ચરિત્રોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આવું અતિ ઉત્તમ પુસ્તક દરેક શ્રી પુરૂષને વાંચી મનન કરવા જેવું છે. દરેક બાળકને અભ્યાસ કરાવવા જેવું છે. આ પુસ્તક એવું ઉપયોગી છે. કે તે દરેક ઘરમાં હોવું જ જોઈએ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રંગી ય સુખનો અનુભવ કરાવી શકે છે. કી. રૂ. ૪—૦—૦

શ્રી ઉપયોગી પુસ્તકો

ગૃહિણી રત્નમાળા—અને કુમારનીની આત્મકથા—આ પુસ્તકમાં શ્રી ઉપયોગી ૨૫ પ્રકરણો છે. જે વાર્તારૂપે રસીક ભાષામાં છે. જેમાં પાત સાથે પત્નીએ કેવી રીતે વર્તવું, પતિ પત્નીનો, પ્રેમ, શ્રીઓનું ચરીત્ર, સતીત્વ એજ શ્રીઓનું અમુલ્ય રત્ન છે. શ્રી સાથે પતિનું વર્તન, પાડોશી સાથે કેમ વર્તવું, આવક ખર્ચ, સાસુ વહનું કર્તવ્ય, શ્રીઓનો સ્વભાવ, નવગણનો વખત કેવી રીતે ગાળવો, શ્રી શીશુઓની જરૂર, આળોકનું પાલન, ગૃહીણીપદ વિગેરે ઉપયોગી વિષયો છે કી. રૂ. ૧-૦-૦

સુખી દંપતી—અને જયાદેવીની આત્મકથા—આ પુસ્તકમાં શ્રી ઉપયોગી ૧૫ પ્રકરણો છે. જેમાં કુટુંબ શ્રીઓની પતિને પડતો ત્રાસ, પતિ પત્નીની ફરજો, પત્નીએ પાતને સહાય કરવી, પતિત્રતાની દસોટી, લોભી શ્રીઓ કેમ ડગાય છે, પડતીમાથી ચઢતી, આળોકને ઉદ્ધરવાં, મહાપુરુષનો સમાગમ, સ્વર્ગીયસુખનો આનંદ વિગેરે રસિક વિષયો છે કી. રૂ. ૧-૦-૦

સુખી ગૃહસંસાર—અને મુલદ્રાની કુટુંબકથા—આ પુસ્તકમાં ૨૪ પ્રકરણોમાં શ્રીપુરુષને ઉપયોગી અને ઉપયોગી વિષયોનો સમાવેશ છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાંના કંટાળે મુલન કરી શી રીતે સુખી સ્થિતી પ્રાપ્ત કરવી, તેનું ઉત્તર દૃષ્ટાંતરૂપ છે. શ્રીઓ શી રીતે સુધરે, પતિ સેવા, આનંદ ભોગવવાનો ઉપાય, સુધારાનો સરો, ખરો ત્યાગ અને સુખી અવસ્થા વિગેરે વિષયો રસીક વાર્તા રૂપે છે. કી. રૂ. ૧)

રસિક નાવેલો અને વાર્તાનાં પુસ્તકો

વહુ ઠકુરાણી—અર વિદ્યારાજ ટાંગોરકૃત શ્રીઉપયોગી અત્યુત્તમ બોધક અને રસીક નવલકથા. પ્રપંચીઓનાં કાર-સ્થાન નિર્દોષની પ્રજ્ઞાત, પતિને મદદ કરનાર જોનાં કામ, પ્રેમ અને આનંદથી વ્યવસ્થા શી રીતે ભોગવે, આધ્યાત્મિક જીવન કેમ ગાળવું વિગેરે રસીક વાતો છે પાકું પુકું કી. રૂ. ૧-૮-૦

વિનોદચન્દ્ર—એક અતિ રમઝમ અને બોધક વાર્તા છે આ પુસ્તકમાં સત્યનો જય અને અસત્ય, પ્રપંચ, બલિ-ચારાદિ દુર્ગુણોની ચતા વિનાશોનો એવો ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે કે ખરેખર રાંચનાર મનુષ્ય ગમે તેવો દુર્ગુણી હશે તોપણ તે સદૃશ્યી થશે કી. રૂ. ૧-૦-૦

રાજપિં—ટાંગોરકૃત-સંસારમાં સર્વ વૈભવ છતાં એક ગણ રૂષિમયજીવન શી રીત ગાળી શકે છે. અનેક બોલ લાલચથી ન દસાતાં, પ્રપંચની જાગમાં ન દસાતાં છેવટે રાજપાટને જોડી ચાલ્યા જાય છે, અનેક પ્રપંચીઆ તેને હેરાન કરવા મથે છે છતાં હાથેર ઉપર બ્રહ્મા રાખવાથી તેને પ્રપંચીઓ વશ થઈ પાછું રાજ મળે છે. કી. રૂ. ૧-૮-૦

ભાગ્યોદય

સારીર. મન અને આત્માની ઉત્પત્તિ કરાવનાર. આર્થિક ઉન્નતિ થાય તેવા, તત્ત્વજ્ઞાનના, વૈદ્યના વિષયો અને રસમય વાર્તાઓ, મહાપ્રક-
ષોનાં જીવનચરિત્રો, સ્ત્રી અને બાળકો કૃત્રિમ તેમજ વિષયો આ માસી-
કમાં આવે છે. દરવર્ષે ૧૫૦ પાનની ઉત્તમ બેટ મળે છે. વાર્ષિક લગભગ
રૂ. ૩-૦ નમુનાનો અંક મફત, આજેજ આદ્યક થાય.

શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય

અને
શંકરદિગ્વિજય

શ્રી આદ્યશંકરાચાર્યનું વિવૃત્ત જીવનચરિત્ર, જેમાં—શ્રી શંકરાચાર્યે
કરેલા દિગ્વિજયના વિસ્તારસાદન દક્રીકૃત આપેલી કે આ પુસ્તકમાં શ્રી-
મદ્શંકરાચાર્યનો જન્મ, આશ્રમમાં પ્રવેશો વિદ્યાભ્યાસ, નાનાં ઉમ્મરે
લીધેલો સંન્યાસ, કુમારીલ જાડનું જીવન, પદિત મંડનમિશ્રનો કરેલો પરા-
જય, મંડનમિશ્રનાં પુત્રો દેવી સરસ્વતી સાથે વાદવિવાદ કરામીજીએ કામ-
શાસ્ત્રમાં પ્રવીણતા મેળવવા માટે સુદમદેહે અમરીપ રાજ્યના પેદમાં કરેલો
પ્રવેશ ત્યાં કરેલી રાજ્ય બંધરથા સાથે કમશાસ્ત્રમાં પ્રવીણતા મેળવવી,
પાછા મુળ દેહમાં આવી નાદમાં કરેલો સંગસ્વરીનો પરાજય, પદ્મપાદાદિ
શિષ્યોના વર્ણન, ત્રાટકાચાર્યને યોગવળગી અર્પેલું વિદ્યાદાન, કપાલિકા-
ષોનાનું શરીર વધ રચના માટે આપવું. આદ્ય નામક મતગત્તાંતરો કરેલો
પરાજય, તેમજ સથે કરેલા વાદવિવાદન રહસ્ય તેમનાં ચાર પદ શિ-
ષ્યોના વર્ણન, તેમણે કરેલી વેદધર્મની ઉન્નતિ, માતાના અપરજ્ઞી માતા
પાસે આકાશ માર્ગે યજ્ઞજનું. માતાનું સંવનન પરબ્રહ્મમાં શાન્તિ વિગેરે
શ્રીમદ્ આદ્યશંકરાચાર્યનું સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર આ પુસ્તકમાં છે. પાન લગ-
ભગ ૩૦૦ ગ્રેજ કાગળ પાકું પુકું કી. રૂ. ૪)

[મહાત્મા ગાંધી કૃત.]

મહાત્માજીની વાતો—જેમાં ૧. સત્યવાન અને શીવદયા-
ળની વાત, ૨. જીવનદોરી કિંવા
દેવદૂતની વાત, ૩. પ્રેમા પટેલની વાત કીંવા માણસ ફેટલી જમીનનો
માલીક હોઈ ગઈ. ૪. મુરખગજ અને તેના બે ભાઈઓની વાત, ૫. રીને
૪ સુમેધન નીત અને જ્ઞાનની ગમ્મત અને રમ પડે તેવી વાતોનો સં-
ગ્રહ છે. કી. રૂ. ૧)

તપસ્વી રાજકુમાર—આ પુસ્તક વાંચનાથી અનેક ઐતિહા-
સિક બનાવો માણુએને આમા બ-
નાવી દે છે વાંચતાં તેને હાથમાંથી મૂકવું ગમતું નથી. મનુષ્યને આનં-
દમાં છક કરનાર તે યોધ આપનાર આ નવલકથા છે. કી. રૂ. ૧-૮-૦

આત્મજ્યોતિ કિંવા બ્રહ્મદર્શન

તત્ત્વજ્ઞાનનું ઉત્તમ પુસ્તક-શ્લેષ કાગળોમાં ૧૫૦ પૃષ્ઠનું છે. તે વાંચી મનન કરવાથી યોગ સંબંધી અનેક નવા વિચારો અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. તેનાં ૧૫ પ્રકરણ છે તેમાં પ્ર. ૧ આત્મજ્યોતિ, પ્ર. ૨ ઇશ્વરદર્શન માટે યોગ્યતા, યમનિયમાદિનું પાલન, પ્ર. ૩ સંધ્યા રહસ્ય, ગાયત્રીમંત્ર, રહસ્ય, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિનું રહસ્ય, પ્ર. ૪ પઠ્યકરહસ્ય, પ્ર. ૫ મણિપુરચક્રનું સ્થાન અને તેનું રહસ્ય, આત્માનું સ્થાન પ્ર. ૬ આત્મપ્રકાશ, ચૌગરહસ્ય, નાદબ્રહ્મ, જપરહસ્ય, પ્ર. ૭ મણિપુર ચક્રમાં સંયમ કરવો કુંડલિનીનું સ્વરૂપ, ઇશ્વરનું સ્વરૂપ, પ્ર. ૮ ઝંકાર રહસ્ય, ઉદાલક મુનિની યોગ સાધના, પ્ર. ૯ તત્ત્વાવચાર-દર્શન, અનભવના, આત્મા અને બ્રહ્મ, પ્ર. ૧૦ દીર્ઘાયુષી શી રીતે થવું. પ્ર. ૧૧ સચ્ચિદાનંદ રહસ્ય, પ્ર. ૧૨ ચિત્તિજ્યોતિનાં દર્શન પ્ર. ૧૩ સંયમની સિદ્ધિ, શોભની મુદ્રા, પ્ર. ૧૪ આત્માનુસંવાન, પ્ર. ૧૫ પરમાત્મ પ્રાપ્તિ વિગેરે વિષયો છે. કી. રૂ. ૧-૦-૦૦

એકાગ્રતા અને દિવ્યશક્તિ

અધ્યાત્મજ્ઞાનનું ઉત્તમ પુસ્તક છે. તેમાં મનની એકાગ્રતા શી રીતે કરવી. ચિત્તો નીરાંત્ર કરવાનો રહેલો ઉપાય; પ્રાણાયમની રીત, વિગેરે ઉપાયો-દ્વારા ઇશ્વર સાથે એકાગ્રતા સાધી દિવ્યશક્તિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે તે ઉત્તમ પ્રકારે સમજાવેલું છે. કી. રૂ. ૧-૦-૦૦

આત્મિક જીવન-આ પુસ્તકમાં આત્માનું સ્વરૂપ, આત્મિકજીવનનું રહસ્ય, ખરૂં આત્મજ્ઞાન, અધ્યાત્મિક જીવનમાં મનની એકાગ્રતાનું સ્થાન, આત્મિક વિકાસ, ચૈતન્યતાની વિશાળતા, કર્તવ્યતા નિયમો વિગેરે ઉપયોગી વિષયો છે. કી. રૂ. ૧-૦-૦૦

મૂર્તિપૂજા-અને માંસ પ્રાપ્તિનો મહામંત્ર.

આ પુસ્તકમાં મૂર્તિપૂજા કરવી એ શાસ્ત્ર સંગત છે, મૂર્તિ પૂજા કેવી રીતે કરવી તનું જ્ઞાન કેવી રીતે મેળવવું વિગેરે વિષયો છે. કી. રૂ. ૦-૮-૦૦

સ્વર્ગીય સુખ-ઉત્તમ સમુદ્ધો અને ઉત્તમ ચારીયથી મનુષ્યની જીંદગી શી રીતે સુધારીને આ જગતમાં મહાન થઈ શકે છે. તેનું વર્ણન, અનેક મહાપુરૂષોના દૃષ્ટાંતોસહિત તેમાં સમજાવવામાં આવ્યું. કી. રૂ. ૧-૦-૦૦

પરશીયન નાઈટસ-અરેબીયન નાઈટસ જેવીજ રસીક અને બોધક વાર્તાઓ આ પુસ્તકમાં છે. આ પુસ્તકમાં એક શાહજાદોને પુરૂષો ઉપર તિરસ્કાર હોવાથી તે લગ્ન કરતી નથી અને જ્યારે તેને તેની વૃદ્ધ દસી અનેક વાર્તાઓ કહી પુરૂષોની સહ-દયતા અને પ્રેમનું વર્ણન કરે છે એટલે તેનો બાવ બદલાય છે અને વિવાહ કરે છે. ધણીજ મનોરંજક વાર્તાઓનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ છે. કી. રૂ. ૧.૧૧

હુન્નરઉદ્યોગ, કળા, વેપાર, અને ખેતીવાડીના વિષયો અર્થતું માસીક

હુન્નરવિજ્ઞાન.

આ માસીકના ગ્રાહક થએ તેમાં દર માસે નવા હુન્નરની કળા, વેપાર ખીસવવાની કળા, ખેતીવાડીમાં સુધારો કરી વધુ પકવવાની વિદ્યા સમજી લખેા આવે છે. આ માસીકની નમે ઘેર એહાં તમારા કામ ધંધા ઉપરાંત દર માસે ૧૦૦ થી રૂ. ૨૦૦ કમાઈ શકો તેવા અનેક ધંધા તમારા જાણવામાં આવશે તેનું લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦ જ છે. નમુનો મફત

હુન્નરવિજ્ઞાન—પહેલા વર્ષનું અંધિલું વોલ્યુમ કી. રૂ. ૩-૦-૦

હુન્નરવિજ્ઞાન—બીજા વર્ષનું અંધિલું વોલ્યુમ કી. રૂ. ૩-૦-૦

વ્યવસ્થાપક હુન્નરવિજ્ઞાન—અમદાવાદ.

માસ્ટર ઑફ નીલેજ.

ઘણા વર્ષની ઘણી મહેનતે અને ઘણા ખર્ચે દાલમાંજ બહાર પડ્યું છે. તેને તૈયાર થતાં ઘણા વખત લીધો છે આ પુસ્તક ઉપરથી દરેક માણસ પોતે પોતાના મેળે માત્ર ૭ મહિનામાંજ સરળ રીતે દિંદી, મરાઠી, અંગ્રેજી, ઉર્દુ, અંગાળી અને સંસ્કૃત શીખી શકે છે. આટલી ભાષાઓ કટલુંબ ખર્ચ કરવા છતાં ઘણાં વર્ષે મહેનત કરવા છતાં આવતી નથી તે માત્ર ૭ મહિનામાંજ લખતાં બોલતાં તે વાંચતા આવડે છે. કી. રૂ. ૧૦-૦ પણ હાલ મંગારી લેનારને માત્ર રૂ. ૭-૦ માંજ મળશે.

સરપૈ. રેવન્યુ અને ફેજદારી કાયદાનું જીથ.

ચોથી આવૃત્તિ—આ પુસ્તકમાં ઈંગ્લીશ અને પીનના કાગળી અગત્યની કલમેા, કીમીનલ પ્રેસીડર કોડ, ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ એક્ટ, વિલેજ પોલીસ એક્ટ, લેન્ડ રેવન્યુ કોડ; તે ઉપર થયેલી ફલ, મામલનદાર પાર્ટ એક્ટ, ગામના ન તાલુકાના નમુના, સરવાખતી ફલ, મર્કલ ઇન્સ્પેક્ટરની ફલ. અ-શીસનો એક્ટ, આખકારી એક્ટ, મીડાનો એક્ટ વિ. ૨૦ નાયદાઓ છે. કી. રૂ. ૪-૦-૦

મહાત્મા ગાંધી અને હિંદના મહાન નરરત્નો.

આ પુસ્તકમાં મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીજીનું જીવનચરિત્ર આપેલું છે. તે ઉપરાંત લો. મા. તીલક, અરવિન્દ ઘોષ, સર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર, સર શ્રીરાજશાહ મહેતા, દેશબંધુ ચિત્તરંજનદાસ, શ્રી મોતીલાલ નહેરૂ, પંડિત, મહાત્મા મોહન માલવિયા, શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી વિગેરેનાં જીવનચરિત્રોનો સમાવેશ છે. ગ્રંથના ગાળા, પાકુ પુકું મહાત્મા ગાંધીજી અને લો. મા. તીલકનાં ચિત્રો સાથે રીમત રૂ. ૧-૮

ઉપરનાં તમામ પુસ્તકો મળવાનું ટેકણું

જોડાલાલ દેવશંકર દવે. વ્યવસ્થાપક ભાગીદાર—અમદાવાદ

